

ЎЗБЕК ТИЛИНИНГ ИЗОҲЛИ ЛУҒАТИ

80 000 дан ортиқ сўз ва сўз бирикмаси

ТАҲРИР ҲАЙЪАТИ:

Э. БЕГМАТОВ, А. МАДВАЛИЕВ, Н. МАҲКАМОВ, Т. МИРЗАЕВ (раҳбар),
Н. ТҶҲЛИЕВ, Э. УМАРОВ, Д. ХУДОЙБЕРГАНОВА, А. ҲОЖИЕВ

А. Мадвалиев таҳрири остида

Луғат ҳозирги ўзбек адабий тилида кенг истеъмолда бўлган 80 мингдан ортиқ сўз ва сўз бирикмаларини, фан, техника, санъат ва маданият соҳаларига оид терминларни, бир неча шевада қўлланадиган сўзларни, баъзи тарихий ва эскирган атамаларни ўз ичига олади. Луғатда берилган сўзларнинг амалда қўлланиши XX аср ўзбек адабиёти ва матбуотидан олинган мисоллар билан далилланган. Луғат ўзбек тилшунослиги ва туркийшунослик бўйича мутахассислар, таржимонлар, оммавий ахборот воситалари ходимлари, олий таълим муассасаларининг ўқитувчилари ва талабалари, шунингдек, кенг ўқувчилар оммаси учун мўлжалланган.

“Ўзбекистон миллий энциклопедияси”

Давлат илмий нашриёти

Тошкент

Эслатма: Ушбу китобдан фақатгина шахсий мутолаа, танишиб чиқиш мақсадида фойдаланиш мумкин. Тижорий мақсадларда фойдаланиш (сотиш, кўпайтириш, тарқатиш) қонунан тақиқланади.

Б

БА [а – қисқа] унд.с. Баъзи уй ҳайвонларини чақириш учун ишлатилади. *Ба қуррай!* (қўйни чақириш учун).

БА [а – чўзиқ] тақл. с. Қўйлар маърагандаги товушни ифодалайди. *Тўрабой аканинг қўлидаги ҳали териси қуримаган қўзичоқлар ахён-ахён майингина «ба» деб қўяди.* С. Анорбоев, Гўзаллик излаб.

БА- [ф. به – олд қўшимча] Асосан, арабча, форсча-тожикча сўзлар олдидан қўшилиб, бирор сифат-белгига эгаликни билдирувчи, -ли аффиксига тенг сифат ясовчи қўшимча, мас., *бадавлат, басавлат, бақувват.*

БААДАБ айн. боадаб.

БААЙНИ [ба.. + айни] рвш. Ажратиб бўлмайдиган даражада ўхшаш, айнан, худди ўзи. *Хулласи калом, бу биринчи уйланишим анвойи ташвиш ва тўполон бирлан баайни тушдагидак бўлиб ўтди.* А. Қодирий, Фирвонлик Маллавой.

БАБАҚ шв. Хўрознинг бир хил йирик тури. *Бабақ хўроз.* ■ *Баланд тутдан қичқирганда бабақ хўроз, жавобига тевааракдан минглаб овоз.* Ф. Фулом, Кўкан батрак.

БАБ-БАРАВАР қ. **баравар.** Бўйи баб-баравар. *Оғирлиги баб-баравар.* ■ *Ҳамма мусулмонлар баб-баравар деб ўйлайсизми? Мусулмонлар ўртасида бўрилар йўқми? Ойбек, Танланган асарлар.*

БАББИТ [америкалик ихтирочи Баббит (Babbitt) номидан] тех. Қалай ёки қўрғошинга сурма, мис каби металлارни қўшиб тайёрланадиган, ишқаланиб ейилишни камайтирувчи қотишма. *Қалай баббитлари. Қўрғошин баббитлари. Баббит подшипниклар.*

БАВОСИР [а. بواسير – касаллик номи] тиб. Тўғри ичакнинг ва орқа чиқарув йўли веналарининг кенгайиши ҳамда тугунчалар ҳосил бўлиши натижасида пайдо бўладиган касаллик. *Сурункали бавосирга янтоқ аралашмасидан тайёрланган малҳам қўлланади.* «Фан ва турмуш». *Бавосирни мутахассис врач даволайди.* «Саломатлик».

БАВОСИТА айн. билвосита.

БАГАЖ [фр. bagage < bagues – йўлга олинган буюмлар; боғланган тугун] 1 Йўловчининг жўнатиш, ташиш учун тайёрлаб қўйган юки, умуман юк. *Қўл багажи. Багажни топширмақ. Багажни олмоқ.*

2 Йўл транспортининг йўловчилар юки жойлаштириладиган жойи, бўлмаси. *Найчи машинасининг багажини очиб, иккита ўртамиёна қовун олиб, хотинига тутқазди.* Газетадан.

3 с. т. кўчма Билим даражаси, савия. *Улар [инспекторлар] бошқаришнинг янги органларига эски багаж билан келган, қишлоқ хўжалигининг конкрет тармоқларида чуқур билимга эга бўлмаган кишилардир.* Газетадан.

БАГАЖНИК [р. – «багаж жойи» маъносини ифодалайди] Йўл транспорти (велосипед, мотоцикл ёки автомобил)нинг юк ортиладиган махсус жойи (бўлмаси), юкхона. *Багажникни очмоқ. Багажникни беркитмоқ.* ■ *Домла кунни бўйи елиб-югуриб ҳолдан тойганига қарамай, иккита оғир чамадонни машинага ўзи олиб чиқди ва багажника ўз қўли билан жойлаштирди.* А. Қаҳҳор, Тўйда аза. *Мен багажникада қўчқор олиб келганман.* С. Аҳмад, Жимжитлик.

БАД [ф. *بد* – ёмон, ярамас] Зарарли, ёмон. *Қизим ақлли, ҳушли қиз, دادасининг бундай бад ниятини билади. Шундан хафаланади, куйди.* Ойбек, Танланган асарлар. [Зиё шоҳичи:] *Бизнинг бу ҳолга тушишимиз ўз феъли бадимиздан!* А. Қодирӣ, Ўтган кунлар. *Ганжа ёлғиз қолғач, турли бад хаёлларга борди.* Э. Самандар, Дарёсини йўқотган қирғоқ.

Бад олмоқ Шубҳаланмоқ, шубҳа қилмоқ, ҳадиксирамоқ. *Чамаси Султонани алаҳлик қилиб, Анварни бад олдириб қўйган ва тонг вақти, улар уйқуда экан чоғида ғойиб бўлиб, яна шубҳани орттирган бўлса керак.* А. Қодирӣ, Меҳробдан чаён. **Бад емоқ** Шубҳа билан қарамоқ, ишончни йўқотмоқ. *У энди ҳеч нарсадан бад емас, Жўмард кўриб қолса рашк қилади, деб ўйламасди.* Мирмуҳсин. Илдишлар ва япроқлар.

БАД- [ф. *بد* – ёмон] Асосан форсча-тожикча ўзлашма қўшма сўзларнинг биринчи таркибий қисми бўлиб, «ёмон», «ярамас», «зарарли» маъноларини ифодалайди, мас., *бадбўй, баднафс, бадфеъл.*

БАДАВИЙ [а. *بدوى* – саҳро кишиси, саҳрода яшовчи] Арабистон яримороти ва Шимолий Африкада яшовчи кўчманчи ва яримкўчманчи араб қабилалари; саҳройи, кўчманчи. -*Саҳрода арабларнинг бадавий деган ёввойи тоифаси бор экан. Ушалар ҳажга келган-кетганларни талар экан, — деди Ҳожжи хола.* М. Исмоилий, Фарғона т.о. *Бадавий ғазабдан титраб ногаҳон. Тик боққан кўзларга санчийди шамшир.* Х. Даврон, Қақнус.

БАДАВЛАТ [ба.. + давлат] Катта бойликка, бисотга эга бўлган; бой. *Бадавлат одам.* ■ *У ўз ажойиб ғоясини амалга ошириш учун маблағ билан таъминлаб туришга бир бадавлат одамни унатди.* «Фан ва турмуш». *Бу давлатнинг бадавлат кишилари менинг оға-инимдек, етим-есирлари болаларимдек бўлиб қолди.* «Фан ва турмуш».

БАДАВЛАТЛИК Катта бойликка эгалик; давлатмандлик. *Бадавлатлик бўлган сўнг, Бегоналар дўст бўлар.* Мақол.

БАДАЛ [а. *بدل* – алмаштириладиган буюм; эваз] **1** Бирор нарсанинг ўрнига, эвазига бериладиган ҳақ ёки нарса, нарсанинг қийматига тенг келадиган бошқа бирор нарса; эваз. *Аммо бунинг бадалига, юқоридаги моллардан ташқари бир таноб ердан олтишиш*

пуд пахта олиб, нақд пул бараварига ҳукуматга топширади. А. Қодирӣ, Фирвонлик Маллавоӣ.

2 Бирор ташкилот (жамият, уюшма) аъзосининг шу ташкилотга тўлаган ёки даврий тўлаб турадиган пули; взнос. *Аъзолик бадали. Партияга аъзолик бадали.*

3 Бадал (эркаклар исми) .

БАДАЛИДА кўм. *взф.* Давомида, мобайнида, ўтган вақт ичида. *Икки йил бадалида отамнинг топиб-тутиб тўлагани қарзининг фойдасинигина қоплай олди.* Ғ. Расул, Адолат. *Ун йил бадалида юрагидаги захри заққумга айланди.* «Ёшлик».

БАДАН [а. *بدن* – тан, тана] **1** Тананинг, гавданинг сирти, сиртқи қисми. *Орқада келган Пўлагур манглай рўмоли билан яланғоч баданини артиб, терини қуритди.* А. Қодирӣ, Фирвонлик Маллавоӣ. *Ёмғирданми, терданми бутун бадани шалаббо ҳўл.* А. Муҳтор, Чинор.

2 Тана, гавда, вужуд. *Қўнжи тўла сув, кийимбош жиққа ҳўл, совуқдан бадан қалт-қалт титрайди.* Ойбек, Қуёш қораймас. *Кечаси Жаҳонгирнинг баданида оғриқ турди.* «Шарқ юлдузи». *Йигитнинг лаблари қўлига текканда, Маҳвашнинг аъзойи бадани жимирлаб кетди.* Т. Ашуров, Оқ от.

БАДАНТАРБИЯ эск. айн. **жисмоний тарбия.** қ. **тарбия.** *Ғозиддин тонг қоронғисида туриб, бадантарбия қилиб, обдан ювиниб олгач, китоб ўқиб ўтирар, баъзан эса қайтиб бир оз мизгирди.* О. Муҳторов, Эгилган бош. *У ҳар куни бадантарбия қилгиси келарди-ю, иш кўплигидан бу истагига эриша олмасди.* Ш. Рашидов, Бўрондан кучли. *Бадантарбия — дам олиш, ўпка ва юракни меъёрга солиш учун мўлжалланган бўлса майли эди-я!* Афсус, уники мушталашувни, қасосни мўлжаллаган бадантарбия эди. «Ёшлик».

БАДАР [ба.. + ф. *در* – эшик]: **бадар кетмоқ** Ном-нишонсиз кетмоқ, дом-дараксиз кетмоқ, ғойиб бўлмоқ. *Уша келган бўйи бадар кетган.* «Ёшлик». -*Боққа бир бордингиз-у, бадар кетдингиз, — деб гинахонлик қилиб кўришди амма.* С. Анорбоев, Меҳр.

БАДАРҒА [ф. *بدرفه* – кузатиш; кузатиб борувчи] **1** Ўз ватани (юрти)дан бошқа жойга сурилиш, ҳайдалиш, қувғун. *Айрилик устига энди бадарғаси ҳам чиқди.* С. Абдулла, Мавлоно Муқимий.

Бадарга бўлмоқ Бирор сабаб, мажбурият билан ўзга юртларда сурилиб юрмоқ; ўз

жойидан бошқа жойга ҳайдалмоқ. *Отаси бечора бўлса, қанча вақт эл-халқдан номус бўлиб, яқинда келди. Ҳамза, Паранжи сирлари. Бадарга бўп чиқдик юрту қалангдан, Туташиб ўт чиқар сенинг танангдан.. «Эрали ва Шерали». Бадарга қилмоқ* Ўз жойидан бошқа жойга ҳайдаб юбормоқ, қувғун қилмоқ. *Кўп халқлар ўз ватанидан бадарга қилинди. «Шарқ юлдузи».*

2 ҳуқ. Суд ҳукми билан бошқа ерга юбориш; кўчириш, сургун.

БАДАСТИР [ф. بهدستوری – маълум тарзда; тартиб-қоида асосида] *кам қўлл.* Ҳар жиҳатдан тўла-тўкис таъминланган, барча керакли нарсаси мавжуд, бекаму кўст. *Ўзи ҳам ўлимлигини бадастир қилиб қўйган экан. «Шарқ юлдузи».* -Ҳамма нарсаси бут, тўкис, бадастир одамсан, – деди Эргаш Мирвалига. С. Аҳмад, Жимжитлик.

БАДАХЛОҚ [бад.. + ахлоқ] Юриштириши, ҳаракатлари жамиятнинг ахлоқий меъёрларига зид бўлган; ахлоқсиз. *Бадахлоқ одам.*

БАДБАХТ [бад.. + бахт] **1** Бахти кулмаган, турмушдан ёлчимаган; бахтсиз, бахти қаро, бебахт. *Мени қарғаманг, қарғаманг бадбахт қизингизни, онажон!* Ҳамза, Бой ила хизматчи. *Манави гўдак – жигарингиз Низомни ҳам бадбахт қилган одамсиз. С. Аҳмад, Уфқ.* *Кўз очиб кўргани алдадими – бас, шўрлик умр бўйи ўзини бадбахт ва айбдор ҳисоблайди. «Ёшлик».*

2 *кўчма, с.т.* «Ярамас, аблаҳ, шафқатсиз» маъносигадаги ҳақорат, қарғишни ифодалайди. *Эй, бадбахт, бултур биров пайғамбарлик даввосини қилиб осилиб ўлган эди, сен шундан ибрат олмадингми, дебди. «Аския». Бадбахт одамдагина раҳму шафқат бўлмайди. «Фан ва турмуш». Тортмоққа Ёдгорда дармон қолмади, Ўз ҳолига бадбахт душман қўймади. «Алпомиш».*

БАДБАХТЛИК **1** *айн.* бахтсизлик. *Бошимизга тушган неки кулфат, фалокат, бадбахтлик, зулм, хорлик – бари шундан, нафсимиздан. С. Сиёев, Ёруғлик.*

2 Пасткашлик, аблаҳлик. *«Сен бадбахтлик қилма!.. – деб Рўзи .. сўзига қўшимча қилди. С. Айний, Жаллодлар.*

БАДБАШАРА [бад.. + башара] Кўриниши ёқимсиз; хунук, кўримсиз юзли. *Меликул ота кун ботиш олдидан Эралининг*

ҳовлисига қирқ-эллик ёшлардаги бадбашара бир одам билан кириб келди. «Ёшлик». Соқчи мўйловдор, девдек улкан гавдали, бадбашара бир йигит экан. Х. Тўхтабоев, Йиллар ва йўллар.

БАДБИН [бад.. + ф. بين – кўрувчи, қаровчи] **1** Бировга ёмонлик истовчи, бузуқ ниятли, бадхоҳ. *Тушунаман, умр қисқа, Ҳақ дасти ҳам қисқароқ, Аммо нечун шу умрда Бунча бадбин яшамоқ? А. Орипов, Йиллар армони.*

2 Жамият ахлоқий нормаларига тўғри келмайдиган; ярамас. [У] *Эски Шарқдаги бадбин урф-одатларга қарши, хотин-қизларни ҳуқуқсиз қулга айлантиришларига.. қарши исён қиларди. Ҳ. Носирова, Мен ўзбек қизиман. Тақсири олам, бу ғаламис гапларга асло қулоқ сола кўрманг. Булар сизни чалғитиш учун атайин айтилган бадбин гаплардир. Ж. Шарипов, Хоразм.*

3 Умидсиз, тушкун ҳолатли; пессимист. *Қайғура бил, лексин бадбин бўлмағил, Қайғу табиий ҳол, бадбинлик ёмон. Уйғун. Кимсалар, бадбин дея боқманг бу кун Абдуллага, Тингласа гоҳи юриб мозий элидин зорлар. А. Орипов.*

БАДБИНЛИК **1** Ярамас, ёмон ниятли хатти-ҳаракатларга одатланиш.

2 Умидсизликка берилиш, умидсизлик. *Унинг тақдири ҳақида энг неқбин бўлган Ҳайдар ҳожи энди бадбинликка тушиб, хатлар ёзади. А. Қаҳҳор, Сароб. Зикриё афанди, бадбинлик ҳам жаҳолат каби ёмон иллат. Т. Малик, Қалдирғоч.*

БАДБУРУШ **1** Юзи, башараси бурушган. **қ. бадбашара.** *Гулсанам қамчи зарбидан чинқириб, ўрнидан турган эди, бадбуруш бир киши уни қисқичдай қўллари орасига олди. С. Кароматов, Бир томчи қон.*

2 Ҳайбатли, қўрқинчли. *Ҳар бири эшакдай келадиған учта ити занжирда. Бадбуруш зўр итлар. Ойбек, Болалик. Нусратилланинг қора, чўтир юзи ситилган бақадай бадбуруш бўлиб кетди. А. Мухтор, Опа-сингиллар. Ростини айтсам, эшитган эдим-у, аммо эчкемарнинг бундақанги каттасини, бадбурушини кўрмаган эдим. Й. Шамшаров, Тошқин.*

БАДБЎЙ [бад.. + ф. بوی – ҳид, ис] **1** Ёқимсиз ҳид тарқатувчи; ёқимсиз ҳидга эга; қўланса, сассиқ. *Аваз бадбўй ҳиддан бўғилиб уйғонди. С. Сиёев, Ёруғлик. Ошхо-*

нанинг мендан ҳам каттароқ раҳбарлар овқатланадиган хилват бурчагидан одам боласи чидай олмайдиган бадбўй ҳид анқий бошлади. Х. Тўхтабоев, Ширин қовунлар мамлақати.

2 кўчма Ёмон, ярамас; хавфли. Одоби одобсиздан ўргандим дегандек, балки ота ҳаётининг баъзи бадҳазм, бадбўй томонлари қизни узоқларга назар ташлашга мажбур қилгандир. Н. Сафаров, Узоқни кўзлаган қиз. Ватанимизнинг зангори осмонини бадбўй булутлар қоплаган оғир синов дақиқаларида ҳам унинг [Ғафур Фуломнинг] баланд наъраси узоқ-узоқларга эшитилиб турди. Газетадан.

БАДБЎЙЛИК Ёқимсиз ҳидга эгалик. Соғлиқни сақлаш бўлимининг.. ифлослиги.. ариқларда.. ахлат оқиб туришидан.. бад-бўйликдан билиниб турар эди. «Муштум».

БАДГИР [бад.. + ф. *گیر* — олувчи] Тўғри ишни, гапни тескарига бурувчи; ҳадеб гина қилаверувчи, гина сакловчи; кекчи. *Бадгир одам.* ■ *Борди-ю, шеърят даҳоси Ҳофиз бузунги кунда бадгир фикрли деб саналган экан, мендай мухлисини ҳам мардуми даврон қилинлар.* Ж. Абдуллахонов, Хонадон.

БАДГУМОН [бад.. + гумон] Ҳар кимдан, ҳар бир нарсадан шубҳа, гумон қилувчи, ҳадикчи; рашкчи. *Бадгумон одам. Бадгумон бўлмоқ.* ■ *Бўстон хўжаси Маждиддинни биринчи кўрган ондаёқ ундан бадгумон бўлган эди. Ойбек, Навоий. Не сабаб бўлади-ю, оқсоқолнинг кенжа қизи бир пой олтин ҳалқасини йўқотади. Мендан бадгумон бўлишди.* С. Кароматов, Сўнгги бархан.

БАДГУМОНЛИК Шубҳаланиш, ҳадиксираш ҳолати. - *Менда баъзи кишилардай ҳар нарсага шубҳа билан қараш, бадгумонлик хусусиятлари йўқлигини биласан, дўстим, — деди раис Камолга.* Ҳ. Назир, Кўктерак шабадаси. *Рашқдан холи эмас ошиқлар дили, Лек бадгумонликнинг бўлма мойиши.* Ф. Зоҳид.

БАДГҲЎЙ [бад.. + ф. *گوئی* — гапирувчи] **1** Ёмон сўзлар айтиб юрувчи, ғийбатчи, иғвогар. *Шу бадгўй, борларни кўролмайдиган, йўқларга беролмайдиган оч арвоҳ-а! Зиёли эмас, миллатга зиёнли чаён.* К. Яшин, Ҳамза.

2 шв. Тили заҳар. *Бадгўй хотин.*

БАДЖАҲЛ [бад.. + жаҳл] **1** Аччиғи тез, жаҳли ёмон. *Баджаҳл одам.* ■ *Баджаҳл ва қаттиққўл Валихоннинг бу хушнудлигидан бек навкарлари енгил тортиб, зўрма-зўраки илжаярдилар.* Ш. Тошматов, Эрк қуши.

Сажия баджаҳл, тили заҳар хотин, сал нарсага чақиб олади. С. Сиёев, Отлиқ аёл.

2 кўчма Қудратли, кучли; ҳайбатли, даҳшатли. *Омочнинг тишини созлашни, сандонда темир парчинлашни, турли асбоб ясашни ўрганар, қур-қур темирни кемираётган, сеҳргар, баджаҳл оловга узоқ тикилиб ўй сурарди.* К. Яшин, Ҳамза. *Куюқ, баҳайбат, баджаҳл булутлардан йурик ёмғир томчилари савалаб турарди.* Ойбек, Қуёш қораймас.

БАДЖАҲЛИК Жаҳли, аччиғи тезлик; ўзини тута олмаслик хусусияти. *Қайнатанинг бутун вужуди ҳукронлик ва баджаҳллик билан тўлиб-тошган эди.* Ш. Рашидов, Қудратли тўлқин. *Шунақа одамлар бўлади. Узининг одамгарчилигидан иймангандек, уни юзаки баджаҳллик, қўполик ёки сергаплик билан ниқоблашга уринади.* А. Мухтор, Чинор.

БАДЗАБОН [бад.. + забон] Ёқимсиз гаплар айтувчи; кўпол тилли. - *Сенга айтадиган гапим шуки, — деди бойвачча чертиб-чертиб, — Сен бадқадам, бадзабон одамсан.* К. Яшин, Ҳамза. *Найзанинг захми битиб кетади, аммо бадзабон захми сира битмайди.* К. Яшин, Ҳамза.

БАДЗОТ [бад.. + а. *ذات* — киши, шахс] **1** Ёмон насли, зоти паст, тағи паст. *Бадзот одам.* ■ *Ё олло, наҳотки бадзот бир табибнинг ўғли газетага ёзиб, эл-юртга мени ёмонотлиқ қилса-я?* К. Яшин, Ҳамза.

2 Ҳақорат, сўкиш маъносини ифодалайди. *Менинг шунчалар қаттиқ гапларимга қандай чидадинг? Нега сен ҳам жавоб бермайсан, бадзот?* К. Яшин, Ҳамза.

БАДИА [а. *بديعه* — ажойиб, ғаройиб, ноёб нарса; санъат асари] **1** Нафис, нодир. *Шоир, ёзмайсанми, қани иил бўйи Авайлаб асраган бадиа сатринг?* Ф. Фулом.

2 Кишининг диққатини тортадиган бадий асар. *Шоирдан бизга лирик бадиалар, фалсафий мушоҳадаларга бой манзумалар мерос бўлиб қолди.* «Фан ва турмуш». *Алишер болалик йилларида икки тилда бадиалар ижод қилиб шухрат топган.* Ойбек, Навоий.

БАДИЙЁТ [а. *بديعیات* — бадиалар; бадийийлик] эск. кт. Бадийийлик ва эстетик талабларга жавоб бера оладиган ижод ва унинг маҳсули. У. «*адабиёт пирлари*» ҳақида ёзган мақолаларида чин бадийётни сохта

бадиётдан ажрата билиш таълимини берди.. Газетадан.

БАДИЙ [а. *بديعی* — бадииятга, нафис санъатга оид; гўзал, ажойиб] **I** Вокеликни нафис санъат воситалари, усуллари, образлари орқали ифода этувчи; тасвирловчи. *Бадиий адабиёт. Бадиий асар. Бадиий санъат. Бадиий фильм.* ■ *Бадиий адабиётнинг замири ҳаётдир.* Х. Ёдгоров, Ҳаёт тўлқинлари. *Элмурод бадиий асарлар одамларнинг ташна дилларига нақадар роҳат бағишлаганини сезар, лекин бундай асарларнинг ўз тилимизда камлигидан куйинар эди.* П. Турсун, Ўқитувчи.

2 Бадиийликка тегишли, мансуб. *Бадиий маҳорат. Бадиий тасвир. Бадиий тафаккур. Бадиий дид. Бадиий салоҳият.* ■ *Ижодда фақат ниятнинг ўзи кифоя қилмайди, шунга яраша бадиий салоҳият ва теран фикр ҳам зарур.* Газетадан. *Бадиий фикр ўзининг шакли билан тугилади.* У. Норматов, Талант тарбияси.

3 Бадиий ижод билан боғлиқ бўлган фаолиятга оид. *Бадиий раҳбар. Бадиий ҳаваскорлар тўғараги. Бадиий жамоа. Бадиий муҳит.* ■ *Бадиий ҳаваскорлик тўғараги репетиция қилаётир.* П. Турсун, Ўқитувчи. *Ўзбекистонлик бадиий коллективлар ва ижрочиларнинг концертларида олтимиш мингдан ортиқ киши ҳозир бўлди.* Газетадан. *Янги инсонни вояга етказиши ва тарбиялашда ижтимоий ва бадиий муҳитнинг роли катта.* Газетадан.

БАДИЙЛИК Бадиий-эстетик хусусиятга, бадиий мазмунга эгалик; санъатга алоқадорлик. *Бадиийлик — асарнинг эстетик таъсир кучи.* Газетадан. *Ойбек романнинг мусиқавийлиги, бадиийлиги, образли бўлиши учун курашган.* «ЎТА».

БАДИЙЯТ *кам қўлл. қ. бадиийлик.* *Бадииятдан маҳрум, хом шеърлар газетада босилаверади, деган гап қаердан чиққан?* Шукрулло, Жавоҳирлар сандиғи.

БАДИК **I** *шв.* Дудуқланиб гапирувчи; чучук тил.

БАДИК **II** *фольк. этн.* Беморни сўз ёки ашула айтиш йўли билан даволаш усули; дуохонлик, авраш. *Бунга сўзнинг магик қудратига асосланувчи кинна, бадик, авраш, бурей-бурей ҳамда мавсум-маросим қўшиқларидан «Суст хотин», «Чой момо» кабилар мансуб.* «ЎТА».

БАДИКХОН Беморни бадик усулида даволловчи.

БАДИКЧИ *айн.* бадикхон.

БАДИҲА [а. *بديهة* — ички ҳис-сезги; топқирлик, ҳозиржавоблик] *ад.* Бирор воқеа, ҳодиса муносабати билан тўсатдан, бирданига ижод қилинган, айтилган шеър ёки шеърини парча, мусиқа асари ёхуд қўшиқ; экспромт. *Бадиҳа айтувчи ё энгиши, ё мажлис аҳли олдида мулзам бўлиши керак.* Газетадан. *Бундай ҳолат ҳам ёр-ёрчи гўяндаларнинг ижро жараёнида эркин бадиҳа қилаётганларга қулайликлар туғдиради.* «ЎТА».

БАДИҲАГҲҲҲ [бадиҳа + *ф.* *گوی* — айтувчи] Тўсатдан шеър тўқий олувчи; ҳозиржавоб. *Айтувчининг бадиҳагўйлиги билан боғлиқ ҳолда «Оққиш»нинг ҳажми турлича бўлади.* «ЎТА». - Ёлғон, — деди Ғайбаров, — Мен бадиҳагўй эмасман. М.М.Дўст, Галатепага қайтиш.

БАДИҲАГҲҲҲЛИК Бирданига, тўсатдан ижод қила олишлик. *Бадиҳагўйлик — ижрочилик санъатини узил-кесил эътироф этувчи босқичдир.* Газетадан.

БАДҚАРДА [*ф.* *بدکرده* — ёмон ишлар қилувчи] *кам қўлл. I айн.* бадқирдор. *Бир бадқарда сўз сўзласа, ҳеч қулоқ солгувчи бўлма.* «Эрали ва Шерали». *Бадқардага кўнма зинҳор, Хушёрдирсан, ақлинг бисёр.* «Эрали ва Шерали».

2 Ёмон отлик, ёмон ном чиқарган. *Бадқарда одам.*

БАДҚИР [*ф.* *بدكار* — ёмон амалли] *кам қўлл.* Ёмон, қабиҳ, разил; шундай ишлар қилувчи. *Жаноби қоровулбеги, бу бадқирлар амир одамлари эмас.* Ш. Холмирзаев, Сўнмас ўт. *Бадқир полвонни ўлдириб келдим, армоним қолмади.* «Хушкелди».

БАДҚИРДОР [*ф.* *بدکردار* — разил, ёмон ишлар қилувчи] *кт.* Ёмон, қабиҳ ҳаракатлар қилувчи; ярамас одам. - *Тилида қўрбон сўзи, аммо қилмиш-қидирмиши гуноҳдан иборат бўлган қаромхўрлар, бадқирдорлар, золимлар озми? — деди Аҳмад Ҳусайн.* Ойбек, Нур қидириб. *Бадқирдор одамлар бир кун беомон ярадор қилдилар қўшиқни.* А. Орипов.

БАДҚИРДОРЛИК Ёвузлик, разиллик хусусиятига эга бўлган ҳаракат, иш. *Зағчақўз Бақоҳўжанинг бадқирдорлигидан юрагини олдириб қўйган кампир Зин қишлоғида ҳаммадан ҳадиксирарди.* Мирмуҳсин.

БАДҚОР [*ф.* *بدكار* — ярамас ишлар қилувчи] *кам қўлл. I* Қабиҳ ишлар қилувчи, ёмон ниятли. *Офатингдан сақла, ё пар-*

вардигор! Норасида қизга қўл солди бадкор. Миртемир. Йўлда йўлдошликка бадкор тушмасин, Ҳеч киши юртидан канор тушмасин. Миртемир.

2 кўча Бераҳм, шафқатсиз. *Раиш этиб бадкор тараққа, Гоҳи кўнглим гап бўлур, Жонга найванд сочларингни Нега тирноғлар тарақ? Э. Воҳидов, Муҳаббат.*

БАДКОРЛИК кам қўл. Нияти бузуклик, ёмон, қабиҳ ишлар билан шуғулланишлик. *Ҳотам бува, раисликни ол, деб қўймайди. Бадкорлик қилиб, чин кўнгилдан айтмаётгандир, деб ўйлайман, лекин қараб турсам — чин кўнгилдан айтаяпти. М.М.Дўст, Полазор. Амир навкарлари Когонга бостириб кириб, мислсиз бадкорликлар қилишган. Ш. Холмирзаев, Қил кўприк.*

БАДЛАНМОҚ шв. Хўмрайиб, ёқтирмасдан қарамоқ, хушкўрмаслик. *Қўл тутишиб кирдик узун даҳлизга, Не бало, бадланиб қарайсиз бизга. «Кўшиқлар».*

БАДМАСТ [бад.. + маст] Ҳаддан зиёд кўп ичимлик ичадиган, ёмон маст бўладиган ва маст бўлиб ноҳўя қилиқлар қиладиган. *Шуҳратли қароқчи ўлгунча бадмаст, оғзидан гулчилар ароқнинг ҳиди. Уйғун, Тонг қўшиғи. Бадмастга дамодам ичмоғидин не баҳр, Ки одамийлик қатлуға ичар қадаҳ-қадаҳ захр. Газетадан.*

БАДМАСТЛИК Ўта мастлик ҳолати; гирт мастлик. *У бадмастлик билан текканга тегиб, тегмаганга кесак отди. «Муштум». Бадмастлик ва баднафслик шифокор тегирмонига сув қуяди. Газетадан.*

БАДМИНТОН [ингл. Англиядаги Badminton — Бадминтон шаҳри номидан] Патли коптокча (волан)ни ракетка билан уриб, тўрдан оширишга асосланган, яккама-якка ёки жуфт-жуфт бўлиб, залда ёки очиқ майдончада ўйналадиган спорт ўйини. *Қўлтиғига бадминтон ракеткаларини қистириб олиб, икки қўлида иккита тўр халта кўтариб турибди. Ў. Ҳошимов, Икки эшик ораси. Бадминтон машғулоти пайтида шикастланиш, болдир бўғимлари чўзилиши мумкин. «Саломатлик».*

БАДНАМО [бад.. + ф. ناسا — қўринувчи; кўриш] 1 Хунук башарали, турқи совуқ; жирканч. *Рангини кўринг бу баднамнинг, Ҳангги эшаги эрур худонинг. Аваз Ўтар. Зевархонни уят ўлдирди.. Ажаб баднамодир бошдан оёғинг. «Баҳром ва Гуландом».*

2 Кўримсиз, хунук, равшанмас. *Сайфиддин бир варақ қатини ёйиб, Аваз томон сурди: -Хатимиз сал баднамороқ, ога, айб этмайсиз.. С. Сиёев, Аваз.*

БАДНАФАС [бад.. + нафас] Бирор иш ёки ҳаракатнинг натижасидан фақат ёмонлик кутувчи; нафаси совуқ. *Баднафас одам. ■ Ҳай, бундай баднафас бўлма-я. Ойбек, О.в. шабадалар.*

БАДНАФС [бад.. + нафс] 1 Кўп ечиладиган; нафсини тия олмайдиган, очкўз. *Хиёл ўтмай Сардорнинг ўзи кириб келди. Хийла баднафс эмасми, қиши билан бир жойда ётиб ея берганидан хўп семириб этилибди. Х. Тўхтабоев, Йиллар ва йўллар.*

2 Мол-дунёга тўймайдиган, бойликка ҳирс қўйган. *Мулла Фазлиддин.. буларнинг баднафс талончилар эканини кўриб, нафрати келди. П. Қодиров, Юлдузли тунлар.*

БАДНАФСЛИК Ўз нафсини тия олмаслик, очкўзлик. *Касаллик — баднафсликдан, фалокат — ҳасаддан. Газетадан. Бадмастлик ва баднафслик шифокор тегирмонига сув қуяди. Газетадан. Икки оёқли бузоқнинг баднафслигига чидай олмаган сигир шатирлатиб унинг пешонасига тепди. С. Аҳмад, Уфқ.*

БАДНИЯТ [бад.. + ният] Фақат ёмонлик истовчи, бузук фикрли. *Менинг ҳақимда Алишер Навоийдек одам шундай бадният.. бўлсин? Ойбек, Навоий. Бадният қилганнинг боғи кўкармасин. «Шарқ юлдузи».*

БАДНОМ [ф. بدنام — ёмон ном] Ёмон иш билан ном чиқарган, ёмонотлиқ бўлган, номига доғ тушган. *Бадном одам. Бадном бўлмоқ. Бадном қилмоқ. ■ -Ёмон одамларнинг сўзига қулоқ солиб, бундай ноҳақ гапларни гапирмагин! Қиз бола-я! Бадном бўлиб қолса, нима бўлади?! — деди Қудратжонга бувиси. Мирмуҳсин, Умид. Маориф мудирига арз қилсам, аллақачон мени бадном қилиб қўйган экан, гапимни инобатга олишмади. С. Аҳмад, Уфқ. Бутани тезроқ бадном қилайлик десангиз, ҳозир чолга босиб-босиб ичирасиз. С. Аҳмад, Ҳукм.*

БАДНОМЛИК Ёмонотлиқ бўлмоқлик; шармандалик. *Гитлер, гитлерчилардан нима қолди?.. Бадномлик қолди. Н. Сафаров, Тирилган одам.*

БАДНУСХА [бад.. + нусха] Хунук башарали, турқи совуқ. *Ернинг юзида юриб-туришингни кўролмайдиган, одам сиёқидога*

баднусха, баднафс махлуқнинг бетингга тушган тарсакисини, агар одам бўлсанг, то абад унутма! К. Яшин, Ҳамза.

БАДРАНГ [ф. *بدرنگ* – ёмон, кўримсиз ранг] *кам қўл. Хунук, кўримсиз рангли. Қай кўз билан кўрсинки, поллар ўйнаб ётарди. Бўёқлари бадранг.* «Муштум».

БАДРАФ [бад.. + ф. *رفتن* – «бормоқ» феълидан] *шв. Ҳожат учун бориладиган жой; ҳожатхона. Кондукторлар нима қилишларини билмай, мени бадрафга қамаб, устимдан қўлғаб қўйишди. М. Муҳаммаджонов, Турмуш уринишлари.*

БАДРАФХОНА *айн. бадраф. Бирон бадрафхонанинг ўртасига улоқтириб кетса бўлмасмикан, бу ғурбат юкини?* «Ёшлик».

БАДРАШК [бад.. + рашк] *Ортиқ даражада рашк қилувчи, қизганчиқ. Бадрашк эр. ■ Баъзилар жуда бадрашк бўлиб, ҳаёт йўдошини эзади. Газетадан.*

БАДРҲҲ [ф. *بدروى* – хунук чехрали] *Хунук юзли, совуқ башарали; турқи совуқ. Ўрмонро ўтган йўлчадан Чиқиб келди учтўрт кўланка. Бири бадрўй, қон томар юздан. З. Диёр.*

БАДСУРАТ [бад.. + сурат] *Хунук кўринишли, турқи совуқ. Бир бало, бир офат, бадсурат хунук, Оғзидан очилган қора бир туйнук. Кўзлари оловли, тишлари ханжар. Миртемир, Асарлар.*

БАДТАР [ф. *بدر* – ёмонроқ] *айн. баттар. Гулнор бир зум тараддудда ўтириб қолди. Унинг бир нуқтага тикилган чиройли кўзларига бадтар ғам чўкди. С. Зуннунова, Гулхан. Бувисининг кўзлари бадтар чақчайиб, бошини сарак-сарак қилди.* «Ёшлик».

БАДТАРИН [ф. *بدرين* – энг ёмон, ярамас] *айн. баттарин. Ахир бу ерга салтанат душманлари, бадтарин кимсалар, ғоятда хавfli шахслар ташланар эди-ку!* Мирмуҳсин, Меъмор.

БАДТАРЛАШМОҚ *айн. баттарлашмоқ. Бу воқеадан кейин хоннинг бош вазирга муносабати яна бадтарлашди. Ж. Шарипов, Хоразм.*

БАДФЕЪЛ [бад.. + феъл] *Хулқ-атвори ёмон; тарбиясиз. Бадфеъл одам. Бадфеълнинг бети қора. Мақол. ■ Олимжон эса Комилжоннинг тескариси.. Улғудай тўнг, бадфеъл.* «Муштум». *Масалан, баъзи одамлар бадфеъл ёки итфеъл, баъзилари эса хушфеъл бўлиши мумкин.* «Ёшлик».

БАДФЕЪЛЛИК 1 *Ёмон хулқлилик, феъли ёмонлик. Бобур ҳажвийёти айрим кишилар характеридаги бахиллик, бадфеъллик, гийбатчилик каби салбий хислатларга ҳам қаратилган.* «ЎТА».

2 *Ёмон ниятлилик, ёмон хаёлда бўлишлик. Отаман, деб бадфеълликни ўйладинг, мен Мажнунман, мени жуда қийнадинг.* «Баҳром ва Гуландом».

БАДХАЁЛ [бад.. + хаёл] *Ёмон хаёл, гумон. -Баъзида кўнглим аллақандай бадхаёлларга бориб қўяди-ю.. шайтонга «ҳай» бериб, зўрға ўзимни тўхтатиб қоламан, – деди Шум бола. Ф. Фулом, Шум бола.*

БАДХАТ [бад.. + хат] *Аниқ, равшан қилиб ёзмайдиган, хати хунук. Бадхатроқ экансиз, турар жойингизни тоғунча пича вақт ўтди. «Шарқ юлдузи». Кўп ёзиш-чизиш натижасида хатим бир даража тузалиб, ўқиладиган бўлса ҳам, асосан бадхатлар қаторига кириб қолдим. С. Айний, Қуллар.*

БАДХОҲ [бад.. + ф. *خواه* – хоҳловчи, истовчи] *Бировга ёмонлик истовчи, бузуқ ниятли. Буларнинг гапи бадхоҳ хайрхоҳларнинг тарбияси, насиҳати, танқидига ўхшар эди. А. Қаҳҳор, Сароб.*

БАДХОҲЛИК *Нияти бузуқлик, пинҳона душманлик. Унинг феълига тушуниб қолган бу ердаги мутахассислар бу хайрхоҳлик остида ашаддий бадхоҳлик ётишини билар эдилар. А. Қаҳҳор, Сароб.*

БАДХУЛҚ [бад.. + хулқ] *Ёмон хулқли, қилиғи совуқ. Бадхулқ одам.*

БАДХҲ [ф. *بدخوى* – ёмон феълли, адабсиз] *айн. бадфеъл. Бадхўйнинг бети қора. Мақол.*

БАДХҲ [бад.. + ф. *خور* – еювчи, ичувчи] *Истеъмол қилиб бўлмайдиган, таъмсиз, лаззатсиз. Бадхўр овқат. ■ Буларнинг ҳаммаси қўшилиб, бадхўр бўлиб кетмасин деб кўрқаман. У. Исмоилов, Рустам.*

БАДЧЕҲРА [бад.. + чеҳра] *Хунук юзли, башарали; кўримсиз, бадбашара. Қовоғи солиқ, хўмрайган, бадчеҳра Маъмор сигарета чекиб ўтирибди. Ойбек, Нур қидириб.*

БАДЯ [ф. *باديه* – мис ёки сополдан ясалган катта идиш] **1** *Ёғоч, сопол ёки металлдан ясалган махсус катта челақ.*

2 *тех. Бетон қоришмасини солиш учун ишлатиладиган идиш. Кран гирчиллайди, кўтарилаётган бадядан тақир-туқур тош, шалоп-шалоп қоришма тушади. А. Мухтор, Туғилиш.*

-Буниси — пневматик юкчи, буниси — бадя, буниси — осма насос, — деб Йўлдош ҳафсаласи келмайроқ менга бир нималарни кўрсатди-ю, уққан бўлсам ўлай агар. «Ҳарорат».

БАДҚОВОҚ I Қовоғи солиқ, хўмрайган. *Бадқовоқ одам.* ■ Кенжа нариги столда ўтирган бадқовоқ йиғитга қаради. А. Қаҳҳор, Сароб. *Гитлер экан бадқовоқ, Одати хунук, карқулоқ.* «Бойчечак».

2 кўчма Куюқ, ҳайбатли (булут ҳақида). *Ташқарига чиқиб, кўнгли янаям ёришиб кетди: бадқовоқ куланг булутлар узоқ-узоқларга чекинган.* А. Обиджон, Аканг қарағай Гулмай.

БАДҲАВО I [бад.. + ҳаво] Ҳавоси бузуқ, ёқимсиз. *Бадҳаво жой.*

БАДҲАВО II [бад.. + ҳаво] Ўзини ўзгалардан юқори олувчи, димоғдор; такаббур. *Бадҳаво одам.* ■ *Фақ(и)р аҳлига ниҳоятда тавозеъли Муқим, Не керак баъзи такаббур, бадҳаволарга салом!* Муқимий.

БАДҲАЗМ [бад.. + ҳазм] Тезда ва осон ҳазм бўлмайдиган, сингиши қийин бўлган. *Бадҳазм таом.*

2 кўчма Кўнгилга тўғри келмайдиган, феъл-атвори совуқ. *Шафриндан илгари ёшгина бир йиғит кирди. Бу — Эҳсоннинг яқин дўстларидан, Саидий «бадҳазм» деган кишилардан бири.* А. Қаҳҳор, Сароб. *Уша бегона, бадҳазм хотин, нима бўлса ҳам, болам, деб юрибди.* А. Мухтор.

3 кўчма Жирканч, ярамас. *Одобни одобсиздан ўргандим дегандек, балки ота ҳаётининг баъзи бадҳазм, бадбўй томонлари қизни узоқларга назар ташлашга мажбур қилгандир.* Н. Сафаров, Узоқни кўзлаган қиз.

БАДҲАЙБАТ [бад.. + ҳайбат] *айн.* баҳайбат **2**.

БАЁВ Ҳар нарсага ишонаверадиган; соддадил; бўшанг. *Мени бўш, баёв, бемалол сизир қилиб соғса бўлаверадиган лақма деб ўйлаятти, шекилли. Ҳали қараб тур, ўзингни шилиб, ширяланғоч қилиб қўйганимни билмай қоларсан.* С. Аҳмад, Жимжитлик.

БАЁЗ [а. *بياض* — оқ, оқлик; оққа кўчилган шеър, матн] **1** Оқ ранг; оқлик.

2 ад. Бир ёки бир неча шоирнинг шеърларидан танлаб олиб тузилган шеърый тўплам. *Баёз тузиш ўзбек, озарбайжон, турк, шунингдек, эрон ва араб халқларининг адабиёти тараққиётида салмоқли ўрин тутган.*

«ЎЗМЭ». *Баёзини олиб кирди айвона. Ўқиб бериб, мени қилди девона.* «Кўшиқлар».

БАЁН [а. *بيان* — аниқлик, равшанлик, тавсифлаш, ифодалаш] **1** Табиат ва жамият ҳақидаги тушунча ҳамда тасаввур юзасидан инсон фикри ва мулоҳазаларининг оғзаки ёки ёзма ифодаси. *Оғзаки баён. Баён қилмоқ. Фикр баён қилмоқ.* ■ *Бу ёғини қайси тил билан баён этсам экан.* Х. Тўхтабоев, Сеҳрли қалпоқча. *Гўрўғлибек бошидан ўтган воқеаларни бирма-бир баён этди.* «Гўрўғли». *Ҳа, кўрасан, лекин шунини унутма асло, Аҳволингни баён қилгин фарзандларга хос.* А. Орипов. *Агар чиндан ҳам сени пул қизиқтирмай, муҳим деб ўйлаган гапингни қисқа баён этиш қўлингдан келса, қучоқ-қучоқ асар ёзишининг фойдаси йўқ.* Шукрулло.

2 ад. Адабий асарнинг содир бўлган ёки бўлаётган воқеалар ҳамда воқеаларнинг бориши ҳақида ҳикоя қилинадиган қисми. *Романда тавсиф, муаллиф мулоҳазалари ва баёнлар кўп.*

3 ад. Тавсиф; изоҳ бериш. *Асарнинг қимматли бобларидан бири шеърят ва аруз баёнидир.* «Фан ва турмуш».

4 Ўқиб ёки айтиб берилган бирор матн асосида ёзиб чиқилган иш; ёзма иш (ўқувчилар билимини баҳолашнинг ёзма шаклларида бири). *Ўқувчилар баён ёзишди. Баённи текшириб чиқмоқ. Баёнлар тўплами.*

Баён аломати тлш. кам қўлл. Остинустин турган икки нуқтадан иборат тиниш белгиси (:).

БАЁННОМА [баён + нома] **1** *айн.* баёнот **1**. *Бирлашган Миллатлар Ташкилотининг баённомаси.*

2 Мажлис, йиғилиш, кенгаш ва бошқа тур анжуманларнинг боришини ва улар қабул қилган қарорларни аниқ, сиқик ҳолда қайд қилувчи ҳужжат. *Мажлис баённомаси. Ўзбекистон Республикаси Фанлар академияси Тил ва адабиёт институти илмий кенгаши мажлисининг баённомаси.* ■ *Баённомани ёзишни ташкил қилиш котибнинг асосий вазифаларидан биридир.* «Иш юритиш».

3 эск. *айн.* манифест.

БАЁНОТ [а. *بيانات* — «баён» сўзининг кўплиги — билдириш, эълон қилиш; декларация] **1** Давлатлараро дипломатик муносабатлар, музокаралар, халқаро аҳвол ва шу каби масалалар ҳақида манфаатдор томонларнинг расмий фикрлари, қараш-

лари ҳамда мақсадларини ифодалайдиган ҳужжат. *Ўзбекистон Республикаси Ташқи ишлар вазирлиги баёноти.*

2 Бирор нарса ёки воқеа ҳақида ёзилган маълумот, хабар. *Биз бу икки маймун тўғрисида қисқагина баёнот шаклида изохат кўринишида бир нарса ёзиб кетсак.. А. Қодирий, Фирвонлик Маллавой.*

БАЁНЧИЛИК эск. ад. Баён жанри (қ. баён 2).

БАЁТ I [а. بیات — тунаш, тунаб қолиш] мус. **1** Шашмақомнинг учинчи — Наво мақомларига қирадиган куйлар гуруҳларидан бирининг номи (қ. шашмақом). *Баёти Ажам. Баёти турк, Уйин баёти.* ■ «Гулёр»га сол созингни, «Баёт»га сол бозингни. *Тинчлик қўшиғин бошла, Эшитай овозингни.* «Халқ қўшиқлари».

2 қўчма Овоз; қичқирик. *Хўрозлар баётин авжи тонготар, Суйимли нигоҳи эркаларида.. М. Юсуф, Уйқудаги қиз.*

БАЁТ II этн. Қадимги ўғуз қабилаларидан бирининг номи.

БАЖАРМОҚ I Бирор иш, режа, мажбурият ёки топшириқни амалга оширмақ, бажо келтирмақ, адо этмақ. *Белгиланган ишни ўз вақтида бажариш керак. С. Кароматов, Бир томчи қон. Хоҳиш-иродамизни сўзсиз бажарасан. «Шарқ юлдузи». Агар менинг топширган топшириғимни бажарсанлар, вазирлик ўринларингда қолдираман. «Луқмони Ҳаким».*

2 Бирор ҳаракатни ижро этмақ (роль, мусиқа, рақс ва ш. к. ни.). *Баъзан уролни жуда қийинчилик билан бажарар, кейин ёлғиз қолганда, ўзи қотиб-қотиб куларди.* Ойбек, Танланган асарлар.

БАЖО [ба. + ф. جَا (جى) — ўрин, жой] **I** рвш. Маъқул тушадиган, мақсадга мувофиқ бўлган; чакки эмас; дуруст, жойида. *Хўб бажо иш қилдингиз-да.* ■ *-Пастқам жой экан, — Аҳмад Ҳусайн шивирлади, — Манзил бажо! Ойбек, Нур қидириб. -Ишлар бажо! Отланинглари! — деди уста Замон. Ш. Тошматов, Эрк куши. ..ана шу чўпонга чўлиқ бўлсам, айтганларини югуриб-елиб бажо қилардим. «Ёшлик». -Қиличим ўткир, тиғим бурро. Хўкмингизни бажо келтираман, — деди хон. «Луқмони Ҳаким».*

Бажо келтирмақ (ёки этмақ, қилмақ) Бирор ишни, топшириқни ўрнига қўймақ, адо этмақ. *Ҳар ҳолда.. ҳурматларини бажо*

келтир, Марғилон деган шаҳардан сенинг юзингни деб келдилар. А. Қодирий, Ўтган кунлар. Бандаликни бажо келтирмақ қ. бандалик I.

2 кесим өзф. Хўп, хўп бўлади, бажонидил. *Эртага Ғузорнинг оғзи катталарини қалбага тўплангиз! -Бажо! — қуллуқ қилди бек. Ш. Тошматов, Эрк куши.*

БАЖОНИДИЛ [ф. باجان ودل — жон ва дил билан] рвш. Жон-дилдан, сидқидилдан; жон деб, жон-жон деб. *-Хон чақирган бўлса, бажонидил борайик, — деб шогирди билан хоннинг олдига кетган экан. «Луқмони Ҳаким».*

БАЗА [юн. basis — асос, негиз] **I** архит. Устуннинг, колоннанинг асоси, пастки йўғон таянч қисми.

2 Халқ хўжалиги, ишлаб чиқариш ва маданий-маънавий соҳаларнинг асоси, негизи, таянчи: *Моддий-техника базаси. Экспериментал база. Иқтисодий база.* ■ *Моддий-техника базамиз маълум даражада янгиланади ва сифати яхшиланади.* Газетадан. *Мақтаблар ва ўқув юртларининг моддий базаси анча мустаҳкамланди.* Газетадан. *..адабий тилимиз илгариги китобийликдан қутулиб, жонли халқ тили базасига ўтди. «ЎТА».*

3 Муайян моддий нарсалар тўплами, мажмуи; заҳираси. *Озуқа базаси. Ем-хашак базаси. Хомашё базаси.* ■ *Мустаҳкам озуқа базасини вужудга келтирмай туриб, чорвачиликни ривожлантириш ҳақида ўйлаб ҳам бўлмайти.* Газетадан.

4 Муайян хизматлар кўрсатиш ва керакли жиҳозлар билан таъмин этиб туриш мақсадида барпо қилинган маҳсул жой, макон. *Туристлар базаси. Авиация базаси. Ҳарбий-денгиз базаси. Спорт базаси.* ■ *Ўқувчилар.. туристик базаларда дам олишни бошлаб юбордилар.* Газетадан. *Пойтахтимиз ва Республиканинг бир қатор шаҳарларидаги йирик спорт базалари Спартакиада ихтиёрида бўлади.* Газетадан. *Болалар майдончалари, спорт комплекси, спорт-байдарка базаси қурилди.* Газетадан.

5 Моддий заҳиралар сақланадиган бино, иншоот; омбор. *Таъминот базаси. Савдо базаси.* ■ *Жуман ака чойнак-пиёла олгани станцияга тушса, базага бир вагон мол келиб, омбор мудири юк тушириш билан банд экан. С. Аҳмад, Қадрдон далалар. Нормамат узок*

йиллар район нефть базасида ишлади. Газетадан.

БАЗАВИЙ кам қўл. Бирор нарса ёки соҳанинг таянчини, асосини ташкил этувчи. *Резервадагиларнинг кўпчилиги.. базавий корхоналарда икки ҳафталик стажировкада бўлди.* Газетадан. *Бунинг учун эса ҳар бир район базавий хўжаликларга эга бўлиши керак.* Газетадан.

БАЗАЛЬТ [лот. basaltēs – синов тоши] Пайдо бўлишига кўра магматик, қорамтир-бўзранг, шишасимон тоғ жинси. *Атрофи чўл эмас, дашт эмас, аммо бўм-бўш, қақраб ётибди, йўл атрофида баъзан базальт қоялар тиккайиб кўринади.* А. Мухтор, Давр менинг тақдиримда. *Уша вақтларда лой кумуши деб аталган бу металл тез-тез учраб турадиган тоғ жинсларидан гранит ва базальт таркибида учрайди.* «Фан ва турмуш».

БАЗЗОЗ [а. بَزَّاز – газлама сотувчи] эск. Газлама билан савдо қилувчи дўкондор; газламафуруш. *Улгуржи, чакана савдогарлар, атторлар, базозлар, мўйнадўзлар карвон келиб тушган саройлар атрофида уймалашиб қолдилар.* М. Осим, Ўттор. *Қиз бу гапга чимматини сал кўтарган экан, базоз бола қизнинг чиройлилигига беҳуш бўлиб, ақлидан адашиб, ётиб қолибди..* «Луқмони Ҳаким».

БАЗЗОЗЛИК 1 Газлама сотиш, базоз иши билан шуғулланишлик. *-Ўн йил базозлик қилган бўлса, жуда бойиб кетгандир, – деди Дилшод.* М. Исмоилов, Фарғона т.о.

2 Газламафуруш (базоз) дўконлари жойлашган, улар савдо қиладиган раста, қатор. *Пахтачилик зироатчиликда энг кўп даромад келтирадиган бўлгач, базозликдаги дўконини акаси Аҳмадхўжага топшириб, ўзи Соғариқ қишлоғига кўчиб кетди.* М. Осим, Тилсиз гувоҳ. *Эна, мана бу атторлик, базозликда бир йигит бор эмиш, ҳусну жамоли офтобни хира қилар эмиш.* «Луқмони Ҳаким».

БАЗИС [юн. basis – асос] 1 *иқт.* Асос, негиз. қ. база 1,2.

2 *флс. иқт.* Жамият тараққиётининг маълум тарихий босқичида юзага келадиган ишлаб чиқариш муносабатлари йиғиндиси. *Базис жамият тараққиётининг муайян босқичидаги иқтисодий тузумдир.* Газетадан.

3 *геод. астр.* Ер юзининг маълум жойидан жуда аниқ қилиб бевосита ўлчаб олинадиган асосий чизиқ. *Жисм кузатишган икки*

нуқтани бирлаштирувчи тўғри чизиқ кесмаси базис дейилади. «Астрономия».

БАЗЛ [а. بزل – совға, ҳадя] эск. кт. Хурмат-эҳтиром ёзасидан сахийлик қилиб бериладиган ёки бағишланадиган нарса; инъом; туҳфа.

БАЗМ [ф. بزم – дабдабали зиёфат] 1 Муסיқа ва ўйинлар билан ўтказиладиган зиёфат, тўй, ўтириш; ўйин-кулги кечаси. *Қий-чув билан ўтган наҳорликдан сўнг ҳовлида яна базм бошланди.* Ойбек, Танланган асарлар. *Дутор ёнига чилдирманинг чертмаги келиб қўшилгандан кейин, базм тағин ҳам жонланди.* А. Қодирий, Ўтган кунлар. *Табиб, сиз карнай-сурнай чалдинг, ноғоралар жарангласин, базм қурамин.* «Ёшлик».

Базми жамшид Катта базм, дабдабали, шоҳона базм. [Ҳусайн:] *Ўхў, базми жамшид қизиган экан-да, кулгиларингиз осмони фалакка кўтарилмоқда.* Уйғун ва И. Султон, Алишер Навоий. *Катта ҳовлининг тўридаги шийпонда базми жамшид авжида эди.* О. Ёкубов, Диёнат. **Базм қурмоқ** Ўйин-кулги, кўнгилочар йиғилиш, ўтириш уюштрмоқ. **Қизлар базми этн.** Никоҳ тўйида қиз фақат ўз дугоналари иштирокида ўтказадиган ўйин-кулги кечаси. *Унинг [Кумушнинг] вужуди қизлар базми ичида бўлса ҳам, хаёли алақаёқларда учиб юргандек, кўзлари ўйнагувчи қизларда бўлса ҳам, ҳақиқатда бошқа бир нарсани кўргандек..* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

2 *кўчма* Табиатдаги жонли ва жонсиз нарсаларнинг кишига завқ берувчи хатти-ҳаракатларини ифодалайди. *Чумчуқлар дарахт шоҳларида ёздаги каби базм қуришган.* А. Обиджон, Аканг қарагай Гулмат. *Кечаси ўрдаклар базми бошланади.* С. Аҳмад, Уфқ. *Гулдурас, даҳшатли гулдураслар; чақмоқлар, чақинлар. Осмонларда чақмоқлар базми..* У. Кўчқоров, Ҳаяжонга кўмилган дунё. *Олисдаги зовурда ёлғиз бақа ахён-ахёнда вақиллаб, шерикларини базмга чорлайди.* «Гулдас-та». Хилма-хил ёввойи гуллар теварагида капалаклар базм қуради, асаларилар гувиллайди. Ж. Абдуллахонов, Орият.

БАЗМАРО *позт.* Базм пайти; базмда. *Базмаро қилганда хиргойи майин овоз этиб..* Ҳабибий. *Бу кеча базмаро раққосаи янги замон ўйнар, Чунон ўйнарки, ҳар ким кўрса гар мастона жон ўйнар.* Ҳабибий.

БАЗМГОҲ [базм + ф. *سك* — жой, макон] Базм ўтказиладиган ёки ўтказилаётган жой, хона. *Аста-секин унинг уйи чоллар базмгоҳига, кичик «чойхона»га айланиб бораётганди.* «Шарқ юлдузи».

БАЗМОРО [базм + ф. *لر* — безатувчи, зийнатловчи] *поэт.* Базми қизитувчи, базмга жон киритувчи, ўтиришни қизитувчи.

БАЗМХОНА Базм ўтказилаётган ёки ўтказиладиган жой, уй, хонадон. *Ҳирот саройидаги ҳашаматли базмхона сарой амалдорлари билан гавжум.* Ф. Жўраев, Обид Жалилов. *У истаган пайтида базмхонага кириб ишрат қиларди.* Ж. Шарипов, Хоразм.

БАЗМЧИ 1 Базм иштирокчиси, қатнашчиси. *Давра қуриб ўтирган базмчиларнинг ҳаракатлари, қилиқлари, бўғиқ нидоларини тасвирлашга тил кифоя қилмайди.*.. Ойбек, Танланган асарлар. *..базмчиларга қараб, гоҳ Аваз, гоҳ Холдор бир сўз айтиб, шаҳарга кираётибди.* «Гулихиромон».

2 Базмда иштирок этаётган санъат аҳли. *Базмчилар, ноғорачилар нағмасини қўйди, ўйинчилар ўйинини қўйди, либосларини кийди.* «Равшан».

3 Базм ўтиришини уюштирувчи шахс. *Тор кўчангиз тор экан, Йўлда базм бор экан. Базмчининг қизлари Шол кўйлакка зор экан.* «Оқ олма, қизил олма».

БАЗЎР [ба.. + ф. *زور* — қувват, қудрат; куч] *рвш.* Қийинлик билан, зўр келган ҳолда; зўрға, аранг. *Қўлини базўр қўзиб, қўнғироқ итини тортди.* С. Сиеёв, Аваз. *Аслида эса бу дардли сўроқ титраб, лабларидан базўр учди.* Т. Малик, Қалдирғоч. *Уша кунни зерикканидан кунни базўр кеч қилди.* «Ёшлик».

БАЙ [а. *بيع* — савдолашиш, сотиш, келишиш] Савдо муомалаларида, ишга ёллаш ва ёлланишда ҳар икки томоннинг ўзаро келишуви.

Бай очмоқ Биринчи харидорга мол сотиб, савдони бошламоқ. **Бай пули** Савдода ёки ишга ёллаш-ёлланишда ўзаро келишувни мустақкамлаш мақсадида, тўланадиган пулнинг олдиндан бериладиган қисми. *Савдогар кулимсираган ҳолда бай пулини бериб жўнагандан сўнг, савдо устида ҳозир бўлган Исҳоқ сўфи ўзича бармоқлари билан ҳисоб юргизиб қарайди-да, домлага томон бошини чайқаб кулади.* А. Қодирий, Обид кетмон. *Мардонбойга савдо қилиб олиш, бай пули бериш учун ваколат бериб.. юборилди.* А.

Қодирий, Обид кетмон. **Байида шундай эди** Шундай келишилган эди. **Бай қилмоқ** Савдо қилмоқ; келишмоқ. *Ахир бошда бай қилган эдик-ку, ҳар замонда бир ёлгон гапираман деб.* Ф. Фулом, Шум бола.

БАЙ-БАЙ *унд. с. 1* Ҳайратланиш, ажабланиш ҳолати ёки таҳсин маъносини ифодалайди. *Бай-бай, шаҳаншоҳлар турадиган уйлар-а!* С. Нуров, Нарвон. *Бай-бай, унинг ялқовлиги, аммо тил деган бир қулоч.* Ойбек, Танланган асарлар. *Эндигина ётоқхона зина-поясига етган ҳам эдики, балкондан настга қараб турган қизга кўзи тушди: Бай-бай, чакки эмас-у!* «Ёшлик». *..баковул ичига қийма тиқилган какликларни олиб ўтапти.* «Бай-бай, мунча ҳиди яхши-я?» — *деб ўйлади у, оғзининг суви келиб.* М. Осим, Ўтрор. [Бурҳон:] *Бай-бай, бу вино эмас, асал-ку, дўстим.* Уйғун, Хуррият.

2 Хушёқмаслик, норозилик, таассуфни ифодалайди. *Бай-бай! Келин деган ҳам шундоқ, латта қўнғирчоқ бўладими?* С. Аҳмад, Сайланма. *Бай-бай, бу болаларнинг дастидан ўлиб бўлдим; ахир бу тош қурт, жиғилдонларингени тешиб юборади-ку.* Ойбек, Танланган асарлар. *-Бай-бай, ғоят хунук иш бўлибди,— деди домла ғамгинлик билан.* «Муштум».

БАЙБАЙЛАМОҚ 1 Бай-бай дея, афсус, ажабланиш, таҳсин, норозилик кабиларни ифодаламоқ, келирмоқ. *Мамарайим афанди байбайлаб келиб, кавушни дарров олди.* М. Исмоилий, Фарғона т. о. *Бир гал апил-тапил калласини сувага пишаётганда, қоровул чол кўзи тушиб қолиб, байбайлади.* Х. Султонов, Онамнинг юрти. *Икки киши Азизийнинг бай-байлашига қарамай, чалтак қилиб, Қодир-жоновнинг уйига судрашди.* «Муштум».

2 *кўчма* Амалга ошмай қолмоқ. *Кунлик график байбайлаганича қоғозда қолиб кетди.* «Муштум».

БАЙДАРКА [р. байдара — қайиқ] Ўрта-сида бир ёки бир неча эшкакчи сигадиган тешик (люк)лар қолдирилган, қолган жойлари берк қилиб ишланган, икки томони кураксимон эшкакли, тор ва енгил спорт қайиғи. *Байдарка шумтол ёғочидан ясалиб, фанер, мато ёки алюминий билан қопланади.* «Саломатлик».

БАЙДОҚ фольк. **1** Туғ, байроқ. *Ол байдоғи пирираб, Қолинди майдон ичида.* «Эрали ва Шерали». *Оқу қизил — кўп байдоқлар*

Қурилди майдон ичинда. «Эрали ва Шерали». Қистаб етди туг-байдоқнинг остига, Юсуфман Аҳмаднинг отин Аширбек.. «Юсуф ва Аҳмад».

2 тар. Ҳарбий бўлинма, бир байроқ остида хизмат қилувчи аскарлар гуруҳи. *Неча байдоқ лашкар келди, Келганининг бари ўлди. «Маликаи айёр». Лашкарлар байдоқ-байдоқ бун, ёвмитларнинг устига қараб жўнаб кета берди. «Гүрўглининг туғилиши».*

БАЙЗО I [a. بيضا — оқ] **I** Ўта оқ, оппоқ, Гарданинг байзолигини тийрадул субҳи сафо. Ҳабибий. ..Субҳи байзодек гул узра Шоми савдо тусли барг. Э. Воҳидов.

2 Қадимги пўлатнинг оқ, ялтироқ бир тури. *Байзо сифат жиҳатидан исфаҳон пўлатидан сўнг иккинчи ўринда туради. «ЎЗМЭ».*

БАЙЗО II эск. поэт. Қуёш, офтоб.

БАЙИР I I Қўлга ўргатилган ҳайвон (асосан от); жайдари. *Байир от. ■ ..раис билан Ўктам оёқ устида бир пиёладан қайноқ чой ичишди-да, қора байир ва қизил жийронга минишди. Ойбек, О. в. шабадалар. Мен унинг йигитларига бир кам тўқсон байир берганман. А. Мухтор, Қорақалпоқ қиссаси.*

2 кўчма с.т. Шароитга кўникиб, қадрдон бўлиб қолган. *Таксирим байир хотинларининг устига.. ўн тўрт яшар қиз олиб.. ишрат камарини боғладилар. «Муштум».*

БАЙИР II Қумли чўлларда шамол оқибатида пайдо бўлган ботиқ жойлар. *Байирда кичик-кичик чуқурликлар билан бирга қатор қум тепаликлари ҳам бўлади. «ЎЗМЭ».*

БАЙИРЛАШМОҚ I Маҳаллий шароитга ўрганиб, мослашиб қолмоқ (асосан от ҳақида).

2 с.т. Синалиб, қадрдон бўлиб қолмоқ.

БАЙЛАШМОҚ Савдо ёки ишда нарх ёки иш ҳақи ҳақида келишмоқ, савдолашмоқ; ахдлашмоқ. *Қоплонболиклар синч иморат қуришда тенги йўқ эди. Шунинг учун ҳам улар тўрт-беш киши бўлиб, яхлит иморатни байлашиб олишади. С. Аҳмад, Жимжитлик. -Ишни кўнглингиздагидек қилиб бероламанми-йўқми, буни ҳозир ўзим ҳам айтолмайман, сиз ҳам билмайсиз. Шунинг учун байлашмаймиз, — деди уста. М. Исмоилий, Одамийлик қиссаси.*

БАЙНАЛМИЛАЛ [a. بين الملل — миллатлар ўртасидаги, миллатлараро] **I** Халқаро, умуминсоний, умумхалқий. *Байнал-*

милал терминлар. Байналмилал қадриятлар. Байналмилал аҳвол. ■ Таржима — бу байналмилал жараённинг муҳим, қудратли омилларида бири. Ф. Саломов, Таржима назариясига кириш.

2 тар. эск. Қўшиқ ва мусиқа номи. *Кейин залда байналмилал куйи янгради. Ш. Холмирзаев, Сўнмас ўт. Байналмилал айтиб, байроқ кўтариб, Кўчага чиққанда ўктам сафдошлар.. Э. Воҳидов, Муҳаббат.*

БАЙНАЛМИЛАЛЛИК кам қўлл. айн. **байналмилал.** Булар ўзларининг байналмилаллик бурчларини адо этиш йўлида.. *қурбон бўлишди! Буни унутмайлик! Ш. Холмирзаев, Қил кўприк.*

БАЙНАЛМИЛАЛЧИ Байналмилал ғоялар, мақсадларда олиб борилган халқаро сиёсий ҳаракатлар, ишлар, урушлар иштирокчиси. *Байналмилалчи жангчилар. ■ Шохида она бу ердаги олти йиллик меҳнат фаолиятида жуда кўп байналмилалчи малакали машинисткалар билан танишди. Газетадан.*

БАЙНАЛМИЛАЛЧИЛИК эск. тар. Ишчилар синфи, уларнинг сиёсий партиялари мафқураси, сиёсатининг асосий тамойилларидан бири.

БАЙНАЛМИЛЛИЙ Миллатлараро муштарак бўлган; умумбашарий, умумхалқий. *Байналмиллий қадр ҳам — шахсий ҳамда миллий қадрдан кам эмас. Газетадан.*

БАЙНАЛХАЛҚ [a. بين الخلق — халқаро] эск. айн. халқаро. *Байналхалқ авантюрист, жосус Фредерик Бейли 1967 йил апрелида ўлди. А. Ҳақимов, Илон изидан.*

БАЙРАМ I Тарихий, маданий-маънавий анъаналарга кўра расмий ёки норасмий равишда уюштириладиган умумхалқ шодиёнаси куни, тантана куни. *Мустақиллик байрами. Наврўз байрами. Галаба байрами. Янги йил байрами. ■ Янги йил байрами.. дилимизга яқин, ҳаммага бирдай қувончу фараҳ бахш этадиган, ёрқин туйғуларни уйғотадиган қутлуғ айём! «Саодат». Бугунги Наврўз байрами барча-барчага янги бахт, улкан зафарлар келтиради. Газетадан. Мен байрамларни жуда-жуда севар, жуда-жуда орзиқиб кутардим. «Ёшлар».*

2 Бирор-бир муносабат билан ўйин-кулги иштирокида тантанали равишда ўтказиладиган тадбир. *Оилавий байрам. Арча байрами. Спорт байрами. Шеърят байрами.*

Санъат байрами. Пахта байрами. Болалар арча байрамидан уйларига хурсанд бўлиб қайтадилар. ■ Пахта байрамини ёр-жўралар билан Гулистон районида ўтказдик. А. Қаҳҳор, Минг бир жон. Вакилларимиз санъат байрамига жиддий тайёргарлик билан келдилар. Газетадан.

3 кўча Вақтичоғлик, хурсандлик; бахт, омад. Жони соғга кунда байрам, кунда тўй. Мақол. Эшакнинг ўлими — итнинг байрами. Мақол. ■ Унинг [аёлнинг] борлигининг ўзи — жамиятнинг байрами. Газетадан.

БАЙРАМБОЗЛИК с.т. Фойдали иш ўрнига ҳадеб ўйин-кулги билан овора бўлиш. Жамиятда дангасалик ва байрамбозлик эмас, балки ҳалол меҳнат тантана қилмоғи керак. Газетадан.

БАЙРАМЛАШМОҚ с.т. Байрам кунлари кўпчилик бўлиб сайр-томоша қилмоқ; байрамни биргаликда нишонламоқ. Байрамлашиб, шаҳар айландик. Байрамлашиб келди.

БАЙРАМЛИК Байрам муносабати билан яқин кишиларга бериладиган туҳфа; байрам совғаси; ҳайитлик. Келиннингизга мана буни [крепдешинни] олдим, сизга уч-тўрт байрамликни бир қилиб олиб келаман. Ў. Умарбеков, Она.

БАЙРАМОЛДИ Байрамга яқин қолган, байрам арафасидаги. Байрамолди режалари. Байрамолди тадбирлари. Байрамолди тайёргарликлари. Байрамолди концерти. ■ Энг ачинарлиси, байрамолди кунлари айрим нул-парасёллар давлат транспорти ҳисобига бойиб қолишни ўзларига касб қилиб олмоқдалар. Газетадан. Полк омборига ўтиб, байрамолди совғаларини олиш ҳақида интендант билан гаплашиши керак эди. Шухрат, Шинелли йиллар.

БАЙРАМОНА Байрам тантаналарига мос; байрам маросимларига муносиб. Байрамона безатишган минбарга ҳамма учун таниш кишилар кўтарилдилар. «Ўзбекистон кўриқлари». Шанбаликнинг барча қатнашчилари байрамона кўклам кайфиятида. Газетадан.

БАЙРОҚ 1 Ёғоч ёки металл дастага, сим ёки чилвирга маҳкамланган, бир ёки бир неча рангли, давлат, ташкилот, уюшма, ҳарбий қисм ва ш. к. ларга қарашлиликни ифодаловчи герб, эмблема ва бошқа рамзий белгилар, безаклар тасвири туширилган муайян ўлчамдаги мато; алам, ялов; туғ.

Давлат байроғи. Дивизия байроғи. Кўча байроқ. Байроқ ўрнатмоқ. ■ Ўзбекистон Республикаси Олий Кенгашининг 1991 йил 18 ноябрь ва 1992 йил 3 июлда бўлиб ўтган сессияларида Республика Давлат байроғи, Республика Давлат герби тасдиқланди. «Ўзбекистон Республикаси». Бирдан унинг кўзи байроқ кўтариб турган бир тўда паранжили хотинларнинг суратига тушди. С. Зуннунова, Олов.

2 кўча Мақсад, ғоя, йўл. Тинчлик байроғи. Озодлик байроғи, Мустақиллик байроғи. Адолат байроғи. ■ Буюк орзу қовуштиргай халқлар бошини, Буюк орзу адолатни айлагай байроқ! «Ёшлик». Ёш ойбеклар байроғини Кўтарайлик баландга. Дўстим, жонни бахш этайлик Фақат она-Ватанга. А. Орипов.

3 махс. Ўзбек кулолчилигида кенг қўлланадиган, байроққа ўхшаш безак. Сопол идишларнинг четларидаги ҳошиянинг баъзи тури ҳам байроқ дейилади. «ЎЗМЭ».

БАЙРОҚДОР 1 Кўшин сафида ёки намоишчилар олдида байроқ кўтариб борадиган шахс. Элмурод саф олдида югуриб кетди ва байроқдор билан ўрин алмашди. П. Турсун, Ўқитувчи.

2 Байроқча билан ишора қилиб, бирор йўлга ёки томонга йўналтириб турувчи киши. Байроқдорлар учувчига нишон белгилаб туришарди, буни энди билди Қудрат. Ҳ. Назир, Сўнмас чақмоқлар.

3 кўча Кўзланган мақсадни, илғор ғояни амалга оширишда етакчилик қилувчи, олдинда намуна бўлиб боровчи. Халқимиз тинчлик учун кураш байроқдоридир. ■ Эзгу ниятларнинг байроқдори деб, Сени шарафлайди замин у замон. А. Орипов.

БАЙРОҚЛИ 1 Байроқча эга бўлган, байроғи мавжуд.

2 Байроқ билан тақдирланган, байроқ олишга сазовор бўлган. Кўча байроқли полк.

БАЙРОҚЧА 1 Таниқлик белгиси, бирор нарсанинг ишораси, рамзи бўлган, байроқ шаклидаги мато парчаси; вимпел. Лейтенант қизларнинг қўлига байроқчалар бериб, у ёқ-бу ёққа йўл кўрсатишни ўргатяпти. И. Раҳим, Чин муҳаббат.

2 ҳарб. Харитада, ҳарбий машгулот столи ёки доскасида кичкина байроқ шаклида чизилган ёки қадалган белги. Муҳим шаҳарлар харитада байроқчалар билан кўрсатишган.

БАЙТ I [a. بيت — уй, хона; бўлма] *1 ад.* Шарқ шеърлятида аруз вазнида ёзилган ғазал, қасида, маснавий каби асарларнинг бир бутун икки мисраси, банди. *Ғоявий-бадий томондан бир бутунликни ташиқил қилган икки мисра шеър байт саналади.* «ЎЗМЭ». *Адабиётимизда рубоий каби тўрт йўл, байт каби икки йўлдан иборат шеър шаклларнинг пайдо бўлиши ҳам бежиз эмасдир.* Шукрулло, Жавоҳирлар сандиғи. *Агар мазкур шеър бамисли бир қуш бўлса, бу байт унинг тожи-ку, мавлоно! С. Сиеёв, Ёруғлик.*

2 Умуман, ҳар қандай шеър, шеърлий парча. *Нечоғ бахтиёрман таъзимда шу тоб Сизнинг шавнингизга битмоқдаман байт.* А. Орипов. *Мунча ширин байтингиз, омон бориб қайтингиз, Ғолиб, барно йигитга биздан салом айтингиз.* Т. Тўла.

3 кўчма Ёқимли овоз, оҳанг. *Ёмғиржон, бир қўшиқ айтки, томларни тарақлат. Япроқларни ювиб қайт, йўлқаларда байт тарат.* Отаёр, Оқ фасл.

4 махс. Ўзбек халқ амалий санъати (бадий мискарлик, кулолчилик, рихтагарлик)да қўлланадиган нақш ва безак турларидан бири. *Байт буюмга ўзига хос нафосат, бадийлик бахш этади.* «ЎЗМЭ».

БАЙТ II эск. кт. Истиқомат қилиш, яшаш учун қурилган уй, хона; манзил. *Байти вайрона — хароба, вайрона бўлган уй. Байти мамыр — ободон уй. ■ ..уйни араб байт дер.* А. Навоий, Мезонул-авзон.

БАЙТАЛ Урғочи от; бия. *Байтал чопиб пойга олмас.* Мақол. ■ *Тоғ этакларидан қор кетиб, пастликлар яшилганиб қолган апрель ўрталарида байталим қулунади.* С. Аҳмад, Жимжитлик.

БАЙТАЛМОН [байтулмол сўзининг маъно ва талаффуз жиҳатидан бузилган шакли] с.т. қарғ. Эгасиз, қаровсиз қолгур; сабил, ордона. *Яғир ёстигингизни ерга қўйинг, — деди Холнисо [Бўтакўзга], — байталмонни мунча кучоқлайсиз.* Мирмуҳсин, Чиниқош. *Байталмон кетмон ярим пуд бўлса, жамул-жам бир ярим минг пуд дегин.* А. Қодирий, Обид кетмон.

БАЙТАР [a. بيطار — мол табиби, доктори] эск. айн. ветеринар. *Хаста молга байтар даркор бўлганидек, жони оғриган улусга ҳам бир табиб лозимдир.* С. Сиеёв, Аваз.

БАЙТАРИЯ [a.] эск. айн. ветеринария.

БАЙТУЛАХЗОН, байтулҳазан [a. بيت الاحزان, بيت الحزن — ғам-ҳасрат(лар) уйи, ғамхона] эск. кт. **1** Ғам-ҳасрат уйи; ғамхона. *Лабиннинг ёди-да қонлар ютубон, Ётибмен бир ғариб байтулҳазанда.* Фурқат.

2 кўчма Фақирона, зерикарлий уй; кулба. [Мунтазир] *Тожибойнинг қўлидан хуржунини олди: — Байтулаҳзонга марҳамат қилинсин.* С. Абдулла, Мавлоно Муқимий. *Суруру шодликни даҳр боғида нечук кўргай, Камина Фурқатийнинг маскани байтулҳазан бўлса.* Фурқат.

БАЙТУЛЛО(X) [a. بيت الله — Оллоҳнинг, тангрининг уйи] Маккадаги зиёратгоҳ — Каъбанинг иккинчи номи. [Мастура Мирзарайимбойга:] *Сизни деб қора бўлган бу юзларимни байтуллога суркамай ўлсам, рўзи қиёматда қандай бош кўтараман? Ҳамза, Паранжи сирлари.*

БАЙТУЛМОЛ [a. بيت المال — хазина, мол турадиган жой] эск. **1** Давлат хазинаси; давлатга қарашли бўлган бойлик.

2 Эгасиз қолиб, давлат ихтиёрига ўтган мол-мулк.

3 Давлатга тегишли бўлган бойликлар сақланадиган махсус жой, бино.

БАЙТҚЎРҒОНИ(Й) бот. Ўртапишар қовун нави. *Лекин қуз фаслида бозорга тушган қовунхўрлар бу лаззатли байтқўрғони, кўкча каби номларни ҳаммавақт ҳам билвермайди.* «Фан ва турмуш».

БАЙТ-ҒАЗАЛ, байту ғазал **1** Байтлар ва ғазаллар. *Бу сўзларни бунда қаландар айтди. Бир неча байт-ғазалин айтди.* «Ширин билан Шакар».

2 кўчма с.т. Насихатомуз ёки шикоят-муз гап; дард-ҳасрат қилиш. *Шолинояни сотаман, индин пул оламан, фалон-туғун, деб анча байт-ғазал ўқиди.* Ҳамза, Паранжи сирлари.

БАК [ғолл. bak — тоғора; эски қайиқ] **1** Суюқликлар сақланадиган металл идиш. *Бензин баки.* ■ *Ўзлари кабинага чиқиб олиб, керосин бак кўринмайди дейдилар.* «Аския».

2 Сув иситиш, чой қайнатишга мўлжалланган, самоварга ўхшаш катта металл идиш. *Ғанижон, катта бакларнинг чойи ширин бўлмайди, ичи қотиб қоларкан.* «Аския».

БАКА-БАНГ тақл. с. Ногора, чилдирма, барабанлар товушини ифодаловчи сўз. *Ўша заҳоти қулоқни ёргудек бўлиб чилдир-*

ма бака-банги янгради. Ў. Ҳошимов, Икки эшик ораси.

БАКАЛАВР [лот. *baccalaureus*] Баъзи мамлакатларда ва Ўзбекистонда: олий таълим дастурининг биринчи босқичини тугаллаган талабаларнинг илмий даражаси.

БАКАЛАВРИАТ Баъзи мамлакатларда ва Ўзбекистонда: мутахассисликлар бўйича фундаментал ва амалий таълим берадиган, ўқиш камида 4 йил давом этадиган таянч олий таълим.

БАКОВУЛ, буковул 1 эск. тар. Подшоҳ, хон ва лашкарларга овқат тайёрлаш устидан назорат олиб борувчи, ҳукмдорга таом тортишдан олдин уни аввал ўзи тотиб кўрувчи мансабдор; бош ошпаз (15-аср ва ундан кейинги давр). *Нақл қилишларича, ушбу таом [ажабсанда] Бобур саройининг баковуллари ижодига мансуб эмиш. К. Маҳмудов, Ўзбек тансиқ таомлари. - Ғуноҳ шулким, — деди Бобур қатъий оҳангда, — баковулларимиз сиздан қаттиқ ранжибдирлар: тортган таомларидан лоқал бир луқма танаввул этмас эмишсиз. «Ёшлик». Баковул бушашганча бир чеккада турарди. «Шарқ юлдузи».*

2 тар. Олтин Ўрда хонлигида кўшинга маош улашиш, ўлжаларни тақсимлаш сингари вазифаларни бажарувчи юқори мансабдор.

3 шв. Тўйларда таом тайёрловчи ошпаз, пазанда. *Юзлари тандирдан энди узилган нондайин қип-қизил, мўйловли бир одам баковул бўлди. «Ёшлик».*

4 Тўй ва байрам (ҳайит) муносабати билан ўтказиладиган кураш, пойга, улоқ (кўпқари) каби мусобақаларни бошқарувчи. Булар тўйга баковул ҳам бўлади. *Ҳар ким қўлдан келганини қилади. «Интизор». Аҳмад-жон ота, Мелиқўзи ва баковуллар музыка садолари остида ўртага тушдилар. «Ёшлик».*

Тайёр ошга баковул Тайёрига айёр, қулай вазиятдан фойдаланиб қолувчи одам. *Қиз бўйига етгандан кейин, Мамасайд «тайёр ошга баковул» бўлди: «Мен энг яқин тоғаман, шунинг учун ота ўрнига отаман», деб даъво қилди. П. Турсун, Ўқитувчи. Тайёр ошга баковул, деб шуни айтарканлар-да! С. Зунунова, Олов.*

БАКОВУЛБОШИ эск. тар. Ошпазлар бошлиғи, ошпазлар устидан назорат қилувчи амалдор, бош ошпаз. *Баковулбоши,*

юзбоши, саркардалар иш устида эдилар. К. Яшин ва М. Раҳмон, Сирдарё.

БАКОР [ф. *بكار* — ишга, иш билан]: **бакор келмоқ 1** Кунига ярамоқ, яроқли, керак бўлмоқ, бирор кор-ҳолига асқатмоқ. *Туркистондан чиққанимда, ҳавонинг иссиғига кўйлакчан чидай олмас эдим. Энди пахтали камзулим ҳам бакор келмай қолди. М. Муҳаммад-жонов, Турмуш уринишлари.*

2 Тенг келмоқ, бас келмоқ. *Унга ҳеч ким бакор кела олмайди.*

БАКОРАТ [а. *بکارت* — поклик, қизлик] эск. Қизлик, бокиралик, ифбатлилик.

БАКРА, бакраблиқ Осётрсимонлар туркуми ва осётрлар оиласига мансуб, танаси дуксимон, тумшуғи узун балиқ. *Бакраблиқ моллюскалар, умуртқасиз жониворлар ва сув ўсимликлари билан овқатланади. «ЎЗМЭ».*

БАКТЕРИАЛ 1 Бактерияга оид, бактерияга хос. *Бактериал касалликлар. Бактериал филтрлар.*

2 Бактериялар ёрдамида ҳосил қилинадиган, тайёрланадиган. *Бактериал ўғитлар. ■ Бактериал ўғитлар тупроқ шароитига қараб ишлатилади. «ЎЗМЭ».*

БАКТЕРИОЛОГ Бактерияшунослик мутахассиси, бактериология олими.

БАКТЕРИОЛОГИК 1 Бактериологияга оид. *Бактериологик лаборатория. Бактериологик усул. Бактериологик тадқиқот.*

2 Бактериялар иштирокида тайёрланган, бактериялар ёрдамида олиб бориладиган. *Бактериологик қурол. Бактериологик уруш. Бактериологик ҳужум.*

БАКТЕРИОЛОГИЯ [бактерия + юн. *logos* — билим, тушунча] Бактериялар ҳақидаги илмий таълимот, микробиологиянинг бактерияларни ўрганадиган бўлими. *Умумий бактериология. Тиббиёт ва ветеринария бактериологияси. Қишлоқ хўжалик бактериологияси.*

БАКТЕРИЦИД [бактерия + лот. *caedo* — ўлдираман] Бактерияларни ва бошқа микроорганизмларни ўлдирувчи, зарарсизлантирувчи. *Бактерицид моддалар. Бактерицид қоғоз.*

БАКТЕРИЯ [юн. *bakterion* — таёқча] Бир хужайрали, асосан таёқча шаклида бўладиган микроорганизмларнинг катта гуруҳи. *Зарарли бактериялар. Фойдали бактериялар. ■ Бактериялар тупроқда, сувда, сув ҳав-*

залари заминида ва бошқа жойларда тарқалган. «ЎЗМЭ».

БАЛ [фр. bal < baller < лот. ballare – ўйнамоқ, рақсга тушмоқ] Бирор воқеа муносабати билан оммавий кўнгил очиш учун уюштирилган рақс кечаси, ўйин-кулги кечаси. *Бал-маскарад. Янги йил бали.* ■ *Дўстлик тароналари энди халқлар дўстлиги бали ўтаётган бинода янада кучлироқ янгради.* Газетадан.

БАЛАБОН, буламон эск. мус. Сурнай шаклли, аммо ундан кичикроқ бўлган, пуфлаб чалинадиган мусиқа асбоби. *Балабон ёнғоқ ёки ўрик ёғочидан ичи ўйилиб ясалади.* «ЎЗМЭ». ..қизлар.. нижжак, балабон чалиб.. неча ўйинчи барнолар қош қоқиб, ўртага тушиб ўйнаб турибди. «Равшан».

БАЛАДИЯ [а. بلدیه – шаҳар бошқармаси] эск. Коммунал хўжалик. *Баладия шўбаси – коммунал хўжалик бўлими.*

БАЛАЛАЙКА [қад. р. балы – гап сотиш; ҳазил. + байка – ҳикоя; эртақ; гапириш] Қорни учбурчак шаклли, уч торли, ҳамма торлари баравар чертиб чалинадиган рус халқ мусиқа асбоби. *Балалайкадан якка-хонликда ва ансамблда, кўшиқ, лапар, рақсларга жўровозликда фойдаланилади.* «ЎЗМЭ». *Коля балалайкасини чертар, Аҳмаджон.. лунжини шишириб, най чалар, Қобил фарғонача рақсда Равнони енгизга тиришарди.* Ҳ. Назир, Сўнмас чақмоқлар.

БАЛАНД [ф. بلند – юқори] 1 Пастдан юқорига томон ўлчами узун; қадди, бўйи узун; новча. *Баланд минора. Баланд девор. Баланд том. Бўйи баланд. Баланд тоғ.* ■ *Икки ёғи баланд тоғ – пиёда юрса, оёғи куюди.* «Нурали». *Машина бир баланд тепанинг орқасига ўтиб тўхтади.* С. Анорбоев, Ҳамсуҳбатлар.

2 Ер юзасидан ёки бошқа бирор сатҳдан, нуқтадан юқорида жойлашган. *Баланд остона. Баланд тоқча. Тошкент денгиз сатҳидан 480 метр баланд.* ■ *Ҳовуздан йигирма қадамча нарида ердан одам бўйи баланд кўтариб солинган каттагина шийпон.* Ойбек, Танланган асарлар.

3 Куч даражаси белгиланган меъёрдан ортиқ, кучли; юқори. *Баланд босим. Баланд ҳарорат. Баланд овоз.* ■ *Иситмаси баланд, босинқираяпти.* М. Исмоилий, Фарғона т.о. *Янгаси овозини баланд кўтариб шанғилади.* М. Ҳазратқулов, Журъат. *Хотин овозини*

баланд чиқазишга кўни-кўшунидан андиша қиларди. С. Аҳмад, Уфқ. *Кулги баландроқ кўтарилди.* А. Мухтор, Опа-сингиллар.

4 *кўчма* Баъзи белги, хусусиятларнинг ортиқ, юқори даражадалигини ифодалайди. *Қишлоқ қизининг ғурури баланд бўлади.* «Ёшлик». *Меҳнатдир тупроқдан бизни кўтариб, Азиз бошимизни қилолган баланд.* Ғ. Ғулум. *Баланд мартабали меҳмон ёнбошлаб сизга чекар, бошқалар камтарлик билан чўкка тушиб ўтирарди.* М. Исмоилий, Фарғона т.о.

5 Ер сатҳига нисбатан юқорида жойлашган нуқта; тепалик. *Арслон ака кранлар гуриллаган баланддан тушиб, атрофга қаради.* С. Зуннунова, Кўк чироқлар. *Бу сўзни эшитиб ойим Марғумон, Зина билан тушиб келди баланддан.* «Нурали». *Парисан, учарсан, албатта кўкка, Қирқ газдан юқори баландга учма.* «Гулшанбоғ». *Баландда, юлдузли кўкда, қаёққадир самолётлар учиб ўтди.* Ойбек, Кўёш қораймас.

6 *кўчма* Қадр-қимматли, эъзозли, юқори. *Ота ўғли бўлсанг, ота номин баланд тут.* Мақол. ■ *Мижғов ва паст, ғийбат гаплардан Жажжи шеърим кўюрман баланд.* А. Орипов.

7 *кўчма* Унумли, самарали; мўл, кўп. *Агар сув олиб келинса, минг йиллардан бери чорва қийлари қатлам-қатлам бўлиб кетган бу жойда пахтадан энг баланд ҳосил олса бўлади.* С. Аҳмад, Жимжитлик.

Баланд келмоқ 1) устун келмоқ, голиб чиқмоқ. -*Оғзингизга қараб гапиринг, ғийбат қилиб нима қилдик? – Обидов баланд келмоқчи бўлиб бўйинини чўзди.* С. Зуннунова, Олов. *Эр баланд келди, чойнакни чил-чил синдирди.* Газетадан; 2) бир-биридан ошиб тушмоқ, бир-биридан ўзмоқ, паст келмаслик. *Ҳай-ҳай.. болаларим, биттанг баланд келганда, биттанг паст бўлсанг-ку, олам гулистон.* И. Аҳмедов, О. Толипов, Ким айбдор? **Баланд охурдан сув ичган қ. охур.** **Баланддан келмоқ** 1) ўзини катта олиб гапирмоқ, катта кетмоқ; 2) катта, юқори нарх қўймоқ, меъёридан ошириб юбормоқ. *Бунча баланддан келманг, паст тушинг.* *Сотасизми ахир, олайлик* (Савдолашишда). **Димоғи** (ёки **тумшуги**) **баланд қ. димоғ.** **Кибр-ҳавоси баланд** Жуда ҳам ўзига ишонган, такаббур. **Қўли баланд** 1) омадли, иши йирик, омади келган. *Бу йил мўл ҳосил олсак, қўлимиз баланд бўлишини унутманг,*

азизим. Ш. Рашидов, Бўрондан кучли; 2) голиб келган, устун чиққан. Аммо сугдийларнинг қўли баланд келиб турган бир пайтда ғаним томон Мароқанддан бир туман миқдорда қўшимча мадад олдим. «ЎЗМЭ».

БАЛАНДЛАМОҚ 1 Пастдан юқорига қараб ҳаракатланмоқ, йўналмоқ; юқориламоқ. Самолёт жуда баландлаб кетди. ■ Кўтарма кўзга кўриниб, сув баландлаб борди. И. Раҳим, Чин муҳаббат.

2 Метёрдан ошмоқ; кучаймоқ, зўраймоқ. Умар акам тажанглаша бошлади, овози яна баландлади. Ў. Ҳошимов, Икки эшик ораси.

3 кўчма кам қўл. Қимматлашмоқ (асосан, баҳо, нарх-наво ҳақида).

БАЛАНДЛАТМОҚ Баландламоқ фл. орт. н. Овозни баландлатмоқ. ■ Қачон кўргансан, — деди.. чироқни баландлатаётиб. А. Қаҳҳор, Сароб.

БАЛАНДЛИК 1 Ер сатҳидан юқоригача бўлган оралик масофа; юксак жойлашган фазо. Ниҳоят, асфальт кўчадан ўнг томонга буридик ва баландликка ўрлаган ўнқир-чўнқир йўлга тушдик. «Саодат». Узоқдан, ой баландлигидан она-Ер янада гўзалроқ кўринади. «Гулдаста». Баландлиги тўрт-беш терак бўйи келади. Ш. Холмирзаев, Сўнмас ўт.

2 Текис ер ёки пастликдан юқори турадиган жой; макон; тепалик. Кўктепа баландлиги, агар «тили бўлса айтарди..» Ш. Холмирзаев, Сўнмас ўт. Олдинда йўл бошловчи, кейинда Назирали билан кампир баландликка кўтарилишди. Ойдин, Мардлик-мангулик.

3 кўчма Ингичка ёки йўғонлик (товуш, оҳанг ҳақида). Ҳаракат тезлиги ошганда, товуш баландлигининг ўзгаришини изоҳлаш осон. «Фан ва турмуш».

4 геом. Геометрик шаклнинг (кўпбурчак, кўпёк, конус, цилиндр ва б.) юқори нуқталаридан асосига туширилган энг катта перпендикуляр. Конуснинг баландлиги. Кўпбурчакнинг баландлиги. Кўпёкнинг баландлиги.

БАЛАНДПАРВОЗ [ф. بلندپرواز — юқори учувчи] 1 Юқори, юксак учадиган. Бургутдай баландпарвоз бўлиш учун қўлоч-қўлоч қанот керак. Ойбек, О. в. шабадалар.

2 кўчма Ўзини катта олувчи; гердайдан. Баландпарвоз одам.

3 кўчма Ҳавойи (бежама) гаплар билан метёридан оширилган; қуруқ, сохта. Баландпарвоз вабдалар. Баландпарвоз услуб. Баланд-

парвоз гаплар. ■ Восифийнинг сарлавҳалари жимжимадор, баландпарвоз услубда тузилган. «ЎЗМЭ». Яширишнинг ҳожати йўқ, баландпарвоз гапларнинг мавриди эмас. «ЎЗМЭ». Биз театр билан драматург ҳамкорлиги тўғрисида кўп вақт баландпарвоз гаплар айтамыз. Н. Сафаров, Оловли излар.

БАЛАНДПАРВОЗЛИК Дабдабалилик, жимжимадорлик; сохталик. У [Ойбек] халқ тилининг беқийёс имкониятларидан тўлатуқис фойдаланган, аммо айни пайтда, мутлақо сунъийликка, баландпарвозликка, ялтироқликка йўл қўймаган улкан сўз заргаридир. «ЎТА».

БАЛАНД-ПАСТ 1 айн. паст-баланд. Кўшин жўнар баланд-пастда, Саф-саф бўлиб, даста-даста. «Гулшанбоғ».

2 кўчма Турли-туман; тайинсиз. Баландпаст гаплар.

БАЛАНД-ПАСТЛИК Ер сатҳининг нотекис ерлари, жойлари. Бешинчи кун деганда ариқча баланд-пастликлардан ўтиб, эски изга тушди. И. Раҳим, Чин муҳаббат.

БАЛАНС [фр. balance — тарози < лат. bilanx — тарозининг иккита палласи] 1 Мувозанат, тенглик. Ош тузи организмнинг сув баланси билан боғлиқ бўлган туз алмашинуви таъминлайди. «Фан ва турмуш».

2 бухг. Доимо ўзгаришда бўлувчи киримчиқим, даромад ва буромаднинг ўзаро нисбати ёки мувозанатини ифода этувчи кўрсаткичлар тизими. Савдо баланси. Бухгалтерия баланси. Аҳолининг даромадлари ва харажатлари баланси. Жамоа хўжалиги баланси. ■ Улар жамоа хўжалиги балансида турибди. Э. Самандаров, Дарёсини йўқотган қирғоқ.

Иссиқлик баланси физ. тех. Иссиқликнинг ажралиши ва сарф бўлишини ўзаро қийслаб чиқарилган якун. Двигателнинг иссиқлик баланси. **Фоол (актив) баланс** Кирим (даромад) чиқимдан, буромаддан ортиқ бўлган баланс. **Нофоол (пассив) баланс** Кирим (даромад) чиқимдан, буромаддан кам бўлган баланс.

БАЛАНСИР [фр. balancier — шайин; тарози] тех. 1 Машиналарда, механизмларда уларнинг турли қисмларига илгариланмақайталанма ҳаракатни узатувчи икки елкали ричаг, икки елкали пишанг. Жуман машинани кўриб, ҳайрон бўлди: ричагга тош тақалиб, балансир портлаган эди. А. Мухтор, Туғилиш.

2 айн. лангар II.

3 Соат механизмининг асосий йўналтирувчиси (регулятори).

БАЛАНСИРОВКА *тех.* Машиналарнинг айланувчи қисмларини баланслаш, мувозанатлаштириш, мувозанатга келтириш. *Машина баллонларини балансировка қилдирдим.*

БАЛАНСЛАМОҚ I *иқт.* Хўжалик ва савдода ўзаро боғланган соҳаларни бир-бири билан мувофиқлаштирмақ, тўғри нисбатга келтирмақ.

2 *бухг.* Балансларни яқунламақ, баланс чиқармақ.

3 *тех.* Машина ва механизмларнинг айланувчи қисмларини мувозанатга келтирмақ.

БАЛАНСОМЕР [баланс + *р.* мерить – ўлчамок] *тех.* Ер сиртининг ёки атмосферадаги истилан нуқтанинг радиация (нур) олимлар. биринчи бўлиб Тошкентда ўзлари ихтиро қилган балансомер ёрдамида ер сиртининг радиация балансини узлуксиз ёзиб бориш усулини ишлаб чиқдилар. «ЎЗМЭ».

БАЛБАЛА [а. بلبلة – жўмрак] *тар. эск.* Май (ичимлик) қуйиладиган идиш, қадах. *Ялангтўш сукутга толди. Анчадан кейин бошини кўтариб, бурчакдаги зар юритилган хонтахтада турган балбалага ишора қилди. «Ёшлик».*

БАЛДОҚ *шв. айн. ҳасса, қўлтиқтаёқ. У балдоққа суяниб юради.*

БАЛЕ [а. بلى – тасдиқ юкламаси] *Ҳа, дуруст, яхши. Фурқатий қошу кўзингдин фитналар кўрди, бале! Шўриш ўлмоқ расмдур, ой туғса ахтар устида. Фурқат.*

БАЛЕРИНА [итал. ballerina < лот. ballare – ўйнамоқ, рақсга тушмоқ] Балет раққосаси. *Балерина атамаси.. 20-аср бошидан барча балет раққосаларига нисбатан ишлатилади. «ЎЗМЭ».*

БАЛЕТ [итал. balletto < лот. ballare – ўйнамоқ, рақсга тушмоқ] Асар мазмунини мусиқали хореографик образлар воситасида ифодалайдиган саҳна асари ва шундай асар учун ёзилган мусиқа. *Балет мактаби. «Севги тумори» балети. ■ Балетда классик, характерли халқ рақсларидан, баъзи акробатик ва пластик рақслардан фойдаланилади. «ЎЗМЭ».*

БАЛЕТМЕЙСТЕР [нем. Balletmeister – балет устаси] Балет, опера, оперетта ва

бошқа саҳна асарларидаги рақслар, хореографик кўринишларни саҳналаштирувчи шахс. *Балетмейстер балетда бош ижодкор бўлса, бошқа жанрларда ёрдамчидир. «ЎЗМЭ».*

БАЛЕТЧИ I Балет раққосаси, раққоси.

2 айн. балетмейстер.

БАЛИ I [а. بلى – тасдиқ юкламаси] *с.т.* Балли. *Келиб тошларни иргитгай тўғонга, Бобо Рустам бали, дер паҳлавонга. Ҳабибий.*

БАЛИ II: али деса, бали демоқ қ. али.

БАЛИҚ I I Сузгичлари бўлган, ойкулқлари орқали нафас оладиган, умуртқалилар кенжа типига мансуб сув жонивори. *Лаққа балиқ. Қора балиқ. Олтин балиқ. Зоғора балиқ. Сачратқи балиқ. Қизил балиқ. Балиқнинг тириклиги сув билан. Мақол. Кўлнинг отини балиғи чиқарар. Мақол. ■ Балиқлар гавда ҳарорати беқарор, совуққон жониворлардир. «ЎЗМЭ».*

2 Ушбу сув жониворининг гўшти. *Қовурилган балиқ. Тузланган балиқ. Балиқ комбинати. Ўшак минган от сўрамас, Балиқ еган эт сўрамас. Мақол. ■ Балиқни ҳар куни истеъмол қила бошлаган одамлар орасида инфаркт 50 фоизга камаяр экан. «Фан ва турмуш».*

3 Мучал йил ҳисобидаги бешинчи йил номи.

Балиқ йили қ. мучал.

БАЛИҚ, балиғ II [қад. турк.] *эск.* Шаҳар, кўрғон. *Бешибалиқ. Бойбалиқ. Оқбалиқ, Қорабалиқ (жой номлари). ■ Туркий тилларда балиқ, балиғ, балуқ.. Энг сўнги маъноси – шаҳар. «ЎТА».*

БАЛИҚКЎЗ I *бот.* Шўрадошлар оиласига мансуб, шўрхоқ ерларда ўсадиган бир йиллик ўт. *Илгари ана шу адирларда бутун бир қишловга етиб, ортиб қоладиган ем-хашакбоп сунбул, сўзан, рўян, олабута, балиқкўз, жингел сингари юз хил тўйимли гиёҳлар тиззага уриб ётарди. Ж. Абдуллахонов, Хонадон.*

БАЛИҚКЎЗ II Кўзи чақчайган, чақчайма кўз. *-Йуқ, бир нарасага пушаймон қилаяпман, – деди арслонқомат, балиқкўз йигит. Ойбек, О. в. шабадалар.*

БАЛИҚПАЗ Балиқ пиширувчи, балиқдан таом тайёрловчи ошпаз. *Балиқпаз икки бўлак чала нишан балиқ думини келтириб, чипта устига қўйиб кетди. С. Сиёев, Аваз. Балиқпаз кирди. Капитан унинг ҳам кимлигини ёзиб олди. «Ёшлик».*

БАЛИҚТОЗАЛАГИЧ *тех.* Балиқни тозалашга мўлжалланган махсус асбоб, қурилма. Чўзиқ алюминий чўмич шаклидаги пластмасса қопқоқли балиқтозолагичдан фойдаланиш қулай. «Уй-рўзгор энциклопедияси».

БАЛИҚТУТ *с.т.* Балхи тут. Ҳовлининг ўрта ерида паканагина балиқтут ўсиб, остига кул ва бошқа ахлатлар тўпланган эди. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

БАЛИҚФУРУШ Хом ёки қовурилган балиқни сотиш билан шуғулланувчи шахс. Балиқфуруш, нўхатиўрақчи ва каллапазлар ўз нарсаларининг таъриф-таъсифини қилиб, овозлари борича бақирардилар. М. Муҳаммадҷонов, Турмуш уринишлари. Энди менга бир қармоқ қилиб берсанг, енгил иш-да, мен балиқфурушлик қилсам. «Нурали».

БАЛИҚЧИ 1 Балиқ тутиш (овлаш) билан шуғулланадиган шахс. Бобом балиқчи дондор, Мўйноқда чиқарган от. А. Орипов. [У] Математик, музикачи, балиқчи бўлиш билан бирга пазандаликка ҳам катта ҳисса қўшган одам бўлган. К. Маҳмудов, Қизиқарли пазандалик.

2 зоол. Сувдаги балиқлар билан тирикчилик қилувчи, чўлдуқсимонлар туркумига мансуб қушлар оиласи. Кўк балиқчи. Кумуш балиқчи. Қорабош балиқчи. ■ Балиқчининг ташқи тузилиши сув-ҳаво муҳитида яшашга мослашган бўлиб, оёқлари тўрт бармоқли, олдинги уч бармоғи орасида сузгич пардалари бор. «ЎЗМЭ».

БАЛИҚЧИЛИК 1 Балиқ овлаш билан шуғулланиш; балиқчи касби.

2 Сув ҳавзаларида балиқ заҳирасини кўпайтириш ва сифатини яхшилаш билан шуғулланувчи соҳа; балиқ етиштириш билан шуғулланиш. Балиқчилик хўжалиги. Балиқчилик саноати. ■ Балиқчилик табиий сув ҳавзалари балиқчилигига ва сунъий ҳовуз балиқчилигига бўлинади. «ЎЗМЭ».

БАЛИҚЧИ-УККИ *зоол.* Балиқлар билан озиқланувчи, япалоққушлар оиласига мансуб қуш. [Балиқчи-уккининг] Бармоқлари ва узун кафти патсиз, яланғоч, тирноқлари чангал бўлиб, сувда балиқ тутушига мосланган. «ЎЗМЭ».

БАЛИҚҚИЙГИР *зоол.* Йиртқич қушлар туркумининг қийғирсимонлар оиласига мансуб бўлган, усти тўқ кўнғир, қорин томони оқ, оёғи кулранг, тумшуғи қора қуш.

Балиққийғир атрофи дарахтзор сув ҳавзаларининг қирғоқларида яшайди. «ЎЗМЭ».

БАЛКА [*лот.* balkus — хода] **1** Кўндалангига таъбир этувчи куч (оғирлик)ларни қабул қилувчи, ёғоч, металл ёки темир-бетондан ясалган тўсин. *Темир балка. Ёғоч балка.*

2 Машина ва механизмлар детали. *Балка бино ва иншоотларнинг муҳим қисми, машина ва механизмларнинг детали ҳисобланади. «ЎЗМЭ».*

БАЛКАР *этно. қ. болқор.*

БАЛКАРЛАР *этно. қ. болқорлар.*

БАЛКИ [*ф.* балки — эҳтимол; аммо] **1** боғл. Зид маъноли гапларни, гап бўлакларини бир-бирига боғлаш, қиёслаш учун хизмат қилувчи сўз. *У содиқ кул, балки ундан баттар одам эди. Ойбек, Танланган асарлар. Ёлғиз ўзи эмас, балки бутун косиб аҳлининг аҳволи пачава эканини очиб ташлади. Ойбек, Танланган асарлар. Кучлилик — курашда йиқитишида эмас, балки ғазоби келганда, ўзини босиб олишдадир. «Фан ва турмуш».*

2 *крш. с.* Гумон, тахмин маъноларини билдиради. *Балки, маҳалласидан ҳам хотинлар келгандир. С. Зуннунова, Олов. Балки, кутар мени бир қиз, кўзёшлари оқизоқ. «Шарқ юлдузи». Балки, бу қиз Она бўлур туғилажак ўғлимга. Миртемир.*

БАЛКИМ *эск. айн. балки.* Қалби пок ишқ аҳлининг виждони, балким жонидир. Ҳабибий.

БАЛКОН [*фр.* balcon < *лот.* balkus — хода] **1** Кўп қаватли бинонинг кўпинча иккинчи ва ундан юқори қаватларида ички хоналарга бириктириб, унинг олд, орқа ёки ён томонлари ташқарисига, ҳовли ёки кўчага қаратиб қурилган айвонча, майдонча. *Палатасига қайтаётиб, қўшнилариининг эшиги ланг очик турганини кўрди. Балконга чиқадиган эшик ҳам очик. М.М.Дўст, Лозатор. Ташқарида кимдир уришиб-жанжаллашаётганини эшитиб, Нусратбек балконга чиқди. С. Нуоров, Майсаларни аёз урмайди.*

2 Театрнинг иккинчи ва ундан юқори қаватларида осма ҳолда қурилган томоша ўринлари.

БАЛЛ [*фр.* balle — соққа, шар] **1** Табиий ҳодисалар (зилзила, шторм, довул, шамол)нинг кучини ўлчаш учун қабул қилинган ўлчов бирлиги. *Зилзиланинг кучи саккиз балдан ошди.*

2 Ўқувчилар, талабалар, спортчилар ва ш. к. ларга бериладиган, рақам билан ифодаланадиган баҳо. - *Менга бир балл қўшадиган бўлдингиз, домла, — билетни олгач, уни доцентга кўрсатди.* А. Обиджон, Аканг қарағай Гулмат. - *Энг юқори баллни сизнинг қизингиз олди, — дейишиб кетма-кет Чинорий билан хотинини қўтлай бошладилар.* Х. Тўхтабоев, Ширин қовунлар мамлакати.

БАЛЛАДА [фр. ballade < лот. ballo — рақ тушаман] Драматик, тарихий-афсонавий, фожиавий ёхуд қахрамонлик мавзуларида ёзилган, муайян шаклдаги лирик, лиро-эпик шеър; шеърый жанр. *Баллада сюжетига кўпинча инсонлар ҳаётида тасодифан рўй бериб, уларнинг тақдирини ҳал этадиган ёки ҳаётида бурилиш ясай оладиган кескин воқеалар асос қилиб олинади.* «ЎЗМЭ». *Энг катта бурун ҳақида кичик баллада.* А. Обиджон, Аканг қарағай Гулмат.

БАЛЛАСТ [ғолл. bal — қум, last — юк] 1 Кемалар, аэроstat, локомотив ва ҳ.к.нинг ҳаракатланиш сифатини ёки учини баландлигини ростлаш учун уларга ортिलाдиган юк.

2 трнс. Темир йўл шпаллари тагига қум, шағал, тош, домна тошқоли (шағали) каби материаллардан ётқизиладиган қатлам. *Балласт поезддан шпалларга тушадиган зўриқини из кўтармасига бир меъёрда ўтказди, шпалларнинг силжиб кетишига йўл қўймайди, поезд филдиракларининг рельсга юмшоқ урилишини таъминлайди.* «ЎЗМЭ».

3 кўчма Кераксиз (ортиқча) юк; дахмаза, дардисар.

БАЛЛАСТЕР тех. Темир йўл изларини балласт устига кўтариб қўювчи, текисловчи ҳамда ифлос балластни сидириб ташлайдиган машина. *Электр балластер. Пневматик балластер.* ■ *Балластер йўл қурилиш ишларини анча енгиллаштиради, ишининг унумини оширади.* «ЎЗМЭ».

БАЛЛИ 1 [а. بَلَى — ҳа, албатта; тўғри] унд. с. 1 Маъқуллаш, тасдиқлаш, мақтов, таҳсин маъноларини ифодалайди. [Жойни] *Уша очлик йиллари солганмиз. — Балли.* А. Қодирий, Ўтган кунлар. - *Балли, она қизим, — деди Меливой ака завқланиб.* С. Аҳмад, Уфқ. *Иззатулла ака боланинг бошини чипор шапкачаси устидан силаркан: «Балли» деб қўйди.* Газетадан. *Унинг фикрини маъқулловчи овозлар эшитилди: -Балли! Отангизга раҳмат.* П. Турсун, Ўқитувчи.

2 Чўзиб талаффуз қилинганида, норозилик, кесатик маъноларини ифодалайди. - *Кўчада сен билан етаклашиб юрадиган хотинга балли-ей! — деди Зумрад.* С. Сиёев, Отлиқ аёл.

БАЛЛИ II [фр. balle — шар] сфт. 1 Муайян балл кучига эга бўлган. *Беш балли зилзила. Тўққиз балли довул.* ■ *Кундузи олти балли зилзила, иморатларнинг қисир-қисури ваҳимани кучайтирди.* Мирмуҳсин, Умид.

2 Рақамлар системаси билан ифодаланган. *Беш балли система.*

БАЛЛИСТИК физ. Баллистикага оид, унинг қонуниятларига асосланган. *Қитъалараро баллистик ракета.* ■ *Баллистик ракета қанотли ракетадан аэродинамик кўтариш кучи ҳосил қилувчи сиртининг йўқлиги билан фарқланади.* «ЎЗМЭ».

БАЛЛИСТИКА [юн. ballo — иргитаман, отаман] Ўқ, снаряд, мина, бомба, ракета ва ҳ. к. ларнинг отилган маҳалдаги ҳаракати қонунларини ўрганадиган фан. *Ички баллистика. Ташқи баллистика.* ■ *Ички ва ташқи баллистика физика-математика фанларига суянади.* «ЎЗМЭ».

БАЛЛОН [фр. ballon — бўш шар < итал. pallone — тўп, копток] 1 Ҳаракатланувчи транспортнинг (мотоцикл, машина, трактор ва б.) ҳаво дамланадиган резина филдираги. *..сеялқадан тортиб экскаваторгача, бульдозердан тортиб машина баллонгача.. унинг қўлида.* С. Аҳмад, Жимжитлик. *Ундан нарида, томига сандал курси, машина баллони, хашак-хушак уйиб ташланган бос-тирма.* «Ёшлик».

2 Аэроstatнинг газ ўтказмайдиган қобиғи.

3 Сууюқлик ёки газ сақлашга мўлжалланган шиша, металл ёки резинадан ясалган оғзи тор идиш. *Шиша баллон. Резина баллон. Газ баллони.* ■ *Касалхоналарда оксиген [кислород] ёстиғини тўлдириш учун алоҳида оксиген баллони бор.* Н. Исмоилов, Касалларни парвариш қилиш.

БАЛЛОНЛИ Баллони бор, баллон билан таъминланган; баллонга жойлаштирилган. *Икки баллонли газ қурилмаси. Газ баллонли автомобиль.* ■ *Кейин газ киргизиб берди. Тўғри, табиий эмас, баллонли.* «Ҳарорат».

БАЛО I [а. بلا — синов; офат, мусибат, бахтсизлик] 1 Бирор воқеа-ҳодиса, ҳаракат туфайли юзага келган офат, фалокат; ташвиш. *Тақдирнинг балоси кўп, сақланса панаси*

кўп. Мақол. *Ёмон тил бошга бало келтирар, Яши тил давлат, дунё келтирар.* Мақол. *Садақа балони ер, тавба – гуноҳни.* Мақол. ■ *От бошига бало бўлди.* Файратий. -*Илоё омин, – кампир ҳам фотиҳа ўқиди, – қадам етди, бало етмасин!* Х. Тўхтабоев, Ширин қовунлар мамлакати.

Бало борми? Ўринсиз иш, ҳаракат, ёқимсиз нарса ёки кимсага дуч келганда, ёқтирмаслик, норозилик (нима бор? нима қилиб юрибди?) маъносини ифодалайди. *Салтанатни қаерда кўрмай, сатанг бўп ясаниб олган бўлади. Икки чаккасидаги гажакка бало борми дейман!* «Ёшлик». *Пахта терими кетаётган долзарб пайт карантинга бало борми?* «Ёшлик». *Шу аёзда чарм кастумга бало борми?* А. Обиджон, Аканг қарағай Гулмат. **Балога қолмоқ** Ёмонликка дучор бўлмоқ, даввосига қолмоқ. *Билмасдан гапирма! Балога қоласан, қизим! Ҳамза. Балойи азим* Улкан офат, мислсиз кулфат. *Монокультура деб аталмиш бу яккаҳоқимлик бора-бора шундай бир балойи азимга айландики..* «ЎЗМЭ». **Балойи нафс ёки нафс балоси** Очкўзлик, нафси бузуқлик орқасида бошга тушган кулфат. **Бало урмаслик** Ҳеч қандай шикаст емаслик, эсон-омон қутулиб кетиш. **Бало ўқи** Ўлим маъносини ифодалайди. *Бало ўқига нишон бўлмасдан бурун бу ишларни охирига етказишга ҳаракат қилар эди.* М. Осим, Карвон йўлларида. **Бир бало** Номаълум, сирли, билиб бўлмас салбий нарса ёки ҳодиса. *Олдин, бу кампирга бир бало бўлган, деб ҳайрон бўлиб юрганлар.. бу аёл бир нарсани билар экан, деб тан беришди.* С. Нуоров, Майсаларни аёз урмайди. *Бир бало борга ўхшайди ораларида.* С. Зуннунова, Олов. **Бошга бало бўлмоқ** Ортиқча ташвиш, дардисар бўлмоқ. **Нима (ёки не, қандай) бало** Таажжуб, ҳайратланиш, ҳайрон қолишни, баъзан кинояомуз сўроқни билдиради. *Нима бало, тўйни насия қилиб, келинни олиб кеволдингизми? дегувчилар ҳам бўлди.* С. Зуннунова, Олов. *Нима бало, болачақангиз кўпайиб кетдимиз?* «Гулдаста». **Сув балоси** Тошқин, сел ва ш. к. лардан келган офат. **Тўхмат балоси** Тўхмат орқасида бошга тушган кулфат. *Содиқ қулингиз.. тўхмат балосига гирифтор бўлиб, зиндонда сарғайиб ётибди.* Ж. Шарипов, Хоразм. **Ўт балоси** Ёнғин маъносини ифодалайди. *Сув балоси, ўт балосини кўрганлар бор..* «Ёшлик». **Ҳар бало**

1) турли-туман нохушликлар; турли салбий ҳолатлар. *Асли Юнус олган ақлу ҳушимни, Ҳар балога солган менинг бошимни.* «Маликаи айёр»; 2) ҳар қандай нарса. *У ҳар балони билади. Ҳеч бало Ҳеч нарса, ҳеч нима. Бобо кўзларидан қочмас ҳеч бало, Бир зумда далани чиқар айланиб.* Миртемир. **Ҳеч балода йўқ ёки ҳеч балони билмайди** Ҳеч нарсани билмайдиган, қўлидан ҳеч иш келмайдиган (одам). *Бизда ҳам сергап, қуруқ маслаҳат берадиганлар жуда кўп-у, лекин [улар] амалда ҳеч балода йўқ.* Т. Обидов, Юсуфжон қизик.

2 *кўчма с.т.* Улдабурон, ишнинг кўзини билувчи, ўз ишига пишиқ. *Бало қиз экан бу.* С. Аҳмад, Уфқ. -*Эшиёз ака бало!* – *деб давом этди Равшан Рўзи.* Ш. Холмирзаев, Ёшлик. *Сайфиддин Умаров эсингдами, математикадан бало эди.* Ойбек, О.в. шабадалар.

БАЛО-БАТТАР, балойи баттар с.т. Ҳар хил майда-чуйда нарсалар, у-бу, қақир-куқур. *Кўчада ётган эски тақа, занглаган миҳ, тугмача, шунга ўхшаиш бало-баттарларга кўзи тушса, дарров олар эди.* Ойбек, Танланган асарлар.

БАЛОГАРДОН [бало + *ф.* گردان – даф қилувчи, қайтарувчи] Бало-офатлардан муҳофаза қилувчи; уларни даф қилувчи; қутқарувчи, халоскор. *Бир фалокат босиб иш пачава бўлса ҳам, шуларнинг ўзи балогагардон.* Т. Малик, Қалдирғоч. *Олис қолди Чамбил кўрғон, Ҳиммат берсин балогагардон.* «Нурали».

Балогагардон бўлмоқ Бировни ҳимоя қилиш учун ўзини ҳар қандай хавфу хатарга рўбарў қилмоқ. *Иғволарга балогагардон бўлардинг, билсанг, Наҳот ўша савобинг ҳам бўлибди абас.* А. Орипов.

БАЛОДАЙ, -дек *рвш. с. т.* Туппа-тузук, бинойидек. *Ҳа, балодай хизматга яраб қолди. Ўқишни балодай билади.* ■ *Муҳаббатингиз балодай кийим танлайди.* Н. Сафаров, Ҳаёт мактаби.

БАЛОКАШ [бало + *ф.* کش – тортувчи, чекувчи] Балога мубтало бўлган; дард-алам чекувчи, бахтсиз. *Худоё худовандо.. якка ягоналигинг, раҳим ва раҳмонлигинг ҳаққи, мендек бир балокаш гуноҳкор, ожиза бандангдан марҳаматингни дариг тутмагайсан.* К. Яшин, Ҳамза. *Ҳужум этгай рақиблар бир балокаш хаста жонимга.* Ҳабибий.

БАЛО-ОФАТ, балою офат Турли кулфатлар, бахтсизликлар. *Бало-офатларни ен-*

гиб ўрганган халқ бу сафар ҳам жасорат кўрсатди. ■ Асрармиш у одамзодни Ҳар хил боло-офатдан. О. Ҳакимов.

БАЛОН қ. болон, болонья *Балон плаш.* ■ *Хотин башанг кийинган: эғнида шому саҳар атлас кўйлак, унинг устида шафақдай балон плаш, бошида плаш рангидан қуюқроқ дурра.* Н. Аминов, Ёлғончи фаришталар.

БАЛОХЎР [бало + ф. *خور* – еювчи] Бировнинг ҳақини еювчи, текинтомоқ. *Сизга бир қадок тилла бериб, халқдан ўн қадок қилиб олади. Бу шунақа болохўр!* «Муштум». *Нафси ҳақкалак отган болохўр кассир дастидан кўпчилик дод деб келан экан, раис уларни қайтариб юборибди.* «Муштум».

БАЛО-ҚАЗО, **балойи қазо** Инсон бошига тушадиган турли офатлар, мусибатлар. *Робия, инон, мен тирик бўлсам, сенга боло-қазони йўлатмасман!* П. Қодиров, Юлдузли тунлар. *Бахтингиз энди кулади, синглим! Бало-қазодан қутулдингиз!* Ҳ. Фулом, Машғал.

Бало-қазодек Кутилмаганда, тасодифан. *Шу замон бир тўда йигитлари билан боло-қазодек Мардонбек пайдо бўлади.* С. Азимов, Оппоқ тонг кўшиғи. *Улуғ саркарда экансиз, бизни ғафлатда қолдириб, устимизга боло-қазодай бостириб келиб қолдингиз.* М. Осим, Карвон йўлларида.

БАЛОҚ шв. айн. **поча**. ..у бола йигирмага киргунча шим кўрмаган, етти ёшгача мутлақо иштонсиз юрган, кейин болоқлари кенг бўз иштон кийган. М. М. Дўст, Лолазор. ..эғнидаги кийимининг бутуни йўқ, енгларини иштонининг болоқларигача рўдаподай осилиб ётибди. «Ёшлик».

БАЛОҒАТ [а. *بلاغت* – вояга етиш, бўйига етиш; етуклик] 1 Жисмоний жиҳатдан етилганлик, болиғлик. *Балоғат ёши. Балоғатга етмоқ.* ■ *Қизиқ, балоғатга етган қиз муҳаббатни эмас, муҳаббатнинг ўзи уни излаб топади, деганлари рост экан.* Ў. Ҳошимов, Баҳор қайтмайди. *Назиранинг ҳарир кўйлаги баданларига ёпишиб, унинг балоғат таровати ёғилиб турган бор қоматини кўз-кўз этарди.* Д. Нурий, Осмон устун.

2 кўчма Ақлий ва маънавий жиҳатдан етуклик, камолот. *Ҳозирги замон фани ва унга муносабат олимнинг дунёқараши, идеали ва маънавий балоғати билан чамбарчас боғлиқ.* «Фан ва турмуш». *Сапар – балоғат палласига кириб бораётган ижодкор.* Газетадан.

3 кўчма Нотиқлик, сўзамоллик маҳорати, санъати. *Ҳамза мадрасада ўқиб юрган кезларида толиби илмларга тафсири, ҳадиси, фиқҳ, араб тили ва адабиёти, мантиқ, балоғат ва шунинг каби диний ҳамда дунёвий фанлардан сабоқ берадиган хатиб ва мударрис Сафохон тўрага ихлос кўйди.* К. Яшин, Ҳамза.

БАЛҲ(И) 1: **балх(и) жўхори** Оқ жўхорининг эртапишар бир нави. **Балх(и) тут** [Афғонистондаги Балх шаҳри номидан] Меваси йирик, оқ рангли ширин тут, оқ тут. *Фарғоналиклар марвартак, тошкентликлар балх тути деб аташади уни.* «Муштум». *Шербек ҳовли ўртасидаги япасқи балхи тут тағидаги каравотга ечинмасдан чалқанча ётди.* С. Анорбоев, Оқсой. **Балхи гумбаз** *архит.* Тўғри тўртбурчак хоналар устига қуриладиган пас-так, ясси гумбаз. *«Қирқ қиз»нинг ўзига хос.. хусусияти яна шундан иборатки, хоналарнинг устини бекитишда турли-туман конструкциялар, яъни тоқи гумбаз.. балхи кабилар қўлланган.* Газетадан.

БАЛҲ(И) II **фольк.** Оқ рангли рўмоннинг бир хили. *Балхи рўмоли бошидан, кўзи тўлмасин ёшидан.* «Нурали».

БАЛЧИҚ 1 Ёгингарчиликдан ёки сув босгандан кейин ҳосил бўладиган суяқ, ёпишқоқ лой. *Гавҳар балчиққа тушгани билан қиммати ўзгармас.* Мақол. *Олтин балчиқда ҳам олтин.* Мақол. ■ *Устма-уст ёлқин баҳор ёмғирлари йўллари балчиқ қилиб юборди.* П. Қодиров, Юлдузли тунлар.

2 Сув ҳавзалари (ариқ, дарё, ҳовуз, кўллар) тагига чўккан лой қатлами. *Билсангиз, бу ҳовузда балчиқ йўқ, Назар ота.* М.М.Дўст, Лолазор. *Қумрини чиқариб олиши билан Қамчининг ўзи ҳам балчиққа ботиб қолди.* Ҳ. Фулом, Машғал.

3 кўчма Оғир шароит; қийинчилик. *Вақти келганда, жиян, дўстлар қўлтиғингга кириб, балчиқдан тортмайдилар.* Ойбек, Танланган асарлар. *Мен балчиқда ётган бир аёлни ҳалоллаб олиб, савоб учун қўл чўзсам, ҳеч бўлмаганда худодан қайтар, деб ўйлагандим.* К. Яшин, Ҳамза.

4 кўчма Нотўғри, номақбул турмуш тарзи; жаҳолат. *Болаликнинг мусоффо дунёсидан чиқиб, балчиққа ботганлар кимлар? Кимларнинг фарзандлари? «ЎТА».* Муҳиддин мингбошидан тортиб қишлоқ қозиларигача ҳафталаб шу ерда айш-ишрат балчиғига ботиб ётишмасмидилар? Ҳ. Шамс, Душман.

Балчиққа қормоқ (ёки ботирмоқ) Бировни ҳаддан ташқари ёмонламоқ, бировга ноҳақ тухмат қилмоқ. *Раият олдида уламоларни балчиққа қориб булгаш яхшими? С. Сиёев, Аваз. Худо кўрсатмасин, бир ёмонлашга тушсак, уриб қулоғигача балчиққа ботириб юборамиз. С. Нуоров, Нарвон.*

БАЛЧИҚЛИ Балчиқ билан қопланган. *Балчиқли кўл. Балчиқли кўча.*

БАЛЧИҚЛИК Бутунлай балчиқ билан қопланган, фақат балчиқдан иборат бўлган жой. *Урмонга балчиқликдан ўтиб борилади.*

БАЛЧИҚЧИ(ЛАР) зоол. Кушлар синфининг бир туркуми. *Йилқичи, қизқуш, катта қизилоёқ, лойхўрак, жиктоқ, торғоқ — балчиқчининг типик вакиллари дур. «ЎЗМЭ».*

БАЛЬЗАМ [юн. balsamon — хушбўй смола] Баъзи ўсимликлардан олинадиган ёки сунъий йўл билан тайёрланадиган, таркибида смола, эфир мойлари бўлган қуюқ хушбўй модда. *Одатда бальзам хушбўй ширага ўхшаш таъми ўткир, қуюқ суюқликлардан иборат бўлиб, сувда деярли эрмайди, аммо спирт, эфир, хлороформ, бензин ва бошқа органик эритувчиларда эрийди. «ЎЗМЭ».* Ичкилик ҳам минг хил: шотланд вискисидан тортиб Риганинг бальзамигача бор. Ф. Мусажонов, Ҳиммат.

БАЛЬЗАМЛАШ Мурда ёки унинг айрим аъзоларини махсус моддалар воситасида чирмайдиган қилиш, муамёлаш. *Қадимги вақтларда бу шарбат «аждар қони» аталиб, ундан мурдаларни бальзамлашда (чиришдан сақлашда) фойдаланилар эди. Газетадан. Чиршига қарши ишлатиладиган махсус химиявий моддаларни мисрликлар мурдаларни бальзамлаш учун ишлатганлар. Газетадан.*

БАЛЬНЕОЛОГ Бальнеология мутахассиси ёки олими.

БАЛЬНЕОЛОГИК Бальнеологияга оид; бальнеология билан шуғулланадиган. *Бальнеологик реакция. Бальнеологик лаборатория. Бальнеологик курорт. ■ Чортоқ минерал ваннасини қабул қилгандан кейин қаттиқ оғриқ пайдо бўлди.. бальнеологик реакция юз берди. «Фан ва турмуш».*

БАЛЬНЕОЛОГИЯ [лот. balneum — ванна, ҳаммом; чўмилиш + юн. logos — билим, тушунча] Тиббиётнинг минерал сувлар ҳамда шифобахш балчиқларнинг физикавий ва кимёвий хоссалари, уларнинг организмга таъсири, шифобахшлигини ўрганадиган

бўлими. *Бальнеология институти. Бальнеология курси. ■ Боқи ака билимини ошириш ниятида Москвага бориб, врачларнинг малакасини ошириш марказий институтида махсус физиотерапия ва бальнеология курсини битирди. Газетадан.*

БАЛЬНЕОТЕРАПИЯ [лот. balneum + юн. therapeia — парвариш, даволаш] Беморларни минерал сув билан даволаш усули.

БАЛЬНЕОТЕХНИКА Санитария техникасининг бальнеология соҳасида қўлланадиган турлари. *Шифобахш балчиқни манбаидан шифохоналарга келтириш ва табиий хоссаларига путур етказмасдан иситиб бериш ва ишлатиш ҳам бальнеотехниканинг вазифасидур. «ЎЗМЭ».*

БАЛҚ айн. барқ. *Ярқиллайди юлдуздай икки кўзи, Ойдайн балқ урар гулдайн юзи. «Ойсулув».*

БАЛҚИМОҚ I I Ёрқин нур сочиб жилва қилмоқ; нурга тўлмоқ, ярқирамоқ. *Дала сутдек ойдин, Нур кўйнида балқиб ётарди. Э. Раимов, Ажаб қишлоқ. Қулоч ёйди атрофлар, Уфқ балқиди. А. Мухтор, Асарлар. Қучоғида нур кўтариб балқимоқда тонг. А. Мухтор, Асарлар.*

2 кўчма Гуллаб яшнамоқ, гул-гул яшнамоқ, равнақ топмоқ. *Саодат ойдаи балқиб, йўлакда пайдо бўлади. «Ёшлик». Гўрўғлибек Ҳасанхонга қараса, ойдаи балқиб турибди. «Гулнорпарӣ». Шодлик билан тўлсин туртала уфқ, Кулги билан балқсин бу қадим жаҳон. А. Орипов.*

3 Барқ уриб кўринмоқ, намоён бўлмоқ. *Комилжоннинг сингисини Шоҳида чўзинчоқ юзли, кўзларидан самимият балқиб турадиган ўн саккиз ёшлардаги сўзамол қиз эди. Д. Нурий, Осмон устунни. Султон қувонч порлаган, меҳр балқиган кўзлари билан Гулчеҳрани кузатар, илиқ боқарди. М. Хайруллаев, Ҳикоялар.*

4 кўчма Рўёбга чиқмоқ, амалга ошмоқ, намоён бўлмоқ. *-Йўқ, отажон! — деди Шермат, — тинчликни, хурриятни, ҳақиқат офтобининг балқиб чиққанини сиз ҳам кўрасиз! Ойбек, Улуғ йўл. Эй замин, бўшаиша, дадил бўл, балқи. Газетадан. Осмон деган нимаю қуёш деган нимадур? Барчасидан устунсан, ўзинг яша, ўзинг балқ! Ф. Фулом.*

5 кўчма Ўзига мафтун, ром қилмоқ; бўшаштириб юбормоқ. *Ойдайн барқ урар анинг жамоли, Одамни балқитар тегса*

шамоли, Бойсарининг шундай қизи бор экан. «Алпомиш».

БАЛҚИМОҚ II Юмшоқ, майин ҳолатга келмоқ; бўшашмоқ, кўпчимоқ. Ҳовли ҳамирдай балқиган, ундан енгил буғ кўтарилади. Ойбек, Танланган асарлар. Баданлари мумдайн балқиб кетди. «Ойсулув». ..ерлар қўрғошиндай балқиб кетган. «Юсуф ва Аҳмад».

БАЛҚИТМОҚ I Балқимоқ I 5 фл. орт. н. Ўн тўрт ёшда ҳозир унинг камоли, Одамни балқитар унинг жамоли. «Муродхон».

2 кўчма Тўлдирмоқ, янгротмоқ. Улоқ маърар кўп дарани балқитиб. Миртемир, Асарлар.

3 Балқимоқ II фл. орт.н. Тонг уйқуси Ҳасанжонни(нг) Бадангинасин балқитди. «Гулнорпари».

БАЛҒАМ [а. بلغم — шилимшиқ, шиллиқ, балғам] Нафас аъзоларининг шиллиқ пардасидан ажралиб чиқадиган шиллиқли ёки йирингли чиқинди. Ўйталгандан кейин нафас йўлларида ташқарига чиқазиб ташланадиган нарсага балғам дейилади. Н. Исмоилов, Касалларни парвартиш қилиш. ..инсон аъзоларида тўрт хил суюқлик бўлиб, булар қон, сафро, балғам ва савдодан иборат. К. Маҳмудов, Ўзбек тансиқ таомлари. Баҳор келиб, унинг касали хуруж қилган, дам-бадам балғам тупуриб, юк орқалаган ҳаммолдай энтикарди. С. Сиёев, Аваз.

БАЛҒАМИ Оч-яшил ва кўкиш оралигидаги ранг. Уйга меҳмон келганда, мезбон чойга уннайди. Балғами пиёлани қўлга оларкансиз, кўзингиз беихтиёр унинг нафис гулларига тушади. «Гулистон». Миркомилбойга хушомад қилиб, балғами пиёлада кўк чой тутади. К. Яшин, Ҳамза.

БАМАЗА [ба.. + маза] фольк. Маъноли, мазмунли; ёқимли. Келганлар тоза одамлар, ҳар бир гапи бамазалар, кийганлари тозалар. «Юсуф ва Аҳмад».

БАМАЙЛИХОТИР [ба.. + а. ميل خاطر — қалб, хоҳиш майли билан] рвш. Шошилмасдан, хотиржам ҳолда; бемалол. ■ Марат бамайлихотир Бекжоннинг қўлини нари итарди. «Ёшлик». Бир соатча вақт ўтгач, эшикдан бамайлихотир кириб келган Қудратжон кампир бувининг фиғон бўлиб ўтирганини кўрди. Мирмуҳсин, Умид. Акбаров кўнгилсиз аҳволни сезмагандай, бамайлихотир гапирарди. П. Қодиров, Уч илдиз.

БАМАЙЛИХОТИРЛИК Ўзига ишонганлик, хотиржамлик. У биров билан суҳбатлашаётганида, юзида бамайлихотирлик аломати шундоққина сезилиб турарди. Н. Ҳайитқулов, Ер тафти.

БАМАСЛАҲАТ [ба.. + маслаҳат] рвш. Ўзаро фикрлашиб, маслаҳатлашиб. У ҳамма ишни халқ билан бамаслаҳат қилади. Ш. Рашидов, Бўрондан кучли. Кундошларининг ҳам хабари бор. Ҳаммаси бамаслаҳат дори берган-да. Ҳамза, Танланган асарлар.

БАМАЪНИ [ба.. + маъни] I Ақл-идрок билан, пухта ўйлаб айтилган, маъноли; ахлоқ-одобли. Юрагида кири йўқ, гаплари бамаъни, ўзини кўрган кишининг кўзи қувнайди, шўхлиги, қўйинг-чи, барча қилиқлари ўзига ярашади. К. Яшин, Ҳамза. Кўпчилик хонадонлар каби Йигиталиникида ҳам осойишталик ҳужм сураб, бу икки ёш ўзларининг бамаъни ўтиришлари билан қўйилиб қолган нафақадор чол-кампирларни эслатишарди. Д. Нурий, Осмон устунни.

2 Пухта, ўйлаб иш қиладиган, ўзини тутиб олган. Кўримсизгина бўлса ҳам, анча эсли, бамаъни, ҳунарига жуда берилган қиз экан. А. Мухтор, Чинор. Менга бу ҳокимларинг маъқул келди. Очiq, бамаъни одам экан. К. Яшин, Ҳамза.

БАМАЪНИЛИК Маънодорлик, мантиқлилик, ўзини тутиб олганлик, ақл-идроклилик. Жавобнинг бамаънилиги. ■ Айни вақтда унинг бамаънилиги, ўзига ярашган салобати, фозила аёлларга хос гапларининг маънодорлиги Ҳайри опани лол қолдирди. Д. Нурий, Осмон устунни.

БАМБУК [малайяча bambu — дарахтсимон ўсимлик] Тропик ва субтропик мамлакатларда ўсадиган, танаси қамишга ўхшаш, ичи қавак, бўйи баланд ўсимлик. Бамбук ҳасса. Бамбук чайла. ■ Бамбук халқ хўжалигида уй, кўприк қуришда, дурадгорликда ишлатилади, толасидан қоғоз тайёрланади. «ЎЗМЭ».

БАМБУКАЙИҚ зоол. Думи жуда қисқа, мўйнаси асосан оқ, кўз атрофи, оёқлари ва елкаси қора айиқ; панда. Бамбукайиқнинг.. тишлари йирик ва тўмтоқ бўлиб, ўсимликлар, бамбук билан овқатланишига мослашган. «ЎЗМЭ».

БАМБУКЗОР Бамбук дарахтлари ўсиб ётган майдон. Колхоз даласини айланиб юрганимизда, худди бамбукзорни эслатадиган

экин майдонларига кўзимиз тушиб қолди. Газетадан. *Баъзи жойлар кетганча бамбукзор ва бананзор. «Ўқувчилар китоби».*

БАМИСЛИ [ба.. + мисли] *эск. айн. бамисоли. Агар мазкур шеър бамисли бир қуш бўлса, бу байт унинг тожи-ку, мавлоно! С. Сиёев, Аваз. Қиз эмас, бамисли олов! О. Ёқубов, Излайман.*

БАМИСОЛИ [ба.. + мисоли] Худди, гўё (гўёки), каби, янглиғ; ўхшатиш, қиёс маъносини ифодалайди. *Билим яхши нарса, қизим. Бамисоли чироқ; йўлингни ёритади. Ҳ. Фулом, Феруза. Ақл ва маданият, ҳақ ва адолат бамисоли офтоб: уни тусиш ва йўқотиш мумкин эмас. А. Ҳакимов, Илон изидан.*

БАНАН [исп. banana, banana < а. بنان — бармоқ] *бот. Меваси узунчоқ йирик, ейишли, банансимонлар оиласига мансуб бўлган кўп йиллик тропик ўсимлик ва унинг меваси. Дўстлар бир оз сўлган бананларнинг олтинсимон нўстларини арчиб, нон билан ея бошладилар. Ойбек, Нур қидириб. Салқин нам шамол тепалардаги кактус дарахтларининг серткиан шохларини секин чайқайди, пальмалар бўйнига осилган шода-шода бананларни билинар-билинмас тебратади. И. Раҳим, Тақдир.*

БАНАНЗОР Банан ўсиб ётган майдон. *Баъзи жойлар кетганча бамбукзор ва бананзор. «Ўқувчилар китоби».*

БАНАНХЎР(ЛАР) *зоол. Катталиги қаргадек, патлари ранг-баранг кўринишли, кактуссимонлар оиласига мансуб қуш. Бананхўрлар кўп вақтини дарахт шохларида ўтказишади, кўпинча дарахт шохларига уя қўяди. «ЎЗМЭ».*

БАНГ [ҳинд. बङ्ग — ҳинд нашаси, канопи] **1** *айн. наша* **2.** *Ўтириб шу замон бангни ийлади, Катта сархонага буни жойлади. «Интизор». Шароб билан банг қор қилиб, бошини айлантирди. «Бир соатлик халифа».*

2 *Мастлик; кайф. Шайхлар борки, банг хаёлотини элга қаромат деб сотадилар, жоҳиллар борки, китоб қўлтиқлаб, олимлик даъво қиладилар. Ойбек, Навоий.*

3 *айн. банги. Охири Абдураҳмон.. бобойи банлар орасидан ўзига замин топди. А. Қодирий, Меҳробдан чаён.*

БАНГИ [ф. بنگى — банг, наша чекувчи; наркоман] **1** *Наша чекишга одатланган шахс; нашаванд. Мулла паловга ўч, банги — оловга. Мақол. ■ Оқсоч ҳам, отбоқар ҳам*

аллақачон донг қотиб ухлаб ётишибди. Бири кар, бири банги. К. Яшин, Ҳамза. Ана, банги тўра юмшоқ курсида, афюннинг кайфини суриб, кўзлари сузилиб ўтирибди. С. Сиёев, Аваз.

2 *кўчма фольк. Наша. Шерободда мен кўрдим Банги чеккан бангини. «Нурали».*

3 *Умуман наша, кўкнори, қорадори ва ш. к. га ўрганган, гиёҳванд шахс, шунингдек, унинг лақаби. Мирвали бангининг кўмагида аравадан замбилгалтакни тушириб оладилар. А. Қодирий, Фирвонлик Маллавовай.*

БАНГИДЕВОНА I [банги + девона] *бот. Итузумдошлар синфига мансуб бир йиллик заҳарли ўсимлик. Бангидевона, ёввойи наша, кампирчопон, ҳатто кучала билан исериқнинг ортиқчаси ҳам ёш вужудни заҳарлаб қўйиши ҳеч гапмас. Газетадан.*

БАНГИДЕВОНА II *кам қўлл. Бангилик касалига дучор бўлган шахс, наркоман, нашаванд. Исфандиёр Мадрайимхон эмас, бу бангидевонадан ҳар нарса кутса бўлади. С. Сиёев, Аваз.*

БАНГИБАШАРА [банги + башара] *Кўриниши бангиларга ўхшаш, бангисифат. Алқисса, бақ-бақалоқ Мулла Мамасолиҳ бин Мулла Мадкарим Махдум билан новча бўйли, бангибашара ҳудҳуд сўфи хонақоҳда ўтиришиб, бир соат чамаси мудрашдилар. Н. Мақсудий, Лайлатулқадр.*

БАНГИЛИК *Гиёҳвандликнинг бир тури; нашавандликка бутунлай берилиб кетишлик. Тўрангизнинг бангилиги махфий эмасдир, уни барча беш қўлдаи билур. С. Сиёев, Ёруғлик. Бангилик тўғрисида аниқ статистика маълумоти йўқ. Газетадан.*

БАНГИНАМО [банги + ф. نما — кўринувчи] *Хатти-ҳаракати, ҳолати бангига ўхшаган; бангитабиат. [Қоровул] Узун мўйловли, кўзлари ола-була бангинамо киши эди. Ойбек, Болалик. Сочим ўсиб бангинамо, Ҳув деб борарман борҳо.. «Тоҳир ва Зухра».*

БАНГИНУСХА [банги + нусха] *Ташқи кўриниши бангиларга ўхшаш; бангинамо. -Эй тақсир, хато қилибсиз, тушунинг, бу — мажлис! — деди чил томирдай қотма, новча, катта кўзли, бангинусха, лекин кийингантовланган бир шахс. Ойбек, Нур қидириб.*

БАНГИХОНА [банги + хона] *эск. Наша чекувчилар тўпланишиб, нашавандлик қиладиган жой, хонадон; бангилар уйи. -Бангихонани билмайсанми, рўдапо? — деб сўради*

у. Бола калласини тебратди — билар экан. М. Исмоилий, Фарғона т.о.

БАНД I [ф. *بند* < *بستن* — «боғламоқ», «тўсмоқ», «беркитмоқ» фл. ҳоз. з. ўзаги] **1** Нарса, қурол-асбобларнинг қўл билан ушланадиган қисми; соп, тутқич; даста. *Чойнакнинг банди. Челақнинг банди.* ■ *Ойим қиймалагич бандини айлантирар экан, менга қарамай сўради.. Ў. Ҳошимов, Икки эшик ораси. Рашид икки қулча нон орасига олинган кабобнинг сихи бандини Муҳаррамга тўғрилади. Шухрат, Шинелли йиллар.*

2 Бир нарсанинг бошқа бирор нарсага суқиб, қистириб қўйиладиган, уланадиган қисми. *Бўйнида тугма банди Бир ёққа силкилайди. Эргаш Жуманбулбул ўғли. Бойқаронинг қалпоғига қадалган жиғанинг олтин банди эрталабки қўёшда.. ёнарди. Ойбек, Навоий.*

3 Бўғим (бўғин). *Занжирнинг бандлари. Банди-бандидан ажралмоқ.* ■ *Ҳар сўнганнинг бандида юз минг гиреҳ.. Ҳ. Хоразмий, Гулшанул-асрор.*

4 Дарахтлар (олма, нок, гилос, узум ва ш. к.), полиз экинлари (қовун, тарвуз, бодринг, помидор ва бошқа ўсимликлар) мевасининг дарахт новдасига ёки палакка бирикадиган ингичка қисми. *Гилос банди. Узум банди.* ■ *Ўшанда отнинг калласидай келадиган чим тўрлама шакарпалакни бандидан ушлаб, тортиб юборсам, қарс ёрилиб кетса бўладими! С. Анорбоев, Ҳамсуҳбатлар. -Иккинчи олманинг узун банди бор эди, — деди комбат. — Шу бандидан ушлаб кўрмоқчи эдим, узилди-ю, олманинг қавати-га қистирилган қоғознинг учи кўринди. О. Ёқубов, Излайман. Изгин шамол эсиб турган, сап-сариқ барглар бандидан «чирт-чирт» узилиб, йўлкаларни қоплаб ётган кеч куз кунларидан бирида у урушга жўнади. Газетадан.*

БАНД II [ф. *بند* — боб, қисм, модда] **1** Расмий ҳужжатлар (қарор, баённома, қонун, шартнома ва ш. к.)нинг рақам ёки ҳарф билан бўлиб кўрсатиладиган кичик бир қисми; модда, параграф. *Қарорнинг бешинчи банди.* ■ *Муассасаларнинг вакиллари қарорнинг биринчи моддаси «а», «б», «д» бандларида кўрсатилган масалалар юзасидан.. норозилик билдиришлари мумкин. Газетадан.*

2 Қофия, ритм ва мазмун жиҳатдан ўзаро боғланган шеърий парча; манзума. *Умуий*

қофия тартиби билан боғланган шеърий мисраларнинг ифғиндисига банд дейилади. «Ватан адабиёти». Муродига етиб шеърий банд, таскин топди кўнги кептари. Т. Тўла.

3 Ашула ёки мусиқа асарининг маълум бир қисми. *Собир ашуланинг бир бандини айтиши билан Солижон унга жўр бўлди. Р. Файзий, Чўлга баҳор келди. Қори Ёқубов кўшиқ бандларини алоҳида урғу билан куйларди. К. Яшин, Ҳамза.*

БАНД III [ф. *بند* — боғлам; тўсиқ; қамоқ] **1** Ип, арқон ва шу кабиларнинг боғланган, тугунланган жойи. *Ипнинг банди. Бандни бұшатмоқ. Бандни ечмоқ.* ■ *Нозик дилин огритма, қаҳр айлама, панд айла, Гар боғлар эсанг илгин, сочим била банд айла. Ҳабибий.*

2 Тўсиқ, тўғон, ғов. *Сув келмай, банд ташлама. Мақол.* ■ *Кейинчалик бошига банд солинди-ю, сув чекинди. «Ёшлик». Гоҳ сой сувини банд қилиб, болалари билан балик ҳам тутади. Ш. Холмирзаев, Оғир тош кўча.*

3 кўчма Тутқунлик, асирлик ҳолати; қамоқ. *Улар бу банддан халос бўлганини Аваз билиб, димоғи чоғ бўлди. «Маликаи айёр». Тубсиз зулумотда банд бўлган шуур, Бир-бирин қалбидан ахтарди зиё. А. Орипов. Озод бўлсин кишидан, банддан Олтин сочли, қоши қийиқлар. Ҳ. Олимжон.*

БАНД IV [ф. *بند* — тўсилган, беркитилган] **1** Эгалланган, ишғол қилинган, бўш эмас. *Уй одамлар билан банд. Телефон ҳозир банд.* ■ *У утирган ўқув залида ҳамма ўринлар банд. П. Қодиров, Уч илди. Купега кирганимда, настки қаватнинг иккаласи ҳам банд эди. С. Аҳмад, Сайланма.*

2 Бирор иш, фаолият билан ўта машғул, қўли бўш эмас; вақти йўқ. *Мен ҳозир иш билан бандман.* ■ *Гулбаҳор эркакларга дастурхон тузаш билан банд, елиб-югурарди. Й. Шамшаров, Тошқин. Балкон ўртасидаги стол атрофида икки хотин ўтириб, чучвара тугиш билан банд. «Ёшлик». Султонов банд экан, кутиб қолди. «Ёшлик».*

Банд бўлмоқ **1)** бирор нарса билан ишғол (тўла, эгалланган) бўлмоқ. *Яхши жойлар банд бўлиб қолибди.* ■ *Ҳеч нарсани олдин олиб қўйиш керак эмас, чунки пул бекор банд бўлиб қолади. А. Қаҳҳор, Сароб; 2)* бирор иш, ҳаракат билан машғул, овора бўлмоқ. *Фуломжон кузгача мактаб тайёргарлиги билан банд бўлди. М. Исмоилий, Фарғона т.о.; 3)* кўчма мафтун бўлмоқ, асир бўлмоқ,

берилмоқ. *Бир зум гўзалликнинг хузурида жим Самовий ҳисларга бўлиб қолдим банд.* А. Орипов. **Банд қилмоқ** (ёки этмоқ) 1) жойни расмий ёки норасмий (сўроқсиз) олдиндан эгалламоқ. *Аллақачон кириб улгурган йигитлар, қизлар гувлашиб, саҳнага яқинроқ стуллари банд қилишмоқда эди.* Н. Қиличев, Чигирик; 2) мафтун қилмоқ, қамраб, эгаллаб олмақ; ўзига тортмоқ. *Банд этган дилимни гўзал туйғулар.. «Ёш куч».* Унинг бутун ўйларини Лола банд қилган эди. М. Хайруллаев, Тилла маржон. **Қўлим банд** 1) қўлимда нарса бор; 2) қўлимда иш бор, иш билан машғулман.

БАНДА I [ф. بندہ — қул, итоаткор; камина] I *дин.* Оллоҳ яратган, тақдири унинг қўлида бўлган киши; Оллоҳнинг қули. *Худонинг бандаси.* ■ *Тангри ўз бандалари орасида ғайратлисини ёқтиради.* «Ҳадис». *Тангрининг биродар бандалари бўлинглар, ўрталарингда ҳасад, адоват, аразлаш бўлмасин.* «Ҳадис». *Бандаси Оллоҳнинг иродасидан чиқа олмайди.* С. Аҳмад, Уфқ.

2 *с.т.* Умуман одам, киши. *Яхшиликка ўрганган бир банда осонлик билан ўз яхшилигини қўймайдир.* А. Қодирий, Кичик асарлар. *Ҳеч вақт ҳукмдорлар хузурига бош эгиб борган банда эмасмен.* М. Осим, Карвон йўлларида. *Агар банда сидқидил билан худодан сўраса, томчи ўрнига дарё бағишлайди.* Ойбек, Нур қидириб.

3 Кимгадир, бирор кишига қарам киши; фуқаро.

Бандангиз ёки бандалари *эск.* Мактубларда ёки бирор кишига мурожаатда ўзини камтар олиш, мурожаат қилинаётган шахсга ҳурмат билдириш шакли; камина. — *Амирим, — деди мўйсифид соқолини тутамлаб, — бу хокисор бандангизнинг бир қошиқ қонидан кечинг.* «Ўзбекистон қўриқлари». *Дано тадбирни ўртага солдингиз, пирым.* *Бандангизнинг фикрича, Заҳириддин Муҳаммад Бобур Мирзони қонуний подшоҳ атаб, муборак номларини хутбага қўшиб ўқитмоқ керак!* П. Қодиров, Юлдузли тунлар.

4 *кўчма* Бирор нарсага бутун вужуди билан берилган кимса. *Нафс бандаси.* *Пул бандалари.* *Жиғилдон бандаси.* «Ғилоф бандаси». ■ *-Нафс бандаси.. Биров ишдан келса, сиз ошдан келасиз, — деди Мели полвон жаҳли чиқиб..* П. Турсун, Ўқитувчи. *Фабрикага ин қурган бир ҳовуч «пул бандалари» ана шу шиор*

остида ишлаганлар. Газетадан. *Лекин бир кун эмас, бир кун жиғилдон бандаси Абдуллаев билан чўталчи Мўминовларнинг чув тушиши турган гап.* «Муштум». — *Сизнинг назарингизда, ҳамма хотинлар латта-путта бандалари, шундайми, — деди Кумуш Камолитдинга.* Т. Жалолов, Олтин қафас. *Озодлик маъноси бу эмас, ёлғон! Доллар бандасининг сохта сўзидир.* Р. Бобожон, Шеърлар.

5 *кўчма* Ошиқ, мафтун, шайдо бўлган киши ҳақида. *Қизнинг чўлпон кўзи юракларга ўт ёқаркан, қора кўнғир сочи тақимига уриб.. турганини кўрган ҳар бир йигит унга банда бўлар экан.* Н. Сафаров, Катта карвон йўлида. *Уч йил бўлди, мунтазирман ўзингга, Жоним банда ярқиллаган кўзингга.* Пўлкан, Ҳасан батрак.

Хом сўт эмган банда *қ. эммоқ.*

БАНДА II [итал. banda — тўплам, тўда] Опера ва симфоник оркестрга қўшимча чолғу ансамбли сифатида киритилувчи пуфлама мис созлар оркестри. *Банда ижро вақтида саҳна орқасига жойлашади.* «ЎЗМЭ».

БАНДА III [итал. banda — тўда] Босқинчилик, ўгрилик, зўравонлик, қотиллик билан шуғулланувчи қуроланган тўда. *Гитлер бандалари.. бостириб кирганларида, Нарзи мактабда ўқир эди.* Н. Сафаров, Оловли излар.

БАНДАЖ [фр. bandage — белбоғ, боғич] I Ҳомиладорлик ва ундан кейинги даврда, операциядан олдин ёки кейин тананинг тегишли (қасал) жойини нормал ҳолатда тутиб туриш учун танғиб боғланадиган (кийиладиган) махсус камар, белбоғ. *Бандаж врач назорати остида танланади.* «ЎЗМЭ».

2 *тех.* Машина деталлари ёки конструкцияларнинг пухталиги ва чидамлилигини ошириш мақсадида уларга кийгизиладиган металл ҳалқа.

БАНДАК I [ф. بندک — кичкина банд] *этно.* Паранжининг елкадан ён томонга осилтириб тикилган иккита енгсимон қисми, сохта енг. *Кўёйдан ва чангдан оқариб кетган, бандагига катта ямоқ тушган паранжиси бу иссиқ ҳавода уни ниҳоятда қийнаб қўйгани билиниб турарди.* А. Мухтор, Опасингиллар. *Бир кун танноз.. паранжи ёпиниб, олдимдан ўтиб қолди.. бандаги лой ҳам бўлибди.* «Муштум».

БАНДАК II Лойдан ясалган хом идишларни куллар чархида текислаш ва сил-

лиқлаш учун ишлатиладиган чарм, латта ёки кигиз.

БАНДАЛИК I *дин.* Банданинг оллоқ олдидаги қарзи; қисмати; ўлим, қазо қилиш. *қ. банда I.*

Бандалик қилмоқ, бандаликни бажо келтирмоқ ёки топширмоқ. Вафот этмоқ, қазо қилмоқ, ўлмоқ. *..Баҳромбекни зўрға ташқарига олиб чиқди, фотиҳа қилиб, бандаликни бажо келтирган мусофирнинг юзига оқ дока ёнди. «Ёшлик». Доно момо бандалик қилди. Жанозага бордим. Т. Мурод, От кишнаган оқшом. Содиқ чўпон бандаликни топширди.. «Ёшлик». Бандалик ёки бандалик-да* Вафот этган кишининг яқинларига таъзия изҳор қилишда айтиладиган сўз; «афсус, вафот қилибди» маъносида. *-Бандалик, ўғлим, отангдан ажралдик, — деб бағрига босди. «Ёшлик». -Бандалик экан, ая! — нотаниш йигит маъосланиб гапирди. С. Кароматов, Олтин кум. Машинага яқинлашаётганда, шофер йигит туриб келиб, тирсақларидан ушлади: -Бандалик, Раҳимжон ака! Ў. Умарбеков, Ёз ёмғири.*

2 Шахснинг бирор муносабат билан қарамлилик, тобелик ҳолати. *Асарнинг охирида қотилни полиция қамоққа олади ва бир муаллим чиқиб, чор ҳукуматига қуллуқ ва бандалик мадҳиясини ўқийди. Ҳамза.*

БАНДАР I [ф. بندر — тижорат жойи] *кам қўлл.* Кема, савдо кемаси. *Қайдадир, кўк замин билан туташган жойда, Соҳилларга лангар ташлар яна бир бандар. А. Исроилов, Биз — дунё одамлари.*

БАНДАР II *айн. бандаргоҳ 2.*

БАНДАР III *Иссиқ мамлакатларда ўсадиган хушбўй, мевали дарахт (манго).*

БАНДАРГОҲ [ф. بندرگاه — кема тўхтайдиган жой] *эск. I* Чўл, дашт ёки тоғли ерларда йўллар кесишган, савдогарлар, умуман кишилар кўниб ўтадиган, савдо қиладиган гавжум жой; карвонсарой. *Олти ойлик йўлда бир бандаргоҳ бор эди. Келган савдогарлар.. кўнмай ўтмас эди. «Ойсулув».*

2 Дарё ва денгиз қирғоқларида кемалар тўпланадиган, тўхтаб ўтадиган порт ва унга кириш-чиқиш йўллари. *Од қиз билан хайрлашиб, бандаргоҳда турган кема палубасига кўтарилди. «Ёшлик». Минг қатла шукрки.. она юртимизга қайтдим, қайтдим-у бандаргоҳга тушиб, тупроғини упдим. М.М.Дўст, Лолазор.*

БАНДАХОНА [ф. بندەخانه] *кам қўлл.* Фақир, хоксорларнинг уйи, хонадони. *Навоий дарҳол ўзини тутиб олиб, шаҳаншоҳ эски дўстларини эслаб, бандахонага ташриф буюрганларидан боши осмонга етганини изҳор этди. М. Осим, Карвон йўлларида.*

БАНДАЧИЛИК *айн. бандалик I.* -Бандачилик, кўп ташвишлар тушибди бошигизга. *-Нима қиламиз, ҳар банданинг бошида бор бу савдо. С. Нуров, Нарвон.*

БАНДЕРОЛЬ [фр. bande — тасма + role — ўрам] **1** Қоғозга ўраб, почта орқали жўнатиладиган корреспонденция тури (босма нашрлар: китоб, журнал, газета, қўлёзма, кичикроқ буюм ва б.). *Бандероль жўнатмоқ. Бандероли очмоқ.*

2 Мол (товар) учун акциз ва бож тўланганидан далолат берадиган, мол устига ёпиштириб қўйиладиган тасмасимон қоғоз.

БАНДИ [ф. بندى — маҳбус, асир] *эск. I* Асир тушган одам, тутқун, асир. *Банди бўлмоқ. ■ Сарбозлар ўн чоғли кишини банди қилиб, Хивага ҳайдаб кетдилар. С. Сиёев, Аваз. Холхўжа бандиларнинг қўлини ечишни буюриб, кўрпачадан жой курсатди. С. Аҳмад, Ҳукм.*

2 Зиндонга ташланган, қамоққа олинган одам. *Тўрт бандини зиндондан олиб келдилар. С. Айний, Эсдалиқлар. Жўра шу Бекнинг сассиқ қамоқхонасида бир ярим ой банди бўлиб ётганида, ўша Назар жаллод ҳар куни икки маҳал Жўрани қамчилатар.. эди. Ҳ. Шамс, Душман.*

3 кўчма Бирор нарсага, ҳолатга берилиб кетган, бирор кимса ёки нарсага боғланиб қолган; мафтун. *У хаёлларига банди бўлиб, дам ғазабланиб, дам ўзига-ўзи тасалли бериб борарди. «Ёшлик». Кўзи ўтган-кетганларда, хаёли эса турли ўйлар тўфонига банди бўлган. «Ёшлик». Одам борки, киндик қони томган ерга банди у. «Ёшлик». У ҳануз бу қадар бекорчиликка банди бўлмаган эди. Т. Малик, Қалдирғоч.*

4 кўчма Кишанланган, занжирбанд. *Болам Аваз, эшит менинг ҳасратим, қўлоёғим банди, кимга айтайин дардим. «Маликаи айёр».*

БАНДИБАСТ [ф. بندوبست — тил бириктириш, яширин битим; кишан солиш] *Кимсанинг бахту иқболини, омадини тўсиш, унинг йўлини боғлаш мақсадида турли хил ип, ипак ёки матодан сеҳру жоду*

ёрдамида тайёрланган банд, тугун. *Парича уларга дам солади, ранго-ранг ипдан банди-баст қилиб беради.* Н. Аминов, Ёлғончи фаришталар.

БАНДИБОН [ф. *бандиован* — зиндончи] эск. Зиндон кўриқчиси, турма назоратчиси. Икки бандибон тағдаги зиндондан икки бандини.. чиқариб, хоннинг ясовуларига топширди. «Эрали ва Шерали». *Бир неча соат ўтгандан кейин, обхона эшиги очилиб, бандибон йигитчани озодлик билан табрик қилди.* С. Айний, Дохунда.

БАНДИЗИНДОН [ф. *бандизиндон* — зиндонга солинган, зиндон тутқуни] Зиндонда тутқунликда ётган; зиндонга ташланган шахс. *Подшоҳи Хунхор Абдуллога қараб айтди: -Бу давлатлар бунга [Авазга] писанд бўлмади, буни тутиб, бандизиндон қилинлар.* «Бўтакўз». *Аваз ўлса, сени хундор тутарман, Кўзинг ўйиб, бандизиндон этарман.* «Нурали».

БАНДИЛИК Тутқунлик, асирлик ҳолати; тутқун бўлишлик. *Борсанг, салом дегин султон бобомга, Бандилигим билдир ғамхўр отамга.* «Нурали». *Келиб сени бандиликдан бўшатди..* «Ойсулув».

БАНДИСИФАТ [банди + сифат] *рвш.* Тутқунга, асирга ўхшаш; бандилик ҳолатига тушган. *Олти ой олдин Аваз бу ҳашаматли боғни ўз ихтиёри ила тарк этган эди. Мана энди зуғум билан, бандисифат, қўллари орқасига қайрилиб, қайтиб келди.* С. Сийёев, Аваз.

БАНДИТ [итал. *bandito* — қувгун; қа-роқчи] Босқинчилик, ўғрилиқ, каллакесарлик билан шуғулланувчи қуролланган шахс. *Бандитлар шайқаси.* ■ *Улар (милиция) қуролланган бандитлар, пихини ёрган жиноятчиларга қарши курашиши керак.* «Фан ва турмуш». *Зайнаббиди бандитлар билан мислсиз олишувда жасорат кўрсатиб, ҳалок бўлади.* «Гулистон».

БАНДИТИЗМ Қуролланиб, якка ёки гуруҳ бўлиб босқинчилик ва зўравонлик билан шуғулланиш, бандитлик. *Озодликдан маҳрум қилиш муҳлатини.. камайитириш.. алоҳида хавфли жиноятлар, бандитизм ва босқинчилик учун татбиқ қилинмайди.* Газетадан.

БАНДИТЛИК *айн.* бандитизм.

БАНДИХОНА [банди + хона] Асирлар, тутқунлар сақланадиган, қамаб қўйиладиган жой; зиндон, қамоқхона. *Раис навкарларга: -Ушланглар, бандихонага олиб кетинглар! — дебди.* Ш. Холмирзаев, Оғир тош кўча.

БАНДЛИ 1 Ушлашга мўлжалланган дастаси, банди, тутқичи бор. *Хотин ўртага бандли, гулдор хумчада вино билан икки стакан олиб келиб қўйди, балиқни кесиб тозалади.* Шухрат, Шинелли йиллар. *Эшон ая ичкарига ўрин солиб, обрез олдида обдас-тада таҳорат суви қўйиб, кумуш бандли ўнинчи чироқни кўтарганича, меҳмонхонага чиқди.* С. Аҳмад, Хукм. *Ўрта асрларда бандли қум соатлар урф эди.* «Фан ва турмуш».

2 Бирдан ортиқ банд, бўлим, параграфдан иборат бўлган. *Беш бандли қарор.* *Саккиз бандли шеър.*

БАНДЛИК I Бирор нарса учун тутқич, даста қилишга мўлжалланган материал, хомашё.

БАНДЛИК II *айн.* бандли **1.** *Ёзган дастурхонини кўрсанг, зар ўралган попуқларни [конфетни] бандлик катта ликобларда қўйибди.* «Муштум».

БАНДЛИК III Бирор нарса билан банд эканлик, бўш эмаслик.

Бандлик хизмати Мамлакат миқёсида аҳолини иш билан таъминлаш сиёсатини амалга оширувчи ва фуқароларга тегишли кафолатларни таъминлаб берувчи давлат хизмати.

БАНИБАШАР [а. *бани* — ўғил, фарзанд + *башр* — киши, инсон] эск. *кт.* Одам боласи, одамзод; одамлар.

БАНИИНСОН [а. *бани* + *инсон*] эск. *кт. айн.* банибашар.

БАНИОДАМ [а. *бани* + *одам*] эск. *кт. айн.* банибашар. *Баниодам учун нажот ахтариб, жон берган шаҳидлар руҳига қасам.* А. Орипов.

БАНК I [фр. *banque* < итал. *banco* — сарроф пештахтаси, курсиси] Вақтинча бўш пул маблағларини тўплаш, корхоналарга кредит (қарз) бериш, нақд пулсиз ҳисобкитоб қилиш, кредит маблағларини муомалага чиқариш ва ш. к. билан шуғулланувчи кредит-молия муассасаси. *Давлат банки. Миллий банк. Халқ банки. Банк муомалалари.* ■ *Омонат банки таъсис этилиши билан барча мураккаблик ва ноқулайликлар барҳам топади.* Газетадан.

БАНК II Қиморда, карта ўйинида: ўртага қўйилган, тикилган пул; ган.

БАНКА I *с.т.* эск. *айн.* банк **I.** *Бахтима бўлганда отам, ҳам онам, Банканинг пуллари киссамда менинг.* «Қўшиқлар».

БАНКА II [р. баня — идиш] I Шиша, тунука ёки пластмассадан ясалган, одатда цилиндрик шаклга эга бўлган идиш. *Шиша банка. Темир банка. Консерва банкаси. ■ Шу лаҳзада қўлида бир шиша банка қатиқ, югурганича кампир буви кириб келди. Мирмуҳсин, Умид. Чўнтагидан апил-тапил бояги пулни чиқарди, эшикка бир қараб олгач, банкага жойлади. Н. Аминов, Қаҳқаҳа.*

2 тиб. Киши танасининг касал жойига қўйиладиган озги тор, чети қалин ва силлиқ, ноксимон стаканча. *Тиббиёт банкалари. Банка қўймоқ.*

БАНКАБРОШ [фр. banca broches — тўкув, йигирув дастгоҳи] *тўқм. эск.* Хом ип тайёрлайдиган машина. *Бу залга ўқиш-ўрганиш учун.. банкаброш ва тўкув станогини ўрнатилиши керак. А. Мухтор, Опа-сингиллар.*

БАНКЕТ [фр. banquet — катта зиёфат; ўтириш] Бирор киши шарафига ёки бирор воқеа муносабати билан бериладиган тантанали, расмий зиёфат; ўтириш. *Банкет бермоқ. Банкет зали, ■ Табриклардан кейин илмий совет секретари — узун бўйли, хушчирой бир аёл барча олимларни банкетга таклиф этди. Н. Аминов, Қаҳқаҳа.*

БАНКИР [фр. banquier — ўриндик; банк эгаси] Банк эгаси ёки банкнинг йирик акциядори; банк ходими. *Укўз қисди. Банкир шимининг орқа чўнтагидан кармонини олиб, қатидан бир неча фунт санаб, меҳмонга узатди. Р. Раҳмон, Меҳр кўзда.*

БАНКНОТ [ингл. bank-note — банк белгиси] Марказий эмиссия банклари чиқарадиган, муайян моддий қийматга эга бўлган қогоз пул.

БАНКОМАТ [банк + (авто)мат] Муайян банкка қарашли автоматик қурилма; банкнинг ўзида, шунингдек, бошқа жойларда (кўча, метро, магазинларда) ўрнатилади ва банк мижозининг унинг ўзигагина берилган қатъий белгиланган код бўйича нақд пул олишига хизмат қилади. *Шуни қўшимча қилиш керакки, пластик карточкаларни Ўзбекистонда муваффақиятли жорий этиш етарли даражада ривожланган банкомат ва терминаллар тармоғини талаб этади. Газетадан. Банкимиз яқин келажакда хизмат кўрсатиш тармоғини анча кенгайтириб, терминаллар сонини 850 тага, банкоматларни эса 100 тага етказишни режалаштирган. Газетадан.*

БАНКРОТ [нем. Bankrott < итал. banco rotto — синган курси] Қарзини тўлашга қурби етмай қолган, синган касб-хунар эгаси ёки корхона. *Банкрот бўлмоқ. ■ Банкротлар тез-тез рўй бериб туради, у иқтисодий инқирозлар вақтида айниқса кучаяди. «ЎЗМЭ».*

БАНКРОТЛАШМОҚ I Инқирозга учрамоқ, синмоқ.

2 кўча эск. Эътиборини, нуфузини тамоман йўқотмоқ. *Бу тарихий синов II Интернационалнинг тамоман банкротлашганини очиб ташлади. Газетадан.*

БАНКРОТЛИК Фуқаро, корхона, фирма ёки банкнинг маблағи етишмаслигидан ўз мажбуриятлари бўйича қарзларни тўлашга қурби етмаслиги ҳолати.

БАНОГОҲ [ф. بناگاه — тўсатдан, кутилмаганда] *рвш.* Кутилмаган, хаёлга келмайдиган вақтда; кутилмаганда, бирдан. *Бола горда айланиб юрганда, баногоҳ сувнинг шилдираганини эшитиб қолибди. «Бир соатлик халифа». Баногоҳ қиз ўзини четга олди. «Ёшлик». Қодир эгам, сўнгги бора сабот бер ўзинг, Дариф тутма бардошингни мендан баногоҳ. А. Орипов.*

БАНОРАС [Ҳиндистондаги Банорас шаҳри номидан] Материали, тўқилиши ва пишиқлиги жиҳатдан беқасамга ўхшаш, аммо гуллари билан фарқланувчи, қўлда тўқилган газлама. *Банорас тўн. Банорас паранжи. Банорас чопон. ■ Эғнида қизғиш банорас тўн. С. Сиёев, Аваз. Эғнимга оқ доқа кўйлак, оқ банорас нимча кийгизиб, бошимдаги дўппи ўрнига оқ доқа рўмол ўратдилар. Ойдин, Ҳикоялар. -Сизни ҳар замонда извошда духоба, банорас паранжиларда кўриб қолардик, — деди Уғилой опа. С. Юнусов, Кутилмаган хазина.*

2 кўча Банорас рангидек кумушранг оқ тусли, шунингдек, оч пушти, сариқ, яшил рангли. *Атроф зим-зиё, фақат тиниқ, банорас осмоннинг у ер-бу ерида юлдузлар милтиллайди. Ҳ. Фулом, Тошкентликлар. Осмон гардишининг туби аста-секин ёришиб, банорас уфққа қизғиш ранг ёйшлаётибди. Ҳ. Фулом, Замин юлдузлари. Осмон жуда тиниқ, банорас экан. А. Мухтор, Чинор.*

БАНОТ *шв. фольк. айн. духоба.* Ҳавода учиб юрган қанот бўлсам, Бозорда ярқираган банот бўлсам. «Оқ олма, қизил олма». *Тўрванг банот, еминг кишмиш, ҳай-ҳай, тактак, ўзбекнинг оти. «Гулихиромон».*

БАНТ [нем. Band – тасма, лента; тугун] Капалакнусха қилиб боғлаш ёки шу тарзда боғланган лента, жияк ва б. *Бу санъат асарлари атиргуллар, аждарҳолар, қуш қанотлари, бантларни акс эттирувчи гулли нақшлар билан безатилади.* «Фан ва турмуш».

БАНТИК [нем. Band – тасма, тугун] Кичкина бант, бантикча. *Уларнинг бири – сочига бантик таққан қизча чумчуққа ўхшаб бир оёқлаб ҳаккалар, бошқаси – атлас кўйлакча кийиб олгани эса санаб турарди.* Ў. Ҳошимов, Қалбинга қулоқ сол.

БАНТУЛАР этн. Марказий ва Жанубий Африкада яшовчи халқлар гуруҳи. *Банту тили. Бантулар маданияти.*

БАОБРЎ [ба.. + обрў] айн. **обрўли.** *Тўйни бошқариб бориш нозик масала. Раисликни олиб бориш баобрў, маданиятли, сўзга чечан одамга топиширлса, шодиёна маромида ўтади.* Ю. Ражабий, Тўйлар ҳақида ўйлар.

БАПТИЗМ [юн. baptizo – сув билан чўқинтираман] Христиан дини мазҳаб (секта)ларидан бири.

БАПТИСТ Баптизм мазҳабига мансуб шахс, руҳоний.

БАПУРЖА с.т. қ. **бафуржа.** *Қўй, хотин, қўни-қўшиларнинг олдида шарманда қилма. Уйда бапуржа гаплашамиз.* С. Аҳмад, Лаъли Бадахшон.

БАР I [ф. бар – чекка, қирра] Уст кийимнинг икки ён этаги. *Бола терга пишиб кетган эди, этак бари билан юзидаги терини артиб олиб, бизга салом берди.* Н. Сафаров, Танланган асарлар. *Табибий яктасининг барини боса-моса иргиб турди.* С. Сиёев, Ёруғлик.

Бар урмоқ 1) икки барини белбоғига қистирмоқ. *Ота-бола чопонларининг этакларини бар уриб, қазувга жўнаб кетдилар.* Ж. Шарипов, Хоразм; 2) *кўчма* ишга астойдил киришмоқ. *Алдар кўса этагини бар уриб, бой-никига жўнабди.* «Алдар кўса». **Баридан тутқазмаслик** Қочиб юрадиган, тутқич бермайдиган кимса ёки нарса ҳақида; бўйсунмаслик. *Чўл шамоли эсади, Тутқич бермай баридан.* Н. Нарзуллаев. *Бир томондан, ёшликнинг залворли қадами, беқийс кўрки, у бахш этган тўйгулар, бошқа ёқдан эса, шу сўлим фаслнинг субҳидам шамолидек бар тутқазмай ўтиб кетиши ҳақидаги ўйлар қўшилиб, шоир кўнглида ҳислар уммонини яратди.* «Ёшлик».

БАР- II [ф. бар – олд кўшимча] Арабча ва форсча-тожикча сўзларга қўшилиб,

бирор сифат-белгига эгаликни, давомийликни, йўналишни ифодаловчи сўз (сифат)лар ясовчи, **ба-** кўшимчаси билан деярли бир хил бўлган кўшимча, мас., *бардавом, барқарор.*

БАР III [ингл. bar – тамаддихона; кичик ресторан] **I** Кичик ресторан, майхона. *Йигит-қизлар кўноқ тунлар барларда, Уртўполон, тинтув чорраҳаларда.* Э. Охунова, Мен тонгни уйғотдим.

2 Турли хил ичимликлар сақланадиган кичик буфет (ёки сервант, жавоннинг бир бўлмаси, тоқчаси).

БАР IV [ингл. bar – тўсиқ] Денгизнинг қирғоққа яқин қисмида ёки дарёларнинг денгизга қуйилиш жойларида ҳосил бўладиган камбар қум тўсиқ, қумлоқ; саёзлик.

БАР V [юн. baros – оғирлик, юк] *физ., мтр.* Босимнинг МКС бириқлик тизимидан ташқари бирлиги. Метеорологияда: атмосфера босимининг ўлчов бирлиги.

БАРАБАН I [т. بالابان – баланд овозли < ф. بالابانگ – баланд овоз] Гардишининг бир ёки ҳар иккала томонига тери қопланган, урма (зарбли) мусиқа асбоби. *Фан-фараларнинг овозлари, ноғора ва барабанларнинг товуши байрам бошланганлигидан дарак берарди.* Газетадан. *Барабанлардан симфоник ва пуфлама созлар оркестрида.. фойдаланилади.* «ЎзМЭ».

БАРАБАН II *тех.* Турли машина ва аппаратларнинг цилиндр шаклидаги ичи ковак қисми. *Тош майдаловчи машинанинг барабани хунук ғирчиллай бошлади.* А. Мухтор, Туғилиш. *Ҳозир барабанлар кўсак чувиш агрегатларининг энг муҳим қисми ҳисобланади.* Газетадан.

БАРАБАНЧИ Барабанда мусиқа ижро этувчи, барабан чалувчи. *Оркестр барабанчиси.*

БАРАВАР [ф. برابر – тенг, бир хил; тенг қийматли] **I** *сфт.* Улчами, ҳажми, катта-кичиклиги, сон-қиймати, ҳаракати жиҳатидан бир хил, тенг. *Бўйи баравар девор. Баравар ҳажмли шишалар. Ёши баравар болалар. Баравар вақт оралиқлари.* ■ *Болага оила ҳам, мактаб ҳам баравар тарбия бериши, одоб-ахлоқ ўргатиши керак.* Газетадан. *Анвар ҳар ким учун сеvimли ва хушмуомаласи барчага баравар эди.* А. Қодирий, Меҳробдан чаён. *Иккала от бир қиёмда, баравар қадам ташлаб борар эди.* А. Қаҳҳор, Асарлар.

Баравар келмоқ 1) турли кўрсаткич ва белгиларига кўра бир хил чиқмоқ; тенг келмоқ. *Қопларнинг оғирлиги баравар келди. Кирим билан чиқим баравар келди;* 2) мувозанатга келмоқ, тенглашмоқ. *Тарозининг паллалари баравар келди;* 3) кўчма бирор ҳаракатда (жанжалда, мунозарада, курашда) тенг келмоқ, бас келмоқ. *У билан баравар келиб бўладими?* 4) «тенг, бир хил» маъноларидаги кесим вазифасида. *Унга ёшу қари баравар. Беш қўл баравар эмас. Мақол. ■ Узинг биласан, қачон қарасанг, катта-кичikka баравар, ҳамиша камбағаллар фойдасини кўзлайди. Ҳ. Шамс, Душман. Баравар кўрмоқ* Тенг муносабатда бўлмоқ, тенг кўрмоқ. *Ота-она ўз фарзандларини баравар кўради.*

2 *рвш.* Бир вақтда, бир пайтда; бир-биридан қолишмай. *Баравар ишламоқ. Баравар жўнамоқ. Ўрнидан баравар турмоқ. ■ У эшикдан кирганда, даҳлизда ўтирган уч киши баравар ўрнидан туриб салом берди. А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари. Карвон кетидан келаётган икки сарбоз орқадан эшитилган ногаҳоний чинқириқдан баравар тўхташди. С. Кароматов, Сўнги бархан.*

3 Саноқ сонлар, шунингдек, «неча», «бир неча» сўзларидан кейин келиб, шу миқдор даражасида қайтарилганликни, каралиликни ифодалайди. *Бригада ҳосилдорликни.. икки баравар кўтаришга муваффақ бўлди. «Ўзбекистон кўриқлари». Князь сув пулини уч баравар ошириб юборибди. А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари. ..[Отабек] унинг [Кумушининг] хусндагина эмас, ақлда ва бошқада Зайнабдан неча баравар юқорида яшанин аглади. А. Қодирий, Ўтган кунлар. Кутганидан бир неча баравар ортиқ калтак еган душман ақл-хушидан озаётган эди. Н. Сафаров, Оловли излар.*

4 «Бирга», «шунингдек» маъноларини ифодалайди. *Лекин шу билан баравар, Мирзакаримбой Йўлчининг бутун сиймосида катта жасорат ва ғурур сезди. Ойбек, Танланган асарлар. Нури бу йигит тўғрисида кўпроқ нарса билишни исташ билан баравар, бу қизнинг унга муносабатини очиб каби яширин бир ният билан гапни чувалатди. Ойбек, Танланган асарлар.*

5 3-ш. эгалик, ж. к., ў-п. к. шаклларида келиб, кўмакчи вазифасида қўлланади (қ. **бараварига II, бараварида**).

БАРАВАРИГА I рвш. Бир вақтда, пайтда, баравар, бир-биридан қолишмай, бирдай. *Одамлар бараварига қарсак чалишар, Алимардоннинг рақибини олқишлашарди. Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол. -Ким? — икковлари бараварига сўрашди. Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол.*

БАРАВАРИГА II кўм. вэф. Ўрнига, эвазига. *Она-бола бир неча йиллик меҳнат бараварига келган исқирт ўрикни ўртага қўйиб, хўрлик ва ҳақорат алаmidан аччиқ-аччиқ йиғлашди. А. Қодирий, Фирвонлик Маллавой. Бир таноб ердан олтмиш пуд пахта олиб, нақд пул бараварига ҳукуматга топширади. А. Қодирий, Фирвонлик Маллавой.*

БАРАВАРИДА кўм. вэф. I ..билан бирга, ..билан баробар. *Шу мақола бараварида маълум қиламанки, суд Иброҳимов мендан пора сўрагани ёлғон. А. Қаҳҳор, Сароб.*

2 Баландлигида, тенглигида, даражасида. *Агар сувни қайтаришга тўғри келса, унеурни сув бараварида юқоридан чопиб тушириш керак бўлади. М. Исмоилий, Фарғона т. о. Жамият олға қараб ҳаракат қилар экан, ёшлар ҳам ўша бараварида ўсишлари керак. Газетадан.*

3 Бир хил, тенг қийматда. *Бизнинг ерларда сув олтин бараварида юради.*

БАРАВАРЛАМОҚ Икки ёки ундан ортиқ нарсани ҳажми, ўлчами, катталиги, миқдори жиҳатдан тенг қилмоқ; мувозанатга келтирмоқ. *Қатимларнинг учини бараварламоқ. Тарози паллаларини бараварламоқ.*

БАРАВАРЛАШМОҚ I Бараварламоқ фл. ўзл. ва бирг. н. *Юклар бараварлашди. Тарози паллалари бараварлашди.*

2 Бирор ҳолати (аҳамияти, нуфузи, мавқеи)га кўра тенглашмоқ. *Илғорларга бараварлашмоқ. ■ 21 март куни бутун Ер юзиде кеча ва кундуз давомийлиги бараварлашади. «Фан ва турмуш».*

3 Тенг қаторга келмоқ, ёнма-ён келмоқ. *Пойгачилар бараварлашди. ■ Машина жувон билан бараварлашиб, яна бир марта сигнал берди. Н. Аминов, Қаҳқаҳа.*

4 *кўчма* Тенг келмоқ, бас келмоқ (мунозара, айтишув, жанжал ва ш. к. да.). *Манзура айтишуведа қолишмади, унга бараварлашди.*

БАРАВАРЛИК I Тенг, баравар эканлик; тенглик. *Ёшимиз бараварлигини энди билдим.*

2 Ижтимоий тенглик, тенгҳуқуқлилик; адолат. *У [етимча] азонда турар, кеч ётар*

эди. Уни худо номидан уришар ва урар эдилар. Мана энди ўзингиз айтинг-чи, жиловнинг ҳамма учун бараварлиги қаерда? П. Турсун, Ўқитувчи. У [Шокир] бу сўзлари билан ўзига қарши чиққан ва «хуррият»дан сўзлайдиган «бой билан камбағалларнинг бараварлиги»ни пучакка чиқарган эди. С. Айний, Куллар.

БАРАВЖ [бар.. + авж] кам қўлл. **1** Авжли, авж олган, ривожланган, кучайган, юксак даражада. *Ўзалар бир текис баравж ривожланиб, қийғос гулламоқда.* Газетадан. *Уфқларга туташиб кетган яйловлардаги баравж майсалар шамолда аста чайқалади.* Газетадан. *Қалбларда қувонч баравж.* Газетадан. *Сафарқул ҳар бир хатнинг бошига юрт тинч, ўзи саломат, иши баравж эканлигини ёздирди.* Ҳ. Фулом, Тошкентликлар.

2 кўчма Камолга етган; дуркун. *30 йилдан бери зolim сайёдларнинг ноҳақ ўқларига кўкракларини сипар қилиб келган баравж ёшларгина бу кунги қадрлик кунларнинг қадрини билур.* Ҳамза, Танланган асарлар.

БАРАК I [итал. багасса — лой чайла < баго — лой] Ёғочдан қурилган вақтинчалик уй, яшаш жойи. *Барак системасида бинолар бир қават бўлиб, кўпинча ёғочдан солинади.* Н. Исмоилов, Касалларни парвариш қилиш. *Йўлдош, баракнинг ўртасидаги тахта скамейкада ўтириб.* лекторнинг салобатли овозига қулоқ солди. Ҳ. Фулом, Тошкентликлар.

БАРАК II [ф. برك] шв. айн. **чучвара.** *Хоразм ва Қорақалпоғистон муҳитида гўма, юмуртқа барак тансиқ таом ҳисобланади.* К. Маҳмудов, Ўзбек тансиқ таомлари. *Дук-дук этади бувим. Барак букади бувим.* «Бойчечак».

БАРАКА [а. بركة — дуо; розилик, ижозат; оллоҳнинг марҳамати] **1** Бирор нарса-нинг (асосан, нозу неъматлар, экин ҳосили) кутилган даражадан мўллиги, сероблиги. *Барака кўтарилди. Барака йўқолди. Жанжалли уйда барака бўлмас.* Мақол. ■ *Ўза чилла сувиға қонсагина, хирмонга барака киради.* Газетадан.

Баракаси кетди ёки барака кўтарилди Сероблиги йўқолди, мўллиги барҳам топди. *Бир кун жанжал чиққан уйдан қирқ кун барака кўтарилади.* Мақол. **Хирмонга барака!** Хирмон кўтараётганларга «ҳосил мўл бўлсин!» маъносида айтиладиган тилак. **Қўлида барака йўқ ёки қўлининг баракаси**

йўқ Тежаб-тергаб, ўринли сарф қила олмайдиган киши ҳақида.

2 Оллоҳ берувчи насиба, неъмат; эҳсон. *-Худо барака берсин, теравириглар! — деб фотиҳа берди.* М. Исмоилий, Фарғона т. о. *Худо умрингга, молингга барака берсин.* Ҳамза.

3 Бирор нарса ёки ҳаракатдан келувчи фойда, наф; самара, унум. *Қайтган молда барака бор.* Мақол. ■ *Йиғлама, йиғидан ҳеч ким барака топган эмас!* А. Қаҳҳор, Оғриқ тишлар. *Мени олиб нима барака топдинг?* *Нуқул гаवгога қоласан.* «Ёшлик».

Барака топ (қур) «Кам бўлма», «омадингни берсин» маъносида айтиладиган олқиш, ундов. **Бор барака, бор барака топ, барака де(нг), барака қил(инг)** Олди-сотди савдосида «сўралаётган нархга хўп денг» маъносида ишлатиладиган ибора. *Қани, ҳа, ука, «барака де, барака де»лардан кейин ярим соатча.. савдолашиб, молни бир сўм ун ти-йингга сотдик.* Ф. Фулом, Шум бола. *Қўлни беринг, боринг, барака топинг, олти юз.* С. Нуров, Нарвон. **Бориға барака** Бориға шукур, бори ҳам етиб қолар. *Бориға барака, у ёғини оғзаки боллайман.* А. Қаҳҳор, Асарлар.

4 кўчма с.т. Қўшалок кўсак ва шундай кўсакда очилган пахта; қўшалок мева. *Этакка ёпишган тўнғизтароқларни юлиб ташлаб, «барака» қидиришлари ҳам, ўзалар орқасига яшириниб олганча, қизларга хом кўрак отиб шўхлик қилишлари ҳам — ҳамма-ҳаммасида алланечук қувноқ, зинҳор-зинҳор қайтиб келмас орзулар бор эди.* Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол.

БАРАКАЛИ I Тўкин-сочин, мўл-қўл, яхши натижали. *Кўклам дўл, жала бўлишига қарамай, баракали ҳосил олишга эришдик.* «Ўзбекистон қўриқлари». *Хирмонимиз баракали бўлса, давлатимиз, халқимиз олдида юзимиз ёруғ бўлади.* Газетадан.

2 Мавжуд ҳолатидан қатъи назар кўпчиликка етадиган; фойдали; татимли. [Тошхон:] *Ҳа, жуда баракали қозон, ўзига ҳам юз челақ сув кетади.* Уйғун, Ҳаёт кўшиғи.

Қўли баракали Қўлига тушган, қўлида бўлган нарса-нинг, ишнинг баракасини оширадиган одам ҳақида. *Чулоқ бўлса ҳам, қўли баракали.* Экинни ҳар йили ҳам чакки бўлмайди.. Ойбек, Танланган асарлар.

3 Серунум, сермахсул, самарали. *Баракали иш. Баракали меҳнат.* ■ *Эрталабки терим унумли, баракали бўлади.* «Ёшлик».

Бу рақамлар кекса санъаткорнинг баракали умрини ва унинг халқ олдида қилган катта хизматларини кишининг хотирида жонлантиради. Т. Обидов, Юсуфжон қизик.

БАРАКАЛЛА [а. باركلاه — сени худо муборак қилсин; офарин] унд. с. I Кимсанинг бирор ҳаракатидан мамнунликни, маъқуллаш, мақтовни англатади. *Баракалла, йигит! Мана бунисига қойил!* К. Яшин, Ҳамза. — *Баракалла, чеварим. Балли, ҳимматли қизим, — деб Нор ота сўзини завқланиб тугатди.* Қ. Муҳаммадий. *Баракалла, баракалла, ажаб қилибсизлар! Хўп қилибсизлар!* М. Исмоилий, Фарғона т.о.

2 Маъқуллаш, тасдиқ маъносини англатади. *Баракалла, мана энди ўзингизга келдингиз.* М. Исмоилий, Фарғона т.о.

3 Норозилик, қоникмаслик маъносини англатади. — *Баракалла-е!* — *дедилар масхара қилгандай кулиб.* Э. Раимов, Ажаб қишлоқ. [Кумуш:] — *Дўппи тикиб ўтирибсиз-ку, менинг олдимга чиқармидингиз, баракалла сизга!* — *деди.* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

БАРАКАЛЛАЧИ айн. ҳайбаракаллаци.

БАРАКАСИЗ айн. бебарака.

БАРАКАТ [а. برکت — дуо, оқ фотиҳа; оллоҳнинг марҳамати] кам. қўлл. айн. **барака**. *Барвақт қилинган ҳаракат — ҳосилга берар баракат.* «Қанотли сўзлар». *Сендан ҳаракат — мендан баракат.* Мақол.

БАРАКАТЛИ кам қўлл. айн. **баракали**. *Улуғлар назар солса, қўли баракатлидир.* «Бойчечак». *Олло Таоло ёшларга тинч ва баракатли умр берсин.* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

БАРАКАТСИЗ кам қўлл. Баракаси йўқ, баракасиз, бебарака.

БАРАЛ(Л)А [ф. برملا — аниқ, очиқ; рўйирост] рвш. I Аниқ, равшан; яққол (бирор нарса, ҳаракат ёки ҳолат ҳақида). *Деразадан туриб турган ёруғликда унинг кекса кўзларидан тирқираб чиққан кўз ёшлари барала йилтираб кетди.* Ш. Тошматов, Эрк қуши. *Асалхоннинг тинч, осуда кўзларидан миннатдорчилик туйғуси барала порлаб турарди.* К. Яшин, Ҳамза. *Тун сукунатида отларнинг дуқури қулоққа барала чалинарди.* П. Қодиров, Юлдузли тунлар.

2 Дангал, рўйирост, очиқдан-очиқ; дадиллик билан, тортинмасдан, бемалол. *Баралла айтмоқ.* ■ *Қиз бўлиб турсанг-у, йигит сўзини Баралла айтолсанг ўз душ-*

манингга. Ю. Ҳамдам, Тинчлик баҳори. *...ҳали ўзбек аёли ўзининг инсонлик ҳуқуқи ҳақида минбардан туриб, баралла гапирган эмас.* А. Мухтор, Опа-сингиллар. *Ойимхон сирни барала очиб гапира бошлаган эди, Гулсум уялганидан мулоийм овоз билан кулди.* П. Турсун, Ўқитувчи. *Матқовул яктагининг ени билан кўзларини артди, бошини барала кўтарди.* М. Исмоилий, Фарғона т.о. *Хотин чачвонини барала кўтариб, орқасига ташлади.* Ғ. Фулом, Тирилган мурда. *Муфти келганлар билан барала рус тилида гап-лашарди.* А. Ҳакимов, Илон изидан.

3 Бор овоз билан; овозининг борича. *Давлатёр шу бугун эрталаб от суғоргани кетаётиб, кўчадан ашулани барала қўйиб ўтди.* П. Турсун, Ўқитувчи. *Хотин тураётиб, барала йиғлаб юборди.* А. Қаҳҳор. *Попук барала чинқириб юборганидан сўнг, эшикка чиқишга мажбур бўлди.* Ҳ. Назир, Ёнар дарё.

БАРАНҒОР [туркий — ўнг, ўнг тараф] эск. ҳарб. Ўрта асрда: аввал чингизийлар салтанатида, кейинча Амир Темур ва темурийлар даврида қўшинлар жанговар тартиби (сафи)нинг ўнг томонида турадиган ҳарбий қисм (корпус).

БАРАҲМАН [ф. برهمن] қ. браҳман.

БАРАҲНА [ф. برهنة — яланғоч; юзи очиқ] эск. кам қўлл. Очиқ-сочиқ, бемалол. *Шо-олимҳожиди.. хотинларида чачвон йўқ.. кўчаларда бараҳна кезадилар.* «Мўштум».

БАРБОД [ф. برباد — беҳуда, беркорга, зое] Хароб, вайрон, бузилган, совурилган. *Ўзаро талашлар, фитнаю фасод Меҳнатни, савдони, қўшиқни эзди, Экин пайҳон ўлди, кўприклар барбод.* Шайхзода. *Бузуқни тузатиш, барбодни обод* *Бизнинг халқимизга бўлур муяссар.* Ғ. Фулом.

Барбод бўлмоқ 1) йўққа чиқмоқ, чиппака чиқмоқ, пучга айланмоқ, йўқ бўлмоқ. *Душманнинг тўрт бор ҳужуми ҳам барбод бўлди.* Н. Сафаров, Оловли излар. *Ёшлиги, номус-иффати, умид-армонлари барбод бўлди.* К. Яшин, Ҳамза. *Уф.. энди-чи, энди.. ҳаммаси барбод бўлди.. ҳа, барбод бўлди.* Ж. Жабборов, Севинч ёшлари; 2) бузилмоқ, пачава, расво бўлмоқ. *Турабек бу топшириқни бажара олмаса, эртага ишимиз барбод бўлади.* А. Раҳмат. *Қочса, ҳамма иш барбод бўлишини, ўзи устидаги гумон чинга айланишини биларди.* М. Исмоилий, Фарғона т.о.; 3) совурилмоқ, беҳуда сарф бўлмоқ. *Ноқобил ўғил туфайли*

унинг бор топган-тутгани тез фурсатда барбод бўлди. Газетадан. **Барбод қилмоқ** (ёки этмоқ) Хароб, вайрон қилмоқ; йўққа, чип-пакка чиқармоқ, йўқ қилмоқ. *Кимдир тузар уни, кимдир бузади, Кимдир борини ҳам қилади барбод.* А. Орипов. *Душманнинг мудофаа истеҳкомлари барбод этилди.* Т. Рустамов, Мангу жасорат. *Чўлни обод қилган ҳам сув, Боғни барбод қилган ҳам сув.* Газетадан. *Чорва планини барбод қилди.* С. Анорбоев, Оқсой.

БАРВАСТА [ф. *برېسته* – боғланган, маҳкамланган; ёпилган, ривожланмай қолган] I Гавдали, кенг яғринли. *Барваста йигит.* ■ *Арслонқул барваста қомат, ўмровли, содда, ун саккиз яшар йигитча эди.* Ойбек, Навоий. *Акахоннинг оёғида орқаси босилган кигиз шиптак, барваста гавдаси оғир чайқалади.* Н. Аминов, Қаҳқаҳа.

2 Тик қоматли, келишган, кўркам. *Барваста қиз.* ■ *Мен ўзим ошиқ бўлибман Бўйлари барвастага.* С. Зуннунова. *Кўлида китоби, барваста, лобар, Манглайи кенлиги бахтидек равшан.* Ф. Фулом.

Барваста қилмоқ Катта қилмоқ, вояга етказмоқ. *Барчани барваста қилган, Билсанг, ота-энади.* «Нурали».

БАРВАСТАЛИК Катта, келишган гавдага, кенг яғринга эга бўлишлик. *Йўлчибой очиқ, хушчақчақ, муғамбирликни билмайдиган, барвасталигига қарамасдан абжиргина йигит.* А. Қаҳҳор, Сароб.

БАРВАҚТ [бар. + вақт] *рвш.* Мўлжалланган вақтдан, одатдаги вақтдан илгари; эрта билан, вақтли. *Барвақт қилинган ҳаракат ҳосилга берар баракат.* Мақол. ■ *Меъмор барвақт туриб, уч шоғирди билан бирга ташқари ҳовлида нонушта қилди.* Мирмуҳсин, Меъмор. *Асрорқул эрта билан барвақт туриб кетди.* А. Қаҳҳор, Асарлар.

БАРГ [ф. *برگ* – япроқ; варақ] *айн. япроқ.* Олма барги. Ток барги. Тамаки барги. *Барг чиқармоқ.* ■ *Мана, баҳор келиб, гуллар барг ёзди.* «Муштум». *Дарахт баргидаги шода-шода шудринлар ботаётган қуёш нурида бирдан оловланиб кетди.* Ў. Усмонов, Сирли соҳил.

Ёлгон барг *с. т.* Ўсимлик (кўкат, ғўза ва б.) ердан энди униб чиққан пайтда пайдо бўлиб, кейинроқ тўкилиб кетадиган барг. *Ғўза ёлгон барг чиқариши билан дарҳол ягана қилиниши шарт.* Н. Сафаров, Ҳаёт мактаби.

2 Тут дарахтининг ипак қуртига озуқа сифатида бериладиган япроғи. *Ўқишдан чиқиб, қуртга барг кесгани борамиз.* А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари. *Тоза барглар соламыз, Қуртимизга ёқсин деб.* «Кўшиқлар».

Барги нозик Қовуннинг навларидан бири. **Сен дарахтнинг шоҳида юрсанг, у баргида юради** Унинг ишбилармонлиги, қувлиги, шумлиги сеникидан ошиб тушади.

БАРГАК I [ф. *برگه* – данаксиз қурук мева] Данаги олинган ҳолда қуритилган ўрик; ўрикқоқи. *Ориф ота чой дамлаб, патнисга бир ҳовуч баргак солиб келтирди.* Р. Файзий, Ҳазрати инсон. *-Айтгандай, Қурбон акани биринчи марта томага баргак ёяётганимда кўрганман, – деди Меҳри опа.* А. Эшонов, Дутор.

БАРГАК II [ф. *برگه* – баргча] Аёллар пешонасига, кўксига тақадиган, олтин ёки кумуш тангалардан тузилган баргнусха зийнат буюми, тақинчоқ. *Бобур унинг [Ойша бегимнинг] юзига ботиниб қарай олмай, кўкрагидаги олтин баргакларга кўз ташлади.* П. Қодиров, Юлдузли тунлар. *Сенга тухфа бўладурган олтин зирак, баргак, чўлпи, атир, упаларни улоқтир.* К. Яшин, Ҳой қиз.

БАРГАК III [ф. *برگه*] 1 Толнинг эрта кўкламда барг ёзиб, попук чиқарадиган сурх новдаси. *Баргак тақди яшил фусункор Мажнунтолнинг чилвир сочлари.* «Шарқ юлдузи». *Ариқ лабларидаги эндигина баргак ёзаётган толларга табассум билан қарайсан, чарчоқларинг унутилади.* Ў. Умарбеков, Баҳор нафаси. *Эндигина баргак ёзган толзордан майин шамол эсди.* «Шарқ юлдузи».

2 Шундай тол новдаларидан сидириб (шилиб) олинган пўстлоқдан ясалган сочпопук. *Чучмома излаган қизлар сочига Баргак улаганда, эсладим сени.* Э. Воҳидов. *Эрта баҳор, болалар томда варварак учирадиган, қизлар сочлариغا баргак тақадиган вақт.* Ойдин, Садағанг бўлай, командир.

Оқ уй, ола баргак Серҳашам, данғиллама уй ҳақида. *-Нима, бегона бўлмай, сен мана шу даштликмисан, ё ўзингга оқ уй, ола баргак солгани келдингми? – деб ғунғиллади Холдор кўрна тагидан.* А. Мухтор, Туғилиш.

БАРГИЗУБ [ф. *برگ زب*] *бот.* Йирик баргли калта пояли, гуллари майда кўп йиллик ўт ва унинг халқ табаботида доривор сифатида ишлатиладиган барги. *Баргизубнинг барглари наштарсимон, текис қиррали, гул-*

лари майда, кўримсиз бўлиб, баргсиз поянинг учида бошоқсимон тўпгул ҳосил қилади. «ЎЗМЭ». Қорабойни уйга опкелиб, айвонга ётқиздик. Ярасига баргизуб қўйиб, отқулоқ босдик. Ш. Холмирзаев, Йўллар, йўллошлар.

БАРГИЗЎТ айн. **баргизуб**. Яра-чақа бўлганларга кампирнинг отқулоқ, зигирак, баргизўтлардан «дори» тайёрлаб бериши-чи.. Бу ишни кампир «холисанлило бажараман» дерди. Ҳ. Назир, Сўнмас чақмоқлар.

БАРГИКАРАМ [барг + карам] 1 Оч яшил ранг, карам рангли. -Баргикарам, қовақ, сариқ, гилос, нимпушти, — дейди чол инакларни бир-биридан айириб. Ойбек, Болалик. Гўё баргикарам барқут устига Чўян ётқизгандай.. Учамиз ҳамон. Уйғун.

2 Хонатласнинг баргикарам рангли гуллар солинган бир тури. Уйлаб қолар тонгда гунчалар, Кийиб баргикарам нимчалар. Э. Охунова.

БАРГЛАМОҚ Барг ёзмоқ, барг чиқармоқ. Кучатлар барглади.

БАРГЛИ Япроқли, япроқ чиқарган ёки чиқарадиган. Игна баргли дарахтлар. ■ Тайгадан жануброқда қишда ўз баргини тўкадиган аралаш ва баргли ўрмонлар бошланади. «География».

БАРГРЕЗОН [ф. برگريزان — барг тўкилиши] Хазонрезги давр; куз. Ёшлик зангор филс. Кечди. Саргайди. Тўкилди у. Шафқат билмас баргерезон. «Гулдаста». Кўз билан кезаман. Йўллар ҳўл, хазон, Телбадай алаҳлар гоҳ-гоҳ баргерезон. Т. Қаҳҳор, Оқ ўрик.

БАРДА [р. барда — тўпон; чиқинди] Қанд ва спирт заводларининг қишлоқ хўжалик ҳайвонларига озуқа сифатида ишлатиладиган чиқиндиси, тўпон, турп. Озиқ-овқат саноатининг чиқитлари: барда, жом, мелеса.. озуқаларнинг ўрнини тўлдиришининг катта манбаидир. Газетадан.

БАРДАВОМ [бар.. + давом] Доимий, пайдарпай, бир-бирига уланиб кетган. Адабиётда ўзича бўлтак авлодлар бўлмайди, авлодлар бир-бирига бардавомдир. Газетадан.

БАРДАМ [ф. بردم < бар.. + دم — нафас, вақт: соғлом; қувватли] 1 Куч-қувватга эга; куч-қувватини йўқотмаган, тетик. Бардам чол. Бардам бўлмоқ. ■ Уйқуси бутунлай тарқаб кетгач, [Аҳмад] ўзини жуда тетик ва бардам сездди. Ф. Мусаждонов, Ҳиммат. Даданг.. Шерали қалай, бардамми? Ойдин, Ҳикоялар. Вақт хуфтондан ўтгандан кейин

Умурзоқ ота ўзини анча бардам ҳис эта бошлади. Д. Нурий, Осмон устунни.

Бардаммисиз? Сўрашиш, ҳол-аҳвол сўраш шакли. -Бардаммисиз, отахон? — деди Муса. П. Турсун, Ўқитувчи. Хўш, бардам-мисиз, Шарипова. П. Турсун, Ўқитувчи.

2 Куч-қувват, ғайрат, тетикликдан дарак берувчи; ғайрат, тетиклик билан. Бардам юриши. Бардам қадам. ■ Ота залворли таёғини қорга ниқтаб босиб, бардам қадам ташларди. С. Анорбоев, Оқсой. Мастура.. бардам қадам ташлаб, операция залининг эшигини ўзи очиб кириб кетди. А. Қаҳҳор.

3 Ишончга тўла, шижоатли; сергак, хушёр. Доимо умидим бардам бўлса ҳам, Баъзан васвасалар босар дилимни. Ф. Гулом. Унинг ютуқ ва зафарларга чорловчи бардам овози.. жаранглаб эшитиларди. Газетадан. Темир йўлнинг баҳодир посбонлари — стрелкачилар ўз постларида бардам турадилар. Газетадан.

БАРДАМЛАШМОҚ Кучга, куч-қувватга кирмоқ; ўзини тетик сеза бошламоқ. Сал бардамлашгунча беморни уйида даволаб турган Ҳабибахон кейинчалик Тўлғонийни туғуруқхонага келтирди. Газетадан. Кўк чойни ичиб, Эркиннинг ҳорғинлиги чекиниб, вужуди бардамлашди. «Ўзбекистон кўриқлари».

БАРДАМЛИК 1 Куч-қувватга кирганлик ҳолати; тетиклик. Чўл ҳавосидан тўйиб-тўйиб нафас олсанг, танангда бардамлик, янги куч пайдо бўлади. «Ўзбекистон кўриқлари». Улуғ ишларни бажармоқ учун куч-қувват, соғломлик, бардамлик ва хушёрлик зарур бўлади. Газетадан.

2 кўчма Шижоатлилик, ўзига ишонишлик. Қарашларида ҳаётда ўз мавқеини тўла аниқлаб олган хотинлардек ишонч, бардамлик мавжуд. Шухрат, Шинелли йиллар. Босиб ўтган ҳаёт йўли ҳам уни [Рўзибойни] бардамликка ўртади. Газетадан.

БАРДАСТ [бар.. + ф. دست — қўл]: бардаст кўтармоқ Бир зўр билан ердан узиб, тик кўтармоқ. Қумрихон жўнайди шошилиб шу пайт, Йиғилган баргини бардаст кўтариб. О. Қўчқорбеков, Куйларим ва ўйларим.

БАРДИ [а. بردى — папирус] Ботқоқ ва зах ерларда ўсадиган барги узун ва уч қиррали, кўп йиллик ўсимлик; қиёқ. Тоқлар кесилгандан сўнг, ота-бола уларни ётқизиб.. устига барди — қуритилган қиёқ ўт.. ташлади. М. Осим, Гилсиз гувоҳ. Қишда [сигирларни]

қуруқ беда, шелуха, барди, кунжара, кепак каби озуқалар билан боқаман. Газетадан.

БАРДОР I [ф. بردار *брдаштен* < «кўтармоқ; олиб кетмоқ; йиғиб олмоқ» фл. ҳоз. з. ўзаги] Қўлда кўтарувчи; юқори тутиб турувчи; бўйсунувчи; бажарувчи. *Соат тўққизларга бориб, ўттиз чоғли одам фармонга бардор бўлиб, ўт учирши командасининг сафига ўхшаб, чойхона олдиди савлат тўкиб туришди.* Мирмуҳсин, Супургига сажда. *Бир неча қадам илгари борғонимда.. милтиқ бардор.. милискани кўриб.. рўбару бўлдим.* «Муштум».

БАРДОР II [ф. بردار] *эск. тар.* Кўтарилган хирмондан ғалвир билан ўлчаб, амирлик учун бериладиган ғалла. - *Бу арпадан биз оладиган даҳяк ҳам «бардор»га қолдида, — деб ижарадор ҳам жўнади.* С. Айний, Қуллар.

БАРДОР-БАРДОР: бардор-бардор қилмоқ **1** Кўтар-кўтар қилмоқ, қўлма-қўл кўтармоқ; кўтариб олқишламоқ. *Санобар дарвозадан кириб бориши билан, давлат қуши келиб бошига қўнди. Истамбулнинг катталари бардор-бардор кўтариб, тахтга миндириб, подшо қилиб, бошига тож кийдириб қўйди.* «Тоҳир ва Зуҳра». *Қоражонни отнинг устидан олиб, гиламнинг устига солиб, бардор-бардор қилиб кўтариб, бахмал уйга киргизиб кетди.* «Алпомиш».

2 кўчма Иззат-ҳурматини меъеридан ошириб юбормоқ. *Бунча бардор-бардор қилиб қолдинг.*

БАРДОШ [ф. برداشت — сабр; чидам] **1** Чидам, сабр, тоқат, дош бериш қуввати. *Бардош билан кутмоқ.* ■ *Бардош, ақл, саботга суйансанг, тоғ бўлурсан.* «Саодат». *Дехқоннинг мардлигига, бардошига тасанно айтмоқдан ўзга чора йўқ эди.* Э. Усмонов, Ёлқин. *Ташналикда то лабларим қақрагунча, Сени излаб талпиндим, тоғ экан бардош.* Г. Жўраева, Иқбол.

Бардош бермоқ (ёки қилмоқ) Қийин ҳолатларга чидамоқ, сабр-тоқат қилмоқ; кўтара олмоқ. *Олти болани тупроққа қўйиш.. Бу мусибатларга қандай бардош беради экан-а?* К. Яшин, Ҳамза. *Ширин сўзга, эркалашга қайси аёл бардош бера олади-ю, меҳр қайси аёлнинг юрагини эритиб, сел қилиб юбормайди.* Ф. Мусажонов, Қисса ва ҳикоялар. *Бу дунёда ҳеч ким кўнгли тўлмайди, Бардош қилмай, бошга давлат қўнмайди.* «Гулихиромон».

2 Ирода, қатъият. *Уруш бардошимизни синовдан ўтказаяпти. Чидашимиз керак.* Ҳ. Гулом, Тошкентликлар. *Пошша хола куёвиники тутиб турганидан, одатдагидек хафа бўлмади, терс ўгирилиб ҳам олмади. Балки бардошини қўлга олиб, жилмайди.* Д. Нурий, Осмон устунли.

БАРДОШЛИ Чидам, тўзимга эга, чидамли, сабр-тоқатли. *Борида — вазмин бўл, Йўғида — бардошли.* Газетадан. *Умидсизланмаган, иродаси мустаҳкам, бардошли кишилар муродига етадилар.* Газетадан. *Ҳаёт инсондан бардошли бўлишини тақозо этади.* Газетадан.

БАРДОШЛИЛИК Мустаҳкамлик, маҳкамлик. *Янги конструкция туфайли қирқувчи ускунанинг бардошлилиги икки марта ошди.* Газетадан.

БАРДОШСИЗ Сабр-тоқати йўқ; чидамсиз, иродасиз. *Бардошлига ёғлиқ ош, Бардошсизга оғир тош.* Мақол. ■ *Севги учун бениҳоя бардош керак. Бардошсизлар севгиси умрбод аро йўлда сарсон-саргардон.* М. Жўра, Изтироб.

БАРЕЛЬЕФ [фр. bas-relief — паст рельеф] Текис юзга бўрттириб ишланган тасвир; нақш. *Гипс барельеф. Улуғбек барельефи.* ■ *Археология иншоотлари ва амалий санъат буюмларидаги нақшларни барельеф йўсинида ишлаш кенг тарқалган.* «ЎЗМЭ».

БАРЖА [фр. barge < лот. бага — енгил кема] Шатакка олиб юриладиган ёки ўзи-юлар, таги ясси юк кемаси. *Баржаларни кемаларга улаб қўйсанг, ўзи тортиб кетавереди, деб уйлашади.* Ж. Абдуллахонов, Ҳазина ғойибдан келмас.

БАРЗАНГИ [<ф. زنگی ва а. زنجی — қора танли, негр] **1** айн. занжи. *Эрк шайдоси — Африқо барзангилари учун, Қани, ҳа, сипқарайлик.* Мирмуҳсин, Қиссалар ва ҳикоялар.

2 с.т. Ҳайбатли, давангирдай, йўғон гавдали. *Тоштемурга негадир, эҳтимол, мўридан чиққандай қоп-қора ва бақувват барзангидай бир йигит бўлгани учундир — Тошқора лақабини тақшиган.* О. Ёқубов, Тилла узук. .. *Тўғон, қоп-қора бир барзанги, битта урса, ўлдириб қўяди.* «Муштум».

БАРЗАНГИСИФАТ [барзанги + сифат] Барзангига ўхшаш, ҳайбатли. *Бир дўкон айвонидаги темир бочкалар ёнида соч ва соқоли ўсган барзангисифат бир эркак ётибди.* П. Турсун, Ўқитувчи.

БАРИ жамл. олт. Бир турдаги нарса, ҳодиса ёки кимсаларнинг ҳаммаси, барчаси. *Беш бармоқнинг бирини тишласанг, бари оғрир.* Мақол. ■ *Мен уни севаман. Бу рост. Қолган гапларнинг бари ёлғон, бари тухмат.* Қўлган, Танланган асарлар. *Отлар, одамлар – бари аралаш-қуралаш бўлиб кетди.* К. Яшин, Ҳамза. *Дилда неки журъатим бор, Дилда неки ҳаяжон – Бари-бари сенга бўлсин, Сенга бўлсин, онажон.* А. Орипов.

Бари бир 1) ҳаммаси бирдек, ҳеч қандай фарқи йўқ, фарқсиз. *Тухуми бирнинг бари бир.* Мақол. ■ *Фарзанд ўғилми, қизми – бари бир, ота-онанинг юраги бўлар экан.* Ойбек, Танланган асарлар. - *Менда ихтиёр йўқ, ойижон!* — *деди Кумуш.* Сизлар нимани маъқул кўрсаларингиз, менга бари бир. А. Қодирий, Ўтган кунлар; 2) *крш. с.* ҳеч нимага (нарсасига) қарамай, нима бўлса ҳам, ҳар қандай бўлганда ҳам. *..мен банди, сотилган чўри қатори одам бўлсам ҳам, хоҳлаган-хоҳламагани, бари бир, ёнимга келтирмасликка қучим етади.* Ҳамза, Паранжи сирлари. *Иш қанча оғир бўлмасин, бари бир кетмон, белкурак асосий иш қуроли бўлиб қолди.* С. Аҳмад, Уфқ.

БАРИБОҒ Бир йилга ижарага олинган боғ. *Барибоғ олмоқ.*

БАРИВОЖ [ба.. + ривож] Ривожланган, авж олган; ўнгидан келган. *Баривож гўзалар. Иши баривож топмоқ.* ■ *Ғайбулло деган бир имом.. ундай деб-бундай деб, таловчилик ишини баривож қилиб бормоқда.* Газетадан.

БАРИЙ [лот. Barium < юн. barus – оғир] Менделеев даврий системасининг II гуруҳидаги оқ рангли, кумушсимон кимёвий элемент, металл. *Барий гидроксид. Барий карбонат. Барий сульфат.* ■ *Металл барийни инглиз кимёгари Г. Деви электролиз йўли билан олган.* «ЎЗМЭ».

БАРИКАРАМ с.т. айн. **баргикарам.** *Ибодулла бошидаги барикарам духоба дўпписини тузатар экан, гап кўиди.* Ҳ. Фулом, Машғал.

БАРИМТА эск. тар. Кўчманчи қабилаларда бир уруғга бошқа бир уруғ томонидан етказилган зарарни тўлашга ёки ҳақоратланган томоннинг иззат-нафсини қондиришга мажбур қилиш мақсадида, гаров тариқасида унинг молларини зўрлик билан ҳайдаб кетиш ёки мол-мулкни босиб олиш одати. *Чигиртқадан қўрққан экин экмас, Баримтадан қўрққан – мол йиғмас.* Мақол.

■ *Баримта дастлаб айбдор уруғ ёки қabila ўзи етказган моддий зарарни тўлашдан бош тортган тақдирда, бий (қabila, уруғ бошлиғи)лар тарафидан уюштирилган.* «ЎЗМЭ». *Дехқон ҳаётининг сўнгги манбаи бўлган бир парча ери билан суви ҳам қарзига баримта қилинар эди.* Н. Сафаров, Оловли излар.

БАРИН [р. боярин, бояр < бой – «уруш», «кураш» сўзидан ёки туркий – бой эр, бой эркак] Ўтмишда Россияда ҳукмрон синф вакиллари, катта ер эгаларининг унвони, ўша унвон эгаси; оқсуяк, зодагон.

БАРИНА [р. барин + а] с.т. Дворян аёл, оқсуяк аёл. *Валихон сўфи ҳамон касал, дуконимизга тўра келгани, уйимизга барина киргани обрўйимизни ошириб, тинчгина ишлар эдик.* А. Қаҳҳор, Ўтмишдан эртақлар. *Бутунлай кўринмай кетгандан кейин эса Тўра қизга қараб: -Вой, яхши барина экан!* — *деди.* М. Исмоилий, Фарғона т.о.

БАРИСФЕРА [юн. barusphaira – оғир шар] Ернинг ички қисми. *Барисферанинг руда қобиғи темир, хром, никель, магний ва кремнезёмга бой.* «ЎЗМЭ».

БАРИТ [юн. barus – оғир] Табиатда ҳар хил (тиниқ, сариқ, қўнғир, кулранг, қора) рангда учрайдиган, сульфатлар синфига мансуб минерал. *Барит.. тиббиёт, резина ва қоғоз ишлаб чиқариш, пиротехника, кўнчиликда, озиқ-овқат саноати, кулолчилик, оқ бўёқ тайёрлашда ишлатилади.* «ЎЗМЭ».

БАРИТОН [юн. barus – вазмин, оғир + tonos – таранглик; товуш] мус. I Эркак хонандалар овозининг баландлиги жиҳатидан бас билан тенор ораллиғидаги тури. *Баритон.. лирик ва грамматик турларга бўлинади.* «ЎЗМЭ».

2 Шундай овозда ашула айтувчи киши.

3 Трубадан бир октава паст овоз берувчи мундштукли пуфлама чолғу асбоби.

БАРКАМОЛ [бар.. + камол] I Жисмоний ва ақлий жиҳатдан камолотга эришган, вояга етган. *Бўлган эди бир соҳибчиroy, Ой сингари тўлин, баркамол.* «Саодат». *Бир Тўлғоний деган қизи бор эди, бу ҳам бўйи етиб, баркамол бўлиб қолган эди.* «Ойсулув». *Малика Оққизнинг шундай баркамол йиғитга тегаётганидан ҳасад қилмасди.* М. Маҳмудов, Мангу куй излаб.

2 *кўчма* Етукликка эришган, камол топган, бекаму кўст, мукамал. *Уюракнинг ўзимдек ҳассос, Табиатдек эди баркамол.* Э.

Воҳидов. *Ота ўз орзусига эришиди — фарзанд баркамол зот бўлиб етишиди.* «Ёшлик». Табиат уни баркамол этиб яратмиш: ҳусну малаҳатию ақлу заковати бир-биридан зиёда. С. Сиёев, Аваз. *Маҳоратимни ошириш устида олиб борилган ижодий изланишлар бадий баркамол асарларнинг вужудга келишига омил бўлди.* Н. Сафаров, Оловли излар.

БАРКАМОЛЛИК Етуклик, мукаммаллик ҳолати; камолот чўққиси. *..унинг ижодидаги маълум йўналишлар у баркамоллик пиллапоясида турибди, дейишимизга асос беради.* Газетадан. *Кишини кулдириш учун биринчи навбатда қобилият, хушчақчақ кайфият ва маънавий баркамоллик керак.* Газетадан. *Инсон доимо мукамаллик, баркамолликка интилади.* Газетадан.

БАРКАШ [ф. *بركاشيدن < برکشيدن* — «кўтармоқ, тортиб чиқармоқ» феълидан] **1** Жез ёки мисдан тайёрланадиган ва патнис ўрнида ишлатиладиган, доира ёки тўртбурчак шаклидаги рўзгор асбоби. *Манзураҳон оппоқ сочиқ тўшалган баркашда қаҳва кўтариб кирди.* А. Аъзамов, Жавоб. *Қизил белбоғли ёш йигит кириб, дастурхон ёзди, баркашда нон, турли ноз-неъматлар ва уч коса шарбат келтириб қўйди.* М. Осим, Карвон йўлларида.

2 кўчма Тўгарақ, гардиш, юмалоқ, доирасимон. *Кўешнинг олтин баркаши. Ой баркаши.* ■ *Қип-қизил кўёш баркаши қоялар учларини ҳам қизилга бўяб ботаётир.* М. Маҳмудов. *Мангу куй излаб. Денгиз уйнар ой баркашин тўп қилиб, Унинг юзи кўринади сепкилли.* Э. Охунова, Мен тонгни уйғотдим. *Усиқ киприклари орасидаги чарос кўзлари олов баркаш — кўёшдек жозибали.* А. Муҳиддин, Чап чўнтак.

Баркаш-баркаш **1**) мўл, жуда кўп. *Шунда ўша мўсафид чиқиб, [бойваччанинг] олдига баркаш-баркаш ноз-неъматлар қўйибди.* Шукрулло, Жавоҳирлар сандиги. **2)** кўчма катта, бўлиқ. *Говмишлар пода-пода, Баркаш-баркаш елинли.* Миртемир, Асарлар. **Бошини баркаш, елкасини обкаш қилмоқ** Бутун борлигини бахшида қилмоқ. *Ахир не-не кўргиликлар билан, бошимни баркаш, елкамини обкаш қилиб вояга етказдим.* С. Сиёев, Райҳон.

БАРЛОС тар. этн. **1** Темурийлар ва бобурийлар даврида асосан Ўрта Осиёнинг жанубий ҳудудларида, қисман Афғонистон ва Ҳиндистонда яшаган, аксарият чорвачилик ва деҳқончилик билан шуғулланиб

келган ўзбек қабилаларидан бири. *Ҳа.. биз асли шахрисабзлик, барлос уруғлариданмиз. Отамиз сарбоз бўлганлар.* Мирмуҳсин, Меъмор. *У шундайки, яхши тигни дилрабо маъшуқасидан афзал кўради, ўзи барлос бекзодалардан.* Ойбек, Навоий.

2 этн. Барлос қабиласига мансуб шахс. *Бекларбеги Музаффар барлос подшоҳга яқин, энг юқори ўринни ишғол этди.* Ойбек, Навоий. *Эрта тонгда боргоҳлар йиғиб олиниб, саркарда Амир Довуд барлос олдинда, қўшин яна йўлга тушиди.* Мирмуҳсин, Меъмор.

БАРМЕН [ингл. *barman* — бар эгаси; барда ишловчи] Бар эгаси; бар хизматчиси, буфетчи.

БАРМОҚ 1 Қўл ва оёқ панжасининг бешта ҳаракатчан қисмидан ҳар бири. *Бош бармоқ. Кўрсаткич бармоқ. Урта бармоқ. Беш бармоқнинг бирини тишласанг, бари оғрир.* Мақол ■ *Кучли изғирин.. қулоқларни кесади, совуқдан оёқларнинг бармоқлари увушади.* Ойбек, Танланган асарлар. *Момик пахталар унинг [Гавҳарнинг] нозик бармоқларига ўзи илашиб чиқар, чаноқлар ҳайратдан оғиз очиб, силкиниб қоларди.* Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол. *Унинг [Гуландомнинг] бармоқлари дутор қилларида моҳир уйнади.* Ойбек, Танланган асарлар.

Бармоқ билан санарли Оз, жуда кам (қолган). *Сизга ўхшаш моҳир қурувчилар бармоқ билан санарли, бетончилар эса, битта ҳам йўқ.* Ш. Рашидов, Бўрондан кучли. *Агар бундай кишилар илгари бармоқ билан санарли бўлган бўлса, бундан кейин юзлаб, минглаб чиқади.* П. Турсун, Ўқитувчи. **Бармоқ босмоқ** Ҳужжатга имзо ўрнига бармоқ изларини туширмоқ. *Деҳқон йигит қувонч ва умидга тўлиб, Аҳмад Ҳусайндаги варақага бармоғини босади.* Ойбек, Нур қидириб. *Отабувамизнинг расмича шу бармоқни босаверамиз-да.* С. Аҳмад, Ҳукм. **Бармоқ вазни ад.** Ҳар бир сатрда бўғинлар сонининг бир хил бўлишига, мутаносиблигига асосланган шеъринг вазн. «Алпомиш» ўзбек халқининг миллий шеър вазни бўлган бармоқ вазнида тўқилган. Ҳ. Олимжон, Алпомиш. *Сизнинг ғазалларингизни бармоқдаги шеърларингиз билан қиёс қилганда, ғалати бир ҳодисага дуч келганман.* У. Норматов, Талант тарбияси. **Бармоқ орасидан қарамоқ** Бепарво, лоқайд бўлмоқ, етарли даражада аҳамият, эътибор бермаслик. *Бўтабой ака баъзан мурса*

йўлини тутганда, сиз бунга бармоқ орасидан қараётибсиз. А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари. **Бармоғини бигиз** (ёки найза) қилмоқ Кўрсаткич бармоғи билан ишора қилмоқ, танбех бермоқ. -*Ҳақорат қилма, — Қобил бармоғини бигиз қилиб, Утапга ўшқирди.* Ҳ. Фулом, Машғал. *Бармоғини қизнинг кўзига бигиз қилган экан, қиз дод деб юборибди.* П. Турсун, Ўқитувчи. **Бармоғини тишламоқ** 1) афсус қилмоқ, аттанг демоқ. *Билган билганин ишлар, Билмаган бармоғин тишлар.* Мақол. *Эринчоқ икки ишлар, охири бармоғин тишлар.* Мақол. *Вақтинени ўтказиб, бармоғингни тишлаб қолма.* «Қанотли сўзлар»; 2) лол қолмоқ, ҳайрон бўлиб, ўйланиб қолмоқ, хаёл сурмоқ. *Ҳовузни қишлоқ ичидан сув ташиб тўлдиришга келганда, ҳамма бармоқ тишлаб қолди.* «Муштум». *Қосимов унга [Комилжонга] дарҳол жавоб қилмади, аксинча, бармоғини тишлаб, узоқ вақт жим юрди.* И. Раҳим, Ихлос. **Беш бармоғини оғизга тиқмоқ** (ёки урмоқ) *айн. беш қўлни оғизга тиқмоқ (ёки урмоқ).* қ. беш. *Беш бармоғинг оғзингга тиқма, инсоф сари барака деганлар.* **Беш бармоқдай билмоқ** *Жуда яхши билмоқ; аниқ тасавур қилмоқ.* *Нарсаларнинг қадрини беш бармоқдай билади.* Қ. Муҳаммадий. *Тошкентдан келган Миршарипов Хоразм ўлкасини беш бармоғидай яхши биларди.* Ж. Шарипов, Хоразм. *Нола ҳаммани беш бармоғидай билади.* С. Зуннунова, Олов. **Икки бармоқни бурунга тиқиб қолмоқ** *айн. икки қўлни бурунга суқиб (ёки тиқиб) қолмоқ қ. бурун* 1. *Бизнинг шартимиз шуки.. ерсиз ва кам ери камбағаллар икки бармоғини бурунга тиқиб қолмасин!* М. Исмоилий, Фарғона т.о. -*Ҳали икки бармоғимизни бурунга тиқиб юраверамиз денг? — Замон ҳаяжонланиб яна сўради.* М. Исмоилий, Фарғона т. о.

2 Тахминан ўрта қўл (бармоқ) энига баравар узунлик ўлчови. *Кимга бармоқдай, кимга тирноқдай.* Мақол. *Бешта бало недан келар, Икки бармоқ тилдан келар.* Мақол. ■ *Бўйи ердан тўрт бармоқ кўтарилган ғўза ораларига ёйилган хотин-қизлар пахта оралигидаги ёт ўтларни термоқда эдилар.* С. Айний, Қуллар.

Ўн икки бармоқли ичак анат. Ингичка ичакнинг ошқозондан бошланадиган ва узунлиги ўн икки бармоқ энига тенг келадиган қисми.

3 *тех.* Машина ва механизмларнинг ғўлача шаклидаги қисми.

БАРНО [ф. *барна* — ёш йигит, ўсмир] 1 Ёш, навқирон. *Ёки бирор барно йигитни кутармикан интизор бўлиб.* Уйғун. *Юмшоқ муомалали бу барно йигитларни кўриб, Холжон хола ҳам талтайиб кетди.* Файратий, Довдираш.

2 Ҳусни одатлагидан ортиқ; чиройли, гўзал, соҳибжамол; қадди-қомати келишган. *Балки сиз ҳам кўргандирсиз ўшал барнони, Кулгич юзли, қалам қошли, кўзи шаҳлони..* «Муштум». *Ҳаммаёқда тўп-тўп гўлчехралар, барнолар, санамлар, малоҳату ойхуморлар, гулопошшаю гулойимлар!* С. Сиёев, Аваз.

3 Барно (аёллар ва эркалар исми).

БАРО- [юн. *baros* — оғирлик] Байналмилал ўзлашма қўшма сўзларнинг «босим» маъносида қўлланувчи биринчи таркибий қисми.

БАРОБАР [ф. *барбар* — юзма-юз; тенг] 1 *айн. баравар.* *Шошган шамол билан баробар.* Мақол. ■ *Лекин ул қирқ минг элат ичида бу қизга қуввати баробар келадиган эр йигит йўқ эди.* «Бўтакўз». *Менинг олдимда шоҳу гадо баробардир.* С. Сиёев, Аваз.

2 *мат.* Маълум миқдорнинг тенг, баравар келиши. *Уч карра уч — баробар тўққиз.*

БАРОГРАММА [баро.. + юн. *gramma* — ёзув; ёзаман] Барограф ёзиб олган, атмосфера босимининг ўзгаришларини кўрсатадиган эгри чизиқ.

БАРОГРАФ [баро.. + юн. *grapho* — ёзаман] Атмосфера босимини автоматик ва узлуксиз равишда ёзиб оладиган асбоб, ўзиёзар барометр. *Барограф метеорология станциялари, самолёт ва азростатларда ишлатилади.* «ЎЗМЭ».

БАРОКАМЕРА [баро.. + лот. *camera* — гумбаз, хона] Барометрик босимни сунъий равишда ўзгартиришга имкон берувчи зич ёпиладиган (герметик) камера. *Паст босимли барокамера.* Юқори босимли барокамера.

БАРОККО [итал. *barocco* — ажиб, ғалати, жимжимдор] 16-аср охири — 18-аср ўрталарида Европа санъатида мавжуд бўлган, манзаравий серҳашамлиги, жимжимдорлиги, тасвирий ранг-баранглиги билан ажралиб турадиган услублардан бири. *Барокко услубида қурилган меъморий мажмуалар фазовий ечими, майда меъморий безакларга мўллиги ва ягона ғояга бўйсунishi билан ажралиб туради.* «ЎЗМЭ».

БАРОЛ с.т. айн. барор. Ов баролидан келмаса ҳамки, афсус қилишмади. Ш. Рашидов. Кудратли тўлқин. Мен ҳам батрак бўлдим, лекин бу вақтда батракка барол боққан эди. Газетадан.

БАРОМЕТР [баро.. + юн. metreo — ўлчаيمان] 1 Атмосфера босимини ўлчайдиган асбоб. Символи барометр баъзан металл косасиз, фақат шиша найдан ясалади. «ЎЗМЭ».

2 кўчма Ўлчов, мезон. Савдо иқтисодиётининг энг тўғри барометридир. Газетадан. Қисқаси, даврнинг зарурий эҳтиёжлари фан учун барометрдай гап. С. Кароматов, Олтин қум. Адабиётни ҳақли равишда ижтимоий ҳаётнинг энг сезгир барометрига қиёс этишади. «ЎТА».

БАРОМЕТРИК геофиз. Атмосфера босимига оид. Барометрик ўлчамлар. Барометрик формула. ■ ..барометрик босимнинг кемайиши организм ҳаёт фаолиятининг анчагина издан чиқишига сабаб бўлади. «Фан ва турмуш».

БАРОН [фр. baron < лот. baronis — анқов, лапашанг; ёлланма аскар] Фарбий Европа зодагонлари, дворянларининг графдан бир поғона паст унвони ва шундай унвон олган киши. Барон ўрнидан тураётиб, хушмад тарзда не машаққатлар билан илжайди.. А. Қаҳҳор, А. Асарлар. Мендан узоқ қочсин эмиш ой, юлдуз, қуёш, Немис барон, князлари хўжа бўлсинмиш. Ҳ. Пўлат.

БАРОР [ф. بارار — мевали; маҳсулдор; фойдали] Ишнинг ўнгидан келиши, ривож; ривож. Барор топмоқ. Бароридан келмоқ. ■ Чўлга биринчи марта пахта эдик. Деҳқончилигимиз бароридан келди. Газетадан. Булар шу ерда кечгача ётишди, бироқ ов бароридан келмади: биронта фашист кўринмади.. А. Қаҳҳор, Олтин юлдуз.

БАРОТ I [а. برات — оқлаш; бегуноҳлик; соддадиллик] тар. 1 Подшо томонидан берилган озодлиқ хати; подшоҳ, хон томонидан бирор солиқ ёки жаримадан озод этиш ёки муайян ваколатлар, ҳуқуқлар бериш ҳақидаги махсус гувоҳнома, ёрлиқ. Баротда уни олувчининг исми ва мансаби, мазкур барот қандай муносабат билан берилгани, унга қандай вазифа юклатилганлиги кўрсатилган. «ЎЗМЭ».

2 Бирор нарса, чунончи, унвон олганлик ҳақидаги ёрлиқ, гувоҳнома. Дил сиёҳига

берур ул шоҳ нутқидин барот, То юзун кўрмай демам: берган бароти рост экан. Увайсий.

БАРОТ II [а. برات — шаъбон ойининг 15-куни] 1 дин. Қамарий йил ҳисобидаги саккизинчи ой — шаъбоннинг 15-куни: бу кунда Муҳаммад алайҳиссаломга пайғамбарлик хабари нозил қилинган.

2 с.т. Қамарий саккизинчи ой — шаъбоннинг халқ орасидаги иккинчи номи.. Барот ойи. ■ —Мен айтаманки, йўқ, барот ойида туғилган эканман, олтмишларда бўлсам керак, — деди кампир. Мирмуҳсин, Умид.

3 Барот (эркаклар исми).

БАРОТЕРАПИЯ [баро.. + терапия] тиб. Атмосфера босимини ўзгартириш йўли билан даволаш усули. Баротерапияда шакли ва ҳажми ҳар хил идишлар, камералардан фойдаланилади.

БАРОТРАВМА [баро.. + травма] тиб. Атмосфера босимининг бирдан ўзгариши натижасида эшитув аъзосининг, ўпканинг шикастланиши. Баротравмада дастлаб қулоқ оғриydi, кейин одам яхши эшитмайди, қулоғи шанғиллайди, баъзан боши айланади. «ЎЗМЭ».

БАРОҚ Қалин. узун ва бир оз жингалак (юнг, жун). Бароқ қош. Бароқ соч. Бароқ мўйлов. Бароқ ёл. Бароқ мушук. ■ Кудратнинг бароқ қошлари бир-бирига тортилди. М. Исмоилий, Фарғона т.о. Жондор ота қирра бурнининг тағида яйраб ўсган оппоқ бароқ мўйловини ўйнаб, мийиғида кулди. Газетадан. Ертандир устига чиқиб, офтобда юз юваётган бароқ мушук миёвледи. Ҳ. Назир, Сув гадоси — оқпадар.. Йўл устида ястаниб ётган харсангтошларнинг елкасидаги.. кўнғир бу-журлари арслоннинг бароқ ёлини эслатар эди. «Шарқ юлдузи».

БАРОҚҚОШ Ўсиқ, жингалак қошли (одатда шахс ҳақида). У бароққош, кўзи чақчайган, афти ишшайган. Ҳ. Назир, Ёнар дарё. Яхшибоев ёшуллинг қиёфасини эслатади: рапидаюз, бароққош бир кимса.. М.М.Дўст, Лолазор.

БАРПО [ф. بارپا — барқарор, тургун; қурилган, ўрнатилган]: барпо бўлмоқ Бунёдга, вужудга келмоқ, қурилмоқ. Ёлғон, эгриликка ўрганма асло, Жаҳон тўғрилиқдан бўлмишидир барпо. «Ақл ақлдан қувват олади». ..бирон нарса, бирон вағда эвазига яна уйда номаълум муддатга тинч-тотувлик барпо бўларди. Ў. Умарбеков, Ёз ёмғири. Барпо қилмоқ (ёки этмоқ) Бунёдга, юзага кел-

тирмоқ, ташкил этмоқ, қурмоқ. *Наврӯз, Маржонбулоқ шаҳарлари тезкорлик билан барпо этилмоқда.* «Ўзбекистон кўриқлари». Янги қишлоқ барпо қилиниб, атрофига чинорлар экилиб, қишлоққа Мингчинор номи берилган. «Ўзбекистон кўриқлари». Барпо этиб бўстонлар, Топди қувонч, бахтини. З. Диёр.

БАРРА [ф. *باررا* — кўзичоқ; оху боласи] 1 Янги туғилган кўзичоқ. *Барра гўшти.* ■ *Бир барра кўзи бор эди, ота ҳозир шуни саранжом қилиб кирди.* Н. Фозиллов, Қиссалар.

2 Янги туғилган кўзининг гўшти. *Барра кабоб.* ■ *-Қани, баррадан олинг, ўғлим, — деди у илик узатиб.* А. Мираҳмедов, Қўйлар кўзилади.

3 Кўзичоқнинг жингалак жунли териси; қорақўл. *Барра пўстин.* *Барра ёқа.* ■ *Усубалининг сербар телпак остидаги калласи барра пўстин ичига кириб кетди.* М. Исмоилий, Фарғона т.о. *Мунавварнинг ўрнига ёқасига кўк барра тутилган қишлоқ пальтодаги жувон жавоб берди.* С. Анорбоев, Мехр.

4 кўчма Янги униб, ўсиб чиққан, ёш, майин; диркиллама. *Барра ўтлар.* *Барра пиёз.* *Барра беда.* *Барра барг.* *Барра бодринг.* ■ *Гуллай бер, шафтолим, қантак ўригим, кўкариб ўса бер, барра ўт, майсам.* С. Акбарий, Мехригиё. *Сув бўйида ям-яшил барра кўкатлар.* С. Сиёев, Ёруғлик. *Сўнгра ҳовлида кўкариб турган барра пиёздан ҳам бир боғ юлиб чиқди-ю, уйга кириб кетди.* Ш. Рашидов, Бўрондан кучли. *Акбарали барра мўйловини икки ёнга устма-уст силади.* Р. Раҳмонов, Довруғ.

БАРРЕЛЬ [ингл. *barrel* — бочка, бочкача] АҚШ, Буюк Британия ва б. бир қатор мамлакатларда: суюқликлар ва сочилувчан моддаларнинг 115 дан 164 литргача бўлган сифми ва ҳажм ўлчов бирлиги.

БАРРИКАДА [фр. *barricade* — тўсиқ, ғов] Кўча жангларида, шунингдек, кўприк ва тоғ йўлларида дуч келган нарсалардан (хода, тош, дарахт, қум тўлдирилган қопа ва б.) фойдаланиб, ҳимоя, мудофаа мақсадида қурилган тўсиқ, ғов. *Баррикада жанглиридан кейин чор охранкаси уни турмага ташлади.* И. Раҳим, Чин муҳаббат.

БАРС зоол. 1 айн. илвирс 1, йўлбарс 1.

2 Мучал ҳисобида учинчи йил номи. *Барс йили.*

БАРТАРАФ [бар.. + тараф]: **бартараф** бўлмоқ 1) у ёки бу томонга ҳал бўлмоқ; бир

ёқли бўлмоқ. *Тортишув бартараф бўлди;* 2) битмоқ, тугамоқ, йўқ бўлмоқ; сафдан чиқмоқ. *Уларнинг жанжаллари ҳеч ҳам бартараф бўлмади.* **Бартараф қилмоқ** 1) у ёки бу томонга ҳал қилмоқ, бир ёқли қилмоқ. *Сиз бир ҳафтанинг ичида ишни бартараф қилиб, судга чиқарасиз.* А. Қаҳҳор, Сароб; 2) битирмоқ, тугатмоқ; йўқ қилмоқ. *Капитан Аҳмаджонга, ҳар қандай қилиб бўлса ҳам, немис пулемётларини бартараф қилишни буюрди.* А. Қаҳҳор, Олтин юлдуз.

БАРТЕР [ингл. *barter* — товар айирбошлаш] иқт. Пул маблағлари иштирокисиз бевосита товарга товар айирбошлаш ва шу ҳақдаги шартнома. *Бартер битими.* *Бартер усули.*

БАРХАН(ЛАР) Сахро ва чўлларда шамол таъсири (кучи) билан пайдо бўладиган кўчма қумтепалар. Сахролардаги дюналарнинг бир ёнбағри ётиқроқ.. иккинчиси тикроқ бўлади. Бундай тепаликлар барханлар деб аталади. «География». Рўнарадан кўринаётган қизил-сарғиш барханлар қотиб қолган океан тўлқинларини эслатади. «Ўзбекистон кўриқлари».

БАРХИТ [итал. *barakani* < а. *براق* — ялтироқ, ярқироқ; нур сочувчи; бир хил қора кийим] 1 от Духоба, бахмал. *Мошранг бархит.*

2 сфт. Бархитдан, бахмалдан тайёрланган. *Мунисхон қора бархит пальтосининг ёқасини бошигача кўтарган.. бировни кутган вазиятда турар эди.* А. Қаҳҳор, Сароб. *Пошиа-хола.. янги қора бархит камзулининг ички чўнтагига алланималарни шошиб-пишиб тиқди.* Д. Нурий, Осмон устунни.

БАРЧА жамл. оlm. Мавжуд бўлган нарса, кимса ёки ҳодисаларнинг ҳаммаси; бекаму кўст; ҳамма. *Тўй — тегишлиники, ҳайит — барчаники.* Мақол. *Сахий топса — барча ер, бахил топса — босиб ер.* Мақол. ■ *Дунёдаги кўриб ўта турган барча орзуимиз, ҳавасимиз фақат сенгагина қараб қолган.* А. Қодирий, Ўтган кунлар. *Анвар ҳар ким учун севимли.. барчага баравар эди.* А. Қодирий, Мехробдан чаён.

БАРШ [а. *برش* — бангидевона; банг] Афюн, асал ва хушбўй дориворлардан тайёрланган наркотик модда. *Кўкалдош мадрасасида.. барш дейсанми, чакида дейсанми, қисқаси, кайф берадиган ҳар бир нарса десанг, бор.* С. Айний, Жаллодлар.

БАРШЧИНА [р. баршина — баринга текин ишлаб бериш] *эск. тар.* Ўрта асрларда Россияда крепостной деҳқонларнинг ўз меҳнат қуроллари билан помешчик фойдасига ҳақ олмай мажбурий суратда бажарадиган иши; феодализм давридаги ер рендасининг бир шакли. *Шарқ мамлакатларида баршина кенг тарқалмаган.* «ЎЗМЭ».

БАРЬЕР [фр. barriere — тўсиқ, гўв] *спрт.* 1 Югуриш ва от спортида ёки цирк номерларида: сакраб ўтиладиган тўсиқ.

2 Девор, тахта девор. *Ҳовлини барьер билан тўсмоқ.*

БАРҚ [а. برق — чақмоқ; ятиллаш] *поэт.* Яшин, чақмоқ; ёлқин, аланга. *Воқеалар барқ суръати билан давом этди.* Ойбек, Навоий. *Севги барқу оташида ўртанишни ғам деман, Ошиқона бу дилим бепарқу оташ бўлмасин.* Э. Воҳидов, Муҳаббат.

Барқ урмоқ 1) ярқирамоқ, чақнамоқ, жилоланмоқ. *Кўнглида бир зум, бир зумгина барқ уриб ўтган бу нидо отига қамчи бостирди.* М. Исмоилий, Фаргона т.о. *Қуёшдек барқ уриб чиқса нигорим, Боқолмасман кетиб ақл, ихтиёрим.* Ҳабибий. *Ой туққандай, жамоллари барқ урар, Не гўзаллар унга бўлган харидор.* «Муродхон»; 2) аниқ намоён бўлмоқ, баралла сезилмоқ, кўринмоқ. *Суннатнинг хати ўзидай шўх, ҳар жумладан ҳазил-мутойиба барқ уриб турар эди.* Шўҳрат, Шинелли йиллар.

БАРҚАРОР [бар.. + қарор] 1 Қарор топган, қатъий, узил-кесил ўрнашган; устувор. *Истиқлолимиз барқарор бўлсин.* ■ *Бахтинг барқарор бўлсин.* Т. Тўла. *Муродхон элга, меҳнаткаш халққа бўлган бу ғамхўрликда изчил ва барқарор туради.* «Муродхон».

2 Ҳеч қандай ўзгариш таъсир этмайдиган, доим бирдек турадиган; ўзгармас. *Барқарор валюта.* Ҳосилнинг барқарор бўлиши учун курашайлик. ■ *Халқим, сенсан элларга Тўкин дастурхон тузган, Неъматинг ўзинга ҳам Барқарор бўлсин, дейман.* А. Орипов.

3 Бир ера ўрнашиб қолган; муқим. *Муҳаррир икки йилдан бери шу вазифада барқарор эканига хурсанд.* А. Қаҳҳор, Сароб. *Баҳор юзларингда барқарор.* «Гулдаста».

Кўнгил барқарор бўлди Кўнгил тинчиди, кўнгил таскин топди. *Муборак бошларида ҳумоюн қуши қўнди, кўнгиллари барқарор бўлди.* Ойбек, Навоий.

БАРҚАРОРЛИК Турғунлик, мустаҳкамлик, ўзгармаслик ҳолати. *Барқарорликка эришмоқ.* *Давлат сиёсатининг барқарорлиги.*

БАРҚУТ 1 *с.т. айн. бархит.* Шундан сўнг дарвешини гилам, барқут болишлар ташланган меҳмонхонага олиб кирдилар. У. Исмоилов, Сайланма. *Мўттихон кўз югуртирди. Ҳақиқатдан ҳам кўчада жуда кўп учрайди-ган, этакдай чиммат тутиб, барқут паранжи ёпинган аёллар бунда йўқ эди.* С. Зуннунова, Гулхан.

2 *кўчма* Барқутсимон; юмшоқ, майин. *Барқут осмон. Барқут уфқ. Барқут чехра. Барқут япроқ.* ■ *Ёдимда, эрталаб турли товланган Шудрингли гулларнинг барқут чехраси.* Уйғун. *Ҳавасларга тўлиб, мен қарайман Барқут водийларга сузилиб.* Уйғун. *Фақат узоқлардан, ёқут уфқдан, Не ёқут, қип-қизил барқут уфқдан Мўралаб оҳиста қочарди қуёш.* Файратий.

БАРҲАВО [бар.. + ҳаво] *айн. баҳаво.*

БАРҲАЁТ [бар.. + ҳаёт] 1 Яшаб турган ҳолатда; ҳаракатда, тирик. *Ҳозир барҳаёт бўлган темурий шахзодалардан энг тadbиркори, энг қобили.. шубҳасиз, Ҳусайн Бойқародур.* Уйғун ва И. Султон, Алишер Навоий. *Баъзан олисда сузиб бораётган баҳайбат кемаларнинг беҳисоб чироқлари само юлдузларидек чарақлаб, зимистон денгиз барҳаёт эканидан далолат бериб туради.* Т. Рустамов, Мангу жасорат.

2 *кўчма* Мангу, абадий, доимо яшовчи. *Ҳаёт абадий, аммо у ёш авлод билан барҳаёт.* Р. Усмонов, Одобнома. *Барҳаёт Ойбек бу — қутлайди мамнун, Қутлар Ғафур Фулом — донгдор замондош.* А. Орипов.

БАРҲАМ [ф. برهم — чигал, аралаш; пароканда]: **барҳам бермоқ** Йўқ қилмоқ, тугатмоқ; хароб қилмоқ; тўхтатмоқ. *Амир Темур сарбадорлар ҳаракатига барҳам бергандан кейин, бу ҳаракатга алоқадор одамлар ҳар томонга тарқаб кетган.* Мирмуҳсин, Меъмор. *..ёвузликка барҳам бериш учун озмунча қурбонлар бермадикми биз!* Н. Сафаров, Оловий излар. *Иста, қисматимга ўзинг бер барҳам, Иста, яхши қўнда номим қилгил ёд.* А. Орипов. **Барҳам емоқ** (ёки **топмоқ**) Йўқ бўлмоқ; тугамоқ, тўхтамоқ. *Кўзларидаги аввалги ҳурковучлиги, тортинчоқлиги барҳам еган.* Шўҳрат, Шинелли йиллар. *Истар эди жафокаш инсон: ..Барҳам топса қуллик, кишан, ғам.* Уйғун.

БАРҲАҚ [бар.. + ҳақ(қ)] эск. кт. Ҳақиқатан ҳам мавжуд; ҳақиқий; адолатли. *Дини исломият барҳақ, масжидларимиз гавжум, бозорлар обод.* Х. Тўхтабоев, Қасоскорнинг олтин боши. *Зиёрат айлади насиб қилган халқ, Каримсан, самадсан, расулинг барҳақ.* «Маликаи айёр».

БАС I [ф. بس — етарли; кифоя] **I** унд. Бошқа керак эмас, шу билан етар; тўхтат. *-Бас!* — қичқирди *Мирзакаримбой*, — манманлик — худо урганлик. Ойбек, Танланган асарлар. *Бас энди, ётаберма. Сал меҳнатга ҳам қайиш.* Ф. Ғулом, Тирилган мурда.

Бас қилмоқ Тўхтатмоқ, хотима бермоқ. *Нега қўшиқни бас қилдинг, яхши йигит? Уйғун ва И. Султон, Алишер Навоий. Мастура опа.. уйда ўтиришни бас қилиб, савод мактабини битиради, болалар боғчасига мураббия тайёрловчи курсга киради, паранжини ташлайди.* П. Қодиров, Уч илдиш.

2 крш с. Демак, шундай экан. *Бас, биринчи буйруқни сиз олган экансиз, нега яна қушбегидан фотиҳа кутиб ўлтирибсиз?! А. Қодирӣ, Ўтган кунлар. Йўлчи бир нафас тўхтаб.. давом этди: -Уруш бойларнинг ҳамёнини тўлдирадими? Бас, улар борсин.* Ойбек, Танланган асарлар.

БАС II [а. بحث — муҳокама, мунозара, тортишув]: **бас боғлашмоқ** (ёки **ўйнамоқ**) Гаров боғлашмоқ, гаров ўйнамоқ. *Бас боғлашиб, эрта азонда далага чиқсангиз, ҳаммадан олдин Жипаройни кўрасиз.* «Қаҳрамоннома». *У чаққонликда мен билан бас боғлашгандай, Бандодаги ингичка шохга тармашибди.* П. Қодиров, Қадрим. **Бас келмоқ** Баравар, тенг келмоқ, тенглашмоқ. *-Сизга бас келиб бўладими!* — деди Элмурод ва бошқа гапирмай, одимлай берди. П. Турсун, Ўқитувчи. *Ким экан у, сенга бас келган йигит?* Ойбек, Танланган асарлар.

БАС III [итал. basso — паст] **I** мус. Эркакларнинг энг паст, йўғон овози ва шундай овозга эга ашулаци. *Баланд ёки куйчан бас ҳамда паст бас.. фарқ қилинади.* «ЎЗМЭ».

2 Кўп овозли мусиқа асарларидаги энг пастки овоз, партия. *Хорда бас биринчи ва иккинчи овозларга бўлинади.* «ЎЗМЭ».

БАСАВЛАТ [ба.. + савлат] Қиёфаси, кўриниши ҳавас уйғотадиган, улғувор, савлатли. *Басавлат одам.* ■ *Онам жуда басавлат аёл эди.* Қ. Кенжа, Нотаниш гул. *Вой бўйгинангдан-ей.. тушимми-унгимми, болагинам..*

Бирам басавлат бўлиб, гунгурдай бўлиб кетибсанки.. А. Мухтор, Опа-сингиллар.

БАСАЛОБАТ [ба.. + салобат] кт. айн. **салобатли.** *Басалобат одам. Басалобат нуруний чол.*

БАСИР [а. بصير — ўткир кўзли; ўта зийрак] эск. **I** Кўрувчи, кўзи ўткир, ўта сезгир. *Қилурни айла риоят демакта асра адаб, Ки дўст феълингу қавлунггадур басиру намеъ.* Навоий, Хазойинул-маоний.

2 Кўриш қобилияти йўқ; кўр, сўқир. *Ҳатто умри бўйи қорни тўймаган қашшоқ ҳам, кўзи басир тиланчи ҳам, бир кун бўлсада, кўпроқ яшасам, дейди.* С. Анорбоев, Оқсой. *Пинҳон эди унга бор умр, чунки ҳаёт этмишди басир.* У. Носир, Юрак. *Ахир шунчалик басир эмас-ку, йўл бўйида турган одамни кўрмайдиган.* М. Хайруллаев, Кўнгил.

3 кўчма Нарса, воқеанинг моҳиятини тушуна олмайдиган; онгсиз; билимсиз; жоҳил. *Тўғри-ку, лекин бу басир оломонни маърифатли қилиш учун жуда узоқ муддат керак бўлади.* К. Яшин, Ҳамза. *-Азбаройи ўшал кўзи очик, қалби басирларга қаҳрим туфайлидир. Аларнинг китоб кемирувчи сичқонлардан не фарқи бор?* — деди Бобур. Х. Султонов, Бир оқшом эртаги.

БАСИРАТ [а. بصيرت — ақл, онг; зийраклик] кт. Кўра олишлик; зийраклик. *Вале кимки бўлғай басират фани, Не мумкин адо айлай олмоқ ани.* Навоий, Садди Искандарий.

БАСИТ [а. بسيط — содда, оддий] эск. кт. Содда, мураккабмас; соддадлий. [Ҳусайн:] *Соҳиби тадбир, доно Навоийнинг бугун басит ва саёз мулоҳазалар юриртишининг боиси не бўлса экан?* Уйғун ва И. Султон, Алишер Навоий.

БАСКЕТБОЛ [ингл. basket — сават, тўр + balle — тўп] спорт. Икки команда аъзоларининг тўпни бир-бирига қўлма-қўл ошириб, муайян баландликдаги тахтага ўрнатилган тўрли ҳалқага тушириш ўйини. *Баскетбол майдони. Баскетбол ўйнамоқ. Баскетбол мусобақаси.*

БАСКЕТБОЛЧИ Баскетбол билан шуғулланувчи, баскетбол ўйновчи. *Янгиариқлик баскетболчи қизлар Ҳазораспга борди.* «Муштум».

БАСКИ [ф. بىسكى] эск. кт. айн. **бас I 2.**

БАСЛАШМОҚ с.т. Бас боғлашмоқ, гаров ўйнамоқ. *Тўқсон беш центнердан пахта беришга баслашибди.* Ойбек, О. в. шабадалар.

БАСМА-БАС I Бирор ишла, соҳада ким ўзди, ким ўзар мусобақаси. *Басма-басда ютган эр Йўлига гул сочайлик!* К. Яшин, М. Раҳмон, Сирдарё.

2 рвш. Бас боғлашгандай, бир-бирдан ўзишга ҳаракат қилгандай, қолишмай. *Мели полвон ва Юсвали отага ўхшаиш баъзи бир активлар ўзларини тутолмай, улар [Олахўжа ва Турдивой халфа] билан басма-бас сўкишдилар.* П. Турсун, Ўқитувчи. *Уртоғим билан бирга Кетмон чондик басма-бас.* «Кўшиқлар».

3 Тўхтовсиз, қайта-қайта. *Боғлари қўзғар ҳавас, Булбул куйлар басма-бас.* С. Очил, Умидвор қушча. *Уртоғини ҳайқириб басма-бас чақирди.* Ғ. Фулом, Шум бола.

4 кўчма с.т. Муносиб, ярашиқ, мос. *Атлас кўйлак басма-бас, шойи кўйлак ранги паст.* «Оқ олма, қизил олма».

БАСМА-БАС(И)ГА рвш. Худди бас боғлашгандай, бир-бирдан қолишмай, ким ўзарга. *Гўё.. табиат бастакорлари ким ўзар ўйнашарди. Басма-басга бири чўзиб хониш қилса, бошқаси шодлигини ичига сиғдиrolмай, шўх-шўх куйларди.* С. Анорбоев, Оқсой. *Қудам икковимиз, басма-басига орзу-ҳавас, деб болаларни қийнаб қўйдик.* «Муштум».

БАСМАБАСЛАШМОҚ Бас боғлашмоқ, баслашмоқ; ким ўзарга бирор иш, ҳаракат қилмоқ. *Басмабаслашиб сузишмоқ.*

БАСМАБАСЛИККА айн. басма-бас(и)га.

БАССЕЙН [фр. bassin — тоғора; ҳовуз] Катта сунъий сув ҳавзаси. *Спорт бассейни.* ■ *Кўплаб ёшлар хоналари, бассейнлар, майдончалар барпо этилди.* Газетадан.

БАСТ [ф. بست — паноҳгоҳ; бирикма, тузилма; боғланиш] Гавданинг бутун борлигича, яхлит кўриниши, қад, қомат. *Ўзига зап ярашган қомати, бўйи, басти.* С. Акбарий. *Ҳайитхон бастини ростлаб, атрофига қаради.* Р. Раҳмонов, Бахт билан учрашув.

2 кўчма Нарсанинг табиий кўриниши. *Қоялар бастига ҳайратда боқдим, Хаёл мавжларида чўққига оқдим.* Ж. Жабборов.

БАСТА [ф. بستن < بسته — «боғламоқ, маҳкамламоқ, уламоқ» фл. ўтг. зам. сфдш. шакли] эск. кт. Боғланган, боғлиқ.

БАСТАКОР [баста + ф. کار — иш, машғулот] Анъанавий мумтоз мусиқа асарлари ижодчиси; композитор. *Йигилди бастакору соз ила созанда, хушхонлар. Ҳабибий. Бахт тенгдир шоиру бастакорга ҳам, Абдурайим деган пахтакорга ҳам.* А. Орипов.

БАСТАКОРЛИК Мумтоз, анъанавий мусиқа асарлари (куй ва ашулалар) яратиш машғулоти, касби; мусиқа ижодчилиги. *Бастакорлик санъати, айниқса, 15–16-асрларда оммавийлашган: қатор шоир, олим ва б. лар айни пайтда бастакор ҳам бўлган.* «ЎЗМЭ».

БАСТАЛАМОҚ Мусиқий асарлар яратмоқ. *Эркин меҳнат қўшиқларин басталаб, яхшилаб чал, ҳордиқларим тўкайин.* Ғайратий.

БАСТАЛИК Тўсиқ, ғов; тўсқинлик.

Басталик келтирмоқ Ишнинг ривожига ғов бўлиб тушмоқ; ишни кейинга тортмоқ. *Унинг йиғлаганини билиб қолган домла: -Кўз ёшининг хосияти йўқ, касб-корга басталик келтиради.. — дейди.* А. Қаҳҳор, Сароб.

БАСТИОН [фр. bastion — мустаҳкам кўрғон] кам қўлл. Атрофи мустаҳкам девор билан ўралган, одатда беш бурчак шаклида қуриладиган, ҳар бир бурчагида ўқ отар нуқтаси бўладиган ҳарбий истеҳком. *Бастсион биринчи марта Италияда 15-асрда пайдо бўлган.. ўз вақтида зўр ва ишончли истеҳком вазифасини ўтаган.* «ЎЗМЭ».

БАТАЛЬОН [фр. bataillon — жангчилар бўлинмаси] Бир неча ротадан ва махсус бўлинмалардан иборат бўлган ҳарбий қисм. *Пулемётчилар батальони. Ўқчи батальон. Инженерлик батальони. Батальон комиссари.* ■ *Батальон шу куни кечгача душманнинг ўн уч мартаба қилган шиддатли атакасини қайтарди.* А. Қаҳҳор, Олтин юлдуз. *Шаҳарда қирувчи ва тикловчи батальонлар тузилди, халқ қасоскорлари отрядлари барпо этилди.* Газетадан.

БАТАМИЗ [ба.. + тамиз] Фаросатли, зехнли. *Кўшикида ўтирган қизлар. Баринг бирдай батамизлар.* «Равшан».

БАТАМОМ [ба.. + тамом] рвш. **1** Сира ҳам қолдирмасдан, тўла-тўқис, тўлиқ, тугал, қолдиқсиз. *Ҳақимни батамом олдим.* ■ *Ҳикоянинг деярли ярмини ташкил қиладиган охири фасли батамом учирилган.* А. Қаҳҳор, Сароб.

2 Буткул, бутунлай, тамомила. *Муттасил портлашлар зарбидан Аҳмаджоннинг қулоғи батамом битган.. эди.* А. Қаҳҳор, Олтин юлдуз. *Янги туғилган боланинг ички аъзолари батамом ривожланиб етмаган бўлади.* «Саодат». *Кичикроқ водийнинг ҳар ер-ҳар еридан қуюқ тутун кўтарилмоқда — қишлоқ батамом ёниб битган.* А. Қаҳҳор,

Асарлар. *Кани энди, орамиздаги баъзи бир сизга ўхшаган жигилдон касалига мубтало бўлганлардан батамом қутулсак. Уйғун, Навбахор. Батамом бузилган бу шаҳарчада бирон киши учрамади.* Газетадан.

БАТАНГ [ба.. + ф. *تنگ* – тор, тигиз; энсиз]: **қулоқ(лар)ни батанг қилмоқ** (ёки батангга келтирмоқ) Қулоқни битирмоқ, қулоқни гаранг қилмоқ. *Денгизнинг бетиним шовқини билан басма-бас ўйнаган қушларнинг қийқириқлари қулоқни батанг қилади.* «Ишчилар». *Овқатфурушларнинг бақириқ-чақириқлари қулоқни батангга келтиради.* «Муштум».

БАТАРЕЯ [фр. *batterie* < *battre* – урмоқ] **1** Бир неча түп, замбарак ёки миномёт билан қуролланган артиллерия бўлинмаси. *Миномётлар батареяси. Зенит батареяси. Батарея командири.* ■ *Тепаликдаги батарея ўт очини билан бир танк тутаб, кейин ёниб кетди.* И. Раҳим, Чин муҳаббат.

2 Бир неча түп, замбарак ёки миномёт жойлашган истехком. *Тепаликнинг чўққисидан танкка қарши отадиган батарея палапартиш ўқ узар эди.* А. Қаҳҳор, Олтин юлдуз. *Танкларимиз душманнинг олдинги окопларидан ўтиб, танкка қарши отадиган батареяни тўпга тута бошлади.* А. Қаҳҳор, Асарлар.

3 физ. Ўзаро бириктирилган бир неча гальваник элемент, аккумулятор, конденсаторлардан иборат қурилма. *Аккумуляторлар батареяси. Чўнтак фонарининг батареяси.* ■ *Батарея йўқ, батарея бўлса, радиолани ҳам ишга солардик.* И. Раҳим, Ихлос. *Чўлқуварлар батарея излаб, узоқ шаҳар ва район марказларига қатнамоқдалар.* Газетадан.

4 тех. Бир турдаги бир неча элемент бирикмасидан иборат бўлган қурилма. *Иситиш системасининг батареяси.* ■ *Етти йил мобайнида.. энг катта домналар, кокс батареялари, прокат станлари.. қурилди.* Газетадан.

БАТАР [ф. *بتر* < *بدر* сўзининг қисқарган шакли] айн. **баттар** (бадгар).

БАТАРИН [ф. *بترين* – баттарроқ] Шилқим, безбет, ўжар. *Айниқса, олакўз набираси жуда батарин. Йигитнинг елкасига эски тўнни ташлаб, миниб олади-да, энди тўрт оёқлаб чопасиз, дея талаб қилади.* Х. Тўхтабоев, Йиллар ва йўллар.

БАТАРТИБ [ба.. + тартиб] **1** Муайян тартибга келтирилган, ўз ўрнида тартиб билан

жойлашган; саранжом-саришта, тартибли. *Батартиб уй. Батартиб хўжалик. Батартиб кўчалар.*

2 рвш. Маълум тартибга амал қилган ҳолда, тартибли равишда. *Ўқувчилар синфларга батартиб кира бошлади.*

БАТАФСИЛ [ба.. + тафсил] рвш. Бутун тафсилоти билан, ҳеч қолдирмасдан, икиркиригача қолдирмасдан; борича. *Батафсил ўрганмоқ. Батафсил текширмоқ. Батафсил сўзламоқ. Батафсил баён қилмоқ. Батафсил тўхтамоқ. Батафсил тушунтирмоқ. Батафсил танишмоқ.* ■ *У «Қўшчинор»га юбормоқчи бўлган одамнинг ким эканини айтиб, унинг тўғрисида батафсил сўзлаб берди.* А. Қаҳҳор, Асарлар. *Аҳмад Ҳусайн бутун воқеани батафсил ҳикоя қилгандан кейин, ота оқариб, қалтираб кетди.* Ойбек, Нур қидириб.

БАТИСКАФ [юн. *bathus* – чуқур + *sphaeros* – кема] Денгиз ва океанлар остида океанографик ва б. тадқиқотлар олиб бориш учун мўлжалланган ўзиюрар аппарат.

БАТИСТ [фр. *Batiste* < француз *Batiste de Chambrai* номидан] Пишитилган ингичка ипдан тўқилган юпқа, энгил газлама. *Батист рўмол. Батист кўйлак.* ■ *Хурматой ипагидай Асл, нафис батистга Санъаткор қиз қўли-ла Ҳаёт ўзи босар гул. Зулфия. Совғада 200 граммча тамаки, битта ғалати батист рўмолча, кўк конвертга солинган икки элликкина хат.* А. Қаҳҳор, Асарлар.

БАТИСФЕРА [юн. *bathus* – чуқур + *sphaera* – шар] Сув остидаги кузатиш аппаратлари билан жиҳозланган шарсимон чуқур сув ости камераси.

БАТОМЕТР [юн. *bathos* – чуқурлик + *metro* – ўлчайман] гдрл. Сувнинг кимёвий таркибини ва ҳароратини аниқлаш мақсадида денгиз, кўл, дарёларнинг турли чуқурликларидан намуна оладиган асбоб.

БАТОН [фр. *baton* – чўп, таёқ] Чўзинчоқ оқ булка нон.

БАТРАК [р. < туркий] тар. Помешчик ёки қулоқ хўжалигида ёлланиб ишлайдиган деҳқон. *Мен Қўқоннинг Қумқишлоғида бир батрак оиласида туғилганман.* Ойдин, Ҳикоялар.

БАТРАКЛАШМОҚ Ер-мулкдан айрилиб, батракнинг аҳволига тушиб қолмоқ.

БАТТАР [ф. *بدر* – ёмонроқ; зиёда] рвш. **1** Аввалгидан, қиёс қилинаётганидан ортиқ, зиёда (хатти-ҳаракат). *Баттар бўлмоқ.*

Баттар қилмоқ. ■ [Йўлчининг] Бошида шу фикр учқунланди: «Мен чақирсам, баттар уялади, ерга киради, ҳам унинг кўзига қандай қарайман!» Ойбек, Танланган асарлар. Домла бозор қилишни, магазинга боришни жинидан баттар ёмон кўрар эди. А. Қаҳҳор, Тўйда аза.

БАТТАРИН [ф. *بدر < بدرين* сўзининг куч. шакли: жуда ҳам ёмон] Ўтакетган даражада ёмон, жуда ёмон. *Маждиддин Муҳаммад ким? Ундан баттаринроқ ҳам бор.* Ойбек, Навоий. *Билмаган киши: «Бу баттарин раис экан», деб ҳайиқади ҳам.* Ш. Тошматов, Тонгдаги кўланка. *..саркор кўриб қолса, яна хўжайинга чақиб юбормасин, кўп баттарин одам, — деди Замон Дилшодга.* М. Исмоилий, Фарғона т.о.

БАТТАРЛАШМОҚ Аввалгидан ҳам ёмонлашмоқ, оғирлашмоқ, зўраймоқ. Унинг касали аввалгидан ҳам баттарлашди.

БАТТОЛ [а. *بَطال* — бекорчи, ишсиз; ёмон] 1 Ўтакетган ёвуз, бераҳм, ваҳший. *-Беномус баттоллар! — деган газабнок товушлар эшитилди. Отлиқлар қилчларини яланғочлаб, қий-чув кўтарган аёлларни чопа бошладилар.* М. Осим, Ўтрор. *Бўридан ҳам ёмон.. Одамнинг бўриси, баттол.* Газетадан.

2 Ўтакетган разил, ярамас. *Мен билан Отабекни қаматиб, дор остига юборувчи, Отабек тилидан сохта талоқ хати ёзиб, бир-биримиздан жудо этувчи.. баттол Ҳомид экан.* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

3 Ўзиникини тўғри деб туриб оладиган; тўғри йўл-йўриққа юрмайдиган, ўтакетган ўжар, қайсар. *Бугун дарвозада жуда баттол сарбоз турибди.* С. Кароматов, Бир томчи қон. *..ўжар бўлганда ҳам бориб тургансан. Бекорга «баттол» деб лақаб қўйишган эмас.* Б. Раҳмонов, Юрак сирлари.

4 кўчма Хосиятсиз; шиддатли. *Намозгардан бошлаб ёмғир чунонам қўйишга турдики, Жаҳон ота: -Бунақа баттол ёғинни умримда камдан-кам кўрганман, — деди.* Р. Раҳмонов, Чангалзордаги шарпа.

БАТТОЛЛИК Ёвузлик, ваҳшийлик. *Неча бедаб, неча баттоллик этди, Қилчичи буйнига солиб шул бадбахт.* «Юсуф ва Аҳмад».

БАФАРМОН [ф. *بفرمان* — фармон бўйича, фармон билан]: **бафармони** худо Худонинг хоҳиши, иродаси билан. *Бора-бора, бафармони худо, тортишув шундай қизиб кетибдики..* Ойбек, Навоий.

БАФУРЖА [ба.. + ф. *فرجام* — охир, интиҳо, тугаллаш] 1 *рвш.* Хотиржамлик билан, хотиржам ҳолда; шошмасдан, бамайлихотир, бемалол. [Қосимжон:] *Ҳозир идорага бориб келаман, кейин бафуржа гаплашамиз.* Ў. Умарбеков, Юлдузлар. *Бугун дам олиш куни бўлгани учун Элмурод бафуржа турди.* Шуҳрат, Шинелли йиллар. *-Чойни ўзингиз бафуржа ичаверинг, — деди у..* Ҳ. Фулом, Машғал.

2 Кейинчалик, қулай пайтда; кечроқ. *-Юринг, [фермани] кўрсатаман, — деб қистади Татьяна. Кампир бафуржа келишга ваъда берди.* И. Раҳим, Ҳаёт булоқлари. *-Кўзгалманлар, — деди бизга самоварчи, — ҳали аравакаш бу ерда дам олиб, бафуржа жўнайди.* Н. Сафаров, Оловли излар.

БАХАБАР [ба.. + хабар] *айн.* бохабар.

БАХАЁЛ [ба.. + хаёл] *айн.* бахаёл(га).

БАХАЁЛ(ГА) *рвш* Савдода мўлжалга тўғри келмаса ёки ёқмаса қайтиб бериш ёхуд қайтиб олиш. *Бахаёлга олмоқ. Бахаёлга сотмоқ.* ■ *Аранг отанг яхши, онанг яхши билан бир сўлкавойга бахаёл иторибман.* А. Қодирий, Фирвонлик Маллавоий.

БАХАЙР [ба.. + хайр] 1 Хайрли, эзгули; яхшиликка олиб борадиган, охири яхшилик билан тугайдиган. *Худо охири бахайр қилсин энди!* А. Қодирий, Ўтган кунлар. *Киши бир касбга ёшликдан меҳр қўйса, охири бахайр бўлади.* «Ишчилар». *Ишқилиб, охири бахайр бўлсин. Кўнглим бир нарсадан ғаш, дадаси!* О. Ёқубов, Пьесалар.

2 Касал ёки бирор бахтсизликка учраган кишини кўрганда, ундан кўнгили сўраш учун қўлланадиган сўз. *Бахайр? Не бўлди, тақсир!* Ойбек, Навоий.

БАХИЛ [а. *بخيل* — хасис, зиқна, қурумсоқ] 1 Бировга ҳеч нарсани раво кўрмайдиган; сарф-харажатни ёқтирмайдиган; хасис, қизғанчиқ. *Сахий топса — барча ер, бахил топса — босиб ер.* Мақол. *Бахил эҳсондан қочар, хасис — меҳмондан.* Мақол. ■ *Ҳиммати-ку эрта кунда йўқ, яна ўзи ҳам ўлгундек бахил, нияти қалб йигит.* «Муштум».

2 Ўзгани кўра олмайдиган, ичи қора, ҳасадчи, рашкчи. *Бахилинг боғи кўкармас.* Мақол.

БАХИЛЛИК 1 Бирон шахсининг ўсишини, даражаси, обрў-эътибори ошишини, ютуғи, истеъдоди ва б. ни ич-ичидан кўролмасликдан иборат ахлоқ тушунчаси.

2 Умуман, бировни кўра олмаслик; ҳа-сад. Носир мулланинг донгини чиқарган Абди мулла ошнасининг мол-дунёга ботаётганини кўриб, зимдан бахиллиги келди. «Муштум». Тўраҳон Зебининг қаршилиги аста-секин синиб бораётганини ичи қоралик ва бахиллик билан тузатиб турарди. Ш. Рашидов, Қудратли тўлқин.

БАХМАЛ [ф. *مخمل* — тукли; духоба, бархит] от, сфт. 1 айн. **духоба**. Қизил бахмал. Чий бахмал. Бахмал дўппи. Бахмал тўн. ■ Бахмал пўстин киясан, алла-ё, алла, Зўр паҳлавон бўласан, алла-ё, алла. «Кўшиқлар». Улар бахмал кўрпа ёпилган иссиқ сандалнинг икки четида ўтириб, кечки таомни бирга емоқда эдилар. П. Қодиров, Юлдузли тунлар.

2 кўчма Дала ва тоғларни қоплаган майин майсалар ёки қалин ўт-ўланлар. Бахмал далалар. Бахмал қирлар. Бахмал қир-ғоқлар. ■ Қандай гўзал бахмал қир, Ям-яшил денгиз гўё. А. Пўлат, Тасаддуқ. Жилвага бурканди кумуш қирғоқлар, Бағрига тортарди бахмал ўтлоқлар. Файратий. Сокин тунда тўлган кумуш ой, Бошин қўйиб бахмал қирғоққа. Файратий. Бахмал соҳилиннга кўз тикиб қолдим, Асрлар сирдоши, эй улуғ дарё. Файратий.

3 кўчма Қуюқ қоронғулик. Кумуш тонгни, бахмал кечани далада қаршилаб. Газетадан. Тонг олди тинч. Ёқимсиз туннинг қора бахмали. А. Мухтор, Асарлар.

4 кўчма Майин, ёқимли. Буниси кўп саз, Убахмал овоз Сақланган экан Улуғ ҳофиздан. М. Шайхзола.

БАХМАЛПЎШ [бахмал + ф. *پوش* < *پوشیدن* — «киймоқ; ёпмоқ, қопламоқ» фл. ҳоз. зам. ўзаги] кўчма поэт. кам қўлл. Майсалар, ўт-ўлан билан қопланган. Кўзларингни яшнатади бахмалпўш дара.. Х. Салоҳ, Қорабоғ.

БАХТ [ф. *بخت* — тақдир; насиба, улуш] 1 ижт. Кишининг ўз фаолияти натижаларидан ҳаётда қўлга киритган ютуқларидан тўла қониқиши, яшаш тарзидан мамнунлиги, муайян мақсадга етгани, орзумидининг ушалиши сифатида намоён бўладиган маънавий-ахлоқий тушунча.

2 Ҳаёт (турмуш)дан тўла мамнунлик ва беармонлик ҳолати; саодат, қут. *Меҳнат* — бахт келтирар. Мақол. ■ Она-ер нафасига, меҳрига, инъомларига тўйиб яшайдан ортиқ бахт борми? «Саодат».

Бахти кулмоқ (ёки очилмоқ) Бахтиёр ҳаётга, хушнуд онларга эришмоқ; бахтли, бахтиёр бўлмоқ. *Ажаб эмас, бахти очилиб, Гулнор ҳам яхши, обрўли жойларга келин бўлса.* Ойбек, Танланган асарлар. *Қисқаси, боладан бахтим очилмади, дўстим.* Т. Ашуров, Оқ от. **Бахтинг очилсин ёки бахтингни берсин** Ёшларга муҳаббат ва ширин оилавий турмуш тилаш шакли. *Илоё, бахтингни берсин, яхши қайлиққа учраб, бу кунларинг унут бўлсин, болам!* Ойдин, Чақалоққа чакмонча. **Бахти қора (ёки қаро)** Турмушдан ёлчи-маган; бахтсиз. [*Холисон:*] *Азиз дўстлар, нетай, бахти қаро бўлганга йиғлайман, Азимдан тирик, ўлмай жудо бўлганга йиғлайман.* Ҳамза, Паранжи сирлари.

3 Омад, толе; иқбол. *Уф, нима иш қилсам, кетга қараб кетади, холос, менинг бахтим қурсин.* Ҳамза, Туҳматчилар жазоси. *-Ана шу қизлар сафида менга ҳам жой бордир, — деб уйлади Адолат. — Бахтимни бир синаб кўрай-чи?* И. Раҳим, Чин муҳаббат. *Ҳамма гап пешонада, тақсир.. Пешона шўр бўлгандан кейин, унда бахт гули унадими!* Ҳ. Фулом, Машғал.

Бахт қуши (бахти ҳумоюн) бошига қўнди Бахти, омади келди, иши юришди. *Нега бошингга қўнган бахт қушини калтак олиб қувлайсан?* С. Аҳмад, Уфқ. *..бошимизга қўнган бу бахти ҳумоюнни учириб юбормаслик учун ҳали анча ҳаракат қилишимиз керак.* К. Яшин, Ҳамза. **Бахтга (бахтимга, бахтимизга, бахтига** ва Ҳ.) *кри.с.* Содир бўлган ёки бўладиган иш, ҳаракат, воқеа, ҳодисанинг кўнгилдагидек эканлигини ифодалаш учун ишлатилади. *Бахтимизга, замон ўзгариб, бундай яхши кунларга етдик.* Э. Раҳим, Янги қадам. *Энди мусофир қизингизнинг бахтига сиз ўлманг.* А. Қодирий, Ўтган кунлар. **Бахтга қарши кри.с.** Юз берган, содир бўлган иш, ҳаракат, воқеа, ҳодисанинг кўнгилдагидек эмаслигини ифодалаш учун ишлатилади. *Мариянинг бахтига қарши, амаки сил касалигига учраб, ишдан қолди.* Ойбек, Танланган асарлар. **Бахтдан кўрдим (бахтимдан кўраман)** Таваккал, нима бўлса бўлар. **Бахти боғланмоқ ёки бахтига куя тушмоқ** Оилавий омадсизлик; фарзандсизлик. *Сиз туғмас экансиз, бахтингиз боғланган..* К. Яшин, Ҳамза. *Сен унинг борлигин унутма сира, Унутсанг бахтингга куя тушади.* Шуҳрат, Ёшлигимнинг давоми. **Бахти кулмоқ (ёки чопмоқ).**

Омади юришмоқ, бахтга эришмоқ. *Эл боқса, бахтинг кулар, Эл боқмаса, тахтинг кулар.* Мақол. ■ *Бир сўз айтай, сенга малол келмасин, Бахтинг чопсин, зафаринг ҳеч қайтмасин.* «Маликаи айёр». **Бахти очилмоқ** Бахтли, бахтиёр бўлмоқ; турмушга чиқмоқ, оилали бўлмоқ. *Қизининг бахти очилмаётганидан куйган она бошини тиззаларига қўйиб, ҳасрат билан юм-юм йиғлади.* С. Нуров, Майсаларни аёз урмайди.

БАХТАШ [ф. *بختش* — унинг бахти]; **бахташ таваккал** Омадини, толеини синаб кўриш, таваккал қилишда қўлланадиган ибора. *Бундай улоқни ердан олишининг бир йўли бор.. Бахташ таваккал.* Т. Мурод, От кишига оқшом. -*Ҳа, бўлди. Ҳуш, бахташ таваккал қилиб кўрайлик бўлмаса, — деди Элмурод.* П. Турсун, Ўқитувчи.

БАХТИЁР [ф. *بختيار* — бахт ёр бўлган, бахтли] **1** Ўз ҳаёти, толедан мамнун, бахти кулган; бахтли, саодатманл. *Бахтиёр ўзбек халқи. Бахтиёр оила.* ■ *Бахмал қирғоқларни тўлдириб оқди Бахтиёр элимнинг қувончли саси.* Файратий. *Ойқиз иссиқ юзини сеvimли эрининг кўксига қўйиб, қалби қувонч билан тўлиб-тошарди ва ўзини чиндан ҳам бахтиёр ҳис қиларди.* Ш. Рашидов, Бўрондан кучли. *Хурсанд эди беҳад икки ёр, Хурсанд эди икки бахтиёр.* Ҳ. Олимжон.

2 Ширин, беармон. *Бахтиёр ҳаёт.* ■ *У кунлар Назирқул учун энг бахтиёр кунлар эди.* С. Аҳмад, Ҳукм. *Зокир унинг Наримон билан ўтказган бахтиёр дамларини унутолмаётганини сезганда, жуда раиши келар ва жеркиб гапирарди.* П. Қодиров, Уч илдиз.

3 Мамнун, шодон. *Қайғуси йўқ бирор кунни кўрмадим, Бирор соат мен бахтиёр бўлмадим.* Ҳ. Олимжон. *Матқовул бахтиёр эди. Бугун қозон осиларди.* М. Исмоилий, Фарғона т.о. *Аъзамжон бахтиёр, ўз хотинининг хуснидан маст эди.* С. Аҳмад, Уфқ.

БАХТИЁРИ(Й) бот. Хўраки ва винобоп жайдари узум нави. *Бахтиёрий.. қурғоқчилликка анча чидамли, шунинг учун лалмикор ерларда яхши ўсади.* «ЎзМЭ».

БАХТИЁРИЙЛАР этн. Эроннинг жануби ва жануби-ғарбида яшайдиган кўчманчи ёки ярим кўчманчи қабилалар.

БАХТИЁРЛИК Ўз ҳаётидан мамнунлик, хушбахтлик, саодатмандлик; саодатли, ширин ҳаёт. *Оилавий бахтиёрлик.* ■ *Икковининг гул-гул яшнаган юзларидан бах-*

тиёрлик нури ёғилиб турар, кўзларида эҳтирос чақмоқ чақар, улардан гўё баҳор гулларининг нафис ҳиди анқирди.. С. Анорбоев, Оқсой. *Чеҳрасида ошкор бахтиёрлик бор эди.* М. Исмоилий, Фарғона т. о.

БАХТ-ИҚБОЛ, **бахту иқбол** [бахт + иқбол] Саодатли ҳаёт ва бахтли келажак. *Мавлон ака Ўтап хонадонига бахт-иқбол, юртга тинчлик тилаб, дуо қилди.* Ҳ. Фулом, Машғал. *Мана энди тонг отиб, бахт-иқбол кулиб боқди.* «Кўшиқлар».

БАХТИҚАРО Бахтсиз, иқболсиз; турмушдан ёлчимаган. *Қайноғам рост айтган экан. Бахтиқаро қилади, деганди-я!* Ў. Ҳошимов, Икки эшик ораси. *Эси-ку, жойида, унда балонинг эси бор. Лекин у [қиз] бахтиқаро бўлиб туғилган.* «Ёшлик».

БАХТЛИ 1 Ўз ҳаётидан мамнун, бахти кулган; бахтиёр. *Бахтли қиз.* ■ *Бундай бахтли ёшлик бир марта келадир. Завқини суриб қолинг, айланай.* П. Қодиров, Юлдузли тунлар. *Илоҳим, бахтли бўл! Онанга, отанга раҳмат, сенга иш ўргатишибди.* Ойбек, Танланган асарлар.

2 айн. **бахтиёр 2.** -*Ҳа, майли, — деди хўрсиниб [Қирмизхон], — Сиз билан ўтказган онларимни шу нотавон умримнинг энг бахтли дамлари деб биламан.* Н. Аминов, Қаҳқаҳа. *У бу уйда энг ширин, бахтли кунларини ўтказди.* С. Зуннунова, Кўк чироқлар.

3 Толеи баланд, омади бор, омадли. *Бахтли овчига чўлоқ кийик йўлиқар.* Мақол. ■ *Айланай, куёв бола, бахтли йигит экансиз, шундай одамларга ўғил бўлибсиз.* «Муштум».

БАХТНОМА [бахт + нома] кам қўлл. Бахтиёр ҳаётни, улуғ истиқболни мадҳ этувчи асар, ёдгорлик ва ш. к. *Абдулла Орипов шеърियाи ўзбек халқининг бахтномасидир.*

БАХТ-САОДАТ, **бахту саодат** [бахт + саодат] Бахт ва иқбол. *Зебонинг шўх қараши, туриши, қувноқ кулгиси, табассуми Элмуродни ҳали маълум бўлмаган севинч тўла, бахт-саодат тўла бир оламга имлади.* Шуҳрат, Шинелли йиллар. *..миллатни бахт-саодат соҳилига олиб чиқиш учун бирдан-бир йўл маърифат йўлидир.* К. Яшин, Ҳамза.

БАХТСИЗ 1 Бахтга эришмаган, бахти кулмаган, бахти қора. *Она боласининг бахтини кўролмай, бахтсиз бўлгани учун.. йиғлар эди.* М. Исмоилий, Фарғона т. о. *Лоақал*

бу бахтсиз синглингиз учун биргина бош оғритсангиз-чи. А. Қодирий, Ўтган кунлар. Бироқ Анвар ўқишда қанча бахтли бўлса, пешонада ушанча бахтсиз эди. А. Қодирий, Меҳробдан чаён.

2 Ҳаёти кулфат, дард-алам билан тўлиб-тошган, турмуш лаззатидан бебахра, рўшнолик кўрмаган. Болам, шу муштипар, шу бахтсиз онангнинг ярасига туз сепмасанг, юрак-бағрини қон қилмасанг, даданг келтирган хабарни айтаман. Ойбек, Танланган асарлар.

3 Бирор-бир кўнгилсиз ҳодисага учраган; бечора. ..Муҳаммаджон сингари болалар, Абдуазиз ота сингари чоллар, кампирлар, ўлим тўшагида ётган беморлар, бахтсиз майиблар.. оз бўлганмикан? А. Қаҳҳор, Олтин юлдуз. Нима, буни машина майиб қилиб-димики, бахтсиз ҳодиса деса.. К. Яшин, Ҳамза. Илҳомжон ўз одатига кўра, яна бахтсиз ҳодисалар, ўлим-йўтим ҳақида гапира бошлади. Н. Аминов, Қаҳҳақа.

БАХТСИЗЛИК 1 Бахти кулмаганлик, бахтга эришмаганлик; омадсизлик. Бахт билан бахтсизлик етаклашиб юраркан-да доим. Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол. Анварнинг бу ҳолати балки оила бахтсизлигидан, ота-она бағрида яйрамаганлигидан туғилгандир десак, унинг икки оғаси бундай эмас эдилар. А. Қодирий, Меҳробдан чаён. Севувчилар васл оқшомида бахт шаробини ичишса, булар бахтсизлик оғусини ичмоқда эдилар. М. Исмоилий, Фарғона т.о. У бўйбаста чўзилиб, турмуш қурди-ю, бошига бахтсизлик ёғилди. Ҳ. Шамс, Душман.

2 Кўнгилсиз, нохуш ҳолат ва унинг сабабчиси бўлган воқеа, ҳодиса. -Хон зўр бахтсизликка учраган, — деди чўпон. «Чалпак ёққан кун». Адолат ҳам кейинги воқеалар қандайдир катта бахтсизликдан хабар бераётганини тушуниб, бўшашиб кетди. И. Раҳим, Чин муҳаббат.

БАХШ [ф. بخشیدن < بخش — «бермоқ, бағишламоқ; афв этмоқ» фл. ҳоз. зам. ўзаги]: бахш этмоқ (ёки айламоқ). 1 Йўқ нарсага муяссар қилмоқ, йўқ нарса билан таъминламоқ; ато қилмоқ; бағишламоқ. Нигора кечаси тоғ кўринишига афсонавий улўғворлик бахш этиб, бир текис гувуллаётган бу шаршарага бориб, уни ўз кўзи билан кўришга аҳд қилган эди. С. Анорбоев, Оқсой. Дўстим, жонни бахш тайлик Фақат она-Ватанга. А. Орипов.

2 Бермоқ, пайдо қилмоқ. Қачонки Тангри бирор подшоҳга яхшиликни хоҳласа, унга содиқ вазир бахш этади. «Фан ва турмуш».

БАХШАНДА [ф. بخشنده — берувчи, бағишловчи; афв этувчи] поэт. Бахш этувчи, бағишловчи; очик қўл. Кетур соқий, ул майки рахшандадур, Анинг нашъаси файз бахшандадур. А. Навоий, Садди Искандарий.

БАХШИ [санск. бхикшу — будда руҳонийси, донишманди; дуохон; дарвеш] 1 Халқ кўшиқлари ва дostonларини ёддан куйловчи шоир, оқин. Ўзбек халқ бахшилари. Бахшилар репертуари. Тўйда сўз бер бахшига, Харидор бўл яхшига! Мақол. Дуторсиз бахши бўлмас, Ёмонсиз — яхши. Мақол. ■ Дoston ва терма бахшиларнинг репертуарида ёнма-ён яшаб келади. «ЎТА».

2 этн. Ирим-сиримлар қилиб, дуолар ўқиб, дам солиб даволловчи табиб. Жинга ишонган бахшини тинглаунча, Чинга ишонган яхшини тингла. Мақол. ■ Сотиболдиннинг хотини оғриб қолди. Бахши ўқиди. Аллақандай бир хотин келиб, толинги хипчини билан савалади. А. Қаҳҳор, Бемор. Бахши, кушнот, азайимхонларни йиғиб, ўқитиб-чўқитди, у ҳам бўлмади, дарди зўрайиб кетди. «Баҳром ва Гуландом».

3 эск. тар. Бухоро хонлигида қурилиш учун белгиланган маблағларнинг ҳисоб-китобини назорат қилувчи лавозимли киши. Бухоро хонлигида маъмурий бинолар қуришда маблағ ҳисобини олиб боровчи кишиларни, туркманларда уруғ оқсоқолларини бахши деб аташган. «ЎЗМЭ».

БАХШИДА [ф. بخشیده — бағишланган, ато этилган]: бахшида қилмоқ (ёки айламоқ). Бағишламоқ, ато қилмоқ, ҳадя қилмоқ. Умр, вақт.. одамларга бахшида этилган жамики яхшилик, бахт-саодат йўлида тўкилган тер, тортилган азият билан ҳам улчанади. «Гулистон». Тирик мавжудотга қуёш ҳаёт бахшида этганидек, аёл — инсониятга жон ато этган, зеро аёл инсоннинг онаси. Газетадан. Меҳмонлар ҳам фотиҳани ёши ўзларидан улўғроқларга бахшида этишди. «Ёшлик».

БАХШИШ [ф. بخشيش — туҳфа, ҳадя, инъом] Садақа, эҳсон, мурувват. -Сарроф тўнини ҳеч қачон сўрамас, қайтага, ҳай-далганимни билиб, яширинча икки сўлкавой бахшиш берган эди, — деди Шум бола. Ғ. Ғулом, Шум бола. [Қушбеги] Кумушбибига юзини ўғирди: -Қизим, сизнинг бунчалик

заковат ва жасоратингизга отангиз билан эрингиз ҳар қанча ташаккур айтсалар ва ўзларининг мунтазам сўнги умрларини сизнинг бахшишингиз деб билсалар арзир. А. Қодирий, Ўтган кунлар. Ҳар ўтганда қараб, қўл чўзади чол, «Бахшиш» ташлаб ўтдим суяк кафтига. Уйғун.

БАХЯ [ф. *بخیه* — чок] Кийим-кечакнинг тўғри чок билан бостирилган қирғоғи (чети, зиҳи) ва шундай чокнинг ўзи. *Олтинларни абонинг ёқа бахяси орасига тикиб яширганман.* «Муштум».

Бир бахя Озгина, бир оз, кичкина. *Бир бахя ҳам сувли ерлар бўш қолмасин.* Ф. Гулом, Кўкан батрак. *Шундай ёшларимизнинг ишини эшитганда, кишининг кўнгли яна бир бахя кўтарилиб, кўнглинг қувончга тўлади.* И. Ўктамов, Ҳикоялар. **Бир бахя ўтади** Ошиб тушади, ўзади. *Маҳмадоналикда сен ундан бир бахя ўтасан.* **Бир бахя қолди** Сал қолди, оз қолди. *Ўлишимга бир бахя қолди.* Ҳамза, Танланган асарлар. [Маҳкам:] *Оёғим узлиб, жағим осилиб тушишига бир бахя қолди.* И. Раҳим, Зангори кема капитани.

БАХЯДЎЗ [ф. *بخیه‌دوز*] Бахя тикувчи.

БАХЯЛАМОҚ Тўғри чок билан бичиқ четини бостирмоқ.

БАЦИЛЛАЛАР [лот. *bacillum* — таёқча] Таёқча шаклидаги бактериялар. *Сил бацилласи. Бацилла ташувчилар.*

БАЧА || **БАЧЧА** [ф. *بچه* — одам боласи; ҳайвон насли] *шв.* Бола. *Бачага иш буюр, Изидан ўзинг югур.* Мақол. ■ *Менинг бачам, ёшгинам, алла-ё, алла, Ёнимда йўлдошинам, алла-ё, алла.* «Кўшиқлар». Э, савдогар бача, мени сенлама! Мен пайғамбар ёшидаги одамман. Мирмуҳсин, Меъмор.

БАЧАДОН [ф. *بچه‌دان* — боланинг жойи] *анат.* 1 Аёллар таносил аъзосининг ҳомила ўсиб етиладиган ички қисми. *Бачадон.. қовуқ билан тўғри ичак орасида жойлашган, шакли тўнтарилган нокка ўхшайди.* «ЎЗМЭ».

2 Ургочи ҳайвонларнинг айни шундай ички жинсий аъзоси.

БАЧАЖИШ с. т. 1 Янги туғилган бола; чақалоқ.

2 Қўшнинг янги тухумдан чиққан, ҳали пати чиқмаган боласи.

3 *кўчма салб.* Ёш бола, гўдак; сўтак.

БАЧАЛИК *шв. фольк.* Ёшлик, болалик; тажрибасизлик. *Ҳали ўзи ёш, Андак бачалик*

қилди. «Ҳасанхон». *Бачаликдан қайтармадим райингни..* «Нурали».

БАЧКАНА [ф. *بچكانه* — болаларча, болаларга хос] 1 *эск.* Болалар учун мўлжалланган (уст-бош, оёқ кийим ҳақида). *Бачкана махси.* ■ *Ҳайитга нарса олишга улгуролмаганлар чин арафа кечаси типирчилаб қолар.. каттаю кичигининг фарқига бормай.. «мардона», «заифона», «бачкана» кийимларни сотиб олар эдилар.* М. Муҳаммаджонов, Турмуш уринишлари.

2 *кўчма* Ёш болаларга хос бўлган, катталарга, катта ёшдаги кишиларга ярашмаган, келишмайдиган. *Бачкана қилиқлар. Бачкана одам.* ■ *Ҳабиба укасининг бачкана қилиқларига ғаш келсаям, индамай қўйиб берди.* Қ. Кенжа, Тоғ йўлида бир оқшом. *У ўзига ярашмайдиган бачкана ҳаракатлар қилар эди.* «Муштум». -*Хи-хи-хи, — бачкана кулди чол.* Ойбек, Танланган асарлар.

3 *кўчма* Болаларча мулоҳаза юритилган; қисқа ўйланган; юзаки, хом. *Бачкана асар.* ■ *Жиноятчиларнинг кўпи.. бачкана масалалар устида шикоят қиладилар.* Газетадан. *У ҳозирги бир неча шоирларнинг эски шаклда, бачкана мазмунли шеърларидан мисоллар кўрсатиб, мажлисни кулдирди.* Ойбек, Нур қидириб.

4 Ярашмайдиган, мос келмайдиган; сохта. -*Тавба. Бувниса, [паранжи] бачкана кўринар экан-а? — деди.* Р. Файзий, Чўлга баҳор келди. *..ўзлари ўралашиб қолган бачкана ҳиссиёт ва кечирмаларини юксак граждандлик нафосига қарама-қарши қўйдилар.* Газетадан.

БАЧКАНАБОЗ [бачкана + ф. *باز* — ясама сўзларнинг «ўйновчи, ишқибоз» маъноларидаги иккинчи қисми] Бачкана қилиқ, хатти-ҳаракатни яхши кўрадиган, майдакаш. *Бачканабоз одам.*

БАЧКАНАБОЗЛИК Ёши улуғларга номуносиб, ярашмаган, бачкана хатти-ҳаракатлар қилишлик; майдакашлик. *Агротехника тадбирларини ўтказишда.. бачканабозликни йўқотишимиз керак.* Газетадан.

БАЧКАНАГАРЧИЛИК *айн. бачканалик* 2. *Бачканагарчилик ҳам эви билан-да!* «Муштум».

БАЧКАНАДЎЗ [бачкана + ф. *دوز* — ясама сўзларнинг «тикувчи; тикилган» маъноларидаги иккинчи қисми] Болалар кийимкечагини тикувчи. *Бачканадўз уста.* ■

[Унсин] Бачкана маҳсиларни (Шокир ота бачканадўз эди) силлиқ ёғоч билан кучи борича ишқалаб, сўнг қора гул суркаб, уларга пардоз беради. Ойбек, Танланган асарлар.

БАЧКАНАЛАРЧА *рвш.* Худди ёш болалардек, ёши катталарга номуносиб бўлган, энгилтаклик билан. *Бачканаларча мулоҳаза юртиши. Бачканаларча хатти-ҳаракат.*

БАЧКАНАЛАШМОҚ 1 Катталарга, ёши улуғ кишиларга номуносиб бўлган хатти-ҳаракатлар қилмоқ. [Раис:] *Нима қиласиз бачканалашиб? Эркак одамга ярашмайди бундай ожизлик.* Ф. Мусаёнов, Чикинди. *Бачканалашиб кетманглар. Майда-чуйда гаплар билан ўралашиб қолманглар.* Уйғун, Асарлар. [Ўктам:] *Жуда бачканалашиб кетибсиз, хотин!* С. Зуннунова, Кўзлар.

2 *кўчма* Сийқалашмоқ, саёзлашмоқ, суюқлашмоқ. *Аския бачканалашди.* ■ *Айрим ёзувчилар ижодида мавзунинг майдалашиб, бачканалашиб кетиши.. каби ҳодисалар ҳам кўринмоқда.* «ЎТА».

БАЧКАНАЛАШТИРМОҚ *Бачканалашмоқ* 2 фл. орт. н. *Сиз.. фанимизни бачканалаштириб юборманг.* «Муштум». *Фозилга қолса ҳамма нарсани бачканалаштиради.* А. Мухтор, Асарлар.

БАЧКАНАЛИК Бачкана хатти-ҳаракатларга одатланганлик, энгилтаклик. *Юлдузхон бачканалик, ҳуда-беҳудага тишининг оқини кўрсатишни ёқтирмайди.* Р. Файзий, Чўлга баҳор келди. *..жанобларини яхши биламан, у киши сипо одам. У кишида бачканалик бўлмайди.* Мирмуҳсин, Меъмор.

БАЧКИ [ф. بچگی — болалик; бачкана-лик] 1 Ўсимлик танасининг, поясининг остидан, ён-веридан ўсиб чиққан майда шохчалар, ниҳоллар. *Дарахт танасининг остида кўшимча бачкилар ўсиб чиқиб, улар дарахтни толиқтириб қўяди.* «Шарқ юлдузи». *Кимнингдир заиф қўллари билан тол чивиққа чала кўтарилган зангларда онда-сонда чарослар қорайиб кўринарди-ю, тоқларни бачки новда босиб, ғовлаб ётарди.* А. Мухтор, Чинор.

Бачки барг Ўсимлик танасининг тагидан чиққан барг. *Деҳқонлар шоналайдиган баргни — чин барг, шоналамайдиганини эса бачки барг деб атайди.*

2 *Кўклигида ўриб олишга мўлжаллаб экилган маккажўхори. Бачки экмоқ. Бачки ўрмоқ.* ■ *Бачки маккапоялар пишиб етил-*

ганига қарамай ўрилмаётир. Газетадан. *Шу кунларда ўрилган майдонларда маккажўхори тағнояси тез кўкариб, сал кунда бачкиси силосбоп бўлади.* Газетадан.

3 *с. т. эск.* Болалар пойабзали. *Ўғлим, беш бачкени пуллаб, ип, мум, сирач, лок оламиз, хўпми?!* Ойбек, Танланган асарлар.

4 *кўчма* Майда, арзимайдиган, иккинчи даражали, кераксиз. *Адабиёт боғимизда чиллиб ташлайдиган бачки новдалар кўпайиб қолди.* Газетадан. *Биз.. бачки мавзуларга қарши.. кураш олиб боришимиз лозим.* Газетадан. *..мен ун йилдан бери, аллақандай бачки сабаблар билан бир-биридан аразлашиб гаплашмай келган икки кўшинини танир эдим.* Газетадан.

БАЧКИЛАМОҚ 1 Бачки чиқармоқ (қ. бачки 1). *Ҳайвонлардаги тоқлар бачкилаб қолган эди.* «Шарқ юлдузи».

2 *Кўкпоя* чиқармоқ (жўхори ҳақида). *Оқжўхори пояси ўриб олинган, тагидан яна бачкилаб чиқади ва иккинчи марта кўкпоя олиш мумкин бўлади.* Газетадан.

БАЧЧА [ф. بچه — одам боласи; ҳайвон насли] 1 *шв.* Бола. *Дуойи салом ўша баччаларнинг онасига, умид билан бир ёстиққа бош кўйиб, кеча-кундуз дуойи жонимда бўлганга!* Ойдин, Ширин келди.

2 *этно.* Бировнинг (акаваччасининг) қарамоғида ва ихтиёрида бўлган хушрўй, келишган ўйинчи ўғил бола; бесоқол. *Ўша бачча ҳам одам фарзанди. Ота-онаси камбағалликдан уни баччалikka сотгандир.* Ойбек, Танланган асарлар.

3 *Умуман ўйинчи бола, раққос. Ноғорачининг баччаси.* ■ *Уртада ун олти-ун етти яшар бачча ўйнайди.* Ойбек, Танланган асарлар. *Ноғора чўпининг тез урилиши, баччанинг бир айланиши ва кучли, ялпи қийқирик билан базмининг биринчи қисми тугади.* Ойбек, Танланган асарлар.

БАЧЧАБОЗ [ф. بچه باز — бачча ўйновчи, бачча ишқибози] *этно.* Бачча сақловчи шахс; болабоз, бесоқолбоз. *Боз-боз, дорбоз, найрангбоз, баччабоз, қиморбоз, беданабоз, каптарбоз каби бозларни ман қилсангиз, менга иш топиб бер дейдиган кўпаяди-қолади.* «Луқмони Ҳаким».

БАЧЧАБОЗЛИК Бачча асраш билан шуғулланишлик; болабозлик. *Ўғирлик, қиморбозлик, кўкнорихўрлик, баччабозлик, безорилик каби разилликлар машъум ўт-*

мишининг жирканч томонлари эди. М. Қодиров, Ўзбек халқ оғзаки драмаси.

БАЧЧАЛИК 1 шв. Гўдаклик, болалик даври. *Баччаликдаги қилиқлари эсига тушди, уйқуси қочди, дарёдай тошди.* «Қўшиқлар». *Отининг ёлин таради, Баччалик даврин суради.* «Гулшанбоғ». *..бир безори ва чапани ҳолда баччалик даври билан хайрлашди.* А. Қодирӣ, Меҳробдан чаён.

2 этн. Бачча мақомида, ҳолатида бўлиш (қ. **бачча** 2) *Баччанинг ота-онаси.. [боласини] баччабозга баччалик учун берса.. олти ойдан кам бўлмагон муҳлатга.. озодликдан маҳрум қилинур.* Газеталан.

БАЧЧАТАЛОҚ [бачча + талоқ] айн. Талоқ қилинган хотиндан туғилган бола, талоқ қилинганнинг боласи; енгил койишни ифодаловчи сўкиш шакли. *Ҳе, гап билгунча иш бил, баччаталоқ.* А. Қодирӣ, Меҳробдан чаён. *Нима демоқчисан, шу баччаталоқ чолнинг боласига қизимни берайми?* «Эртақлар».

БАЧЧАХЎРАК Эндигина пишиб келатган, ҳали гўра мева ҳақида. *Баҳорнинг олд меваси тут баччахўрак бўлиши билан мени қидирган одам дарвозамиз рўпарасидаги қаландархона хиёбонидан топарди.* Н. Сафаров, Наврўз.

БАЧЧАҒАР [бачча + ғар] сўж. 1 Нафрат, ғазаб билан қаттиқ койишни ифодалайди. [Бой:] *..хотинлик бўлиб қолганинга шукур қилсанг-чи, баччағар!* Ҳамза, Бой ила хизматчи. *-Олиб бор, баччағарни! Қамаб кўй! — деб бақирди мингбоши.* Чўлпон, Кеча ва кундуз.

2 Енгил койиш, норозиликни ифодалайди. *Жилла курса, оқ соқоликни хурмат қилмади-я, баччағар.* «Ёшлик». *-Ма, баччағар, ҳазиллаб эдим, ҳазилни билмайсанми, — деб рўмолини қўлига берди.* «Ойсулув».

БАШАНГ 1 Ясанган-тусанган, ниҳоятда чиройли, кўркам; олифта. *Кийимлари башанг.. қозоқ бийлари, бўлислари ва қўйчи бойлари виқор билан от устида юрадилар.* Ойбек, Болалик. У [Соҳиба] *худди улуг байрамлардагидек башанг кийинган.* Газетадан. *Меҳмонхонага башанг кийинган ёшгина йигит кириб келди.* «Ёшлик». *Одамлар ҳозирги кунда янги, башанг кийиниш учун сарф-харажатдан қочмайдиган бўлиб қолишган.* Газетадан.

2 Ўзига зеб беришни, модага мувофиқ кийинишни яхши кўрадиган, модабоз, олифта. *Башанг аёл.* ■ *Жой бермади трамвайда*

Аллақандай бир башанг, Касофатнинг касри уриб, Яна тағин сиз тажанг. А. Орипов.

3 кўчма Чиройли, дид билан безатилган. *Дастурхон бир нафаснинг ўзида худди байрамдагидек башанг тус олди-кўйди.* Л. Тожиева, Меҳрим сизга, одамлар. *Уни башанггина жиҳозланган хонага таклиф қилди.* Ш. Тошматов, Тонглаги кўланка.

БАШАР [а. بشر — одам; одамзод] кт. Инсон, одам; киши; одамзод. *Тарихни орқага буриб бўлмайди, Орқага қайтмайди йўлидан башар.* Уйғун. *Уч қизим бор, бир ўғлим бор қошимда.. Бири олим, бири аҳли ҳунардир, Мамлакатга садоқатли башардир.* Ҳабибий. *Шу нокаслар бўлмаганида, Қандай озод яшарди башар.* «Шарқ юлдузи».

БАШАРА [а. بشره — тери; пўст] 1 Киши бошининг олд қисми; бет, юз. *Эшик ғич этиб очилди-да, тирқишидан бошини яшил чорси билан танғиб, юзига қатиқ суриб олган аёлни башараси кўринди.* У. Назаров, Одамлар. *Вой, башаранг қурсин, нима бало бўлди? Ҳаммомнинг гўлаҳига ўхшаб кетибсан.* Ойдин, Ҳазил эмиш. *Башаранг қийишқ бўлса, ойнадан ўпкалама.* «Қанотли сўзлар».

2 Кишининг руҳий ҳолатини, характери гавдалантирувчи ҳолат, кўриниш; афт, авзо. *-Исфандиёрнинг заҳар башарасини кўришдан қутулибсан, — деди Кукан.* Ж. Шарипов, Хоразм. *Ака-уканинг башарасига разм солиб, киноя билан деди: -Кўзларингиз бежо, нима бўлди, тинчликми?* Ойбек, Танланган асарлар.

3 кўчма Кишининг маънавий қиёфаси. *Одамларнинг «ҳар икки дунёси» учун ҳам гўё жонкуярлик қилган бу худо вакили [Зағчақўз] хуржунини тўлдириб, шаҳарга борганда, асл башарасини кўрсатар эди.* П. Турсун, Ўқитувчи. *Ғофир тобора авжига чиқар, бойнинг ҳақиқий башарасини очишда давом этар эди.* К. Яшин, Ҳамза.

4 Аниқланмиш вазифасидаги сўз билан бирга келиб, «ўхшаиш», «ўхшаган», «симон» маъноларини билдиради. *Одамлар гурқираб кулиб турган пайтда уларнинг ёнига мулла башара бир киши келиб қўшилди.* М. Исмоилий, Фарғона т.о. *Шу пайт думи, қулоқлари қирқилган айиқ башара ит отни қувиб қолди.* М. Мансуров, Ёмби. *Қоп-қора, хабаиш башара Муса соатга қараб турар эди.* П. Турсун, Ўқитувчи.

БАШАРИЙ [а. بشرى — инсонга тегишли] Инсонга, одамзодга тегишли; инсон томонидан яратилган (илоҳий эмас), инсонга хос, инсоний. *Башарий орзулар. Башарий ўйлар.* ■ *Ишондим башарий жаннатга бугун. У — Одам ва Ҳаво танбеҳ еб, сургун қилиб чиқарилган жаннатдан ўзга. Ҳозирдан жамоли кўринар кўзга. Шайхзода. Унинг ўйларида сон минг муаммо, Башарий мушкуллар, фронтлар. А. Мухтор, Асарлар.*

БАШАРИЯТ [а. بشریّة — одамзод; инсоният] *кт.* Инсоният, кишилик; инсонлар. *Башарият дунёси. Башарият орзуси.* ■ *Башарият тарихи зулм, ҳақсизлик, талончилик даврини поймол этиб, эрк ва адолатнинг нурли асрига ғолибона юраёттир. Ойбек, Нур қидириб. Тўқилган қон муқаддасдир. Бу қон болаларимиз учун, башарият саодати учун тўқилган қондир. Н. Сафаров, Оловли излар.*

БАШАРТИ [ба + а. شرط — талаб, шарт] *шарт боғл.* Шарт эргаш гапли кўшма гапларда эргаш гапни бош гапга боғлаш учун хизмат қилади ва шарт маъносини кучайтиради; вазифасига кўра «агар», «агарда», «мабодо», «борди-ю», «магар» сўзларига тўғри келади. *Башарти йўлдан адашсам, қўлга тушиб қолишдан қўрқдим. Файратий. — Йўқ, — деди бек, — мен бу ишга, башарти кўнганимда ҳам, қизингиздан яширмайман. А. Қодирий, Ўтган кунлар. Башарти канизингиз уялмасалар, бизнинг ҳам бир амримиз бор: амр қилсак, уялмасмикинлар? А. Қодирий, Меҳробдан чаён.*

БАШНЯ [итал. bastia — қалъа] **1** Ҳарбий кема, бронланган машиналарнинг гумбаз шаклидаги қурилмаси ва танкнинг айлангани ана шундай қисми. *Башнялардан ўт очмоқ.*

2 Минора шаклидаги қурилма. *Юсуф фермадан чиқиб, силос башняси томон юрди. Э. Раҳим, Ҳаёт амри билан. Янги материалдан тикланган башня тез битди ҳам мустаҳкам бўлди. Газетадан. Текширувда сув башнясининг ишламаслиги натижасида бу ердаги механизмлар бекор турганлиги аниқланди. Газетадан. Залнинг ўртасида реакторнинг башняси қад кўтариб турибди. Газетадан.*

БАШОРАТ [а. بشارت — яхши, хуш хабар, мужда] *кт.* **1** эск. Хушxabар; мужда. *Ҳудайчи қўрғон беги қошига этиб, бек ҳазратларининг ҳозир этиб келишларига башо-*

рат берди, яна отининг бошини буриб, ий-гитлари билан орқага қайтди.. А. Қодирий, Ўтган кунлар. Самовий мавжудотлар шоҳаншоҳнинг бахт ва саодатидин башорат бердилар. Уйғун ва И. Султон, Алишер Навоий.

2 Олдиндан кўриш, олдиндан айтиб бера олиш; олдиндан айтилган фикр; тахмин, мўлжал. *Бу орада онасининг башорати тўғри чиқиб, ёмғир томчилай бошлади. Қ. Кенжа, Нотаниш гул.*

Башорат қилмоқ Бирор воқеа-ҳодисанинг натижасини олдиндан кўрмоқ, олдиндан айтиб бермоқ. *Улар.. отанинг ҳадемай туриб кетишини башорат қилишарди. Ш. Холмирзаев, Бодом қишда гуллади. Табиатнинг йил давомида кўрсатувчи инжиқликларидан ҳеч ким башорат қилолмайди. «Саодат». Ҳатто палакдаги калий миқдорига қараб бўлажак ҳосил сифатини башорат қилиш мумкин. «Фан ва турмуш».*

3 Башорат (хотин-қизлар исми).

БАШОРАТЛИ Келгусида юз бериши мумкин бўлган воқеа, ҳодисани билдирувчи, айтиб берувчи; олдиндан айтиб қўйилган. *Башоратли фикрлар.*

БАШОРАТЧИ Бўлажак воқеа, ҳодисаларни олдиндан айтиб бера олувчи, келажакни кўра олувчи шахс.

БАЪД [а. بعد — узоқлик, масофа; кейин, сўнгра] *эск. кт.* Кейин, сўнг, баъдаз. *Муллалар тўдасида адашиб юриб, зое кетган йилларимга.. баъд афсусланаман. И. Маматқулов.*

БАЪДА [а. بعد — кейин, охири] *эск. кт. айн. баъдаз. Баъда махфий қолмагайким, куёв ўғлингиз хизматларига юборилган эрди. Иншооло, саломат етган бўлса керак. А. Қодирий, Ўтган кунлар.*

БАЪДАЗ [баъд + ф. از — «дан» кўшимчасига тенг сўз; олд кўмакчи] *кт.* Кейин, сўнг, сўнгра; «аввал»нинг акси. *Аввал таом, баъдаз калом. Мақол. ■ Баъдаз унинг устидagi шубҳам бир оз зойил бўлиб, кўнгли кўтардим. А. Қодирий, Меҳробдан чаён. Биздан баъдаз салом, дил меҳри билан, Юртдошлик қувончин зўр фахри билан. Ф. Фулом.*

БАЪЗАН [а. بعضاً — ҳар замон-ҳар замонда] *рвш. 1* Ҳамма вақт ҳам эмас, ҳар замон-ҳар замонда, ахён-ахёнда, гоҳ-гоҳида. [Иўлчи:] *Хўжайинларниқига бориб тура-сизми? [Абдишукур:] Баъзан бориб тураман. Ойбек, Танланган асарлар. Ҳа, баъзан шун-*

дай шўхлик ҳам қилиб туриш керак. П. Турсун, Ҳикитувчи. У [меъмор] баъзан кампирга ҳам дағдага қилиб қоларди. Мирмуҳсин, Меъмор.

2 Айрим ҳолларда, баъзи вақтларда. *Баъзан Гулнорнинг юраги тошиб, бутун дардини, яра-ларини Унсинга очишни истайди.* Ойбек, Танланган асарлар. *Меъмор баъзан шундай узоқ хаёлларга борарди.* Мирмуҳсин, Меъмор.

3 боғл. Гапнинг уюшиқ бўлақларини боғлаш учун қўлланади. [Йўлчи] *Баъзан Қоратойнинг ишхонасида, баъзан чойхонада тунаб юрди.* Ойбек, Танланган асарлар. *Йўлчи баъзан ёлғиз, баъзан ўз ёнига бировни ҳамроҳ қилиб, қанча жар, қанча қўрғон ва қулоқларни кезиб, сув келтирар эди.* Ойбек, Танланган асарлар.

БАЪЗИ [a. بعضى — бирор қисм; кимдир, аллаким] 1 белг. о.м. Ёлғиз ҳолда ёки «бир» сўзи билан ишлатилиб, бир турдаги ёки ҳар хил нарса, кимса, воқеа-ҳодисалардан айримларини, бутундан бўлакни ажратиб кўрсатиш учун қўлланади. *Баъзи (бир) нарсалар. Баъзи (бир) одамлар. Баъзи (бир) кунлар.* ■ *Гулнор.. [Унсиннинг] бурнини, пешонасини ва баъзи ҳаракатларини Йўлчига ўхшатди.* Ойбек, Танланган асарлар. *Оғайнида ҳам оғайни бор. Баъзи оғайни бўлади, жонингга жонини миҳ қилиб қоқиб ташлайди.* А. Қаҳҳор, Оғайнилар.

Баъзи вақт(ларда) Баъзида, баъзан, гоҳо, гоҳида. *Ҳеч нимадан хабарсиз Унсин, баъзи вақт: -Нега акамни кўрмайман, тоғам қаёққа юборган,— деб Гулнордан сўрайди.* Ойбек, Танланган асарлар.

2 от в.з.ф. Айрим киши, нарса ва ш. к. ни ифодалайди. *Атрофда одам тўпланди. Баъзилар ачинарди, баъзилар — томошабин.* Ойбек, Танланган асарлар. *Хотинларнинг баъзилари қизиққанларидан чачонларини қия очиб, Йўлчига яширинча мўралашади.* Ойбек, Танланган асарлар. *Буни эшитиб, баъзилар қотиб-қотиб қулар, баъзилар бўғилар эди.* А. Қаҳҳор, Асарлар.

БАЪЗИДА айн. баъзан 1, 2.

БАЯКБОР [ф. بيكبار — бирданига, бир-йўла; тўсатдан] кам қўлл. Тўсатдан, кутилмаганда, ногоҳ. *Ғам кетса нетонг, бошимда дилдор етушгач, Ким соя қочар, нур баякбор етушгач.* Мирмуҳсин, Чўри. *Дарёи муҳаббатга тушубман, Қаърида кўриб гуҳар баякбор.* Увайсий.

БАЯН [р. қадим рус бахши шоири Боян номидан] Катта гармонга ўхшаш, клавишли, дамли чолғу асбоби. *Уч киши саҳнада ўтириб олиб, баян чалмоқда.* И. Раҳим, Чин муҳаббат.

БАЯНЧИ Баян чалувчи. *Шу баянчиларнинг бири — Никита Григорьевичнинг яхши шогирди.* И. Раҳим, Чин муҳаббат.

БАҚА I шв. Сувда ва қуруқликда яшовчи думсиз жонворлар оиласи вакили; қурбақа. *Бақа ботқоғини қўмсар, балиқ — кўлини.* Мақол. ■ *Бақани боссангиз ҳам «вақ» этади-ю, ахир мен инсонман-ку!* Газетадан.

Бақа бурун, бақабурун 1) ялпоқ ва чаноқлари кенг бурун. *Дилора билан эрини мингбошининг бақа бурун миришабидай олдимга солиб ҳайдаб келдим.* М. Исмоилий, Фарғона т. о.; 2) шундай бурунли киши. **Бақа кўз, бақакўз** 1) чақчайган кўз; 2) шундай кўзли киши. **Бақа бош, бақабош** 1) ялпоқ бошли; 2) боши шунга ўхшаш одам.

БАҚА II Тегирмон парраги ўқининг учига бириктирилган ва парракдан ҳаракат олиб, тегирмон тошини айлантирувчи металл қисм. *Бақа воситасида тегирмон айланади ва донни эзиб ун қилади.* «ЎзМЭ».

БАҚАВЛИ [ба.. + а. قول — сўз, гап; айтилган фикр] модал с., эск. Бамисоли, худди. [Маждиддин:] *Шоҳим, менадан бекорга ранжийсиз, мен бақавли бир итингизмен, топган-тутганимни тишлаб келиб, хазинангизга ташлаймен.* Уйғун ва И. Султон, Алишер Навоий. *Умрбод зор бўлиб, бир томчи сувга.. Бақавли ўликдех чўзилиб ётар.* Уйғун.

БАҚАДРИҲОЛ [ба.. + а. قدر — миқдор, даража + حال — вазият, аҳвол, ҳолат] рви. Имкониятига яраша, ҳоли, қурби етганча, қўлдан келганча, баҳоли қудрат. *Бақадриҳол ёрдам қилмоқ.* ■ *Аҳли раста, аҳли савдо ўз дўконин бақадри ҳол беэаан.* Ғ. Гулом.

БАҚАЙ шв. Поча; тўпиқ; болдир суяги. *Нурали бориб, отнинг бақайдан ушлаб, қулоғини тутса, булут кўчандек бўлиб.. ердан душман зарби келаётти.* «Нурали». *Шу бир бақай Ҳасанинга қўшиб, терингга сомон тиқдираман!* С. Сиёев, Ёруғлик.

Калта бақай Калта бўйли, бақалоқ.

БАҚАЖЎХОРИ бот. Пояси қаттиқ, туксиз, бут гуллар оиласига мансуб бўлган кўпйиллик ўт. *Бақажўхори июнь ва сентябрда уруғидан ва илдиз бачкисидан кўпаяди.*

БАҚАЛОҚ I шв. 1 Ҳайвонларнинг туёқ билан илик ўртасидаги бўғини. *Сайисларнинг*

отга солган давири Тушади тарлоннинг бақалоғига. «Ойсулув».

2 Шу бўғин ва унга ёпишган гўштдан иборат овқат. Сунгра.. тугунини очди. Роса иштаҳа билан қўйнинг бақалоғини нонга қўшиб ея кетди. Газетадан.

БАҚАЛОҚ II I Эни бўйига номутаносиб; семиз, дўмбоқ. Бақалоқ йигит. Бақалоқ қўллар. ■ Рупарамда оппоқ нейлон кўйлакни тўлдириб, бақалоқ бир киши турарди. Н. Аминов, Қаҳқаҳа. Маликахон семиз, бақалоқ сонига шапатилаб, оғзини кўкка қаратиб, завқ билан кулди. Н. Аминов, Қаҳқаҳа. Қипқизил, семиз, бақалоқ танасини зўр бериб елтирди. Н. Аминов, Қаҳқаҳа.

2 кўчма Йўғон, семиз. Зум ўтмай, бақалоқ шишали француз коньяги билан бир тарелка ҳусайни узум кўтариб чиқди. С. Аҳмад, Жимжитлик. Қайрағочнинг қалин, бақалоқ шохлари ташлаб турган соя ҳам.. нафаслари бўғилиб турган аёёнлар жонига ором беролмай қолди. М. Исмоилий, Фарғона т.о.

БАҚАМ айн. бақамти. Бақам келиб суҳбатлашар икки ошна. Т. Йўлдош, Аттанг. Мана, бугун икковимиз бақам келиб турибмиз. С. Аҳмад, Сайланма.

БАҚАМТИ [ба.. + туркий қамти — яқин ҳолда] рвш. Бир-бирига юзланган ҳолатда, бир-бирига қараган ҳолда; бир-бирига яқин, юзма-юз, рўбарў. Камол Жалолов монтажчи билан бақамти, дўстона суҳбатлашди. Газетадан. — Мана энди бақамти гаплашайлик, — деди Жаҳонгиров. И. Раҳим, Зангори кема капитани. Энди мен Ҳусан ака билан бақамти ўтириб гаплашишни истардим. Ш. Холмирзаев, Оғир тош кўчса.

Бақамти келмоқ Юзма-юз келмоқ, юзлашмоқ, учрашмоқ. Офтоб ўчаётган маҳал икки одам бир-бирига бақамти келиб, чурқ этмай турарди. С. Аҳмад, Жимжитлик. **Бақамти қилмоқ** Юзма-юз қилмоқ, юзлаштирмоқ, учраштирмоқ. Ораларидан гап қочиб, ўрталаридан қора мушук ўтган пайтларда Раҳимов кўпинча икковини бақамти қилиб, аҳил бўлинглар, деб насиҳат қиларди. С. Аҳмад, Жимжитлик.

БАҚАНГ шв. Сув ёки бошқа хил юкларни елкага қўйиб ташиш учун мўлжалланган икки учи илмоқлик ёғоч (қ. **обкаш**). Бир кун у бойнинг хотинлари билан қақанг кўтариб, икки челакини икки учига илиб.. дарёга сувга борибди. «Зумрад ва Қиммат».

БАҚАР [а. بقر — буқа, ҳўкиз] айн. **сигир** йили қ. **сигир 2**. Ундан ёшини сўраганларида, у — муш, бақар, паланг, харгўш, наҳанг дея, эскача йил ағдариб.. жавоб беради. Ф. Расул, Адолат. — Афанди, бузоқни арабча нима дейди? — Сигир бўлгунча сабр қилади, ундан кейин бақар дейди. «Латифалар».

БАҚАРА [а. بقره — қорамол, сигир] Куръони каримдаги иккинчи, 286 оятдан иборат энг катта суранинг номи. Куръоннинг.. «Бақара» сурасидаги оятдагина рўзанинг фарз ва ҳукмларини баён қилдилар. Газетадан.

БАҚАСАЛЛА бот. Қалпоқчали замбуруғларнинг еб бўлмайдиган заҳарли тури. Бақасалла, ўт хуружиди Кенг қўл саёз — на кўрк, на чирой.. А. Шер, Куз ҳилоли.

БАҚАТЕРАК бот. Теракларнинг тарвақайлаб ўсадиган, толдошларга мансуб тури, қоратерак. Норматпарангнинг ҳовлиси гузарда, бутун маҳаллага кўриниб турадиган баланд, қари бақатеракнинг соясига жойлашган эди. А. Мухтор, Опа-сингиллар. Даладан қайтсак, [у] мактаб ҳовлисидаги бақатеракнинг пастки шохига илинган қўйнинг терисини шилляпти. Ў. Ҳошимов, Икки эшик ораси.

БАҚАТЎН бот. Сув бетини тўда-тўда бўлиб қоплайдиган бир турли сувўти. Улар ҳўл, бақатўн қоплаган, сирпанчиқ тошлардан сакраб-сакраб, шовванинг нариги томонига ўтишиди. С. Аҳмад, Жимжитлик.

БАҚАЧАНОҚ зоол. Чучук сув ҳавзаларининг секин оқадиган жойларида яшовчи пластинка жабрала моллюскалар тури. Бақачачаноқ сув оқими орқали нафас олади ва озиқланади. «ЎЗМЭ».

БАҚАЯПРОҚ бот. айн. баргизуб.

БАҚАҚУРУЛЛОҚ Думсиз амфибиялар туркумининг бир тури. Бақақуруллоқ, асосан, дарахтларда яшайди. Шунинг учун у дарахт бақаси деб ҳам аталади. «ЎЗМЭ».

БАҚБАҚА [а. بقبقه — гурра, қавариқ, пуфак ҳосил бўлиши] с.т. айн. бағбақа. Шакархон енгилгина кулиб қўйди. Томоғи тағидаги муштаткина бақбақаси силкиниб кетди. Х. Тўхтабоев, Йиллар ва йўллар. Узун бўйнидаги бақбақаси лиқиллаб кетди. «Шарқ юлдузи». Ойнинг сутдек нурида унинг [Гулсумнинг] Бақбақаси Некқадамнинг кўзига жуда жозибали кўринди. С. Айний, Қуллар.

БАҚБАҚАЛИ с.т. қ. бағбақали.

БАҚ-БАҚАЛОҚ с.т. қ. бақалоқ II. Бақ-бақалоқ бола. ■ Қабулхонада тиқмачоқдек тўла, бақ-бақалоқ бир қиз утирарди. «Ёшлик».

БАҚИЛЛАМОҚ кам қўлл. айн. бақирламоқ. Нарироқда бақиллайди қирққулоқли зўр қозон. Т. Тўла.

БАҚИР I эск. Қизил мис. Номаълум ерда олтин бор, борсанг — бақир топилмас. Мақол.

БАҚИР II эск. тар. Мисдан зарб қилинган чақа пул.

БАҚИР III шв. айн. пақир, челақ. Бир бақир сув.

БАҚИР-БУҚУР : бақир-буқур қайнамоқ Бақирлаб қайнамоқ, қаттиқ қайнамоқ. Гўшт тўла қозон бақир-буқур қайнамоқда.

БАҚИРИШМОҚ Бақирмоқ фл. бирг. н. Ҳар ёқдан эркаклар бақиршиди, хотинлар қарғашди. Ойбек, Танланган асарлар. Бир-бирига қарамайди, Сира ҳолин сўрамайди, Қочаётир бақиршишиб, Бир-бирини чақиришиди. «Ширин билан Шакар». Сел қутур-гандан қутуради, болалар бақиршиади. С. Аҳмад, Уфқ.

БАҚИРИҚ I Кўрқинч, даҳшат ёки огрикдан қилинадиган дод-фарёд, қичқириқ. Ваҳимали бақирӣқ кўпга чўзилмади, яна жимлик чўкди. С. Юнусов, Кутилмаган ҳазина. Тўқайда олов ловиллаб ёнаётган қамишзор томонидан бақирӣқ кўтарилиб қолди. «Ўзбекистон кўриқлари».

2 Хурсандчилик, хушчақчақликни ифодаловчи баланд овоз, қийқириқ, ҳайқириқ. Тўйхонадан йигитларнинг бақирӣғи эшитилиб турар эди. Уларнинг [ёшларнинг] бақирӣқ, чақирӣқ, қаҳқаҳалари узоқ-узоқларда акс-садо берди. «Шарқ юлдузи».

3 Бор овоз билан қилинган дағдаға, пўписа, дўқ. Кишандагилар занжирларини шидиратишар, зиндонбонларнинг бақирӣғи.. уларни ўйлатиб қўйди. Мирмуҳсин, Тунги чақмоқлар. У [Тоиров] сиқӣқ остига олиш, дўқ-пўписа, бақирӣқ билан ишни ташкил этиш мумкин, деб ўйлайди. Газетадан. ...илгарироқ бу ақлу фаросат қайда эди, аччиғу тиззиқ, бақирӣқлар, ўқилмаган никоҳға талоқ айтишлар. М.М.Дўст, Лолазор.

БАҚИРИҚ-ЧАҚИРИҚ Кўпчиликнинг кўрқинч, даҳшатдан ёки бирор таъсирли воқеа муносабати билан чиқарадиган қаттиқ бетартиб овози; шовқин-сурон. Шу вақт отишмалар яна кучайди. Ҳамма ёқни шовқин-

сурон, бақирӣқ-чақирӣқ босиб кетди. И. Раҳим, Чин муҳаббат. Ичкаридан отишма, шовқин-сурон, бақирӣқ-чақирӣқлар эшитилиб турарди. «Ёшлик». Ҳадемай кеч кириб, қишлоқни подадан қайтган молларнинг мағраши, одамларнинг бақирӣқ-чақирӣғи тутиб кетди. «Ёшлик».

БАҚИРЛАМОҚ Бақир-буқур овоз чиқариб қаттиқ қайнамоқ. [Ҳамробиби] Дастурхон ёзди, бақирлаб қайнаётган самоварни келтириб, қопқоқлаб қўйди. Р. Файзий, Эл меҳри. Катта бақда бақирлаб сув қайнамоқда. Ҳайдарбой хилма-хил чойнакларга жуда чаққонлик билан чой дамлаб, ичкарига ташиб турибди. П. Турсун, Ўқитувчи.

БАҚИРМОҚ I Бор овоз билан қичқиримоқ, шовқин солмоқ. Катта дарё ҳайқирмас, ақли киши бақирмас. «Қанотли сўзлар». ■ Олахўжа товушининг борича бақиради: -А!? Тарғил ҳўкиз ўлиб қолди? Нима? Нега ўлар экан? П. Турсун, Ўқитувчи. Бектемир кўрагига сиғмаган ҳаяжон ва меҳрни ифодалагандек, гайришуурӣ равишда бақириб юборди. Ойбек, Кўёш қораймас.

2 Огриқдан ёки кўрқувдан дод солмоқ, дод-фарёд кўтармоқ. [Салимбойвачча] Ҳар он, ҳар лаҳза фалокатни кутди. Гўё Гулнор ҳозир ошни ичади-да, дарров бақиради. Ойбек, Танланган асарлар. Лаъли бехосдан: «Дод, ўламан», деб бақириб юборди. Ҳ. Фулом, Машғал. «Войдод!» деб бақирмоқчи бўлман, овозим чиқмайди. Ҳ. Назир, Ёнар дарё.

3 Овози борича бақириб дағдаға қилмоқ, дўқ урмоқ, пўписа қилмоқ. -Бақирманг, — деди хўмрайиб Йўлчи, — шу вақтга давр эшитдим, чидадим, энди-чи? Йўқ! Ойбек, Танланган асарлар. [Мўлтон Муталга:] Бақиргингиз келса, хотинингизга бақиринг! О. Ёқубов, Ларза. Унинг бировга бақирганини, стол мушлаганини Зумрад кўрган эмас. С. Сиёев, Отлиқ аёл.

4 кўчма Чиранмоқ, гердаймоқ. Бор — бақирар, йўқ — чақирар. Мақол.

БАҚИРОҚ Бақириб, шанғиллаб гапиришга одатланган; шанғи. Бақироқ чол. Бақироқ туя — норинг, Бақироқ ота — мадоринг. Мақол. ■ Хўжайин — бақироқ одам. Ойбек, Танланган асарлар. Ўзи кўрқоқ бўлса ҳам, ўлгудек бақироқ, ваҳима. А. Мухтор, Чинор.

2 Ҳадеб овоз чиқараверувчи, нотинч (ҳайвонларга нисбатан). Бақироқ сигир сут-

сиз бўлар. Мақол. Ёлғиз бола йиғлоқ бўлар, Ёлғиз туя бақироқ бўлар. Мақол. ■ Бақироқ эчкидай мунча шанғиллайсан. Ж. Абдуллахонов, Хонадон.

3 кўчма Шовқин-суронли; гулдуросли. *Офтоб акси тушиб нақшларга бўғилади бақироқ бозор.* Х. Даврон, Болаликнинг овози. *Бақироқ булутлар қандай яхши! Шариллатиб ёмғир ёғиб юборди.* Мирмуҳсин, Умид.

БАҚИР-ЧАҚИР Кўп кишиларнинг, кўпчиликнинг баланд ва бетартиб овози. *Маҳалла кўчалари ҳеч қачон бунчалар гавжум бўлмаган эди: бақир-чақир овозлар, арраларнинг чийшлаши, болгаларнинг тақиллаши эшитиларди.* «Саодат». ..*ташқарида чироқлар ёнган, йўлакда тапир-тупур қадам товущлари, бақир-чақир, кулги.* Х. Султонов, Онамнинг юрти.

БАҚИЯ [a. بقیه — қолдиқ; ортиб қолган нарса] эск. Солиқ, тўлов, қарз кабиларнинг вақтида тўланмаган қисми; қолдиқ, боқимонда. *Солиқ бақиялари.*

БАҚИЯДОР [бақия + ф. دار — бирор нарсага эгаликни билдирувчи аффикс] эск. Солиқ, тўлов ёки қарзни ўз вақтида тўламаган; қарздор.

БАҚЛАЖОН [a. بقله — полиз ўсимлиги, сабзавот] Томатдошлар оиласига мансуб бўлган бир йиллик ўсимлик ва унинг би-нафшаранг, серэт ҳосили. *Кампир иккита ликопчада булғор қалампири аралаштириб қовурилган бақлажон келтириб кўйди.* Э. Усмонов, Ёлқин. *Кўзимга аччиқ қалампир билан бақлажон тўла баққол дўконларидан бошқа нарса кўринмайди.* «Ёшлик».

БАҚО [a. بقا — абадийлик, мангулик; давомлилик] 1 эск. кт. Абадийлик, мангулик; чексиз ҳаёт, абадият. *То муҳаббат умридек Умри бақо бўлсин қуёш.* Э. Воҳидов. *Истибдод ҳеч маҳал билмагай бақо.* Ж. Жабборов.

Бақо ва фано флс. Ўрта асрлар Шарқ фалсафасида чексизлик маъносидоғи тушунча.

2 кўчма Нариги дунё, абадий уйқу олами. *Жойингиз жаннатда бўлгай, Эй надар, нур боимон. Рихлат айлабсиз бақога, Унда нурсиз ломакон.* Н. Аминов, Суварак. *Ким ул шаҳ ўтди бу дорул-фанодин, Хабар келтиргали мулки бақодин.* Саййид Қосимий, Садоқатнома.

3 Бақо (эркаклар исми).

БАҚОСИЗ айн. бебақо. *Эй воҳ, бақосиз фалак! Ойбек, Навоий. Бақосиз билдинг эмди бу жаҳон раъноларин, эй дил, Бориб майхона кунжида фанолиғ қилганинг яхши.* Увайсий.

БАҚРАЙГАНЧА рвш. Ҳайратга, даҳшатга тушган ҳолда. *Севаргул ирғиб ёстиқдан бош кўтарди-ю, бақрайганча, қотди-қолди.* Н. Қиличев, Чигирик. *Бундай қарасам, Ювош, каллага бақрайганча, суратдай қотиб қолбди.* Э. Раимов, Ажаб қишлоқ.

БАҚРАЙМОҚ 1 Ҳайрат ва таажжубдан, кўрқувдан ёки ғазабдан кўзларини катта очиб, чақчайиб қарамоқ, тикилмоқ. *Ҳа, маймун уйнатяпманми, нега менга бақрайиб қарайсан? «Саодат».* *Ўтирган паранжили хотинлардан бири буларга ҳадеб бақрайиб қараган ёш қизчасини етаклаб, четга чиқди.* А. Мухтор, Опа-сингиллар. *Берироқда ўтирганлар нима ҳақида баҳс кетаётганига унча тушунолмаб, бир-бирига бақрайишарди.* Ҳ. Назир, Кўктерақ шабадаси. - *Бақрайманг, мулла Муҳсин, — деди кулимсираб Хатиб домла.* А. Қодирий, Фирвонлик Маллавоёй. *Боқижон оғзини очиб, бақрайиб қолди.* Ойбек, О. в. шабадалар.

2 Кўзлари катта очилган ҳолда қотиб турмоқ. *Кейин кўзлари ўлган бузоқнинг кўзларидай бақрайиб қолди.* К. Яшин, Ҳамза. *Саид аввал бақрайиб турди-да, кейин Мадинанинг гапини тушунди.* Ойбек, О. в. шабадалар.

БАҚРАЙТИРМОҚ; кўзни бақрайтириб 1 Кўзларини катта очиб, чақчайтириб қараб туриб (ғазабдан ёки назар-писанд қилмагандай). *Ҳакимбойвачча Гулсумбидини куч билан силтаб тортди, кўзларини ниёладай бақрайтириб бобиллади: «Бас, уятсиз махлуқ!»* Ойбек, Танланган асарлар. *Акмал акам сал нарироқ турган бўлса ҳам майлига эди, кўзини бақрайтириб туриб сўрагани нимаси?* Н. Фозилов, Қуш қаноти билан.

2 Кўзларини бир нуқтага тиккан ҳолда уйқусиз. *Айвонда кўзимни бақрайтириб ётибман-у, шуларни ўйлайман.* Э. Раимов, Ажаб қишлоқ.

Одамнинг кўзини (ёки кўзингни) бақрайтириб Одамнинг кўз олдида, одамнинг кўзига қараб туриб. *Одамларинг ярамас бўлса, ўғриларга йўл очиқ. Куппа-кундузи кўзингни бақрайтириб талайдилар.* Ойбек, Қуёш қораймас.

БАҚРАЙТМОҚ қ. бақрайтирмоқ. *Кўзларини бақрайтган Тожибой Элмуродга*

бақирди: -Нима, нима? Нима қилиб қўйибман кўпчиликка-а?! П. Турсун, Ўқитувчи.

БАҚУВВАТ [ба. + қувват] **I** Куч-қуввати нормал даражадан ортиқ, зўр жисмоний кучга эга бўлган; кучга тўла, кучли. Бақувват одам. Бақувват йигит. Бақувват аёл. Бақувват от. ■ Мирзабой жисмонан анча бақувват эди. «Ёшлик». Тоғда гавдали, бақувватлар керак бўлади, деб ўйлади. Шухрат, Шинелли йиллар. Бу эркак ўзи суяниб турган қоядек дағал ва бақувват, куёшдек иссиқ ва ҳузурбахш эди. «Ёшлик».

Бақувватмисиз? Ҳол-аҳвол сўраш, саломлашиш, кўришишда айтилади. -Бақувватмисиз, отажон? -Алҳамдулилло. Ойбек, Танланган асарлар. Ўзинг саломатмисан? Ўзинг бақувватмисан, Шокир? «Ёшлик». **Бақувват тортмоқ** Кучга кирмоқ, кучига-куч кўшилмоқ. Меҳнат билан киши қаримайди, етилади, бақувват тортади. Газетадан. **Бақувват қилмоқ** Куч-қувват бағишламоқ; суянчиқ, таянч бўлмоқ. ..кўкрагимни иситиб, белимни бақувват қилиб турган хатни-я! И. Раҳим, Чин муҳаббат.

2 Организм бирор қисмининг соғлом, бўлиқ ва кучга тўлалигини ифодалайди. Бақувват қўллар. Бақувват тишлар. Бақувват елка. Бақувват панжа. Бақувват соч. ■ Йигит супа олдидан тўхтаб, халтасини қўйди, узун, бақувват қўлларини чолга чўзди. Ойбек, Танланган асарлар. *Заргаров бақувват иягини аста кўтариб, киприқларини нирпиратганча Зиёдага тикилиб қолди.* А. Мухтор, Асарлар. ..кўкрак чўнтагидан тароғини олиб, қундуздай бақувват сочини таради. С. Анорбоев, Оқсой. *Ем еган отлар бақувват оёқларини кериб ташлаб, қўш қосилкани эркин судраб кетдилар.* С. Анорбоев, Оқсой.

3 Пишиқ, мустаҳкам. Бақувват ип. Бақувват курси. Бақувват панжара. ■ Тоғини амирзода ҳарамига олиб боришиб.. бақувват курсига ўтқазиб, қўл-оёғини унга маҳкам боғлашди. Мирмуҳсин, Меъмор. *Дороббек деразининг бақувват темир панжараларидан ичкарига мўралади.* Д. Нурий, Осмон устун. *Ҳовлида бир уй, бир айвон, яна бир ҳужра бор. Эски, аммо ҳали бақувват.* Ойбек, Танланган асарлар.

4 Яхши ўсган, баравж, бўлиқ, йўғон. Йўнғичқа сизникими? Ёш экан ҳали, жуда бақувват ўсибди. Ойбек, Танланган асарлар.

Ғузанинг ҳосилдор шохлари бақувват, етук эди. Ойбек, О. в. шабадалар. *Толнинг тўғри ўсган бақувват шохлари ҳодача ўрнида ишлатилади.* Газетадан. *Адил, бақувват қарағайлар кўзларни беҳтийёр ўзига тортди.* Ойбек, Куёш қораймас.

5 Ҳаракатлантирувчи катта кучга эга, қувватли. Бақувват мотор. Бақувват техника. Бақувват трактор.

6 Кўчма Бадний жиҳатдан пишиқ, мазмунли. *Драматик поэмада персонажлар нутқи шеърини жиҳатдан бақувват, афоризмга бой, ҳаяжонли, таъсирли бўлиши керак.* «ЎТА». *Бақувват шеър керак дастгоҳ вазнида.* Азамат болганинг ҳар зарби бир шеър. А. Мухтор, Асарлар. *Театрнинг ҳам асосий, ҳам кичик саҳнасида бир неча бақувват спектаклар кўрсатилди.* «ЎТА».

7 Катта бойликка эга бўлган, бадавлат, давлатманд; таянчи, суянчиги бор. *Тангриқул ҳожи бақувват хўжалик эди.* А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари. -*Таги бақувватмикан?* -Бақувватки, у ёқ-бу ёғи йўқ. «Ёшлик».

Бели бақувват Бой, давлатманд. *Эли бақувватнинг бели бақувват.* «Қанотли сўзлар». ■ *Шундай замонда унинг қизига ўн беш минг берадиган «бели бақувват» топи-лармикан?* П. Турсун, Ўқитувчи. **Илиги бақувват** Соғлом, кучли, забардаст. *Илиги бақувват экан!* Ойбек, О. в. шабадалар. **Имони бақувват** Маънавий, ахлоқий жиҳатдан баркамол; покиза, ҳалол. *Имонингиз доимо бақувват бўлсин.* К. Яшин, Ҳамза. ..ғазал мулкининг султони ҳазрат Алишер Навоий ва булар каби азиз уламою фузалолар.. му-сулмон, имони бақувват зотлар бўлганлар. К. Яшин, Ҳамза. *Бақувват экандир танда имонинг.* «Юсуф ва Аҳмад».

БАҚУВВАТЛИК Куч-қудратга, қувватга, бойликка эгалик, мустаҳкамлик. У ўзининг бақувватлигини кўрсатди. *Хўжалигимиз мустаҳкам ва бақувватлигини исботлади.*

БАҚҚА с. т. шв. айн. **буёққа.** Э, полвон бола, баққа юр! С. Аҳмад, Уфқ. -*Қани, пакитни олинг, жиян, — деди Даврон тоға. — Олинг баққа!* Н. Аминов, Ёлғончи фаришталар.

БАҚҚОЛ [a. بَقَال — озиқ-овқат моллари, сабзавот сотувчи] эск. Майда-чуйда рўзгор моллари ва озиқ-овқат (мева, ширинликлар ва ш. к.)лар сотувчи майда савдогар. *Сўз кўрки*

— мақол, Гузар кўрки — баққол. Мақол. ■
 Ҳар йили ҳамалининг унинчи кунини шаҳардаги
 нуфузли баққоллардан бири етти хил кўкат,
 етти хил тармева солинган баркаш кўтариб
 саройга борарди. С. Сиёев, Аваз.

БАҚҚОЛЛИК 1 Баққол иши, касби, ху-
 нари. *Урганжиларнинг кўпчилиги баққоллик
 қиларди, шунинг учун уларни «баққолон» —
 баққоллар деб ҳам юритардилар.* С. Айний,
 Эсдалиқлар.

2 Баққол дўкони ва ўшандай дўконлар
 жойлашган раста. [*Ҳасанали*] *Узун кун уйда
 бекор зерикканлигидан, ҳожига айтиб, бир-
 мунча дастмоя билан гузардан баққоллик
 дўкони очган эди.* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

БАҚҚОЛХОНА [баққол + хона] Баққол
 дўкони, баққоллик билан шуғулланиш
 жойи. [*Шерали*] *Етти йилдан сўнг саргар-
 дон бўлиб, балиқфурушларга хизмат қилиб,
 акасини ёд қилиб, бир чет бозорга келиб, бир
 баққолхонада ўтира бошлади.* «Эрали ва
 Шерали».

БАҚҚОЛЧИЛИК айн. баққоллик. *Мат-
 пано баққолчиликка ўтиб, бир белбоғ меваче-
 ва олди.* С. Сиёев, Аваз. *Бир қассоб дўкони;
 бунинг ёнига суқилган кичкина баққолчилик.*
 Ойбек, Танланган асарлар.

БАҒАЗ [ф. بغاز — пона, ёғоч қозик] Сўри
 ёки ишқомнинг поясига кўндаланг боғ-
 ланадиган ёғочлар. *Қатор кетган ишқом.*
*Ҳосилдан сим бағазлар қаддини аранг кў-
 тариб турибди.* Газетадан. *..ўсиб чиққан янги
 новдалар юқори бағаздан ошиб, пастга —
 заминга қараб ўса бошлади.* Газетадан.

БАҒАЙРАТ [ба.. + ғайрат] айн. ғайратли.
*Йўлдош ака — ақли расо, бағайрат, баҳим-
 мат йигит, ўз қардошлари орасида камол
 топмоқда.* Н. Сафаров, Оловли излар. *Кекса-
 лари йигитлардай бағайрат, аммо йигит-
 лари кексалардай солдийда, доно.* Ф. Ғулом.

БАҒБАҚА [а. بَقَاقَه — қулқуллаш; пуфак
 ҳосил бўлиш ёки غَبْغَبَه — иккинчи ияк,
 бақбақа] Ияк остидаги бир оз осилинқираб
 турган юмшоқ эт. [*Кумушининг*] *Бу кунини
 совуққа қарши кийиб олган савсар пўсти-
 нининг ёқалиги кишининг ҳасадини орттириб,
 нафис бағбақаларини ўпиб ётар эдилар.* А.
 Қодирий, Ўтган кунлар. *Анча озиб, бағ-
 бақалари шалвираб қолган Салимхон Обидий
 ҳам залда ўтирарди.* Мирмуҳсин, Умид.

БАҒБАҚАДОР [бағбақа + ф. دار — бирор
 нарсага эгаликни ифодаловчи аффикс]

Бағбақаси бор, катта бағбақали. *Мадина чод-
 ра ичида овозини чиқариб, бағбақадор адво-
 катни дуо қилди.* Мирмуҳсин, Чодрали аёл.

БАҒ-БУҒ тақл. с. Бир-бирига қулоқ
 солмай, тартибсиз равишда шанғиллаб
 гапириш, шунга ўхшаш шовқин. *Хуллас,
 «Болалик уй — бозор» деганларидек, бу уйда
 бағ-буғ кўп бўлса ҳам, ғийбат йўқ.* Ҳ. Ғулом,
 Машғал. *Болалари кўп, уйи бағ-буғ.* Ойбек,
 Болалик. *-Ана холос, — деди Эъвозхон,
 болаларининг бағ-буғидан қулоғи битиб, —
 энди ишга ҳам юборишмайди бу гиргиттонлар.*
 Ҳ. Ғулом, Машғал.

БАҒДАШ шв. айн. чордана. *Уйда бундай
 қилиб, бағдаш қуриб ўтирмайди (канизлар).*
 «Муродхон».

БАҒДОДИ 1 Яхлит тахталардан ясалиб,
 геометрик шаклли нақшлар билан безатила-
 диган икки табақали энг қадимги эшик тури.

2 Ёғочсозлик ва кулолчилик маҳсулот-
 ларига геометрик шаклли нақшлар солиш
 усулларидан бири.

БАҒДОДИЙ 1 Бағдод шаҳрида ишлан-
 ган, Бағдод шаҳридан келтирилган. *Бобурнинг
 яловбардори олиб юрган тиғлар орасида ол-
 тин дастали катта бағдодий қилич бор эди.*
 П. Қодиров, Юлдузли тунлар.

2 Бағдод шаҳрида таввалуд топган; бағ-
 додлик.

БАҒИЗ кам қўлл. Нуқсон, айб, камчи-
 лик; баҳона. [*Бой*] *Ҳе йўқ-бе йўқ ўшқиради,
 ҳар нарсадан бағиз топиб, болаларни койий-
 ди.* Ҳ. Нуъмон ва А. Шораҳмедов, Ота.

БАҒИЛЛАМОҚ 1 Куйиб-пишиб норози
 оҳангда тинимсиз гапирмоқ. *Самандар ту-
 таққанча подадан адашган эчкиларини ол-
 дига солиб келаётган экан, бағиллаб берди.*
 «Ёшлик».

2 Тинимсиз, қотиб йиғламоқ. *Бола кечаси
 билан бағиллаб чиқди.*

3 Шовқинли овоз чиқармоқ (техник ас-
 собларда). *Самовар бағиллаб қайнамоқда.* ■
 [*Насос станциясида*] *Қанча-қанча ақлли
 машиналар бағиллаб ишлаб турибди.* Ж.
 Абдуллахонов, Тўфон.

БАҒИР (3-ш. бирл. бағри) **1** айн. жигар **1**.
От — сағридан, қўй — бағридан. Мақол.
Бағринг оғриси, бол ҳам тотимас. Мақол.

2 кўчма Тананинг бўйиндан қорингача
 бўлган олд қисми; кўкрак, кўкс, тўш. *Бағ-
 рига босмоқ.* ■ *Нилуфар кўғирчоқни бағрига
 босганча, югуриб ойисининг ёнига борди.* С.

Аҳмад, Юлдуз. *Аҳмад билан бағир бериб кўришдик.* «Ёшлик». *Анвар овқатдан бирикки луқма олиб, қўлини артди, сандал кўрпасини бағрига тортиб, кучли ва узун тин олди.* А. Қодирий, Меҳробдан чаён.

3 кўчма Кучоқ; ҳимоя, паноҳ; ён. *Отабек сунбул исли сочлардан руҳ олар, Кумуш гўё унинг бағрига сингиб кетган эди.* А. Қодирий, Ўтган кунлар. *Синглингиз бағримда бўлади.* Ойбек, Танланган асарлар. *Усмонжоннинг кампир онаси бағрида туриш унга ўнғайроқдек кўринарди.* С. Зуннунова, Гулхан.

Бағрига олмоқ 1) қаттиқ кучоқламоқ; 2) кўчма ўз паноҳи, ҳимояси остига олмоқ. *Катта ҳовлида Пошишахон ўзи ёлғизлини қолгандан сўнг, Лаълини дурустроқ бағрига олди.* Д. Нурий, Осмон устуни.

4 кўчма поэт. Юрак, қалб, дил. *Бағри қонлар бирла ёрнинг зарра дарди йўқ, нетонг.* А. Орипов. *Поезднинг сўнги гудоги бағримни нашта мисоли тилиб юборди.* С. Сиёев, Кўрмайин босдим тиканни. *Айрилиқ ўтида бағри пораман, Қани энди Шоқаландар меҳрибон.* «Маликаи айёр». *Кўзда ёши мунчоқ-мунчоқ тизилди, Бунда ёлғиз эрди бағри эзилди.* «Маликаи айёр».

5 Жуғрофий ҳудуднинг ён, нишаб томони. Улар [Суннат билан Элмурод] сув ёқалаб юриб, пастликка тушдилар.. бир оз юргач, тоғ бағрида бир неча уй кўринди. Шуҳрат, Шинелли йиллар. *Тоғ бағирларида асалариларнинг мўл ва шифобахш асал тўплаши учун шароит етарли.* Газетадан.

6 кўчма Улкан, чўзилган ҳудудли макон, фазо; қўйин, кучоқ. Чўл бағри. *Ўрмон бағри. Ўлка бағри. Тун бағри.* ■ -*Мирзачўлнинг бағри кенг, — деди Сайрамов.* Ойбек, О. в. шабадалар. *Қамишкана кичкина ва хунуккина қишлоқ бўлса ҳам, бағри кенг, хушхаво.* П. Турсун, Ўқитувчи. *Унинг овози сукунат бағрини чок-чокидан тилади.* «Шарқ юлдузи». *Кўк бағрини чок қилади вулқон. Парчалади шум ният тунни.* «Гулдаста». *Кечки пайтда баданни ачитувчи бундай изғирин чўл шамоли чўл бағрида кезиб қоларди.* Р. Файзий, Чўлга баҳор келди.

Бағри бутун Ғамсиз, ташвишсиз, беармон. *Дунёда бағри бутун киши йўқ экан-да, ҳар кимнинг юрагида бир андуҳ.* Мирмуҳсин, Меъмор. **Бағри доғли** (ёки **бағри кабоб**, **бағри қон**, **бағри хун**) Ўта хафа, дилтанг, ғам, қайғу оғушида; куйиб адо бўлган; тамоман

умидсиз. [Ғофир:] *Лекин шу нотавонларни, бағри қон бечораларни ёқлайман.* К. Яшин, Ҳамза. *Тахта полсиз, нимқоронғи, тор уйчага жойлашгунча бағри хун, тоқати тоқ бўлганидан, бунда ўзини бахтли ҳисоблар эди у.* Ойбек, Нур қидириб. *Кўзларида лиммо-лим кадар, бағри доғли, юраги адоқ.* Ш. Раҳмон, Юрак қирралари. *Оқ юзимдан тавоф қилиб, Йиғлай-йиғлай, бағри кабоб қилиб.* «Нурали». **Бағри кенг** 1) даргоҳи, кучоғи, майдони кенг. ..*битта бола бўлса, юмалаб-сумалаб ўсади, ҳеч ташвиш тортманг, колхознинг бағри кенг.* А. Қаҳҳор, Қўшчинон чироқлари; 2) жўмард, сахий, кенг феъл. *Раис Ҳотамдан беш-олти ёш катта, одам-охун, мулоҳазали, бағри кенг бир киши.* М. Ҳазратқулов, Журъат. *Кўпинча куз деганимизда, кўз олдимизга шукуҳли, доно ва бағри кенг кексалар келади.* Ф. Мусаёнов, Ҳиммат. **Бағри куймоқ** Алам, ҳасрат, фалокат, жудоликка гирифтор бўлиб қийналмоқ. *Боланг ўлса бўлмасмиди. Бағринг куйса бўлмасмиди, Гитлер ўлгур, бошиндан Яшин урса бўлмасмиди.* «Кўшиқлар». **Бағри қора** Бировнинг ютуғини кўра олмайдиган, ичи қора, ёвуз. *Бағри қора одам.* ■ [Жамила хотинларга:] *Йўқол номус, юрак ўғрилари, кўзимдан йўқол! Қассоблар, бағри қора калтакесақлар, илонлар, чаёнлар.* Ҳамза, Бой ила хизматчи. **Бағрингиз бутун бўлиб қолдими?** Йироқдаги, кутган кишиси келган одамдан кўнгил сўраш учун ишлатиладиган ибора. **Бағрини кўтариб олмоқ** 1) қоматини ростлаб, олмоқ; гурур билан дадил юрмоқ. *Сен ҳам бундай бағрингни кўтариб юрсанг-чи!;* 2) моддий ёки маънавий қийинчиликлардан қутулиб, ўзини ростлаб олмоқ. *Худога шукур, бу йил деҳқончиликдан анча бағримни кўтариб олдим.* **Ер бағрида** 1) ер ичида, ер остида. *Ўзбекистон ер бағирларида жуда кўп, хилма-хил фойдали қазилмалар бор;* 2) ер тагида, гўрда. *Навқирон Тоҳиржон ер бағрида ётганда, мен келинни ўйлайманми?* Ойбек, Танланган асарлар.

БАҒИР-БУҒУР айн. **бағ-буғ.** Болаларнинг бағир-буғуридан қулоғим тинди. *Бағир-буғур гаплашиб ўтиришибди.*

БАҒИРЛАБ: ер бағирлаб Ерга яқинлашиб, ерга ёпишиб, ер бўйлаб. *Ер бағирлаб учмоқ.* ■ *Икки ёндаги хазонрез гуллар ёмғир шиддатидан ер бағирлаб ётибди.* С. Сиёев, Ёруғлик. *Булар талай ергача эмаклаб, талай*

ергача ер бағирлаб боргандан сўнг, бутазорга киришди. А. Қаҳҳор, Олтин юлдуз. *Ана, бизнинг қанотли соямиз ер бағирлаб сузмоқда.* А. Мухтор, Асарлар.

Ер бағирлаб қолмоқ Қариб мункайиб қолмоқ, қартаймоқ. Бечора кампир ер бағирлаб қолибди. *Нормат унинг қонсиз, тиришган юзларига қаради.* И. Раҳим, Чин муҳаббат.

БАФИРЛАМОҚ айн. бағилламоқ.

БАФИШЛАМОҚ 1 Бирор нарсага эга қилмоқ, эриштирмоқ; бермоқ, бахш этмоқ. *Ғайрат бағишламоқ. Илҳом бағишламоқ. Орзу инсонга қанот бағишлар.* Мақол. ■ *Агар банда сидқидил билан худодан сўраса, томчи ўрнига дарё бағишлайди.* Ойбек, Нур қидириб. *Камтарлик, ақл-заковат кишиларга улуғлик бағишлайди.* Газетадан. *Эсингизда борми, мени дор остидан қутқариб, менга янги ҳаёт бағишладингиз?* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

2 кўчма Бутун борлиғини бировга бермоқ, унинг ихтиёрига топширмоқ; бахшида этмоқ. *У [Шукур Саъдулла] бутун умрини ёш авлод қалбига эзгулик синдиришга бағишлади.* «Саодат». *Тўлғоной билан Пардабой, шундай қилиб, бир-бирига танини бағишлаб, неча замонлар уйнаб-кулиб қўша қаришди.* «Ойсулув». - *Юзта жоним бўлса, ҳаммасини устодага бағишлайман,* — деди Зулфиқор. Мирмуҳсин, Меъмор.

3 Бирор нарсани (одатда бадий асар, муסיқа ва ш. к. ни) бирор кимсага, масала ёки маросимга атамоқ, қаратмоқ. *Улкан шоир ва таржимомимиз Миртемирнинг маъсум хотирасига бағишлайман.* Ф. Салом. *Шоир бўлсам, ёмонми? Ҳамма шеърларимни ёлғиз сизга бағишлардим.* Шухрат, Шинелли йиллар. *Гулжамол жангчи ёри Бегижонга бағишлаб қўшиқлар тўқиб, оқ олтин далаларини янграптиб куйламоқда.* Н. Сафаров, Севги.

4 дин. Дуо ўқиб, савобини худога, азиз-авлиёларга ва арвоҳларга атамоқ, бахшида қилмоқ. *Қурьон бағишламоқ.* ■ *Бир қария Холматжоннинг бувисига қурьон бағишлади.* С. Аҳмад, Уфқ. «*Қул-хувалюху аҳад*»ни уч марта такрорлаб, *фотиҳа ўқиди ва:* - *Кеча, бугун ўлган ҳамма ўзбекларга бағишладим,* — деб шивирлади Полвон. Ойбек, Қуёш қораймас.

5 эск. Кечирмоқ, афв этмоқ. *Қутбижоним, мени бағишла, деб ёлворган ҳолда Ҳамдам*

унинг кўлини тутиб, сўзини давом қилдирди. С. Айний, Қуллар.

БАФИШЛОВЧИ Бирор нарса (хусусият, ҳолат, руҳий озиқ ва б.)га эга қилувчи; берувчи, бахш этувчи. *Бу кеча ҳам бу иккинчи ўлимдан қутқазувчи ва иккинчи марта менга ҳаёт бағишловчи сиз бўласиз!* А. Қодирий, Ўтган кунлар. *Рухга энгиллик бағишловчи, дилни маст қилувчи аллақандай нордон ҳид димоққа урилди.* М. Маҳмудов, Мангу куй излаб.

БАҒОЯТ [ба.. + ғоят] рвш. Юқори, ортик даражада, жуда ҳам, ўта. *Кароматингиз бағоят тўғри.* Ойбек, Навоий. *Унинг кулгуси ўзига бағоят ярашар эди.* Э. Усмонов, Ёлқин. *Ишлари бағоят кўп бўлгани сабабли Қамбар Мирзодан ҳамма гапни эшитиб турдим,* — дедилар. Мирмуҳсин, Меъмор.

БАҒРИКЕНГЛИК Масалага кенг кўламда, очиқ кўнгиллик билан ёндашишлик. *Гап бағрикенгликда, холисликда, адабиётимизнинг келажаги учун чинакамига қайғура билишдадир.* Газетадан. *Ана шу «композицион» бағрикенглик биринчи навбатда Шайхзоданинг ягона бир мотивни пояма-поя ривожлантириш санъатида кўзга ташланади.* «ЎТА».

БАҒРИТОШ Бераҳм, шафқатсиз. *Бағритош одам.* ■ *..бари бир бағритош бойдан, ҳали кўрасиз, қасос олмай қўймайман.* К. Яшин, Ҳамза. *Гўдакларни ота меҳрдан маҳрум этиб, уларни тирик етим қилган бағритош — сиз эмасмисиз?* «Таниш башаралар».

БАҒРИҚОРА зоол. Сийнасида қора белгиси бўлган қуш. *Қодиржон ака, ҳаққушлар осмонда парвоз қилиб юрсалар, ана бағриқора, деманг яна.* «Аския».

БАҒРИҚУРТ зоол. Қўйларнинг ўпкасига тушадиган бир хил қурт. *Айниқса, қоракўл кўзилари нозик бўлади: зах ерга ётди дегунча, ўпкасига бағриқурт тушиб, ўлиб кетади.* С. Анорбоев, Эртаги куннинг товуши билан.

БАҲАВО [ба.. + ҳаво] Ҳавоси ёқимли, мусаффо; кенг ва очиқ. *Шоир бир нафас ором олмоқ учун тоза, баҳаво бир хонага кирди.* Ойбек, Навоий. *Йўлкалари топ-тоза, бағри кенг, баҳаво бир хиёбон.* «Саодат». *Асрорқул чойхонани жуда баҳаво жойга қилган эди.* А. Қаҳҳор, Асарлар.

БАҲАЁ [ба.. + ҳаё] айн. ҳаёли, номусли. *Баҳаё қиз.* ■ *..ишингиз бормиди? — маъноли,*

баҳаё оҳангда сўради кулимсираб, уялганидан ёноқлари қизариб кетди қизнинг. Ойбек, Улуғ йўл. Болаларниқандай кулимсираган, жуда жонли ва қандайдир баҳаё қоп-қора кўзлар дафтарлар устида югуради. Ойбек, Нур қидириб.

БАҲАЙ [ба.. + ф. *هۈ* — хўш, қани; ҳой] Нима гап, қалай; тинчликми; яхши. -*Ҳа, уста Фарфи, баҳай?* — деди Ҳомид. А. Қодирӣ, Ўтган кунлар. -*Баҳай? Тинчликми?* — сўради бозор ишчиси. Ш. Холмирзаев, Оғир тош кўчса. *Саломатмисиз, қимирламанг, қимирламанг. Ҳа, баҳай?* Р. Файзий, Ҳазрати инсон.

БАҲАЙБАТ [ба.. + ҳайбат] 1 Ҳажм-ўлчови одатдагидан ортиқ; жуда катта, жуда улкан, ҳайбатли. *Баҳайбат минора. Баҳайбат тоғ.* ■ *Асрий қорлардан бошига салла ўраган баҳайбат қоялар шаҳар теграсида виқор билан турганча қотиб қолган.* К. Яшин, Ҳамза. *Баҳайбат ўрик остидаги каравотда эллик ёшлар чамасидаги бир аёл ўтирарди.* Д. Нурий, Осмон устуни. *Баҳайбат пармаловчи машиналар қишлоқ биқинида қудуқ қазёттир.* «Ёшлик».

2 Кўриниши ваҳимага соладиган, қўрқинч ҳиссини туғдирадиган; ваҳимали, даҳшатли. *Лочин деганда, кўз олдимизда баҳайбат йиртқич қуш пайдо бўлади.* «Фан ва турмуш». *Икки-уч юз қадам наридаги якка-ёлғиз дарахлар ва пастқам уйларнинг қамиш ва ёғоч бўғотлари туман ичида, оқшом маҳалдаги кўланкадай, баҳайбат кўринади.* П. Турсун, Ўқитувчи. *Утовдай шўппайган улкан тошлар ортида қандайдир баҳайбат махлуқ пойлаб тургандай.* Ж. Абдуллахонов, Орият.

БАҲАМ [ф. *بهم* — бирга, биргаликда]: **баҳам кўрмоқ** ёки **баҳам кўришмоқ** 1 Ўртада тенг бўлишиб емоқ ёки ичмоқ; бўлишиб олмоқ. *Аҳмаджон ака.. ўзлари сержон бўлсалар ҳам, битта нонни топсалар, биз билан баҳам кўришган.* М. Қориев, Ойдин кечалар. *Ҳаммаиз худди бир ота-онанинг боласидек аҳилмиз.* Ҳамма нарсани баҳам кўрамиз. Ҳ. Нурий, Лочин боласи лочин. *Ҳеч бўлмаса, бундай бирга ўтириб, шу чойнакдаги чойни баҳам кўрса, нима қиларкин?* С. Анорбоев, Оқсой.

2 кўчма Ўртоқлашмоқ, сирлашмоқ, ўзаро фикр алмашмоқ. *Дўст фақат ташвишда эмас, қувончни баҳам кўришда ҳам билинади.* «Ёшлик». *Мавлуда ўз тажриба-*

ларини ҳеч вақт сир сақламайди, балки уни доимо ўз дугоналари билан баҳам кўради. У. Муҳамедов, Опа-сингиллар. *Бекмирза иккимиз фильм ҳақидаги таассуротларимизни орада баҳам кўрдик.* Й. Шамшаров, Қаҳрамонлик йўли. *Аҳмадларни тезроқ учратиб, шодлигимни баҳам кўргим келади.* С. Сиёев, Ёруғлик.

БАҲАМЖИҲАТ [ба.. + ҳамжиҳат] *рвш.* 1 Бир тан, бир жон бўлиб, бир ёқадан бош чиқариб, ҳамжиҳатлик, аҳиллик билан. *Туркистон шахридаги кўп дўкондорлар тошкентликлар бўлиб, улар Анорбой деган катта бир бойнинг кўрасини ижарага олиб, шу ерда баҳамжиҳат туришар экан.* М. Муҳаммаджон, Турмуш уринишлари. *..оила ҳамда кенг жамоатчилик баҳамжиҳат иш олиб борсагина, кўзланган мақсадга эришиш мумкин.* Газетадан. *Хоразм элчиси Маҳмуд Жанда Ўзган шахрига беҳисоб совға-саломлар билан бориб, баҳамжиҳат бўлмоққа даъват этибдур.* М. Осим, Карвон йўлларида.

2 кесим взф. Иноқ, тотув. *Келинларим жуда чиқишқоқ, ҳар ишда баҳамжиҳат.* Ойбек, О. в. шабадалар. *Гап иттифоқда, баҳамжиҳат бўлишда, укам. Орага фитна солиш ёмон нарса.* Ойбек, Танланган асарлар.

БАҲАМЖИҲАТЛИК Бир ёқадан бош чиқариш; иноқлик, биргалик. Ҳамма баҳамжиҳатлик билан бир-бирини қўлласа, чўлларимиз бойроқ гулистонга, олтин водийга айланиб кетади, албатта айланади. «Шарқ юлдузи». *Мамлакатимиз учун иттифоқлик, баҳамжиҳатлик, яқдиллик сув ва ҳаводай зарур.* Ойбек, Нур қидириб.

БАҲАРНАВ [ба.. + *هر* — ҳар қандай + *а. نوع* — усул, йўл, восита] *рвш.* 1 Ҳар қалай, дуруст, ҳар ҳолда, бир навъи. *Катта одамнинг, ҳадеб суриштира бермай, ўз ҳолича юргани ҳам баҳарнав экан.* С. Анорбоев, Оқсой. *Чойхоначи Мирзо бувага кўмаклашиб, сув ташиб юрганиям баҳарнав экан.* Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол. *Қўшалоқ ўғлининг эттиси куни бутунлай овози чиқмай қолди.* *Сочини юлиб йиғлаганиям баҳарнав экан.* Ў. Ҳошимов, Икки эшик ораси.

2 Қандай қилиб бўлмасин, қандай қилиб бўлса ҳам, амаллаб. *Баҳарнав, шу эҳтимолни хоннинг қулоғига еткизсак бас-да, Калоншоҳ.* А. Қодирӣ, Мехробдан чаён.

БАҲАРҲОЛ [ба.. + *هر* — ҳар қандай + *а. حال* — ҳолат, вазият; аҳвол] *рвш. кт.* Ҳар

ҳолда, ҳар қалай. Султонали Анвар билан қизни тутиб беролмаса ҳам, баҳарҳол, хонга яхши кўриниб, Анварнинг ўрнини олишга муваффақ бўлди. А. Қодирий, Меҳробдан чаён. ..ўтириб зерикканиданми, баҳарҳол, биронта ҳамсухбатга муҳтожлик кўринар эди. Ҳ. Абдуллаев. Кулимсиради-ю, йигитни баҳарҳол, тушовлаб олгандек тутди ўзини. Ш. Холмирзаев, Тўлқинлар.

БАҲАҚ(Қ) [ба.. + а. *حق* — ҳуқуқ; адолат, ҳақиқат; оллоҳ] **1** Худо учун, худо йўлида (жон таслим қилиш). - *Бултур жон баҳақ таслим этганлар, — деди кампир хўрсиниб.* М. Осим, Карвон йўлларида. «Омонатингдан қутулдим», деб баҳақчи жон таслим қилиб, бу бобо ҳам дунёдан ўтди. «Баҳром ва Гуландом».

2 Худо ҳаққи, худо йўлида; тўғри. *Орамизда бу қўрқинч ҳолатга баҳақчи тушунадиган яхши одамлар йўқ.* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

БАҲ-БАҲ унд. с. Ҳайвонларни чақириш учун қўлланадиган ундов сўз.

БАҲБАҲЛАМОҚ «Баҳ-баҳ» деб чақирмоқ. *Баҳбаҳлашиб чўпонлар, чопаетир изидан.* «Ойсулув».

БАҲИММАТ [ба.. + ҳиммат] айн. **ҳимматли.** *Йўлдош ака — ақли расо, бағайрат, баҳиммат йиғит, ўз қардошлари орасида камол топмоқда.* Н. Сафаров, Оловли излар.

БАҲО [ф. *بها* — нарх, қиймат] **1** Бирор нарсанинг пул билан ўлчанадиган қиймати; нарх. *Юқори баҳо. Паст баҳо. Чакана баҳо. Бозор баҳоси. Келишилган баҳо. Қатъий баҳо. Уйдаги нархни бозордаги баҳо бузар.* Мақол. ■ *Отимнинг ўмилдириғига уларнинг ҳаваси келиб, баҳосини сўрадилар.* А. Қодирий, Кичик асарлар.

2 кўчма Аҳамият, моҳият, қадр-қиммат. *Бизда сувнинг баҳоси олтинга тенг.*

Баҳо бермоқ **1)** баҳосини, нархни белгиламоқ; **2)** бирор кимса, нарса ёки воқеа-ҳодисанинг аҳамияти, қадри ҳақида фикр билдирмоқ. *Биз эса бунга тўғри баҳо бермай, раҳмдиллик қиламиз.* К. Яшин, Ҳамза. *Одамнинг ҳуснига баҳо берма, ақлига баҳо бер.* Мақол. ■ *Незадир бу воқеага керагидан ортиқча баҳо бериб, унга, Оқилага синовчан назар ташлаб юрадиган бўлишди.* М. Жалолитдинова, Шонли авлод. **Баҳоси йўқ** **1)** ҳеч баҳолаб бўлмайдиган, жуда улкан аҳамиятга молик бўлган, бебаҳо. *Ҳаётда газ*

— *баҳоси йўқ нарса экан.* ■ *..Лекин [Ўрмонжон] яхши одам, худога қараб айтганда, баҳоси йўқ одам.* А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари; **2)** топилмайдиган, тенгсиз, ноёб. *Бечора Оқила, ўзи жуда ҳалол, меҳнаткаш, болаларга жуда меҳрибон, қисқаси, баҳоси йўқ хотин.* А. Қаҳҳор, Оғриқ тишлар. *Айниқса, мусаффо ҳавосининг, танга ором баҳш этувчи сарин еллариининг баҳоси йўқ.* «Ёшлик».

3 Таълим тизимида ўқувчиларнинг билимни ўзлаштириши, ахлоқи ёки маълум ютуққа эришиш даражасига қараб қўйиладиган балл. *Беш баҳо. Қониқарли баҳо.* ■ *Энди мактаб бораман, Беш баҳони оламан. Онамни қувонтириб, Шоколадни оламан.* «Бойчечак». *Нутқи равон болаларнинг баҳолари кўпинча юқори бўлади.* «Саодат». *Бу баҳолар билан институтни орзу қилмаса ҳам бўларди.* С. Сиеёв, Ёруғлик.

БАҲОДИР [мўғ. баатар — жасур, қўрқмас] **1** фольк. Жисмонан қудратли, паҳлавон; девқомат. *Рустам баланд бўйли, кенг елкали, баҳодир йиғит бўлиб етишибди.* «Эртақлар». *Баҳодирлар бу майдонда Туриш бермоққа ҳавасда.* «Гулшанбоғ».

2 Ҳеч нарсадан ҳайиқмайдиган, довиюрак, ботир; ҳимматли. *Ватанпарвар, жанговар бўл, ҳушёр бўл, Баҳодир бўл, халқинг билан ҳамкор бўл.* Ҳабибий. *Ҳосил жонкуярлари ва яйлов баҳодирлари сафида кўплаб марди-майдонлар бор.* Газетадан.

3 кўчма Қудратли, улкан, азамат. *Бу ялтироқ кўзли, қоп-қора узун завдали, нўлат баҳодир (поезд) ўз бағрида бутун бир ҳаёт олиб келмоқда.* П. Турсун, Ўқитувчи.

4 Баҳодир (эркаклар исми).

БАҲОДИР (ЛАР) тар. эск. Мўғуллар ҳукмронлиги даврида хоннинг шахсий жанговар гвардияси. *Баҳодирлар уруш вақтида илғор қисм билан ҳаракат қилган.* «ЎЗМЭ». *Бадианинг яна «Баҳодир» бўлиб юриши Зулфиқор билан Зафарнинг юрагига гулгула солди.* Мирмуҳсин, Меъмор.

БАҲОДИРЛИК Жасурлик, мардлик, мардонаворлик. *Бу соҳибжамол қиз [Бадиал] олдидан от уйнатиб, баҳодирлигини намойиш қиладиган худодод беклар қани?* Мирмуҳсин, Меъмор. *Баҳодирлик даъво қилиб юрардим, Душманларга шўр ғавғолар солардим.* «Маликаи айёр». *Ёв ичига ёриб кирган жангчиларимиз мислсиз баҳодирлик кўрсатдилар.* Назармат, Жўрлар баланд сайрайди.

БАҲОДИРЛАРЧА *рвш.* Баҳодирларга хос, баҳодирлар каби, жасурана. *Мен баҳодирларча бир иш кўрсатай, сиз ёш деманг..* Ҳабибий.

БАҲОДИРОНА *айн. баҳодирларча.* Баҳодирона жанг. *Баҳодирона меҳнат.* ■ *Чўлқуварларнинг баҳодирона юриши улуг адиб кўз олдига юз бераётган эди. «Ўзбекистон кўриқлари». Баҳодирона садоқатли ҳур диёр аҳлин, ҳар ишда қалбига сайқал бериб, зиё қиламиз.* Ҳабибий.

БАҲОИЙ, баҳоийя *тар.* 19-асрнинг ўрталарида Эрондаги бобийлар (бобийлик) ҳаракатининг давоми сифатида Ироқда вужудга келган диний-сиёсий оқим ва ушбу оқим тарафдори.

БАҲОИЙЛИК, баҳоизм *тар.* Баҳоийлар таълимоти, баҳоийлик ҳаракати.

БАҲОЛАМОҚ I Нарх кўймоқ, пулга чақмоқ. *Дадаси қазо қилганда, Махсумнинг отасидан қарз кўтариб кўмбди. Эчкисини, ерини баҳолаб, қарзига ўтказибди.* С. Анорбоев, Оқсой.

Баҳолаб олмоқ Байлашиб, кўтарасига бай қилиб олмоқ. *У [Йўлчи] чойхонада уйи шу томонда бўлган ва илгари таниш бир одам билан учрашиб, унга ўн минг хом гишт кўйиб беришни баҳолаб олди.* Ойбек, Танланган асарлар.

2 кўчма Нарса, ҳодиса ёки ҳаракатга баҳо бермоқ, унинг аҳамияти, қадр-қиммати ҳақида фикр билдирмоқ. *Қилмаган хизматимни шундай юксак баҳоладингиз.* Шухрат, Шинелли йиллар. *..ўзини билган одам бу гуноҳни катта жиноят деб баҳолайди.* А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари. *Илмий кенгаш каш-фиётимни кўриб чиқиб, яхши баҳолади.* Х. Тўхтабоев, Ширин қовунлар мамлақати.

БАҲОЛАШМОҚ I Баҳоламоқ *фл.* бирг. н. *Молни қанча баҳолашди?*

2 Баҳоси, нархи ҳақида талашмоқ, тортишмоқ; байлашмоқ. *Сизнингча, совчи юбориб, қизингизнинг қалин пулини баҳолашиши керакмиди?* Р.Раҳмон, Меҳр.

БАҲОЛИ I Муайян баҳога, нархга эга бўлган; баҳо, нарх кўйилган; қимматбаҳо.

БАҲОЛИ II [ба.. + ҳол]: **баҳоли қудрат** Қудрати, курби етганча, қўлдан келганча, имконият даражасида. *Баҳоли қудрат дастурхон ёзилган.* А. Суюн, Олис тонглар. *Хоним, қирқ йилдирки, эшигингизда баҳоли қудрат хизмат қилаётирман.* С. Сиёев,

Ёруғлик. *У адолат ва ҳақиқат учун баҳоли қудрат курашади.* «Ёшлик».

БАҲОЛОВЧИ Баҳо берувчи; нарх кўювчи; қадрига етувчи. *Аслида буюртмачи ҳам, ишингни баҳоловчи ҳам, қабул қилувчи ҳам ўшанинг ўзи эди.* Ж. Абдуллахонов, Хонадон.

БАҲОНА [ф. بهانه — сабаб, асосиз узр] **1** Бирор ҳаракат ёки ниятни амалга ошириш ёки оширмаслик учун ўйлаб топилган сохта, асосиз сабаб; ваз, дастак, рўкач. *Баҳона қилмоқ.* ■ *Гулнор.. Йўлчига сўзлашга ботинмас, сўзлашув учун бирон баҳона, сабаб қидиришга тиришар эди.* Ойбек, Танланган асарлар. *Мен унга рўйхуш бермай юрдим. Шундай бўлса ҳам, ҳали уни баҳона қилиб, ҳали буни баҳона қилиб кириб юрди.* А. Қаҳҳор, Хотинлар.

2 Бошланғич сабаб, боис. [*Бой Фофирга:*] *Тўй баҳонасида мендан сенга ўтиб қолган арзимаган нарсалар бор, шуларни пулга чақиб, орани очиқ қилиб кўйсак, деган эдим.* Ҳамза, *Бой ила хизматчи. [Фотиманинг] Амакиси «қизга кийим-кечак» баҳонаси билан унинг отасидан қолган бор бисотини сотди.* П. Турсун, Ўқитувчи. *Кенгайбойнинг суҳбати баҳона бўлди-ю, Убай ўйланиб қолди.* «Ўзбекистон кўриқлари».

Бола баҳона — дийдор ғанимат (иборанинг ўзгарган шакллари: **гул баҳона.., гўза баҳона..**) Бирор баҳона билан бутунлай бошқа мақсадда (хусусан, севгилисини кўриш учун) келган кишига нисбатан айтилган ибора. *Бола баҳона, дийдор ғанимат, деб улар олдинга йигитлар билан ёнма-ён ўтиришга ўрганишади.* Ҳамза. *Ҳа ёқмай кетсин-а, гўза баҳона-ю, аллакимларнинг дарди ғанимат экан-да, Юлдузхон?* Р. Файзий, Чўлга баҳор келди. *Гулни баҳона қилиб, ёр кўргани келганмиз.* «Кўшиқлар».

БАҲОНАЧИ Ҳадеб ҳар нарсага баҳона, ваз топаверадиган, ваз кўрсатаверадиган. *Баҳоначи одам. Жуда баҳоначи бўлиб кет-ясан-да! Ҳа, баҳоначи, яна қандай баҳона топиб келдинг?*

БАҲОР [ф. بهار — кўклам фасли] **1** Йилдаги тўрт фаслнинг бири, қишдан кейинги, ёздан олдинги фасл; кўклам (йилнинг март, апрель, май ойларига тўғри келади). *Эрта баҳор. Баҳор қуёши. Баҳор шамоли. Дарё сувини баҳор тоширади, Одам қадрини меҳнат оширади.* Мақол. ■ *У [Гулнор] букун шод, баҳор унинг нашьасига нашьа, гўзал-*

лигига гўзаллик қўшган. Ойбек, Танланган асарлар. *Баҳор жой танламас экан.* Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол.

2 кўчма Ҳар нарсанинг (умрининг, ҳаётининг) яшнаган, камолга етган пайти, шундай чоғлар рамзи. *Умр баҳори. Ҳаёт баҳори. Севги баҳори. Яхши хотин — ҳамиша баҳор.* Мақол. ■ *Шу ердадир мардлик, жасорат, Шу ердадир ҳаёт баҳори.* Ё. Мирзо, Ўғил меҳри. *Ахир ёшимиз кетяпти, умр баҳоримиз ўтиб, кузимиз яқинлашиб келяпти, Ҳаётхон! М. Исмоилий, Фарғона т. о. Фуломжоннинг кўнглида яйраган қувонч баҳори кўзларида жавлон урди.* М. Исмоилий, Фарғона т. о.

3 кўчма Умрининг маълум қисми, муддати, ёши. *Бизнинг Нарзимиз ўзининг йигирманчи баҳорини худди шу Молдавия ерида қарши олди.* Н. Сафаров, Оловли излар. *Бахтли қизим, мен ўйлаб боқсам, Икки баҳор кўрибди ёшинг.* Ё. Мирзо, Ўғил меҳри.

4 кўчма Қувонч, шодлик, бахт. *Ишқингда мен баҳорлар топдим, Баҳор ичра наҳорлар топдим.* Ҳ. Олимжон. *Сизда бўлган умид, ишончлар, Кунлар келар, яратар баҳор.* Файратий.

5 кўчма Севги, муҳаббат; умид. *Кимнингдир кўнглида баҳор гуллади. Кимдир кимгадир интизор бўлди.* Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол.

6 кўчма Севгили, маъшуқа, гўзал ёр. *Гуллаган баҳорим, сени севаман.* У. Исмоилов, Сайланма. *Сўлдимиқан гул чечакли баҳорим, Ҳам қишимдан, ҳам ёзимдан айрилдим.* «Нурали». *Хазон этмоқчи бўлмиш, ажратиб фасли баҳоримдан.* «Гулдаста».

7 Баҳор (хотин-қизлар исми).

БАҲОРГИ 1 Баҳорга, кўкламга оид, баҳорда бўладиган, баҳорга мўлжалланган. *Баҳорги экинлар. Баҳорги тошқин. Баҳорги беғамлик — кузги пушаймонлик.* Мақол. *Баҳорги ҳаракат — кузги баракат.* Мақол. ■ *Наврўзи олам ўлкамизга таширф буюргандан бери, барча боғларда баҳорги ишлар қизиб кетди.* Газетадан.

2 айн. **баҳорни.** Баҳорги экинлар. *Баҳорги галла.*

БАҲОРИ(Й) [ф. بهاره, بهارى — баҳор фаслига мансуб] **1** Баҳорда экилиб, шу йилнинг ёзида етиладиган (асосан, дон экинлари ҳақида). *Баҳори галла. Баҳори экинлар.* ■ *..баҳори галла майсалари инсон меҳнатининг мўъжизакор қудратини кўз-кўз*

қилиб.. турибди. Назармат, Жўрлар баланд сайрайди. *Аллоф баҳори арпа ўрнига кузгисини берган экан.* С. Айний, Эсдалиқлар.

2 Кўкламга мансуб, хос; яшил, ям-яшил. *Дўстимдир пишқирган баҳорий селлар, Оҳудек талпинган уйноқи еллар.* Газетадан. *Қанотини камалак қилиб, чарх уради баҳорий қушлар.* «Шарқ юлдузи». *Баҳорий либос кийган бахмал чўл ўзига сайқал берган фидойиларни унутмади.* Газетадан. *Уйга кириб, баҳорий ранг костюмини кийди.* С. Анорбоев, Оқсой.

3 кўчма Баҳордай ёш, навқирон; мусаффо. *Қуёш васли баҳорий ҳаёт Инсон меҳри билан ошнадир.* Н. Нарзуллаев. *Бу кўзларда туйғунлик, олижаноблик, кўнгилинг баҳорий тозалиги, илиқлиги.. жилваланади эди.* Ойбек, Танланган асарлар.

БАҲОРИКОР [ф. بهارىكار — баҳорга мўлжалланган, баҳорда қилинадиган] Баҳори экинларга мўлжалланган, баҳори экинлар экиладиган; суғорилмайдиган. *Баҳорикор ерлар. Баҳорикор деҳқончилик.* ■ *Баҳорикор ерларга экиладиган экинлар орасида зарур миқдорда ем бўладиган дон экинлари бўлсин.* Газетадан. *Тошхўжа ўйлаб турди-да, оғилхонадан қари биясини эгарлаб чиқиб, баҳорикор қирлар томонга йўрттириб кетди.* А. Мухтор, Чинор.

БАҲОРИКОРЛИК Баҳорги экинлар экиш билан шуғулланишлик, баҳорикор деҳқончилик. *Ҳалигача баҳорикорлик районларида кўз кўрмаган, қулоқ эшитмаган энг юқори ҳосил олишга эришилди.* Н. Сафаров, Дон.

БАҲОРИСТОН [ф. بهارستان — гуллаб-яшнаган боғ] *поэт.* Баҳорларга макон бўлган, доимо яшнаб турган ўлка, мамлакат. *Баҳористон атадим, ўлкам, Тасвирингга бўёқ етишмас.* Т. Ражабий, Ўзбекистон. *Фарғонани бир баҳористонга, бир боғистонга.. айлантириш учун бошланган музаффар юриш давом этяпти.* М. Мансуров, Ойдин йўлда.

БАҲОСИЗ 1 Баҳосини, қимматини ҳеч белгилаб бўлмайдиган, баҳоси йўқ; бебаҳо. *Э-э, нимасини айтасан, баҳосиз одам эдику!* С. Анорбоев, Оқсой. *Одам тухми кўрса, қолмайди қарор, Зулфига боғлаган баҳосиз гавҳар.* «Баҳром ва Гуландом».

2 Баҳога эга бўлмаган, баҳо олмаган. *Баъзи баҳосиз ўқувчиларнинг чорак баҳосини чиқариш муаммо бўлиб турибди.*

БАҲР I [а. بحر — улкан дарё, денгиз] **1** Денгиз; океан. *Бепоен олам, баҳри муҳитлар, ўзи кўрмаган маҳобатли тоғлар, дунё мамлакатлари, номаълам қитъалар.* С. Сиёев, Аваз. *Бир ёнингда эса Севандай баҳр, Мисоли булутлар ичида қамар.* А. Орипов.

2 кўчма Олам, дунё; бойлик. *Терди санъат баҳрининг қимматбаҳо инжусидан.* Ҳабибий.

3 кўчма Тугён, тўфон. *Булоқларда қайнади ғазабнинг баҳри, Қотилларни совурди ўлканинг қаҳри.* М. Шайхзода, Чорак аср девони.

4 кўчма Меҳр; ишқ-муҳаббат доми. *Йигитлар талтаяр қизлар баҳрига.* «Гулнорпар». *Булбул сайрар тоза гулнинг баҳрига.* «Ойсулув». *Мен тушувдим Нигоройнинг баҳрига, Шунинг-чун борувдим сиз хон шаҳрига.* «Нигор ва Замон».

БАҲР II [а. بحر] *ад.* Аруз шеъринг тизи-мидаги ўн тўққизта шеъринг вазн гуруҳларидан ҳар бири (қ. **аруз**). *Рубоий, анъанага кўра, арузнинг «хазаж» баҳрига мансуб «ахрам» ва «ахраб» вазнларида ёзилади.* «Ўзбек адабиёти».

БАҲР III [ф. بهر — баҳра, насиб; фойда] *айн.* **баҳра.** *Навойининг санъати зўр назмида, Эл баҳр олур ўз суҳбати, базмида.* Ҳабибий.

Баҳри (ёки **баҳридилини очмоқ** Кўнглини очмоқ, руҳини энгил, кайфини чоғ қилмоқ. *..Оромбахш ҳаво, гушбўй ҳид уларнинг [Саодат билан кампирнинг] баҳрини очмоқда.* И.Раҳим, Ихлос. *Кишининг баҳрини очадиган салқин бир оқшом эди.* О. Ёқубов, Тилла узук. *Эшик очилиб, бирдан ичкарига урган шамолдан бир оз баҳри очилди.* Шуҳрат, Шинелли йиллар. *Майса барглари учуда ялтираган шудринг доналари одамнинг баҳридилини очар эди.* М. Маҳмудов, Мангу куй излаб. **Баҳридан ўтмоқ** (ёки **кечмоқ**) Фойдасидан, нафидан, ҳатто ўзидан ҳам воз кечмоқ. *Яхшиси бундай бевош хизматкорнинг баҳридан кечиш керак.* С. Айний, Дохунда. *Бўри полвон пирига ошна бўлмайди. Валихўжа ака, боши олтидан бўлса ҳам, шу одамнинг баҳридан ўтинг!* Н. Сафаров, Наврўз.

БАҲРА [ф. بهره — ҳисса; қисмат; фойда]: **баҳра олмоқ I** Фойда, манфаат, наф олмоқ. *Дарёлар суви бехуда оқди. Дехқон истаганича ундан баҳра ололмади.* Н. Сафаров, Оловли излар. *Баҳра ололдими бир зот юраги? Бирор қалб ғуборин юва олдингми?* Э. Воҳидов.

2 Лаззат, ҳузур, роҳат олмоқ. *Ўзи сувга қонгач, гўё ғўзалари ҳам ундан баҳра олгандек қувонди.* И. Раҳим, Чин муҳаббат. *Табиат яратган мўъжизалардан баҳра олмоқ учун инсон соғлом, бақувват ҳамда зукко бўлмоғи зарур.* Газетадан. *Унинг ҳаёти эса кулги билан суғорилган, ундан баҳра олган, узоқ умр кўрган санъаткор ҳаётидир.* Т. Обидов, Юсуфжон кизиқ.

3 кўчма Илҳомланмоқ, руҳланмоқ; таълим олмоқ. *Ойбек рус шеъриятига кўп мурожаат қилган, ундан баҳра олган ижодкор эди.* Газетадан. *Олурман баҳра ҳикматли сўзандан, Сухандонсан, сухандонсан, сухандон.* Ҳабибий. *Нарзи вақти билан ҳаёт мактабидан баҳра олиб, донишманд бўлиши мумкин эди.* Н. Сафаров, Оловли излар.

4 кўчма Озиқланмоқ, тўйинмоқ. *Тупроқ намидан баҳра олиб, чигит бир текис униб чиқди.* «Ўзбекистон кўриқлари».

БАҲРАЛАНМОҚ I Баҳра олмоқ; фойда топмоқ, наф, манфаат кўрмоқ, баҳраманд бўлмоқ.

2 Лаззат олмоқ, маза, ҳузур қилмоқ.

БАҲРАМАНД [ф. بهرهمند — омадли; ше-рик; фойда олувчи; роҳатланувчи] Баҳра олган; бирор манфаат, фойда кўрувчи. *Оламда нимаики бўлса, куёшдан баҳраманд, унга интилади.* М. Жўра, Куёшдан нур эмганлар.

Баҳраманд бўлмоқ Баҳра олмоқ; бирор фойда, наф кўрмоқ. *..мен бир ҳафтада олти таклама этик тикиб, сиздан олти сўм баҳраманд бўламан.* С. Айний, Қуллар. *Шеърятни ҳар ким иқтидорига яраша тушунади ва унинг бойликларидан ўзича баҳраманд бўлади.* Газетадан.

БАҲРАСИЗ *айн.* **бебаҳра. I** Баҳрасиз қолмоқ. ■ Баҳрасиз илму ҳунардан ҳам муқаррар дангаса.. Ҳабибий.

2 Фойдасиз; тушунмайдиган, дидсиз. *Ҳавода пайдо бўлган қора булутлар осмон гумбазида сайр этар, баҳрасиз сояларини экинлар устига ташлаб, кўк юзидан бир зумда ғойиб бўлар эди.* Н. Сафаров, Наврўз. *Баҳрасиз олдида, Эркин, Очма кўнгиел дафтаринг, Неки ёзсанг, дил сўзини Англаган инсонга ёз..* Э. Воҳидов, Муҳаббат.

БАҲРИБАЙТ [а. بحربيت — баҳр ва байт] Шеър айтишиш ўйини бўлиб, унга кўра тарафлардан бири бир банд шеър айтади, иккинчи бири шу шеърнинг охиригову-

шидан бошланадиган шеърий банд билан жавоб беради. *Баҳрибайт ўйнамоқ. Баҳрибайт айтишмоқ.* ■ *Мадрасада Мулла Шомухаммад охундан дарс олиб юрган маҳалимда.. баҳрибайт айтишардик.* М. Осим, Тилсиз гувоҳ. *Сизлар икковингиз баҳрибайт айтишиб ўтиринглар, мен озгина мизғиб оламан.* Мирмуҳсин, Меъмор.

2 *кўчма* Бир-биридан гўзал, бир-биридан қолишмайдиган. *Донолар баҳрибайт деган эканлар, Кўриб бир-биридан гўзал қизларни.* Т. Тўла.

БАҲРИДИЛ [ф. بهردل — кўнгил хузури, дил лаззати]: **баҳридилини очмоқ айн. баҳрини очмоқ қ. баҳр** III. *Кечаги чангбосди ёмғир табиатга ҳусн бериб кетганидек, одамларнинг ҳам баҳридилини очиб юборди.* Н. Фозилов, Дийдор. *Чинни пиёладай тоза уй баҳридилингизни очиб, ярақлаб туради.* Газетадан.

БАҲРИН I [мўғ. баарин] *этно.* Туркийлашган мўғул қабилаларидан бирининг номи. *1924 йил маълумотига биноан, Ўзбекистонда 9000 га яқин баҳрин яшаган.* «ЎзМЭ».

БАҲРИН II *зоол.* Йиртқич қушлар туркумининг лочинсимонлар оиласига мансуб қуш. *Маҳаллий овчилар уни оқ юзли лочин, шунингдек, баҳрин деб атайдилар.* «Фан ва турмуш».

БАҲС [а. بحث — муҳокама; тадқиқот, мубоҳаса] **1** Бирор нарса, ҳолат ёки масалани ёқлаш мақсадида ўтадиган мунозара, тортишув. *Фикр баҳсда қиёмига етади, дейди олимлар.* Шукрулло, Жавоҳирлар сандиғи. *Баҳс кетаётганда, одатда бақирган томон ютқасади.* Ф. Мусажонов, Ҳиммат. *Одатда фикрлар баҳси бўлган жойда тараққиёт ҳам тезроқ ютади.* Газетадан.

2 Илмий ёки диний адабиётда бирор масала, муаммога бағишланган қисм, бўлим. *Хатиб домла ҳам ушр баҳсини ортиқча узайтирмади, тезда китобни ёнди.* А. Қодирий, Обид кетмон.

3 *спорт.* Мусобақа, беллашув. *Республика энгил атлетикачилари йирик баҳсларга қизгин тайёрланмоқдалар.* Газетадан. *Мерганлар баҳсида иштирок этаётган вакилларимиз ҳам бўш келишмаяпти.* Газетадан.

Баҳс очмоқ 1) мунозара очмоқ; 2) сўз очмоқ, гап бошламоқ. **Баҳс қилмоқ** 1) мунозара қилмоқ; талашмоқ, тортишмоқ;

2) с. т. бирор масала ҳақида гапирмоқ. [*Ҳасанали*] *Унар-унмасдан баҳс қилиб, ниҳоят, бу унар-унмаснинг охирига шу саволни ҳам улаб юборди: -Бу гал Марғилонга кечикдингизми? А. Қодирий, Ўтган кунлар.*

БАҲСДОШ Мунозара (баҳс)да биргалликда қатнашаётган шахс; мунозарачи, баҳсчи. [*У*] *Ўз даввосини исботлаб бергач, баҳсдоши: «Сеники маъқул» дейишга мажбур бўлди.* Газетадан.

БАҲСЛАШМОҚ I Баҳс (мунозара)да қатнашиб, ҳар хил фикрлардан бирини, хусусан ўз фикрини ёқлаб сўзламоқ; тортишмоқ, талашмоқ. *Ботир ёв келганда билинар, чечан — баҳслашганда.* Р. Жуманиёзов, Сўз кўрки — мақол. *Ёшлик, севги-садоқат ҳақида қизгин баҳслашдилар.* Шўхрат, Шинелли йиллар. *Баъзан тўғри келмай қолса дидимиз. Дўстим, баҳслашамиз, ёнамиз лов-лов.* Шукрулло, Жавоҳирлар сандиғи.

2 *спорт.* Мусобақалашмоқ, голиблик учун курашмоқ. *Турнирда дастлабки тўрт ўринни эгаллаган шашкачилар.. биринчи лигада баҳслашиш ҳуқуқига эга бўладилар.* Газетадан.

БАҲСЛАШУВ Бирор масала юзасидан ўзаро тортишув, мунозара қилиш. *Бу таклиф баҳслашувга сабаб бўлди.* ■ *Адабиёт назариясининг кўп масалалари юзасидан ҳали ҳам келишмовчиликлар, баҳслашувлар бор.* «Адабиёт назарияси». *Кўпинча бундай баҳслашувлар даҳанаки жанг доирасидан чиқаёзган кезларда Шерали.. ҳар икки томонни тинчлантирар эди.* С. Кароматов, Олтин қум.

БАҲСЛАШУВЧИ Мунозара, баҳсга қатнашувчи, мунозара иштирокчиси; низолашувчи. *Поэмада баҳслашувчи томонлар овози етарли даражада кескин ажралиб турмайди.* Газетадан.

БАҲС-МУНОЗАРА [баҳс + мунозара] Тортишувлар, мунозаралар. *Энди, катта мавзулардаги баҳс-мунозаралардан кейин, бу мушкуллик зиғирдаккина кўринди.* П. Қодиров, Уч илди.

БАҲСТАЛАБ [баҳс + талаб] Баҳс, мунозара орқали ҳал қилинадиган, баҳсга сабаб бўладиган, мунозарали. *Хайридиннинг асарига эса айрим баҳсталаб жиҳатлар бор.* Газетадан.

БАҲСЧИ Баҳс юритувчи шахс, баҳслашишни яхши кўрувчи одам; мунозарачи.

Баҳсчи тўғри айтса ҳамки, ҳақ гапига ён босмай, Дўсти турган паллага тез тушиб олар посанги. Т. Ражабий, Нусхалар.

БАҲУЗУР [ба.. + а. حضور — иштирок этиш; келиш, кўриниш] *рвш.* 1 Хотиржам ҳолда, ўнғайсизлик сезмасдан, ташвишдан холи ҳолда, шошилмасдан, бамайлихотир; бемалол. - Баҳузур ёйилиб ўтираверинглар. Далада ёз палласида ёйилиб ўтириш роҳат, — деди меҳмонларга мурожаат қилиб бой. Ойбек, Танланган асарлар. Бу одамлар.. дунёни сув босса, тўпифига чиқмайдиган, баҳузур ёнбошлаб ётиб.. бамайлихотир, ҳузур қилиб кулишар эди. А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари.

2 Ҳеч қандай қийинчиликсиз; бемалол. Бу ишни у баҳузур бажаради. ■ Мен ўзига тўқ одамнинг боласиман, отамнинг топгани, ўзимнинг деҳқончиликдан топганим битта қорнингма баҳузур етади. М. Исмоилий, Фарғона т.о. Ора узоқ бўлса ҳам, [Мастон кампирнинг] эркакча овози Фуломжонга баҳузур етиб келди. М. Исмоилий, Фарғона т.о.

3 Кесим взф. Бемалол, рухсат; майли. - Чекишга қаршилик қилмайсизларими? - Баҳузур. Ойдин, Суҳбати жонон.

Ўзига баҳузур Ҳеч нарсдан муҳтожлиги йўқ, ўзига тўқ. У ўзига баҳузур одам.

БЕ (е — чўзик) *унд. с.* Ўтироқ ёки ажабланишни, нозилик маъносини ифодалайди. Бе-е, менда нўлат нима қилади, тақсир. М. Исмоилий, Фарғона т. о. Бе! Биз нимани тушунамиз. Тушунсак, сиздан сўраб ўтирармидик. П. Турсун, Ўқитувчи. - Бе, шанғиллаган билан иш битар эканми? — деди Тожибой қўл силтаб. П. Турсун, Ўқитувчи.

БЕ- [ф. بی — отлардан инкор маъносигади сифатлар ҳосил қилувчи олд кўшимча, мас.: беақл, безарар, беқарор].

БЕАДАБ [бе.. + адаб] 1 Тарбия кўрмаган; тарбиясиз, адабсиз. Беадаб бола. Адабни беадабдан ўрган. Мақол. Беадабдан хайр кутма. Мақол.

2 Одоб, ахлоқ доирасига сиғмайдиган, адабдан ташқари; кўпол. Обиджон жуда кўпол ва беадаб бир топишмоқни қичқириб айтган эди, кампир уни қаттиқ қарғади. Ойбек, Танланган асарлар. Болалар қочижар экан, одатда никоҳ кунни айтиладиган хунук, беадаб сўзларни баланд қичқаришди. Ойбек, Танланган асарлар.

3 кўчма Хато; адабсизлик. Беадаб биздан ўтибди, ёр кечирмасми бугун. «Оқ олма, қизил олма».

БЕАДАБГАРЧИЛИК *с. т. айн. беадаблик.*

Беадабгарчилик бўлмаса айн. беадаблик бўлмаса қ. беадаблик. [Рўзимат:] Агар беадабгарчилик бўлмаса, шу сабаблардан биттасини айтиб бермоқчиман. А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари.

БЕАДАБЛИК Одоб-ахлоқ нормаларига сиғмайдиган ҳатти-ҳаракат, адаб доирасидан чиқиш; одобсизлик. Э.. Турдиоҳун мулла, кечиргайсиз, беадаблик ўтибди-ку биздан.. «Ёшлик». Агар қорнинг очиб, ичакларинг узилаёзса ҳам, овқат сўрамагин. Беадаблик бўлади. П. Турсун, Ўқитувчи. Аҳмоқнинг каттакичиги бўлмайди деганларидек, беадаблик ҳам ёшга қарамайди. «Ёшлик».

Беадаблик бўлмаса ёки беадаблик бўлса ҳам кри с. Айтмоқчи бўлган гапи ёки қилмоқчи бўлган ҳаракати учун бошқаларга ҳурмат юзасидан олдиндан узр сўраш шакли, йўли. Агар беадаблик бўлмаса, мен ҳам бир-икки оғиз сўзламоқчиман.

БЕАДАБОНА *рвш.* Тарбия кўрмаган кишилардек, одоб-ахлоқ нормаларига риоя қилмаган ҳолда; беадабларча. ..уни шоҳ қизига тама қилишда ва олий зотларга беадабона муносабатда бўлишда айблаб, эртага тошбўрон қилиб ўлдиримоқчилар. П. Қодиров, Юлдузли тунлар.

БЕАДАБЧИЛИК *с. т. 1 айн. беадаблик.* Беадабчилик қилмоқ. ■ -Ўртоқ Сафаров, мандан ўтди, сизнинг олдингизда беадабчилик қилдим, — деди [Бўтабой]. А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари.

2 *айн. беадаб 2.* Эй қариндошларим, бундай беадабчилик сўзни сўзламангизлар, подшо ҳақиқий худонинг ўзи. «Юсуф ва Аҳмад». Юсуфбек йишитларга қараб: -Бундай беадабчилик сўзни сўзламанглар, — деди. «Юсуф ва Аҳмад».

БЕАДАД [бе.. + адад] Катта миқдорли, сон-саноксиз, бениҳоят кўп, беҳисоб. Шоирларнинг дарди ҳам, қувончи ҳам беадад. Шукрулло, Жавоҳирлар сандиғи. Ўлкамининг табиати ўзига хос. Ҳатто сувда ҳам беадад бойлигимиз бор. Газетадан. Урта Осие ўрмонларни шимолдаги беадад ўрмонларга қийслаб бўлмайди. «Фан ва турмуш».

Жаҳли беадад Жуда кўп, керагидан ортиқ жаҳл. Мана, тақсир, ҳали каминани гапир-

дилар, бизга жаҳли беадад қилдилар. А. Мухтор, Опа-сингиллар.

БЕАЁВ *рвш.* Раҳм-шафқат қилмай, омон бермай; аямасдан, аёвсиз, шафқатсиз. *Қани шерлар, олға томон, ғалаба томон! Душманларни даҳшат билан қувинг беаёв.* Ҳ. Олимжон. *Муротали шиёқмасларга беаёв эди.* Ш. Рашидов, Бўрондан кучли. *Шабада эсиб турган бўлса ҳам, қуёш беаёв ўт пуркайди.* Ю. Шомансур, Қора марварид.

БЕАЁВЛИК Шафқат нима эканини билмаслик; шафқатсизлик, аёвсизлик. *Табиат ва инсон юзма-юз қолган эди. Кимсасиз чўл беаёвлигини кўрсатди.* «Ўзбекистон кўриқлари».

БЕАЖАЛ [бе.. + ажал] Ажали, вақт-соати етмасдан; ажалсиз. *Сенга насиҳатим шулдир, қулоқ сол, Асло ҳеч ким ўлмас, болам, беажал.* «Маликаи айёр». *Шоҳнинг ғазаби келса, қаландар, Беажал ўласан, келган меҳмонлар.* «Маликаи айёр».

БЕАЖИН Ажин тушмаган; ажинсиз. *..ошпазнинг бўтқа сачраган этигининг учидан тортиб силлиқ, беажин, тор пешонасигача разм солиб чиқди.* Шуҳрат, Шинелли йиллар.

БЕАЗИЯТ [бе.. + азият] *рвш.* Ҳеч қандай азият чекмасдан, ҳеч бир қийинчиликсиз, осонлик билан; беозор, бемашаққат. *Беазият топилган пул суд қилмас.* Мақол.

БЕАЗОБ [бе.. + азоб] Азобсиз, қийинчиликсиз; машаққатсиз. *Бир кун келадик, бу золим фалак Бир қултум сувни ҳам бермас беазоб.* Умар Хайём, Рубойилар.

БЕАЙБ [бе.. + айб] **1** Гуноҳи, айби йўқ; айбсиз, бегуноҳ. *Бейб одам.* ■ *Бейб фуқаро кетди қутулиб.* «Нигор ва Замон».

2 Камчилиги йўқ, нуқсонсиз; беиллат. *Ҳар иш қилсанг, Ҳабибий, пухта қил, бейбу бенуқсон.* Ҳабибий.

Бейб парвардигор Айби, нуқсони бўлмаган ҳеч банда йўқ, деган маънода ишлатилдиган ибора. -*Бейб парвардигор,* — *деди Тунқотар.* — *Банда ҳамиша маззур ва хатолидир, тақсир.* А. Қодирий, Меҳробдан чаён.

БЕАМАЛ [бе.. + амал] **1** Амали, лавозими йўқ, лавозимсиз. *Кишим йўқ, давлатим йўқ, камбалғалман, Яроғ йўқ, мансабим йўқ, бемамалман.* Ҳабибий.

2 Ҳеч нарса билан шуғулланмайдиган, ишсиз; танбал. *Қизи ўн бешдан ошмай эрга берган ваҳший мардумни — ..беамал муллани ер ютсун.* «Ўзбек шоирларини».

БЕАМР [бе.. + амр] *рвш.* Амр-фармон бўлмасдан, ҳали буйруқ олмасдан; рұхсатсиз. *Беҳуда сўзлаб турмагин менга, Подшодан беамр очмайман сенга.* «Рустамхон». *Ҳақдан беамр иш бўлмас, Ажал етмай чивин ўлмас.* «Муродхон».

БЕАНДАЗА [бе.. + андаза] **1** *рвш.* Андазалан фойдаланмасдан; андазасиз. *Кийимни беандаза бичмоқ.* *Беандаза кийим.*

2 *сфт.* *кўчма с. т.* Ўхшовсиз, беўхшов. *Ё гапим беандазани?* А. Қаҳҳор, Сароб.

3 *сфт.* *кўчма с. т.* Чекини, меъёрини билмайдиган, қуюшқондан ташқари бўлган; ҳаддан ошириб юборадиган. *Йўқ, таажжубланманг, чунки беандаза редактор бундан нарига ўтолмаса, нима қилсин.* «Муштум». *Ҳаттоки балғамим сендан тозадир, Сенинг ифлослигинг беандазадир!* «Шарқ юлдузи».

БЕАНДИША [бе.. + андиша] Андишани билмайдиган, уялиб-негиб ўтирмайдиган; андишасиз. *Саудий Мирза Муҳиддинга нисбатан Муҳаммадражабнинг адабсизлигидан хижолат бўлар, ичида «юзсиз, беандиша» дерди.* А. Қаҳҳор, Сароб. *Исфандиёрнинг беандиша мулоҳазаси бош вазирга оғир ботди.* С. Сиёев, Аваз.

БЕАНДИШАЛИК Андишага риоя қилмаслик, андишасизлик. *Нусратбек хотинидан бу қадар беандишалик, йўқ, шафқатсизликни кутмаган эди.* С. Нуров, Майсаларни аёз урмайди. *Назар Рўзининг беандишалик билан айтган сўзидан Ёдгорбекнинг гаши келди.* «Ёшлик». *Баъзи аёллар баланд ҳуқуқи, оналиги, аёллигини пеш қилиб, беандишалик, беҳаёлик кўчасига кириб оладилар.* М. Алавия, Болларингизнинг отаси.

БЕАНДУҲ [бе.. + андуҳ] Ранжимасдан, шикоятсиз. *Оналар бизлардан бир зумда кетмас, йўқ, Улар узоқлашар охиста, беандуҳ.* М. Мирзаев, Оналар кетмоқда.

БЕАРАЗ [бе.. + араз] Араз қилмасдан, хафалашмасдан, ранжимасдан. *Баҳшлаша берайлик холис, беараз, Токи баҳсимиздан гулласин жаҳон!* Шукрулло, Баҳшлашув.

БЕАРМОН [бе.. + армон] **1** Барча орзумидлари рўёбга чиққан; армони қолмаган, армонсиз. *Беармон одам. Беармон яшамоқ.* ■ *Кошки эди сўнг қўлингда эркаланиб берсам жон. Сўнги нигоҳ сенда қолса, мен кўз юмсам беармон.* Зулфия.

2 *рвш.* Роса тўйгунча, мириқиб, қониқиб. *Чиндан ҳам ҳар бир тўйда тўполон қилиб,*

беармон ўйнаб-кулишга ўрганган болалар бу «улуғ тўй»дан норози эдилар. Ойбек, Танланган асарлар. *Хайр, эй, беармон кезган қирларим. Хайр, эй, йироққа қочган сўқмоқлар.* А. Орипов.

БЕАСО [бе.. + а. عاص – таёқ, ҳасса] Қўлида ҳассаси бўлмаган; таянчсиз, суянчқисиз. *Борсанг кўйиға, қосидо, айтгил Муқимийдин дуо, Баским заифу беасо, мен мубтало қайга борай? Муқимий. Менга чечан десам, сўзга ҳам чиқдинг расо. Сўз тополмай лол қолдим, кампирдайин беасо.* Э. Охунова, Мен тонгни уйғотдим.

БЕАСОРАТ [бе.. + асорат] Ҳеч қандай таъсири, асорати қолмасдан, асоратсиз. *Комилжон Назирага тиббий ёрдам бериш йўлларини ўзлади, унинг беасорат соғайиб кетишини ўйлайди.* Д. Нурий, Осмон устун.

БЕАХЛОҚ [бе.. + ахлоқ] Ахлоқ-одбга амал қилмайдиган; ахлоқи ёмон; ахлоқсиз.

БЕАХЛОҚЛИК Ахлоқ-одобдан маҳрумлик.

БЕАҚЛ [бе.. + ақл] **1** Онги, фаҳм-фаросати паст; ақли йўқ; ақлсиз, *Беақлнинг охи йўқ, Боғламоққа шохи йўқ.* Мақол. *Ақлни беақлдан ўрган.* Мақол. ■ *Беақл йўлдошдан яхшидир таёқ.* «Муродхон».

2 Ақл ишлатмасдан, ўйлаб ўтирмасдан қилинган; аҳмоқона, номаъқул. *Беақл гап. Беақл маслаҳат.*

БЕБАДАЛ [бе.. + бадал] Бадалсиз, ўрнини алмаштириб бўлмайдиган; қўлдан кетган, фойдасиз. *Қайлардасан, бебадал имкон, Қайлардасан, бетакрор қудрат.* У. Кўчқоров, Ҳаяжонга кўмилган дунё.

БЕБАРАКА [бе.. + барака] Унуми кутилган даражада бўлмаган, баракаси йўқ; баракасиз. *Бебарака овқат.* ■ *Бўйдоқ юр-версанг, ишинг бебарака, рўзғоринг бефайз бўлади.* С. Аҳмад, Қадрдон далалар. *Оила бошлиғини ҳамма бебарака дерди. Балки онаси шунинг учун куйиб кетгандир.* «Ёшлик».

БЕБАРКАШ [бе.. + баркаш] Хоҳлаганча, ўлчамасдан; чексиз. *Эрли, Шерали.. бебаркаш ем бериб, улрга [отларга] муносиб абзаллар тузатиб, олга ой боқди.* «Эрли ва Шерали». *Жисмимда иситма тобидин оташдур, Жонимға балоу ғусса бебаркашдур.* Бобур.

БЕБАРОР [бе.. + барор] Ҳеч қандай фойда келтирмайдиган; тарбиясиз, ёмон. *Бебарор ўсган ўғилдан қилиқли ўсган қиз яхши, дейдилар.* Т. Сулаймон, Интизор.

БЕБАХТ [бе.. + бахт] айн. **бахтсиз.** *Бебахт қиз.* ■ *Бебахт Зубайда! Шу қўшиқни яхши кўрар эди.* К. Яшин, Ҳамза. *Мутавалли Рухилло хонадонидаги ўша бебахт кунлари ёдига тушса, юраги орқага тортиб кетарди.* Мирмуҳсин, Чодрали аёл.

БЕБАҚО [бе.. + бақо] Тез ўтиб кетадиган, доимий, абадий турмайдиган, сақланмайдиган; ўткинчи. *Бебақо дунё.* ■ [Ҳусайн:] *Тахт бебақо, дунё бевафо.* Уйғун ва И. Султон, Алишер Навоий. *-Илло, бу бебақо дунёда фақат ҳақ сўз боқий қолур, – деди Бобур Мирзо.* Х. Султонов, Бир оқшом эртаги.

БЕБАҲО [бе.. + баҳо] Ҳеч баҳолаб, баҳосига етиб бўлмайдиган, ўта қимматли; баҳосиз. [Навоий:] *Сенга беш бебаҳо ҳайкал қурурмен. Гаҳи Лайли, гаҳи Ширин бўлиб сен, Яшарсен доимо достонларимда.* Уйғун ва И. Султон, Алишер Навоий. *Бебаҳо дамларнинг тирик жони биз, Ҳар они ўтмишининг юз йилига тенг.* Ф. Фулом. *Муҳаббат деган нарса жуда оз кишиларга насиб бўладиган бир дурри бебаҳодир.* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

БЕБАҲРА [бе.. + баҳра] **1** Баҳра (фойда, лаззат) олиш ҳуқуқидан ёки имкониятидан маҳрум бўлган; баҳрасиз. *Хуллас, у болалигида отасиз қолиб, ота меҳридан бебаҳра ўсган эди.* Шухрат, Жаннат қидирганлар. *Бошқа йигитлар қатори, Набижон ҳам Нафисани севиш бахтидан бебаҳра қолмади.* Ҳ. Фулом, Замин юлдузлари.

2 Фойда бермайдиган, фойдаси йўқ, фойдасиз. *Бевафо дўстан таёқ яхши, бебаҳра гулдан япроқ яхши.* Мақол. ■ *Бебаҳра гиёҳдан яхшидир япроқ, Муҳаббатсиз гулдан ортиқдир тупроқ.* «Муродхон».

БЕБИЛИСКА с. т. **1** Осонлик билан, меҳнат-машаққатсиз топилган; текин ва ҳисобсиз. *Бебилиска даромад.* ■ *Отасининг паноҳида бебилиска пул билан ҳаёт кечирган Шоқир ичи қора бир одам эди.* Ҳ. Нўъмон, Фаслар. [Насимжон] *Бебилиска пул топишга одатланиб, хизматини тарк этади.* Ойбек, О. в. шабадалар. *Бебилиска пул топишга ўрганиб қолган Исмоилов кўп вақт дами ичида юрди.* Газетадан.

2 Пала-партиш, бетартиб; режасиз. *Шундай фактлар ҳам борки.. суғориладиган ерлардан бебилиска фойдаланилмоқда.* Газетадан. *Баъзан металл нақадар бебилиска сарфлаб юборилаётганини айтмайсизми! Ш.*

Рашидов. *Душман пулемёти бебилиска ни-қобланганидан, артиллериямиз овозини учир-ришдан оғиз эди.* Н. Сафаров. Оловли излар.

БЕБИЛЧАК шв. Оёқ юзининг дўнг жойи. *Туфли бебилчагимни сиқяпти.* ■ *Аскар оёғини кўтариб, бебилчагини пешонасига текказди.* Т. Мурод, Кўшиқ.

БЕБОЗОР [ф. *بی بازار* — бозорсиз, бозор бўлмаган]: **бебозор кун** Бозор кунидан бошқа кун; бегим куни. *Бу ерда бозор кунлари билан бебозор кунларининг фарқи сезилмайди.* Ойбек, Танланган асарлар.

БЕБОК [ф. *بی پاک* — кўрқмас, жасур; кўпол, дағал] Ҳеч нарсадан кўрқмайдиган, ҳеч қандай ножўя ишдан қайтмайдиган, ҳайиқмайдиган; тап тортмайдиган; шум, баттол. *Ярим кечаси «Ўғлон ази» қабристонни ёнида уч бебок, номаълум қароқчи йўл устида пайдо бўлибди.* Мирмуҳсин, Чўри. *Ёмон йўлда адабсиз юрса ким бебоку беҳуда, Топиб бир кун гирибонидан олмоққа бало истар.* Ҳабибий.

БЕБОШ 1 Боши (каллasi) йўқ; боши кесилган, бошсиз. *Бир севгини айларканман фош, Истамасман, севгингиз асло Ҳайкал каби бўлишин бебош.* Сайёр.

2 кўчма Ақлсиз, нодон. *Мен бебош қулингизни маъзур тутинг. «Шарқ юлдузи». Дадажон, бебош ўғлингизни кечиринг, начора, дунёга сизларни ғам-ғуссага ботиргани келган эканман.* К. Яшин, Ҳамза.

3 кўчма Тўғри солмаҳатга юрмайдиган; ҳеч кимга қулоқ солмайдиган; гапга кирмайдиган; қулоқсиз; тарбиясиз. *Неча кундан бери акангни кириб кўр, дейман, бу бебош уяламан, деб ҳеч кирмайди.* А. Қаҳҳор, Сароб. *Азизхон бебош, ерга урса кўкка сапчийдиган, қилиш-қилмишидан элга нафи тегмайдиган бебошвоқ йигит.* У. Норматов, Талант тарбияси. *..ёшлигим ҳам бебош ўтган. Ахир, бебош йигитга ким ҳам кўнгул қўярди, — деди Усмон.* А. Эшонов, Бир оғиз сўз.

4 кўчма Тарбия-интизомга бўйсунмай қўйган; итоатсиз, ўзбошимча. *Подшоҳларини бекор қилган Россия халқи.. жуда бебош бўлиб кетган, ҳозир ҳукумат бошида ўтирганларга ҳеч ким итоат қилмайди.* С. Айний, Қуллар. *Ғузор фуқароларига маълум бўлсинким, тоғу тошларда қочиб юрган бебошлар келиб, Бек жанобларининг оёқларига йиқилсалар, афв этурлар.* Ш. Тошматов, Эрк қуши. *Ҳозирча исён туғини кўтариб келган бу бебошларнинг*

гапига кўнишдан бошқа илож йўқ. М. Осим, Ибн Сино қиссаси.

5 кўчма Ёмон йўлга кирган, ахлоқи бузилган. *Отаси, қандайин нозанин жувон тўғри келса ҳам, кўз қирини ташламасди.* Бу бебош бўлиб кетди, тиядиган кишиси бўлмади. Ойдин, Ҳикоялар. *Шундай бебош бўлиб кетди қизгинанг, Ота-эна фарзандини тиймайми?* «Гулнорпари».

6 кўчма Тийиб, тўхташиб, қайтариб бўлмайдиган; жиловсиз. *Бебош шамол. Бебош дарё. Бебош тўлқинлар.* ■ *Амударё дали — телба дарё, бебош дарё дейишади.* Раҳим Бекниёз. *Бебош изғирин бу кенг даштда елиб-югуради.* Х. Шамс, Душман. — *Сесканиб уйғониб кетдим. Ўрнидан туриб ўтирдим, бебош хаёл мени олиб қочди, — деди Нафиса.* Файратий, Узоқдаги ёр.

БЕБОШВОҒ айн. **бебошвоқ.**

БЕБОШВОҚ 1 Бўшатиб, ечиб юборилган, бошвоқсиз. *Бебошвоқ мол.* ■ *Сигир жониворни йил-ўн икки ой бебошвоқ қўйдингми — тамом, ундан қўлингни ювиб, қўлтигинга уравер.* У. Умарбеков, Юрак сўзлари. *Бизнинг даргоҳа яқин жойда икки яшар чамали бир ола танача бебошвоқ ўтлаб юрар эди.* Ф. Фулом, Шум бола.

2 кўчма айн. **бебош 3, 4, 5, 6.** *Бетончиларимиз орасида бир-иккита бебошвоқ болалар бор, улар кўпинча одамларни ишдан қўйиб, сандироқлаб юради.* Ш. Фуломов, Ёрқин уфқлар. *Азизхон.. элга нафи тегмайдиган бебошвоқ йигит.* У. Норматов, Талант тарбияси. *Чақмоқдай бебошвоқ, тошқиндай бераҳм, Лекин кўзларингда бир олам ҳаё.* Миртемир.

БЕБОШЛИК 1 Эркинлик, шўхлик; ақлсизлик; тарбиясизлик. *Ёшлик — бебошлик.* Мақол. ■ *Нурли чеҳрангизда қолдиргандир из Болалигимизнинг шўх бебошлиги.* А. Мухтор, Асарлар. *Вой ўлай, шотини олиб қўйиш эсимга келмаганини қаранг.. Ҳой қиз, тушинг. Бундай бебошлик қилманг.* П. Турсун, Ўқитувчи.

2 Ўзбошимчалик, қонунсизлик. *Амалда сиз айтгандай қилинса, бебошликка катта йўл очилади, ҳаммаёқ анархия бўлиб кетади.* П. Қодиров, Уч илди.

БЕБУРД [бе.. + бурд] **1** Бир гапда турмайдиган, ваъдасининг устидан чиқмайдиган; тайинсиз, субутсиз. *Бебурд одам. Бебурд бўлмоқ. Нодондан ақл кутма, бебурддан*

– номус. Мақол. ■ *Олманинг оқидан кўки яхшироқ, Ёрнинг бевурдидан йўғи яхшироқ. «Кўшиқлар».*

2 Тутуриқсиз, маъносиз, бемаъни. *Бевурд гап. Бехуда ҳаракат бевурд қилар. Мақол.*

БЕБУРДЛИК Сўзида, ваъдасида турмаслик; тутуриқсизлик. *Жамоамиз бунинг бемаъни иш эканини дарров пайқайди, қурилиш бошқармасининг бевурдлиги.. деб англайди. А. Мухтор, Туғилиш.*

БЕВА [ф. *بيوه* – эри ўлган ёки талоқ қилинган хотин] Эри ёки хотини ўлган ва бошқа турмуш қилмаган; тул. *Бева чол. Бева хотин. Номарднинг хотини бўлгунча, марднинг беваси бўлган яхши. Мақол. ■ Домла бундан уч йил бурун бева қолиб, унга гоҳ синглиси, гоҳ узатган қизи қараб юрар эди. А. Қаҳҳор, Тўйда аза. Балки қаршингизда келгандир мунис, Бева келинчакнинг сўник рўхсори. А. Орипов.*

БЕВА-БЕЧОРА Қаровчиси йўқ, ғамхўрликка муҳтож, ночор кишилар. *Мардикор, аҳли косиб, бева-бечора ўз қорнини тўйдирса, бас-да!* Ойбек, Танланган асарлар. *Ахир бу кўзлардан оққан жигар қонлари, бева-бечора, етим-есирларнинг оҳу зорлари кўнглингизни юмшатмайдими?* Ҳамза, Бой ила хизматчи.

БЕВАЖ(Х) [бе.. + вож(х)] *рвш.* Бирор сабаб, асос бўлмагани ҳолда; вожсиз, сабабсиз. [*Ҳайитжон Тўлаҳонга:*] *Кўй, қизим, йиғлама. Расми, ота-она, ака деган беваж шунча қилмайди. Ҳамза, Паранжи сирлари.*

БЕВАЛИК Эрсизлик ёки хотинсизлик ҳолати; эрсиз ёки хотинсиз ўтаётган умр. *Энди, тақсирим, бевалигим ҳам жонимга тегди. Ҳамза. Беваликда не ҳасратда катта қилганман. С. Аҳмад, Қадрдон далалар.*

БЕВАСИҚА [бе.. + васиқа] 1 Ҳужжати йўқ; васиқасиз. *Бевасиқа уй.*

2 *кўчма с.т.* Бурдсиз, лафзи йўқ, бетайин. *Бевасиқа одам.*

БЕВАТАН [бе.. + ватан] 1 Уй-жойи, бошпанаси, ватани йўқ; дарбадар. *Сўхбатнинг охирига бориб, Полвон ўзини жуда эркин ҳис қилди, «бу яхши одам экан, беватан, бечора экан», деб қўйди ичида. Ж. Шарипов, Хоразм. Рустамов қайси ҳовлида туради? – У саёқ, беватан. Мирмуҳсин, Умид.*

2 Ўз элидан, ватанидан ажралган, мухожир, ватангадо. *Не гуноҳим бор экан, Душманлар қилди беватан. «Оқ олма, қизил олма».*

3 *тар.* Хива хонлигида заминдорлардан ёки давлатдан ижара ер олиб, ўша ерда ишлаган деҳқон.

БЕВАФО [бе.. + вафо] 1 Аҳд-паймонни бузувчи; садоқатсиз, вафосиз. *Бевафо ёр. Бевафо дўстдан таёқ яхши, бебаҳра гулдан япроқ яхши. Мақол. ■ Асло бевафога берманглар кўнгул, Бағрингни қон этиб кетади бир кун. «Кўшиқлар».*

2 *кўчма* Ҳеч кимга абадий берилмаган, вафо қилмайдиган, вафосиз; ўткинчи, бебақо. *Эй дунёйи бевафо! ..Шу йигитдан бир қатра бахтни аядингми!* Ойбек, Танланган асарлар. *Ки дунё бевафодур, бевафодур, Кўнгул қўймоқ анга айни хатодур. «Таашшуқнома».*

БЕВАФОЛИК Ўз аҳдида, ваъдасида турмаслик, вафо қилмаслик; хиёнат, садоқатсизлик. *Ўз навбатида, у ҳам бир қизнинг бевафолигидан шикоят қилиб, нича ёш ҳам тўкди. А. Қаҳҳор, Сароб. [Жамила Ғофирга:] Хайр, Ғофиржон, бир умр хайр! Сенга бевафолик қилмайман!* Ҳамза, Бой ила хизматчи.

БЕВАҚТ [бе.. + вақт] *рвш.* 1 Одатдаги, белгиланган вақтдан илгари, вақт-соати етмасдан. *Бевақт ўлим. ■ Қурбон ота яна неча йиллар эшоннинг хизматида бўлиб, бевақт кучдан қолди. А. Қаҳҳор, Тўй. Қодир оллоҳ, сен биласан ҳолимни, Доно эгам, бевақт берма ўлимни. «Маликаи айёр».*

2 Нокулай, номатлуб вақтда; бемаврид. *Бевақт келиб, сизларни йўлдан тўхтатдимми? А. Қодирий, Ўтган кунлар. Мансур бевақт кирганидан хижолат чекиб, ҳамон эшик орқасида турарди. Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол.*

3 Кеч тунда; бемаҳал. *Бевақт йўл юрма. ■ Бевақт бўлиб қолганидан ўша ерда тунаб қоладиган бўлишди. С. Аҳмад.*

БЕВОСИТА [бе.. + восита] *рвш.* Бирор-бир воситасиз, ёрдамсиз, тўғридан-тўғри. *Муҳокамада бевосита қатнашмоқ. Ишга бевосита раҳбарлик қилмоқ. ■ Сўз бойлиги боланинг хотираси билан ҳам бевосита боғлиқ. “Саодат”. Ахир, у бевосита энг юқорига бўйсунди. “Шарқ юлдузи”.*

БЕВОШ *с.т. айн.* бебош 3-6.

БЕВОШЛИК *с.т. айн.* бебошлик.

БЕГЕМОТ [қад. яҳ. behemoth – сув оти] Тропик Африка кўл ва дарёларида, шунингдек, уларнинг атрофида яшайдиган,

териси қалин йирик сутэмизувчи ўтхўр хайвон; сув айгири.

БЕГИМ: бегим кунн *шв.* Белгиланган бозор кунларидан бошқа кун. *Эўғлим, булар бозор кунн халқни алдайди, бегим кунн бир-бирини алдайди.* «Муштум».

БЕГИМСУЙДИ Пўстида тарам-тарам белгиси бор қовун тури. *..докторларнинг елкасидаги халталар бегимсуйди қовуннинг пўстига ўхшаб йўл-йўл эди.* Х. Тўхтабоев, Ширин қовунлар мамлакати.

БЕГОЙИМ *айн. бек ойим* (қ. бек 1) *Шошмай турсанг, бегойим.. остимда гижингалаган отим ҳам бўлади.* Х. Тўхтабоев, Йиллар ва йўллар.

БЕГОНА I [ф. بیگانه — қариндош ёки таниш бўлмаган; ёт] 1 Қариндошлик ёки бошқа жиҳатдан бир тоифадаги, гуруҳдаги кишилардан четда турувчи, уларга муносабати бўлмаган; ёт. *Менга бегона бўлсангиз, ўглингизга бегона эмассиз-ку.* А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари. *Йўлчи учун бу қиз энди бегона эмас.* Ойбек, Танланган асарлар. *Элмурод унинг ёнида ўтирар ва беихтиёр унинг чиройли кўзларига дамба-дам қараб қўяр, назарида, Фотима тобора узоқлашиб, тобора ёт ва бегона бўлиб бораётганга ухшар эди.* П. Турсун, Ўқитувчи.

Бегона қилмоқ 1) ўзидан узоқлаштирмоқ, ёт кишилар қаторига ўтказмоқ; 2) кўчма четга кеткизмоқ, бировнинг қўлига, ихтиёрига ўтказиб юбормоқ. *Агар бундан кейин ҳам насияга гўшт олмоқчи бўлсалар, савдони бегона қилмай, менинг олдимга келаверсинлар.* «Латифалар». *Ақлни бегона қилманг! Агар чора кўриш лозим бўлиб қолса, мен бу ерда.* Н. Сафаров, Соҳиб чангал.

2 Тегишли бўлмаган, четдан келган; чет. *Тунлари ҳар ҳовли эшигида ўша ерда яшовчилардан навбатчилар тайинланади — бегона кирмасин.* Шуҳрат, Шинелли йиллар. *Бир ерга янги келган бегона одам дарров ҳаммани таний олмайди.* П. Турсун, Ўқитувчи.

3 Ўзгаларга тегишли, нотаниш; ўзга. *Бегона шаҳар.* ■ *Мана энди, бегона кўз, бегона қулоқнинг йўғида учови хохлашиб, оғиз-бурун ўпишиб келаёттир.* М. Исмоилий, Фарғона т.о. *Аёл.. бегона тилда гаплашувчиларга тикилиб, ранги ўчиб, ўрнидан турди.* Ойбек, Қуёш қораймас. *Уларнинг [меҳмонларнинг] гаплари, муомалалари, юриш-туришлари Йўлчига тамом бегона туюлди.* Ойбек, Танланган асарлар.

4 кўчма Хабарн бўлмаган, кўрмаган, билмаган; ёт. *Ҳаётнинг дағал муомаласидан бегона, фақат унинг чуқук сўзларинигина тинглаб келган Отабекка бу хўрлик турмушдан биринчи зарба эди.* А. Қодирый, Ўтган кунлар. *Аммо Унсиннинг кўнгли ўйин-кулгини кўтармас, шодлик унга бегона эди.* Ойбек, Танланган асарлар.

Бегона ўт Одамлар экмайдиган, аммо маданий экинлар орасида тасодифий уруғдан кўқариб чиққан ёввойи ўт. *Ердан яхши унум олиш учун ернинг бегона ўтлардан тозаланиши, кузда чуқур чопилиши, гўнг солиниши каби масалаларга кўп аҳамият бериб қолади.* А. Қодирый, Обид кетмон.

БЕГОНА II Бекларга, беклар наслига хос бўлган, дабдабали, ҳашаматли; бекларча.

БЕГОНАЛАШМОҚ Қариндошлардан, яқин кишилардан узоқлашмоқ, ёт кишидек бўлиб қолмоқ. [Кумуш] *Кундан-кунга Зайнабнинг сусайиб, узига бегоналашиб борганини яхши англар эди.* А. Қодирый, Ўтган кунлар. *Саидий ҳануз Муниҳондан бегоналашиб кетгани йўқ.* А. Қаҳҳор, Сароб.

БЕГОНАЛИК I Бегона кишининг ҳолатига тушишлик. *У [Элмурод] кун сайин ака-ука, ёр-оғайнига айланиб бораётган кишилар орасида ўзининг бегоналигини унутма борди.* П. Турсун, Ўқитувчи. *Авалига ётсираш, бегоналик уни қўйилади. Кейин эса Мирзони одамларнинг ўша баланд тоғлардек мулуғ қалби, покизалиги ўзига ром қилиб олди.* «Ёшлик».

2 Ёт, чет кишиларга хос бўлган муносабат. [Гулсумбиби:] *Бегона ҳар вақт бегоналигини қилади. Қизим бахтли бўладими, ўтда ёнадими, Мирзакаримбойга бари бир.* Ойбек, Танланган асарлар.

БЕГОНАСИРАМОҚ Ҳали ўрганиб улгурмаган, нотаниш. ёт кишилар ўртасида ўзини бир қадар ноқулай сезмоқ, ўзини ёт ҳис қилмоқ. *Бола Нормат полвонга бегонасираб қаради.* «Ёшлик». *Иккинчи она ва унинг болалари Очилга ёмон кўз билан қарашмаса ҳам, ҳар ҳолда, у бегонасираб, сал нарсани кўнглига олиб ўқсир эди.* П. Қодиров, Уч илдиш.

БЕГОР [ф. بیگار — мажбурий ва бепул хизмат] *шв.* Мажбурий хизмат, ҳашар (ўтмишда хон-беклар томонидан камбағал фуқарони бепул ишлатиш усули). *Хоннинг фармонида кўра, ҳар ким бегорда ўн икки кун текинга ишлаб бериши керак эди.* Ж. Шарипов, Хоразм.

БЕГУМОН [бе.. + гумон] *рвш.* 1 Гумонсиз, шак-шубҳасиз; бирор фикр, нарса-ҳодисага шубҳаланмай ишонишни англатади. *Бегумон билдим, Ҳабибий, бор экан меҳру вафо. Ҳабибий.*

2 Ҳўлаб, гумонсираб ўтирмасдан. *Ҳовлига келди азиз меҳмон, Чона келинг бегумон. «Нурали».*

БЕГУНОҲ [бе.. + гуноҳ] Гуноҳи, айби, жинояти йўқ; гуноҳли иш қилмаган; айбсиз, гуноҳсиз. *Бегуноҳ гўдак. ■ Бегуноҳ мўминларни ўлдиравериб, жаннатни ҳам тўлдириб қўйдингиз. «Латифалар». Бегуноҳ гўдакка ўхшарди у. Бундан беш йил илгариги каби ҳамон мунис эди. «Ёшлик».*

БЕДА Дуккакдошлар оиласига мансуб, бир ва кўп йиллик ўсимлик. *Ҳўл беда. Беда сепмоқ. Беда ўрмоқ. ■ Супа, чорпоя атрофларида янги ўрилган беда ҳиди гунириб аңқиди. С. Нуров, Майсаларни аёз урмайди.*

БЕДАВ [ф. بدو — югурик, учқур ёки а. بدوى — саҳройи от] 1 Учқур, ўйноқи (от ҳақида). *Кун ҳисобин ой олар, бедав ўрнин той олар. Мақол. Бедав бойловда семирар, Қўйқўзи — яйловда. Мақол.*

2 кўчма Қаттиқ эсувчи, шиддатли. *Туркман чўлларининг бутун тақдири Бедав қуюнларнинг измида қолди. Ф. Фулом.*

БЕДАВЛАТ [бе.. + давлат] Бойлиги, давлати йўқ; камбағал, қашшоқ. *Бедавлат бозорга борса, шум хабар келтирар. Мақол.*

БЕДАВЛАТЛИК Камбағаллик, қашшоқлик, фақирлик. *Бедавлатлик бўлган сўнг, Қариндошлар ғаш бўлар, Бадавлатлик бўлган сўнг, Бегоналар дўст бўлар. Мақол.*

БЕДАВО [бе.. + даво] 1 Давоси йўқ, тузалмайдиган, тузатиб бўлмайдиган. *Тоҳиржон киноя билан жиймайди: «Меники бедаво дард, укам. Бирон кун енгиллашиш йўқ». Ойбек, Танланган асарлар. «Ҳамма дардга бор даво, ошиқнинг дарди бедаво», дебди шоир. П. Турсун, Ўқитувчи.*

Дарди бедаво 1) давоси йўқ, тузалмас касаллик. *Вафосиз ёр, деб тушдим бу дарди бедаволарга, Улимнинг ваҳмидан ҳардам юрак тўлганга ийглайман. Ҳамза, Паранжи сирлари; 2) кўчма с. т. тузатиб, эпақага келтириб бўлмайдиган (иш, нарса ёки одам); лаҳмаза. Бу жуда дарди бедаво иш бўлди-да!*

2 кўчма с. т. Кўриниши хунук, ёқимсиз; чиройлининг акси. *Эрим қиморвоз бўлса ҳам, чўтир, бедаво бўлса ҳам, ёмон эмасди. М.*

Исмоилий, Фарғона т.о. *Чиройлимисан? Ҳа, ҳа, хунуксан, бедавосан! Бўйнингга ол, хунукман де! Ҳамза, Бой ила хизматчи. Туркийда келтирибдурларким: «Кўнса давлатнинг қуши бир бедавонинг бошига, Кўргали келгай Сулаймон ул гадонинг қошига». А. Қодирий, Меҳробдан чаён.*

БЕДАЗОР Беда экилган, беда ўсиб турган майдон; бедапоя. *Улар пича юриб, тўрт-беш таноб жойни ишғол этган бедазорга чиқшиди. Ойбек, Танланган асарлар. Беданаларнинг парвозни унутиб, семириб кетганлари йўргалаб, бедазорга ўрмалаб кириб кетишиди. С. Нуров, Майсаларни аёз урмайди.*

БЕДАКОР Беда экиш билан шуғулланувчи, беда етиштирувчи.

БЕДАКОРЛИК айн. бедачилик. *Ҳўжаликларда бедакорликни қатъий суратда яхшиламоғимиз. керак. Газеталан.*

БЕДАНА 1 Товуқсимонлар туркумининг қирғовулсимонлар оиласига мансуб парранда, кичик сайроқи қуш. *Урушқоқ бедана. Тезотар бедана. Салмоқи бедана. Бедананинг «вит» дегани — қочгани. Мақол. Ўтлоқда бедана кўп, дангасада — баҳона. Мақол. Бедананинг уйи йўқ, қайга борса — битбилдик. Матал.*

Бедана юриш Майда қадам ташлаб, тез-тез юриш. *Бегимхон гузардан тезлаб ўтиб, катта йўлдан бедана юриш қилиб кетди. И. Раҳим, Чин муҳаббат. Аппончи бедана юриш қилиб, гўрковнинг олдига утиб, йўл бошлади. «Ёшлик».*

2 Шу қушнинг гўшти (овқат сифатида). *Бедана билан каклик еб, бизга зоғ қолдирасиз. «Аския».*

БЕДАНАБОЗ Бедана асрашни ва уриштиришни яхши кўрадиган шахс, бедана ўйновчи. *Беданабоз одам. ■ Бир ой ўтар-ўтмас тупта-тузук беданабоз бўлди-қўйди. С. Нуров, Нарвон. Боз-боз, дорбоз, найрангбоз, бачабоз, қиморбоз, беданабоз, каптарбоз каби бозларни манъ қилсангиз, менга иш топиб бер, дейдиган кўпаяди-қолади. «Луқмони Ҳаким».*

БЕДАНАМАШАК, **беданамошак** Балиқчилар туркумининг лойхўрақлар оиласига мансуб қуш. *Беданамашак тўнги қуш бўлиб, кечаси овга чиқади; чувалчанглар, ҳашарот, қисман ўсимликлар билан овқатланади. «ЎЗМЭ».*

БЕДАПОЯ айн. бедазор. *Намозшомда бедапояга ёлғиз бордим. М. Хидир, Қирғоқ-*

лар. *Нусратбек ариқдан сакраб, бедапояга ўтди. Энгашиб, бир тутам йўнғичқа юлди.* С. Нуров, Нарвон.

БЕДАРАК [бе.. + дарак] *рвш.* Ҳеч қандай хабар (дарак) йўқ, ном-нишонсиз, хат-хабарсиз; дараксиз. *Бедарак кетмоқ. Бедарак йўқолмоқ.* ■ *Индинига эрталаб она-бола йўлга чиқиб, бедарак кетган отани излаб кетдилар.* П. Турсун, Ўқитувчи. *Уэрта билан шаҳардан келган суратчи йигит билан Кўк-оролга кетганича ҳамон бедарак эди.* Ҳ. Назир, Сўнмас чақмоқлар.

БЕДАРВОЗА [бе.. + дарвоза] **1** Дарвозаси йўқ, дарвоза қўйилмаган. *Ҳовли бедарвоза эди.*

2 Қоровулсиз, назоратсиз. *Ҳой, иним, шофёрга айтиб қўйинг, шаҳар бедарвоза бўлиб қолганми?* С. Нуров, Нарвон. *Аввал келишсин, кейин бир гап булар, ҳар тугул шаҳар бедарвоза эмас.* «Ёшлик».

БЕДАРД [бе.. + дард] Ғам-ташвиши йўқ, бепарво, лоқайд. *Бедарднинг ёнида гапирсанг, боши оғрир.* Мақол. ■ *Муҳаббатсиз кўнғил ўлмоғи маъқул, Кимки бедард, хазон бўлмоғи маъқул.* «Ёшлик». *Сўнг шеър ўқиб ҳайқирдик чунон, Бедардларга бўлсак ҳам қулги.* «Ёшлик».

БЕДАРМОН [бе.. + дармон] **1** Дармони, мадори йўқ; қувватсиз, ҳолсиз, заиф. *Бедармон чол. Оёқларим бедармон.* ■ *Қанча юрди шу тахлит, суянмоққа нимадир қидирди чоғи, қулочларини ёзди.. бедармон оёқлари чалишди, нимагадир қоқилди-ю, юз тубан ерга йиқилди.* «Ёшлик».

Бедармон тортмоқ Куч-қуввати кетиб, мадори куриб бормоқ. *Доим захда ўтириб ишлаганимданми ёки ўзимнинг табиатимда заифлик борми, ишқилиб.. кўп вақтдан бери бедармон тортиб юрибман.* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

2 Яхши ўсолмаган, нимжон (ўсимлик ҳақида). *Бедармон ниҳол.* ■ *-Кўп звеноларнинг гўзаси жуда бедармон. Чолиқ ва сугориш сифати ҳар жойда бир хил эмас, — деди Ўктам.* Ойбек, О. в. шабадалар.

БЕДАРМОНЛИК Дармонсизлик ҳолати, дармонсизлик, мажолсизлик.

БЕДАХМАЗА [бе.. + дахмаза] *рвш.* Ортиқча дахмазаси йўқ, ташвиш орттирмайдиган; беташвиш.

БЕДАХОНА Беда ва умуман хашак босиладиган (сақланадиган) уй ёки болохона.

Бу уй илғари бедахона бўлганидан, дарчаси ҳам йўқ, тоқчаси ҳам йўқ, тоқиси ҳам йўқ эди. Ойбек, Танланган асарлар.

БЕДАЧИЛИК Беда экиш, беда етиштириш ишлари; бедакорлик. *Бедачиликни юксалтириш. Бедачилик хўжалиги.*

БЕДИЛ [ф. بیدل — севиб қолган, сеvilган] **1** кт. Маъюс, ҳасратли; ғамгин. *Бунчалар қаттолсан, о сирли олам, Бунчалар бедилсан, бепоён хилқат.* А. Орипов.

2 кўчма Кўнғилсиз бўлган, кўнғили совилган. *Дардсиз, бедил била ҳаргиз мусоҳиб бўлмагил.* Ҳамза.

3 кт. Ўта даражада ошиқ, ишқ ўтида куйган. *Чирогпоядаги шам бедиллар юрагидек титраб, меҳмонхонани аранг ёритар эди.* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

4 Бедил (эркаklar исми).

БЕДИЛОНА Шоир Бедил (Мирзо Абдуқодир — 1644-1721 йиллар) гагина хос бўлган, бедилсифат. *Бедилона мисралар. Бедилона шеърят. Бедилона руҳ.*

БЕДИЛХОНЛИК Бедил шеърларини ўқиш, уларнинг мазмунини ўрганиш билан машғул бўлиш ҳамда шу асосда ташкил этиладиган шеърят кечаси. *Бедилхонлик кечаларини уюштириш ва ўтказиш.*

БЕДИН [бе.. + дин] *айн.* **динсиз.** *Бир фабриканинг ёнига етиб эрдим, эшикдан бир хуносаи мушқил соч қўйғон бедин чиқуб келди.* А. Қодирий, Кичик асарлар.

БЕДОВ *айн.* **бедав.**

БЕДОД [ф. بيداد — адолатсизлик, зулм] Зулм, қаҳр, шафқатсизлик. *Фалак бедодидин, дўстлар, омон йўқ.* «Ёшлик». *Инглиз қуролларин асрий жавру бедодин, Қиссаларда ҳиссасин шарқлик халқлардан сўранг.* Ф. Фулом.

Бедод бўлмоқ Ҳеч кимга арз-дод қилмай, ноилож қолмоқ. [*Ҳайитжон Тўлахонга:*] *Бир одамага берайликки, дўстлар шод, душманлар бедод бўлиб, ота-она, қавму қариндошларингням бундай орзу-армони ушалсин.* Ҳамза, Паранжи сирлари. **Таралла бедод** Ҳеч нарса парвойига келмай санғиб юрувчи, енгилтак; ишёқмас. *Таралла бедодга жон ғанимат.* Мақол.

БЕДОДЛИК Арз-додга ҳеч ким қулоқ солмайдиган, адолатсизлик, қонунсизлик ҳукм сурган ҳолат. [*Ғофир қозига:*] *Бу қандай зулм, бу қандай бедодликки, севган хотинимни золим бой тортиб олмоқчи бўлса-ю,*

менга ёрдам бериш ўрнига, бойнинг ёнини оласиз. Ҳамза, Бой ила хизматчи. Ахир қандай бедодлик бу, Миянғизга урар қон, Қолмаётир бу дунёда На инсофу на виждон. А. Орипов.

БЕДОМ-ДАРАК, бедому дарак *рвш*. Ҳеч қандай дараги бўлмай; бутунлай бедарак; хат-хабарсиз. *Волидамиз бедом-дарак кетган икки ўглининг дард-фироқида куйиб, ётиб қолиптилар.* А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари. *Оббо сиз-эй, мунча бедому дарак бўлиб кетмасангиз? Тинчликми ўзи? С. Абдуқаҳор, Санамай саккиз дема.*

БЕДОНА I [ф. بیدانه — уругсиз, данаксиз] Уругсиз қора кишимиш узум ва ундан тайёрланган майиз. *Серсув ва хилма-хил узум кўп. Қоражанжал, бедона, соҳиби, диликафтар, буваки — хуллас буларнинг нави беҳисоб.* Ойбек, Болалик.

Бедона тут Тутсимонлар оиласига мансуб, меваси оқ, ширин, уругсиз дарахт.

БЕДОНА II Бир-икки яшар молнинг терисидан ишланган чарм. *Енгил бедона маҳсиси билан қала кафши [Раённинг] кичкина оёғига жуда келишган.* А. Қодирий, Мехробдан чаён.

БЕДОР [ф. بیدار — уйғоқ; хушёр] I Уйқуга кетмаган, ухламаган ҳолатда; уйқусиз, уйғоқ. *Бедор кўзлар. Тунни бедор ўтказмоқ. Бедор тунлар.* ■ *Мақтабни тугатаётган фарзанднинг тунларни бекорга бедор ўтказмаётганлиги кўриниб турарди.* Газетадан.

2 *кўчма* Хушёр, сергак. *Бедор чегара соқчилари.* ■ *Мен осойиш тунда беғам, беозор, Бахт берган тупроқни сақлайман бедор.* Зулфия. *Фарзандлар бошида она чироқдай Оламда танҳо у бедор посбон.* Г. Жўраева, Иқбол.

БЕДОРЛИК Уйқусизлик; сергаклик. *Ҳаяжондан, бедорликдан мадори қуриган аёлни юпатадиган юмшоқ муомала, илиқ-иссиқ сўз керак эди.* Н. Саломова, Хурматга лойиқ. *Шу кеча, бутун тун бедорликда ўтди, ухламади.* «Ёшлик».

БЕДОҒ [бе.. + доғ] Ҳеч қандай доғ, гард юкмаган; губорсиз. *Хонқиз чўққилари нақадар бедоғ, Ҳар қари чўпонинг — бир улуг бахши.* Миртемир.

БЕЖАМА I *от* Безак, зеб, ҳашам. *Бежамаси кўп, бачкана иморат.*

2 *сфт.* Безатилган, безакли, сернақш, серҳашам. *Бежама эшик. Бежама уй.*

3 *сфт.* *кўчма салб.* Дабдабали, қуруқ, сохта сўзлар, қочиримлардан иборат бўлган. *Бежама гаплар. Бежама услуб.*

БЕЖАМАДОР *айн.* бежама 2, 3. *Бежамадор қўти. Бежамадор услуб.*

БЕЖАМОҚ I *айн.* бежамоқ. *Қўғирчоқни бежамоқ.* ■ *Бу узатиш мажлисини жонли, руҳли ўтказмоқ учун энг асл, энг нафис кийимларини кийиб, фавқуллода хусн оламини яна бир қат, яна бир қайта бежабдилар.* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

2 *Чиройли қилмоқ, келиштирмоқ. Яп-янги кўк соҳи тун кийган устод янги тақяга саллани бежаб ўрамоқда эди.* Ойбек, Навоий.

3 *кўчма салб.* Дабдабали қилмоқ, сохта ибора ва қочиримлар билан тўлдирмоқ. *Гапни хўп бежайсиз-да.*

БЕЖАНЖАЛ Жанжалсиз, тортишувсиз. *Иш бежанжал битди.*

БЕЖИЗ [ф. بی چیز — буюмсиз, камбағал; ҳеч нарса] Бекор, бекорга, бекордан-бекор, асоссиз (*фақат бўлишсиз феъллар билан*). *Ҳар ким ўрганини олади деб, бежиз айтилмаган.*

■ *Эртўғон деган отни Отам қўймаган бежиз. Онам тўғон бошида Тўққан экан ўша кез.* Қ. Муҳаммадий.

БЕЖИРИМ Тузилиши, бичими ихчам, шинам ва чиройли; хушбичим. *Бежирим уй. Оёқларида бежирим туфли.* ■ *Муҳаррам ширин табассум билан кулди, бежирим лабиниң икки бурчагини нозик тўр тутилган дастўмолчаси билан артиб қўйди.* Шўҳрат, Шинелли йиллар. *Ойқиз. қабулхонада бежиримгина, қадди қомати келишган.. нотаниш қизга назар ташлади.* Ш. Рашидов, Бўрондан кучли. *Турсуной газетага бежирим қилиб ўралган бир китобни очиб, кўздан кечира бошлади.* Н. Сафаров, Узоқни кўзлаган қиз.

БЕЖО [ф. بیجا — уй-жойсиз; беҳуда; ўринсиз] *рвш.* I Алланечук, безовта ҳолатда; бесаранжом, безовта. *Юрагим бежо бўляпти.*

■ *Қудрат уч бурчак қилиб тахланган қоғозни очаркан, ҳайратдан кўзлари чақнар, юраги бежо типирчиларди.* Ҳ. Назир, Сўнмас чақмоқлар. *Ҳамроҳи саманнинг бежо пишқирганини.. эшитиб, чўчиб, орқасига қаради.* М. Исмоилий, Фарғона т.о. *Доимо ўйчан ва сокин боқадиган кўй кўзлари бежо, қандайдир изтиробли эди.* «Ёшлик».

2 *Ножўя, ғалати; шубҳали. Мулла Қосим-жон! Сизнинг хотинингиз сал бежо юрадиган*

юлдузи». *Йиғит қизнинг қўлларини силай бошлади. Қиз унинг бежо ҳаракат қилишидан хавотирланиб, сапчиб ўрнидан турди. «Ёшлик». Қариганда бежо бир иш қилибсан, Бир шаҳарга ўзинг юриш қилибсан.* «Зулфизар билан Авазхон».

Юриши (ёки қадам олиши) бежо Юриши, қадам олиши бесаранжом, шубҳали. У қўлтиғига бир нарса қистириб олган, юриши ҳам бежо эди. Ҳ. Назир, Яхши исм.

3 Ўз жойида эмас, жойидан кўзгалган. *Китоблар бежо бўлиб қолибди.*

БЕЖОЙ [бе.. + жой] 1 Жойи йўқ, жойсиз, маконсиз.

2 шв. Нотўғри, ноўрин. *Подшонинг отига бежой минибсиз, жондан кечиб, ажаб ишни қилибсиз.* «Рустамхон». *Бежой қилдинг, она, ҳолим билмадинг, Илгаридан нега хабар бермадинг.* «Рустамхон».

3 Жуда, ўта; жуда ҳам. *Болдан ширин хангомада сўзлари, Бежой ўткир экан икки кўзлари.* «Юсуф ва Аҳмад». *Айтай десам, оти эдан чиқибди, Сўзлаганда бежой тотли сўзлари.* «Гулнорпар».

БЕЖОЛАНМОҚ Шубҳали, ғалати ҳолатга тушмоқ; безовталанмоқ. *Унинг ранги оқарди, кўзлари бежоланди, узун, ингичка бармоқлари қалтирай бошлади.* Ҳ. Фулом, Замин юлдузи. *Осойишта кўзлари бежоланиб, аввалгидек ғазабга тўлади.* Ф. Хўжаев, Обид Жалилов.

БЕЖОН [бе.. + жон] Жон таслим қилган; жонсиз, ўлик. *Жон жонга куяр, Бежон кимга куяр.* Мақол. ■ *Сокин, бежон ва тилсиз чўлнинг ҳам ўз жони, ўз тили, товуши ва ўз тугёни бўларкан.* А. Ҳақимов, Илон изидан.

БЕЖОҒЛИҚ 1 Безатилган, бежалган, ясатилган. *Тежоғлиқ рўзғор — бежоғлиқ кўғирчоқ.* Мақол. ■ *Бир тўп ёш-яланг одоб-тавозе билан тўйхонага кириб келдида, бежоғлиқ столга ўтирди.* Р. Раҳмон, Меҳр кўзда.

2 Саранжом, саришта. *Тежоғлиқ иш — бежоғлиқ.* Мақол. ■ *Режали иш — бежоғлиқ деганларидек, Исмоил Солиев чойхона ҳисобига келтирилаётган ўтин-кўмирларнинг ҳам режасини олиб қўйган.* Т. Ортиқов, Пона емаган танобчи.

Бекники бежоғлиқ Бекнинг ҳақи, тегиши доим тайёр.

чиқарадиган кўп ҳужайрали аъзо. *Қалқонсимон без. Бодомча безлар. Лимфа безлари. Ошқозон ости бези. Ички секреция безлари.* ■ *Маялум ёшдаги болаларда томоқдаги бодомча безлар яллиғланиши, қулоқ оғриши мумкин.* Газетадан. *Ёши катта одамнинг қалқонсимон безида 15 миллиграмм йод бўлади.* «Фан ва турмуш».

2 с.т. Шу аъзонинг яллиғланиш натижасида шишган, дўмбоқчага айланган ҳолати. *Қўлтиғимга без келибди.* ■ *-Соғолмайсизлар ҳам, боқолмайсизлар ҳам, болам, — деди ота ачиниб, — елинига без келибди.* А. Мираҳмедов, Кулган чечаклар. *Битта эмчагининг ич томонида без пайдо бўлиб, фасод бойлабди.* «Ёшлик».

3 кўчма с.т. Гап таъсир қилмайдиган; безбет, сурбет. *Без одам.*

Без бўлмоқ Безраймоқ, бақрайиб, назарписанд қилмай туравермоқ. *Оёқсиз бўлганингдан кейин ярим одамсан-да. Бағритошлар бўлса, без бўлиб ўтирибдилар.* Б. Раҳмонов, Олтин одамлар. *Асад қори, сўнги киноя ҳам ўзига тааллуқи йўқдай, без бўлиб ўтираверди.* М. Исмоилий, Фарғона т. о. *Қилгиликни қилиб, нега без бўлиб ўтирибсан.* Ҳ. Назир, Кўктерак шабадаси.

4 кўчма Эмчак, сут безлари. *Ҳожи хола келинчакнинг безларига кўз югуртирди.* М. Исмоилий, Фарғона т.о. *Кўкрагида кўринар, Худойим берган безгина.* «Нурали».

Без термоқ Тубан ишга кўл урмоқ; ёмон ниятда бўлмоқ; бекор юрмоқ. *[Аъзам] Бир нияти бўлмаса, кунда Ҳожиникида без тердимми? Шухрат, Жаннат қидирганлар. — Қассоб бозорининг итлари-ку, мени без тергани келган, деб қизганиши мумкин эди. Хўш, куллоликнинг итлари нимани қизғанади? — деди Шум бола.* Ф. Фулом, Шум бола.

БЕЗ II [р. бязь < а. بَز — ип газлама; оқ газлама] Сурпга қараганда қалин ва пишиқ ип газлама. *Оқ без. Без тўшак.*

БЕЗАБОН [бе.. + забон] 1 Сўзлаш қобилиятидан маҳрум; тилсиз; гапсиз-сўзсиз. *У қоп-қора юзидаги оппоқ соқолини силкитиб: -Ҳайвон безабон! — деди.* М. Исмоилий, Фарғона т.о. *У менга безабон жонивордек муомала қилар, гапирмас.. эди.* А. Мухтор, Асарлар. *Безабон куйлайди санъатдан Лувр, Зукко халқ умрига қўшиб қўш умр.* Г. Жўраева.

2 кўчма От, ҳайвон. Баданинг қизлардан нозик, Безабон, келгин юганга. «Гулихиромон». Ўзининг юртига елдай еладир. Безабон, безабон! «Ёшлик».

БЕЗАВОЛ [бе.. + завол] 1 Ҳеч қандай завол, зарар кўрмайдиган; заволсиз; абадий, сўнмас, барқарор. *Безавол ҳаёт. Безавол қуёш.* ■ *Илоё, шу йигитчаниям умри узоқ бўлсин. Бахти безавол бўлсин.* Ў. Ҳошимов, Икки эшик ораси. *Назарида, нур тўшалган бу йўл болаларнинг шодмон кулгиси янграган безавол оламга элтадигандек туюлади.* Э. Усмонов, Ёлқин.

2 Ривожни тўхтамайдиган, орқага кетмайдиган, доимо омонда бўладиган. *Сизни кўрсам, эсга тушар тоғ қизи, Безавол ўлканинг бегуноҳ қизи.* Ҳ. Салоҳ. *Токи мавжуд экан заминда аёл, ҳаёт абадийдир, дунё — безавол.* Газетадан.

БЕЗАК 1 Безатиш, ясатиш воситаси; ҳусн, кўрк, чирой берувчи нарса; зийнат берувчи буюм ёки нақш. *Архитектура безаклари. Арча безаклари. Безак буюмлари. Бадиий безак.* ■ *Эгар жабдуқларидаги олтин безаклари қуёш нурида ялт-ялт қилаётган бўз отни жиловдор етаклаб келди.* П. Қодиров, Юлдузли тунлар. *Нури кийинишни, безакни севар эди. Зирак, билагузук, заркокил, қўлтиқтумор, тиллақош, зебиғардон каби.. буюмлардан қўти-қўти ишққан.* Ойбек, Танланган асарлар.

Дастурхон безаги Дастурхонга кўйилган ёки кўйиладиган ноз-неъматлар. *Ҳар гужуми асалдек татийдиган узум, ҳар бир тилими тилини ёрадиган қовун, шифобахш тарвуз, олма, нок, қўйинг-чи, қўли гул боғбонлар етиштирган мева-чева, дарҳақиқат.. дастурхон безагидир.* Газетадан.

2 кўчма Ҳусн, кўрк. Сўз — кишининг ўзаги, Одоб — кишининг безаги. Мақол. *Тил — ақл безаги.* Мақол. ■ *Яхши фазилатлар инсон камолотининг безаги, ҳусни, жон роҳати ва фароғатидир.* Газетадан.

БЕЗАКДОР айн. **безакли.** Оғзига, учига мис қопланган безакдор қинини айтмайсизми, тебранганда, кун тушиб, ялт-ялт этади. С. Анорбоев, Ғўзаллик излаб. *Пичоқчанинг учини консерва банкачасига қадаб, безакдор сопи устидан кафти билан ура бошлади.* Н. Аминов, Қаҳқаҳа.

БЕЗАКЛИ Безатилган, безалган, нақшдор, зийнатли. *Шу безакли, адил кошона*

Меҳнаткашига чин роҳатхона. Шайхзода. Шеримбек дадил бориб, Бобур минган бўз отнинг олтин безакли юганидан олди. П. Қодиров, Юлдузли тунлар.

БЕЗАКОТ [бе.. + закот] Закот берилмаган; хайр-садақа қилинмайдиган. *Безакот молларни ҳаром билибди.* «Алпомиш». *Безакот, хайрсиз бойдан, Ўтсиз, сувсиз қолган тилла саройдан Кир, демаган узрли том яхшидир.* «Оқ олма, қизил олма».

БЕЗАКСИЗ 1 Безаги йўқ, зийнатланмаган, жўн. *Шайбонийхон безаксиз, жўн кийинган эди.* П. Қодиров, Юлдузли тунлар.

2 кўчма Ўз ҳолича, борича, ҳеч бир кўшимчасиз; табиий. *Ўтган якшанба куни тонгдан тунгача ўз кўзим билан кўрган, билганларимни бўёқсиз, безаксиз, холис айтиб ўтмоқчиман.* Газетадан.

БЕЗАКЧИ 1 Нарсаларга безак, зийнат бериш билан шуғулланувчи шахс. *Унинг каштачи ва безакчи, тўқувчи ва тикувчи, кулол ва мискарлари довуғи узоқ-яқинларга маълум.* Газетадан. *Бир оздан кейин Дўстмат ҳам чиқиб, безакчи қиздан қарз сўрагани расомлар хонасига йўл олди.* Н. Аминов, Қаҳқаҳа.

2 кўчма Зийнат, кўрк берувчи; обрў келтирувчи. *Хотин — уй безакчиси, Эр — уй кўмакчиси.* Мақол.

БЕЗАМОҚ 1 Зийнат, безак бериб чиройли қилмоқ; ҳусн киргизмоқ; кўзни қувонтирадиган ҳолга келтирмоқ. *Баҳор келди. Мактаб саҳнидаги ўрикларни оқ, пушти гуллар безади.* П. Турсун, Ўқитувчи. *Кечаси билан ёққан қалин қор ҳар бир томни, деворни, ҳар дарахт ва гумбазни майин оқ хошия билан безаб чиққан.* П. Қодиров, Юлдузли тунлар. *Ерлар кўк гиламлар билан безалганда.. биз ҳам тўй қилармиз.. Шундайми, Раъно? А. Қодирий, Меҳробдан чаён.*

2 кўчма Ақлий ва маънавий жиҳатдан бойитмоқ; обрў келтирмоқ. *Қарилликни донолик безайди, Ёшликни — камтарлик.* «Сўз кўрки — мақол». ■ *Дарахтни — ширин мева, устозни — оқил шогирд безайди.* Р. Усмонов, Одобнома. *Инсонни уч нарса зийнат фазилатлари билан безайди: ақлзаковати, меҳнат-машаққати ва одамларга бўлган меҳр-муҳаббати.* Газетадан. *Инсонни кучли қиладиган, уни безайдиган нарса мақсади, тўғрироғи мақсадлари бирлигидир.* Х. Тўхтабоев, Ширин қовунлар мамлақати.

БЕЗАНГЛАМОҚ Бирор нарсадан зада бўлиб ёки қўрқиб зириллаб турмоқ, безовта ёки бетоқат бўлмоқ; чўчиб, ирғиб тушмоқ. *Дори деса, безанглайди.* ■ *Анор Узоқов.. ҳадеганда ёмғирнинг тинмаётганини кўриб безанглаб қолди.* С. Маҳкамов, Катта рулда. *Бу сўздан Офтоб ойим безанглаб тушиди ва эрига қарши ризосизлик вазиятини олди.* А. Қодирий, Ўтган кунлар. *Булар ўша.. Ёруғликдан безанглашиб, Қоронғида топишганлар.* Т. Йўлдош, Аттанг.

БЕЗАНЖИР [бе.. + занжир] Занжирга солинмаган; бандсиз, занжирсиз, эркин. *Миттихон тўрамнинг қаландарлари безанжир айиқлардай.. талқин ўқиб, растани бошларига кўтариб келар эдилар.* Ф. Фулом, Шум бола. *Маллаев хирси безанжир эмасми, бир силтаниб, Маматқуловнинг қўлидан чиқиб кетди.* Х. Султонов, Онамнинг юрти.

БЕЗАНМОҚ Безаклар билан ороланмоқ; ўзига оро бермоқ. *Эшиги нафис ўймакорлик билан безанган кўшкда ҳозир Бобурни фақат хона ўзига тортар эди.* П. Қодиров, Юлдузли тунлар. *Ушанда олам камалак нурлари билан безанган, майсалар шивирлаган, гуллар табассум қилган, қушлар ғазалхон-у энг яхши «қўшиқ»ларни Аҳмаджонга куйлайди.* С. Нуров, Майсаларни аёз урмайди. *Кўклам кизи юз очди, мусаффо безанибдур, Энида яшил жомаси зебо безанибдур.* Ҳабибий.

БЕЗАРАР [бе.. + зарар] Зарар, зиён келтирмайдиган, зарарсиз, зиёнсиз; зарар етмаган ҳолда; хавфсиз. *Ўғлим, ишқилиб, безарар қайтсанг бўлгани.* Газетадан. *Илгариги тўйларнинг, ҳар қалай, ишх ўйинлари, куёв-келин бир умр эслаб юрадиган безарар ирим-сиримлари бўларди.* Р. Раҳмон, Меҳр кўзда.

БЕЗАХА [ф. بی‌زخم — ярасиз, шикаст емаган] Эзилмаган, урилмаган, лат емаган. *Безаха қовун.* ■ *Болалар олмаларни безаха қилиб тера бошладилар.* «Ўзбек тили дарслиги».

БЕЗ-БЕЗ: без-без қилмоқ, без-без оғримоқ Безиллаб, қақшаб оғримоқ. *Турай дейман, оёғим без-без қилиб, туролмайман.* Ҳ. Назир, Ёнар дарё. *Бу бошнинг зирқираши ҳароратники эмас, тош тегиб захалангандек, алақандай без-без қилмоқда.* С. Абдулла, Соялар. **Юраги без-без қилмоқ айн. юраги безилламоқ. қ. безилламоқ.** *Улфатлари юз ўғирди, қолди ёлғиз, Ота-она юраклари қилар без-без.* «Муштум».

БЕЗБЕТ Ор-номусни билмайдиган, гап таъсир қилмайдиган; уятсиз-андишасиз, бети қаттиқ, сурбет. *Безбетга қошиқ берсанг, Бир ўрнига беш ошар.* Мақол. ■ *Ўлғудай безбет экансан-да, Набиғул! — деб [шеригининг] берган дашиномиза одатдагича масхарабозлик билан жавоб берди.* А. Қаҳҳор, Асарлар. *Шу йўл билан сирингни ёпмоқчи бўлдингми? Ёполмайсан! Безбет!* А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари.

БЕЗБЕТЛИК 1 Уят-андишасизлик, сурбетлик. *Бойнинг безбетлигини Жўра полвон кўриб турар эди.* М. Исмоилий, Фарғона т.о. *Олимжон эса безбетлик билан одамларга тик қарайди, кекса мастерни туҳматчиликда айблайти.* «Муштум».

2 Сурбетларча, уятсизларча қилинган иш, хатти-ҳаракат. *Суннат ватат безбетлик билан дастлаб терговда ҳеч нарсани бўйнига алмади.* И. Қаландаров, Шохидамас, баргида. *Фақат алдамчилик, безбетлик, номуссизлик жандасини кийган кимсагина ўз виждон ҳукмидан қўрқмайди.* Газетадан.

БЕЗГАК 1 Вақти-вақти билан иситма чиқариб, қалтиратадиган юкумли касаллик. *Саратоннинг айни қизғин кунларида безгак авж олади.* Ҳ. Фулом, Феруза. *Ота безгакдан қалтираб, гоҳ музлаб, гоҳ ўт бўлиб ёниб, алаҳсираб ётарди.* М. Маҳмудов, Мангу куй излаб.

2 Безгак касаллиги билан оғриган одам. *Нури бу воқеанинг учини эшитган ҳамон, безгакдай қалтираб кетди.* Ойбек, Танланган асарлар.

БЕЗГАКДОРИ Безгакни даволаш учун қўлланадиган, безгакка қарши дори; хинин.

БЕЗГАКНАМО Худди безгак касалига дучор бўлгандек, безгак касалидан турганга ўхшаш. *Ҳой, Ойниса бувингни чақир, — болаларга аралашмай, бир чеккада турган рангпар, безгакнамо қизга буюрди бой.* Ойбек, Танланган асарлар.

БЕЗГАКПАШИША биол. Одамга безгак плазмодийларини юқтирадиган ва безгак касаллигини кўзгатувчи ҳашарот. *-Безгакпашишага ўхшаб гингиллай берманг! — деди.* А. Қаҳҳор, Асарлар. *..бўри бўлгандан безгакпашиша бўлган яхшироқ, чунки уни қопқон билан тутиб бўлмайди.* А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари.

БЕЗГАЛДАК зоол. Тувалоқлар туркумига мансуб чўл қуши.

БЕЗДИРМОҚ *Безмоқ* фл. орг. н. *Севдирган ҳам тил, бездирган ҳам тил.* Мақол. *Яхши сўз ийдирар, Ёмон сўз бездирар.* Мақол. ■ *Бундай ҳаёт бир қаричликдан йўқчиликка, меҳнатга кўникиб ўсган қизни сира бездирмади.* Ойбек, Танланган асарлар.

БЕЗИЁН [бе.. + зиён] *айн. безарар.* *Энг беозор, безиён жонивор йилқи-ку!* С. Анорбоев, Йўлда йўлдош бўлганлар. *Яширмайман, Ҳимматилла шўхроқ эди, лекин безиён..* Шухрат, Умр погоналари.

БЕЗИЛЛАМОҚ 1 *айн. безангламоқ.*

Юраги безилламоқ Юраги ботинмаслик, қўрқмоқ; ҳадик ва қўрқинчга тушмоқ. *Хотиним кир ювман деса, менинг юрагим безиллайди.* М. Хайруллаев, Рашк. *Ундан ҳамма безилларди. Ким асаб, ким юрак, ким қон босимига чалинса ва ёки ишдан ҳайдалса, барчасига шу — Ҳамида сабабчи бўларди.* «Ёшлик». *Хотинининг ер тагидан хўмрайиб қарашлари юрагини ёмон безиллатиб қўйган эди.* Ф. Мусаҷонов, Ҳиммат.

2 **Зириллаб**, қақшаб оғримоқ, без-без қилмоқ. *Баданидан иситма чиқар, чакка томирлари урар, кўнгли озар ва бутун вужуди безиллар эди.* А. Қаҳҳор, Сароб. *Жангчилар, оёқларининг безиллаб қолганидан бўлса керак, урдадек лапанглаб юрардилар.* Шухрат, Шинелли йиллар. *..қабариб, қонталашиб кетган товонлар бари бир, чўғ теккандай безиллайди.* О. Ёқубов, Излайман.

БЕЗМОҚ *Зада, безор бўлмоқ; жонига тегмоқ. Доридан бездим. Бекорчиликдан бездим. Эрдан безсанг ҳам, элдан безма.* Мақол. *Элдан безган эр ўнгмас.* Мақол. ■ *-Золим подшодан бездик, ўла қолсин у! — деб қичқиршиди хотинлар.* Ойбек, Танланган асарлар. *Янглиш туйғу менда бўлмас! Янглиш сезги сезганлар, Йўқлиқ сари бора беринг, эй, ҳаётдан безганлар.* Файратий.

БЕЗОВТА 1 Одатдаги ороми, тинчи бузилган, ҳаяжон ва изтиробга тушган; ҳаловати йўқолган, бетинч, ғаш. *Мадамин бу ердан чиқиб, яна безовта жонига малҳам қидирди.* П. Турсун, Ўқитувчи. *Қишлоқ кўчалари жимжит, фақат ҳовлиларда нимадан дир безовта бўлиб итлар хуришади.* М. Исмоилий, Фарғона т.о. *Қизни безовта қилмай, дегандай ўрнини осойишта йигиб, ҳовлига тушди.* Р. Файзий, Чўлга баҳор келди.

2 **Тинчлиги бузилган; нотинч.** [Жўра:] *Қўрбоши ака, неча йилдан бери замона*

безовта. И. Султон, Бургутнинг парвози. *Бу ернинг ўжар табиатига, ғилдирак устидаги безовта турмушга у тез кўникди.* Газетадан. *Яна Норин суви безовта чайқалди.* С. Аҳмад, Уфқ. *Безовта шамол бирданига кучайиб, қора булут пардасини суриб келди.* М. Қориев, Қиз узатиб борганда.

3 **Ҳаловати йўқ; бетоқат, беором.** *Бола туни билан безовта бўлиб чиқди.* ■ *..қишлоқда табиблик қилиб юрган вақтларида бундай безовта бетобларни кўп кўрган.* И. Раҳим, Чин муҳаббат.

БЕЗОВТАЛАНМОҚ Одатдаги тинч ҳолатини йўқотмоқ, ташвишланмоқ; ташвиш тортмоқ, ташвишга тушмоқ. *Вақт ўтган сари меҳмонлар безовталана бошлашди.* Р. Файзий, Шоҳи дарпарда. *Кўнгли аллақандай нохушликни сезиб, безовталанди.* «Ёшлик». *Қушлар галаси безовталаниб, дарё томонга тез учиб кетди.* Назармат, Жўрлар баланд сайрайди.

БЕЗОВТАЛИК 1 Ташвишланиш, хавотирлик; кўнгли ғашлик, бетоқатлик. *Уйига келганда ҳам, руҳидаги безовталиқ уни тарк этмади.* С. Сиёев, Аваз. *Қор кўчкилари мавсумида отарларда безовталиқ сезилади.* Газетадан.

2 **кўчма** Кўзғалиш, ўзгариш. *Ўлкамизда баҳор.. Она-табиат ажиб безовталиқ, ширин уйғониш даврида.* «Саодат».

БЕЗОВЧИ Безайдиган; гўзал, комил қилиб кўрсатадиган. *Умуман, гўзаллик киши учун катта бахт, аммо кишини безовчи барча сифатлар ичида меҳнатсеварлик бебаҳо зийнатдир.* Р. Усмонов, Умр сабоқлари.

БЕЗОР [ф. بيزار — майлсиз] *Бирон нарса ёки кимсадан безган, юрак олдириб қўйган; тўйган. Бекорчидан ҳамма безор.* Мақол. *Дилозордан худо безор.* Мақол. ■ *Эрназар дангасага айтинглар: менинг томонимга қарамасин, мен унақа одамдан безорман.* С. Айний, Қуллар.

Безор бўлмоқ *Жонига тегмоқ, кўнглига урмоқ. Пашшадан безор бўлдим.* ■ *..Унинг ёлғон-яшиқ гапларидан кўни-қўшнилари ҳам безор бўлиб кетган.* «Муштум». **Безор қилмоқ** *Жондан тўйдирмоқ, обдан зериктирмоқ. Жондан безор қилмоқ* *Жондан тўйдирмоқ, жуда ҳам жонга тегмоқ, зериктириб юбормоқ.* [Оқила:] *Ўзингиз қачон борасиз? Болалар дада деб, жонимдан безор қилишяпти.* А. Қаҳҳор, Оғриқ тишлар.

БЕЗОРИ [ф. *بيزارى* — нафрат, ёмон кўриш, жонга тегиш] Ножўя хатти-ҳаракатлари билан ижтимоий тартибни, кўпчиликнинг тинчлигини бузувчи, ҳаммани безор қилувчи. *Бетамизда бет бўлмас, безорида уят бўлмас.* Мақол. *Безоридан ҳамма безор.* Мақол. ■ *Ойим билан дадам мени жуда эркалатиб юборишган эмиш, шу кетишда кетаверсам, мендан қип-қизил безори чиқар эмиш.* Х. Тўхтабоев, Сарик девни миниб.

Ота безори Ножўя ҳаракатлари билан ҳаммани, ҳатто ўз отасини ҳам безор қилган. *-Ота безори бўлмоқчимисан? — Абдурахмонбой кутилмаганда кўзига ёш олди.* Ҳ. Фулом, Машғал.

БЕЗОРИЖОН [ф. *بيزارجان* — жондан тўйдириш; жондан тўйдирувчи]: **безорижон қилмоқ** Жондан тўйдирмоқ, жонига тегмоқ, зериктирмоқ. [Аҳмаджон] *..раёйига қарши чиққан суҳбатдошини безорижон қилиб, айтганига кўнишга мажбур этар эди.* С. Кароматов, Ҳижрон. *Шавкат поездда ҳам типирчилайвериб, ота-онасини безорижон қилиб юборди.* Қ. Кенжа. Тоғ йўлида бир оқшом.

БЕЗОРИЛИК 1 Кўпчиликнинг тинчлигини бузишлик, одамларни бездирувчи хатти-ҳаракат. *Безорилик қилмоқ.* ■ **Ичкилик, безорилик, бузилик, одобсизлик** — ҳаммаси безорчиликдан чиқади. А. Мухтор, Чинор. *Отаси башарасига тупурандан кейин ҳам Раҳматуллонинг кўзи очилмади, баттар бўлди. У безориликни авжига чиқараверди.* «Муштум».

2 ҳуқ. Шахнинг жамоат тартибини кўпол равишда бузиш ва жамиятга ошқора ҳурматсизлик кўрсатишдан иборат хатти-ҳаракати. *Майда безорилик.* ■ **Ичкилик туфайли безорилик рўй беради, жиноят содир бўлади.** Газетадан.

БЕЗОТ [бе.. + зот] **1** *айн. зотсиз. Безот сигирлар.*

2 *эск.* Аслзодалар, зодагонлар наслига мансуб бўлмаган; насли, зоти паст. *Сидиқжон безот, Сидиқжон гадобачча.. -Тўғри, лекин замон шуларники бўлса, нима дейсан? А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари. [Эшон:] Гапирма, безот. Тагин қайтаради-я! Ҳамза. -Бирор безот ўғирликка келса-чи? — деб ваҳима қилади кампир.* М.М.Дўст, Галатепа қиссалари.

БЕЗРАЙМОҚ 1 Кўзни лўқ қилиб туриб олмоқ, бақраймоқ, без бўлиб турмоқ. *Мингбоши.. «яна нима дейсан?» дегандай, безрайиб тураверди.* М. Исмоилий, Фаргона т.о. *Илғари унча-мунча даккани сиртига юқтирмай, безрайиб тураверадиган Авезов ҳозир хотини билан онаси олдида мўминтой боладай бўйин эгиб турарди.* Ҳ. Назир, Ўтлар туташганда.

2 Ҳайратдан, қўрқув ва ш. к. дан донг қотмоқ, серраймоқ. *Ойшабону нима дейишини билмай, ўтирган ерида безрайиб қолди.* Ҳ. Фулом, Машғал. *Йўл бўйидаги янтоқнинг тағидаги калтакесак менга қараб, безрайиб турар эди.* М. Хайруллаев, Меҳр кўзда.

3 *кўчма* Бир ҳолатда қотиб турмоқ; ҳеч бир ўзгаришсиз ётмоқ. *Ҳозир биз бир томони ҳали безрайиб ётган чўл, бир томони эса обод бўлган ернинг ҳудудида турардик.* С. Аҳмад, Чўл бургути. *Чўлга қарадим: сарғайиб, безрайиб сукут этади.* П. Қодиоров, Уч илдиз. *Ҳали барг ёзмай, безрайиб турган сада тағидаги чойхона сўриларида одам кўп.* С. Аҳмад, Ҳукм.

БЕЗУРРИЁТ [бе.. + зурриёт] Фарзанди йўқ; насл-насаби қолмаган. *Бобоёр кессин ёлғиз бошингни.. Дунёдан безурриёт ўтгин, Гурўгли.* Эргаш Жуманбулбул ўғли.

БЕИБО [бе.. + ибо] **1** Ор-номусни билмайдиган, шарм-ҳаёси йўқ; уяти йўқ, уятсиз. *Қизини бир умр заҳарлаган беибо кишига яна нима керак?* С. Аҳмад, Ойдин кечалар.

2 *кўчма* Кўпол, дағал, уятли. *Зеби овозини барала қўйиб шанғиллар, беибо гаплар ёғдирар эди.* Ойбек, Улуғ йўл. *Бундай беибо, шарманда байтларни ким ижод қилган?* Газетадан.

БЕИДРОК [бе.. + идрок] Фаҳхламайдиغان, фаҳм-фаросатсиз, идроксиз. *Башарти бу замондаги саводсиз одамларнинг беҳирад ва беидрок бўлгонларини назарда тутиб..* А. Қодирий, Фирвонлик Маллавай.

БЕИЖОЗАТ [бе.. + изожат] *айн. рухсатсиз.* *-Қоронғи кечада нега бировнинг ўчоғига беижозат кирасан?! — деди йиғит Шум болага.* Ф. Фулом, Шум бола. *Расулуллоҳ беижозат икки кишининг ўртасини ёриб, ораларига кириб ўтиришини ман этганлар.* «Фан ва турмуш».

БЕИЗ 1 *айн. релъсиз. Безиз транспорт.* **2** *рвш.* Бирор асар, белги қолдирмай; ном-нишонсиз, бедарак; изсиз. *Куюн ту-*

тундек буралиб кўтарилади-ю, кумга сепилган сувдай беиз йўқолади. М. Назаров, Сирли хат. *Беиз кетмади, йўқ, шаҳидлар қони Қузгундан асради маъсум дунёни.* А. Орипов. *Севинмасинми, ахир ундан зурёд қолади, зурёд! Уэнди оламдан беиз, ном-нишонсиз кетмайди.* Р. Раҳмон, Меҳр кўзда.

БЕИЗН [бе.. + изн] *айн. рухсатсиз.* Биздан беизн иш қилманг, уқдингизми, қария? Ойбек, Улуғ йўл. *Ва беизн қилган ишимдан Пушаймоним ва оҳим йўқдир.* Ҳ. Олимжон.

БЕИЗТИРОБ [бе.. + изтироб] Парво қилмаган ҳолда, изтироб чекмасдан, лоқайд. *Аслида-ку.. Беизтироб ҳўплаб қора қаҳвани, Деразадан оқ тан жаноб Қузатар можарони.* Э. Воҳидов.

БЕИЛЛАТ [бе.. + иллат] *айн. иллатсиз.* Арзон беиллат бўлмас, қиммат беҳикмат эмас. Мақол. ■ *Мендан ўтган бўлса, кечиринг, профлатор.. ўзингиздан қолар гап йўқ, беиллат одам борми дунёда?* Ж. Абдуллаханов, Тўфон.

БЕИМОН [бе.. + имон] *айн. имонсиз.* Беимон кетма дейман. Қани калима келтир! К. Яшин, Ҳамза.

БЕИНСОФ [бе.. + инсоф] *айн. инсофсиз.* Фашист беинсоф экан, жуда тирриқ экан.. Ойбек, Қуёш қораймас. *Шотўрамдан уялмайин, беинсоф, Калланг чайқаб, билагимдан уяладиган.* «Ойсулув».

БЕИНТИҲО [бе.. + интиҳо] *айн. интиҳосиз.* Худди ана шу фарзандлар шарофати билан умр боқий, беинтиҳодир. К. Яшин, Ҳамза.

БЕИСТИСНО [бе.. + истисно] *рвш.* Бирортасини ҳам четда ёки қатордан қолдирмай, мустасно қилмай; ялписига. *Биз беистисно ҳамма мамлакатлар билан ҳамкорлик қилиш йўлини танлаб олдик.* Газетадан.

БЕИХТИЁР [бе.. + ихтиёр] *рвш.* Ўз ихтиёридан ташқари ҳолда, ғайриихтиёрий равишда; ихтиёрсиз. *Бекнинг вужуди титраб, беихтиёр «ух» деб юборганини ўзи ҳам сезмай қолди.* Ҳ. Фулом, Машғал. *Зумрад билан бир қур учрашган, икки оғиз гаплашган киши беихтиёр унга маҳлиё бўлиб қоларди.* С. Сиеёв, Отлик аёл. *Нафиса беихтиёр ўрнидан дик турди.* Мирмуҳсин, Умид.

БЕИШ Бирор иш билан машғул (банд) бўлмаган, ишламайдиган; ишсиз. *Беватан, беиш, бошпанасиз қолган Аъзам.. шаҳар четтидаги кўримсизгина бир масжид қоровули-*

нинг мол боғласа турмас хужрасига бориб тиқилди. Шухрат, Шинелли йиллар. *-Беиш ўтириб ўрганмаганман, — деб очиғини айтди хола.* «Гулдаста».

БЕИШКАЛ [бе.. + ишқал] Чалкаш (чатоқ) жойи йўқ; силлиқ. *Икки ўртадаги суҳбат беишқал ўтди.* Газетадан.

БЕИШТАҲА [бе.. + иштаҳа] *айн. иштаҳасиз.* *-Соппа-соғ, — деди Хумкалла беиштаҳа кавшаркан. — Овқат егиси келмасмиш.* М.М.Дўст, Лоласор.

БЕИШТИЁҚ [бе.. + иштиёқ] Хоҳиши, истаги йўқ; иштиёқсиз. *Аламазон билетга анча маҳал беиштиёқ тикилиб ўтирди.* «Шарқ юлдузи».

БЕИШҚ [бе.. + ишқ] *поэт.* Ҳеч кимга кўнгил кўймаган; муҳаббати йўқ, ишқсиз. *Беишқ ҳаёт — беғул баҳор.* «Қанотли сўзлар». ■ *Севгининг дарди фақат беишқ учун бегонадир.* Э. Воҳидов, Муҳаббат. *Ваҳки, ишқ саҳросида қолдим беишқ танҳо бу кун.* А. Орипов.

БЕИҚБОЛ [бе.. + иқбол] *поэт.* Келажаги порлоқ бўлмаган; омадсиз; иқболсиз. *Гарчи яшамадим беиқбол, нигун, Гарчи давраларим нурли, оташли.* А. Орипов.

БЕК I I тар. Туркий халқларнинг баъзиларида хонликлар даврида давлат арбобларига, шаҳар ёки вилоят ҳокимларига, уларнинг болаларига берилган фахрий унвон ҳамда шундай унвонга сазовор бўлган шахс. *Бошлаб ҳудайчи от устидан бир кимхоб тўнни олиб, қўрғон бегига кийдирди.* А. Қодирий, Ўтган кунлар. *Атроф шаҳар ва қишлоқ беклари.. аксар Муулмонқулнинг ўз одамларидан.* А. Қодирий, Ўтган кунлар. *Аслида бу отни, Улуғбек Мирзо Самарқанд тахтига чиққандаё, Бухоро беги туҳфа этган эди.* Мирмуҳсин, Меъмор.

Беклар беги қ. Бекларбеги. **Бек ойим // бегойим** Бекнинг онаси ёки хотини ва уларга мурожаат шакли. *Ҳасанали танитди: -Мана бу киши қайин онангиз — бек ойим бўладилар.* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

2 Эркаклар исмининг таркибий қисми, мас., *Йўлдошбек, Отабек, Юсуфбек.*

3 (1-ш. эгалик шаклида) Ўз беги ёки хўжайинига мурожаатда ёки улар ҳақида гапирганда ишлатилган сўз. *Қайғурма, бегим! Ҳасанали отанг бу тўғрида ҳам сени ёдидан чиқармайди.* А. Қодирий, Ўтган кунлар. *Эски вақтда ер-сув эгаларининг хизматкорлари*

хонлар замонидаги расм-русми қилиб, ўз хўжайинларини «бегим», «хоним», «ойим» деб ҳурматлар эдилар. М. Муҳаммаджонов, Турмуш уринишлари.

Ўзи(га) хон, ўзи(га) бек қ. хон. Ҳар ким ўзига хон, ўзига бек. Мақол.

БЕК II Берк, ёпиқ.

БЕКА I тар. Бекнинг ва умуман ҳукмдорларнинг, боёнларнинг хотини. Чўри қиз Бўстон.. бекасининг ҳозиргина саройдан канизлик.. зиёфатга олиб кетганлигини билдирди. Ойбек, Навоий. *Лаббай, Бадиа бекам!* [деди Заврак]. Бадиа ўз исмига «бекам» сўзини қўшиб айтгани ёқтирар, чунки подшонинг гўзал кенжа қизи Гулгун Ақонинг номига ҳам «бека» қўшилди. Мирмуҳсин, Меъмор.

2 кўчма Оилага, хонадонга ёки хўжаликка бошчилик қилувчи аёл. *Боғбонсиз боғ мисли чўл-ёбон, Бекасиз уй – сувсиз тегирмон.* «Қанотли сўзлар». ■ *Тўй бекаси – Мирзакаримбойнинг хотини аёлларни уч гуруҳга айирган эди. Ойбек, Танланган асарлар. -Ярим кечада қайёққа борамиз, ўзингиз ўйланг!* – деди куёв меҳмонхона бекасига. С. Анорбоев, Оқсой.

3 кўчма *поэт.* Бошқарувчи, сардор, эга, соҳиб. *Нечун, ахир, мард гўзаллар бекаси, Гумбурламас Асқар тоғнинг теграси. А. Шер, Қадимги куй. Уч ой йўлинизда ётдим кўз тикиб, Эй, баҳор бекаси – май чечаклари. А. Орипов.*

БЕКАМ-КЎСТ, бекаму кўст [бе.. + ф. کم. – оз, كاست – озлик, камлик] Ҳеч қандай камчилиги, нуқсони йўқ, ҳар жиҳатдан тўлиқ, мукаммал, бенуқсон. *Рўзгоримиз бекаму кўст. Топшириқни бекаму кўст ба-жармоқ.* ■ *Ойнадан табиатнинг бекаму кўст, мукаммал бир фариштаси нозлиниб қараб турарди. С. Сиёев, Отлиқ аёл. Тўхтасин Жалилов.. минглаб халқ куйларини хоти-расида сақлаб қолар, уларни чолғу асбобида бекам-кўст чала биларди. Ҳ. Носирова, Мен ўзбек қизиман.*

БЕКАНОР [ф. بىكنار – соҳилсиз, қирғоқсиз, чегарасиз] Чегараси йўқ, ҳадсиз, чексиз. *Сен қайга ҳовлиқасан, эрта-кеч билмай тиним, Сен қайга ҳовлиқасан, беканору кўр, басир. А. Орипов.*

БЕКАРАМ [бе.. + карам] Ҳеч кимга яхшилиқ қилмайдиган; мурувват кўрсатмайдиган, ҳимматсиз. *Қайда виждон, қани инсоф?*

Сиз одам бўлмай кетинг, Мунча ҳам номехрибону Бекарам бўлмай кетинг. «Муштум».

БЕКАС [ф. بىكاس – кимсасиз, танҳо] Ҳеч кими йўқ, кимсасиз; ёлғиз. *Ғози Юнус фақир.. ва бекас.. «Гулистон».* *Бир ғариб, бекас тағойи хоксорим бор эди. Муқимий.*

БЕКАС-БЕНАВО Кимсасиз ва ғариб, ҳеч кими йўқ. *У [Али] Мирзони бус-бутун, бекас-бенаво ғариб билиб, «теп-текин хизматкор бўладиган экан», деб ўйларди. А. Ҳақимов, Илон узидан.*

БЕКАСЛИК Кимсасизлик, ёлғизлик, ғариблик. *Бу ёлғизлик шоир қалбида бекасликка монанд. «Шарқ юлдузи».* *Отанг ҳажга кетгандан бери яна бекаслигим ортди. Ю. Султон, Ҳамза Ҳақимзода Ниёзий.*

БЕКАТ I тар. Қадимда йўлларда қарвонлар ва йўловчилар тўхтаб дам оладиган махсус жой, манзил. *Отабек бир неча бекатга меҳмонларни кузатиб бориб, сўнгга қайтмоқчи эди. А. Қодирий, Ўтган кунлар. У [Тўрғай] ўзига маълум бўлган икки бекатда отни ўзгартирди. Мирмуҳсин, Темир Малик.*

2 тар. Почта станцияси. *Хат ҳам тез келмайди, баъзан бекатларда йўқолиб кетади. Ж. Шарипов, Хоразм.*

3 Йўловчиларнинг бирор транспорт тури (мас., автобус, трамвай ёки метро)га чиқиш ва ундан тушишлари учун белгиланган жой. *Автобус бекати.* ■ *Ер ости бекатлари пардозда кулолчилик санъати намуналаридан кенг фойдаланиляпти. Газетадан. Эшаклар дикир-дикир йўрғалаб, Косондан чиқди ва темир йўл бекатига қараб бурилган йўл буйлаб кетди. Ш. Тошматов, Эрк куши.*

4 кўчма Ҳаётда босиб ўтиладиган йўлнинг маълум босқичи, марраси. *Ҳаётнинг умумий оқими билан бирга ҳамиша олға интилиб, янгидан-янги бекатларни босиб ўтаётганини, улуғ манзил сари ҳормай-толмай сузаётганини эслаб, қалби севинч ва қувонч билан тўларди. Ш. Рашидов, Бўрондан кучли. Янги йил бўсағаси уларнинг яна бир бекати гўё. «Саодат».*

БЕКАТЧА Кичик бекат, оралик бекат; разъезд. *Поезд бир неча соат йўл юргандан кейин, ана шундай бекатчалардан бирига келиб тўхтади. А. Қаҳҳор, Асарлар. ..темир йўлларда «дуварак» бекатчалар шундай кўнайганки, булардан кўпининг отини йўловчилар эмас, баъзан кондукторлар ҳам билмайди. А. Қаҳҳор, Асарлар.*

БЕКАТЧИ Темир йўл бекатининг хизматчиси; бекат назоратчиси. *Бекатчининг бири йигитларни койгансимон қўлини силтади.* Ҳ. Нуъмон ва А. Шораҳмедов, Ота.

БЕКАФАН [бе.. + кафан] Кафанга ўралмасдан кўмилган, кафансиз кўмилган; кафансиз. *Худодан тилагим шуки, ўлиги кўчада қолсин, бекафан бўлсин, халойиқ.* Ш. Холмирзаев, Оғир тош кўчса. - *Сиздек бекафанларга ерда ҳам, кўкда ҳам жой топилмайди, — деди Ботиров.* Б. Раҳмонов, Олтин одамлар. *Ватансатарлар агар ўлса, бекафан қолар.* Чархий.

БЕКАЧ 1 тар. Бекнинг ва умуман ҳукмдорларнинг, боёнларнинг хотини ёки қизи. *Кеча ўрда бек ойимдан менга арава келган экан.. бормай, аравани бўш қайтардим..* Бо худо, ўрда бекачи бўлса ўзига, дедим. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

2 эск. Хотин-қизларга ҳурмат билан мурожаат қилишда ишлатилган сўз. ..Оҳ, кўрсанг эди бир куёвни! Қандай чиройли, қандай ақлли эканини билар эдинг, бекачим. А. Қодирий, Ўтган кунлар. - *Йиғлама, бекачим, — деди Тўйбека.* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

3 кўчма Эга, соҳиб; ҳукмрон. *Учовлон бекачдир бу гал даргоҳда, Номлари Мукаррам, Буйиша, Ойгул.* А. Орипов.

4 Бекач (хотин-қизлар исми).

БЕКБАЧЧА айн. **беквачча.**

БЕКВАЧЧА тар. Бекдан туғилган бола; бекнинг боласи; бекзода. *Анвар ҳозир бутун шаҳарга донг таратган, шаҳарнинг уламоси.. бек ва бекваччаси Анварни танийди.* А. Қодирий, Мехробдан чаён. *Бу бекваччани ҳам қуруқ юбормайман.* «Маликаи айёр».

БЕКЕНГАШ Маслаҳатсиз қилинган; кенгашсиз. *Бекенгаш ишнинг пушаймони кўп.* Мақол. ■ *Кўявер, ошна, бекенгаш ишнинг пушаймони кўп, дейдилар.* Ж. Абдуллахонов, Хонадон.

БЕКЗОД 1 Бекдан туғилган бола; беклар наслига мансуб, бек зоти. *Орадан кўп йиллар ўтгандан сўнг, икки бекзоднинг айтгани ёдига тушди.* «Эрали ва Шерали». *Биз билмаймиз қай шаҳарнинг бекзоди От ўйнатиб, кўклам тоғда турибди.* «Маликаи айёр».

2 Бекзод (эркаклар исми).

БЕКЗОДА айн. бекзод. *Шоҳзодалар, хонзодалар ва бекзодалар умуман тўрт-беш ёшдан бошлаб ўқиш ва ёзишни ўрганганлар.* Б. Аҳмедов, Улуғбек.

БЕКЗОДИ бот. Шакли дуксимон, сирти оқиш-яшил ва сал тилим-тилим, ўртапишар қовун нави.

БЕКЗОТ с.т. айн. бекзод.

БЕКИК 1 Берк, беркитилган, ёпиқ; қулфланган. *Ҳамма меҳмонхоналарнинг ойнабанд нақшли, бўёқли эшиклари ва деразалари бекик, қалин пардалар билан қопланган.* Ойбек, Танланган асарлар. *Бобур.. бекик ва дим қўрғондан кўра, узоқдаги дарахтзорларни, кенг, очиқ жойларни афзал кўрарди.* П. Қодиров, Юлдузли тунлар.

2 Тўсилган, тўсиқ. *Бекик йўл. Дарё бекик эди.*

БЕКИЛМОҚ 1 Ёпиқ ҳолатга келмоқ; маҳкамланмоқ, қопқоқланмоқ. *Сандиқ бекилди. Эшик яхши бекилмади. Хумнинг оғзи бекилди.* ■ *Люк бекилгач, «лайлакқор» тинди, лекин қуоқ тумандай чанг дастгоҳда муаллақ осилиб қолди.* К. Яшин, Ҳамза.

2 Тўсилиб ёки тақиқланиб, ўтиб бўлмайдиган ҳолатга келмоқ; ёпилмоқ. *Чегара бекилди. Йўл бекилди. Жўмрак бекилди.* ■ *Отахўжа ака унинг [Абдубиллонинг] ёнига ўтди. Энди чиқиб кетадиган йўл бекилган эди.* С. Юнусов, Кутилмаган ҳазина.

3 Паналаниб, тўсилиб, кўринмай қолмоқ. *Гуллар ўсиб, деворнинг айби бекилди.*

4 кўчма Тақиқланиши, тугатилиши ёки белгиланган вазифа, ишни бажариб бўлганлиги сабабли фаолиятдан тўхтамоқ, ёпилмоқ. *Мажлис бекилди. Кўргазма бекилди. Институт бекилди.*

5 Йиғилиб ёки букилиб ёпилмоқ. *Соябон бекилди.*

БЕКИМСА кам қўл. қ. кимсасиз.

БЕКИНМАЧОҚ 1 Яширинганларни қидириб топишдан иборат бўлган болалар ўйини. *Кўчадан бекинмачоқ ўйнаётган болаларнинг қий-чуви эшитилди.* М. Исмоилий, Фаргона т.о. *Ой сув юзида қалқиб бораётган қовун палласи каби «бекинмачоқ» ўйнаб, гоҳ кўринади, гоҳ яширинади.* Ҳ. Назир, Сўнмас чақмоқлар.

2 кўчма Ишни битирмасдан сарсон қилиш, кўринмай қочиб юриш; алдаш. *Бекинмачоқ ўйинидан энсаси қотган Соболева Ориповга учрашмай чиқиб кетди.* «Муштум».

БЕКИНМОҚ Ўзини панага олмоқ; яширинмоқ. *Офтобдан бекинмоқ. Уйга бекинмоқ.* ■ *Шербек ичкарига сирғаниб тушди-да, девор тагига бекина қолди.* С.

Анорбоев, Оқсой. *Тушга келиб, офтоб булутлар ортига бекинди.* Газетадан.

БЕКТИҚЧА *рвш.* Киши (ўзгалар) билмайдиган қилиб, бошқалардан яшириб; яширин, пинхона. *Қизнинг феъли-атворини, юриш-туришини очиқ ва бекитиқча.. узоқ таъқиб этди.* Ойбек, Танланган асарлар. *Бу киши энди «художўй» бўлиб қолдилар. Беш вақт бекитиқча намоз ўқийдилар.* Ў. Ҳошимов, Икки эшик ораси. *Ҳасан чойхоначи ҳинд чойини ҳалиям бекитиқча сотар эканда.* Х. Султонов, Онамнинг юрти. *Ҳозир эса, бошқалар назарида, йигит бекитиқча равишда буларни [аёлларни] пойлаб тургандек бўлди.* Ҳ. Нуъмон ва А. Шораҳмедов, Ота.

БЕКТИМОҚ **1** Ёпиқ (берк) ҳолга келтирмоқ; очиқ ёки очилиб-ёпиладиган жойни маҳкамламоқ, ёпмоқ. *Сандиқни бекитмоқ. Эшикни бекитмоқ. Хумнинг оғзини бекитмоқ. Тешик-ёриқларни бекитмоқ.* ■ *Эшикни бекитиб, дон солинадиган эски хампа остига эгаишди.* Н. Аминов, Суварак. *У қутини бекитиб турган силлиқ мис парчасига қаради.* П. Қодиров, Юлдузли тунлар.

2 Устини, атрофини ўраб (қоплаб, тўсиб) олмоқ; кўринмайдиган қилиб ёпмоқ, паналамоқ. *Юкни брезент билан бекитмоқ. Юзни бекитмоқ. Булутлар ойни бекитиб қўйди.* ■ *Зебо яна қизариб кетди. Чакка сочларини тузатиш баҳонаси билан кўзини бекитди.* Шухрат, Шинелли йиллар. *Чўпон мени чакмони билан бекитиб: -Суюнчисига нима берасиз? — деб сўрабди.* Ш. Холмирзаев, Оғир тош кўчса. *Раҳима Камолнинг муштидан юзини бекитиб, мук тушиб олди.* С. Юнусов, Кутилмаган хазина.

3 Кимса билмайдиган қилиб кўздан йўқотмоқ; яширмоқ. *Бола ўйинчоқни бекитди.* ■ *-Ханжарингизни ҳам бекитиб қўйинг! — деди Зулфқор.* Мирмуҳсин, Меймор. *Бўри югуриб келиб, чолга: -Ота, бир мерган қувиб келаётибди, мени бекитиб қўйинг, — дебди.* «Чалпак ёққан кўни».

4 Сир тутмоқ; сақламоқ, яширмоқ. *Мен сени яхши биламан, укажон.. тўғри сўз, виждонли боласан. Аммо Раимнинг сирини била туриб, бекитганингга ҳайронман.* Ҳ. Назир, Сўнмас чақмоқлар. *Наҳотки қайнонасидан бекитиб кийинса, наҳотки кампирнинг гаплари рост бўлса?* «Муштум».

5 Тўсиб ёки тақиқлаб ўтказмай қўймоқ, ёпмоқ; маҳкамлаб тўхтатмоқ. *Йўлни бекит-*

моқ. Чегарани бекитмоқ. Сувни бекитмоқ. Газни бекитмоқ.

6 Кўчма Иши, фаолиятини тўхтатмоқ ёки тамома қилмоқ. *Кўразмани бекитмоқ. Савдони бекитмоқ.* ■ *Эски шаҳар ижроқўми Мозорхон, Оқмачит маҳалларидаги эски мактабларни бекитди.* Газетадан.

7 Букиб ёки ёпиб, йиғиқ ҳолатга келтирмоқ (очилиб-ёпиладиган, букланадиган нарсалар ҳақида). *Соябонни бекитмоқ. Қалам-тарошни бекитмоқ. Китобни бекитмоқ.*

БЕКЛАМОҚ *с. т. айн. бекитмоқ 1, 5.* *Ўзбек ойим уйинг эшигини беблаб келди-да, Ҳасаналининг яқинроғига ўтирди.* А. Қодирӣ. *Ўтган кунлар. Эшикни беблаб, кўча дарвозасининг тагида пойлаб тураман!* Ҳамза. *Музаффар орқа ўриндиққа ўрнашиб, эшикни қарсиллатиб беблағач: -Ҳайданг! — деди.* Н. Қиличев, Чиғирӣқ.

БЕКЛАРБЕГИ *тар.* Хонликлар даврида юқори маъмурий унвон ва лавозим; вилоят ва катта шаҳарларнинг ҳокими. *Бекларбегининг асосий вазифаси солиқ ва бошқа мажбуриятларнинг ўз вақтида тўланишини таъминлаш, ҳукмдор фармонларини амалга ошириш, тегишли масалаларни.. ҳал этишдан иборат эди.* «ЎЗМЭ».

БЕКЛИК *тар.* **1** Бек мавқеи, лавозими ёки вазифаси. *Мен Ойим қишлоғининг беклигининг урдасидан чиқолмайман.* А. Қодирӣ. *Ўтган кунлар. Бек Алпомиш беклик қилиб, Қоражон билан бирликда даврон суриб, мамлакатни обод қилиб, Барчин билан ўйнаб-кулиб юраверди.* «Алпомиш».

2 Бек қарамоғидаги маъмурий ҳудуд. *Маддоҳлар — худонинг даҳлсиз бандалари, уларни хонликнинг ҳар бир беклиги, ҳар бир ноиблигига жўнатсак, зарар қилмас.* С. Сиёев, Ёруғлик. *Бу йил Ҳазорасп беклигининг ўзида ўн минг таноб ғўзага қурт тушиб, ҳосил бўлмабди.* С. Сиёев, Ёруғлик.

3 Бекларга хос хатти-ҳаракат, юриш-туриш. *Айниқса сиз ҳамон ўзингизнинг беклигинизга бориб, истиғноингизни эскича олиб борасиз.* А. Қодирӣ. *Ўтган кунлар. Бой отам сенга беклик қилибдилар.* Н. Сафаров, Уйғониш. *Юнус пари беклик қилиб, ёронлар, Сарпой берди жами турган қизига.* «Юнус пари».

Ҳам хонлиги бор, ҳам беклиги *Жуда яхши, арзийдиган нарса (мас., от, кийим) ҳақида.*

БЕКОЙИШ [бе.. + *ф.* *كاهش* — камлик; хароблик; азоб] *Шодон, мамнун. Бутун*

юртни осойиш топди, Элу юртни бекойиш топди. Ҳ. Олимжон.

БЕКОР [ф. *بی کار* — ишсиз] 1 Ишдан холи, иши йўқ; бўш, ишсиз, беиш. *Бекор тургунча, бекор ишла.* Мақол. *Бекордан ҳамма безор.* Мақол. ■ *[Ҳасанали] Уззу кун уйида бекор зериканликдан, Ҳожига айтиб, бир-мунча дастмоя билан гузардан баққоллик дўкони очган эди.* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

Бекор бўлмоқ 1) амал-вазифадан тушмоқ; ишдан бўшамоқ; 2) кучини йўқотмоқ. *Бу қонун янги йилдан бекор бўлади;* 3) ярамайдиган, арзимайдиган, фойдасиз бўлиб қолмоқ. *Бекор бўлди иқтидорим, бекор бўлди юрагим, Бекор бўлди шеғриятим у гўзалнинг қошида.* А. Орипов. **Бекор қилмоқ** 1) ишдан бўшатмоқ, озод қилмоқ. *- Гап яна Бўтабой тўғрисида, — деди Бектемиров, — уни вақтинча раисликдан бекор қилган эдик.* С. Аҳмад, Ҳукм; 2) амалдан, кучдан қолдирмоқ. *Қарорни бекор қилмоқ;* 3) беҳуда овра бўлмоқ.

2 Беҳуда, бекфойда; ўринсиз, чакки. *Бекор гап! Ўлимдан хабарим бор, бу гапдан хабарим йўқ.* А. Қаҳҳор, Оғриқ тишлар. *Вали ака.. кейин босиғи билан гапирди: -Бекор хафа бўласиз, ўзингиз ўйлаб кўринг ахир.* М. Исмоилий, Фарғона т.о. *-Бу гапни бекор бошлаб қўйибман, — деб ачинди Қудрат.* Ҳ. Назир, Сўнмас чакмоқлар.

Бекор айтибсиз Чакки айтибсиз, айтмасангиз ҳам бўларди. *Менинг келганимни унга бекор айтибсиз.* **Бекор кетди** Беҳуда кетди, зое бўлди; фойдаси бўлмади. *Ҳалол меҳнат бекор кетмайди.* ■ *Ҳасан сўфи билан Алим бува: Унга тушунтирсак, зора .. «Халқ меҳнати бекор кетмасин, халқ беҳуда жабр кўрмасин», деб халққа ачинар, шафқат қилар, деб келган эди.* М. Исмоилий, Фарғона т.о. *Узоқ машқлар бекор кетмаган экан.* П. Қодиров, Юлдузли тунлар.

3 кесим өзф. Ёлғон, нотўғри; фойдасиз. *Бир йилдан бери ярали қалбида ардоқлагани, жамоа мени бир кўрсам деб зору интизор бўлгани бекор, бекор!* М. Исмоилий, Фарғона т.о. *Йиғламагин, асло кўрқма, Аҳмаджон, Ҳамма сўз бекордир, Худойдан бўлди.* «Юсуф ва Аҳмад».

БЕКОРГА рвш. 1 Ҳеч қандай наф-фойдаси бўлмагани ҳолда; бекфойда, беҳуда. *Мухаррир.. бир ярим соат бекорга ўтган вақтга ачиниб, бизга қулоқ берди.* А. Қаҳҳор,

Бек. Одамлар бекорга овора бўлмасин дейман-да. М. Исмоилий, Фарғона т.о. *Танланган асарлар, муқаддас қурбонлар бекорга кетмади.* Н. Сафаров, Оловли излар.

2 Арзирли сабаб, асос бўлмагани ҳолда; бўлар-бўлмасга, важ-сабабейз; ўринсиз. *Аниқроқ қилиб айтинг, Муса ака, Бўтабой бекорга ёмон отли бўлиб қолмасин.* С. Аҳмад, Ҳукм. *Бекорга йиғлайсан, Раъно! Йиғидан бир фойда чиққанини эшитганмисан ёки мени ҳам йиғлатмоқчимисан?* А. Қодирий, Меҳробдан чаён. *«Чумчуқ сўйса ҳам, қассоб сўйсин», деб бекорга айтмаганлар.* П. Турсун, Ўқитувчи.

3 Пул ёки ҳақ олмай, тўламай, текинга; бепул. *-Юкни бекорга ташиймизми, қобирғамиз синай деди! — қичқиришди бошқалар.* Ойбек, Танланган асарлар. *Бекорга ҳам олмайди ҳеч ким бу эшагингизни.* «Латифалар».

БЕКОРДАН-БЕКОР(ГА) 1 Мақсадсиз, беҳуда. *Бекордан-бекорга ўзини ўтга-чўққа уришдан нима фойда.* Ойбек, Куёш қораймас.

2 Асоссиз, сабабсиз. *Бекордан-бекорга ишдан олиб ташлаш қийин.* С. Зуннунова, Янги директор. *Мўминлар, нега қараб турибсиз, бу шайтонбачча битта авлиё одамни бекордан-бекорга ўлдириб кета берадимиз?* К. Яшин, Ҳамза. *Уни бекордан-бекорга қамаб қўйиши қизиқ-ку!* Мирмуҳсин, Меъмор.

БЕКОРЛИК 1 Ҳеч нарса билан шуғулланмаслик, ишсизлик, беишлик; бўшлик.

2 *айн. бекорчилик.*

БЕКОРЧИ 1 Ишсиз, бекор юрувчи, қўли бўш. *Бекорчидан безиб қоч, Чақимчидан — кўчиб.* Мақол. ■ *Қаёққа қарасанг, камбағал, бекорчи, нонга зор одамларни кўрасан.* Ойбек, Танланган асарлар. *Ошхонада мудир эди — бўшатишди, ҳозир уйда, бекорчи.* С. Анорбоев, Оқсой.

2 *кўчма* Фойдаланилмай, ишлатилмай ётган; ортиқча; кераксиз. *Менда бекорчи пул йўқ.* *Бекорчи қоғоз.*

3 Асос-ҳақиқати йўқ; шунчаки, шунчаки айтилган. *Бекорчи ҳазил чинга айланиб кетди, ахир.* «Аския».

Бекорчи гап Асос-исботи йўқ гап; таги пуч гап, бўлмағур, ёлғон гап. *Бекорчи гапларни қўйинг, касал бўлмасангиз, нега келдингиз?* А. Мухтор, Чинор.

БЕКОРЧИЛИК Ишдан холилик, ишдан қўли бўшлик; иш бўлмаган пайт. *Мамарасул бекорчиликдан пашша тутиб ўтирибди.* А.

Қаҳқор, Асарлар. .. соғ одамга бекорчиликдан ёмон дард йўқ экан. С. Сиёев, Аваз. *Одамни балога дучор қилса қилсин, бекорчиликка маҳкум этмасин.* А. Мухтор, Асарлар.

БЕКОРЧИХЎЖА Бекор юрувчи; бе-мақсад сангувчи. *Куруқ қайтиб борсанг, анави бекорчихўжалардан қутулиб бўлсан.* «Ёшлик». *Бир-икки бекорчихўжа унга ҳамроҳ бўлди.* П. Гадов, Тушини сувга айтсин. *Қишлоқ аҳолисига яхши бўлиши баробарида бир гуруҳ бекорчихўжа қаланғи-қасанғиларнинг ҳам куни туғди.* «Ёшлик».

БЕКУЧ кам қўлл. айн. **кучсиз.** -Тўғри, — деди афанди, — сиз қудратли подшосиз.. Биз ожиз, бекучмиз. «Латифалар». *Қари-қартанг бекучлар, Суяниб юр ҳассангди, Ҳасандайин мардларга, Қани жўра бўсангди.* «Равшан».

БЕЛ I I Орқа суякнинг (умуртқа поғонасининг) пастки қисми. *Одамнинг бели.* *Отнинг бели.* *Бели букчайган.* *Бел мускуллари.* *Бел оғриғи.* ■ *Бели синиб ётган сарбоз ҳам ойга тикилар, ундан нажот йўқ.* Мирмуҳсин, Меъмор.

Бели оғримоқ Меҳнат билан машғул бўлмоқ; меҳнат-машаққат қилмоқ. -Ёш, янги деҳқон-да, ҳали бели оғрмаган! — дейди Холмирза ака. А. Қодирий, Фирвонлик Маллавоӣ. **Бел оғритмоқ** (ёки қайширмоқ) Жон койитиб, астойдил меҳнат қилмоқ. *Ҳа, бўлмаса, жонингиз ачиганими бу? Эрни белингиз қайишиб чопанингизда, жонингиз ачир эди.* А. Қаҳқор, Қўшчинор чироқлари. **Бели оғрмаганининг нон ейишига қара** (ёки нон ейишини кўр) Ўзи ишламасдан, бировнинг меҳнати билан топилган нарсани қадрламай, тежамай сарф қилувчи одамга нисбатан айтилади.

2 Гавданинг кўкрак қафаси билан бўкса ўртасидаги энг хипча қисми; биқин. *Бели йўғон одам.* *Бели хипча қиз.* ■ «Тортиш-мачоқ» бошланди: *қиз томондан гунчакдек юм-юмалоқ хотин белини белбоғ билан маҳкам боғлаб, ўртага тушди.* Ойбек, Танланган асарлар. *Улар қизнинг бўйи, бели, елкаси ва қўлларини ўлчаб ёзиб олишди.* И. Раҳим, Ихлос. *Бувинисо икки қўли билан белини ушлаб, қаддини кўтарди.* Ойдин, Ҳикоялар.

3 **кўчма** Ён, чўнтак ёки белбоғ маъносида. *Белимда пул, бошимда савағичдан тўқилган катта қафасда куккулаб турган бир жуфт қумри.* Ф. Гулом, Шум бола. *Беш-ўн қоғозни*

белимга тугиб, уст-бошимни бут қилиб.. юртимга жўнаб кетай дегандим. Ойбек, Танланган асарлар. -*Белимдаги зоғора нонни сувга ботириб еб, кунни кеч қилдим, — деди қаландар йигит Авазга.* С. Сиёев, Ёруғлик.

4 Бирор нарсанинг ўрта қисми, ўртаси. *Шўхсой қишлоқнинг қоқ белидан айқириб оқади.* Ҳ. Назар, Сўнмас чақмоқлар. *Пўлат абзал, найзалар синиб борар белидан.* «Нурали». У [Қўқон] *Сўх дарёси ва ундан таралиб чиқадиган кўлаб ариқлардан суғориладиган воҳанинг ўрта белида жойлашган.* К. Яшин, Ҳамза.

5 **кўчма** Жисмоний ёки моддий кучнинг рамзи. *Ёмонга эл бўлгунча, Яхшига бел бўл.* Мақол.

Бел олишмоқ (ёки ушлашмоқ) 1) куч синашмоқ (курашда, жангда). *Элмурод саҳн ўртасида тўпланишган ёшлар томонга кетди.* *Бу ерда кураш бошланган бўлиб, Давлатёр билан Маъмуржон бел олишмоқда эди.* П. Турсун, Ўқитувчи; 2) **кўчма** ким ўзарга ўйнамоқ, мусобақа, рақобат қилмоқ. *Бел ушлашганда, отангни аяма.* Мақол. ■ *Сидиқжон сизга шогирд тушмоқчи.* *Маллавоӣ кулди: — Мен билан бел ушлашмоқчи денг.* А. Қаҳқор, Қўшчинор чироқлари.

6 **геогр.** Тоғ ва тепаликларнинг эгарсимон энг баланд жойи. *Бўз йигитлар бир ғайрати тошиб, Неча тоғдан, неча беллардан ошиб..* «Ёдгор». *Сени минган беклар дарёдай тошди, Неча белу неча тоғлардан ошди.* «Маликаан айёр».

Бел боғламоқ Бирор ишга астойдил киришмоқ, жазм қилмоқ. *Дўстларим.. Сиз билан биз улуг ишга бел боғладик.* *Бу ғоят хатарли иш.* *Аммо биз кўркмаймиз.* Ҳ. Фулом, Машғал. *Бобур жуда бир қалтис ишга бел боғлаганини сезди.* П. Қодиров, Юлдузли тунлар. **Белига тепмоқ** Бирор ишга, айна қизиби турган, долзарб пайтида истамаган, кутилмаганда халал бермоқ, путур етказмоқ. *Сенмисан? Аммо уйқунинг ҳам белига тепдинг-да, Тинчликми ўзи?* О. Ёқубов, Пьесалар. *Суҳбат авжига чиққанда кириб келган икки йигит гапнинг белига тепди.* С. Маҳкамов, Дала тонги. **Белини кўтармоқ** 1) қаддини тик қилмоқ; қоматини ростламоқ; 2) моддий жиҳатдан кучли, қудратли бўлмоқ, қилмоқ. *..экин майдонларини кўпайтириш.. колхознинг белини кўтаришга катта куч бўлар эди.* С. Зуннунова, Олов. **Белини синдирмоқ** Катта

моддий, жисмоний ёки маънавий зарар етказмоқ. *Беҳуда ҳаракат белни синдиради.* Мақол. ■ *Гапнинг белни синдирманглар, жим туринг, Ҳайдарча гапираверсин.* С. Айний, Жаллодлар. *..ҳосил нобуд бўлди, ишимзинг бели синди.* С. Айний, Қуллар. **Бели узилмоқ** Ҳалок бўлмоқ; енгилмоқ. *Биз худонинг суйган бандаларимиз, бизга осилганларнинг бели чўрт узилади!* К. Яшин, Ҳамза. **Белини букмоқ** Енгмоқ, майиб қилмоқ, ҳалок қилмоқ. *Тўғри, сенинг қароринг жуда тўғри, қуролимиз бўлмаса, Куропаткин белимизни букиб қўяди!* Н. Сафаров.

БЕЛ II Ер қазиш, сочилган нарсаларни олиб солиш, тўплаш учун ишлатиладиган ёғоч сопли темир қурол; белкурак. *Бел билан ер кавламоқ. Белни пешлаган билар, ерни ишлаган билар.* Мақол. ■ *Кўп гапиргандан кўра, қўлингга белни ол-да, газага чиқ.* «Ёшлик».

БЕЛАЗЗАТ [бе.. + лаззат] айн. **лаззатсиз** I. *Нархи қиммат, ўзи белаззат овқат қайси ошхоналарда топилади.* «Муштум».

БЕЛАК шв. Чақалоқ беланадиган мато; кўттик, кетлик.

БЕЛАМОҚ I Чақалоқни бешикка ётқизиб, қўлбоғ, оёқбоғ билан боғламоқ. *Салима ўз боласини бешикка белади.* Р. Файзий, Сен етим эмассан. *Жубарой қизчасини бешикка белади-да, ошга уннаб кетди.* «Ўзбекистон қўриқлари».

БЕЛАМОҚ II 1 Юқадиган нарсаларга (ун, тупроқ, бўёқ сингари) ботириб, қориштириб ёки булғаб, ҳамма ёғини шу нарса билан қопламоқ; буламоқ, чапимоқ. *Тупроққа беламоқ. Қонга беламоқ.* ■ *Бутун Олтинсойга мазах бўлганингни биласанми? Ор-номусимизни лойга беладинг, доғи ўлгунча кетмайдиган бўлди.* Ш. Рашидов, Бўрондан кучли. *Энди эшикдан бир қадам нари жилсанг, ничоқни тўрт жойингга урман-у, танингни қонингга белайман.* П. Турсун, Ўқитувчи.

2 *кўчма с.т.* Бошдан-оёқ ўрамоқ, кийинтирмоқ; қошламоқ. *Шойига беламоқ.* ■ *-Вой, овсар, — деди энтикиб. — Мен сени зарга белаб қўяман, билдингми?* Ў. Ҳошимов, Икки эшик ораси. *Ман ношуд болаларни оч, сизни кир-чирга белаб қўйиб, ўзим олтин-зар тақиб юрибман!* С. Нуров, Нарвон. *Қуёш ерни нурга беламай, Эркак кетди жанггоҳга томон.* Х. Даврон, Қақнус.

БЕЛАНГ фольк. айн. **беланги.** *Бели-бели беланг от, Бели нозик курранг от.* «То-пишмоқлар».

БЕЛАНГИ I Бели майиб бўлган ёки оғир ишдан белини кўтара олмай қолган. *Беланги от. Оғир тош кўтариб, беланги бўла ёздим.* ■ *Йўқ-йўқ, ҳовлиқма! Бердисини айтгунча, кишини беланги қилиб қўйма тағин.* А. Қодирий, Кичик асарлар. *Беланги бўлиб қолувдим. Пидина [ялпиз] толқонига новот гулини қўшиб, кап отгандим, шу ёрдам бердим, шифо топдим.* С. Нуров, Нарвон.

2 *кўчма* Иқтисодий жиҳатдан кучсиз, ўтириб қолган; хонавайрон бўлган. *Бир нобон раис қўлида беланги бўлиб қолган бу колхозга Раҳимахон Исмоилова раис қилиб сайланди.* Н. Сафаров, Оловли излар.

БЕЛАНМОҚ I **Беламоқ** I фл. мажҳ. н. *Ношлож бола яна бешикка беланди.* Ф. Расул, Тўнғич ўғил. *Бола онасига қўзи тушиши билан, беланган оёқ-қўлини питиллатганча бўшатишга уринди.* «Ёшлик».

2 **Беламоқ** II I фл. мажҳ. н. *Қонга беланмоқ. Лойга беланмоқ. Чанга беланмоқ. Мойга беланмоқ.* ■ *Чол қора қонга беланиб, ерга чалтак бўлиб тушди.* К. Яшин, Ҳамза. *Энди у чанга беланиб, тупроққа ботиб юрган гўдак эмасди.* М. Ҳазратқулов, Журъат. *Балчиққа беланган қўлларида бир даста бойчечак силкиниб-силкиниб келар эди.* Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол.

3 *кўчма* Қопланмоқ, чулғанмоқ, тўлмоқ. *Катта бинолар пештоқида сон-саноқсиз лампочкалар маржони порлади, арчалар нурга беланди.* Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол. *Осмон самовий нурларга беланиб, музайян бўлди.* «Шарқ юлдузи».

4 Кийинмоқ; ўранмоқ, кўмилмоқ. .. *муқарриблар кимхобларга, хитойи шоҳиларга беланиб киришди.* Ойбек, Навоий. *Оққа мунча беланибди у одам? Ҳ. Олимжон.*

БЕЛАНЧАК I Чақалоқларни ётқизиб овутиладиган ёки ухлатиладиган, арғимчоқдек ёки бешикдек тебратиладиган мослама. *Ойим эса беланчакка уланган ипни ҳар замон-ҳар замон силкиб-силкиб қўяди.* М. Хидир, Қирғоқлар. *Четан девор ортидаги қўрғонча айвонида ёшгина жувон беланчак тебратиб, қўшиқ айтарди.* С. Аҳмад, Ҳукм.

2 *кўчма* Дунёга келиш учун сабаб бўлувчи, вояга, камолга етказувчи; аллаловчи нарса ҳақида. *Бахт беланчаги. Замин белан-*

чаги. ■ *Кетмасин бошимиздан асло бахт беланчаги. А. Орипов. Сенга алла айтди кекса самовот, Эгилиб заминнинг беланчагига. Э. Воҳидов. Ҳалигина ширин уйқунинг беланчагида аллаланилаётган жангчилар дув кўтарилди, гўё сокин ўрмонда ногаҳон ўқ узилди. Шухрат, Шинелли йиллар.*

БЕЛАНЧАКСИМОН Беланчакка ўхшаб кетадиган. *Беланчаксимон замбил ёнига чунқайди. С. Сиёев, Ёруғлик.*

БЕЛАНҒИЧ Тебранадиган, айланадиган. *Биринчи хонада давра стол ва 4–5 та юмшоқ стул, бурчагида беланғич кресло.. А. Ҳақимов, Илон изи.*

БЕЛАТ [р. билет] с. т. Билет.

БЕЛАТЧИ с. т. Билет сотувчи ёки билет текширувчи. қ. **билетчи.**

БЕЛАШМОҚ I *Беламоқ I* фл. бирг. н. *Чақалоқни бешикка белашиди.*

БЕЛАШМОҚ II I *Беламоқ II* фл. бирг. н. *Улар мени қорга белашиди.*

2 айн. беланмоқ 2. *Ярим кечада.. бир оғилнинг охуридан [куёвни] қонга белашиб ётгани ҳолда топганлар. А. Қодирий, Ўтган кунлар.*

БЕЛБОҒ I Белга боғланадиган, тўрт-бурчак рўмол шаклидаги гулли ёки гулсиз, четлари тикилган мато парчаси; қийиқ, қийиқча. *Шоҳи белбоғ. ■ Нозим Зухранинг бошини аста силаб, ўз кўз ёшини белбоғи учига артди. «Гулдаста». У дўпписининг жиягини қайтариб, шоҳи белбоғ билан боғлаб олган эди. К. Яшин, Ҳамза.*

2 *Умуман белга белбоғ каби боғланадиган нарса. [Шарофат:] Эшигимизга увада тўну чилвир белбоғ билан келган эдинг. -Нима билан чиқиб кетдим? [деди Сидиқжон]. А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари.*

3 *Ҳар нарсанинг ўрта белидан ўтган фаразий чизик ёки ҳалқа; экватор. Энди биз Ернинг белбоғидан ўтдик, Жанубий ярим шарга кирдик. Ҳ. Ҳасанов, Экватордан ўтганда. Бу ердан ўтибди ернинг белбоғи, Беқасам тўн демак бу рангин диёр. А. Орипов.*

4 *кўчма Қувват, мадор, кўмакдош. Ошнам — белбоғим. «Қанотли сўзлар». -Нега ташлаб кетаман буни, — деди кампир, келиннинг сўзини рад қилиб, — Белимнинг белбоғи энди бу. И. Раҳим, Чин муҳаббат. Мен бораман элимга, алла, болам, Белбоғлар бергин белимга, алла. «Бойчечак».*

Белбоққа ёлчимаслик Бойимаслик, бири икки бўлмаслик. *Бўзчи белбоққа ёлчимас,*

қуллол — мўндига: эшитганмисан? Ойбек, Танланган асарлар. Водопровод бор-у, бўзчи белбоққа ёлчимас дегандек.. Қоратена, Пан-жикент кўчаларидаги кранларда сув йўқ. «Муштум». Белбоғ ечилмай Қийинчиликсиз, тезда. Сиз тикилган иш белбоғ ечилмай битади. Ҳаммага қоронғи бўлса ҳам, менга аён. Ҳамза, Танланган асарлар. Белингда белбоғинг борми? Йигитмисан? Йигитлик гуруринг борми? [Хонзода Фофирга:] Белингда белбоғинг борми? Қандай шарманда, худо урган эркаксан? Ҳамза, Бой ила хизматчи. Одамларни ҳашарга айтиб қўйдим. Белида белбоғи бори келаверади. Ў. Ҳошимов, Икки эшик ораси.

БЕЛБОҒЛИ Белида белбоғи бўлган, белбоғ боғлаган. *Қизил шойи белбоғли йигит.*

БЕЛБОҒЛИК Белбоғ учун яроқли ёки етарли. *Бир белбоғлик газлама. Белбоғлик шоҳи. ■ Найкамалак деҳқон белида, Белбоғликка ярайди арқон. Абдулла Шер, Қадимги куй.*

БЕЛБУРМА Бел қисми (бели) бурмалаб тикилган; бели бурмали. *Заргаровнинг қабулида белбурма бахмал камзул кийган дилбаргина бир жувон ўтирарди. А. Мухтор, Асарлар.*

БЕЛГИ I Таниб олиш, кўрсатиш ёки фарқлашга хизмат қилувчи нарса; нишон, аломат; тамға. *Йўқолган боланинг белгилари. Фабрика белгиси. Белги қўймоқ. Белги солмоқ. Белги бўлса, йўлдан адашмас, Ақл бўлса, сўздан адашмас. «Ақл ақлдан қувват олади». Яхши хотин белгиси — хиром қилар терини, Ёмон хотин белгиси — ерга букар эрини. Мақол. ■ Инсонликнинг энг дастлабки белгиси меҳнатсеварликдир. Газетадан.*

2 *Бирор маъно, мазмун ёки миқдор ифода-лайдиган график аломат, ишора. Сўроқ белгиси (тлш.). Тенглик белгиси (мат.). Нота белгилари. Тиниш белгилари (тлш.) Товушларнинг график белгиси. Кимёвий элементларнинг белгилари. Стенография белгилари. ■ Кирди-ю, эшик олдида сўроқ белгиси бўлиб тураверди. «Ёшлик». Олисда оқ қобирғали улкан кемалар кўринади. Ундан бериқорда чекловчи белгилар — қизил байроқчалар липиллаб турибди. С. Сиёев, Отлиқ аёл.*

3 *Нарса, воқеа-ҳодисаларнинг ўзига хос хусусияти, сифати. Буюмларнинг сифат ва хусусиятлари логикада белгилар деб аталади. «Логика». Ганда отнинг бирор белгисини бил-*

дириб, «қандай?», «қанақа?», «кимнинг?», «ниманинг?», «нечанчи?» каби сўроқларга жавоб бўлиб келган иккинчи даражали бўлак аниқловчи деб аталади. «Ўзбек тили дарслиги».

4 Ички кечинма, ҳолатдан, касалликдан далолат берувчи ташқи аломат; рамз. *Сукут* – розилик белгиси. Мақол. *Бахт белгиси* – билим. Мақол. ■ *Содда муомала яқинлик ва меҳрибонлик белгисидир!* А. Қодирий, Меҳробдан чаён. [Гулнорнинг] *Думалоқ қора кўзларида яширинган алам-ҳасрат белгисини Адолат дарров пайқаб олди.* С. Зуннунова, Гулхан. *Раёно табассум билан жавоб берди ва унда бир оз қизариниш белгиси бор эди.* А. Қодирий, Меҳробдан чаён. *Эрининг бу жасоратига қарши Офтоб ойимнинг юзига ризосизлик белгиси чиқди.* А. Қодирий, Ўтган кунлар. *Касалликнинг [тепкининг] асосий белгиларидан бири қулоқ атрофи ва жағ суюқларининг оғришидир.* «Саодат».

БЕЛГИЛАМОҚ 1 Белги қўймоқ; белги, аломат қўйиб, таниқли қилмоқ, ажратмоқ. *Ислоҳотда ўзимга теккан ерни белгилаб, қозиқ қоққанымда.. кўп нарсаларни мўлжаллаб қўйган эдим.* А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари.

2 Бирор шартли аломат, ишора билан ифодаламоқ. *Номаълум сонни «х» билан белгилаймиз.* *Буйруқ мазмунини ундов белгиси билан белгиламоқ.*

3 Бирор хусусияти, кўриниши ва ш. к. га асосан аниқламоқ, фарқламоқ. *Қирқ ёшлардаги бир киши кирди. Қодир бу одамнинг афтидан касб-корини белгилай олмади.* А. Қаҳҳор, Қанотсиз читтак.

4 Олдиндан чизиб, режалаб, тайин қилиб қўймоқ. *Мажлис кунини белгиламоқ.* *Тўй кунини белгиламоқ.* ■ *Ҳукуматимиз Наврўз кунини дам олиш кунини этиб белгилади.* Газетадан. *Соат олтига белгиланган тўй соат ундан ошганда бошланибди.* А. Қаҳҳор, Асарлар. *Йиғилиш жуда қисқа бўлганига қарамай, одамлар белгиланган вақтдан анча эрта тўпландилар.* С. Кароматов, Олтин қум.

5 Бирор мақсад учун мўлжалламоқ, танламоқ, кўзлаб қўймоқ. [Ҳасанали] *Миниб кетиш учун Қутидорнинг саман йўргасини белгилади.* А. Қодирий, Ўтган кунлар. *Ҳолида анча айланиб юрди. Ит боғлайдиган жойини ўзи белгилади.* С. Аҳмад, Сайланма.

6 Ишга, мансабга қўймоқ, тайинламоқ. *Директор қилиб белгилади.* ■ *Мусулмонқул.. қўй каби ювош Тошкент ҳокими Саримсоқбекни ўлдириб, ўрнига Азизбекдек зolimни белгилади.* А. Қодирий, Ўтган кунлар. [Хусайн Бойқаро] *Жилонғорга Валибекни, Мирзойи Кичик ҳам Илим барлосни сардор белгилади.* Ойбек, Навоий.

БЕЛГИЛАНМОҚ Белгиламоқ фл. мажҳ н. *Белгиланган вақтда.* *Белгиланган тартибда.* ■ *Халқимизнинг куч-қудрати чин дўстликни қадрлаш билан белгиланади.* Газетадан. *Кема эскадрасининг тезлиги ундаги энг секин сузадиган кеманинг тезлигига қараб белгиланади.* Газетадан.

БЕЛГИЛАШ Белгиламоқ фл. ҳар. н. *Тўй вақтини белгилаш.* *Раис белгилаш.* ■ *Мен хотин-қизлар учун ҳам бир нарса белгилашни сўрайман.* А. Қодирий, Фирвонлик Маллавоӣ. *Анварнинг тўйларини қилмоқ ниятимиз бор эди.. деб тўғридан-тўғри фақат тўй вақтини белгилашни сўраши Султонали мирзога яна бошқа сирларни аңлатган эди.* А. Қодирий, Меҳробдан чаён.

Белгилаш олмоши тли. Нарса ёки белги ўрнида қўлланиб, уларни ажратиб, таъкидлаб ва умумлаштириб кўрсатадиган олмош, мас., *ҳар, ҳар ким, ҳар нарса, ҳар қандай.* ■ *Предметларни белгилаш учун қўлландиган олмошлар белгилаш олмоши дейилади.* «Ўзбек тили дарслиги».

БЕЛГИЛИ 1 Нима экани аниқ кўриниб турган; белги қўйилган, белгиси, нишони бор; таниқли. *Белгили жой.* *Белгили қалам.* ■ *Отабек китобни белгили қилиб ёпди.* А. Қодирий, Ўтган кунлар. *Унга бир рўмол ўраб, белгили қилган ерим йўқ эди.* «Ёдгор».

Белгили қаратқич тли. -нинг қўшимчасини олган қаратқич, мас., *мактабнинг қоровули.* ■ *Баҳорда очилган боғнинг гулисан.. «Нурали».*

2 Маълум, аниқ; белгиланган, муайян, тайинли. *Белгили тартибда.* *Белгили вақтда.* *Пайшанбанинг келиши чоршанбадан белгили.* Мақол. ■ [Сафар чўтир] *Тушининг узук-юлуқ гапларини бир-бирига улаб, белгили маъно чиқаришга тиришарди.* Ойбек, Қуёш қораймас. *Оталар учун бундай гаплар унчалик ёмон таъсир бермаса-да, хотинларга қандай асар қилиши белгилидир.* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

3 Машҳур, таниқли. *Белгили одамлар.*

БЕЛГИЛОВЧИ 1 Бирор белги, хусусиятни аниқлаш билан шугулланувчи (шахс). Мол (товар)нинг сифатини белгиловчи бўлиб ишламоқ.

2 Нималигини, қандайлигини аниқ белгилаб, кўрсатиб берувчи; ҳал қилувчи. Белгиловчи омиллар. ■ Киши характерини белгиловчи омиллардан бири – унинг нутқи[дир]. Шуҳрат, Шинелли йиллар. Достон ва терма жанри бахшилар репертуарини белгиловчи жанрлар бўлиб, улар ҳаммавақт ўзларининг етакчи хусусиятларини сақлаб келади. «ЎТА».

БЕЛГИСИЗ 1 Нималиги, қандайлиги аниқ ифодаланмаган; белги қўйилмаган, ишораси йўқ, таниқли эмас. Бу моллар дўконга белгисиз келди. Сўзлашувдан.

2 Номаълум, тайини йўқ, тайинсиз. Келин-куёв ўз тўйларидан бенасиб бўлиб, белгисиз ёққа кетиб боришар эди. С. Сиёев, Аваз. У бу уйга яна қайтиб келаманми ё шу кетганча белгисиз йўлда дарбадар кезаманми, деган фикрни бошдан ўтказарди. С. Аҳмад, Ҳукм. Ногоҳ энтикди-ю, эзилди камон, Ўқ учди белгисиз ёқларга томон. А. Орипов.

Белгисиз қаратқич тлш. -нинг кўшимчасини олмаган қаратқич, мас., мактаб директори, қишлоқ оқсоқоли.

БЕЛДАМЧА шв. 1 Белга ичдан боғлаб олинадиган иссиқ (одагда пахтали) белбоғ.

2 Бирор нарсага қўндалангига, белига қўйиладиган, ўрнатиладиган нарса. ..ҳар ўтовнинг белдамчаси кимхобдан.. керагаси кумушдан, остонаси тиллодан, бўсағаси ёқутдан.. Усмон бахши Мамаат ўғли, Бўтакўз.

БЕЛДОВ шв. 1 Тикилган ўтовнинг белидан ўраб боғланган арқон. Уйни сулув кўрсатади оқ белдов ҳам бўсағаси. «Кўшиқлар». Куйамон али отдан тушиб, отни уйнинг белдовига илдириб.. ичкарисига кирди. С. Раҳимов, Алп.

2 Бешиқнинг тепа қисмидаги ёғоч. Чақалоқ бирдан тушган ёруғликдан кўзларини пирпиратиб, аввал бешиқ белдовидаги кўз-мунчоққа, сўнг юзига бармоқ теккизган Муаззамхонга қаради. «Ёшлик».

БЕЛДОР 1 сфт. Бели йўғон, бели бақувват; кучли. Жўра.. аскарнинг юкини олиб.. белдор эшакка илдам ортиб.. ниёда кетди. Ойбек, О. в. шабадалар. Йўғон Усмон мироб – барваста, белдор, Соқол кўксиди, кўзлар катта, хушёр. Ҳабибий.

2 от. тар. Белкурак билан ишловчи; бел билан қуролланганлар. Қўрғон ҳимоячилари дўлдек ёғаётган тошдан ва ўқлардан сақланиш учун ўзларини панага олган пайтларида.. белдорлар хандақнинг анчагина қисмини тўлдириб ташладилар. М. Осим, Ўтрор.

БЕЛИЛА [< р. белый – оқ, оқ рангли] Барча турдаги бўёқларга ва эмалларга қўшиладиган оқ бўёқ. Қўрғошинли белила. Рухли белила. ■ Юқорида айтиб ўтилганлар ичида рухли ва титанли белилалар кўп ишлатилади. «ЎЗМЭ».

БЕЛКАШ Пахсачининг бел билан лой отиб бериб турувчи ёрдамчиси. Белкаш бақувват бўлса, иш унади.

БЕЛКУРАК айн. бел II. Ҳар хонадоннинг томида қум тўлатилган яшиқ, ёнида белкурак, чангак ва қизилга бўялган челақ бор. Шуҳрат, Шинелли йиллар. Иш қанча оғир бўлмасин, бари бир кетмон, белкурак асосий иш қуроли бўлиб қолади. С. Аҳмад, Уфқ.

БЕЛЛАДОННА [итал. belladonna – гўзал хоним, соҳибжамол] 1 бот. Томатдошлар (итузумдошлар) оиласига мансуб кўп йиллик заҳарли ўт. Белладоннанинг ҳамма қисми алкалоидларга бой. «ЎЗМЭ».

2 Ўша ўтдан тайёрланадиган дори. Овқатдан олдин ва кейин кофеин, белладонна, валериан томчиси каби дорилар берилади. Н. Исмоилов, Касалларни парвариш қилиш.

БЕЛЛАШМОҚ 1 Бел олишмоқ, куч синашмоқ (курашда, жангда). -Қани, бахташ таваккал. Ўртоқ Дўсматов билан бир беллашиб қўяй, – деди Мели полвон. П. Турсун, Ўқитувчи. Кураш майдонига тушган полвон – эр Беллашиб олмоққа ҳариф чақирар.. М. Шайхзода, Тошкентнома.

2 Мусобақалашмоқ, ким ютар (ўзар) ўйнамоқ. Шу куни футбол майдонларида ҳам қизиқарли беллашувлар ўтказилди. Газетадан. Каналда не-не полвонлар беллашмади, не-не одамлар ўзини кўрсатмади. «Ўзбекистон кўриқлари». Куйди-пишди йигит Мўминов ўз устози билан беллашмоқда. Н. Сафаров, Оловли излар.

БЕЛЛАШУВ Мусобақа, кураш. Беллашувга чақирмоқ. Беллашувни бошламоқ. Бизнинг синф беллашувда ютиб чиқди. ■ Беллашувга келган созандалар ҳаммаси бўлиб 57 киши. Газетадан.

БЕЛЛЕТРИСТ Беллетристик асар ёзувчи адиб, насрий асарлар муаллифи.

БЕЛЛЕТРИСТИК Беллетристикага, насрга оид. *Беллетристтик асар.* ■ *Шу нараса аниқки, очеркнинг.. баъзи намуналари ҳикоя ва қисса каби соф беллетристик жанр намуналарига ўхшайди.* «Шарқ юлдузи».

БЕЛЛЕТРИСТИКА [фр. belles lettres — гўзал, нафис адабиёт] Наср билан ёзилган бадиий адабиёт (роман, қисса, ҳикоя ва бошқалар). *Мемуарларда ҳам, беллетристикада ҳам, афсуски, тарихий ҳақиқатдан айрим чекинишлар рўй бермоқда.* Газетадан. *Ҳақиқатан ҳам очерк бадиий-публицистик жанр бўлиб, унда беллетристика элементлари публицистика элементлари билан узвий бириккан ҳолда учрайди.* «ЎТА».

БЕЛЛИ I Дангал, фойдали, мазмунли. *Эллик гапдан белли гап яхши.* Мақол.

БЕЛЛИ II: марал белли, қиз белли Марал (қийик)нинг, қизнинг белига ўхшаш, нозик. *Йилқи ичинда ўзи келган синлидир, Тўбичоқ туюқли, марал беллидир.* «Муродхон». *Ос-тимга минганим қиз белли тулпор.* «Маликаи айёр».

БЕЛЛИК I шв. Жазлиқнинг остига қўйиладиган от абзали. *Чиргининг устидан қўйди белликни, Белликнинг устидан жаҳалдирикни.* «Ширин билан Шакар». *Омборхонадан от абзалларини — терлик, беллик.. қуюшқон, юган, узангили эгарни қўлтиқлаб келдим.* «Ёшлик».

2 шв. Белбоғ. *Белига беллик, қўлига қўллик, тўшига чоройна, бошига дубулға кийди.* «Нурали».

3 махс. Арава гилдираги тўғинининг икки учи бирлашган жойни қисиб турадиган иккита параллел кегай.

БЕЛМА-БЕЛ : белма-бел олишмоқ айн. бел олишмоқ қ. бел I 5. *Белма-бел олишса, ажрим бўлади. Зўр деганинг маълум бўлиб қолади.* «Алпомиш». *Белма-бел олишди бу икки шерлар, Шудгор бўлиб кетди олишган ерлар.* «Баҳром ва Гуландом».

БЕЛОРУС I Белоруссия мамлакатига мансуб туб халқнинг (миллатнинг) номи. *Концертда рус, украин, белорус, ўзбек, қозоқ, грузин, тожик, марийдан иборат саккиз миллат иштирок этди.* А. Қаҳҳор, Асарлар.

2 Шу халққа мансуб, тегишли. *Белорус аёл. Белорус адабиёти.*

БЕЛОРУСЛАР Белоруссия Республикасининг (туб) аҳолиси, белорус халқи.

БЕЛОРУСЧА I Белорус санъати ва маданиятига, белорусларга оид. *Белорусча рақс. Белорусча кийим.*

2 Белорус тили. *Белорусчага таржима қилмоқ. Белорусча гапирмоқ.*

БЕЛУГА [р. белый — оқ, оқ рангли] Осётрсимонлар оиласига мансуб, ярим ой шаклидаги катта оғизли оқ балиқ.

БЕЛУЖ этн. Асосан Эрон, Афғонистон ва Покистонда яшовчи, эроний тиллар гуруҳига мансуб тилда сўзлашувчи халқ ва шу халқ вакили. *Белуж халқи. Белуж тили. Белуж рақси. Белуж аёл.*

БЕЛУХА зоол. Дельфинсимонлар оиласига мансуб сүтэмизувчи ҳайвонларнинг ягона вакили; йирик дельфин.

БЕЛЧА I Бел II с. кичр. шакли. Сабзавот экинларини ўташ, тагини юмшатиш учун ишлатиладиган ёғоч дастали кураксимон темир асбоб.

2 Пойафзалга мих қоқилганда, ичидан тешиб чиқадиған михларни қайтариш («ўлдириш») учун ишлатиладиган асбоб.

3 Тикилаётган оёқ кийимлар (этик, маҳси, кавуш) тагчарми, пошна дастагининг ортиқча жойини кесиб ташлаш учун ишлатиладиган асбоб. *Унинг отаси — Обидхўжа вофурушни дегрезлик уста Турдиали деган бир маҳсидўз белча билан чавақлаб ўлдирди.* А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари.

4 Тунукасослик ва темирчиликда: қўрага кўмир солиб туриладиган темир куракча. *Белча билан кўмир ташламоқ.*

БЕЛЧАЛАМОҚ Белча билан юмшатишмоқ; чопмоқ. *Қулупнайни белчаламоқ.*

БЕЛЧИ айн. белкаш. *Оқтанги қишлоғи қабристонининг пахса деворига қўли теккан. Манман деган белчиём бас келолмайдиган пахсачи Аҳмад кўчакка лой олиб берган.* «Ёшлик». *..девкорга кўнгилдагидек лой узатиб турадиган белчи ягона.. У ҳам бўлса, Эргаш даканг.* «Ёшлик».

БЕЛЬВЕДЕР [итал. belvedere — кўркам манзара] Бино усти ёки баланд жойга призма ёки доира шаклида, баъзан гумбазли қилиб қурилган алоҳида хона.

БЕЛЬГИЯЛИК Бельгиянинг туб аҳолиси. *Бельгиялик аёл. Бельгиялик киши.*

БЕЛЬТИНГ [ингл. belting — ҳаракатлантириш тасмаси] Транспортёр, элеватор ленталари ва резиналанган қайишлар тайёрланадиган оғир ва пишиқ газлама.

БЕЛЬЭТАЖ [фр. bel – чиройли, etage – қават, ярус] Томоша залида партер ва амфитеатр устига қурилган, ўриндиқлар қўйилган айлана пешайвон, биринчи ярус.

БЕЛҮРОҚ Ўтти тик туриб ўришга мўлжалланган узун сопли катта ўроқ. [Уста] Уроқ, пойтеша, белўроқ, узанги.. кўпроқ отларга нағал ясарди. А. Суюн, Олис тонглар.

БЕМАВРИД [бе.. + маврид] рви. 1 Номақбул пайтда; бемаҳал, бевақт. *Бемаврид келган меҳмон. Эшик бемаврид тақиллади.* ■ *Бемаврид бўлса ҳам, келавердим.* Мирмуҳсин, Умид. *Бемаврид ярасига туз сепганимдан афсусландим.* «Ёшлик».

2 Ўринсиз, ноўрин. *Кечирасиз, ўртоқжон, бемаврид ҳазил қилибман.. Қаердансиз? А. Қаҳҳор, Олтин юлдуз. Козим бемаврид қизишганини, Назар билан хотиржам гаплашиши зарурлигини сезди.* Э. Усмонов, Ёлқин.

БЕМАДОР [бе.. + мадор] айн. мадорсиз. *Уст-боши йиртилган сонсиз чоракор, Меҳнат, алам даштида кезар бемадор.* Ғайратий. У [Абдулла Саид] чўпдек озиб, бемадор бўлиб қолган. Мирмуҳсин, Йўқолган жавоҳир.

БЕМАДОРЛИК Куч-қуввати камлик, дармонсизлик, кучсизлик. *Онажон, ҳозир етмиш икки томирингизда ёшлик қони югуради, сиз бемадорликдан, кам қувватликдан.. бари-баридан халос бўласиз.* «Ёшлик».

БЕМАЖОЛ [бе.. + мажол] Мажоли, кучи, дармони кам, ҳолдан тойган; кучсиз. *Бемажол кампир.* ■ *Салимхоннинг юраги қўрқинч бир нарсани сезиб, оёқларидан мадор кетди, креслога бемажол ўтирди.* Ҳ. Фулом, Машғал. *Ҳафиза шу кундан бошлаб кўрпачи қилиб ётиб қолди, у негадир бемажол ва берух эди.* Мирмуҳсин, Умид.

БЕМАЖОЛЛИК Дармонсизлик, кучсизлик. *Мунисхон бирдан орқага тисарилди. Юраги қаттиқ уйнаб, бемажоллик билан олдинга тикилди.* С. Зуннунова, Излар.

БЕМАЗА [бе.. + маза] 1 Оғизга хуш ёқмайдиган, таъми ёмон; таъмсиз, лаззатсиз. *Бемаза овқат. Бемаза тарвуз. Бемаза қовуннинг уруғи кўп.* Мақол. ■ *Касалга асал ҳам бемаза бўлиб кўринади.* «Қанотли сўзлар». *Йўлчининг тақачи оинаси Қоратой оч қорнини бемаза мошхўрдага тўлдириб.. совуқ уйда хомуш ўтирар эди.* Ойбек, Танланган асарлар.

Оғзи бемаза 1) оғзи овқатнинг мазасини, таъмини сезмайдиган (баъзи касалликлар

сабабли). *Сидиқжон, гарчи ҳануз оғзи бемаза ва боши оғирроқ бўлса ҳам.. кампирнинг меҳрибончиликлариданми, кўнгли кўтарилиб, жуда енгил тортди.* А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари; 2) беадаб гапларни кўп гапирадиган; чакки оғиз. *Оғзи бемаза одам.*

2 *кўчма* Бадий заиф, эстетик завқ бера олмайдиган; бемаъни, сийқа. *Бемаза асар.* ■ *Бемаза китобни-ку жонга теккан жойда шартта ёпиб қўйса бўлар, бироқ умр китобини-чи? Х. Султонов, Онамнинг юрти. Бунақа бемаза суратларнинг авторлари институтда кўп эмас.* «Муштум».

3 Ярамас, ёқимсиз, бемаъни, ёмон. *Бемаза одам.* ■ *-Акам бемаза чиқди-да, — деди Ҳамид Мунавварга. С. Анорбоев, Меҳр. Бемаза қизнинг бўлмас ҳаёси..* «Гулихиромон». Э, бунақа бемаза телевизорни сотиб юборинг. «Аския».

4 Одоб-ахлоққа хилоф, одобдан ташқари; беҳуда, бекорчи. *Бемаза қилиқлар. Бекорчидан бемаза гап чиқади.* Мақол. ■ [Гулишан:] *Бемаза гапларни қўйинглар, ухлайлик!* А. Қодирий, Меҳробдан чаён.

Бемаза қилмоқ 1) мазасини, туз-намагини меъёрда қилмаслик; 2) таъбини хира қилмоқ, жонига тегмоқ, тинчини бузмоқ. *Аммо шаллақи бир кампирнинг уйида турман; кўп бемаза қилаётир-да.* А. Қаҳҳор, Сароб. *Айниқаса тўриқ тойча тутқич бермай, Мирвали аканинг бемазасини бешта қилади.* А. Қодирий, Обид кетмон; 3) тобини қочирмоқ; баттар қилмоқ. *Иситма жуда бемаза қилди.*

БЕМАЗАГАРЛИК айн. бемазагарчилик.

БЕМАЗАГАРЧИЛИК Бўлмагур иш, ножўя хатти-ҳаракат; номаъқулчилик. *Бу қанақа бемазагарчилик! Ошдан пашша чиқди.* С. Аҳмад, Ойдин кечалар. *Ҳалол, пешона тери билан топилган пулга бунақанги бемазагарчилик қилинмайди, албатта.* Газетадан.

БЕМАЗАЛАШМОҚ 1 Одоб-ахлоқ чеғарасидан ташқари чиқмоқ; ёмонлашмоқ. *Ишлар бемазалашиб кетди.* ■ *Ҳури.. аскияда ҳеч қачон бачканалашиб бемазалашмас, меъеридан ўтиб кетмасди.* Ф. Мусажонов, Ҳури.

2 Суюқлашиб, сийқалашиб кетмоқ. *Санъатнинг бемазалашуви.*

БЕМАЗАЛИК 1 Таъми, мазаси йўқлик; мазасизлик, таъмсизлик. *Бемазалигидан оғизга олиб бўлмайди.*

2 Бўлмағур иш, ножўя хатти-ҳаракат. *Бемазалик қилмоқ.* ■ *Яқин бўлиб бемазалик чеккандан, олис бўлиб интизорлик яхшидир.* «Кўшиқлар». *Тарғилойнинг гапи ҳақ. Сенинг ўзинг бемазалик қилиб юрибсан, аблаҳ!* «Муштум».

БЕМАЗАЧИЛИК с.т. айн. бемазагарчилик. *Бекорчилик — бемазачилик.* Мақол.

БЕМАКОН [бе.. + макон] Бошида уйи, ватани йўқ; турар-жойсиз, бошпанасиз. *Бизлар ҳозир юрт устида қаландар, Бемакон, бенаво бўлган дарбадар.* «Ширин билан Шакар». *Бир бошимга раҳм қилди Қодир ўзи, бемакон.* «Нурали».

БЕМАЛОЛ [бе.. + малол] рвш. 1 Малоллик, ўнғайсизлик сезмай, тортинмай, ёзилиб; эркин, баҳузур. *Майли, хафа бўлманг. Аям билан бемалол тураверасиз.* С. Зуннунова, Гулхан. *Бемалол ёзилишиб ўтиринглар!* *Ёмон кўрганам — ёшларнинг суҳбатига қариларнинг суқилиши.* А. Қаҳҳор, Оғриқ тишлар. *Клара аёлларга хос чиройли ҳаракат билан сочини орқасига ташлаб юборди. Кейин ўз эри олдида тургандай бемалол ечина бошлади.* Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол.

Бемалол бўлса крш. с. Малол келмаса, малоллик қилмаса. [Фотима домлага:] *Келинг, домла почча! Бемалол бўлса, ана шу турган стулни менинг яқинроғимга қўйиб ўтиринг.* Ҳамза, Туҳматчилар жазоси. *Кўшни, бемалол бўлса, бизни холи қўйсангиз!* Уйғун, Асарлар.

2 Бамайлихотир, хотиржам; шошилмай. *-Хўп, майли, — деди Ўрмонжон,— бўлар иш бўлиб ўтибди. Энди бемалол, бежавотир ишлай беринг.* А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари. *Девор тагида катта сизир бошвоғини ерга ёйиб, бемалол кавш қайтариб ётарди.* Ойбек, Танланган асарлар.

3 Тўсқинликка учрамай, бежавотир, осон, хавфсиз. *Эрталаб кўприк бошқатдан қилинди, энди ҳар қандай оғир юк билан бемалол ўтса бўларди.* А. Мухтор, Опасингиллар. *Орасидан кўқонарава бемалол юрадиган кенг, узун ишқомлар икки танобдан мўроқ ерни ишғол этган.* Ойбек, Танланган асарлар.

4 Аниқ, яққол. *Алим бува юқоридаги қийғоч тешиклардан қаради. Ҳамма ёқ бемалол кўринарди.* М. Исмоилий, Фарғона т.о. *Юнқа капрон кўйлақдан елкасидаги*

хуснбузарлари бемалол кўриниб турибди. С. Аҳмад, Сайланма.

5 Тўлиқ равишда, бекам-кўст; етарли. *Жой ҳаммага бемалол етади.* ■ [Ернинг] *Ярмига сабзи, ярмига картошка экасан. Шу билан қишлигимиз бемалол чиқади.* Ойбек, Танланган асарлар.

6 Ўтакетган бепарво, ғам-ташвишсиз киши ҳақида. *Ўзи бемалолнинг сўзи бемалол.* Мақол.

БЕМАСЛАК [бе.. + маслак] Бирор аниқ мақсадга, нуқтаи назарга эга эмаслик, ғоясиз. *Ахир ким кечирар бизни, биродар, Бемаслак қолдирсак, жон деб дунени?! У.* Кўчқор, Ҳаяжонга кўмилган дунё.

БЕМАСЛАҲАТ [бе.. + маслаҳат] Бошқалар билан кенгашмай қилинган; маслаҳатсиз. *Маслаҳатли иш битар, Бемаслаҳат иш кетар.* «Луқмони Ҳаким». - *Иншоолло!* — *деди Зағчақўз ва яна уқтирди:* - *Асло биздан бемаслаҳат иш қилманг, Мадаминбой.* - *Албатта, албатта, тақсир!* П. Турсун, Ўқи-тувчи.

БЕМАШАҚҚАТ [бе.. + машаққат] Қийинчиликсиз қилинган, осон, машаққатсиз. *Бемашаққат иш. Бемашаққат пул топмоқ.*

БЕМАШВАРАТ [бе.. + машварат] кт. кам қўл. Кенгашмасдан, келишиб олмасдан, маслаҳат қилмасдан. *Улардан бемашварат иш қилинмагай.* Ойбек, Навоий.

БЕМАЪНИ [бе.. + маъни] 1 Одоб-қоида дойрасидан ташқари; маъноси, мазмуни йўқ; маъносиз. *Бемаъни жумла.* ■ *Кишининг бемаъни гаплардан ўзини тийиши унинг мўминлиги нақадар чиройли эканлигидан далолат беради.* «Фан ва турмуш». *Унинг бемаъни жавдираган кўзларида ҳали ҳам қандайдир хусн сақланиб қолган эди.* С. Зуннунова, Гулхан. *Талғат биринчи курсданоқ Ҳамида деган қизни суюб қолган, шу қиз бўлмаса, дунё кўзига қоронғи, бемаъни кўриниб кетарди.* Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол.

2 Қуруқ сафсатадан иборат бўлган; ҳақиқатга мутлақо зид; асоссиз; кераксиз, беҳуда. *Ҳа, бугун ҳам анча бемаъни суҳанбозлик қилди.* М. Исмоилий, Фарғона т.о. - *Қанчалик бемаъни, қанчалик бемаъни ўйлар!* — *юзини кафти билан бекитиб жилмайди Шербек.* С. Анорбоев, Оқсой. *Бу айб шунчалик уйдирма бу бемаъника, прокуратура ходими-га батафсил жаъоб бериб ўтиришни лозим топмадим.* О. Ёқубов, Излайман.

3 Одоб-ахлоқдан ташқари, ярамас; бемаза, бўлмагур. *Бемаъни қилиқлар.* ■ *Асалнинг шунақа бемаъни ишлари кўплигидан биз ҳам.. куйиб ётибмиз.* М. Исмоилий, Фаргона т.о. *Хотинларнинг бемаъни қийчуви.. ҳамма ёқни тутди.* Ойбек, Танланган асарлар. *Аҳмад ҳам жилмайди. У бемаъни қаҳқаҳани, мунофиқона ҳиринглашларни ёмон кўрарди.* Ф. Мусажонов, Ҳиммат.

4 Ножўя, бемаза ишлар қиладиган, ёмон, ярамас; бўлмагур. -*Ҳози эшон ҳузурингизда экан!* — деди маҳдум, — *ўзи кўп бемаъни одам. Зиёфат-миёфат деб, яқин бир соат вақтимни олди.* А. Қодирий, Меҳробдан чаён.

БЕМАЪНИГАРЧИЛИК Кишига номуносиб, одобдан ташқари хатти-ҳаракат; бемазагарчилик, номаъқулчилик. *Бошлиқларга ҳам ҳайронсан-да, айрим кишиларнинг шунақа бемаънигарчилигини кўра-била туриб, индашмайди.* Ж. Абдуллахонов, Тўфон.

БЕМАЪНИЛИК I Одоб қоидаларига сиғмаслик; номаъқуллик; ножўялик. *Шу қисқа умрни ҳам дағаллик, бемаънилик, ярамас хулқ-атвор билан ўтказиш одамга жуда алам қилади.* М. Исмоилий, Одамийлик қиссаси. *Ядро урушининг бемаънилигини яхши тушунувчи олимларнинг овози бугун бутун планетада баралла янграмоқда.* Газетадан.

2 *айн. бемаънигарчилик.*

БЕМАЪНО [бе.. + маъно] юқ. усл. айн. *бемаъни 1-3. Бектемир[га].. атрофдаги ҳамма нарса аллақандай бемаъно, ноўрин, робитасиз туюларди.* Ойбек, Танланган асарлар. *Содиқ чўпонни келтиришганида, у гоҳ ўзига келар, гоҳ яна оғзидан кўпик чиқариб, бемаъно кўзларини шипга тикканча чақчайиб қоларди.* «Ёшлик».

БЕМАЪРИФАТ [бе.. + маърифат] Илму саводдан бебаҳра; таълим кўрмаган, чаласавод. *Эй, бемаърифат эшон! Эшон бўлмай қол, афв қилмоқ — худога, осий бўлмоқ бандага хос.* Ҳамза, Заҳарли ҳаёт. ..*ўзимиз мадраса кўрмаган бўлсак ҳам, бемаърифат эмасмиз.* Мирмуҳсин, Меъмор.

БЕМАҚСАД [бе.. + мақсад] Бирор орзу ёки ниятга қаратилмаган ёки интилмаган; мақсадсиз. *Бемақсад юриш. Бехуда, бемақсад ўтган умр.* ■ [Темиржон] *Сершовқин, серқатнов йўлка бўйлаб бемақсад, беихтиёр борар экан, ҳеч нарса ҳақида ўйламасликка*

уринарди. Ж. Абдуллахонов, Орият. *Бемақсад одамдир — асли ўликдир.* «Нурали».

БЕМАҲАЛ [бе.. + маҳал] I *от* Кеч тун пайти. *Пирим бойваччаникидалар. Бемаҳал бўлиб қолганидан, ўша ерда тунаб қоладиган бўлдилар.* С. Аҳмад, Ҳукм. *Ҳожи унинг кўлини олар экан, ўрнидан турди: -Энди мен кетай, бемаҳалга қолмай, — деди.* А. Қаҳқор, Асарлар.

2 *рвш.* Номувофиқ, номақбул, ўринсиз пайт. *Бировнинг уйига боқма, бемаҳал эшикни қоқма!* Мақол. ■ *Деҳқонлар билишадикки, бемаҳал [ёққан] ёмғир гўзага шира тушириб юборади.* Ҳ. Назир, Сўнмас чақмоқлар. *Бемаҳал даштликка кўтардингиз кўл.* «Ёшлик».

3 *Жуда* эрта, ёшлик пайтда; одатдаги вақтдан олдин. *Бемаҳал бўлмасин ҳеч кимга ўлим, Отим Аваз, Булдур қассоб улиман.* «Гулихиромон». ..*инсон боласи ота-онасидан бемаҳал ажралар экан, унга бундан оғир кулфат йўқ.* П. Турсун, Ўқитувчи.

Вақти бемаҳал айн. вақт-бевақт қ. вақт.

БЕМЕРОС [бе.. + мерос] I Мероссиз; меросга эга бўлмасдан. *Мероссиз қолмоқ.*

2 *Бирор* фойда кутмасдан, тамагирликсиз. *Одамлар бор — падарин мазорида йиғнаб бож, Бемерос йиғламас — тама бор аъмолида.* А. Орипов, Юртим шамоли.

БЕМЕЪЁР [бе.. + меъёр] Одатдаги, белгиланган ўлчовдан ташқари; ортиқ; ўринсиз; бевақт, кутилмаганда. -*Кетишинг бемеъёр бўлди-да, яхши боргин, — деб ўрдага қўраб ўтиб кетди.* «Маликаи айёр». *Бемеъёр оғир юкни Бурибойли нор келтирар. Бошингдаги мушкул ишни Олтин, кумуш, зар келтирар.* «Оқ олма, қизил олма».

БЕМЕҲР [бе.. + меҳр] Меҳрибонликни билмайдиган; раҳмсиз, шафқатсиз. *Бемеҳр қариндошдан меҳр билган ёт яхши.* Мақол. ■ *Нафиса йиғлади-ялинди, ялинди-йиғлади.. Лекин Аъзамнинг бемеҳр кўнгли юшамасди.* Шухрат, Жаннат қадирганлар.

БЕМЕҲРЛИК Раҳм-шафқатсизлик, меҳри йўқлик. *Бу оғирликни [ҳижронни] Бобур унчалик сезмаётгани Ойша бегимга худди бемеҳрлик нишонасидек туюлди..* П. Қодиров, Юлдузли тунлар.

БЕМИННАТ [бе.. + миннат] I Қилган иш, яхшилиги учун миннатдорлик талаб этмайдиган; миннат, тама қилмай. *Элик-боши унинг ҳуснига маҳлиё бўлибди дейсизми,*

унга беминнат хизматкор керак. А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари. *Малоҳат буларнинг ҳаммасига яхши тушунади ва беминнат хизмат қилади.* «Ишчилар».

2 Фақат фойдаси тегадиган, аммо бунинг эвазига ҳеч нарса талаб қилмайдиган; қулай; арзон. *Электр энергияси ҳожайтбарор, қудратли, беминнат кучдир.* Т. Аҳмедов, Ҳотамтойлик. *Илм-хунар шундай беминнат мулкки, одамга ҳеч қачон уларнинг оғирлиги тушмайди.* Р. Усмонов, Одобнома.

Дастёри беминнат Миннатдорлик талаб қилмайдиган дастёр, кўмакдош (одатда дастёрликка яраб қолган ўз фарзандлари ҳақида).

БЕМИСЛ [бе.. + мисл] *кт. айн. мислсиз.* *Атторнинг уйида кўрганман, рақси бемисл, эсиндами? Ойбек, Улуғ йўл. Буларнинг барчаси — ..қаламининг сеҳрли қудрати туфайли, бемисл жозибаси туфайли содир бўлади.* «Ёшлик».

БЕМИСОЛ [бе.. + мисол] Ўхшаши йўқ, тенгсиз; ҳадсиз, ҳаддан ташқари. *Гуноҳинг оғирдир, бемисол дардинг, Шоирнинг малаги, гўзал Наталья.* Газетадан. *Орзулари осмондай тилиқ, Бағри денгиз қадар бемисол.* «Саодат». *Кўрқиб кетди жиккак бемисол: «Э, муштуминг нарироққа ол!»* М. Али, Боқий дунё.

БЕМИҚЁС [бе.. + миқёс] Кўлами (чегараси) чексиз; тенгсиз, ўхшаши йўқ. *Шаҳарларнинг одамларниқига ўхшаиш ўз ҳаёт йўли, тақдири бўлса-да, уларнинг ҳаёт ва умр ўлчовлари бемикёсдир.* Газетадан.

БЕМОРОД [ф. بیمار — касал] **1** Организмининг одатдаги бирор ҳолати бузилган; касал, хаста. *Бемор бола. Бемор тузалгиси келса, табиб ўз оёғи билан келар.* Мақол. ■ *Бир кечаси бемор жуда азоб тортди.* А. Қаҳҳор, Асарлар. *Бемор она бошини қизчаси силаб кўйса, оғриқлар барҳам топади.* «Саодат».

2 *кўчма* Севги, муҳаббат дардини, ошиқлик ҳолатини ифодалайди. *Ҳар ким беёрдир — бемордир.* Мақол. ■ *Дарди фироқинг айлади бемор, Қайда борайин эмди давога.* Машраб. *Муҳаббат дардиндан бемор қалблармиз, Ўғай бўлсак, не тонг, соғлар орасида.* А. Орипов.

3 *кўчма* Касалланган, нимжон, ўсишдан қолган. *Сувсизликдан бемор гўзалар гулини тўка бошлади.*

БЕМОРЛИК 1 Организмининг одатдаги ҳолатда эмаслиги, касаллик, хасталик. Бе-

морлик асорати. ■ *Заргаров кириб келди.. озғин юзида беморликдан кейинги заҳиллик асорати билиниб турарди.* А. Мухтор, Асарлар. *Сен менинг жонимни олгин, Мен сенинг дардинг олай, Барча соғлик сенга бўлсин, Барча беморлик менга.* Э. Воҳидов, Муҳаббатнома.

2 *кўчма* Ишқ, муҳаббат кўйидаги ҳолат; севги азоби, дарди. *Кунлар аро беморликни қолдириб кетдинг менга.* «Саодат».

БЕМОРОНА Касалларга ўхшаб, беморларга хос; худди касалдек. *- Мен касал эдим-ку! — деди Баширжон афтига беморона тус бериб.* Н. Аминов, Ёлғончи фаришталар.

БЕМОРОХОНА кам қўлл. *айн. касалхона.* *Сув оқаетган тарафдагилар четланиб, йўлни очди. Беморхона машинаси кўринди.* Т. Мурод, От кишнаган оқшом. *Қирқ йилнинг нақ ярми йўлларда ўтди, Ярми эса ўтди беморхонада.* А. Орипов.

БЕМУДДАТ [бе.. + муддат] Муддати аниқ белгиланмаган, вақти чекланмаган; абадий. *Жамоа хўжалиги ихтиёридаги ерлар уларга текин ва бемуддат, яъни абадий фойдаланиш учун мустаҳкамланиб берилди.* Газетадан.

БЕМУЛОҲАЗАЛИК Мулоҳаза қилиб, уялиб-тортиниб ўтирмаслик; пухта ўйла-масдан иш тутишлик. *Латифжон ҳақиқатан ҳам бемулоҳазаликка боранлигини сезиб, қип-қизариб кетди-ю, нафасини ичига ютди.* Ж. Абдуллахонов, Тўфон.

БЕМУРОД [ф. بی مراد — ноумид, муродига етмаган] Бирор-бир мақсадга, режага эга бўлмаган; орзу-умидсиз. *У деразадан ташқарига хомуш, бемурад тикилиб тураркан, ҳаёти мазмунсиз романдек зерикарли бўлиб қолганини.. пайқайди.* Х. Султонов, Онамнинг юрти. *Сенсиз қолар эдим зулматда тугал, Сенсиз қолар эдим буткул бемурад.* А. Орипов.

БЕМУРУВВАТ [бе.. + мурувват] **1** Ҳеч кимга яхшилик, одамгарчилик қилмайдиган, саховатсиз. *Бемурувват қариндош.* ■ *..Қалби офтобдай иссиқ Онаи зорим! Кечир бемурувват дайди фарзандингни!* С. Анорбоев, Оқсой.

2 Бераҳм, шафқатсиз. *Уни [Салтонбунни] бойлар эшигида хўрланишга, бемурувват турмушининг қақшатқич азоблари ичида қийналишга мажбур қилган куч балки болаларига бўлган ўша меҳру муҳаббатидир.* М.

Исмоилий, Фаргона т.о. Бу чархи бему-ривватдин кўнгул доғ ўлди, доғ ўлди. Увайсий.

БЕНАВБАТ [бе.. + навбат] *рвш.* Навбатдан ташқари, навбатсиз. - *Кела қолинг, Собиржон ака, бугун сизларга бенавбат, — деди чойнакларга қайнаган сув бураётган Муҳаббат.* В. Гофуров, Вафодор. *Ким манфаат кўрсатса, парво қилдим, ҳе аттанг! Арзасига бенавбат имзо қилдим, ҳе, аттанг!* «Муштум».

БЕНАВО I [ф. *بی‌نوا* — товушсиз] Овозсиз, унсиз; хомуш, сокин.

БЕНАВО II [ф. *بی‌نوا* — бечора, фақир, мискин] Турмушининг хузур-ҳаловати, роҳат-фароғатидан бебахра қолган, рўшнолик кўрмаган; ғариб, нотавон, шўрлик. *Авазнинг юраги ачинди. Бенаво, бемажол халқига зигирдек кўмак беролмаслигини ўйлаб, қалби вайрон бўлди.* С. Сиёев, Аваз. *Ўзинг кўриб турганингдек, мен бир дили пора, ғариб, бенаво, ожиза онаман, ўғлим.* К. Яшин, Ҳамза.

БЕНАЖОТ [бе.. + нажот] Ҳеч бир имконияти, иложи қолмаган, нажотсиз; бечора. *Рангпар чехрасида унинг шоҳ Бобур Бенажот салтанат рамзин кўради.* Э. Воҳидов, Келажакка мактуб.

БЕНАЗИР [бе.. + *ا. نظير* — тенг, бир хил; ўхшаш] **I** Тенги, мисли йўқ; мислсиз. - *Алишербек беназир зот эрди, — деди Бобур китобдан бошини кўтариб.* Х. Султонов, Бир оқшом эртаги. *Хонзода бегим ҳалолу покизалликда беназирлар!* П. Қодиров, Юлдузли тунлар. *Хуллас, бу бетакрор ва беназир санъат асарининг маъноси, оламча мазмуни бор.* «Фан ва турмуш».

2 Беназир (эркаклар ва аёллар исми).

БЕНАМОЗ [бе.. + намоз] Намоз ўқимайдиган, кофир, динсиз. *..бенамоз Аваз Ўтар ўғли.. аркони дин ҳукми ила тошбўрон қилинсан!* С. Сиёев, Аваз.

БЕНАРВОН [бе.. + нарвон] Нарвон кўймасдан, нарвонсиз.

Юлдузни бенарвон урадиган Ўтакетган олғир. *У юлдузни бенарвон уриб, ҳатто ойга човут соладиган устаси фаранглардан.* «Муштум». *Мадбархон Раҳмонова ҳам мўмай даромад борасида юлдузни бенарвон урадиганлардан.* «Муштум».

БЕНАСАБ [бе.. + насаб] Наслу насабининг тайини йўқ, паст насл фарзанди; тарбия кўрмаган. *Пошиаойимлар, Хонзодалар қоқ саҳар туриб, хизматимга ҳозир бўлса-ю,*

сен бенасаб, исқирт, атлас кўрпада мени писанд қилмай, хуррак отиб ётсанг! Ҳамза, Бой ила хизматчи.

БЕНАСИБ [бе.. + насиб] Тегишли ҳиссадан, насибадан маҳрум бўлган, қуруқ қолган; насибасиз. *Бенасиб бўлмақ. Бенасиб қолмоқ.* ■ *Бу хушнуд нағмалардан бенасиб бўлмаг, деб атайин уйғотдим, бир эшитиб қолинг!* О. Ёқубов, Айтсам тилим куяди, айтмасам — дилим. *Болалик хаёллари, орзуларидан бенасиб бўлиб улғайганман.* С. Аҳмад, Чўл бургутги. *Халқим, мозий ўтди, толе кўрмading, Пиширдинг, ўзинга бенасиб таом.* А. Орипов.

БЕНАФ [бе.. + наф] Бирор наф-манфаати, фойдаси йўқ; фойдасиз, самарасиз. *Бенаф ўтган ҳаётинг учун Вақт олдида берурсан жавоб.* Э. Воҳидов, Муҳаббатнома. *Шабнамдек мақтаниб бўлма тутуриқсиз, Ҳавога учади, бенаф қуруқ сўз.* «Муштум».

БЕНГАЛ I Жанубий Осиёда, асосан Бангладеш мамлакатади ва Шарқий Ҳиндистонда яшовчи халқ (миллат)нинг номи.

2 Шу халққа мансуб, оид. *Бенгал аёл. Бенгал адабиёти.*

БЕНГАЛЛАР Бангладеш мамлакатининг ва Ҳиндистондаги Ғарбий Бенгалия штатининг асосий аҳолиси. *Бангладеш аҳолисининг 98% и бенгаллардир.* «ЎЗМЭ».

БЕНГЗАМОҚ *шв.* Ўхшатмоқ, қиёс қилмоқ; бировнинг тимсолида кимнидир кўрмоқ. *Онама бенгадим жамолинг сани.* «Кўшиқлар».

БЕНЕФИС [фр. *benefice* — фойда; имтиёз, афзаллик] Тушуми, фойдаси тўлиқ ёки қисман театр жамоаси ёки айрим актёрга тўланадиган спектакль ёки концерт.

БЕНЗИН [фр. *benzine* < лот. *benzol* < *a. لېان جاوی* — Ява хушбўй шираси] Нефтдан ёки нефть газидан олинадиган рангсиз, учувчан суюқ ёнилғи. *Домладай босиқ одам ҳам, гўё унга ишонмагандай, ялт этиб бензин кўрсаткичга қаради.* М. Мансуров, Ёмби. *Чори бензин узаткични шақиллата-шақиллата қайтиб келди-да, яна рулга ўтирди.* М. Мансуров, Ёмби.

БЕНЗОБАК [*р.* бензин баки] Техника ва транспорт воситаларининг бензин билан тўлдириладиган қисми; бензин кўйиладиган бак. *Шиша тўппа-тўғри танк бензобаки устига бориб тушди.* У. Ҳошимов, Икки эшик ораси. *Ўтни машина биқинига, бензобак*

устига боғлаб, шийпонга қаради. С. Сиёев, Отлик аёл.

БЕНЗОВОЗ [*р.* воз(ить) — бензин ташувчи] Бензин ташишга мосланган; бензин ташувчи машина. *У бир сакрашда бензовознинг устига чиқди-да, тўппончасини қинидан чиқариб, осмонга устма-уст бешолти ўқ узди. О. Ёқубов, Излайман. Кеча шомдан кейин бўпти. Бензовози билан ёниб кетибди.. А. Мухтор, Тонг билан учрашув.*

БЕНЗОКОЛОНКА [бензин + лот. columna — устун(ча)] Автотранспорт воситаларига бензин қуйишга мўлжалланган устунсимон қурилма; насосли станция.

БЕНЗОЛ [бензин + лот. ol (eum) — ёғ; мой] Тошкўмир смоласидан олиниб, бензинга қўшиладиган, шунингдек, лак, бўёқ, портловчи моддалар, пластик массалар ва ш. к. тайёрлашда ишлатиладиган, рангсиз, тез ёнувчан, учувчан суюқлик. *Суюқ бензол терига кучли таъсир қилади. «ЎЗМЭ».*

БЕНИШОН [бе.. + нишон] **1** Ҳеч қандай дараги, хабари бўлмасдан, ҳеч ким билмас бўлиб, нишонсиз. *Балиқларга емиш бўлиб кетасан, Дунёдан бенишон бўлиб ўтасан. «Бахром ва Гуландом». Бенишон кетганди қўлимдан қушим. «Ойсулув».*

2 кўчма Бола кўрмасдан, орқасида насл қолмасдан; фарзандсиз. *Бобонгиз амир-султон Дунёдан ўтган бенишон. «Нурали».*

БЕНИҲОЯ(Т) [бе.. + ниҳоя(т)] **1** сфт. Юқори даражада, ортиқ даражада; чеки йўқ, ниҳоясиз, чексиз. *Қадрдонингиз Юсуфбек ҳожининг ўғли Отабек бир неча кунлардан буён бениҳоя бир дард билан оғрир эди. А. Қодирий, Ўтган кунлар.*

2 рвш. Чегараси йўқ, ҳаддан ташқари; жуда ҳам. *Бениҳоя ориқ. Бениҳоя узоқ. Бениҳоя кўп. Бениҳоя қувонмоқ. ■ У нимадандир бениҳоя хурсанд, нимадандир хижолат.. бўлиб, уйга кетди. А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари. Кишининг молини сақлаш бениҳоят қийин, ука. Ойбек, Танланган асарлар. У [Элмурод] ўз олдига шундай бир одамнинг келиб қолганидан бениҳоят хурсанд эди. П. Турсун, Ўқитувчи.*

БЕНОМ [бе.. + ном] айн. номсиз. *Мен сизга айтсам, шаҳарда беном кўча бўлмайди. Олимнинг номи аввалдан беном бўлган янги кўчага қўйилди.*

БЕНОМ-НИШОН, **беному нишон** Ҳеч қандай дараги (хабари) йўқ; ному нишон-

сиз, бедарак, дараксиз. *Шаҳар уламо, ашрафлари бугунги ҳақиқат олдидан ҳар замон ёқа ушлаб: «Бир беному нишонга бунча штифот.» дер эдилар. А. Қодирий, Меҳробдан чаён. Бу тахти салтанатлар беному нишон йўқолур, фақат меъмору мусаввирлар яратган зўр санъат асарлари тирик қолур. П. Қодиоров, Юлдузли тунлар.*

БЕНОМУС [бе.. + номус] Шарм-ҳаё билан иш тутмайдиган, шарм-ҳаёсиз, орномуссиз, уятсиз. *Беномус одам. Беномусга кунда тўй. Мақол. ■ Нуридай бетайин, беномус эмасман. Ойбек, Танланган асарлар. Шу аёл, шу беномус аёл менинг хасмим эди. С. Аҳмад, Уфқ.*

БЕНОМУСЛИК 1 Уятсизлик, номуссизлик. *Унинг бунчалик беномуслигини билмас эдик. ■ Рустамбекнинг қайғу-ҳасратини чекиб, дунёдан зор йиғлаб ўтгунча, ҳар беномусликни ўзимга олиб, севганим билан кун кўрай. Ҳамза, Паранжи сирлари.*

2 Уятсизларча, юзсизларча қилинган иш. *Бу қандай беномуслик. Бу қандай ҳаёсизлик. Ё шариятда шарм йўқ дединларми? П. Турсун, Ўқитувчи.*

БЕНТОНИТЛАР [юн. benthos — чуқурлик] геол. Асосан, қадимий вулкан куллари ва туфларнинг денгиз остида нурашидан пайдо бўлган гиллар; тошсовун. *Геология фанида гилмоя «бентонит» термини билан юритилади. М. Зокиров, Бебаҳо хазина.*

БЕНТОС [юн. benthos — чуқурлик] Денгиз ва чучук сувлар тубидаги балчиқда ва унинг устида яшайдиган ўсимлик ва ҳайвонлар. *Бентослар кўпчилик балиқ ва б. ҳайвонлар учун озиқ ҳисобланади. «ЎЗМЭ».*

БЕНУР [бе.. + нур] айн. нурсиз. *Мен сизсиз — бир уйман, бенур, бечироқ. Х. Салоҳ, Излар ва ҳислар. Гар уни кўрмаса, яшолмас бир кун, Бу ёруғ олам ҳам кўринур бенур. Б. Бойқобиллов, Садоқат.*

БЕНУҚСОН [бе.. + нуқсон] Камчилиги йўқ, нуқсондан холи, мукамал, тўла-тўқис. *Бенуқсон одам. Бенуқсон иш. Бенуқсон ишламоқ. Ўзгада нуқсон кўрсанг, ўзингни бенуқсон дема. Мақол. ■ Нигора ечинмоқда эди. Унинг.. бенуқсон, қуйиб қўйгандай қомати чироқ ўчиши билан қоронғиликка сингишиб кетгандек бўлди. С. Анорбоев, Оқсой. Ожиза хаёлида ўзини бенуқсон қизлар қаторида ҳис қилди, ич-ичидан севиниб кетди. И. Раҳим, Тақдир.*

БЕНЎХТА 1 Нўхта солинмаган, нўхта-ланмаган. *Бенўхта, яйдоқ от.*

2 кўчма Ўзини тия олмайдиган; бебош. *Нега жамоат тартибини бузади, қанақа бенўхта бойвачча у? «Муштум».*

БЕОБРЎ(Й) [бе.. + обрў(й)] Иззат-хурмати, обрўйи йўқ, обрўйсиз. *Беобрў одам. Обрўли обрўйдан кўрқар, Беобрў недан кўрқар.* Мақол. ■ *Кўп ўтмай, Абдурахмон мадраса аҳли орасида ҳам беобрў бўлиб қолди.* А. Қодирий, Меҳробдан чаён.

Беобрў қилмоқ Обрўсини тўқмоқ. *Халойиқ олдида мени беобрў қилишинг оқибатини.. бир кўрсатиб кўяй ҳали.* М. Исмоилий, Фарғона т.о.

БЕОДОБ [бе.. + одоб] *айн. беадаб.* Одоби беодобдан ўрган. Мақол. ■ *Ота-онасиз қолганинга шундай ўзбошимча, беодоб бўлиб кетдингми ҳали? П. Турсун, Ўқитувчи.*

БЕОДОБЛИК Тарбия кўрмаганлик; одоб меъёри, қоидаларига тўғри келмайдиган ҳаракат, қилиқ; ҳолат. *Ҳар бир саводсиз одам минбарга чиқиб, шундоқ эътиборли одамлар олдида беодоблик қилса, қандоқ чидаб туриш мумкин.* Газетадан. *Қоракўз бегами.. уйқудаги Мирзони ўпиш беодоблик саналишидан таҳликага тушган эди.* П. Қодиоров, Юлдузли тунлар.

БЕОЗОР [бе.. + озор] **1** *сфт.* Озор бермайдиган, дилни оғритмайдиган, ранжитмайдиган, мулойим. *Беозор танқид.* ■ [Дадавой Хадичага:] *Мен илгари билмай у кишидан [Комиловдан] ранжиб юрган эканман. Гаплари мулойим, беозор, бамаъни.. одам экан.* Уйғун, Навбахор. *Бу мулойимхулқ тоғ йигитининг ўша кун айтган сўзлари беозор қизнинг юрагида туғён қўзгаган эди.* Т. Расулов, Шонли авлод.

2 *рвш.* Озор бермай, қийнамай; астагина; усталик билан. *Эъзозхон пишиллаб ухлаб ётган Учқуннинг юзидан беозоргина ўлиб кўйди.* Ҳ. Фулом, Машғал. *Шерзод елкасига кимдир беозор туртганидан уйғониб кетди.* Ў. Ҳошимов, Нур борки, соя бор. *Нозик, эпчил бармоқлар орасида беозоргина ушланган ингичка игна дўппи юзида нафис излар қолдириб борди.* М. Исмоилий, Фарғона т.о.

3 Осойишта, тинч, осуда, ғам-ташвишсиз. *У кунлар Назирқул учун энг бахтиёр кунлар эди. Ўшандай беозор кунларнинг таги-га сув кетди.* С. Аҳмад, Ҳукм. *Туғилиб ўсган, беозор болалик йилларининг хотирасини ўз*

кўйнида сақлаган ҳовлисига бир қарамасдан кетолмади. С. Зуннунова, Олов.

БЕОЗОРЛИК Зарар, озор келтирмаслик; безарарлик, мулойимлик. *Ҳуббижамолнинг овозидан ширин бир шўхликни, беозорликни уқдим.* Ш. Холмирзаев, Бодом қишда гуллади. [Саъди] *Отасидаги беозорлик, одамовлик белгиларини ҳам кеч пайқади.* Газетадан.

БЕОМОН [бе.. + омон] *рвш.* Омон бермай, шафқат қилмай, аёвсиз, шафқатсиз. *Кечаси алаким гўё унинг устига бостириб келди-да, қўлини кўкрак қафасига суқиб, юрагини беомон эзғилай бошлади.* «Ёшлик». *Шафтолини бир чумчуқ беомон чўқилаяпти.* С. Аҳмад, Таъзим. *Бадқирдор одамлар бир кун беомон Ярадор қилдилар кўшиқни.* А. Орипов, Йиллар армони.

БЕОР [бе.. + ор] **1** *айн. орсиз.* Ҳар ўлик, ҳар тўй бошида таппа-тайёрдир тўрам, Улғудай шилқим, шилимшиқ, роса беордир тўрам. «Муштум». *Йўлдан урди қайси бир маккор?.. Очиғини сўзлагил, беор! Ҳ.* Олимжон, Зайнаб ва Омон.

2 кўчма Ҳар қандай жойда ҳам ўсаверадиган, ер танламайдиган (асосан ўсимлик ҳақида). *Гулхайри ҳар қандай жойни безаиша қодир беор ўсимликлардан ҳисобланади.* Газетадан. *Тут беор эмасми, тез тутиб, ўса бошлади.* Т. Ашуоров, Марварид тут.

БЕОРЛИК 1 Уятсизлик, ҳаёсизлик, безбетлик; ориятсизлик. *Бўғоз сичқоннинг кўзларидаги ҳадик ўрнини совуқ беорлик эгаллади.* «Шарқ юлдузи».

2 Беорларга хос хатти-ҳаракат, қилиқ. *Абдибиллолнинг беорлигидан Нодирнинг шу қадар ғазаби қўзиб кетдики, аввалига нима қилишни билмай қолди.* С. Юнусов, Кутилмаган хазина.

БЕОРОМ [бе.. + ором] **1** Ҳаловат, ором билмайдиган; бетинч, безовта. *Беором тун.* ■ *Туни билан йиғлоқ набирасини овутиб, беором бўлган она, яна ҳаммадан эрта турди.* Газетадан. *Гулноз айниқаса бу оқшом беором.* Ҳ. Фулом, Тошкентликлар. *Яна бир одам бор, азиздан-азиз, Юраги бедору беором тепган. Ҳовлининг бир парча кунгай ерида Келар деб, мен учун ўсмалар эккан.* «Ёшлик».

2 *рвш.* Тинимсиз, бетўхтов. *Чайқалади денгиз беором.* Файратий. *Тун бўйи беором тўқиганим ул — Тивит рўмол эмас, кечир, онажон.* Г. Жўраева, Иқбол.

БЕОҚИБАТ I [бе.. + оқибат] *айн. оқибатсиз* I. У *унсиз йиғлар, пушаймонидан бошини деворларга урмоқчи бўлар, дунёнинг бу қадар бевафолигидан, одамларнинг, ўзининг бунчалик беоқибатлигидан куйарди. «Ёшлик». Юраги ачишди, ҳали ҳам одамлар шунақа беоқибат, бевафо, бераҳм эканми.. Мирмуҳсин, Илдишлар ва япроқлар.*

БЕОҚИБАТ II *айн. оқибатсиз II. Балки, аризанинг беоқибат қолдиришини сўраб, ариза берарлар. Чўлпон, Кеча ва кундуз. Аввал қозикалон Ҳакимхўжага, кейинчалик Тошкент беги Алимқулига берилган арзнома ҳам беоқибат қолди. Мирмуҳсин, Тунги чақмоқлар.*

БЕОҚИБАТЛИК Ўз аҳди, сўзида турмаслик, тутуриқсизлик; меҳр кўрсатмаслик. *Полвон.. божасининг беоқибатлигидан нафси койиб, ўз қадрига ачинмоқда.. аламини ичига ютганча, эртаги учрашувни кутмоқда эди. Ҳ. Назир, Ўтлар туташганда.*

БЕПАДАР [бе.. + падар] Отаси йўқ, отаси номаълум, отасиз. *Фашистларнинг ўқ, ханжари-ла, Талай ёшлар қолди бепадар. Файратий. Сўрсанг наслимин, асли бепадар, Бепадар ўғлиман, ўзим дарбадар. «Рустам».*

2 Сўкиш, қарғиш вазифасида «отасининг тайини йўқ; ҳароми» маъноларини ифодалайди. *Ўз устозини билмаган бу бепадар, олампахоҳнинг ҳам бетларига оёқ қўйишдан тоймай.. бу кун кечаси уни қочириб, менинг ҳовлимга олиб келди. А. Қодирий, Меҳробдан чаён. Наслсиз, бепадар, бадбахт зolimнинг Не билан тугалур охир таг-туғи. Ф. Фулом.*

БЕПАЙРОВ [бе.. + пайров] Пайровга амал қилинмаган; пала-партиш; одоб доирасидан ташқари; пайровсиз. *У [Талмонтоз] бир вақтлар Аллонбойнинг маддоҳлик маъракаларида.. бепайров аския қилиб ўтирадиган ширинзабон ғийбатчиларидан эди. А. Мухтор, Қорақалпоқ қиссаси.*

БЕПАНД [бе.. + панд] Унча пухта, мустаҳкам бўлмаган; омонат. *Бепанд стол. ■ Айвон шунақанги бепанд қурилганки, кўрсангиз, ёш болаларнинг ўйинчоқ уйи ундан мустаҳкамроқ дейсиз. Газетадан. Янги тўғоннинг.. бошқа жойлари ҳам шундай бепанд бўлса-чи? А. Мухтор, Туғилиш. -Мен жудаям бахтли эдим. Бахт бепанд нарса бўлар экан, — деди Ўктам. Ў. Умарбеков, Севгим, севгилим.*

БЕПАРВО [бе.. + парво] Эътиборсизлик, совуққонлик билан қарайдиган; эътибор

бермайдиган; совуққон, камҳафсала, лоқайд. *Бепарво дўстдан ёғоч яхши. Мақол. ■ Бойларимиз.. қорни тўқлар, халқ аҳволидан бехабар ва бепарво. Ойбек, Нур қидириб. Унинг кайф билан бепарво кулиши Зухра бегимнинг ғашини келтирди. П. Қодиров, Юлдузли тунлар.*

БЕПАРВОЛИК Эътиборсизлик, ҳафсаласизлик, беғамлик, лоқайдлик. *Нури бундай гапларни бепарволик билан эшитишга уриниб боқарди. Ойбек, Танланган асарлар. Нафратни сир тутиш осон, севгини яширса бўлади, бепарволикни эса сақлаш жуда ҳам мушкул. «Ақл-ақлдан қувват олади».*

БЕПАРДА [бе.. + парда] I Парда тутилмаган, пардасиз; ниқобсиз, очиқ. *Бепарда ойна. ■ Сендай қизлар ҳозир кўча-кўйларда Ёр танлайди юриб очиқ, бепарда. Ҳ. Олимжон.*

2 *кўчма салб. Очиқдан-очиқ, қўпол равишда айтилган, беҳаёларча, пардасиз. Бепарда гап. ■ Доимо бепарда сўз халқ ичра айтур беибо, Бўлмагай деб қўрқаман ногоҳ сангсор авлиё. Муқимий. Эломоновга ҳали ҳеч бир аёл бундай бепарда гапирмаган эди, ғалати бўлиб кетди, жаҳлланди. М.М.Дўст, Галатепа қиссалари.*

3 *мус. Парда боғланмаган ёки пардасиз (чолғу асбоби ҳақида).*

БЕПАРДОЗ [бе.. + пардоз] I Пардозандоз қилмаган, упа-элик, ўсма-сурма қўйиб, ўзига оро бермаган. *Бепардоз хотин. ■ Онангни отангга бепардоз кўрсатма деганлар-ку. Ойбек, О.в. шабадалар. Қарибчириб қолсак ҳам, ўзимизни бегона эркакка бепардоз кўрсатгимиз келмайди. Х. Тўхтабоев, Ширин қовунлар мамлақати. Жумлалари пойма-пой, содда, бепардоз лаблари куюниб титрарди. «Ёшлик».*

2 *Жило берилмаган, нақшланмаган, оддий, жўн. Бепардоз этик.*

БЕПАРОВУЗ Паровуз, адип тутилмаган, адипланмаган. *Бепаровуз кўрна.*

Оғзи бепаровуз Оғзидан бўлмағур, бедаб гаплар чиқадиган, тилини тия олмайдиган; оғзи бузуқ. *Оғзингни бепаровуз қилма, бу ерда улуғимиз турибди. С. Аҳмад, Қадрдон даладар. Айб Манноннинг ўзида.. Оғзи бепаровуз. Ж. Абдуллахонов, Тўфон.*

БЕПАРҲЕЗ [бе.. + парҳез] I Парҳез буюрилмаган ёки парҳезни бузган. *Бепарҳез бемор.*

2 *кўчма* эск. Ҳеч нарсадан ҳазар қилмайдиган; нопок. *Башарти сиз.. ул бепарҳез золимни мингбошилик вазифасидан четлатишга.. бел боғлаган бўлсаларингиз, биз фақирларнинг ақли қосиримизга бир андиша келадир.* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

БЕПИСАНД [бе.. + писанд] Диққат-этибор қилмайдиган; менсимайдиган; лоқайдлик билан муносабатда бўладиган. *Энди ҳаммаси мен билан шундай беписанд гаплашади, деб хаёл қилди Эломонов.* М.М. Дўст, Галатепа қиссалари. *Қундуз йигитнинг беписанд муносабатиغا энсаси қотар эди.* Х. Султонов, Бир оқшом эртаги. *Аёл эрига беписанд, таҳқиромуз қаради.* Н. Аминов, Суварак.

2 *кўчма* Ҳеч нарса таъсир эта олмайдиган, парво қилмайдиган, мустаҳкам. *Мен қояман энди беписанд, Кор қилмагай тож отинг ҳарчанд!* А. Шер, Қадимги куй.

БЕПИСАНДЛИК Менсимаслик, лоқайдлик, этиборга олмаслик ҳолати. *..йигит тўртта йеизрма беш сўмликни беписандлик билан пештахтага иргитди.* «Муштум». Унинг бу «беписанд»лиги *Қора Қоплоннинг баттар жиғига тегиб, қутуртириб юборди..* К. Яшин, Ҳамза.

БЕПИЧОҚ Пичоқ ишлатмасдан, пичоқсиз.

Бепичоқ сўймоқ Руҳан эзиш, азоблаш. *Сен-ку алвастисан, зарил бўлиб қолса, отанг-нияма судраб чиқасан. Бепичоқ сўясан, лекин.. қон чиқмайди.* «Ёшлик».

БЕПОЁН [бе.. + поён] 1 Охири, чегараси йўқ, ниҳоятда кенг; сарҳадсиз. *Бепоён саҳро. Кўз қулочи сизгайдиган йироқлар..* К. Яшин, Ҳамза. *Мен камалак гўзаллигини бепоён самонинг табаррук замин бўйнига таққан марваридига қиёс қиламан.* «Ёшлик».

2 Бениҳоя, беҳад, чексиз. *Ҳамма илларга бепоён муҳаббат боғлаган.* Ойбек, Навоий. *Мангу ёнар лаҳзалик оташ, Қотиб қолган хаёл бепоён.* «Гулдаста».

БЕПОЁНЛИК Бениҳоялик, чексизлик, ҳадсизлик. *Ер юзида инсонга ҳеч қандай наф келтирмай, бўм-бўш ётган бепоёнликлар жуда кўп.* Ж. Абдуллахонов, Тўфон. *Хору зорлик бепоёнлиги, бемурувватлиги билан тантана қиларди.* М. Исмоилий, Фарғона т. о.

БЕПОСАНГИ [бе.. + посанги] 1 Тарози палласини тенглаштирувчи тошсиз; ўлчов тошисиз; посангисиз. *Бепосанги тарози.*

2 *кўчма* Ўлчовсиз, чексиз. *Ёшлигимнинг тарозуси бепосанги, Бир палласи баҳор тоши билан оғир.* У. Носир, Юрак.

БЕПОШНА [бе.. + пошна] 1 Пошналик қилиб тикилмаган, пошнасиз. *Пошнасиз этик. Пошнасиз туфли.*

2 *кўчма* Оғизга олиб бўлмайдиган, одобдан ташқари; беҳаё, кўпол. *Сизга бундай бепошна гаплар эп бўлмади.* Т. Мурод, От кишнаган оқшом. *Телевидениенинг-ку йўриғи осон, ашулачининг оғзидан бепошна сўз чиқиши билан «шақ» этиб ўчириб қўйса бўлади.* «Муштум».

Оғзи бепошна Шалоқ оғиз. *..оғзи бепошна киши хоҳлабми-хоҳламайми катта ёшдаги кишини ҳақорат қилиб қўяди.* М. Исмоилий, Отанг боласи бўлма, одам боласи бўл.

БЕПУЛ [бе.. + пул] 1 Пули йўқ, пулсиз. *Бепул бозорга боргунча, кафан олиб мозорга бор.* Мақол. ■ *Кета бер, йўловчи, йўлдан қолмагин! Бепул келиб, бизлардан гап сўрама!* «Равшан».

2 Ҳақ олинмайдиган, пул тўланмайдиган; нархсиз, текин. *Бепул билет. Бепул йўлланма.* ■ *Ўқиш Бақақуруллоқда.. чойхонада бўлади. Дафтар, қалам бепул.* А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари. *Сиз бепул дорбозлик курси борлиги тўғрисида эшитмаган бўлсангиз.. керак.* «Муштум». *Давлатнинг шунча харажатлари бор. Беморларни бепул даволаб, боқиб ётибди.* С. Нуров, Нарвон.

БЕПУЛ-БЕБАДАЛ [бепул + бе.. + бадал] Эвазига ҳеч қандай пул, нарса олмасдан, текинга, пулсиз. *Улар илму урфонни равнақ топтирмақчилар, шифохоналар барпо этиб, бепул-бебадал муолажа қилмоқдалар.* С. Сиёев, Аваз.

БЕПУШТ [бе.. + пушт] Бола кўрмаган, наслсиз, бефарзанд, боласиз. *Шоди Мударрисовичнинг отаси эскижувалик Гулпошиша деган.. танноз бир бепушт жувонга ўралашиб юрди.* Д. Нурий, Осмон устун.

БЕПУШТЛИК тиб. Вояга етган (эркак ёки аёл) организмнинг насл (авлод) қолдиришга ожизлиги; тугдира олмаслик, тугмаслик. *Бепуштликни иложи борича барвақт аниқлаб, сабаблари бартараф қилинса, яхши натижага эришиш мумкин.* «ЎЗМЭ».

БЕРАРМОН Бериши лозим бўлган киши. *Берармонга бешов кўп, олармонга олтов оз.* Мақол.

БЕРАСИ Берилиши, қайтарилиши керак бўлган нарса; қарз. *Менинг унга берасим йўқ. Унинг менга бир оз бераси бор.* ■ -Сатимхон, — деди ўзини тутиб, — эрингиз бирон одамга берасим бор, демаганмиди мабодо? Шуҳрат, Умр поғоналари.

БЕРАҒОН Беришга ўрганган, беришга одатланган; сахий. *Берағон қўлим — олағон. Олағон қўлим — берағон.* Мақол.

БЕРАҲМ [бе.. + раҳм] Раҳм-шафқатни билмайдиган, раҳми йўқ, қаҳри қаттиқ; раҳмсиз. [Жамила ўз-ўзига:] *Бераҳм бой, токайгача хунибийрон йиғлатасан, бу тўкилган ёшлар.. бу оху зорлар сени ёқандан тутмай қўймас.* Ҳамза, Бой ила хизматчи. *Бир бераҳм сен бечоранинг қанотингни қайирибдику!* С. Анорбоев, Сухбатдошлар. *Бераҳмлар, наҳотки болани шунчалик қўрқитсаларинг!* А. Қаҳҳор, Қўшчинон чироқлари.

БЕРАҲМЛИК Раҳми йўқлик, шафқатсизлик, меҳрсизлик. *Алихонни бундай ҳолатда ташлаб кетиш ута бераҳмлик эди.* М. Хайруллаев, Кўнгил. *Ота бераҳмлик қилиб, бизни оналаримиздан айирди, деган мазмунда ариза туди.* С. Анорбоев, Оқсой.

БЕРБЕРЧИ Ҳалеб бирор нарсани сўрайверадиган; олишга уста; шилқим. *Ололчининг дўсти кўп, Берберчининг дўсти йўқ.* Мақол.

БЕРДАНКА 19-аср ўрталарида америкалик полковник Х. Бердан ихтиро қилган биротар милтиқ. *Бердивой берданка билан отадиган овчилардан эмас.* И. Раҳим, Ихлос. *Қўй тери нўстин кийиб, елкасига берданка осиб олган чол эшик олдида Ботирали билан қўл олишиб кўришди.* Х. Фулом, Машғал.

БЕРЕТ(КА) [итал. beretta — ясси шапка] Гардишсиз, жияксиз енгил ва юмшоқ, ялпоқ бош кийими. *Оқ, қизил, кўк береткалар остидан тошган олтин сочлар майин ҳилтирайди.* Ойбек, Қуёш қораймас. *Береткасини ушлаб қолишга улгуролмади, шамол уни юлқиб учуриб кетди.* М. Мансуров, Ёмби.

БЕРИ *рвш.* 1 Сўзловчига, шунингдек, сўз бораётган пайт ёки ўринга яқин. *Ҳечқиси йўқ, бир кун нари, бир кун бери.* ■ [Қизлар] «Нари ёт, бери ёт» билан бир-бирларини итариб, суриб, кўрпани тўрт томонга тортишиб жанжаллаша бошладилар. А. Қодирий, Меҳробдан чаён. -*Бери кел, қизим!* — қўли билан имлади кулиб. Ойбек, Танланган асарлар.

2 кўм. (ч.к. билан) Ҳаракатнинг бошланиш пайтидан бошлаб, бўён; маълум вақт давомида, мобайнида. *Кечадан бери. Яқиндан бери. Анчадан (кўндан) бери. Алмисоқдан бери.* ■ *Асқар аканинг дами ичига тушиб кетди. Шу сабаб, мана кечадан бери қовоғи очилмайди.* Н. Фозилов, Қиссалар. *Элмурод эрталабдан бери нон-чойдан бўлак ҳеч нарса емаганликдан кўнгли озганини сезди.* П. Турсун, Ўқитувчи. *Институтга киргандан бери Козимжон орқасидан соядек эргашиб юрибди.* Т. Ашуров, Оқ от. *Тахминан уч йилдан бери шу ишни қиламан.* С. Аҳмад, Юлдуз.

БЕРИ қарамоқ Тузалиш, яхшиланиш томониغا ўтмоқ, яхшиланмоқ (беморнинг аҳволи ҳақида). *Беморнинг аҳволи сал бери қаради. Йиғламоқдан бери бўлмоқ* Йиғлагудек бўлмоқ. *Отам тайёрлаган узангиларини бозорда эртадан кечгача сарғайиб кўтариб юриб, сота олмасдан, ҳовлига қўллари қуруқ (ҳолда) йиғламоқдан бери бўлиб қайтар эдилар.* М. Муҳаммаджонов, Турмуш уринишлари. **Нари олиб бориб, бери олиб келмоқ қ. нари.** *Бир томонда Зулфиқор, бир томонда Худодбек — бир-бирига мутлақо ўхшамаган икки йигит унинг хаёлини нари олиб бориб, бери олиб келарди.* Мирмуҳсин, Меъмор.

БЕРИГА с.т. айн. **бери 2.** Қамалган кунимдан берига ундан хабарим йўқ, тақсир! А. Қодирий, Ўтган кунлар.

БЕРИГИ Сўзловчига ёки сўз бораётган ерга яқинроқ бўлган. *Бериги уй. Самарқанддан бериги станция.* ■ *Отабек бериги бурчакдан туриб, уни [Кумушни] қўли билан янар ва кулимсираб хўмрайар эди.* А. Қодирий, Ўтган кунлар. *Сирдарёнинг нариги боши, бериги боши, Сойда битган қамишмикан қизининг қоши.* «Кўшиқлар».

БЕРИДА кўм. (ч.к. билан) Сўзловчига, шунингдек, сўз бораётган нарса, пайт ёки ўринга яқинроқда. *Рўпарада Чотқол тоғлари, ундан берида эса.. бирин-кетин баландлашиб кетган гумбаз-гумбаз қирлар.* П. Турсун, Ўқитувчи. *Мастон юқорироққа чиқиб, дашт томонга қаради. Уфқдан берида ўргимчакдай ўрмалаб арава келар эди.* А. Қаҳҳор, Мастон.

БЕРИЁ [бе.. + риё] Иккиюзламачилик, мунофиқлик қилмасдан; риёсиз. *Тарихни яққол, бериё кўрсатишда Завқийнинг сатираси ҳаммасидан устундир.* Ф. Фулом.

БЕРИЛГАН 1 Берилмоқ фл. сфдш. *Диплом ўрнига берилган маълумотнома. Берилган сон. Берилган вақт.*

2 *кўчма* Бирор кимса ёки нарсага ихлос, меҳр қўйган; содиқ; фикри-зикри бир нарса билан банд бўлган, чулганган. *Фанга берилган одам. Мусиқага берилган ёшлар.*

3 *салб.* Бирор нарсага майл қўйган, ружу қилган, ўрганган, ўч. *Пулга берилган одам.* ■ *Башорат унинг катталарга ўхшаб хаёлларга берилганини кўриб, қадамини секинлатди.* А. Муҳтор, Опа-сингиллар.

БЕРИЛГАНЛИК 1 Бирор нарсага ихлос, меҳр қўйганлик; фикри-зикри бандлик. *Китоба берилганлик. Мусиқага берилганлик. Хаёлга берилганлик.*

2 Садоқат, содиқлик.

БЕРИЛЛ [юн. *beryllos* — қўк-яшил рангли қимматбаҳо тош] Ҳалқасимон силикатлар кенжа синфига мансуб, турли рангдаги шишасимон ялтироқ минерал; қимматбаҳо тош.

БЕРИЛЛИЙ [лот. *Beryllium* < юн. *beryllos*] *ким.* Менделеев даврий системасининг II гуруҳига мансуб, эриши қийин бўлган, қаттиқ, енгил, қумушранг металл.

БЕРИЛМОҚ 1 *Бермоқ 1, 2, 4-6* фл. мажҳ. н. *Хат эгасининг ўз қўлига берилади. Ёзма ишга бир соат вақт берилади. Китоб уйга берилмайди.* ■ *Бу қий-чув орқасидан меҳмонларга қуюқ-сууюқ берилди.* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

2 Бирор кимса ёки нарсага ихлос, меҳр қўймоқ, садоқат боғламоқ; бирор нарсага ружу қилмоқ, ўрганиб кетмоқ. *Мусиқага берилмоқ.* ■ [Хўжаев:] *Қайси кўзим билан кўрай. Ҳалиги нотиқ ўзимизнинг Шукрулло афанди экан. Наҳотки, у киши шу қадар берилиб кетган, деб ўйладим.* З. Саид, Н. Сафаров, Тарих тилга кирди. *Айта қолинг, Авлиёта — қозоқ юрти, норинхўрликка кўпроқ берилганга ўхшайсиз-а?* Ойбек, Танланган асарлар.

3 Чўммоқ, ботмоқ, маҳлиё бўлмоқ. [Гулнор] *Ўзининг паришон хаёлига берилиб, кимсасиз ҳовлида кеза бошлади.* Ойбек, Танланган асарлар.

4 Бўш келмоқ; таслим бўлмоқ. *Отабекнинг бу мактуби Қумушга бўлган муносабатининг ҳамон боқийлигини.. ўзининг осонлик билан рақибга берилмаслигини сўзлар эди.* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

БЕРИЛУВЧАН 1 Бирор нарсага тез бериладиган, майл қўядиган; ўзини тия олмайдиган. *Ёмон таъсирга берилувчан бола.*

2 *тиб.* Юқумли касалликларга мойил; касалликка унча қаршилиқ кўрсата олмайдиган. *Касалликка берилувчан организм.*

БЕРИЛУВЧАНЛИК Бирор нарсага тез берилишлик; мойиллик. *Организмнинг берилувчанлиги.* ■ *Тана температурасининг пасайиши организмнинг тириклик фаолятини заифлаштиради, касалликларга берилувчанлигини оширади.* «Анатомия».

БЕРИШМОҚ *Бермоқ 1, 2, 4-6* фл. бирг. н. *Уйлашга ҳам вақт беришмади. Сизга яхши маслаҳат беришибди.* ■ *Севишганларига, кўнгиб беришганларига беш йил тўлиб, олтинчи йил тугай деб қолди.* М. Исмоилий, Фарғона т.о.

БЕРК 1 Бекитиб, ёпилиб ёки тўсиб қўйилган; ёпиқ. *зид. очиқ. Дарвоза берк. Уй берк. Йул берк. Чегара берк.*

2 Ҳамма ёғи ёки бир қисми ўралган, ёпилган. *Усти берк йўлак. Усти берк арава. Берк машина.*

Боши берк кўча Йўлини, иложини топиш қийин бўлган, мушкул аҳвол. *Илмсиз тажриба — боши берк кўча.* П. Турсун, Ўқитувчи. *Отабек боши берк кўчада қолгандек бўлди, жавобига қийналди.* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

БЕРМОҚ 1 Қўлига тутқизмоқ; қўлига ёки ихтиёрига топширмоқ. *Берганнинг бетига қарама. Мақол. Олмоқнинг бермоғи бор. Мақол.* ■ *Ҳалиги хатни у танаффусга чиққанда Рустамга бермоқчи эди.* Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол. *Виктор ҳам кўришиб, ҳол-аҳвол сўрашгач, қўлига телеграммани берди.* С. Кароматов, Олтин қум.

2 Эҳтиёжини, талабини қондирмоқ; йўқ нарса билан таъминламоқ. *Экинга сув бермоқ. Молга хашак бермоқ. Қурилишга маблағ бермоқ. Бола йиғламаса, она сут бермас.* Мақол. ■ *Қурилиш трести унга ётоқхонадан жой берди.* Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол. *Банданинг ризқини олло беради.* К. Яшин, Ҳамза. *Бойнинг қизига раҳми келиб, унга нон берибди.* «Булбулигўё». *Қўша қариндошлар, яхши фарзандлар берсин.* Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол. *Шеригим унга бир стакан сув берди.* А. Қаҳҳор, Асарлар. *Қурёз ака шуни кутиб тургандай: — Мен қўйларга томоқ берай, — деб қўзғалди.* С. Сиеёв, Ёруғлик.

3 Бахш этмоқ, бағишламоқ; руҳий ҳолат, кайфият, кўриниш пайдо қилмоқ. *Муסיқа дилларга ором беради.* ■ *Саёҳат гашти, тоғлар ўрқачи, ранго-ранг табиат кўзларни яшнатиб, дилларга ором беради.* Газетадан. *Мансур акаларча меҳрибонлик билан Гавҳарнинг елкасидан тутиб, далда берди.* Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол. [Нури] *Гулнор тўғрисида сўзлаганда, товушига сирли оҳанг берди.* Ойбек, Танланган асарлар. *Унинг [Кумушнинг] нафис қора сочлари орқа-ўнгига тўзғиб, ажиб бир манзара бердилар.* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

4 Бирор муассасага ўрнаштирмоқ, киритмоқ, *Болани боғчага бермоқ.* Ўғлини ўқишга бермоқ. ■ *Бошқа бирор хунарга берсақ бўлмайдими?* Э. Раимов, Ажаб қишлоқ. *Бир ўғлимни Хадрадаги урис мактабига бердим.* Ойбек, Танланган асарлар. *Мен Марусяга тайинлаб қўйдим, эртадан бошлаб боғчага бер.* А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари.

5 Маҳсулот етиштириб, тайёрлаб етказиб турмоқ; ўз маҳсули билан таъминламоқ. *Бу халқ хўжалигига нима беради? Қишлоқ хўжалиги аҳолига озиқ-овқат, саноатга хом ашё беради.* ■ *Этак-этак пахтани икки кўлаб терганман, Гектаридан юз-юзлаб пахта берай деганман.* «Кўшиқлар».

6 Нашрга киритмоқ, босмоқ, эълон қилмоқ; эшиттирмоқ; кўрсатмоқ. *Мақолангизни келгуси сонда берамиз. Концерт бермоқ.*

7 Айрим отлар билан қўшма феъл ясайди; мас.: *аҳамият бермоқ, бардош бермоқ, жавоб бермоқ, бой бермоқ, жой бермоқ, зарба бермоқ.* ■ *Ун бир киши қарши овоз берди.* «Шарқ юлдузи». *У кўприқдан ўтиб, катта йўлга чиққанидан сўнг отга қамчи берди.* А. Қаҳҳор, Асарлар. *Мана, сени деб қандай балоларга бардош беряпман.* К. Яшин, Ҳамза. *Қуруқ одамлар кийимга зўр беради, деганлари бежиз эмас экан.* Ф. Мусажонов, Ҳиммат. *Ҳаё қайси нарсада бўлса, унга зийнат беради.* «Фан ва турмуш». *Қулоқларида уч калима сўз ўрин талашиб, акс садо берди.* С. Сиёев, Ёруғлик.

8 Кўмакчи феъл вазифасида *-(и)б* аффиксли равишдош шаклидаги етакчи феъл билан бирикади ва: 1) ҳаракатнинг биров, ўзга учун бажарилганлигини ифодалайди. *Янганга айт: илиқдан ош қилиб берсин.* «Гулдаста». *Энди ишингга қара, болам, эртага кўйлак тикиб бераман.* С. Сиёев, Ёруғлик.

Мен бўлган воқеани айтиб бердим. Т. Ашуоров, Оқ от. *Тутнинг устига чиқиб қоқиб бердим.* С. Зуннунова, Олов. *Бу чолдан ҳар бало кутса бўлади. Уни ҳукуматга тутиб бериш керак.* П. Турсун, Ўқитувчи; 2) етакчи феълдан англашилган маънони кучайтириб ифодалайди. *У кўлини силтаб бақириб берди.* С. Сиёев, Ёруғлик. *Қамбаралидан эшитиб ишонмади ва иккаловини ҳам сўқиб берди.* А. Қаҳҳор, Асарлар. *Зулайҳо опамлар уришиб берадилар.* Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол.

9 Кўмакчи феъл вазифасида *-а, -й* аффиксли равишдош шаклларидаги етакчи феъллар билан бирикиб келганда, кўпинча *-вер* шаклида талаффуз қилинади ва қуйидаги маъноларни ифодалайди: 1) етакчи феълдаги ҳаракатнинг бажарилиши учун қаршилик, монелик йўқлигини, у бемалол бажарилиши мумкинлигини англатади. *Қатиқламасдан косаларга суза бер.* А. Қодирий, Фирвонлик Маллавой. *Баҳузур ўтира бер, чарчагандирсан?* У. Исмоилов, Сайланма; 2) етакчи феълдаги ҳаракатнинг давомлилиги, тақрорийлигини билдиради. *У сув ташиб, хумларга қуя берди.* С. Сиёев, Ёруғлик. *Ўлимдан бошқа ҳамма яхшиликнинг барвақт келгани маъқул, деб она-бола изғий берди.* Мирмуҳсин, Қахрамоннома. *Сенинг муштингни ея бериб, жонимда жон қолган эмас.* А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари. *Ҳа-деб катта шаҳарда яшай бериш ҳам одамни диққинафас қилиб юборади.* Т. Ашуоров, Оқ от.

10 Етакчи феъл сифатида қўшма феъллар таркибига киради, мас.: *бериб тур, бера қол, бериб юборди.*

Бердисини айтгунча уриб ўлдирмоқ Гапни охиригача эшитмасдан ҳукм (хулоса) қилмоқ. *Бердисини айтгунча уриб ўлдирадиган кўринадан, сабр қилгин, болам.* С. Анорбоев, Оқсой.

БЕРТОЛЛЕ [*<* француз кимёгари Клод Луи Бертолле (Berthollet) номидан]: **бертолле тузи ким.** Тиббиётда дезинфекция учун, техникада портловчи моддалар тайёрлаш учун қўлланадиган, садаф каби товланувчи порошок; калий хлорат.

БЕРТОЛЛИДЛАР Француз кимёгари Клод Бертолле номи билан аталган кимёвий бирикмалар.

БЕРУХСАТ [бе.. + рухсат] *рвш. айн. рухсатсиз.* *Берухсат кириш мумкин эмас. Мен-*

дан берухсат кетманг. ■ Ундан берухсат қадам ташламайдиган бўлди. Э. Самандаров, Дарёсини йўқотган қирғоқ.

БЕРУҲ [бе.. + руҳ] Руҳан эзилган, руҳи паст, руҳсиз. *Ҳафиза шу кундан бошлаб кўрпа-тушак қилиб ётиб қолди, у негадир бемажол ва берух эди.* Мирмуҳсин, Умид.

БЕРЧ Дағал, эзилмайдиган; чайнаб бўлмайдиган. *Берч лой. Берч нон. Олманинг берч жойи.* ■ Мирвали баъзан текисланган ердан бир сиқим тупроқ олиб, кафтида эзиб кўради. *Сап-сариқ, олтинга ўхшайди: эзгиласанг, берч бўлиб, қўлингга ёпишмайди. Уқаланиб кетади.* С. Аҳмад, Жимжитлик.

БЕСАБАБ [бе.. + сабаб] *айн. сабабсиз.* *Бесабаб оёққа тикан кирмас. Мақол.* ■ Юзингдан олар беадаб, Ишдан қолар бесабаб. «Кўшиқлар». *Кулфату роҳат кишига келса, келмас бесабаб. Ҳабибий. Эслаيمان, болалик чоғимда бир кун Безори тош отди менга бесабаб.* А. Орипов.

БЕСАБР [бе.. + сабр] Сабри, тоқати йўқ, чидамсиз, тўзимсиз. *Сабр қилсанг, гўрадан ҳалво битар, бесабрлар ўз оёғидан йитар.* Мақол. ■ *Басавлат, шаддод аёллар бесабр бўладилар.* «Шарқ юлдузи».

БЕСАБРЛИК Сабр, чидами етмаслик; чидамсизлик, тоқатсизлик. *Бесабрлик билан кутмоқ.*

БЕСАВОД [бе.. + савод] 1 Ёзув-чизувни билмайдиган, саводи йўқ. *Бесавод одам. Бесавод бола.*

2 Илму маърифатдан беҳабар; билимсиз. *Бизам жа-а бесаводмас, ҳеч қандай инфекция йўқлигини биламиз. Баччағар, юқади дейди-я! Ҳи-ҳи!* «Ёшлик».

БЕСАМАР [бе.. + самар] Фойдасиз, натижасиз, беҳуда. *У миясини ҳоритган бесамар ўйлар, вужудини чулғаган ҳардамхаёл кайфиятдан фориғ бўлиш учун боши оққан томонга кетишга рози.* С. Нуров, Нарвон. *Оқсоқол уларнинг сафари бесамар кетишини қайдан билди — бу ҳол ҳали-ҳали сир эмиш.* М. Мансуров, Ёмби.

БЕСАМАРА *айн. бесамар.* Афсуски, *бесамара меҳнат қилибсиз.* «Шарқ юлдузи».

БЕСАНОҚ *айн. саноксиз.* *Дашт этагидаги адир ва қумтепаликлардан парвоз қилиб ёпирилган гирдоблар.. осмон кўксига бесаноқ найзалар отар.. домига нимаики илашса, чирптирак қилар эди.* Ж. Абдуллахонов, Хонадон.

БЕСАР [ф. *بی سر* — бошсиз, боши йўқ]: **бесар бўлмоқ** Бесаранжом бўлмоқ, тинчлигини, ҳаловатини йўқотмоқ. **Бесар қилмоқ** (ёки **этмоқ**) Бесаранжом қилмоқ, тинчлигини, ҳаловатини бузмоқ; издан чиқармоқ. *Қалб танҳо сени ўйлаб, кулиб гоҳ, гоҳи ийғлардим, Нетай, ҳижрон азоби айламиш беихтиёр, бесар.* Н. Муҳаммад, Баҳор тараоналари. *Кўкда ой кезади бесару сомон, Йироқ замин узра ташлаб ҳорғин из.* А. Орипов.

БЕСАРАНЖОМ [бе.. + саранжом] 1 Саранжом-саришта қилинмаган; саранжом топмаган, айқаш-уйқаш. *Бесаранжом уй. Ошхона доим бесаранжом.* ■ *Болаларнинг уйинчоқлари, китоб, газеталар билан бесаранжом бўлган хонада бир аёл ётарди.* С. Зуннунова, Қанот. *Барча ҳовлилар қатори уларники ҳам бесаранжом.* «Шарқ юлдузи».

2 Саранжом-саришталикни билмайдиган, пала-партиш иш, рўзгор тутадиган. *Бесаранжом хотин.*

3 Ҳаяжон, изтиробга тушган; ташвишли, изтиробли, безовта. *Мўйлов бесаранжом кўзларини жовдиратиб, дарров гапира олмади.* С. Аҳмад, Чўл шамоллари. *Чол бесаранжом бўлиб, кўзи бежо, олма-кесак тера бошлади.* И. Қаландаров, Шохидамас, баргида.

БЕСАРАНЖОМЛИК Тинчи бузилганлик, безовталиқ, тартибсизлик. *Юсуфбек ҳожи юрт бесаранжомлиги ва ўғил қайғуси билан асабийлашган эди.* А. Қодирий, Ўтган кунлар. *Татьяна Ҳайдарнинг авзойида қандайдир бесаранжомлик борлигини сездди.* И. Раҳим, Ихлос. *Энди қорачиқлари кенгайиб, бесаранжомлик ўрнини мунгли ифода эгаллади.* «Ёшлик».

БЕСАРИШТА [бе.. + саришта] *айн. бесаранжом.* *Бу хил одамлар ўта бесаришта, инжиқ ва ўта сершубҳа бўлади, сизнинг ҳар бир ҳаракатингиздан гумонсирайди.* «Ёшлик».

БЕСАС Ҳеч нарса демай, товуш чиқармай, унсиз. *Шайх арвоҳдек бесас, бепарво турарди.* С. Сиеёв, Аваз. *Лекин асир бесадо, бесас, Боши ёриқ, яраланган, қон, Мурда каби ётарди бежон.* Ҳ. Олимжон. *Қудуқ тубидаги оқ тошдек бесас Кўксимда ётибди хотирам маним.* «Саодат».

БЕСОАТ 1 [бе.. + соат] 1 Соати йўқ, соатсиз.

2 Вақти, соатининг тайини йўқ; бемаҳал, бемаврид. *Кўзидан тўкилган ёшдан Бесоат кун чиққан экан.* «Нурали». *Уст-*

устига гала душман, Бу урушлар бесоати: ё кечаси, ё кундузи. «Гулихиромон».

БЕСОҚОЛ 1 Ҳали соқол-мўйлови чиқмаган, ёш ёки соқол кўймаган; соқолсиз. *Қуш учса қаноти куядиган чўлларда.. бесоқол болам, йўл бўлсин?* «Кундуз билан Юлдуз».

2 *от этн.* Бачча вазифасида сақланадиган, ҳали соқоли чиқмаган чиройли бола. *Муллаларнинг талаши — вақф, масжид, тўй оши, Бесоқолдир ўйнаши, йиғла миллат, йиғлайлик.* Ҳамза. [Турсун] Ёдгорнинг самоварчи ҳам ошпаз исмида юрган бесоқолидир. Ҳамза.

БЕСОҚОЛБОЗ *айн. баччабоз.* Ана энди бу Ҳасан чопсон қурғури ҳам бесоқолбоз эди, ҳам хотинбоз эди. «Гулнорпари».

БЕСОҲИБ [бе.. + соҳиб] Эгаси йўқ, қаровсиз; ташландиқ, хароб. *Бефарзанднинг бесоҳибдир кўргони.. «Эрали ва Шерали». Ким эшитар менинг қилган ноламни, Бесоҳиб айлади шахру қаламни (қалъамни). «Эрали ва Шерали». Бесоҳиб бўлмасин ҳеч кимнинг жойи.. «Юнус пари».*

БЕССЕМЕР Бессемерлаш усули билан пўлат олиш жараёни.

Бессемер пўлати Бессемерлаш йўли билан олинган пўлат.

БЕССЕМЕРЛАШ [инглиз ихтирочиси Генри Бессемер (Bessemer) номидан] *тех.* Эриган, суяқ чўян орқали ҳаво ёки кислород ўтказиб, ундаги ортикча углерод ва б. кўшимчаларни куйдириш йўли билан пўлат ҳосил қилиш.

БЕСУБУТ [бе.. + субут] Бир гапла, ваъдасида турмайдиган; бурди, тутуриғи йўқ. *Танимасман, кўрмасман, ёт у мен учун, Баски бирор дўзахидир, шилқим, бесубут.* А. Орипов.

БЕСЎНАҚАЙ 1 Кўриниши ҳаддан, меърдан ташқари, катта; кўпол, келишмаган. *Бесўнақай одам. Бесўнақай гавда. ■ [Тилабой] Суязи йўғон, семиз, кўзлари қисик, бесўнақай кимса эди. П. Турсун, Ўқитувчи. Каримани кўриб, ёқа ушлайсиз. Девдай, оёқ-қўллари бесўнақай, кўполгина киз эди. «Ёшлик».*

2 Ҳаддан ташқари кўримсиз, хунук; беўхшов. *Унинг [Полвоннинг] кўзи олдида Умарбекнинг бесўнақай башараси гавдаланди. С. Аҳмад, Қадрдон далалар. Унинг [Қобилоннинг] бошида эскироқ кўк кепка, шу рангда узун энгил пальто, оёғида эса катта, бесўнақай кирза этик. Б. Даминов, Одамдан яхши ном*

қолсин. [Поччамнинг] Бошида бесўнақай ўралган кўпол салла. Ойбек, Болалик.

3 Жуда ҳам бемаъни, келишмаган; ўринсиз, кўпол. *Бесўнақай гап.*

БЕСЎРОВ *айн. бесўроқ.* *Сен бесўров боққа кирдинг, бемаъни, Тўкилади сендай аҳмоқнинг қони. «Маликаи айёр».*

БЕСЎРОҚ *рвш. 1* Рухсат олмай, рухсат бўлмагани ҳолда; сўрмай, берухсат. *Бу бефаҳм.. Шеров мендан бесўроқ иш қилмайди, деб вақти чоғ. А. Қаҳҳор, Сароб.*

2 *с.т.* Тергов қилмай-нетмай, терговсиз. *Бесўроқ қамоқда ётмоқ.*

БЕТ 1 Одам бошининг олд қисми, олд томони; юз, афт. *Унинг [қизнинг] бетидаги қуюқ қора қоши, қорачиғи, йирикдан келган ўйноқи кўзлари Элмуродга Муҳаррамни эс-латди. Шухрат, Шинелли йиллар. Гўё бу сеҳргар чол ҳамма сирни бетдан ўқиб олар эди. А. Қодирий, Ўтган кунлар. Хон, Авазнинг гапини эшитмагандек, бетини буриб, қаватидаги наққошга нимадир тайинлаган бўлди. С. Сиёев, Аваз.*

2 Юзнинг ёноқдан ияккача бўлган икки томонидан ҳар бири; чакка. *Икки бети қипқизил олмадай. ■ Дока рўмолин дол кўйган, ўнг бетида хол кўйган. «Кўшиқлар». Икки бети йилтиллаб, Новвой ширмой кулчадай.. «Нурали».*

3 Бирор нарсанинг беткай, сирт томони, юзаси. *Ернинг бети серғиб, тобига келиши билан чигит экиша киришувимиз керак. Газетадан. Ҳовуз бетида кумушдай йилтироқ танга балиқлар чиқиб, нон ушоқларини илиб кета бошлади. Ҳ. Назир, Сўнмас чақмоқлар. Сол қалқиб турибди сувнинг бетида. «Нурали».*

4 *айн. саҳифа 1.* Газетанинг тўртинчи бети. *■ Эртасига ҳалиги шеър газетанинг иккинчи бети бошида босилиб чиқиб, ҳамманинг оғзида қироат қилинди. А. Қодирий, Кичик асарлар. Ахир неча юз бет келадиган асарни кеча-кундуз ухламай, кўз нурини тўкиб, қўлда ёзиб чиқишининг ўзи ҳам меҳнатга кирмайдими? Шукрулло, Сайланма.*

5 *кўчма* Томон, чет, соҳил. *Салорга яқинлашганда, сувнинг нариги бетидан хотинларнинг товуши келди. Ойдин, Ўзидан кўрсин. Сал юришгандан кейин аёл, етдик, деб кўчанинг чап бетидаги эшик олдида тўхтади. С. Аҳмад, Уфқ.*

6 *кўчма* Темирдан ясалган асбоб-қуролларнинг тиғи, дами. *Ер кетмоннинг бетини*

қайирадиган даражада тош-метин бўлиб музади. С. Анорбоев, Оқсой.

Бет бўлмоқ Юзма-юз бўлмоқ, рўпара келмоқ, учрашмоқ. *..бола-чақасининг кўз унгида шарманда бўлган одам қайта бошдан уларга бет бўлишга ҳадди бўлмайди.* «Ёшлик». *Бет бўламан деб тагин мелисага тушиб қолма.* «Шарқ юлдузи». **Бет олмоқ** Қалинлашмоқ, қаймоқданмоқ. *Эрталаб сут бет олади ва бир оз қуюқ тортади.* К. Маҳмудов, Ўзбек тансиқ таомлари. **Бет чидамайди** Уяласан, номус қиласан киши. *Ҳадеб гап эшита-веришга бет чидамайди.* **Бетга айтмоқ** Аямасдан (яширмасдан) ўзига айтмоқ. *Бетга айтганнинг захри йўқ.* «Аския». **Бетга чопмоқ** Юз-хотир қилмай тик гапирмоқ. **Бетига оёқ қўймоқ қ. оёқ.** **Бетига қарамай** 1) ҳисоблашмай, сахийлик билан. *Пулнинг бетига қарамай сарф қилмоқ;* 2) аямай, аяб ўтирмасдан. *Отнинг бетига қарамай, кечикмай номани етказ.* «Юсуф ва Аҳмад». *Қараманг отнинг бетига, Қамчилар уринг этига.* «Гулнорпари». **Бети йўқ** Ор-номуси йўқ, юзсиз. *Элга қўшилганнинг кўнгли тўқ, элдан ажралганнинг бети йўқ.* Мақол. *Бекорчининг бети йўқ, Қозон осар эти йўқ.* Мақол. **Бетинг борми?** Уятинг, ор-номусинг борми? **..бетини кўрмаган** Ҳеч кўрмаган, бошдан кечирмаган, ўзи нима эканлигини билмайдиган. *Эсини танигандан буён хаста бўлмаган, табиб бетини кўрмаган Йўлчи..* Ойбек, Танланган асарлар. **Бетини кўрмай кетмоқ** Йўқолиб, узоқлашиб кетмоқ; жудо бўлмоқ. *Ун беш йил Шодмонбойнинг пулсиз хизматини қилиб, охирида ун тўрт йил қишлоқ бетини кўрмай кетсин.* А. Қодирий, Фирвонлик Маллавой. **Бетини сидирмоқ** Уятни йиғиштириб қўймоқ, лўлилик қилмоқ. *Қилиб шармандалик, бетни сидирди, Юлиб кўз, хийлаи найранг қидирди.* Ҳабибий. **Бетини юлмоқ** Дод-фарёд солиб, бетини тимдаламоқ. *Онам ёнимга келиб, бетини юла бошлади: -Нима бало қилдинг, жувонмарг? Энди эл-юрт олдида қандоқ тирик юрамиз?* П. Турсун, Ўқитувчи. **Бетини қайтармоқ** Шаштини тўхтатмоқ, орқага буриб ташламоқ, чекинишга мажбур қилмоқ. *Лавнати фашистнинг бетини бир қайтариб олсак, марра бизники..* С. Сиёев, Ёруғлик. **Бети қалин (ёки қаттиқ)** Гап таъсир қилмайдиган, ор-номуси йўқ, сурбет. *Бетининг қалини — жонининг ҳузур.* Мақол. ■ *Умид қилма энди суту*

қаттиқдан, ўргилдим-ку сендек бети қаттиқдан. А. Пўлат. **Бети қолмаслик** Ботина олмайдиган, уяладиган бўлиб қолмоқ. *Ўзим чиқай десам, бетим қолмади.* С. Сиёев, Ёруғлик. **Бети қора** Эл олдида уятга қолган, юзи шувут. *Бадфеъанинг бети қора.* Мақол. **Бети қотмоқ** Гап таъсир қилмайдиган, уялмайдиган бўлиб қолмоқ. *Болани сўксанг, бети қотар, Урсанг — эти қотар.* Мақол. **Бети курсин қарғ.** Юзини кўришга тоқатим йўқ, кўзга кўринмасин, йўқолсин, ўлсин, қуриб кетсин. *—Бетларинг курсин, одамхўрлар!— деб ғижинарди.* Ғайратий, Унутилмас кунлар. **Қайси (ёки не, қандай) бет билан** Қандай қилиб, уялмай-нетмай. *Акам — жигарим. Суюнаман! Лекин.. энди унга қайси бетим билан рўпара бўламан!* А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари. *Не бет билан Қўнғирот элга бораман.* «Алпомиш». **Қўлни бетга тортмоқ** Фотиҳа қилмоқ, дуо қилмоқ, фотиҳа бермоқ. *Душман битган — бари жонни сотади, Мирза Маҳмуд қўлни бетга тортади.* «Юсуф ва Аҳмад».

БЕТА [юн. beta] 1 Юнон алифбосининг иккинчи ҳарфи (β) ва шу ҳарфнинг номи.

2 Модданинг муайян ҳолатини ҳамда маълум сўзнинг бета-зарралар ёки бетанурларга алоқадорлигини билдирувчи сўз бўлаги. *Бета-зарра.*

Бета-емирилиш Атом ядроларининг элементар зарралар — электрон ёки позитрон чиқариб, радиоактив емирилиши, парчаланиши. **Бета-зарралар** Бета-емирилишда радиоактив ядролардан ажралиб чиқадиган элементар зарралар — электронлар ва позитронлар. *Бета-зарралар оқими бета-нурлар дейилади.* «ЎЗМЭ». **Бета-терапия** Касаллик туфайли организмнинг ўзгарган тўқималарини бета-нурлар ёрдамида даволаш усули.

БЕТАВФИҚ [бе.. + тавфиқ] 1 Дин йўл-йўриқларига ишонмайдиган, диний эътиқодсиз; имони йўқ; муртад. *Калима келтир, бетавфиқ!* Ойбек, Танланган асарлар. *Кимда-ким худонинг осий бандаси.. бетавфиқ Аваз Утар ўғлининг дўконига оёқ босса.. сочсоқол олдира, имони куйга-ай!* С. Сиёев, Аваз.

2 кўчма Уятни (номуси, ҳаёси) йўқ; уятсиз. *Мард йигитнинг номус-ори бўлади. Юлдузойни ёрим дема, бетавфиқ.* «Қундуз билан Юлдуз». *Бетавфиқ чол, ичиб, йиқилиб ётибди.* Газетадан.

БЕТАЙИН [бе.. + тайин] 1 Бор-йўқлиги, юз бериши ёки бермаслиги аниқ бўлмаган, номаълум, тайинсиз. *Фуломжон ҳушига келди. Уни энди бетайин бир қўрқув ҳушига келтирган эди. М. Исмоилий, Фаргона т.о. Йигитманки, таваккални қиламан, Бетайин юртларга кетиб бораман. «Муродхон». Қўзи-бой чолнинг касби бетайин. Ш. Холмирзаев, Оғир тош кўчса.*

2 Бир зайлда, бир гапда турмайдиган; тутуриги, бурди йўқ, беқарор. *Бетайин одам. ■ Қўрқоқ, бетайин, иродасиз, маслакисиз, ношуд одам бошига оғир бир мушкул тушганда сотқинлик қиларкан-да! С. Нуров, Майсаларни аёз урмайди. Болалар одамгарчилиги йўқ, бетайин кимса экан, дейишмасмикан? С. Сиёев, Ёруғлик.*

3 Таги пуч, асоссиз, беҳуда; мужмал; мақсадсиз. *Бетайин гап. Бетайин жавоб. ■ Кампир, йиғлаб, бунда савол қиласан, Бетайин гапирсанг, тайин ўласан. «Гулшанбоғ». Гаранг қилди бу бетайин юришлар, Соқибулбул, йўлаб, бергин маслаҳат. «Маликаи айёр».*

БЕТАКАЛЛУФ [бе.. + такаллуф] Ортиқча мулозаматни ёқтирмайдиган ёки ана шундай мулозамат қилишни билмайдиган; камсуқум; ортиқча такаллуфдан, мулозаматдан холи. *Бетакаллуф одам. ■ Булар орасидаги бетакаллуф муомала ва муносабатга одамлар ўрганиб қолди. А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари. Ҳабиб бу йигитлар билан бетакаллуф кўришиб чиқди. Ҳ. Аҳмар, Ким ҳақ? Чол бетакаллуфгина чордана қуриб ўтирди-да, хотини қўйиб узатган аччиқ намил чойни нуфлаб ича бошлади. Ҳ. Фулом, Феруза.*

БЕТАКРОР [бе.. + такрор] 1 Такрорланмайдиган, қайтиб келмайдиган. *Умр бир берилгай, қайтмас, бетакрор. «Саодат». Биламан, Хизр ким ва бидъат нима, Биламан, ёшлик ҳам кетди бетакрор. А. Орипов. Болалик.. шодлигу қувончларга, орзу-ўйларга тўла беғубор ва бетакрор ўйинқароқ дамлар.. «Саодат».*

2 Тенги йўқ, ноёб, топилмас. *Ҳалима Носированинг беқиёс санъати, табиий ва бетакрор овози халқимиз қалбидан чуқур жой олган. «Саодат». Улкамиз тарих ва маданиятида.. кўҳна Тошкентнинг ўрни бетакрор. Газетадан. Тиббиёт олимларини Косонсойнинг бетакрор табиати қизиқтиради. «Саодат».*

БЕТАМИЗ [бе.. + тамиз] Ўз ақли, фаросати билан бир иш қилолмайдиган; нарса-

ходисанинг моҳиятига фаҳми етмайдиган; дид-фаросати йўқ, бефаҳм. *Бетамизда бет бўлмас, безорида уят бўлмас. Мақол. ■ Аммо дуч келган одамга ўзи ва ўзгалар ҳақида оғзига келганини гапирадиган бунақа бетамизни учратмаган эди. Э. Самандаров, Дарёсини йўқотган қирғоқ.*

БЕТАМИЗЛИК Фаҳму фаросатсизлик, идроксизлик. *Меҳмоннинг қизарганини пайқаган кекса бой ўз хотинининг катта оғиз ва бетамизлигига аччиғланиб, юзини тескари бурди. Ойбек, Танланган асарлар. Бу ўринда, гар бир қадар муносабатсиз бўлса ҳам, мулла Муҳсиннинг бир бетамизлигини айтмасдан ўтолмаймиз. А. Қодирий, Гирвонлик Маллавой.*

БЕТАРАФ [бе.. + тараф] Ҳеч қайси томонга, гуруҳга ён босмайдиган, қўшилмайдиган; холис. *Бетараф мамлакатлар. ■ Уч киши бетараф қолди. «Шарқ юлдузи».*

Бетараф зона Ҳеч кимга қарашли бўлмаган ҳудуд.

БЕТАРАФЛИК Қўшилмаслик, холислик. *Бетарафлик сиёсати. Бетарафлик йўлини тутуши.*

БЕТАРАФОНА *рвш. кам қўлл.* Ҳеч қайси томонга ён босмай, қўшилмай; холис ҳолда. *Бетарафона иш тутмоқ.*

БЕТАРТИБ [бе.. + тартиб] 1 Тартибга солинмаган ёки тушмаган, айқаш-уйқаш; тартибсиз ҳолдаги. *Бетартиб хўжалик. ■ Қўра этагидаги девор устига бетартиб шох ёйган қора тол зулмат қўйнида хаёлий шарпаларни эслатади. Ҳ. Фулом, Машғал. Аёл кийим-кечаклар бетартиб сочилган хона ўртасида гангигандек сўппайиб турарди. «Ёшлик».*

2 Тартиб-интизомга риоя қилмайдиган; тартибни бузувчи; қонун-қоидага бўйсунмаган ёки бўйсундирилмаган, тартиби йўқ; пойма-пой. *Бетартиб гап. Бетартиб бола. Жуда ҳам бетартиб бўлиб кетяпсан.*

БЕТАСКИН [бе.. + таскин] Тинчлик, тасалли бермайдиган; бетинч, бесаранжом. *Беадад, бетаскин бир алам вужудини қамраб, бўғзини қаттиқ бўға бошлади. С. Нуров, Майсаларни аёз урмайди.*

БЕТАШВИШ [бе.. + ташвиш] 1 Ғам-ташвишдан холи, ғам-ташвиши бўлмаган. *Беташвиш бой қайда, Меҳнатсиз ош қайда. Мақол. Гулга, нурга бурканган хиёбонларда бахтиёр, беташвиш одамлар орасида чарча-*

гунларича [Набижон билан Муборак] юришди. С. Зуннунова, Қанот.

2 Ғам-ташвишсиз, осойишта, тинч. *Беташвиш иш. Тун беташвиш ўтди.* ■ *Аввалига секин бошланган, кишининг беғам, беташвиш шўх кунларини эслатадиган куй, бориб-бориб жуда авжига чиқиб кетди. Шуҳрат, Шинелли йиллар.*

БЕТАЪЛИМ [бе.. + таълим] Таълим, тарбия кўрмаган; тарбиясиз. *Бетаълим бола.*

БЕТАЪРИФ [бе.. + таъриф] Бирор-бир таърифга, тавсифга сифмайдиган, таърифи чексиз. *Наврўзи олам – табиатнинг бетаъриф яшаши, демак, умрларнинг бошланиши ҳам.* «Ёшлик».

БЕТАЪСИР [бе.. + таъсир] **1** *айн. таъсирсиз.* *Бетаъсир гап.*

2 Гап таъсир қилмайдиган, териси қалин; сурбет. *Бетаъсир одам.*

БЕТАЪЛИКА [бе.. + таълика] Хавф-таълика солмайдиган; хавф-хатарсиз, тинч. *Бетаълика иш. Кун бетаълика ўтди.* ■ *Гулрўй унга тегибдики, бирор кунни бетаълика ўтганини эслолмайди.* «Ёшлик».

БЕТАЪОРАТ [бе.. + таъорат] **1** Таъорат қилмаган, олмаган ҳолда. *Ана энди кўнглини хотиржам қилгандан кейин, бет-қўлини ювиб, бекларнинг райига қараб, кунда бетаъорат намоз ўқувчи эди.* «Юсуф ва Аҳмад».

2 *кўчма* Динсиз, имонсиз. *Бетаъорат одам.*

БЕТГАЧОПАР Андиша қилиб ўтирмай, тортинмасдан, одамнинг юзига тикка айтувчи. *-Агар боланинг руҳи синмаса, шунақа бетгачопар.. бўлади, – деди [Акбархўжа].* П. Турсун, Ўқитувчи. *-Бетгачопар! – деди ғижиниб. – Шу туришингиз бўлса, косангиз оқармайди, Алиев!* «Ёшлик».

БЕТГАЧОПАРЛИК Оғзига келганини қайтармасдан айтиб юборишлик, андиша қилиб ўтирмасдан, юзига тикка айтишлик. *Ҳеч бўлмаганда, «менда нима айб», деб бетгачопарлик қилмадингиз-а?! Э, балли-ей.* «Ёшлик». *Унақа бўшашаверманг, бийрон бўлганга нима етсин, деб турган одам беихтиёр тортинчоқликни мақтади, бетгачопарликни жини суймаслигини билдирди.* «Ёшлик».

БЕТЕРГОВ с. т. *айн. терговсиз.* *Бетергов қамоқда ётмоқ.*

БЕТИЗГИН *айн. тизгинсиз 2.* *Бетизгин хаёл.* ■ *Унинг шоирона руҳи бетизгин.* «Ёшлик».

БЕТИЙИҚ Тутиб, тўхтатиб бўлмайдиган, тизгинсиз. *Каримнинг ранги бўзароди, кўзларидаги бетийиқ ифода қаҳрга айланади.* «Ёшлик». *Оила бошиғи ҳар жиҳатдан етук бўлса. фарзандлари ахлоқ-одобли, меҳнатсевар бўлиб етишади. Акс ҳолда, бола эмас – бало. Бетийиқ бўлади.* Н. Сафаров, Оловли излар.

БЕТИЛСИМ [бе.. + тилсим] Очiq кўри-ниб турган, яширинмаган. *Холи ва ёввойи Қоратоғ бағри, Бағрингда бетилсим талай кон кўрдим.* Миртемир, Асарлар.

БЕТИМСОЛ [бе.. + тимсол] Тимсоли йўқ; мислсиз, тенгсиз. *Бир ёнда хаёлий Эрам боғидек Буюк ва бетимсол менинг Ватаним.* А. Орипов. *Дунё бир гулзордир, кенг ва бетимсол, Юлдузлар гунчадир унинг ичиди.* А. Орипов, Йиллар армони.

БЕТИНИМ 1 *айн. тинимсиз 1.* *Бетиним аёл.* ■ *Жуда бетиним одам экансиз. Нега мунча оворагарчилик! Ойбек, О. в. шабадалар. Бу бақалоқ, оғиргина иигит бирдан ўзгариб.. лабини ялаб, ҳовлиққанча бетиним гапирар эди.* «Шарқ юлдузи». *Соҳилда одам дегани бамисоли чумолидек, тўғрироғи, қишдан омон чиққан асаларидек, бетиним ғимирлайди.* Н. Аминов, Қаҳқаҳа.

2 Узлуксиз, давом этадиган, тинмайди-ган. *Бетиним ёмғир.* ■ *Бетиним қор ёғанти..* «Ёшлик».

БЕТИНЧ Тинчлиги, ҳаловати бузилган, безовта, нотинч. *Бетинч вақт. Бетинч тун. Бетинч уйқу. Тун бетинч бўлди.* ■ *Эл бетинч, одамларнинг юзлари ғамгин, суҳбатлари серташвиш эди.* П. Турсун, Ўқитувчи. *Нега кўзинг безовта, бетинч, Боқишларинг бу қадар мунгли?* «Ёшлик».

БЕТКАЙ 1 Нарсанинг кузатувчига ёки бирор нарсага қараган олд қисми, сирт томони. *Кун[га] беткай жойда бўлгани, адир шабадасига кўндаланг тургани учун бу ер доимо қақраб ётади.* И. Раҳим, Ҳаёт булоқлари. *Ўтов текилган кенглик қуёшга беткай бўлгани учунми, ўт-ўланлар яхши униб, ер бетини қоплаган.* Х. Тўхтабоев, Йиллар ва йўллар. *Шамол теккан гиёҳларнинг астари кумуш ранга кирар, шамол тегмаган беткайи тиниқ яшил тусда қимирламай турарди.* С. Аҳмад, Жимжитлик.

2 *шв. айн. бет 3.* *Кўча беткайида бўладиган ҳар кунги очiq олашовур бозорлар йўқ.* Ф. Фулом. *Ҳовли беткайица қатор-қатор столлар, курсилар қўйилган.* «Шарқ юлдузи».

БЕТЛАМОҚ I Ботиниб бетма-бет келмоқ, рўпара бўлмоқ, юзма-юз келишга журъат қилмоқ. *Унга ҳеч ким бетлай олмайди.*

Юраги бетламади Журъат қила олмади, ботина олмади, рўпара кела олмади; кўрқди. *Сувонжон дарчаси боққа қараган уйга киришга юраги бетламай, бир дам туриб қолди.* С. Анорбоев, Оқсой. *Қамариддиннинг онаси билан учрашишга юраги бетламайди.* «Ёшлик». Саид ариққа тушишга юраги бетламади. С. Аҳмад, Жимжитлик.

БЕТЛАМОҚ II Ёзма нарсаларнинг бетларини, саҳифаларини рақамламоқ. *Қўлёзгани бетлаб чиқдим.*

БЕТЛАШТИРМОҚ Бетлашмоқ фл. орт. н. Бирор нарса, масалани аниқлаш учун икки одамни юзма-юз қилмоқ. *Ҳалимани Олим билан бетлаштирдим.*

БЕТМА-БЕТ I айн. юзма-юз. *Шундай деб икки ботир, Бир-бирига бўлди бетма-бет.* «Нурали». *Сен билан турибман бу кун бетма-бет..* А. Орипов.

2 *рви.* Бирор бетини қолдирмай. *Китобни бетма-бет қараб чиқдим.*

БЕТОБ [ф. *بی توب* — бесаранжом; кучқуввати кам; касал] Бирор касаллик билан оғриган; тоби қочган; касал, бемор. *Гап десанг — қоп-қоп, Иш десанг — бетоб.* Мақол. ■ *Бетоб, дармонсиз Гулнор.. офтобда қуриган бир кучоқ ёзлик кийимларни аллақайёқдан йиғштириб келар эди.* Ойбек, Танланган асарлар. *Адолат юзига иситма тошиб ёндида, бетоб бўлиб ётиб қолди.* С. Нуров, Майсаларни аёз урмайди.

2 *кўчма* Севги, муҳаббат дардига дучор бўлган. *Дарди тушган чоғидан бетоб ва лекин соғман.* У. Исмоилов, Сайланма.

3 *кўчма* Зўрға, ожиз бир ҳолда. *Довул етмас жойларда ҳамон У бўроннинг кучсиз ва бетоб Увлашини тингларди шодон.* Ҳ. Олимжон.

БЕТОБЛИК Беморлик, касаллик, хасталик. *Кўзларимга мунча хомуш, мунча маъюс боқасан, Ёки мурғак дилгинанг бетоблигимни сезади.* С. Зуннунова, Олов.

БЕТОЛЕ [бе.. + толе] айн. **толесиз, бахтсиз.** *Бетоле ёр, нега бурунлар Бўлмагандинг кўзга намоеън.* Ҳ. Олимжон.

БЕТОН [фр. *beton* < лот. *bitumen* — тоғ смоласи] Цемент, қум ва шағалга сув кўшиб тайёрланган қоришманинг зичлашиб қотишидан ҳосил бўладиган қурилиш материали.

Бетон қормоқ. Бетон девор. Бетон тўсин. Бетон зовур. Бетон қорадиган машина. ■ *Кеча ишчилар ГЭС пойдеворига бетон қуйиб, станция деворини тиклаб бўлдилар.* С. Аҳмад, Қадрдон далалар. *Қишда совуқ бетон уни муздек қисар, саратонда нозик танасини оловдек куйдирарди.* «Ёшлик».

БЕТОНЛАМОҚ Бетон қуйиб ишламоқ, бетон қуйиб мустаҳкамламоқ. *Каналларни бетонламоқ.* ■ *Шунинг учун қиш киргунча тўғоннинг бир қисмини бетонлаб, қўлдан чиқариш керак экан.* С. Сиеёв, Ёруғлик.

БЕТОНЧИ Бетон қуювчи ёки қорувчи ишчи. *Бетончилар бригадаси.* ■ *У кезларда ёш бетончи эдим, фабрикани қуришга қуриб бўлди-у, энди уни қўриқлаш ўзи бир азоб эди.* А. Мухтор, Асарлар.

БЕТОНҚОРГИЧ Бетон қоришмасини тайёрлашда ишлатиладиган, электр двигателли, ағдарма қисми қўзғалмас қориштириш барабанидан иборат бўлган машина.

БЕТОҚАТ [бе.. + тоқат] Тоқати йўқ, сабртоқат қилиб, бардош бериб тура олмайдиган; тоқатсиз, чидамсиз. *Бетоқат одам.* ■ *Баъзи бир бетоқатлар кастрюл-қошиқларни тақиллатади.* П. Турсун, Ўқитувчи. *У бетоқат, интизор кўзлари ёлғизоёқ сўқмоқда.* «Шарқ юлдузи». *Севаргул бору борлиғида беқарор бир ҳадик кезаётганини ҳис этиб, бетоқат ортига бурилди.* Н. Қиличев, Чиғириқ.

Бетоқат бўлмоқ 1) сабр-тоқати тугаб, тоқати тоқ бўлиб ҳаяжонланмоқ. *Нигоранинг кўз қорачиқлари кенгайди. ҳаяжондан бетоқат бўла бошлади.* С. Анорбоев, Оқсой; 2) ортиқ даражада безовта бўлмоқ, ўзини у ёқ-бу ёққа уриб тўлганмоқ. *Оёғим оғриб, кечаси билан бетоқат бўлиб чиқдим.* ■ *Бобоқул ота ётган жойида узоқ йўталди, сўнг ўпкаси қисиб, хириллай бошлади.* *Бетоқат бўлиб, кўрпани очиб ташлади.* С. Анорбоев, Оқсой. *Баъзи кунлари иситмаси кўтарилиб, [Абу] бетоқат бўларди.* Мирмуҳсин, Қахрамоннома.

БЕТОҚАТЛАНМОҚ Тинчи, ҳаловати бузилмоқ, тоқат қила олмай қийналмоқ, безовта бўлмоқ. *Офтоб ҳам энди аллақандай бетоқатланиб, кўчага қараб қўйди.* М. Мансуров, Ёмби. *Холиса бирдан бетоқатланди, аста ўрнидан туриб, ташқарига чиқди.* С. Нуров, Майсаларни аёз урмайди. *Машина қанотиغا суяниб турган Султонов бетоқатланиб, чуқур тин олди.* М. Мансуров, Ёмби.

БЕТОҚАТЛИК Тинчи, ҳаловатини йўқотганлик, безовталиқ. У [Адолат] Усмонжонни бетоқатлик билан кутар, лекин унинг келишидан кўрқар эди. С. Зуннунова, Гулхан. Қоронғилик тушишини бетоқатлик билан кутарди. Мирмуҳсин, Темурали. Ота яна намозгар чоғи булутдек бўлиб кириб келдию, супа ўртасида тўхтаб, бетоқатлик билан Диловарни сўради. Н. Қиличев, Чигириқ.

БЕТСИЗ айн. юзсиз. Шу билан нафсларинг ором оладими, қандай бетсиз одамсанлар! Ойбек, Танланган асарлар. -Бетсиз! - деди Пайғамов. Даллолов бу сўз кимга тегишли эканини англамай, донг қотиб қолди. С. Нуров, Нарвон.

БЕТУТУРИҚ айн. тутуриқсиз. Бетутуриқ одам. Бетутуриқ гап. ■ Саккиз йилдан бери суд аппаратида ишлаб, бундай бетутуриқ айблов фикрини.. кўрганым йўқ. А. Қаҳҳор, Сароб.

БЕТЎХТОВ рвш. 1 Тўхтаб қолмасдан, тўхтамай, тинмай, тўхтовсиз. Ер кетмоннинг бетини қайирадиган даражада тош-метин бўлиб муздади. Орасида бир ҳафта бетўхтов қор ёғди. С. Анорбоев, Оқсой. Қўл кўтарар бетўхтов Биринчи бўлиб Анвар. А. Орипов.

2 Сўз бораётган оннинг ўзида дарҳол, кечиктирмай. Гапимни тезда, бетўхтов холанга етказ, хўпми? ■ Аҳмаджон.. урушга бетўхтов юборилишини кутар эди. А. Қаҳҳор, Олтин юлдуз.

БЕУН поэт. Умуман дамани, товушини чиқармасдан; ичди; дилида. Олимхўжа юзини ўғирди, у беун йиғлади. «Шарқ юлдузи». Ўғиллар, келинлар оғир хўрсиниб, Нажотсиз термулиб бўзлашар беун. «Ёшлик». Кечалар боқаман юлдузли тунга, Гоҳ шеърлар ўқийман соғиниб, беун. «Ёш куч».

БЕУНУМ айн. унумсиз. Беунум иш. Беунум харажатларни камайтирмақ.

БЕУСУТУХОН [бе.. + устухон] Суяги йўқ; суяқсиз. Беустухон гўшт.

БЕФАЙЗ [бе.. + файз] Дилни, кўзни қувонтирмайдиган; кўримсиз, файзсиз, совуқ. Бефайз иморат. ■ Сен ҳам менинг ўғлим тенгисан, ҳовлинг қаровсиз қолиб, жуда бефайз бўлиб қопти. С. Аҳмад, Қадрдон далалар. Чойхона бефайз, уч-тўрт хўранда тўрда юпқа шолчага ёнбошлаб, чой ичарди. С. Сиёев, Аваз.

БЕФАРЗАНД [бе.. + фарзанд] Боласи, фарзанди йўқ; бола кўрмаган. Бефарзанд одам

■ [Ўғилни] Бир бефарзандга болаликка бердим. Қаерда бўлса, эсон бўлсин. Ойбек, Танланган асарлар. У олтмиш тўрт ёшга кирган бўлса ҳам, бефарзанд эди. «Эрали ва Шерали».

БЕФАРЗАНДЛИК Фарзандсизлик, бола-чақага эга эмаслик; бепуштлиқ. Бефарзанд сийнаси доғли, бефарзандликдан азоб торган неча чоғли. «Нурали». Кўзим тўлди бугун қонли ёшима, Бефарзандлик ситам қилди бошимга. «Нурали».

БЕФАРМОН [бе.. + фармон] Буйруқсиз, кўрсатмасиз, амрсиз. Иш бўлмас қудратли ҳақдан бефармон, Ажал тиғи бошингдадир, момажон. «Малика айёр».

БЕФАРОСАТ [бе.. + фаросат] Фаҳму фаросати йўқ, унча-мунчага фаросати етмайдиган, бетамиз. Бефаросат одам. ■ Ёмон йўлларга бошловчи рафиқу ошнодан кеч, Расоларга яқин бўл, бефаросат, норасодан кеч. Ҳабибий. -Эртага ишга тушаверинг! - деди у. Буни эшитиб хурсанд бўлганимни кўринг. Бунча бефаросат бўлмасам-а. «Ёшлик».

БЕФАРОСАТЛИК 1 Фаҳму фаросат билан иш кўра олмаслик, бефаҳмлиқ, фаросатсизлик. Бефаросатлик қилибман, кечирасиз! ■ Кўпчилик бу одамни [Мадаминни] «Ариқ оқсоқол», севмаганлар эса, калласининг катталиги ва бефаросатлиги учун, «Мадамингов» дер эди. П. Турсун, Ўқитувчи.

БЕФАРҚ [бе.. + фарқ] 1 Ҳар нарсага, ҳар ишга эътиборсиз қарайдиган; лоқайд, бепарво. Бефарқ, беандиша киши экан-дараис. Ойбек, О.в. шабадалар. Уларга бамайлихотир, бефарқ анграйиб туриш ҳам хато. А. Мухтор, Опа-сингиллар.

2 Фарқи йўқ; тенг, ўхшаш.

Бефарқ қарамоқ 1) эътиборсизлик, бепарволик билан қарамоқ, лоқайд бўлмоқ. «Наҳот эрининг тақдирига шунчалик бефарқ қараса!» - кўнглидан ўтди Элмуроднинг. Шухрат, Шинелли йиллар. Содиқ ака бу бододликка бефарқ қарамади. «Шарқ юлдузи»; 2) баравар қарамоқ, тенг кўрмоқ. Мен иккалангизга ҳам бефарқ, тенг қарайман.

БЕФАРҚЛИК Эътиборсизлик, лоқайдлик; фарқи йўқлик. Шу гапларни айтаркан, кўзларидаги куюнчакликни бирдан бефарқлик эгаллаган эди. «Ёшлик».

БЕФАҲМ [бе.. + фаҳм] Нарса-ҳодисани тезда фаҳмли айтмайдиган, унча-мунчага фаросати етмайдиган, калтафаҳм, фаҳмсиз. Бефаҳм киши. Бефаҳмининг дарди ўзига юк.

Мақол. ■ *Йўқ, бунга ҳаёт эмас.. бефаҳм, ен-гилтак Зайнабнинг ўзи айбдор.* С. Зуннунова, Кўк чироқлар.

БЕФАҲМЛИК Ўйламай иш тутишлик, фаросатсизлик. *Бундай жинояткорона берпарволик қилишга.. ўзимнинг гўллим, бефаҳмлигим сабаб бўлди.* А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари. [Абдумажид] *Жуда катта бефаҳмлик қилдим-да, деди.* А. Қаҳҳор, Ас-роп бобо.

БЕФИРИБ [бе.. + фириб] Ҳийла-найрангсиз; фириб бермасдан. *Савоб керак барчага ҳам ҳалол, бефириб, Мана менинг савобларим учма-уч экан.* А. Орипов.

БЕФОЙДА [бе.. + фойда] Манфаати, нафи йўқ; фойда, даромад келтирмайдиган; фойдасиз. *Бефойда иш. Бефойда ўтган умр. Бефойда сўзни айтма, Фойдали сўздан қайтма.* Мақол. ■ *..атрофга бир қараб тушунди: ҳаракат қилиш ҳам бефойда.* Ш. Холмирзаев, Сўнмас ўт. *Пўлатов ортиқча гап энди бефойда деб билди ва ҳеч нарса демеди.* «Ёшлик».

БЕХАБАР [бе.. + хабар] 1 Хабардор бўлмаган, воқиф бўлмаган, хабари йўқ; хабарсиз. *Бехабар қолмоқ.* ■ *Ҳаётхон бундан бехабар эди.* М. Исмоилий, Фарғона т.о. *Учқун ойисининг бошига тушган мусибатдан бехабар.* Ҳ. Фулом, Машъал. *Ғам билан сарғайди гулдайн дийдор, Бу ишлардан мендай жўранг бехабар.* «Маликаи айёр».

2 Маълумоти йўқ, билими йўқ. *Адабиётдан бехабар киши.* ■ *..баъзан биз ўз ижодимиздан тўртта-бешта китоб ўқиган, дунё адабиётидан бехабар, маҳалла савиясидаги оғайниларимизнинг диди билан қувонамиз.* Шукрулло, Сайланма.

3 Дуч келинадиган нарса, воқеа-ҳодисадан хабари бўлмасдан туриб, хабари бўлмаган ҳолда, билмасдан, бирдан. *Чиқиб қолди ўзи бехабар, Ташлаганди қия шол рўмол.* Миртемир, Асарлар. *Банда бехато бўлмас, бойвачча, бехабар хонадонингизга кириб қолибман!* А. Қодирий, Кичик асарлар.

Худо(дан) бехабар Худо бор деб ўйламайдиган; худодан кўрқмайдиган, инсофсиз. *Қарисанг ҳам, сен шумликни ўйлайсан, Худодан бехабар, кўйгин, ётайлик.* «Нурали».

БЕХАВОТИР [бе.. + хавотир] Ҳеч хавотирланмаса ҳам бўладиган; шубҳаланишга ўрин бўлмаган, хотиржам, тинч. *Бехавотир жой. Бехавотир ухламоқ. Тўғри*

бўлинг, бехавотир бўласиз. Мақол. ■ *У ер иссиқроқ, бехавотирроқмикан дейман.* Ойбек, Танланган асарлар.

БЕХАВОТИРЛИК Осойишталик, хотиржамлик; ўзини тутиб олганлик. *Чулоқ турначанинг қалтираши босилган, унинг вужудига бир бехавотирлик ва ишонч кирган эди.* Ш. Холмизаев, Бодом қишда гуллади.

БЕХАВФ [бе.. + хавф] айн. **хавфсиз.** *Бехавф яшамоқ. Бехавф бўлмоқ.*

БЕХАЛАЛ [бе.. + халал] Ҳеч бир қийинчиликсиз, осойишта, тинчгина. *Энди унинг масжидига бежанжал Борган одам яшар эмши бехалал.* Ҳ. Олимжон.

БЕХАРХАША [бе.. + хархаша] Жанжалсиз, бежанжал, хархашасиз, тинч. *Турсуной нима қилсин? Машинани ташлаб, бежанжал, бехархаша.. қўл теримига қайтиб келсинми?* И. Раҳим, Зангори кема капитани.

БЕХАТАР [бе.. + хатар] Хавф-хатардан холи, зиён-заҳмат отказмайдиган, хатарсиз. *Бехатар йўл. Бехатар жой. Сафарингиз бехатар бўлсин.* ■ *Довондан ўтиб олишса, у ёғи осон. Катта тош йўлга чиқишади-ю, шаҳарга бехатар етиб олишади.* М. Исмоилий, Фарғона т.о. *Бу бехатар масканда бухоро бугуси, қундуз, қирғовул каби ҳайвонларни кўпайтириш кўзда тутилган.* «Фан ва турмуш».

БЕХАТО [бе.. + хато] 1 Хатолардан холи бўлган, янглиш ери йўқ, хатосиз. *Бехато матн. Бехато гап. Бехато ёзмоқ.* ■ *Банда бехато бўлмас, бойвачча, бехабар хонадонингизга кириб қолибман!* А. Қодирий, Кичик асарлар. *Бу ўқи ҳам бехато бориб, аждарнинг кўзига тегди.* «Булбулигўё».

2 *кўчма.* Тўлиқ, бирдек, бир текисда. *Анорхоннинг ғузаси.. тамоман бехато униб чиқди.* Ойбек, О. в. шабадалар.

БЕХИРАД [бе.. + хирад] эск. *кт.* Ақли йўқ; ақлсиз. *Бехирадлардан жаноби тождорларга ҳар рўз, балки ҳар соат хавф бордир.* А. Қодирий, Ўтган кунлар. *Бу бехирад бандаларининг жазоларини ўзинг бергайсан!* А. Қодирий, Кичик асарлар.

БЕХИСЛАТ [бе.. + хислат] Ижобий фазилатларга эга бўлмаган, яхши фазилати йўқ. *Бехислат одам.* ■ [Мастура Мирзакаримга:] *Ҳар бало бўлсаям, шу сафаргиси бошқа жойда бўлсин! Жудаям бехислат тушлар кўрялман.* Ҳамза, Паранжи сирлари. *Бехислат бўлмайдиган тоғларнинг тоши.* «Эрвали ва Шерали».

БЕХОР [бе.. + ф. خار — тикан, тиканак] *поэт.* Тикансиз. *Ки олам боғида топмоқ гули бехор мушкулдур.* Бобур. *Даҳр гулзорида кўп гулларни кўрди эл, вале Кўрмади сендек латифу, нозику бехор гул.* Фурқат.

БЕХОС [ф. بیخواس — ногоҳ, тўсатдан, кутилмаганда] *айн.* **бехосдан, кўққисдан.** *Бозорга ун учун бораётганимда, бехос том бошидан сувала ташлаб юборди.* А. Қодирий, Кичик асарлар. *Тўрабек нима хаёлда экан, бехос чўчиб тушди.* «Ёшлик».

БЕХОСДАН *рвш.* 1 Кутмаган, хаёлга келмаган вақтда; кутилмаганда, тўсатдан, кўққисдан. *Назокат бехосдан берилган бу сўроққа жавоб беришга ўнғайсизланиб, узоқда сарғайиб турган адирларга тикилди.* С. Аҳмад, Қадрон далалар. *Бехосдан унинг қўли тегиб кетганидан, тикан кирган ери ловуллаб ачишди.* «Ёшлик».

2 Файриихтиёрий равишда. *Ичкарида гап тугаб, маънос сукунат бошлангач, Элмурод бехосдан қичқириб юборишдан кўрққандай, қўли билан оғзини босиб, ён-верига аланглади.* П. Турсун, Ўқитувчи.

БЕХОСИЯТ [бе.. + хосият] Яхши, ижобий хосиятларга эга бўлмаган, ёмон; хосиятсиз. *Бехосият одам.* *Бехосият туш.* ■ *Ҳозирдан бехосият йигитнинг нима кераги бор.* Н. Қиличев, Чигирик. *Болаларим, асти шамани ютманглар, кўп бехосият нарса бўлар эмиш.* С. Аҳмад, Хукм.

БЕХУД [ф. بيخود — сабабсиз, бекорга; беҳуш; иродаси бўш] Ўзидан кетган, парижон, беҳуш, хушсиз.

Гоҳ худ, гоҳ беҳуд қ. худ. *Хотинларнинг кўнглига ҳеч тушуниб бўлмайди: гоҳ худ, гоҳ беҳуд.* С. Нуров, Нарвон. **Беҳуд бўлмоқ** Ўзини ёмон ҳис этмоқ, беҳузур бўлмоқ. *Уша ерда мен жуда ҳам беҳуд бўлиб, ўзимдан кетдим.* Ф. Гулом, Шум бола. *Нусратбекнинг юраги беҳуд бўлиб, тоза ҳаво олиш учун ота-болани дим хонада қолдириб, ташқарига чиқди.* С. Нуров, Нарвон. *Баъдазон фақир бангнинг асорати билан беҳуд бўлиб қолибдирман.* А. Қодирий, Кичик асарлар.

БЕХУДЛИК Ўзини билмай қолишлик, беҳушлик; мастлик. *Масту беҳудлик била умрунгни ўткардинг, дариғ, Эй кўнгли, мундин бери бўл бир нима хушёрроқ.* Бобур.

БЕЧИЗ [ф. بيچيز — бирон-бир, алоҳида нарса; камбағал ҳолат] *кам қўлл. айн.*

бежиз. *Ҳоким тўранинг келиши бечиз эмас!* М. Исмоилий, Фарғона т.о.

БЕЧИҚИМ *айн.* **чиққимсиз.**

БЕЧИҚИТ Хомашёдан юз фоиз, чиқитсиз фойдаланадиган. *Ишлаб чиқаришни бечикит ишлаш усулига ўтказиш муҳим вазифадир.* Газетадан.

БЕЧОРА [ф. بيچاره — чорасиз; муҳтож; бахтсиз] 1 Яшаш учун зарур нарсаларга етарли даражада эга бўлмаган; қашшоқ. *Бойми, бечорами, ишқилиб, рўзғор машаққатини елкасидан узмайдиған бир одам бўлса, тўйни бошлармиз, сабр қил.* Ойбек, Танланган асарлар. *Афсус, фақира, бечораман.* Ҳамза. *Ярмини ўзи сарф қилса, қолганини кўчада юрган бева, бечораларга улашиб берур эди.* Ҳамза, Майсаранинг иши.

2 Мушкул, аянчли аҳволга тушиб қолган, чорасиз, иложсиз. *Бечора Гулбаҳор, карвондан ажралган бўтадай бўзлайди, шўрлик.* Ҳамза, Бой ила хизматчи.

3 Ачиниш, аянч ҳиссини ифодалайди ва маъно жиҳатидан «боёқиш», «шўрлик» сўзларига тўғри келади. *Бу фожиадан.. уста Олим, «вой бечора-бечора» дер эди.* А. Қодирий, Ўтган кунлар. *Ойим. Бечора ойим. Неча минг чақирим узоқларда бўлган урушнинг барча машъум изларини унинг юзида кўрдим мен.* А. Мухтор, Асарлар.

БЕЧОРАЛИК Ноиложлик, чорасизлик; камбағаллик. [*Майсара:*] *Энди, тақсирим, бечоралик-да.* Ҳамза, Майсаранинг иши. *Ёшлигида хор-зорликни кўп кўрган Пайғамов камбағаллик, бечораликни ҳақорат деб тушунар, яна мутеликдан жуда кўрқар эди.* С. Нуров, Майсаларни аёз урмайди.

БЕЧОРАПАРВАР [бечора + ф. پرور — тарбияловчи, ғамхўрлик қилувчи] Муҳтожларга ёрдам қўлини чўзувчи; камбағалпарвар. *Баччаталогинени бечорапарвар деб эшитаман: кўйлак-иштонга беш-ўн газ мато сўрасанг, берармикан..* А. Қодирий, Кичик асарлар.

БЕЧОРАЧИЛИК Моддий жиҳатдан муҳтожлик; камбағалчилик. *Ўзимга муносиб йигитга тегиб, бечорачилик билан бўлса ҳам, тинч кўнгли билан умр кечиришни истар эдим.* Ойбек, Танланган асарлар.

БЕЧОРАХОЛ [бечора + ҳол] Моддий имкониятлари етарли бўлмаган; моддий аҳволи ночор; камбағал, йўқсил. *Бечораҳол одам.* ■ *Ёқубжон айтган киши аллақачон*

оламдан ўтган экан. Ёшроқ кетибди. Бечораҳол экан. М.М.Дўст, Лолазор.

БЕШ I I снқ. сон Беш рақами ва шу рақам билан ифодаланган, тўрт билан олти орасидаги сон, миқдор. *Беш киши. Беш килограмм олма. Беш карра беш – йигирма беш.* ■ *Толибжонбойнинг беш ўғли, уч қизи бор экан. Ойбек, Танланган асарлар. Ўзингиз ўйлаб қаранг, ўқувчилар бундан беш йил аввалги ўқувчилар эмас. С. Зуннунова.*

2 Беш балли баҳо тизимида энг юқори (аъло) баҳо. *Математикадан беш олдим. Унинг аттестатида нуқул бешлар.*

Беш кетмоқ с.т. 1) пирра (карта) ўйинида беш очко олмоқ; 2) гапни ёки ишни ўринлатиб бажарувчи одамга тан бермоқ, қойил қолмоқ. **Беш кунлик дунё қ. кунлик.** *Беш кунлик дунёда ўйнаб қолайлик.* «Эрали ва Шерали». **Беш қўл баравар эмас** Ҳамма бир хил, бирдек эмас, ҳамма бирдек яшай олмайди. *– Беш қўл баравар эмас, – деди Ҳакимбойвачча, – биров олим, фозил бўлади, биров мардикор, ҳаммол бўлади.* Ойбек, Танланган асарлар. **Беш қўлни (ёки бармоқни, панжани) оғзига урмоқ (ёки тиқмоқ)** Нафсни тия олмай, бирдан ҳаммасини ўзлаштириб олишга ҳаракат қилмоқ. **Иши беш с.т.** Иши жуда яхши, иши жойида, авжида. *Пухтанинг иши беш.* Мақол.

БЕШ II [ф. *بيش* – ортиқроқ, кўпроқ] Кўп, ортиқ, зиёда. *қ. бешбаттар.*

БЕШАК I [бе.. + шак] Шақсиз, шубҳасиз. *Мен яхши англайман, мозий не демак, Тарихда ҳар кимнинг бор ўз замони. Лекин танимизда кезар-ку бешак Олис боболарнинг минг йиллик қони.* А. Орипов.

БЕШАК II Эртапишар қовун турларидан бири. *Ёзга бориб, шунақанги ширин-шакар бешак қовунлар, серўшит тарвузлар етилиб бердики, баайни тилингни ёрадиган.* Ж. Абдуллахонов, Хонадон.

БЕШАМАК қ. х. Ўқариқдан сув олиб, беш-ўн эгагга бирдан таратиб суғориш усули ва ана шундай ариқча. *Суғоришни бошлашдан аввал участка пухта тайёрланади. Бунинг учун ўқариқлар.. тузатилади, қулоқлар мустаҳкамланади, бешамаклар очилади.* Р. Аҳмедов, Ғўзани суғориш тўғрисида.

БЕШАРМ [бе.. + шарм] **I** Шарм-ҳаёни билмайдиган, шарм-ҳаёси йўқ; уятсиз. *Бешарм одам. Бешармга арпа уни баҳона.* Мақол.

2 Одоб доирасига сигмайдиган; беадаб. *Бешарм гап.*

БЕШАРМЛИК Шарм-ҳаёсизлик, уятсизлик. *Бу не бешармлики, ўлик чиққан уйдан нон тама қилсалар?! С. Сиёев, Аваз.*

БЕШАФҚАТ [бе.. + шафқат] айн. **шафқатсиз.** *Бешафқат одам. Бешафқат уруш.* ■ *Бешафқат касал қизнинг ҳуснинигина эмас, ёшлик ғурурини ҳам олиб кетди.* С. Шамсиева, Шифокор. *Надомат нимага ва афсус нечун? Оламда неки бор, учар бешафқат.* А. Орипов.

БЕШБАРГ бот. Атиргуллилар оиласига мансуб кўп йиллик ўт. *Бешбаргнинг пояси ингичка, узун, ётиқ ўсади. Барги беш яроқ, барг банди узун.* «ЎЗМЭ».

БЕШБАРМОҚ Тўртбурчак шаклида кесилган, гўшт, думбаёғ солиб пиширила-диган хамир; шилпилдоқ. *Баксовул дастурхон ёзиб, товоқларда бешбармоқ келтирди.* М. Осим, Карвон йўлларида. *Фақат бешбармоқда гўшт ҳам, хамир ҳам катта-катта бўлакларга бўлиб пиширилади.* К. Маҳмудов, Ўзбек тансиқ таомлари.

БЕШБАТТАР [ф. *بيش* – ортиқ, кўп + *بدر* – жуда ёмон] Ниҳоят даражада, ўта-кетган даражада, ҳаддан ортиқ; жуда оғир, қийин (салбий маънода). *Қассобнинг эсига дафъатан тунов кунги дилхиралик тушиб, кўнгли бешбаттар ғаш тортди.* «Ёшлик». *Бошингга бундан бешбаттар кунлар тушса, кимларга сиғинасан, Қумриой? «Ёшлик». Эй бечоралар. Бу шаҳарда биздан ҳам бешбаттар камбағаллар борга ўхшайди.* П. Турсун, Ўқитувчи.

БЕШБЕЛ Бел қисмининг беш жойига чок солиб тикилган уст кийим. *Зебихон тугундан иккита нарпаша паранжи, бири миср ипидан, бири духобадан тикилган бешбел тўн, бир жуфт эскироқ амиркон маҳси олди.* С. Зуннунова, Гулхан. *Бешбел камзул ихчам бўлиб, гавдага ёпишиб туради.* «ЎЗМЭ».

БЕШИК I этн. Чақалоқни белаб ва тебратиб ухлатиш учун тол ёки тут ёғочидан ясалган йўрға оёқли махсус мослама; тебрата беланчак. *Бешикдаги Учқун уйдаги ҳаракатни сезиб, овозларни эшитиб, ҳадеганда ухлай бермади.* Ҳ. Фулом, Машъал. *Муборакнинг отаси қишда дурадгорлик қилар, эшик, бешик, сумак, сандал, заранг товоқ ясарди.* С. Нуров, Майсаларни аёз урмайди.

Бешик асбоб Болани бешикка белаш ва бешикни тузаш, безатиш учун зарур нарсалар (тўшакча, кўрпача, ёстиқча, қўлбоғ, оёқбоғ, тувак, сумак ва ш. к.) мажмуи. **Бешик кетди** айн. **бешиккертти**. [*Қози Қодирқулга:*] *Бешик кетди бўлгандан буёқ ҳар йил расм-русмларини қилишиб, яқин вақтларда тўйлигини ҳам бериб қўйибди.* Ҳамза, Бой ила хизматчи. **Бешик тўйи** Болани (асосан тўнғич фарзандни) бешикка солиш муносабати билан ўтказиладиган тантанали маросим. *Муллажон қози бешик тўйи қилган.* А. Қаҳҳор, Анор.

2 кўчма Бирор нарсанинг, воқеа-ҳодисанинг туғилган ери, макони, манбаи. *Бахт бешигини қучоқлаб, бизни улғайтирдингиз..* Ғ. Фулом. *Бир қатор дор билан шарманда бўлди Фашизм бешиги бўлган Нюрнберг.* Ғ. Фулом. *Ям-яшил ўтлоқлар миллион-миллионлаб кўзи, тойчоқларнинг бешиги бўлур.* Ғ. Фулом.

Бешигини тебратмоқ Янги туғилаётган нарсани ардоқлаб, вояга етказмоқ. *Ўртоқ Орипов билимдон инженер, мамлакатимизда карбамид ишлаб чиқаришни ташкил этиш бўйича янги корхона бешигини тебратаетганлиги бежиз эмас.* Газетадан. **Сен менинг бешигимни тебратганмисан?** Бетакаллуф муомалада бўлган, ўзидан кичик кишига жавобан ишлатиладиган ибора.

БЕШИКАСТ [бе.. + шикаст] **1** Шикаст емаган, зарарланмаган, бутун. *Бешикаст фишларни ажратмоқ.* Юкларни манзилга бешикаст етказмоқ. ■ *Султонмурод хумдонга идиш қалашда уста эди. У қалаган идишлар бешикаст, тиниқ бўларди.* Мирмуҳсин, Тунги чақмоқлар.

2 Лат емаган, соғ-саломат, эсон-омон. *Урушдан бешикаст қайтди.* ■ *Ёлғиз.. ўзи шунча нарсани гумдон қиялти-ю.. ўзи ҳали ҳам бешикаст юрибди.* «Муштум».

БЕШИК-БЕЛИК Бешик ва унинг асбоблари, икир-чикирлари.

БЕШИККЕРТТИ этн. Болаларни бешикдалигдаёқ унаштириб қўйиш одати. *Турғун ака Ҳамидани чақалоқлигида бир дўстининг ўғлига «бешиккертти» қилиб қўйган.* Ойбек, О.в. шабадалар. *Бешиккертти* – уруғ-қабилачилик даврининг қолдиғи. Қўшни, уруғ, қабилалар ўзаро дўстликни мустаҳкамлашда бешиккерттидан фойдаланганлар. «ЎЗМЭ».

БЕШИКСҮПОҚ Бешикда бир тарзда, бир вазиятда ётавериш, боши япасқи (сўпоқ)

бўлиб қолган. *Бешиксўпоқ бошида сочининг Қорасидан кўпроқдир оқи.* Мирмуҳсин.

БЕШИКТЕРВАТАР зоол. Бешик каби тебраниб турадиган, оёқлари узун, яшил рангли, тўғри қанотли кемирувчи ҳашарот. *Бешиктерватар иссиқ иқлимли мамлакатларда кенг тарқалган йиртқич ҳашарот ҳисобланади.* «Фан ва турмуш». *Бешиктерватар хавф-хатар сезиши билан олдинги оёқларини юқори кўтариб, тебраниб туради.* *Номи ҳам шундан келиб чиққан.* «ЎЗМЭ».

БЕШИНЧИ 1 тртб. сон Тартиб ўрни **5** рақами билан белгиланган, тартиб сонлар тизимида тўртинчи ва олтинчи сонлар оралиғида турган. *Бешинчи ўрин.* *Бешинчи кун.* *Бешинчи марта.* ■ *Бешинчи бултакдан Алибой Обид ўғлига тўртинчи ҳовли!* А. Қодирий, Фирвонлик Маллавоӣ. *Бешинчи куни эрта саҳарда далага эмас.. станцияга қараб жўнади.* С. Зуннунова, Кўк чироқлар.

2 Катта-кичик нарсаларнинг ўлчам рақами. *Бешинчи калиш.* ■ *Дўллар тўғрисидаги бешинчи чироқ титраб-титраб, ун гарди ўтирган кичкина шишасидан хира, кучсиз нур сочиб туради.* А. Қодирий, Обид кетмон.

БЕШКАШТА Палосларга қўлда тўқиладиган панжарагулчин безаклар. *Бешкашта* – режали бўртма гуллар солинган кашталарга ўхшайди. «ЎЗМЭ».

БЕШКОКИЛ этн. Сочни бешта-бешта кокил қилиб ўриш усули ва шу усулда ўрилган соч. *Бешкокил(ли) қиз.*

БЕШКУРАШ Спортнинг беш турини ўз ичига олган мусобақа. *Бешкурашда терма командамиз ғолиб қичди.*

БЕШКЎТАРАР Карта ўйинининг карталарни бешта-бешта тарқатиб, бештадан кўтариб ўйналадиган тури.

БЕШЛИК 1 ад. Беш мисрадан иборат бўлган қитъа; мухаммас.

2 тар. Беш кишидан иборат бўлган гуруҳ. *Бешлик комиссия.*

3 Бешта холи бўлган карта. *Фиштиннинг бешлиги.*

БЕШМАТ [ф. پيش‌بند – пешбанд, фартук] шв. Бели хипча қавима уст кийими. *Қора бешмат.* ■ *Бирига кавказча бешмат кийдириб, бирининг елкасига ёғочдан ясалган бешотарни осиб қўйиб, сурагга олади.* С. Аҳмад, Жимжитлик. *Кўп-кўп тиллақошлар, бешмат, кашталар* – бувисининг, хуллас, қолган мероси. «Шарқ юлдузи».

БЕШОВ Беш киши ёки бир турдаги бешта нарса. *Бешовимиз биргаликда.* ■ *Кўкиш ҳаво билан чулганган жилға этагида бир қора пайдо бўлган эди.. Бир зумда икков, учов, тўртов, бешов бўлишди.* П. Турсун, Ўқитувчи.

БЕШОВЛОН Беш киши, беш киши бўлиб, беш киши биргаликда. *Бешовлон ола бўлса, оғзидагин олдирад, бешовлон бирга бўлса, битмаганин биттирад.* Мақол.

БЕШОТАР Ўқдонига бешта ўқ жойлаштириладиган, беш зарядли. *Бешотар милтиқ.* ■ *Ҳар икки қўрбошига бир хилда сарпо кийгизилди: зарбоф тўн, симобий салла. Елкаларига бешотар милтиқ, ёнларига япон тўппончаси тақилди.* Х. Тўхтабоев, Йиллар ва йўллар.

БЕШТА Беш дона, беш нафар. *Бешта қалам. Бешта нарса. Бешта одам.* ■ *Бу тўғрида ҳам талай тортишиш боргандан сўнг, охири бешта қўлмашина белгиланиб, таклифи ҳам товушга қўйиладиган бўлади.* А. Қодирий, Фирвонлик Маллавоёв.

БЕШУРУФ I Бўйи калта, тухумсимон, сирти оч яшил, сертўр ва сал тилим-тилим кўринишли жайдари қовун.

БЕШУРУФ II Уруғи кам бир нав тарвуз.

БЕШУУР [бе.. + шуур] *айн. шуурсиз.* *Севаргул, бешуур, ётоқ бўлмадаги тошойна ёнига бориб, қадди-қоматига синчков назар солди.* «Ёшлик».

БЕШҚАРСАК Қарсак ва қийқириқ билан ижро этиладиган эркалар давра ўйин-қўшиғи. *Далани тўлдирган минглаб йигитлар қурол-аслаҳаларини жаранглаптиб, силкитиб, қарсак чалишар, бешқарсакнинг «хумма-хумма»си карнай-сурнай, ноғора садосига қўшилиб, оламни тутганди.* «Ёшлик».

БЕШҚАРГА *айн. бешқўтарар.*

БЕЭГА *айн. эгасиз.* -*Онангнинг қарамоғида бўлган сигирлар безга. Биласан, у илғор соғувчи эди. Истасанг, унинг ишини ол, — деди.* «Ёшлик». *Безга қилибди Булғор элини, Энди кесар икки ўғлон сарини.* «Эрали ва Шерали».

БЕЭЪТИБОР [бе.. + эътибор] Совуққонлик билан, эътиборсизлик билан қарайдиган, эътибор қилмайдиган, эътиборсиз. *У бойликка, олтин-зарга бевэтибор эди.*

БЕЭЪТИҚОД [бе.. + эътиқод] Ҳеч нарсага ишончи, ҳаваси бўлмаган; маслаксиз, эътиқодсиз. *Сен зеҳни наст, бевэтиқод одам экансан.* «Луқмони Ҳаким».

БЕЮЗ Юзсиз, уятсиз. *Э, ўлим берсин, сен беюз шапшақка!* Ҳамза, Асарлар.

БЕЮЗЛИК Уятсизлик, шармандалик, беобрўлик. *Боя хўп деганинда, шунчалик беюзликлар бўлмас эди.* Ҳамза, Асарлар.

БЕЎЛЧОВ Ўлчови йўқ, ўлчанмаган; ўлчовсиз. *Беўлчов мол.* ■ *Бойнинг ҳиммати тутиб кетиб, мошхўрдани беўлчов тоғорада олиб чиқиб, ўртага қўйди.* Ф. Фулом, Шум бола.

БЕЎРИН *айн. ноўрин.* *Беўрин гап. Беўрин ҳазил.* ■ *Сарфланди беўрин, қоқланди ҳамён йиғласин.* Ҳабибий.

БЕЎХШОВ I Кўриниши ёқимсиз, гавдаси, ташқи бичими келишмаган, бесўнақай; рўдапо. *Беўхшов йигит. Беўхшов кийим.* ■ *Бу кун унинг [Ёрматнинг] бошида янги, лекин беўхшов дўппи.* Ойбек, Танланган асарлар. *Бурни бир оз беўхшовроқ эса-да.. унинг умуман юз бичими келишган эди.* Ойбек, Танланган асарлар. *Тишлари беўхшов, қийшиқ. Қулса, кўрқардингиз.* «Ёшлик».

2 *Ғайриоддий, хунук. Беўхшов овоз.*

3 *кўчма* Келишмаган, ёпишмаган. *Беўхшов гап. Беўхшов қилиқ.* ■ *Носир сакраб турди. У ҳам беўхшов таъзим қилган бўлди.* Ш. Холмирзаев, Бодом қишда гуллади. *Узун пахтали камзул кийиб, бошларига катта рўмолни беўхшов боғлат олган аёллар бизни кутиб олишди.* «Саодат». *У худди ҳазиллашгандай беўхшов бир илжайиб қўйди.* «Ёшлик».

БЕҚАДР [бе.. + қадр] *айн. қадрсиз.* [Тут:] *Жами дарахтлар ичида менинг мевам беқадр.* «Луқмони Ҳаким». *..қазиб олиними осон бўлгани учун, у [туз] оқиб турган сувдек беқадр.* К. Маҳмудов, Қизикарли пазандалик.

БЕҚАРОР [бе.. + қарор] I Бир зайлда, бир гапта турмайдиган, ҳадеб ўзгараверадиган, бурди, тутуриғи йўқ; қарорсиз. *Беқарор Аму.* ■ *У [Асор] беқарор ўйлар, беқарор туйғулар банди.* «Ёшлик». *Зарафшон водийсининг об-ҳавоси жуда беқарор, бир кунда юз марта ўзгаради.* Ш. Тошматов, Эрк қуши.

2 Бир жойда кўним топмайдиган, ҳадеб кўчиб юрадиган. *Дарбадарликдан, ўзимнинг симобдай беқарор, саёқлигимдан жуда ўкинар эдим.* Ф. Фулом, Шум бола.

3 *кўчма* Тинчлиги йўқолган, ороми бузилган; бетоқат. ■ *Фарзанд йўқлигидан бўлдим беқарор.* «Эрали ва Шерали». *Қорахон дер: йиғлар эдим зор-зор, Ёдга тушган вақти эдим беқарор.* «Эрали ва Шерали». *Бўлажак*

завжамни ўша ерда кўриб, ошиқи беқарор бўлдим. «Шарқ юлдузи».

БЕҚАРОРЛИК Бир зайлда, бир ҳолатда турмаслик; ўзгарувчанлик. *Баъзи тахминларга қараганда, апрель ҳазиллари апрель ойида об-ҳавонинг тез-тез ўзгариб туриши, беқарорлиги туфайли келиб чиққан.* Газетадан. *Ҳамма гап сенинг такаббурлигингу беқарорлигингда.* «Ёшлик».

БЕҚАСАМ 1 Ўриши ипак, арқоғи ипдан тўқиладиган, йўл-йўл гулли пишиқ газлама; шу газламадан тайёрланган кийим. *Бир жўра беқасам.* Беқасам тўн. ■ *Тоға ҳам эндида беқасам тўн, узун-узун қўлларини кўксиди чирмаштирганча, виқор тўкиб турибди.* М. Мансуров, Ёмби. *Гулдор тоқилик, баланд ойнали уйнинг тўри ва икки томонига беқасам кўрпачалар ёзилган бўлиб, ҳар бир меҳмон орқасига, суянса-суянмаса, катта парёстиклар ташланган.* «Ёшлик». *Баковул уларнинг белига биттадан тўнлик беқасам боғлади.* Т. Мурод, Қўшиқ.

2 кўчма Турли рангда жилоланувчи, беқасамдек тарам-тарам бўлиб товланувчи. *Офтоб тераклар орқасига ўтиб, ҳовлига беқасам соя ташлади.* С. Аҳмад, Уфқ. *Беқасам жилоли шу буюк фазо рангини, тўғриси, Тошкентдан олар.* Ф. Фулом.

БЕҚИЁС [бе.. + қиёс] **1** Қиёс қилиб, солиштириб бўлмайдиган даражада; беҳад, чексиз. *Беқиёс ҳурмат.* ■ *Алишер Навоий ижоди беқиёс уммон.* «Ёшлик».

2 Ўхшаши, тенги йўқ; мислсиз. *Беқиёс гўзаллик.* ■ *Енгил оромбахш шамолда елпинаётган гиёҳлар беқиёс чиройли, сўнги йўқ ёқимли эртақ айтаётгандек бўлди.* Шухрат, Умр поғоналари. *Ҳалима Носированинг беқиёс санъати, табиий ва бетакрор овози халқимиз қалбидан чуқур жой олган.* «Саодат».

БЕҚУВВАТ [бе.. + қувват] Қуввати, дармони оз; ҳолсиз, нимжон, заиф. *Беқувват чол.* *Оёқларим беқувват.* ■ *Қизлар беқувват бўлиб, сап-сарик, заъфарондай бўлиб, поғонадан йиқила берибди.* «Луқмони Ҳаким».

БЕҚУВВАТЛИК Қувватсизлик, мажолсизлик, нимжонлик. *Беқувватлик хасталик натижасида келиб чиқади.*

БЕҒАЛВА [бе.. + ғалва] Жанжал-сурондан, ғалвадан холи; тинч. *Беғалва иш.* ■ *Беғалва юра олмайсани?! Н. Сафаров, Кимга тўй, кимга аза. Хайрият, кайфи беғалва тарқаб кетди.* П. Турсун, Ўқитувчи.

БЕҒАМ [бе.. + ғам] **1** Ғам-ташвиши йўқ, ғам-ташвишдан холи; беташвиш. *Беғам одам.* ■ *Бу кунлар, дунёнинг иши кўпроқ маишат, емоқ-ичмоқ, тўй-томошадан иборат, деб ўйлайдиган беғам Тожбойга катта ташвиш бўлди.* П. Турсун, Ўқитувчи.

Боқи беғам Жуда ҳам беғам, бепарво одам ҳақида. *Шўх Чокар билан боқи беғам Ҳасан ҳам қилт этмай нафасларини ютиб қолишди.* С. Сиёев, Ёруғлик.

2 Бепарво, хотиржам. *Мўғуллар ҳужумни тўхтатиб қўйганларидан кейин, қўрғон ҳимоячилари беғам бўлиб қолишган эди.* М. Осим, Карвон йўлларида.

БЕҒАМЛИК Хотиржамлик, бепарволик. *Баҳорги беғамлик — кузги пушаймонлик.* Мақол. ■ *Самандаровнинг хотини.. буларнинг кулгисини эшитиб, эрининг беғамлигидан фигони чиқиб, вайсаб юриб чой қўйди, дастурхон ёзди.* А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари.

БЕҒАРАЗ [бе.. + ғараз] **1** Ўз манфаатини кўзламасдан, холис иш тутадиган, ёмонликни истамайдиган, ғаразсиз. *Беғараз одам.* *Беғараз дўст.* ■ *Халқ ғамида, эл ғамида келган беғараз.. кишиларни мингбоши масхара қилар.. қувар деб ўйламаган эдилар.* М. Исмоилий, Фарғона т.о. *Балки биз беғараз, шунчаки дўстларча гаплашиб юргандирмиз.* О. Ёқубов, Эр бошига иш тушса.

2 Ёмон ниятни кўзда тутмаган, сидқидиллик билан қилинган; холисона. *Беғараз танқид.* *Беғараз гап.* *Беғараз ёрдам.* ■ *Кўнчилик ўз тарихи ва маданиятининг беғараз таркиботчиси сифатида қолди.* Газетадан. *Етук кишиларни яна минг йиллар Халқ фарзанд атайди, жондан — беғараз.* Ф. Фулом.

БЕҒАРАЗЛИК Ғараз қилмаслик, ўз манфаатини кўзламаслик, холисоналик. *Беғаразлик, мардлик каби хусусиятлар характернинг ижобий белгиларидир.*

БЕҒАРАЗОНА айн. **беғараз.** *Беғаразона қилинган танқид фақат фойда келтиради.*

БЕҒУБОР [бе.. + ғубор] **1** Чанг-ғубордан, ифлосликдан холи; мусаффо, тоза. *Зангори осмон ҳам шундай тиниқ, шундай беғуборки, кўзни олади.* Ойбек, Танланган асарлар. *Беғубор, майин шабада эсади-ю, одамларни боғу роғларга чорлайди.* Газетадан. *Осмон кўнглим каби кенг, Кўнглим каби беғубор.* Э. Воҳидов, Муҳаббат.

2 кўчма Кўнглида ёмонлиги, кири йўқ; пок, софдил, сидқидил. *Беғубор йигит.* ■

Юзидан меҳр ёғилиб турган бу ажойиб, содда, беғубор қизга шартта уйланиб, оймини бахтиёр қилишга нима ҳалақат беради? А. Мухтор, Асарлар. *Толибжон бу содда ва лекин беғубор кишиларнинг ўзларидек беғубор суҳбатларига кулиб-кулиб, қулоқ солиб ўтирар эди.* С. Аҳмад, Жимжитлик.

3 кўчма Доғ тушмаган, покиза. *Элмурод.. қаршисида чуғурлашган, кўзлари тиниқ, қалблари беғубор болаларнинг ҳар бирини кучоқлаб, юзларидан ўнгиси келди.* П. Турсун, Ҳикитувчи. *Дуппимни ерга олиб, энди ўйлаб қарасам, Ёшлик дегани асли поклик экан, беғубор.* А. Орипов.

БЕГУБОРЛИК Софлик, покизалик; гу-борсизлик. *Кўзлар бахт-саодат ваъда қилар жим. Қалбни талпинтирар беғуборлиги.* А. Мухтор, Асарлар.

БЕҲ [ф. به — яхши; дуруст] эск. кт. Яхши, дуруст; афзал. *Уларнинг олдида менинг гўм-гўлигим беҳроқ!* С. Сиеёв, Ёруғлик.

БЕҲАД [бе.. + ҳад] Чегараси йўқ, ҳаддан ташқари; чексиз, ҳадсиз. *Болтабой отанинг қувончидан Ширмонхон ҳам беҳад шод эди.* С. Зуннунова, Олов. *Соядаги тонг салқини беҳад ёқимли ва алланечук сирли эди.* П. Қодиров, Уч илдиш. *Абдулла Қаҳҳор ада-биётимизнинг долзарб масалаларига беҳад талабчанлик билан ёндашар эди.* К. Қаҳҳорова, Чорак аср ҳамнафас. *Алжабр муал-лимаси эликдан ошган, беҳад семиз аёл эди.* «Ёшлик».

БЕҲАДИК [бе.. + ҳадик] Ҳеч бир ҳадик-сирамаган, тортинмаган ҳолда; бемалол, хавфсиз. *Кореянинг ерини қонли ёшга гарқ қилиб, Беҳадик уча бермас ўлаксахўр лочинлар.* Ф. Фулом.

БЕҲАЁ [бе.. + ҳаё] 1 Шарм-ҳаёси йўқ, орномусни билмайдиган, уятсиз, бешарм. *Беҳаё одам.* ■ *Ўғлини, бунақа беҳаё қиз экан, вақтида билиб, ўзингизни четга олганингиз яхши бўлибди.* Мирмуҳсин, Умид. *Эшқобил-нинг хотини ўта шаддод, беҳаё эмас, уни ҳурмат қилади.* «Ёшлик».

2 Одоб-ахлоқ доирасига сифмайдиган, беадаб. *Беҳаё хатти-ҳаракат. Беҳаё ибора. Беҳаё сўз.* ■ *Тангри беҳаё сўзларни гапир-увчи кишини ёмон кўради.* Газетадан.

БЕҲАЁЛИК Шарму ҳаёсизлик, уятсиз-лик, андишасизлик. *Бузуқчилик, беҳаёлик, бўҳтон-туҳматлар унинг [Амирнинг] касби бўлиб қолган эди.* Ж. Шарипов, Хоразм. - Бе-

ҳаёлик қилиб нима қилибман? — деди Салтанат Мўмин акага. О. Ёқубов, Бир фелье-тон қиссаси.

БЕҲАЛОВАТ [бе.. + ҳаловат] Ҳузур-ҳаловатдан холи, тинчлик бермайдиган; бесаранжом, тинчи йўқ, ҳаловатсиз. *Беҳаловат турмуш.* ■ *-Докторларнинг иши ўзи шунақа беҳаловат бўлар экан, — деди Ҳалима. Ҳ. Назир, Ўтлар туташганда. Беҳаловат кеча унинг назаридан анча чўзилди.* «Шарқ юлдузи». - *Тсс! — қизи кўрсаткич бармоғини қонсиз лабида босганча, беҳаловат нигоҳини унга қадади.* «Ёшлик».

БЕҲАФСАЛА [бе.. + ҳафсала] Ишга астойдил ёпишмайдиган, кунт қилмайдиган, лоқайд; ҳафсаласиз. *Беҳафсала одам.* ■ *..ўғлининг дангаса ва хотинига нисбатан беҳафсала кимсага айланганини унинг башарасидан, келиннинг кўзларидан, ўтириб-туришларидан сезиб олганди.* «Ёшлик».

БЕҲАФСАЛАЛИК Кунтсизлик, лоқайд-лик.

БЕҲАШАМ Ҳеч қандай безаги бўлмаган; безаксиз. *Чарақлаб кетди роса кўм-кўк беҳашам само, Остимда оппоқ булут, Тепам, ўнг, сўл ҳам само.* Газетадан.

БЕҲ-БЕҲ унд. с. Ҳайвон ва паррандаларни чақирши учун қўлланадиган сўз. - *Беҳ-беҳ, — деб товуқларни донга чақирар ва унинг олдида бир тўда товуқ қўтқутлашиб, дон талашар эди.* П. Турсун, Ҳикитувчи.

БЕҲБЕҲЛАМОҚ «Беҳ-беҳ» деб чақирмоқ. [Ҳайдар:] *Шу иккала хўрознинг баҳридан ўтсакмикан? — [Йўлдош:] Олдин дон сепиб, беҳбеҳлашиб кўрайлик, қани, чўқийдими, йўқми?* Уйғун, Ҳуррият.

БЕҲБУД [ф. بهبود — яхши бўлиш; сало-матлик] эск. кт. Яхшилик томонга ўзгарган; соғлом; хушҳол. *Юбориб ё бориб, беҳбуд топса Бу савдосида, яъни суд топса.* Фурқат.

БЕҲБУДЛИК эск. кт. Яхшилик; рўшно-лик; хушҳоллик. *Ғамгин бўлмай, доим беҳбудлик бўлсин.* «Нигор ва Замон».

БЕҲИ [ф. بهى , بهى — олмасимон хушбўй мева] бот. Иссиқ мамлакатларда ўсадиган, атиргуллилар (раънодошлар) оиласига ман-суб, хушбўй мевали дарахт. *Боғнинг турли жойларида ҳар хил мевали дарахтлар: нок, ўрик, беҳи, жийда ва ҳоказо анчагина.* Ой-бек, Танланган асарлар. *Моҳидил қайтиб ҳовлига тушаётганида, беҳи шохи шитирлаб кетди.* С. Зуннунова, Гулхан.

2 Шу дарахтнинг олмага ўхшаш меваси. *Сидиқжон уни [онасини] кузатиб қайтиб келганида, ток остидаги эски сўрида сочилиб ётган беҳиларга кўзи тушди.* А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари. *Хонани зира, долчин, беҳи, зиғир мойининг хуштаъм ҳиди қоплади.* С. Нуров, Майсаларни аёз урмайди.

БЕҲИГУЛ Раънодошлар (атиргуллилар оиласи)га мансуб, барглари тўгарак ёки узунчоқ бута. *Ўзбекистонда беҳигулнинг эрта баҳорда гуллайдиган тури хушманзара ўсимлик сифатида истироҳат боғларига экилади.* «ЎЗМЭ».

БЕҲИЗОР Фақат беҳи дарахтлари ўсиб ётган ер, жой; беҳи боғи. *..беҳизор манзараси ўзгача, ёш-ёш, бўйи пакана беҳи дарахтларининг серҳосил шохлари қиз кокилидек ҳар томонга наришон таралиб, ер ўпиб ётмоқда.* Н. Сафаров, Оловли излар.

БЕҲИКМАТ [бе.. + ҳикмат] 1 Теран маънога эга бўлмаган; ҳикматсиз. *Ўжарни урмайсўкмай йўлга сол.. деган гаплар дарҳақиқат беҳикмат эмас экан.* В. Рўзиматов, Сув.

2 Ижобий ёки сири хусусиятларга эга бўлмаган. *Арзон беиллат эмас, қиммат беҳикмат эмас.* Мақол. ■ *Ғамга чулганмасин ҳеч кимнинг боши, Беҳикмат эмасдир тоғларнинг тоши.* «Эрали ва Шерали».

БЕҲИС [бе.. + ҳис] 1 Бирор нарсани сезиш, ҳис этиш қобилиятини йўқотган, жонсиз, ҳиссиз. *Беҳис бармоқлар.*

2 кўчма Ҳис-туйғудан маҳрум, завқшавқсиз. *Беҳис одам.* ■ *Уста Сирожиддин Тўйчи ҳофизга жўр бўлиб юрган вақтларидан бошлаб то шу маҳалгача: «Қассобдан шоир чиқмаганидек, беҳис чалинган ғижжак арра тортишдан фарқ қилмайди», — деб юради.* Мирмуҳсин, Созанда.

БЕҲИСОБ [бе.. + ҳисоб] 1 Сон-саноғига етиб бўлмайдиган, саноғи йўқ; ҳисоби йўқ, ҳисобсиз. *Узоқда, тоғ ёнбағирларида, беҳисоб қоракўл қўйлари ўтлайди.* Мирмуҳсин, Ҳамзаободда. *Ёрматнинг қизи унга беҳисоб текин пул манбаи очган эди.* Ойбек, Танланган асарлар.

БЕҲИШТ [ф. بهشت — жаннат] Жаннат. *Сахий хор бўлмас, Бахил беҳиштга кирмас.* Мақол. ■ *Бай-бай-бай, ҳусну латофатини қаранг, беҳишт қизларидек, ҳуру ғилмонларидек.* Х. Тўхтабоев, Йиллар ва йўллар. *Сенинг огушинг офтобнинг ётоғига ўхшайди, баданингдан беҳишт ялпизининг бўйи*

келади, кўкрагингдан олма ҳиди анқиб туради. «Ёшлик».

БЕҲИШТИ бот. Узумнинг сарғиш-яшил бир нави. *Ишқомларда ток барглари сарғайиб, тоифи ва беҳишти узумлар каҳрабo тусга кирди.* Н. Аминов, Қаҳқаҳа.

БЕҲОЛ [бе.. + ҳол] 1 Ҳолдан тойган, тинка-мадори қуриган; бемажол, ҳолсиз. *Тупа хола саданинг ғадир-будур нўстлогини беҳол бармоқлари билан силаб, юзига суртди.* И. Раҳим, Ихлос. *Боши айланиб, кўзи тинди.* Тўшакка беҳол чўзилди. С. Сиёев, Аваз. *Азларов беҳол инграб ётган беморга нима деярини билмай, каловланиб қолди.* «Ёшлик».

2 Касал бўлиб қолган, бемор. *У [қизча] жуда беҳол, врачлар ва ота-онасининг сўроқларига аранг жавоб қайтарарди.* Газетадан.

3 кўчма Кучсиз, заиф. *Меникига нима мақсадда чилвир кўтариб бориб эдингиз? —Ўзим, — деди, беҳол, нимжон товуш билан [Жуман].* М. Исмоилий, Фарғона т. о. *..қияликларда беҳол чайқалаётган ёввойи писталар кўнсилларица мунг чуқтирди.* «Ёшлик». *Беҳолгина куйлайди бир қиз Бир-бир босиб, ишқом оралаб.* «Ёшлик».

БЕҲОЛЛИК Кучсизлик, мадорсизлик, заифлик. *Боши айланиб, кўзлари юмилди.* *Аъзойи баданида ёқимли титроқ, беҳоллик туйди, дард элитди.* «Ёшлик». *Тўтихон эриниб, катдан тушаркан, оёқларида аллақандай беҳоллик сезди.* Н. Аминов, Қаҳқаҳа.

БЕҲТАР I [ф. بهتر — яхшироқ] эск. кт. Афзал, яхши; яхшироқ. *У.. бу кунни беҳтар билар.. эди.* А. Қаҳҳор, Сароб.

БЕҲТАР II Қулупнайнинг йирик бир нави.

БЕҲУДА [ф. بهوده — фойдасиз, маъносиз, бекор(га)] I Ҳеч қандай нафи, фойдаси йўқ; бефойда. *Беҳуда жанжал.* *Беҳуда кучаниш белни синдирар.* Мақол. ■ *Бағзилар эса умрини беҳуда ўтказди.* Т. Ашуров, Оқ от. *Камолиддин унинг олдига беҳуда келганини тушунди.* «Шарқ юлдузи».

2 Амалга ошмайдиган, рўёбга чиқмайдиган; пуч, хомхаёл. *Беҳуда умид.* ■ *Қоратой Йулчининг тадбирларини маъқул кўрмади, ҳар бир фикрнинг беҳуда эканини тушунтиришга тиришди.* Ойбек, Танланган асарлар.

3 Ўринсиз, ноҳақ. *Шокир ота беҳуда тўхматга қолади.* Ойбек, Танланган асарлар. *Беҳуда жабр кўрганлардан меҳримизни дариф тутмайлик.* Газетадан. *Нусратбек ўғлини*

беҳуда ургани учун унга қарашга уялиб, ўзини беаёв койиди. С. Нуоров, Майсаларни аёз урмайди.

БЕҲУДАГА *рвш.* Бўлар-бўлмасга, бе-корга, ўринсиз. *Беҳудага хафа бўлманг.* ■ -«Обид кетмон» лақабини беҳудага тақадиларми? – дейди кулиб Хатиб домла. А. Қодирӣ, Обид кетмон.

БЕҲУДАЛИК Бирор-бир иш-ҳаракатнинг фойдасизлиги. *Нусратбекнинг Гулхайрига юзургиси келди, лекин энди беҳудалигини ўйлаб, ҳазин хўрсинди, қалқиб кетди.* С. Нуоров, Майсаларни аёз урмайди. *Кечаги эҳтиросли сўзларни эсларкан, энди уларнинг беҳудалигини ҳис қилди.* «Ёшлик».

БЕҲУДУД [бе.. + ҳудуд] Чексиз, чегарасиз, чеки кўринмайдиган, беҳисоб. *Онаҳон беҳудуд фалак сари учиб бормоқда.* Мирмуҳсин, Илдизлар ва япроқлар. *У туфайли чеккан аламлари шунчалар беҳудудки, у дунёбу дунё унутолмас керак.* Н. Қиличев, Чигириқ. *Севги – бир дунёдир, сирли, беҳудуд, Унда бор айрилик, унда бор висол.* Н. Муҳаммад, Баҳор таронаси.

БЕҲУДУДЛИК Чегараси кўринмаслик, чексизлик, беҳадлик. *Инсон ўз оқибати билан, меҳр-карами, шафқатининг беҳудудлиги билан, керак бўлганда, бир-бирининг ёнига кира олиши.. билан улуғ.* Газетадан.

БЕҲУЗУР [бе.. + ҳузур] Безовта, ҳаловатсиз. *Туни билан алоқ-чалоқ туш кўриб чиққани учунми, ўзини беҳузур сезди.* «Ёшлик».

Беҳузур бўлмоқ Ўзини алланечук ёмон ҳис этмоқ. [Элмурод] *Беҳузур бўлиб, саратон иссиғига чидамаган семиз одамдай тўлғанди.* П. Турсун, Ўқитувчи. **Кўнгли беҳузур бўлмоқ** Кўнгли алланечук ёмон бўлмоқ. *Денисов.. кўнгли беҳузур бўлиб, қаттиқ ўқчиди.* Ойбек, О. в. шабадалар. **Кўнглини беҳузур қилмоқ** Кўнглини айнитиб, алланечук ёмон аҳволга солмоқ. *Туғриси айтганда, гап тинглаш ҳам кўнглини беҳузур қилади.* А. Қодирӣ, Обид кетмон. *Нусратбекнинг томоғи ачишди, аччиқ тамаки хиди ва тахир таъми кўнглини беҳузур қилди.* С. Нуоров, Майсаларни аёз урмайди. *Илиққина сув юрагини оздириб, кўнглини беҳузур қилди.* «Саодат».

БЕҲУНАР [ф. *بيهنر* – истеъдодсиз, қобилиятсиз] *айн.* ҳунарсиз.

БЕҲУРМАТ [бе.. + ҳурмат] Ҳурмат-этибор қозона олмаган; ҳурматга сазовор бўлмаган, ҳурмати йўқ; ҳурматсиз. *Беҳурмат одам.*

Беҳурмат қилмоқ Ҳақорат қилиб ёки бетакаллуф (дағал, кўпол) муомала билан кимсанинг обрўсини тўкмоқ. -*Қариб, миянгизни еб қопсиз, кўздан ҳам қопсиз, – деди [Тешабой] чолни беҳурмат қилиб.* М. Исмоилий, Фарғона т.о. *Олим, фозилларни беҳурмат қиладиган, одобдан беҳабар, тўнг кимса билан худо ҳаттоки гўр қўшни қилмасин.* К. Яшин, Ҳамза.

БЕҲУРМАТЛИК Ҳурмат, иззатга сазовор эмаслик; ҳурмати йўқлик.

БЕҲУШ [ф. *بيھوش* – ҳушини йўқотган, ҳушсиз; ақлсиз] 1 Ўзини билмайдиган ҳолда; ҳушидан, ўзидан кетган, ҳушсиз. *Беҳуш бўлмоқ.* ■ *Нормат.. беҳуш хотиннинг юзига сув сепди.* И. Раҳим, Чин муҳаббат. *Бир кечаю бир кундуз беҳуш бўлиб ётибман.* А. Қаҳқор. Кўшчинор чироқлари.

Беҳуш қилмоқ 1) ҳушидан кеткизмоқ, ухлатиб қўймоқ (мас., дори бериб). *Хлороформ билан беҳуш қилмоқ;* 2) кўчма эс-ҳушини олиб қўймоқ; бошини айлантирмоқ (мас., бирор руҳий таъсир кўрсатиб).

2 Эс-ҳушини йўқотган, хаёли паришон; руҳсиз. *Маърифат бошини эгиб, беҳуш уйга кирди.* С. Аҳмад, Ойдин кечалар.

БИ- [лот. *bi* – икки < *bis* – икки марта] Байналмилал ясама (қўшма) сўзларнинг таркибий қисми бўлиб, нарса ёки белгининг иккиталигини билдиради, мас: *биметалл, бином.*

БИАТЛОН [би.. + юн. *athlon* – мусобақа, тортишув] *спрт.* Қишки спорт ўйинларидан: 20 км ли чанғи пойгасида милтиқдан икки марта (тик турган ва ётган ҳолда) нишонга отишдан иборат мусобақа.

БИББИНОЙИ [ф. *بيبنوایی* – кўриш; узоқни кўришлик] *с.т.* Туппа-тузук, балодек; кўнгиладигдек. *Ўғлим ўртоқлари билан биббинойидек юради.* Газетадан. *Ҳозир ҳаммом биббинойи тураржой хизматини ўтаяпти.* Т. Аҳмедов, Таажжуб.

БИБИ 1 шв. Онанинг ёки отанинг онаси; буви (набирага нисбатан). *Танглайим кўтарган бибим бечора Ким эди, билмайман, ўлгандир, эсиз.* Ф. Фулом.

2 Ҳурмат юзасидан, одатда кекса аёллар исмига қўшиб ишлатилади, мас. *Меҳри биби, Хайри биби.* ■ *Тонг отар-отмас Сидқий ҳовлисига икки ён қўшни – Зайнаб биби билан Ҳамида хоним – ранги оқариб кириб келишди.* Мирмуҳсин, Чодрали аёл. *Жаҳон*

биби Зубайданинг кўнглини олиб, онасининг аҳволини сўради. К. Яшин, Ҳамза.

3 Хотин-қизлар исмининг олд ёки орқа қисмида келиб, кўшма исмларни ҳосил қилади: *Бибигул, Бибинисо, Бибинор, Биби-санам; Давлатбиби, Кенжабиби, Кимсан-биби.* ■ [Йўлчи] Сингелиси билан бирга, мумкин бўлса, унинг [Гулнорнинг] онаси Гулсумбидини ҳам аравага солиб, қишлоққа олиб боришни истаганини айтди. Ойбек, Танланган асарлар.

Биби Сешанба этн. Ип йигирувчи хотинларнинг муқаддас саналган афсонавий ҳомийси (пири) бўлиб, тақводор хотинлар унинг шарафига сешанба кунлари махсус маросим ўтказилади. [Холжон хола] Ҳар икки ҳафтада Биби Сешанба онанинг дастурхонини ёзиб, «мушкулкушод», чилтонларга атаб шавла қилади. Файратий, Довдираш. «Биби Сешанба», «мушкулкушод» каби маросим, урф-одатларни билишга Ҳамзанинг ўзи ҳам жуда қизиқар. эди. К. Яшин, Ҳамза.

БИБИШ 1 эск. Хукмронлар, зодагонлар наслига мансуб бўлган аёлларга мурожат ёки ҳурмат билдириш шакли. -Эй бибишим, мени десангиз, Чамбилга борманг.. - деди Оққиз Зулфизарга. «Зулфизар билан Авазхон». *Курсангиз, кўнглингиз тўлар, Рост айтаман-да, бибишим.* «Нурали».

2 Ҳурмат юзасидан хотин-қизлар исмига қўшиб ишлатилади. *Адолат бибиш, Холнисо бибиш.*

БИБИШАК [«биби» ва «шоҳ» сўзларидан] Майда мунчоқлардан териб ясалган, бўйинга ёки бошга тақиландиган заргарлик буюми, тақинчоқ. *Бибишак икки учи юқорига қайрилган ярим ой шаклида бўлиб, ўртасига ромб ёки гунча шакли жойлаштирилади..* «ЎЗМЭ».

БИБЛИОГРАФ Турли соҳаларга оид адабиётлар рўйхатини, библиографиясини тузувчи мутахассис, библиография олими. *У кутубхонада библиограф бўлиб ишлайди.*

БИБЛИОГРАФИК Библиографияга, адабиётлар рўйхатига оид. *Библиографик кўрсаткич. Библиографик маълумотлар.* ■ Ҳиндистон ҳақида библиографик асар ҳам тайёрланмоқда. «ЎТА». *Кутубхона ўқувчилар учун ҳар ойда тўрт марта библиографик обзор ўтказиб туради.* Газетадан.

БИБЛИОГРАФИЯ [юн. biblion – китоб + grapho – ёзаман] **1** Босма асарларнинг

илмий тавсифи ва батартиб кўрсаткичларини тузиш, улар ҳақида ахборотлар тайёрлаш, уларни тарғиб қилиш билан шуғулланувчи соҳа. *Бир қанча кутубхоналарда библиография билимларини тарғиб қилиш суст ташкил қилинган.* Газетадан. *Библиография бўлими ташкил топган йиллардан то ҳозиргача 90 хил адабиётлар кўрсаткичи тузди ва нашрдан чиқарди.* Газетадан.

2 Бирор мавзу ёки соҳага оид илмий асарлар, манбалар, китоблар рўйхати. *Терминологияга оид библиография. Ўзбек тилшунослиги бўйича библиография.*

БИБЛИОТЕКА [юн. biblion – китоб + theke – омбор] **1** Китоблар тўплами. *Олимнинг шахсий библиотекаси.*

2 айн. кутубхона.

БИБЛИЯ [юн. biblia – китоблар] Яхудийлик ва христианликда муқаддас ҳисобланган диний китоблар мажмуаси. *Библия энг қадимги адабий ёдгорликлардан бири бўлиб, диний панд-насиҳатлар, ақидалар, башоратлар, дуолар, солномалар, масаллар, ишқий ва фалсафий дostonлар, ҳикоят, ривоят ва мактублардан иборат.* «ЎЗМЭ».

БИГИЗ 1 Пойабзалдўзларнинг кўнни, терини тешиш учун ишлатадиган ёғоч сопли, нина учли металл асбоби. *Ҳунари йўқ кишидан Бигизи бор ямоқчи яхши.* Мақол. *Уста пичоққа ёлчimas, этикдўз – бигизга.* Мақол. ■ *Чол бигиз билан ташмини тешаркан, муртида кулиб қўйди.* «Ёшлик».

2 Найзадек, нинадек учли, ингичка нарса. *Юраги бигиз санчилгандай оғриди.* «Шарқ юлдузи». *Оқ қайинга суяниб, махорка чекиб турган.. бигиз мўйлов йигит саҳнадан асло кўз узмади.* А. Муҳиддин, Оташ қалбли қиз.

3 Ништардай ўткир, аччиқ сўз, таъна; койиш. [Йўлчи:] *Андак инсоф керак, уят керак. Чолнинг меҳнатда чириган кўксига бизини қадайверманг!* Ойбек, Танланган асарлар.

Бармоқни (ёки қўлни) бигиз қилмоқ қ. бармоқ 1. Тили бигиз Аччиқ сўзли; баджаҳл, қаҳрли. *Не-не тили бигиз келин-аймоқ, эр қилиб, эрга ёлчимаган қизлар борки, эшик қолиб туйнукдан захрини сочиб кетади.* Шухрат, Умр поғоналари.

БИГИЗЛАМОҚ 1 Ҳамма ёғига бигиз санчмоқ, бигиз уриб тешик-тешик қилмоқ.

2 кўча Ништардек ўткир, аччиқ сўзлар айтмоқ. -Ҳа, энди икковлашиб, мени бигиз-

ланглар! — деди жаҳли чиққандай қошларини чимириб Комила. Ойбек, О.в. шабадалар.

БИГИЗПОШНА Бигизсимон, бигизга ўхшаш пошналар оёқ кийими. *Қайиқсимон бигизпошналар, нейлон қўлқопчалар..* Газетадан.

БИГИЗТУМШУҚ зоол. Калта думли, тумшуғи узун жуда кичкина сайроқи қушча.

БИДИЛЛАМОҚ айн. бидирламоқ. — *Опа-чи, опа, дадам хўп дедилар, — деди бидиллаб Ёдгор. Р. Файзий, Кишиларимиз қиссаси. Бош агроном ранглар, чувак юз, бидиллаб гапирадиган шигит эди. С. Сиеёв, Отлиқ аёл.*

БИДИР-БИДИР тақл. с. Жуда ҳам тез, лаби лабига тегмай гапирадиган; шундай гапириш. *Бидир-бидир бола. ■ Ҳадеб бидир-бидир қилаверма! Бидир-бидир тинмайди. Т. Мурад, От кишнаган оқшом.*

БИДИРЛАМОҚ Жуда ҳам тез, лаби лабига тегмай гапирмоқ, атрофдагиларга эътибор бермай гапиравермоқ. *У [Ҳафиза] лаби лабига тегмай бидирлаётган Раънонинг самимий гапларига қулоқ соларди-ю, хаёли бошқа ёқда эди. Мирмуҳсин, Умид. — Ада, адажон, келдингизми! — Умида отаси бағрига энтикиб, бидирлаб кетди. Д. Нурий, Осмон устунни.*

БИДОН [фр. bidon <юн. pithon — бочка, ёки сканд. bida — ваза] Сууюклик солинадиган қопқоқли идиш. *Баширжон бидон ва халтани кўтарди. Н. Аминов, Қаҳқаҳа. Манави бидонда жувоз ёғи, бу сатилда намадўр, бодринг, мева-чева бор. Н. Аминов, Ёлғончи фаришталар.*

БИДЪАТ [а. بدعت — янгилик, янгилик киритиш; динга қарши хатти-ҳаракат] **1** дин. Диний ақидаларга киритилган ўринсиз ислоҳ, динга хилоф янгилик, динда кейинчалик пайдо бўлган нарса. *Мирароб мадрасасининг катталари бу «бидъатнинг гуноҳини ҳам» Мулла Туроб бўйнига юкладилар. С. Айний, Эсдалиқлар. — Ислоҳ, албатта, лозим, — патнуснинг четини бармоқлари билан чертиб, бепарволик билан сўзлади Ҳакимбойвачча, — бизда ҳар хил бидъат ишлар кўп. Ойбек, Танланган асарлар.*

2 Эскидан қолган урф-одат, расм-русм. *Катта эна, катта бувалардан қолган урф-одатларга унамай, бидъат деб қарашар экан, биз ота-оналарда нима гуноҳ? К. Яшин, Ҳамза. — Чилим чекиш бидъат, — деди мулла, — буни қилган одам гуноҳкор бўлса ҳам, кофир бўлмайди. С. Айний, Қуллар.*

БИДЪАТКОР дин. Диний ақидаларга, динга уларга нисбатан хилоф бўлган ислоҳлар киритиш тарафдори; бидъатчи. *Зоҳиран қилган ҳурмат ва таъзимларимиз садқаи кетсин унга.. кўнгиш учун қиё боқмай ўтди-я, бидъаткор. Ж. Абдуллахонов, Тўфон.*

БИДЪАТЧИ 1 айн. бидъаткор.

2 Эски урф-одатларга, расм-русмларга берилган киши.

БИЁ-БИЁ [ф. بيا — бу ёққа кел]: **кўз(лар)и биё-биё бўлмоқ ёки сузилмоқ 1)** кўзини уйку босмоқ, кўзи қисилмоқ (маслик ёки чарчокдан). *Валихоннинг кайфи ошиб, кўзлари биё-биё бўлиб сузиларди. Ш. Тошматов, Эрк қуши. Толибжон мудраб, аранг уйига етиб келди. Иккинчи қаватга чиққанида ҳам, кўзи биё-биё бўлиб, тикка турганча ухлаб қолгудек ҳоли бор. С. Аҳмад, Сайланма; 2) ишва билан, хумор билан боқмоқ. ..аввал манави титраб-қақшаётган аёлни.. жой қолса, кўзларини биё-биё сузиб турган анави офатижон жувонни миндирасан. Н. Қиличев, Чигириқ.*

БИЁБОН [ф. بيا بان — қақроқ чўл, саҳро] Сувсиз ва гиёҳсиз тақир, чўл, саҳро. *Яхшиликни дарёга қил, биёбондан топ. Мақол. ■ Пашиша Саиджалолхонни эргаштириб, бир биёбонга олиб чиқди. А. Қаҳҳор, Асарлар.*

БИЁВ-БИЁВ тақл. с. Кўбиз, чанг, қовуз ёки баъзи қушлар чиқарувчи овоз ҳақида. [Юнус Ражабий] *Карнао сурнай, қизлар ҳайитларда лабига қўйиб, биёв-биёв қилиб чаладиган чангдан тортиб мусиқа санъатимизнинг меросхўр хазиначиси бўлди. Шукрулло, Жавоҳирлар сандиғи. Зарғалдоқ, нима-нима дегандай, яна «биёв-биёв» қилади. М. Мансуров, Ёмби.*

БИЖ-БИЖ тасв. с. Бижирлаб, гимирлаб ётган, гиж-гиж; сон-саноксиз (қурт-қумурсқа ва ш.к. ҳақида). *Ариқдаги сув биж-биж қурт.*

БИЖАНАК Милодий 1-минг йилликнинг иккинчи ярмида Орол денгизи бўйлари ва Каспий денгизининг шарқи ва шимолида яшаган бир қанча туркий қабилаларнинг умумий номи; печенеглар.

БИЖИЛДОҚ с.т. **1** Ҳеч кимга гап бермайдиган, гап билан ҳаммани енгадиган; гапдон. *Бижилдоқ хотин. ■ Айвонда бу хонадоннинг бижилдоқ бекаси. Ойбек, Навоий. Исмат ака 30 йиллик педагогик фаолияти давомида бир неча минг олов болалар*

ва бижилдоқ қизалоқларнинг миясига билим, мурғак қалбига.. одоб сингдирган моҳир тарбиячилардан. Газетадан.

2 Тинимсиз сайрайдиган, шовқин қиладиган (қушлар ҳақида). *Фақат ўнгда, терак бўйи настликда, сой шовуллайди, рўпарадаги қалин боғлар кўйида бижилдоқ қушларнинг чулдираб сайрагани эшитилади.* «Ёшлик».

БИЖИЛДОҚЛИК Ҳеч кимга гап бермаслик, эзмалик. *Ўз бижилдоқлиги билан колхозда «Қумри қақилдоқ» деб ном чиқарган аёл.* А. Мираҳмедов, Ўтюрмаклар.

БИЖИЛЛАМОҚ I айн. бижирламоқ I. *Осон савол тушиди, «беш» кўйса ҳам бўларди, деб хурсанд бижиллади.* Мирмуҳсин, Умид. *Бора-боргунча бижиллаб, қулоқни батанг қилаверди.* «Ёшлик».

БИЖИЛЛАМОҚ II айн. бижирламоқ II. *Кўкариб кетган бу сассиқ сувда бижиллаб ётган ҳар хил қуртлар, тушган ерида бир-икки қилпанглаб, дарров ўларди.* М. Исмоилий, Фарғона т.о. *Баргларда бижиллаб ётган кўм-кўк, хира ширинча юз-кўзинг демай ёпишиб олади.* А. Кўчимов, Ҳалқа.

БИЖИМОҚ айн. бижғимоқ. *Йўлчи отхонанинг бир томонида уйлиб, сасиб, бижиб ётган гўнгни катта ерга элтиш учун арава қўшишига киришган эди.* Ойбек, Танланган асарлар. *Бу бижиб, сасиб кетган хонани шамоллатинг, тозаланг!* А. Муҳтор, Асарлар.

Бижиб ётибди с.т. *Жуда кўп, тўлиб ётибди.* *Унда пул бижиб ётибди.* ■ *Ҳали ичи қора душман чиёндек бижиб ётипти.* А. Муҳтор, Опа-сингиллар.

БИЖИР-БИЖИР I: бижир-бижир қилмоқ (ёки гапирмоқ, сўзламоқ, товуш чиқармоқ) айн. бижирламоқ I. [*Қизлар*] *Шокир отанинг томи лабига қатор тизилишиб, бу «маҳсидўз қиз» билан бижир-бижир сўзлашиб кетар эди.* Ойбек, Танланган асарлар. *Гавҳарнинг бижир-бижир қилиб гапириб ташлагани шунчалик кулгили эдики, у ўзини тўхтатолмай, нафаси етмай, энтикиб қоларди.* Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол.

БИЖИР-БИЖИР II тақл. с. I айн. биж-биж. *Гуштни бижир-бижир қурт босибди.*

2 *Кўзга гимираётгандек, жимир-жимир қилаётгандек туйиладиган ва бир-бири билан чатишиб, тутшиб, чаплашиб кетган майда нарсалар ҳақида.* *Бижир-бижир хат.* *Бижир-бижир қилиб тикилган гул.* ■ *Поён-сиз қирларнинг ниҳоятсиз бижир-бижир кўк*

гиламлари. А. Қодирий, Ўтган кунлар. *Атлас кўйлак киймайман, Бижир-бижир гули бор.* «Кўшиқлар».

БИЖИРЛАМОҚ I Ҳеч кимга гап бермай тез-тез, лаби лабига тегмай гапирмоқ; гапдонлик, маҳмадоналик қилмоқ. *«Сал ҳовлиқмароқ бўлса ҳам, жуда очиқ қиз экан, бижирлайвериб, келган докторларнинг ҳам бошини айлантириб юборди» — дилидан ўтказди Равшан.* Ф. Мусажонов, Равшан. *Карима хола кўлларини пахса қилиб бижирлай кетди.* «Муштум».

БИЖИРЛАМОҚ II Бижғиб, гужғон ўйнаб, қайнаб ётмоқ; бижғимоқ (қурт-қумурсқа, майда жониворлар ҳақида).

БИЖҒИМОҚ I Микроорганизмлар ёки улар ажратадиган ферментлар иштирокида парчаланиб ачиб, қайнай бошламоқ (органик моддалар ҳақида). *Ёзда қимизлари бижғиб ётади.* Ойбек, Танланган асарлар. *Қаердаки бижғиган ахлат мавжуд бўлса, унинг устида бадхўр ҳашаротлар гужғон ўйнайди.* «Муштум».

2 Ҳавоси бузилиб, сасиб кетмоқ; озодаликка риоя қилмай ивирсиб ўтирмоқ. *Худо ҳақи, уйингдан ялли вагоннинг иси келади.* *Бижғиб кетибди.* А. Қаҳҳор, Сароб. -*Пайпоғингиз қурсин, бижғиб кетибди.. ахлатга опчиқиб ташладим, — деди хотини Орифжонга.* С. Аҳмад, Сайланма. -*Мен биламан, — деди домла, — опангиз табиати жуда нозик кўринади.* Бунинг олдида *Тўпанинг бижғиб ётиши яхши эмас.* А. Қаҳҳор, Сароб.

3 *кўчма* Аччиқ гап, фисқу фасод қилмоқ. *Нималар деб бижғиятсиз?*

4 *кўчма* Тўлиб-тошиб, гуж-гуж бўлиб ётмоқ; авж олмақ, кўпаймоқ (иғво, фитна ва ш. к. ҳақида). *Бижғиб борур фитнаю фасод, Имонларга, ҳайҳот, тушиди дарз.* М. Али, Боқий дунё. *Унинг [Қоплонбекнинг] айёр кўзи ичида қайнаб, бижғиб ётган алам ва нафратни, баъзан-баъзан юрагини фош қилиб қўйи дер эди.* Шухрат, Жаннат қидирганлар.

БИЗ ки. о.м. 1-ш. кўпл. 1 Сўзловчи ва унинг атрофидагилар; сўзловчи ва у кўзда тутаетганлар. *Кеча станциядан чиққан автобус бугун бизни тонготарда мўлжалдаги жойга ташлаб кетди.* Ў. Усмонов, Сирли соҳил. *Бизлар, бизлар, биз эдик, Бизлар бир талай қиз эдик.* *Бизларни уздилар.* *Бир инга тиздилар (Гармдори).* 3. Ҳусайнова, Ўзбек халқ топишмоқлари.

2 Биринчи шахс «мен» ўрнида ишлатилиб, камтарлик ёки, аксинча, мақтаниш, гурурланиш, пинҳона гурур маъноларини ифодалайди. - *Ким талабгор?* - *Мана, биз талабгор.* ■ - *Бизга ҳам хат борми?* — дейди Муниҳон. «Гулдаста». *Асал отлиққа йўқ, ҳали биз пиёда-ку!* А. Қаҳҳор, Асарлар. *Энди бизни қийнамай, ўзлари қуйсинлар! Қўларидан ҳеч шароб ичмаганмиз.* «Гулдаста».

3 Ўрин-пайт келишиги қўшимчасини олиб, «юртимизда», «элیمизда», «орамизда» каби маъноларни англатади. *Сурнайчининг зўрлари бизда бўлади.* С. Сиёев, Ёруғлик. *Нон-насибанг бизда бўлса, қоларсан.* Ойбек, Танланган асарлар. *Лекин, ўртоқлар, бизда ялқовлар йўқ.* А. Қодирий, Фирвонлик Маллавай.

БИЗ-БИЗ тақл с. Визиллаган нозик товуш ҳақида. *Бизбизак биз-биз айланади.*

БИЗБИЗАК Тўгарак шаклдаги чарм ёки тугмача тешиқларидан ип ўтказиб ясалган ва ипини чийратиб, икки учидан тортганда, тез айланиб, «биз-биз» овоз чиқарадиган ўйинчоқ. *Бизбизакни ипга тақиб, гиз-гиз ўйнайман.* Ойбек, Болалик. *Мотор бизбизакдай гувуллаб, жон-жаҳди билан айлана бошлади.* «Ёшлик».

БИЗБОП Сўзловчи ва у кўзда тутаётганларга тўғри келадиган, уларнинг дидига мос. *Айланай, болам, бир бизбоп сотадиган нарсаларинг борми?* «Луқмони Ҳаким». *Афсуски, улар орасида бизбоп, яъни халқнинг тили учидан турган муҳим муаммолар кўтарилган асарлар кам учрайпти.* Газетадан.

БИЗИЛДОҚ зоол. Бизиллаган овоз чиқарадиган ҳашарот. *Супа ёнида шўрага қўнган бизилдоқ бир маромда мунгли бизиллайди.* С. Нуров, Майсаларни аёз урмайди.

БИЗИЛЛАМОҚ Бизиллаган товуш чиқармоқ. *..атрофда сукунат ҳукмрон.. На бир қуш сайрайди, на бир бизилдоқ бизиллайди.* С. Нуров, Нарвон.

БИЗНЕС [ингл. business — иш, машғулот] Даромад келтирадиган, фойда олиш мақсадлари кўзланган ва қонунларга хилоф бўлмаган ҳар қандай ташкилий, хўжалик фаолияти; тижорат; ишбилармонлик. *Бизнес, хўжалик юртишии кўламига қараб, йирик, ўрта ва кичик турларга бўлинади.* «ЎЗМЭ».

БИЗНЕСМЕН [ингл. businessman — бизнес билан шуғулланувчи шахс] айн. **ишбилармон.**

БИЗНЕСЧИ айн. **ишбилармон.** *Орамизда пешқадам зиёлилар, номдор бизнесчилар.. бор.* «Муштум».

БИЗНИКИ эг. оим. 1-ш. кўпл. 1 Сўзловчига ва у кўзда тутаётганларга тегишли, қарашли. *Бу йилги экинлар, мевалар бизники бўлади.* Ойбек, Танланган асарлар. *Гапир, ҳа, гапир!* ..*Сенинг гапинг гап-у, бизники гап эмасми!* А. Қаҳҳор, Жонфигон.

2 *от* өзф. Бизнинг уй, бизнинг ҳовли. *Ўрмонжон Сидиқжоннинг қулоғига: -Мехмонларни бизникига олиб бор, мен орқаларингдан бораман, — деди.* А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари. *Оббо, жиян-е, бизникини топиб келдингми? Ҳа, сўраб-сўраб, Маккани топадилар.* Ойбек, Танланган асарлар.

3 *от* өзф. (асосан кўпл. шаклда) Бизга тегишлилар; биз томондагилар. *Бизникилар галаба қозонди.* ■ -*Бизникиларнинг аҳволи қалай?* — сўради Йўлчи. Ойбек, Танланган асарлар.

БИЗОАТ [а. بضاعت — мол, товар] эск. Орттирилган, тўпланган мол-дунё, бойлик; бисот. *Агарда бирон истаб келган нимарса ўз бизоатида бўлмаса, бир бошқа бор одамдан бўлса ҳам олуб бермоққа хизмат қилур.* Ҳамза.

БИЗОН [лот. bison — ёввойи буқа] зоол. Жуфт туёқдилар туркумининг қувушшоҳилар оиласига мансуб ёввойи қорамол. *Бизонлар зубрларга қараганда бирмунча кичикроқ бўлади.* Н. Мавлонов, Қорамолчилик.

БИЗҒАЛДОҚ зоол. Турнасимонлар туркумининг тувалоқлар оиласига мансуб чўл қуши.

БИЙ 1 тар. Қабиланинг ёки қабилалар иттифоқининг бошлиғи, тўраси; кўчманчи ёки ярим кўчманчи туркий халқларнинг уруғ оқсоқоли. *Хон билганни бий билар, Сўзлагудай ҳадди йўқ.* Мақол. ■ *Излаганим бийнинг қизи, Жоним синглим, хуш қол энди.* «Алпомиш». *Яна катта-кичикларни йиғиб, номдор бийлардан ўн кишини Бойсарини олиб келгани юборди.* «Алпомиш».

2 Юқори мартабали кишиларни улуғлаш учун ишлатилган сўз ёки уларга берилган унвон. *Сиз улуг мартабали меҳмондўст Фиждудовон беги Норбўтабий бинни Шодибекка этиб маълум бўлсинки..* М. Жўрабоев, М. Б. мартабаси.

3 Қозоқларда ва қирғизларда: оқсоқол (қ. оқсоқол 2). *Мен умримда тұрт хон кўрдим, Талай бий кўрдим.* Миртемир.

БИЙ II Танасининг узунлиги 3,5 см гача бўлган, узун сариқ тук билан қопланган заҳарли катта ўргимчак. *Дарвоқе, заҳарли бий ҳам ўз авлодларини худди шу тарзда ташқи душмандан ҳимоя қилади.* «Фан ва турмуш». *Пилладан эндигина чиққан бийчалар дарҳол она бий устига ғуж-ғуж бўлиб жойлашиб олади.* «Фан ва турмуш».

БИЙ III: бий дала Очиқ, кенг яланг дала, бийдай дала. *Бий далада ўзимизни совуққа олдирмаслик учун белкурак билан окопни чуқурроқ қазирдик.* Б. Имомов, Ҳорманг, қуролдошлар. *Кунни кеча ўт қовжираб ётган бий далада бир неча соат мобайнида азим бино қад кўтармоқда.* Газетадан.

БИЙБУВА тар. эск. Эркаклар уюштирадиган зиёфатларда бошчилик қилувчи киши.

БИЙДАЙ, -дек I Очиқ, яланг; кенг. *Бийдай дала.* *Бийдай чўл.* *Бийдай дашт.* *Бийдай сахро.* ■ *Атроф бийдай дала, илиқ чўл шамоли эсади.* С. Аҳмад, Қадрдон далалар. *Бийдай дашт.* Сокинлик. *Отлар олға босади.* Ш. Холмирзаев, Қил кўприк.

2 Роса, боплаб. *Вой-й, соат тўққиз, Сайфиддин ака.* *Ойим мени бийдай қовурадиган бўлдилар-да.* Газетадан. *Маратни бийдай қовурди.* Ж. Абдуллахонов, Хонадон.

БИЙИ шв. айн. биби. *Она бийим соғмилар, жияним Жумагул бардамми?* Ж. Шарипов, Хоразм. *-Бийи, сиз ҳам кетинг, - деди Баҳригул.* Н. Қиличев, Чиғирик.

БИЙЛАМОҚ I Ботиниб рўпара келмоқ, яқинига йўламоқ, бетламоқ. *Унга ҳеч ким бийлай олмайди.*

2 шв. Эгалик, хўжайинлик қилмоқ, бошқармоқ. *Яхши ўғил бийлар ота молини, Ёмон ўғил сочар ота молини.* Мақол. ■ *Садқайи ота кетинг! Шу муштумдай қизни ҳам бийлай олмайсизми?!* Ойбек, Улуғ йўл.

БИЙЛАТМОҚ Бийламоқ фл. орт. н. *У ҳеч кимни ёнига бийлатмайди.* ■ *Ҳар бир иш унинг [кундошининг] буйруғи билан бўлади, ҳеч нимага мени бийлатмайди.* Ойбек, Танланган асарлар. *У [Салим чол] ариқ лабига ўрнатилган каравотини саҳарлардан ҳеч кимга бийлатмай ўтирарди.* «Гулистон».

БИЙЛИК I Уруғ ёки қабила бошлиғи вазифасини адо этишлик. *Бийлик қилмоқ.* *Бийлик ҳуқуқи.*

2 Эгалик, идора қилиш ҳуқуқи; ҳукмронлик, хўжайинлик; эрк, ихтиёр. *Ўз бийлигинг ўзингда, Ишрат, сафолар қурдинг.* Файратий. *Рўзгорга ким бийлик қилади? Жанжалга мана шу нарса кўпроқ сабаб бўларди.* Ойбек, Танланган асарлар. *Қиз меники, бийлиги ҳам менда.* Уйғун, Асарлар.

3 Хоҳиш, ирода, буйруқ. *..давринг шундай разъездлари келадики, унда тўхтаб-тўхтамаслик амирлар, хонлар, хоқонлар амри билан эмас, балки оддий машинист бийлиги билан бўлажак.* Ф. Фулом. *Агар ҳар бир ташкилот.. ўз бийлигича қувур ётқизса, бу кўча уч қайта кавланади.* П. Қодиров, Эрк. *-Ўтир, дам ол! - бийлиги ўтадиган кишилар оҳангида деди она.* Ойбек, О.в. шабадалар.

БИЙРОН I [ф. بَران — ўткир, кескир] I: **тили бийрон** Бурро-бурро гапирадиган, гапга чечан; сўзамол, гапдон. *Қизлик уйнинг тили бийрон, Совчиларнинг тили тийрон.* Мақол. ■ *Нуқра шаддодгина, тили бийрон қиз эди.* С. Кароматов, Сўнги бархан. *Бироқ Ҳабибанинг тили узунроқ, бийронроқ эди.* Қ. Кенжа, Тоғ йўлида бир оқшом.

2 кўчма Сайроқи. *Дехқон тол тагига чўзилди бирпас, Тинди шохчадаги қушча ҳам бийрон.* А. Орипов. *Ўртанган авжлари бир бор титраса, Бийрон булбуллардан кабоб муҳайё.* Ф. Фулом.

БИЙРОН II [ф. بريان — қовурилган; қовурилган гўшт] Тобиға етказиб қовурилган, пиширилган. *Кўрган киши ҳуснига бўлур ҳайрон, Ҳар ким кўрса, бўлар юраги бийрон.* «Эрали ва Шерали».

Жиги бийрон қ. жигибийрон. *Кампирнинг жиги бийрони чиқди.* А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари.

БИЙРОН-БИЙРОН рвш. Бурро-бурро, аниқ-аниқ, пухта-пишиқ. *Унинг [Лавлининг] бийрон-бийрон сўзларини эшитган Мирҳосил буткул маҳлиё бўлиб, термилиб қолди.* Ҳ. Фулом, Машғал. *Ўзингиз ёш бўлсангиз ҳам, сўзларингиз бийрон-бийрон экан.* С. Зуннунова, Гулхан.

БИЙРОНЛАШМОҚ Нутқи тиниқлашиб бормоқ; тобора гапдон, сўзамол бўлмоқ. *Гўё зеҳни боягидан ҳам ўткирлашиб, тили бийронлашиб кетгандай, шўх, кулгили гаплар хаёлига узидан-ўзи қуйилиб келарди.* О. Ёқубов, Мирзатерак. *Бу оҳанг Пулатжоннинг юзларида табассум пайдо қилди, кўзлари сузилиб, тили бийронлашди.* Ойбек, Ҳикоялар.

БИЙРОНЛИК Сўзга чечанлик, гапдонлик; нотиклик. *Набиранинг бийронлиги, ҳозиржавоблиги бувини лол қолдирди. «Мустум».* -Сиз бошламайсизми, Рўзихон! — деди шогирдининг бийронлигини яхши кўрадиган Шоира. «Ёшлик».

БИЙЧА Бий II сўзининг кичр. шакли. *Пилладан эндигина чиққан бийчалар дарҳол она бий устига гуж-гуж бўлиб жойлашиб олади. «Фан ва турмуш».*

БИКА I шв. айн. бека. *Тиккан тўни қамчидай, Қайин бикасига бир салом: «Кўшиқлар».*

2 шв. Аёллар қўшма исмларининг биринчи ва иккинчи қисми. *Бикабуви, Бикажон; Ойбика, Холбика, Суюмбика.*

БИКАМЕРАЛИЗМ [фр. bicameralisme] ҳуқ. Парламентнинг икки палатали тизими.

БИКАРБОНАТЛАР [би.. + карбонат] ким. Карбонат кислотанинг нордон тузлари.

БИКАЧ шв. айн. бекач. *Бойбўрининг Бодом бикадан бўлган Ултонтоз деган яна бир ўғли бор эди. «Алпомиш».* Ултонтознинг энаси Бодом бикачнинг тилини олаҳакка чўқиб, соқов бўлиб қолган эди. «Алпомиш».

БИКВАДРАТ [би.. + квадрат]: мат. биквадрат тенглама Тўртинчи даражали тенгламанинг хусусий ҳолати.

БИКИР Пишиқ, бақувват. *Бикир йигит. ■ Ҳамроқул ака — бақувват, бикир киши.* Газетадан. *Дўстмуҳаммад мешкобчи ўрта бўйли сариқ мўйлов, бикир йигит бўлиб.. бошқа мешкобчилардан кўпроқ меҳнат қилар эди.* С. Абдулла, Мавлоно Муқимий.

БИКР [а. بکر — соф, тоза; бокира] эск. кт. **1** Янги, очилмаган, қўл тегмаган; тоза.

2 кўчма эск. кт. Ифбатли қиз, бокира.

БИЛА эск. поэт. айн. билан. *Лаби лағлинг била сарғу равонинг Бағишлар оби ҳайвону тириклик. Атоий. Олимжон 16 соатлик мўдатни газета, журнал каби кўнгул очқичлари бўлган саҳифалар била ўтказуб, Тошкент истансасига етди.* Ҳамза, Асарлар.

БИЛАГУЗУК Аёллар билакка тақадиган зийнат буюми, тақинчоқ. *Яналоқ билагузук. Бодомча билагузук. Илонбоши билагузук. Бақабош билагузук. Олтин билагузук. ■ Ҳаммасини этагимга тўкди: билагузук, тилла баргак, тиллақош, марварид-маржон, ҳар хил узуклар.* М. Исмоилий, Фарғона т.о. *Узун кўнғир сочлар ўтирганда ер ўпар, билагузук таққан билаклари оппоқ, беғубор эди.* С. Зуннунова, Олов.

БИЛАК I Қўлнинг тирсақдан кафт бўғимигача бўлган қисми. *Ота — билак, Она — юрак.* Мақол. ■ *Унинг билаклари оппоқ, эр кишининг иштаҳасини кўзгайдиган ажиб эди.* С. Аҳмад, Уфқ. *Чарос титраб энтикар, аммо қаришлик қилмас, ингичка қўллари Ёдгорнинг билагига осилганча, ожизгина силкинарди.* Ў. Ҳошимов, Қалбинга кулоқ сол.

2 с.т. айн. қўл I. *Ғайратсиз билак — ўринсиз тилак.* Мақол. *Билаги зўр бирни йиқар, билими зўр мингни йиқар.* Мақол. ■ *Ҳозир юрагида ўти, билагида кучи, қалбида виждони бўлган ҳар бир кишининг ўрни пахтазордадир.* Газетадан.

Билак кучи 1) қўл кучи, жисмоний куч. *Галла халқимизнинг пешона тери, билак кучи билан бунёдга келганлиги учун ҳам азиз ва муқаддасдир.* Газетадан; 2) меҳнат ва унинг маҳсули. *Хонлар, подшоҳлар хазинасидаги олтинлар манбаи ҳам фуқаронинг билак кучидир.* А. Қодирий, Меҳробдан чаён. **Билагида кучи бор** *Куч-қуввати бор, меҳнатга лаёқатли, бақувват. Менга билагида кучи бор эр йигит керак!* С. Сиёев, Ёруғлик. *Энди яна бир билагида кучи борга муҳтож экан.* П. Турсун, Ўқитувчи. **Билак шимариб айн. енг шимариб қ. шимармоқ.** -*Бўрон тўхтагач, ундан ҳам яхшироқ ишляпмиз, — деди Бекбўта билакларини шимариб.* Ш. Рашидов, Бўрондан кучли.

БИЛАКС айн. билъакс. *Хатиб домла ўз фикрини, эмиш-мемишни янгилаб олишга мажбур бўлади, чунки, билакс, унга нон қолмайди.* А. Қодирий, Обид кетмон.

БИЛАКМА-БИЛАК Бир-бирининг билакларини тутган ҳолда. *..анҳор ёқасида билакма-билак сайр этиб юришлар.* «Ёшлик».

БИЛАКУЗУК Калтакесакларнинг кўпинча танаси тўқ кулранг, икки ёнида қорамтир йўллари бўладиган тури.

БИЛАН кўм. **I** Бош келишикдаги турли сўзлар билан ишлатилиб: 1) иш-ҳаракатнинг амалга ошишидаги биргалик, ҳамкорликни ифодалайди. *Отам билан келдим. ■ Кўчаларни, қишлоқни, айниқса Маҳваши билан бирга дарс тайёрлаган жойларни.. жуда-жуда кўмсадим.* Т. Ашуров, Оқ от; 2) иш-ҳаракат ёки ҳодисага восита бўлган нарсани билдиради. *Ошининг таъми туз билан, одам таъми сўз билан.* Мақол. *Сут билан кирган — жон билан чиқар.* Мақол. ■ *Косада лағмон кўтариб кирган Марғуба бир қўли билан*

ишани ушлади. С. Зуннунова, Кўк чироқлар. Инсон хатони кўпроқ ўз тили билан содир қилади. Газетадан; 3) иш-ҳаракатнинг тарзи, ҳолати ва ш. к. ни билдиради. Бутун кучи билан. Ботирлик билан. Осонлик билан. Диққат билан. ■ Хатда Санобар эрининг.. қайтишини сабрсизлик билан кутаётганини ёзар эди. С. Зуннунова, Кўк чироқлар. Акбарали тупроққа ёнбоши билан тушди. С. Аҳмад, Уфқ. Ойша хола бу овозни бутун қалби, борлиги билан тингларди. С. Зуннунова, Кўк чироқлар; 4) иш-ҳаракатнинг қачон содир бўлгани ва қанча вақт давом этганлигини билдиради. Маҳваш ҳам кундузи билан шу ерда бўлади. Т. Ашуров, Оқ от; 5) иш-ҳаракатнинг бирор жой бўйлаб йўналишини билдиради. Бу растада икки томонда беш-олтита катта дўкон бўлиб, тор, камгак йўл билан базозликка, шоҳифурушлик растасига туташар эди. Ойбек, Танланган асарлар; 6) иш-ҳаракат ёки ҳолатнинг рўй бериши, юзага чиқишига қайси нарса сабаб (асос) бўлганлигини билдиради. Командирнинг буйруғи билан келдим. ■ Ҳар бир нарсага олдиндан ҳукм этиш тўғри эмас.. ҳар бир иш Оллоҳнинг буйруғи билан бўлади. Ойбек, Танланган асарлар.

2 бркт. боғл. өзф. 1) гап бўлақларини, асосан, уюшқ бўлақларни боғлайди ва вазифасига кўра «ва» боғловчисига тенг келади. У қалам билан қоғозни чўнтагига солиб, ўрнидан турганда, Бўтабой келди. А. Қаҳҳор, Асарлар. Булар кўздан ғойиб бўлгандан кейин, Канизак билан Сидиқжон бутанинг орқасидан чиқишди. А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари; 2) пайт ва тўсиқсиз эргаш гапли қўшма гапларда бош гап билан эргаш гапни боғлаш учун хизмат қилади. Дераза очилиши билан, Йўлчи бошини кўтарди. Ойбек, Танланган асарлар. Бармоқ сараклатиб, сўзга оғиз жуфтлаши билан, бийдан йўтали тутди. А. Обиджон, Аканг қарағай Гулмат. Ҳалво деган билан, оғиз чучимади. Мақол. Ер бўлгани билан, ҳосил бўлмаса қийин. А. Қаҳҳор, Кўшчинор.

Шу билан 1) қ. **шу(нинг) билан**; 2) шу ерда, шу ерга келганда. Шу билан ишни тўхтатамиз. Шу билан мажлис тамом; 3) шундай қилиб; ҳуллас. Шу билан, Умри бе-ном-нишон йўқолди. А. Қаҳҳор, Хотинлар. **Шу(нинг) билан** Шунинг баробарида, шу билан бир қаторда. Шунинг билан маълум

қиламизки.. Шунинг билан етиб маълум бўлсинки..

БИЛАНГ-БИЛАНГ: биланг-биланг қилмоқ айн. билангламоқ. Балиқдай биланг-биланг қилиб, гоҳ униси ўзиб кетади, гоҳ буниси. Ҳ. Назир, Ёнар дарё.

БИЛАНГЛАМОҚ 1 Эгилиб-тўғриланиб ҳаракат қилмоқ, илондек тўлганмоқ, ҳар томонга чайқалмоқ. Унгрининг қоқ ўртасида йўғонлиги билакдай келадиган илон биланглаганча у томон ўрмаламоқда эди. «Ёшлик». Илон биланглаб қоча бошлаган эди, хода билан урдим. С. Анорбоев, Йўлда йўлдош бўлганлар.

2 кўчма Қинғир-қийшиқ, эгри-бугри кўринишда бўлмоқ. Тоғнинг кунгай ёнбағридан биланглаб тушган ёлғизоёқ сўқмоқ йўл унга ёд бўлиб кетган. «Ёшлик».

БИЛАР-БИЛМАС рвш. Аниқ билмаган, хабардор бўлмаган ҳолда, аниқ билмасдан туриб. Билар-билмас гапирма. ■ Зулукни, билар-билмас, касалликни аниқламай туриб, дуч келган жойга солиш ярамайди. «Саодат». Дунёда олтиндан китобдир қиммат, Билар-билмас, устоз, жавоб айладим. «Нурали».

БИЛАРМОН 1 Ҳар нарсадан хабардор, билагон, билимдон. Билармон одам. ■ Ўз ишига ақли етадиган, анчагина билармон бўлгани учун.. уни ҳам ёнимга ишга олдим. Шукрулло, Сайланма. ..Икки билармонни текширишга юбориб, олган маълумотим шуми? Ҳ. Назир, Кўктерак шабадаси.

Иш билармон қ. ишбилармон. Сўз умуман Қосимжон бойвачча тўғрисида кетди, унинг иш билармонлиги, тараққийпарварлиги айтилди. А. Қаҳҳор, Асарлар. **Ўз билармон қ. ўзбилармон.** Бошқаларнинг ишини камситишни яхши кўрган бу «ўз билармон» одам бу гал жиндай ён беришга мажбур бўлди. Ойбек, Танланган асарлар. ..халқнинг айтган сўзини ерга урма, ўзи билармон бўлма. «Муроджон».

2 кест. Ўзини билимдон деб фаҳмлайдиган; ўзбилармон. Ҳар вақт ўз гапини маъқуллашга, билармон бўлиб кўринишга уринади. Газетадан.

БИЛАРМОНЛИК 1 Бой билимга эгалик; билимдонлик, билимлилик.

2 Билагонлик, билармонлик даъвоси.

Билармонлик қилмоқ Ўзини билимдон фаҳмлаб иш тутмоқ, билар-билмас иш қилмоқ, гапга араллашиб кетмоқ. Баъзи бир енгилтак одамлар, билармонлик қилиб, ҳадеб

бидиллайверса, ҳай, сал оғирроқ бўл, дегандек елкасидан босиб қўйилади. Шукрулло, Жавоирлар сандиғи.

БИЛАҒОН 1 с.т. Кўп нарсадан хабардор бўлган, кўп биладиган, билармон. У баъзи нарсаларни катта танаффусда билағон ҳамкурсларидан сўраб олмоқчи эди. П. Қодиров, Уч илдиз. *Узиям чўрткесар, билағон одам эди. «Ёшлик».*

2 «Аслида ҳеч нарсани билмайдиган», аравани қуруқ олиб қочувчи. *Сен жуда билағон, ҳаддан ташқари билағон бўлиб кетибсан. С. Зуннунова, Кўзлар. Доимо ўзингизни билағон, бошқаларни нодон ҳисоблайсиз. Мирмуҳсин, Меъмор.*

БИЛАҒОНЛАРЧА *рвш.* Кўп нарсани билганларга ўхшаб, билағонлар каби. *Болалардан бири нимадир демоқчи бўлиб, энди оғиз очган эдиямки, иккинчиси билағонларча жавоб берди. Н. Улуғжонов, Кичик ҳикоялар.*

БИЛАҒОНЛИК Кўп нарсани билишлик, кўп нарсдан хабардорлик; билимдонлик. *Билағонлигини кўрсатиб қўйгим келди. «Шарқ юлдузи». Миробиднинг билағонлиги қўзиб, гап бошлаётувди, атроф олатасир бўлиб кетди. Газетадан.*

БИЛВОСИТА [a. بالواسطة — ёрдамида, воситасида] Бирор кимса ёки нарса воситасида, бавосита. *Бирор соҳа йўқки, унга ўқитувчининг бевосита ёки билвосита қўшган ҳиссаси бўлмасин. Р. Усмонов, Одобнома. Муаммо янги метод — билвосита ўлчаш билан ҳал этилади. Газетадан.*

БИЛГАНИЧА *рвш.* Қайси даражада билганига, хабардор бўлганига яраша, баҳоли қудрат, қўлидан келганича; режасиз, палапартиш. *Ҳамма ўз билганича қичқиради, зулмдан, жабрдан шикоят қилади, зорланади. Ойбек, Танланган асарлар. Ҳар ким билганича насиҳат қила бошлади. Ойбек, Танланган асарлар. Ҳозир Амударё ва Сирдарё сувларидан ҳар ким ўз билганича ишлатиб, фойдаланмоқда. «Фан ва турмуш».*

БИЛГИЛАРИЧА *айн. билганича.* ..маъмурлар ўз билгиларича халққа янги солиқ соладилар. Ойбек, Навоий.

БИЛГИР *айн. билгич.* Билгирларни мунда айтиб келинганлар, Нима бўлса, ҳисобида бўлинганлар. «Юсуф ва Аҳмад». *Билгир экан келган Сахмон, ҳамма гапни айта солди. «Ҳасанхон».*

БИЛГИЧ Яхши биладиган, билармон, топқир (одам). *Бозорга хабар қилинганлар, бу-*

ларнинг тилини билгич одам чиқиб қолар. «Ёдгор». Халқдан чиққан билгичлар ахир тўғри йўлни топади-да. Ойбек, Болалик. Билгич одамлар, ҳар қандай ҳолда ҳам тажрибага мурожаат қилган маъқул, дейишади. «Фан ва турмуш».

БИЛГИЧА *рвш. айн. билганича.* Аманжон ердан ўз билгича фойдаланади. С. Сиёев, Аваз.

БИЛДИРГИЧ *айн. маълумотнома.*

БИЛДИРИШ 1 Изҳор қилиш, маълум қилиш, хабар бериш. *Миннатдорчилик билдириш. Ишонч билдириш. Эътироз билдириш. ■ Абдулла ака.. кейинчалик ҳам [қора хатни] билдиришга журват толмади. Э. Раимов, Ажаб қишлоқ. Биров келганини билдириш учун секин йўталиб қўйди. М. Исмоилий, Фарғона т.о. Йўлчи қизнинг бундай туйғунлиги ва фидокорлигига ўзининг чуқур ташаккурини қандай билдиришни билмай қолди. Ойбек, Танланган асарлар.*

2 расм. Кўпчиликка етказиш, маълум қилиш учун тайёрланган ёзма ёки босма хабар, эълон; билдиришнома.

БИЛДИРИШНОМА Юқори органлар ёки мансабдор шахсга бирор маълумотни етказиш лозим бўлганда тақдим этиладиган муфассал ёзма ахборот. *Кимга йўлланганига қараб, билдиришнома ички ва ташқи турларга бўлинади. «Иш юритиш».*

БИЛДИРМОҚ 1 Билмоқ 1-5 фл. орт. н. Қоровул томоқ қириб, ўзининг уйғоқ эканини билдирди. Мирмуҳсин, Умид. *Наврўз Янги кун, Янги йил деган маънони билдиради. «Фан ва турмуш». Бу ҳам сенинг ўз ишингга садоқатининг зўрлигини билдиради. С. Аҳмад, Юлдуз.*

2 Ошкор қилмоқ, сездирмоқ; очмоқ. *Жўмард йўқлигини билдирмас, тулпор — очлигини. Мақол. ■ Кўрганнинг тили билдирар, Куйганнинг — дили. М. Исмоилий, Фарғона т.о. Бу сирни эригдан бошқа ҳеч кимга билдирма. А. Қодирий, Ўтган кунлар. Меҳмон борса бахилларнинг уйига, Атай қопиб, ҳарна феълин билдирар. «Юсуф ва Аҳмад».*

3 Изҳор қилмоқ, айтмоқ. *Азизхон қўлини кўксига қўйиб, миннатдорчилик билдирди. С. Аҳмад, Уфқ. Улар ачиниб, Муроддан аҳвол сўрашди, ҳамдардлик билдиришди, кўнглини кўтарашди. Т. Ашуров, Оқ от. Ҳар қандай инсон ўз фикрини билдириб, қалбини ёзишга ҳақли. О. Мўминов, Хиёбондаги уч учрашув.*

4 Далолат бермоқ, кўрсатмоқ. *Отларнинг кишини, одамларнинг ҳой-ҳуйлаши манзилнинг яқинлигини билдирар эди.* М. Исмоилий, Фарғона т.о. *Қизил чироқ ёнди бирдан, Тўхташимни билдириб.* «Ёш куч».

БИЛЕТ [фр. billet < лот. bulla – хатча, расмий ёзувли кичик хат] 1 Бирор нарса (транспорт воситалари)дан фойдаланиш, бирор жойга (театр, спорт саройи ва б.) кириш ҳуқуқини берадиган ҳужжат, чипта. *Трамвай билети. Циркка кириш учун билет.* ■ *Тўғри вокзалга келиб, Кўнгирот поездига билет олдим.* С. Сиёев, Ёруғлик. *Кондуктор бизнинг рўпарамизга келиб қолди. Мен дарҳол Ҳафизахонга итифот қилдим: -Билет олдингизми, йўқми, Ҳафизахон? «Гулдаста».*

2 Бирор ташкилот, партия, ижтимоий-сиёсий гуруҳга ёки ҳарбий соҳага аъзоликни, алоқадорликни тасдиқловчи расмий ҳужжат. *Партия билети. Аъзолик билети. Студентлик билети. Ҳарбий билет.* ■ *Халқ-демократик партиясининг янги аъзоларига партия билетлари топширилди.* Газетадан. *У ерда [тугунчада] Дадахон аканинг ҳарбий билети, алақандай ташаккурномалар.. бор эди.* Э. Раимов, Ажаб қишлоқ.

3 Имтиҳон саволлари ёзиб қўйилган варақа. *-Билет олинг, – деди. Имтиҳон пайтида билет нима-ю, чўғ нима! Шафқат тилагандай секин қараб қўйдим.* Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол. *Имтиҳон қоғозини ташлаб, дуч келган билетни олдим.* Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол.

4 Ўйинда пул ёки бошқа хил ютуқлар чиқишини ваъда қилиб сотиладиган ҳужжатлар. *Лотерея билети.* ■ *Жўравой билетларни қўлига олганч, мажбурлаб берилган лотереяларга кўпинча ютуқ чиқади, деган миш-мишларни эслаб, кўнглида қандайдир умид учқунини йилт этди.* «Ёшлик».

БИЛЕТЧИ Театр, кинотеатр, истироҳат боғи, стадион ва ш. к. жойларда томошабинларнинг билетини текширувчи ходим, назоратчи.

БИЛЖИНГ-БИЛЖИНГ: билжинг-билжинг қилмоқ Кўп гапирмоқ, эзмалик қилмоқ, ўринсиз гапни кўпайтирмоқ. *Бир бедаво, эзма, чакагага суюнган экан, Зўҳранинг уйдаги аҳволи, машғулотини суриштириб, билжинг-билжинг қилади.* А. Муҳиддин, Айбсиз айбдор.

БИЛЖИРАМОҚ I Алжирамоқ, жуда эзмалик қилмоқ, кераксиз гапни кўпайтирмоқ. *Вақил.. маориф тўғрисида ҳам «оқ ваҳма» қилган ва куракда турмайдиган мантиқлар ёзиб, билжираган эди.* Газетадан.

БИЛЖИРАМОҚ II айн. билчилламоқ. *Тўсатдан шамол эсди. Билжираб ётган далада ёйилиб юрган қўй-қўзиларнинг туёқлари, жунларига ёпишган лой музлади.* С. Анорбоев, Оқсой.

БИЛИК эск. Билим, илм; ақл. *Кетурдилар ҳакими нуктадонни, Билик бирла жаҳон ичра жаҳонни.* А. Навоий, Фарҳод ва Ширин.

БИЛИМ I Объектив борлиқ ҳақидаги ёки муайян (илмий, маданий, маърифий, маънавий, ҳарбий ва б.) соҳаларга оид илмий, амалий маълумотлар, тушунчалар мажмуи; илм. *Тил билими. Ер билими. Ҳуқуқ билими. Билим бахт келтирар.* Мақол. ■ *Билим – олтиндан қиммат, қиличдан кескир, замбаракдан кучли.* Газетадан. *Чинакам хаёл гениал билим талаб қилади.* С. Кароматов, Олтин қум. *Биздан талаб қилинадиган нарса бутун куч ва ҳарбий билимни ишга солиши..* Н. Сафаров. *Шу [газета ва журналлар ўқиш] билан дунёвий билимларга бўлган ташналикларини қондирар, оламдаги гаплардан хабар топар эди.* К. Яшин, Ҳамза.

2 Ўқимишлилик даражаси, маълумот, қобилият (эрудиция). *Унинг билими зўр. Билимим етишмайди. Билаги зўр бирни йиқар, билими зўр мингни йиқар.* Мақол. ■ *Бу мансабга у ҳалол меҳнати, билими, эл ишига садоқати тўфайли эришди.* Газетадан. *Менга қолса, институтга эшик қолиб, тешикдан кирмагани маъқул.. Ўз билими билан кирсин.* Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол. *Ёдгор унинг отини билолмай қолган бўлса ҳам, билимига тан берган, узоқ вақтгача қизнинг гапларини, чиройли чехрасини унутолмай юрган эди.* Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол.

Билим юрти 1) ўқув юрти (мактаб, институт ва ш. к.) *Педагогика билим юрти;* 2) тар. 1930 йилгача: ўрта педагогик ўқув юртарларининг номи. *Тошкент ўзбек билим юрти.*

БИЛИМДОН I Билимларни мукамал эгаллаган; катта илмга, маълумотга эга бўлган; билагон, ўқимишли; билимли. *Билимдон одам.* ■ *Нодон зарбоф тўнда ҳам нодон, Билимдон чирик чопонда ҳам билимдон.* «Қанотли сўзлар». У – билимдон ва меҳрибон

устоз, мураббий, сирдош дўст, куюнчак ва меҳнаткаш инсон. «Ёшлик». Ақлли, билимдон киши суви мўл дарёдек шовқин-суронсиз умр кечиради. Р. Раҳмон, Меҳр кўзда.

2 Катта иш тажрибасига эга; ўз ишини, соҳасини яхши биладиган; омилкор, билармон. *Билимдон ишчи.* ■ Уни [Хадичани] қишлоқ аёлларининг энг ўқтами, билимдони деб мақташар эди. Ҳ. Назир, Сўнмас чақмоқлар.

БИЛИМДОНЛИК Билимларни пухта эгаллаганлик; билагонлик. *Мударрислар ўз билимдонликларини кўрсатиб обрў орттириш учун бирон масала устида итдек олишар эди.* П. Турсун, Ўқитувчи.

Билимдонлик қилмоқ айн. билармонлик қилмоқ қ. билармонлик.

БИЛИМДОР кам қўлл. айн. **билимли.** -Хўп бўлмаса, — деб темирчини етти йил ўқитиб, илмдор, билимдор қилган экан. «Луқмони Ҳаким». -Сизни илмдор, билимдор қилишликка тоқатим камроқ, — дебди. «Луқмони Ҳаким».

БИЛИМЛИ айн. **билимдон 1.** Билимли ўзар, билимсиз тўзар. Мақол. Устоз билимли, шогирд илми. Мақол. Олтин ерда қолса ҳам, билимли йўлда қолмас Мақол. ■ Азизанинг назарида, ҳар томонлама мукамал, одобли, билимли йигит шу эди. Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол.

2 Ўз касбининг устаси, моҳири, тажрибакор. *Зироат илмига олим, билимли деҳқонсан. Ҳабибий. Билимли, кўзли деҳқонларни кўрдик. Ҳабибий.*

БИЛИМСИЗ 1 Билими, илми йўқ; маълумоти йўқ, ўқимаган; нодон. *Билимсизга иш йўқ, ишсизга ош йўқ.* Мақол. ■ Навоий билимсиз табибларни жаллод шогирдига ўхшатади. «Фан ва турмуш».

2 Турмуш тажрибасига эга бўлмаган, турмушнинг икир-чикирларини билмайдиган; тажрибасиз. *Чўл ўзлаштириш, чўлда ишлаш билимсизга қийин экан.* «Ўзбекистон кўриқлари».

БИЛИМСИЗЛИК Билим бойликларидан беҳабарлик, жаҳолат. *Жаҳолат зулматида кўп замон беҳуда умр ўтди. Оғир ғафлатда қолганмиз, билимсизлик бало келди.* Ҳабибий. [Латофат] *Кўпинча театр санъатидан билимсизлигини ўйлаб, ҳозирги муваффақиятларининг вақтинчалигини тобора яққолроқ ҳис этиб, ич-этини ер эди.* С. Кароматов, Ҳижрон.

БИЛИНАР-БИЛИНМАС Деярли сезилмайдиган, билинмайдиган даражада, салпал билинадиган. *Раъно бурни устидаги билинар-билинмас марварид резаларини рўмоли билан артди.* А. Қодирий, Меҳробдан чаён. *Аланга ёлқинида қизнинг киприклари, лаблари билинар-билинмас нафис ҳаракатлар қилаётганга ўхшаб кетди.* П. Қодиров, Юлдузли тунлар.

БИЛИНАРЛИ Билинадиган, сезиладиган, сезиларли. *Билинарли ўзгарिश. Ер билинарли даражада силкинди.*

БИЛИНГВИЗМ [би.. + лот. lingua — тил] Икки тилда сўзлай олишлик; икки тилни билишлик; икки тилдан фойдаланишлик; икки тиллилик. *Ўзбек-тожик билингвизми. Ўзбек-рус билингвизми.* ■ Бу диалект.. билингвизмни сақлашига қараб характерланади. «ЎТА».

БИЛИНИБ-БИЛИНМАЙ рвш. Унчалик сезилмаган ҳолда, билинар-билинмас даражада. *Бек бир муддат унинг ниҳолдек бўйбастига, ҳалтилаган кўйлак тагида билиниб-билинмай турган ингичка белчаси, озгин елкаларига илк дафъа мўъжизага дуч келган одамдек маҳлиё термилди.* «Ёшлик».

БИЛИНМОҚ 1 Очиқ-ошкор ҳолатли бўлмоқ; ошкор бўлмоқ. *Мард майдонда билинар. Мақол. Дўст юзидан билинар, Душман — изидан.* Мақол. *Қинғир иш қирқ йилдан кейин ҳам билинади.* Мақол.

2 Намоён бўлмоқ, сезилмоқ, акс этмоқ. *Сабрлилик мусибатнинг биринчи дақиқаларида билинади.* «Фан ва турмуш». *Унинг энсаси қотгани билиниб турарди.* С. Сиёев, Ёруғлик.

БИЛИНТИРМОҚ **Билинмоқ** фл. орт. н. *Алимардон чолғунинг у ёқ-бу ёғини айлантириб кўраркан, тагин билинтирмай уф тортиб қўйди.* Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол. *Севги юракка билинтирмай кириб олади, деганлиги шу бўлса керак.* Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол.

БИЛИТТИФОҚ [a. بالاتفاق — ҳам-жиҳатлик билан, келишиб; тасодифан] рвш. эск. Иттифоқлик, аҳиллик билан, маслаҳатлашиб, келишиб. *Икки меҳрибон билиттифоқ фақир бошимни икки қилишга қарор берибдилар.* А. Қодирий, Кичик асарлар.

БИЛИШ 1 **Билмоқ** фл. ҳар. н. *Ҳид билиш. Ҳар ким ўз вазифасини билиши керак.* ■ -Пул топиш қийин, — соқолини тараб деди бой, —

аммо пул харажат қилишни билиш ундан ҳам қийин. Ойбек, Танланган асарлар. Агар ҳамма нарсани олдиндан билиш мумкин бўлганида, унинг ҳеч бир қизиги қолмасди. Т. Ашуров, Оқ от. *Олдин дарёнинг чуқур, сазё жойларини билиш керак.* Ойбек, Танланган асарлар.

2 Борлиқ ва унинг объектив қонуниятларини ўрганиш, англаш, ўзлаштириш, эгаллаш. *Билиш назарияси. Тилнинг ривожланиш қонуниятларини билиш.* ■ *Шариат ақидаларига доир масалалардан яна бири худони билиш хусусиятидир.* «ЎТА». *Китобни ҳудди равишда дунёни билишнинг қўдратли воситаси деб атайдилар.* Газетадан.

3 Бир-бирини яхши билиш. *Бир кўрган таниш, икки кўрган билиш.* Мақол.

4 Хабар олиш, кириб кўриш. *Зумрадни билиш эсингиздан чиқмасин, ая!* С. Зуннунова, Олов.

БИЛИШИМЧА *крш. с.* Менга маълум бўлишича, менинг билишимга қараганда, билинг тахминимча. *Бу ишга, билишимча, ҳозир жазм қилдинг.* Ойбек, Танланган асарлар. [Ҳожжи:] *Бурунги замонда битта одам, менинг билишимча, жуда нари борса, уч ярим пуд пахта терар эди, ҳозир йигирма беш пудга етказиб терар эмиш.* А. Қаҳҳор, Асарлар.

БИЛКУТ *этно.* Қадимий туркий қабила-лардан бирининг номи. *Ўша кезларда Улуғбекка оталиқ қилиб туркларнинг билкут қабиласидан чиққан йирик амир Шохмалик тайинланади.* Б. Аҳмедов, Улуғбек.

БИЛЛА *с.т.* Бирга, биргаликда. *Билла бормоқ. Билла бўлмоқ.* ■ *Соқибулбул Шодмон мерган, Ҳасанхонман билла кетди.* «Гулнорпар». *Исфаҳондан билла келган, Кўшимга сардор бўлган..* «Юсуф ва Аҳмад».

БИЛЛИАРД *айн. бильярд.* *Биллиард столи.* ■ *Бировлар овқатланмоқда, яна бировлар биллиард ўйнамоқда.* И. Раҳим, Ихлос.

БИЛЛИАРДХОНА *Биллиард ўйини учун мўлжалланган, биллиард ўйналадиган хона.* *Ўртада ошхона, катта биллиардхона.* Мирмуҳсин, Қаҳрамоннома. *Ёзги мавсумга пухта тайёргарлик кўрилди. Биллиардхона ҳам кенайтирилди.* Газетадан.

БИЛЛО *с.т. айн. биллоҳ.* *Билло, азиз хислатда мандан яхшидур хасчи.* Ҳамза.

Биллоий азим айн. биллоҳи азим қ. *биллоҳ. Минг биллоий азим, агар шу ерларга араванинг гунчагини кўмсангиз, қайрағоч кўкариб чиқади.* “Ўзбекистон кўриқлари”.

Биллоҳил-азим айн. биллоҳи азим қ. *биллоҳ. Қичқирма, биллоҳил-азим, бошингни кесаман.* Ҳамза, Паранжи сирлари.

БИЛЛОҲ [а. بالله — Аллоҳга қасамки] *эск.* *Худо ҳақи. Биллоҳ, ҳар рақат намозга юкунганимда, Бобо Машрофни ёдга олиб, халлоқи олам раҳматини тилаймен.* «Ёшлик». *Жаҳондин ким десун биллоҳ керакмас манга жон онсиз.* Бобур.

Биллоҳи азим Улуғ худо ҳақи.

БИЛЛУР [ф. بلور — хрусталь; кристалл] **1** *Юқори навли тиниқ оқ шиша ва ундан ясалган қимматбаҳо идиш-оёқ; хрусталь. Биллур қадаҳлар. Биллур қандил. Биллур кулдон.* ■ *Асл молга ўхшайди, биллур гулдон.* М.М.Дўст, Лолазор. *..уй эгасига яна катта мартабалар тилаб, биллур қадаҳларни жаранглатишди.* Мирмуҳсин, Қаҳрамоннома. *..шинда биллур қандил, деворда афғон гилам.* С. Сиёев, Эркаклар эртаги.

2 эск. айн. кристалл. *Энди кўтарила бошлаган офтобнинг нури довсиз-дарахтсиз чўли қоплаб, қор биллурларини олмос майдаларидай ялтиратаётган бўлса ҳам, уларни эрита оладиган таъсирга эга эмас эди.* С. Айний, Қуллар.

3 кўчма *Оппоқ, беғубор, мусаффо. Валижон биллур тошлар орасидан қайнаб чиқаётган тиниқ сувга қадалиб, хиёл жим қолди.* О. Ёкубов, Лолазор. *Шағал тошлар устида шарқираб оқаётган тоғ суви — биллур.* Мирмуҳсин, Меъмор.

БИЛЛУРИЙ *айн. биллурсимон.* *Қани у дарёлар — биллурий сувлар, Қани у тўлқинлар, зангори ҳаво! И. Маҳмуд, Эътироф. Таъзим сенга, она ер! Биллурий сувларинг эса зилол боғлар, сўлим оромгоҳлар ҳадя этади.* Газетадан. *Яхмак отасан шодон қийқириб, Овозинг жаранглар биллурий богда.* А. Орипов.

БИЛЛУРИН *кам қўлл. поэт. 1* *Биллурдан қилинган; биллур каби тиниқ, шаффоф. Биллуриин қадаҳ.* ■ *Шифтда биллуриин қандил.* С. Аҳмад, Пойқадам. *Зумурад бутқоққа олтин чанқоқда Биллуриин май тутар кўркам пахтазор.* Ф. Фулом.

2 эск. *Кристаллардан тузилган; кристалик.*

БИЛЛУРСИМОН *Биллурга ўхшаш, монанд; биллур каби. Ҳаво очиқ, аёз, еркўк оппоқ қор. Тўлин ой шўғласида қор парчаси биллурсимон товланади.* Файратий, Узоқдаги ёр.

БИЛМАК *поэт. айн. билмоқ* 1. Ҳолингни билмакка келдим, Сўзлашиб турмакка келдим. «Нурали». Билмак бўлсанг унинг севгисин, Қалбинг тингла, шошма, ошиқма! Шукрулло, Сайланма.

БИЛМАМ *поэт.* Билмадим, билмайман. Билмам, авлоди башарму ё пари фарзандиму? Ҳабибий. Билмам, на таманнодир фикри билад шод ўлмас, Ҳар кеча тонг отгунча рухсору чароғ истар. Ҳабибий.

БИЛМАСЛИК Бирор нарса, воқеа ёки ҳодисадан беҳабарлик. Тил билмаслик биринчи ҳафталарда уларни қаттиқ қийнади. Ойбек, Танланган асарлар. *Отабек ила қутидорларнинггина эмас, ҳатто поччам ила жиянимнинг ҳам маним бу ишда иштироким борлигини билмасликлари керакдир!* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

Билмасликка олмоқ Ўзини беҳабардек қилиб кўрсатмоқ, билмагандай бўлмоқ, ўзини беҳабардек тутмоқ. *Тантубойваччанинг нафаси ичига тушиб кетди, лекин бу ўн-ғайсиз, чатоқ аҳволдан қутулиш учун яна ўзини билмасликка олди.* Ойбек, Танланган асарлар. *Паролга жавоб берса берди, бермаса ўзимни билмасликка олиб, алоқанинг бошиқа йўлини излайман.* К. Яшин, Ҳамза.

БИЛМОЛ: *таъзири билмол* [ا. تعزيربالمال] *эск.* Мусодара; жарима. -*Дарра билан таъзир бердиргандан кейин, — деди бошиқа бири, — таъзири билмол ҳам қилдириш керак, токи ҳокимга бир нарса унсин.* С. Айний, Қуллар. *Таъзири билмол қилдириш учун уларнинг ортиқча моллари йўқ.* С. Айний, Қуллар.

БИЛМОҚ 1 Бирор нарса, ҳодиса ёки фикрнинг моҳиятига етмоқ, бирор соҳада маълумотга эга бўлмоқ. *У биладиган одам. Сиз математикани биласизми? ■ Кошки тил билса-ю, у билан суҳбатлаша қолса!* Ойбек, Танланган асарлар. *Тирик бўлганда, ўнта ўғилнинг ўрнини босадиган қизи борлигини биларди.* С. Аҳмад, Уфқ. *Сиз ярамаснинг қилиб юрган ишларингизни биламан.* С. Аҳмад, Уфқ.

Хат билмоқ Хат-саводли бўлмоқ. *Уста Мўмин, раҳматлик, хат билар эди, китоб кўриб, боланинг отини Ёдгор қўйди.* А. Қаҳҳор, Асрор бобо.

2 Бирор соҳа ёки ишда маълум ўқув ёки малакага эга бўлмоқ. *Шахмат ўйнашни биласизми? У дўппи тикишни яхши билади.*

■ *Янги от, янги файтун. Ҳа, қўшишни, ҳайдашни биласизми? Ойбек, Танланган асарлар.*

3 Турмуш тажрибаси туфайли хабардор, ошно, таниш бўлмоқ. *Кўп яшаган билмас, кўпни кўрган билар.* Мақол. *Қари билганни пари билмас.* Мақол. ■ *Ақл ёшда эмас, бошда деган одам, билиб айтган.* А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари.

4 Хабардор, воқиф бўлмоқ. *Сиз уйда экансиз, билсам, дафтаримни олиб келар эканман.. эсизгина.* А. Қаҳҳор, Адабиёт муаллими. *Кўп гапларни билиб қайтди.* С. Аҳмад, Уфқ.

Биламан, биласан, биласиз ёки биласизки *кри с.* Таъкид, тасдиқлаш, уқтириш маъносини ифодалайди. *Биламиз, Бобомурод полвон, сизнинг қўрангиз марказдан олисда.* С. Анорбоев, Тўрткўзнинг бошидан кечирганлари. *Биламан, тилларнинг ёмони йўқдир, Ҳар тилнинг ўз кўрки, улуғлиги бор.* Шўхрат, Ёшлигимнинг давоми. **Биласанми, биласизми** *кри с.* Хабаринг(из) борми. -*Биласанми, бу ерда фақат «95» дамлайди, — деди у Муродга пиёла тутиб.* Т. Ашуров, Оқ от. *Биласанми, мелисадан дадамнинг эшасини ҳайдаб кетаётганимни ҳамма кўрди.* С. Аҳмад, Уфқ. *Биласизми, Мансур ака, мактабни битириб, институтга кирмоқчиман.* Ў. Ҳошимов, Қалбингга кулоқ сол. **Билмадим** 1) хабарим йўқ. *Билмадим, бугун нима важ қилди экан.* А. Қаҳҳор, Асрор бобо; 2) эҳтимол, балки. *Билмадим, қайси бир ишимиз худога хуш келмаган экан.* К. Яшин, Ҳамза. *Бу дабдабаю бу ҳурмату эъзозни кўриб, билмадим, қай аҳволга тушар экан.* Х. Тўхтабоев, Ширин қовунлар мамлақати. *Билмадим, бу хаёл чол бўлиб букчайиб қолганимда ҳам ўзгармаса керак.* Ш. Холмирзаев, Йўллар, йўлдошлар. **Билмай ёки билмасдан** 1) хабари бўлмаган ҳолда, тушунмай-нетмай. -*Эҳтимол, жуда ҳам катта гуноҳ эмасдир, чунки билмасдан, тушунмасдан қилинган иш, — деди.* А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари; 2) тасодифан, ногаҳон. *Кечирасиз, билмасдан келибман.* **Билмасам айн. билмадим** 1. **Билсанг, билсангиз** *кри с.* Сенга (сизга) маълумки. *Имон, Аваз, билсанг, сувдай гап.* С. Сиёев, Ёруғлик. **Ким билсин ёки ким билади** *Ҳеч кимга маълум эмас, ҳеч ким айта олмайди. Ҳай, мен нега уни бевақт уйғотяпман, ким билсин, бу хил уйқу кенжамга яна қачон насиб қилади, бир*

оз орам олсин. И. Раҳим, Чин муҳаббат. **Киши билмас қ. киши. Худо билсин (ёки билади) айн. ким билсин.** Қоронғуда яхши ажрата олмадим, тусини ғира-шира анови қора Ҳомидга ўхшатдим. Тағин уми, бошқами, худо билсин. А. Қодирий, Ўтган кунлар. **Ўзинг биласан крш с.** Ўзингга, сенга маълумки. *Ўзинг биласан, Раббим ака битта чивин чақса, Африкагача бориб тутиб, эзгилама-гунча қўймайди.* С. Аҳмад, Уфқ.

5 Ҳис этмоқ, сезмоқ; идрок этмоқ, англамоқ, фаҳхламоқ, тушуниб етмоқ, уқмоқ, пайқамоқ. *Ҳар ким ўз айбини билмас. Мақол. Аҳмоқ ҳориганин билмас.* Мақол. ■ *Сен билан бўлсам, вақт қандай ўтганини билмайман.* Ойбек, Нур қидириб. *Гапни айлантириб ўтиришдан фойда йўқлигини билиб, кўнглидаги бор гапни айтди.* Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол. *Биз энди ўз ҳақ-ҳуқуқимизни биламиз.* А. Қодирий, Фирвонлик Маллавоёй. *Мен сенга муносиб эмаслигимни бугун билдим.* С. Аҳмад, Уфқ.

6 Тан олмоқ, қадрига етмоқ, тақдирламоқ. *Эр йигитнинг қадрини оғаси эмас, эл билур.* Мақол. ■ *Шошмай тур, ҳали у иззатини билмаган итваччани тутиб, адабини бердирмасам, Мадумар отимни бошқа қўйиб юбораман.* М. Исмоилий, Фарғона т.о.

7 Танимоқ, таниш бўлмоқ. *Бу ерда мени ҳеч ким билмайди.* ■ *Норматовни сизлар қанча билсаларинг, мен ҳам шунча биламанда.* А. Қаҳҳор, Мунофиқ. *Мен сиз билган Шокирбек эмас, тошкентлик Юсуфбек ҳожининг ўғли ва марғилонлик Мирзакарим аканинг куёви – Отабек.* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

8 ..деб ҳисобламоқ, ..деб санамоқ, ..деб билмоқ. *Ўзингни эр билсанг, ўзгани шер бил.* Мақол. ■ *Ҳалиги гапимни сир деб бил!* Ойбек, Танланган асарлар. *Бола ўз қайғусини бутун бир дунёнинг қайғусидек билар эди.* П. Турсун, Ўқитувчи. *Чунки у «оддий ҳақиқат бир минг бўёқдан соз», деб билади.* С. Зуннуова, Олов.

9 Уддасидан чиқмоқ, эплай олмоқ. *Ҳали сиз ёлгон гапиршини ҳам биласизми? А. Қаҳҳор, Айб кимда? Сиз икки келин ушлашни билмабсиз, Зайнабга жабр қилган кўринасиз.* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

10 Ихтиёри, измида бўлмоқ. *Сиз тушунмаятсиз, ойи.. ҳали тағин дадаси биладилар.* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

Ўзингиз биласиз 1) ўзингиз хабардорсиз, ўзингизга маълум. *Ўзингиз биласиз, мен гапирмасдан туролмайман.* Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол; 2) ихтиёр ўзингизда. *Офтоб ойим.. тилар-тиламас «ўзингиз биласиз» жавобини берди.* А. Қодирий, Ўтган кунлар. *..бир кор-қол бўлмасин дейман. Тағин ўзингиз биласиз.* К. Яшин, Ҳамза.

Билганинг билган Ҳаммасидан ўз ақлингга келгани, ўз билигинг билан қилганинг дуруст. *Кўпчилик бир нафас жим ўтиришди. Сўнгра ора-орадан: -Сизнинг билганингиз билган, мулла, — деган маъқулловчи товушлар эшитилди.* П. Турсун, Ўқитувчи. **Билганингдан қолма** Ўз ақлингга таяниб иш тут, ўз ақлингга келганини қилавер. **Билганини қилсин** Хоҳлаганини, кўнглига келганини қилсин; ихтиёр ўзида. *-Шунчалиги ҳам бор, — деди Зокир ота кетгани кўзғалиб, — майли, билганини қилсин.* А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари. **Тилини билмоқ** Бирор нарсанинг сирини, ундан фойдаланиш йўлини билмоқ. *У пахта териш машинасининг тилини яхши билади.* **Қуш тилини қуш билади** Ҳар тоифа кишилар билан муомала қилишни, сўзлашишни шу тоифа кишиларининг ўзи яхши билади.

БИЛМОҚЛИК Бирор нарса, воқеа ёки ҳодисанинг моҳияти, мазмунини билиш, ундан хабардорлик. *Парво қилманг, тил билмоқлик ўзи талант.* А. Шер, Қадимги куй. *Бу сафар ҳам қабулига ким келганини билмоқлик учун эшикни зарб билан очди-ю, пешонасини ғурра қилди.* Ж. Абдуллахонов, Хонадон. *Яшаган сайёрангни Билмоқлик фарз, дебдилар.* А. Орипов.

БИЛОНИҲОЯ [ا. بلانهايه — ниҳоясиз, чексиз] Чегараси йўқ, ҳаддан ортиқ; ниҳоятсиз, чексиз. *Қиёмат кунининг сўнги бор ахир, Бўлмагай бу зулмат билониҳоя.* Ғ. Фулом. *Кўнглинг ғам бўлса ҳам билониҳоя, Онажон, кўзингдан оқизма кўп ёш.* Уйғун, Тонг қўшиғи.

БИЛТАНГЛАМОҚ Ўзини у ёққа-бу ёққа ташлаб ҳаракат қилмоқ. *Марди тинимсиз билтанглаётган балиқни халтага солди.* «Ёшлик».

БИЛФЕЪЛ [ا. بالفعل — ҳақиқатан, аслида] Ўзича, ўзбошимча; мустақил равишда, бевосита. *Маълумингиз, улардан Азизбек билан Юсуфбек Тошкентда билфел исён чиқариб ётадилар.* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

БИЛЧ-БИЛЧ тақл.с. Лойни босганда чиқадиған товуш. *Билч-билч лой. Билч-билч лой кечмоқ.* ■ *Йўллар, ажриқли сўқмоқлар, жүяклар билч-билч лойлигидан отларнинг думини тугиб қўйдик.* «Ёшлик».

БИЛЧИЛЛАМОҚ «Билч-билч» овоз чиқармоқ (суюқ лой, лой аралаш сув ёки қотиб улгурмаган қон ҳақида). *Шўрхоқ сув билчиллаб ётган тўқай ичидан югуриб борарканман, чап оёғим ерга муздек тегаётганини пайқадим.* Ў. Ҳошимов, Икки эшик ораси. *Қўрбошилар йўлда калтаклаган бўлса керак, юзлари ёрилган, кўйлақларига оққан қон қотиб улгурмасдан, билчиллаб турибди.* Х. Тўхтабоев, Йиллар ва йўллар.

БИЛЪАКС [а. بالعكس — аксинча] рвш. кт. Аксинча, акс ҳолда. -Янглишасиз, ота. -Янглишмайман, билъакс, билиб.. сўзлайман. А. Қодирий, Ўтган кунлар. *Аваз ғазал бўтиб, бутун нон емади. Билъакс калтакка тўйди.* С. Сиёев, Аваз.

БИЛЬЯРД [фр. billard < bill — шар, соққа] **1** Мовут қопланган махсус столда шар(соққа)ларни таёқ (кий) билан уриб, столнинг бурчаклари ва ёнидаги чуқурчалар (лузалар)га тушириш ўйини. *Шофёри билан бильярд ўйнаб, ҳовузда роҳат қилиб чўмилди.* «Ёшлик». *Сиртда рўй берадиган жараёнларни бильярд ўйинидаги шарларнинг ҳаракатига қийёслаш мумкин.* «Фан ва турмуш».

2 Бильярд ўйналадиган стол ва кий-шарлари. *Бильярд столи. Бильярд шари (соққаси). Дам олиш уйида иккита катта бильярд бор.*

БИЛҚ-БИЛҚ тасв. с. Билқилдоқ нарсалар (мас., майин тупроқ, лой, бўтқа ва ш. к.) нинг ҳаракатидан чиқадиған товуш ёки уларнинг ҳолати. *Билқ-билқ лой. Шаваля билқ-билқ қайнапти.* ■ *Йўл жуда оғир. Ҳаво иссиқ, дим ва чанг. Билқ-билқ иссиқ тупроққа ботиб бормоқдамиз.* Ойбек, Болалик.

БИЛҚИЛДОҚ Кўпчиб, билқиллаб турадиган; оёқ ботадиған юмшоқ, майин. *Билқилдоқ лой. Билқилдоқ тупроқ.* ■ *Шерзод билқилдоқ қум устидан кетаётиб, тик қирғоқдан шағал тошчаларнинг шитирлаб тўкилганини эшитиб қолди.* Ш. Холмирзаев, Оқ отли.

БИЛҚИЛЛАМА айн. билқилдоқ. *Бавзан шундай.. жойларда билқиллама шўрхоқ ҳосил бўлади.* П. Фуломов, Зарафшон этақларида.

БИЛҚИЛЛАМОҚ 1 Кўпчиб ёки қайнаб «билқ-билқ» товуш чиқармоқ. -*Ривоятда гап кўп, — деди Жамшид билқиллаб қайнаётган булоққа ўйчан тикилиб.* «Ёшлик». *Йўллардаги тизза бўйи тупроқ билқиллаб қайнайди, оёқ боссангиз, куйдиради.* Ж. Шарипов, Хоразм. *Билқиллаб қайнаётган декчадан хушбўй ҳид димоғига гул этиб урди.* Ҳ. Назир, Сўнмас чақмоқлар.

2 кучма Бўлиқ, семиз, тўлишган ҳолатда бўлмоқ. *Етим-есир қилинг Ширвон элини, Бўлиб онлар билқиллаган молини.* «Юнус пари». *Узиям байталмисан байтал! Сағрилари билқиллайди.* «Ёшлик».

БИМЕТАЛЛ 1 [би.. + металл] қ. биметаллар.

БИМЕТАЛЛ 2 сфм. Икки хил металлдан иборат бўлган, ясалган (лента, сим, пўлат тахта, пластинка ва б.). *Бир-бирига парчинлаб қўйилган икки хил металл, масалан, темир ва жез пластинка биметалл пластинка деб аталади.* «Физика курси».

БИМЕТАЛЛАР Икки хил металлдан иборат бўлган сим, пластинка ва ш. к.

БИМЕТАЛЛИЗМ ҳуқ. Қиймат ўлчови вазифасини икки нодир металл — олтин ёки кумуш бажарадиган пул тизими ва шу икки металлдан ясалган тангаларнинг муомалада бўлиши.

БИН [а. ابن, بن — ўғил] айн. ибн. *Унинг бошқа томонларини қадимги табиблардан Юсуф бин Муҳаммад Юсуфий ҳам синаб кўрган.* К. Маҳмудов, Қизилқарли пазандалик.

БИНАР [лот. binarius — икки; қўшалоқ]: **бинар сонлар** Иккита рақам (цифр) билан ёзиладиган, икки қисмли сонлар, мас., 10, 15 ва ҳоказо. **Бинар қотишмалар** Икки жинсдаги металл ёки қотишмаларнинг бирикишидан ҳосил бўлган қотишмалар.

БИНАФША, гунафша [ф. بنفشه — бир нав хушбўй гиёҳ] **1** бот. Бинафшадослар оиласига мансуб, кўп йиллик ўтсимон ўсимлик ва унинг баҳорда очиладиған тўқ сафсарранг хушбўй гули. *Яхшибоев димоғида бинафша ҳидини туйди, юраги орзиқди.* М.М.Дўст, Лолазор. *Завфарон зулфингга тақиб кетайин Олис чўлларимнинг бинафшасини.* А. Орипов.

2 сфм. Шу гул рангидаги, сафсарранг. *Тўрт бурчагида кўк, бинафша, шафтолиранг итақлар билан гуллар тикилган.* Ойбек, Кўёш қораймас.

БИНАФШАГУЛ, гунафшагул махс. Кулолчилик, наққошлик ва каштадўзликда ишлатиладиган нақш тури. *Риштон ва Фиж-дубон кулолчилигида бинафшагул ислимий гулар орасига қалами услубида чизилиб, шу усулда бўялади.* «ЎЗМЭ».

БИНАФШАЗОР Нуқул бинафшалар қалин ўсиб ётган майдон; бинафшалар экилган ер. *Навоий ўз бинафшазорида айла-ниб юрган вақтда Жомийнинг ўғли салом бериб кирди-да, қўлидаги китобни узатди.* М. Осим, Карвон йўлларида.

БИНО [а. بِنَاء – қурилиш; иншоот; иморат] Кишиларнинг яшаши, ишлаши ва бошқа эҳтиёжлар учун қуриладиган иншоот, улкан уй, иморат. *Театр биноси. Турар жой бинолари. Шаҳримизда янги-янги кўркем бинолар қад кўтармоқда.* ■ Бинонинг ўнг томонидаги икки хонали уйда ўғли билан келини туради. «Саодат». *Данасасаа меҳнат ёқмас, ош ёқар, Ёмон одам тик бинони қулатар.* «Кўшиқлар».

Бино бўлмоқ 1) қурилмоқ, барпо бўлмоқ. *Бу қишлоқлар урушдан кейинги йилларда бино бўлган эди;* 2) юзага келмоқ; етилмоқ, туғилмоқ. *Бир йигит қирқ йилда бино бўлади.* Мақол. ■ *Одам ўз табиатини ўзи бино қилади.* «Шарқ юлдузи». *Бино бўлдинг қайси гавҳар дондан, Сендай ўғлон бино бўлмас энадан.* «Маликаи айёр». **Бино қилмоқ** Қурмоқ, барпо этмоқ. *Учинчи йил шифохона қаторида ёнида омборчаси билан махсус кооператив магазин бино қилади.* А. Қодирий, Фирвонлик Маллавоё. *Канизак бу айтилган нарсаларнинг ҳаммасини ҳозир қилиб, иккови шу чўлда шаҳар бино қилишган экан.* «Луқмони Ҳаким». **Бино қўймоқ** 1) ортиқ даражада берилмоқ, эътиқод қилмоқ. *Ҳеч ким мендай сенга бино қўйган йўқ.* «Равшан». *Паловни ким ёмон кўради, лекин профессор Обидийчалик унга бино қўйиб, чиройли ошайдиган одам кам бўлса керак.* Мирмуҳсин, Умид; 2) зеб бермоқ, оро бермоқ. *Бино қўйиб, олтин сочин таради, Кўклам қизил гул ҳидини сочганда.* М. Алавия; 3) ўзига ортиқ даражада ишонмоқ, мағрурланмоқ. [Хонзода Гулбаҳорга:] *Сен ниманга бино қўясан!* Ҳамза, Бой ила хизматчи. *Ҳа, чиройингга бино қўйдингми, ўзбошимча?* К. Яшин, Ҳамза. **Умри бино бўлиб, дунё бино бўлиб ёки дунё бино бўлганидан бери** Дунёга келганидан, туғилганидан бери; узоқ муддат

давомида. *Умрим бино бўлиб мен сендан бирон нима тама қилмаганман.* «Шарқ юлдузи». *Бунақа чиройли қизни умрим бино бўлиб кўрмаганман.* Ў. Ҳошимов, Икки эшик ораси. *Умри бино бўлиб бундай даҳшатли манзарани кўрмаган.* «Ёшлик. **Ўзига бино қўймоқ** 1) ўзига оро, зеб бермоқ. *Ортиқ бино қўйдим ёр деб ўзимга.* Ҳамза. *Энди мўйлабим чиқиб, ойна олдида турганимни кўрган уйдагилар: -Ҳадеб ўзига бино қўйиш яхши эмас, – дейишарди.* Шукрулло, Сайланма. *Қирқин қизлар созланиб-нозланиб, ўзига бино қўйиб, қўлига хино қўйиб, боққа жўнади.* «Нурали»; 2) ўзига ишониб кетмоқ, мағрурланмоқ. *Гердаийб ўтириши, бошини кўтариб, шошмасдан гапир-иши [Ҳожибнинг] мағрур ва ўзига бино қўйган одам эканини кўрсатарди.* М. Осим, Ўтрор. *Жонибек ўзига бино қўйган бола.* «Шарқ юлдузи».

БИНОАН [а. بِنَاء – ..га асосан, ..га кўра] кўм. (ж. к. билан) Нимагадир амал қилган, асосланган ҳолда; мувофиқ, кўра. *Ваъдангизга биноан.* Юқоридаги сабабларга биноан. *Шунга биноан.* ■ *Қуллуқ, қақирганингизга биноан хизматингизга келдик, нима дейсиз.* «Луқмони Ҳаким». *Мазахўраklarнинг буюртмасига биноан, официант устрицани ликонга солиб олиб келади.* «Саодат».

БИНОБАРИН [ф. бинабарин – шунга кўра, шунга қараб] эрг. боғл. Шунга кўра, шу сабабли, демак. [Зебонинг] *Назарида бу муҳаббат ҳеч кимникига ўхшамас, бинобарин, ҳеч ким уни тўла.. тасаввур этолмас эди.* Шухрат, Шинелли йиллар. *Бинобарин, атмосферани покиза тутмоқ учун барча давлатлар ҳамжиҳат иш олиб боришлари керак.* «Фан ва турмуш».

БИНОЙИ [ф. бинайи – кўриш; кўзи ўткирлик, сезгирлик] Туппа-тузук, дуппа-дуруст, яхшигина, созгина; кўрса, кўргудай. *Бинойи йигит. Бинойи иш.* ■ *Қойилман, саркор, гапларингиз бинойи.* «Аския». *Юриштириши бинойи. Тинчгина юради.* «Ёшлик».

БИНОЙИДАЙ, -дек, -деккина айн. **биноийи.** *Қишлоқ қизи шаҳарга келин бўлиб тушса, биноийидай рўзғор тутиб кетади.* «Ёшлик». *Хотиним минг пардоз-андоз қилсаям, таппига ўхшайди. Лекин қиз пайтида уям биноийидек эди.* «Ёшлик». *Севаргул сал бурнини жийириб қўйди: ўзимиз биноийидеккина чақ-чақлашиб ўтирибмиз-ку, дугонажон.* «Ёшлик».

БИНОКЛЬ [лот. *bini* — икки + *ocularus* — кўз] Узоқни яқин қилиб кўрсатадиган кўш трубади дастаки оптик асбоб, дурбин. *Театр бинокли. Дала бинокли.* ■ У йўлда парашют тушган жойни бинокль билан кузатиб борди. И. Раҳим, Чин муҳаббат.

БИНОКОР [бино + ф. *كار* — қилувчи, курувчи] **1** Бино, иморат курувчи ишчи, уста. *Моҳир бинокор. Бинокорлар байрами. Бинокор уста.* ■ Чор атрофи бетон деворлар билан ўралган бу қурилиш майдонда бинокорларнинг иш бошлаганига кўп бўлгани йўқ. Газетадан.

2 кўчма Бунёд этувчи; бунёдкор, ижодкор. *Мустақиллигимиз бинокорлари. Маданиятимиз бинокорлари.*

БИНОКОРЛИК 1 Бино қуриш билан шуғулланишлик; бинокор касби. *Бинокорлик — менинг ота касбим.* ■ Али тажанг жуда тўғри ўсган, йўғон ва баланд қарағайни суйиб қучоқлади. *Бинокорликдан нича хабардор эди у. Ойбек, Қуёш қораймас.*

2 Қурилиш иши; қурилиш соҳаси, қурилиш. *Мен бинокорликда ишлайман. Бинокорлик материаллари.* ■ Тепанинг талай ҳиссаси кўчанинг бу бетидеги янги биноларнинг хом ғишти, сувоғи каби бинокорлик эҳтиёжларига ишлатилиб, бир нимтаси олинган туюдек кўринишга келиб қолган. А. Қодирий, Обид кетмон.

БИНОМ [би.. + юн. *nomen* — ном] *мат.* Икки алгебраик ифоданинг йиғиндиси ёки айирмаси; икки ҳад. *Ньютон биноми.*

БИНТ 1 [нем. *Binge* — боғич, боғ] Яраларни боғлашга мўлжалланган дока (бўз, фланель, лента ва б.). *..бинт тайёрлаш цехида Бувинисо Маннонова етакчилик қилаётган бригада авзолари бошқаларга ўрнат бўлмақда. Газетадан. Тескари амаки бинт билан чандилган қўлларимга қараб қўйиб, тағин пичинг қилди. С. Сиёев, Ёруғлик.*

БИНТ 2 [а. *بنت* — қиз] *эск.* Хотин-қизлар исмидан кейин «қизи» маъносини билдириб келадиган сўз. *Кумушбиби бинти Мирзакаримбойга.. Отабек Юсуфбек ҳожии ўғлидан. А. Қодирий, Ўтган кунлар.*

БИНТЛАМОҚ Бинт билан ўраб боғламоқ, тангимок. *Ярани бинтламоқ.* ■ Сони бинтлаб ташланган, қон бинтнинг сиртига сизиб чиққан. «Ёшлик». Унинг оёғини бинтлаб (қўйилганди).. қушчанинг оёғи тез тузалди. Й. Шамшаров, Тошқин.

БИО- [юн. *bios* — ҳаёт] Байналмилал ясама (қўшма) сўзларнинг биринчи таркибий қисми бўлиб, шу сўзнинг ҳаётга, ҳаётий жараёнларга ҳамда биологияга алоқадорлигини билдиради.

БИОАКУСТИКА [био.. + акустика] Биологиянинг ҳайвонлар товушини ва уларнинг товуш орқали бир-бири билан алоқа боғлашини ўрғанадиган бўлими. *Биоакустика катта амалий аҳамиятга эга.* «ЎЗМЭ».

БИБЛИОГРАФИЯ [био.. + библиография] Босма асарлар ҳақидаги маълумотлар уларнинг муаллифлари тўғрисидаги маълумотлар билан қўшиб талқин қилинадиган библиография, шахсий библиография. *«Ўзбекистон олимлари. Биобиблиография».* *«Ўзбек тилшунослари. Биобиблиография».*

БИОГЕНЕЗ [био.. + юн. *genesis* — туғилиш, пайдо бўлиш] Тирик мавжудотлар Ерда анорганик материядан пайдо бўлганлигини инкор этувчи қараш, назария.

БИОГЕОГРАФИЯ [био.. + география] Биология фанининг тирик организмларнинг Ер юзиде тарқалишининг умумий қонуниятларини ўрганувчи соҳаси.

БИОГРАФИК Биографияга, таржимаи ҳолга оид. *Биографик роман. Биографик маълумот.*

БИОГРАФИЯ [био.. + юн. *grapho* — ёзаман] Бирор кишининг ҳаётий йўли ва унинг тавсифи, баёни. *айн. таржимаи ҳол қ. таржима. Ойбек биографияси.* ■ Элмурод биографиясини Борисов кутганидан ҳам қисқа қилганда, ҳамма ҳайрон бўлди. Шухрат, Шинелли йиллар. *Бахтиёрлик ҳақида гапиришга барвақтроқ деб ўйлайман.. ҳали биографиям тугалланмаган. А. Мухтор, Асарлар.*

БИОИНДИКАТОРЛАР, биологик индикаторлар, кўрсаткичлар [био.. + лот. *indico* — кўрсатаман, аниқлайман] Миқдори ва ривожланиш хусусиятларининг ўзгариши орқали яшаш муҳитида содир бўлаётган табиий жараёнлар, шароит ёки антропоген ўзгаришлардан дарак берувчи тирик организмлар. *Табиий муҳитнинг ифлосланиши даражасини назорат қилиб бориш биоиндикаторлардан фойдаланишнинг энг муҳим томонларидан бири ҳисобланади.* «ЎЗМЭ».

БИОИҚЛИМШУНОСЛИК Иқлимнинг одам фаолияти ва соғлиғига, ҳайвон-

лар ва ўсимликлар ривожига таъсирини ўрганувчи фан.

БИОКИМЁ, биологик кимё [био.. + кимё] Тирик организмларнинг кимёвий таркиби ва уларда содир бўладиган кимёвий жараёнлар ҳақидаги фан. *Биокимё физиология билан чамбарчас боғлиқ.* ■ *Тиббиёт биокимёси ёки клиник биокимё касал организмдаги биокимёвий ўзгаришларни текширади.* «ЎЗМЭ».

БИОКИМЁВИЙ Биокимёга оид, биокимё билан алоқадор. *Биокимёвий жараёнлар.*

БИОКЛИМАТОЛОГИЯ *айн.* биоқлим-шунослик.

БИОЛАБОРАТОРИЯ [био.. + лаборатория] Қишлоқ хўжалик экинларини зараркунанда ҳашаротлардан, касаллик, бегона ўтлардан биологик усулда ҳимоя қилишни амалга оширадиган ва назорат қилиб турадиган муассаса.

БИОЛОГ Биология фани, соҳаси мутахассиси. *Антарктидадаги пингвинлар этидан ҳам биологлар дуст моддасини топишди.* С. Нуров, Майсаларни аёз урмайди.

БИОЛОГИК Тирик организмларнинг ҳаёти ва ўсишига, яъни биологияга оид. *Биологик жараёнлар. Биологик тадқиқотлар.* ■ *Ичимликнинг биологик қиммати ундаги минерал модда, витамин, оқсил, фермент ва ҳоказолар миқдорига кўра белгиланади.* «Фан ва турмуш». *Онанинг фарзандига бўлган биологик, руҳий ва ижтимоий боғлиқлиги бу бетимсол қўшиқнинг таъсирчанлигини кучайтиради.* «Саодат».

БИОЛОГИЯ [био.. + *юн.* logos – сўз, таълимот] Тирик организмларнинг ҳаёти ва ривожланиш қонуниятлари ҳақидаги таълимот, фан. *Ўсимликлар биологияси. Биология кабинети. Биология дарси. Биология ўқитувчиси.*

БИОЛОКАЦИЯ [био.. + *лот.* locus – жой] Ҳайвонларнинг кўриш, эшитиш, ҳид билиш ва б. сезги аъзолари ёрдамида бирор объект ўзига нисбатан қандай ҳолатда турганлигини, жойлашганини аниқ била олиш қобилияти.

БИОЛЮМИНЕСЦЕНЦИЯ [био.. + *лот.* lumen, luminis – нур, ёруғлик + *есцент* – кучсиз, суст]. Тирик организмларнинг ўз ҳаёт фаолияти жараёнида кучсиз, кўзга кўринарли нур чиқариш, йилтираш хусусияти.

БИОМАЙДОН Биологик таъсир ўтказиш доираси, майдони. *Ҳаммаси бекор гап. Биомайдон, экстрасенс деган гапларга ишонмайман.* «Ёшлик».

БИОНИКА [*юн.* bion – ҳаёт элементи; яшовчи] Тирик организмларнинг тузилиши ва ҳаётий фаолиятини таҳлил қилиш тажрибалари асосида техника муаммоларини ечадиган фан.

БИООПТИКА [био.. + оптика] Биологиянинг нур ҳосил бўлиши ва тарқалиши, унинг турли моддалар билан ўзаро таъсирини текширадиган бўлими.

БИОПОЛИМЕР(ЛАР) [био.. + полимер] Барча тирик организмларнинг ҳаёт фаолиятида муҳим роль ўйнайдиган юқори молекулали табиий бирикмалар.

БИОСИНТЕЗ [био.. + синтез] Тирик организмларда ёки улардан ташқарида ферментлар таъсири билан бирмунча оддий бирикмалардан органик моддалар ҳосил бўлиши ва уларда модда алмашинуви жараёни.

БИОСФЕРА [био.. + *юн.* sphaira – шар] Ернинг ҳаётга макон бўлган, тирик организмлар тарқалган жойи, қисми. *Инсон фаолияти Ер юзини тубдан ўзгартиришга қодир бўлган ҳозирги даврда биосферанинг ривожланиши янги поғонага кўтарилди.* «ЎЗМЭ».

БИОТЕЛЕМЕТРИЯ [био.. + *юн.* tele – узокда + *metreo* – ўлчайман] Биологик ҳодисаларни ўрганиш ва биологик кўрсаткичларни (ҳарорат, қон босими, юрак уриши, нафас олиш ва ҳ. к. ни) узокдан туриб ўлчаш, текшириш усуллари мажмуи.

БИОТЕХНОЛОГИЯ [био.. + технология] Қишлоқ хўжалиги, саноат ва тиббиётнинг турли соҳаларида тирик организм ва биологик жараёнлардан фойдаланадиган саноат усуллари мажмуи. *Ёш биотехнология соҳасининг илдизи қадимги замонларга бориб тақалади.* «Фан ва турмуш».

БИОТИП [био.. + *юн.* typos – қиёфа, нусха] Ташқи кўринишидан бир-бирига ўхшаса ҳам, айрим яшаш хусусиятлари билан фарқ қиладиган биологик турлар.

БИОФИЗИК *от* Биофизика олими, мутахассиси.

БИОФИЗИК *сфт.* Биофизикага оид. *Биофизик тадқиқотлар.*

БИОФИЗИКА, биологик физика. [био.. + *юн.* physike – табиат] Тирик организмларга

хос физикавий хоссаларни, биологик ҳодисалардаги физикавий қонуниятларни, тўқима ва аъзолар фаолиятидаги физикавий жараёнлар ва шунга ўхшаш хусусиятларни ўрганувчи фан.

БИОХИМИК *от* Биокимё олими, мутахассиси.

БИОХИМИК *қ.* **биокимёвий.** *Биохимик тадқиқотлар.* ■ *Биохимик жиҳатдан инсон организми жуда мукамал ва мураккаб тузилган.* Газетадан.

БИОХИМИЯ *қ.* **биокимё.** *Медицина биохимияси ёки клиник биохимия касал организмдаги биохимиявий ўзгаришларни биохимиявий усуллар билан текширади.* «ЎЗМЭ».

БИОҚУВВАТ Таъсир этиш кучига эга бўлган биологик энергия. *Ахир 10 йилликлар давомида таботатимиз биоқувват усулида даволашдан юз ўгириб келди.* Газетадан.

БИОФИЛЬТР [био.. + фильтр] Оқова сувларни биологик йўл билан тозалайдиган иншоот. *Атроф муҳит экологиясини.. яхшилашда биофилтрнинг аҳамияти катта.* «ЎЗМЭ».

БИПАТРИД [би.. + юн. patris – ватан] ҳуж. Айни бир пайтда икки ёки бир неча давлат фуқароси бўлган шахс.

БИПЛАН [би.. + план] *тех.* Иккита устма-уст жойлашган қанотга эга бўлган самолёт.

БИР *снқ.* *сон 1 1* рақами ва шу рақам билан ифодаланган энг кичик сон, миқдор. *Бир кам қирқ. Ундан бир. Биру бир – икки. Яхши отга – бир қамчи, ёмон отга – минг қамчи.* Мақол. ■ *Етти қиз бир онанинг боласидай аҳил туришарди.* С. Зуннунова, Кўк чироқлар.

Бир пул *қ.* *пул.* *Мана энди арзимаган кўнглочар ов деб экспедициянинг бир ойлик тоат-ибодати бир пул бўлди.* М. Мансуров, Ёмби.

2 Ҳисоб, миқдор, ўлчам, чама маъноларини англатувчи сўзлар билан келиб, предметларнинг миқдори, ўлчамини англатади. *Бир жуфт. Бир метр. Бир ҳафта. Бир таноб. Бир йил. Бир минут. Бир ўрам. Бир тўда. Бир соат. Бир асп. Бир бурда. Бир даста.* ■ *Бир ойдан бери тутолмаймиз.* С. Аҳмад, Юлдуз. *Бир зум иккиланиб турди.* Т. Ашуров, Оқ от. *Қорабой бир ҳафта ишга чиқмади.* Т. Ашуров, Оқ от. *Унга бир даста гул узатиб,*

ўтиб кетди. С. Аҳмад, Уфқ. *Бир ҳафта деганда кўзини очди.* Т. Ашуров, Оқ от. *Тиниқ осмонда бир жуфт лайлак беозор сузади.* С. Зуннунова, Кўк чироқлар. *Одам дунёга бир марта келади.* Т. Ашуров, Оқ от.

3 Баъзи отлардан олдин келиб, ноаниқлик тушунчасини ифодалайди ва «қандайдир», «аллақандай», «аллақайси» каби маъноларни билдириб келади. *Сизни бир одам сўраб келган эди.* ■ *Унинг кўкрагини бир нима чуқур эзди.* Ойбек, Танланган асарлар. *Шу чоғ бир хотин бир бўлак нон олиб кирди.* Ғайратий, Унутилмас кунлар. *Ҳидоятхонни бир нарса чаққан экан, шошилиб келдилар-да, эшикни берклаб олдилар.* Ҳамза. *Маҳваш ушанда ўртоқлари билан бир тўйга борганди.* Т. Ашуров, Оқ от. *Йўқ, ҳовлиқмангиз, бунда фойдали бир сир бор! А. Қодирий, Ғирвонлик Маллавовай. ..ўқ теккан оёғини бир хотин оқ дока билан боғламоқда эди.* Ғайратий, Унутилмас кунлар.

Бир кун 1) куёш чиққандан куёш ботгунча (12 соат) ёки куёш чиққандан эртаси куёш чиққунча (24 соат) бўлган вақт. *Уйни озода қилишга роса бир кун кетди.* *Бир кун бир йилни боқади.* Мақол; 2) кунларнинг бирида, аллақайси куни. *Бир кун(и) биз боққа чиққан эдик.* ■ *Бир кун аҳволини билай, деб уйига телефон қилдим.* Шукрулло, Сайланма. *Бир куни Арслон хотини ишдан қайтгунча ўтин ёриб қўймоқчи бўлди.* С. Зуннунова, Кўк чироқлар. **Кунлардан бир кун** Ўтган кунларнинг бирида. *Кунлардан бир кун кўпни кўрган, жаҳон кезган оғайниларимдан бири уйимга келиб қолди.* Шукрулло, Сайланма.

4 Феъллар олдидан келиб, феълдан англашилувчи иш-ҳаракатнинг бир марта бажарилиши ёки юз беришини ифодалайди. *Одам дунёга бир келади. Етти ўлчаб, бир кес.* Мақол. *Бир синалган ёмонни қайта-қайта синама.* Мақол. ■ *Унга маҳлиё бўлиб тикилиб турган хотиннинг киприклари бир силкинди.* С. Зуннунова, Кўк чироқлар. - *Биз энди сени турли-турли балоларга соламиз, бунини бир бил!* – *деб мушт дўлайдилар.* А. Қодирий, Ғирвонлик Маллавовай. *Тўмтоқ қошлари, чақнаган кўзлари бир кўрганни додиратиб қўярди.* С. Аҳмад, Юлдуз.

5 Белги-хусусият ифодаловчи сўзлар олдидан келиб, ўша сўз маъносининг қучайишига хизмат қилади. *Ўғли бир яхши йигит экан, бир келишган, чиройлики.* ■ *Боя*

Маҳваши бир ажойиб гап айтди. Т. Ашуров, Оқ от. Шаҳноза деган бир қақажон қиз газетани юлиб олиб ўқиди. С. Сиёев, Ёруғлик.

6 Ажратиш, таъкидлаб кўрсатиш учун хизмат қилади. *Ҳамма рози бўлди, бир мен рози бўлмадим. Бу ишни бир ўзи бажарди. Уйда бир ўзим қолдим. Камтарлик ҳам бир хислат. Мақол.* ■ *Бу бир ибрат.* А. Қаҳҳор, Олтин юлдуз. *Вали ака ўёлига бир отагина бўлиб қолмай, унинг энг яқин ҳамдарди ҳам эди.* М. Исмоилий, Фарғона т.о. *Шуни бир билиб қўйгинки, Хонзода тирик экан, сенларга кун йўқ.* Ҳамза, Бой ила хизматчи.

7 Кесим вазифасида келганда, бирдамлик, умумийлик ёки бир хиллик, ўхшашлик маъноларини ифодалайди. *Уларнинг ҳаммаси бир. Бизнинг ёшимиз бир. Бизнинг сўзимиз билан ишимиз бир. Кемага тушганнинг жони бир.* Мақол.

Бари бир қ. бари. *Бари бир ётиб ётолмади, ўтириб ўтиролмади.* А. Аҳмад, Юлдуз. *-Бари бир етишмади, — дейди Мулла Обид.* **Бир бўлмоқ** 1) бирлашмоқ, бир жон, бир тан бўлмоқ. *Кўп оғиз бир бўлса, бир оғиз енгилар.* Мақол; 2) бир хил бўлмоқ; ўзаро мувофиқ, мос бўлмоқ. *Одамнинг дили билан тили бир бўлсин.* Мақол. **Бир қилмоқ** Бирлаштирмоқ. **Гапни бир қилмоқ** 1) бир марта гапирмоқ, бир гапириб, масалани узил-кесил ҳал қилмоқ; 2) гапни бир ерга қўймоқ, келишмоқ, битишмоқ.

8 Баъзи отлар билан қўлланганда, «шундай», «шунақа» сўзларига тенг келиб, бўрттириш маъносини англатади. *Бир иморат қурайки, барчанинг оғзи очилиб қолсин. Бир ўйнаб берайки, ҳамма қойил қолсин.* ■ *Бир ўлкаки, тупроғида олтин гуллайди.* Ҳ. Олимжон, Ўлка.

9 Кўшма сўзлар таркибида келиб, турли хил маъноларни ифодалайди: мас., *бир вақт, бир маҳал, бир мунча, бир оз, бир қанча, баъзи бир, ҳар бир, ҳеч бир, бир асосли, бир жинсли.* ■ *Абдужалил бойниқидаги зиёфатни Мулла Обид бир мунча таажжуб ичида ўтказди.* А. Қодирий, Обид кетмон. *Бир оздан кейин у кишиниб олиб, йўлга отланди.* А. Обиджон, Аканг қарағай Гулмат.

10 Айирувчи боғловчи вазифасида келиб, гапнинг уюшган бўлақларини ёки кўшма гап қисмларини боғлашга хизмат қилади. *Бир ундай бўлади, бир мундай бўлади. Бир каттанинг гапига кир, бир — кичикнинг.* Мақол.

■ *Умри бир оқарди, бир қизарди-ю, мени кучоқлаб йиғлади.* А. Қаҳҳор, Хотинлар. *Бу гапга чиндан ишонган Нилуфар таажжубланиб, бир акасига, бир мушукка қаради.* С. Аҳмад, Юлдуз.

Бир бор экан, бир йўқ экан Ўзбек халқ эртақларининг бошланиш ибораси. **Бир бўлса крш с.** Эҳтимол; ажаб эмас. *Ҳожия, бир бўлса, докторга кетди.* А. Мухтор, Опа-сингиллар. **Бир икки бўлмайди** Рўзғорига, топган-тутганига барака кирмайди, муҳтожликдан чиқмайди. *Қудратли қанотингиз остида бирим икки бўлишини умид қилиб келдим.* Ш. Рашидов, Бўрондан кучли. **Бирини олиб, бирига урадиган салб.** Иккаласи бир хил, бир-биридан яхши эмас, бир-биридан қолишмайди. **Бирини иккига олмоқ** Икки баравар қимматга олмоқ. **Бир кун эмас бир кун айн.** бирда эмас, бирда қ. бирда. **Бир сўзни икки қилмоқ** Кимсанинг сўзини, гапини ерда қолдирмоқ, бир айтгандаёқ бажармай, такрор айтишга мажбур қилмоқ. *Уринбой бир сўзни икки қилмай, хаёл суриб чиқиб кетди, раис унинг ортидан илжайиб қолди.* Ойдин, Ўзи монанд.

БИРАКАЙ 1 сфт. Биттагина бўлса ҳам жуда яхши, зўр; кўпнинг ўрнини босадиган; арзирли. *Ҳа, отахон, қирқи кетиб, бири қолган, лекин биракайи қолган.* А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари.

2 рвш. Бир йўла; бирданига, бараварига. *Эрта-индин саф-саф темир туюқлар Далаларга биракай ҳаммаси чиқур.* Миртемир, Асарлар. *Ҳар ёққа таралсин танбурум товуши, Биракай тўхталсин кўзларнинг ёши.* Миртемир, Асарлар.

БИРАКАЙИГА рвш. Ҳеч қолдирмасдан, бир сидра, бир йўла. *...асфальтни биракайига шипиллатиб супуриб ўтган муздек ел энди Умматалининг этини жулжитди.* Шухрат, Жаннат қидирганлар. *..охирида икки оғиз гапирадилар-у, биракайига гапирадилар.* «Ўзбекистон қўриқлари».

БИРАМ [асли бир + ҳам] с.т. Ортиқ даражада, юқори даражада, жуда ҳам. *Ери кучли экан, бирам экин бўлдики, ҳавасингиз келади.* Ойдин, Мардлик-мангулик. *Бирам кулги бўлди, Сатторқул бирам уялди.* А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари. *Бирам хуш ёқдики, севинчидан кўзлари чақнаб қўяверди.* Э. Самандар, Дарёсини йўқотган қирғоқ. *Жарликда ҳар хил сомсабон ўтлар бирам кун эдики..* Р. Раҳмон, Меҳр.

БИРАТЎЛА(СИ) *рвш.* 1 Узил-кесил ҳолда, бутун борича, ҳеч қолдирмай; бутунлай, тамомила, батамом. *Искандар қолган режаларини ҳам биратўла айтиб қўя қолди. «Ёшлик».* Ёмғир ҳамон челақлаб қуяр.. *зўё табиат бутун оламнинг ғуборларини биратўла ювиб ташламоқчидек, ҳеч жаҳлидан тушмас.* М. Мансуров, Ёмби. *Хўрозча биратўла кўзларини юмиб олгандан кейин, Ёдгор ердан жўхориларни йиғиб, дўпписига солди.* М. Исмоилий, Фарғона т.о.

2 Бирваракайига, бирдан, бир йўла. *-Аввал қиладиган ишларимни қилиб олай, кейин биратўла ювиниб, овқат ейман, — деди Тўла онасига.* М. Исмоилий, Бизнинг роман. *Салом кўнгулдагини биратўла тўкиб солди.* Ҳожид Аҳмар, Ким ҳақ? *Ғуломжон кўча эшикни биратўла тамбалаб кирди.* М. Исмоилий, Фарғона т.о.

БИР-БИР 1 Тартиби, навбати, гали билан, бирма-бир. *Кумуш бошқалар билан бир-бир кўришиб чиқди.* А. Қодирий, Ўтган кунлар. *Рисолат «гапирайми, йўқми» дегандай, ҳаммага бир-бир назар ташлади.* А. Қаҳҳор, Хотинлар. *Қани, айтингчи бир-бир, ўсган жойингиз отин.* Билармисиз, болалар, *ўлкангизнинг ҳаётин?* А. Орипов.

2 айн. битта-битта 3. *Жононга бордим бу кеча, Бир-бир босиб астагина. «Кўшиқлар».* Бир-бир босиб, илгари елди, *Сой бўйига яқинлаб келди.* Ҳ. Олимжон.

БИР-БИРИ: бир-бири билан Бири бири билан, бири иккинчиси билан, ўзаро. *Бир-бири билан телефон орқали сўзлашмоқ.* Бир-бири билан кўришмоқ. ■ Улар бир-бирлари билан ўчакишгандай, хурракни даражабадаража оширишга тиришади. Ойбек, Танланган асарлар. *..бир-бири билан шивирлашиб, институтдан ҳайдатиш ҳақидаги гапларни тарқатгандай бўлишарди.* Мирмуҳсин, Умид. **Бир-бирига** 1) бири иккинчисига. *Ҳамма ҳайрон бўлиб, бир-бирига қаради.* П. Турсун, Ўқитувчи. *Яна кулги бир-бирига илашди.* А. Қодирий, Ўтган кунлар. *Дарҳақиқат, бир-бирига ўхшамаган нонлар тарашадек қотиб қолган эди.* А. Қодирий, Меҳробдан чаён; 2) бири бирига нисбатан, бири бири билан, ўзаро. *Бир-бирига зид тушунчалар.* ■ *Ҳовузнинг нариги четига бир-бирига яқин ўтказилган.. уч туп олма дарахти.* Ойбек, Танланган асарлар. *Лутфиниса оппоқ, юрса сўлқиллайдиган, икки*

қошининг учи бир-бирига туташ, бўйи сал настроқ тўлагина қиз. С. Аҳмад, Уфқ; 3) (т.к. билан) бирини иккинчисига, бирини иккинчиси билан. *Қўлларни бир-бирига ишқаламоқ.* ■ У [Йўлчи] *жўрттага, лоқайдлик билан икки қолипни бир-бирига уриб сўради.* Ойбек, Танланган асарлар. *Махдум мулла Абдурахмон билан Анварни бир-бирларига таништирди.* А. Қодирий, Меҳробдан чаён. **Бир-биридан** (ч.к. билан) 1) бири иккинчисидан. *Бир-биридан ўрнак олмоқ.* ■ *Одамлар тўпланишиб, бир-бирларидан сўрашди.* Ойбек, Танланган асарлар. *Чодирларнинг ранги бир-биридан фарқ қилади.* «Фан ва турмуш»; 2) бири бирига нисбатан. *Бир-биридан чиройли.* *Бир-биридан ширин.* *Бир-биридан узоқ жойлар;* 3) бирини биридан, бирини иккинчисидан. *Боғчаларни бир-биридан айирган деворлар.* ■ *Мен билан Отабекни қаматиб, дор остига юборувчи, Отабек тилдан сохта талоқ хати ёзиб, бир-биримиздан жудо этувчи.. баттол Ҳамид экан.* А. Қодирий, Ўтган кунлар. **Бир-бирини** Бири бирини, бири иккинчисини, ўзаро. *Бир-бирини севмоқ.* ■ *Хотинлар бир-бирларини сийлаб, бир-бирларига йўл кўрсатиб.. меҳмон она кетидан уйга бирин-кетин киришди.* **Бир-бири учун** Бири иккинчиси учун, иккинчиси биринчиси учун. *Агар одамлар.. бир-бири учун меҳнат қилса, ер юзининг ўзи жаннат бўлади.* А. Қаҳҳор, Мирзо.

БИР-БИРОВИГА айн. бир-бирига қ. бир-бири. *Ҳол-аҳволларини бир-бировларига айтишган.* «Маликага айёр».

БИР-БИРОВИДАН айн. бир-биридан қ. бир-бири. *Эр ва хотин икки ўртоқ, тўла ҳуқуқли, Бир-бировдан на устиндир, на остин.* Ф. Фулом.

БИР-БИРОВИНИ айн. бир-бирини қ. бир-бири. *Незаки бир-бировларини ўлдиришиб, бизга зарар бермасдан, қуруққина кетмас эдилар.* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

БИРВАРАКАЙ(ИГА) *рвш.* 1 Бир галдаёқ, ҳаммасини бир қилиб, биратўласи. *Кумуш ўн беш кунлардан бери йиғилиб келган аччиғини бирваракай тўкиб солди.* А. Қодирий, Ўтган кунлар. У [Ўлмас] *ҳозир Мирҳожибойни қўлга туширса, ҳамма ёмонликлари учун бирваракайига қасос олишга тайёр эди.* Ё. Шукуров, Қасос.

2 Бирдан, бараварига. *Ҳаммаси бирваракайига «йўқ» деган маънода бош чайқашди.*

«Ёшлик». Қатор тўплар бирваракайига қаттиқ гумбуради. П. Қодиров, Уч илди. Бирваракай ёққан ёмғир ҳаммасини шошириб юборди. Х. Нуъмон, Фасллар.

БИРВАРАКАСИГА с.т. Бирваракай(ига).

БИРГА рвш. 1 Бир бўлиб, қўшилиб, биргаликда, ҳамкорликда. *Бирга ишламоқ. Бирга ўқимоқ. Бирга ўсган ўртоқлар.* ■ Нишонбой бирга ишлайдиган йигитлар билан чорпояда ўтирарди. Т. Ашуров, Оқ от. *У билан бирга кечган ширин дамларни, дилрабо суҳбатларни эслайди.* Т. Ашуров, Оқ от. Қани, ўзинглар ҳам ўтиринглар, бирга ичамиз. С. Зуннунова, Олов. *Келажак бахт йўлимини сиз билан бирга босмоқни орзу қиламан.* П. Турсун, Ўқитувчи. *Меъмор барвақт туриб, уч шогирди билан бирга ташқари ҳовлида нонушта қилди.* Мирмуҳсин, Меъмор.

2 Бир вақтда, баравар. *Ўғлим эрталаб мен билан бирга туради.* ■ Содиқжон Юлдузхон билан ёшликда бирга ўсган, бир мактабда ўқиган. Р. Файзий, Чўлга баҳор келди.

3 Билан кўмакчисидан кейин келиб, «қаторида, бир қаторда; шунингдек» маъноларини англатади. *Бизнинг вазифамиз илмни халқ тажрибаси билан бойитиш ва шу билан бирга халқ тажрибасини илмнинг элагидан ўтказишдир.* А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари. *Янги мактаблар очиб.. диний дарслар билан бирга жуғрофия, тарих, ҳисоб каби илмларни ҳам таълим берайлик.* Ойбек, Танланган асарлар. *Менда бир таклиф бор: бугун Канизакни янги уй билан бирга янги ном билан ҳам мукофотласак — отини Ҳанифа қўйсак.* А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари.

4 Кимса ёки нарса билан бирликда; унинг ёнида, бағрида. *Масалаларни бирга муҳокама қилмоқ. Хат билан совғани бирга юбормоқ.* ■ *Домла.. болалардан иккитасини бирга олиб юра бошлади.* П. Турсун, Ўқитувчи. *Эри, бахти, ҳусни, шўхлиги яна у билан бирга.* С. Аҳмад, Уфқ. *Эри? Эри борми? — Бор. Шу ерда. Беш ойдан бери бирга!* А. Қаҳҳор, Асарлар.

Тўйда бирга бўлинг Тўйга таклиф этиш шакли. [Ёрмат] *Баъзи бир «таъби тортган» одамларга «тўйда бирга бўлинг» деб қўяди.* Ойбек, Танланган асарлар.

БИРГАЛАШМОҚ Бирга бўлмоқ, бирга қўшилмоқ, қўшилишмоқ; биргаликда, бир бўлиб уюшмоқ. *Биргалашиб овқатланмоқ.* ■ *Дарвоқе, хатни биргалашиб ёзамиз.* К. Яшин, Ҳамза. *Мансурни кўриши биланоқ Гавҳар ҳеч*

қаёққа бормай, унинг ёнида қолгиси, мана шу ёмғир ҳавосида биргалашиб кўча кезгиси келиб кетди. Ў. Ҳошимов, Қалбингга кулоқ сол. *Отабек билан Қутидорнинг йўллари бир бўлганликдан, биргалашиб кетдилар.* А. Қодирий, Ўтган кунлар. *Келин билан биргалашиб келди давлат, ёр-ёр, келди давлат.* «Қўшиқлар».

БИРГАЛИК Бирлик, ҳамжиҳатлик, иттифоқлик. *Биргаликни мустаҳкамламоқ.*

Биргалик нисбат тлш. Иш-ҳаракатнинг бир неча шахс ёки нарса томонида бирга, ҳамжиҳат ёки ўзаро бажарилишини ифодалайдиган феъл шакли. *Феълнинг биргалик нисбати.* **Биргалик эргаш гаплар** тлш. Тўғридан-тўғри бош гапга боғланиб келган эргаш гаплар.

БИРГАЛИКДА рвш. 1 Жам бўлиб, бир бўлиб, қўшилиб. *Иккинчи қайиқ ҳам соҳилга етиб келиб, Саидусмон жангчилари билан биргаликда олдинга кетишди.* Назармат, Жўрлар баланд сайрайди.

2 Бирга, биргалашиб, уюшиб; бир ёқадан бош чиқариб, ўзаро келишиб. *Биргаликда курашмоқ.* ■ *Биргаликда ўтган шовқин-суронли болалик, қувноқ ёшлик тугади.* П. Турсун, Ўқитувчи.

БИРГИНА юкл. вzf. Фақатгина, ёлғиз, танҳо. *Қишин-ёзин биргина иштонда юргани учун уни ҳамма Яланғоч Полвон деб атарди.* А. Обиджон, Аканг қарагай Гулмат. *Биргина Азизхон унга лоқайд қаради.* С. Аҳмад, Уфқ. *У биргина илмнинг эмас, балки санъатнинг ҳам ҳомийси эди.* К. Яшин, Ҳамза.

БИРДА рвш. Қайсиям бир кун, бир пайтда, тунов кун. *У Зебихонга кўзи тушиши билан орқасига қараб қичқирди: -Буви, ҳу бирда келган аям келди!* С. Зуннунова, Олов. *Ҳўв бирдаги байтингиз жонимни ўртади.* С. Сиеёв, Аваз.

Бирда эмас, бирда ёки бирда бўлмаса, бирда Бир кун эмас, бир кун; қачондир бир кун. *Тўрахоновга ўхшаш кишилар бирда бўлмаса бирда, бари бир, тумшуқларидан илинадилар.* Ш. Рашидов, Қудратли тўлқин.

БИРДАЙ, -дек 1 сфт. Ҳар жиҳатдан тенг, айнан бир хил. *Менга ҳамма бирдай. Ҳаммага бирдай қарамоқ. Ой билан кундай бўл, Ҳаммага бирдай бўл.* Мақол. ■ *Сатта бирдай ботиқлар, Йўл юрди тун ҳам кундуз.* «Юсуф ва Аҳмад». *Баринг бирдай хизмат қилгин, канизлар.* «Маликаи айёр».

2 Бир текисда, бир ўлчовда, бир маромда, текис. *Ҳамма кўчатлар бирдай ўсмоқда. От бирдай йўртиб бормоқда.* ■ *Йиллар бирин-кетин шундай ўтавереди, турмушимиз бирдай ширин..* М. Жўра, Изтироб. *Қийғир қушлар бирдай учар қиёда, лочин қушлар баҳра олар уёда.* «Нурали».

3 Вақт жиҳатдан узлуксиз; ҳамиша, ҳамма вақт, доимо. *Бирдай вақтим йўқ, дейди.* ■ *Гул ҳамиша чаман бўлиб турмаганидай, инсон ҳам ҳаётининг ҳамма дамларида бирдай бахтиёр бўлиши қийин.* С. Кароматов, Бир томчи қон.

4 Бир хил ҳолатда, бир зайлда, ўзгаришсиз. *Беморнинг аҳволи бирдай. Отинойи бирдай такрорлайди: -Чаққон-чаққон, тез-тез бўла қол!* П. Турсун, Ўқитувчи.

БИРДАМ Ҳамжиҳат, яқдил, ҳамнафас; мақсади, маслағи бир. *Бирдам бўлмоқ..*

БИРДАМЛИК Ҳамжиҳатлик, яқдиллик, ҳамнафаслик. *Бутун рўйи заминга ядро фалокати соя ташлаб турган айни пайтда халқаро бирдамлик тантанаси улкан аҳамиятга эгадир.* Газетадан. *Мустақил Ўзбекистон халқлари бирдамлиги – улўғ, қудратли куч.* Газетадан.

БИРДАН *рвш.* 1 Кутилмаган, хаёлга келмаган вақтда; тўсатдан, кўққисдан. *Бармоқ сараклатиб, сўза оғиз жуфтлаши билан, бирдан йўтали тутди.* А. Обиджон, Аканг қарағай Гулмат. *Мамлакат Санжарга қараб туриб, бирдан меҳри товлини кетди.* Ў. Усмонов, Сирли соҳил. *Бу унинг қалбида бирдан уйғониб кетган оталик туйғуси эди.* П. Қодиров, Юлдузли тунлар.

2 Айни бир вақтда, баравар. *Иккиси [Офтоб ойим ва Кумуш] ҳам сачраб, Қутидорга қарадилар-да, бирдан сўрадилар: -Нима, қандай сир?* А. Қодирий, Ўтган кунлар. *Ҳали машинанинг қораси кўздан ўчмасдан, бирдан икки самолёт настланди.* Ойбек, Қуёш қораймас.

3 Бир йўла, бирваракайига. *-Ҳа, ҳаммасини.. бирдан олма, – секин гапирди Эшвой, – бир бўлагини ол.* Ойбек, Танланган асарлар. *У [Бобур] чорбоғ четидаги ялангликдан бўз отни чоптириб чиқди-ю, бирдан жиловини қўйиб юборди.* П. Қодиров, Юлдузли тунлар.

4 Дарров, тезда. *Фозилжоннинг юзидаги илжайиш бирдан ғазабга айланди.* С. Зунунова, Кўк чироқлар. *Бирдан ош ва ошини*

қатиқлаш баҳси ҳамманинг эсидан чиқди. А. Қодирий, Фирвонлик Маллавоӣ. *Кўзлари бирдан жиққа ёшга тўлди.* Ў. Ҳошимов, Қалбинга кулоқ сол.

БИРДАН-БИР Фақат битта; ягона, ёлғиз, биттагина. *Бирдан-бир чора. Бирдан-бир сабаб.* ■ *..унинг суянгани – эри, бирдан-бир орзуси – анор эди, бирданига ҳар иккиси ҳам йўққа чиқди.* А. Қаҳҳор. *Учламчи даврдан ўтиб келаётган бу дарахт табиатда ноёб бирдан-бир мажнун арча нухасидир.* Газетадан.

БИРДАНИГА *рвш.* айн. **бирдан.** *Бирданига кўз олдида яшин чақнагандай бўлди.* «Шарқ юлдузи». *Темиржон бирданига маънос тортиб қолди.* Ж. Абдуллахонов, Орият. *Безовта шамол бирданига кучайиб, қора булут пардасини суриб келди.* М. Қориев, Қиз узатиб борганда.

БИРЁН [ф. *بريان* – қовурилган, пиширилган] Тоза куйган, ғам-аламга ботган; ғам-ғуссали. *Унинг ҳамдарди ва ҳамсуҳбатлари ҳам ўзи каби бағри бирён кишилар эди.* «ЎТА». *Дилим бирён, кўзим ширён..* «Маликаи айёр». *Эртак эмас, бувинг айтган орзу эди, Бувинг бирён бўлиб ютган оғу эди.* Т. Тўла, Асарлар.

БИРЁҚЛАМАЛИК Ноҳолислик, нообъективлик, бир томонга тортишлик, субъектив ёндашишлик. *Маълумки, илгари колхоз раҳбарларини сайлаб қўйишда кўпинча бирёқламалик, расмиятчиликлар содир бўлиб турарди.* «Муштум».

БИР ЁҚЛИ: **бир ёқли қилмоқ** Ё нари, ё бери қилмоқ, тугатмоқ; ўлдирмоқ. *Улар етиб келмай туриб, буни бир ёқли қилмоқ керак.* «Ёшлик». *Ваҳолонки, Қодирбек билан гапни бир ёқли қилиб олиш ҳам керак.* «Шарқ юлдузи». *Ёшуллини бир ёқли қилсак, кейин навбат Тўпарига.* М.М.Дўст, Лолазор.

БИРЖА [юн. *burga* – ҳамён, халта] Қимматбаҳо қоғозлар ва ҳар хил моллар билан савдо-сотик қиладиган йирик савдо муассасаси; бозорни уюштиришнинг ташкилий шакли. *Бугун.. меҳмонлар Нью-Йорк биржасини бориб кўрадилар.* Газетадан.

Меҳнат биржаси Ишга ёллаш ва ёлланишда ишчи ва иш берувчи ўртасида воситачилик қилувчи муассаса. **Товар биржаси** Ҳар хил оммавий товарлар (дон, пахта) билан савдо-сотик қиладиган биржа. **Фонд биржаси** Қимматбаҳо қоғозлар билан олди-сотди муомаласини олиб борадиган биржа.

БИРЖАЧИ Биржа ҳаракат (операция)лари билан шуғулланувчи шахс, биржа корчалоли.

БИРИКИШ 1 Икки ёки ундан ортиқ нарсанинг ўзаро қўшилиб, бир бутун ҳолга келиши.

2 ким. Икки ёки бир неча модданинг атомларидан ёки молекулаларидан янги бир модданинг ҳосил бўлиши. *Бирикиш реакцияси.*

БИРИКМА 1 ким. Молекуласи бир неча элемент атомларидан таркиб топган модда. *Кимё фанининг ҳозирги даврадаги асосий вазифаси халқ учун муҳим хоссали бирикмалар олишдан иборат. «Фан ва турмуш». ..органик бирикма сифатида барча тирик организмларда бўлади. «Фан ва турмуш».*

2 тлш. Маълум грамматик қонуниятлар асосида ўзаро боғланган икки ёки бир неча сўз. *Сўз бирикмаси. Барқарор бирикмалар. Фразеологик бирикма. ■ Тугал бир фикр билдирадиган сўз ё сўз бирикмаси гап дейилади. «Ўзбек тили грамматикаси». Баъзан сифатлар икки ёки бир неча сўздан, яъни сўз бирикмасидан иборат бўлади. «Ўзбек тили дарслиги».*

БИРИКМОҚ 1 Қўшилиб, бир бутунлик ҳосил қилмоқ, бирга қўшилмоқ. *Бел билан билак бирикса, иш битар. Мақол. ■ Жувозхона ичидан тезак, шиптир, мой ва кунжара ҳидларидан бириккан аллақандай қўланса ҳид йўлчининг димоғига дарров урди. Ойбек, Танланган асарлар.*

2 Бир-бирига уланмоқ, туташмоқ. *Деталларнинг бириккан жойлари. ■ Космик аппаратларнинг бир-бирини қидириб топиши, яқинлашиши, бирикиши ва туташуши борт автоматикаси ёрдамида бажарилди. Газетадан.*

3 Бир маслак, мақсад йўлида бирлашмоқ, уюшмоқ; бир жон, бир тан бўлмоқ. *Бириккан енгар. Мақол. Бириккан куч — куч, Бирикмаган куч — пуч. Мақол. Кўпчилик бирикса, тоғни қўлатар. Мақол.*

4 ким. Бирикиш реакциясига киришмоқ. *Водород билан кислород бирикиб, сув ҳосил қилади. ■ Чақмоқ пайтида ҳаво таркибида азот билан кислород бирикиб, нитрат ҳосил қилади. «Фан ва турмуш».*

БИРИКТИРМОҚ 1 Бирикмоқ фл. орт. н. *Деталларни бириктирмоқ. Моддаларни бириктирмоқ. ■ Биз нутқимизда айрим сўзларни ўзаро бириктириб, гап тузамиз ва*

фикримизни баён қиламиз. «Ўзбек тили дарслиги». Тирик қолган жангчиларни дарҳол ҳар иккала тўп расчётига бириктириб, тўпларни жанговар ҳолатга келтирди. Газетадан.

2 Ихтиёрига бериб қўймоқ, топширмоқ. *Дехқон-фермерлар фойдаланиб турган ерлар уларга доимий бириктириб қўйилади. ■ Янгидан ташкил қилинган боғлар тажрибали боғбонларга бириктириб қўйилмоқда. Газетадан.*

3 Йўл-йўриқ кўрсатиш, ёрдам бериш ёки қараб туриш учун боғлаб, кўшиб қўймоқ. *Бирмунча тажрибали ёзувчилар консультация ишига бириктириб қўйилди. Н. Сафаров, Оловли излар. Ҳар бир ўқув кабинети ва устахонага комбинат бўлимларининг раҳбарлари бириктириб қўйилган. Газетадан.*

Бошини бириктирмоқ қ. бош. Тил бириктирмоқ қ. тил. *Барно билан тил бириктириб қўйганига қарамай, совчилар қайтгунча, оёғи куйган товукдай питирлаб қолди. О. Ёқубов, Эр бошига иш тушса.*

БИРИКТИРУВЧИ 1 Бириктириш ишини амалга оширувчи шахс.

2 Икки нарсани ўзаро боғловчи.

Бириктирувчи боғловчи тлш. *Тенг боғланган гапларни ёки уюшиқ бўлакларни бир-бирига боғловчи ёрдамчи сўзлар (мас. ва, ҳам, билан). Бириктирувчи тўқима биол. Организм қисмларини бириктирувчи, тутиб турувчи ва озикланттирувчи тўқима.*

БИРИН-БИРИН рвш. 1 Бирининг кетидан бири, бирин-кетин, кетма-кет. *Меҳмонлар, бирин-бирин тарқалишди. ■ Беклар ҳам созланиб, бирин-бирин салом бериб кела берди. «Нурали». Ғўза ичида юрувчилар бирин-бирин уват орқали йўлга чиқа бошладилар. А. Қодирий, Кичик асарлар.*

2 Тартиби, гали билан, бирма-бир. *[Отабек] Ҳасаналига ўтган гапларни бирин-бирин айтиб бергиси.. келар эди. А. Қодирий, Ўтган кунлар. ..Офтоб ойим бирин-бирин кузатувчи хотинлар билан кўришиб чиқди. А. Қодирий, Ўтган кунлар. Сўнгга бирин-бирин сўзлаб берди. Чўлпон, Кеча ва кундуз. Азон билан туриб ойга қарадим, Ўтганлардан бирин-бирин сўрадим. «Кўшиқлар».*

БИРИНЖИ 1 {ф. برنج — бронза; сариқ мис} эск. айн. **бронза.** *[Ҳайкални] ..атайин қолти ясатиб, атай биринждан қуйганидан кейин.. изидан бирор илтимоси бўлмоғи ҳам тайинда, ахир. М.М.Дўст, Лолазор.*

БИРИНЖ II [ф. *برنج* – гуруч] *айн. гуруч.* Югуриб бозорга борса, Гўшт, биринж олиб келса. «Бойчечак».

БИРИН-КЕТИН *рви.* Бирининг кетидан бири, кетма-кет, орқама-орқа; навбат билан. Камбағаллар бирин-кетин дастга тушишди. К. Яшин, Ҳамза. Мажлис тугаб, одамлар идорадан бирин-кетин чиқа бошладилар. П. Турсун, Ҳўқитувчи. Элмурод орқасига бурилиб, Латибий билан Араббойнинг бирин-кетин келаётганини кўрди-да, газабланди. П. Турсун, Ҳўқитувчи. Артиллария.. душман оқопларини, ўт очиш нуқталарини бирин-кетин тор-мор қилмоқда эди. А. Қаҳҳор, Олтин юлдуз. Олма-ўрик ва шу каби тар мевалар ҳам бирин-кетин пишиб, одамларнинг оғзиларига тегди. К. Яшин, Ҳамза.

БИРИН-СИРИН *айн. бирин-бирин.* Қизлар бирин-сирин ўринларидан кўзғалишди. «Ёш куч». Эрталаб одамлар яна бирин-сирин Отахўжа аканинг ташқарисига йиғилишди. С. Юнусов, Қутилмаган хазина. Бутун бошидан кечирганлари бирин-сирин кўз олдидан ўтаверди. Ойдин, Ҳикоялар.

БИРИНЧ [ф. *برنج* – гуруч] *айн. гуруч.* Азизим, деб босиб келди Девзира биринчи ошини. «Нурали». Мани берган ёғ, биринчим билан ота-онанг ош кўрди-ку! Ҳамза.

БИРИНЧИ I *тртб. сон* Тартиб ўрни I рақами билан белгиланган, I номерли. Биринчи жилд. Биринчи бет. Биринчи қатор. Навоий кўчасидаги биринчи уй. ■ У биринчи қўшиқни яхши айтди. Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол. Йўлчи биринчи кун бозорни айлана-айлана, кечга қадар уч-тўрт ерга юк орқалади. Ойбек, Танланган асарлар.

2 Қаторда энг олдинги ўринда турган, энг олдингиси, энг аввалгиси. Биринчи арава тўхтамай ўтиб кетди. О. Ёқубов, Эр бошига иш тушса. Биринчи масала юзасидан Бутабой акага сўз берилди. А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари. Уша кунни биринчи сўроқ шу билан тугади. Э. Раимов, Ажаб қишлоқ.

3 Бошқаларига нисбатан энг олдинги, бош; тўнғич. Биринчи фарзанд.

Биринчи хотин 1) энг олдинда (турган, ўтирган) хотин; 2) *эти. эск.* Кўп хотинли кишининг энг катта хотини, бош хотин. Бу ўйланшидан биринчи хотини ва бошқалар сира хабардор бўлмаслиги ҳам мумкин. Ойбек, Танланган асарлар.

4 Санаб ўтилган, зикр қилинган ёки кўзда тутилган нарсаларнинг олдингиси, аввалгиси. Фолиблар учун уч мукофот белгиланди: биринчиси – 10000 сўм, иккинчиси – 5000 сўм, учинчиси – 3000 сўм. ■ Мирзаев.. Латофатхонга иккита хат ёзди. Биринчи хати-ку бошдан-оёқ «раҳмат»дан иборат эди, кейингисидан «қулоғингизга айтадиган гапим бор» деган мазмунда шама қилди. А. Қаҳҳор, Кўк конверт.

5 Иш-ҳаракатда ҳаммадан олдин қатнашган ёки қатнашадиган, энг аввалги, илк. Уни энг биринчи мен кўриб қолдим. ■ ..жазога лойиқ муштумзўрларни ном-баном айтмайлик. Қани, ёзинг, ўртоқ Самандаров! Биринчи ким? А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари.

Биринчи бўлиб Энг аввал, ҳаммадан олдин. Биринчи бўлиб сўзга чиқмоқ. ■ Бу ишда Қурбон отага биринчи бўлиб қўл бермоқчи бўлган одамларнинг энг биринчиси Абдусамадқори эди. А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари. Биринчи бўлиб финишга яқинлашиб келаётган спортчини қўллаб-қувватловчи товушлар эшитилди. Газетадан. **Биринчи галда** (ёки навбатда) Энг аввал, аввало, ҳамма(си)дан олдин. Иш жуда соз бошланди, энди охиригача силлиқ кетсин. Бунинг учун биринчи галда дадиллик керак! Ойбек, Танланган асарлар. Гулнорни қочирши тўғрисида таклиф қилганда, биринчи галда шу мақсад ўйланган эди. Ойбек, Танланган асарлар.

6 Энг аввал, илк бор пайдо бўлган, юзага келган; ҳаммадан олдин содир бўлган, юз берган; дастлабки. Биринчи хил муҳаббат – тилда, иккинчи хил муҳаббат дилда бўлади. А. Қаҳҳор, Асарлар. Турғуной биринчи товушни эшитганда, сесканди, сўнгилари эса уни ваҳимага солди. А. Қаҳҳор, Мастон. Атроф жимжит. Узоқдан хўрознинг биринчи қичқирғи эшитилди. П. Қодиров, Юлдузли тунлар.

7 Олдин кўрилмаган, энди илк бор юз берган. Ота мажлисда биринчи сўзга чиқиши экан. А. Қаҳҳор, Асрор бобо. Танклар жангини Аҳмаджон биринчи кўриши.. эди. А. Қаҳҳор, Олтин юлдуз. Кумушбиби ўзига томон келувчи бу даҳшатли хотинни умрида биринчи марта кўриши эди. А. Қодирий, Ўтган кунлар. Нури чидай олмади, биринчи марта аччиғланиб гапирди. Ойбек, Танланган асарлар.

8 (-лар қўшимчаси билан) Олдинги ўринни олган, олдинда борувчи; пешқадам, илғор. Бу илғи мусобақаларда командамиз биринчи. ■ У биринчилар қаторида фронтга бориш ҳақида ариза ёзди. Газетадан. У Мирзачўлга биринчилар қаторида келган эди. «Гулдаста».

9 Малакаси, маҳорати жиҳатдан энг юқори, устун; энг моҳир. Шаҳарда биринчи уста.

10 Ҳаммасидан зарур, энг муҳим, асосий, бош. Ҳужуматга ёрдам бериш бизнинг биринчи вазифамиз бўлиши керак. Ойбек, Танланган асарлар. *Фан-техника* ғоят тараққий этган ҳозирги даврда ҳам нон элнинг энг биринчи ҳаётий негизи бўлиб қолмоқда. Газетадан.

Биринчи даражали Энг олий, энг юқори; энг аҳамиятли маъноларини ифодалайди. *Биринчи даражали диплом ва пул мукофоти билан қайтди.* С. Аҳмад, Юлдуз. *Фикрининг ана шу йўсинда ифодаланиши учун.. бадий деталлар ҳам биринчи даражали ўрин тутади.* «УТА».

БИРИНЧИДАН *кри. с.* Гапда санаб ўтиладиган нарса, воқеа-ҳодиса ва ш. к. нинг энг асосийсини, энг олдингисини кўрсатади ва «биринчи шуки», «аввали шуки», «аввал» каби маъноларни билдиради. *Биринчидан, халққа нуқул фойдали иш, чунки сиз халқни тўғри йўлга бошлайсиз; иккинчидан, юрт тинчийди, учинчидан, номингиз кўтарилади.* Ойбек, Танланган асарлар. *Ман санга икки оғиз гапирай: биринчидан, пулнинг қадрини бил, лўлининг эшагини суғор, пулини ол.* Ойбек, Танланган асарлар.

БИРИНЧИЛИК Бирор масалада (сифат, хусусият, маҳорат, иш-ҳаракат ва ш. к. жиҳатидан) энг устунлик, юқорилик; биринчи ўринда туриш, илғорлик. *Ҳолбуки, «Четан» бунда ҳам биринчиликни олади.* А. Қодирий, Гирвонлик Маллавой. *Европа бўйича узун мўйловчилар орасида биринчиликни олган туркиялик Аюб Тўпчи ўз мўйловини беш миллион лирага суғурта қилди.* Газетадан.

БИРИСИ I: *бириси кун* Эртадан кейин, учинчи кун, индин(ига). *Бириси кун, намози асрда азон айтилган вақтда, сени Қўйдарвоза ёнида кутаман.* С. Сиёев, Ёруғлик. *Мирзачўлга араваларимиз бириси кун азонда жўнайди.* Ҳ. Фулом, Феруза.

БИРИСИ II Иккисидан бири ёки кўп нарсдан бирортаси. *Бирисини бердим ҳайло (ҳув ана) гулима, Бирисини ўзим олдим кўлима.* «Эрали ва Шерали». *Бириси илму ҳаё гулзори, Бириси меҳру вафо гулзори.* М. Солиҳ, Шайбонийнома.

БИРИЧ *шв. айн. бронза.* *Узангиси тилла, миҳи биричдан.* «Интизор». *Алпомишнинг Олпинбий бобосидан қолган, ўн тўрт ботмон биричдан бўлган парли ёйи бор эди.* «Алпомиш».

БИРЙЎЛА, бир йўла Бирданига, ҳаммасини бирдан, барчасини, бутунлай. *..уруш давридаги қизамиқ Асқар отанинг бирийўла уч қизини тутдай тўкиб кетди.* Д. Нурий, Осмон устун. *У [Зулфиқор] ҳужрага кирибоқ ҳамма гапни бир йўла айтди.* Мирмуҳсин, Меъмор.

БИРКА [*р.* бирка — белгилар қўйилган тахтача] Молларнинг ва, умуман, нарсанинг рақами (номери), нархи ва ш. к. лар ёзиб қўйилган тахтача; ёрлиқ. *Қарасам, бечора сигирнинг бирка тақилган чап қулоғи ярмидан кесиб ташланибди.* «Муштум».

БИРКИТИЛМОҚ *Биркитмоқ* фл. мажҳ. н. *Дастлабки фаолиятини Расулжонга биркитилган соҳаларни текширишдан бошладилар.* Ж. Абдуллахонов, Хонадон. *Буви ражабга биркитилган ўн беш сигирнинг таги доим тоза, охури ем-емишга тўла.* «Ёшлик».

БИРКИТМОҚ *айн. бириктирмоқ* **3.** *У [раис] бизни тўртинчи бригадага биркитмоқчи. Мен кўнмадим.* Р. Файзий, Чўлга баҳор келди.

Тил биркитмоқ Келишиб олмоқ, гапни бир жойга қўймоқ. *-Биламан, — деди хотин қошларини чимириб, — ҳамманглар бир одамсизлар. Тил биркитиб қўйгансизлар.* С. Аҳмад, Уфқ.

БИРЛА *эск. I кт. айн. билан.* *Садоқат бирла ўзбек шуҳратини ёймоқда оламга.* «Гулдаста». *Кўшинларинг бўлди ер бирла яксон.* Ҳ. Олимжон. *Феруз бирла бир хонада ўтириб гурунг этмакка, бир қозонда пишган овқатни емакка ор қилганими бу?* С. Сиёев, Ёруғлик.

2 *кам қўл. айн. бирга.*

БИРЛАМЧИ I *с.т.* Биринчи. *Уни севгани билан қовуштирамиз. Бирламчи шартим шу!* К. Яшин, Ҳамза.

2 Бирон ҳодиса жараёнида биринчи ўрин тутган; асосий, биринчи. *Материя бирлам-*

чидир (флс.). ■ От туркумига оид сўзларда лексема бирламчи нутқий негиз ҳолатида бўлади. «ЎТА». Бирламчи космик нурлар ер атмосфераси орқали ўтаётганида, ўз энергиясини жуда тез сарфлайди. Газетадан.

Бирламчи жинсий белгилар Эркак билан аёл кишини, шунингдек, эркак ва ургочи ҳайвонни бир-биридан ажратиб турадиган асосий белгилар, хусусиятлар. **Бирламчи ўрама физ.** Электр машина ёки трансформаторларнинг бошланғич ток ўтадиган ва магнит майдони ҳосил қиладиган ўрамаси.

БИРЛАН эск. кт. айн. билан. Халқинг бирлан баҳодирсан, яна сен баҳодирсан. С. Абдулла, Тоҳир ва Зухра. Бу нобакор айтсун, нечун мурдашўлар бирлан кўл олиб кўришур? С. Сиёев, Ёруғлик. Мушк бирлан райҳон файз бериб уйга, Аламнок кўнгилини солар минг кўйга. Б. Бойқобилов, Садоқат.

БИРЛАШГАН 1 Бирлашмоқ фл. сфдш. Ўзаро жипслашган, ўзаро келишишган, дўстлашган. Бирлашган — ўзар, бирлашмаган — тўзар. Мақол.

2 Бир турдаги нарсалар ёки тенг ҳуқуқли кишилардан, ташкилотлардан, давлатлардан ва ш. к. дан ташкил топган; муштарак. Бирлашган хўжалик. Бирлашган касаба уюшмалари қўмитаси. Бирлашган Миллатлар Ташкилоти.

БИРЛАШМА Маълум асосда ёки маълум мақсадларни кўзда тутиб уюшиш натижасида вужудга келган ташкилот, уюшма. Сиёсий бирлашмалар. ■ Бирлашма ташаббуси билан яқинда бир яхши ҳаракат бошланди. Газетадан. Бирлашма уч қаватли янги бинода эди. А. Мухтор, Асарлар.

БИРЛАШМОҚ 1 Ўзаро туташмоқ, уланмоқ; қовушмоқ. Ниҳоят, уларнинг лаблари беҳхтиёр бирлашди, қонларида, томирларида баҳор қуёши эригандай бўлди. Ойбек, Танланган асарлар. Ақл ва бахт бирлашса, инсоннинг ҳаётий йўли раво бўлади. Газетадан. Тоғ ўнгирилардан оқиб чиқаётган Еттикечув, Ўрчиқсой, Кўксувлар бирлашиб, Заминсой ҳосил бўлди. «Ўзбекистон кўриқлари».

2 Маълум асосда ёки маълум мақсадларни кўзлаб, бирга қўшилмоқ, уюшмоқ. Бўрини кўрса, овул ити бирлашар. Мақол. ■ -Ахир барча темурийлар бирлашиб, иттифоқ тузсалар бўлмасми? — деди Нигор хоним куюниб. П. Қодиров, Юлдузли тунлар.

БИРЛАШТИРМОҚ Бирлашмоқ фл. орт. н. Камқувват корхоналарни бирлаштирмоқ. ■ Бизларни мактаб бирлаштирди. П. Турсун, Ўқитувчи. Зулм хўрланганларни бирлаштиради. «Қанотли сўзлар».

БИРЛИК 1 Бир ёқадан бош чиқариб бирлашганлик; ҳамжихатлик, якдиллик. Куч — бирликда. Бирлик бор — тириклик бор. Мақол. Ҳикмат — бирликда. Мақол.

2 Бир бутунлик; умумийлик, муштараклик. Ойимхон билан уни [Элмуродни] самимият, очиқлик, ният-тилак бирлиги маҳкам боғлар эди. П. Турсун, Ўқитувчи. Инсонни кучли қиладиган, уни безайдиган нарса — мақсади, тўғрироғи, мақсадлар бирлиги! Х. Тўхтабоев, Ширин қовунлар мамлақати. Бола тарбиясида мактаб билан оила ўртасида мақсад бирлиги бўлиши лозим. Газетадан.

3 Санаш, ўлчаш, ҳисоблаш, қиёс қилиш учун мезон сифатида қабул қилинган катталиқ. Ўлчов бирликлари. ■ Электр сизимининг бирликлари. «Физика курси». Биз ёруғлик кучини ёки товуш кучини ўлчаймиз, лекин ҳид кучини ўлчайдиган бирлик йўқ. Газетадан. Геокимё текширадиган асосий бирлик — кимёвий элемент ва унинг атомидир. А. Е. Ферсман, Қизиқарли геохимия.

4 тлш. Тил сатҳларининг лисоний категориялари. Тил бирлиги. Луғавий бирлик. Фразеологик бирлик. Нутқий бирликлар. ■ Нутқ бирлиги бўлган сўз, негиз, сўзнинг маъноли қисмлари ўзгармайдиган турғун ҳодиса эмас. «ЎТА». Фразеологик бирлик шоир томонидан шеърнинг ритм, банд, вазн, қофия каби воситалари талабларига бўйсундирилган ҳолда ишлатилади. «ЎТА».

Бирлик категорияси Шахс ёки предметнинг битталигини билдирувчи грамматик шакл.

БИРЛИҚДА айн. биргалиқда 2. Бирликда иш олиб бормоқ. ■ Кўриб ҳар ким деди бирликдаги қувватга саламно. Ҳабибий. Шу билан бирликда, Ҳасанали ҳам Отабеклар билан.. қўшилиб қамалган бўлар эди. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

БИРМА-БИР рвш. 1 Тартиби, гали билан, бирин-бирин, бирин-кетин, кетма-кет. Фишларни бирма-бир олишган эди, олтин тўла хумнинг оғзи кўринди. С. Юнусов, Кутилмаган хазина. Манзура она ҳар бир синфга кириб, болаларнинг тозаллиги борми, кундалиги борми — бирма-бир текшириб

чиқдилар. Э. Раимов, Ажаб қишлоқ, Сафаров уларни кузатиб қайтди ва аризаларни бирма-бир кўздан кечирди. А. Қаҳҳор, Асарлар.

2 Бирор воқеа-ҳодисанинг бутун тафсилоти билан, битта-битта, битталаб. *Элмурод.. бўлиб ўтган суҳбатни бирма-бир гапириб бермоқчи бўлиб ўйлашиб, қоғозга ёзди.* П. Турсун, Ўқитувчи.

3 Ҳар бирини алоҳида-алоҳида, якка-якка, битта-биттадан, битталаб. *Комиссия ёш ўқитувчиларни бирма-бир чақириб суҳбатлашишга ва уларнинг қаерда, қандай вазифада ишлашини белгилаб беришга киришди.* П. Турсун, Ўқитувчи. *Ахир қирқ-эллик хонадоннинг молини бирма-бир уйга элтиб бериш осонми? Ойдин, Ҳикоялар.*

БИРМУНЧА *рвш.* **1** Бир қанча, анчагина. *Бирмунча вақт. ■ Элмурод шу кўйи яна бирмунча юрач тўхтади-да, йўл четидаги бир тошга ўтирди.* П. Турсун, Ўқитувчи. *Абдужалил бой тегирмонга яна бирмунча вақт айланишади.* А. Қодирий, Обид кетмон. *Ёз ойлари эди. Ҳаво бирмунча салқин.* Х. Ёдгоров, Ҳаёт тўлқинлари.

2 Бир қадар; маълум даражада. *Беморнинг аҳволи бирмунча яхшиланди.* «Шарқ юлдузи». *Элмурод қизга яқинлашар.. ва унинг олдида бирмунча хижолат чекиб, кўпинча гап тополмай, қизарар эди.* П. Турсун, Ўқитувчи. *Публицистикада конфликт бирмунча ўзига хос шаклда ака этади.* Газетадан.

БИРНЕЧА *(тўғриси бир неча) қ. неча.* *Яна бирнеча дақиқалардан кейин Анвар садаф пардалари ярақлаб турган яп-янги тор кўтариб кирди.* Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол.

БИРНИМА *(тўғриси бир нима) қ. нима.* *У ҳақда, ўзим ҳақимда бирнима айтсангиз..* Мирмуҳсин, Меъмор.

Бирнимали бўлиб қолмоқ Бирор нарсага эга бўлмоқ. *У шу ҳаракати билан «вақти келганда бирнимали бўлиб қолмаймизми» демоқчи эди.* Газетадан.

БИРОВ **1** *снқ. сон* Бир, битта. *Икковга биров ботолмас, Отлиққа яёв етолмас.* Мақол. *Бировни кўриб фикр қил, Бировни кўриб шукр қил.* Мақол.

БИРОВ **II** *гум. олл.* **1** Кимлиги номаълум, қандайдир бир номаълум киши, кимдир, аллақим. *Бирни биров беради, Кўпни — меҳнат.* «Қанотли сўзлар». *Биров билганини мақтар, биров — кўрганини.* Мақол. ■ -Қа-

лайсан, ука? — биров келиб туртди Йўлчини. Ойбек, Танланган асарлар. *Биров борқим, бору — бор бўлса ҳам йўқ, Биров борқим, йўғу — йўқ бўлса ҳам тўқ.* Ҳабибий.

2 Бошқа бир киши; ўзга, бегона. *Бола-хонада иккаламиз турганимизни тағин биров кўриб қолмасин.* К. Яшин, Ҳамза. *Энди уни [Умидни] кўриши ҳам, у ҳақида ўйлаши ҳам мумкин эмас, У энди бировнинг бахти.* Мирмуҳсин, Умид. *Бировнинг кўнглига зўрлик билан эгалик қилиб бўлмайди.* С. Аҳмад, Уфқ.

Баъзи бировлар Баъзи бир кишилар, ўзгалар. *Баъзи бировлар ушлашиб қўлини, Тополмай овора бўларлар йўлини.* «Қўшиқлар». **Бировлар** Уришиб, аразлашиб қолган кимсанинг номини тилга олиш хоҳланмаганида, унинг номи ўрнида ишлатиладиган сўз. *Аммо [Отабекда] «бировлар» тўғрисида, нима бўлганда ҳам, бир гап эшитмак ҳаваси туғилган эди.* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

БИРОДАР *[ф. برادر — ака, ука]* **1** Ака ёки ука; оға ёки ини. *Бойсунқур мирзо ўз қобилияти, ўтқир зеҳни, ишбилармонлиги билан биродарларидан ажралиб туради.* Мирмуҳсин, Меъмор.

2 Фаолияти, қарашлари, муносабатига кўра ўзаро яқин шахс; ҳамдам, дўст. *Тангри биродарларига қовоғини солиб қаровчи кишиларни ёқтирмайди.* «Ҳадис». *Мурибдек кишини биродар, оға тутиниб, Авазнинг ёруғ кунлари зиёда бўлди.* С. Сиёев, Аваз. *Минг ташаккур, минг раҳмат, сенимизга кириб, деҳқончиликка ўргатган ўзбек биродарларимизга.* «Ўзбекистон қўриқлари».

3 Ўртоқ, оғайни (мурожаатда). *Сиз қутлуғ кунларда етиб келдингиз, азиз биродарлар! А. Мухтор, Дўстлигимиз барқ урсин.* *Биродар, Азизхон деган полвон болани қайдан топсам бўлади? С. Аҳмад, Уфқ. -Қаёққа, биродар? — деди шопмўйлов таксичи, машинанинг қия деразачасидан мўралаб.* Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол.

Биродари азиз Азиз дўстим, оғайним. *Биродари азиз, сиз менинг бу сўзларимдан хафа бўла кўрмангиз..* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

4 Биродар (эркаклар исми).

БИРОДАРЗОДА *[ф. برادرزاده — жиян; ака ёки уканинг фарзанди]* Ука ёки аканинг ўғли, қизи; амакивачча.

БИРОДАРКУШЛИК [биродар + *ф. کش* — ўлдирувчи] Ака-укаларнинг, ўзаро яқин,

қариндош кишиларнинг бир-бирини қириши; улар ўртасидаги ўзаро қирғин-барот. Сизнингча, бу биродарқушликнинг илдишлари қаерда, уларни қандай қилиб йўқотиш мумкин? «Ёшлик». Мен яқин ўтмишда юз берган биродарқушлик васвасаси қачондир бизга сабоқ бўлишига.. умид боғлаб сукут сақлардим. Газетадан.

БИРОДАРЛАРЧА айн. биродарона. Биродарларча ёрдам бермоқ. Биродарларча муносабат. Биродарларча гамхўрлик.

БИРОДАРЛАШМОҚ Ака-укалардек, оға-инилардек бўлиб кетмоқ; иноқлашмоқ, дўстлашмоқ. Биродарлашган шаҳарлар. ■ Тошкент — биродарлашган шаҳарлар жаҳон федерациясининг аъзосидир. Газетадан.

БИРОДАРЛИК 1 Ака-укалик, оға-инилик.

2 Ака-укалардек, оға-инилардек дўстона муносабат; иноқлик, дўстлик. Биродарлик — баробарлик. Мақол. ■ Дўстлик, қардошлик, биродарлик биз этиб келган порлоқ манзиллар, юксак довларнинг тамал тоши бўлиб қолади. Х. Ёдгоров, Ҳаёт тўлқинлари.

БИРОДАРОНА [ф. برادرانه — акаларча, укаларча] рвш. Ака-укалардек, оға-инилардек; яқин, қадрдон кишилардек; дўстона. Биродарона ёрдам кўрсатмоқ. Биродарона салом. Биродарона муносабатлар.

БИРОЗ (тўғриси бир оз) қ. оз 2. Қўлидаги қаламни ўйнаб, бироз жим қолди. Т. Ашуров, Оқ от. Чол қаддини бироз тиклаб, оғзи билан чуқур нафас олди. «Ёшлик». Зовур ёқалаб бироз юргач, дала шийпони рўпарасидан чиқдик. «Ёшлик».

БИРОН(ТА) айн. бирорта. Қимирлаётган бирон жонзот кўринмайди. К. Яшин, Ҳамза. Аҳмедов унинг сўзини бирон марта ҳам бўлмасдан, тек ўтириб тинглади. А. Қаҳҳор, Кўшинор чироқлари.

БИРОН-БИР айн. бирорта. Кексаларнинг айтишича, бундай пайтларда бирон-бир тепаликнинг устига чиқиб, жимгина қулоқ солиб ётсангиз, ернинг нафасини эшитармишсиз. Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол. Нусратбек лойқаланган хотиралари гирдобиди ўралашиб, бирон-бир бахтли кунини эсломади. С. Нуров, Майсаларни аёз урмайди.

БИРОНҒОР тар. ҳарб. Бўшиннинг ўнг қаноти, ўнг фланг. Хусайн Бойқаро.. бу ерда қўшин тартибини кузатиб турди. Биронғорга амир Бадриддинни сардор қилди. Ойбек,

Навоий. Узоқда душман қўшини кўзга чалинганда, биронғордан Ислим барлос, Валибек Мирзо Ёдгорнинг жиронғорига зўр сурон билан от солишди. Ойбек, Навоий.

БИРОР сўм. олл. Қандайдир бир; кимдир; бирон-бир; маълум, муайян. Мана энди мирзам оталик қилиб, ўрдадан бирор иш топиб берсалар, тақсиримга ҳам офтоб тегса ажаб эмас. А. Қодирий, Мехробдан чаён. Бирор чақиримдан сўнг торгина йўлак кўринди. «Ёшлик». Бирор одамнинг иши юришишига кўмаклаша ол. Шукрулло, Сайланма.

БИРОТА 1 айн. бирорта.

2 Битта, битта-яримта; битта ҳам. Ҳали ўйноқи кўзларини юммаган ёруғ юлдузларни ҳисобга олмаса, Қорабулоқ қишлоғида бирорта уйғоқ жон қолмаган эди. М. Исмоилий, Фарғона т.о. Саройда бирорта тирик жоннинг қораси кўринмайди. Т. Рустамов, Мангу жасорат. Ахир, бирорта чуқур-пуқур йўқми, дейман. Ҳамза, Паранжи сирлари.

БИРОТАР Милтиқнинг тури. Афғон аскарлари.. кийимлари яхши, қўллариди биротар инглиз милтиғи. “Шарқ юлдузи”.

БИРОҚ зидл. боғл. Тенг маъно ва вази-фали гап бўлаклари ёки гапларни зидлов йўли билан боғлайди ҳамда мазмунан аввалгисига зид фикрнинг бошланишини англатади. Ҳаво булут бўлди, бироқ ёмғир ёғмади. ■ Чавандозлардан бири маррага яқин қолганда йиқилиб тушди, бироқ унга ҳеч ким парво қилмади. К. Яшин, Ҳамза.

БИРПАС Қисқа вақт, унча кўп бўлмаган фурсат; бир оз, сал, озгина, андак. Нусратбек машина ортидан бирпас маънос тикилиб турди. С. Нуров, Нарвон. Мансур тагин бирпас ўйланиб турди-ю, индамай чиқиб кетди. Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол.

Бирпасдан кейин Кўп вақт ўтмай, бир оздан кейин. Бирпасдан кейин эшик қоқилди. «Гулдаста». Ўртоғининг гапларидан ҳанг-манг бўлиб қолган Нодир бирпасдан кейин ойисини огоҳлантиргани уйга югурди. С. Юнусов, Кутилмаган хазина.

БИРПАСДА рвш. Қисқа вақт ичида, тезлик билан, бир нафасда, сал вақт ичида; дарров, тезда. Одам бўлмоқ секин-аста, Ҳайвон бўлмоқ бирпасда. Мақол. ■ Йўлчи улар билан.. бирпасда апоқ-чапоқ ўртоқлашиб қолди. Ойбек, Танланган асарлар. -Ўзим сизни бирпасда тузатиб юбораман, — деди у жилмайиб. «Гулдаста».

БИРПАСЛИК Кўп чўзилмаган, унча кўп бўлмаган. *Бирпаслик ҳузур деб, қадрингни кетказма.* ■ *Бирпаслик ёгингарчиликдан сўнг осмоннинг туси тозаланди.* «Ёшлик».

БИРРАВ, бирров Қисқа вақт ичида, бир зум; бир бор. *Одамлар эрталаб ишга кетиш олдидан марҳумнинг қариндошларидан биррав кўнгли сураб чиқайлик, деб йиғилишди.* С. Аҳмад, Сайланма. *Бир ҳафта олдин кен-жатоий Ўлмас бирров келиб кетганди.* «Муштум». *..биррав бориб, болаларни тинчйтиб келмасам бўлмайди.* Р. Файзий, Чўлга баҳор келди.

БИРСЎЗЛИ (*тўғриси бир сўзли*) Гапида, берган ваъдасида қатъий турувчи, қатъиятли. *У бирсўзли, зуғумли, жаҳлдор бўлиб кетди.* С. Зуннунова, Кўк чироқлар.

БИРТАГИНА *шв. айн. битга, биттагина.* Энди биртагина ўғил бўлса, мана ўзини тўй қилганимга ўн-ўн беш йил бўлиб қолди. Ҳамза, Танланган асарлар.

БИРТАЛАЙ (*тўғриси бир талай*) қ. талай. *Менинг ҳам бирталай умрим беваликда ўтди.* Б. Раҳмонов, Олтин одамлар. *Дарё сувидан тўпланган кўлмаклар бирталай жойни қоплаб ётибди.* Газетадан.

БИРУ БОР *дин.* Яккаю ягона, ёлғиз (Аллоҳнинг сифатларидан бири). *Қаерга борсанг ҳам, биру бор сени ўз паноҳида асрасин.* М. Осим, Карвон йўлларида.

БИРХИЛ (*тўғриси бир хил*) 1 Алланечук, аллақандай. *Тамаранинг кўнгли бирхил бўлиб кетди, беихтиёр аёл томонга қараб юрди.* М. Муҳамедов, Қаҳрамон изидан. *Бирхил бўлиб кетяпман, ойи...* А. Мухтор, Опа-сингиллар.

БИРХИЛ II *айн ўхшаш; баравар, тенг.* *Хўжайинлардан ҳеч бирига сир бермай, уларга бирхил сўзла.* Ойбек, Танланган асарлар. *Юраингиз ҳам, томир уришларингиз ҳам, бор вужудингиз ўн саккиз яшар қизники билан бирхил.* С. Аҳмад, Юлдуз.

БИРХИЛЛАШТИРИШ Бирор нарсани (алифбо, имло, термин ва ш.к.) бир хил нормага, умумий бир шаклга келтириш, унификация. *Терминологияни бирхиллаштириш.*

БИРҚАДАР (*тўғриси бир қадар*) қ. қадар.

БИРҚАНЧА (*тўғриси бир қанча*) қ. қанча.

БИРҚАТОР (*тўғриси бир қатор*) қ. қатор.

БИРҚОЗОН *зоол.* Куракоёқли қушлар туркумига мансуб бир хил йирик қуш; сақоқуш. *Қайиқ «яланглик»ларга чиққанда, бир-*

қозонларнинг оқ булутдай катта галаси эринчоқлик билан осмонга кўтарилади. А. Мухтор, Қорақалпоқ қиссаси.

БИРҚУЛОҚ Экин чиқарган биринчи барг. *Бодринг эккан эдим, бирқулоқ бўлиб қолди.*

БИРҚУР, бир қур Бир бор, бир марта, бир карра. *..лойқанинг йўлини бир қур тозалаб чиқдим.* П. Қодиров, Эрк. *Теваракка бирқур синчков назар ташлаб чиқди-да, писта шохчаларини синдириб, хуржунга тиқа бошлади.* Н. Норқобилов, Тўқнашув.

БИРҲАД *мат.* Ҳар бири бирор мусбат даража билан олинган сонлар ёки ҳарфларнинг иккитаси ёки бир нечтасининг кўпайтмасидан иборат бутун алгебраик ифода.

БИСЁР [ф. *بسیار* – кўп сонли, кўп; жуда, ниҳоятда] *рвш. эск. кт.* 1 Катта миқдорда; жуда кўп, чексиз, чегараси йўқ. *Яхшиликни бисёр қил, зарра ёмонликни ҳам бировга раво кўрма.* Газетадан. *Кўп эрур бисёр душман Бўлса у бир дона ҳам.* Э. Воҳидов, Муҳаббат. *Ҳа, қушинам, ҳали заминда макр бисёр, зулумот бисёр..* Х. Даврон, Тўмариснинг кўзлари.

2 Юқори даражада; гоят даражада, жуда; бениҳоя. *Туй бисёр шуқуҳлик эрди.* А. Қодирий, Кичик асарлар. *Аммо мабрузангиз бисёр фосих ёзилган Эркин, ўқуб ҳузурлар қилдим.* А. Қодирий, Кичик асарлар.

БИСКВИТ [фр. *biscuit* – қотирилган нон] Ун, крахмал, тухум, қанд, ёғ, сут, қаймоқ ва ш.к. кўпиртирилган масалликдан тайёрланадиган печенье ёки нон. *Бисквит хамирдан пиширилган нонлар ҳамма нонлар орасида энг сўлими, юмшоғи ва энг енгли ҳисобланади.* Д. Сиддиқов, Лаззатли таомлар.

БИСМИЛЛО(Х) [а. *بِسْمِ اللّٰهِ* – Аллоҳ исми билан] 1 Куръон сураларининг ва умуман эски китоб, ҳужжат, хат ва ш. к. нинг «Аллоҳнинг номи билан» маъносидаги бошланиш ибораси («бисмиллоҳи раҳмонир раҳийм») таркибидаги сўз. [*Асад қори:*] *Бошидан ўқиётиман, тақсир.* – *Қози Асад қорига жаҳл билан ўқрайди: -Бисмиллоси қани? М. Исмоилий, Фарғона т.о. Уни шайтон, ҳа-ҳа, заводдаги мастеровойлар билан Бисмиллоси йўқ китоблар айнитди!* К. Яшин, Ҳамза. *Бисмилло, деб Авазхон Шивирлади Фиротга.* «Нурали».

2 с.т. Бирор ишга киришишда, хусусан овқат ейишни бошлашда айтиладиган сўз.

Мирзакаримбойнинг хотини, ҳарсиллаб-гурсиллаб, нарвончанинг ҳар поғонасига қадам қўйганда, «бисмилло»ни такрорлаб, аравага ўтирди. Ойбек, Танланган асарлар. Оғзидаги носини тупуриб, «бисмилло» деганича, шимининг почасини шимариб, кетмон билан ўрага тушди. С. Аҳмад, Сайланма.

3 кўчма с.т. Бирор ишнинг аввали, бошланиши, муқаддимаси, дебчаси. [*Мирза-раим Мастурага:*] Пул ҳали сомон.. бўлиб қолади. Бу ҳали бисмиллоси-да. Ҳамза, Яллачилар иши. Бу гал зиефатнинг бисмиллоси сарёғ наловдан бошланяпти. «Шарқ юлдузи». Уни [шеъримни] ранжитмаслик учун.. ушбу китобимнинг бисмиллосини ҳам шеър билан бошладим. Шукрулло, Жавоҳирлар сандиги.

Олишда – бисмилло(х), беришда – астағ-фурулло Қарз олишни яхши кўрадиган, аммо қайтаришни ёмон кўрадиган одамга нисбатан ишлатилади.

БИСОТ [а. بىسات – гилам] **1** Шахнинг, кўпинча хотинларнинг ўзига тегишли бўлган, тўплаб қўйган моли, мол-дунёси. *Мастонбиби сандиқдан бисотидаги мовут мурсагини олиб кийди. С. Аҳмад, Қадрдон далалар. Оналар Кумушнинг бу ҳайқирғини уялганга йўдилар-да, уйга кириб, бисот кавлашга, тўй ҳозирлигини кўришга машғул бўлдилар. А. Қодирий, Ўтган кунлар. Тай-ёрланар Баҳри сафарга, Сандиғини очиб, бисотин Тита бошлар барин бирма-бир. Ҳ. Олимжон.*

2 Кишига, оила хўжалигига қарашли мол-дунё, бойлик. *Ўтган замонда бир фақир эру хотин бор экан. Уларнинг бисотида фақатгина битта эчкиси бор экан. «Эртақлар». Ҳосила йиққан бисотини сарфлаб, анча тузук тўй қилди. Ш. Холмирзаев, Бодом қишда гуллади. Мастура хола бисотидаги зоғораларни олиб чиқиб, ўртага қўйди. Ж. Шарипов, Хоразм.*

3 кўчма с.т. Кимсада бор бўлган ҳар қандай нарса; маданий, маънавий бойлик. *Эзгин-эзгин куйласин энди Бисотдаги энг нозик торлар. «Шарқ юлдузи». Мулла Қутбиддин бисотида бор энг нодир китобларини бирма-бир олиб, чангларини артиб, Бобурга кўрсата бошлади. П. Қодиров, Юлдузли тунлар. Бугун шоирлар ҳам ўз бисотидан энг яхши байтларни излаб турибди. Э. Воҳидов, Муҳаббат. Нурбек бисотидаги бор сўз билан уни [Ширинни] авради. «Ёшлик».*

4 Бирор хона ёки жойдаги мавжуд нарсалар. *Бу шинам, кўркем хона ўзининг бисоти ва безаклари билан кирган одамни дарров қамраб оларди. М. Исмоилий, Фарғона т.о. У ер [меҳмонхона] бой бисотлари, чиройли безаклари, юмшоқ тўшак ва пар ёстиқлари билан кўзларга ором берар эди. М. Исмоилий, Фарғона т.о.*

5 кўчма Табиатнинг борлиги, бойликлари, эҳсони. *Баҳор бутун топган-тутганини, бутун безак ва бисотини ёйиб юборган. М. Исмоилий, Фарғона т.о. Бисотида ҳур эл учун сақлаган не бор бўлса, қилди аён Мирзаҷўл. Ҳабибий. Ҳар недан гўзалроқдир балки чўл кечалари, Уфқлар кафтдек равон, кўк сочган бор бисотин. А. Орипов.*

БИСОТ-БАҒАЛ [бисот + ф. بىغل – кўлтиқ; кучоқ, оғуш] Барча бор нарсалар, бор-йўқ бойлик. *Эртами-индин Дилдор албатта кетади. Бисот-бағали шипириб, уйни шипшийдон қилиб кетади. С. Аҳмад, Уфқ.*

БИСОТЛИ Бирор-бир моддий нарсага, бойликка эга бўлган, бисоти бор. *Қариндошларинг Машҳадда нима иш қилади? Агар улар давлатманд, бисотли кишилар бўлмаса, бу юртларда қаттиқ қийналасан. А. Ҳақимов, Илон изидан.*

БИСЕКТРИСА [би.. + лот. secare – кесиш, кесувчи] мат. Бирор бурчак учидан чиқувчи ва уни тенг иккига бўлувчи тўғри чизиқ. *..мана бизнинг мактабимиз, биз бу ерда биссектриса ва келишиқ қўшимчалари ҳақида маълумот оламиз. Газетадан. Учбурчакнинг ички бурчагидан шу бурчак қаршисида ётган томон билан кесишиш нуқтасигача тушган кесма учбурчакнинг биссектрисаси дейилади. «Геометрия» дарслиги.*

БИСТАР [ф. بىستار – кўрпа-тўшак, кўрпача] эск. Тўшак, кўрпача; бошпана. *Қўйлар бушатган бу ер тутқунлар учун иссиққина бир макон, тиканлари бўлса ҳам, юмшоққина бир «бистар» эди. С. Айний, Қуллар. Онам бечорани ғам бистарига зор ташлатманг! Ҳамза.*

БИТ Одам ёки ҳайвон танасида улар қонини сўриб яшовчи паразит ҳашарот. *Билмаганга бит ўлдириш ҳам қийин. Мақол. Боланинг эркаси – битнинг сиркаси. Мақол. ■ Битнинг бир жуфт оддий кўзи бор, кўпчилигида кўз ривожланмаган. «ЎЗМЭ».*

Бити тўкилди с.т. Роса тўйиб, мириқиб, қилар ишни қилиб олди; маза қилди.

Йигитлар алламаҳалгача бир-бирларига қор отишиб, узуқ-юлуқ ялла айтиб, тоза битларини тўкишди. «Ўзбекистон қўриқлари». **Иту бит; Ит ҳам, бит ҳам; Ит бўлса ҳам, бит бўлса ҳам** Ким бўлишидан қатъи назар, қатгами-кичикми, бари бир. *Ит бўлса ҳам, бит бўлса ҳам, айтганим бўлсин.* ■ *Йўлбарсли тоғларда аниқдир сарҳад, Ит ҳам, бит ҳам мулкин талаб кетишмас.* А. Суюн, Олис тоғлар.

БИТБИЛДИҚ тақл. с. 1 Бедананинг сайрашига тақлид. -*Битбилдиқ, битбилдиқ!* — бедана аллақандай эҳтирос билан сайрар эди. С. Анорбоев, Оқсой. *Онда-сонда якка беданаларнинг битбилдиғи эшитилиб қолади.* И. Раҳим, Чин муҳаббат.

2 Лақаб вазифасида келади. У [Мулла-мамат] бу кавушни Муса битбилдиқ аллақайқа сафарга кетадиган куни домлага тортиқ қилиб кетанлигини аниқ билар эди. Н. Мақсудий, Лайлатулқадр.

Бедананинг уйи йўқ, қайга борса — битбилдиқ Турар жойининг таъини йўқ, дарбадар, аммо беғам, хушчақчақ одам ҳақида. -*Бедананинг уйи йўқ, қайга борса битбилдиқ — деди Мавлон.* Б. Раҳмонов, Мардлар қиссаси.

БИТБОЗЛИК фольк. кам қўлл. Битларини боқиш, битларини ўлдириш. [Мастон кампир] *Бир куни томининг орқасига чиқиб, офтоб рўйига қараб, битбозлик қилиб ўтирса, Гурўғлибек оҳиста-оҳиста ўтиб кетиб бораётир.* Э. Жуманбулбул, Хушкелди.

БИТИК I эск. кт. I айн. **ёзув.** Аҳмад Хусайн қинғир наст девор қаришида тўхтади, унда беўхшовгина ийрик ўйма битикларни ўқиди. Ойбек, Нур қидириб. *Кўр-газмага қўйилган тош битиклар кўринмас эди.* М.М.Дўст, Галатепага қайтиш. *Шоҳизинда тошларининг битигини Уқолмасдан қайғу чеккан болалигим.* Х. Даврон, Болаликнинг овози.

2 Хат, мактуб, асар. -«*Насойимул-муҳаббат!*» — Бобурнинг кўзлари чақнаб кетди. — *Мир Алишернинг битиклари-ку!* Х. Султонов, Бир оқшом эртаги. -*Ҳой чироғим, — деди у [почтальон], — сенга битик бордай эди.* Ю. Шомансур, Қора марварид.

БИТИК II шв. Эт битиб, тузалиб кетган ёки бирикиб бекилиб қолган; битов.

Кўзи битик I) кўзи очилмаган ҳолда туғилган (баъзи ҳайвонларнинг янги туғилган

боласи ҳақида); 2) эт битиб, очилмайдиган бўлиб қолган. *Кўзи битик яра.*

БИТИКЛИК Ёзилган, ёзиб қўйилган, ёзиелик. *Онам отам исмини балки миллионлаб марта такрорлагандир. Сўнги сўзларини, битиклик хатини саноқсиз кўзга сургандир.* А. Нурмуродов, Уруш бевалари.

БИТИКЧИ тар. Ўрта асрларда хон ва маҳаллий ҳокимларнинг барча ёзув ишларини олиб боровчи; котиб. *Сарой битикчиси — белбоғига қаламдон қистирган, кўк салла ўраган йигит Чингизхоннинг форс тилида ёздирган ёрлиғини ўқиб эшиттирди.* М. Осим, Карвон йўлларида. *Битикчи Хожя Исмоил пастроқда чордана қуриб, чап тиззасидаги жузвдон устига қўйилган қоғозга қооннинг фармоийшини ёзар эди.* М. Осим, Карвон йўлларида.

БИТИЛМОҚ I **Битмоқ I** фл. мажх. н. *Қайноқ қалб сўзлари битилган мрамар лавҳа ғарибгина қабр тепасида қолди.* С. Аҳмад, Сувлар оқиб кетди.

2 *кўчма дин.* Аллоҳ томонидан ёзилган, буюрилган. *Рашиднинг қисматида ота юртига бориб яшаш битилган эди.* Э. Усмонов, Ёлқин. *..азалдан тақдиримиз қора битилган эканми, тез кунда бошимизга оғир кунлар тушди.* Ойбек, Танланган асарлар. *Биридан қочсанг, бошқасига тутулсан. Ундан кўра қочмаймиз! Таваккал. Пешонага битилгани бўлур!* П. Қодиров, Юлдузли тунлар.

БИТИМ I Ўзаро келишув, тўхтам, қарор. *Туй тантанасини кечқурун куёвникида ўтказишга битим қилинган бўлса-да, қизникида ҳам қариндош-уруғлар, қўни-қўшинлар лиммо-лим эди.* Ойбек, О.в. шабадалар. *Мулла Муҳсин ўз маслакига, яъни фатвосига тескари бўлган бу битимга қарши чурқ этиб оғиз очмайди.* А. Қодирий, Обид кетмон.

2 ҳуқ. Тарафлар томонидан расмий равишда тузилувчи, қабул қилинувчи аҳднома, шартнома, контракт. *Битим тузмоқ. Битимга келмоқ.* ■ *Жунайд Хива хони билан бўлган битимдан кейин тинч қўймади, кетимиздан одам юборди, қўлига тушсак, ўлдирмоқчи бўлди.* Ж. Шарипов, Хоразм. *Тузилган битимга кўра, Абдулатиф Самарқандга юборилди.* Мирмуҳсин, Меъмор.

3 ҳуқ. Фуқаролар ва юридик шахсларнинг фуқаролик ҳуқуқ ва бурчларини белгилаш, ўзгартириш ва бекор қилишга қаратилган ҳаракати. *Меҳнат битими. Бир тарафлама битим.*

БИТИРМОҚ **Битмоқ** I фл. орт. н. Якунига, охирига етказмоқ, тугалламоқ. *Зайнаб сўзини битира олмади, четга қараб, кўз ёшини тўкди.* А. Қодирий, Ўтган кунлар. *Ашулани битириб, дуторни четга суяб кўйди.* Ойбек, Танланган асарлар. *Ўзимизнинг мирзатераклар мўрт чиқиб қолди. Мўйловдор шаҳар қўнғизи уни еб битирди.* Газетадан. *Биласизми, Мансур ака, мактабни битириб, институтга бормоқчиман.* Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол. *Тўққизинчини битирганимда, онам қишлоққа келиб, ўз отамнинг васиятини айтди.* Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол.

Қулоқни битирмоқ 1) қулоқни қар, бантанг қилмоқ. *Янғроқ арра товуши, болға, босқонларнинг гуп-гупи қулоқни битиради.* А. Мухтор, Опа-сингиллар; 2) гапиравериб чарчатмоқ, жонга тегмоқ.

БИТИРУВЧИ Бирор иш-ҳаракат, фаолиятни, мас. ўқишни тугаллаш арафасида турган. *Битирувчи курс. Институт битирувчилари.* ■ *Мудир доклардининг охирида битирувчиларни номма-ном чақириб, «гувоҳнома» тақдим қилди.* П. Турсун, Ўқитувчи. *Ярим соатдан кейин.. битирувчилар билан ўқитувчилар учун зиёфат бошланди.* П. Турсун, Ўқитувчи. *Биринчи қор битирувчиларнинг йўлига пойандоз бўлди.* Шухрат, Шинелли йиллар.

БИТИШМОҚ I I Ўзаро бир фикрга, тўхтамоқ, қарорга келмоқ; сўзни бир жойга қўймоқ; келишмоқ. *Қуда бўлиш тўғрисида Содиқа хола Шаҳри хола билан алақачон енг ичида битишиб кўйган эди.* М. Осим, Тилсиз гувоҳ. *Шундан сўнг бир-бирлари билан битишдилар, икки ёр бир бутун бўлиб иш кўришга ваъдалашдилар.* У. Исмоилов, Сайланма.

2 Сулҳга, мурасага келмоқ, ярашмоқ. *Тағин ким билади, ўртага нозик одамлар тушса, у кўз ёш қилиб, тавбасига таянса, битишиб кетди.* Шухрат, Жаннат қидирганлар.

3 тлш. Мослашмай, бошқарилмай боғланмоқ (сўз бирикмалари ҳақида).

БИТИШМОҚ II **Битмоқ** III фл. бирг. н.

БИТИШУВ I **Битишмоқ** I фл. ҳар. н. *Ўзаро битишув.*

2 тлш. Мослашмай, бошқарилмай боғланиш (сўз бирикмалари ҳақида). *Бир сўзнинг иккинчиси билан мослашмай, бошқарилмай боғланиш битишув деб аталади.* «Ўзбек тили грамматикаси».

БИТКЎЗ, **бит кўз** I Қисик, чўзиқ кўз. *Милиционернинг бит кўзи сариқ, лаби олдинга бўртиб чиққан эди.* «Ёшлик». [Одилнинг] *Бит кўзлари тағинам қисилди, пешонасидан ажин ўрмалаб ўтди.* «Муштум».

2 Шундай кўзли одам. [Аломат:] *Хў, биткўз, қани, чиқ бу ердан.* «Ёшлик». *Бир кун ичида талай маълумотлар тўплаган бу биткўз ўзининг аниқ жавоблари билан ҳокимни қониқтирди.* М. Осим, Ўтрор.

БИТЛАМОҚ Бит босиб, битлиқи бўлиб кетмоқ. *Боши битлаб кетибди.*

БИТЛИҚИ Ҳамма ёғини бит босиб кетган, бити кўп.

БИТМА эск. Қўлда ёзилган, қўлёзма. *Битма китоб.*

БИТМАС I **Битмоқ** I фл. сфдш. *Кетар бахтининг қораси, Битмас кўнглининг яраси.* «Кунтуғмиш».

2 Ҳеч тугамайдиган, чеки йўқ. *Ер-сув — битмас кон.* Мақол.

БИТМАС-ТУГАНМАС I Охир-поёни йўқ, узундан-узоқ. *Битмас-туганмас йўл.* ■ *Бир тутам қиш кунни Гулнор учун битмас-туганмас узоқ кўринди.* Ойбек, Танланган асарлар.

2 Ҳеч тугамайдиган, тугатиб бўлмайдиган, беҳисоб кўп. *Битмас-туганмас бойлик.*

■ *Унинг бу қарашида битмас-туганмас хурмат ва эҳтиром, севги ва меҳрибонлик сезилиб турарди.* Ш. Рашидов, Бўрондан кучли. *Убитмас-туганмас муҳаббат, секинч, садоқат кони бўлиб кўринади.* Шухрат, Шинелли йиллар.

БИТМОҚ I I Сўнгига, охирига, ниҳоясига етмоқ, тамом бўлмоқ, тугамоқ; тўхтамоқ. *Гап битди. Тилак билан битмаган билим билан битар.* Мақол. ■ *Катта Фарғона канали қирқ беш кунда — 15 сентябрда битди.* Н. Сафаров, Оловли излар.

Иш битди 1) иш тугади, иш тамом бўлди. *Эринчоқнинг иши битмас.* Мақол. *Уйчининг уйи битгунча, таваккалчининг иши битади.* Мақол; 2) иш, режа, мақсад амалга ошди, мурод ҳосил бўлди. [Бой ўз-ўзига:] *Хайрият, бу иш ҳам хамирдан қил суғургандай жўнгина битди.* Ҳамза, Бой ила хизматчи. **Иши битди, эшаги лойдан ўтди кест.** Ўз ишини битириб олгандан кейин, хайр-маъзурни насия қилиб кетган ёки аввалги муомаласини ўзгартириб юборган одам ҳақида. *Иш битиб, эшак лойдан ўтгандан кейин зўравонлар*

чиқиб, ерларни талаб оладиган бўлса, бунинг оқибати ёмон бўлади. М. Исмоилий, Фарғона т.о. **Куни (ёки умри) битмоқ** Умри тугамоқ; ўлмоқ. *Мен нима қилсам, илм учун, илм йўлида қиламан. Куним битиб ўлсам, ўлигимни ҳам илм йўлига бераман..* А. Қаҳҳор, Асарлар. *Яхшибоевнинг куни битган, аниқроғи, яна бир кунлик умри қолган.* М.М.Дўст, Лолазор. *Улар одамларни хонавайрон қилаётган уруш эканини, агар уруш битса, ҳамма ёқ яхши бўлиб кетишини сўзлардилар.* П. Турсун, Ўқитувчи.

2 Тайёр бўлмоқ (курулаётган, ясалмаётган нарса ҳақида). *Курилиш битди. Кўприк битди. ■ Мана, канал ҳам битай деб қолди.* А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари. [Тилла узук] *Буюрдим, эрта-индин битиб қолар.* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

3 Барҳам топмоқ, йўқ бўлмоқ, йўқолмоқ; бартараф бўлмоқ, тугамоқ. -Уҳ! — *тоқатсизланиб куонди Аҳмад Хусайн. — Қачон бу ёвузлар, хоинлар битади?!* Ойбек, Нур қидириб. *Халқ товуши тинимсиз гувуллайди: «Битсин золим подшо!»* Ойбек, Танланган асарлар. *Барча ёмонлик ўшанинг [Мусулмонқулнинг] боши билан бирга кетгандек, қипчоқ оғайнилар ила тотувлашдик, қипчоқнинг эски адоватлари битди.* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

4 Кўмакчи феъл вазифасида келиб, -(и)б аффиксли равишдошлар билан биргаликда иш-ҳаракатнинг тўла бажарилиши, тугаланишини билдиради. *Кичикроқ водийнинг ҳар ер-ҳар еридан қуюқ тутун кўтарилмоқда — қишлоқ батамом ёниб битган.* А. Қаҳҳор, Олтин юлдуз. *Қизим, даданг, энанг ҳасратингда куйиб битди.* Ойбек, Танланган асарлар. *Бечора қиз отага муҳтож. Отасиз эзilib битмаса яхши эди.* И. Раҳим, Ихлос.

БИТМОҚ II I Ўсиб-унмоқ; етишмоқ. *Мана шу юқорига кўтарилган дарёдан Мирзачўл сув ичади, экин битади.* Ойдин, Ширин келди. *Омад келса, дарахтда ҳам нон битар.* «Қанотли сўзлар».

2 Эт униб, бирикиб тузалмоқ, тўлишмоқ ёки бекилмоқ. *Жароҳатларим битиб кетиши билан, ўз қисмимга қайтиб бордим.* Назармат, Жўрлар баланд сайрайди. *Сал кунда Аъзамга эт битиб, рангига қон югурди.* Шуҳрат, Жаннат қидирганлар.

Жир битди қ. жир. *Энди жир битди-да! Битта кўйлак иккита бўлди!* А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари. **Иzzати битмоқ**

Ҳурматини билмаслик, кўрсатилган иззат-хурмат қадрига етмаслик. -*Бас! Иззатинг битди, доя бувингга бориб айт! Агар озодлик келтирмасанг, янги сабоққа тушмайсан!* — *деди [домла].* Н. Сафаров, Султон бўзчининг неваралари. **Қулоғи битмоқ** 1) қулоғи гаранг бўлмоқ, батангга келмоқ. *Хайр, юмушингиз бўлмаса, мен кетдим, шамолдан қулоғим битди.* А. Қодирий, Меҳробдан чаён. *Лаъли нима қилишини билмай, болалар шовқинидан қулоғи битиб туради.* Ҳ. Фулом, Машғал; 2) эшитавериб чарчамоқ, жонидан тўймоқ. **Қулоғи том битмоқ** Эшитмайдиган, пай-қамайдиган бўлиб қолмоқ. *Шу дақиқадан бошлаб, Суяркулнинг қулоқлари том битди.* *Танаффус бошланишини ҳам ҳаммадан кейин — синфда ғовур-ғувур бошланганда билди.* А. Кўчимов, Ҳалқа. **Ҳақи битди** Ҳақи қолмади. *Илгариги сўзингиз билан ўзингизнинг ҳақ(қ)ингиз битганлигини била туриб ҳам, яна уялмай-нетмай, виждонсизлар амрини бериб кўясиз-да, уятсизлигингизни яна бир қат орттирасиз!* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

БИТМОҚ III эск. **I** айн. **ёзмоқ. II. Юртим,** *сенга шеър битдим бу кун, Қиёснинг топмадим асло.* А. Орипов, Юртим шамоли. *Хўжа Абдулла Марворий.. хатни чиройли битарди.* Ойбек, Навоий. *Рўёб Маматова Мирзачўлни ўзлаштириб, ўз жасорати солномасига илк сатрларини битганди, ёшигина қизча эди.* «Ўзбекистон кўриқлари».

2 (ж.к. билан) Муяссар, эга бўлмоқ; пайдо бўлмоқ. *Мана, худо хоҳласа, бошингга дўппи, оёғингга этик, энингга чопон, кўйлакиштон битади.* П. Турсун, Ўқитувчи.

Ақл битмоқ Ақл кирмоқ. *Бу нимаси тағин.. сенга сира ақл битмади.* Бўйингни қара, менга етай деб қолди. Ойдин, Ўзи монанд. **Бошга битган бало** Қутулиш қийин бўлган ташвиш, қуруқ ташвишдан иборат. *Ҳе, бу уруш бошга битган бало бўлди-да.* *Герман ҳам қурсин.. оқ пошио ҳам қурсин.* *Энасининг махрини талашармикан!* Ойбек, Танланган асарлар. **Мугуз (ёки шох, қанот ва ш.к.) битди** Мугуз (шоҳ, қанот ва ш.к.) пайдо бўлди. *Эшакка мугуз битса, жами жониворларни сузиб ўлдирар экан, мушукка қанот битса, ҳеч бир паррандани қўймас экан.* П. Турсун, Ўқитувчи. *Қай бола мактабда ўқиса аъло, Ўшанга ҳеч толмас зўр қанот битар.* Қ. Муҳаммадий. *Ҳожар опанинг гап оҳангидан ён берганини сезиб, Расул акага*

қанот битди. «Ўзбекистон қўриқлари». Пешонага битган (ёки битиб қўйилган) эск. Такдирда бор, такдирда белгилаб қўйилган. [Юсуф:] Мана, хотиндан ҳам айрилдик! — [Меҳри:] Нима қилай, бу ҳам бўлса, пешонага битган бир кўргилик, болам. О. Ёқубов, Айтсам тилим куяди, айтмасам — дилим. Пешонага битган ёлғиз от эди. Уни ҳам ўртага қўяйми? П. Турсун, Ўқитувчи.

БИТОВ I айн. битик II.

БИТОВ II Аёл жинсий йўллариининг табиий (туғма) ҳолда берк бўлиши ёки битиб қолиши.

БИТТА дона сон I Бир (саноқда). Битта, иккита, учта.. Эрнинг сўзи битта. Мақол. ■ Шаҳарда битта докторхона бор. А. Қаҳҳор, Асарлар. Мелибойга битта авторучка совға олиб келди. С. Аҳмад, Юлдуз.

2 Бир дона; ягона, ёлғиз. Унақа оғайни минтадан битта! А. Қаҳҳор, Оғайнилар. Мана, сиз битта ўзингиз ўттиз иккита машинага қарар эмишсиз. А. Қаҳҳор, Йиллар. [Ҳонзода:] Шаҳарда битта десам ёлғончи бўлмайман. Уни чиройи бошига бало бўлди. Ҳамза, Бой ила хизматчи.

Биттаю битта Ягона, ёлғиз. Сорахоннинг онаси ҳаммага: -Биттаю битта қизимга ичкүёв орзу қилиб юрар эдим, худо ниятимга еткизди, — деб юрди. А. Қаҳҳор, Сароб. Ўзиям гап эшитмаган биттаю битта одам — Гулсум она бўлди. О. Ёқубов, Эр бошига иш тушса.

3 «Қандайдир бир», «аллақандай», «кимдир» каби маъноларда ишлатилади. Касалхонага бориб, ўзи кўрган эшикка кириб кетаётганида, битта хотин қайтарди. А. Қаҳҳор, Бошсиз одам. Ахир, биттаси оппоқ сочи билан менга тегишди-да! А. Қаҳҳор, Асарлар. Ердан чиқдим, осмондан тушдим, йўлда биттаси пайдо бўлиб қолсам?! О. Мўминов, Хиебондаги уч учрашув.

4 Бирлик, бирдамлик, яқдиллик ҳамда бир хиллик, ўхшашлик маъноларини англатади. Уларнинг иккови битта одам. ■ Уларнинг башараси, иши бошқа-бошқа бўлса ҳам, юраги битта бўлар экан. Ойбек, Танланган асарлар. -Иккови битта одам-ку! — деди Суяр, нима гап эканини билмай. А. Қаҳҳор, Асарлар.

5 Фейълардан олдин келиб, шу феълдан англашилган иш-ҳаракатнинг бир марта бажарилишини билдиради. Ҳали кеккайиб, бозордан қайтади. Болға билан битта уриб

абжақ қилсанг, томоша қилсанг. Ойбек, Танланган асарлар.

Ер (ёки ҳовли, дала, уй..) билан битта бўлмоқ Ёйилиб, ҳамма ёқни тутиб ётмоқ. Ҳовли билан битта бўлиб тўкилган до-вуччалар, барғлар ва хас-чўпларни дастаси узун супурги билан супуришга тушиди. Ҳ. Назир, Сўнмас чақмоқлар. Дўл уриб, синиб кетган гўзалар дала билан битта бўлиб ётарди. Л. Тожиева, Тош устидаги гул. [Дадам] Уй билан битта бўлиб сочилиб ётган нарсаларни яна бир кўздан кечириб чиқдилар. Э. Раимов, Ажаб қишлоқ. У Дилдорнинг орқаси билан битта бўлиб ерга осилиб тушган, қирқ бир кокил қилиб ўрилган узун қўнғир сочларини ҳам узоқдан кўриб, узоқдан завқланиб турибди! М. Исмоилий, Фарғона т.о. кўчма Ер билан битта қилмоқ Обрўсини тўкиб, қаттиқ изза қилмоқ. Мени ер билан битта қилиб кетяпти. Майли, қулоғида бўлсин. Сўнги пушаймон ўзига душман бўлади. Н. Сафаров, Саодатнинг қиссаси. Кечиккан, ишни чала қолдиргани кўрса, қатағонга олиб, ер билан битта қилиб ташлайди. С. Нуров, Нарвон.

БИТТА-БИТТА рвш. I Ҳар бири(ни) алоҳида-алоҳида, якка-якка, бирин-кетин, битталаб, бирма-бир. Битта-битта тарқалишмоқ. Олмани битта-битта термоқ. ■ У оппоқ кафтини чўзиб, йигитлар билан битта-битта хайрлашди. О. Ёқубов, Эр бошига иш тушса. Бўрон ўзини бу жойларнинг эгасидай тутиб, битта-битта тушунтирди. Ҳ. Назир, Ёнар дарё. Кейин семиз бармоқларини битта-битта оғзига солиб, сўриб олди. П. Турсун, Ўқитувчи. Мана буни қаранг: қовургасини битта-битта санаса бўлади. М. Исмоилий, Фарғона т.о. Эшонбоев, ўзига эргашиган одамларни битта-битта орқада қолдириб, деканатга қараб борар эди. П. Қодиров, Уч илдиш.

2 Дона-дона қилиб, салмоқлаб. Битта-битта гапирмоқ. Битта-битта ўқимоқ. ■ Қурбон ота икки қўлини белига қўйиб, битта-битта қадам ташлаб борар, унинг кўз олдидан янги қишлоқ манзараси кетмас эди. А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари. Шошилмай битта-битта айтиб берди. С. Сиёев, Ёруғлик.

БИТТА-БИТТАДАН тақс. сон Бир донадан, ҳар кимга биттадан. Қалам ва дафттарларни битта-биттадан бўлишиб олдик.

БИТТАГИНА Ёлғизгина, биргина. Ахир кўзимнинг оқу қораси биттагина ўғлим бор, садағанг кетай. Ойбек, Танланган асарлар. Мамадали амакининг ҳар йили бешта-олтита туғадиган кучуги бу йил биттагина туғибди. Э. Раимов, Ажаб қишлоқ.

БИТТАДАН тақс. сон 1 Бир донадан. Биттадан бўлиб бермоқ. ■ Баъзи қурилиш ташиқлотларининг раҳбарлари.. биттадан юк машинасини эғаллаб олиб, эртадан кеч-гача уни банд қилишар экан. «Муштум». Ҳар бир бола биттадан қаҳрамон топишга келишиб олдик. Э. Раимов, Ажаб қишлоқ.

2 рвш. взф. Битта-битта бўлиб. Биттадан тарқалишмоқ.

БИТТА-ИККИТА жуфт сон Ноаниқ миқдорни ифодалайди; оз-моз, озгина, салгина. [Эшикни] Сочига битта-иккита оқ оралаган хотин чиқиб очди. А. Қаҳҳор, Асарлар. Уерда битта-иккита ёмон одамлар бор эди. А. Қаҳҳор, Асарлар.

БИТТАЛАБ рвш. Битта-битта, битта-биттадан, бирма-бир. Бир кунни ўрикнинг учига чиқиб, ғураларни битталаб териб, липпамга қистирдим. Ойдин, Садағанг бўлай, командир. Элмурод Фотима билан тенглашиб олгач, бир энтикни-да, гўё қалбини жизиллатиб турган оғриқни битталаб олиб ташлаётгандай гапирди.. П. Турсун, Ўқитувчи.

БИТТАНГА (тўғриси бир танга) с.т. Йигирма тийинлик танга, бир танга. [Туробжон:] ..юзта мушак отилса.. биттангадан — юз танга. А. Қаҳҳор, Анор. Самоварчи.. камбағал-қашшоқлар билан биттанга, ярим танга устида фижиллашиб ўтиришни истамас эди. П. Турсун, Ўқитувчи.

БИТТА-ЯРИМТА гум. о.лм. Бирорта, бирор. Балки топилаб қолар, битта-яримта шундай бамаъни. Ойбек, Танланган асарлар. Тағин қашқир оралаб, битта-яримта қўйни елкалаб кетса, эгасидан балога қолмай дедим. С. Сиёев, Ёруғлик. Чакалақзорни айланар экан, дам-бадам бирорта қушни ҳуркитиб юборарди. Зора битта-яримтасини ушлаб олсам, деган хомхаёлда буталар орасини диққат билан кузатар.. эди. «Ёшлик».

БИТУМЛАР [лот. bitumen — тоғ смоласи, қатрон] Углерод ва водород бирикмаларидан иборат қаттиқ ёки смоласимон табиий ёки сунъий бириктирувчи моддалар (мас., озокерит, асфальт, нефть, гудрон). Ҳамма чуқур томонга ёпирилди, лекин қу-

вурларга ҳамон яқинлашиб бўлмас, битум, изоляция қолдиқлари тутаб ётар эди. А. Мухтор, Чинор. Битум ташийдиган гудронатор машинасига кимдир «губернатор» деб ном қўйиб юборибди. Ҳ. Назир, Ўтлар туташганда.

БИФИДОБАКТЕРИЯЛАР [лот. bifidus — иккига бўлинган, айри + юн. bacteria — таёқча] Эмизикли болалар ва ҳайвон болалари ичагида учрайдиган фойдали микроблар.

БИФШТЕКС [ингл. beefsteak: beef — мол гўшти, гўшт, steak — қийма, парча] Қовурилган мол гўшти ва қайладан иборат куюқ овқат. [Умид] Салимхон Обидий бифштекс-ларни хуш кўрмаслигини билиб, йўл-йўлакай бозорга кириб, уч-тўртта ёпилган иссиқ нон олиб борарди. Мирмуҳсин, Умид.

БИХ [ф. بېخ — ўсимлик илдизи] Илдизи кўпикланувчи моддага бой, тўқимачилик саноати, тиббиёт ва қандалатчиликда ишлатиладиган ўсимлик.

БИЧИБ-ТЎҚИМОҚ Билар-билмас гапларни тўқимоқ, ўйлаб топмоқ; ўзича ҳукм қилмоқ, фикр юргизмоқ. Узимча неча хил нарсаларни бичиб-тўқийман, алақандай ваҳималарга шўнғийман. Ойдин, Садағанг бўлай, командир. Йигитлар ўзларича бу бирон қиздан деб бичиб-тўқийшмоқда. Ҳ. Назир, Кўктерак шабадаси.

БИЧИЛИШ тиб. Баданнинг табиий бурмаларидаги терининг ишқаланиб қизариши. Кўп терлаш ва кўп ёғ чиқиб туриши.. бичилишга сабаб бўлади. Бичилиш йилнинг иссиқ пайтларида кўпроқ кузатилади. «ЎЗМЭ».

БИЧИЛМОҚ I Бичмоқ 3 фл. мажҳ.н. I Бичилган ҳўкиз. ■ Оғушида парилар гул-гул, Ҳарам ичра ғулм бичилган. У. Кўчқор, Ҳаяжонга кўмилган дунё.

2 Тикишга мўлжаллаб қирқилган, андозага солинган. Кенг бичилган тўн тўзмас. Мақол. ■ Кўп вақт ишхонасидан бўхча-бўхча янги бичилган кийим кутариб келиб, ёқасини ўрнатар, этагини тикарди. С. Анорбоев, Оқсой.

БИЧИЛМОҚ II Ишқаланиб, яллиғланиб қизармоқ, йиртилмоқ (тери қатлари, лаб бурчаклари ҳақида). Чақалоқнинг қўлтиги бичилибди. ■ Энди, ўртоқ Исмоилов, гап сотиш ҳам эви билан бўлса, лабларингиз бичилиб ҳам кетгандир. «Муштум». Иссиқ кунларда баданнинг айрим жойлари терлайди, бичилади. Газетадан.

БИЧИМ 1 Кийим-кечакнинг тахлити, фасони, бичиғи. *Айтишларича, бутун Японияда бир неча миллион кимоно бўлса ҳам, ё рангида, ёки гуллариди, ёки бичимида албатта таффовут бўлади.* Ҳ. Ҳасанов, Экватордан ўтганда. *Қизлар бу кийимнинг материаллини, бичимини зўр иштиёқ билан мақтаб кетишди.* Ж. Абдуллахонов, Хонадон.

2 Тана (гавда) тузилишининг яхлит кўриниши, қад-қомат; қиёфа. *Бичими келишган йигит.* ■ Саидғози уларнинг [Пўлат ва Шерматнинг] бичимига қараб, дарров таниди. С. Анорбоев, Оқсой. *Бу ердаги отлар турли тусда ва турли бичимда бўлиб, зотли, нодир отлар эди.* Ойбек, Танланган асарлар. *Қиз ҳали ёш бўлса-да, бўйчан эди, бичими ингичка ва самбитгул новдасидай адил эди.* Ойбек, Танланган асарлар.

3 Шакл, ўлчам. *Китоб бичими 84 х. 108 бўлган қоғозга босилган.*

БИЧИМЛИ Бирор бичимга эга бўлган, ташқи тузилиши, қиёфаси ўхшовли, хушбичим. *Бичимли кийим.* ■ *Бораётса, шер бичимли, кўзи кўр, сулув бир киши саройнинг оғзида ҳассасини суяб турибди.* «Гўрўғли».

БИЧИМСИЗ Бичими келишмаган, беўхшов. *Бичимсиз кийим.* ■ *Миркомилбойвачча.. оёғини чалиштириб, кичкина, бичимсиз юзини мастларча буриштириб, папирос тутатади.* Ойбек, Танланган асарлар.

БИЧИШ-ТИКИШ Бичувчилик ва тикувчилик иши, бичиш ва тикиш. *Баъзи кунлари менга бичиш-тикишни ўргатишдан кўра кўпроқ панд-насиҳат бериш билан ўтади.* «Гулдаста». *Нозимахон кечқурунлари бичиш-тикиш курсига қатнай бошлади.* Х. Султонов, Онамнинг юрти.

БИЧИҚ 1 айн. **бичим 1.** *Тиккан костюмингиз шуми, бичиғи қавиғига тўғри келмайди-ку?* «Муштум».

2 кўчма Гавда (тана)нинг яхлит кўриниши, қиёфа. *Бир бичиқда яратилган, ўзига хос феъл-атвори бўлмаган одалар Аҳмадда қизиқиш уйғотмасди.* Ф. Мусажонов, Ҳиммат. *..хуллас, турли тус ва бичиқдаги кишилар бечора, заҳматкаш санъатчилар машаққат билан қўлга киритган зафар завқини баҳам кўрадилар.* С. Азимов, Оппоқ тонг кўшиғи.

3 кўчма Тузилиш, тарх; манзара. *Гулхона бичиғи.* ■ *Ҳовлининг бичиғи Назаровга ёқиқирамади.* Ҳ. Тошхўжаев, Қийиғи чикди.

БИЧИҚЛИК Тикиш учун бичиб тайёр қилиб кўйилган. *Бичиқлик материал.*

БИЧИҚЧИ Кийим-кечак бичувчи уста, мутахассис. *Навбатимиз яқинлашгани учун шу кун бичиқчи ҳам қабул қилиб олди.* «Муштум». *«Янги мода» салоинида ҳадемай мижозларни электрон бичиқчи қабул қила бошлайди.* «Фан ва турмуш».

БИЧИҚЧИЛИК Бичиқчи касби, кийим-кечакни бичиш иши. *Бичиқчилик — жуда мураккаб, аммо завқли ҳунар.*

БИЧМОҚ 1 Кийим-кечак тикиш учун мўлжалланган материални маълум андоза ва ўлчамларда кесмоқ. *Бўйига қараб тўн бич.* Мақол. *Отанинг очган йўли бор, Онанинг бичган тўни бор.* Мақол. *Тиккан чевар эмас, бичган чевар.* Мақол. ■ *Чол дўконхонада ўтириб, иш бичиб беради, Унсин ичкари уйда тикади.* Ойбек, Танланган асарлар.

2 Белгиламоқ, кўймоқ, кесмоқ (нарх, иш ҳақи ва ш.к. ҳақида). *Нарх бичмоқ.* ■ [Даллол:] *-Хайр бўлмаса, мен бичай.. шу бола юз тиллалик «мол» бўлса ҳам, қарвонбоши бобом рози бўлсинлар, сиз олтмиш тилла беринг, — деди.* С. Айний, Қуллар. *Ўзимга ўзим ҳақ бичиб олганим йўқ-ку! Ҳаммаси қонун-қоида билан бўлган.* «Шарқ юлдузи».

3 Ахта қилмоқ. *Улоқни бичиш учун олиб бордим.*

Бировга кафан бичмоқ Бировга ўлим тиламоқ ёки ўлдиришга аҳд қилмоқ. *Душманларга кафан бичган Пиёдалар — марди майдонлар.* Ҳ. Олимжон. *Оббо, ҳали у ёқда бувим кафан бичиб ўтиргандилар.* Э. Раимов, Ажаб қишлоқ. **Ажал (кафан) тўнин бичмоқ фольк.** *Ўлдирмоқ, қирмоқ. Ажал тўнин бичайлик, Душман кўкрагидан санчайлик.* «Юсуф ва Аҳмад». *Саваш бўлса, ширин жондан кечади, Душманларга кафан тўнин бичади.* «Муродхон». **Гапга бичган** Гапга уста, сўзамол, гапдон. *-Ҳожимўқомнинг хотини. Жуда ҳам гапга бичган-да. Қофияли қилиб гапиради, — деди Нуъмонжон.* С. Аҳмад, Чўл бургути. *Абдишукурни худо гапга бичган, енгиб бўлмайди.* Ойбек, Танланган асарлар. **Ердан бичиб олган** Паст бўйли, жуда ҳам пакана. *У ердан бичиб олгандек пак-пакана.. хотин эди.* А. Қодирий. *Унинг [Кумушининг] тўғри, мавзун қоматиға ердан бичиб олинган мудҳиш хотиннинг қўллари зўрга етди-да, «эсонмисиз, омонмисиз, пошша қиз», деб сўраиди.* А. Қодирий,

Ўтган кунлар. **Тўн бичмоқ** с.т. Баҳо бермоқ. Сояга қараб тўн бичма. Мақол. ■ **Кадрларнинг савлатига, сўзамоллигига қараб эмас, уларнинг ишига, истеъдодига қараб тўн бичинглар.** «Муштум».

БИЧУВЧИ айн. бичиқчи.

БИЮРҒУН I Шўрадошлар оиласига мансуб, шохлари жигарранг, майда баргли, паст бўйли, сершоҳ, ярим бута.

2 Тиканак баргли, кўп йиллик чўл ўсимлиги.

БИЯ Вояга етган урғочи от. Қулунли биядан қудуқ суви ортмас. Мақол. *Кудандалик жойингдан қулунли бияни аяма.* Мақол. *Алп — энадан, тулпор — биядан.* Мақол. ■ *Аҳмад еттига кирганда, шу бия бир қулун туғди.* «Ойсулув».

БИҚ-БИҚ I тақл с. Қуюқ ёки суёқ нарсанинг қайнаши, қуюлиши ёки шунга ўхшаш бошқа товушлар ҳақида. *Бўтқа биқ-биқ қайнапти.* ■ *Хипча бел кўзачалардан май «биқ-биқ» қўйилиб, қадаҳларни лимиллатди.* Ойбек, Навоий. *Биқ-биқ йиғлаб ўтирибди.* «Муштум».

БИҚ-БИҚ II: биқ-биқ (бўлиб) семирмоқ Жуда ҳам семирмоқ, ёғ битиб, биққидай семирмоқ.

БИҚИЛЛАМОҚ Узук-узук ва бўғиқ товуш чиқармоқ, биқ-биқ овоз чиқармоқ (асосан қайнаб турган қуюқ нарсалар ҳақида). *Шавла биқиллаб қайнапти.* ■ [Валижон] *Вагранка ёнига келди-да, кўк кўзойнакдан биқиллаб қайнаётган металлга тикилди.* Мирмуҳсин, Чиниқиш. *Биқиллаб қайнаётган булоққа, унинг четларидаги.. майин ўтларга тикилиб, хаёлга толдим.* О. Ёқубов, Аямажуз.

БИҚИН I Гавданинг қўлтиқдан то тос суягигача бўлган икки ён қисми. *Унг биқин.* Чап биқин. *Биқин гўшти.* *Текин томоқ биқин тешар.* Мақол. ■ *У от ўрғасини, чопишини билмоқчи бўлиб, биқинига ниқтади.* С. Аҳмад, Уфқ. *Яйловдаги кўзичоқларни қийратиб юрган бир оч бўрининг қоқ биқинидан уриб қулатган.* Ҳ. Назир, Чўл ҳавоси.

Оч биқин Биқиннинг кўкрак қафасидан пастки қисми. *Бозорбойдек йигитнинг қўлига ўн беш червонни босиб, елкасига қоқиб қўйсанг, қўйнидан ничоғини суғуради-ю, оч биқинига битта уриб, бир кунда саранжомлаб беради.* П. Турсун, Ўқитувчи. *..бошидан сув қуясанми ёки оч биқинига бир-икки туши-*

расанми, ўзинг биласан. Хуллас, кўзини мошдек очиб қўймасанг бўлмайди. «Муштум».

2 Ҳар нарсанинг ён қисми, ён томони, ёни. *Қашқатовнинг кунботиши биқинидаги жилгада оппоқ қор ётибди.* С. Анорбоев, Оқсой. *Жўрақул келганини билиб, «тигр»нинг биқинини нишонга олади.* Назармат, Жўрлар биланд сайрайди. *Ҳисор тоғи биқинидаги Тўпчоқ қишлоғининг чироқлари милтиллаб кўрина бошлаганда, йўл четига чиқиб, тор-мозни босди.* Газетадан.

БИҚИНИДА (3-ш. эгалик ва ў.-п. к. қўшимчалари билан). кўм. *взф.* Яқинида, ёнида. *Шундай биқинида ўтирган Шербек ҳам «бундан қандай гап чиқаркин?» дегандай, кўзини ундан узмай, қизиқсиниб қараб турибди.* С. Анорбоев, Оқсой. *Зумрад уч кун қилт этмай, углининг биқинида ўтирди.* С. Сиёев, Отлиқ аёл.

БИҚИНМОҚ шв. Яширинмоқ, бекинмоқ. *Содиқ темир йўл кўприги тагида биқиниб ётибди.* Н. Сафаров, Уйғониш. *Турсуной опасининг этагидан маҳкам ушлаб, унинг соясига биқинди.* А. Мухтор, Опа-сингиллар. *Ёмонлик қилиб қўйиб, ота-онасига кўринишдан қўрқар, уйига биқиниб кириб, биқиниб чиқар эди.* М. Исмоилий, Бизнинг роман.

БИҚИР-БИҚИР айн. биқ-биқ I. *Шавла биқир-биқир қайнапти.* ■ *Учоқда тезак милтиллаб ёнар, қора овғум биқир-биқир қайнади.* С. Анорбоев, Оқсой. *Ақл — нурдир, ақл — сувдир: ташна қолган йўловчи Жонга олур биқир-биқир қайнаб чиққан булоқни.* Ё. Мирзо, Ўғил меҳри.

БИҚИРЛАМОҚ I айн. биқилламоқ. *Уч-тўрт қадам наридаги тол тагидан биқирлаб сув қайнаб чиқяпти.* Э. Усмонов, Ёлқин. *У озроқ ўтин териб, ҳамроҳлари ёнига келганда, декчада шўрва биқирлаб қайнаётган эди.* М. Осим, Ибн Сино қиссаси. *Биқирлаб-биқирлаб чучвара қайнар, Завқ билан термулиб ҳавасим ўйнар.* Х. Салоҳ, Излар ва ҳислар.

2 *кўчма* Кучаймоқ, авжига чиқмоқ. *Яна қаҳқаҳа самовардай биқирлаб кетди.* «Шарқ юлдузи». *Акмални кўриб, бувининг зардаси ўша супа устида турган мис самовардай яна биқирлаб қайнай бошлади.* Газетадан.

БИҚИҚ шв. I Бошқалардан ажралиб, ўз-ўзи билан бўлиб қолган, якка-ёғлиз ҳолдаги. *У ўзича биқиқ ҳаёт кечиршига одатланиб қолган.*

2 Нафасни сиқувчи, оғир; бузилган. *Ўй ҳавоси биқиқ, ёқимсиз ҳид билан тўлган эди.*

БИҚИҚЛИК Ўзи билан ўзи бўлишлик, тор доирада ўралашиб қолишлик. *Журналистика касби бир қолипда ишлашни, ижодий биқиқликни ёқтирмайди.* Газетадан.

БИҚМОҚ: **биқиб турмоқ** ёки **ётмоқ** 1) биқиниб, бекиниб ётмоқ; 2) пистирма қўйиб, пойлаб ётмоқ. *Мард бўлсанг, ўзингни номард қилмагин, Урушли кун сира биқиб турмагин.* Фольклордан. *Бурчакда биқиб ётган чолнинг инграши эшитилиб туради.* «Ўзбекистон қўриқлари».

БИҚСИМОҚ 1 Ёниб-ёнмасдан, ўчиб-ўчмасдан тутаб турмоқ. *Аёллар.. болаларини биқсиб ётган гулхан тепасига тўплайдилар.* А. Мухтор, Қорақалпоқ қиссаси. *Ўртадаги ўчоқда ҳўл тўнка биқсимоқда.* П. Турсун, Ўқитувчи. *Мана бу қора чироғинг ўлгур биқсиб, кўзимни кўр қиладиган бўлди.* Уйғун, Ҳаёт қўшиғи.

2 Ачиб-сасиб, яроқсиз ҳолга келмоқ, сасиб кетмоқ. *Қолган-қутгани бўлса, тузлаб қўйинг, биқсиб кетмасин, ўзингизга керак бўлади.* Уйғун, Дўстлар.

3 *кўчма* Бир жойда қимирламай узоқ ётиб, нохуш ҳолга келмоқ, ётавериб зерикиб, диққинафас бўлмоқ. - *Тур болам, ётасанми биқсиб-сасиб, — дейди энаси Шавкате.* Қ. Кенжа, Тоғ йўлида бир оқшом. *Димиққан уйда ҳаво кўрмай, тоза биқсиди болам боёқини, айланиб, овуниб келсин.* Ж. Абдуллахонов, Хонадон. *Ўчиб кул бўлгунча, биқсиб ётавераманми?* А. Мухтор, Тонг билан учрашув.

4 *кўчма* Аччиқ-тирсиқ гап қилмоқ, бўлмағур гаплар гапирмоқ. *Жамоатчилик улардан ҳисоб сўрайди.. чекка-чеккаларда биқсиб юрмай, гапинг бўлса, ҳамманинг олдида очиқ гапир, дейди.* Уйғун, Замон талаби.

БИҚТИРМА 1 *сфт.* Бекитиқча, яширин, махфий. *Бандаргоҳ ерларда қўшибегидан қоровул қўйилган биқтирма одамлар бор эди.* «Ёдгор».

2 *от айн.* **пистирма.** *..Асқар товнинг оёғига ўттиз минг қўшинни биқтирма ташлаб келувди.* «Юсуф ва Аҳмад».

БИҚҚА *айн.* **биққи.** *Дарвоқе, адирларда ёйилиб юрган қўйлар ҳозирнинг ўзида биққа семиз.* Газетадан.

БИҚҚАДАЙ: **биққадай семирмоқ** Жуда ҳам семирмоқ, ёғ битиб семирмоқ.

БИҚҚИ Жуда ҳам семиз, ёғ битиб семирган. *Бир маҳал Тўхта опа ҳарсиллаб кириб келди. Ундан қовурдоқ ҳиди келар, биққи бармоқлари мой эди.* Ш. Холмирзаев, Оқ отли. *Лаълихон ўтирган жойида биққи билакларини елкасигача очиб, эсноқ аралаш керишди.* Д. Нурий, Осмон устунни. *Биққи семиз саман от.. бир-бир босиб келар эди.* С. Анорбоев, Гўзаллик излаб. *..совлиқ, кичик бўлишига қарамай, тахтакачдек, бозорда мунчалик биққи қўй йўқ, деса бўлади.* С. Абдулла, Соялар.

БИҒ-БИҒ *тақл. с.* Чақалоқларнинг қаттиқ йиғисига тақлид. *Биғ-биғ.. чинқираётган бола кўкариб кетди.* Мирмуҳсин, Жаҳолат панжаси. *Бир кун тонгда ичкари уйдан боланинг биғ-биғ йиғлагани эшитилди* Газетадан.

БИҒИЛЛАМОҚ Қаттиқ йиғламоқ (асосан чақалоқнинг йиғиси ҳақида). *Тинчи бузилган чақалоқ биғиллаб йиғлай бошлади.* М. Мусажонов, Нозик масала. *Бола биғиллаб йиғлар, Мунира эса бунга эътибор бермасди.* Ф. Мусажонов, Ҳимнат.

Биғиллаб кулмоқ Роҳатланиб, завқланиб кулмоқ. *Сўйлоқ биғиллаб кулди.* «Шарқ юлдузи».

БИҒИШТ [ф. بهشت — жаннат] *кт. айн.* **беҳишт, жаннат 1.** *Биҳиштдаги хурга ўхшаш жасадинг.* «Эрали ва Шерали». *Биҳиштда икки гул бор, Бириси бўлмагай — сан.* «Оқ олма, қизил олма».

БИҒИШТИ [ф. بهشتی — жаннатга мансуб, жаннатий] Узумнинг ўртапишар винобоп тури ва шу узумдан тайёрланган май. *Бир бош биҳишти.* ■ *Ўктам бир шиша «биҳишти» очиб, кичкина пиёлаларга қўйди.* Ойбек, О.в.шабадалар.

БЛАНК [фр. blanc — оқ], **бланка** Графаларининг бўш, очиқ қолган ўринларини керакли вақтда тўлдириш учун мўлжаллаб босмаҳонада нашр этилган тайёр варақа, босма иш қоғози (сўровнома, хат-ҳужжат ва ш.к.). *Анкета бланкаси.* ■ *Машинистка тушлик чоғида, сувоғи кўчган лабларини ремонт қилиб бўлиб, бланкани тўлгизди.* «Муштум». *Зумрад.. бланкага ёзилган хатга тикилди.* С. Сиёев, Отлиқ аёл. *Телеграмма бланкасига хунук ҳарфлар билан қуйидаги сўзлар ёзилган эди..* «Шарқ юлдузи».

БЛЕФАРИТ [юн. blepharon — қовоқ] *тиб.* Қовоқ четлари (қирғоғи)нинг яллиғланиши.

БЛИНДАЖ [фр. blindage – қалқон, гов, тўсиқ] ҳарб. Уруш майдонида ерни чуқур қилиб қазиб, йўғон ходалар, бетон ва тупроқ билан мустаҳкамланган ҳарбий истеҳком. *Тепа ёнбағирлари ҳам гуё жангчиларни бомба ёки снарядлардан сақлайдиган блиндажлар учунгина яратилгандек.* И. Раҳим, Чин муҳаббат. *Блиндажлар, оқолларда найзабозлик жанги бошланиб кетди.* А. Қаҳҳор, Асарлар. *Душман бомбаси шундай блиндаж устига тушиди.* Ў. Умарбеков, Севгим, севгилим.

БЛОК I [ингл. block, фр. bloc – ёғоч, тўсин] I Гардишида занжир, арқон, тасма ўрнатилладиган нови бўлган, филдирак шаклидаги энг содда юк кўтариш механизми, мосламаси. *Кўзгалмас блок. Кўзгалувчи блок.*

■ *Механика фанида эса блок, винт, пресс, парма каби содда механизмлар атрофлича таҳлил қилинган.* «Фан ва турмуш».

2 Бирор нарсанинг яхлит бир қисми. *Бетон блок. Мармар блок. Керамик блок.*

3 Бинолар ва иншоотларда айрим бўлма, хона; бинонинг маълум қисми. *Тунларнинг бирида хотинлар блокнинг орқа томонидаги симларни қирқиб, бир юз етмиш икки кишини тоққа қочирини мўлжаллашади.* А. Мухтор, Давр менинг тақдиримда. *Ракета яратишида иштирок этган конструкторлар нима қилишга ақллари етмай, ўз блокларидан бошларини чиқариб, буйсунмаётган ракетадан кўзларини узмас эдилар.* Газетадан.

4 тех. Механизм, иншоот ва ш. к. нинг бир неча бир хил қисмларини ўзига бириктирган йирик қисми. *Цилиндрлар блоқи.*

5 Бирор нарсанинг бир ўрами. *Бир блок сигарет.*

БЛОК II [фр. bloc – бирлашма] I Айрим давлатлар, партиялар, ташкилотлар ёки кишилар гуруҳининг бирор умумий мақсад йўлида биргаликда ҳаракат қилиш учун доимий ёки вақтинчалик тузилган иттифоқи; коалиция. *Ҳарбий блок. Сиёсий блок.* ■ *Бу ерда блокларга қўшилмаган давлатлар координация бюросининг навбатдан ташқари мажлиси тугади.* Газетадан.

БЛОКАДА [ингл. blockade – қамал; қуршамоқ] I ҳарб. Душман эгаллаб турган ҳудуднинг айрим қисмини ёки ҳаммасини қуршаб олиш, қамал қилиш; муҳосара. *..уруш йилларидаги уч йиллик блокада Ленинград ҳимоячиларининг иродасини синдира олмади.* Газетадан.

2 *сиёс. иқт.* Бирор давлатни сиёсий ва иқтисодий жиҳатдан яққалаб қўйишга, унинг бошқа давлатлар билан алоқасини узишга, қўйилган талабларни қабул қилдиришга қаратилган сиёсий, иқтисодий ва молиявий тadbирлар тизими. *Иқтисодий блокада. Сиёсий блокада.*

3 *тиб.* Касалликни даволашнинг бирор аъзо ёки система фаолиятини вақтинча тўхтатишдан иборат бир усули. *Юрак касалликларидан бўлган блокадада томирнинг уриш сони жуда камайиб кетади.* Н. Исмойлов, Касалларни парвариш қилиш.

БЛОКНОТ [фр. bloc-notes: bloc – бирлашма; гуруҳ + notes – хатча; қайдлов] Ён дафтарча, қўйин дафтарча. *Шербек ёнидан блокнот, қалам олди.* С. Анорбоев, Оқсой. *Зиёда кўк муқовали блокнотини дам у чўнтагига, дам бу чўнтагига солар, дам варақлар.. эди.* А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари.

БЛУЗА [лот. pelusia – Мисрнинг Pelusium шаҳри номидан олинган] Қўйлак бичимидаги белбоғсиз кенг устки иш кийими.

БЛУЗКА [р.] Хотин-қизларнинг энгил материаллардан тикилган, юбка ёки шим билан кийиладиган қўйлакчаси.

БЛУМИНГ, бюминг [ингл. blooming – қуйма пўлат хомашё] *тех.* Темир ёядиган юқори қувватли прокат стани.

БО I *шв.* I Яна, тағин. *Еганинг ёғ, ичганинг кўк чой. Бо нимага хафа бўласан? Ш. Сулаймон, Ота, ўғил. Бо шикаста шўрман, қайда бораман, Ўғилсизга ўғил, қизсизга қиз бўяман.* «Муродхон».

2 *унд.с. взф.* «Э», «бе» тарзида инкор, эътироз маъноларини ифодалайди. *«Бо худо, ўрда бекачи бўлса ўзига», дедим.* А. Қодирий. *Утган кунлар. Бо.. Ўзи-ку саҳарда ишдан келди. Уйқуни бузиб, табриклашга чиққанини қара? А. Обиджон, Аканг қарағай Гулмат. Бо-о, энди шунинг ҳам тавишини тортиб, уйлайсизми? С. Нуоров, Нарвон. -Бо-о худо! Амманга ҳам амал тегиб қолган. Ҳ. Назар, Бир туп ғўза.*

БО II [ф. Ъ – биргаликни, алоқадорликни ифодаловчи олд кўмакчи] *кўм. айн. билан.* -*Ота, бу синглим, – табассум билан деди Йўлчи, – қишлоқдан олиб келганимни эшитгандингиз. Бойникида яшагини маъқул кўрмадим.* – [Шокир ота:] *Яхши қилибсан: «Кабутар бо кабутар, жинс бо жинс».* Ойбек, Танланган асарлар.

БО- |ф. ب — бирор-бир сифатга, белгига эгаликни, унинг борлигини билдирувчи префикс| айн. ба.

БОА [лот. boa — илон] зоол. Бўғма илонлар оиласига мансуб заҳарсиз улкан илон. *Боа териси жуда юқори баҳоланади, ундан кўнтери саноатида фойдаланилади. «ЎЗМЭ».*

БОАДАБ [бо.. + адаб] юқ. усл. Хулқ-одоби яхши; тарбия кўрган, одобли. *Бундай туйғун, бундай зийрак, бундай боадаб қиз етти иқлимда ҳам топилмайди. Ойбек, Танланган асарлар. Болаларнинг туйғун, меҳнаткаш, боадаблигидан эр-хотин ниҳоятда хурсанд эдилар. С. Зуннунова, Олов.*

БОБ [а. باب — эшик, дарвоза] 1 Китоб, асар ва ш. к. нинг маълум тугалликка эга бўлган ҳар бир қисми, фасли. *Романнинг боблари. Диссертациянинг боблари. ■ Бу жанг варақасини тилга кирита олган ёзувчига ҳар бир сатр улкан жанғнома учун бир боб бўлаверади. Н. Сафаров, Оловли излар. Романнинг бир неча боби ёзилгандан кейин, ўзим ҳам сизга ўхшаб, қахрамонимнинг қилаётган ишларига шубҳалана бошладим. У. Норматов, Талант тарбияси. Али Мешкобчи хусусида аввалги бобларда сўз айтган эдик. Мирмуҳсин, Меъмор.*

2 кўчма Давр, саҳифа. *Терим машинасида қизларимиз руль олиб, ғалаба китобида оча олди янги боб. Зулфия, Юрагимга яқин кишилар.*

3 Ҳар хил йўл, усул. *Уйнашмагин арбоб билан, арбоб урар ҳар боб билан. Мақол. ■ Дод деганда, эшитмаймиз сўзини, Ҳар боб билан уярмиз икки кўзини. «Нурали».*

4 (3-ш. эгалик ва ў.-п.к. к. қўшимчалари билан) кўм. вzf. Соҳасида, борасида, масаласида. [Муҳаммад] *Илму ҳиммат бобида Арастудан сўнгра устоди соний бўлиб, Ал-Форобий номи билан мушарраф эди. А. Мухтор, Чинор. Ул (бойнинг) қизи ҳусн бобида яккаю ягона эди. Усмон бахши Мамат ўғли, Бўтакўз. Севги ҳақидаги фикрларим ҳам бутунлай ўзгарган, негаки қизлар бобида анча омадим юришганди. «Ёшлик».*

БОБАРАКОТ [бо.. + а. برکات — роҳат, ҳузур; дуо, самовий инъом] Худо сийлаган, муборак. *Сизнинг ҳузурингизга йўлланмиш ишбу зоти бобаракотнинг арзини эшитсангиз ва ул кимсанинг атолари қабри тошига тўрт қатор ашъор ёзиб берсангиз. Н. Аминов, Қаҳқаҳа. Ул зоти бобаракот бошчилик қи-*

лаётган ҳарбий ташкилот истаган кунда газавот тугини кўтариб чиқа олади, иншо-олоҳ. К. Яшин, Ҳамза.

БОБИЙ |ф. بابى — бобийлик асосчиси Сайид Али Муҳаммад Боб номидан| тар. Бобийлик мазҳабидаги киши. *Бўлмаса, бобийман денг-чи, китобларим жадид-мажид китоблари денг-чи.. А. Қодирий, Кичик асарлар. ..бобийлар ҳам худого ишонурлар. «Муштум».*

БОБИЙЛИК тар. 1848–1852 йилларда Эронда шиачилик ичида вужудга келган, ислом динини тафтиш қилишга интилган, оммавий антифеодал кўзғолонларга бошчилик қилган диний мазҳаб. *Ер эгалари, шоҳ зулмига қарши қаратилган йирик халқ кўзғолонлари бобийлик байроғи остида кўтарилган. «ЎЗМЭ».*

БОБИЛЛАМОҚ Овози борича бақриб, лаби-лабига тегмай гапирмоқ. *Замира то мақсадини тушунтиргунча бўлмай, кампир бобиллай кетди. Ҳ. Назир, Бир туп ғўза.*

Бобиллаб бермоқ Овози борича бақриб уришиб бермоқ, койимоқ. *— Одам ҳам шунақа бўладими, қаёқларда юрибсиз? — Назокат бобиллаб берди. Ҳ. Фулом, Машғал. Кокила лаби-лабига тегмай бобиллаб берди. С. Аҳмад, Чўл шамоллари.*

БОБИНА [фр. bobine — ғалтак] тех. Тўқимачиликда ип, тола, лента ва шу кабилар ўраладиган ғалтак.

БОБМА-БОБ Бирор бобини қолдирмасдан, ҳар бир бобини бирма-бир. *Китобни бобма-боб ўқиб чиқмоқ. Романни бобма-боб ҳикоя қилиб бермоқ.*

БОБО |ф. بابا — ота; бува; оқсоқол| 1 Отанинг ёки онанинг отаси (набирага нисбатан). *Бобонинг тол эккани — ўзига ном эккани. Мақол. ■ Бобом бургут боқиш билан менга қарадилар. С. Аҳмад, Юлдуз. Бола бобосини икки-уч кун кўрмай ичикиб қолган. С. Аҳмад, Уфқ.*

2 (фақат кўпл. шаклида) Ўтмишда яшаб ўтган қариндош кишилар, аждодлар. *Агар Бобур мирзо Самарқандни тезроқ эгалла-масалар, боболардан қолган салтанат бегона сулола илкига ўтиб кетгусидур. П. Қодиоров, Юлдузли тунлар. Боболардан сўзладим, аммо Бир зот борким, баридан суюк. А. Орипов, Юртим шамоли.*

3 Ҳурмат юзасидан қариялар номига кўшиб ишлатилади. *Мурод дарров туриб,*

Ҳожи билан сўрашди ва назокат билан унга жой кўрсатди: -Келинг, Ҳожи бобо! Кўринмайсиз, келмайсиз? А. Қаҳҳор, Йиллар. Утар бобонинг отаси Гадоийиёз бобо ҳам хон табиби эди. С. Сиёев, Ёруғлик. Қолаверса, ўзимизнинг шоир бобомиз Бобораҳим Машрабнинг ҳақ, ҳақиқат, адолат ҳақидаги.. ғазалларини ким билмайди? К. Яшин, Ҳамза. Раис бобо уларнинг ёнгинасига келиб, отдан тушди, тўриқ йўрғани ўз ҳолига қўйиб, дастурхон ёнига ҳорғин чўкди. Н. Фозилов, Дийдор.

4 Азиз-авлиёлар номига қўшиб ишлатилиди. Шайх Зайниддин бобо. Занги бобо. ■ Хизр бобо қўлингни баланд қилсин. У. Исмоилов, Сайланма.

5 тар. Ўтмишда Бухоронинг катта даҳаларини назорат қилувчи бош миршаб унвони.

6 фольк. Оқсоқол, отахон. Камбағаллар Тоғайни бобо кўтарган эди. У камбағалларга бош бўлиб турган эди. «Рустамхон».

7 Бобо (эркаклар исми).

Қор бобо, қорбобо 1) одамнинг қордан ясалган шакли ва болаларнинг шу билан боғлиқ ўйини. Болалар катта қилиб Қор бобо ясашиди; 2) арча байрамида қиш рамзида ясанган (оқ пўстин ва оқ қалпоқ кийган) ва янги йил байрамларини қиздирувчи киши. Бирдан эшик очилди, Кириб келди Қорбобо. 3. Дийр, Асарлар.

БОБОВ бол. Кучук; ит. Болаларни шайтонлардан қўрқитмангиз, Бобов келди, деб кўрпага беркитмангиз. То улғайиб, дуч келганда «бобов»ларга, Ухшамасин итдан қўрққан соқовларга. Э. Воҳидов, Муҳаббат.

БОБОДЕҲҚОН 1 Деҳқончилик касбининг устаси, моҳир, тажрибали кекса деҳқон. Далаларда ҳаёт қайнайди, бободехқоннинг қўли қўлига тегмайди. Газетадан. Ўзбекистонда боғ-роғлар яратган менинг бободехқонларим эканлар-да. Н. Сафаров, Оловли излар.

2 Ўрта Осиё халқлари орасидаги ривоятларга кўра, деҳқончилик ҳомийси, пири. ..экин экиш, ўриш-йиғиш вақтида «Бободехқон қўлласин» деб айтилади. «ЎЗМЭ».

БОБОЙ с.т. 1 Қари киши, чол. [Йўлчи:] Бобойнинг сўзларига тош ҳам эриydi. Сиз одамсиз-ку! Ойбек, Танланган асарлар. Мана ҳозир бобойнинг чақасини олдим, кетаман. Ойбек, Танланган асарлар. Бобой дуо қилди, дегин. А. Қодирий, Кичик асарлар.

2 Қарияларга бир оз кибр аралаш мурожаат шакли. Бардаммисиз, бобой? Ойбек, Танланган асарлар.

БОБОЙИ бот. Бир хил ўрик нави. [Ўрикнинг] Қандак, исфарақ, субхони, хурмойи, мирсанжали, муллагадойи, бобойи.. сортлари яхши туршак беради. К. Маҳмудов, Ўзбек таомлари.

БОБОКАЛОН [ф. باباكلان — энг катта бобо] 1 Бобонинг отаси, катта бобо (эварага нисбатан). Манави мадрасада бобоколониимиз мударрис бўлганлар. М.М.Дўст, Лолазор. Қишлоқнинг энг бадавлат, энг муътабар кишиси бўлган Махсумнинг бобокалони Ғойиб отани Ҳазрати султоннинг муриди бўлган деган нақл бор. С. Анорбоев, Оқсой.

2 (фақат кўпл. шаклида) Ўтмиш ота-боболар, аждодлар. Бобокалонларимиз дўстликни тириклик суви деганлар. Газетадан. Бобокалонларимиз етти хазинанинг бирига сигирни ҳам қўшганлар. Газетадан.

3 кўчма Улкан вакил, улкан сиймо, асосчи. Ёдгор бахши уста Қулай ўғли Қўрғон дostonчилик мактабининг бобоколонидир. «Гулистон». Садриддин Айний.. тожик ва ўзбек адабиётларининг бобокалон арбоби сифатида танилди. Газетадан.

БОБОКЕНТ [бобо + суғд. кент — қишлоқ] Қадимий қишлоқ, ота-боболардан қолган қишлоқ. Уша бобокентимсан, девзот бобомсан; Оҳ нечоғлик суюксан, соз, дилоромсан. Миртемир, Асарлар.

БОБОМЕРОС [бобо + мерос] Ўтмиш ота-боболардан, аждодлардан қолган моддий, маънавий бойлик. Узининг бобомерос мулки ҳисобланмиш Самарқандни икки марта забт этади ва икки мартасида ҳам қўлдан беради. Газетадан. Чол қишлоққа қайтишдан аввал.. қишлоқдошларим мана шу бобомерос ҳовлимда оёқ узатиб, бандаликни бажо келтиришимга рози бўлишса, деган қарорга келди. «Ёшлик».

БОБОТИЛ, бобо тил Бир қатор тилларнинг илк манбаи деб ҳисобланувчи ва қиёсий-тарихий текшириш йўли билан тикланиши мумкин бўлган қадимий тил. ..туркий тиллар, хусусан ўзбек тили, олтой бобо тилидан бошланади. «ЎЗМЭ».

БОБОТОҒ Қадимий ва улуг тоғ. Гужум маддасидек қўлларинг қадоқ, Бироқ боботоғдек қадди тик, мардсан. Миртемир, Асарлар.

БОБОЧЎПОН Чўпонлик касбининг устаси, устоз чўпон. *Манман деган бобо-чўпонлар эрталабдан бошлаб топган-тутганини кўтариб, бу ерга кела бошлади.* Мирмуҳсин, Меъмор.

БОБОЧИНОР Қадимий ва кекса чинор. *Бобочинор уйғонар чўчиб, таниб қолар илонларни, оҳ.* Ш. Раҳмон, Юрак қирралари.

БОБР [р. бобр — кундуз] зоол. Кемирувчилар туркумининг бобрсимонлар оиласига мансуб, сувда яшашга мослашган ҳайвон, сув кундузи. *Бобрлар кечаси ва шомда фаол ҳаёт кечиради, қишда фаоллиги камаяди.* «ЎЗМЭ».

БОБРИК [р. бобр — кундуз] Жуда пишиқ қилиб тўқиладиган, қалин тукли мовут. *Бир пальтолик бобрлик. Бобрлик пальто.* ■ *Бири хушмўйлов, устида янги бобрлик пальто, бошида қулоқчин.* «Муштум». — *Кийим бозорга кириб, қундуз ёқалик бобрлик пальтолارга харидор бўлиб кўраман, — деди Шум бола.* Ғ. Фулом, Шум бола.

БОБУНА [ф. بابونا — мойчечак, ромашка] *айн. мойчечак.*

БОБСЛЕЙ [ингл. bob-sleigh — тоғдан сирпаниб тушиладиган бошқарувли чана] *спрт. 1* Тоғ (баландлик)дан махсус жиҳозланган трасса — қия бурилишлари бўлган музлама новдан шиддат билан тушишга мўлжалланган, яхлит металдан ясалган чана.

2 Шундай чаналарда тоғ (баландлик)дан шиддат билан тушиш.

БОБУРИЙЛАР [Заҳириддин Муҳаммад Бобур номидан] 1526—1858 йилларда Ҳиндистонда ҳукмронлик қилган, Заҳириддин Муҳаммад Бобур асос солган сулола ва унинг вакиллари. *Бобурийлар сулоласи. Бобурийлар империяси.*

БОБУРШУНОСЛИК Фаннинг Заҳириддин Муҳаммад Бобур меросини илмий тадқиқ қилувчи соҳаси. *Ўзбек бобурушнослиги. Бобурушнослик соҳаси. Жаҳон бобурушнослиги.* ■ «Бобурнома»нинг янги, мукамал наشري маданий меросимизни ўрганиш ишига, бобурушносликка қўшилган муҳим ҳиссадир. Газетадан.

БОВ *с.т. айн. боғ* I, II. *Мўрча кўйлак кийдим, бовин бойламай, Ёрга ваъда бердим, сўнгин уйламай.* «Кўшиқлар».

БОВА *шв. айн. бобо* I. *Бизнинг бир бовамиз бўлардилар. Ҳеч тинчимасан.* «Ёшлик». Шайх

бова, мен бекорчиликни ёмон кўраман. С. Сийев, Ёруғлик. Холчучуқнинг отаси Юсуф бова ном чиқарган чавандоз. «Саодат».

БОВАР [ф. بوار — ишонч]: **бовар қилмоқ** (ёки **этмоқ, айламоқ**) Ишонмоқ, ишонч ҳосил қилмоқ. *Илгарироқ мен уларнинг гапига бовар қилмай юрсам ҳам, сўнгдан тўғри сўз айтганларини билдим.* А. Қодирий, Ўтган кунлар. *Бовар этдинг сўзларимга, она, онажон, Жаннат руҳин туймоқдаман суҳбатингизда.* А. Орипов. *Дуогўйинг ўзим, Бовар айла менинг сўзимга.* «Нурали».

Ақл бовар қилмайди Ақл ишонмайди, ақлга сиғмайди. *Пўлат دادасини сира-сира эсдан чиқармасди, унинг ёрқин сиймоси кўз олдига гавдаланарди-ю, ўлганлигига сира ақли бовар қилмасди.* Ш. Рашидов, Қудратли тўлқин. *Бир одам мунча ишга қодир бўлишига ақлим бовар қилмайди.* Р. Файзий, Ҳазрати инсон.

БОВЛИҚ *шв.* Ўрилган ғалла, пичан ва шунга ўхшашларни боғлаш учун ўсимликлар поясидан эшиб тайёрланган ип. *Бовлиқ эшар эдим бир кун пичанда, Ҳамла қилиб қолди чинқироқ илон.* А. Орипов. *Ўроқчининг қўлида бовлиқ турар, Қўй ичида ирғалиб совлиқ турар..* «Оқ олма, қизил олма».

БОВУЖУД [ф. باوجود — таниқли, машҳур] *эск. кт.* Шунга қарамасдан, шундай бўлса ҳам. *Фақир неча муддатлар бўлдиким, назм айтурга табиати ланж эрдим. Бовужуд бир ёзув назм пашшаларни шағнига айтиб эрдим.* Туйғун, Шоир ҳақида ҳақиқатлар. *Бовужуд, Ҳоким тўранинг ўзлари ғайридин бўлатуриб, шу зиндиқларнинг чулчитлигини билиб айтган эканлар.* Ҳамза.

БОВУР *шв. фольк.* I Бағир, жигар; дил, кўнгли. *Уйнашгин, кулишгин ёшлик даврингга, Ҳақ муяссар қилади қордай боврингга.* «Гулихиромон». *Сени кўриб, болам тушди ёдимга, Бола деб жигарим-боврим куюдир.* У. Пўлкан, Бир баҳор достони.

2 *кўчма* Қариндош, фарзанд. *Шундоқ ажиб юртсан, жон Қозоғистон, Қардошим, қурдошим, бовурим азал!* А. Орипов. *Ҳаммамиз кўнғиротнинг бовурларимиз.* А. Мухтор, Қорақалпоқ қиссаси.

БОВУРДОШЛИК Қариндошлик, туғишганлик. *Бовурдошлик мундоқ бўлибди, Кўнгли эриларнинг кўзлари куйсин.* Миртемир, Асарлар.

БОВУРЧИ, бавурчи тар. Ўрта асрларда Ўрта Осиё ва Яқин Шарқда подшоҳ (хон)-нинг баковулдан кейин турувчи хусусий ошпази. *Овқат тайёрлаш вақтида бовурчилардан бошқа ҳеч ким подшоҳ ошхонасига киритилмаган.* «ЎзМЭ». *Бовурчи қўлида паринг юлдирар.* «Юсуф ва Аҳмад».

БОД I [ф. باد — ҳаво оқими, шамол] *кт.* Шамол. ел. *Чархим қургай айланади бод билан, Мени ёрим ошна бўлди ёт билан.* «Кўшиқлар». *Эй бод, еткур ёра саломим.* Машраб.

Боди сабо Тонгги шамол. *Арзимни айтмай боди сабога, Шояд сапиргай ул гул қабога.* Муқимий. *Қиз бахтини кутар боди сабодан.* У — заифа, ожиз эмиш, лол эмиш. «Муштум».

БОД II [ф. باد — шиш, яллиғланиш] Бўғин ва мушакларнинг яллиғланиши (ревматизм, радикулит ва ш. к. касалликлар). *..эски дарди қўзиб, белининг боди тутиб қолди.* Ў. Ҳошимов, Икки эшик ораси. *Сал совуқ тушди дегунча, жонини эговлайдиган бод касали туфайли айвонга ҳам чиқолмай қоларди.* «Ёшлик».

БОД III *бот.* Дарахтнинг бир хил тури. *Боғнинг ичида.. япроқлари ёнғоқникига ўхшаш, меваси гилосни эслатадиган бод дарахти ўсяпти.* З. Акрамов, Ҳиндистон лавҳалари.

БОД IV Танда (ўриш) ипларининг бири-бирини кесиб (мингашиб) турган жойи.

БОДА [ф. باده — шароб, вино] Май, ичкилик, шароб. *Бодани ақлингдан голиб этмагил.* Мақол. ■ *Алишер Навоий яшаган даврда эса май, бода ва ҳар хил мева шарбатлари истеъмол қилинган.* «Фан ва турмуш». *Иккови ҳам бир қадаҳдан бода ичгандек, атрофдаги нарсаларни кўрмас эди.* М. Осим, Карвон йўлларида.

Арғувон(ий) бода I қизил рангли бода. *Қўлимда порлайди арғувон бода.* «Гулдаста»; 2) кун ботиш пайтидаги самовий қизиллик. *Кўйди уфқнинг пиёласига Арғувоний бодасини шом.* «Ёшлик». **Висол бодаси, ишқ бодаси** Муҳаббат, висол завқи, лаззати. *Этибор бўлса агар — иттижосиз бўлмагай, Севадир, ишқ бодасин бир куни тутса сенга.* Э. Охунова, Мен тонгни уйғотдим. *Майпараст этди Ҳабибийни висолнинг бодаси.* Ҳабибий, Девон.

БОДАПАРАСТ [ф. بادهپرست — бодани яхши кўрувчи, майхўр] Ичкилик (май) ичишни яхши кўрувчи; майпараст, майхўр. *Бугун биз, ошиқлар, ошuftаю маст, Санам-*

лар кўйида хўп бодапараст. У. Хайём, Рубоийлар.

БОДАФУРУШ [ф. بادهفروش — бода, май сотувчи] *позт.* Май (ичкилик) билан савдо қилувчи, ичкиликлар сотувчи. *Жонимга наво этди-ю, кўнглумга хуруш Бир журъа била, мугбачаи бодафуруш.* Навоий.

БОДАХЎР [ф. بادهخور — майхўр] Май, шароб ичувчи. *Табиҳи рие бирла амомангдин, аё шайх, Чин бодахўринг хум била паймонаси яхши.* Ҳамза. *Бодахўр эшон.. улфатлари билан май ичишиб ўлтирган экан.* Чустий, Кезгувчи бодахўр эшон.

БОДБЕЗАК [ф. بادبیزک — шамолпаррак, елпиғич] Кулолчиликда лаганлар ичига кўк, сариқ ва қорамтир-қизил бўёқлар билан солинадиган, парраксимон (елпиғичга ўхшаш) нақш.

БОДИ [ф. بادی — шамолга оид; димоғдор, кеккайган] 1 Ёмон, беадаб сўзлар айтиувчи. *Боя анови боди қизни боладим-а?* «Ёшлик». *Қамар раиснинг учирма гаплари жонига тегар, асабини бузар эди. Гоҳо нозиксан дейди, гоҳо бодисан дейди.* М. Ҳазратқулов, Журъат.

Оғзидан боди кириб, шоди чикмоқ Жуда ҳам беадаб гаплар гапирмоқ; одоб доирасига сиғмайдиган сўзлар билан сўкинмоқ. *Қачон кўрсанг, тараллабедод, хурсанд, хушчақчақ, сал айниса, оғзидан боди кириб, шоди чиқиши бор.* Шуҳрат, Шинелли йиллар. *Арзиммаган нарсаяга оғизларидан боди кириб, шоди чиқади. Сўкишларига одамзод чидаб туролмайди.* «Муштум».

2 *кўчма с.т.* Мақтанчоқ, манман. *Аҳмад-вой жуда боди-да.*

3 Шаҳснинг лақаби сифатида қўлланади. *Холиёр бодидек безорини қонига белаган шу хотин Мамат қассобдан ҳайиқармиди?* «Ёшлик».

БОДИБИЛДИНГ [ингл. bod-building — тана тузилиши] Мускулларни ривожлантириш мақсадида тренажерларда бажариладиган атлетик машқлар тизими. *Бодибилдинг билан шуғулланмоқ.*

БОДИЁН [ф. باديان — арпабодиён, анис] *айн.* арпабодиён. *Қишлоқ аҳолиси укропни кўпинча шивит, бодиён деб аташади.* Газетадан. *Ижозат берсинлар, камана қуйруқ мойи, қўзи эти ва пиёзни қўшиб, мурчу бодиён била димлаб пиширай, мазаси меҳмонларнинг оғзидан қолсин.* М. Осим, Сехрли сўз.

БОДИЛАНМОҚ *шв.* Мағрурланиб, беадаб бўлиб кетмоқ. *Мўминбой укангиз таъбимни кўп хира қилди, ука.. Бача шаҳарга бориб, бодиланиб кетибди. Дўқ уриб, бир хат ёзибди денг.. «Ёшлик».*

БОДИЛИК Ўзини юқори олиб мағрурланишлик; беадаблик. - *Бу оригиналлик эмас, бориб турган бодилик, маҳмадоналик, Файбаров, — деди Соқол. М.М.Дўст, Галатепага қайтиш. Ўпкангни бос. Кўп бодилик қилаверма. М. Хазратқулов, Журъат.*

БОДИЯ I [а. باديه — саҳро, чўл] *эск. кт.* Саҳро, чўл, биёбон.

БОДИЯ II [а. باديه — катта мис коса] Таги баланд, қирғоғи тик, катта сопол идиш (лаган). *Бодия.. Хоразм қулоччилигида қадимдан кенг тарқалган. «ЎЗМЭ».*

БОДОМ [ф. بادام — бодом] I Атиргулдилар оиласига мансуб, сермой мағзи истеъмол қилинадиган дарахт. *Олмадан бодом бўлмас, таги наст одам бўлмас. Мақол. ■ Бодом минг йиллардан бери халқ табобатида шифобахш бўлган ўсимлик сифатида машҳур. М. Набиев, Бодом.*

2 Шу дарахтнинг меваси (данаги). *Аччиқ бодом. Бодом ёғи. Одам — одам билан, писта — бодом билан. Мақол. ■ Меҳмонларга.. писта, бодом, қуруқ мевалар жуда мўл-кўл тортилди. Ойбек, Навоий. Жажжи мушт-чалариса бодомми, ёнғоқми қисиб олган. С. Сиёев, Отлиқ аёл. Абдишукур бодом-писта чақиб, аччиқ чой ичиб, яйраб ўтирди. Ойбек, Танланган асарлар.*

Бодом гулли Гули бодом шаклига ўхшаган. *..бодом гулли лас кўйлагини липтасига қистириб, рўмоли бўйнига тушиб ётибди. А. Мухтор, Кумуш тола. Бодом (гулли) дўппи Бодом нусха гуллари бор дўппи. Мен беқасам тўн кийиб, бошимда бодом дўппи, Садага бўлиб кетай ғалаба қадамага. Ф. Фулом.*

БОДОМЗОР Бодом дарахтлари экилган ер; бодом боғи. *Бодомзорда отим яйраб, ўтлаган дам, Ўша ўғлон куйлар эди шўх шеврлар. Газетадан.*

БОДОМИЙ *бот.* Меваси бодомга ўхшайдиган серҳосил, жайдари ўрик нави.

БОДОМСИМОН Бодом шаклига ўхшаш (кўз ҳақида). *Табиаат Маҳмудадан хотин-қизларга хос латофатларини аямаган: қийғоч қошлар, бодомсимон қийиқ кўзлар, хумор кўзлар.. Ҳ. Зиёхонова, Биринчи мактуб.*

Бодомсимон безлар *анат.* Ташқи кўриниши бодомга ўхшаш безлар. *Дифтерия микроблари кўпинча томоқдаги бодомсимон безларда бўлади. «Анатомия».*

БОДОМОЙ Хоразмда кенг тарқалган, асосида учта бодом шакли ва ой тасвири бўлган мураккаб шаклли яхлит тақинчоқ. *Қулоқларида бодомой — арабак сирға, сийнасида зеби гардон, манглайдўзи эса пайваста қошларини парвоздан сақлашга кўйилган соқчидек шай турибди. С. Сиёев, Аваз. Давлатбеги тилақошни олиб, яна у [Биби-гул]нинг пешонасига танғиб боғлади. Ундан сўнг икки чаккасига бодомойни осди. Мирмуҳсин, Чўри.*

БОДОМЧА I *тиб.* Организмни ҳимоя қилиш жараёнларида қатнашувчи, ҳалқумда жойлашган, бодом шаклли лимфасимон тўқималар мажмуи. *Маълум ёшдаги болаларда томоқдаги бодомча безлар яллиғланиши, қулоқ оғриши мумкин. Газетадан.*

БОДОМЧА II *бот.* Раънодошлар (атиргулдилар оиласи)га мансуб сершоҳ ва сертикан бута.

БОДОМҚОВОҚ Кўз қовоғи бодом шаклида бир оз дўппайган; шундай қовоқли одам. *..ёш бир жувон.. беллари хипча, бодомқовоқ.. ўн саккиз ёки ўн тўққиз ёшлардаги гўзал бир малак. Мирмуҳсин, Меъмор. Унинг бодомқовоқлари остидаги кичик қора кўзлари қандайдир ноз ва эҳтирос билан ёнади. Ойбек, Танланган асарлар. Умидим бор, оларман, албатта, бодомқовоғимни. «Нигор ва Замон». Ёр қўлида мис товоқ.. Ўйнасин бодомқовоқ. «Оқ олма, қизил олма». Ўзим айланаман бодомқовоқдан, Миннатдорман ёрим берган сабоқдан. «Кўшиқлар».*

БОДПАРРАК [ф. باد — шамол + پَرَک — пат; учувчи] *шв.* Варрак, варварак.

БОДПО(Й) [ф. بادپای(ی) — шамолдан тез, югурик, йўрға] *фольк.* Елиб тез юрадиган, учқур, чопқир (от, туя ҳақида). *Шу дарёдан ирғир кунинг, Эй қиблағоҳимнинг бодпойи. «Нурали». Остида ўйнайди бодпой. «Нурали». Сўзгинангдан йўловчини қулдиргин, Бодпой туя миниб, ўзинг елдирган. «Юсуф ва Аҳмад».*

БОДРАМОҚ I Бўртиб, қаппайиб чиқмоқ; бўртиб, қаппайиб турмоқ. - *Анови ўтирган — эрим, — Марьяна Ефимовна томирлари бодраб чиққан, ғадир-будир, озгин қўлини рамка томонга чўзди. С. Анорбоев, Дўстлар.*

2 Дувиллаб, тошиб чикмоқ. *Бир лаҳзада пешонасига бодраб тер чикди.* С. Анорбоев, Меҳр.

Бодраб очилмоқ Лўппи-лўппи бўлиб, шифа очилмоқ, текис очилмоқ. *Кенг майдонлардаги кўм-кўк кўсақлар ўрнини бодраб очилган оппоқ пахталар эгалламоқда.* Газетадан. *Осмон тўла юлдуз пахтаси бодраб очилган пайкалга ўхшайди.* Х. Султонов, Бир оқшом эртаги.

БОДРЕЗАК [ф. بادريزك — бодрезак, калина] Шилвидошлар (учқатгуллилар)га мансуб сарғиш гулли бута ва унинг еб бўладиган ачиқ қизил меваси. *Кўёшининг шак нурлари.. бодрезак, бойчечакнинг зумрад барглари олис-олисларга элтувчи даракчи ҳамдир.* Ж. Абдуллахонов, Хонадон. *Бу бодрезакнинг тортқилашидан озурда бареннинг шитирлашими ё зарғалдоқ қанотларидан чиққан сасми, билмадим.* «Ёшлик».

БОДРИНГ [ф. بادرينگ — бодринг] Қовоқгулдошлар оиласига мансуб, бир йиллик полиз ўсимлиги ва унинг ейишли ҳосили. *Барра бодринг. Тузланган бодринг.* ■ -*Ўрмонжон акамга яқин одам экансиз, — деди хотин бодрингни карсиллатиб тишлаб, — ёмон одам бўлмасангиз керак.* А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари. *Олтиариқнинг бодринги, Куванинг ҳандалаклари Найман томонларга ҳам келди.* С. Аҳмад, Уфқ. *Бодрингни ёғлик, гўшти овқатлар билан ейиш катта аҳамиятга эга.* К. Маҳмудов, Ўзбек тансиқ таомлари.

БОДРОҚ Қиздирилган қумда ёки электр асбобда қовурилган ва оппоқ пахтадек бўлиб бодраб очилган жўхори (овқат ўрнида). *Сара бодроқ.* ■ *Олаговур бозор. Бақариқ-чақариқлар: -Кеп қолинг, сара бодроқ.* А. Мухтор, Тонг билан учрашув.

Бодроқ-бодроқ гулламоқ Дувиллаб, лўппи-лўппи бўлиб очилмоқ. *Суна пастидоги ўриклар бодроқ-бодроқ гуллаган.* Ш. Холмирзаев, Тўлқинлар. *Бодроқ-бодроқ бўлиб гуллаган дарахт олдида турганида, одамнинг юзига ҳеч боққанмисиз?* А. Мухтор, Асарлар.

БОДРОҚЧИ Бодроқ қовуриш ва сотиш билан шуғулланувчи шахс.

БОДРОҚҚАНД Сирти шакар билан ундан бодроққа ўшатиб ясалган, ичига мағиз ёки нўхат солинган ширинлик.

БОД-ҲАВО жуфт с. Табиат, шароит, об-ҳаво. *Шарофат Капсанчилар қишлоғининг*

бод-ҳавоси, «бирим чиройлик» тўқайлари, дарёси тўғрисида гапириб туриб, Канизакнинг кўзига қаради. А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари.

БОЁВ с.т. Содда, соддадил; гўл. *Кундошиннинг кўриниши боёвга ўхшаса ҳам, аммо ўзи писмиқ экан..* А. Қодирий, Ўтган кунлар. *Янгангиз боёвлик қилиб, ҳамма гапни айтиб қўйибди.* «Муштум».

БОЁВУТ этн. Қадимий ўзбек қабила, уруғларидан бири.

БОЁК [р. боек — ургич; муҳра] 1 ҳарб. Отиш қуролларининг ўқ, снаряд пистониغا урилиб, уни чақнатадиган қисми.

2 тех. Буг болғаларининг ишлов берилаётган деталга зарб билан урилиб, уни тегишли шаклга киритадиган қисми.

БОЁН [ф. بایان — бойлар; бойлар. Боёнларимизнинг бари ҳушёр. Ақли бўлгани учун бой бўлган-да. Ойбек, Танланган асарлар. Ҳовуз теварагидаги аёну боёнлар нақшинкор устунни кучоқлаб турган султондан кўзларини узолмас, улар гўё илон сеҳрига илинган бақалардай жой-жойларида серрайиб қолишган эди. О. Ёқубов, Кўҳна дунё.

БОЁНА эск. Бойларга хос; бойлардек, бойларча. *Боёна тўн.*

БОЁҚИШ Ачиниш уйғотувчи ҳолатли, бечора, шўрлик. -*Отанг боёқиш чарчаб, бўлганича бўлди, — деди она.* П. Турсун, Ўқитувчи. *Боёқиш кўп яхши одам эди; инсофли, ҳамиятли эди.* Ойбек, Танланган асарлар. *Боламга кўз тегдими, билмайман. Болам боёқиш нотинчроқ бўлиб қолди.* Мирмуҳсин, Умид.

БОЖ [ф. باج — ўлпон, бож, солиқ] 1 тар. эск. Ўрта асрларда Шарқ мамлакатларида савдогарлар, хунармандлар ва б. лардан олинадиган солиқ. *Шош аҳли, тамомий фуқаро божни ўз вақтида тўлаган.* Мирмуҳсин, Темур Малик. *Қорахитойлар қувилганидан сўнг, шаҳар маҳкамаси биз хунармандларни бож билан қисиб қўйди.* М. Осим, Карвон йўлларида. *Золимлар оларкан элатдан божин, Ёзиб кундан-кунга нафс қулочин.* «Тоҳир ва Зухра».

2 Четдан келтирилган мол учун олинadиган, расмий равишда белгиланган ҳақ. *Бож тўламоқ.* ■ *Сарой дарвозаси ёнида божхона бўлиб, чет эл молларидан бож олинарди.* Ж. Шарипов, Хоразм. *Ажнабий савдогарлардан озмунча бож.. тушади, деб ўйлайсизми? М.*

Осим, Карвон йўлларида. *Аваз карвонларнинг молидан бож олганида Авазни таниб олган.* «Нурали».

Бож тарифи Давлат чегараси орқали ўтадиган товарлардан ундириладиган бождлар ставкалари мажмуи.

З кўча Бирор нарса, воқеа, ҳолат учун кетадиган ҳақ, бадал. *Тошга тегар, синар дил, Юрак қони тўлар бож.* Миртемир, Асарлар. *Орзуларим олтин тожи, Менинг жоним шунинг божи.* «Бойчечак». *Ҳаёт шундай мўъжизаки, Қанча жабрин тортсанг оз. Улим эса унинг учун Арзимас бождир, холос.* А. Мухтор, Асарлар.

БОЖА Опа-сингилларнинг эрлари (бир-бирига нисбатан). *Божга божга бўз бермайди, сўз беради.* Мақол. ■ *Фуломжон унинг [Ашур Мирзонинг] божаси уста Баҳромдан парталарнинг қандай ясалишини сўраб олди.* М. Исмоилий, Фарғона т.о.

БОЖАЧИЛИК Ўзаро божалик муносабатлари. *Салом берган эдим, у худди ўрта-мизда божачилик бордек, менга ўқрайиб туриб: -Мирзақандмисан? - деб сўради.* А. Обиджон, Аканг қарағай Гулмат.

БОЖГИР [ф. باجگیر — бож олувчи, солиқ тўловчи] тар. Бож олувчи, йигувчи; бож ундириш лавозимига эга шахс; божхона ходими, божмон. *Ун икки қопқадан, ун икки йўлдан Божгирга пул тўлаб кирган карвонлар.* Шайхзода, Тошкентнома. *Биз Бухоро ичига қараб бир оз юрган эдикки.. қўлида катта фонуси бор, рўдапо тўн кийган бир киши фойтунимизни тўхтатди. У амир Бухоронинг «божгири» экан.* С. Айний, Эсдалиқлар.

БОЖДОР [ф. باجدار — бож олувчи] айн. **божгир.** *Биров — бождор, Биров — тождор.* Мақол.

БОЖМОН [ф. باجبان — божхона ходими] тар. айн **божгир.** Биотехнологияга, ёввойи ўрдакларнинг ёш жўжаларини сотиб олиш, шунингдек, божмонларга иш ҳақи тўлашга тўрт минг сўмга яқин маблағ сарфланган. Газетадан. *..буйруққа мувофиқ балиқ овлаш тақиқланганини божмонларнинг ўзлари ҳам инкор этмайдилар.* Газетадан.

БОЖРАЙМОҚ фольк. Бақраймоқ, бақрайиб қараб турмоқ. *Божрайган кўзи қурсин, Ёнаштира асло бунда.* «Ҳасанхон».

БОЖ-ХИРОЖ, божу хирож [бож + хирож] тар. Турли-туман солиқ ва тўловлар.

Учирди бошидан Хисравнинг тожин Ва лекин сўрмади божу хирожин. Ҳабибий, Девон. *Девонхонага шаҳар бож-хирожга мутасадди бўлган бир амалдорни топиб келтирдилар.* М. Осим, Карвон йўлларида.

БОЖХОНА [бож + хона] Бож олинadиган жой, идора, пост. *Сарой дарвозаси ёнида божхона бўлиб, чет эл молларидан бож олинарди.* Ж. Шарипов, Хоразм. *Хуллас, ВТЭКни ўзининг божхонасига айлантирди.* «Муштум».

БОЗ I [ф. باز — яна, тагин] эск. кт. Яна, тагин; бунинг устига. *Оз сўзлаган боз сўзлар, Боз сўзлаган соз сўзлар.* Мақол. ■ [Гули:] *Йўқ асло! Бўлмасин қурбон Алишер, Қўйинг, эл булбули боз сайрасин оз!* Уйғун ва И. Султон, Алишер Навоий. *Касал ўғил, хотин, боз худоберган уч набира. Ҳаммаси шу чолга қарам.* Ойбек, Танланган асарлар.

Боз устига Бунинг устига, устига устак. *Боз устига қурувчилар дарёни тўсишга киришдилар.* Э. Самандар, Дарёсини йўқотган қирғоқ. *Боз устига уфқ ҳам оч бинафша тусда эди.* «Саодат». *Отаси қариди, боз устига касалманд.* С. Сиёев, Аваз.

БОЗ II [ф. باز — қирғий, лочин] шв. Лочин, қарчиғай. *Урдак ўзини ғоз санар, Чумчуқ ўзини боз санар.* Мақол. ■ *Сен-ку бор экансан, шунқорим — бозим, Фалакдан июят менга не лозим.* М. Шайхзода, Чорак аср девони.

БОЗБАНД, бозубанд [ф. بازوبند — билагузук; тумор; билакка боғланган нарса] Билакдан юқорига, бўйин ёки қўлтиққа осиб юриладиган заргарлик буюми, аёллар безаги. *Мис бозбандга эришолмай йиғлаган кўкрак нишон тақди.* У. Носир, Юрак. *Ўзинг дуохон эшонга ўтакетган ихлосманд бўлиб, ҳаммадан илгари туморгина эмас, катта бозбанд ҳам олиб тақиб юрганинг ҳолда, шаккоқлар қаторида зиндонда чириб ётибсан-ку!* С. Айний, Дохунда.

БОЗБАРАК шв. айн. **бодпарақ.** Чехралари ширин болакай Учиради оппоқ бозбарак. *Хаёллари — беҳад самодай, Хаёллари — оппоқ бозбарак.* «Гулистон».

БОЗГУЙ [ф. بازگوی — қайта, яна айтиш] Шашмақом ва бошқа йирик мусиқа асарларининг такрорланадиган ҳамда ўзгармайдиган нақарот қисми.

БОЗИ I [ф. بازی — ўйин; эрмак, ҳазил] Ўйин, эрмак. *Зўр бозилар қилишали, Ким зўр экан, билишали.* «Тоҳир ва Зухра». *Бача-бача*

бози, *Ким қора қози, Ким ўйинга чиқмаса, Бўйница тош-тарози.* «Бойчечак».

БОЗИ II [ф. بازو – билак, қўл] 1 Эшик, деразаларнинг уст, ост ва ён томонларига қўйиладиган материал, кесаки.

2 Уй деразасининг атрофидаги деворга ганч ёки алебастрдан қавартириб ишланган ва деразага чирой бахш этувчи ҳошия.

3 Бешикнинг икки ёнига устма-уст ўрна-тиладиган иккитадан тўртта ёғоч қисми.

БОЗИГАР [ф. بازىگر – моҳир ўйинчи, артист] *айн. бозингар.* Ҳиндистон азалдан бозигарлар, афсунгарлар макони. «Гулистон».

БОЗИЛЛАМОҚ 1 Боз-боз, виз-виз овоз чиқармоқ, визилламоқ.

2 *кўчма* Жуда ҳам қизимоқ, исимоқ. *Бозиллаган танча жонига ором берди.* Мирмуҳсин, Умид. *Печкага олов ёқди.* Хона ичи бирпасда бозиллаб, исиб кетди. М. Муҳидинов, Инсон мадҳи. *Саратон чиласининг ҳар бир кун тандирдан янги узилган нондек бозилайди.* «Саодат».

3 *кўчма* Қизимоқ, ловулламоқ; ғазабланмоқ. *..кунлар ўтган сари юраги бозилайди, наҳотки энди улар билан қайтиб кўришмасам, деган гумондан вужуди ларзага тушди.* С. Сиёев, Аваз. *Авазнинг сал бурун айтган густохона сўзлари шайхнинг юшиқ дилини бозиллашиб турарди.* С. Сиёев, Аваз.

БОЗИНГАР [ф. بازىگر – моҳир ўйинчи, бозигар] 1 эск. Ўйинчи, раққос, раққоса.

2 Кўзбойлоқчи, афсунгар. *Уни билсанг, жуда бозингар, айёр, Кўп айёрлар бўлолмайди баробар.* «Гулшанбоғ». *Бора-бора айланиб қолдим Бозингарнинг қўғирчоғига.* Э. Воҳидов, Шарқий қирғоқ.

3 Айёр, туллак одам ҳақида.

БОЗИРГОН, бозургон [ф. بازىرگان – савдогар, тижоратчи] *эск. кт. айн савдогар.* Савдогарлар юрар мояли, норли, *Бозиргон савдоси кумушли, зарли.* «Хушкелди». *Тушибон кўп бозиргоннинг қўлига, На ишлар айладинг тоғнинг чўлига.* «Эрали ва Шерали».

БОЗОР [ф. بازار – бозор; савдо растаси] 1 Аҳоли савдо-сотик қиладиган махсус жой, майдон. *Отанг – бозор, онанг – бозор.* Мақол. *Ақл бозорда сотилмас.* Мақол. ■ *Юрт бой бўлса, унинг бозори ҳам тўкин бўлади.* У. Норматов, Талант тарбияси. *Бир айланиб келай, деб Қува бозорига чиқдим.* С. Аҳмад, Уфқ.

Бозор қилмоқ 1) бозордан у-бу нарсалар олмоқ, харид қилмоқ, харж қилмоқ. *Сиддиқа бозор қилгани кетди.* С. Зуннунова, Кўзлар. *Нусратбек икки кун эрталаб ўзи билан тўрва олиб кетиб, ишдан кейин бозор қилиб келди.* С. Нуоров, Майсаларни аёз урмайди; 2) шовқин-сурон қилмоқ, тўполон кўтармоқ.

2 Шундай жойда савдо-сотик қилинадиган кун. *Ойда-йилда бир бозор, унияма ёмғир бузар.* Мақол. ■ *Бугун бозор бўлгани учун Ёдгор кеч уйғонди.* Ў. Ҳошимов, Қалбингга кулоқ сол. *Кўяверинг, бугун бозор-ку, бирпас дам олсинлар.* Ў. Ҳошимов, Қалбингга кулоқ сол.

Бозор(и) касод Талаб бўлмаган, ўтмай қолган нарса, мол ҳақида. *-Аммо, – давом этди Гуландом, – бозор касодлигиданми ё иши яхши унмаганлигиданми, дадам туқувчиликдан ёлчимасди.* Ойбек, Танланган асарлар.

Бозор кун *айн. бозор 2.* *Бозор кун, одам қалин.* Ойбек, Танланган асарлар.

Бозор кўтармайди 1) бу нархга бозорда ҳеч ким олмайди; 2) *кўчма с.т.* бошқаларга ёқмайди, ҳеч ким тингламайди. *..ишхоналарда, айниқса кўпчилик билан муомала қилинадиган жойларда ..дағаллик ва майнавозчиликларни бозор кўтармайди.* Т. Алимов, Илжайинг, асакангиз кетмайди.

Бозор нон(и) Сотиш учун тайёрланадиган махсус нон нави. *Ҳаял ўтмай, бир чойнакда кўк чой, сири кўчган патнисда тўртта бозор нони кўтариб келди Қудрат.* М. Исмоилий, Фарғона т.о.

Бозор қайтди Бозор вақти тамом бўлиб, бозорчилар қайтадиган вақт. **Бозорга солмоқ** 1) молни сотиш учун бозорга олиб кирмоқ, харидга қўймоқ. *Ғаждумбек бозорга борса, Ҳамза бир қўлни бозорга солиб турибди.* «Гўрўғли». *Эрта барча халойиқлар келади, Қули, чўрисини бозор солади.* «Нурали»; 2) *кўчма* диққатни жалб қилиш учун бирор нарсани кўз-кўз қилмоқ, айлантириб, кўрсатиб юрмоқ. *Бозор қизигандан кейин, отни миниб, у ёқ-бу ёққа чопиб, қамчилаб, сакратиб ўйнатиб, бозорга сола берди.* «Ҳасанхон». *Ўз ишини битириш учун туйғуларини бозорга солишдан тоймайди.* С. Кароматов, Олтин қум.

Бозори чаққон 1) харидори кўп бўлган, тез ўтадиган мол, нарса ҳақида. *-Марғилонда газмол билан пойабзалнинг бозори чаққон, – деди Ҳомид.* А. Қодирий, Ўтган кунлар. *«Туркистонда ўрик бозори чаққон экан, сотиб келай, деб баҳона қилдим.* С.

Сиёев, Ёруғлик; 2) кўчма эҳтиёж катта, талабгорлари кўп бўлган. *Имомликнинг бозори чаққон бўлиб кетганидан бизга ўхшаш ўртача аҳли илмларга шафқат кўзи билан боқувчи бўлмай.. қолган эди.* Ғайратий, Довдираш. *Табибнинг бозори чаққон ҳовлисида камданкам бўлар экан.* Мирмуҳсин, Меъмор. **Бозори ўтмади** 1) бозорда ўтмай, сотилмай қолди; 2) кўчма ўзига ёки гапига тарафдор чиқмади; номери, ҳийла-найранги ўтмади. **Бозор(ини) олмақ ёки бозор қилмоқ** Бозорга бориб, савдо-сотик ишларини битириб келмоқ. *Бозорингни ўзинг қил, тегирмонингни ўзинг торт!* Мақол. ■ *Кеч билан бозорни олиб, сомон сотиб қайтган туячининг туяси-га иккита-иккита мингашиб, чопон бозорга қараб йўл солдик.* Ғ. Фулом, Шум бола. **Борига бозор айн. борига барака қ. барака. Ўзини бозорга солмоқ салб.** Ўзини элга кўз-кўз қилмоқ. *Агар севгининг нималигини билсангиз, юзингиздаги пардани йиртиб ташлаб, ўзингизни бозорга солиб ўтирмас эдингиз, Жўра-хон!* М. Исмоилий, Фарғона т.о. *Лоф уриб, ўзини бозор соларми? Лоф билан қўлидан бир гап келарми?* «Алпомиш».

3 кўчма Ғала-ғовур, чуғур-чуғур, шовқин-сурон, шўхлик ҳолати. *Болаи уй — бозор, боласиз уй — мазор.* Мақол. ■ *Бугун дала шийпониди бозор бўлди. Ҳамма сиздан дарғазаб, раисликдан туширмақчилар.* Ш. Рашидов, Бўрондан кучли. *Мунира туғруқхонадан чиққан кунни уй бозор бўлиб кетди.* Ф. Мусажонов, Ҳиммат. *Тонг ёришиб, гужумларда қушлар бозори бошланган эди.* С. Сиёев, Ёруғлик.

4 *икт.* Сотувчилар билан харидорлар ўртасидаги товар айирбошлаш муносабатлари. *Жаҳон бозори. Ташқи бозор. Ички бозор. Бозор ислоҳотлари. Бозор хўжалиги.* ■ *Бозор иштирокчилари товар ва хизматларни пул воситасида айирбошлаш юзасидан муносабатларга киришадилар.* «ЎЗМЭ». *Дунё бозориди териларимизнинг нархи тушмаси дейман.* С. Аҳмад, Юлдуз.

Бозор иқтисодиёти Товар-пул муносабатларига асосланган, турли мулкчиликка ҳамда иқтисодий эркинликка таянган ва рақобат асосида тартибга солиб туриладиган демократик иқтисодиёт. **Бозор мувозанати** Бозордаги талаб ва таклифнинг миқдоран ва таркиб жиҳатидан бир-бирига мувофиқ келиши.

5 кўчма Тақдир, қисмат. *Изинда жўраси кўрмакка зордир, Машуқлик деганинг қизик бозордир.* «Кўшиқлар». *Қурилганда ишқ савдонинг бозори, Уйнаб-кулиб шу кун турса дилдори.* «Эрали ва Шерали».

6 кўчма Бирор ҳаракат ёки фаолиятнинг ҳаддан ошиши, авжига чиқиши, қизиши. *Ўлим бозори (уруш). Гап бозори.* ■ *Феруза билан Норқўзининг тўйи овози бўлгандан бери «Меҳнат — роҳат» қизларининг гап бозори қизиди.* Ҳ. Фулом, Сенга интиламан. *Хуросон мамлакатиди ўлимнинг бозори қизиб, хароб бўлган бинолар устида бойқушлар сайрашга киришди.* М. Осим, Аждодларимиз қиссаси. *Ажалнинг бозори шундай қизиди, Қизил қонга тулпор отлар тўзиди.* Эргаш Жуманбулбул ўғли. *Базми жамшидларда, кўнглим тиламаган давраларда, сафсата бозорларида кунларим тамаки тутунидай кўкка учди.* Х. Султонов, Онамнинг юрти.

7 Бозор, Бозорхон (эркаклар ва аёллар исми).

БОЗОРБОН [ф. بازاربان — бозор кўриқчиси] 1 Бозор қоровули.

2 Бозорнинг бошлиғи, раҳбари. *Ҳар юртнинг матоин қув бозорбонлар Жойлаб кўяр экан, ўтақизиб қўлдан.* М. Шайхзода, Тошкентнома.

БОЗОРБОП Бозор суюдиган, харидор ёқтирадиган; бозоргир, тезкетар. *Бозорбон мол.* ■ *Улар бебозор кунлари шаҳардаги магазинларни кезиб, бозорбон молларни тўплайдилар.* Газетадан. *Катта участканинг тевараги ва саҳни бозорбон экинлар билан банд эди.* Ойбек, О.в. шабадалар.

БОЗОРБОШИ 1 Бозорнинг асосий, бош қисми, майдони. *Бозорбоши тим бўлди, кесак отган ким бўлди.* «Оқ олма, қизил олма».

2 *айн. бозорком.* Оёғида ғирч этик Юриши бозорбоши. «Оқ олма, қизил олма».

БОЗОРГИР [ф. بازارگیر — бозорда олиндиган, харидори бор] *айн. бозорбон.* *Бозоргир молимиз бўлмагандан кейин нима билан савдо қиламиз?* Газетадан. *Пахта тер деса, кучи етмасмиш-у, савдогарчилик қилишга, арзонга сотиб олган бозоргир маҳсулотини кўтаришга бели оғримасмиш..* «Муштум».

БОЗОРГОН [ф. بازارگان — сотувчи, савдогар] *айн. бозиргон.* *Бизни сотгандилар шум бозоргонлар, Оқ пошио, кўк пошио, бек, зодагонлар.* Миртемир, Асарлар.

БОЗОРИ [ф. بازارى — бозорга оид] 1 Бозорда сотиш учун мўлжаллаб тайёрланган; бозорбоп ёки бозордан келтирилган. *Бозори атлас.* ■ *Кигиз устидаги тугунга кўзи тушди, очса, сирли тоғорада ош, икки ишша арақ, нон, бозори кулчалар.* «Ёшлик». *Видил — қадимдан бозори қишлоқ.* К. Яшин, Ҳамза.

2 Бозорда ўтирувчилар, сотувчилар. «*Нохудшўрак*» байтини ўқуғонсиз.. у кимларни кулдирмаган.. уйқу босқон бозорилар ўқуса ҳам кулади. А. Қаҳҳор, Ким нимадан завқ олади?

БОЗОРКОМ, бозорқўм Бозор қўмитаси ва унинг раҳбари, бошлиғи; бозор бошқарувчиси. *Шу иши эвазига бозоркомдан маош олади.* Ш. Холмирзаев, Оғир тош кўча. - *Бўпти, эртага эсга солинг, бозоркомга телефон қиламан, — деди.* Н. Аминов, Ёлғончи фаришталар. *Бу йигитни магазин мудиридан тортиб.. бозоркомгача ҳамма танийди.* Газетадан.

БОЗОРЛАМОҚ Бозор қилмоқ, бозорга бориб келмоқ, бозорни айланмоқ. *Ҳамсоямиз Кулмат полвон бозорлаб келди.* *Девордан бўйлаб, нарх-навони сўрадим.* Т. Мурод, От кишнаган оқшом. *Майизни орқалаб, бозорладим.* *Ярим букилиб, «пўшт, пўшт» деб бордик.* Т. Мурод, От кишнаган оқшом.

БОЗОРЛАШМОҚ с.т. Бозорга бориб айланиб, томоша ёки савдо-сотиқ қилиб келмоқ. - *Йўл бўлсин? — Бир бозорлашиб келайлик!*

БОЗОРЛИК 1 айн. бозори 1.

2 Бозордан савдо-сотиқ қилиб, қайтишда олиб келинган совга. *Эликбоши хуржунини кўрсатиб: — Мана буларни Мирзо бериб юбордилар, жанобларидан бозорлик экан [деди Ойша холага].* Ш. Тошматов, Эрк қуши. *..ўша ердаги [кўкнорихонадаги] ғариб-ғураболарга мендан бозорлик бўлсин учун уч пақирга ярим қадоқ пашмак ҳалво олиб, такяга қараб кета бошладим, — деди Шум бола.* Ф. Фулом, Шум бола.

БОЗОРЧИ 1 Савдо-сотиқ эҳтиёжи билан бозорга келган киши, бозорда кўп юрувчи. *Шаҳарда очлар ва хайр сўровчилар кўпайган эди.* *Улар хайр сўраб чўзган қўллари билан дўкондорларни ҳам, бозорчиларни ҳам, самовардаги чойхўрларни ҳам безор қилардилар.* П. Турсун, Ўқитувчи. *Кундузи бозорчиларнинг ғала-ғовуридан чарчаган Бухоро сукунат*

қўйнида ором олмоқда. М. Осим, Карвон йўлларида.

2 Бозорда савдо-сотиқ билан шуғулланувчи, бозор-ўчарни яхши биладиган одам. *Мен билан яшайдиган кампир бозорчи хотин эди.* Ойбек, Танланган асарлар. *Бозор куни бу шаҳарга кирайин, Мен ҳам бозорчининг бири бўлайин.* «Интизор».

БОЗОРЧИЛИК 1 Бозорга хос муомалалар, қоидалар, расм-русм ва ш. к.

2 Бозорчи касби. - *Бозорчилигимиздан номус қиламан, — Дадавой ака унга [Лобарга] эшилиб, аста гапирди.* Ҳ. Фулом. Тошкентликлар.

БОЗОРШАБ [ф. بازارشб — кечки бозор] Тунги бозор, тунда ишлайдиган бозор. *Ҳар йили рамазон ойида бозоршаб, яъни тунги бозор бўлар эди.* М. Муҳаммаджонов, Турмуш уринишлари. *Масхарабоз ва қизиқчилар, асосан, турли мазмундаги оилавий тўйларда.. зиёфат, базмларда, бозоршаб ва гап-гаштакларда уйин кўрсатардилар.* М. Қодиров, Халқ актёрлари.

БОЗОР-ЎЧАР Бозор, савдо-сотиқ ва улар билан боғлиқ бўлган икир-чикирлар. У [Бек ака] *савдо-сотиқ, бозор-ўчарга аёлни аралаштирмас, ирим қиларди.* С. Нуров, Нарвон. *У киши ишлай қолсин, деб бозор-ўчарга югуртирмадим.* С. Нуров, Нарвон. *Ахир, сиз ҳам бундай туриб, кўчага чиқсангиз, одамлардай бозор-ўчар қилсангиз-чи!* «Ёшлик».

БОЗУБАНД айн. бозбанд. - *Ўнг елкамда тамғам бор, ўнг билагимда бозубандим бор, — дебди.* «Зумрад ва Қиммат».

БОЗУРГОНИЙ [ф. بازارگانی — бозорчи, савдогар] Мумтоз ашулалардан бири (тахминларга кўра «Бозиргон» достони қаҳрамони номи асосида пайдо бўлган).

БОИС [а. باعث — сабаб] 1 Сабаб, асос. *Бунинг боиси нима? ■ Рисолат хола бўйинини қисиб, ўзининг ҳам бу сирнинг боисидан бе-хабарлигини билдирди.* Ш. Тошматов, Эрк қуши. *Зубайда бунинг боисини суриштиришдан ўзини сақлаб, унга ҳайрон бўлиб қараб қолди.* К. Яшин, Ҳамза.

2 Боис (эркаклар исми).

БОЙ 1 1 Мол-дунёси, давлати, бойлиги кўп; бадавлат, давлатманд. *Бой одам.* *Фақир пийда юрар, Бой — туюда.* Мақол. *Чоракор чораклаб олар, бой акам — ботмонлаб.* Мақол. ■ *Ҳўжайиннинг дадаси катта бой эди, мол-мулкни беҳад йиққан эди.* Ойбек, Танланган

асарлар. *Ёшлигимда бойлар эшигида қаролик қилганман.* Газетадан.

2 Иқтисодий жиҳатдан мустақкам, ҳеч нарсдан камчилиги, муҳтожлиги йўқ; тўқис, бадавлат. *Юрт бой бўлса, унинг бозори ҳам тўқин бўлади.* У. Норматов, Талант тарбияси. *Биз бой эканмиз, деб қазималарнинг кулини кўкка совурдик.* «Фан ва турмуш».

3 (кўпинча ж.к.даги сўз билан). Таркибида, бағрида керакли ва фойдали нарсалар кўп, мўл. *Темирга бой руда. Ери бойнинг эли бой.* Мақол. ■ *Ўзбекистон замини ҳам маъданларга бой.* «Фан ва турмуш». Булар ҳам доривор моддаларга бой, ҳам озуқабоп ўсимликлардир. «Фан ва турмуш». *Жийда гулининг атирга бой ҳиди уфуриб турибди.* Х. Тўхтабоев, Ширин қовунлар мамлақати.

4 Бирор нарсаси, жиҳати, хусусияти етарли даражада, тўла-тўқис, бекаму кўст. *Бой тил. Бой тажриба. Бой кутубхона.* ■ *Отаси ўзининг бой кутубхонаси билан бежиз фахрланмасди.* К. Яшин, Ҳамза. *Искандаро ҳавас ва таажжуб билан биноларга, бой жиҳозларга, айниқса нозик санъат буюмларига, эшик ва деразаларга назар ташлаб кўрди.* Ойбек, Нур қидириб. *Ўтган ҳар бир кун серзавқ, сермазмун, турли воқеаларга бой бўлди.* Газетадан. *Унинг хотираси ҳайратда қоларли даражада бой ва тиниқ эди.* Газетадан.

5 (одатда эгалик қўшимчалари билан) с.т. шв. Эр; турмуш ўртоғи. *Бойим уйда йўқ эдилар. Оч киши мой танламас, қари қиз бой танламас.* Мақол. ■ *Айланайин бойимдан, Кишноқи шу тойимдан.* «Бойчечак». *Ман билдим: аммамнинг бойи ўлибди, Билсанг, аммам есир бўлиб қолибди.* «Интизор».

6 Бойларга мурожаатда ёки улар ҳақида сўз борганда, уларнинг номи ўрнида ёки номига қўшиб ишлатилади. *Бой ота! Бу гапни бир айтдингиз, яна қайтиб гапирманг!* Ҳамза, Бой ила хизматчи. *Хушбабарлар мана энди жанобингиздан бўлади-да, бой почча.* Ҳамза, Паранжи сирлари. *Ниҳоят, ичкари ҳовли эшиги тарақ этиб очилиб, Миродилбой кўрди.* У. Исмоилов, Сайланма.

7 Киши исмининг таркибий қисми бўлиб келади: *Болтабой, Тешабой, Жўрабой.*

Бой касал Ўзи оғир бўлмаса-да, парвариш талаб қиладиган ёки шундай парвариш учун баҳона бўлган касаллик; шундай касалликка учраган одам. *Дард деган*

наrsa анойи беморни топса, танасидан чиқмай ўтириб олади. Шунинг учун ҳам оғригининг тайини йўқ беморларни «бой касал» дейишади. «Муштум».

БОЙ II: бой бермоқ I) ютқизмоқ, маҳрум бўлмоқ (ўйинда, ишда, курашда, турмушда). *Бой берилган ишга пушаймон бўлишдан фойда йўқ.* Н. Сафаров, Ҳаёт мактаби. *Менинг бой берадаган нарсам йўқ, акаси, бой бериб бўлганман.* А. Мухтор, Асарлар; 2) бекор ўтказмоқ, зое кетказмоқ, қўлдан бериб қўймоқ. *Қулай фурсатни бой бермоқ.* ■ *Шу ғанимат пайтни бой берсак, пахта ҳақида ўйлашнинг ҳожати ҳам қолмайди.* С. Аҳмад, Ҳукм. *Қандай тўғри келса, шундай яшашлик — умрни бой беришликдир.* Газетадан. **Сир(ни) бой бермоқ** Махфий нарсани ёки заиф томонларини билдириб қўймоқ. *Сир бой бердинг — бош бой берма.* Мақол. ■ *Бўтабой энди кўрқиб кетди, лекин.. сир бой бермади.* А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари. *У сал оғринди, лекин сир бой бермади.* М.М.Дўст, Лолазор.

БОЙБАЧЧА айн. **бойвачча**. *Ҳотам Тойга ўхшайди бойбаччаси.* «Гулнорпарни».

БОЙБИЧЧА, бойбичча айн. бойвучча. *Бойбиччалар тўйда бўлар, Хизматинда чўри бўлса.* «Оқ олма, қизил олма». *Болали, чақали бўлгин, Мисқолжон, Чамбил элга бориб бўлгин бойбичча.* «Гулнорпарни».

БОЙ-БОЁНЛАР Давлатмандлар, бойлар, ҳоким кишилар. *Халққа ҳақиқатни ким тушунтиради? Ҳамма амалдорлар, бой-боёнлар бу ҳақиқатни халқдан яширадilar.* Ҳ. Турсунқулов, Ҳаётим қиссаси.

БОЙБУВА Бой, бадавлат кекса; бой бобо. *Олдин бир ўзи бўлса, тўйдан кейин бойбуванинг хизматини икки кишилашиб қилди.* К. Яшин, Ҳамза. *Тоғда қўлон изи бор, Қумда қуён изи бор, Бойбуванинг уйида Нортуюдек қизи бор.* «Оқ олма, қизил олма».

БОЙ-БҮЙ унд. с. Ҳайронлик, ҳайратланиш ҳиссини ифодалайди. *Бой-буй, одам деган ҳам шу қадар мукамал бўладими? А. Муқимов, Донишманд.*

БОЙВАЧЧА [бой + ф. *бچه* — бола, фарзанд] 1 Бойнинг боласи, фарзанди. *Таниди: Мирзакомилбойнинг ўғли Миробид бойвачча.* Т. Ашуоров, Оқ от. *Оғзи қийишиқ бўлса ҳам, бой гапирсин-у, бойвачча гапирсин.* А. Қодирий, Кичик асарлар. *Бой ўғли — бойвачча, Оёғида — нўғайча.* «Бойчечак».

2 Бойларнинг болаларига мурожаатда ёки улар ҳақида гап борганда, уларнинг номи ўрнида ёки номига қўшиб ишлатилади. Янги касб қўллуқ бўлсин, бойвачча! А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари. *Сизни танимади чоғи, бойваччам, акс ҳолда, саломлашар эди, у жуда дилкаш йигит.* К. Яшин, Ҳамза. *Содиқжон бойваччанинг чангалига тушган қизнинг кимлигини билгиси келди.* К. Яшин, Ҳамза. *Қосимжон бойваччанинг итлари, мени танийди.* Маҳ, Тўрткўз, маҳ! А. Қаҳҳор, Асарлар.

3 кест. Ўзини бой боласидек тутувчи. Ёнида бир пул йўқ, Қиз сайлайди бойвачча. Мақол.

БОЙВАЧЧАЛИК Бойвачча мавқеи; бойваччаларга хос ҳаракат, қилиқ. [Тўла-хон ўз-ўзига:] *Мен кичкина гўдакми, алданиб? ..Бойваччалигидан менга нима фойда?* Ҳамза, Паранжи сирлари. *Давлат маблағи ҳисобига бойваччалик қилишга чек қўйиш лозим.* Газетадан.

БОЙВУЧЧА I Бойнинг хотини ёки қизи; бой хотин. [Оқилжон:] *Пулингизни ишлатаман, ер-сув қиламан, сиз бойвучча хотин бўлиб давру даврон сурасиз.* Ойбек, Танланган асарлар. *Бойвуччанинг қизил лаби қаймоқлансин деб, Илк саҳардан оқшомгача пода боқасан.* Ф. Фулом.

2 с.т. эск. Уй бекаси; хотин. *Бойвуччам бир ёққа кетган эдилар* (эр киши ўз хотини ҳақида).

БОЙДОҚ тар. айн. байдоқ 2. *Шаҳарда мўғул бойдоқлари галаёнчиларга зарба беришга журъат эта олмадилар.* «Ёшлик». *Бойдоқ-бойдоқ бундан лашкар борибди.* «Ал-помиш».

БОЙЁНҒОҚ Ёнғоқнинг бир хил нави. *Ариқнинг нари юзида бойёнғоқ тагида иккита бўйра, бир шолча ёзиғлиқ турибди.* И. Раҳим, Ҳаёт булоқлари.

БОЙЗОДА Бойнинг боласи, фарзанди; бойлар насли, авлодига мансуб. *Ота-бола мардикорлик қилишди, она эса бой уйида чўри: кир ювади, ҳовли супуради, бойзодаларни кўтаради.* Й. Шамшаров, Тошқин. *Давлатингдан шоли-шолтар киярсан, Ўзиндай бойзода бўлса тиярсан.* Эргаш Жуманбулбул ўғли.

БОЙИМОҚ I Мол-дунёси, бойлиги кўпаймоқ; бойлик орттирмақ, давлатманд бўлмоқ. *Сўқ тўймас, ўғри боймас.* Мақол. *Ёлғончи ёлчимас, ўғри боймас.* Мақол. ■ *Мирза бойигандан бойиб кетди.* «Ёшлик».

2 Таркибида бирор фойдали нарса миқдори кўпайиб, сифат жиҳатидан яхшиланмоқ. *Руда маълум ишловдан кейин анча бойийди.*

3 Тўлмоқ, эга бўлмоқ, мукаммаллашмоқ. *Кутубхонамиз янги китоблар билан бойиди.* ■ *Кунлар севимли хунар йўлидаги интилиш ва машғулотлар билан ўтиб, қиз ҳаёти янги воқеа, янги мазмун билан бойиб борди.* С. Абдуқаҳҳор, Галия Измайлова. *Ҳар гал бу тафсилот янгидан-янги сўзлар ва ташбиҳлар билан бойиб боради.* Н. Аминов, Қаҳқаҳа.

БОЙИТМОҚ **Бойитмоқ** фл. орт н. *Рудани бойитмоқ. Кутубхонани бойитмоқ.* ■ *Анвар.. ҳар кимнинг уйида бўлган янги гуллардан кўчат ва уруғ олиб, ишдан-ишга гулзорни бойитди.* А. Қодирий, Меҳробдан чаён. *Меҳнат ҳаёт чироғига ёғ қуюди, тафаккур уни бойитади.* Газетадан.

БОЙИТИЛМОҚ **Бойитмоқ** фл. мажҳ. н. *Бойитилган руда. Витаминлар билан бойитилган озуқа.* ■ *Республикамизда кўплай боғча ва яслилар барпо этилди, уларнинг жиҳозлари бойитилди.* «Фан ва турмуш».

БОЙКЕН бот. Совуққа чидамли, меваси оч-сарик, эти оқ, серҳосил олма нави.

БОЙКОТ [ингл. boycott – англиялик катта ер эгаси Ч.К.Бойкот (Boycott) номидан] Алоҳида шахс, ташкилот ёки давлатни назар-эътибордан четда қолдириш, яққалаб қўйиш мақсадида у билан муносабатларни тўлиқ ёки қисман тўхтатишдан иборат сиёсий ва иқтисодий кураш шакли. *Бойкот эълон қилмоқ.*

БОЙЛАМ I айн. боғлам. *Қиз чиқар боғдан: қўлида бир бойлам ранго-ранг чечак.* Р. Бобожон, Танланма. *Чўғдай ёниб турган атлас бойламани кўриб, Поиша холанинг қувончи ичига сиғмай кетди.* Д. Нурий, Осмон устунни.

БОЙЛАМ II тиб. Организмдаги аъзоларни бир-бирига улаб ёки уларни ушлаб турувчи пишиқ, букилувчан, чўзилувчан ҳамда тарангланувчан тўқимадан иборат тузилма.

БОЙЛАМОҚ с.т. Боғламоқ, Ҳамма беклар салом бериб кўришиб, *Отларимиз иззат минан бойлади.* «Юсуф ва Аҳмад». *Уйда бўлсанг, чиқиб отим бойлагил.* «Ойсулув».

БОЙЛАНМОҚ айн. боғланмоқ. *Кела қолса менинг ёрим айланиб, Душманларнинг тили қолар бойланиб.* «Кўшиқлар». *Икки*

томоннинг келишувидан сўнг фотиҳа қилиниб, қизнинг боши бойланди. «Муштум».

БОЙЛАШМОҚ **Бойламоқ** фл. бирг. н. айн. **боғлашмоқ.** *Бас бойлашиб, эрта азонда далага чиқсангиз, ҳаммадан аввал Жапаройни кўрасиз. Мирмуҳсин, Қаҳрамоннома. Биз, фарғоналиклар.. хоразмликлар билан шарт бойлашган эдик, — деди отахон Гулчеҳрага. С. Азимов, Оппоқ тонг қўшиғи.*

БОЙЛИК 1 Бой бўлишлик, бой мавқеи; мол-мулкнинг йиғиндиси, мажмуи; мўллик. *Ота бойлиги ерга сингар, Меҳнат бойлиги — элга. Мақол. ■ Бу йиғит яхшигина давлатманд бўлса ҳам.. нима учундир, бойлиги билан бўлмай, «Ҳомид хотинбоз» деб шуҳратланган. А. Қодирий, Ўтган кунлар. Ҳовли саҳнига, айвонларга «сеп» ёйилди. Сепнинг бойлиги, тури, ранг-баранглиги ҳаммани ҳангманг этди. Ойбек, Танланган асарлар. Йирикроқ тошлар ҳукмронлик ва бойлик ифодаси саналган. С. Кароматов. Олтин кум.*

2 Дунё, давлат, мол-мулк. *Муҳаббат бойликка боқмас. Мақол. Рўзгор ўлчов билан, Бойлик тежов билан. Мақол. ■ Ун олти минг кўй, икки ярим минг йилқи ҳазилакам бойлик эмас. П. Қодиров, Юлдузли тунлар. Бойлик бор жойда самимийлик ўрнини сохталик эгаллайди. Ф. Мусажонов. Ҳиммат.*

3 Табиий, моддий ресурслар мажмуи. *Ер ости бойликлари. Моддий бойликлар. Табиий бойликлар. Қазилма бойлик. ■ Эндиликда Ўзбекистон улкан табиий бойликлар, кўндан-кўп ноёб саноат маҳсулотлари ватанидир. «Саодат». Ўлкамиз табиий бойликларини ўрганиш.. ишига нуфузли олимларимиз салмоқли улуш қўшмоқдалар. Газетадан. Эндиликда инсониятга зарур моддий бойликларнинг учдан икки улуши аёл қўли, аёл ақлзаковати билан яратилади. Газетадан.*

4 Ақлий, руҳий, маънавий фаолият ҳосиласи. мажмуи. *Миллий бойлик. Маданий бойлик. Маънавий бойлик. Ақлдан ортиқ бойлик йўқ. Мақол. ■ Тарихий ва маданий ёдеорликлар — бизнинг миллий бойлигимиз, чексиз фаخرимиздир. Газетадан. Халқ ўз тилини энг улкан миллий бойлик сифатида асраши керак. Газетадан.*

БОЙЛОВ шв. фолк. Молни боғлаб боқиш, семиртириш усули. *От бойловда семирар, Кўй ҳайдовда семирар. Мақол. ■ «Оқ олтин»имиз бир миллион тонна бўлганда, Гарлонни бойловга ташладим. Т. Мурод, От*

кишнаган оқшом. *Хабарини тонган бандага Бойловда моли суюнчи. «Оқ олма, қизил олма».*

БОЙПАРАСТ Бойларга хушомад, мулозамат қилувчи, бойларнинг содиқ муҳлиси. *Бошқа бир хавф унинг [Гулнорнинг] кўз олдига яна даҳшатлироқ гавдаланар эди: онасининг таъбирича, бойпараст ота бир кун тўсатдан: -Бой отам фалон одамни маъқул кўрдилар, эрта тўй, фалон кун никоҳ, тайёрлигингни кўравер, хотин! — деса, у нима қила олади? Ойбек, Танланган асарлар.*

БОЙТЕВАТ с.т. 1 Катта, баҳайбат, кўп-пак ит. *Калласи худди гов саватдай, Тиши сўйлоқ, хўп қонгир бойтеватдай. «Гулнорпари».*

2 *кўчма* Бойнинг содиқ хизматкори, бойга қуллуқ қилувчи. *Бой ошини бойтеват кўрибди, дегандай, бойтевати кўп. Бойнинг ўзидан бойтевати ёмон. «Қанотли сўзлар».*

3 *кўчма* Сочлари пахмоқ, уст-боши жулдур одам. *Ўзинга сал қарасанг-чи, бойтеват бўлиб кетибсан.*

Бойникини бойтеват қизганиди Бойнинг мол-дунёсидан ўзига ҳеч қандай наф бўлмаса-да, уни бошқалардан қизганидиган одам ҳақида айтиладиган ибора. *..Бойникини бойтеват қизғонур, деб эшитар эдик. «Муштум».*

БОЙТУЗОҚ Қуш тутиш учун қилдан ясалган махсус тузоқ. *-Қушчага бойтузоқ кўйдинг, энди болу парини юласан, муттаҳам! — деди-да, унинг кўзларига газаб билан узоқ тикилди. К. Яшин, Ҳамза.*

БОЙХАЛЧА бот. Зиркдошлар (зиркгул-лилар оиласи)га мансуб, япроғи панжасимон қирқилган, тугунак илдизли кўп йиллик ўт.

БОЙЧА Йирик бойлардан бойлик жиҳатдан паст турувчи бой; чакана бой, кичик бой. *Эшик олдига, кўчаниннг икки юзига қатор қўйилган скамейкаларда Мирзакаримбой, маҳалланиннг имоми, бойлари, бойчалари уларни кутиб оладилар. Ойбек, Танланган асарлар.*

БОЙЧЕЧАК 1 Пиёзгулдошлар (пиёзгул-лилар оиласи)га мансуб, илк баҳорда очиладиган кўп йиллик ўсимлик. *Баҳор келгач, ҳар йили далаларга чиқардик. Этак-этак чучмома, бойчечаклар йиғардик. Ҳ. Салоҳ. Бойчечак — баҳорнинг биринчи элчиси. Газетадан. Қаттиқ ердан таталаб чиққан бойчечак, Юмшоқ ердан юмалаб чиққан бойчечак. «Кўшиқлар».*

2 этн. Эрта кўклам, бойчечак чиққан пайтда, эшикма-эшик юриб айтиладиган махсус халқона кўшиқ. *Бойчечак айтмоқ.*

БОЙЎҒЛИ зоол. 1 Япалоққушлар туркумига мансуб, тунда ов қиладиган бир турли йиртқич кўш. *Оқшом тушганда, Тозабоннинг олис бурчагида бойўғли сайрайди. С. Сиёев, Аваз. Муяссар қабристондаги бойўғлининг ваҳимали «хув-хув» лашидан уйғониб кетди-да, қайта ухлай олмади. О. Ёқубов, Эр бошига иш тушса. Аввало, бу бойўғли эмас, ҳаққуш, қўрқма. А. Қаҳҳор, Асарлар.*

2 кўчма Бехосият, машғум одам ҳақида. *Ўртоғинг бойўғли бўлса, турмушинг — вайрона. Мақол. ■ Бундан буён боғимга қадам қўйманг, сиз бойўғлидан ҳам баттар нарчасиз! Кўнган ерингизни қуритасиз. Мирмуҳсин, Чиниқиш. Бутун борлиқ оғир уйқуга чўмгандай. Фақат Бегмат бойўғлигина ухлаёлмасди. Ў. Усмонов, Сирли соҳил.*

БОЙҚИЗИ зоол. Гавдаси қизғиш, қора юмалоқ доғлари бор ҳашарот. *Ариқ бўйидаги майсалар орасида очилган жимитдек зангори гуллар устида бойқизи сарғиш қанотини пирпиратиб учеди. Ў. Ҳошимов, Икки эшик ораси.*

БОЙҚУШ 1 айн. бойўғли. *Бойқушнинг кетидан эргашсанг, вайронага борасан. «Қанотли сўзлар». Одам шарпасини сезган бойқуш учиб кетди. С. Аҳмад, Уфқ.*

2 кўчма Салбий ёқимсиз воқеа-ҳодисалар даракчиси, сабабчиси. *Бир у [Темиртош] шу бахтга эришсан пайтда, юрт устида фалокат бойқуши қанот қоқа бошлади. М. Осим, Ўтрор. ...жаҳолат, хурофот, бидъат бойқушлари.. К. Яшин, Ҳамза.*

БОЙҚУШХОНА Бойқушлар яшайдиган жой, вайрона. *Сунбуланнинг охирларигача кўп ҳовлилар, бутун-бутун маҳаллалар ҳувиллаб, бойқушхонага айланади. М. Муҳаммаджонов, Турмуш уринишлари.*

БОЙҒОЗА шв. Янги буюм харид қилган кишидан олинадиган суюнчи.

БОК [ф. باك — хавф, кўрқинч]: **ҳеч боқиси йўқ** Ҳеч зарари йўқ; кўрқинчли эмас, ҳеч нарса қилмайди. *-Мен ҳовлига кирганим учун узр сўрадим, — деди Камолiddин. Чол олижаноблик билан: -Ҳеч боқиси йўқ, болам. Қани, ичкарига киринг, — деб таклиф қилди. Т. Жалолов, Олтин қафас. ..она тилимизда одам «ўзида» эмас, аниқ бир жойда, масалан,*

кабинетда бўлади. — Узр, Саидмурод ака. — Ҳеч боқиси йўқ. «Ёшлик».

БОКАЛ [юн. bankalis — идиш] Суюқ ичимликлар ичишга мўлжалланган чўзинчоқ шиша ёки биллур идиш, қадаҳ. *Чарос бокал ушлаганча энтикиб қўйди. Ў. Ҳошимов, Қалбингга кулоқ сол. Мезбон шкафдан бир шиша вино олди. Бокални тўлдириб, олдимга қўйди ва шишани яна бекитди. Ҳ. Аҳмар, Яккама-якка. Бокалга қуйилган боржомдан битта хўплаб, қоғоз сафеткага оғзини артди-да, шошмасдан жавоб берди. С. Аҳмад, Жимжитлик.*

БОКИР [а. بکیر — эрта, барвақт; соф, покиза] Покиза, мусаффо; кўркам. *Боқир, соф, яхши табиат юракларга куч бағишлайди. Ойбек, Қуёш қораймас. ...қиз нози ва ғамзасининг нашъу намоларини татимаган боқир йигит учун.. ҳаёсизликдан бошқа нарса бўлиб туюлиши мумкин эмас эди. М. Исмоилий, Фарғона т.о. Қиз бола ўзининг малоҳати, боқир латофати, иффати, ширин муомаласи.. беғубор табассуми, мулоийм кулгиси билан қиз. М. Исмоилий, Одамийлик қиссаси.*

БОКИРА [а. بکیر — дастлабки мева; иф-фатли қиз бола] 1 Эр кўрмаган, турмушга чиқмаган; иффатли. *Боқира қиз. ■ Ҳеч қаёққа кетмайман, менга осилманг, бўлмаса, бир боқира жоннинг уволига қоласиз! К. Яшин, Ҳамза. Сенга шундай боқира жонларни топиб берайки, ҳуснини кўриб, ақлинг оғмаса — ҳисобмас. Ж. Абдуллахонов, Тўфон.*

2 кўчма Кўл тегмаган, киши оёғи етмаган. *Қудратли тракторлар чўлнинг боқира бағрини илк дафъа ёриб, ағдариб, ҳавони гўмбурлатар эдилар. Ойбек, О. в. шабадалар.*

3 айн. **боқир**. *...сирқираб ётибсиз тошлар оралаб, боқира сувларим, гўзал сувларим. Ш. Раҳмон, Гуллаётган тош. Сен менинг қоримсан, биринчи қорим, Гўё бутун олам сендай боқира. А. Мухтор, Асарлар. Баҳорнинг боқира таровати ҳам Арслоновнинг кўнглини очолмади. «Шарқ юлдузи». ...шунда қизнинг бутун борлиғи изтиробга тушиб, боқира қалбида нималар кечмайди. Газетадан. Мен сизни япроқлар рангига уйқаш, Боқира муҳаббат билан севаман. Х. Даврон, Тунги боғлар.*

БОКС I [ингл. box — мушт уриш, зарб] спрт. Икки рақибнинг махсус қўлқоп кийиб, маълум қоидалар асосида яккама-якка муштлашиш мусобақаси. *Ҳарбийда бокс спортига қизиқиб, разряд ҳам олибди. Мир-*

муҳсин, Асарлар. *Бокс спорти ҳақида баъзан узоқ гапириб, Ҳафизани зериктирган вақтлари ҳам бўлган эди.* Мирмуҳсин, Умид.

БОКС II [ингл. box — қути, хона] тиб. Касалхоналарда юқумли касаллик билан оғриганларда гумон қилинган кишиларни бошқалардан алоҳида ётқизиш учун ажратилган махсус хона ёки бино.

БОКС III [ингл.] Эркакларнинг соч қўйиш усулларидан бири. *Сочини боксга олдирмоқ.*

БОКСЁР айн. боксчи. *Бу қисқа муддат боксёрларнинг шиддатли раундлари ўртасида нафас ростлашга бериладиган қисқа танаффусга ўхшарди.* Ф. Мусажонов, Ҳиммат.

БОКСЁРЛИК Бокс тушишлик, бокс билан шуғулланишлик. *Мен ёшлигимда боксёрликни яхши кўрадим.* И. Раҳим, Чин муҳаббат.

БОКСИТ [фр. bauxite — Франциядаги Бо (Beaux) деган жой номидан] Асосий таркибий қисмини алюминий оксид ташкил қилган тоғ жинси; алюминийга энг бой руда. *Боксит — цемент ва ўтга чидамли материаллар олиш учун ишлатиладиган тоғ жинси.* А. Ашрапов, Ш. Қосимов, Қурилиш терминлари луғати.

БОКСЧА Боксчасига, бокс усули билан. *Умид ёқасидан ушламоқчи бўлган Шоқосимни тасирлатиб, боксча ура кетди.* Мирмуҳсин, Умид.

БОКСЧИ Бокс билан шуғулланувчи шахс. *Катта бўлсам, албатта боксчи бўламан.* Мирмуҳсин, Умид. *Кубалик боксчилар билан «Тошкент йўлбарси» саккиз мартаба учрашди ва жангларда галаба қозонди.* Газетадан.

БОЛ I айн. асал 1, 2. *Бол сотган бармоғини ялар.* Мақол. ■ *Бу ернинг узуми, анори, анжири бол билан тенг дейдилар.* Газетадан. *Ол-ол бўлсин, ол бўлсин, ёринг лаби бол бўлсин.* «Кунтуғмиш».

2 кўча Тот, лаззат. *Тил бор — бол келтирар, Тил бор — бало келтирар.* Мақол. *Яхши хотин — умр боли.* Мақол. ■ *Улар ҳаёт болини эмас, ҳаёт захрини ютиб ўтирардилар.* М. Исмоилий, Фарғона т.о.

3 кўча Яхши, мулойим муомала. *Тилинда бўлса болине, Кулиб турар иқболине.* Мақол. *Муздан сув томар, Сўзамолдан — бол.* Мақол.

Оғзидан (ёки лабидан, сўзидан) бол томади Жуда ҳам ширинсўз одам ҳақида.

Аноргулнинг ҳар сўзидан Боллар томар, ёр-ёр. «Кўшиқлар». Ҳар сўзингдан бол томсин, Кўрган орзулаб қолсин. Қ. Муҳаммадий. *Катта-кичikka оғзидан бол томиб муомала қиладиган хола негадир мен билан тил учида сўрашиб қўя қолди.* «Муштум». *Лабларингиздан бол томади, ёниб турган оловсиз.* К. Яшин, Ҳамза.

БОЛА I Янги туғилган, ҳали кўкракдан, она бағридан ажратилмаган гўдак; чақалоқ. *Бола эмизмоқ. Болани аллаб ухлатмоқ. Бола йиғламаса, она сут бермайди.* Мақол. ■ *Ўзбек ойим бурчакда бола кўтариб ўтирган Зайнабдан чақалоқни олиб, уни жомни тўкиб келишга буюрди.* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

2 Ҳали ёш, вояга етмаган одам. *Болани ёшдан асра, ниҳолни бошдан асра.* Мақол. *Яхши боладан — раҳмат, Ёмон боладан — лаънат.* Мақол. *Мен куяман боламга, Болам куяр боласига.* Мақол. *Алдагани бола яхши.* «Қанотли сўзлар». ■ *Ҳали бола экансиз, — деди Кумуш.* А. Қодирий, Ўтган кунлар. *Анвар келишган, дўндик бола эди.* А. Қодирий, Меҳробдан чаён. *Аёл кишининг фазилати бола билан бўлган муносабатида очилади.* Ф. Мусажонов, Ҳиммат.

Аскар бола с.т. Аскарликка янги олинган ёш солдат. *Уруш йиллари аскар болаларни йўқлаб турдик.* А. Қаҳҳор, Асарлар. **Бўз бола** Ҳали турмушнинг аччиқ-чучугини тотмаган, турмуш тажрибаси йўқ йигит. *Йўлчи қачон келар экан, келганда ҳам нима қиларди, бўз бола, камбағил.* Ойбек, Танланган асарлар. **Дала (ёки саҳро) боласи эск.** Далала, саҳрода ўсган одам. *Қашқарнинг қизи, жувони олмадай бўлади. Сен саҳро боласига сўзни уқтириш ҳам қийин.* Ойбек, Танланган асарлар. **Келин бола** Ёш келин, эндигина тушган келин, келинчак. *Ҳожининг «Энди келин болани юбормаймиз-да», деб кулишига: «Менинг болам эмас, сизники, у ер ҳам, бу ер ҳам ўзининг уйи», — деди [қутидор].* А. Қодирий, Ўтган кунлар. *..келин болани Тошкентга олиб келишларини сўраган эдим.* А. Қодирий, Ўтган кунлар. **Куёв бола** Ёш куёв, янги куёв. *Совчилар қуда бўлмишларига куёв болани роса мақташибди.* «Муштум». *-Куёв бола ёлғиз қолар эканлар-да? — қизнинг ҳаракатлари негадир шофёрга ёқмади.* Ў. Умарбеков, Ёз ёмғири. **Кўча бола(си)** Кўча-кўйда санқиб юрадиган, тарбиясиз бола. *Нариги уйдан увадаси чиқиб кетган ёстиқни кўтариб Ҳам-*

дам чиқди: -*Утир бу ёққа! Хуш, сен нима учун кўча болаларига ўхшаб ахлоқсизлик қиласан? А. Қаҳҳор, Айб кимда? Ота(си)нинг боласи* Ўз отасига ўхшаган; ўз отасининг ишини тута билган фарзанд ҳақида. *Отабек хуфтон намози учун таҳорат олишга меҳмонхонадан чиққан эди, унинг кетича: -Отанинг боласида, - деб Зиё шохичи меҳмонларга қараб кўйди. А. Қодирий, Ўтган кунлар. Ўғил бола* 1) эркак жинсидаги бола. *Ўғил болани уриш гуноҳ деб биладиган Умматали бу гал ўзини тутаолмади. С. Аҳмад, Уфқ; 2) кўчма эркакларга хос хусусиятли шахс; мард одам. -Мен кишининг хизматини унутадиган йигит эмасман, - деди Ҳамид ва давом қилди, - ўғил бола учун - ўғил болалигим, ёмон учун ёмонлигим бор. А. Қодирий, Ўтган кунлар; 3) кўчма тўғриси, бўладигани. Гапнинг ўғил боласини айтсам, биз тарафда беморларга наридан-бери қарашади. «Муштум». Қиз бола* 1) аёл жинсидаги бола. *Шу ёшга кириб қиз бола билан биринчи марта киногоа тушиши эди. Х. Тўхтабоев, Сарик девни миниб. ..қиз боланинг бунчалик шўх бўлишини биринчи кўришим. Мирмуҳсин, Меъмор; 2) бўш, заиф ёки қизларга хос қилиқлар қиладиган ўғил болаларни масхаралаб айтиладиган ибора.*

3 Фарзанд, ўғил-қиз, зурриёт. *Одамнинг меваси - бола. Мақол. Бол ширин, болдан бола ширин. Мақол. Бола азиз, одоби ундан азиз. Мақол. ■ Бир ондан алвон хил бола туғилади, деганларидек, Анварнинг яратилиши оғаларига нисбатан бошқача эди. А. Қодирий, Меҳробдан чаён.*

Бола кўрмоқ Фарзандли бўлмоқ. *Орада тўққиз йил ўтди. Булар тўрт бола кўришди.. А. Қаҳҳор, Бошсиз одам.*

4 кўчма Ёши улуғ, аммо гўдакларча иш тутадиган, болаларча мулоҳаза юргизадиган одам ҳақида. *-Нега кўнглимга олмай, мен ёш боламанми! - деди [Кумуш]. А. Қодирий, Ўтган кунлар. Эй хотин, бола бўлиб қолгансан десам, аччиғинг келади. Ахир гапнинг охирига қадар тинглаб турмайсанми. Ойдин, Ширин келди.*

5 (кўпинча 1-ш. эгалик аффикси билан) Ёши катталарнинг ёшларга мурожаат шакли. *-Уэр айт, болам. Золим билан тенглашма! - деди чол. Ойбек, Танланган асарлар. -Меники бедаво дард. Уҳ! - энгил хўрсинди Тоҳиржон. -Ундай дема, болам. Ноумид шайтон. Ойбек, Танланган асарлар.*

6 Янги туғилган, тухумдан чиққан, ҳали вояга етмаган ёш ҳайвон ёки парранда. *Кўн-ғиз боласини оппоғим дер, кирпи боласини юмшоғим дер. Мақол. Илоннинг боласи - илон, Чаённинг боласи - чаён. Мақол.*

7 Ҳомила, қориндаги гумона. *-Боланг неча ойлик бўлди, ер юткур? - бугилиб сўради ва қизни бир тепди. Ойбек, Танланган асарлар. Меҳри иккиқат. Бола икки ойлик, уч ойлик.. беш ойлик.. Қандай қилиб бўлса ҳам, болани тушириш керак. А. Қаҳҳор, Бошсиз одам.*

БОЛАЖРАТГИЧ Рамкадаги мумкатакни бузмасдан ундаги асални ажратиб оладиган, марказдан қочма куч таъсирида ишлайдиган цилиндрсимон машина.

БОЛА-БАҚРА Катта-кичик ёшли болалар; бола-чақа. *Майсазор тўла бола-бақра, қий-чув; қаердадир патефон хириллаб айланар эди. А. Мухтор, Давр менинг тақдиримда. Кенгроқ кўчада бола-бақра чуввос солиб, у ёқдан бу ёққа югуришарди. Ж. Абдуллахонов, Орият. Дудутлатинг, Қулмуҳаммадбой, бизнинг кўчада бола-бақра кўп! «Ёшлик».*

БОЛАБОП Болаларга мўлжалланган, болалар учун аталган ёки болалар бажариши мумкин бўлган. *Ўзим икки марта бордим. Болабоп иш йўқ дейишади. «Ёшлик».*

БОЛАЖОН 1 Бола 1, 2 с. кичр.-эркл. *Ма, е шуни, болажоним, атайин сенга илиниб олиб келдим. Ш. Сулаймон, Ота ўғил. Уша қон-хўрлар мени ўлдириб кетиша қолса бўлмас эканми? Болам, болажоним! Ў. Умарбеков, Ёз ёмғири.*

2 сфт. Болаларни ниҳоятда яхши кўрадиган, болага ўта меҳрибон, болапарвар. *Озод ақлини танигандан бери бу қадар меҳрибон, болажон аёлни учратган эмас. «Ёшлик». Балки менда пайдо бўлган меҳр тоғамнинг болажон бўлганидандир. Н. Сафаров, Оловли излар.*

БОЛАЖОНЛИК Болаларни жондан ортиқ севишлик; болажон бўлиш. *Фотима холадаги болажонлик, фарзандларига бўлган муҳаббат, уларнинг тарбияси йўлидаги фидокорлик [фильмда] ўз ифодасини топган. Газетадан. Унинг сиймосида мушфиқ онадаги болажонликни, жафокашликни, олижанобликни кўрасиз. Газетадан.*

БОЛАКАЙ Бола 1, 2 с. кичр.-эркл. *Қани, ўша бир пайтлар катталарнинг суҳбатига аралашмасдан, меҳр билан кузатадиган тортинчоқ болакайлар ва қизалоқлар. Газетадан.*

-Ҳа, болакайлар, нима гап? – деди Жўранинг дадаси, туйдаги болалар етиб келгач. Н. Фозилов, Ирмоқ.

БОЛАЛАМОҚ 1 Ўздан насл қолдирмоқ; бола тугиб ёки очиб кўпаймоқ; урчимоқ. *Мушук болалади. Каптар болалади.* ■ *Ум-мат сурнайчининг ити болалаган эди, битта кучугини олдим. С. Сиёев, Ёруғлик. ..айни баҳор пайтида тоғдаги ноёб қуш ва ҳайвонлар тухум қўйган ва болалаган бўлади. Н. Раҳмонов, Бетайин овчилар.*

2 кўчма Кўпаймоқ, урчимоқ. *Чипқон болалабди. Бир орзу ўн орзу болалайди.* Мақол. ■ *Билишмайдики, пул болалаб туради, индамасдан тугади, чақалоқлари ингилламайди. Ойбек, Танланган асарлар. Кўзидаги тундлиги аримади, қайтага болалади, оғирлигини ташлаб, кўзини чўктирди. «Ёшлик».*

БОЛАЛАРБОП Болаларга мос, болалар учун тўғри келадиган, болаларга мўлжалланган. *Ўзувчиларнинг болаларбоп энг яхши асарлари танлаб олинади.* Газетадан. *..эртасикона усул давр нафасини, қайноқ руҳини қизиқарли, болаларбоп тарзда тасвирлашнинг бирдан-бир йўлидир. «ЎТА».*

БОЛАЛАРЧА *рвш.* Болаларга хос тарзда, болаларга ўхшаб; гўдақларча. *Болаларча ўйламоқ. Болаларча муҳокама юргизмоқ.* ■ *..бу қизариш айна ҳолда бир нав болаларча рашкни ҳам ифода қиларди. С. Айний, Эсдаликлар. Уктамхон болаларча самимият билан эътироз билдирди. К. Яшин, Ҳамза.*

БОЛАЛАТМОҚ 1 Болаламоқ фл. орт.н. Қорамолларни болалатмоқ.

2 кўчма Кўпайтирмоқ. *Таъбир жоиз бўлса, ҳозир йўқни йўндирса, борни болалатса бўладиган пайт. Ж. Холқосимов, Қаёққа қараб эснаяпсиз. [Аъзам] Ҳожининг давлатини талон-тороғ қилавермайди. Аксинча, ёнига қўшади, болалатади, тишида тишлаб, шу хонадонга олиб келади. Шухрат, Жаннат қилдирганлар.*

БОЛАЛИ Боласи, фарзанди бор, болачақали. *Болалилар бош бўлар, боласизлар ёш бўлар.* Мақол. *Болали уй – бозор, боласиз уй – мазор.* Мақол. *Болали уйда гийбат бўлмас.* Мақол.

БОЛАЛИК 1 Ёш болаларга хос хатти-ҳаракат, қилиқ. *Бола болалигига боради.* ■ *Бола-да, мурти сабза уриб қолган бўлса ҳамки, болалигини қўймайди. М. Исмоилий, Фарғона т.о. Сафарали қаерда туради десак,*

биров айтиб берадимми? Болалигинг қурсин.. Дунёда Сафаралидан кўпи йўқ. Ойдин. Мардлик – мангулик.

2 Одамнинг ҳали вояга етмаган даври; ёшлик. *У болаликданоқ отларни севар, яхши отларни боқши, томоша қилишдан ҳар вақт завқланар эди. Ойбек, Танланган асарлар. Дунёдаги энг мароқли сайр болалик йиллари ўтган кўчалар бўйлаб сайр этиш бўлса керак. С. Сиёев, Отлиқ аёл.*

3 Фарзандлик, фарзанд қилиб олиш, фарзанд қилиб асраш. [*Ўғилни*] *Бир бефарзандга болаликка бердим. Қаерда бўлса, эсон бўлсин. Ойбек, Танланган асарлар.*

Ўғил болалик Мардонавор хатти-ҳаракат, мардлик. *-Мен кишининг хизматини унутадиган йиғит эмасман, – деди Ҳомид ва давом қилди, – ўғил бола учун – ўғил болалигим, ёмон учун ёмонлигим бор. А. Қодирий, Ўтган кунлар.*

БОЛАЛИ-ЧАҚАЛИ *айн.* бола-чақали.

БОЛАПАРВАР Болаларни ортиқ даражада яхши кўрадиган, болаларга меҳрибон; болажон.

БОЛАПАРВАРЛИК Болаларни ниҳоят даражада яхши кўришлик; болажонлик.

БОЛАПАҚИР Бечора, иложсиз. *Гавдалироқ бир эркак бир мушт туширган эди, боланинг телпаги бошидан учиб, қорга тушди. Болапақирни бирпасда оломон қилиб юборишди. Ў. Ҳошимов, Икки эшик ораси. Болапақир бу гапларни ичига солавериб сиқилиб кетган экан, шекилли, сал юрагини бўшатиб олсин. «Ёшлик».*

БОЛАРИ *айн.* асалари. *Яхши чечакка болари кўнади.* Мақол. ■ *Боларилар шошиб зувиллар, Ҳатто кўнғиз ясатар унин. А. Шер, Бешиктерватар ҳақида баллада.*

БОЛАСИЗ Боласи йўқ, бола кўрмаган, бефарзанд. *Боласиз хотин. Хотинсиз ўтиш – хато, боласиз ўтиш – жафо.* Мақол. *Болали уй – бозор, боласиз уй – мазор.* Мақол. ■ *Боласизга тангриси ҳам, бандаси ҳам бермас экан. Йигирма йил турмуш қилиб, бола кўрмадим. И. Раҳим, Чин муҳаббат.*

БОЛАСИЗЛИК Фарзандга эга эмаслик; бефарзандлик. *Боласизлик учун хафа бўлиш керак эмас, ҳали ёшсиз, бек ака! А. Қодирий, Ўтган кўнлар.*

БОЛАТОЙ Бола 1, 2 с. кичр-эркл.

БОЛАЧА 1 Бола 1, 2 с. кичр.

2 Кичкина қовун; сапча, хомак.

3 Бир турдаги нарсаларнинг энг кичиги, жажжиси.

БОЛА-ЧАҚА *жуфт. с. 1* Катта-кичик болалар; бола-бақра. *Йигит ялт этиб, қўшни далага қаради. Уерда хотин-халажлар, бола-чақалар чувиллашиб, пахта теришаётган эди.* М. Исмоилий, Фаргона т.о. *Ходимларнинг учовида ҳам бола-чақалари бор экан.* М.М.Дўст, Галатепа қиссалари. *Бола-чақаларининг орзу-ҳавасини кўришсин.* К. Яшин, Ҳамза.

2 Оила аъзолари (хотин ва болалар). *Мусофирлик қийин, бола-чақани соғинади киши.* Ойбек, Танланган асарлар.

Бола-чақа қилмоқ (ёки кўрмоқ) Уйланиб бола-чақали бўлмоқ. [*Мамат Холисхонга:*] *Бола-чақа кўргандан кейин бир умр бориб туришга ҳам ваъда бераман.* Ҳамза, Паранжи сирлари.

БОЛА-ЧАҚАЛИ Уйланиб бола-чақа кўрган; оилали, аёлманд. *Биринчидан, бола-чақали одам хотин устига хотин олса, уйда ҳар кун жанжал-сурон бўлиши шубҳасиз.* Ойбек, Танланган асарлар. *У йигитлигида уйланиш, бола-чақали бўлиш ҳақида ўйлаганида, хотинининг ҳам чиройли, ҳам ақлли бўлишини орзу қиларди.* С. Зуннунова, Кўк чироклар.

БОЛБОЛЛАР Қадимда тепаликларга ва қабрлар устига ўрнатилган тош ҳайкаллар ёки тош тахталарга бўрттириб ишланган одам тасвири. *Болболлар Қозоғистон, Қирғизистон, Олтой, Жанубий Сибирь, Мугулистон ва Шарқий Европада учрайди.* «ЎЗМЭ».

БОЛГАР 1 Болгария мамлакатига мансуб туб халқнинг (миллатнинг) номи.

2 Шу халққа мансуб, тегишли. *Болгар халқи. Болгар тили. Болгар аёл.*

БОЛГАРИ *с.т.* Болгар қалампери.

БОЛГАРЛАР Болгариянинг асосий (туб) аҳолиси.

БОЛГАРЧА 1 Болгар халқи (тили, адабиёти ва маданияти)га оид. *Болгарча кийим. Болгарча рақс.*

2 Болгар тили. *Болгарча(ни) биласизми?*

БОЛДИЗ *шв.* Хотиннинг синглиси, қайинсингил. *Болдиз болдан тотли.* Мақол. ■ *Езнам мени таниса, болдизиман, ёр-ёр, Болдоғига қистирган қундузиман, ёр-ёр.* «Кўшиқлар». *Ёнимда на қайлиқ, на болдиз, На бир ютум қирмизи шароб.* Миртемир, Асарлар.

БОЛДИР 1 *анат.* Оёқнинг тизза билан тўпиқ орасидаги қисми. *..Турсунбой қизил этигининг кўнжини болдирига бурма қилиб тушириб.. олган эди.* С. Аҳмад, Уфқ. *..бўйчангина Муҳаббат, лозимини болдирларигача кўтариб қўйиб, шакароб қилиб сув сепилган ҳовлини супураётган экан.* Н. Қиличев, Чигирик.

2 Оёқнинг шу қисми орқасидаги сўм, мушак гўшти. *Унинг диркиллаган болдирлари, тирсиллаган кўкраклари, оппоқ бағбақалари, қўйинги, гулмисан-гул!* С. Анорбоев, Оқсой. *Унинг [Зумраднинг] тикмачоқдай оппоқ болдирларига қараб қўйиб, Холқўзи хаёлланди.* С. Сиёев, Отлиқ аёл.

БОЛДИРҚОРА *бот.* Қирққулоқдошлар оиласига мансуб бир турли доривор ўсимлик; сочисунбул. *Болдирқора тоғлардаги горларда, қояларнинг соя ва сернам ёриқларида, булоқ ёқасида усади.* «ЎЗМЭ».

БОЛДИРҒОН *бот.* Раънодошлар (атиргулдилар оиласи)га мансуб ўсимлик, маймунжон.

БОЛДОҚ 1 Кўзсиз силлик узук.

2 *айн. зирак.* Назиранинг елкалари, бошидаги зар рўмоли, қулоқларидаги болдоқлари ялтиради. С. Аҳмад, Уфқ. *Зубайдани чиндан ҳам кўғирчоқ қилиб ясатишган эди: қулоқларида олтин болдоқлар, бармоқларида гавҳар кўзли тилла узуклар.* К. Яшин, Ҳамза.

3 *кўчма* ўсимлик ва дарахтларнинг болдоқ каби осилиб турган қисми (кўсак, япроқ ва б.). *У [Мамат]нинг ўткир кўзлари олдида бепоён пахтазорлар кумуш болдоқлари билан жилмайиб кўринадди.* «Шарқ юлдузи».

4 Баъзи нарсаларни маҳкамлаш учун уларга кийдириладиган ҳалқа. *Қилич болдоғи.*

5 *шв.* Ҳасса, қўлтиқтаёқ. *Болдоққа суяниб юрмоқ.*

БОЛИД [юн. *bolis, bolidos* — иргитиладиган найза] *астр.* Осмонда гоҳо-гоҳо кўринадиган энг равшан, йирик метеорит. *Болид планеталараро фазодан Ер атмосферасига келиб кирган тошдир.* «Астрономия». *Агар метеор жисм катта бўлса, учган вақтида осмонда олов учгандай бўлади. Фанда буни «болид» дейилади.* «Фан ва турмуш».

БОЛИШ 1 1 [ф. *بالش* — ёстиқ] *айн. ёстиқ.* Ҳар бир айвоннинг токчасида беҳисоб бахмал, ипак кўрпачалар, болишлар. Ж. Шарипов, Хоразм. *Мамат қассоб болиш четини маҳкам чангаллаган кўйи ўғлига қаттиқ тикилиб*

қолди. «Ёшлик». *Ўтган куни Бобур ўзига келди, болишга суяниб, бир оз бошини кўтарди.* Х. Ҳасанов, Экватордан ўтганда.

Лўла болиш қ. лўла.

2 Диваннинг суянишга мўлжалланган болиш шаклидаги суянчиғи. *Акбаров қаддини ростлаб, диваннинг болишга билagini кўйди.* П. Қодиров, Уч илдиз. *Диваннинг клеёнка қопланган суянчиқ болишида бир китобнинг беш-олти нусхаси турибди.* С. Нуров, Майсаларни аёз урмайди.

БОЛИШ II тар. Мўғуллар, қисман турклар орасида 13–14-асрларда муомалада бўлган тилла ёки кумуш пул.

БОЛИФ [а. بولغ – вояга, камолга етган] кт. Балоғатга, вояга етган; етук. *Оқил ва болиғ.. бўлганингиз ҳолда, бу хайрли мажлисда ҳозир бўлган сиз, йигит, шу мажлисда ҳозир бўлиб турган шу қизни.. хотинликка қабул қиласизми?* С. Айний, Эсдалиқлар.

БОЛИҒА Балоғатга етган аёл. *Хотундан.. хурсанд бўлдим.. Эр ҳурмати бажо келтирувчи оқила ва болиға эрди.* «Муштум».

БОЛИҒЛИК Балоғат ёшига, вояга етганлик.

БОЛО [ф. Ўла – тепа, баланд; баландлик] кам қўлл. Баланд, юқори, баландпарвоз. *Жаҳонда сўз тўла, аммо бари баробар эмас, Тафовут айлади қийматда пасту боло сўз.* Ҳабибий.

БОЛОМЕТР [юн. bole – нур + metron – ўлчаш] Нур энергиясини ўлчайдиган асбоб.

БОЛОН с.т. айн. болонья. *Болон плаш(ч).*

БОЛОНИШИН [ф. بالانشين – юқори ўрин эгалловчи] Юқорида, тўрда ўтирувчи; барчадан баланд турувчи, ўзини баланд олувчи. *Шарақлаб ҳар қаю суҳбатда ҳам беҳуда кулқулар, Раиси суҳбату болонишинман, нуктадонман дер.* Ҳабибий. *Халқда мундин бўлак болонишин йўқ охири, Қилмағай деб қўрқаман Ҳазратга даъво баччағар.* Мирмуҳсин.

БОЛОНЬЯ [Шимолий Италиядаги Болонья (Вологна) шаҳри номидан] Бир томони сув ўтказмайдиган қопламали сунъий материал ва шундан тикиладиган уст кийим (плаш, куртка ва ш. к.). *Одамлар ичида сочини бароқ қилиб орқасига туширган, болонья плаш кийган Жанна ҳам турарди.* Мирмуҳсин, Умид.

БОЛОПЎШ [ф. بالاپوش – устки кўйлак; плаш; ёпинғич] кам қўлл. Устки кийим-бош,

устки кийимлар. *Шоистани кечаси болопўш дўкони ёнидан ёпиқ машинада кўзини бойлаб олиб кетишибди.* «Саодат».

БОЛОР [ф. بالار – тўсин; устун] шв. Иморат томига кўндалангига ташланадиган ёғоч; тўсин. *Пойтешада болор чопавериб, белларинг қотиб кетгандир.* С. Аҳмад, Жимжитлик. *Бу айвоннинг болорлари орасига тахтачалар қоқиб, каптарлар учун уя тайёрланган.* С. Айний, Қуллар.

БОЛОРЛИ Томига болор ташлаб қурилган, болорли. *Назар аканинг уйи оила аъзоларига нисбатан кичик, тўққиз болорли экан.* Н. Сафаров, Оловли излар. *Базмхона тўққиз болорли бўлиб, ичи одам билан тўла эди.* С. Айний, Дохунда.

БОЛОХОНА [боло + хона] Маҳаллий типдаги иморатнинг иккинчи қавати ва шу иккинчи қаватдаги хона. *Эъзозхон чойхона тепасида, болохона деразасидан кўчага қараб турибди.* Х. Фулом, Машғал. *Умид болохонада, шинам хужрасидаги эски сим каравотда чалқанча ётарди.* Мирмуҳсин, Умид.

БОЛОХОНАДОР I айн. болохонали. *Шу он мингбоши чўрт бурилди-да, самовар айвонидан ўтиб, узоқда кўринган болохонадор баланд, баҳайбат дарвоза томонга югурди.* М. Исмоилий, Фарғона т.о. *Мансур болаликдан қадрдон бўлиб қолган уйнинг болохонадор томини кўзлари билан излаб топди.* Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол.

2 кўчма салб. Дабдабали, тамтароқли. *Болохонадор гаплар.* ■ «Ҳосилни нобуд қилмай йиғиб-териб оламиз» деган болохонадор ваъдалар қани? Газетадан. *Раҳим Салимович хушxabарни жуда болохонадор ташаккурлар билан кутиб олди.* П. Қодиров, Уч илдиз.

Болохонадор (қилиб) сўкиш Одоб донрасидан жуда ҳам четга чиқиб, ўтакетган беадаб, чўзиқ иборалар, сўзлар билан сўкиш. *Шундаям понсад тўнғиздек олишар, йигитларни болохонадор қилиб сўкарди.* «Ёшлик». *Одил ловуллаб ёнаётган қулоғини тез-тез силар экан, болохонадор қилиб сўкинди.* «Ёшлик».

БОЛОХОНАЛИ Болохонаси бўлган, икки қаватли. *Болохонали иморатнинг пастки қаватидаги деразалардан ёруғ тушиб турибди.* С. Анорбоев, Оқсой. *Дарвоза тепаси болохонали бостирма бўлиб, тагидаги ёруғ гаражда зангори «Волга» ялтиллаб турарди.* Х. Фулом, Феруза.

БОЛОҚ *айн. поча қ. балоқ. Келининг болоғида каштасиз жияк. А. Мухтор, Кумуш тола. Шунн айтадилар ўзи, болоқдаги бит бошга чиқар деб. «Шарқ юлдузи».*

БОЛТ [нем. Volt — маҳкамловчи темир чивиқ] Бир учиди каллагн, иккинчи учиди резъбаси бўлган, машина ёки иншоотларнинг ажралувчи қисмларини бириктирувчи маҳкамлаш деталн. *Кўзойнакнинг ошиқ-мошиғи кўпинча бўшашиб қолади, шунда унинг болтини маҳкам бураб кўйинг. Газетадан. Бу болтларни, гайка бўлмагач, ҳеч нарсага ишлатиб бўлмас экан. «Муштум».*

БОЛТА 1 Бирор нарсени (ёғочни, гўштни ва ш. к.) чопиш, кесиш, ёриш учун ишлатиладиган, тиғи дастасига параллел металл асбоб. *Болта тушгунча, кунда дам олар. Мақол. Минг дарахтнинг бошини бир болта чопар. Мақол. ■ Ақли, тўнганнинг нозик ерини — ёриладиган ерини топиб туриб, болта уради — ақли билан ёради, ўзини қийнамайди. М. Исмоилий, Фарғона т.о. Ҳовлида қор устиди болта билан ўтин ёраётган йиртиқ-ямоқ тўнли бир йигит Элмуродни имлаб чақирди. П. Турсун, Ўқитувчи.*

Оёғига (ёки тағига, илдизига, томирига) болта урмоқ (ёки кўймоқ) Асосини, заминини бўшаштириб, қирқиб, ҳалокатга йўлламоқ, путурдан кеткизмoқ. *Ўз оёғигизга ўзингиз болта кўйманг, дейман! А. Қодирий, Ўтган кунлар. Савдо ходими бўлиб ишлаган вақтида Мажид Қурбонoвнинг нафс илдизига болта урилган эди. «Муштум». ..менинг оёғимга болта урган шу бўлади. «Муштум». Узум илдизига болта урди. Ойбек, Танланган асарлар.*

2 Болта (эркаклар исми).

БОЛТАЛАМОҚ Болта билан кесмоқ, чопмоқ.

БОЛТАТУМШУҚ *зоол.* Чумчуқсимонлар туркумининг тарғилбошлилар оиласига мансуб данакхўр, сайроқи куш.

БОЛТАЧИ Болта билан иш кўрувчи; болта билан ишловчи. *Уроқчининг минг ургани, Болтачининг бир ургани. Мақол.*

БОЛТАЮТАР *зоол.* Қарчигаёсимонлар оиласига мансуб, ўлимтиklar билан овқатланувчи йиртқич куш. *Болтаютар одамга ва йирик сутэмизувчиларга хужум қилмайди. Баъзан каклик, куён, суғурларга хужум қилади. «ЎЗМЭ».*

БОЛТИРИҚ *бот.* Крестгуддошларга мансуб кўп йиллик бегона ўт. *Болтириқ экинлар орасида, боғлар, уатлар ва йўл ёқасида ўсади. «ЎЗМЭ».*

БОЛТЛИ Болти бўлган, болти бор; болт билан маҳкамланган ёки маҳкамланадиган. *Болтли бирикма.*

БОЛ-ПАР, болупар [ф. بالوپر — қанот ва пат; ҳаракат эркинлиги]: **болупардан айрилмоқ** Энг яқин кишисидан, таянчигидан айрилмоқ; жудо бўлмоқ; қаноти қайрилмоқ. *Гулдай бахтим бор эди, чанг солиб, унга зомин бўлишди, қанотимни қайириб, болупаримдан айирдилар. К. Яшин, Ҳамза.*

БОЛУТ Қорақайингуллилар оиласига мансуб йирик дарахт; *айн. эман. ..икки жасур жангчи болут тағига дафн қилинди. Т. Рустамов, Мангу жасорат.*

БОЛУТЗОР Болут дарахти билан қопланган ер, майдон. *айн. эманзор.*

БОЛЬШЕВИЗМ [р. большой, больше — катта; кўп] *эск. тар.* Большевиклар партияси амал қилиб келган назария ва сиёсий-партиявий оқим.

БОЛЬШЕВИК *эск тар.* Большевизм тарафдори, большевиклар партияси аъзоси.

Большевиклар партияси *эск. тар.* Россия социал-демократик ишчилар партиясининг 1903 йилдаги II съездида партия аъзоларининг кўпчилиги асосида ташкил топган партия.

БОЛҚИМОҚ *айн. балқимоқ.*

БОЛҚИН *бот.* Юлгундошлар оиласига мансуб, туксиз, барглари тухумсимон чала бута.

БОЛҚОН Бўлиқ, тўла. -*Тирик ҳам гап жанми, болқондек бола, — деб кулганича, яна ичкарига кириб кетмоқчи бўлди. Ойдин, Гулсанам.*

БОЛҚОР 1 Россия Федерациясидаги Кабарда-Болқория Республикасида яшовчи, туркий тилда сўзлашувчи туб халқнинг номи.

2 Шу халққа мансуб, тегишли. *Болқор йигит. Болқор тили.*

БОЛҚОРЛАР Кабарда-Болқориянинг асосий (туб) аҳолиси.

БОЛҚУРАЙ *бот.* Соябонгуллилар оиласига мансуб, пояси ва илдизи сутли, кўп йиллик ўт.

БОЛҒА 1 Мих қоқиш, нарсаларни уриш, текислаш, эгиш ёки буқиш каби иш-

ларда қўлланадиган, ёғоч ёки темир дастали асбоб. *Остонада мункайиб ўтирган чол ёнбошига қўйиб олган пақирдан қийшиқ-қинғир михларни олиб, болға билан тўғрилларди. С. Аҳмад, Жимжитлик. Унинг [Замоннинг] бир қўлида мушук калласидай калтасоп болға, бир қўлида темир пона. М. Исмоилий, Фарғона т.о.*

2 тех. Металларга, умуман нарсаларга зарб билан ишлов берадиган оғир механизм. *Бир қозиқнинг ерга кириши қийин бўлди, моторни бошқараётган йигит болғани анча юқоридан ташлади. С. Юнусов, Кутилмаган хазина.*

БОЛҒАБАЛИҚ зоол. Бошининг икки ёнидаги ўсимтаси болғага ўхшаган, акуласимонлар туркумига мансуб балиқ.

БОЛҒАБОШ зоол. Сувга яқин ўрмонларда яшовчи, узуноёқ қушлар туркумига мансуб қуш, сояқуш. *Болғабош кундузи офтобдан қочиб, ўсимликлар остида юради, шунинг учун «сояқуш» ҳам деб аталади. «ЎЗМЭ».*

БОЛҒАЛАМОҚ Болға билан урмоқ, болға билан уриб ишлов бермоқ. *..сандон устига қўйилган мис тунукани терлаб, бир меъёрда болғалаётган қотма арабга кўз ташламай иложимиз йўқ. Мирмуҳсин, Ҳикоя ва қиссалар. Корпусда металл болғалаш машиналарининг одатдаги шовқинини эшитмаганимиз. «Фан ва турмуш».*

БОЛҒАЛИ Ўзбек уруғларидан бири.

БОЛҒАЧА 1 Кичкина болға. *Ниҳоят, докторим болғачасини тап эткизиб столга ташлади-ю, бурчакка бориб, қўл ювди. С. Сиёев, Ёруғлик.*

2 анат. Одам ва сутэмизувчи ҳайвонларнинг ўрта қулоғидаги қулоқ пардасига ёпишган эшитув суякчаларидан бири.

БОМАЗА [бо.. + мазал] айн. мазали. *Барин гапи бомаза, Кийган кийими тоза. «Гулнор-пари».*

БОМАСЛАХАТ [бо.. + маслахат] айн. бамаслахат.

БОМБА [фр. bombe < лот. bombus – шовқин] Портлатувчи ёки ёндирувчи снаряд. *Атом бомбаси. Водород бомбаси. Бомба ташламоқ. ■ Мабодо атом бомбасини бир елкамга, водород бомбасини бир елкамга осиб қўйиб, шу Сотимхўжага тегмасанг, ҳозир портлатвораман деса, портлатвор-е, жоним роҳат олади, дердим. С. Аҳмад, Сайланма.*

БОМБАПАНА Бомба, ўқ ва ш. к. дан сақланиш учун махсус қурилган жой. *Бомбапана қурмоқ. ■ Йўл портлади, ўзин урди бомбапанага. Газетадан.*

БОМБАРДИМОН [фр. bombardement – бомба ташлаш; ўт очиш] Бомба ташлаш, бомба ташлаб қириш. *Бомбардимон қилмоқ. ■ Бомбардимон кучайгандан кучайиб борди. Шухрат, Шинелли йиллар. Кичкина станцияда батальон поезддан тушишга улгурмасданоқ, бомбардимонга учради. Ойбек, Қуёш қораймас.*

БОМБАРДИМОНЧИ 1 Бомбардимон қилишга мослашган (самолёт). *Бомбардимончиларнинг ҳужуми 15 минут давом этди. И. Раҳим, Чин муҳаббат. Фронтида бомбардимончи самолёт учса, ҳамма тупроққа кириб кетгудай бўлиб, ерга ёпишарди. А. Мухтор, Асарлар.*

2 с.т. Шундай самолёт учувчиси.

БОМБАОТГИЧ ҳарб. айн. бомбомёт.

БОМБОМЁТ ҳарб. Тузилиши миномётга ўхшаш отиш қуроли, бомбаотгич.

БОМДОД [ф. بامداد – саҳар, тонготар] **1 дин.** Эрта билан кун чиқмасдан ўқиладиган биринчи намоз. *Муздай куз сувига юз-қўлини ювди-да.. ўчоқ бошида ивирсиб юрган хотинидан сўради: -Онаси, болангиз бомдодга чиқиб кетдими? М. Исмоилий, Фарғона т.о. У, бомдодни адо этган, харсангтошлар оралаб шарқираб оқайтган сой бўйига тушиб, табиатнинг мислсиз жамолини томоша қилди. Мирмуҳсин, Меъмор.*

Бомдод намози айн. бомдод 1. Мақсуд қори бомдод намозидан бугун эртарақ қайтди. *Х. Тўхтабоев, Йиллар ва йўллар. Сешанба кун бомдод намозидан то тушга қадар Вафо аттор интиқ бўлиб Кимёхонни кутди. Н. Аминов, Ёлғончи фаришталар.*

2 Эрта тонг пайти; саҳар. *Бомдодда турмоқ. Бомдод билан жўнамоқ. ■ Осмонда юлдузлар чарақлар, Етти қароқчи мағриб уфқида ёнбошлаб ётар, бомдодгача бир неча соатгина қолган эди. С. Сиёев, Аваз. Утиришма тонгга яқин тугади. Сайфий бомдод маҳали.. чиқиб кетди-ю, тўйхонага қайтиб келмади. С. Сиёев, Аваз.*

БОНГ [ф. بونگ – қаттиқ қичқирик, фарёд; шовқин] **1** Баланд овоз, қаттиқ товуш, ҳайқирик. *..замондан, ҳақсизликдан, зулмдан норозилик бонги тобора жаранглай берди. А. Муҳиддин, Ҳадя.*

Бонг урмоқ Баланд овоз билан даъват қилмоқ, ҳайқирмоқ. *Йигитлардан бири.. йўғон товуш билан атрофга бонг урди: -Юра-вер! Майдонга чиқиб, рўйирост чиқиб, ҳақимизни дов қиламиз!* Ойбек, Танланган асарлар. *Нарзи Ражабов сиймоси кўз ўнгимда қад кўтарди, назаримда гўё у қурултой минбарига чиқиб бонг урарди.* Н. Сафаров, Оловли излар.

2 Кўнғироқ, занг; чақириқ. *Суюнчини бер, ҳаммамиз орзиқиб кутган ғалаба бонги чалинган!* С. Кароматов, Олтин кум. *Шу пайт бригада шийпонидан теримчиларни тушликка чорловчи бонг эшитилди.* М. Хайруллаев, Кўнгил.

БОНУ [ф. بانو — мўътабар аёл, хоним] **1** эск. Юқори табақалар, зодагонлар авлодига мансуб аёллар унвони.

2 кўчма Мўътабар, эътиборли аёл. *Озар бунда, белорус бор, гуржи, латиш, Қоратегин, Олтойдан не бонулар ҳам.* Мирмуҳсин, Асарлар.

3 Хурмат юзасидан аёллар исмига қўшиб ишлатиладиган сўз. *Шаҳрибону, Нигорбону.*

БОНУС [лот. bonus — яхши, марҳаматли] ҳуқ. Турли хил муносабат билан қўшимча ҳақ (мукофот, қўшимча дивиденд ва б.) тўлаш.

БООБРЎ [бо.. + обрў] айн. **обрўлн.** -*Ахир Қутидор ҳам бообрў одам-да, — деди биринчи киши.* А. Қодирий, Ўтган кунлар. *Сирож махсум маҳалланинг бообрў кишиларидан эди.* «Шарқ юлдузи». *Сиз понсад, бекнинг маслаҳатдон, бообрў қўрбошларидан бирисиз.* К. Яшин, Песалар.

БООДОБ [бо.. + одоб] айн. **одобли.** *Наҳотки, шундай мулоим, боодоб қиз чакки оёқ бўлса.* Л. Тожиева, Меҳрим сизга, одамлар. *Юришинг боодоб, ширин сўз бола.* «Равшан».

БОП [ф. باب — лойиқ, мос, мувофиқ] **1** Тўғри келадиган, талаб қилингандек; жуда мос келадиган, муносиб. *Ўйлаб кўрсам, саркотиб одамга шундан боп совға йўқ экан.* Н. Сафаров, Ҳаёт мактаби. *Текин бойлик ахтаргунча Ўзингга боп ҳунар топ.* «Ақл ақлдан қувват олади». *Қиз йигитдан гап кутар, йигит эса у боп гап қидирар эди.* П. Турсун, Ўқитувчи.

2 Белги-хусусияти ижобий, талаб даражасида, яхши. *Ким минса, шу билар отнинг бопини, Сайис олар илдам отнинг тобини.* «Ҳасанхон».

3 Қўшма сўзларнинг иккинчи қисмида «мос», «муносиб», «тўғри келадиган» маъноларини ифодалайди: *оммабон, деҳқонбон, уругбон, этикбон* каби.

БОПЛАБ 1 **Бопламоқ** фл. рвдш.

2 рвш. с.т. Ижросини ўрнига қўйиб, ўринлатиб, ўхшатиб. *Ёрмат.. қочган болаларнинг орқасидан боплаб сўжишни мўлжаллади-ю, лекин қаерда, кимлар ўртасида турганини дарҳол эсга олиб, товушини ҳалқумида бўғди.* Ойбек, Танланган асарлар. *Ўшанда ичига ях кўмилган қор билан боплаб туширган эди.* Мирмуҳсин, Умид.

БОПЛАМОҚ 1 Ижросини ўрнига қўймоқ, кўнгилдагидек қилиб бажармоқ, ўринлатиб бажо келтирмоқ, қойил қилмоқ. *Аммо келин мантини яна боплабди.* С. Аҳмад, Сайланма. *Хотиржам бўлинг, разрядли устамиз, боплаймиз.* С. Аҳмад, Сайланма. *Чойни ҳам хўп боплаб дамлабсиз-да, Рокия опа.* Н. Сафаров, Танланган асарлар.

2 **Фириб бермоқ, панд бермоқ.** -*Бопладимми, — деди Набиғул кетига қараб, — ишига олти сўм эмиш, олти тийин бермасман!* А. Қаҳҳор, Қанотсиз читтак.

3 Адабини, таъзирини бермоқ. *Боплаб нўстагимни қоқишибди.* Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол. -*Нишолдани маза қилиб еб ўтирган ҳов ану саллаликни кесак билан боплайми? — деди Маҳмуд.* Ойбек, Танланган асарлар. -*Э сўраманг, — деди Исломов, — Зиём Вазиров мени боплади.* «Муштум».

БОПТА шв. Белги-хусусияти талаб даражасида; тўғри келадиган, муносиб, боп, мос. *Ғанивой жуда бопта иш қилпти, бунақа ишни йигитнинг хўрози қилади.* С. Аҳмад, Лочин. *..ойинг билан магазинга чиқинглар-да, етмаганига қўшиб, битта бопта костюм олинглар..* М. Исмоилий, Бизнинг роман. *Ўрнига тайин қилинган кишинглар ҳам бопта тушмабди.* С. Аҳмад, Ҳукм.

БОР 1 1 Қўлда, ихтиёрда ёки умуман воқеликда мавжуд бўлган; мавжуд. *Бор имкониятлардан фойдаланмоқ.* *Бор кишилар билан иш бошламоқ.* *Бор маблағларни аниқламоқ.* ■ [Отабек] *Бир оз кучини йиғиб олгач, ҳиқилдоқни бор кучи билан сиқа бошлади.* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

2 **кесим өзф.** Бўлади; мавжуд. *Бугун мажлис бор. Отангиз борми? Кўнгилдан кўнгилга йўл бор.* Мақол. *Ўз дўстим деб сир айтма, Дўстининг ҳам дўсти бор.* Мақол. ■ *Ҳўш, Содик*

полвон, ишлар қанақа, Тошкентда нима гаплар бор? А. Қодирий, Ўтган кунлар. *Инсон борки, ҳаммаси орзу-умид, мақсад ва ният билан яшайди.* Газетадан. *Азизанинг тикилиб турган кўзларида даҳшат аралаш ғазаб бор.* Ў. Ҳошимов, Қалбингга кулоқ сол. *Қирқ ўғилнинг орасида бир ёлғиз қиз бор эди.* Усмон бахши Мамат ўғли, Бўтақўз. *Ҳали тонг отишига анча бор.* С. Аҳмад, Сайланма.

Бормисиз ёки бор экансиз-ку! Узоқ вақт кўринмай, бедарак бўлиб кетган киши келганда ёки бирор киши кўнгиладигдек иш қилганда, унга хитобан, миннатдор оҳангда ишлатиладиган ибора. *Уста Олим келувчининг истиқболи учун ўрнидан турди: -Э уста Фарфи, келинг, келинг, бормисиз! - деди.* А. Қодирий, Ўтган кунлар. **Бор бўлинг!** Яшаб юринг, ўлманг (кўпинча «ҳорманг!» сўзига жавобан ишлатилади). [Давлатёр:] *-Ҳорманг, ўртоқ муаллим! Элмурод тўхтади: -Ҳа, бор бўлинг, ишлар қалай? П. Турсун, Ўқитувчи. -Э, ҳа, бор бўлинг, ойим қиз, - деди Элмурод, - ишларингиз қалай, ҳеч кўринмайсиз? П. Турсун, Ўқитувчи.*

3 Бойликка, давлатга эга бўлган; бой, бадавлат. *Бор бўлсанг, кўролмайди, йўқ бўлсанг, беролмайди.* Мақол. *Бор мақтанса, топилур, йўқ мақтанса, чопилур.* Мақол. ■ [Ёрмат:] *Ука, бор-борича, йўқ ҳолича, иш-қилиб, бир кунимиз утиб турибди.* Ойбек, Танланган асарлар.

4 Қанча бўлса — шунча, ҳаммаси борича. *Бор гапни айтиб бермоқ. Бор борини ейди, уятсиз орини ейди.* «Қанотли сўзлар». ■ *Ёввойи чўл буюк кенгликда менга борин очиб ташлади.* И. Раҳмон, Юрак қирралари.

Айтганича (ёки деганича, мақтанганича) бор Худди айтганидек, шундай деб айтишга (дейишга, мақташга) арзирли. *-Тўйбеканинг мақтаганича борми? -Бор, - деди қутидор, - ..худо кишига ўғил берса, шундайини берсин-да.* А. Қодирий, Ўтган кунлар. *Қосимжон бойваччанинг уйларига кўп келаман-да, биламан.* Арслон, арслон деганича бор. А. Қаҳҳор, Миллатчилар. **Бор бўйича** 1) бошидан-оёқ; бутун борлигича. *Бор бўйича суратга олмоқ; 2) кўчма тўлиқ равишда, бутунича.* *Масалани бор бўйича қўймоқ.* **Бўлса бордир** Балки шундайдир; эҳтимол; шундай бўлса ажаб эмас. *Келган бўлса бордир.* *Айтган бўлса бордир.* **Жон бор** Асос бор, тўғри. *Бу гапингизда жон бор.* Н. Сафаров, Жасорат-

нинг давоми. **Шуниси (ёки шунчалиги) ҳам борки** Шунга ҳам айтиш керакки.. Шунга ҳам эътиборга олиш керакки.. *Аммо шуниси ҳам борки, кейинги вақтларда Азизбек Қўқоннинг ёрлиқ ва фармонларини илтифотсиз қолдира бошлади.* А. Қодирий, Ўтган кунлар. **Эс (ёки ақл) борида** Вақтни қўлдан бермай, ўз вақтида. [Юсуфбек ҳожи:] *Ҳозир сизларга икки йўл бор: ўғил-қизингни сотиб бўлса ҳам, ўттиз икки тангани Азизбек хазинасига тўлаш ёки эс борида этакни ёпиб, Азизбекни орадан кўтариш.* А. Қодирий, Ўтган кунлар. **Қўли бор** Иштироки бор, иштирок этган, қатнашган. [Мансур:] *Зухранинг йўқолишида бу афандининг қўли бор.* *Иши терговга берилсин.* З. Саид, Н. Сафаров, Тарих тилга кирди.

5 3-ш. эгаллик қўшимчасини олган отлар билан «бирор нарсага эга» маъносидаги таркибли сифат ҳосил қилади. *Пули бор одам. Қизи бор уй доим саришта.* Мақол. *Ўғли борнинг ўрни бор, Қизи борнинг қадри бор.* Мақол. ■ *Ҳар бир ақли бор одам қовунга пиёз қўшиб ейиш нотўғри эканини билса керак? А. Қаҳҳор, Мунофиқ.*

6 Риторик сўроқ гапларда «аслида йўқ, мавжуд эмас, топилмайди» каби инкор маъноларини ифодалайди. *Дунёда тўғри яшаб, юртга хизмат қилиб ўтишдан ортиқ бахт борми инсон боласи учун? Т. Ашуров, Оқ от. Ахир, инсоф, виждон деган нарса борми сизда? С. Аҳмад, Юлдуз.*

БОР II [ф. بار — марта] *кт.* Марта, дафъа, карра. *Бир терининг ичида қўй неча бор семириб, неча бор озар.* Мақол. ■ *Рашиан унинг чехрасию чуқур ботган кўзларида илк бор изтироб тантанасини кўрди.* «Ёшлик». *Бу борада Абдувахҳоб билан кўп бор маслаҳатлашганди.* Ў. Ҳошимов, Нур борки соя бор. *Сирасини айтганда, минг бор эшитгандан бир бор кўрган афзал.* «Ўзбекистон қўриқлари».

БОР III [лот. bogum, bogax < а. بورق — танакор; селитра] Менделеев даврий системаси III гуруҳидаги кимёвий элемент. *Минерал сувларнинг шифобахшлиги сабаби уларнинг таркибида.. йод, бром, бор, литий, барий, стронций каби моддалар бўлишидир.* «Фан ва турмуш».

БОРА I [ф. باره — марта] *кт.* 1 Марта, карра. *Яраланган Абдулла хумор кўзларини ўз она диёрининг ҳусну жамолига сўнги бора ташлайди.* Б. Бойқобилов, Алангали юраклар. *Суна устидаги сўри ҳар замон тўрт*

томонга чайқалиб.. теваракка ҳусайни гужумларини бир-икки бора узиб ташлади. А. Қодирий, Меҳробдан чаён.

2 Ў.-п. к. қўшимчаси ёки 3-ш. эгалик ва ў.-п. к. қўшимчаси билан келиб, кўмакчи ва-зифасида қўлланади. *Худди шу борада ўртоқ Нурмухамедов билан жанжаллашиб ўтирган эдик. «Муштум».* - *Кўп улуг иш бўлади, бу борада қўлдан келган ёрдамни дариг тут-маймиз, — деди мулла Исмоил. «Муштум».* У деҳқон кўнглига маъқул тушган янги нав борасида сўзларди. С. Маҳкамов, Деҳқон қувончи. Албатта, Турсунбой ташаббускор-лик ва тасвирий санъат борасида Асадага бас келолмайди. «Муштум».

БОРА II [юн. boreas — шимол шамоли] Денгиз бўйи ҳудудларида қишда тоғ бағридан пастга қараб эсадиган кучли совуқ шамо-л. *Бора эсганда, ҳавонинг температураси кес-кин пасаяди.. «ЎЗМЭ».*

БОРА-БОРА I **Бормоқ** фл. тақр. рвдш. *Бора-бора кўз илғамас кенгликларга чиқдик.* Ҳ. Назир, Ёнар дарё.

2 *рвш.* Вақт ўтган сари, борган сари, аста-секин, тобора; кейинчалик, пировар-дида. *Бора-бора суҳбат жиловни унинг қўлига ута бошлади.* Х. Тўхтабоев, Йиллар ва йўллар. *Бора-бора фикрима фикр, ақлимга ақл қў-шиладигандек бўлаверди.* Х. Тўхтабоев, Ши-рин қовунлар мамлақати. *Бора-бора Ғойиб-жон билан иноқлашиб кетдик.* М. Жўра, Изтироб. *Дунёдаги барча нарсалар унутилгани каби, ўша гўдаклик хотираси ҳам бора-бора тонгги тумандай тарқалди-кетди.* Ж. Аб-дуллахонов, Орият.

БОРАКАЛЛО с.т. айн. **баракалла.** ■ *Боракалло, гўшт тўғрашда сенга етадигани йўқ.* К. Яшин, Ҳамза. - *Муборак, муборак!* *Боракалло, мирзо Анвар!* — деди. А. Қодирий, Меҳробдан чаён.

БОРАСИДА кўм. *взф. қ. бора.* I 2.

БОР-БУД Бисотдаги бор нарса, мол-мулк, буд-шуд. *Шўро давлати бор-будимни тортиб олди.* Ҳ. Фулом, Машғал. *Уйига бирон меҳмон, аиниқса азиз меҳмон келса, бор-будига кифояланмай, оёғи куйган товукдай югуради, ўзида бўлмаса, қўшнисиникига югу-ради.* С. Нуоров, Нарвон.

БОРГОҲ [ф. بارگاه — подшоҳ саройи, қабулхонаси; подшоҳ чодир] *эск. кт.* Мах-сус ижозат билан кириладиган жой, подшоҳ ва хонларнинг қабулхонаси. *Рафқон ва Шур-*

сув даштида душман билан тўқнашувни ҳаёл қилиб, Рафқон текислигига боргоҳ қурди. Мирмуҳсин, Меъмор. *Эрта тонгда боргоҳ-лар йиғиб олиниб, саркарда Амир Довуд бар-лос олдинда, қўшин яна йўлга тушиди.* Мир-муҳсин, Меъмор.

БОРДИ-КЕЛДИ I Бир-бириникига бориб-келиб туриш, бориш-келиш, ўзаро яқин алоқа. *Кейин-кейин оилавий борди-келдига ҳам ўтдилар, эски гиналар унут бўлди.* Э. Аъзамов, Жавоб. *Икки томон — ота-оналаримиз орасида борди-келди бош-ланиб кетди.* П. Турсун, Ўқитувчи. *Ўша вақтларда Зокир Фаридани унутиш учун Лола билан борди-келди қила бошлаган эди. Очил буни кўриб, тутаб кетди.* П. Қодиров, Уч илди.

2 Бирор манзилга бориб, ундан қайтиб келишгача бўлган масофа. *Ҳозир борамиз, борди-келдиси машинада бир ярим соатлик йўл.* А. Қаҳҳор, Асарлар.

3 *кўчма* Турмушда учраб турадиган май-да-чуйда, икир-чикир ташвишлар, машақ-қатлар. *Эраш хали гўдак эди, дунёнинг борди-келдисини билмас.. эди.* П. Турсун, Ўқитувчи. *Юнусали ота шу кунгача уларнинг борди-келди гапларига аралашмай, чидаб келарди.* С. Аҳмад, Уфқ.

БОРДИ-Ю *шарт. боғл., с.т.* Мабодо, агар, башарти. *Борди-ю, ҳеч нарсага эриша олмасак, режа бузилади.* Х. Тўхтабоев, Йил-лар ва йўллар. *..кўзига тусатдан Канизак кўриниб, Сидиқжоннинг юраци уйнаб кетди: «Борди-ю, шу бўлса-чи?»* А. Қаҳҳор, Қўшчи-нор чироқлари.

БОРДОН [ф. باردان — катта хуржун] I Қо-биғи олинмаган қамишдан бўйрага ўхшатиб тўқилган қалин, дағал тўшама. *Қамишдан уй-рўзғор учун бордон ва бўйра тўқишади: меваларни қуритишда фойдаланилади.* М. Тўйчиев, Қамиш. *Низомжон бордонни штирлатмай, оҳиста кийиниб, чодирдан чиқди.* С. Аҳмад, Уфқ. *Катта кўчани кесиб ўтадиган ариқ бўйида сершоҳ тол тагига сув сепиб, бордон тўшаб қўйилган эди.* И. Раҳим, Чин муҳаббат.

2 Шундай тўқимадан тайёрланган мах-сус қоп, идиш. *Бир бордон бугдой.* ■ *Уч олиш-нинг моҳирисан танқид этган кимсадан, Шахсият дони қўйилган ё чувуқ бордонмисан?* Ж. Абдулла, Кимсан?

БОРДОНДАЙ, -дек с.т. Бордон (қоп) сингари, семиз, гавдали одам ҳақида. *Бордон-*

дай хотин. ■ Рўзғорни қўлингга олиб, бордондай семириб ўтирасанми? Ойбек, Танланган асарлар. *Сариққина, чилтондай ориққина қизингни бордондай семиртириб юборди.* Ойбек, О. в. шабадалар.

БОРДОНЧИ Бордон тўшама ёки қопни тўқувчи уста. *Ҳамма айб бордон тўқийдиган устада. Агар бордончи сийрак тўқимаганда, бундай аҳвол бўлмас эди.* «Муштум».

БОРЖОМ[И] | груз. Грузиянинг Боржоми шаҳри номидан] Шифобахш минерал сув. *Зардаси қайнаган кишиларга бир озгина сув ёки боржом берилса, ошқозон суюқлигининг кучини камайтириб, енгиллик келтириши мумкин.* Н. Исмоилов, Касалларни парвариш қилиш.

БОРИ Ҳаммаси бўлиб; бор-йўғи; атиги, бўлгани. *Айтадиган гапининг бори шуми? Сўзлашувдан.*

БОРИБ-БОРИБ 1 Бормоқ фл. такр. рвдш.

2 рвш. Охири, пировардида, пировард-натижада. *Саид бориб-бориб ўша уй бекаси Малоҳатга уйланган.* А. Мухтор, Чин муҳаббат. *Бориб-бориб ўз маҳалламизнинг болалари ҳам мени келгинди, деб ўйинга қўшмайдиган бўлишган эди.* А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари.

БОРИ-ЙЎҒИ қ. бор-йўғи. *Бори-йўғи кафтдек келадиган эски ошхонанинг томини қайта ёпиш учун нари бориб, бери келдим.* «Муштум».

БОРИНГКИ кри с. Хуллас, қисқаси. *Богда олма, узум .. боринги, йўқ нарсанинг ўзи йўқ.* ■ *Бегим.. сизда виждон, инсоф, вафда, вафо, яхшиликни билиш, боринги, одамгарчиликдан ҳеч гап йўқ эмиш.* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

БОРИЧА рвш. Борига қараб; борига яраша; имконияти доирасида, қўлдан келганча, борини ишга солиб. *Бор — борича, Йўқ — ҳолича.* Мақол. *Ҳар ким борича полвон.* Мақол. ■ *Кучим борича дарвоза томонга югурдим.* Э. Раимов, Ажаб қишлоқ. *У ўзини имкони борича бепарво тутишга ҳаракат қилди.* Т. Ашуров, Оқ от.

БОРИШ-КЕЛИШ 1 Бир бориб, қайтиш. *Қишлоғимизга бориш-келиш — олтмиш километр.*

2 Ўзаро яқин муносабат, ўзаро алоқа; борди-келди. *Қариндошлар билан бориш-келишингиз борми?* ■ *Мулла Туроб.. ҳеч бир киши билан бориш-келиш қилмас экан.* С. Ай-

ний, Эсдалиқлар. *..ўзбеклар, қозоқлар, қирғизлар, тожиклар нечалаб доvon ошиб, бориш-келиш қилиб турганлар.* Газетадан.

БОРИШЛИ-КЕЛИШЛИ фольк. айн. **бориш-келиш.** *Богбон бўлиб қизил гулин терайик, Боришли-келишли бўлиб юрайик.* «Ёдгор».

БОР-ЙЎҒИ 1 Бисотида, ихтиёрида бўлган ҳамма нарса; бойлик, буд-шуд. *Қумда таланиб, бор-йўғидан ажралган кичик карвон сочилган нарсаларни йиғиб, отларни эгарлаб, араваларга қўшишга ҳозирлик кўрди.* Мирмуҳсин, Меъмор. *Бечоранинг бор-йўғи, пешонасидаги боласи шу — бизнинг келинимиз.* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

2 Дарағи, борлиги ёки йўқлиги. *Бор-йўғини билмайман, Бол тилайди томоғим.* Мақол. ■ *Қанча элат Бойсидан кетди. Шунча вақтдан бери бор-йўғи маълум бўлмай ётган.* «Ёдгор».

3 Ҳаммаси бўлиб; атиги, фақат. *Ҳа, дарвоқе, чўпон-чўлиқлар қишлоғи бор-йўғи ўн икки хонадонли қишлоқ.* «Ўзбекистон кўриқлари». *Томонларнинг келишувига мувофиқ, бор-йўғи олти партия ўйналиши керак эди.* «Гулдаста». *Биз бор-йўғи уч жонмиз, уч коса етади.* С. Сиёев, Ёруғлик.

БОРЛАМОҚ 1 Пўлат ёки бошқа металлдан тайёрланган буюмлар сиртини борга тўйинтирмақ. *Борлаш натижасида буюм сирти қаттиқлашади, иссиққа ва ейлишга чидамлилиги ошади.* «ЎЗМЭ».

БОРЛАМОҚ 2 шв. Хабар олмақ, ҳолаҳвол сўрамоқ.

БОРЛИК 1 Бор бўлишлик, мавжудлик. *Пул борликка бор-у, оз-да.* ■ *Бир нарча ерларинг борлигини эшитар эдим, қўлларинг-дами? Ойбек. Танланган асарлар. Отабек Зайнабнинг шу қадар юрак дарди борлигини биринчи марта билар эди.* А. Қодирий, Ўтган кунлар. *Аскарлар деворни уриб, орқасида ҳавол ер борлигини билди.* Ж. Шарипов, Хоразм. *Тавба, хўп аломат одам-да. Бу кўтир дунёда шунақа одамохунлар борлигига ҳеч ақлим етмайди.* *Бор экан-да!* М. Исмоилий, Фарғона т.о.

2 Бойлик; тўқлик. *Борликдан мақтанма.* Мақол.

БОРЛИҚ 1 флс. Инсон онги ва сезгисидан ташқаридаги объектив дунё, олам, мавжудот. *Аҳмад кўчага чиқди. Кун иссиқ, борлиқ лов-лов ёнарди.* Ф. Мусажонов, Ҳим-

мат. ..чўл ҳам, бутун борлиқ ҳам ноз уйқуда ётгандек. «Ўзбекистон кўриқлари». Интилар борлиқни инсон Баркамол этмоқ учун, Не ажаб, инсонни борлиқ Баркамол этган эмас. Э. Воҳидов, Муҳаббат.

2 Кишининг вужуди, жисми, туриш-турмуши. Борлиғим муҳаббатингиз алангаси билан туташгани ҳолда завжингиз Отабек. А. Қодирий, Ўтган кунлар. Оғриқ унинг бутун борлиғини чулғарди. «Ёшлик». Дарё ёқасида ўтириб, бутун борлиғи билан кўшиқ айтаётган қизга кўзим тушди. «Шарқ юлдузи». Борлиғидан совуқ тер қуйилиб кетди. Х. Тўхтабоев, Ширин қовунлар мамлакати.

3 Барча, ҳамма, бутун. Ўзбек ойим ўғлининг «ўлганнинг устига чиқиб тепиш» қабилидан бўлган бу ҳаракатидан тутуни кўкка чиқиб, борлиқ қаҳр-ғазабини эри устига тўқади. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

БОРМОҚ 1 Сўзловчининг турган жойидан узоқлашмоқ, нари кетмоқ; бирор жой (манзил)дан иккинчи жой (манзил) томон ҳаракат қилмоқ, йўл олмоқ; наридаги бирор манзилга етмоқ. Ҳозир институтга бораман. ■ -Нима бўлди сизга, қаяққа борасиз? — Марғиона. А. Қодирий, Ўтган кунлар. Боринг, Насибани мактабдан айтиб келинг, иссиғида бора қолайлик. А. Қаҳҳор, Асарлар. Сидиқ-жоннинг назарида, агар [Шарофат] шу кайфиятида кетса, шу ердан борибок, жўртгага бир бўйни йўғона тегадиган. А. Қаҳҳор, Асарлар. Шу ердан.. Шайхонтовургача қанчада борасиз? — Кўз очиб юмгунча. Ойбек, Танланган асарлар. Эртасига у мактабга бормади. Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол.

2 Умуман, бирор йўналишда, йўлда нари томон ҳаракат қилмоқ, илгариламоқ, узоқлашмоқ. Поезд.. бепоён саҳродан борар эди, эртасига эрталаб бирор соатга яқин тўхтаб қолди. А. Қаҳҳор, Олтин юлдуз. Қизни излаб, узоқ боргач, унинг кўчасида тўхтади. Ойбек, Нур қидириб. Биз олға бораверамиз.. А. Қаҳҳор, Асарлар.

3 Жўнатилган, тарқатилган жойидан, манбаидан наридаги, мўлжалдаги жойга етмоқ (овоза, гап, хат-хабар ҳақида). Сиздан бир марта ҳам хат бормади. ■ Бу гаплар амирзода қўлоғига бориб етганига асло шубҳа қилмаса ҳам бўлади. Мирмуҳсин, Меъмор. Бўтабой ўйлаб туриб: -Бизнинг қишлоқдан ҳам маълумот борган экан-да, а? — деди. А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари.

4 Бирор транспорт воситаси билан нари томон юрмоқ, силжимоқ, узоқлашмоқ. Автобусда бормоқ. Самолётда бормоқ. ■ [Қурбон ота:] -Намангангача машинада борсангиз, у ёғи яқин, — деди. А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари.

5 Бирор жой, объект ёки шахс томон йўналмоқ, ўша жойда ёки шахс ҳузурда бўлмоқ; ташриф буюрмоқ. Тўйга борсанг, тўйиб бор. Мақол. ■ Тағин бир марта Талъатнинг олдида боришига тўғри келади. Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол. Юсуфжон Фиёсов ўрнидан туриб, дераза ёнига борди. Х. Ёдгоров, Ҳаёт тўлқинлари. Амаллаб яқин борганида, бахт деган ўша нур яна бир олам нарига кетиб қолди. Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол. Фуломжон ҳокимни кутгани бормади. М. Исмоилий, Фарғона т.о. Бирдан уйига, болаларининг олдида боргиси келди. С. Аҳмад, Уфқ.

6 Доимо бир йўналишда юрмоқ, қатнамоқ. Ишга бормоқ. ■ Гижим рўмол тўқийман, Мактаб бориб ўқийман. «Кўшиқлар».

7 Ўз иши, фаолиятида ёки тараққиёт жараёнида бирор йўлдан кетмоқ, бирор йўналишда ҳаракат қилмоқ. Ўзбекистон демократик жамият қуриш йўлидан бормоқда. ■ Чин инсон, ёмонлар бўхтон қилганда ҳам, тўғри йўлдан адашмай бораверади. Газетадан. Улар ўзларига, ўз ерларига, ўз уйларига ҳаёт, сув келтириш учун.. курашга борадилар. М. Исмоилий, Фарғона т.о.

8 Қўйилмоқ, кўрсатилмоқ (спектакль, томоша ва ш.к. ҳақида). Кинотеатрда янги фильм бораётир.

9 Давом этмоқ, бўлмоқ, кетмоқ, ўтмоқ, кечмоқ (иш, суҳбат, вақт ва ш. к. ҳақида). Қизгин баҳс бормоқда. Гап ёш мутахассислар ҳақида борди. Кунлар кетидан кунлар борар эди.

10 с.т. Сиғмоқ, бемалол кирмоқ. Тахта қаттиқ экан, миҳ бормаяпти. Этик оёғимга бормаяпти.

11 Сони, миқдори, катталиги жиҳатидан маълум юқори чегарага, даражага етмоқ, эришмоқ. Қўйлар сони беш юзга борди. Хонанинг узунлиги тўрт метрга ҳам бормайди. ■ Одамда мия пўстлогининг сатҳи, ўртача олганда, 1250 кв. см. бўлиб, отда 350 кв. см. га ҳам бормайди. «Анатомия».

12 Давом этиб, ривожланиб, бирор даражага етмоқ, бирор оқибатга келмоқ. Аҳвол шунгача борди. ■ Отабек ёрилиш даража-

сига бориб қайтди. А. Қодирий, Ўтган кунлар. Бир ўзингиз кучанганингиз билан узоққа бора олмайсиз. С. Сиёев, Ёруғлик.

13 Ўтиб, кечиб, муайян паллага, вақтга етмоқ (вақт ҳақида). *Тонг отарга бориб, кўзи ёриди.* ■ *Кўчаларда найзабозлик жанги бошланиб кетди.. ярим кечага борганда, икки томон аралашиб кетди.* А. Қаҳҳор, Асарлар. *Бемор яна кўзини юмди, шу юмганича очмади – саҳарга бориб узилди.* А. Қаҳҳор, Асарлар.

14 Маълум ёшга кирмоқ, етмоқ. *Солиҳ Махдум ўттизга борганда, мактабдорлиги ҳам яхшигина шухрат топади..* А. Қодирий, Меҳробдан чаён. *Дўппифуруш – эликка бориб қолган одам.* А. Қаҳҳор, Асарлар. *Катта – ўғай қайнона, ёши олтимышларга борган, семиз, забардаст, димоғдор кампир эди.* Ойбек, Танланган асарлар.

15 Етакчи феъл ифодалаган иш-ҳаракатнинг: а) даражама-даража ривожланишини, кучайиб ортинини билдиради. *Қор ва шамол кучая борди.* Ойбек, Танланган асарлар. *Ҳозир косиб билан деҳқоннинг сабр косаси тўлиб боряпти.* С. Сиёев, Ёруғлик. *Ғазал интиҳосига етган сари Авазнинг чеҳраси ёришиб борарди.* С. Сиёев, Ёруғлик. *Сержўёш ўлкамиз халқимизнинг бунёдкорлик меҳнати туфайли тобора гўзаллашиб бормоқда.* Газетадан. *Душман танг аҳволда қолган, қуршов ҳалқаси тобора торайиб борарди.* Газетадан; б) давомийлигини билдиради. *Нима бўлса ҳам, теварагидаги кўклам безакларини кўздан кечира борадир.* А. Қодирий, Ўтган кунлар. *Мастон уни орқасидан суяб борди.* А. Қаҳҳор, Асарлар. *Матқовул ака одамлар орасидан аста ўтиб борди.* М. Исмоилий, Фарғона т.о.; в) тугалланганлигини билдиради. *Зайнаб жуда ишонган ҳолда ўз уйига етиб борди.* А. Қодирий, Ўтган кунлар. *Ён-бошдаги хонани тақиллатмасдан кириб борди.* Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол. *Уч кун деганда шаҳарга кириб бордим.* А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари.

16 Жўналиш келишиги шаклидаги айрим мавҳум отлар билан ишлатилади ва маъносига кўра бош келишиг шаклидаги айни шундай отлар билан келган «қилмоқ» сўзига тўғри келади, мас.: *андишага бормоқ – андиша қилмоқ.* ■ *Тоҳиржон болалигига бориб, тихирлигини қўймади.* Н. Мақсудий, Умидли бола. *Жувон бу гапни ҳазил аралаш айтдим, чин айтдим – Сидиқжон фарқида борол-*

мади. А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари. *Бўтабой ҳовлидаги супада чалқанча ётиб, минг хил хаёлларга боради.* С. Аҳмад, Ҳукм. *Келганим унга ёқмади шекилли, деган андишага ҳам борди.* Ойбек, Танланган асарлар.

17 Кўшма феъл таркибига киради, мас.: *бориб етмоқ, бора келмоқ.* ■ *Ўзбек ойим ўрта эшикка бориб етмаган ҳам эди, нариги ёқдан қўшнининг боласи югуриб кириб қолди.* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

Олиб бормоқ 1) бошлаб, йўл кўрсатиб, бирга бормоқ. *Жўнар олдида Ўрмонжон Сидиқжоннинг қулогига: – Меҳмонларни бизникига олиб бор, мен орқаларингдан етиб бораман, – деди.* А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари; 2) элтмоқ, элтиб бермоқ. *Бу нарсаларни уйга олиб бор.* ■ [Йўлчи] *Анча ергача кузатиб, уни [Ёрматни] турмага олиб боришларини англагач, ноилж орқага қайтди.* Ойбек, Танланган асарлар; 3) узатмоқ, чўзмоқ. [Отабек] *Эшик занжирига қўлини олиб боргани ҳолда, уйланиб тўхтади ва эшикни очмай, орқасига қайтди.* А. Қодирий, Ўтган кунлар; 4) бирор даражага, чегарага етказмоқ. *Биринчи квартал режасини 150 фоизга олиб бордик;* 5) бошқармоқ. *..Эргаш Ҳамроқулов раислик қилиб, мажлисни олиб бормоқда.* П. Турсун, Ўқитувчи; 6) мунтазам равишда амалга оширмоқ, ўтказмоқ. *Иш олиб бормоқ.* *Тажриба олиб бормоқ.* ■ *Одамларнинг ўт кечиб, сув кечиб олиб борган курашлари натижасида турмушлари қандай ўзгарганлигини кўрсатмоқчи, холос.* А. Қаҳҳор, Йиллар.

Бориб турган Бирор белги-хусусиятнинг ортиқлигини ифодалайдиган ибора. *Бориб турган ёлгончи.* ■ *Мен бўлсам, отам бориб турган камбағал бўлгани учун, у ўртоғимга узил-кесил жавоб қила олмасдим.* М. Муҳаммаджонов, Турмуш уринишлари. **Борса келмас фольк.** Борган одам қайтиб кела олмайдиган, жуда хатарли афсонавий жой. *Энди унинг зўравонлик қиладиган замони борса келмасга кетди.* П. Турсун, Ўқитувчи. *Уч кун ичида уста Юнуснинг авзойи ўзгариб.. табибнинг берган дориси ҳам кор қилмади шекилли, борса келмас сафарга отлангани ростга ўхшаб қолди.* С. Абдулла, Соялар. *..аллақайси гўрга, «борса келмас»га узатилган экан.* Ойбек, О.в. шабадалар. **Нари борса қ. нари. Ой бориб, омон кел қ. ой. Пичоқ бориб суякка тақалди қ. суяк. Тил бормаиди қ. тил 2. Оғиз бормаиди айн. тил бормаиди.** *Кумушнинг*

«йўқ» дейишга оғзи бормай, «майлингиз, оғир бўлмаса», деб жавоб берди. А. Қодирий, Ўтган кунлар. *Ғози ўзи гапиришга оғзи бормай, «сен гапир» дегандек, Умаралига қаради.* И. Раҳим, Ихлос. **Юрак бормайди** Юрак бетламайди, юрак безиллайди. **Қайга борай?** Нима қилай, қаердан ва нимадан нажот топай? *Ўзимдан чиққан балого, қайга борай давога?* Мақол. **Кўл бормайди қ. қўл.**

БОРОНА [умумславянча: бор — кесиш] Ҳайдалган ерининг юза қисмини текислаш, кесакларни майдалаб, қатқалоқни юмшатиш ва бегона ўтларни йўқотиш учун ишлатиладиган қишлоқ хўжалик қуроли; сихмола. *Дискли борона. Тиркама борона. Борона қилмоқ.* ■ *Плуглар орқасига тиркалган бороналар.. ханжар тишлари билан кесакларни чайнаб.. борарди.* Ш. Рашидов, Бўрондан кучли. *Аввали йиллар Кенжабой ака боронани серунум ва сифатли қиладиган мола ўйлаб чиқарган.* Ҳ. Назир, Кўктерак шабадаси.

БОРОНАЛАМОҚ Ҳайдалган ерни борона билан юмшатмоқ, текисламоқ, молаламоқ. *Эртага бороналаб, енгил мола орқасидан тракторда экавериш керак.* И. Раҳим, Ҳаёт булоқлари. *Бороналаш билан бир вақтда тупроққа маҳаллий ўғит ҳам солиб кетишди.* Газетадан.

БОРТ [нем. Bord ёки Vorte — чекка, ён] **1** Кема, космик кема, юк машинаси, самолёт ва ш.к. нинг ёни, ён девори. *Машина шитоб билан тепаликка тирмашиб, оғир юкдан бортлари бетиним гичирлаб бормоқда.* Ў. Усмонов, Сирли соҳил. *Тўрабек бортга суяниб ўтирган еридан алам билан тўлғаниб қўйди.* М. Мансуров, Ёмби. *Бортига «гўшт» деб ёзилган машина ўқдай учиб келди-да, оморхона олдига тўхтади.* Газетадан.

2 Келишиқ аффикси билан келган шакларда самолёт, кема ва ш. к. нинг ичи маъносини билдиради. *«Восток» космик кемаси бортидаги одам билан космосга кўтарилди.* «Келажакка парвоз». *Кема бортига ўрнатилган ҳамма асбоблар ва системалар аниқ ва пухта ишламоқда.* Газетадан.

БОРТМЕХАНИК [борт + механик] Учиш аппарати (самолёт, космик кема ва б.)га ўрнатилган асбоб ва ускуналарни ишга солиб, назорат қилиб боровчи шахс. *Борт-механик шунчалик қистаса ҳам, Жумабой ўзини шамолдан четга олишни истамасди.* «Ишчилар».

БОРТПРОВОДНИК [борт + проводник] Жамоа транспортида (самолёт ва б.) йўловчиларга хизмат қилувчи шахс. *Галина Азизова Тошкент реактив самолётлар бўлинмасида беш йилчадан бери бортпроводник бўлиб хизмат қилади.* Газетадан.

БОРШЧ [р. борш — доривор ўт; лавлаги солинган ёвгон шўрва] Лавлаги, карам ва бошқа сазавот ҳамда резаворлар, гўшт солиб пиширилган суюқ овқат; карам шўрва тури. *Жумладан, шу кунларда боршчнинг мавсуми, бунинг учун харидор дўконга келганда, карам, лавлаги, қизил сабзи, томат, пиез ва турли резаворларни олиши керак.* Газетадан.

БОСА-БОСА тақр. с. **1** Оёқ билан қайта-қайта эзиб, мажақлаб; оёғости қилиб. *Боса-боса талқон қил, майда-ё, майда, Босган еринг талқон қил, майда-ё, майда.* «Бойчечак». *Туркманлар.. устма-уст ҳамлалар билан олдинги қисмларни боса-боса силжиб келар эдилар.* Ойбек, Навоий.

2 Тинмай, тўхтовсиз. *Боса-боса юринглар, Бод бўласин жонивор.* «Бойчечак». *Пишириб машиналар, Боса-боса ҳарсиллар.* Қ. Муҳаммадий.

БОСАБОТ [бо.. + сабот] Ўз сўзида, қарорида мустаҳкам турувчи, собитқадам, саботли. *Бетимсол талатўнда Музаффару босабот, Ўзбек яна дўпписин Қиялаб қўндирибди.* А. Орипов. *Эй, менинг давроним, ўзинг босабот, Кўкда ҳам кўкрагинг кериб турибсан.* А. Орипов.

БОСАР-ТУСАРА: **босар-тусарини билмай қолмоқ** **1** Ҳаддан ташқари мағрурланиб, кеккайиб кетмоқ, манманлик қилмоқ; ҳеч нарсани назор-писанд қилмай қўймоқ. *Ҳасанча, анави Соийб танбурчиға ўхшаганлар «хўжайин-хўжайин» дейишавергач, босар-тусарини билмай қолди.* С. Маҳкамов, Шогирд. *Икки оғиз ширин гап эшитса ёки учат-тўртта яни қўйлаги бўлса, босар-тусарини билмай қоладиган қизлар ҳам бор.* А. Эшонов, Бир оғиз сўз.

2 Ҳовлиқмоқ, шодликдан ўзидан кетмоқ. *Ҳабиба кечадан бери босар-тусарини билмай, зиёфат тараддудини кўрмоқда.* Ҳ. Назир, Очерк ва ҳикоялар. *Умиднинг чехраси очилиб, хурсанд бўлиб кетганидан, босар-тусарини билмай қолди.* Мирмуҳсин, Умид.

БОСАФО айн. сафоли. Хурсандлик, шодлик кайфиятини туғдирувчи, ҳузур ба-

ғишлоғчи. *Сайр этгали боғ босафо, Ёр келур, жононим келур. «Кўшиқлар».*

БОСВОЛДИ Шакли тухумсимон, сирти сал тилим-тилим, олапўчоқ, тўрсиз, эти юмшоқ, ширин ўртапишар қовун нави. Бу босволди, бу чала пишган беғимсуйди.. бу бир ёнига офтоб тегмаган қизилуруғ, деб бехато айтавераман. Х. Тўхтабоев, Шириин қовунлар мамлақати. *Кўёш ботиб, салқин тушди. Ползнинг тароватли, ҳандалак, босволди буйини уфурган файзли оқиёми бошланди. Н. Фозилдор, Дийдор. Салқин ҳавода чўғири, босволдиларнинг ёқимли ҳиди анқирди. С. Юнусов, Кутилмаган ҳазина.*

БОСДИ-БОСДИ айн. бости-бости. ..бирорта ҳам жавобгарликка тортиладиган шахс топилмади, иш босди-босди бўлиб кетди. Н. Сафаров, Узоқни кўзлаган қиз. *Хотиржам бўлинг. Ҳаммасини босди-босди қилиб юбордим, бу ёғиннинг ҳам эҳтиётини қилиб қўйдим. Р. Файзий, Чўлга баҳор келди. Кўнгилсиз воқеа шундай қилиб босди-босди бўлиб кетгандек эди-ю, бироқ орадаги муносабат борган сари кескинлашиб борди. А. Мухтор, Чинор.*

БОСИБ-БОСИБ такр.с. I Кўп-кўп, тўлдириб-тўлдириб. *Биттасидан бир қоп олма олар эдим, Анорлардан босиб-босиб солар эдим. А. Мухтор, Асарлар. Ичмайман деганимга қарамай, босиб-босиб беравердиларинг, эшикка чиқсам, кўнглим айниди. Файратий, Ёшлигимиз. Бўтани тезроқ бадном қилайлик десангиз, ҳозир чолга босиб-босиб ичирасиз. С. Аҳмад, Хукм. Валихон кайфини тарқатиш учун босиб-босиб кўк чойдан ичди. Ш. Тошматов, Эрк қуши.*

2 Тез-тез, пайдар-пай, қониб-қониб. *Рангсиз йигит эса нима деб жавоб қиларини билмай, қўлидаги аччиқ чойни босиб-босиб ҳўплай бошлади. «Шарқ юлдузи». Поезд жўнаш олдидан босиб-босиб қичқирди. А. Эшонов, Бир оғиз сўз.*

БОСИЛДИРИҚ фольк. Тинчлик сақловчи, осойишталик посбони. *Шўрим қурсин, тўрамдан айрилиб эдим, отамдан ҳам айрилдим, ёмон бўлса ҳам, элнинг босилдириғи эди. «Ойсулув».*

БОСИЛМОҚ I Босмоқ I–7, 10–13, 16–17, 21, 24 фл. мажҳ. н. *Тепки босилди. Минг километр йўл босилди. Мақола босилиб чиқди. Оғир босилгунча, енгил кўтарилар. Мақол. ■ Қинғир-қийшиқ сертупроқ кўчаннинг*

ҳар ер-ҳар ерида пастак, томига пичан, беда босилган уйлар. С. Аҳмад, Хукм. Э, унғача уруш ҳам босилади. С. Сиёев, Ёруғлик. -Ултиринг, ўлтиринг, меҳмон! — деди уста Фарфи, — ошга сабзи босилди-пишди. А. Қодирий, Ўтган кунлар. Уч ойдан сўнг роман «Ёлқин» журналда босила бошлади. О. Мўминов, Хиёбондаги уч учрашув. Исфандиёрнинг муҳри босилган қоғоз таъсир қилдим, оломоннинг шашти пасайди. С. Сиёев, Аваз. Султонмурод қайнаган оломон ичида туртки еб, босилиб, эзилиб, узоқ юрди. Ойбек, Навоий.

2 **Босмоқ 5. 16–17, 23** фл. ўз. н. Оғриқ босилди. *Оёғининг қалтироғи энди босилди. ■ Бош оғригингиз босилмаса, бир-икки кун ишга чиқмасангиз ҳам майли. С. Аҳмад, Сайланма. Даҳлизда бир пиёла совуқ сув ичди. Юраги куйгани босилмади шекилли, яна куймоқчи бўлди. Чўлпон, Кеча ва кундуз. Тўзон босилар-босилмас, бир эшикдан кетмон, чўкич, болта кўтарган кишилар чиқиб қолишди. «Гулдаста». -Билмадим-билмадим, — деб қўйди доктор ҳамон таажжуби босилмай. К. Яшин, Ҳамза. Ғовур босилди. Бир лаҳза жимликдан сўнг, кулги кўтарилди. А. Қаҳҳор, Асарлар. -Кўнглингиз босилдимиз? — Кумуш жавоб ўрнида ёстиқдан кўзғалди. А. Қодирий, Ўтган кунлар. -Иуталим босилди, ойи, — деди Пўлат Хайрини юпатиб. Ш. Рашидов, Қудратли тўлқин.*

3 **кўча** Тартибга тушмоқ, сиполашиб қолмоқ, вазминлашмоқ, қуйилмоқ, тийилмоқ. -Анча босилиб қолган, ҳаётиса қайтган йигитимиз шу бўлади, — деди Исмоил. Газетадан.

БОСИМ I физ. Бирор жисм юза бирлигига тик йўналишда таъсир қиладиган бошқа кучни ифодаловчи физик катталик. *Қон босими. Атмосфера босими. ■ Бир миллион атмосфера босимида темир ҳажми, тақрибан, 30 фоизга камаяди. «Фан ва турмуш». Жаҳл қиққанда, бош мия мушакларининг таноби тортилади, қон томирлари сиқилади, ички қон босими ошиб кетади. «Саодат».*

БОСИМ II рвш. Тин олмай, тўхтамай, сурункасига. *Жамила қизи билан олти кун босим ўтириб тиккан тағдўзи дўппиларини сотгани кетди. М. Исмоилий, Фарғона т.о. Рихсивой ака ҳосилотлик вазифасидан олингач, уч кун босим қишлоқда кўринмади. Р. Файзий, Чўлга баҳор келди. Уч кундан бери босим чап кўзим учар эди. С. Аҳмад, Қадрдон далалар.*

БОСИМ III шв. фольк. Устун, баланд; афзал. *Босим келмоқ.* ■ *Бизлардан [парилардан] одамнинг сулуви босим келади.* «Балогардон».

БОСИМ IV эск. айн. урғу. Китобни эси, русча тез ва босимларини жойига қўйиб ўқий билгани учун, *Саидий ўқиши керак эди.* А. Қаҳҳор, Сароб. *Бундан ташқари, баъзан сўздаги босимнинг ўрни атайин алмаштирилиб..* «Адабиёт назарияси».

БОСИМЛИ физ. сфм. Бирор босимга эга бўлган. *Бизнинг заводимизда баланд босимли, пухта буг қозони қурилди.* Газетадан.

БОСИНҚИ сфм. 1 Сунъий равишда, атайлаб пасайтирилган; паст, бўғиқ. *Идоранинг ҳовлисида ун чоғли одам нима тўғридадир босинқи товуш билан сўзлашиб турар эди.* А. Қаҳҳор, Қўшчинон чироқлари. *Қатор кетган аудиториялар ёпиқ, ичкаридан босинқи говур эшитиларди.* П. Қодиров, Уч илдиэ. *Гавҳар қўшни хонада акасининг босинқи овозда гўнғир-гўнғир гапирганини, аячасининг кулганини эшитиб, девор томонга ўгирилиб ётди.* Ҳ. Хошимов, Қалбинга кулоқ сол.

2 Оғир, ларзага солувчи. *Йўқ, йўқ, туш, даҳшатли, босинқи туш.* Э. Аъзамов, Жавоб.

БОСИНҚИЛИК айн. босиқлик. *Жобирнинг бояги ҳолати йўқолди, номуслари келди, энди кули билан эмас, босинқилик билан енгмоқчи бўлди Қўшоқни.* Х. Шамс, Душман.

БОСИНҚИРАМОҚ Ёмон туш кўриб безовта бўлмоқ, кўрқмоқ, уйку аралаш гапирмоқ, алаҳсирамоқ. *Бойвучча ойи босинқираб, уйғониб кетди.* «Шарқ юлдузи». *Уша кеча Элчиев яна ухлаёлмай, алаҳлаб, босинқираб чиқди.* Э. Аъзамов, Жавоб. *Бир бинокор инженер уйқусида босинқираб, сапчиб ўрнидан турди.* «Муштум».

БОСИРИҚ I I Ёмон туш, даҳшатли туш. *Урушда кечирганлари қора босириқдай, баъзан хотирадан ўтажас.* Ойбек, О. в. шабадалар. *..бирдан паршон хаёллар қуюнидан, оғир босириқдан қутулгандай қичқирди Аҳмад Ҳусайн.* Ойбек, Нур қидириб.

2 *кўчма* Даҳшат, хавф, кўрқинч. *..қаёққа кўз юритсанг, уччига чиққан қашшоқликнинг, забунликнинг босириғи худди чуқур ўпқондай ютаман деб турибди.* «Шарқ юлдузи».

3 *шв.* Ёпиқ, от ёпиғи. *Мироҳўр юганлаб Ғиротни, босириқ жулини шипириб тортди.* «Нигор ва Замон».

БОСИРИҚ II шв. айн. босим II.

БОСИРИҚ III Босилган, топталган, эзилган, янчилган. *Нари тур-бери тур қилиб, беш-олти киши отга босириқ бўлганни ўртадан олиб чиқдилар.* А. Қодирий, Улоқда. *Қушбеги билан мен гўё тоғ остида босириқ бўлган эдик.* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

БОСИРИҚМОҚ шв. айн. босинқирамоқ. *..шундай кўрқаманки, эсласам босириққандай бўламан.* Ойбек, О. в. шабадалар.

БОСИРҚАМОҚ шв. Босинқирамоқ. *Иситмаси баланд, босирқаяпти.* ■ *Нуқул Миша билан гаплашди, гоҳида босирқаб кулади.* М. Исмоилий, Фарғона т.о.

БОСИШМОҚ Босмоқ 1-7, 9-14, 16, 18-19, 24 фл. бирг. н. *Ямоқ ишлари сийраклашгач, ювилган кийимларга дазмол босишди.* Шухрат, Шинелли йиллар. *Кўйлакнинг тоза еридан йиртиб олишди-да, қон оқимини тўхтадатадиган дори шимдириб, ярага босишди.* «Ёшлик».

БОСИҚ I Босиғлик, босилган; эзилган; пачоқ бўлган.

2 Чеккага ёки пешонага туширилган (бош кийими, дўппи ҳақида). *Беқасам тўн, қўш шоҳи қийиқ, Тус дўпписи манглайда босиқ.* Ойбек.

3 Ўзини тута биладиган, оғир, вазмин; сипо. *Ўшаларнинг гапи гап. Сенам, укам, ловиллаб кетмагин-да. Ҳа, босиқ бўл!* С. Анорбоев, Оқсой. *Миржалл ултўз этти ёшларга кирган, анча босиқ, оғир йигит.* Мирмуҳсин, Ҳикоя ва қиссалар. *Тилак поччам босиқ йигит.* С. Сиёев, Ёруғлик. *Ойсанам — босиқ табиатли, камгап, ифбатли жувон.* М. Хайруллаев, Тилла маржон.

4 Босинқи, вазмин; салмоқли, салмоқдор. *Босиқ, лекин таъсирчан сўзламоқда эди.* «Шарқ юлдузи». *Аҳмад ўспирлар томонга ўгирилди. Босиқ овоз билан гапирди.* Ф. Музажонов, Ҳиммат. *Заргаровнинг паршонлигини пайқаган Зиёда шўхликни қўйиб, босиққина хайрлашди.* А. Мухтор, Асарлар.

Босиғи билан Вазминлик, босиқлик билан; тушунтириб, ётиғи билан. *Валижон ака.. кейин босиғи билан гапирди.* М. Исмоилий, Фарғона т.о. *-Матқовул ака, мен нон топармиканман деб, қорин ғамида мактаб очганим йўқ, — деди у босиғи билан.* М. Исмоилий, Фарғона т.о.

5 Япасқи, ялпоқ; пучуқ. *Бурнини жийирганида қалин лаби босиқ бурнига тегай деб кетади.* «Муштум».

БОСИҚЛИК Вазминлик, осойишталик, ўзини тутиб олганлик. *Маҳкамнинг босиқлиги.. уни Очилга нисбатан бир неча ёш катта кўрсатарди.* П. Қодиров, Уч илдиш. *Ашуралининг овозидан босиқлик йўқолди, қалбига ғазаб тўлди.* Ҳ. Фулом, Сенга интиланман. *Рашид ота наст, ширали овозда, кексаларга хос босиқлик билан куйларди.* Э. Усмонов, Ёлқин.

БОСИҒЛИҚ Устма-уст тахлаб, босиб қўйилган. *Тахмонда босиғлиқ кўрпалар турибди. Омборда дони босиғлиқ, камчилиги йўқ.*

БОСМА 1 Босмахонада босилган, чоп қилинган, нашр этилган. *Қўлёзма ва босма асарлар.* ■ *Мустақиллик даврида босма маҳсулотлар янада кўпаяди.* Газетадан.

Босма лист қ. босма табоқ. *Туроб аканинг ҳамма ёзган асарлари 150 босма листга яқин тўпلامни ташкил этади.* Назармат, Жўрлар баланд сайрайди. **Босма машина** Китоб, газета, журнал, рисола, плакат ва б. матбаа маҳсулотлари чоп этиладиган машина; босмахона машинаси. **Босма табоқ** Нашрнинг ҳақиқий (амалдаги) ҳажми ўлчов бирлиги бўлиб, бичими 60 x 90 см бўлган қоғоз varaғининг бир томонидаги нусхани ташкил этади. **Босма ҳарф 1)** босмахона ҳарфи; 2) босма асарларда қўлландиган ҳарф.

2 от. эск. айн. нашр. *Эҳсон стол устида ётган бир китобчани Саидийнинг олдида сурди: -Буни кўрдингизми? Иккинчи босмаси.* А. Қаҳҳор, Сароб. *Адабий ходимнинг асосий вазибаларидан бири — материални таҳрир қилиб, босмага тушириш.* Ф. Мусажонов, Ҳиммат. *-«Истеъдод» нима дегани-а? Ҳеч тушунмадим-да шу гапга, — деди Ҳусниддин.* *Муса яқиндагина босмадан чиққан, ҳеч қўлидан туширмайдиган луғатни олди-да, тез varaқлаб тонди: -«Талант» — деди.* П. Турсун, Ўқитувчи.

Босмага тайёрлаш Қўлёзмани босиш, нашр этиш учун тайёрлаш.

3 айн. босмахона. *У Ҳевада босма очиб (1874 йил), кўп китоблар бостирган.* Ж. Шарипов, Хоразм.

4 Нашриёт, ношир, нашрчи. *..Сен Отажон босма билан бир сўллаш. Тошбосмада Авазинг шеърларини чоп этиб, нухасини кўпайтирсин.* С. Сиёев, Аваз.

5 Каштачиликда кенг тарқалган яхлит гул-чоклардан бири. *Айвонда босма гулли бўз кўрпа ёпилган настаккина танчада қиз-*

лар ўтирарди. Ойбек, Улуғ йўл. *Босма тиккан ботир қиз, Жамалай тиккан чевар қиз.* «Бойчечак».

6 Жундан тайёрланган, тикилган (матоеки уст кийим ҳақида). *Босма чакмон. Босма кигиз.* ■ *Босма чакмонни ечиб, сандалга оёғини тикди.* М. Ҳазратқулов, Журъат.

7 Кулолчиликда сопол идишларни безашда қўлландиган гул нусхалари.

8 Сиёҳни шимиб қуритадиган қоғоз ва шундай қоғоз ўрнатилган асбоб. *Жалғаш Нуриμβетов ғазаб билан кириб, Пошишохон Мадраҳимованинг бошига сиёҳдон ёнидаги сўлоқмондек босма тош билан туширди.* «Муштум».

9 Босқин, босқинчилик. *Ҳамма ўғри, каллакесар, ялангоёқларнинг бошида Акбарали ўзи туради! Кечалари йигитлари билан босма қилади! Чўлпон, Кеча ва кундуз.*

БОСМАХОНА Босма асарлар чоп қиландиган корхона; матбаа, типография. *Босмахона замонавий асбоб-ускуналар билан жиҳозланган.* Х. Ёдгоров, Ҳаёт тўлқинлари. *Тошкентдаги Икромов номидаги босмахона адабий тўғараги ишининг боришини суриштирдим.* Н. Сафаров, Оловли излар.

БОСМАЧИ 1 Бировларнинг мол-мулкани таловчи шахс, босқинчи, босқинчилик қилувчи; бандит. *Иби, мен ўлай, сен ҳам босмачи бўлдингми?* С. Айний, Куллар. *Бир неча марта йўлтўсарлар ва босмачилар қўлига тушишига сал қолди.* Ж. Шарипов, Хоразм.

2 «Босмачилик» ҳаракатининг иштирокчиси, қатнашчиси. *Абдужаллилбой мулла Обидга аниқ босмачи сифати билан баҳо берди.* А. Қодирий, Обид кетмон.

БОСМАЧИЛИК 1 Зўравонлик ва босқинчиликка таянувчи ҳаракат; босқинчилик, ўғрилик, бандитлик. *..ўша йиллари босмачилик ҳаракати авж олиб, Фарғона водийси ўт-олов ичида қолди.* К. Яшин, Ҳамза. *..Тилмоч босмачиликда ҳалок бўлган, деб эшитганман.* С. Аҳмад, Уфқ.

2 тар. Туркистонда 1918–1925 йилларда кенг халқ оммаси вакилларининг босқинчи қизил армияга қарши олиб борган қуроли ҳаракатига шўро ҳукумати даврида буюк давлат шовинистлари томонидан берилган расмий ном.

БОСМОҚ 1 Устига оёқ қўймоқ. *Бемаҳал юрган гўнг босар.* Мақол. *Қурбақани боссанг, вақирлайди.* Мақол. *От босган ерни той*

босади. Мақол. ■ Кўрмайин босдим тиканни, Тортадирман жабрини. «Оқ олма, қизил олма». Муҳиддин асфальт юзидаги оқ муз доналарини босиб, телефон станцияси томон юриб кетди. Р. Файзий, Чўлга баҳор келди. Зулайхо яланг оёқлари билан пояни чип-чип босиб, унинг тепасига келди. Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол.

2 Устидан юриб, ўтиб эзмоқ, шикастламоқ ёки ўлдирмоқ. Бу қандай майнабозлик! Босиб-янчиб ўтабермайсанми? Ойбек, Танланган асарлар. Машина олганига икки ой бўлган бўлса, шу икки ой ичида нақ бешта товук, еттига мушук босди. С. Аҳмад, Тоғларда. Мансур куч чечакларини босиб бораркан, тагин Гавҳарни ўйлади. Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол.

3 Қўл билан ушлаб турмоқ, эзғиламоқ, бўғмоқ. Чап қўлим билан қаттиқ босиб турдим. С. Сиёев, Ёруғлик. Полвон уни бир тениб, ерга ағанатди-ю, бўғзидан босиб тураверди. С. Сиёев, Аваз. Энгашиброқ икки қўллаб Шералининг тўпиқлари атрофини босиб турди. С. Кароматов, Олтин кум. Табиб дарров кўзини юшиб, бармоғи билан босди. А. Қаҳҳор, Асарлар.

Елкасидан босмоқ 1) тўхтатмоқ, тинчлантирмоқ. Ҳамма ўрндан турди. Асқар ота ҳам турмоқчи бўлган эди, оқсоқол етиб келиб, елкасидан босди. А. Қаҳҳор, Асарлар; 2) оғирлик қилмоқ, зўр келмоқ. Бу оғир юк унинг елкасидан босди. У уй остонасини ҳатлаб ичкари кира олмади. Н. Сафаров, Оловли излар. Мола босмоқ айн. модаламоқ. Унинг ўрнига Мамажон далага борар, мола босар, хирмонда майдачилик қиларди. С. Нуров, Нарвон. Оёғини босмоқ кўчма Халақит бермоқ, қарши чиқмоқ. -Шарт шу: мактабда менинг оёғимни босадиган ҳеч ким бўлмаслиги керак. Авж олганини чеканка қилиб, кемтиб тураман, — деди ўзича Мирсалим. Шуҳрат, Олтин зангламас.

4 Куч билан итармоқ, сиқмоқ. Тугмани (тугмачани) босмоқ. Кўнғироқни босмоқ. ■ Сулаймонов трубкани қўйиб, тантанали равишда кнопкани босди. А. Қаҳҳор, Асарлар. Кабир Отақулович икки тавақали кук эшик чеккасидаги туғмачани босди. Ў. Усмонов, Сирли соҳил. Аҳмад одати бўйича кўнғироқни уч марта кетма-кет босди. Ф. Мусажонов, Ҳиммат. Жаҳл билан дуч келган тарафга қараб тепкини босди. С. Аҳмад, Уфқ.

5 Куч билан сиқиб, из туширмоқ, қолдирмоқ. Муҳр босмоқ. Тамга босмоқ. Читга гул босмоқ. ■ Аввалига почта муҳр босишини унутгандир, дедик. С. Сиёев, Ёруғлик.

Бармоқ босмоқ қ. бармоқ 1.

6 Тирамоқ, сиқиб итармоқ. Зиёдулла томоғи қарилиб, қуруқ йўталди, кўкрагини столга босиб, ўйга толди. Ҳ. Фулом, Машғал. Узоқ қиш кунлари давомида оптоқ сийнасини ерга босиб ётган қор баҳор кўёшининг илиқ тафтига дош бера олмай сингиб кетди. Газетадан.

7 Зарб билан уриб ясамоқ, зарб қилмоқ. Танга, чақа босмоқ.

8 физ. Ўз оғирлиги ёки эластик кучи билан таъсир қилмоқ, сиқмоқ. Суюқликлар ҳар томонга баравар куч билан босади.

9 Маълум бир нарсани бошқа бор нарса устига қўймоқ, тегизмоқ; тўсмоқ. Назирқул унинг елкасини ишқади, латта ҳўллаб, пешонасига босди. С. Аҳмад, Ҳукм. Қизнинг қўлларига аста қўлимни босдим. С. Сиёев, Ёруғлик. Рустамжон Мехрихоннинг юмшоқ қўлларини, бинафишаларни юзига босди. «Саодат». Кампир дока рўмолининг учини лабига босиб, ерга қаради. А. Қаҳҳор, Асарлар. Халча хола бўлса, бир чеккада гунг бўлиб, рўмолининг учини оғзига босиб турибди, бир акамнинг афтига, бир оёқларига қарайди. М. Мансуров, Ёмби.

Лаб босмоқ Ўпмоқ, бўса олмоқ. Шаҳзодани шарт бағрига тортиб, чанқазган лабларини «мана, мени ўп» деб турган гунча лабларига қаттиқ босди. К. Яшин, Ҳамза. Бу кун сурастингга сўзсиз босдим лаб, Шу сенми, ёлғизим, шу сенми, она.. А. Орипов. Тишини тишига босмоқ қ. тиш 1.

10 Чоп қилмоқ, нашр этмоқ. Китоб босмоқ. Маттни машинкада босиб кўпайтирмоқ. Суратини босиб чиқармоқ. ■ -Бу ерда ўтган можарони Қумрихонга айтиб беринг, ҳикоя қилиб ёзсин, албатта, босиб чиқарамиз, — деди. А. Қаҳҳор, Бек. Шундан кейингина газеталарда подшо тахтидан тушганлиги хабарини босиб чиқаришга «рухсат тегди». К. Яшин, Ҳамза.

11 Кўп миқдорда устма-уст қўймоқ, тахламоқ, зичлаб йиғиб қўймоқ, зичлаб жойламоқ ёки ортмоқ. Қанорга ун босмоқ. Аравага беда босмоқ. ■ Бизнинг Қаландарбой кузда камбағалларнинг пахтасини арзон арзон сотиб олиб, саройига босиб қўяди. М.

Исмоилий, Фарғона т.о. *Ҳайдар ота қараса, шу ялангликка янтоқ босиб қўйишибди.* А. Қаҳҳор, Асарлар. *Уй эгаси ошга сабзи босиб, Отабек ёнига келди.* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

12 Тўшамоқ, ётқизмоқ; тўсмоқ, беркитмоқ. *Йўлга шох босмоқ.* ■ *Сувни уч-тўрт чақирим юқоридан икки ёғига чим босиб, кўтариб келиш лозим бўлади.* М. Исмоилий, Фарғона т.о. *Шартта фуфайкамни ечдим-у, ўпирилган жойга босдим.* Э. Раимов, Ажаб қишлоқ.

13 Қўймоқ, суртмоқ, тортмоқ. *Бу ким бўлди? ..Юзлари худди олмадай таранг. Бир жуфт қуралай кўзи сурма босгандай қора.* Ҳамза, Бой ила хизматчи. *Бир вақт қарасам, сурма босган кўзлари ғамгин бўлиб қолди.* С. Аҳмад, Ҳукм.

14 Илгари сурилмоқ, илгарилаб бормоқ, юрмоқ. *Йўлчи олдинги қатордаги эркак ва аёллар билан бирга ҳайқириб, яна маҳкама сари босиб борди.* Ойбек, Танланган асарлар.

Босиб ўтмоқ 1) маълум масофа йўл юрмоқ. *Мастон неча километр йўл босиб ўтганини ва яна неча километр босиш кераклигини билар эди.* А. Қаҳҳор, Асарлар; 2) кесиб ўтмоқ, устидан ёки ёнидан ўтиб кетмоқ. *Биз Тошкентни босиб ўтдик.* ■ *Султонли мирзо Солиҳ маҳдум кўчасини босиб, тўғрига ўтди, ўн қадамча юриб тўхтади.* А. Қодирий, Меҳробдан чаён. *..касалхонани босиб ўтолмадим: кириб, таниш ҳамширадан сўрасам, Мастура бир соатдан кейин операцияга ётаркан.* А. Қаҳҳор, Асарлар; 3) кўчма енгиб ўтмоқ, енгмоқ, орқада қолдирмоқ. *Нафис содалликка эришиш учун ёзувчилар машаққатли ва узоқ йўл босиб ўтадилар.* Ф. Мусаёнов, Ҳиммат. *У йўлида учраган ҳар қанақа говни босиб-янчиб ўтишга, доимо голиб чиқишга ўрганган эди.* Ў. Ҳошимов, Қалбиннга қулоқ сол; 4) бошдан кечирмоқ. *Домланинг босиб ўтган қайноқ умр йўли, самарали иш фаолияти университет ҳаёти билан чамбарчас боғланган.* Назармат, Жўрлар баланд сайрайди. **Йўл босмоқ қ. йўл.** **Олға (ёки олдин, илгари) босмоқ** 1) йўл юриб, илгари сурилмоқ, илгариламоқ. *Халқ тўлқини.. олға босди.* Ойбек, Танланган асарлар. *Аваз беихтиёр бир қадам олға босди.* С. Сиёев, Аваз. *Баширжон ундан ҳам сўраб кўриш учун бир-икки қадам илгари босди.* Н. Аминов, Суварак; 2) кўчма равнақ топмоқ, ривож-

ланмоқ; олға силжимоқ. *Соат сайин ишларинг олдин боссин.* Ойбек, О. в. шабадалар.

15 Қопламоқ, ўраб олмоқ, қамрамоқ; эгалламоқ; элитмоқ. *Тер босмоқ. Туман босмоқ. Қоронғилик босмоқ. Зулмат босмоқ. Ажин босмоқ. Уйқу босмоқ.* ■ *Маҳмуджонни муздек тер босди.* «Муштум». *Ранглари оқарди, кўз олдини қуюқ туман босди.* Ж. Абуллахонов, Орият. *Атрофни ғира-шира қоронғилик босган, қамишлар ваҳимали шитирлар эди.* Ў. Ҳошимов, Қалбиннга қулоқ сол. *Зулмат босган атрофлар зўё қирон етган ўлкадай бесас.* Ш. Раҳмон, Юрак қирралари. *У Насимларнинг эшигига етганда, бир зумда юрагини ҳаяжон босди.* Ф. Мусаёнов, Ҳукм. *Унинг [Онахоннинг] вужудини кўрқув босди.* А. Мухтор, Опа-сингиллар. *Қўллари титради, кўзларини ҳасрат босди.* Ойбек, Танланган асарлар. *Гулнорнинг юраги кучли тўлқинланди, бутун гавдасини тотли бир титроқ босди.* Ойбек, Танланган асарлар. *Шамол турди, қум кўча бошлади, ер-кўкни қум босди.* К. Яшин, Ҳамза. *Қоп-қора ис босган шипидан қамишлар осилиб турарди.* Ойбек, Танланган асарлар. *Отлиқлар қор босган қирғоқ бўйлаб ярим соатча кезишди.* Ҳ. Фулом, Машғал. *Тўхтабунинг ажин босган юзида ғурур ва бахт порлади.* С. Зуннунова, Янги директор. *Ҳаммаёқни оғир сукунат босди.* Т. Рустамов, Мангу жасорат. *Ёнбош қўйган ҳамон, кўзи юмилиб, уйқу босарди.* Т. Рустамов, Мангу жасорат. *..қўлимга қоғоз-қалам олдим дегунча, эсноқ босади.* «Муштум».

16 Тинчлантирмоқ, тинчитмоқ, тиймоқ; ҳовуридан туширмоқ, эпга келтирмоқ. *Жанжални босмоқ. Туполонни босмоқ.* ■ *Самандаров.. қаламининг орқаси билан столни қоқиб, говурни босди.* А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари. *Орифжон хотинини босиб қўйди.* С. Аҳмад, Сайланма. *Халқни босиш келмайдими қўлингдан? Ҳ. Олимжон.*

Ўзини босмоқ Ўзини тутмоқ, тиймоқ. *Бир амаллаб ўзимни босдим.* С. Сиёев, Ёруғлик. *Ҳамдам ака бир қизишди-ю, ўзини босиб олди.* Р. Файзиев, Чўлга баҳор келди. **Ўпкасини босмоқ** 1) *айн. ўзини босмоқ.* -*Ўпкангни бос!* — *деди Сапоев унга уйқириб.* «Муштум»; 2) ўзини йиғидан тутмоқ. -*Йиғлама, қизим, йиғлама, — деди Онахон, ўпкасини зўрға босиб.* А. Мухтор, Опа-сингиллар. *Во болам, деб ўпкасини босолмай, Сочин ёйиб, бетин суйиб йиғлайди.* «Ойсулув».

17 Камайтирмақ, пасайтирмақ ёки тўхтатмоқ; қондирмоқ. *-Оғриқни босадиган яроқ топиб келаман, — деди Мажид. — Шу билан овунаман, Ҳовримни босаман, ака. Н. Сафаров, Оловли излар. Бу уқубатли кунларнинг аламини девор ошиб келган йигитнинг эркалашларигина боса оларди. С. Аҳмад, Ҳукм. Шафтолининг сершарбат этлари ёзнинг иссиқ кунларида. «чанқоқ босди» бўлади. К. Маҳмудов, Мевалар. Ҳайдарбойнинг кўримсиз чойнакларидаги қуюқ ва суюқ чойлар. . ўтган-кетган йўловчиларнинг ҳам чанқовини босиб туради. П. Турсун, Уқитувчи.*

18 Куч (зўрлик) билан бостириб келмоқ, эгалламоқ, ишғол қилмоқ. *Йигитнинг сараси ёв босганда билинар. Мақол. ■ Кунлардан бир кун мана шу бойнинг уйини куппа-кундуз куни намозгар пайтида ўғри босди. А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари. Дод! Вой дод! Қароқчилар босди!!! М. Исмоилий, Фарғона т.о. Душман босган она юрт учун Ясалгандек қиличу найза. Х. Даврон, Болаликнинг овози. Бирдан босди жоҳил оломон. «Гулдаста». Душманлар кечувадан ўтиб, шаҳарни босиб олишибди. Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол.*

19 Тўсатдан келмоқ, кўпчилик бўлиб келиб қолмоқ. *Уйни меҳмон босди. ■ Ие, Холмат акани меҳмон босган, шекилли. «Ўзбекистон кўриқлари».*

20 Қуламоқ, ағанамоқ. *Бу оғил босиб қолмаса, деб қўрқаман. Ойбек, Танланган асарлар. Икки бўлмали кичкина пастқам уй, том босай деб турибди. С. Сиёев, Ёруғлик. Йўлкаларни босиб қолган харобалар устида болалар ирғишиб юрар эди. А. Қаҳҳор, Асарлар.*

21 Ушлаб, чегириб қолмоқ. *Ишлаган ҳақини қарзига босиб қолибди.*

22 Устун келмоқ, устун келиб ошиб тушмоқ. *Аста-секин бошланган чапак тобора авж олиб, соз овозини босиб кетди. А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари. Ҳалиги гажакдор жувон икки қўлини ҳам, овозини ҳам баланд кўтариб, ғала-ғовур, шовқинни босиб тушди. А. Мухтор, Опа-сингиллар.*

23 қ. бостирмоқ. *Дастурхоннинг четини босмоқ. ■ ..ким ёнига борса, Зебини мақтаб гапирар, унинг дутор чалиши, чок тикиши, тўппи босишларини ҳикоя қилар эди. Чўлпон, Кеча ва кундуз.*

24 айн. тахтакачламоқ 1.

25 Махсус усулда (тўқимасдан) тайёрламоқ (кигиз, жун мато ҳақида). *Кигиз босмоқ.*

26 Равишдошнинг *-иб* шаклида келиб, бирон-бир иш- ҳаракатнинг сурункасига, тўхтамай, кетма-кет, пайдар-пай бўлишини, амалга ошишини билдиради. *Кечгача босиб ишладик, жуда толиқдим. Ф. Фулом, Тирилган мурда. Мен бари бир ниятимдан қайтмадим. Босиб совчи қўявердим. Т. Мурод, От кишнаган оқшом. ..аччиқ чойни босиб ичиб қониққач, извошни қўшди. Ойбек, Танланган асарлар. Бир ҳафта босиб ёққан ёмғир қора тупроқни кўпчилик юборган. «Ўзбекистон кўриқлари».*

Бағрига (ёки кўксига) босмоқ айн. бағрига олмоқ 1. қ. бағир. *Дадамат ака Асадни маҳкам қучоқлаб, бағрига босди. Ф. Мусажонов, Ҳиммат. Муқаддам унинг қўлидан ўғилчасини олди, меҳр билан бағрига босди. Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол. Бу, Эргашга уни худди кўксига босгандай бўлиб кўринди. А. Мухтор, Опа-сингиллар. Башорат китобчани икки қўли билан олди. Унга узоқ тикилди-да, кўксига босди. А. Мухтор, Опа-сингиллар. Ем босди* Отга ем берилгандан кейин уни совитиш, бирмунча вақт салт миниб юриш. *-Отимнинг бир одати бор эди: икки хуфтондан кейин ем ерди. сўнгра майдонда ем босди одати бор эди, — деди Муродхон Гўрўғлига. «Зулфизар билан Авазхон. Авазхон, сен йигитларга хабар бергин, отларига қарасин, ем босди қилиб, қантариб қўйсин. Эргаш Жуманбулбул ўғли. Ён босмоқ қ. ён. Оёққа босмоқ қ. оёқ. Салобати босди қ. салобат. Тош (ёки палла) босмоқ 1)* ҳажми кичкина бўлгани ҳолда оғир, салмоқдор бўлмоқ. *Пўкак тош босмайди. ■ -Ҳа, сиз айтганингиздек, — деди Олияхон, — палласи ҳам тош босмайди. Н. Сафаров, Олияхон Султонова; 2)* оғир келмоқ, салмоғи жиҳатидан устун келмоқ. *Кўй билан қорамол бошқа гап, тош босади. «Муштум». Тарозининг маҳсулот қўйилган палласи босиб кетди, план ортиғи билан бажарилди. Газетадан. Тухум босмоқ қ. тухум. Фалокат босди қ. фалокат. Ўрнини босмоқ қ. ўрин. Қадам (ёки оёқ) босмоқ 1)* қадам қўймоқ, қадам ташламоқ, қадам ташлаб юрмоқ. *Йўл адирнинг энг ётиқ еридан тушган бўлса ҳам, Турғуной тиззасини ушлаб, зўрга қадам босарди. А. Қаҳҳор, Асарлар. Йўлчи атрофига кўз югуртириб,*

қизга томон икки-уч қадам босди. Ойбек, Танланган асарлар; 2) бормоқ, келмоқ; ташриф буюрмоқ. *У бизникига қадам босмади.* ■ *Бугун саккиз кун бўлди, қадам босмайсиз-а.* С. Сиёев, Ёруғлик. *Йўқ, амаки, уйга энди бир умр қадам босмайман.* С. Аҳмад, Уфқ; 3) кўчма бирор йўлда, йўсинда хатти-ҳаракат қилмоқ, иш тутмоқ. *Тиканнинг заҳрини тортган оёғини билиб босади.* Мақол. ■ *У баъзан.. Ўрмонжондан бирон қадам олдинда юришга интилар, шунинг орқасида баъзан ножўя қадам ҳам босиб кўяр эди.* А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари. *Уғри энди ўйлаб қадам босади.* С. Сиёев, Ёруғлик. **Қамчи босмоқ.** қ. қамчи.

БОСТИ-БОСТИ: бости-бости бўлмоқ Барчага ошкор бўлмасдан тинчимоқ ёки хаспўшланмоқ (бирор жанжалли иш, можаро ва ш. к. ҳақида). *Аммо ишлар баяги-баяги, сирлар бости-бости бўлиб кетди.* «Муштум». *Актага қўл қўйилиб, бости-бости бўлгач, жанжалкаш илжайди.* «Муштум». **Бости-бости қилмоқ** Улғайтирмасдан, барчага ошкор қилмасдан тинчитмоқ ёки хаспўшламоқ, силлиққина тинчитиб юбормоқ. *Тўполонни бости-бости қилган бежирим новча йигитнинг кимлигини сўраб қолди.* А. Мухтор, Қорақалпоқ қиссаси. - *Бўта ишдан бекор бўлиб юрган пайтларда шу ишни бости-бости қилиб юборган эдим, — деди Низомидинов.* С. Аҳмад, Сайланма.

БОСТИРИЛМОҚ Бостирмоқ фл. мажҳ. н. *Бир йилга етарли силос бостирилди.* ■ *Сув устига икки ёғоч ташлаб, шох солингач, тупроқ бостирилган лопиллама ингичка кўприкдан ўтиб, улар Хадра томон бурилдилар.* Ойбек, Улуғ йўл. *Исён бостирилди.* Сарбозлар ўн чоғли кишини банди қилиб, Хивага ҳайдаб кетдилар. С. Сиёев, Аваз. *Канал атрофига бетон бостирилди.* «Гулдаста».

БОСТИРИҚ I Овқат, дори ва ш. к. устидан истеъмол қилинадиган бошқа овқат ёки ичимлик. - *Бостириққа мана буни ичиб юбор, бўтам, — деди бош йилқичи, Соколовга қимиз тутиб.* К. Яшин, Ҳамза. *Кейин бир хўплам чойни бостириқ қилиб ичди-ю, «Болта» деб кимнидир чақирди.* К. Яшин, Ҳамза.

БОСТИРИҚ II I Яйдоқ от устига ёпиб қўйиладиган қалин мато. *Бойнинг ўттиз беш болорли кенг сайё қонаси эгарларг олиниб, бостириқ билан ёпи, хўракка қўйилган отлар билан тўла эди.* С. ғаний, Куллар. *Бедов от-*

нинг бостириғи гуллидир. От устида ўтириши баллидир. «Кўшиқлар».

2 Кийим-кечак чоки устидан яна бир бор бостириб тикиш, бостирма чок. *Бостириқ қилиб тикмоқ.*

БОСТИРМА I Тўрт томони ёки икки ёни ва олд томони очиқ, усти енгилгина ёпилган қурилма, (усту ёпиқ узун) йўлак. *Бостирма солмоқ. Ёмондан ҳайвон яхши, Бостирмадан — айвон.* Мақол. ■ *Йўлакнинг ўнг томонидаги бостирмада қовурғаси саналиб қолган тарғил сизир билан шалпанг қулоқ бузоқ.* «Ёшлик». *Ҳар замонда ҳовлининг нариги бурчагидаги бостирмадан қўй-молларнинг маърагани овозлари қулоққа чалинади.* «Ёшлик». *Дадам эгардан инқиллаб тушиб, отни бостирма устунига боғлади.* Ў. Усмонов, Сирли соҳил. *Шойиста бостирмадан ўтиб, кенг-мўл супага чиқди.* Н. Қиличев, Ёронгул.

БОСТИРМА II Таомни устидан маҳкам бекитиб, бирор оғир нарса бостириб қўйиб пишириш усули ва шундай усулда пиширилган таом. *Бостирма каоб.* ■ *Бостирма каоб учун қўй ёки бузоқ гўштининг сон ёки биқин қисмларидан оласиз.* К. Маҳмудов, Ўзбек тансиқ таомлари. *Фарғона, Марғилон тарафларда гўжа оши, бостирма каоб ва шу каби таомлар машҳурдир.* К. Маҳмудов, Ўзбек тансиқ таомлари.

БОСТИРМАНАМО Бостирмага ўхшатиб қурилган, бостирмага ўхшаш. *Бошқарувчи ариқ ёқасидаги бостирманамо қўлбола шийпонда ҳисоб-китоб қилиб ўтирган экан..* «Ёшлик».

БОСТИРМОҚ 1 Босмоқ 1-5, 7, 9-12, 16-17, 23-25 фл. орг. н. *Ҳужжатга муҳр бостирмоқ. Кўлёмани машинкада бостирмоқ. Ариқларнинг четига чим бостирмоқ.* ■ *Кўк-лам келиб, Олтиной ерни бир оз юмшатиб, пол олдирибди, донни сепиб, сув бостирибди.* «Ўзбекистон кўриқлари». *Ошинг сабзи-пиёзани бостириб қўйди.* Ҳ. Ғулум, Тошкентликлар. *Махсумов қўй сўйиб, гўштини товоқларга бостириб, шўрвасини каттакон термосга солиб келди.* М.М.Дўст, Лолазор. *Чопонимга ураниб, қалпоғимни бостириб олдим.* Ш. Холмирзаев, Йўллар. **Бостириб келмоқ** 1) куч, зўрлик билан босиб келмоқ. *Зарифбой отини ниқтаб, Авазнинг устига бостириб келди.* С. Сиёев, Аваз. *Убойваччанинг устига бостириб келди-да, болтани кўтарди.* К. Яшин, Ҳамза; 2) бехосдан келиб қолмоқ.

Нега уйга бостириб келасиз?! Кетинг.. «Ёшлик»; **Бостириб кирмоқ** 1) куч, зўрлик билан босиб кирмоқ, кириб келмоқ. *Эй, қандақ хотин бу, бировнинг уйига бостириб киради? А. Қаҳҳор, Майиз емаган хотин. Оломон ёнига қипчоқ сипоҳилари келиб қўшилгандан кейин, Ўрдага бостириб кирдиларда, Азизбекни ушлаб ҳам олдилар. А. Қодирий, Ўтган кунлар. ...ичкарига мўр-малахдек бир неча саллални йиғит бостириб кирди. «Ёшлик».* 2) кўчма чулғамоқ, эгалламоқ. *Айқаш-уйқаш кўрқинчли уйлар миясига бостириб кираверди. А. Кўчимов, Ҳалқа. **Бостириб бормоқ** Зўрлик билан, рухсатсиз кириб бормоқ. *Биз ҳеч кимнинг ерига бостириб бормадик. «Ёшлик».* - *Мен ҳали ғалаба қозониб, душман устига бостириб боришни истаيمان, — деди Низомиддин. Мирмуҳсин, Меъмор.**

2 Зўрлик билан бўйсундирмоқ, тор-мор қилмоқ; тинчлик ўрнатмоқ. *Хон қуролсиз халқнинг қонини тўкиб, зўрлик билан исённи бостирди. Ж. Шарипов, Хоразм.*

3 Устидан оғир нарса билан босиб қўймоқ. *Дуппи елимлангандан кейин, тахти яхши чиқсин деб, уни тахтакачга бостириб қўяди, тўғрими? Шукрулло, Сайланма. Сочларини наридан-бери ўраб, қалпоқ билан бостирди. Мирмуҳсин, Меъмор.*

4 Қайириб тикмоқ. *Дастурхоннинг четини бостирмоқ.*

БОСТОН [фр. boston — Бостон шаҳри номидан] Майин кўй жунидан саржали ўрилиш усулида тўқилган, костюмбоп ва пальтобоп газлама. *Бостон костюм. ■ Одми кўйлак, тринка нимча қаёқда-ю, янги тўқ бинафшаранг бостон костюм қаёқда. С. Анорбоев, Мехр.*

БОСҚИ 1 с.т. Болаларда бўладиган бўлма касаллиги. *Қолганларидан икки-учтаси босқи деган бир бедаво касалликни ўзларига юқтириб олишибди. «Муштум».*

2 шв. Босқин.

3 мус. Мусиқа унқатори, гаммаси, пардасининг ҳар бир товуши.

БОСҚИН Кўққисдан қилинадиган ҳужум, босқинчилик; агрессия, тажовуз. *Қишлоқда ҳар кеча босқин, отишув, ёнғин. С. Аҳмад, Ҳукм. У Ватанни сақлар босқинлардан, Шижоати ёв учун даҳшат. Миртемир. Қўшни қишлоқларга босқинлар уюштиради, ўзга юртларни вайрон қилди. С. Кароматов, Олтин қум.*

БОСҚИНЧИ 1 Зўрлик билан бостириб келиб таловчи қуролли ўғри, бандит. *Бу ўша — Юсуфбек, хотинини ўғирлаб кетган босқинчи. Х. Аҳророва, Орифнинг давлати. Қадимда Ургут қишлоқларига босқинчилар тез-тез ҳужум қилар экан. «Саодат». «Босқинчи» сўзининг маъноси шулки, Нонга тўй-ганда ҳам, тўймас маконга. А. Орипов.*

2 Ўзга юртни, элни босиб олувчи; тажовузкор, агрессор. *Босқинчилар юртимиздан чиқиб кетмагунча, биз ундан ўч оламиз. И. Раҳим, Чин муҳаббат. Босқинчилар шўҳарга кира олмабди, лекин қамални узоқ давом эттирибди. «Фан ва турмуш». Эркинлик жазмида халқнинг бариси Босқинчи лашкарга қиларди ҳамла. М. Шайхзода. Юртни босқинчилардан ҳимоя қилиш — ҳамманинг иши. Мирмуҳсин, Меъмор.*

БОСҚИНЧИЛИК 1 ҳуқ. Бировнинг мол-мулкани талаш мақсадида ошқора амалга оширилган ўта оғир ижтимоий жиноят. *Босқинчиликми, подачиликми, кетмончиликми — қандай иш бўлса ҳам, майли. И. Раҳим, Ижлос.*

2 Ўзга юртни босиб олиш, истилочилик, тажовузкорлик, агрессорлик. *Минг-минглаб бебаҳо обидаларимиз турли сабаблар билан, айниқса, босқинчилик урушлари натижасида йўқ қилинган ёки ўзга юртларга олиб кетилган. «Фан ва турмуш».*

3 Бировнинг номусига тегиш, тажовуз қилиш. *[Тантибойвачча] Гулнорга босқинчилик қилишга Жондорбойни шерик қилмоқчи бўлди-да, пиёладаги аччиқ чойни ҳўплаб, гапирди. Ойбек, Танланган асарлар.*

БОСҚИЧ 1 Зинанинг ёки нарвоннинг ҳар бир поғонаси. *Мадраса ичига бормай, ўша ерда.. бир тош босқичга отам қадам босди. С. Айний, Эсдаликлар.*

2 кўчма Ўзаро боғланган куйи ва юқори идора, муассаса, ташкилот ва ш. к. нинг ҳар бир поғонаси, ҳалқаси.

Биринчи босқич суд Куйи даражадаги суд. **Биринчи босқич мактаб** Бошланғич мактаб.

3 кўчма Даража, разряд.

4 кўчма Тарихий, маданий-маънавий, иқтисодий тараққиёт, ривожланишнинг белгилари бир поғонаси; давр, палла. *Бирон-бир босқич ўртасида турган халқ орасида аввалги босқич кишилари кўриниб қолса, бунга табиий бир ҳол деб қараш керак, деган фикрни айтдим. «Гулдаста»; Одамлар фан-*

техникани инсон кўзи кўрмаган, қулоғи эшитмаган босқичларга олиб чиқдилар. Н. Сафаров, Оловли излар. *Ҳақиқатан ҳам Навоий форсий девони билан Жомийдан сўнг форс-тожик адабиётини янги бир босқичга кўтарди. «ЎТА». Маънавий камолот босқичлари ичида хушмуомалалик, ширинсуханлик асосий ўринни эгаллайди. «Саодат».*

5 Бирор яхлит иш-ҳаракатни амалга оширишнинг айрим-айрим даврлари ҳақида. *Бош планга кўра, Қарши даштани ўзлаштириш уч босқичда амалга оширилади. «Ўзбекистон кўриқлари». Республикамиз меҳнаткашлари пахта йиғим-теримида ҳал қилувчи босқичга кирдилар. Газетадан. Реконструкциянинг биринчи босқичи ниҳоясига етганлиги натижасида самолётларнинг учиш хавфсизлиги анча ошди. Газетадан.*

6 биол. тиб. Биологик ривожланиш поғонаси, даври. *Абдураимовдан турли босқичларда шолга қандай ишлов беришни ўрганишди. «Ўзбекистон кўриқлари». Улар [олимлар] медиклар билан бирга одамдаги турли касалликларни эрта босқичларда топишнинг диагностик модели ва программасини ишлаб чиқдилар. Газетадан.*

БОСҚИЧЛИ 1 Маълум босқичи, поғонаси бўлган; поғонали. *Кўп босқичли зина.*

2 кўчма Ўзaro боғланган бир неча босқичдан, поғонадан иборат бўлган. *Саноат ва қурилиш вазирликларининг мавжуд структураси кўп босқичли ва мураккаблашган тузилмадир. Газетадан.*

3 кўчма Даражама-даража, босқичма-босқич ривожланадиган, даражали. *Кўп босқичли тараққиёт йўли.*

БОСҚИЧМА-БОСҚИЧ Маълум босқичлар, даврлар асосида, бирин-кетин, поғонали. *Иқтисодийётнинг босқичма-босқич ривожини. Янги таълим тизими ва дастури босқичма-босқич амалга оширилади. ■ Участкада ишни босқичма-босқич ташкил этамиз. «Ўзбекистон кўриқлари».*

БОСҚОН 1 Темирчиларнинг катта, оғир болғаси. *Бир йил ўтгач, олов ёнида туриб, босқон билан қизиган темирни ура бошлади. М. Осим, Ўтрор. -Юрагим темирчининг босқонидек гурсилаб урарди,— деди Меҳри опа. А. Эшонов. Дутор. Ҳеч қандай тиг, ҳеч қандай босқон, ҳеч қандай қурол инсон саховатининг қудратига тенг кела олмайди. Газетадан.*

БОСҚОН 2 Чилангарлар кўрасидаги кўрага ҳаво ҳайдовчи ва кўмирнинг ёнишини кучайтиришга хизмат қилувчи қурилма. *Босқон босмоқ. Босқон тортмоқ. ■ Мискарнинг ёнида ўтириб, терлаганига ҳам қарамай босқон тортаётган жамалак сочли олти яшар қиз — Ал-Маҳдийнинг етим набираси. Мирмуҳсин, Ҳикоя ва қиссалар. Устахонада ўзи билан катта ўғли Болтабой ишлар, босқон босарди. Ж. Шарипов, Хоразм. Саиднинг кўз ўнгидан ёшлигида қишлоғига келган мискарлар, уларнинг босқони ва шу босқоннинг дами билан янтиллаган бир ҳовуч олов ўтди. Й. Муқимов, Олов ва ниҳоллар.*

БОСҚОНЧИ Темирчининг босқон билан ишловчи ёрдамчиси. *Болғачининг минг ургани — босқончининг бир ургани. Мақол. ■ Буларга [халфа-шоғирдларга] «босқончи», «халфа», «дамгар».. деб ном берилар эди. М. Муҳаммаджонов, Турмуш уринишлари.*

БОСҚОҚ 1 тар. Мўғул хонлари томонидан ўзларига қарам ўлкаларга махсус ёрлиқ билан юбориладиган ва назорат ишларини олиб борувчи мансабдор шахс, ноиб. *Кўп ўтмай, кўзғолончилар билан сонсаноксиз мўғул босқоқлари ўртасида қонли жанг рўй берди. «Ёшлик». Мўғул босқоқлари, амирлар халқ тўлқинини тинчлантириш чоралари хусусида кенгаша бошладилар. «Ёшлик».*

2 шв. Уйдан эшикка чиқмайдиган одам; одамови.

Босқоқ тери шв. Қорақўл терисидан бошқа ҳамма тери. *Мамнун Жиззах бойларин шери, Ҳар йил сотар юз минглаб тери, Босқоғи йўқ, бари — қорақўл.. М. Али, Боқий дунё.*

БОТ 1 рвш. Орадан кўп вақт ўтмай ёки ўтказмай; тез. *Экинлар бот авж олди. Бировнинг бахтига суянган бот қоқилар. «Қанотли сўзлар». ■ -Бир ишга тез киришиб, бот қайтарсан. Ўзингни босиб ол, — деди Нафиса Ҳафизага. Мирмуҳсин, Умид. Ҳаёт ташвиш-ла бўлиб овора, Аждодлар руҳини унутмангиз бот. Б. Бойқобилов.*

2 Яна, қайта. *Эломонов Собиржонга батафсил хат ёзиб, аҳволини тушунтирди, тезроқ кел, деб бот ўтинди. М.М.Дўст, Галатепа қиссалари. Сен чиндан ҳам гўзалсан, Ҳузурингга келдим бот. А. Орипов. Аввал бекгашини келтирган пайтларини бот ва бот эслайди.. М.М.Дўст, Лолазор.*

БОТАНИК Ботаника фани олими, мутахассиси. ..америкалик ботаник А. Декондаль, рус табиатушуноси Н.И. Вавилов.. ва бошқалар ёзган асарларида ёввойи шолининг учта ватани ҳақида фикр юртадилар. К. Маҳмудов, Қизиқарли пазандалик.

БОТАНИК Ботаникага оид. *Ботаник география.*

БОТАНИКА | юн. botanikos — ўсимликка тааллуқли < botane — ўт, гиёҳ, ўсимлик | Ўсимликлар ҳақидаги фан, наботот. *Ботаника фани. Ботаника дарслиги. Ботаника олими.* ■ *Музейда геология, география ва ботаника бўлимлари мавжуд.* Газетадан.

БОТАРТИБ айн. **тартибли.** *Вазифа шундан иборатки, пойтахтимизнинг ҳар муюши, ҳар кучаси доим озода, доим ботартиб.. бўлиши зарур.* Газетадан.

БОТ-БОТ 1 рвш. Дамба-дам, тез-тез; бирин-кетин. *Бот-бот келиб турмоқ.* ■ *Том бўғотиغا уя қурган чумчуқлар бот-бот полопонларини учирма қилишарди.* Н. Қобул, Унутилган соҳиллар. *Мен мактабда ўқиб юрган чоғларимда бот-бот колхоз даласига чиқиб, ота-онамга қарашар эдим.* М. Жўра, Қуёшдан нур эмганлар. *Асли қишлоқ боласи эмасми, у бот-бот далани соғинарди.* С. Сиёев, Ёруғлик.

2 Қайта-қайта, такрор-такрор. *Турсунқул газетадаги исми шарифга бот-бот тикилди.* «Ёшлик». *Тепакал, шилпиқ кўз домласи бўлар эди. Ўша: -Ҳар қандай муносабат замирида шахсий манфаат яширин бўлади, — деб бот-бот такрорлар эди.* «Ёшлик».

БОТИЛ 1 | [а. باطل — ёлгон, сохта; бефойда] эск. кт. Сохта, ёлгон, асоссиз; фойдасиз. *-Айтиб кел у фикри ботилни?! — деди у шиддат билан Асад қорига.* М. Исмоилий, Фарғона т. о. *Ботил.. сўзларга қулоқ солма.* Мирмуҳсин, Темур Малик. *Қил яхшилигу демакни дохил қилма, Миннат била яхшиликни ботил қилма.* А. Навоий, Ҳикматли сўзлар.

БОТИЛ 2 шв. Яроқсиз ҳолга келиб, ишлатилмай қолган (ариқ, зовур ҳақида). *Бу дамба қачонлардир ботил бўлиб қолган Бўзёп ариқ дамбаси эди.* «Шарқ юлдузи».

БОТИН | [а. باطن — ич, ички; яширин, махфий] эск. кт. Ич; чуқур; қалб; кўнгил. *Аҳмад Қосим унинг [Бобурнинг] титраётган елкаларини кўрди-ю, ботиндан бўзлаб йиғлаётганини англади.* Х. Султонов, Бир оқшом

эртаги. *Сизни олиб чиқар бу сўзлар Юракларнинг ботин қаъридан.* Х. Даврон, Қақнус.

БОТИНАН Ич-ичидан, қалбан. *Бонунинг боягина айтган сўзларига зоҳиран эътибор бермаган бўлса-да, ботинан қалбини тирнаган эди.* С. Кароматов, Ҳижрон. *Элчиев жавоб бермади, ботинан хўрсинди.* Э. Аъзамов, Жавоб. *Содиқжон бойвачча Шавкат афандининг гапидан ботинан гижинса ҳам, буни сиртига чиқармади.* К. Яшин, Ҳамза. *Фарҳод турар: рангида ранг йўқ, Ботинан бир изтироб ичра.* М. Али, Боқий дунё.

БОТИНИЙ 1 Яширин, ички, сирли. *Унинг кўнглида ботиний бир дард бор.* Ш. Холмирзаев, Қил кўприк. *Бу фавқуллодда ҳадя туфайли Бобурнинг дилида кўзгалган ўша ботиний ҳаяжон ҳануз сўнмаган эди.* Х. Султонов, Бир оқшом эртаги. *Хиёл фурсатдан сўнг Севаргўл ботиний мамнунлик билан дорихонадан чиқди.* «Ёшлик».

2 кўча Юмуқ; кўр. *Сен аслида шаккок, ботиний кўзларинг очилмаган, яхшиликни билмайдиган, бадбахт одам экансан.* К. Яшин, Ҳамза.

БОТИНКА [р. ботинка < фр. botte — этик] Ип тақиб ёки тугмалаб кийиладиган қисқа кўнжли пойафзал. *Оёғида ипсиз, орқаси майишган ботинка.* С. Сиёев. *Баҳодир отаси олиб келган шим, гимнастёрка, ботинкани кийиб, илгитчага ўхшаб кетди.* Ж. Шарипов, Хоразм.

БОТИНМОҚ Бирор ишга юрак ютиб киришмоқ, журъат қилмоқ, юраги дов бермоқ. *Ўктам тўй-ҳашам тўғрисида сўз очиб, қизнинг кўнглига қўл солмоқчи бўлди-ю, яна ботинмади.* Ойбек, О. в. шабадалар. *Дераза тагида одамлар тўпланган, улар мўралашар, лекин ичкарига киришга ҳеч ким ботинмасди.* С. Зуннунова, Олов. *Подшонинг аскарлари ботиниб келмас, Тирик қоламиз, деб кўнглига олмас.* «Маликаи айёр».

БОТИНҚИ с. т. Ичига ботган, ботиқ. *Ботинқи кўзеу. Ботинқи линза.*

БОТИР [мўғ. баатар — кўрқмас, жасур, баҳодир] **1** Хавф-хатардан, қийинчиликдан кўрқмайдиган, кўрқмас, довюрақ, жасур. *Кўз — кўрқоқ, қўл — ботир.* Мақол. *Мерган овда билинар, ботир ёвда билинар.* Мақол. ■ *Муса умрида бойга бунчалик тик, ботир боқмаган.* Н. Фозилов, Дийдор. *Кўрқоқ бўлмай ботир бўлинг, бекларим, Ботир одам ҳар офатдан қолади.* «Нурали».

Оғзи (ёки тили) ботир Ҳеч кимни ва ҳеч нарсани андиша қилмай ва кўрқмай гапираверадиган. *Оғзи ботир одам.* ■ *Оғзи ботир одамлар йўқ дейсизми? Эл оғзига элак тутиб бўлмайди.* «Ўзбекистон кўриқлари». Унинг [Тожининг] жуда оғзи ботир: гап келганда, ҳеч кимни аямасди. Мирмуҳсин, Меъмор.

2 Ботир (эркаклар исми).

БОТИРИЛМОҚ Ботирмоқ фл. мажҳ. н. Муллажон амаки қайноқ сувга ботирилган сочиқни юзига бир зум босиб турди. Э. Раимов, Ажаб қишлоқ. *Содиқ кесма ёнига келиб энгашиди. Энгашиши ҳамон қўл ҳиқилдоққа тўғри келган эди ва ханжар қорнига ботирилган эди.* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

БОТИРЛАНМОҚ Ботирлик қилмоқ, ботирлик кўрсатмоқ, журъат қилмоқ. *Ҳар бир мўйи ёвга қадалган тикан, Арслон каби ботирланар бус-бутун.* Ф. Гулом.

БОТИРЛАРЧА рвш. Ботир, жасур кишиларга ўхшаб, ўшаларга хос йўсинда. *Ботирларча иш тутмоқ.* ■ *Рустамбекнинг ҳавасида ботирларча қадам олганимни ғира-шира сездим.* Ҳамза, Танланган асарлар.

БОТИРЛАШМОҚ Тобора жасур, довжорак бўлиб бормоқ, ботирлиги ошмоқ.

БОТИРЛИК 1 Жасурлик, довжоракликка хос ҳолат, хусусият. *Сўз ботирлиги – тилда, Эл ботирлиги – беда.* Мақол. ■ *Тўрақулнинг ботирлиги Раҳматуллага ҳам куч бағишлади.* А. Кўчимов, Ҳалқа. *Муҳаббат ҳозир Гавҳарга ботирлик талаб қиладиган бир томони билан кўринар, у бошқа вақтларда қилолмайдиган ишларни қилишга интиларди.* П. Қодиоров, Уч илди.

2 Ботирларга, довжорак кишиларга хос иш, мардонвор хатти-ҳаракат; жасорат. *Ботирлик қилмоқ. Ботирлик кўрсатмоқ.* ■ *Аъзам Юсупович тунги жангларда жуда моҳирлик, ботирлик кўрсатарди.* Т. Рустамов, Мангу жасорат.

БОТИРМОҚ Ботмоқ 1-3, 5 фл. орт. н. Гулнор челақни лойқароқ сувга ботирди ва ариқ бўйига олиб қўйди. Ойбек, Танланган асарлар. *Ювош бир бурда нонни олдин чойга, кейин шакарга ботирди.* Э. Раимов, Ажаб қишлоқ. *Рўзимат кетмонни зўғатасигача ботириб урди-ю, Сидиқжонга қаради.* А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари. *Пайғомов пиёладаги коньякни қолдирмай симирди, кўкпиезни қатиққа ботириб, чайнади.* С. Нуров, Майсаларни аёз урмайди. *Чўли бобо катта қозиқ*

учларини ерга ботириб, қўлини фотиҳага очди. Мирмуҳсин, Меъмор. **Чиройига (ёки хуснига) нон ботириб ермидим** Чиройидан нима фойда; фақат чиройига учаманми? *Чиройига нон ботириб еб бўлмас.* Мақол. ■ *Хуснига нон ботириб ермидим, демоқчисанда?* О. Ёқубов, Учрашув. **Қонга ботирмоқ** Қонга беламоқ; қирғин қилмоқ. *Гитлерчи каллакесарлар панжаларини оқ соқол оталарнинг, оқ сочли оналарнинг, бахтли болаларнинг.. қонларига ботириб, илгариламоқда.* Ойбек, Куёш қораймас. **Қўлни қонга ботирмоқ** Қотиллик қилмоқ, ўлдирмоқ. [Ўрмат:] *..Нима иш қилдим? Гуноҳми? Савобми? Соқолим оқарганда, қўлимни қонга ботирдим.* Ойбек, Танланган асарлар.

БОТИҚ 1 сфт. Ичига ботган, ботинқи. *Ботиқ оптик ишиша. Ботиқ кўзгу.* ■ *Мавлоно Биноийнинг ботиқ кўзларида киноя, наъша ёниб кетди.* Ойбек, Навоий. *Йигитнинг ияги олдинга туртиб чиққан, кўзи чуқур, пешонаси ботиқ эди.* Ш. Холмирзаев, Бодом қишда гуллади. *Унинг кўркам, нурли юзида, катта-катта ботиқ кўзларида куйинганликка монанд ифода қалқиди.* «Ёшлик». *Темирчи совутнинг кўкрак қисмини ичдан ботиқ, сиртдан қабариқ қилиб ясайди.* М. М. Дўст, Галатепага қайтиш.

2 от. геог. Куруқликда ер юзасининг, шунингдек, океан ва денгизлар тубининг атрофга нисбатан анча пастга ботган жойлари. *Кучли шамолда ер сатҳи ўзгаради, ботиқлар ва турли хил рельеф шакллари пайдо бўлади.* «Фан ва турмуш».

БОТМА-БОТ айн. **бот-бот.** *Хаёли қочади ботма-бот жувонмарг Тўхтамининг ҳолига.* Т. Тўла, Асарлар. *Қудратнинг ярасини тезроқ тузатмоқчи бўлиб, медресага ботма-бот кириб-чиқиб тургани, Назокат билан самимий суҳбатга берилиши.. Холдорнинг назаридан четда қолмаган.* Ж. Абдуллахонов, Йўл.

БОТМОН [ф. باتمان < а. من – 898,5 г га тенг оғирлик ўлчови] тар. 1 Ўрта Осиёнинг, шунингдек, Ўзбекистоннинг турли ерларида турли мезонга, салмоққа эга бўлган (икки пуддан ўн бир пудгача) оғирлик ўлчов бирлиги. *Чумчуқ семиргани билан ботмон бўлмас.* Мақол. *Бедананинг ҳам ўзига яраша ботмони бор.* Мақол. ■ *Етмиш ботмон тошни кўтариб отди.* «Интизор». *Худо сенга бир ботмон куч берган-у, бир мисқол ақлни аяган!* Ойбек, Куёш қораймас.

2 Тахминан бир гектарга тенг сатх ўлчов бирлиги. *Мавлон аканинг мерос маҳрига тушган икки ботмон ери бор.* Ҳ. Фулом, Машғал. *Шу ўттиз чақиримли ариқ қазилиб битганда, Наманган ва Андижон туманларидан икки минг ботмонгача ер суғорилар эди.* А. Қодирий, Мехробдан чаён. *Раисни касал деб ўйлаб, ҳамманг қутуриб кетдинг. Кўш хўкиз овора-ю, бир ботмон ер ҳайдамайсан.* М.М.Дўст, Лолазор.

БОТМОН-БОТМОН Қанча-қанча ботмон, неча-неча ботмон. *Асқархўжага қарашли ботмон-ботмон ерлардан кўп қисмини қароллар аллақачон бўлишиб олишган эди.* Файратий, Ёшлигимсиз. *Ботмон-ботмон сувли ерлар кўз илғамас, Бизнинг кучдан яшнадилар, бас, энди бас!* Ҳ. Фулом.

БОТМОН-ДАҲСАР [ботмон + ф. ده سير — тахм. 750 г келадиган оғирлик ўлчови] Жуда катта; жуда оғир, жуда кўп. *Богни боқсанг, бог бўлар, ботмон-даҳсар ёғ бўлар.* Мақол. ■ *У [Яҳё] оғир-оғир қадам босар, гўё оёғига ботмон-даҳсар тош осилган эди.* «Ёшлик».

БОТМОНЛАМОҚ Ботмон билан ўлчамоқ, ботмонлаб сараламоқ. *Ботмонлаб совурмоқ.* ■ *Ўрда дарвозасининг саҳни ботмонлаб ҳисобланган мевазор бўлиб, бунда олма, ўрик, нок ва тут ёғочлари хийлагина бор эди.* А. Қодирий, Ўтган кунлар. *Аканг-ку мисқоллаб топган обрўйимни ботмонлаб совуриб юборибди.* Шухрат, Жаннат қидирганлар. *Хавотир олма, болам, худо халлоқ. У бандасига дардни ботмонлаб бериб, мисқоллаб олар экан.* К. Яшин, Ҳамза.

БОТМОНЛИК Ботмон ўлчовидаги оғирликка ёки майдонга тенг бўлган. *Ошхонанинг бир чеккасида ерга қазилган кенг бир ўчоққа ярим ботмонлик бир қозон қурилиб, сув иситилмоқда эди.* С. Айний, Қуллар. *Қани энди, унда Рустам қуввати бўлса-ю, тўқсон ботмонлик гурзи билан золимнинг бошига тушириб, миҳ қилиб қоқиб юборса.* Мирмуҳсин, Тунги чақмоқлар.

БОТМОҚ 1 Суюқлик, сочилувчан жисм ва ш. к. ичига ёриб кирмоқ, чўммоқ. *Сувга томган ёғ ботмас.* Мақол. ■ [Шокир ота] *Олдиди ётган керакли асбобларни тез топа олмас, кувани қидирган қўли ширач косага ботар эди.* Ойбек, Танланган асарлар. *Кечаги чоршанба бозор бир сигир олдим денг, егани куруқ хашаг-у, сутига қошиқ ботмайди — шундоққина қаймоқ.* «Аския».

2 Беланмоқ, кўмилмоқ; қопланмоқ. *Терга ботмоқ. Қонга ботмоқ.* ■ *Юсуфбек шундай қараса, Амирбек ўзидан кетиб қоляпти, ҳамма ери билчилаб, қонга ботиб келяпти.* «Юсуф ва Аҳмад». *Замбаракнинг ўқи тегди сонима, Оқ кўйлагим ботди қизил қонима.* «Кўшиқлар». *Отлар оппоқ кўпикка ботган, ҳар жунидан тер кетган.* «Юсуф ва Аҳмад». *Мадаминнинг йўғон, семиз қора бармоқлари ёққа ботган гуручлар орасида ўрмалай бошлади.* П. Турсун, Ўқитувчи. *У [Рукниддин] терга ботиб, сув бўлиб кетган эди.* Мирмуҳсин, Темур Малик.

3 Гарқ бўлмоқ, чўкмоқ. *Душман кемаси сувга ботди. Таваккалчининг кемаси ботмас.* Мақол.

4 Босиб, эзиб ёки ёриб ичига кирмоқ; кўмилмоқ; суқилмоқ, санчилмоқ. *Баданига ачиқ қамчи ботибди.* «Юсуф ва Аҳмад». *Этак ярим бўлар-бўлмас, боғичи бўйинни кесиб юборгудай ботади.* С. Нуров, Нарвон. *Билагузук билагима ботади, Уста йигит рўмолдан тортади.* «Кўшиқлар». *Уларнинг ўлими бу хоин чолнинг Кўксига ханжардек абадий ботди.* Х. Даврон, Қақнус. *Қилич, найза синдида, Икковига ботмайди.* «Нурали».

5 Тиқилиб ёки кўмилиб, юролмай қолмоқ, зўрга юрмоқ. *Этиги тўпигигача лойга ботиб кетди.* «Ёшлик». *Баъзан Бектемир тиззагача лойга ботади.* Калавланади, йиқилади. *Ойбек, Куёш қораймас. Олдинда бархан тепа пайдо бўлиб, машина ундан ўта олмай, гариллай-гариллай кўмга ботиб қолди.* М. Мансуров, Ёмби. *Тиззасигача тупроққа ботиб, бир ёнбошига қийшайиб қолди.* С. Аҳмад, Уфқ.

Қарзга ботмоқ Катта миқдорда қарз бўлмоқ. *Отамуродни уйлантирганларида қарзга ботди.* «Шарқ юлдузи».

6 Кўчма Бирор рўхий ҳолатга тушмоқ, кўмилмоқ; бирор салбий муҳит, гоё ва ш. к. таъсирига берилиб ёки гирдобига тушиб қолмоқ. *Шербек хаёлга ботиб, узоқ жим қолди, сўнг чуқур уҳ тортди.* С. Анорбоев, Оқсой. *Гулнор бошини эгиб, чуқур сукутга ботди, бир лаҳзада юзини изтироб кўланкаси қоплади.* Ойбек, Танланган асарлар. *Уларга тикилиб гоҳ жиммайди, гоҳ қайғуга ботди.* «Ёшлик». *Гуноҳга ботасизлар! Бор, юз-қўлингни ювиб чиқ, хазон бўлеур.* Ҳамза. *-Дадаси! Гуноҳга ботманг, دادаси! — деди чириллаб.* Ў. Ҳошимов, Икки эшик ораси.

7 кўчма Қаттиқ тегмоқ, оғир туюлмоқ. Бу гап менга анча оғир ботди, лекин чидадим. «Ёшлик». Исфандиёрнинг беандиша мулоҳазаси бош вазирга оғир ботди. С. Сиёев, Аваз. Лодон дединг, сенинг сўзинг менга ботибди, Шундай лодон неча девни ютибди. «Маликаи айёр».

Айил ботмоқ айн. қаттиқ ботмоқ қ. қаттиқ. Бу гаплар Назокатга айил ботди. А. Мухтор, Опа-сингиллар. Айил ботадиган жойи шундаки, ўз айбларини яшириш, одамлар фикрини чалғитиш ниятида софдил кишилар устидан тўхматлар уюштиради. «Муштум».

8 Ичкари томон эзилиб, ботиқ ҳосил бўлмоқ, ичкари кирмоқ. Али тажанг бир томони ичига ботган каскасани.. кўзигача бостириб кийди. Ойбек, Қуёш қораймас. Унинг қизаринқираган кўзлари ич-ичига ботиб кетган эди. С. Зуннунова, Олов.

9 Уфқ орқасига яширинмоқ, яшириниб, кўздан гойиб бўлмоқ (асосан Қуёш, Ой ҳақида). Кун қизариб ботса, қизингни узат, Тонг қизариб отса, томингни тузат. Мақол. Ой ботса ҳам, бой ётмас. Мақол. ■ Мана уззукун бутун борлиқни қиздириб, ўз кучини кўрсатган қуёш уфқни оловлантириб ботмоқда. Газетадан.

10 Сингмоқ, ҳазм бўлмоқ; насиб қилмоқ. Бировни норози қилиб олинган нон менга ботмайди. «Шарқ юлдузи». Айронни қандай ича-йин, Оч юрагимга ботмайди. «Нурали».

БОТУЛИЗМ [лот. botulus — колбаса] Одамларда, шунингдек, айрим сүтэмизувчи ҳайвонларда учрайдиган ўткир юқумли касаллик. Ботулизм микроби фақат анаэроб (ҳавосиз) шароитда ривожланади. «ЎЗМЭ».

БОТҚАЛДОҚЛАР зоол. Ўрдакларнинг гозсимонлар туркуми кенжа оиласига мансуб, орқа бармоқларидаги кенг тери пардалари билан бошқа ўрдаклардан фарқланувчи хили. Ботқалдоқлар яхши учади, сузади ва шўнғийди, сув тагидан ўлжа тутиб ейди. «ЎЗМЭ».

БОТҚОҚ 1 Оёқ босиб бўлмайдиган бўш лой ва шундай лой билан қопланган ер, майдон; ботқоқлик, ботқоқзор. Бақа ботқоғини қумсар. Балиқ — кўлини. Мақол. Эшак юғура қатқоқда, ҳоли маълум ботқоқда. «Қанотли сўзлар». ■ Ариқни ботқоқдан тозалаб турмасанг, келадиган сув ҳам кейинчалик камайиб, охири бутунлай келмай қолиши мумкин. Шукрулло, Сайланма.

2 сфт. Бўш лойли, шундай лой билан қопланган. Ботқоқ ва балчиқ ерларда олиб бориладиган деҳқончиликни биз бир қатор халқларда ҳануз учратамиз. К. Маҳмудов, Қизикарли пазандалик.

3 кўчма Салбий муҳит, гирдоб. Улар мени жиноят ботқоғига итармоқчи бўдилар. Ш. Рашидов, Бўрондан кучли. Баландпарвоз мақтанчоқлик билан осмонга қараб, неча йиллик турғунлик ботқоғидан қандай ўтиб келганимизга ҳайронман. Газетадан. Хизмат бурчи нуқтаи назаридан олиб қаралганда майор ҳақ: жиноятчилик ботқоғидан тортиб чиқариб, одам қаторига қўшиш керак. «Ёшлик».

БОТҚОҚЗОР Ботқоқликдан иборат жой. Ботқоқзорни қуришмоқ. Ботқоқзордан ўтмоқ.

БОТҚОҚЛАНМОҚ Ботқоқликка айланмоқ. Тупроқларни текширишдан асосий мақсад маълум ҳудуддаги тупроқнинг тили ва хилларини аниқлаш.. шўрланиш ва ботқоқланиш жараёнларини ўрганишдир. М. Баҳодиров, Тупроқшуносликдан амалий машгулотлар.

БОТҚОҚЛИ Ботқоқ ерлари кўп бўлган; ботқоқ билан қопланган. Ботқоқли ерлар.

БОТҚОҚЛИК Доимо ва узоқ вақт нам ва захдан балчиқ ва лой ҳолатда ётишлик. Йўллар ботқоқлигидан юриб бўлмайд.

2 Ботқоқ ерлардан иборат бўлган жой; ботқоқзор. Ер юзасининг 21,3 миллион квадрат километрини музликлар, кўллар, ботқоқликлар эгаллаган. «Фан ва турмуш». Белгача совуқ сув ичида, ботқоқликда пуппудлаб лойни жуда юқориликка отиш керак. Ж. Шарипов, Хоразм. Эҳтимол, улар шолиторликда ботқоқлик ва ачима ерлардан фойдаланганлар. К. Маҳмудов, Қизикарли пазандалик.

БОУМИД [бо.. + умид] Умид қилувчи, умидли, умидвор. Боумид бўлмоқ.

Дунёйи боумид айн. умидли дунё қ. умидли 1. -Дунёйи боумид, жигарпорамни бир кўрсам, деб келган эдим, — деди Сурхонбой кўзига ёш олиб. И. Раҳим, Тақдир. Дунёйи боумид, тавзияни ташлаб келган эдик. Ҳамза, Бой ила хизматчи. Мамадалижон, манам, дунёйи боумид, Аҳмадхўжам билан Ҳамза-хўжамга бисот йиғиб, тўй анжомини бутлаб қўйганман. Н. Сафаров, Оловли излар.

БОФАНДА [ф. باندہ — тикувчи, тўқувчи] Тикувчи, тўқувчи. Малумки, бофандалар

олдига кўпинча хотин-қизлар келиб, янги нухса қидириб юришадилар. А. Қодирий, Ўтган кунлар. *Бофанда(лик) хунарингиз бўлса, бизнинг ипларимиз бор.* «Луқмони Ҳаким».

БОХАБАР [бо.. + хабар] Хабар бўлган, хабари бор, хабардор. *Ҳар нарсадан бохабар одам.* ■ *Дудуқ худонинг берган кунни подани барвақт Тешиктена атрофидаги пастқамликларга ёр, шу билан бирга, чолнинг аҳволдан бохабар бўлиб турар эди.* «Ёшлик». *Эшикдан бохабар бўлиб туринг.* Ҳамза, Майсаранинг иши. *-Нима гап, тинчликми ўзи? – дейди у ҳамма гандан бохабардек.* «Ёшлик».

БОЦМАН [голл. bootsman < boot – қайиқ, кема + man – одам] Денгиз флотига (кемаларда) ҳамма хўжалик ишлари, тартиб ва тозалик учун масъул шахс ва шундай шахснинг ҳарбий унвони.

БОЧКА [р. бочка – қавариқ шаклли идиш | Ёғоч ёки металлдан ишланган цилиндрик идиш. Ёғоч бочка. Темир бочка. ■ *Сидиқжон бочкани ўчоқ бошига туширгач, қайтиб ишга борди.* «Шарқ юлдузи». Ёнилги тўла бочкалар, тракторларнинг эҳтиёт қисмлари кўчма қум тагидан чиқарилди. Ш. Рашидов, Бўрондан кучли.

БОЧКАСИМОН Бочкага ўхшаш, бочка шаклидаги. *Сўриб олинган пахта машинадаги бочкасимон бункерга келиб тушяпти.* Газетадан.

БОШ 1 Тананинг бўйиндан юқориги, олдинги (одамда, ҳайвонларда) қисми; калла. *Бош косаси (анат.). Бош мия. Бош кийимлар магазини. Дўст бошга боқар, Душман – оёққа.* Мақол. ■ *Ўзбек ойим боши билан келинига ризолик билдириб, «баракалла!» деб қўйди.* А. Қодирий, Ўтган кунлар. *-Баданим ўт бўлиб ёнди, бошим оғриб, кўзларим тинди, – деди Ҳожи хола.* М. Исмоилий, Фарғона т. о. *У шошиб, от бошини чап тарафга бурди.* С. Аҳмад, Уфқ.

Бошга тушган (ёки келган) Ҳаётда учраган, дуч келган; пешонасига ёзилган. *Бошга тушганни кўз кўрар.* Мақол. ■ *Ўзбек ойим ҳам бошига тушган бу кулфатни кўришга мажбур эди.* А. Қодирий, Ўтган кунлар. *Уф.. Мухаббат нима эканини бошингга тушганда биласан!* А. Қаҳҳор, Асарлар. *Бошимизга тушган неки кулфат бўлса, фалокат, бадбахтлик, зулм, хорлик бўлса, бари шундан – нафсимиздан.* С. Сиёев, Ёруғлик. **Бошда бор** Тақдирда, қисматда бор; пешонага ёзилган.

Гулсумбибининг ёнига Хонимбиби қўшилишиди: -Кўп ўйлашманг, ўртоқлар! Бари бир, бу гап ҳаммамизнинг бошимизда бор. А. Қодирий, Ўтган кунлар. *-Тақдири азал, ўғлим, хафа бўлма, ҳамманинг бошида бор гап, – деб юпатди.* С. Кароматов, Олтин қум. **Бошдан кечир(ил)ган (ёки ўтган)** Ҳаётда, тақдирда кўрилган, юз берган, кечир(ил)ган. *Табиб табиб эмас, бошидан ўтган – табиб.* Матал. ■ *Сайид Жалолхон бутун бошдан кечирганларини инқиллай-инқиллай ҳикоя қилиб берди.* А. Қаҳҳор, Кўр кўзнинг очилиши. *Бекмуродов бошидан ўтган воқеаларни ўзи айтиб берган эди.* С. Аҳмад, Юлдуз. *Кизи ҳаёт ўлида бошдан кечирган воқеалар орасида бахтли деб ўйлаган замонларини ёдлашдан ҳар чоқ завқланади.* Ойбек, Танланган асарлар. **Бошига ёғилган айн. бошга тушган.** *Ногаҳоний бошига ёғилган фалокатни ўзинг даф қилгин.* Х. Тўхтабоев, Ширин қовунлар мамлакати. **Бошига солмоқ** Оғир қийинчиликка, азобга дучор қилмоқ. *Жоним, ман мунча бахти қора яратилган эканманки, худо шўрлик бошимга шунча кулфатларни солди.* Ойбек, Танланган асарлар. *..бундан кейин кўрган азобимни худо ҳеч банданинг бошига солмасин.* Ойбек, Танланган асарлар. **Бошим кал, кўнглим нозик қ. кўнгли 1.**

2 кўчма Ақл-хуш, мия. *Бош билан иш қилмоқ. Тоғнинг кўрки тош билан, одамнинг кўрки бош билан.* Мақол. ■ *Агрономга ўз боши билан иш қилишга рухсат бериш керак.* С. Нуоров, Нарвон. *Қоратой Йўлчининг елкасини дўстона қоқиб деди: -Роса бошинг бор, иним Йўлчи, олтин бошинг бор. Гапларинг – бари ҳақ.* Ойбек, Танланган асарлар.

Бош оғритмоқ (ёки қотирмоқ) 1) қаттиқ ўйламоқ, фикр юритмоқ; ташвиш қилмоқ. *Ҳаётни мукамал қиламан, деб сиздан олдин ҳам не-не одамлар бош қотирган.* С. Сиёев, Ёруғлик. *Ҳосил Ёқубов нозикроқ бир нарса устида бош қотириб ўтирган экан.. «Муштум».* *Ҳар нарсага ақлингиз етади.. Лоақал бу бахтсиз синглингиз учун биргина бош оғритсангиз-чи.* А. Қодирий, Ўтган кунлар; 2) мияни ачитмоқ, гаранг қилмоқ. *Агар бошни оғритмоқчи бўлсангиз – катта кўча; тўрт томонингиз қибла.* Ҳ. Фулом, Машғал. *Нима учун бошимни оғритганингизга тушуна олмадим, ўртоқ раис.* Ш. Рашидов, Бўрондан кучли. *Сўз билан деҳқоннинг бошини қотириб,*

ниҳоят, тўрт ярим сўмга кўнишга мажбур қилди. Ойбек, Танланган асарлар. **Бошига келмоқ** Миясига, эсига келмоқ. *Шу савол бошига келганда, кўзига тўсатдан Канизак кўруниб, Сидиқжоннинг юраги уйнаб кетди.* А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари.

3 Бошлиқ, раҳбар. *Яхши йигит — давранинг боши.* Мақол. *Яхши хотин эрни элга бош қилур, Ёмон хотин эрини гадо қилур.* Мақол. *Ёмонга бош бўлгунча, яхшига йўлдош бўл!* Мақол. ■ *Қирқ йигитга бош бўладиган хотин эди.* А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари. *Синглиннинг тўйига сен бош бўласан, сенинг тўйингга Робия бош бўлади.* Ў. Ҳошимов, Икки эшик ораси.

4 сфт. Лавозим, мансаб жиҳатдан катта, юқори турувчи. *Бош врач. Бош агроном.* ■ *Рустам Сурхондарё вилоятидаги колхозда бош агроном бўлиб ишлаётибди.* «Муштум». *Директорнинг бу гапи бош инженерга қаймоқдай ёқиб кетди.* «Муштум». *Унинг отаси бош чўпон, ўзи эса чўпон ёрдамчиси бўлиб ишлай бошлади.* Газетадан. *Бундан сўнг ҳам бош мирзолигингизни эмас, мирза Анварлигингизни эҳтиром қиламиз.* А. Қодирий, Мехроблан қаён.

5 Улкан, катта, асосий. *Озгина юргач, «Боғизоғон»нинг бош арки олдидан чиқдилар.* Ойбек, Навоий. *Мана Хоразмнинг жанубий бош дарвозаси.* И. Жабборов, Кўҳна харобалар сири. *Бош соврин таъсис этилди.* Газетадан.

Бош ҳарф тлш. Катта ҳарф. *Ёзувда ҳар бир гап бош ҳарф билан бошланади.* «Ўзбек тили дарслиги». *Кимнинг номига хат ёки бошқа нарса келса, почталъон адресат номи-нинг бош ҳарфида ёзилган яшикка қўйиб, юбориладиган хат бўлса, олиб кетар эди.* А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари.

6 сфт. Энг муҳим, асосий, етакчи. *Бош масала. Бош сабаб. Пахта — бош вазифа.* ■ *Кейинчалик мактаб саҳнасида ўйналандиган спектаклларда ҳамшиша бош ролларни ижро этадиган бўлди.* С. Кароматов, Ҳижрон. *«Хузурингизга келишимнинг бош сабаби шундадир!» — деди Ҳасанали.* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

Бош гап тлш. Мустақил, асосий гап. *Ўзича мустақил, бошқа гапга эргашмаган гап бош гап деб аталади.* «Ўзбек тили дарслиги». **Бош мақола** Газета ва журналларда таҳририят томонидан бериладиган, долзарб масалага

бағишланган мақола. *Бош мақолада.. илғор колхозчиларнинг иш тажрибалари умумлаштирилган эди.* А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари. **Бош тўғон** Гидротехник иншоотнинг энг юқори томонидаги асосий тўғон. *1940 йилнинг май ойида бош тўғон битди.* «Ўзбекистон кўриқлари».

7 сфт. Энг олдинги, биринчи. *Бош бола. Бош келин.* ■ *Қутидор бўлса, кўз очиб кўрган қудамиз, хотининг бўлса, бош келинимиз.* А. Қодирий, Ўтган кунлар. *Ёши улғайганда уйланганидан, бош боласи мен эдим.* Ойбек, Танланган асарлар.

Бош бармоқ айн. бошмалдоқ. *Сал нарида қаердандир Шукруллони бош бармоғи билан имлаб чақирарди.* «Ёшлик». *Эшагини тепганда, чап оёғининг бош бармоғи чиқиб кетган экан.* О. Ёқубов, Эр бошига иш тушса. **Бош хотин** 1) энг олдинги хотин; 2) этн. энг катта хотин. *Нажмиддинбойнинг бош хотинидан Абдуллабой, кичик хотинидан Фазлиддин туғилган.* Ойбек, Танланган асарлар. *Қилич халифанинг бош хотини Қумрибиби жуда ташвишга тушган эди.* С. Айний, Қуллар. *Ул кишига куёвга чиқсанг, сен бош хотин, барча хотинлари сенинг чўринг бўладилар.* М. Осим, Карвон йўлларида.

8 кўчма с.т. Одам, киши. *Бир бошга бир ўлим.* Мақол. ■ *Бир бошга юзта хўжайин бор.* С. Нуоров, Нарвон. *Бу бош дунёга келиб нималарни кўрмади-а!* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

Жон бошига Ҳар бир одамга, ҳар қайси кишига. *Бизнинг ферма мудиримиз жон бошига сут истеъмол қилишда Америкадан аллақачон ўтиб кетган.* «Муштум». **Сўққа бош** (тўғриси **сўққабош**) Якка ўзи, бир ўзи. *Ҳидоят қори, сўққабош бўлгани сабабли онасини ишга чиқарарди.* Мирмуҳсин, Михлар ва пўпанаклар.

9 (саноқ сонлар билан) Чорва ҳисобида ҳар бир адад жонивор. *Ўн бош от. Икки бош қўй. Ҳар бош сигирдан икки ярим минг литрдан сут соғиб олинди.* ■ *Колхоз чорвасига бир юз ўн тўққиз бош мол қўшилди.* А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари.

10 Тик нарсаларнинг тепа қисми, учи, чўққиси. *Шамол бўлмаса, дарахтнинг боши қимирламайди.* Мақол. *Тоқатлига тоғлар эгар бошини, тоқатсизнинг бировлар ер ошини.* Мақол. ■ *Қуёш тик кўтарилиб.. иссиқдан майсаларнинг боши эгилди.* Шухрат,

Шинелли йиллар. Гул очилгай қояларнинг бошида, Лолалар бор булоқларнинг тошида. Ҳ. Олимжон.

11 Бирор маросим, тадбир, воқеа-ҳодисанинг рўй бериш, амалга ошиш жараёнидаги дастлабки босқич. Юсуфбек ҳожининг ўзи иш бошида туриб, Ойбодоққа ташқари ҳовлини тозалатарди. А. Қодирий, Ўтган кунлар. Юринг, холажон, қизни ўзим топанман, тўйнинг бошида ўзим бўламан, ёр-ёрни ҳам ўзим айтаман. О. Ёқубов, Пьесалар. Билдимки, бу иғволарнинг бошида ўзи бошқош. К. Яшин, Ҳамза.

12 Ён, олд, томон. Саидмурод ака хашакчилар бошига борганда, улар тушликка чиқишган экан. Н. Қобул, Беморлар. Тез-тез бошимга бориб тур. С. Аҳмад, Юлдуз.

13 Ўрин, каравот ва ш. к. нинг бош қўйилдиган юқори томони; шундай ўринда ётган кишининг белдан юқори томонидаги жой. ..сўри устига ёзилган ўриннинг бош томонидаги учи тепага чўнқайтириб қўйилган ёстиқлар.. озода ҳаётдан хабар берарди. Шухрат, Шинелли йиллар. ..ўрнидан дик этиб туриб, каравот бошига ташлаб қўйилган шимнинг камарини суғуриб олди. М.М.Дўст, Лолазор. Асқар ота бориб, сағананинг бош томонига чўкка тушди ва баланд овоз билан қуръон ўқиди. А. Қаҳҳор, Асарлар. Ҳожи Қумушнинг бошига келиб ўтирди. А. Қодирий, Ўтган кунлар. -Бир вақт хушимга келсам, отам бошимда ийғал утирибди, - деди Ҳожи хола. М. Исмоилий, Фарғона т.о.

14 Баъзи отлар билан бирикиб, шу от орқали ифодаланган нарсанинг ўзини ёки у ўрнашган жойни, ён-атрофини билдиради. Нигор ойим ўчоқ бошида овқат пишириш билан машғул эди. А. Қодирий, Меҳробдан чаён. Мулланавруз хирмон бошида қолди. С. Айний, Қуллар. Отам машбалани тутиб, охур бошига бордилар. Ш. Холмирзаев, Оғир тош кўча. Ҳайдар ота шу баҳона билан ўқбу ёқни ҳам кўрай деб, айланишроқ бўлса ҳам, бозор бошидан юрди. А. Қаҳҳор, Асарлар.

15 Чўзиқ, давомли, бўйли нарсалар, жой, майдонларнинг бошланиш жойи ёки охири, этаги; шундай нарсаларнинг икки ўчидан, чеккасидан, томонидан бири. Дарё бошланган жой дарё боши дейилади. «География». Ёрмат Йўлчини судраб, кучанинг бошига, арвалар тўхтаган жойга югурди. Ойбек, Танланган асарлар. Хиёбоннинг бу

бошида нақидор, ҳаворанг баланд айвоннинг бир чеккаси кўриниб турарди. А. Қаҳҳор, Асарлар. Аваз дала бошида, омонат бир чайла соясида соч олиб турарди. С. Сиёев, Аваз. Хонанинг у бошидан бу бошига юрди. Шухрат, Шинелли йиллар.

Боши берк кўча 1) бир томондан кириб, иккинчи томондан чиқиб кетиб бўлмайдиган кўча. Извош боши берк кўчада тўхтади. Ойбек, Танланган асарлар. Бу боши берк кўчада у узоқ қамалиб қолмайди. А. Қодирий, Ўтган кунлар; 2) кўчма мушкул, қийин аҳвол, чорасизлик, иложсизлик. Отабек боши берк кўчада қолгандек бўлди, жавобига қийналди. А. Қодирий, Ўтган кунлар. Ахир ҳали биз боши берк кўчага кириб қолганимиз йўқку. Улар билан олишиб кўрамыз. С. Аҳмад, Уфқ. **Боши-кети йўқ (ёки кўринмаслик)** Бошланиши ва охири номаълум, чексиз, тугамас. Траншея қирғоғи бўйлаб ялтироқ йўгон қувур чўзилиб кетган, боши-кети кўринмайди. Ҳ. Назир, Ўтлар туташганда. ..боши-кети йўқ меҳнат давом этмоқда. П. Турсун, Ўқитувчи.

16 Воқеа, ҳодисанинг, бирор муддат ёки фаслнинг, асар, матн ва ш. к. нинг бошланиш жойи, пайти, аввали, муқаддимаси. Ҳикоянинг боши. Йилнинг боши. Ишимнинг боши йўқ, Ошимнинг моши йўқ. Мақол. Тўйнинг боши – бошлангунча. Мақол. ■ Қиз сўзининг бошини эшитиб илжайди, охирини эшитиб, қўрқувдан бўзарди. П. Турсун, Ўқитувчи. Мамлакат урушининг бошидаёқ отадан айрилиб, она кўлида қолди. Ў. Умарбеков, Сирли соҳил. Тўти бу хатнинг бошини эшитибок, ўзини ерга кўтариб урган эди. С. Зуннунова, Олов. -Мен, бўлмаса, гапни бошидан бошлай, - деди Абдурашул. П. Турсун, Ўқитувчи. Сентябрь бошларида полк ғарбга томон йўл олди. Ойбек, Танланган асарлар. Ҳомиднинг совчиси бошқа совчиларнинг муқаддимаси, ёз бошида келадиган қалдирғочларнинг йўлбошчиси эди. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

Аввал боши Аввало, даставвал. Бу гапни аввал бошда ўзи ковлаб қўйганлиги учун жим туришига мажбур эди. К. Яшин, Ҳамза. Бу саволга аввал боши Бўтабой акам жавоб беришлари керак: А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари. Аввал боши ўзимизнинг колхозчиларга тушунтириш керак. А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари. **Бир бошдан** 1) бошидан, бошланиш жойидан, тартиби билан, бафуржа.

Мен ҳадеб савол бераверганимдан кейин ин-женер ҳамма воқеани бир бошдан гапириб берди. Ҳ. Назир, Чўл ҳавоси. У ўз бошидан кечирган кулфатлар қанчалик оғир бўлса ҳам, бу жонажон дўстларига бир бошдан сўзлаб беришга тайёр эди. П. Турсун, Ўқитувчи; 2) бир чеккадан, тартиби билан. *Проводник кўзойнагини бурун четига тушириб олиб, бир бошдан билетларни текширишга киришди.* 3. Фатхуллин. *Ойимхон унга [Гулсумга]: -Майли, қийналиб ўтирма, сенга бир бошдан ҳамма ҳарфларни ўргатиб қўя қолай, — дебди.* П. Турсун, Ўқитувчи. **Хат (ёки сатр) боши айн. абзац.** *Хат бошидан такрор ўқимоқ. Қайта бошдан* Қайтадан, янгидан.

17 Воқеа, ҳодиса ва ш. к. нинг бошланиши учун баҳона бўлган нарса, дастлабки сабаб. *Кўшимнинг оши — жанжалнинг боши.* Мақол. ■ *Кумринисо Собирахонга кўз қисиб: -Ўйин-кулгимизнинг боши Баҳрихоннинг тўйи бўлади, — деди.* А. Қаҳҳор, Хотинлар. *Бахтни бировларнинг оstonасидан қидиришининг ўзи бахтсизликнинг боши!* А. Қаҳҳор, Оғрик тишлар.

18 Баъзи ўсимликларнинг қалла ёки чочоқ шаклидаги ҳосили, меваси. *Бир бош узум. Бир бош карам. Топган гул келтирар, топмаган — бир бош пиёз.* Мақол. ■ *Пештахта олдига бориб, саватдаги узумдан бир бош танлади—да, тарози палласига қўйди.* К. Яшин, Ҳамза. *Қаёқдан ҳам бир бош кўкнор топиб ичирдик, оғзига жийданинг сувини томизиб кўрдик.* С. Сиёев, Ёруғлик.

19 (саноқ сонлар боши) Карра, ҳисоб. *Беш бош қилиб олмоқ. Ўн бош қилиб тўламоқ.*

20 3-ш. эгалик ва ж. к., ў.-п.к., ч.к. аффикслари билан кўмакчи вазифасида қўлланади (қ. **бошига, бошида, бошидан**).

Аёл (ёки хотин) боши билан Хотин киши бўлгани ҳолда, аёл, ожиза бўла туриб. *Энди хотин боши билан Марғилонга мурожаат қилсинми?* А. Қодирий, Ўтган кунлар. *Аёл боши билан мистовоқдек кетмонда ишлаганда, биз юраимизми кафтдек кетмон тутиб.* Т. Ашуров, Оқ от. **Бева (ёлғиз) боши билан** Эрсиз (хотинсиз) ҳолатда қийналиб, ёлғизлик билан, ёлғиз ўзи. *Наинки битта шу қизи деб умрини ўтказса, кўзимнинг оқу қораси деб авайласа, бева боши билан шунчалик ўстирса—ю, у юзга тик қараса?* Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол. *Сени севмасам, ярим кечада, қоронғи кўчада ёлғиз*

бошим билан орқангдан югуриб юрармидим?! С. Айний, Қуллар. **Бир ёстиққа бош қўймоқ қ. ёстиқ.** *Зайнаб ҳам умид билан бир ёстиққа бош қўйган.* А. Қодирий, Ўтган кунлар. **Бир ёқадан бош чиқармоқ** Бир жон, бир тан бўлиб, ҳамжиҳатлик, якдиллик билан. *Кўпчилик бир ёқадан бош чиқариб ҳаракат қилса, унинг кучи океан тўлқинидан ҳам зўр бўлади.* С. Маҳкамов, Шогирд. *Эндиги гап ўзларингда қолди. Бир ёқадан бош чиқаринглар.* С. Аҳмад, Уфқ. **Бирор ишнинг бошини ушламоқ (ёки тутмоқ)** Бирор ишни, хунарни пухта эгаллаб, шу ишда муқим бўлмоқ ёки умуман ишламоқ; бекор юрмаслик. *Бундоқ далаларга чиқиб, бирор фойдалироқ ишнинг бошини тутсангиз бўлмайдими?* С. Нуров, Карвон. *Вақти-соати келса, ўқиб оларман.. ундан кўра бир ишнинг бошини тутай.* М. Ҳазратқулов, Журъат. **Бош бурмоқ** Ваъдасидан чиқмаслик, бўйсунмаслик. *Мен шу қилган яхшилигингга сендан рухсатсиз бош бурсам, ўттиз пора каломулло урсин!* Ҳамза, Танланган асарлар. **Бошга битган бало қ. битмоқ** III. *Ўртоғингиз бошимга битган бир бало бўлди.* А. Қаҳҳор, Асарлар. **Бошга қўймоқ айн. бошига кўтармоқ** I. **Бошга кўндирмоқ** Киймоқ. *Курткани елкамга ташладим, дўнгалак «грузинча» шапкани бошга кўндирдим.* С. Сиёев, Ёруғлик. **Боши билан** 1) бутун вужуди билан, астойдил. *Олимжон кўндан кутилган ишга боши билан кўмилиб кетган эди.* Ш. Рашидов, Бўрондан кучли; 2) жони, ҳаёти билан. *..агар бундан бир хиёнат чиқмаса, ҳаммадан бурун мен бунга бошим билан жавоб бераман.* С. Айний, Қуллар; 3) боши ёрдамида, бош ҳаракати билан. *Қоратой боши билан «йўқ» деди.* Ойбек, Танланган асарлар. *Ўзбек ойим боши билан келинига ризолик билдириб, «баракалла!» деб қўйди.* А. Қодирий, Ўтган кунлар. **Боши боғлиқ** Унаштириб қўйилган. *Аччиқланма, бек йигит, ўзи уятчан қиз, яна боши боғлиқ.* Ойбек, Навоий. **Боши бузуқ ёки бузуқ бош** Ифвогар, тескаричи, бузуқ фикрли. *Мана сенга, уйингга боши бузуқларни йиғганинг учун!* С. Сиёев, Ёруғлик. *Амир қозига буйруқ юбориб, боши бузуқ оёқяланларни ва эски қулларнинг авлодини тутиб қама, деган.* С. Айний, Қуллар. **Бошига етмоқ** 1) ўлдирмоқ, ҳалок қилмоқ, нобуд қилмоқ. *Отаннинг бошига етган ўшалар.* А. Кўчимов, Ҳалқа. *Ўпкасида қолган осколка ўн*

ийлгача азоб бериб, охири бошига етди. Х. Турсункулов, Хаётим қиссаси; 2) охиригача бориб, етиб тугатмоқ; тугатмоқ. *Ҳозиргача олтмиш туғуннинг бошига етдиниз.* С. Сиёев, Ёруғлик. **Бошига кўтармоқ** 1) жуда иззат-хурмат қилмоқ, хурматини бажо келтирмоқ. *Шарафларга буркаб ота номини, Бошига кўтарди онажонини.* Б. Бойқобилов, Садоқат. *Қани энди бошқа оталардек бўлса, бошимга кўтармасмидим.* С. Аҳмад, Уфқ; 2) ҳаммаёқни бузгудек шовқин солмоқ, жанжал қилмоқ. *..товоқнинг жиндай жойи учган экан. Қайнанам шуни кўриб қолди-ю, бутун ҳовлини бошига кўтарди.* «Муштум». *Шунча эракнинг орасида уялмайсанми ҳовлини бошинга кўтариб бақиргани, шарманда!!!* К. Яшин, Ҳамза; 3) шодликдан, хурсандчиликдан бақирмоқ, шовқин солмоқ. *Тўйиб-тўйиб шўхлик, бебошлик, «жиннилик» қилсанг, водийни бошинга кўтариб қаҳқаҳа урсанг.* Ф. Мусажонов, Ҳиммат. *Қизлар уйни бошларига кўтариб, «ёр-ёр» айтишаётган пайтда, Санобарга яқин келиб, унинг кифтига қўлини қўйди.* К. Яшин, Ҳамза. **Бошига сув қўймоқ** 1) ноўрин сарфламоқ, тугатмоқ, тамомламоқ. *Ҳаш-паш дегунча бригадага берилган 14 минг сўмнинг бошига сув қўйди.* «Муштум». *Сендан нима кўряпман? Қайтанга топган-тутганимнинг ҳам бошига сув қуяяпсан.* Э. Раимов, Ажаб қишлоқ; 2) пачавасини, расвосини чиқармоқ. *-Манави-ку, — бувим мени кўрсатдилар, — ўқшининг ҳам бошига сув қўйди.* Э. Раимов, Ажаб қишлоқ. **Бошига урадимми?** Унга нима кераги бор? Кераги йўқ. *Опоқижон, ундай деманг, бошингизга урасизми ўша бетайин қизларнинг молу дунёсини? Х. Тўхтабоев, Ширин қовунлар мамлақати. Ҳе, иззатини билмаган пасткашлар, икки мингни бошимга урананми?* «Муштум». **Бошига чиқиб (ёки миниб) олмоқ** Бировга ҳукмрон ёки хўжайин бўлмоқ, бўйсунмай қўймоқ. *Бундай йигитнинг эса у бошига миниб олиши турган гап эди.* Ў. Умарбеков, Ёз ёмғири. *Сенларда ўзи инсоф деган нарса борми? Пензионерман деб бошимизга чиқиб оласанлар, шекилли.* С. Аҳмад, Юлдуз. *Чўри қиз бошимизга чиқиб, бизларни оёқ учи билан кўрсатади.* Ойбек, Танланган асарлар. **Бошига ўтқазиб қўймоқ** Ҳаммадан устун қўймоқ, роса эъзозламоқ. *Ёш, чиройли хотинга ёқиш, унинг кўнглини кўтариш учун уни ҳаммамизнинг бошимизга ўтқазиб қўйди.*

Ойбек, Танланган асарлар. **Бошида ёнғоқ (ёки тош) чақмоқ** Доимий равишда хўрламоқ, азобламоқ, жабрламоқ. *Кейин Гулнорга худо беради, у эрка-арзанда хотин бўлиб.. кўнглига нима келса, шуни қилади.. бошимизда ёнғоқ чақади.* Ойбек, Танланган асарлар. *Уч кун ўтмай [кундошим] бошимда тош чақишга бошлади.* Ойбек, Танланган асарлар. **Бошида калтак (ёки таёқ) синмоқ қ. калтак.** *..мудирнинг таёғи кўпроқ унинг бошида сина бошлади.* «Гулдаста». **Бошидан зар қўймоқ қ. зар.** **Бошида қалмоқ** Керакмас, зарурмас; қуриб кетсин маъноларида ишлатилади. *Қараб турунг, тўйига ҳам бормайман, тўйи бошида қолсин.* Т. Алимов, Совға. *Топиб келган матоҳнинг бошингда қолсин.* С. Аҳмад, Юлдуз. **Боши ёстиққа тегмоқ** 1) ётмоқ, ухламоқ; 2) касалланмоқ, бетобланмоқ. **Боши кетмоқ** Ўлдирилмоқ, қурбон бўлмоқ. *..тўғри гапир, бўлмаса бошинг кетади.* У. Исмоилов, Сайланма. *Бошимиз кетсаям, қайтмаймиз бу йўлдан.* О. Ёқубов, Эр бошига иш тушса. **Боши кўкка (ёки осмонга) етмоқ** Ҳаят хурсанд бўлмоқ, жуда ҳам кўнгли кўтарилмоқ. *Масалани шундай ҳал қилиш керак эди. Каримқул акадан эшитиб, бошим кўкка етди.* Ойбек, О. в шабадалар. *Тўсатдан кириб борсам, онам бечоранинг боши кўкка етар..* «Гулдаста». **Бошинг тошдан бўлсин** Умринг узоқ бўлсин, завол кўрма, ўлма. *Ҳа, ишқилиб, боши тошдан бўлсин.* А. Қаҳҳор, Асарлар. *Хайр, ўғлим, қаерда бўлсанг ҳам, омон бўл, бошинг тошдан бўлсин.* «Гулдаста». **Бошини айлантирмоқ қ. айлантирмоқ.** *Ошлали бўла туриб, ёш қизнинг бошини айлантиришга уялмадингизми? Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол.* **Бошини боғламоқ** Унаштириб ёки уйлантириб қўймоқ. *Биз Отабекни Тошкентдан уйлантириб, бошини боғламасақ, кун сайин унинг Марғилон югуришидан қутула олмасмиз.* А. Қодирий, Ўтган кунлар. *-Иккала томоннинг келишувидан сўнг фотиҳа қилиниб, қизнинг боши боғланди.* «Муштум». **Бошини букмоқ** 1) уялтириб, ерга қаратиб қўймоқ. *Секин гапир, секин.. шарманда қилдинг, бошимни ерга букдинг, сен жувонмар!* Ойбек, Танланган асарлар. *-Турунг, қизим, — эликбошининг товуши бирдан мулойимлашади, — ота-онанинг бошини букманг.* Ойбек, Танланган асарлар; 2) бўйсундирмоқ, тиз чўктирмоқ, тобе қилмоқ; тушкунликка туширмоқ. *Уйла, Қора-*

той. Ишқилиб, Йўлчи боламга таянч бўл, ёлғизлатма, йигитнинг кўнгли бузилмасин, боши букилмасин. Ойбек, Танланган асарлар. Қарз кишининг бошини букади. Ойбек, Танланган асарлар. **Бошини емоқ айн. бошига етмоқ.** Хуснинг бошингни ейди.. А. Мухтор, Қорақалпоқ қиссаси. *Ота-онасининг бошини еган шум етим.* П. Турсун, Ўқитувчи. **Бошини иккита қилмоқ (ёки кўшмоқ)** Уйлантириб қўймоқ. -*Биз ҳам орзу-ҳавас кўрмай ўтмасак: кўзимизнинг очиқлигида бошингни иккита қилиб қўйсак деймиз-да, ўғлим, — деди чол.* М. Исмоилий, Фарғона т. о. *Бир амаллаб қишдан чиқсак, Полвонбойнинг бошини ҳам қўшиб қўярмиз.* Ж. Шарипов, Хоразм. **Бошини силамоқ** 1) эркаламоқ, юпатмоқ. *Йўлчи Гулнорнинг бошини силаб, воқеани қисқача айтиб берди.* Ойбек, Танланган асарлар. *Нозим Зухранинг бошини аста силаб, ўз кўз ёшини белбоғи учига артди.* «Гулдаста»; 2) ўз паноҳига олиб ардоқламоқ, боқмоқ, тарбия қилмоқ. *Элга берсанг ошингни, эрлар силар бошингни.* Мақол. ■ *Нодира онаси ўрнида Анварнинг бошини силаб, истиқболи учун қайғурди.* А. Қодирий, Меҳробдан чаён. **Бошини тикмоқ** Ўзини қурбон қилишга тайёр бўлмоқ. *Нега энди.. меҳнаткаш мусулмон учун бошини тиккан.. йигитни жаллод болтасига топширар экан?* К. Яшин, Ҳамза. *..Ҳа, Ҳомид ака, сиз жонни аямасангиз, мен ҳам йўлингизга бошимни тикдим..* А. Қодирий. Ўтган кунлар. **Бошини ҳам қилмоқ** Уятга, номусга қолдириб кетмоқ, бошини (юзини) ерга қаратмоқ. *Эл-юрт олдида бошимни ҳам қилиб кетдинг, орқангдан қувмадим.* С. Аҳмад, Уфқ. *Арзимаган иш деб бошини ҳам қилманг.* С. Аҳмад, Уфқ. **Бошини қовуштирмоқ (ёки бириктирмоқ) қ. қовуштирмоқ. Бошини қотирмоқ (ёки оғритмоқ)** 1) бўлар-бўлмас иш, ҳаракат, гап ва ш. к. билан жонига тегмоқ, безор қилмоқ. *Бемаъни саволларинг билан бошимни қотирма;* 2) узоқ ва жиддий ўйламоқ; ташвиш чекмоқ. *Бу азалий жумбоқ устида не-не алломалар бош қотирмади дейсиз.* «Фан ва турмуш». Буқун ҳам худди шу мақсадда йиғилишиб, декча қайнатиш гамида бош оғритишарди. Ойбек, Навоий. **Боши очиқ (ёки бўш)** 1) паранжи ташлаган, паранжи ёпинмайдиган; очиқ; 2) унаштирилмаган, уйланмаган ёки ажралишган. *Энди у [Мунаввар] боши очиқ қиз бола эмас. Оилали.* С. Анорбоев, Меҳр. -*Бугун*

дан бошинг очиқ. Уч талоқ қўйдим. «Ёшлик». *Ўзбекларнинг яхши қизи бор бўлса, Боши бўшми дейин, аввал сўрайин.* «Алпомиш». **Боши чиқмаслик (ч.к. билан)** Сира қутулмаслик, бўшамаслик; доимо ташвиш, ғалва билан яшамоқ. *Унинг боши касалдан чиқмай қолди.* ■ *Ана шундан бошлаб ташвишдан боши чиқмай қолди.* Ж. Абдуллахонов, Хонадон. *..ҳеч яхшилик қилмай дейман-у, кўнгли бўшлик қилиб қўяман, кейин бошим ғалвадан чиқмайди.* Ў. Умарбеков, Ёз ёмғири. **Боши қоронғи** Баъзи ҳомилалор аёлларда ҳомилдорликнинг дастлабки ойларида бўладиган ҳолат, ахвол (мас. бирор нарсани тусаши ёки унга тоқат қилолмаслик). *Унинг анорга боши қоронғи. Боши қоронғига олам қоронғи.* Мақол. ■ *Вика ҳомилалор, унинг иттифоқо «кокакола»га боши қоронғи бўлиб қолди.* Мирмуҳсин, Ҳикоялар ва қиссалар. **Боши қотмоқ (ёки шишмоқ)** Нима қиларини билмай қолмоқ, гангиб қолмоқ; доимо ўйлаб, бирор хулосага келолмай юрмоқ. *Бу битмайдиган саводдан Элчиевнинг ҳам боши қотиб юрарди.* Э. Аъзамов, Жавоб. *Ёш журналист топшириқни олишга олиб қўйиб, боши қотиб қолди.* «Муштум». *Эшитдим, лекин нима чора? Шу кунда ҳамманинг боши шишган.* Ойбек, Танланган асарлар. **Бош кўтариб юрмоқ** Юзи ёруғ, пок, ҳалол бўлганлиги учун кишилар ўртасида бемалол, хижолат бўлмай, ерга қарамай юрмоқ. *Сиз эсингизни еб қўйибсиз, ўлингизни марғилоликка топшириб қўйиб, яна эл ичида бошингизни кўтариб юрмоқчи бўласизми?* А. Қодирий, Ўтган кунлар. *Қизингизни деб шаҳарда бош кўтариб юролмайдиган бўлдим.* А. Қодирий, Ўтган кунлар. **Бош кўтармоқ** 1) оёққа турмоқ, тузалмоқ. *Бемор касалдан бош кўтарди;* 2) машғул бўлган бирор ишдан тўхтамоқ, узилмоқ. *Профессор Шерзоднинг касаллик варақасидан бош кўтарди-да, негадир жилмайди.* Ў. Ҳошимов, Нур борки, соя бор. *-Яхши, — деди Турсунбой ишидан бош кўтармай.* С. Аҳмад, Уфқ; 3) униб чиқмоқ, кўкармоқ. *Кўклам келиши билан бегона ут бош кўтармасин деб.. ер молаланди, чизелланди.* Ҳ. Нурий, Яшил хирмон. *Қишлоқ ёмғирдан ювилиб, яшнаб кетган эди. Деворлар тағида адашиб бош кўтарган мунис майсалар эртага қор остида қолишдан беҳабар яшнаб турарди.* Ў. Ҳошимов, Қалбингга кулоқ сол; 4) уфқдан кўтарилмоқ,

чиқмоқ (асосан Куёш, Ой ҳақида). *Куёш уфқдан аста бош кўтариб, ўзининг заррин нурларини соча бошлади.* «Ёшлик». Қишлоқ қизларидай лўппи юзли ой Бошини кўтарди, кулди саҳро, сой. Файратий; 5) қарши ҳаракат қилмоқ, исён қилмоқ, кўзғалмоқ. *Тошкент ҳокими бўлган Азизбек Қўқонга қарши бош кўтарган.* А. Қодирий, Ўтган кунлар. *Камбағал бош кўтарса, бой тош кўтаради.* А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари. *Бир вақт келиб, дадамнинг кунни етса, Гулнорнинг чурвақалари бош кўтаради.* Ойбек, Танланган асарлар. **Бош олиб кетмоқ** Ҳамма нарсадан воз кечиб, бошқа жойларга бутунлай кетиб қолмоқ. *Ўз акамга мен сиғинди бўлгунча, Бу ўлкадан бошим олиб кетайин.* «Алпомиш». *Бугун у саройдан мутлақо бош олиб кетди.* С. Сиёев, Ёруғлик. *Меҳри касалхонадан чиққандан кейин, Нисо буви иккала қизи билан номаълум томонга бош олиб кетди.* А. Қаҳҳор, Асарлар. **Бош оққан томонга кетмоқ** Дуч келган томонга, тўғри келган ёққа қараб кетмоқ. *У кўчага чиқди, қаёққа бораётганини билмай, боши оққан томонга юриб кетди.* К. Яшин. *Ҳамза. Бечора иш қидириб, боши оққан томонга борар экан.* Ойбек, Нур қидириб. **Бош оғриғи** Дардисар нарса, ортиқча ташвиш, даҳмаза. *Ростини айтсам, шу замонда гап-сўз қайнаб кетган, лекин бировининг ҳам маъноси йўқ, борида ҳам маза-матра йўқ.* Ҳаммаси бош оғриғи гаплар. Ойбек, Танланган асарлар. *Бўлса бўлар, бўлмаса йўқ-да.* *Бекорга бош оғриғи қилиб, ичингдан ўртаниб юрасанми?* П. Турсун, Ўқитувчи. **Бош суқмоқ** (ёки **тиқмоқ**) 1) оёқ кўймоқ, кирмоқ, етишмоқ. *Кампир знам қиз қидира-қидира тинкаси қуриди, қайси эшикка бош тиқса, сўрашарми: савдогарми, боғи борми, уй-жойи борми?* Ойбек, Танланган асарлар. *Сен ўлгур бу уйга бир марта ҳам бошингни тиқмадинг.* Ойбек, Танланган асарлар. *Хонага Эргаш бош суқади: -Мумкинми?* «Гулдаста». *Шербек кечки пайт оғилхонадан қайтиб келаётиб, идорага бош суқди.* С. Анорбоев, Оқсой; 2) ўрнашмоқ, жойлашмоқ. *У айтган толлар қулабди, бош тиқмоқчи бўлган мактаб-маориф соҳасига тамоман янги одамлар, олов нафасли ёшлар келибди.* А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари; 3) аралашмоқ, қотишмоқ. *Собиржон бировларнинг гапига кириб, шунақанги ишларга бош суқмаса эди.* А. Мухтор, Опа-сингиллар. *Сиз ҳам мени болам десангиз,*

шу бугун менинг ишимга бош суқманг. О. Ёқубов, Пьесалар; 4) бошни тиқиб, кири-тиб қарамоқ, текширмоқ. *Улар эшик тирқишларидан мўралайдилар ва қия очиб, бошларини суқадирлар.* Ойбек, Танланган асарлар. *Тоҳир настқи қаватдаги очиқ эшикларга бош тиқиб қаради.* П. Қодиров, Юлдузли тунлар; 5) кўймоқ, тирамоқ. *Гулнор бошини Йўлчининг кўкрагига суқиб йиғлади.* Ойбек, Танланган асарлар. **Бош тортмоқ** 1) бошоқламоқ, ғунчаламоқ. *Сизни оғзи қон бўри дедим, чунки.. сиз янги очилган гулларни, энди бош тортган лолаларни вақтсиз сўлдирасиз, очилиб битмай ўлдирасиз.* А. Қодирий, Ўтган кунлар; 2) бирор иш, вазифа, бурч ва ш. к. ни бажаришдан юз ўғирмоқ, қочмоқ. *Армани уста қора мрамар лавҳадаги сўзларни ўчириб, қайта ёзшидан кескин бош тортди.* Н. Аминов, Суварак. *Қўйдек ювош мусулмонлар бугун мардикорга боришдан бош тортмоқдалар.* Н. Сафаров, Танланган асарлар. **Бош тўлғамоқ айн.** **бош тортмоқ** 2. *Бу тақдирда итоатдан бош тўлғаган Тошкент устига, албатта, Мусулмонқул золим кўшин тортар.* А. Қодирий, Ўтган кунлар. **Бош урмоқ** 1) бормоқ, мурожаат қилмоқ. *Йўлчи қаёққа бош уришини, кимнинг ёқасидан тутишини билмай, анча вақтгача кўчаларда тентираб юрди.* Ойбек, Танланган асарлар; 2) ёрдам сўрамоқ, бош эгиб келмоқ. *Сенинг учун азизларга бош урдим, Боргин, болам, сени ҳаққа топширдим.* «Маликаи айёр». *Ахир фарзанд учун она нималарга бош урмайди?* «Гулдаста». *Нега уйламай-нетмай, эшигига бош уриб келган бир йигитни қувлаб соладир?* А. Қодирий, Ўтган кунлар. **Бош устига** Бажонидил, жону дил билан. *Учрашганингиз тўғрисида менга маълумот ёзсангиз, тагин миннатдор қилардингиз. -Бош устига.* А. Қодирий, Ўтган кунлар. *Табибиининг гапи но-жўя бўлиб, бир чаламулла боланинг сўзлари эътиборга лойиқ десангиз, миннатдормиз, бош устига, хоним.* С. Сиёев, Ёруғлик. **Бош эгмоқ** 1) бошини туширмоқ, ерга томон пасайтирмоқ. *Қўшиқ тамом бўлди-ю, у бояғидай табассум билан оҳиста бош эгиб қўйди.* Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол. *Аҳмад Ҳусайн бошини сал эгди, унинг туси ҳам алланечук ўзгарди.* Ойбек, Нур қидириб; 2) бўйсунмоқ, итоат қилмоқ, тиз чўкмоқ; сажда қилмоқ. *Қачонгача энди биз ётларга бош эгамиз, пора бериб кун кўрамиз.* Н. Сафаров,

Танланган асарлар. *Амирга бошини эзмаган кекса шоирни отга боғлаб, қуриб ётган ўт устида ёқиб юборишдан.* Газетадан. *Кимдир тоши отса ҳам соҳо ортимдан, Қошимда бош эгди, келиб сўнги дам.* А. Орипов, Йиллар армони; 3) ёлвормоқ, ялинмоқ. *Эркак бошимни эгиб қайтиб бораманми, унақада хотиним бўйнимга чиқиб олади, дерди.* С. Аҳмад, Уфқ; 4) мотам тутмоқ, мотамсаро бўлмоқ. *Мунгли дўппайган қабрлар устида бағри қон қизғалдоқлар бош эгди.* Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол. *Балки у кун бошим узра Дўстлар бош ҳам эгадир.* А. Орипов, Йиллар армони. **Бош қашимок** Ноиложликдан нима қилишини билмай ўйлаб қолмоқ, хаёл сурмоқ, бош қотирмоқ. *Ҳовли ўртасида бош қашиб қолди ва кўзини қисиб, хотинига қаради.* А. Қодирий, Мехробдан чаён. **Бош кўшмоқ** Аралашмоқ, қотишмоқ; кўшидмоқ. *Бой, мен ўйлаган бу ишга сиз ҳам бош кўшсангиз, савоб бўлармиди?* Н. Сафаров, Танланган асарлар. *Укаларимнинг кир-чирини ювиб, бағрига олиб ўтирсин деб, бу ишга мен ўзим бош кўшдим.* Ойбек, Танланган асарлар. *Менингча, муҳими ишни бошлаб олиш, у ёғига халқнинг ўзи бош кўшади.* К. Яшин, Ҳамза. **Бош ҳарф тли.** Катта ҳарф. **Ишни бошидан ошиб ётибди қ. ошмоқ 1.** *Набирали бўладиган Ўзбек ойимнинг иши бошидан ошган.. эди.* А. Қодирий, Ўтган кунлар. **Катта бошини кичик қилиб қ. катта.** *Аммо-лекин хатосини тан оляпти, кечирим сўраяпти катта бошини кичик қип.* А. Кўчимов, Ҳалқа. **Менинг сенга бошим қоронғи эдими? кест.** *Сенга кўзим учиб турганмиди? (номатлуб киши келиб қолганда айтилади).* **Оёғига бош қўймоқ 1)** *айн. бош урмоқ. Душман қурсин, эсларимни шоширди, Мирза Маҳмуд оёғига бош урдим.* «Юсуф ва Аҳмад»; 2) бош эгиб, ҳурмат, эҳтиром билдирмоқ. *Агар кўчада бўлмаса эди, Йўлчи шу онда бу гўзал, тоза юракли, жасур, вафодор қизнинг оёқларига бош қўйишга тайёр эди.* Ойбек, Танланган асарлар. **Эркак боши билан** *Эркак киши бўла туриб. Эркак боши билан кўчада оғзига сўғич тиқиб, бола кўтариб юрсинми?!* Т. Алимов, Ишқилиб ўқимаган бўлсин-да. *Эркак бошлари билан оғизлари ғийбатдан бўшамайди.* С. Сиёев, Отлик аёл. **Ўз бошига** *Ҳар ким ўз ҳолича, ўзича, мустақил. - Бу ўтирганларнинг кўпи.. ер олиб, ўз бошига деҳқон бўлиб олди, — деди Абдурашул. П. Турсун, Ўқитувчи.*

БОШАРИҚ *Асосий, катта ариқ. Ғайбулланинг ўзи бошариқ олдида иланг тортиб, ғўза суғормоқда эди.* «Шарқ юлдузи».

БОШАҒҚАТ [бо.. + шағқат] *Ўта шағқатли, меҳрибон, раҳмдил. ..ул соябони марҳамат ва меҳрибони бошағқатнинг хизматларига камари хизматни берк боғлаган бўлур эдилар.* А. Қодирий. *Ўтган кунлар.*

БОШБОШДОҚ *Ҳеч кимга ва ҳеч қандай қонун-қоидага, тартиб-интизомга бўйсунмайдиган; ўзбошимча, тартибсиз, бебош.*

БОШБОШДОҚЛИК *Ҳеч қандай тартиб-интизом бўлмаган, ҳар ким ўз бошига иш тутадиган бир ҳол; ўзбошимчалик, бебошлик; анархия. Баъзан қаттиққўллик ҳам керак. Усиз тартиб-интизом издан чиқади.. бошбошдоқлик бошланади.* С. Анорбоев, Оқсой. *Қорабулоқда том маъноси билан бошбошдоқлик ҳукм сураб эди.* М. Исмоилий, Фарғона т.о. *Булар натижасида адабий талаффузда ва имлода турлилик пайдо бўлди, бошбошдоқлик келиб чиқди.* «ЎТА».

БОШВОҚ (асли бош + боғ) *Чорва молларининг бошига боғланадиган арқон; нўхта. Сигир ўғирлаган қутулди, Бошвоқ ушлаган тутилди. Мақол. ■ Ойниса энди сигирнинг бошвоғига қўл чўзганини билади, нақ боши устида алланарса қаттиқ гумбурлаб кетди.* Х. Султонов, Онамнинг юрти.

Бошвоқ солмоқ *Бўйсундирмоқ, жиловламоқ. Ҳа, огоҳ бўлинглар, одамлар, огоҳ, Урушга йўл қўйманг, солингиз бошвоқ!* Газетадан. **Бошвоғини йўқотиб қўймоқ** *Ўзини тута олмай, босар-тусарини билмай қолмоқ, ҳовлиқиб кетмоқ. Баъзи нодон қизлар бошвоқларини йўқотиб қўядилар.* М. Исмоилий, Одамийлик қиссаси. **Бошвоғи маҳкам бўлмоқ** *Мустаҳкам, собит, пухта бўлмоқ. Босадиган қадамингиз, оғиздан чиқадиган сўзингиз бошвоғи маҳкам бўлсин.* М. Исмоилий, Фарғона т.о. **Бошвоғи йўқ итдай** *Ўз эркига ташлаб қўйилган, қаровсиз, назоратсиз. Ҳамма айб ота-онангда, бошвоғи йўқ итдай қўйиб юборишади.* Қ. Кенжа, Тоғ йўлида бир оқшом.

БОШВОҚСИЗ 1 *Бўйнида боғичи, арқони, югани йўқ. Гўзал боғларда, экинзорларда энди бошвоқсиз қорамолларнинг динглаб чопганини.. кўрди.* Ойбек, Нур қидириб.

2 кўчма. *Ўз эркига қўйиб юборилган, назоратсиз. Эрсиз хотин — бошвоқсиз от. Мақол. ■ Бошвоқсиз қолган нортўя нима-ю,*

эл назаридан қолган одам нима? С. Кароматов, Бир томчи қон. Уғлимнинг феъли ўзимга аён-да: бошвоқсиз қолса, боши оққан томонга оғиб кетаверади. Ҳ. Назир, Сўнмас чақмоқлар.

3 кўчма Эркин, озод. Бошвоқсиз давронни сурмоқдаман хўп, Маза қилиб қандимни урмоқдаман хўп. Р. Бекниёз, Тўтиё.

БОШВОҚСИЗЛИК Ўйламай-нетмай иш тутаверишлик, назоратсизлик. Шошмашошарлик, беқарорлик, енгилтаклик.. ға-йирлик ва бошвоқсизлик энг зарарли одатлардир. Газетадан.

БОШБАРМОҚ айн. бошмалдоқ.

БОШДА рвш. Аввалда, дастлабки вақтда, дастлаб, аввал. Мен сизга бошда нима деган эдим? А. Қодирий, Ўтган кунлар. Офтоб ойимни юпатиш учун ўтган-кетгандан ва бошда йиғлаб эрга теккан қизларнинг чимилдиқда йигит билан апоқ-чапоқ бўлишиб кетганларидан ҳикоя қилди. А. Қодирий, Ўтган кунлар. Бошда дарёнинг чап соҳили устидан жарликка қия тушган торгина сўқмоқ йўлдан юришга тўғри келди. Й. Шамшаров, Тошқин.

БОШДАН рвш. Аввалдан, дастлабки вақтдан. Кийимни — бошдан, болани ёшдан асра. Мақол. ■ Кўплар ақл-идрок билан ҳаёт йўлларини бошданоқ тўғри белгилаб.. кун сайин юксакликка интилаверадилар. Газетадан.

БОШДАН-ОЁҚ рвш. 1 Бошидан то оёғигача. Йўлда кета туриб, Ботирали Эъзозхонга бошдан-оёқ разм солди. Ҳ. Фулом, Машъал. Дилдорга бошдан-оёқ назар ташлаб олди-да, индамай юриб ўтиб кетди. С. Аҳмад, Уфқ. Аёл зотининг бошдан-оёғи зарга ўралгани билан, ўзи ёмон бўлса, кимга кераги бор. Т. Мурод, От кишанга оқшом.

Бошдан-оёқ кийим (ёки сарпо) қ. бош-оёқ. Марияга дарров бошдан-оёқ кийим кийдирадилар. Ойбек, Танланган асарлар. Хуллас, янга зўр келиб, камарни еча билса, кувёв тараф енгилган бўлади. Янгага бошдан-оёқ сарпо кийгизади. С. Сиёев, Ёруғлик.

2 Бошидан то охиригача; тугал, батамом; батафсил. Башорат воқеани бошдан-оёқ айтиб берди. А. Мухтор, Опа-сингиллар. Шошманг, бошдан-оёқ гапирмасам, ишонмайсиз. Ойбек, Танланган асарлар. Сарой маст уйқуда, бошдан-оёқ майин ипак гиламлар тўшалган узун йўлак кимсасиз эди. О.

Ёқубов, Кўҳна дунё. Ернинг бошдан-оёғига экиб пиёз, Тепасига чайла қуриб, кутибдир ёз. Ф. Фулом.

БОШИГА кўм. вэф. Ёнига, олдига, қошига. Битар ишнинг бошига, яхши келар қошига. Мақол.

Гектар бошига 1) ҳар бир гектарга. Гектар бошига бир машинадан гўнг солинди; 2) ҳар бир гектардан, ҳар бир гектар ердан. Ҳосилни гектар бошига 40 центнерга етказмоқ.

БОШИДА 1 кўм. вэф. Ёнида, олдида, қошида. Аёллар кўприк бошида чапак чалиб, тиззаларини уриб чинқирди. Ойбек, Танланган асарлар.

2 айн. бошда. [Малика:] Ажаб қипти! Бошида айтдим, Зулфиядек қизни йиғлатманглар, кўз ёшининг увологи қоласизлар, дедим, кўнмадиларинг. О. Ёқубов, Биринчи муҳаббат. Томдан тараша тушгандек қилиб сўзланган гапларга бошида уларнинг иккови ҳам тушунмади. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

БОШИДАН кўм. вэф. Ёнидан, олдидан, қошидан. Учоқ бошидан овқатни олиб келмоқ. Қозон бошидан туриб гапирмоқ.

БОШИЖОАТ [бо.. + шижоат] айн. ши-жоатли. Мана, унинг қаршисида бошижоат отаси гавдаланди. Ойбек, Қуёш қораймас.

БОШКЕСАРЛАР Каллакесарлар, безорилар, газандалар. Айтмадимми! Ҳамма ўғри, бошкесар, ялангоёқларнинг бошида Акбарали ўзи туради! Чўлпон, Кеча ва кундуз. ..Бу бошкесарлар жонимизга тегдилар. Ҳ. Олимжон.

БОШЛАБ 1 Бошламоқ фл. рвдш. Бир лаҳзадан кейин Муяссарни бошлаб орқага қайтишди. О. Ёқубов, Эр бошига иш тушса. Аввало, шуни айтиб қўяйки, сенга бошқа муаллим топиб қўйдим, Эртага бошлаб келгайман. М. Осим, Ибн Сино қиссаси.

2 рвш. Энг аввал, ҳаммадан олдин, дастлаб. Оғриқнинг биринчи кунни Кумуш ҳеч кимга сездирмай юрди. Аммо иккинчи кун буни бошлаб Отабек, ундан кейин Ўзбек ойим сезди. А. Қодирий, Ўтган кунлар. [Азизбек] Бошлаб фуқарога салом берди, сўнгера синиқ ва ожиз қолган бир товуш билан халққа узр айтди. А. Қодирий, Ўтган кунлар. Бошлаб ҳудайчи от устидан бир кимхоб тўнни олиб, қўрғонбегига кийдирди. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

3 кўм. (ч. к. от билан) Бери, буён. Шу кундан бошлаб у ҳам раиснинг олдида тўнғиллаб

гапирадиган бўлиб қолди. «Муштум». ..Тош-пўлат туғилган кунидан бошлабоқ кулфат, ғам-қайғуга йўрғакланди. К. Яшин, Ҳамза.

БОШЛАМА Бирор ишга қўйилган биринчи қадам; ишнинг боши, бошланиши, ибтидоси. Тўй кейинроқ бўлади, бу фақат бошламаси. ■ Бошламасига Саида билан Роҳила бир-бирларининг чилвир сочларини шарт-шарт кесиб ташлашди. А. Муҳиддин, Оташ қалбли қиз. Ёр-ёр сўнгиди анъанавий бошлама бир оз ўзгартирилган шаклда қўшиқнинг тугалланмаси сифатида такрорланиб келади. «ЎТА».

БОШЛАМОҚ I Бирор ишга киришмоқ. У қўлларини орқасига қовуштириб, унғ елкасини пича олдинга чиқариб туриб гап бошлади. М. Исмоилий, Фарғона т.о. Гуландом чойдан бир ҳўплаб, яна ўз ҳикоясини бошлади. Ойбек, Танланган асарлар. Гудсин ўзининг қўнғироқдек товуши билан «Йигларман» куйидан бошлади. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

2 Йўл кўрсатиб, етаклаб, бош бўлиб бормоқ; тортмоқ, олиб кетмоқ. Яхши билан ошина бўлсанг, яхши йўлга бошлайди. Мақол. Бошлиқ бўлиш осон, Бошламоқ қийин. Мақол. ■ Норқўзи мухбирларни шийпон ёнидаги толзорга бошлади. Ҳ. Фулом, Феруза. Ақл ва виждон қайси йўлга бошласа, ўша йўлга кираман. Ойбек, Нур қидириб. Хаёл уни яна уруш фронтларига бошлади. И. Раҳим, Чин муҳаббат.

3 -и(б) аффиксли равишдош шаклида қўшма феъллар таркибига киради, мас. бошлаб бормоқ, бошлаб келмоқ. ■ Йигитча уни лойи атала бўлиб ётган бир кўчага бошлаб кирди. П. Турсун, Ўқитувчи. Ғаввос Меъмори ўша шинам хона сари бошлаб борди. Мирмуҳсин, Меъмори.

4 -а, -й аффиксли равишдошлар билан ифодаланган иш-ҳаракатнинг бошланганлигини ёки унга киришилганлигини билдиради, мас. тўкила бошламоқ, қарий бошламоқ. Шабада эса бошлади. ■ Тавҳидий дафтarchани очди ва қадамни секинлатиб, ўқий бошлади. А. Қаҳҳор, Асарлар. Ойбодоқ кета бошлаган эди, Отабек уни тўхтатди. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

БОШЛАМОҚ II махс. Бошлиқ солмоқ, янги бошлиқ солиб тикламоқ (этик, маҳси ва ш. к. ни). Мен эски этигимни бошлатиб олдим.

БОШЛАНМА айн. бошлама. Бу икки сатр ҳар вақт анъанавий бошланма вазифасини ўтайди. «ЎТА».

БОШЛАНҒИЧ I Дастлабки, бошланишдаги; ўлчаш, қиёслаш учун асос қилиб олинган; бош. Снаряднинг бошланғич тезлиги. Бошланғич далиллар. ■ Меридианларнинг бири, яъни Лондон орқали ўтадиган меридиан, «бошланғич меридиан» деб ҳисобланади. «География».

2 Қуйи, биринчи босқич. Бошланғич синф. ■ Бошланғич таълим билимлар пойдевори ҳисобланади. «Фан ва турмуш». Бошланғич маълумотни олгач, у ўқитувчилар тайёрлаш курсига ўқишга кирди. Газетадан. Башоратни бошланғич мактабга беришнинг фойдаси йўқ. А. Мухтор, Опа-сингиллар.

3 Энг оддий, элементар. Бошланғич физика.

4 Дастлабки ҳолдаги, ибтидоий. Бошланғич жамият. ■ Бошланғич вақтда одамлар ёввойиликда, тушкунликда ҳаёт кечиршиган. О. Мўминов, Хиёбондаги уч учрашув.

5 от, айн. бошлама. Эришилган муваффақиятлар катта ишларнинг бошланғичи, холос.

БОШЛАШМОҚ Бошламоқ I 1, 2 фл. бирг. н. Бийдай даштда иш бошлашди. «Ўзбекистон кўриқлари». Анвар Раъно билан бошлашиб, ҳужрадан чиқди. А. Қодирий, Меҳробдан чаён. Тўртинчи кун кечқурун Назиржон Тўхтақул ака билан бошлашиб кириб келди. Ойдин, Ўзидан кўрсин. ..сизга ишонаман. Лекин кечаси иккаламиз бошлашиб юришимиз уят бўлади. С. Кароматов.

БОШЛИ I Боши, калласи бор. Етти бошли илон (эртақларда). ■ У [Қоратой] ўттиз саккиз-қирқ яшар, юмалоқ, катта бошли, билаклари йўғон киши эди. Ойбек, Танланган асарлар. Бунинг орасида илон бошли билагузукдан тортиб ҳар хил тақинчоқларгача чиқди. М. Мансуров, Ёмби.

2 кўчма с. т. Ақлли, ақлли-хушли. Бошли йигит. Олтин бошли отанг билан қолгунча, пахмоқ бошли онанг билан қол. Мақол. Бошлиқ бўлсанг, бошли бўл. Мақол.

Бутун бошли Бутун, бир бутун; бутунлигича. Ҳаммаси менга ёпишади: -Бутун бошли отнинг қайёққа йўқолганини билмасанг, нима қилиб юрибсан қоровулликнинг қафилни олиб, — дейишади. Ҳ. Назир, Сўнмас чақмоқлар. Лашкарбошининг қурумсоқлигини қаранг.. бутун бошли хумча кўмиб, ичида чақа

ҳам қолдирмабди-я. М. Мансуров, Ёмби. *Мен сендай лигимда бутун бошли оилани тебратганман. Э. Раимов, Ажаб қишлоқ. Янги ерлар очилиб, бутун бошли янги ҳужаликлар ташкил топди. «Ўзбекистон кўриқлари».*

БОШЛИҚ I I Идора, муассаса, ташкилот ва ш. к. га раҳбарлик қилувчи шахс; раҳбар. *Бошлиқ бўлиш осон, бошламоқ қийин. Мақол. ■ Бошлиқ ўзини бу қадар яқин олишидан Мансур Обидович сал талтайиб кетди. Ф. Мусажонов, Ҳиммат. Бошлиқ бува, минган отинг қоп-қора, Бошлиқ бўлсанг, ҳаммаларга тенг қарар. «Кўшиқлар».*

2 Умуман, бошчилик, раҳбарлик қилувчи; раҳнамо. *Оила бошлиғи. Рўзгор бошлиғи. Қабила бошлиғи. ■ Табибий бошлиқ шоири замонлар баъзи кунлари тўрт мартабагача Тозабоққа қатнардди. С. Сиёев. Аваз.*

БОШЛИҚ II I Баъзи Шарқ халқларининг совуқ, қор-ёмғир ва офтобдан сақланиш учун бошга киядиган жун ёпинчиғи.

2 Оёқ кийимининг юзи ва ёнини қоплаб турадиган қисми ва шу қисм учун бичилган тери. *Этикнинг бошлиғи йиртилибди. Этика янги бошлиқ солмоқ.*

БОШЛИҚ III I Юганнинг юқори (отнинг бошида турадиган) қисми.

2 Мокининг ичида унинг икки қовурғасини бирлаштириб турган иккита темир қисм.

БОШЛОВЧИ I Бирор нарса, ҳаракатни бошлаб берувчи ёки унга ундовчи. *Эркак умрининг қисқаришига оиладаги жанжал-суронлар, шу жанжалларни бошловчи аёллар ҳам сабабчи бўлади. Газетадан. ..ичкилик касофат эканини, унга бошловчи улфатлар кулфат келтиришини Носиржон тушуниб етса, тўғри йўлга тушиб олади. Газетадан.*

2 Бошлаб борувчи, етакчи. *Ақл бошловчи, тана ишловчи. Мақол. ■ Кумушиби бошловчи қизлар билан уйга кирди, ундан таралган атир ислари билан уй тўлди. А. Қодирий, Ўтган кунлар. Бўпти, яхши.. Сен олдинда борасан, бошловчи бўлиб.. Ҳ. Назир, Сўнмас чақмоқлар.*

3 Телекўрсатувлар ва радиоэшиттиришларни олиб борувчи шахс.

БОШМА-БОШ *рвш. I* Бошни бошга қилиб, бошни бошга қаратиб. *Бошма-бош ётмоқ.*

2 Бирни бирга (устига пул ёки бошқа нарса бермасдан, олмасдан). *Бошма-бош*

қилмоқ. Бошма-бош алмаштирмоқ. ■ Бу отинга бошма-бошга кўнайн, Бошма-бош алишсанг, шолни берайин. «Гулшанбоғ». Отанг олиб келган бойнинг қизини, Бой қизига сени қилдик бошма-бош. «Бўтакўз».

БОШМАЛДОҚ (*асли бош бармоқ*) Қўл ёки оёқ панжасидаги биринчи йўғон бармоқ. *Бу узукни олиб бошмалдоққа тақибди. «Луқмони Ҳаким». Бир вақтлар Тожибувининг бошмалдоғига хасмол чиққан эди, тузалиб кетдими? Мирмуҳсин, Умид. Болалар бармоқларини букиб айтувчи эдилар: бошмалдоқ, қорамалдоқ, том тешаман, бұхча уғирлайман, худодан кўрқаман. М. Мансуров, Ёмби.*

БОШМОҚ Кигиз этик, пийма; умуман оёқ кийими. *Бир бошмоғи сувга тез чўкди, иккинчиси ивиди — бўкди. И. Муслим. ..у ҳали бола, кичкина бола, оёқларида эчки терисидан тикилган кичкина бошмоқчалар. М.М.Дўст, Лолазор.*

БОШ-ОЁҚ; бош-оёқ кийим (*ёки сарпо*) Бир кишилик бир сидра кийим-бош ва пойабзал. *Сунбулхон ая Фотимага жуда катта ҳурмат кўрсатиб.. бош-оёқ сарпо қўйди. Мирмуҳсин, Умид. -Сизга бош-оёқ кийим! -Сўзингдан қайтма, Офтоб! А. Қодирий, Ўтган кунлар. -Сен менга бош-оёқ сарпо, юз тилла пул берсанг, қўлини тегизмасдан олиб бераман, — деган экан. «Луқмони Ҳаким». **Бош-оёқ разм солмоқ** Бошидан то оёғигача қарамоқ, кузатмоқ. *Самандар ҳаяжон ичида қизга бош-оёқ разм солди. С. Кароматов. Бир томчи қон.**

БОШОҚ I I Бугдой, арпа сингари ўсимликларнинг пояси учидagi дон ҳосил бўладиган чўзинчоқ тўпгули ҳамда дон бўлиб етилган шундай тўпгул, бош. *Бошоқ чиқармоқ (тортмоқ). ■ Бир гал яримта бошоқни судраб кетаётган чумолини кўрганман. Ў. Ҳошимов, Икки эшик ораси. Мехнатинг сингани учун ҳар бошоқ Оёғости бўлса, кўринар увол. Ф. Фулом. **Норматга бу ерда ҳар бошоқ тагида бир одам ётгандай туюлди. И. Раҳим, Чин муҳаббат.***

2 *айн. машоқ. Бошоқ термоқ. ■ Колхознинг бугдойи йиғиб бўлингач, бошоқ теришга рухсат беришади. Ш. Жўраев, Бола дунёни тебратар. Кўрсаки, болалар шамолдай елиб Бошоқлар теради уйқуларида. «Шарқ юлдузи».*

БОШОҚ II *эск.* Камон ўқининг боши, уч қисми.

БОШОҚЛАМОҚ 1 Тўпгул, бошоқ чичармоқ, бош олмоқ (галла ўсимликлари ҳақида). *Ҳозир шולי ёппасига бошоқлади.* Газетадан.

2 Бошоғини юлиб, териб олмоқ. *Сут-қаймоқ бўлганидан бошлаб аёллар бошоқлаб, донини болаларга қовуриб егилади.* Й. Шамшаров, Тошқин.

БОШОҚЛИ Бошоқ чиқарадиган. *Бошоқли дон экинлари.* ■ *Бошоқли ва дуқакли экинларнинг баъзи бир турларида оқсилдан ташқари анчагина мой ҳам бўлади.* Газетадан.

БОШОҚЧИ айн. машоқчи.

БОШОҒРИҚ 1 Бошда оғриқ сезиш касаллиги. *Бошоғриқингиз босилмаса, бир-икки кун ишга чиқмасангиз ҳам майли.* С. Аҳмад, Лаъли Бадахшон.

Бошоғриқ гаплар Кераксиз, маъносиз, ноўрин, жигга тегадиган гаплар. **Бошоғриқ қилмоқ** Спиртли ичимликларни кўп ичгандан кейин эртасига эрталаб яна бир оз ичиб олмоқ. *..мияси говлаб, бир «бошоғриқ» қилгиси ҳам келиб кетди-ю, тийилди.* А. Мухтор, Кумуш тола. *Лекин ўзимда бошоғриқ қилишга ҳам пул қолмади.* Шукрулло, Сайланма.

2 *кўчма.* Ортиқча юк, бошга бало, ташвиш, дардисар. *Бу Толибни нима қилсам экан? Роса бошоғриқ бўлди-ку.* С. Аҳмад, Жимжитлик.

БОШПАНА 1 Турар жой; уй. *Уша пайтларда, уйсиз-жойсиз, бирор раҳнамасиз юрган кезларимда орзу қилардимки, токи менинг ҳам бир бошпанам бўлса.* М.М.Дўст, Лолазор. *..одамзод умр бўйи бошимда бир яхшироқ бошпанам бўлсин деб, тинмай елиб-югуради.* Н. Қиличев, Чиғириқ. *Ҳар оила ўчоғин ўз қутлуғ тарихи бор, Ҳар бошпана — кишилар меҳнатин обидаси.* Ф. Фулом.

2 Жон сақлаш, яшириниш ёки вақтинча истиқомат қилиш учун яроқли жой; паноҳ, маскан. *Онаси қамочдан қутулиб чиққан ўғлини кутиб олмади.. Унга бошпана керак эди. «Ёшлик». Хуллас, бошпана бўлгулик ғор ҳам, бошқа бирор ўнгир ҳам топилмади. «Ёшлик». Қишлоққа етишдан умидимни уздим. Бошпана излаб, у ёқ-бу ёққа алангладим. Ў. Ҳошимов, Кўприк.*

Бошпана бермоқ 1) ўз уйдан жой бермоқ, ўз паноҳига олмоқ. *Эъзоҳон ўзига, болаларига бошпана берган бу меҳрибон кишиларга кўмаклашиш йўлларини ахтариб кўрди.* Ҳ. Фулом, Машғал. *Шу кеча унга бошпана бе-*

риб.. меҳмон қилдилар. С. Абдулла; 2) *ҳўқ.* ўзга эллардан келган муҳожирларга доимий ёки вақтинча яшаш ҳуқуқини бермоқ. **Бошпана ҳуқуқи** ҳўқ. Бирор мамлакатда ўзга эллардан қочиб келган сиёсий муҳожирларга доимий ёки вақтинча яшаш учун бериладиган ҳуқуқ.

БОШПАНАСИЗ Уй-жойи бўлмаган, уй-жойи йўқ. *Бошпанасиз қолмоқ.* ■ *Элибек узоқ тоғ-тош ораларида бошпанасиз дийдираган болаларни кўз олдига келтирди.* А. Мухтор, Туғилиш. *Оғир кулфатдан минглаб одамлар бошпанасиз қолди.* Н. Сафаров, Оловли излар.

БОШПУРТ с.т. айн. паспорт. *Бошпуртингда қанақа ёзилган бўлса, ушандоқ қилиб айт.* С. Аҳмад, Уфқ. *Ишқилиб, бошпуртни Нормўмин деб ўзгартирганингиз йўқми?* М.М.Дўст, Лолазор.

БОШСИЗ 1 Боши, калласи йўқ. *Мансур бахшига никоҳлаб берилган Зухра бегим ёлғиз ўғлининг тобутда бошсиз ётган танасини кўрганда.. дод солди.* П. Қодиров, Юлдузли тунлар. *Камолон дарвозаси билан Самарқанд дарвозасигача бўлган кўрғон остлари бошсиз ва иштондан бошқаси тўналган инсон гавдалари билан тўлибдир.* А. Қодирӣ, Ўтган кунлар.

2 *кўчма* Ақли, мияси йўқ, ақлсиз, аҳмоқ. *Ўқитувчиларга.. маҳкам бир куч деб қараб бўлмайди, улар орасида ишга ярамаганлари, бошсизлари.. жуда кўбдир.* Газетадан.

БОШЧИ Раҳбарлик қилувчи; бошлиқ, раҳбар. *Минг қўшчига бир бошчи.* Мақол. *Ёмонларга бошчи бўлгунча, Яхшиларга қўшчи бўл.* Мақол. ■ *Илгари ҳам чоракорларга бошчи эдим.* Н. Сафаров, Оловли излар.

БОШЧИЛИК 1 Йўлбошчининг, раҳбарнинг, бошлиқнинг иши, мавқеи. *Бошчилик қилмоқ.* ■ *Бошчиликни энди ўзи кўлга олиши керак.* М. Мансуров, Ёмби. *-Айт, пичан ташишга ўзи бошчилик қилсин!* — деди.. С. Анорбоев, Оқсой.

2 Раҳбарлик, бошқарувчилик, йўлбошчилик, раҳнамолик. *Шу кишининг бошчилигида дадамлар отларга тақа қоқиб, сонларига белги қўя бошлади.* С. Сиёев, Ёруғлик. *Аҳмад бошчилигидаги бир гуруҳ болалар бригада даласида ишлаб, кечаси дала шийпонида ухлашар эди.* «Ёшлик».

БОШЯЛАНГ Бош кийим киймаган, ялангбош. *Иигитлар ҳаво анча аёз бўлишига қарамай, бошяланг, кўйлакчан бўлиб олишган.*

Х. Тўхтабоев, Йиллар ва йўллар. [Чол] Оёқ-яланг, бошьяланг, эшикка қараб югурди. Н. Қиличев, Аббос чол.

БОШҚА 1 Зикр қилингандан, айтил-гандан, кўрилгандан ёки кўзда тутилгандан бўлак; ўзга. *Жони бошқанинг тани бошқа. Мақол. Бошқанинг тилла-гавҳаридан онанг-нинг сариқ чақаси яхши. «Қанотли сўзлар».* ■ *Бизга бош бўлиб турган одам шунақа деб ўтирса, бошқалардан нима ўпкалаймиз. А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари. -Қиз кўн-майдами, демак, унинг кўнгли бошқа бировда, - деди Қадамбой оға. С. Сиёев, Ёруғлик. ..унинг қалби гоҳ-гоҳ бошқа бир қиз ёди билан тўлиб-тошар эди. Ойбек, Танланган асарлар. Менга бошқа сўзингиз бўлмаса, сизга жавоб. А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари.*

2 Мустақил, алоҳида; бирор хусусияти билан фарқ қиладиган; бошқача, ўзгача. *Унта бўлса, ўрни бошқа, қирқта бўлса - қилиғи. Мақол. Билак - бир, бармоқ - бошқа. Мақол. ■ [Абдураҳмонбой:] Тақсир, аслида кўтармаликларнинг эли бошқа, суви бошқа бўлган. Н. Сафаров, Ҳуснижамол. Бу ҳақда бошқа фикр бўлмагани учун, маорифдан бошқа муаллим сўрашга қарор қилинди. А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари. Сен мени ким билан тенглаштирмақчисан? -Гулнор бошқа, мен бошқа демоқчи.. Ойбек, Танланган асарлар. -Э, у вақтлар, - деди хўрсиниб Рихси хола, - бошқа эди. С. Зунунова, Янги директор.*

Бошқа бўлмоқ 1) ажралиб, бўлак бўлиб чиқмоқ. *Кичик ўғли уйланиб, бошқа бўлди;* 2) ўзгармоқ, бошқача бўлиб қолмоқ. *..бу мен билган, синаган Фотима эмас. Энди ўзгариб, тамом бошқа бўлиб қолган. П. Турсун, Ўқитувчи. Бошқа гап 1) шундай демайсизми; шундай десангиз дуруст. -Мана бу бошқа гап, - деди миришаббоши тиржайиб. Газетадан. -Ҳа, бундай дегин, - Мирзақаримбой.. гапни давом эттирди, - бу энди бошқа гап. Ойбек, Танланган асарлар; 2) бошқача, ўзгача. -Кучер аҳли ҳам.. тирикликда уйқуга қонадими, ука? Ўлганда - бошқа гап, - деб жавоб берди Жўра. Ойбек, Танланган асарлар. Бу кампирнинг устидан қаёққа дод деб бораман, бирон жойда ишласа бошқа гап эди. «Муштум».*

3 Бегона, ўзга, ёт; биров. *Бошқалар олдида уялтириб қўймоқ. ■ -Пичоқни ўзингга ур, огримаса - бошқаса, деган бир гап бор, - деди жиддий вазиятда қутидор. А. Қодирий, Ўтган кунлар.*

4 рви. Тагин, яна, қайта, такроран. *Кейин ётоқхонага боргунча бу гапга бошқа қай-тишмади. Ў. Усмонов, Қисмат. Қодир бошқа ичмаслик шарти билан иккинчи пиёланинг ярмини ичишга рози бўлди. А. Қаҳҳор, Асарлар.*

5 (ч. к. сўз билан) кўм. өзф. Бўлак, ташқари. *Бундан бошқа. ■ -Менга қолса, ўртада шундан бошқа ҳеч гап йўқ, ўғлим! - деди [ҳожиди]. А. Қодирий, Ўтган кунлар.*

БОШҚА-БОШҚА 1 Бир-биридан бўлак, алоҳида-алоҳида; мустақил. *Шаҳарга кирганда, улар бошқа-бошқа кўчаларга бурилиб, ажралишдилар. М. Исмоилий, Фарғона т. о. Жой ажратди чарх бизга Бошқа-бошқа хонадан. А. Обиджон, Кетмагил.*

2 Бир-биридан фарқ қиладиган; ҳар хил. *Лекин.. тил билан кўнгли бошқа-бошқадир, ўғлим. А. Қодирий, Ўтган кунлар. Тилимиз, динимиз, мазҳабларимиз бошқа-бошқа! К. Яшин, Ҳамза. Уларнинг башараси, иши бошқа-бошқа бўлса ҳам, юраги битта бўлар экан. Ойбек, Танланган асарлар.*

БОШҚАЛАМОҚ 1 Ўзгартирмоқ, янгиламоқ. *Уйни бошқалаб олишибди.*

2 Бўлак қилиб қўймоқ, ажратиб чиқармоқ (мас., оиладан); ажратмоқ. *Беморнинг идиш-оёғи бошқалаб қўйилди.*

БОШҚАЛИК Бир-бирига ўхшамаслик; бошқа бўлишлик. *Шароитнинг бошқалиги. ■ Тилим билан кўнглимнинг бошқалигини исбот қилингиз. А. Қодирий, Ўтган кунлар.*

БОШҚАРИЛМОҚ Бошқармоқ фл. мажҳ. н. *Бошқариладиган ракета. Бошқариладиган бомба. ■ Хўжайралар ва умуман организмнинг ғоятда хилма-хил вазифалари хўжайра мембраналари ёрдамида бошқарилади. «Фан ва турмуш».*

БОШҚАРИШ 1 Бошқармоқ фл. ҳар. н. *Хўжаликни бошқариш. Оилани бошқариш.*

2 иқт. Хўжалик объектининг иқтисодий тизими ҳолатини тартибга солиш ва йўналтириш жараёни. *Бошқаришнинг иқтисодий усули. Бошқаришнинг маъмурий усули.*

БОШҚАРМА Давлат бошқаруви тизимида бирор йирик тармоқ ёки хўжалик соҳасида юқори (олий) ёки ўрта бўғиндаги идора, ташкилот. *Сув хўжалиги бошқармаси. Ободонлаштириш бошқармаси. Марказий банкнинг вилоят бошқармаси. ■ Искандаров бошқармадан эшитадиганини эшитди. С. Аҳмад, Лаъли Бадахшон. Университетда ҳам, геология бошқармасида ҳам*

домлани қўллаб-қувватлайдиган одамлар борлигини орқаворатдан эшитган эди. С. Кароматов, Олтин кум.

БОШҚАРМОҚ 1 Корхона, муассаса, ташкилот ва ш. к. ишини идора қилмоқ, йўлга солиб турмоқ. *Заводни бошқармоқ.* ■ *Йирик-йирик қурилишларни бошқардим.* Э. Самандаров, Дарёсини йўқотган қирғоқ.

Оркестрни бошқармоқ Оркестрга раҳбарлик ёки дирижёрлик қилмоқ.

2 Юргизмоқ, тебратмоқ, олиб бормоқ (хўжалик, рўзгор; давра ва ш. к. ни). *..уйимни бошқарадиган бирдан-бир фарзандим — шу қизим.* С. Айний, Эсдаликлар. *Оила бошлиғи — Зуннунхўжа, рўзгорни кампир бошқаради..* А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари. *Бу гал ҳам утиришини Сайхоний бошқарарди.* «Ёшлик».

3 Тегишли мослама ва усуллардан фойдаланиб ҳаракатга келтирмоқ, ишга ҳолмоқ, юргизмоқ, ҳайламоқ. *Кемани бошқармоқ.* *Машинани бошқармоқ.* ■ *Пайғамов машинани уйчан бошқариб борар.. вижирлаб турган тўғрайлар нағмасини эшитмасди.* С. Нуров, Майсаларни аёз урмайди.

4 тли. Синтактик алоқа қонуниятларига мувофиқ маълум келишик шаклини талаб қилмоқ. *Ўтимли феъллар тушум келишигини бошқаради.*

5 фольк. Кўрсатмоқ, бошлаб бормоқ, етакчилик қилмоқ. *Йўл бошқариб, яйлов кўриб борарди.* *Эргаштириб кучган Кўнгирот элатини.* «Ёдгор». *Ҳаяламай йўл бошқаргин шу замон,* *Жўнаб кетсин бундан боланг Рустамжон.* «Муродхон».

6 Тўғриламоқ, йўналтирмоқ. *Ғўза эгатиға сувни бошқариб қўярди-ю, ўзи пайкалнинг этагига тушиб кетарди.* «Ёшлик». *Мустафо тагин юмшади: -Бор, сувингни бошқариб кел.* М. М. Дўст, Галатепа қиссалари.

БОШҚАРУВ 1 айн. бошқариш 1. *Иш(ни) бошқарув.* *Бошқарув аппарати.* *Ўз-ўзини бошқарув органлари.* ■ *Бошқарув аппарати.. қисқартирилган бўлса ҳам.. ҳамон катта бўлиб турибди.* Газетадан. *Операторлар бошқарув нульты ёнидан жой эгаллашди.* «Ўзбекистон кўриқлари».

2 Давлатни идора қилиш усули. *Президентлик бошқаруви.*

3 тли. Синтактик алоқа талабига кўра тобе сўзнинг ҳоким сўзга маълум келишик шакли ёки кўмакчи ёрдамида боғланиши. *Тобе сўзнинг ҳоким сўз талабига кўра маълум*

келишик ёки кўмакчилар орқали боғланиши бошқарув деб аталади. «Ўзбек тили дарслиғи».

БОШҚАРУВЧИ 1 Бошқариб, йўналтириб турувчи. *Бошқарувчи аъзоларга бош мия, юрак, икки мойк ва жигар киради.* Абу Бакр Розий.

2 Бошқарма ва умуман корхона, муассаса, ташкилот ва ш. к. бошлиғи, раҳбари. *Охунбобоев стол устидаги қора телефонлардан бирининг трубкасини кўтарди: -Мени давлат банкининг бошқарувчиси билан уланг.* Ҳ. Фулом, Тошкентликлар. *Бошқарувчининг имоси билан Ниёз тоға ташқарига отилди.* Н. Аминов, Тилло табассумлар.

Иш бошқарувчи Иш юритувчи; идорада ёзишма, ёзув-чизув ишларини олиб боровчи ходим, котиб. *[Тўқсонов] Ғишт заводига иш бошқарувчи бўлиб ўтди.* П. Турсун, Ўқитувчи. *Полтавский бойнинг иш бошқарувчиси, суялган тоғи, ишончли одами, маслаҳатгўйи эди.* «Ёшлик».

БОШҚАТДАН рви. Қайта бошдан, қайтадан, янгидан. *Бошқатдан кўриб чиқмоқ.* *Бузиб, бошқатдан қурмоқ.* ■ *Бўта қовоғини солиб, унга тикилиб турди-да, дўпписини олиб, бошқатдан кийди.* С. Аҳмад, Ҳукм. *Энди хатни бошқатдан чиройли қилиб кўчирин керак.* Ҳ. Назир, Ёнар дарё. *Умиднинг чехраси очилиб, кампир буви билан бошқатдан қизиқиб гаплаша кетди.* Мирмуҳсин, Асарлар.

БОШҚАЧА Бошқалардан бирор жиҳатдан ёки бутунлай фарқ қиладиган; ўзгача, бошқа, бўлакча. *Олинг, бу бошқача узум.* ■ *Агар гап шундай экан, сиз билан бошқача гапиришамиз.* С. Зуннунова, Янги директор. *Бир онадан алвон хил бола туғилади деганларидек, Анварнинг яратилиши оғаларига нисбатан бошқача эди.* А. Қодирий, Меҳробдан чаён. *Сафарбойнинг кўриниши отасига ухшаса ҳам, қилиқлари татом бошқача эди.* Н. Аминов, Қаҳқаҳа. *Сен билмайсан-да, Асрора, Дилдор чўлга келиб, бошқача бўлиб қолган.* С. Аҳмад, Уфқ. *Бунинг бошқачароқ бир эпини топиб бўлмасмикан?* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

Бошқача (қилиб) айтганда Бошқа сўз билан, иккинчи турли қилиб айтганда; яъни. *[Отабек] Ҳатто баъзи кунлар ҳужрасидан ташқарига чиқмас, кишилар билан сўзлашмас, бошқача айтганда, кундан-кунга гўшанишинликка яқинлашиб борар эди.* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

БОШҚАЧАЛИК 1 Ўзгачалик, фарқ қилувчанлик ҳолати.

2 Айирма, фарқ, тафовут. *Улар орасида бошқачалик сезилмайди.*

БОШҚИРД 1 Бошқирдистон Республикасида яшовчи туб халқ (миллат)нинг номи. *Бошқирд халқи.*

2 Бошқирд миллатига мансуб. *Бошқирд аёл. Бошқирд тили. Бошқирд адабиёти.*

БОШҚИРДЛАР Бошқирдистон Республикасининг туб аҳолиси.

БОШҚИРДЧА 1 Бошқирд тили, адабиёти ва маданиятига оид. *Бошқирдча кийим. Бошқирдча қўшиқ.*

2 Бошқирд тили. *Бошқирдчадан таржима. Бошқирдча сўзлашмоқ.*

БОШҚОРОНҒИ Бошқоронғилик ҳолатида бўлган, шу ҳолатни кечираётган; ҳомиладор. *Бу сўз унга [хотинига] қандай таъсир қилганини фақат бошқоронғи хотингина билади. А. Қаҳҳор, Асарлар. ..кечаси тушига кирибди: хотин олган эмиш, хотини шафтолига бошқоронғи бўлган эмиш. А. Қаҳҳор, Асарлар.*

БОШҚОРОНҒИЛИК Асосан ҳомиладорликнинг дастлабки даврида аёл организмида, руҳиятида рўй берадиган турли хил ўзгаришлар (бирор нарсани қўмсаш ёки ёқтирмаслик) ифодаси. *Қудрат хотинининг гишаваларига «бошқоронғиликники» деб қўл ситлади. Қ. Кенжа, Тоғ йўлида бир оқшом.*

БОШ-ҚОШ Бошлиқ, раҳбар, бошқарувчи, ишнинг тепасида турувчи. *Розилик бердимас, ўзи бош-қош бўляпти. «Шарқ юлдузи». Кимёхон бу ишга бош-қош бўлди. Н. Аминов, Қаҳқаҳа. Оди! ака тўй ва маъракаларга доим бош-қош бўларди. Газетадан.*

БОШҚУРТ *шв.* Чорва молларида учрайдиган бир хил касаллик. *Бир ҳафтадан бери ҳали қилқурт, ҳали бошқурт.. касалларининг олдини олиш учун қўтонма-қўтон, ўтарма-ўтар кезиб, таппа ташлади. Т. Сулаймон, Қорасоч.*

БОЯ *рвш.* Сўз бораётган пайтдан бирмунча вақт олдин; ҳали; яқинда. *Боя шивалаб ёга бошлаган ёмғир тинганди. М. Муҳамедов, Қаҳрамон изидан. Мунира ҳам, Аҳмад ҳам боя ўрталарида бўлиб ўтган тўқнашувни унутмаган эдилар. Ф. Мусажонов, Ҳиммат.*

Боя(т)дан бери Анчадан бери (сўз бораётган пайтга нисбатан). *Чокар боядан бери бир нима демоқчи бўлар, аммо Авазнинг феъ-*

лини билганидан тилини тишлаб тургандек эди. С. Сиёев, Аваз. Жоним билан, боятдан бери айтсангиз бўлмасмиди.. Ойбек, Танланган асарлар.

БОЯГИ Боя, ҳали содир бўлган, боя юз берган, кўрилган, эшитилган; ҳалиги. *Зокир ота холининг бояги шикоятини эслаб, кўнгулдаги гапни айтолмади. «Гулдаста». Анвар кулди. Аммо бу кулиш унинг бояги кулгиларидан тамоман бошқа, яъни бахтиёрлик кулгиси эди. А. Қодирий, Меҳробдан чаён. Ёмғир боягидан анча тезлашган бўлса-да, осмон ёриша бошлаган эди. С. Кароматов. Олтин қум.*

Бояги-бояги — бойхўжанинг таёғи Ҳеч ўзгаришсиз, ўзгармаган, қандай бўлса, шундай қолаверган. *[Олимнинг] Бошини иккита қилиб қўйишса, очилар деган эдим, бояги-бояги — бойхўжанинг таёғи. Ҳ. Назир, Қанотлар. Бояги-бояги(дай)* Эскича, аввалгидек, олдингидек, олдин қандай бўлса шундай. *Бутун оила аъзолари уч кунгача бир-бирларига тўрсайишиб юришди. Рўзғорчилик эмасми, яна бояги-бояги бўлиб кетишди. С. Аҳмад, Сайланма. Барваста йигит бояги-бояги сиполик билан илжаиди. «Ёшлик».*

БОЯГИДАЙ, -дек 1 Аввал, илгари қандай бўлса шундай, ҳеч ўзгаришсиз. *Тўтиқиз авзойини ўзгартмай, боягидай жиддий қилиб: -Бувимнинг қизиман, — деди. М. Исмоилий, Фарғона т. о. Раиса онасининг ҳамон боягидай соддалигидан қотиб-қотиб кулди. М. Хайруллаев, Тилла маржон. Яна боягидек бўғиқ кулги овози эшитилди. С. Кароматов, Олтин қум.*

2 Белги, хусусияти жиҳатидан олдингига ўхшаш. *Бунинг катталиги боягидай бор. ■ Қўшиқ тамом бўлди-ю, у боягидай табассум билан оҳиста бош эгиб қўйди. Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол. Асқар ота, Баҳри ҳеч бўлмаса ўзича дўнғиллаб қўяр, деб ўйлаган эди, ундоқ қилмади. У, боягидай очилиб, ишини қилаверди. А. Қаҳҳор, Асарлар.*

БОЯГИЧА *айн. боягидай.* Анвар боягича кулди. *А. Қодирий, Меҳробдан чаён. ..дам олиш кўни бўлса ҳам, боягича ишладим, — деди Ҳамбер Фарҳодга. А. Ҳақимов, Илон изидан.*

БОЯКБОР [ф. *байкбор* — бирланига, бир мартада; тўсатдан] *фольк.* Яна, яна бир бор. *Отаси билан бирга Аваздай номдор, Шоду хуррам йўл тортади боякбор. «Маликан айёр».*

Ўғил-қизин эсга олиб мерганлар, Бу сўзларни йиглаб айтди боякбор. «Маликаи айёр».

БОЯЛИЧ Чўлларда ўсалиган, шўрадошларга мансуб сершоҳ бута. *Шўрхоқларда.. саксовул, боялич ва бошқа буталар учрайди.* «Ўзбекистоннинг иқтисодий географияси». Қумда ўсимлик учун шароит яхши бўлганлигидан.. жузғун, саксовул, боялич.. кўп. П. Фуломов, Зарафшон этакларида.

БОЯР(ЛАР) [р. боярин — жангчи] тар. 10–17-асрлар Рус давлатида феодал жамиятнинг олий табақаси унвони ва шу унвонга эга бўлган киши. *Боярнинг бошидаги узун телпаги, узун соқоли юзини янада салобатлироқ қилиб кўрсатар эди.* М. Осим, Карвон йўлларида.

БОЯҚИШ (тўғриси: боёқиш) Майли, қувонсин бояқиш, у ҳам одам-ку. А. Мухтор, Опа-сингиллар. *Отам бояқиш эртаю кеч маҳси тикади, жўжабирдай жонмиз, топгани етмайди.* Ойбек, Улуғ йўл.

БОКИ қ. боқи(й).

БОҚИБЕҒАМ [боқи(й) + беғам] с. т. кест. Ортиқ даражада беғам, бепарво, парвойифалак. У [Йўлдош ака] *Кенжага дунёни сел олса, тўпниғига чиқмайдиган боқибеғам бўлиб кўринди.* Ҳ. Назир, Васият. -Заб боқибеғамлар бор-да дунёда, — ўйлади ичида Саид. Й. Мўминов. Олов ва ниҳоллар.

БОҚИБЕҒАМЛИК Бепарволик, парвойифалаклик. *Элик ёшлардаги девқомат шофёр боқибеғамлигиданми, машинани жузда секин ҳайдар эди.* Қ. Кенжа, Тоғ йўлида бир оқшом. ..бу ерда гап.. айрим раҳбарларнинг боқибеғамлик сирлари ҳақида боради. «Муштум».

БОҚИЗМОҚ с. т. Боқмоқ 9 фл. орт. н. Докторга боқизмасам, йиқилиб қоладиганга ўхшайман. С. Аҳмад, Ҳукм.

БОҚИ(Й) [а. باقى — давомли, абдий] 1 Доимий, абдий, мангу, ўлмас. *Илдизи мустаҳкам дарахтнинг умри боқий бўлади.* «Шарқ юлдузи». *Эй яша, порлоқ кун, бахтли келажак, Омон бўл, Ватаним, минг йиллар боқий.* Ф. Фулом. *Ҳаёт талвасаси тинмагай, аммо Мангу боқий қолур Инсон ва Хаёл.* А. Орипов, Йиллар армони.

2 айн. **бок.** Яхшибоев жилмайди, ҳеч боқиси йўқ, демоқчи бўлди. М. М. Дўст, Лолазор. *Ҳеч боқиси йўқ, бемалол, бу киши ўзимизники.* А. Ҳақимов, Илон изидан.

3 Бокӣ (эркактар исми).

Боқи(й) сўзим тамом эск. Шу билан сўзим тамом (мактуб охирида ишлатиладиган ибора). **Боқи(й) ўн беш сўм** Қолдиқ ўн беш сўм; қолган пул ўн беш сўм. **Боқи(й) қарз** Қолган қарз. **Хизмати боқи** Хизмати учун тегадиган ҳақ. [Қози Майсарага:] *Мана, она, буни олинг.. Хизмати боқи!* Ҳамза, Майсаранинг иши. **Боқий дунё** У дунё, нариги дунё. *Во ажабо, онамни ҳам худди шу тахлит Сўзлар билан кузатандим боқий дунёга.* А. Орипов, Йиллар армони.

БОҚИЙЛИК 1 Абдийлик, мангулик, доимийлик. *Ариқларнинг шилдираб оқиши, тўлқинларнинг мавжи боқийлик тимсолидир.* Газетадан. ..асрлар давомида инсоният бунёд этган маданий ёдгорликлар умрнинг боқийлиги демакдир. Газетадан.

2 Узоқ умр кўришлик. *Барака — иноқликда, Боқийлик — қувноқликда.* Мақол.

3 Мустаҳкамлик, собитлик. *Отабекнинг бу мактуби ортиғи билан ўзининг Қумушга бўлган муносабатининг ҳамон эски ҳолида боқийлигини эълон қилар ва ўзининг осонлик билан рақибга берилмаслигини сўзлар эди.* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

БОҚИМ 1 Боқув, қаров, парвариш. *Боқимга қўювдим, сўйиб сотишга кўзим қиймади.* «Ёшлик». *Пешқадам сут соғувчилар ўз боқимларидаги сизирлардан мўл-кўл сут соғиб олишга эришдилар.* Газеталан.

2 шв. Бировнинг қарамоғида бўлган, қарам. *Жияним менга боқим. Эримникига ҳокимман, Ўғлимникига боқимман.* Мақол. ■ -Бировга боқим бўлиб яшагандан ўлиб кетганим яхши-да, — дейди. И. Раҳим, Меҳр кўзда. *Юрагининг касаллигини баҳона қилиб, ишдан ҳам бўшаб олди. Боқим бўлиб утирибди текинхур!* Ў. Ҳоқимов, Икки эшик ораси.

БОҚИМОНДА [боқи(й) + ф. مانده — қолган, аввалдан қолган] 1 Қолдиқ қарз, ундирилмаган, тўланмай қолган солиқ ва ш.к. *Валихон бориб, Фузор беклигидаги солиқларни, ҳатто боқимондаларигача ундирди.* Ш. Топматов, Эрк куши. *Қаргал эски йилнинг боқимондаси янги йилга ўтавериб, жонга тегди.* «Муштум». *Икки киши ўтган йили боқимонда қарзи учун банди қилиниб, зиндонга олиб кетилди.* С. Кароматов, Бир томчи қон.

2 Эски, аввалдан йнгилиб қолган. *Идора ҳовлисидан ўн икки тонна боқимонда ахлатлар чиқариб ташланди.* Н. Аминов, Қаҳқаҳа.

БОҚИМОНДАЛИК Аввалгидек иш тутишлик, лоқайдлик, бепарволик. *Боқимондалик кайфияти.* ■ *Программа саводсизларча, юзаки тузилган бўлиб.. унга боқимондалик билан ёндашиш асос қилиб олинган.* Газетадан.

БОҚИМСИЗ 1 Қаровсиз, ота-онасиз қолган; етим. *Нега менинг қизим ишлар экан? Сизга ўхшаб боқимсиз қолибдими? Ў. Рашид, Қудалар. ..боқимсиз қолган болаларни йиғиб, мактаб-интернатларга топширишда фаол қатнашардик.* Газетадан.

2 Парваришсиз, қаровсиз. *Боқимсиз боғ тоғ бўлар, Юрак-бағринг доғ бўлар.* Мақол. ■ *Қабристон кимсасиз ва боқимсиз бир боғчани эслатарди.* Ҳ. Олимжон.

БОҚИНДИ: боқинди бўлмоқ Бировнинг боқимида юрмоқ, бировга ортиқча ташвиш, дардасир бўлмоқ. *Мен бу ерда ортиқча бир юк бўлиб, қорига боқинди бўлиб қолдим.* М. Муҳаммаджонов, Турмуш уринишлари. -*Бо-бо яхши гап айтди, — дедим унга, — чиндан ҳам баъзи биз тенглар ота-онасининг боқиндиси бўлиб юришади.* А. Эшонов, Сарбон.

БОҚИШ Боқмоқ фл. ҳар. н. *Шербек бир боқишда унинг нимадандир руҳан қаттиқ азоб чекаётганини пайқади.* С. Анорбоев, Оқсой. *Унинг бу боқишида чуқур миннатдорлик, ғарибнинг ғарибга бўлган меҳри ёнар эди.* Ойбек, Танланган асарлар.

БОҚИШМОҚ Ёрдамлашмоқ, қарашмоқ. *Ёшлари етмаганлари.. акаларининг ишларига қизиқиб, уларга боқишадилар.* Ҳ. Шамс, Душман. *Бувимга мен илғари унча-мунча боқишиб турардим.* Ҳ. Назир, Ёнар дарё. *Қизлардан ўргилай, уй ишларига боқишади.* С. Шамсиева, Кенг кўнгил.

БОҚИЯ айн. **боқимонда.** *Уезд молия бўлими.. Бекобод бўлимидан 23-йил учун 1800 сўм боқия талаб қилган.* Газетадан.

БОҚЛА [ا. باقلا — сабзавот; ошқўқ] бот. Дуккакдошлар (дуккакгуллилар оиласи)га мансуб, пояси тўрт қиррали, барглари патсимон, гуллари оқ бир йиллик ўсимлик.

БОҚМОҚ 1 Назар ташламоқ, назар солмоқ, қарамоқ. *Кўзуга боқмоқ. Лайлакнинг кетишига боқма, келишига боқ.* Мақол. ■ *Денгиз сувидек тиниқ кўзлари мулоим ва меҳр билан боқарди.* С. Кароматов, Олтин кум. *Қора кўзлари жуда шўх боқиб, жаз этиб, бағринга ботади.* И. Раҳим, Ихлос. *Қизнинг атрофа жовдираб турган кўзлари хомуш ерга боқди.* С. Аҳмад, Меҳрибон.

2 *кўчма* Мўраламоқ; кўринмоқ, намоён бўлмоқ. *Йўлчи Шокир отанинг дўконхонаси эшигини астагина очиб боқди.* Ойбек, Танланган асарлар. *Қорли тоғлар чўққисидан боқади қуёш.* Файратий. *Зангори денгизнинг тиниқ кўйинидан Кумуш ой нозланиб, кулиб боқади.* Уйғун.

3 Фикран назар ташламоқ, кўз олдига келтирмоқ, кўздан кечирмоқ. *Ўзига боқма, сўзига боқ.* Мақол. ■ *Тарихга боқинг, минг йил илғари Хоразмда Беруний ўтган, у жуда кўп китоблар ёзиб қолдирган.* Ж. Шарипов, Хоразм. *Сиз билан замоннинг зайлига боқ-масак, қиёмат қойим бўлажак.* С. Сиёев, Аваз. *Ўйлаб боқсам: қалбим муштдек! Ватан жуда кенг! Ўйлаб боқсам: Ватан ва дил бир-бирига тенг.* Ё. Мирзо, Ўғил меҳри. *Боқсам, йўлинг ойдир экан, Кел, пойингни ўпай, ўғлон.* Б. Бойқобиллов, Шароҳ.

4 Илтифот қилмоқ, қўллаб-қувватламоқ, ҳурмат қилмоқ. *Яхши яхшига боқар, Ёмон дарёга оқар.* Р. Жуманиёзов, Сўз кўрки — мақол. *Эл боқса, бахтинг кулар, Эл боқ-маса, тахтинг кулар.* Мақол. ■ *Бой бойга боқар, сув сойга оқар.* Бўлмайдди. *Сиз билан иттифоқ бўлолмаймиз.* Н. Сафаров, Танланган асарлар.

5 Тарбиялаб вояга етказмоқ, парвариш қилмоқ; қараб турмоқ. *Бола боқмоқ.* ■ *Биттаю битта ўғил Марғилон деган жойда, аллакимларнинг кўлида, асли номаълум кишиларнинг қизига уйлансин-да.. ўғил боқиб катта қилган она — Ўзбек ойим икки кўлини бурнига тиқиб қараб қола берсин.* А. Қодирий, Ўтган кунлар. *Худойқул менинг ўз жигарим, аммадан қолган сағир. Етти ёшидан қоқиб, одам қилдим.* П. Турсун, Ўқитувчи. -*Укаларимни боқса, тегаман, — дедим кампирга.* Ойбек, Танланган асарлар.

6 Ўз қарамоғида бўлганларни моддий жиҳатдан таъминламоқ; тирикчилик эҳтиёжларини ва ш. к. ни қондириб, таъмин этмоқ. *Оила боқмоқ.* ■ *Етим набираларни оғир меҳнат билан ҳам боқа олмаган бу жафокаш чол.. ҳовлисининг қолган қисмини сотишга мажбур бўлган эди.* Ойбек, Танланган асарлар. *Баҳорнинг бир куни қишни боқар.* Газетадан. *Отадан қолган шу қўл дастгоҳ чол-кампирни умр бўйи боқди.* А. Мухтор, Опа-сингиллар. *Сизнинг кетмонларингиз ўзингизни ҳам боқади, деҳқонни ҳам.* С. Сиёев, Ёруғлик.

7 Парваришлаб етиштирмақ, асрамоқ (уй хайвонлари ва парранда ҳақида). *Товуқ боқмоқ. Қурт боқмоқ.* ■ *Бир хўроз боқиб ўтирибман, тепса, хонни ўлдиради.* С. Сиёев, Ёруғлик. *Шароит ёмон, жўжа боқадиган жойимиз йўқ, катаклар жуда тор.* Газетадан.

Мол (ёки сигир, қўй ва ш. к.) боқмоқ 1) мол асрамоқ. *Мол боқсанг, оғзи-бурнинг мой, Бўри боқсанг, оғзи-бурнинг лой.* Мақол. ■ *Бегимжон бу йил кузда эримнинг келишига сўяман, деб қўй боқиб юрган эди, уруш бошланиб қолди.* И. Раҳим, Чин муҳаббат; 2) молни етаклаб ёки ҳайдаб юриб ўтлатмоқ. *Мен ёшликдан отамга қарашдим, пода боқдим, машоқ тердим.* Ойбек, Танланган асарлар.

8 Қидириб топиб ўлдирмоқ (битни, бургани).

Бош (ёки соч) боқмоқ Бошдаги битларни, сиркаларни топиб ўлдирмоқ. *Ойгул кампирнинг бошини боқишга ўтирибди.* «Олтин олма». Қўшнилар савоб учун малакнинг сочини боқиб, ювиб-тараб қўярди. Мирмуҳсин, Йўқолган жавоҳир.

9 с. т. Даволамоқ, шифоламоқ. *Унинг касалини боқмаган врач қолмади. Касални боқиб тузатмоқ.* ■ *Ужар экан бу солдат, деб ташлаб қўймадилар. Кўп қатори ярамни боқдилар.* Н. Сафаров, Оловли излар.

10 Кўмакчи феъл вазифасида келиб, етакчи феълдан англашилган иш-ҳаракатни бажаришга уриниш, синаш маъносини билдиради. *Мингбоши Зеби киргунча, дутор олиб чертиб боқди.* Чўлпон, Кеча ва кундуз. «Камбағал бўлсанг, кўчиб боқ, бойвачча бўлсанг, ўлиб боқ», деган гапда ҳикмат кўп экан. С. Аҳмад, Сайланма.

Фол боқмоқ қ. фол.

БОҚОН I : **боқон солмоқ этн.** Тухфа олиш учун янги келаётган келин йўлига гов солмоқ, келиннинг йўлини тўсмоқ.

БОҚОН II Бошлиқ, раҳбар, вазир. «*Туркистон*» жамиятининг боқони Аҳад Андижонийнинг сиёсий билимига тан бердим. «Ёшлик».

БОҚУВ I айн. боқиш.

2 Қаров, парвариш. *Боқуви яхши.* ■ *Боқувда ётган ҳар қўйларимиз борки, ўрнидан туролмайдиган бўлиб кетган.* «Муштум». *Ғўзаларнинг бўлиқлиги, ҳосилнинг тўлиқлиги экинга боқув бениҳоят зўр бўлганлигини кўрсатиб турибди.*

БОҚУВЛИ Парваришда, боқувда турган. *Менинг ўн бир минг тиллага олган дўнон отим бор. Етти ойдан бери таблада боқувли турибди.* «Гулихиромон».

БОҚУВЧИ I Назар солувчи, қараб турувчи. *Тушига отаси кирибди. Қора қош, сал қисик кўзлари негадир маънос боқувчи, яғриндор одам эди.* М. Ҳазраткулов, Журъат.

2 Оила бошлиғи, оилани моддий жиҳатдан таъминловчи. *Боқувчиси бўлмаган оилалар.*

3 Чорва, парранда ва ш. к. ни асровчи, парвариш қилувчи. *Мол боқувчи. Қурт боқувчи.* ■ *Болалар.. ипак қурти боқувчи хонадонларга югуриб кетишди.* Х. Назир, Сўнмас чақмоқлар. *От боқувчи сайислар Ғиротга яқин етибди.* «Нурали».

БОҚЧА I айн. боғча I. Суд бўладиган бинонинг боқчасида тикка туриб, айбдор билан гаплашиди. Чўлпон, Кеча ва кундуз. *Боқчаларни бир-биридан айирган деворлар кўринмас; ишқомлар, мевазорлар, экин далалари туташ яшил манзара ясайди.* Ойбек, Танланган асарлар.

2 айн. боғча 2. *Бир бева қўшимиз бор, боласини қачондан бери боқчага жойлолмайди.* Шукрулло, Сайланма.

БОҒ I |ф. باغ — мевазор, чаманзор, бўстон] I Мевали дарахт, ток ва гул билан банд ер майдони; мевазор. *Олма боғи. Бахилнинг боғи кўкармас.* Мақол. ■ *Қиз ҳамон кўнғироқдек кулар, сокин боғ унинг шодон қаҳқаҳаси билан тўлган эди.* Ў. Ҳошимов, Қалбингга кулоқ сол. *Бизнинг юртда шу паллада токда узум, полизда қовун, боғда анор.* Ойбек, Қуёш қораймас. *Зарқишлоқ кўчаларида, адир ва сойларида, сердарахт боғларида кўклам намойиши кезади.* С. Аҳмад, Уфқ.

Боғи эрам 1) дин. жаннат боғи; 2) кўчма жуда ҳам кўркам, ажойиб боғ. *Севганим қошимда бўлса, менга чўл — боғи эрам.* Ҳамза. **Боғ кўча** Шаҳардан ташқаридаги кўрғонлар, боғлар орасидан ўтган кўча. *Шербек.. боғ кўчага етганда, тўп-тўп, якка-якка бўлиб, клубга кетаётган таниш ҳамқишлоқларига дуч келди.* С. Анорбоев, Оқсой. **Боғ қилмоқ** 1) мевали дарахтлар экиб, боғ юзага келтирмақ. *Сафар бобо «Янгиобод» хўжалигига жойлашиб олган, турли кўчатлар экиб, боғ қилди.* «Ўзбекистон кўриқлари»; 2) кўчма обод қилмоқ, гўзаллаштирмақ. *Тўғри, кенг кўчалар солдирамиз, ҳамма ёқни боғ қиламиз.* «Муштум». **Истироҳат боғи ёки томоша боғ**

Дам олиш, ҳордиқ чиқариш учун қурилган махсус боғ, парк. *..қишлоқнинг ўртасида.. маданият ва истироҳат боғи бўлиб, бугун очилган канал унинг ўртасидан кесиб ўтар эди.* А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари. *Салим билан Фазлиддин «томоша боғ»да кезган сингари, секин-секин юриб, боғнинг ҳар жиҳатини кўздан кечира бошлади.* Ойбек, Танланган асарлар. **Ором боғи фольк. айн. истироҳат боғи.** *Шаҳри Тилсимнинг қирқ дарвозаси бор. Қирқ ором боғи бор.* «Маликаи айёр». **Ҳайвонот боғи** Халққа томоша қилдириш ва илмий-текшириш ишлари олиб бориш учун сунъий шароитда турли жониворлар боқиладиган махсус муассаса. *Ҳайвонот боғидаги ҳайвонларнинг тури ҳам, сони ҳам кўп.* «Муштум». *Яқинда Термиз ҳайвонот боғида туғилган шер боласининг ҳаёти ўнгидан келмади.* Газетадан.

2 кўчма Гуллаб-яшнаб турган обод жой; гулшан. *Юрган ерларингиз боғ билан бўстон, Жонимни жонингга айлайин қурбон.* «Ой-сулув». *Мақтаб боғ бўлса, бола ниҳол бўлса, бу боғнинг боғбони, илм чароғбони ўқитувчидир.* Газетадан.

3 кўчма Суянчиқ, таянч, умид. *Фотиманинг суянган тоғи, ишонган боғи шу — Турғунбой.* Т. Ашуров, Оқ от. *Кейин у, ягона ўғли, «ишонган боғи, суянган тоғи» Раззоқнинг айрилиқ дардини тортди.* Ҳ. Фулом, Машғал.

4 кўчма Ҳаёт, турмуш; оила. *Тинч элнинг боғи гуллар.* Мақол. ■ *Бу қиз [Бадиа] амирзодалардан бирининг боғини обод қилғуси.* Мирмуҳсин, Меъмор. *Севдим сени, боғим гули Тоза очилган чоғида.* У. Исмоилов, Сайланма.

5 кўчма Оғуш, олам; ўчоқ, маскан. *Шунда унинг хаёл боғида яна Адолатнинг чеҳраси кўринди.* И. Раҳим, Чин муҳаббат. *Эрка кўнглим эрк боғида яйрасин.* Файратий. *..Ҳусн боғининг бу янги эркаси [Кумуш].* А. Қодирий, Ўтган кунлар. *Ҳаммамизга маълумки, мактаб билим-фаннинг, одоб-ахлоқнинг асосий масканидир, боғидир.* Газетадан.

6 кўчма Нариги дунё; жаннат. *Энди қолар тоғни эмас, борар боғни ҳам ўйлаш керак.* С. Сиёев, Ёруғлик.

Бири боғдан (келса), бири тоғдан (келади) Гаплари пойма-пой, бири-бирига ёпишмайди, қовушмайди. *Салкам бир соатдан бери дала шийпонида дув-дув гап бориб, бири боғдан келса, иккинчиси тоғдан*

келиб.. Хосият хола ҳақида баҳслашар эдилар. М. Муҳамедов, Ҳикоя ва шеърлар. **Боғдан гапирса, тоғдан келмоқ айн. бири боғдан (келса), бири тоғдан (келади).** *..ман боғдан гапирсам, сен тоғдан келасан.* Ойбек, Танланган асарлар. *Боғдан гапирсанг, тоғдан келадурлар!* А. Қодирий, Кичик асарлар. **Узумини е, боғини суриштирма** Берганни ол, олдинга кўйганни е, ич, лекин «қаердан олдинг» деб сўрама; берганнинг бетига қарама. *Йўли шунақа, узумини енг-у, боғини суриштирманг.* «Муштум».

БОҒ II I Боғлаш учун хизмат қиладиган нарса ва унинг боғланган жойи, тугуни; боғич. *Чимлиқнинг боғидан Сичқон қочди, ёр-ёр.* «Кўшиқлар». ■ *Амин нўхта боғининг қозикда боғлиқ бўлганини кўрди-да, қиличини суғуриб, у билан ипни кесди.* С. Айний, Қуллар. *Атлас кийдим, боғин бойлайман, Сизга ваъда бердим, сўнгин уйлайман.* «Кўшиқлар». *Бу кўринган тоғлар Асқар тоғидир, Оёғимда тилла кишан боғидир.* «Оқ олма, қизил олма».

Оёқнинг боғи бўлмоқ Бошига ташвиш, дардисар бўлмоқ; халақит бермоқ. *-Акам Қурбон бир оз эслироқ бўлгани учун, кўпинча ўз ўртоқлари билан кўчадан бери келмас, мен бўлсам онам оёғининг боғи, юрагининг доғи бўлиб, хархашадан бошим чиқмас эди, — деди Пулат.* Файратий, Ёшлигимиз. **Оғзининг боғи қочмоқ айн. оғзининг боғичи қочмоқ қ. боғич.** *Оғзининг боғини қочирган Мараҳим.. яна кўп ёлғон-яшиқларни айтиб чарчади.* Ш. Ризо, Қор ёғди. *излар босилди.*

2 Тўплаб, дасталаб, белидан боғланган пичан, беда, похол, кўкат ва ш. к. *Бир боғ бўғдой. Бир боғ сабзи.* ■ *Қиз кимсан — Султонувага катта бир боғ ўтинни орқалатиб, олдига солиб келарди.* М. Мансуров, Ёмби. *Ўза ўтоғига чиққан Ойшахон кечки пайт бошига бир боғ ўт кўйиб, уйларига қайтди.* П. Қодиров, Эрк. *Турғун ой гапга аралашолмай, бедалар ичида бир боғ бедадай силкиниб борар эди.* А. Қаҳҳор, Асарлар.

БОҒБОН [ф. باغبان — боғни асровчи, кўриқловчи] **1** Боғдорчилик мутахассиси.

2 Боғ ва ундаги мевали дарахтларга, ток ва гулларга қаровчи, уларни парваришловчи киши. *Боғбон бўлмай, билмас гулнинг қадрини, Ари боқмай, билмас болнинг қадрини.* Мақол. ■ *Чўлбобонинг пайвандларини ҳавас қилмайдиган боғбон кам топилади.* Ҳ. Фулом, Феруза.

3 айн. боғдор 1.

4 кўчма Кўриқловчи, гамхўр, посбон. *Ўқитувчи бамисоли боғбон, у ёшлик гулшанининг раҳнамоси. «Фан ва турмуш». Бу кўҳна жаҳон боғида боғбон отахонлар.. Ҳабибий, Девон. Боғинг аро боғбон бўлиб, Терсам қизил гулларингдан. «Кўшиқлар».*

БОҒБОНЛИК Боғни парвариш қилиш билан шуғулланиш, боғбон касби. *Фаррошлик, қоровуллик, боғбонликни хотини ва болалари номига расмийлаштириб, маошини олиб юрган Бақалоқ катта хум чойнак кўтариб кирди. С. Нуоров, Майсаларни аёз урмайди.*

БОҒБОНЧИЛИК айн. боғбонлик. *Ижрокўм бува! Аммо боғбончилигингизга мен ҳам ишқибоз бўлдим. «Аския».*

БОҒ-БЎСТОН, боғу бўстон [боғ + бўстон] 1 Яшнаган боғлар ва гулзорлар. *Шарафли мақдами ҳар жойга етса, Бўлиб сермева боғу бўстоним. Ҳабибий, Девон. Анингдек жаннатосо боғ-бўстонлар қаён қолди? Газетадан.*

2 кўчма Гуллаб-яшнаган, сербоғ жой; боғистон. *Дўстлар, менинг юртимни Ўзбекистон дейдилар. Донғи тутган дунёни Боғу бўстон, дейдилар. З. Диёр. Муқаддас, ҳур диёрим, Ўзбекистон, пахтага консан, Улуғ номинга лойиқ хушхаво, кенг боғу бўстонсан. Ҳабибий, Девон.*

БОҒДОР [ф. باغدار — боғ эгаси, боғбон] 1 от Боғ эгаси; боғбон. *Домладан кейин сўз олган бир киши Николайнинг вақтида боғдорларга, дўкондорларга қанча солиқ чиққанлиги.. тўғрисида узоқ сўзлади. А. Қаҳҳор, Сароб.*

2 сфт. Боққа, боғларга эга бўлган; боғлардан иборат бўлган. *Боғдор колхоз. Боғдор туманлар.*

БОҒДОРЛИК 1 айн. боғбонлик.

2 айн. боғдорчилик. *Сув бўлмагач, боғдорлик ҳам бўлмади. С. Айний, Қуллар.*

БОҒДОРЧИЛИК 1 Қишлоқ хўжалигининг мева, узум ва резавор мевалар етиштириш билан шуғулланувчи соҳаси. *Боғдорчиликни ривожлантириш. Боғдорчилик бригадаси. ■ Қишлоқ аҳли асосан тамакичилик, қисман боғдорчилик билан шуғулланади. «Ёшлик». Бу йигит ўтган йил институтни битирган агроном бўлиб, боғдорчилик бригадасига бошчилик қиларди. Ш. Холмирзаев. Бодом қишда гуллади.*

2 Мевали дарахтларнинг тузилиши, ўсиши, ривожланиши, кўпайиши ҳамда ҳосил бериш қонуниятларини ўрганувчи, уларнинг яхши ўсиши ва ҳосил беришини таъминловчи илгор агротехник усулларни ишлаб чиқувчи фан соҳаси.

БОҒИСТОН [ф. باغستان — боғларга бой жой; боғлар] Сербоғ жой; боғлар ўлкаси, боғ-роғлар билан қопланган майдон. *Чирчиқнинг ёқасини, Тошкентнинг воҳасини Мен боғистон дегандим, Боғу бўстон дегандим. Шайхзода. Ҳар қишлоқда ўз боғистонимиз бўлсин. «Ёшлик».*

БОҒИЧ Турли нарсаларнинг учма-уч қилиб, сиқиб ёки бекитиб боғлаш учун хизмат қиладиган қисми, боғи. *Яктақнинг боғичи. Ёстиқ жилдининг боғичлари. ■ Бўронбой гилофнинг боғичини ечиб, дуторни созлади. О. Ҳусанов, Кўшиқчининг тақдири. У эгилиб, туфлисининг боғичини ечди. Н. Аминов, Қаҳқаҳа.*

ОҒЗИНИНГ БОҒИЧИ ҚОЧМОҚ 1) оғзи катта очилмоқ (хурсанликдан, хайратдан). *Иқбол деганда, уша қишлоқ йигитларининг қулоқлари динг бўлиб, оғиз боғичлари бир қарич қочади. С. Абдулла, Иқбол; 2) гапга тушиб кетмоқ, ўзини гапдан тўхтата олмаслик.*

БОҒИЧЛИ Боғичи, боғланадиган ипи, боғи бор. *Унинг қўлига боғичли ёғоч яшиқчани тутқазиб, Чорсуга ташлаб ўтишини тайинлади. А. Обиджон, Аканг қарағай Гулмат. Кашта тикланган боғичли кўйлақда эканлар. «Эртақлар».*

БОҒИЧСИЗ Боғи, ипи, боғичи йўқ. *Оёғидаги қора ялтироқ боғичсиз туфлисининг ингичка тумшугига бир оз гард юккан эди. С. Нуоров, Майсаларни аёз урмайди.*

БОҒЛАМ 1 Тўплаб, дасталаб боғланган нарсаларнинг ҳар бир боғи, дастаси. *Бир боғлам пиёз. Бир боғлам шох. ■ Елкасидаги икки боғлам саксовул ўтинини остонага гурс эткизиб ташлади. А. Мухтор, Асарлар. Бу фикр унга, бошида бир боғлам тут баргини кўтариб, марзадан чиқиб келаётганида яна қайтиб келди. А. Мухтор, Кумуш тола.*

2 тиб. айн. боғлов. *Гипс боғлам.*

БОҒЛАМА тлш. Ўз лугавий маъносини қисман ёки батамом йўқотган, феъл бўлмаган сўзни феълга хос маъно ва вазифага мословчи ёрдамчи феъл.

БОҒЛАМОҚ 1 Боғ, тугун солиб уламоқ, пайваста қилмоқ; бириктириб турмоқ. *Ип-*

ларнинг учини.. боғлаб узайтирмоқ. Ботинканинг ипини боғламоқ. Қопнинг оғзини боғламоқ. Юз қопни боғлаб бўлар, Юз оғизни боғлаб бўлмас. Мақол. ■ Қўлидаги ўтти ерга ташлаб, туфлиси боғичини қисиброқ боғлади. «Ёшлик».

2 Арқон, занжир, ип ва ш.к. воситасида бириктириб, чандиб, танғиб, ўз жойидан жилмайдиган, қимирламайдиган, нари кетмайдиган қилиб қўймоқ. Қўйни боғлаб боқмоқ. Каптарнинг қанотларини боғламоқ. ■ Анварни кўрсангиз.. ҳеч нарсага қарамай, қўлини боғлангиз. А. Қодирий, Мехробдан чаён. Молхона олдидаги гулини тўккан гилосга боғлаб қўйилган каттакон ола сигирга кўзим тушди. Ў. Ҳошимов, Икки эшик ораси. Фазлиддин отни илдам чиқариб, дарахтга боғлади. Ойбек, Танланган асарлар.

3 кўчма Бирор ердан ёки кишидан айрилмайдиган қилиб қўймоқ. Тақдир уларни бир-бирига маҳкам боғлади. ■ Шарофат.. Сидиқжонни бу ерга боғлаган нарсани яхшилаб билмоқчи ва шунга қараб тош қўймоқчи бўлди. А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари.

Ипсиз боғламоқ 1) бирор мажбурият билан эркини олиб қўймоқ. [Қудрат Мирзақулга:] Деҳқонларни ипсиз боғламоқчилар денг! Уларни ерга боғлаб, қул қилмоқчилар денг! Н. Сафаров, Уйғониш. -Бизни ҳоким Тешабойга ипсиз боғлаб кетди, — деди Қудрат. М. Исмоилий, Фарғона т.о; 2) дудмол гап, ваъда ва ш.к. билан мунтазир қилиб қўймоқ. Шу ерда туринг, ҳозир келаман, деб бизни ипсиз боғлаб кетди.

4 Боғич ёки бирор бошқа нарса воситаси билан бириктирмоқ ёки тиркамоқ, осмоқ. Аҳмаджоннинг орқасига боғлаб олган сумкасига.. нина парчаси теккан эди. А. Қаҳҳор, Олтин юлдуз. Иложи бўлса, мени от думига боғлаб, пойга қилсалар. Ойбек, О. в. шабадалар. Олмос пўлат боғлаб мен ҳам белимдан, Дев излаб чиққанман ўсган элимдан. «Маликаи айёр».

5 Тўплаб, дасталаб, белидан боғ солмоқ, боғ солиб тугмоқ, дасталамоқ. Пичан боғламоқ. Пиёз боғламоқ.

Супурги боғламоқ Супурги ясамоқ. [Йўлчи] Саватни анҳор бўйида супурги боғлаб ўтирган бир кишига омонат ташлаб, бозорга гизиллади. Ойбек, Танланган асарлар.

6 Ўраб танғимоқ, ўрамоқ, тақмоқ. Рўмол боғламоқ. Камар боғламоқ. Галстук боғламоқ.

■ Бошига оқ доқа рўмол боғлаган, ранги заҳил бир аёл кўринди. Н. Аминов, Қаҳҳақа. Жувон эшикдан кириши билан буларни кўриб, бир тўхтади-ю, дуррасини қайта боғлаб, тўғри супа томонга келди. А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари.

7 Оғриқ ерни эҳтиётлаш, даволаш мақсадида дори-дармон қўйиб ёки шундайлигича ўраб, чандиб, танғиб қўймоқ. Ярани бинт билан боғламоқ. ■ У бирор ҳафта касалхонада ётиб чиққандан кейин, бир неча кун лунжини боғлаб юрди. А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари. Бошимга сассиқ бир суюқ доридан чаплаб, рўмол билан танғиб боғлаб қўйди. Э. Раимов, Ажаб қишлоқ. Тик турганча бармоғимга йод суркаб, бинт билан танғиб боғлади. С. Сиёев, Ёруғлик.

8 кўчма Йўл-йўриқ кўрсатиш, ёрдам бериш учун биркитмоқ, бириктириб қўймоқ. Бошқарма бизга кекса ишчилардан боғлаб қўйсин. А. Мухтор, Туғилиш. Раиснинг кўнглига келмасин, деб машинасига ҳам тегмади, шофёрни Мирзааҳмад аканинг эшигига боғлаб қўйди. Ўзи шалоқ аравада тоғу тош кезиб юрибди. С. Сиёев, Отлиқ аёл.

9 Бўғиб, тўсиб, керакли томонга йўналтирмоқ (сувни). Экинларга сув боғламоқ. Сувни боғлагунча, ариқ оч. Мақол. ■ Сувни ким боғлади, тўғонни ким кўтарди? Н. Сафаров, Танланган асарлар. Султон Санжар Мозий ўйлаб, шу дарёни боғлашга қарор қилибди. «Эртақлар».

10 Ўзида бирор нарса пайдо қилмоқ; йиғмоқ, тўпламоқ. Яра фасод боғлади. ■ Баркашда шарбат боғлаб кетган анжир, олтин сингари ҳусайни узум ва шафтоли бор эди. Н. Сафаров, Водиллик қаҳрамон. Боғ ва полизларда таърифи йўқ минг хил нозу неъматлар шакар боғлайди. С. Азимов, Оппоқ тонг қўшиғи.

Шира боғламоқ қ. шира I 5. Ҳозир Шерозийнинг овози аини шира боғлаган пайт. Донги Хоразмга тарқалган. Ж. Шарипов, Хоразм. Ёғ боғламоқ Семирмоқ. Тўр боғламоқ Тўрламоқ (қовун, ҳандалак ҳақида).

11 кўчма Узвий равишда бирлаштирмоқ, бирга қўшмоқ, уламоқ. Таълим-тарбия ишларини ҳаёт билан боғламоқ. ■ Мехнат билан муҳаббатни боғлагин, Сўнгра ҳарна тилак бўлса чоғлагин. Ҳабибий, Девон.

12 Узвий боғланиш, муносабат асосида бир-бирига қўшмоқ, дахлдор қилмоқ, ула-

моқ, бириктирмоқ. *Икки фикрни ўзаро боғламоқ. Сўзларни боғлаб гап тузмоқ. ■ Чол асл мақсадини унутиб, анча гапларни айтиб юборганини ўзи ҳам сезиб қолди-да, сўзининг охирини яна эчкига боғлади. С. Аҳмад, Ҳукм. Наврўзни динга боғладиқ. Ҳолбуки, бу байрамнинг ислом динига мутлақо алоқаси йўқ эди. Газетадан.*

Алоқа боғламоқ Муносабатда, алоқада бўлмоқ, муносабат ўрнатмоқ. *Пахтакор билан алоқа боғламаган селекциячининг ҳолига вой! У нўпанақ босиб ётаверади. Мирмуҳсин, Умид. Шоир ҳарамдаги канизакларнинг бири билан алоқа боғлаган экан. А. Қодирий, Меҳробдан чаён. Бахтини боғламоқ* Бахтсиз қилмоқ, бахтига тўсиқ бўлмоқ. *Тақсир, қизнинг бахтини боғлаб қўйманг, кувёга беринг. «Олтин бешик». Бел боғламоқ қ. бел. Бошини боғламоқ қ. бош. Боғлаб олмоқ* Ўзига ром қилмоқ, ўзига қаратмоқ, домига илинтирмоқ. *Нозли нигоҳларинг керакмас сенинг, Боғлаб оларман деб энди ўйлама. Миртемир. Азиза азбаройи бола деб қўли учиб тургандан эмас, бир амаллаб Ёдгорни боғлаб олиш учун болали балишни хоҳларди. Ў. Ҳошимов, Қалбинга қулоқ сол. Бас, сен ҳам нега ўглиннинг кўнглини Зайнабга хиппа қилиб боғлай олмадинг? А. Қодирий, Ўтган кунлар. Йўлини боғламоқ* Йўлини тўсмоқ, олдига рўпара бўлмоқ, тўсиқ бўлмоқ. *-Вой, ўқисин, отин бўлсин, айланай, унинг йўлини боғлаб қўйганимиз йўқ, - деди Ўғил хола Аҳмедовага чиқирлиб. Т. Алимов, Совчи. Билмайман, йўлингни яна ким боғлар, Гулингни бегона айлама, булбул. «Кўшиқлар». Кўсак (ёки довучча) боғламоқ* Ҳосилга кирмоқ; мева тугмоқ. *Гўзалар энди шоналаб, кўсак боғлаб келаётган бир маҳалда.. шаҳар пахта заводларига пахта ташилиши Ғулмонжонни ажаблантирмади. М. Исмоилий, Фарғона т.о. Ўтган йили апрель ойининг охирилар, ўриклар алақачон довучча боғлаб бўлган пайт эди. Газетадан. Муҳаббат боғламоқ* Муҳаббат қўймоқ, севиб қолмоқ. *Муҳаббат боғладинг [Навоий], Меҳнаткаш элга меҳрибон бўлдинг. Ҳабибий, Девон. Тилини (ёки тил-жағини) боғламоқ* Тилини лол қилмоқ, гапиртирмай қўймоқ. *Латофат шу пайтгача тилини боғлаб турган алақандай кучни енгиб, тез гапира бошлади. О. Ёқубов, Мирзатерак. Хотинининг бу гапи Бўтабойнинг жон-жонидан ўтиб кетди, лекин*

бундаги кучли мантиқ тилини боғлади-ю, ҳеч нарса дея олмади. А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироклари. Бироқ қизи тушкурнинг ҳусними, ширин сўзларими, ҳар қалай, Ғиёсиддиннинг тил-жағини боғлаб, қулоғини кар, кўзини кўр қилиб қўйган эди. С. Аҳмад, Ҳукм. Умид боғламоқ қ. умид **1.** *Уменга катта умид боғлаган эди, бари пучга чиқди. Ж. Абдуллахонов, Орият. Янги сайланган депутатлар фаолиятига, уларнинг ҳалол ва фидокорона меҳнатига ҳамма умид боғлаяпти. Газетадан. Қанот боғламоқ Ўзида гўё қанот пайдо қилмоқ, бирор жойга учиб боргудай бўлмоқ. *Ҳовлидаги.. дастурхон теварагида текин овқат топилган жойга қанот боғлаб учиб борадиган Зағчакўз домла, Тожибой, оқсоқол ўтирар эди. П. Турсун, Ўқитувчи. Саломат бу қишлоққа ёшлигини қўмсаган кезларда гўё қанот боғлаб учиб келишни истамасмиди? С. Аҳмад, Ҳукм. Қўл боғламоқ* Қўл қовуштирмоқ (таъзим, салом белгиси). *Қўрғон устида ясов тортган қаҳрамонлар қўл боғлаб.. таъзим билан Азизбекни илгарига ўткази бошладилар. А. Қодирий, Ўтган кунлар. Хон тахтада эди. Унг тараф курсида Абдурахмон офтобачи ва сўлда шоир мулла Ниёз домла қўл боғлаб ўтирар эдилар. А. Қодирий, Меҳробдан чаён. Қўл-оёғи (ёки оёқ-қўли)ни боғламоқ* Мажбур қилмоқ, зўрламоқ. *Агар қўл-оёғини боғлаб беришганда ҳам, бари бир, тўйни азага айлантираман. С. Зуннунова, Кўк чироқлар. Насибанинг оёқ-қўлини боғлагани Ҳузуржоновга сиз арқон эшиб бердингиз! А. Қаҳҳор, Асарлар.**

БОҒЛАНИШ 1 айн. **боғлиқлик.** *..ўша нотаниш йигит билан Ваҳобжон ўртасида қандайдир боғланиш, ҳатто бир қондошлик бордай туюлиб кетди. А. Мухтор, Асарлар.*

2 Воқеа, ҳодиса ва ш. к. ўртасидаги ўзаро муносабат, алоқа. *Ўзвий боғланиш. Мантиқий боғланиш. Гапда сўзларнинг ўзаро боғланиши. ■ У [Мирзакаримбой] Йўлчининг қишлоқдан қайтиб, бирдан ғойиб бўлиши билан ўзининг Гулнорга уйланиши ўртасида бир боғланиш борлигига қаноат ҳосил этган эди. Ойбек, Танланган асарлар. Лексик элементларнинг синтагматик боғланиши сўзларнинг валентлилик хусусияти билан ҳам боғлиқ. «ЎТА».*

БОҒЛАНМОҚ 1 **Боғламоқ 1-9, 11, 12** фл. мажҳ. н. *Белига қўш белбоғ боғланган. ■ Умид — парвозга отланган лочин, умидсизлик*

– оёққа боғланган тош. Шукрулло, Жавоҳирлар сандиғи. Қиз ва йигит бундан қарийб икки йил бурун бир-бирларига самимий муҳаббат билан боғланган эдилар. Ойбек, Навоий.

Боғланган қўшма гап тли. Тенг ҳуқуқли содда гаплардан тузилган қўшма гап. *Ўзаро тенг боғловчилар ёрдами билан боғланган содда гаплардан тузилган қўшма гап боғланган қўшма гап дейилади.* «Ўзбек тили дарслиғи».

2 Боғламоқ 1, 2, 11, 12 фл. ўзл. н. *Иннинг учи боғланиб қолибди. Улар бир-бирига боғланиб қолган. Юқори идоралар билан боғланмоқ.* ■ *Лайло вафотидан кейин мен уларнинг ошласига қаттиқ боғланиб қолдим.* М. Қориев, Ойдин кечалар.

3 Бириктириб қўйилмоқ. *Гулноз.. бугунги қабулини тугатиб, ўзига боғланган маҳаллани айланишига боришга отланди.* Ҳ. Фулом, Тошкентликлар.

Ипсиз боғланмоқ Иложсиз, ҳаракатсиз бўлиб, бирор жойдан қимирлай олмаслик. *Анвар ипсиз боғланиб, икки оёғи полга михлаб қўйилгандай, на у ёқ, на бу ёққа юролмай, ҳушини йўқотиб қўйган эди.* 3. Фатхуллин, Сўнмас юлдуз. **Тили боғланмоқ қ. тил 1.** *Тиллари боғланиб, ақлдан шошди, Алами Тўлабнинг ҳаддидан ошди.* «Гулихиромон». **Қўли боғланиб қолмоқ** 1) қўли банд бўлиб қолмоқ; 2) қўли бекор қолмоқ, иш қилолмай қолмоқ. *Косиб чоршанба куни бозор қилмаса, бир ҳафтагача қўли боғланиб қолади.* Ойбек, Танланган асарлар; 3) имкони, кучи етмаслик. *Орага қалин масаласи тушди-ю, қўли боғланди.* «Шарқ юлдузи».

БОҒЛАШМОҚ **Боғламоқ 1-9, 11, 12 фл.** бирг. н. *Шундан сўнг уларни [отларини] серкўкат ерга боғлашиб, то таом пишгунича, отларнинг ёнида ўтиришди.* Мирмуҳсин, Меъмор. *Улар Исломуҳжанинг қўлларини қайириб боғлашди.* С. Сиёев, Аваз.

Бас боғлашмоқ қ. бас II.

БОҒЛАҒИЧ: **кўз боғлағи** с. т. эск. Кўз боғловчи, фокусчи.

БОҒЛИ I Боғи, боғчаси бўлган, боғ-роғли. *..беш ҳўкиздан бир қўшини, боғли ерларининг ярмини ўғлига ажратса, унинг юки анча камаяди.* П. Турсун, Ўқитувчи. *Қирқ кеча, қирқ кундуз йўл юриб, бир боғли ерга етди.* «Баҳром ва Гуландом».

БОҒЛИ II 1 Боғланадиган, боғичи бўлган. *Боғли тўн.*

2 айн. боғлиқ. [Элмурод] *Ўзининг кичкина бир қишлоқда олиб бораётган иши.. амалга оширилаётган буюк план билан боғлиқ эканини фаҳмлагач, бениҳоя фахрланди.* П. Турсун, Ўқитувчи.

Қўли (ёки қўлу оёғи) боғли Эрксиз, қарам, асир. *Токайлар биз юрамиз Қўлу оёғ боғли? Ҳамза. Кўзи боғли* Хат танимайдиган, саводсиз. *Буни қарангки, бутун бобокалони билан бу дунёга икки кўзи боғли келиб, боғли кетган чорвачи қашшоқнинг боласи — дўхтир!* С. Анорбоев, Оксой.

БОҒЛИҚ I 1 Боғлаб қўйилган, боғланган, боғлоғлик. *Боғлиқ от.* *Хунарсизнинг қўли боғлиқ.* Мақол. ■ *Раззоқ буқачининг ити ёввойи жийдага оёғидан боғлиқ турарди.* С. Аҳмад, Жимжитлик.

Боши боғлиқ Унаштириб қўйилган. *..баъзи йигитлар Норбувица одам қўйишди. Бироқ Норбуви уларнинг ҳаммасига ҳам бир хил — икки оғиз сўз билан жавоб қайтарарди: Бошим боғлиқ.* Ҳ. Шамс, Душман. *Гулноз Йўлдошга унашилди, энди боши боғлиқ.* Ҳ. Фулом, Тошкентликлар.

2 Бирор жиҳатдан, мас., тобелик ёки алоқадорлик муносабати билан узвий равишда боғланган; алоқадор. *Тегирмоннинг айланиши юкига боғлиқ.* Мақол. ■ *Ҳар бир нарсадан катта хулосалар чиқариш шоирнинг ақл уфқи кенглигига боғлиқ.* Шукрулло, Сайланма. *Умрнинг дарозлиги ҳам наслу насабга боғлиқдир.* «Шарқ юлдузи».

БОҒЛИҚ II махс. Арава гилдирагининг тўғин учларини бириктириб тутиб турадиган қўшалоқ кегайи.

БОҒЛИҚ III шв. Шох-шабба, беда, буғдой, шоли каби чочиқ нарсаларни йиғиб боғлаш учун ўша нарсаларнинг ўзидан ёки новда, похол кабилардан эшилган боғ; белбоғ.

БОҒЛИҚЛИК Нарса ва ҳодисаларнинг ўзаро алоқада бўлишлиғи; алоқадорлик. *Ҳодисаларнинг ўзаро боғлиқлиги.* ■ *Кўриб турибсизки, ҳар иккала хат ўртасида мантиқий боғлиқлик бор.* Ў. Ҳошимов, Қалбингга кулоқ сол.

БОҒЛОВ тиб. Синган, чиққан, жароҳатланган, лат еган аъзоларни ифлосланиш ва б. таъсирлардан сақлаш, шунингдек, гавданинг бирор қисмини қимирламайдиган қилиб қўйиш учун қўлланадиган восита. *Гипс боғлов. Боғлов материаллари.* ■ *Боғ-*

ловлар қаттиқ ва юмоқ ҳамда оддий ва мураккаб бўлади. «ЎзМЭ».

БОҒЛОВЧИ 1 **Боғламоқ 1-9, 11, 12** фл. сфдш. Беда боғловчи. Боғловчи звенo. Боғловчи модда. ■ Бетон таркибидaги цемент боғловчи модда дейилиб, қум, эланган шағал ва чақиртош эса тўлдиргичлар деб аталади. А. Асқаров, Бетончилар учун эсдалик.

2 тлш. Гап бўлақларини ёки гапларни ўзарo боғлаш учун хизмат қиладиган ёрдамчи сўз. Уюшиқ бўлақлар орасига вергул ёки ва, ҳам, ҳамда сингари боғловчилардан бири қўйилади. «Ўзбек тили дарслиги».

БОҒЛОВЧИСИЗ тлш. Боғловчи сўзлар ёрдaмисиз, таркибидa боғловчи сўз бўлмаган. Ўзарo боғловчисиз ёки боғловчи вазифасидaги сўзларсиз боғланган содда гаплардан тузилган қўшма гап боғловчисиз қўшма гап деб аталади. «Ўзбек тили дарслиги».

БОҒЛОҒЛИК Боғлаб қўйилган, боғланган, боғлиқ. Боғлоғлик от. ■ Чайлага боғлоғлик турган қора от бизни кўриб кишнади. Ҳ. Назир, Ёнар дарё. Отамурод операция столида қўл-оёғи маҳкам боғлоғлик ётибди. М. Мансурoв, Ёмби. ..унинг [Жаннатнинг] отаси билан боғлоғлик жойим бор, у киши менинг илмий раҳбарим, — деди Умид. Мирмуҳсин, Умид.

БОҒМА-БОҒ Боғларни кезиб, боғдан боққа. Кампир из қидириб, боғма-боғ бoриб, баланд девор олдидa тўхтади. И. Раҳим, Чин муҳаббат.

БОҒОТ [ф. باغات — «боғ» сўзининг кўплиги; боғлар] Боғлар, боғлар билан қопланган ерлар. Оптоқ тонгдек ҳаётбахш.. бу садо, бу фарёд девор, том, чаман, боғотлар оша таралиб, тун бағрини тилим-тилим қилар эди. К. Яшин, Ҳамза.

БОҒ-РОҒ, боғу роғ Мевазор, тоқзор, гулзор боғлардан иборат майдон, парк ва ш. к. [Холжон хола:] Отангдан қолган боғроғларни ташлаб, қаёққа борасан, болам? О. Ёқубов, Пьесалар. Ойижон! Дадам билан албатта келинг. Бизнинг ўзимиз яратган шаҳарни, боғ-роғларимизни кўринг. Н. Сафаров, Саодатнинг қиссаси.

БОҒЧА 1 Кичкина боғ. Кучли шамол кўтарилиб, боғчадаги ҳар нарсани тўрт тарафга бука бошлади. А. Қодирий, Меҳробдан чаён. Ҳувиллаб қолди мана гавжум боғлар, боғчалар, Яшил элларга томон учиб кетди қушчалар. А. Орипов, Юртим шамоли.

2 Мактабгача ёшдаги болалар учун белгиланган таълим-тарбия ўчоғи. Навбатдаги сўз завод боғчасининг мудираси Расуловага теғди. С. Аҳмад, Сайланма. Ҳадича холам ҳам шу боғчада ишлар экан. А. Қаҳҳор, Асарлар.

Болалар боғчаси айн. боғча 2. Клуб у ёқда турсин, битта болалар боғчаси қуролмайди. Шукрулло, Сайланма. Жувон болалар боғчасининг мудираси экан. А. Қаҳҳор, Асарлар.

БОҒЧАЧИЛИК айн. боғдорчилик. Озми-кўпми боғчачилик иши бўлган бошқа одамларни ҳам биламан, боғчачилик уларнинг ишларига ҳалақит бермайди-ку. А. Қаҳҳор, Асарлар.

БОҒЧИЛИК айн. боғдорчилик.

БРАДИКАРДИЯ [юн. bradys — секин + kardia — юрак] Юрак қисқаришларининг секинлашуви, юракнинг секин, кам уриши. Томир уриши сонининг ортишига — тахикардия, камайишига — брадикардия дейилади. Н. Исмоилов, Касалларни парвариш қилиш.

БРАК [нем. Brack — нуқсон, камчилик; яроқсиз мол] Ишлаб чиқаришда яроқсиз деб топилган, давлат андозаларига тўғри келмайдиган, сифатсиз маҳсулот; умуман яроқсиз иш, чиқит нарса. Брак ишиша. Брак мол. Брак қилмоқ. Бракка чиқармоқ. ■ Мастура ўз ишида ҳали бирor марта бракка йўл қўйгани йўқ. Газетадан. Таълимдаги брак эса энг хавфли брак эканини унутмаслигимиз керак, ўртоқлар. Газетадан.

БРАКОВКА [р. — бракка чиқариш] Ишлаб чиқариш корхоналарида: сифатли ва брак маҳсулотларни бир-биридан ажратиш, саралаш.

БРАКОНЬЕРЛИК [фр. braconnier — ит билан ов қилувчи] Ноқонуний ов — ёввойи ҳайвонларни ман қилинган жойда ва даврларда ёки ман қилинган қуроллар билан, муайян руҳсатсиз овлаш ёки йўқ қилиш.

БРАКЧИ Ишни сифатсиз бажарган, яроқсиз (брак) маҳсулот ишлаб чиқарган ишчи. Корхона бракчилари юборган 80 дoна қимматбаҳо камзул ўтган йилнинг декабрь ойдан буён ўтмас матo бўлиб ётибди. Газетадан.

БРАНДСПОЙТ [голл. brandspuit — ўт ўчириш насоси] Ўт ўчиришда, боғдорчиликда, кема ва паровозларда ишлатилadиган суюқлик пурковчи мослама, асбоб. Қатор

брендспойтлар оёғим остида сув сочиб, ерни совитади, бошимда соябон бўлиб кузатиб боради.. П. Қодиров, Қадрим. *Ўт ўчирувчилар дарҳол насослари билан брендспойтларини ишга солиб, оловга хужум қилиб кўрдилар.* П. Қодиров, Эрк.

БРАСЛЕТ [фр. bracelet < bras — қўл] айн. **билагузук.** Унинг бир қўлига кичкина қўл соат кумуш браслет билан осиб қўйилган. П. Қодиров, Уч илдиш.

БРАСС [фр. brasse < bras — қўл] сирт. Иккала қўл (сувдан чиқармай) ва оёқни бир маромда симметрик ҳаракатлантириб, кўкрак билан сузиш усули.

БРАУНИНГ [америкалик конструктор Ж. Браунинг (Groning) номидан] Автоматик тўппонча ёки пулемётнинг бир тури. *Уддасидан чиқолмасам аҳдимнинг, унда — Браунингни қўлимга бер қоп-қора тунда.* У. Носир, Юрак.

БРАҲМАН, бараҳман Қадимги ва ҳозирги Ҳиндистонда олий табақа — кастага мансуб киши; қадимда қоҳинлик вазифасини бажариб, қурбонлик маросимларига раҳбарлик қилган шахс. *Бараҳманлар довул қоқиб, Фатво берди имомлар.* Э. Воҳидов, Шарқий қирғоқ.

БРАҲМАНИЗМ, бараҳманлик [санск. Ҳиндуизмдаги уч олий маъбуд (худодан бири — Браҳма номидан) Табиий мавжудотларни илоҳийлаштирувчи қадимги Ҳинд дини. *Браҳманизмда илгариги тотемистик тасавурларнинг қолдиғи сифатида ҳайвонлар (сигирлар, маймунлар)ни, айрим ўсимликларни ва бошқаларни илоҳийлаштириш мавжуд.* «ЎЗМЭ».

БРАҲМАНЗОДА, бараҳманзода Браҳман фарзанди, браҳманлар авлодига мансуб шахс. *Ул бараҳманзода ҳар дам барқдек ўйнаб кулар, Йиғлатиб, кўз ёшимни абри баҳорон айлагач.* Фурқат.

БРЕЗЕНТ [голл. presenning < лот. praesentia — ўрамоқ] **1** от. Зиғир толасидан ёки зиғир толаси билан пахта ипидан тўқиладиган, сув ўтказмайдиган қалин, кўпол мато. *Ўрмон четида брезентдан чодир-палаткалар тикланди.* И. Раҳим, Чин муҳаббат.

2 сфт. Брезентдан тайёрланган. *Брезент этик. Брезент туфли. Брезент носилка.* ■ *Қутбиддин брезент этигини тапиллатиб ерга уриб, чангини туширди.* С. Кароматов, Олтин қум. *..бошига эски қулоқчин, эгнига*

брезент ёмғирнўш кийган жиккаккина чол югуриб чиқди. С. Нуоров, Майсаларни аёз урмайди.

БРИГАДА [фр. brigade < итал. brigata — отряд, одамлар гуруҳи, кўшин] **1** Бир неча полк, батальон ёки дивизиондан ва махсус кўшинлар бўлинмаларидан, денгиз флотиди эса бир неча турдаги ҳарбий кемалардан иборат ҳарбий-тактик кўшилма. *Танкчилар бригадаси. Бригада қўмондони.* ■ *Бригаданинг жангчилари кўтаринки руҳ билан хужумга ўтди.* Т. Рустамов, Мангу жасорат.

2 Меҳнатнинг муайян бир турини бригаликда бажариш учун тузилган ва иш натижаси учун умумий жавобгар бўлган жамоа, меҳнатчилар гуруҳи. *Пахтачилик бригадаси. Оилавий бригада. Бинокорлик бригадаси.* ■ *Тўқайда ишлагани хилланган одамлардан махсус бригадалар тузилди ва бу бригадаларнинг ҳар бирига биттадан гусеницали трактор берилди.* А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари. *Раиснинг машинаси.. сабзавотчилик бригадаси томон бурилиб кетди.* С. Нуоров, Майсаларни аёз урмайди.

3 с. т. Бригада бошлиғи; бригадир. *Кимсаной бўлганда, ҳозир бригада бўлар эди. Файратли, ориятли жувон эди.* А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари.

БРИГАДАДОШ Бир бригадада ишловчи. *..ерни созилашнинг бирдан-бир йўли — яҳоб. Бу фикрни Мамасоли дастлаб бригададошларига айтди, фикрлашди.* Газетадан.

БРИГАДИР [фр. brigadier — бригада бошлиғи] Ишлаб чиқариш, далачилик бригадасининг бошлиғи. *Ўрта мактабни тугатгач, Холчучук бир йил звено бошлиғи бўлди, иккинчи йилга ўтиб эса бригадир бўлиб олди.* «Саодат».

БРИГАДИРЛИК Бригадир лавозимида ишлашлик, бригадир бўлишлик. *Бригадирлик қилмоқ. Бригадирликка сайламоқ.* ■ *Сенларга ўзим бригадирлик қиламан.* С. Аҳмад, Уфқ. *Бутабой.. Болтабойни бригадирликдан бекор қилмоқчи эканини айтди.* А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари.

БРИЗ [фр. brise — шабада] Денгизлар, катта кўллар, баъзан йирик дарёлар соҳилида эсадиган, кеча-кундузда даврий ўзгариб турадиган шамол, шабада. *Денгизлар қирғоғида эсадиган шамол бриз деб аталади.* «География».

БРИКЕТ [фр. brique — гиштча] Гишт шаклида прессланган нарса. *Кунжара бри-*

кети. Кўмир брикети. ■ *Оддий табиий маҳсулот махсус идишларда прессланиб, брикетлар ҳолига келтирилади.* Газетадан.

БРИКЕТЛАМОҚ Брикет ҳолига, шаклига келтирмоқ. *Торфни брикетламоқ. Брикетлаш фабрикаси.* ■ *Шарғун кўмирини брикетлаш технологияси ишлаб чиқилди.* Газетадан.

БРИЛЛИАНТ, брильянт [фр. brillant — ялтироқ] Тарашланган ва сайқал берилган олмос. *Бриллиант кўзли узук.* ■ *Рисолатнинг қулоғида бриллианти данакдек келадиغان зирак ялтирарди.* Ф. Мусажонов, Ҳиммат. *Тўй кунини эри соғға қилган бриллиант кўзли узугини бармоғидан чиқазди.* С. Аҳмад, Уфқ.

БРИНЗА [рум. brinza — пишлоқ] Асосан қўй сутидан, шунингдек, сигир, эчки сутидан ёки уларнинг аралашмасидан тайёрланган шўртанг пишлоқ. *Аҳолининг ёғ, қатиқ, бринза, сузма каби озиқ-овқатларга бўлган эҳтиёжини қондиришда анчагина ютуқларга эришаёттирмиз.* Газетадан.

БРИОЛОГ бот. Йўсинларни ўрганувчи мутахассис, йўсиншунос.

БРИОЛОГИЯ бот. [юн. bryon — йўсин, моx + logos — таълимот] Ботаниканинг йўсинлар, моxларни ўрганувчи бўлими. *Бриология торф ҳосил бўлиши, йўсинлар ўсган ерларда аста-секин тупроқ ҳосил бўлиши каби.. жараёнларни ўрганади.* «ЎЗМЭ».

БРИТТ(ЛАР) Миллоддан аввалги 8-аср бошидан миллодий 5-асргача Британиянинг асосий аҳолиси ҳисобланган қадимги кельт қабиласи.

БРИФИНГ [ингл. briefing — йўл-йўриқ < brief — қисқа; қисқача хулоса] Расмий шахсларнинг оммавий ахборот воситалари вакиллари билан расмий нуқтаи назар билдириш ёки расмий хулосаларни қисқача баён этиш мақсадидаги учрашуви.

БРИЧКА [укр. бричка < пол. bryczka, bryka < нем. Birutsche — усти очик енгил арава] Тўрт гилдиракли узун арава. *Ўрмонда тўртта бричка турибди.* И. Раҳим, Чин муҳаббат. *..устига бочка юкланган бричкалар узун йўлдан кетма-кет ўтиб турарди.* С. Аҳмад, Чўл бургути.

БРОЙЛЕР [ингл. broiler — гўштга боқиландиган жўжа < broil — ўтда қовуриш] Тез етиладиган ва вазни 1,4-1,6 кг бўлганда сўйиландиган гўштдор жўжа. *Бройлер фабрикаси.* ■ *Товуқ дим-дим тайёрлаш учун семизроқ*

бройлердан танлаб оласиз. К. Маҳмудов, Ўзбек тансиқ таомлари. *Бройлер гўштинан парҳез таомлар тайёрланади.* «ЎЗМЭ».

БРОКЕР [ингл. broker — ўртада туриб воситачилик қилувчи, даллол, маклер] Товар, валюта, савдо биржаларида олди-сотди битимлари тузишда воситачилик (даллолик) қиладиган айрим шахс ёки фирма.

БРОМ [юн. bromos — қўланса, сассиқ ҳид] I Менделеев даврий системасининг VII гуруҳига мансуб, ёқимсиз, қўланса ҳидли, қизғиш-қўнғир, суяқ кимёвий элемент. *Минерал сувларнинг шифобахшлиги.. уларнинг таркибида киши организми учун зарур бўлган йод, бром, бор, литий, барий, стронций каби моддалар бўлишидир.* «Фан ва турмуш».

2 Таркиби шу элемент бирикмаларидан иборат бўлган дори. *Бром ичмоқ.*

БРОНЕАВТОМОБИЛЬ [р. — зирҳли автомобил] Бронланган, зирҳ билан қопланган ҳарбий автомобиль. *Қуроллар броневтомобилнинг айланадиган зирҳли минорасига ўрнатилади.* «ЎЗМЭ».

БРОНЕВИК айн. **броневтомобиль.**

БРОНЕМАШИНА [р. — зирҳли машина] Зирҳли ҳарбий машина қ. **броневтомобиль, бронетранспортёр.** *Орадан кўп ўтмай, бронемашина ҳимоясида фашистлар шиддат билан бостириб кела бошлади.* А. Раҳмат, Фронт йўлларида.

БРОНЕНОСЕЦ [р. — зирҳли кема] 19-аср охири ва 20-аср бошларида пайдо бўлган, зирҳ билан қопланган улкан ҳарбий кема.

БРОНЕПОЕЗД [р. — зирҳли поезд] Паровоз ва платформалари зирҳ билан қопланган ҳарбий поезд. *Фашистлар.. бутун Европа шаҳарларини бронепоездарда, танкларда, машиналарда саёҳатдагидек кезиб ўтди.* И. Раҳим, Чин муҳаббат.

БРОНЕТРАНСПОРТЁР Моторлаштирилган ўқчи қисмларни ташиш ва оғир қурол-яроғларни судрашда, разведка ишларида қўлланадиган зирҳли ҳарбий машина. *Кундузи соат тўртларда немисларнинг учта бронетранспортёри пайдо бўлди.* И. Раҳим, Чин муҳаббат.

БРОНЗА, биринж [фр. bronze < ф. برنج — биринж] I Миснинг қалай, алюминий, кремний, бериллий, кўрғошин элементлари билан қотишмаси. *Қалайли бронза. Бронза ишлаб чиқариш.* ■ *Бронзадан ясалган ҳайкал*

эрталабки қуёш нурларида ярақлаб кўзга ташланади. Газетадан.

2 Шу қотишмадан ясалган (меъморчилик асари). *Ботаётган қуёш нурида узоқдан бир нима олтиндай чарақлади. Бу ҳайкал эди. Бронза бюст.* А. Мухтор, Чинор.

Бронза даври (ёки асри) Милоддан аввалги 3-1-мингйилликда ҳали темир маълум бўлмаган, қурол ва уй-рўзғор буюмлари бронзадан ясалган давр. *Сопол буюмлар тайёрлаш, хусусан, бронза даврида анча ривожланганди.* «Фан ва турмуш».

БРОНЗАЛАМОҚ Металл буюмлар сиртини бронза билан қопламоқ, бронза югуртириб безамоқ.

БРОНЛАМОҚ I Бронь, зирҳ билан қопламоқ, зирҳламоқ.

БРОНЛАМОҚ II Бирор кимса ёки нарса учун атаб, банд қилиб қўймоқ. *Вагонда иккита уринни бронламоқ.*

БРОНЛИ Бронь, зирҳ билан қопланган, бронланган; зирҳли. *Бронли автомобиль.*

БРОНТЕШАР Брон (зирҳ)ни тешиб ўтадиган қурол тури. *Бронтешар тўп.* ■ *Бронтешарлар нишонга олиб, энди ўқ узмоқчи бўлган пайтда, танк остида бирин-кетин учта граната портлади.* А. Қаҳҳор, Олтин юлдуз. *Қулай бир позиция топиб тўхтаган танк аланга тубига бронтешардан ўқ уза бошлади.* П. Қодиров, Эрк.

БРОНХ, бронхлар [юн. bronchos – томоқ; кекирдак, трахея] Кекирдакнинг ҳаво ўтадиган найсисмон тармоқлари, нафас йўллари. *Кекирдак (трахея) 4–5-кўкрак умуртқаси қаршисида ўнг ва чап бронхларга бўлинади.* «ЎЗМЭ».

БРОНХИТ тиб. Бронхлар (асосан, шиллиқ пардаларининг яллиғланишидан иборат нафас йўллари касаллиги. *Биз тез-тез шамоллаб турамыз. Бу касаллик, айниқса, кузда хуруж қилиб, тумов, бронхит, ангина шаклида юз беради.* Газетадан.

БРОНХОГРАФИЯ [бронх + юн. grapho – ёзаман] тиб. Трахея ва бронхларни рентгенографик текшириш усули.

БРОНХОСКОПИЯ [бронх + юн. skopeo – кўраман, текшираман] тиб. Трахея ва бронхларни махсус асбоб [бронхоскоп] ёрдамида кўриб текшириш усули.

БРОНЬ I [р. < нем. Bronje – совут, қоплама] Ҳарбий машиналарнинг ўқ ўтмайдиган қалин пўлат ниқоби, қопламаси; зирҳ.

У отган ўқ танк брониға тегиб, нўхатдек уқаланиб кетди. Н. Сафаров, Оловли излар.

БРОНЬ II [нем.] Махсус ажратилган ёки имтиёз берилган нарсалардан фойдаланиш ҳуқуқини берадиган ҳужжат. *Билетни бронь қилмоқ.* ■ *Ие, айтгандай, суюнчи беринг, хола, бронь топдим, урушга бормайдиган бўлдим!* Уйғун, Асарлар. *Пошиахоннинг эри заводга керакли одам бўлгани учун икки йилча бронь билан юрди.* Д. Нурий, Осмон устун.

БРОШЮРА [фр. brochure < brocher – тикмоқ] айн. **рисола.** *Мамлакатда ҳар қуни 190 номда 3 миллион нусха китоб ва брошюра чиқарилмоқда.* Газетадан. *Бу брошюрада.. васиятнома, ваколатномаларни қай тартибда ёзиш лозимлиги кўрсатилган.* Газетадан.

БРУС [р. < қадимги «бреснути» фл. – қириш, ўткирлаш; қириб артиш] **I** тех. Чорқирра ёки бошқа бирор шаклдаги узун металл, ёғоч ва ш.к. таёқча, ходала.

2 *спрт.* Тўрт устунга параллел горизонтал ҳолда маҳманланган иккита ходала кўринишидаги гимнастика асбоби. *Тошкент тўқимачилик институти гимнастика секциясининг аъзоси брусда машқ қилаётир.* Газетадан.

БРУТТО [итал. brutto – қўпол; соф эмас] **I** Товарнинг идиши, ўрови билан биргаликдаги оғирлиги. *зид. нетто.*

2 Сарф-харажатлар чегирилмаган умумий, ялли даромад.

БРУЦЕЛЛЁЗ [бруцелла микробини кашф этган англиз врач Д. Брюс (Bruce) номидан] тиб. Уй ҳайвонларида бўладиган ва уларнинг сути, гўшти, қони орқали одамга ҳам ўтадиган оғир юқумли касаллик, қора оқсоқ. *Бу йил тоғдан битта йилқичи, учта чўпон бруцеллёз билан оғриб тушди.* С. Анорбоев, Оқсой.

БУ I (ж. к. бунга, ў.-п. к. бунда, ч. к. бундан) *кўрс. олл.* I Сўзловчига яқин, унинг кўз ўнгидаги, олдидаги, ёнидаги ёки қўлидаги нарсани, кимсани билдириб келади ёки ўшанга ишора қилади. *Бу киши – бизнинг ўқитувчимиз.* ■ *Мен учун энди бу жаҳонда ёлғиз сиз борсиз, холос!* О. Ёқубов, Эр бошига иш тушса. *Бу ният унинг хотини Собирахонга жуда маъқул бўлди.* А. Қаҳҳор, Асарлар. *-Сен ўғлимсан, – Йўлчига меҳр билан тикилди чол, – бу оғиза – қизим.* Ойбек, Танланган асарлар.

2 Қарама-қарши икки нарсадан бирини ёки бирор томонни кўрсатиш учун хизмат қилади. *Кўчанинг бу бетидаги уй. Дарёнинг у бетидан бу бетига сузиб ўтмоқ.* ■ *Душман.. ўқ еган тўнғиздай, ўзини у ёқдан бу ёққа урар эди. А. Қаҳҳор, Асарлар. У ёқни қарадик, бу ёқни қарадик — йўқ. Ойбек, Танланган асарлар.*

3 Чоғиштириладиган икки нарса, кимса, воқеа, ҳодиса ва ш. к. дан бирини кўрсатиш учун хизмат қилади. *У бошқа, бу бошқа. Ундан бу яхши.* ■ *Бировга у деди, бировга бу деди.. Хуллас, йўнаша шеврини бостиришига муяссар бўлди.* «Муштум».

4 Сўз бораётган пайтга ёки унга яқин фурсатга ишора қилади. *Бу кунларда Бўтабой.. бутун рўзғор ўзига қолган ёш йигитчадай бўлиб қолди. А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари. Бу кеча Шоқосим жуда хурсанд эди. Ойбек, Танланган асарлар. Бу йил ёгинсочин кўп бўлиб, ер-кўк чамандай яшнаб кетди. С. Сиёев, Ёруғлик.*

Бу ўртада 1) яқин атрофда. *Бу ўртада магазин йўқми?*; 2) бирор иш ёки вақт давомида. *Энди сотишга ҳеч нарсам қолмаган эди. Бу ўртада дадам қазо қилди. Ойбек, Танланган асарлар. Буннинг устига Устига устак, бори етмагандек. -Раҳматли эрим мардикор эди, — деди кампир, — ёзда топгани қишга етмас эди. Бунинг устига дардга чалиниб, эртароқ ишдан чиқиб қолди. Уни боқдим. Ойбек, Танланган асарлар. Сиздан угина, биздан бугина* Муомалага яраша муомала қилиш ёки бирор нарса эвазига бошқа нарса бериш керак бўлганда қўлланадиган ибора. **У ёқдан кириб, бу ёқдан чиқмоқ** Ишни наридан-бери, чалакам-чатти бажармоқ, чала-чулла қилиб кетмоқ. **Ундан-бундан** 1) ҳар кимдан; ҳар нарсадан. *Ундан-бундан сўраб билмоқ;* 2) ҳар тўғрида. *Ундан-бундан аслашиб ўтирмоқ. Уни қўй, буни қўй* Бошқасини қўятур. *Уни қўй, буни қўй, қачон йўлга чиқамиз? У эмас, бу эмас кри с. Авваламбор; иш, гап, масала бутунлай бошқа ёқда. У эмас, бу эмас, айб ўзингда.*

БУ II юкл. Гапдаги маънони кучайтириш, таъкидлаш учун хизмат қилади. *Бу дейман, ишлар йирик экан-да!*

БУБЛИК [укр. буба — шиш, бўртиқ; сув кўпиги] Тешик кулча. *Кеннойилар бир кўришда қаймоққина, ўзлари ҳам бублик нондек оппоққина. Мирмуҳсин, Сатанг.*

БУВА I с. т. Бобо. *Буваси иш қилса, Нигора кўмаклашар, «Оҳ, оҳ, эрмаккинам, дастёргинам!» — деб хурсанд бўларди буваси. С. Анорбоев, Оқсой. Бувамнинг сўзлари оҳиста қайнаб турган зилол булоқни эслатарди. «Саодат».*

2 Гап кетаётган, тилга олинаётган шахснинг ёши катта, кекса эканлигини, унга ҳурмат, яқинликни ифодалайди. *Раис бува билан турадиган уйларингизни кўриб келди. С. Аҳмад, Уфқ. Боғбон бува билан Зарифа опа Муродни бағирларига босиб ўпишди. Т. Ашуров, Оқ от. Очил бува бугун чинор билан хайрлашмоқда. А. Мухтор, Асарлар.*

БУВАДЕҲҚОН айн. бободехқон. Районга маълумотни юборибоқ ўчоққа олов ёқтирибсиз-да, Фармонкул ака, бувадехқонники бехато чиқаверади, деб уйлагандирсиз-да. С. Маҳкамов, Шогирд.

БУВАК шв. Янги туғилган бола, чақалоқ. *Бувак, қорни тўқ бўлса-да, аллни соғинади. С. Сиёев, Аваз. -Нима бўлди, айтсангиз-чи? — деди Салтонбу, кукраица зулукдек ёпишиб олиб эмиб ётган ориқ, заҳил, оёқлари ингичка, қорни катта бувагини тиззасига ўтқазиб. М. Исмоилий, Фарғона т.о.*

БУВАКИ Узумнинг маҳаллий, винобоп нави. *Ишқомларда узумлар мушт-мушт бўлиб ётибди.. қирмиска ёки бувакими, тоифи ё бўлмаса чаросми. Газетадан.*

БУВИ I Отанинг ёки онанинг онаси. *Мунгли кўзлари меҳрга тўла бу нозик кампир Шукуровга марҳум бувисини эслатди. О. Ёқубов, Диёнат. Бола бувисига талпинди. «Саодат».*

2 шв. Она, ойи. *-Йиғламанг, буви, худонинг иродаси, — деди Фуломжон, бундай гаплар онасининг қалбига малҳам бўлмаслигини билса ҳам. М. Исмоилий, Фарғона т. о.*

3 Тилга олинаётган киши исмидан кейин келиб, шахснинг кексалигини, унга яқинлик, ҳурматни ифодалайди. *Гулсум опа идорадан чиқиб, тўғри Моҳира бувиникига кетди. О. Ёқубов, Эр бошига иш тушса. Нисо буви, эри ўлиб, иккита ёш қизи билан қолди. А. Қаҳҳор, Асарлар.*

БУВИШ с. т. Бибиш. *Албатта оламан Нигор бувишини. «Нигор ва Замон». Биз бўламиз Маликанинг канизи, Келсин, деб чорлайди бувишим сизни. «Маликаи айёр».*

БУВРА шв. айн. буғро. Икки қирғоқ икки қоя сингари тик, Соё гувиллар маст бувра-

дай сочиб кўпик. Миртемир, Асарлар. Туянинг бувраси яхши, Сўзнинг тўғриси яхши. «Ақл ақлдан қувват олади».

БУВУЛДУРУҚ *шв. айн. булдуруқ* I. Дарахт шохларида қуюқ бувулдуруқ. Ш. Тошматов, Тонгдаги кўланка.

БУГУН [асли бу + кун] I *рвш.* Сўз бораётган пайтда кечирилаётган ёки кечирилган кун, кеча-кундуз. Мен сенга муносиб эмаслигимни бугун билдим. С. Аҳмад, Уфқ. Азизхоннинг бугунига, эртасига Лутфинисо жуда-жуда зарур эди. С. Аҳмад, Уфқ. Ўтган кунни ҳам, кеча ҳам, бугун ҳам шундай қилмоқчи бўлди-ю, бари бир кўнгли чопмади. А. Обиджон, Аканг қарагай Гулмат.

2 *от өзф.* Ҳозирги пайт, ҳозирги кун. Бугунимиз жуда яхши, эртამиз бундам ҳам яхши бўлади. Бугунни ўйлама, эртани ўйла. Мақол.

Бугун эмас, эрта ёки бугун бўлмаса, эрта(га) Яқин фурсатда, тез орада, ҳадемай. Мана шуларни [душман тайёргарлигини] назарга олганда, бугун бўлмаса, эртага жуда даҳшатли жанг бошланиши муқаррар эди. А. Қаҳҳор, Олтин юлдуз.

БУГУНГИ I Сўз бораётган кунни содир бўлган, юз берган, юзага келган ёки шу кунни бўладиган. Бугунги газета. Бугунги машғулот. Бугунги ишни эртага қўйма. Мақол. ■ Бугунги газетанда унинг Азизхон тўғрисида каттакон мақоласи босилди. С. Аҳмад, Уфқ. Шу бугунги мажлисда тилини қисиб ўтира қолса бўларди. С. Аҳмад, Юлдуз.

2 Ҳозирги пайтдаги, ҳозирги кундаги, ҳозирги. Бугунги вазифалар. ■ Ўтмишимиздан, тарихдан бугунги авлодни хабардор қила оладиган спектакллар кам. «Саодат».

БУГУНЧА *рвш.* Бугун, шу бугун, бир кунга, бир кунчалик. Заргаров бугунча кулбасида тунашга рози бўлди. А. Мухтор, Асарлар. Уста, бугунча ишни қўйинг, уйга боринг. Р. Файзий, Сен етим эмассан. -Оғриқ туяга бугунча дам бериб, кейин келадиган карвонларга қўшилиб кетиш учун булоқ бўйида қолдик, — деди Ҳожиди хола. М. Исмоилий, Фарғона т. о.

БУГУН-ЭРТА *рвш.* Бугун ёки эртага, бугун ёки эрта ичида; яқин фурсатда, тез орада. Бугун-эрта эшикдан кириб келса-чи?! С. Кароматов, Олтин кум. Ҳужжатларни бугун-эрта расмийлаштириб, душанбаданоқ ишга киришинг. А. Обиджон, Аканг қарагай

Гулмат. Отабек ёш, ёшлар муҳаббати — учар қуши, балки бугун-эрта унутиб ҳам юборар! А. Қодирий, Ўтган кунлар.

БУД [ф. بود — мавжудлик; бутун мол-мулк] Бор нарсаси, бутун мол-мулки. Бор будини тортиб олиб, кўчага ҳайдаб чиқарди. Н. Қобул, Унутилган соҳиллар. Шу даврада омадсизлардан, яъни ютқизганлардан бири — Намоз банги деган бор будидан ажраган. «Муштум».

БУДДА [санск. Буддха — хотиржам, нурланган]: будда дини Милоддан аввалги 6-аср охирларида Ҳиндистонда юзага келган ва Ҳиндистон, Хитой, Япония ва баъзи бошқа шарқ мамлакатларида кенг тарқалган динлардан бири, буддизм. Бу йўллар кўп қадим йўллардир, Конфуций, шомоний, ислом ва будда. Ф. Фулом. Бизнинг эрамиздан икки аср бурун будда роҳиблари қояларни ўйиб, ибодатхона ва монастырлар қўрганлар. Н. Сафаров, Узоқни кўзлаган қиз.

БУДДАПАРАСТЛИК Будда динига эътиқод қилиш, буддага сиғиниш. Бизнинг фикримизча, Навоий бу ўринда буддапарастликни назарда тутди, чунки Будданинг тасвирлари жуда кўп бўлган. «ЎТА».

БУДДИЗМ, буддавийлик [Будда динининг афсонавий асосчиси Буддха номидан] Жаҳонда кенг тарқалган динлардан бири; будда дини. Жамиятнинг касталарга бўлиниши тўғрисидаги браҳманизм таълимотига қарши буддизм барча кишилар тенг ҳуқуқли, баробар деб эътироф қилади. «ЎЗМЭ».

БУДИЛЬНИК [р. «будить» фл.дан. — «уйғотгич»] Белгилаб қўйилган пайтда жиринглаб, вақт билдирадиган махсус соат. Лаълихон будильникни соат еттига тўғрилаб буради ва чироқни ўчириб, кўрпа ичига бурканди. Газетадан. Будильник Халил акани уйғотиб юборди. Газетадан.

БУДКА [қад. р. < буда — қамиш уйча, кулба] I Қоровуллар учун мўлжалланган кичик уйча; кичик қоровулхона. Шлагбаум биринчи кунгиде ўл устига қуриб битказилди, ёнига будка ўрнатилди. И. Раҳим, Чин муҳаббат.

2 Савдо-сотиқ ва б. мақсадларга мўлжалланган уйча; дўконча. Кимдир газ будкадан сув олиб келиб ичирди, кимдир аптекадан дори олиб чиқди. Газетадан. Раҳим унинг жавобини кутмасданоқ мороженое будкаси томон чопиб кетди. С. Зуннунова, Кўк

чироқлар. Саидий будкадан бу журнални олиб, жуда севинди. А. Қаҳҳор, Сароб. Аҳмад телефон будкасига яқинлашди ва Иродага телефон қилди. Ф. Мусажонов. Ҳиммат.

Суфлёр будкаси Саҳнада махсус жиҳозланган ва суфлёр ўтирадиган чуқур жой.

БУДКАЧИ с.т. Будкада ишловчи савдо ходими. Будкачи Саидийга шу бугун олинган бир журнални тақдим қилди. А. Қаҳҳор, Сароб.

БУД-ШУД [ф. *بود-شد* – бори, бўлгани] Кишининг ихтиёридаги, бисотидаги барча нарсалар, бор-йўқ бойлик. Менглибой ўн битта кўчорни боқаман деб, бор буд-шудидан айрилди. Газетадан. Сафарнинг нечанчидир куни тўфонда қолиб, бор буд-шудларидан айрилибдилар. М. Мансуров, Ёмби.

БУЁН кўм. (ч. к. билан) Бери; бошлаб. Янги йилдан буён. Кечадан буён. Бундан буён. Кўндан буён. ■ Ўзбек халқи қадим-қадимлардан буён ҳашар усулида жуда кўп иншоотлар барпо қилган. С. Аҳмад, Уфқ. Неча йиллардан буён хаёлини банд этган фикр уни амалий ишга бошлади. С. Кароматов, Олтин кум. Лутфинисони дафн қилганларидан буён у, бир дақиқа бўлсин, уни хаёлидан нари кетказмади. С. Аҳмад, Уфқ.

БУЁҚ I кўм. (ч. к. билан) Буён, бери; бошлаб. Учинчиси шулдирким, бешиккетди бўлгандан буёқ ҳар йили расм-русмлар қилиниб, яқин вақтларда тўйлигини ҳам бериб қўйипти. Ҳамза, Танланган асарлар. Мени шунча ҳақорат қилиб келганлари етар. Энди бундан буёқ ҳақимни ҳеч кимга бермайман. П. Турсун, Ўқитувчи. Заифа деган нарса эрининг хасми бўлади. Сиз бундан буёқ менинг измимда бўласиз. К. Яшин, Ҳамза.

БУЁҚ II (тўғриси бу ёқ.) қ. ёқ. Қани, устоз, тупроқни буёққа ташланг. С. Аҳмад, Уфқ. Буёғини бизга қўшиб беринг, аралашманг.. Н. Норқобилов, Тўқнашув.

БУЖ [фр. *bougie* – шам; зонд] Одам организмидаги найсимон аъзолар (сийдик чиқариш канали, қизилўнғач ва б.)ни кенгайтириш ва текшириш учун ишлатиладиган, каучук, металл, пластмасса ва б.дан ясаладиган жарроҳлик асбоби.

БУЖМАЙМОҚ I Совуқдан, безгакдан ёки бирор ёқимсиз нарсдан тиришмоқ, жунжикиб букчаймоқ, қунишмоқ. Совуққа чидамли Йўлчи ҳам, эгни юпун бўлганидан, оёқларининг жонсизланганини, гавдасининг

бужмайганини сезди. Ойбек, Танланган асарлар. Мирвали, қўли қалтираб, шижани очди. Қўяётганда, димоғига қўланса коньяк ҳиди урилиб, башараси бужмайиб кетди. С. Аҳмад. Жимжитлик. Турда ялпайиб ўтирган совчи хотинларнинг юзи, мени кўриб, бехос лимон тишлагандай бужмайди. «Ёшлик».

2 Ажин босиб бурушмоқ, тиришмоқ; бурушиб-тиришиб қолмоқ. [Ёрматнинг] Кўз ёшлари ҳасратдан бужмайган юзларидан ва соқолларидан мўл-мўл оқаверди. Ойбек, Танланган асарлар. Кампир.. бужмайган қўллари билан унинг сочларини силай бошлади. Газетадан. Куёв яшариш учун токнинг зангидек бужмайган бўйинларини ҳўл сочиқ билан ишқалайдиган бўлди. С. Аҳмад, Сайланма.

3 Қовжираб, сувсизланиб бурушмоқ, қуруқшамоқ. Барглар бужмайиб қолибди. ■ Дўрдоқ лаблари узум пўстлоғидек бужмайган. М. Назаров, Сирли хат. Шамол қаттиқ эсиб, бужмайган ток барглари унинг устига олиб келиб сочди. Ш. Холмирзаев, Бодом қишда гуллади. Қирғоқдаги бужмайган, қовжироқ ўтлар дарёдан эпкин сўрагандай.. мўлтирашарди. Э. Самандаров, Дарёсини йўқотган қирғоқ.

БУЖМАЙТИРМОҚ Бужмаймоқ фл. орт. н. Эргаши башарасини бужмайтириб, мазах қилди. А. Мираҳмедов, Кулган чечаклар. Алимат, худди тиш оғриғи хуруж қилгандек, башарасини бужмайтирди. Э. Усмонов, Ёлқин.

БУЖУН айн. бужгун I. Каттакон бужун остидаги қизил дарвозадан.. чиққан бир мўйсафид қоматини ростлаб, буларга бир қаради-да, югурганича.. кириб кетди. А. Қаҳҳор, Хотинлар. Кампир гаш билан бужун таёғини ерга ура бошлади.. Ш. Тошматов, Мазанглар.

БУЖУР I Ажин босган, бужмайган, бурушиқ. Темиртош ҳар вақт кўзини юмганда.. юзлари бужур отасининг чўкич ураётгани кўринарди. М. Осим, Ўтрор.

2 Бужмайган, бурушиқ юзли одам. Бужур, кафтини «фонус» қилиб, ичкарига тушди. Н. Аминов, Ёлғончи фаришталар. - Соли бужур ҳам бир ярим ойлар йўқолиб кетиб, Самад акамдан қаноатланарли бир хабар келтира олмади, – деди Пулат. Файратий, Ёшлигимсиз.

3 Сирти, кўриниши ғадир-будур, ўйдимчуқур. Мирвали ухламаётган экан, бужур

тутга тирмалашиб, томга чиқди. С. Аҳмад, Жимжитлик. Вафо аттор ўрнидан енгил туриб, бужур, тирналган маҳси билан шипиллаб, дахлизга чиқди. Н. Аминов, Қаҳқаҳа.

БУЖҒУН 1 Қайрағочнинг бир тури, қаттиқ танали дарахт. Зокир ота белига те-шасини қистириб, бужғун ва қуриган ёнғоқ шохларидан ўтин тайёрлашга киришди. Ғайратий, Ёшлигимиз. Тош бўлсанг ҳам, ёраман, Чинор бўл ёки бужғун. Қ. Муҳаммадий.

2 Писта дарахтининг мағиз қилмай бужмайиб қолган меваси (халқ тиббиётида ва бўёқчиликда ишлатилади). Табиб қўй жигари-ни ҳам кабоб қилиб, бужғун сепиб енг, деган экан, бир-икки қилибди, лекин дарди шифо топмабди. М. Исмоилий, Фарғона т. о.

3 Ўсимликлар танасининг турли қисм-ларида кўпинча вирус, бактерия, замбуруғ, ҳашаротлар таъсирида ҳосил бўладиган ғур-ралар. Бужғун, асосан, писта, қайрағоч каби дарахт баргларида ҳосил бўлади. «ЎЗМЭ». Баъзан серкўз, бужғун қайрағочларни эғиш жуда қийин бўларди. Ҳ. Нуъмон ва А. Шо-рахмедов, Ота.

Бужғун сўйил Бужғун ёғочидан ясалган, уч томони оғир ва юмалоқ шаклли уруш куроли; йўғон таёқ. ..эртасига ер остида елкасига уч ботмонлик чўян гурзи, қўлида бужғун сўйил ушлаган барзанги мункарнакир пайдо бўлди. Мирмуҳсин, Қаҳрамоннома. **Бужғун таёқ** Бужғун ёғочидан ясалган таёқ, ҳасса. Қўлга олиб бужғун ҳассасини.. А. Мухтор, Асарлар. Энг олдинда бир нуруний қаландар.. анвои ранг-баранг латталар белига боғланган, қўлида боши қайнаб битган бужғун таёқ.. Ғ. Фулом, Шум бола.

БУЗАРЧИ фольк. айн. **бузғунчи**. Йўлни кезган гузарчилар, Тинмай элни кезарчилар, Жўн савдони бузарчилар, Қалпоқ бозори қай-сиди? «Равшан».

БУЗИ [ф. بزى — эчки; эчкига мансуб] Эчки терисидан тайёрланган чарм; шевро. Бир маҳсилик бузи. Бузи маҳси. ■ Буни сотиб, бузи, чарм, ип, сирач, мум сингари косибчилик учун керакли ашёлар олади. Ойбек, Танланган асарлар.

БУЗИЛИШ 1 Бирор нарсанинг табиий, соф ҳолатини йўқотиши; емирилиш, парчаланиш. Ички секреция безлари фаолиятининг бузилиши ҳам терида нес пайдо бў-лишига олиб келиши мумкин. Газетадан. У, уйимнинг бузилишини кўрмай, деган хаёлда

орқасини ўзгирганча, ивирсиб ўт ёқа бошлади. Ў. Усмонов, Сирли соҳил.

2 кўча. Нотинчлик, парокандалик, издан чиқиш. Маънавий бузилиш. Ахлоқий бузилиш. ■ Оилада осоишталикнинг бузи-лишига, ғурбат бошланишига мана шу сабаб бўлди. А. Қаҳқор, Қўшчинор чироқлари.

3 Издан чиқиш, барбодлик. Бу масалага икковимизнинг ҳам жинояткорона совуқ қарашимиз орқасида қатор чиришлар, бузи-лишлар, қўпорилишлар юз бердими? А. Қаҳ-қор, Нутқ. Ичкилик, безорилик, бузилиш, одобсизлик — ҳаммаси безорчиликдан келиб чиқади. А. Мухтор, Чинор.

4 Меъерий, қоидавий ҳолатлардан четга чиқиш, уларга амал қилмаслик. Йўл қоида-ларининг бузилиши. Инсон ҳуқуқларининг бузилиши. ■ Адвокат қонуннинг бузилиши-га қарши курашиш йўлини кўрсатди. Шук-рулло, Сайланма.

БУЗИЛМАС Сира ҳам бузилмайдиган, мустаҳкам. Ўзбекистон халқларининг бир-дамлиги, бузилмас дўстлиги қудратли кучдир.

БУЗИЛМОҚ 1 Бузмоқ 1-3, 6, 8-10, 12 фл. мажҳ. н. Кўприк бузилди. Уйинчоқ бузилди. Бедапоя бузилди. ■ Тушдан кейин Мав-луданинг станогини бузилиб қолди. «Саодат». Аҳмадали анҳорга яқинлашаётганида, ос-монда уни бузилган арслардек тўзиб учаётган қарғаларга кўзи тушди. «Ёшлик». Қандолат билан Бердиқулнинг асал ойи тугамаёқ ои-лада тинчлик бузилди. «Саодат». Кечаси билан минг тўлағаниб, тушлари бузилиб, тонг от-дирди. С. Аҳмад, Жимжитлик.

Кўнгли бузилди. қ. кўнгил. Тоға Азизхонга қараб туриб, кўнгли бузилиб кетди. С. Аҳмад, Уфқ. **Ораси бузилди. қ. ора.** Бир муддат Мир-вали билан оралари бузилиб кетди. С. Аҳмад, Жимжитлик. **Тахи бузилмаган** Кийилмаган, тutilмаган, яп-янги (кийим, ўрин-бош ва ш.к. ҳақида). Тахи бузилмаган шим. ■ Она тахи бузилмаган кўрначаларни ташлаб, ай-вонга жой қилди. О. Ёқубов, Ҳавас.

БУЗИЛУВЧАН Тез бузиладиган, айний-диган. Бузилувчан озиқ-овқатлар.

БУЗМАКОР кам қўлл. айн. **бузғунчи**. Аҳ-мад сардор.. кўп бузмакор, дилозор, кўп ёмон одам эди. «Хушкелди».

БУЗМАКОРЛИК кам қўлл. айн. **буз-ғунчилик.** Бузмакорлик — бошга бало. Мақол. ■ Мен сўйласам, нега қарши келасан, Бузма-корлик қилиб, бунда ўласан. «Ойсулув».

БУЗМОҚ 1 Парчалаб ёки қўпориб, ағда-риб йўқ қилмоқ; ишдан чиқармоқ, яроқсиз ҳолга келтирмоқ; вайрон қилмоқ, емирмоқ. *Деворни бузмоқ. Уйни бузмоқ. Уйинчоқни бузмоқ. Уй бузганнинг уйи бузилар.* Мақол. *Отнинг ёмони охур бузар.* Мақол. ■ *..илоннинг ўрдасини бузганингиз чакки бўпти-да, ўғлим.* М. Мансуров, Ёмби. [*Дадавой Хадичага:*] *Соат меники. Бузадиган ҳам ўзим, тузатадиган ҳам ўзим.* Уйғун, Навбаҳор. *Жайноқ, қулфни бузма, яхшилик кўрмайсан.* Н. Сафаров, Шарқ тонги.

2 Ўзгартириб, бошқа мақсадда фойдаланиш учун мосламоқ. *Бедани бузиб, пахта экмоқ. Пальтони бузиб, костюм қилмоқ.* ■ *Мана, канал битди, мана бу тўқайларни бузиб, янги ер оцаётибмиз.* А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари. *Уйда бир эски гиламча бор эди, уни бузиб, яна бир хуржун қилиб олар эдим.* Миртемир.

3 Инсоннинг бирон-бир руҳий ҳолатига, осойишталигига зиён келтирмоқ, зарба бермоқ. *Икромжон хотинининг қувончини бузгиси келмади.* С. Аҳмад, Уфқ. *Эски турмуш қузғунлари, бир янги турмуш қурган оиланинг турмушини бузмоқ учун қандай ҳийлалар қилгансиз.* Ҳамза, Тухматчилар жазоси.

4 Жамоавий қоидаларга, турмуш тарзига хилоф иш қилмоқ, унга риоя (амал) қилмаслик. *Қонунни бузмоқ. Интизомни бузмоқ.* ■ *Сен, раис, умумий йиғилиш қарорини бузма, ўзбошимчалик қилма, ҳа, ёмон оқибатларга олиб келади.* Ш. Рашидов, Бўрондан кучли. *Ўз аҳдингни бузиб, инкор айлама.* Ҳабибий, Девон.

5 Зарарли таъсир кўрсатиб, ишини, фаолиятини ёмонлаштирамоқ. *Ёғли овқат меъдани бузади.*

6 Мавжуд вазиятни, ҳолатни ўзгартирмоқ, унга халал бермоқ. *Тинчликни бузмоқ. Суҳбатни бузмоқ.* ■ *Бу жимликни охири Жаннат бузди.* С. Аҳмад, Уфқ. *Беғам, беташвиш дўстлар ширин уйқуда эдилар.* Элмурод уларнинг уйқусини бузмаслик учун аста каравоти ёнига борди. П. Турсун, Ўқитувчи.

7 Ҳақиқатдагидан, аслидагидан бошқача қилиб юбормоқ. *Ҳақиқатни бузиб кўрсатмоқ. Сўзни бузиб ёзмоқ. Фикрни бузиб талқин қилмоқ.* ■ *-Мезбон қани, Тешабай? — деди у, рус тилини немисларга хос бир талаффуз билан бузиб.* М. Исмоилий, Фарғона т. о.

8 Улдасидан чиқа олмай, ёмон ёки яроқсиз қилиб қўймоқ. *Ошни бузиб қўйибсиз. Суратни бузиб қўйибсиз.*

9 Инсон ахлоқи, феъл-атворини ёмон томонга ўзгартирмоқ. *Кишининг зари кишини бузар, зарни кўрган — занжирни узар.* Мақол. ■ *Ҳали эримниям бузаяпман денг?* Ҳамза, Тухматчилар жазоси.

10 Ўзаро муносабатларни ёмонлаштирамоқ, чатоқлаштирамоқ. *Яхши ўғил юрт тузар, ёмон ўғил юрт бузар.* Мақол. ■ *Жаҳл устида уришиб қолган бўлсангиз, эҳтимол, ярашиб қоларсиз. Оилангизни бузманг!* Мирмуҳсин, Умид. *Кимки одамлар ўртасини бузиб юрувчи бўлса, у ҳам мўмин эмасдир.* «Фан ва турмуш».

11 Бокираликдан жудо қилмоқ, номусига тегмоқ. *Аҳмоқ йигит нодонлик қилиб, қизни бузиб қўйибди.*

12 Бирор ҳаракатни, маросимни тўхтатмоқ. *Сен буздинг Нодиршоҳнинг тўйини..* «Юсуф ва Аҳмад».

13 Фойдалана бошламоқ (яхлит ёки янги нарсалардан). *Пулни бузмоқ. Бочкадаги ёғни бузмоқ.*

Гўштни бузмоқ Бутун молнинг гўштини бўлақларга бўлмоқ, бурдаламоқ. **Кўнгилни бузмоқ 1)** кўнгилни вайрон қилмоқ, дилини оғритмоқ. *Дилдор ана шундай кўнгилни бузадиган ўйлар билан банд эди.* С. Аҳмад, Уфқ; **2)** бошқа хаёлга келмоқ, умидсизланмоқ. *Умидингни узма, кўнглингини бузма.* Мақол. **Оламни (ёки дунёни) бузмоқ** Атрофни бошга кўтармоқ, ларзага солмоқ. *Ичкарида хотинлар мажлиси: ..биров ёр-ёр ўқиб, тагин биттасининг қувончи ичига сиғмай хохлаб, дунёни бузади..* А. Қодирий, Ўтган кунлар. *Бавзилар борки, қилар ишининг тайини йўқ, даввоси оламни бузади.* Ҳ. Назир, Ўтлар туташганда. **Тахини бузмоқ** Кийилмаган кийим, тутилмаган ўрин-бош ва ш. к. дан фойдалана бошламоқ. **Хаёлни бузмоқ** Хаёлни бўлмоқ, сочмоқ. *Фақат ошхонадан чиқиб келаётган келиннинг саломининг унинг хаёлини бузди.* Ойдин, Дўндикдан ҳам ёш экан. **Ҳусн бузмоқ** Ҳуснига мос тушмай, кўзга ёмон қилиб кўрсатмоқ. *Энди унинг хаёлини банд қилган нарса қишлоқнинг хуснини бузиб турган эски гўристонни кўчириш муаммоси эди.* А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари. *Маҳаллада, шоир Шукрулло тахта иморат қуриб, кўчамизнинг хуснини бузди, унда дид*

йўқ экан-ку, деган гап тарқалибди. Шук-рулло, Сайланма.

БУЗОҚ Сигирнинг боласи. Яхши бузоқ икки онани эмади. Мақол. *Сигирнинг сутида бузоқнинг ҳақи бор.* Мақол. ■ *Подадан адашган бузоққа ўшаб, дуч келган зишкка бошингни тиқаверасанми?* Ойбек, Танланган асарлар. *Тонг отганда, апил-тапил сигирни соғишга борса, сигири ҳам, бузоқ ҳам йўқ.* «Муштум».

Амманнинг бузоғи қ. амма. Бузоқнинг югургани сомонхонагача Қўли қисқа, имконияти чекланган одам югургани, ҳовлиққани билан ҳеч нарса қилолмайди, деган маънода ишлатиладиган мақол. *Қўлингиздан келганини қиласиз, бек, аммо унутмангки, бузоқнинг югургани сомонхонагача.* Ҳ. Фулом, Машғал. *Бузоқнинг югургани сомонхонагача, зиршлалаликлар унига кириб кетди.* Энди у ковакдан ҳали-вери чиқолмайди. С. Аҳмад, Уфқ. *Номаъқул бузоқнинг гўштини ебсиз Номаъқул айтибсиз, номаъқул (бекор) қилибсиз каби маъноларда ишлатиладиган ибора.* -*Номаъқул бузоқнинг гўштини бир едик-да, — дейди Берди татар.* А. Қодирий, Обид кетмон.

БУЗОҚБОШ(И) 1 Тўғри қанотлилар туркумининг қора чигирткасимонлар оиласига мансуб, устки қаноти калта терисимон, остки қаноти узун пардали зараркунанда ҳашарот. *Боғни қуритадиган бузоқбоши ҳам қурт, ҳавони тилла қилиб берадиган ишла қурти ҳам қурт.* А. Мухтор, Кумуш тола. *Ўт-ўланлар орасида яшириниб олган бир бузоқбошигина тунни билан чур-чурлаб, тонг оттирди.* С. Кароматов, Ҳижрон.

БУЗОҚБОҚАР Бузоқларга қаровчи, уларни парвариш қилувчи. *Зўхранинг ойиси Муаззам Қўзиева сут-товар фермасида бузоқбоқар бўлиб ишлайди.* Газетадан.

БУЗОҚЛАМОҚ Бузоқ туғмоқ, болаламоқ (сигир ҳақида). *Кўйни боқсанг, кўзилар, Молини боқсанг, бузоқлар.* Мақол. ■ *Болалар кўзилаган кўйларни, бузоқлаган елини катта сигирларни яйловга ҳайдаб, тўда-тўда бўлиб.. лаппак, зувиллоқ уйнашади.* Х. Тўхтабоев, Йиллар ва йўллар.

БУЗОҚЛИК Сигирнинг 6 ойликкача бўлган даври. *..[молларнинг] кўпини бузоқлигидан катта қилиб олганмиз.* А. Мираҳмедов, Кулган чечаклар. *Ўзимизнинг жайдаги моллар бу касалга бузоқлигидаёқ йўлиқиб, тузалиб кетди.* С. Анорбоев, Оқсой.

БУЗОҚҲОНА Бузоқлар турадиган, боқиладиган оғилхона. *Ҳикмат бузоқларни бузоқхонага томон ҳайдаб борарди.* Газетадан.

БУЗОҚЧИРГ бот. Бугдойошлар оиласига мансуб илдизпояли кўп йиллик ўт.

БУЗРУК [ф. بزرگ — бузург, катта, улуг] 1 эск. кт. Катта, улуг. *Вазири бузрук Исломуҳжа катта ишлар бошлаб юборди.* Ж. Шарипов, Хоразм.

2 дин. Азиз, авлиё. -*Бузрукдан сўрайдиган тилакларингиз бор экан-да, — деди уста Олим ва кулди.* А. Қодирий, Ўтган кунлар. *Ҳазрати Хизир, қирқ чилтон, жами бузруклар чодирнинг ичиди ўтирибди.* «Гулнорпарӣ».

3 ҳазил Туянинг лақаби.

4 (Б — катта) Шашмақом таркибидаги биринчи мақом номи (қ. **шашмақом**).

БУЗРУКВОР [ф. بزرگوار — улуг, олижаноб, ҳурматли] эск. кт. 1 Улуг, буюк. -*Умидимиз фақатгина бир бузруквор инсонда, — деди Абдулвоҳид ёстиқдан бош узиб, ингичка белига кўлларини тираб.* Ойбек, Нур қидириб. *Рухсат этинг, бузруквор, ўша муборақ омонатни муаззам манзилга етказишга биз ҳам уриниб кўрсак.* М. Мансуров, Ёмби.

2 Улкан ҳурматга лойиқ, муҳтарам.

Падари бузруквор Улуг ҳурматга лойиқ, муҳтарам ота. -*Шунча иш таълим берган устозингга қуруқ борасанми? — дедилар падари бузрукворимиз.* С. Анорбоев, Ҳаётга йўлланма. *Эй ота, падари бузруквор, сўздан қайтиш — номарнинг иши.* «Маликаи айёр». *Кунни кеча падари бузрукворимиз мени ўз ҳузурларига чақириб, фотиҳа бердилар.* «Муштум».

3 дин. Азиз авлиё; мулла. *Эй бувиш, кўнглингизда шундай бўлса, шу ерда бир бузруквор бор.* «Нурали».

БУЗУҚ 1 Бузилиб, яроқсиз ҳолга келган, ишдан чиққан; синган, вайрон бўлган. *Бузуқ арава. Бузуқ машина. Бузуқ кўприк. Ҳай бузуқ унгалур, уйи бузуқ унгалмас.* Мақол. ■ *Турдиев бузуқ девордан ўтаётганда, яра қўлини уриб олди.* Шуҳрат, Шинели йиллар.

2 Айниган, истеъмолга яроқсиз бўлиб қолган, сифатсиз; бемаза. *Бузуқ сирка.* ■ *Сизга бузуқ ҳавони тозалаб берсак. Табиатдек покиза бўлсинлар десак.* 3. Диёр. *Сув сўраган экансиз, аянг айлансин. Бизнинг сувларимиз жудаям бузуқ бир турли.* Ҳамза, Танланган асарлар.

3 Қоидага тўғри келмайдиган, нотўғри. [Абдишукур] *Шоирлик истеъдодидан тамом*

маҳрум бўлишига қарамай.. вазни бузуқ, фикри сез, рангсиз назмлар ёзди. Ойбек, Танланган асарлар.

4 Ахлоқи ёмон, суюқ; нияти ёмон. Асли қора оқармас, Асли бузуқ тузалмас. Мақол. Ёлгон, ёлгон, Нури ўзи бузуқ. Ойбек, Танланган асарлар. *Шерназарбой бузуқ одам чиқди, у кўрнамак. Мени сиздан ажратмоқчи у аблаҳ.* Ж. Шарипов, Хоразм.

5 кўчма Ёмон, ўринсиз. *Йиғлама, ёринг топилаур. Кўп айлама бузуқ гумон. «Тоҳир ва Зухра».*

6 кўчма Айниган, булутли, ёгин-сочинли. *Ҳаво бир кун тузук бўлса, уч кун бузуқ бўлиб турди.* Н. Сафаров, Наврўз. *Осмонда на ой ва на юлдуз кўринарди — ҳаво бузуқ эди.* М. Исмоилий, Фарғона т. о.

Авзойи бузуқ қ. авзо 2. Боши бузуқ айн. бузуқбош. Амир қозига буйруқ юбориб, боши бузуқ оёқялангларни ва эски қулларнинг авлодини тутиб қама, деган эмиш. С. Айний, Қуллар. Аваз *Ўтар ўғлининг дўкони боши бузуқлар жойи деб эълон қилинур!* С. Сиёев, Аваз. **Кайфи бузуқ айн. авзойи бузуқ.** *Бир оздан сўнг Қосимбек кирди. Унинг кайфи бузуқ эди.* С. Сиёев, Аваз. **Нафси бузуқ қ. нафс 1.** **Нияти бузуқ ёки бузуқ ният** Бировга яхшилик тиламайдиган, мақсади ёмонлик қилиш бўлган одам ҳақида айтилади. *Бузуқ ният рақибларни ҳама бахти қаро дерлар. Ҳабибий, Девон.* **Ораси бузуқ** Ўзаро муносабати ёмон, муносабатлари бузилган. *Кабиров билан Ҳомидхўжанинг ораси бузуқ эди.* С. Аҳмад, Порахўрнинг ўлими. *Домла Бурҳон маҳдумнинг бўлса, шоговул домла билан оралари бузуқ..* А. Қодирий, Меҳробдан чаён. **Оғзи бузуқ** Одобсиз сўзлар айтадиган; сўкинаверадиган, беадаб. *Ҳой оғзи бузуқ, мени чуқурдан олиб чиққанинг рост! Лекин буни ҳаммага кўрсата берма.* Т. Обидов, Юсуфжон қизиқ. **Суяги бузуқ** Суяклари йўғон; беўхшов гавдали. *Ярим ҳарбийча кийинган, суяги бузуқ бу йигитнинг ўзи армияда артиллерия наводкачиси бўлган экан.* Ҳ. Назир, Ўтлар туташганда. *Суяги бузуқ бу одам шу топда тошдан йўнилган беўхшов ҳайкалга ухшарди.* Э. Усмонов, Ёлқин.

БУЗУҚБОШ Бузгунчи, орага рахна солувчи; итоатсиз, бебош; исёнчи. *Амирнинг силлиқ мийиқлари асабий пирпиради: -Бузуқбошларнинг давоси ёлғиз қилич!* Х. Султонов, Бир оқшом эртаги. *Жайноқ деган ким*

ўзи? Бир бузуқбош, тақсир. Н. Сафаров, Шарқ тонги.

БУЗУҚ-ЁРИҚ Бузилиб-ёрилиб кетган, у ер-бу ери бузилган, ёрилган. *Бузуқ-ёриқ уй.* ■ *Кўчанинг икки томони бузуқ-ёриқ пахса девор, фақат кўчанинг бошида кичкина бир эшик.* Ойбек, Танланган асарлар. *Акбар тўхтаб, Қамарга қишлоқ чеккасидаги катта чинорни, унинг ёнидаги бузуқ-ёриқ девори қолган уйни, эгасиз ётган боғни кўрсатди.* Ҳ. Аҳмар, Ким ҳақ?

БУЗУҚИ 1 Тўғри йўлдан оздирувчи, орани бузувчи, орага рахна солувчи, иғвогар, бузгунчи, ғаламис. *Юсуфбек ҳожининг ўғли ва ўзимизнинг Марғилондан ҳам яна бир неча бузуқилар..* А. Қодирий, Ўтган кунлар. *Тўражон, арзимиз шуки, бебош бузуқи биргина шариятга эмас, балки подшоҳ ҳазратларининг шаънига ҳам ёмон гаплар айтган.* Ҳамза, Бой ила хизматчи.

2 Ахлоқсиз, фоҳиша. *Бузуқи қариса ҳам, Ғамзаси қаримас.* Мақол.

БУЗУҚИЛИК Бузуқ ишлар билан шуғулланиш; бузуқларга хос хатти-ҳаракат. *Бузуқилигинг бошингга етди.* ■ *Жиноятлар одат тусига кириб қолган жойларда ўғрилик, ҳаромхўрлик, бузуқилик ҳеч кимни ҳайрон қолдирмайди.* М. Исмоилий, Одамийлик қиссаси.

БУЗУҚЛИК 1 Ишламай қолишлик, ишдан чиққанлик, бузилганлик. *Машинанинг бузуқлиги ишга ҳалақат берди.*

2 Ахлоқсиз кишиларга хос юриш-туриш, ахлоқсизлик, фаҳш. *Ҳаммасида чидаш мумкин эди, аммо қизларнинг бузуқлигига ҳеч чидай олмадим.* Мирмуҳсин, Умид. *Ярим кечагача у ёққа ағанаб, бу ёққа ағанаб ухлолмай, Ҳанифанинг бузуқлигини ўйлади.* Мирмуҳсин, Ҳикоялар ва қиссалар.

Авзойи бузуқлик Кайфиятсизлик, таъби тирриқлик. *Бечора энди мени таниган, авзойимнинг бузуқлигини ҳам пайқаган эди.* А. Қодирий, Ўтган кунлар. *Даштадаги қизлар Адолатнинг авзойи бузуқлигини кўриб, кечаси билан фолбинлик қилиб чиқдилар.* И. Раҳим, Чин муҳаббат.

БУЗУҚЧИ айн. бузуқи. [Абдурахмонбой Алексейга:] *Бузуқчиларга бош ўзим дегин.* Н. Сафаров, Шарқ тонги.

БУЗУҚЧИЛИК 1 Бузуқилик, ғаламислик, орага рахна солишлик; ярамас хатти-ҳаракат. *Бутун фисқу фасодларингни, қилган*

бузуқчилик, порахўрлик, ноҳақ қон тўққанликларингни... айтиб дод соламан. Ҳамза, Танланган асарлар.

2 айн. бузуқлик 2. [Неъматилла] Ўғирлик пулларни бир неча йил маишатга, бузуқчиликка сарфлаган. М. Муҳаммаджонов, Турмуш уринишлари. ..бузуқчилик, беҳаёлик, бўхтон-туҳмат унинг касби бўлиб қолган эди. Ж. Шарипов, Хоразм.

БУЗҒУН Оғир аҳволга тушган, нотинч, вайрон. Мен туғилиб кўз очган дунё хароб эди, бузғун, бенаво. Х. Олимжон. Ҳукмронлик қилган чоғда истибдод, Хўжаликлар бузғун, қишлоқлар барбод. Ф. Фулом.

БУЗҒУНЛИК Нотинчлик, парокандалик; вайроналик. Мамлакатда рўзғор бузғунлиги, босмачилик, очлик ва бошқа харобатлар. А. Қодирий, Кичик асарлар. Бу бузғунлик манғит сулоласи ҳукмронлигининг бошларида ҳам давом этди. С. Айний, Эсдаликлар.

БУЗҒУНЧИ айн. бузуқи. Унча катта бўлмаган қишлоқнинг ўз кайвонисию бузғунчиси, ўғрисию ҳаками, бахтлисию бахтсизлари бор. «Ёшлик». Бу ғурбатларнинг бари сенинг оёғининг тагидан чиққандир, мамлакатни буздинг-ку, бузғунчи, беоқибат. «Эрали ва Шерали».

БУЗҒУНЧИЛИК айн. бузуқчилик. Кейин аниқланишича, ўша бузғунчиликларнинг тепасида ҳам Шавкат афанди турганлиги маълум бўлди. К. Яшин, Ҳамза. -Бузғунчилик қилманг, Темуров! — жаҳли чиқиб ўшқирди раис. Н. Қобул, Беморлар. ...хатарли жиноятчилар ўз қилмишларини одатда арзимаيدиган бузғунчиликлардан бошлашади. Газетадан.

БУЙДАЛАМОҚ Сиқимлаб юлмоқ, юмдаламоқ. Муҳаббат.. туҳматчининг сочидан буйдалаб, бир таъзирини бериб қўймоқчи бўлиб, Оқсойга атайин тушиб, Ёқут оймини тополмай қайтибди. С. Анорбоев, Оқсой. Салиманинг оёғига нимадир, юмшоқ нарса теккандек бўлди. Қараса, жунлари буйдаланган Мош оёғига суркаларди. С. Аҳмад, Жимжитлик. Йўловчи отининг қорни ботқоққа тегаётганини, ёлларини ёввойи жийда буйдалаётганини ҳам сезмайди. С. Аҳмад, Одамнинг изи.

БУЙРА Кўнғироқ, жингалак. Шербек энди қайтиб кетмоқчи бўлган эди, буйра соч йигит уйига таклиф қилди. С. Анорбоев, Оқсой. ..ёшгина, чувак юзини буйра-буйра

малла сочлари босган йигит ён дафтарини чиқариб, варақлади. С. Анорбоев, Оқсой.

БУЙРАК 1 анат. Одам ва умуртқали ҳайвонларда сийдик ҳосил қилувчи ва уни ажратувчи, ловия шаклидаги жуфт аъзо. Ўнг буйрак. Чап буйрак. Буйрак тоши. ■ Буйрак ловия шаклида бўлиб, ботиқ томони гавданинг ўрта чизиғига қараган. «Анатомия». Баъзан тепки касаллигида сут бези, ошқозон ости бези, қалқонсимон без, буйрак ости безлари ҳам жароҳатланади. «Саодат».

2 Баъзи ҳайвонларнинг шундай аъзосини пишириб тайёрланган таом номи. Қовурилган буйрак. ■ Тошхол бугланиб турган ўпка, жигар, буйрак, қоринларни пичоқ билан нон устига олиб қўйгач, бармоқларига пуф-пуфлаб, тўғрай бошлади. С. Нуров, Майсаларни аёз урмайди.

БУЙРАЛАНМОҚ Жингалак бўлиб осилиб тушмоқ. Шу аснода хонадан яшнаб Зумрад чиқиб келди. Сочлари чаккаларига буираланган, бошида лоладай ёнган товар дурра.. Ойбек, Улуғ йўл.

БУЙРУҚ 1 Ташкилот, муассаса, корхона, ҳарбий қисм ва ш.к. бошлиғи, раҳбарининг ўз тасарруфидаги ташкилот, муассаса, корхона бўйича чиқарадиган расмий фармойиши, амри ва шундай фармойиш матни ёзилган қоғоз; расмий ҳужжат. Директор буйруғи. Олий Бош Кўмондон буйруғи. Гарнизон бошлиғининг буйруғи. Ишга тайинлаш ҳақидаги буйруқ. Буйруқ билан расмийлаштирмоқ. Буйруқни кўринарли жойга осиб қўймоқ. Буйруққа қўл қўймоқ. ■ Кўмондоннинг буйруғи билан учала ўғилдан бир экипаж ташкил этилибди. И. Раҳим, Чин муҳаббат. Нима десам экан, қани.. юринг-чи, буйруқда нима дейилган экан. С. Аҳмад, Қадрдон далалар. Нусратбек Пайғомаҳ билан гангур-гунгур суҳбатлашиб турган маҳалда, котиба буйруқни олиб кирди. С. Нуров, Майсаларни аёз урмайди.

2 Оғзаки ёки ёзма топшириқ, амр, фармон. То эсини танигандан бошлаб буйруқларига сўзсиз бўйсуниб келган Гулнор, ҳеч нима ўйламасдан, ўрnidан турди. Ойбек, Танланган асарлар. Мўминнинг овозидаги қатъият, буйруқ Лайлини бўшаширди. С. Зуннунова, Кўк чироқлар. Шу аснода котиба шофёрга раиснинг буйруғини айтди. С. Нуров, Майсаларни аёз урмайди.

Буйруқ майли тли. Ҳаракатни бажариш-бажармаслик ҳақида буюриш, ундаш, истак

каби маъноларни ифодаловчи феъл шакли. *Буйруқ майлидаги феъллар тингловчи.. томондан бажарилиши зарур бўлган иш-ҳаракатни англатади.* «Ўзбек тили дарслиги».

БУЙРУҚБОЗ Буйруқбозликни, буйруқ беришни яхши кўрадиган одам. *Хўш, ишчан бир ходимнинг манман ва буйруқбозга айланиб кетишига нима сабаб бўлди?* Газетадан.

БУЙРУҚБОЗЛИК Бўлар-бўлмасга, ўринли-ўринсиз буйруқ беравериш, ҳамма ишни фақат буйруқ бериш йўли билан олиб бориш. *Шундай ходимлар борки, улар раҳбарликни.. буйруқбозлик билан амалга оширишга уринмоқдалар.* Газетадан. - *Ёз бўйи амалий ёрдам бермай, қуруқ буйруқбозлик билан шугулланиб, энди бенуқсон бўлинг, деганига доғман, — деди инженер пичирлаб.* «Муштум». *Ваъдабозлик, буйруқбозлик бацилласи бу кишининг аъзойи баданида кучайиб кетяпти.* Газетадан.

БУЙРУҚНАМО Буйруқ оҳангида, буйруқ қилганга ўхшаш.

БУЙРУҚНОМА Буйруқ матни ёзилган қоғоз, хужжат. - *Фармонов ўз қўли билан, тўйга келинг, деб хат юборибди. Бу таклифномадан кўра ҳам буйруқномага ўхшарди, — деди уста.* Мирмуҳсин, Созанда.

БУЙРУҚОМУЗ Буйруқ тарзида; буйруқ оҳангидаги, буйруқнамо. *Тойлоқовнинг гапи буйруқомуз бўлиб, у гўё Онахоннинг келишига юз фоиз ишонгандай гапирарди.* Мирмуҳсин, Илдишлар ва япроқлар. *Аввалига боланинг буйруқомуз гаплари эриш кўринса-да, бориб-бориб ҳамма кўникиб кетди.* С. Зуннунова, Кўк чироқлар. *Мен мезбонлар билан хайрлашиб, хурсанд бўлиб, кўчага чиққанимда, Уйғурнинг буйруқомуз овозини эшитдим: - Овозингизни эҳтиёт қилинг!* Х. Носирова, Мен ўзбек қизиман.

БУКЕТ [фр. bouquet — дарахтлар тўпи, кичик ўрмон] 1 Хиллаб дасталанган гул; гулдаста. *Улар оқ атиргуллардан ҳамда оқ ва қизил қалампиргуллардан қилинган букетларни кўтариб олганлар.* Газетадан.

2 кўчма Хилланган, сараланган нарсалар дастаси, туркуми. *Дўстим, мардлингига қадаҳ кўтариб, Шеърдан букет ясаб, сенга тутаман.* Ю. Ҳамдам, Тинчлик баҳори.

Ўза букети қ. х. Букетлаш натижасида ҳосил бўлган бир тўп ўза. [Бешинчи босқичга] ..яганалаш, ўза букетларини ростлаб қўйиш, чопиқ қилиш.. шу кабилар қиради. Газетадан.

БУКЕТЛАМОҚ қ. х. Қаторлаб экилган ўза тупларини машинада яганалаб, қўндалангига культивациялаб, тўп-тўп қилиб ажратмоқ. *Ўза тупларини ғужлаб қўйиш — букетлаш сингари меҳнатни энг кўп талаб қиладиган ишни батамом йўқотишига имкон беради.* Газетадан.

БУКИК 1 Букланган; буклоғлик; букилган, эгилган. *Прокурор Насриддинов чўнтагидан тўрт букик бир қоғозни чиқариб, қўлини столдаги қўнғироққа чўзди.* К. Алиев, Мараз. *Ранг-баранг кийимдаги болалар қадди букик, сочлари оппоқ, кенг юзли.. кампирнинг атрофини чуғурлашиб ўраб олишди.* С. Нуров, Меҳригўё. *Унинг [Икромнинг] букик елкалари ростланган, кўзлари катта-катта очилиб, олайиб кетган эди.* А. Асилов, Икром индамас. *Кимлар хушбахт, кимлар хоксор, Кимлар қадди букик, мисли ёй! Миртемир.*

2 Қуйи солинган, эгилган. *Ҳамманинг боши букик, кўнгли синиқ эди.* Ойбек, Навоий.

БУКИЛМА 1 Бирор нарсанинг букилган ери, букилган жой. *Трубканинг букилмаси.*

2 геол., геог. Ер пустининг чўккан ёки эгилган жойлари.

БУКИЛМАС Сира ҳам букилмайдиган, мустаҳкам. *Букилмас ирода.* ■ *Сиз мардлар авлоди, сиздаги ғурур Пулат найза каби ўтқир, букилмас.* Ф. Фулом.

БУКИЛМОҚ Букмоқ фл. мажҳ. ва ўзл. н. Икки букилган қоғоз. *Букиладиган каравот.* ■ *Ўғлининг қилиқларидан деярли хабардор бўлиб турган читфуруш номусдан қадди букилиб, кўчага чиқолмай қолди.* С. Аҳмад, Жимжитлик. *Юк орқалаган, оғир қоплар остида икки букилган аравакашлар.. кўри-ниб қолди.* Ойбек, Танланган асарлар.

БУКИЛУВЧАН Осон букиладиган, эгиладиган, эластик. *Букилувчан новда. Букилувчан металл.*

БУКЛАМ 1 Букланган, буклоғлик, букик. *Икки буклам қоғоз.* ■ *Устингга кийганинг буклам кўйлакди, Ўганибсан нағма билан юрмакни.* «Кўшиқлар».

2 Қат-қат букланган нарсаларнинг ҳар бир қати. *Букламини ёзмоқ.*

БУКЛАМА Буклаб йиғиб қўйиладиган, ёпиладиган. *Буклама пичоқ. Буклама каравот.* ■ *Мен шамшод хивичдан тўқилган буклама курсичани тахладим.* С. Азимова, О. Лайло. *Восит буклама каравотни ошхонага олиб чиқиб ётадиган бўлди.* Ш. Холмир-

заев, Бодом қишда гуллади. *Обид ака буклама ничогини тарвузнинг думига шундай тегизиши билан ёрилиб кетди.* Ў. Умарбеков, Одам бўлиш қийин.

БУКЛАМОҚ 1 Бир учини иккинчи учига етказиб қайирмоқ, букмоқ, шу тарзда букиб тахламоқ. *Қоғозни букламоқ.* ■ *Зайнаб букланган бир қоғозни эрига узатди.* Мирмуҳсин, Чодрали аёл. *Қалами тўнини ечиб, бир чегта буклаб қўйди.* С. Сиёев, Аваз. *Газетани буклаб, чўнтагига солиб қўйди.* С. Аҳмад, Уфқ.

2 Йиғмоқ, ёпмоқ (буклама нарсаларни). *Қаламтарошни букламоқ. Зонтикни букламоқ.* ■ *-Бу бир, — деди у катта бармоғини буклаб.* Ш. Рашидов, Бўрондан кучли.

3 кўчма Бўйсундирмоқ, тобе қилмоқ, енгмоқ. *Одамга эгиладиганга ўхшамайди бу бола, сиз бир гап билан икки буклаб қўйдингиз.* И. Раҳим, Ихлос.

БУКЛЕТ [ингл. booklet — китобча] Яхлит бир қоғозга босилиб, икки ва ундан ортиқ саҳифаларга букиладиган, йўлқўрсаткич, маълумотнома хусусиятига эга бўлган нашр тури. *Кўрғазмадан ноёб фотосуратлар, музей ишига бағишланган брошюралар, буклетлар, марка, эсдалик нишонлари кенг ўрин олган.* Газетадан. *..ранг-баранг рисолалар, буклетлар, плакатлар кўпроқ чиқарилмоқда.* Газетадан.

БУКЛОҒЛИК 1 Букланган, букик, қайрилган, букланган ҳолатдаги. *Ички киссасидан бояги буклоғлик қоғозни олди, стол устига ёзиб текислади, яна бир карра ўқиб чиқди.* Н. Аминов, Қаҳқаҳа. *Одамлар энди мингбошининг оғзига эмас, қўлида буклоғлик қамчига тикилди.* М. Исмоилий, Фарғона т. о. *Дарвоза олдида тўхтаб, буклоғлик қалпоғи билан пешанасини артиб, нафасини ростлади.* А. Мухтор, Чинор.

2 Ёпилган, йиғиштирилган. *Буклоғлик қаламтарош.*

БУКМОҚ 1 айн. **букламоқ 1.** *Салимбойвачча хатни ўқиб, аста букди.* Ойбек, Танланган асарлар. *Бўтабой хатни букар экан, уф тортиди.* А. Қаҳқор, Асарлар.

2 Қайирмоқ, эгмоқ. *Кучли шамол кўтарилиб, боғчадаги ҳар нарсани тўрт тарафга бука бошлади.* А. Қодирий, Мехробдан чаён. *Ҳаёт келинчакларча, бир оёғини йиғиштириб, иккинчи оёғини тиззадан букиб ўтирди.* М. Исмоилий, Фарғона т.о. *Мунир бармоқларини букиб, хотинига кўрсатиб, санай*

бошлади. «Ёшлик». *Фуломжон чиройли қаддини букиб, онаси устига энгашиди.* М. Исмоилий, Фарғона т.о.

3 кўчма Синдирмоқ, енгмоқ, тобе қилмоқ. *Бироқ фактлар, ҳужжатлар, жуда кўп одамларнинг гувоҳликлари унинг қайсарлигини аста-секин қайириб, ниҳоят, букиб қўйди.* Ҳ. Фулом, Машғал. *На баланд қўрғонлар, на қалин дарвозалар ва на жаллодлар халқнинг иродасини бука олмади.* Ж. Шарипов, Хоразм. *Об-ҳаво эса қўшимча қийинчиликларни келтириб чиқармоқда.* Аммо у пахтакорларимизнинг ғалаба йўлидаги иродасини бука олмайди. Газетадан.

Бошини букмоқ 1) бошини қуйи солмоқ. *Болалар ҳам, гўё отадан абадий айрилгандек, бошларини етимона буккан эдилар.* Ойбек, Нур қидириб; **2)** кўчма эл олдида уялтириб, ерга қаратиб қўймоқ. *Қарз кишининг бошини букади.* Ойбек, Танланган асарлар. *-Туриг, қизим, — эликбошининг товуши бирдан мулоимлашди, — ота-онанинг бошини букманг.* Ойбек, Танланган асарлар. **Ерга букмоқ** Ерга кириб кетгудай уялтирмоқ ёки таҳқирламоқ. *Бир куни одамлар олдида Носиримни ерга букиб: «Сиз занглаган кетмонсиз, оловга тоблаб, ўтқир эговда чарчлаш керак», деса-ю, юзсиз!* Ҳ. Назир, Ўтлар туташганда. **Номусини букмоқ** Номусга қолдирмоқ. *Додон билан юрма, номусингни букма.* Мақол.

БУКРАЙМОҚ шв. Букчаймоқ. *Бели букрайиб, қулоғи тикрайиб, шу ерга бир кампир келиб қолди.* «Муродхон».

БУКРИ 1 айн. **букур.** *Букри одам. Таёқ ўғрини тўғрилар, Гўр букрини тўғрилар.* Мақол. ■ *Кўчадаги шовқинга дарвозадан пакана, букри одам бир қўлида фонус, бошқа қўлида курси кўтариб, чопиб чиқди.* Ҳ. Фулом, Феруза. *Ҳамма ялт этиб букри йигитга қаради.* С. Сиёев, Ёруғлик.

2 Эгилган, майишган. *Букри кўприк. Букри тол.* ■ *Қачон кўрма, бир пой ҳукиз, букри омон, Бағри шамол кўрмай, қишда қолади оч.* Ҳ. Фулом, Кўқан. *Эшагини йўл четидеги букри тутга боғлади.* Н. Аминов, Ёлғончи фаришталар.

БУКРИЛИК Умуртқа погонасининг лат ейиш ёки турли касалликлар оқибатида дўппайиб чиқиб қолиши. *Марям бахши етмишлардан ўтган кампир.. қаддининг туғма букрилиги бўлмаса, уни ҳеч ким етмишини кўрган демас эди.* Ҳ. Шамс, Душман.

БУКСИР [р. < нем. Bugsierer – тортовчи кема, арқон] **1** Бошқа кема, баржа ва ш.к. ни шатакка олиб борувчи махсус кема. *Пароходнинг буксирини эслатувчи бу агрегатлар бир йўла уч ишни адо этарди.* Ш. Рашидов, Бўрондан кучли.

2 Шатакка олиш учун қўлланадиган махсус пўлат арқон, трос.

БУКУН айн. бугун. *Шеър ёзилган саҳарларга гул ўраб келдим букун.* Э. Воҳидов, Муҳаббат. *Нури, букун Гулнор уйини холи топиб, калиди бурнида унутилган бир қўтинни топди.* Ойбек, Танланган асарлар.

БУКУНГИ айн. бугунги. *Мирсоат, сен букунги ишингни хотирлайсанми?* А. Қодирий, Обид кетмон. *Букунги шонли буюк ҳурматингга минг раҳмат.* Ҳабибий, Девон.

БУКУР **1** Умуртқа ёки кўкрак қафасининг қийшайиб ўсиши натижасида ҳосил бўладиган дўмбоқ, букри жой. **■** *Ун беш ёшидан бошлаб.. то шу дамгача эрта-кеч букчайиб ишлашга тўғри келгани учун унинг елкаси букур каби, ортиқча туртиб чиққан эди.* Ойбек, Танланган асарлар.

2 Шундай иллоти, нуқсони бўлган одам. *Букур одам.*

3 Эгилган, майишган, қийшиқ, букри. *Темир йўл ёқалаб кетган дала йўли букур жийда тагида тугарди.* С. Маҳкамров, Шогирд.

БУКЧАЙМОҚ **1** Елкаларини чиқариб, кўкрагини ичига олиб энгашмоқ. *Найман она букчайиб ўтириб қолди.* «Ёшлик». Салимбойвачча *букчайганича қимир этмай қотди.* Ойбек, Танланган асарлар. *Нормат полвон аранг ўрнидан турди-да, букчайганча ўлигининг тепасига борди.* «Ёшлик».

2 Белини, кўкрагини кўтара олмай энкайиб қолмоқ, қадди эгилмоқ. *Букчайган чол. Бели букчайган кампир.* **■** *Уғамдан букчайиб қолган ҳақим Абдусамадга ачинар эди.* М. Осим, Карвон йўлларида. *Уйда ўтириб, чўкиб, букчайиб қолди.* «Шарқ юлдузи».

БУЛ эск. кт. айн. бу. *Фақир андак фурсат бошини қуйи солиб туриб дедики, эй хўжа, бул ишда сир бордир, мандин тиламагилки, ул сирнинг пардасини кўтарсам.* А. Қаҳҳор, Миллатчилар. *Рост, бул ўғлингиз серғайрат ва зехли эканлиги унинг юриш-туриши, важоҳатидан билиниб турибди.* М. Осим, Ибн Сино қиссаси. *Аммо бул иш иккитамизнинг ҳам охиратимиз учун яхши иш эрмас.* А. Қодирий, Фирвонлик Маллавой.

БУЛАМИҚ **1** Унни сутга булаб (қориб) тайёрланадиган аталасимон овқат. *Иш юриш-маса, буламиқ дандон синдирар.* Мақол. **■** *Бир-икки кун сутли овқатлар, буламиқ еб турсинлар.* Мирмуҳсин, Умид. *-Буламиқ, оз-оздан ширгуруч еяпти, – куёви ўрнига Ёркиной жавоб қилади.* Р. Раҳмон, Меҳр. *Икки чақмоқ қанд бўлганида, буламиқ қилиб берардим.* Газетадан.

2 *кўчма с. т.* Аралаш-қуралаш, чалкаш нарса. *Ишни буламиқ қилиб юборибсиз.*

БУЛАМОҚ **1** Юқадиган нарсага ботириб ёки белаб, ҳамма ёғини қопламоқ, айлан-тириб ботирмоқ. *Унга буламоқ. Қаймоққа буламоқ.* **■** *Қани, нонни синдириб, қаймоққа булаб-булаб уриб олинглар-чи.* Э. Раимов, Ажаб қишлоқ. *Ҳалим эшон юмшоқ нонни олча қиёмига булаб еркан.* И. Раҳим, Тақдир. *Сочимдан тортиб, тупроққа буламоқчи мени у хотин.* И. Раҳим, Чин муҳаббат.

2 *кўчма* Бўлар-бўлмас айблар билан қораламоқ, асоссиз айбламоқ; фош қилмоқ. *Салима йиғилишда Қодирни роса булади.*

БУЛБУЛ **1** [ф. بُلْبُل – булбул] **1** Чумчуқ-симонлар туркумининг қораялоқлар оиласига мансуб сайроқи қуш. *Булбул чаманни севар, Одам – Ватанни.* Мақол. *Қуш йўқ жойда қурбақа – булбул.* Мақол. **■** *Эй дилрабо, ишқинг билан девона бўлдим соғиниб, Булбул каби тун кечалар гирёна бўлдим соғиниб.* Ҳамза. *Ҳаммаёқ жимжит.* Фақат онда-сонда булбуллар ноласи эшитилади. И. Раҳим, Чин муҳаббат.

2 *кўчма* Хушовоз хонанда; моҳир нотик. *Зўрға-зўрға қайрилиб, ёнига қаради: севимли булбули, сочларини тўзғитиб, ширин уйқуда роҳат қилмоқда эди.* Чўлпон, Кеча ва кундуз. *Эргаш ота ҳақиқатан ҳам халқ кўнглини хониш қилувчи шоир, халқ дардини, тилакорзусини куйловчи булбул эди.* «ЎТА».

3 *кўчма* Ошиқ, хуштор. *Гул шохига булбул кўнса, бир кўнсин, Икки булбул кўнса, сира кўнмасин.* «Кўшиқлар». *Қайтайин, сўлганди чаманда гулим, Қўлимдан учди-ку менинг булбулим.* «Нурали». *Қиз қизил гул бўлганда, йигит – булбул, Гулни излаб булбул богда тунамасми?!* «Кўшиқлар».

БУЛБУЛ **II** Ўзбек халқ амалий санъатининг кўп соҳаларида қўлланадиган, ўйма ва қуйма усулларда бажариладиган нақш.

БУЛБУЛАК [ф. بُلْبُلَاك – булбулча] **1** Торли мусиқа асбоблари дастасининг юқори қисмидаги, ёғоч ёки суякдан ясалган харак.

2 Лойдан куш шаклида ясалган ва оловда қиздириб пиширилган. болалар пуфлаб чаладиган хуштак (ўйинчоқ).

БУЛБУЛИГУЎ [булбул + ф. *گویا* – сўзловчи; нотиқ] I Булбул каби сўзловчи, куйловчи. - *Игари оринг келмас эди, булбулигуЎ эдинг, – деди аста Табибий. С. Сиёев, Ёруғлик. Сайрасанг, сен сайра, булбулигуЎ, Сен сайрасанг, ошиқ ўзин ўлдирур. «Оқ олма, қизил олма».*

2 с.т. *кўчма* Ҳаддан ташқари кўп гапирувчи; вайсақи; маддоҳ. *Аъзамнинг булбулигуЎлиги суҳбатдошимга кутганидан ортиқ озуқа берди, шекилли, у формадаги ҳамроҳига: -Бу лаққаза ўхшайди-ку! – деб, сўл кўзини қисиб кўйди. Шухрат, Жаннат қидирганлар.*

БУЛБУЛНАВО [булбул + наво] Булбул каби куйловчи, булбулдек ушвовоз. [Қизлар:] *Боғда булбуллар баҳор маҳзини куйлар тинмайин, Жўр бўлинг, вақт утмасин, булбулнаволар, қайдасиз? Уйғун, Лақма.*

БУЛДИРАМОҚ шв. фольк. Элас-элас, айқаш-уйқаш бўлиб кўринмоқ. *Йиғлай-йиғлай ёш ёғилди юзимга, Ёруғ дунё булдирайди кўзимга. «Юнуспари». Чанг асар қилибди менинг ўзима, Сувсизликдан ер булдирай кўзима. «Гулнорпари».*

БУЛДУРҒУН Оддий малина. қ. **хўжағат.**

БУЛДУРУҚ I I Аёзли, совуқ кунлари ёки туман пайтларида нам ҳаво зарраларининг музлаши натижасида ҳосил бўладиган майда қаттиқ қор; қиров. *Тушдан кейин осмон юзини сарғиш туман қоплаб, майда булдуруқ ёға бошлади. Мирмуҳсин, Чиниқиш. Кўприк устидаги қайрағоч новдаларини булдуруқ ўраб, танасигача оппоқ қилиб кўйган. С. Аҳмад, Уфқ. Эрталабки туман тарқалиб, дарахт шохларига ёпишган булдуруқ зарралари гавҳардай ялтирай бошлади. А. Мухтор, Чинор.*

Булдуруқ боғламоқ Булдуруқ зарралари билан қопланмоқ. *Йўлакда булдуруқ боғлаган оппоқ акация тагида келишганина бир қиз билан Акбарали турарди. А. Мухтор, Чинор. ..қамишлар булдуруқ боғлаб, оппоқ бўлиб қолган экан. Ш. Холмирзаев, Сўнмас ўт.*

2 *кўчма* Сочнинг оқи; оқарган сўч. *Бир вақт юрагимни севгига маскан этган қора сочга кўнмиш булдуруқ. С. Зуннунова.*

БУЛДУРУҚ II Каптарсимонлар оиласининг булдуруқлар туркумига мансуб бўлган чўл қуши; қорабовур. *Азимхон.. ёвшан*

тоғларидан учган булдуруқларни кўзи билан узоқларга қадар кузатиб қолар эди. А. Мухтор, Чинор. Юртга куз келганин аста билдириб, Дарахтлар шохидан учар булдуруқ. Х. Салоҳ, Излар ва ҳислар.

БУЛДУРУҚ III Балиқ тухуми, уруғи; увулдириқ, икра. *Дастурхон кўнги тусасан нарсаларга тўла. ..қора, қизил булдуруқлар, қовурилган беданая ранг-баранг узум, олма.. каржланган қовун-тарвузлар кўзни ўйнатади. «Ёшлик». ..бу қалдиғочлар ўзининг насибасини денгиз қирғоққа улоқтирган балиқларнинг лаҳм гўшти ва булдуруғидан кўради. К. Маҳмудов, Қизиқарли пазандалик.*

БУЛДУРУҚЎТ Алисмадошлар оиласига ёки булдуруқдошларга мансуб, ботқоқлик ҳамда сувда ўсувчи кўп йиллик ўт.

БЎЛЖОР қ. **бўлжор.**

БЎЛКА айн. **бўлка.** Она Жўрабой ота билан Эъзохонни Бўтирало олиб келган қора булка ва.. ёнғоқ, нонжийда билан меҳмон қилди. Ҳ. Фулом, Машғал.

БУЛЛИТ [ингл. bullet – ўқ] спорт. Ҳоккейда: гол бўлиши эҳтимоли бор вазиятда шайбани эгаллаган хоккейчини кўпол равишда тўхтатиб қолиш учун белгиланадиган жарима шайба.

БУЛОН Ёввойи от. *Қари ҳам бўлса қулондай, бўйинни чўзиб булондай сувга келаетибди. «Равшан». Булон юрмас ерлардан Бўғиб ўтиб боради. «Равшан».*

БУЛОҚ I Ер остидан отилиб, қайнаб чиқувчи сув ва шундай сув чиқиб турган жой, чашма. *Иссиқ булоқ. Булоқ суви. Сўзнинг онаси – қулоқ, сувнинг онаси – булоқ. Мақол. ■ Булоқ бўйида жой қилишибди. Дастурхон усти ноз-неъматга тўла. «Саодат». Маҳсум.. чўққининг шундай биқинидан қайнаб чиқаётган булоқда ювинди. С. Анорбоев, Оқсой.*

2 *кўчма* *поэт.* Бой манба. *Ижод булоғи. Онанинг қалби – меҳр булоғи. Мақол. ■ Ижод, наъза кундан-кун зиёд, Йўқдир орзу булоғига банд! Газетадан. Фольклор халқ даҳосининг туганмас булоғи бўлиб, ёзма адабиёт ҳар доим ундан баҳра топиб келади. «ЎТА». Даромаднинг яна бошқа булоғи чиқиб қолди. «Муштум». Онанинг кўкраги битмас булоқдир! Дили оқ бўлганидан суги ҳам оқдир! Ё. Мирзо, Ўғил меҳри.*

Бурнидан булоқ бўлди Бурнидан чиқди, татимади, зое кетди. *Туйчи дўжончининг ҳам еган-ичгани бурнидан булоқ бўлиб чиқади. А.*

Кўчимов, Ҳалқа. **Кўз булоғи қайнамоқ** Каттик йиғламоқ, кўз ёши тўкмоқ. *Энди она анча тузалиб қолди. Фақат Ботиралини эсласа, бағри эзилади, дили эриб, кўзларининг қўш булоғи қайнайди.* Ойбек, Танланган асарлар.

БУЛОҚИ Бурунни тешиб тақиладиган зирак, зийнат буюми. *Ҳайинчи йигит четга чиқиши билан киприкларига сурма қўйган, бурнига булоқи таққан, бодомқовоқ йўғон бир жувон ўртага чиқиб йўрғалай бошлади.* П. Турсун, Ҳқитувчи. *Кичкина бурнига каттагина булоқи таққан кенжа қизча нималарнидир гўжиллаб, қўғирчоқ ўйнади.* Ойбек, Нур қидириб.

БУЛОҚЧИЛАР зоол. Булоқ, қўл, ариқ ва дарёларда учрайдиган, қисқа муддат яшовчи, капалакка ўхшаш бир хил ҳашарот.

БУЛОҒОЧУН 92 бовли ўзбек уруғлари насабномаларида қайд қилинган қадимги туркий (ўзбек) уруғлардан бири.

БУЛУТ с. т. Ҳтган йили. *Мен сизни бултур кўрувдим.* М. Исмоилий, Фарғона т. о. *Бултур экилиб, кўп қошларни қорайтирган ўсма илдизидан яна бош кўтариб чиқди.* Чўлпон, Кеча ва кундуз.

БУЛУТҲИ с. т. Ҳтган йилги; ўтган йили бўлган. *Бултурги қиш.* ■ *Бултурги майизнинг суви, Учқораники.* С. Сиёев, Отлиқ аёл. *Уса-риқ чўпақлари диққайиб турган бултурги бурган қолдиқлари орасидан ялғиз тера бошлади.* Ҳ. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол.

БУЛУТ I I Осмонни бутунлай қоплаб олган ёки унинг у ер-бу ерида гўж бўлиб тўпланган, қуюқлашган сув буғлари. *Оқ булут. Баҳор булутлари. Сукутда ҳикмат кўп, Булутда — ҳиммат.* Мақол. *Ҳтган булутлар ёмғир кутма.* Мақол. ■ *Булутлар шамолга эргашиб, тоғ томон йўл олди.* Ҳ. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол. *Кўкни булут қоплаган, милт этган юлдуз йўқ эди.* И. Раҳим, Чин муҳаббат.

Ҳаво (ёки осмон) булут Осмонни булут қоплаган, ҳавонинг авзойи бузуқ. *Осмон булут. Биронта юлдуз кўринмайди.* Ойбек, Танланган асарлар. *Ҳаво булут. Одамларнинг шошиб югуришига қараганда, қорми, ёмғирми ёғса керак.* Э. Раимов, Ажаб қишлоқ.

2 кўчма Осмонни булут каби қоплаб олган ҳар бир нарса. *Эргаш чанг булутини ёриб, извошга этиб олишга шошилади.* И. Раҳим, Чин муҳаббат. *Аввал ҳалиги тикроқ қора бола, кейин бошқалари ғойиб бўлди, улар*

ўйнаган жой устида анчагача чанг булутини туриб қолди. А. Мухтор, Опа-сингиллар.

3 кўчма Таҳдид солувчи ёки дилни қоронғи қилувчи ҳар бир нарса, ҳолат. *Боя, қиз овозини эшитганда, қалбида чақнаган қуёш юзини мана энди қора булут босди.* М. Исмоилий, Фарғона т. о. *Ҳар ҳолда, Тошкент устига яна қонли булутлар чиқди, ишнинг охири нима билан тинчланар, бу бир худодагагина маълумдир.* А. Қодирий, Ҳтган кунлар.

4 с. т. Бир турли денгиз жониворининг говак, юмшоқ танаси (чўмилишда баданни совун билан ишқаш учун ишлатилади).

БУЛУТ II Қулолчиликда ишлатиладиган булутсимон бўртма ёки илон изига ўхшаш нақш.

БУЛУТДАЙ, -дек I Булутга ўхшаш, булут сингари. *Унинг бутун юрагини қора булутдай қоплаган ғам бир онда йўқолгандай бўлди.* Ойбек, Нур қидириб. *Ота яна намозгар чоғи булутдек бўлиб кириб келди-ю, супа ўртасида тўхтаб, бетоқатлик билан Диловарни сўради.* Н. Қиличев, Чигириқ. *Икки мартадан иргитилган тупроқ тўзиб, шамолсиз дим ҳавода булутдек муаллақ туриб қолди.* С. Аҳмад, Уфқ.

2 кўчма Булутларга етгудек, юксак, баланд. *Ёш йигитнинг.. пахтазорга кириб.. шавқ билан тез-тез тергиси, булутдай хирмон қилгиси келди.* Ойбек, О. в. шабалалар.

3 кўчма Катта ва учқур (от ҳақида). *Остингда булутдай от, эгининг бут.* Ойбек, Навоий.

БУЛУТЛАНМОҚ Булут билан қопланмоқ, булут босмоқ. *Бир неча кун булутланиб турган ҳаво яна очилиб кетди.* А. Ҳайитметов, Пўлат бармоқлар.

БУЛУТЛИ Булут билан қопланган, булут босган. *Булутли қиш кунининг юракка зиқлик берувчи хира тонги эди.* Ойбек, Танланган асарлар. *Ҳаво булутли, касалхона ҳовлиси бўм-бўш эди.* Ҳ. Ҳошимов, Нур борки, соя бор.

БУЛЬВАР [фр. boulevard — шаҳар девори] Икки томонлама ҳаракатли кўча ўртасидаги кенг хиёбон. *Бизнинг гулбоғларимиз, хиёбону бульварларимиз ёз кезларида айниқса кишини ўзига мафтун этади.* Газетадан. *Шундай кезлари — табиат уйғонаётган паллада тоза ҳаводан тўйиб-тўйиб шимиришининг, бульварда ўтириб, хаёл суришининг гашитига нима етсин.* Газетадан.

БУЛЬДЕНЕЖ [фр. *boule de neige* — юма-лоқланган қор] Май ойида гуллайдиган декоратив бута ва унинг оқ шар шаклидаги гули. Таманно иккита атиргул, Эркиной битта қирқоғайни, Турғун битта сирень билан бульденеж, бошқалар шойиғул, қашқаргул, кўқонгул, картошкагул, ҳусниюсуф кўчатлари олиб келишди. М. Исмоилий, Бизнинг роман.

БУЛЬДОГ [ингл. *bulldog* — буқасимон ит] Катта япаски тумшуқли, кўкраги кенг, оёқлари калта ит. Итлар ҳам ҳар хил бўлади: *бульдог, кўппак, исковуч, този, лайча, бўрибосар*. хуллас, санайверсам жуда кўп. Н. Аминов, Қаҳқаҳа.

БУЛЬДОЗЕР [ингл. *bulldozer* — катта кесакларни майдаловчи] Ер суриш ва текислаш учун махсус кескич-сурғич билан ускуналанган трактор. *Бульдозерлар бири олиб, бири қўйиб вағиллайди. Орқага тисарилади, олдинга интилади. Ў. Усмонов, Сирли соҳил. Орадан ўн кун ўтиб, ўнлаб бульдозерлар, тракторлар, скреперлар адир томон ўрмалади. С. Аҳмад, Жимжитлик.*

БУЛЬДОЗЕРЧИ Бульдозер ҳайдовчи. *Бульдозерчи.. тик трассадаги тошларни суриб, йўл очиб берди. И. Раҳим, Тақдир. Зойиржон тўрхалтасини силкитиб елкасига оларкан, нотаниш бульдозерчини сўкди. Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол.*

БУЛЬОН [фр. *bouillon* — қайнатма] Гўшт, шунингдек, балиқ, сабзавот кабилар қайнатилган сув; қайнатма шўрва суви. *Бу таомнинг ташқи кўриниши бир оз сарғишроқ, ёғсиз бульон. К. Маҳмудов, Қизиқарли пазандалик.*

БУЛҒАЛАМОҚ 1 айн. **булғамоқ**. *Шокир кучлироқ бўлгани учун бир чалишда уни [Сатторни] ағдариб йиқитди ва то узоқдан ўқитувчилари кўрингунча тупроққа булғалаб турди. Ў. Умарбеков, Қисмат.*

2 Қўлини кўтариб, ҳавода муаллақ айлантирмоқ. *Бир қўлини кўтариб булғалаб, ҳадеб чақираверди. «Равшан». Муни кўриб, масти беихтиёр бўлиб, икки қўлини кўтариб, булғалаб.. қизларни чақириб, бир сўз айтди. «Равшан».*

БУЛҒАМОҚ 1 Бирор нарсани ифлос, кир нарсага беламоқ, ботирмоқ, ҳамма ёғини ифлос қилмоқ. *Эшакни сийласанг, охурини булғар. Мақол. Оёғи ифлос тўр булғар, Узи ифлос эл булғар. Мақол. ■ Ифлосланган оқар*

сувлар сизиб ўтиб, ер ости сувларини булғамоқда. «Фан ва турмуш».

2 *кўчма* Бадном қилмоқ; ҳақоратламоқ. *Мараҳим ҳақида сўз очдилар, унинг арвоҳини булғадилар. Ш. Ризо, Қор ёғди, излар босилди. Нега у пашшаҳурда бўлиб қолди десам.. ўз нафсини кўзлаб, виждонимни ўз шалтоғига булғаб, ширин турмушимни бузмоччи экан. С. Юнусов, Осон ишнинг охи бор. Номини булғаманг! Шербек акам тилла йигит. С. Анорбоев, Оқсой. Поданинг ичида битта тиррақиси бўлса, ҳаммасини булғайди. С. Зуннунова, Олов.*

Наслини булғамоқ 1) наслини бузмоч; 2) *кўчма* насли-насабини иснодга қолдирмоқ. *Сен базнинг наслимизни кўтариш ўрнига ерга уриб булғадинг. А. Қодирий, Ўтган кунлар.*

3 Лойқатмоқ, лойқа қилмоқ. *Сувни булғамоқ.*

4 *шв.* Қўл билан имламоқ. *Ўтирибди айвончада азонда, Алин булғаб, қичқиради хирмонда. «Кўшиқлар».*

5 Беламоқ, буламоқ, ботирмоқ. *Равно айвон лабида қўлини керосинга булғаб, лампа ёқиш ҳаракатида эди. Ҳ. Назир, Сўнмас чақмоқлар. Ҳомид нонни шиннига булғар экан, сўради: -Ёшингиз нечада, бек? А. Қодирий, Ўтган кунлар.*

6 Бузмоч, иснод келтирмоқ. *Энди улар [болалар] баттар бўлса бўладики, яхши томонга ўзгармайди. Жамиятни булғаб яшайверади. «Ёшлик». Лекин сиз билан том маънодаги тиланчилар, таъбир жоиз бўлса, жамиятимизнинг кўркам жамолини булғаб турган ўша сўғаллар, ҳуснбузарлар ҳақида гаплашмоқчиман. Газетадан.*

7 *кўчма* Зўрламоқ, номусига тегмоқ. *Ўша бувайдалик Саидахрор эшон ўн бир яшар қизни булғаган, шарманда бўлишдан қўрқиб, уни бўғиб ўлдирган экан. А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари.*

БУЛҒАНМОҚ 1 Булғамоқ 1, 2, 5 фл. мажҳ ва ўзл. н. *Лойга булғанмоқ. Ўз шалтоғига булғанмоқ. ■ Булғаниш бўлса, шавним бир марта булғанган. Менга мурувват қилмай қўя қолинг. С. Анорбоев, Меҳр. Йигитлар қўйларнинг сийдик ва тезакларига булғаниб ётган тутқунларнинг қўл-оёқларини ечиб, қўрадан ҳайдаб чиқармоқчи бўлдилар. С. Айний, Қуллар.*

2 физиол. Ихтилом бўлмоқ.

БУЛҒАНЧ Булганган, ифлос; лойқа. *Ховли юзи турли ахлатлар билан булганч, гўё йиллардан бери тозаланмаган, супурги кўрмагандек эди.* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

БУЛҒАНЧИҚ *айн. булганч.*

БУЛҒАТМОҚ 1 Булғамоқ **1, 3, 6** фл. орт. н. *Олти йилдан бери қанча пок ёстиқларни булғатмади Фуод афандининг бу учирмаси.* М. Исмоилий, Фаргона т. о.

2 айн. булғамоқ 1, 2, 3. *Ўзбеклар айтади: «Ифлос бузоқ подани булғатар».* Ойбек, Қуёш қораймас. *Туз ичиб, тузлигимни булғатиб кетмоқчимисан?! М. Бобоев, Гўзаллик истаб. . . бир кунни икки ясовул чашма бошида: «Сен, ярамас келгинди, сувни булғатдинг», деб қамчи билан [мешкобчини] чунонам савалашди.* Мирмуҳсин, Меъмор.

БУЛҒОВИЧ *шв. 1* Ип йигирадиган чархни айлантирувчи чўп, пилтакач. *Кампир, қулоқ солгин айтган тилимга, Булғовичинг хўп ярашар кўлингга.* «Гулшанбоғ».

2 Хамир ва ш. к.ни қорадиган курак.

БУЛҒОР *айн. болгар.* *Янги ерларга кўчиб келган гагаузлар ўзларини булғор деб атаганлар.* «ЎТА». *Бу Аҳмад яхши кўрадиган, лекин харид қилишга доим ҳам қурби етавермайдиган камёб булғор сигарети эди.* Ф. Мусажонов, Ҳиммат. *Булғор гармдорининг унча пишиб кетмаган, пўсти яшил ва нозик хилларидан танлаб оласиз.* К. Маҳмудов, Ўзбек тансиқ таомлари.

БУЛҒОРИ: булғори тери Қорамол терисидан ишланган юмшоқ кўн. *У қувонганича югуриб, ўтовга кирди-да, кўнжи узун булғори этигини кийиб чиқди.* А. Мухтор, Қорақалпоқ қиссаси.

БУЛҒОРЛАР 1 *тар. 10-15-асрларда Волга ва Кама дарёлари атрофида яшаган туркий қабилалар номи.*

2 айн. болгарлар.

БУМАЗЕЙ [*итал. bambagina* — пахта] Тескари томони пахлоқ туқли, қалин ипгазлама. *Бир кўйлаклик бумазей. Бумазей халат.* ■ *Унинг илгаридан дуркун гавдаси яна ҳам тўлишиб, олачиפור бумазей халатини тўлдириб турарди.* А. Мухтор, Опа-сингиллар.

БУНАҚА *с. т. айн. бундай.* -Бунақа гаплар кимдан чиқади? — деди Аҳмедов мийиғида қулиб. А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари. *Умрингизда бунақа ош емагансиз. Ўзим дамладим.* О. Ёқубов, Излайман. *Бунақа хотин-*

ни хотин дейилмайди, бебаҳо хазина дейилди. С. Аҳмад, Юлдуз.

БУНАҚАНГИ *с. т. айн. бундай.* *Бунақанги гапларга ишонаверманг.* ■ *Бунақанги ишларга суяги йўқ. Ҳамза, Бой ила хизматчи. Ўзи жуда ғалати одам-да устозим, бунақанги ақлли одамни икки дунёда ҳам тополмайсиз.* Х. Тўхтабоев, Ширин қовунлар мамлакати.

БУНДАЙ 1 *кўрс. оим.* Худди айтилганга, кўзда тутилганга ёки кўз ўнгидагига ўхшаш, тенг; бунақа, бу каби. *Бундай пайтларда Луғумбек тарафларда ҳаво ниҳоятда дим бўлади.* С. Аҳмад, Уфқ. *Бўтабой бундай саволни кутмаган бўлса керак, гангиб қолди.* А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари. *Бундай туйғун, бундай зийрак, бундай боадаб қиз етти иқлимда ҳам топилмайди.* Ойбек, Танланган асарлар.

2 *рвш. өзф.* Шу қадар, шунчалик, бунчалик. *Бир жойга бориб, сира бундай кеч қолган эмас эди.* А. Қаҳҳор, Қанотсиз читтак. *Агар сан бир хум олтин топсанг, бундай севинмас эдим.* Ойбек, Танланган асарлар.

3 Қуйидагича. *Бир хатида бундай дебди: «Катта походдан кейин ҳозир дам олиб ўтирибмиз. Жуда чарчаганман».* А. Қаҳҳор, Олтин юлдуз.

4 *рвш.* Айтилганга, кутилганга, кўзда тутилганга ёки кўз ўнгидагига ўхшаш бир зайлда, тарзда; шундай. *Йўқ, бундай бўлмаслиги керак, бундай бўлмаслиги керак, бу инсофдан эмас.* Х. Султонов, Онамнинг юрти. *Қоратой, сан бундай қил, ҳозир бориб ёт, чарчагансан.* Ойбек, Танланган асарлар. *Йўқ бундай эмас! Менинг зотимда жиноятчилар йўқ.* Мирмуҳсин, Меъмор. -*Бундай қиламиз, — капитан урнидан турди.* Ў. Ўмарбеков, Ёз ёмғири.

5 -лар кўшимчаси олиб отлашганда, бирор гуруҳ вакили бўлган шахсини англатади. *Ким билади, унақалар кўп ахир, укам, Ким ҳам ахир бундайларни йўлга солибди.* А. Орипов, Йиллар армони. *Бундайлардан мингтасининг қоши бир тола сочингга арзимайди.* Биламан, қизим.. Ойбек, Танланган асарлар.

Биров ундай, биров бундай Ҳамма бирдек аҳволда эмас, ҳамма бир хил, баравар эмас. *Шунга ўхшаш биров ундай, биров бундай. Ўзингизни билинг, ўзга билан нима ишингиз бор?* Ойбек, Танланган асарлар.

БУНДАЙИН *шв.* Бундай, бу каби. *Бир мардни бундайин хафа қилибсан.* «Муродхон». *У билан менда қандай чора бор эдики, бун-*

дайн ишларни бўлдирмасак? Ҳамза, Паранжи сирлари.

БУНДАҚА с. т. Бундай.

БУНДАҚАНГИ шв. Бундай.

БУНДОҚ, **бундоғ** с. т. Бундай. *Бундоқ буйнимни чўзиб қарасам, Муяссар билан.. Гулчеҳра шафтоли теряпти. О. Ёқубов, Эр бошига иш тушса. Воқеа бундоқ бўлган эди. С. Аҳмад, Уфқ. Хилват қилиб, бундоғ гапирсангиз бўлмайдими? М. Исмоилий, Фарғона т. о. Бундоғ ёзай яхши-яхши достонларинг. Ҳабибий, Девон.*

БУНЁД [ф. بنياد — асос, негиз, пойдевор; ибтидо] 1) **бунёд бўлмоқ** *ёки бунёдга келмоқ*: 1) юзага келмоқ, барпо бўлмоқ; пайдо бўлмоқ. *Сарбаланд хирмонлар ўз-ўзидан бунёдга келмайди. Газетадан. Фалла халқимизнинг пешона тери, билак кучи билан бунёдга келганлиги учун ҳам азиз ва муқаддасдир. Газетадан. Газли посёлқаси асосан 1954 йилда бунёдга келди. «Муштум»;* 2) туғилмоқ. *Фарзанд бунёд бўлди, ўлим йўқ демак.. «Ёшлик».* **Бунёд қилмоқ** (*ёки этмоқ, айламоқ*) Юзага келтирмоқ; барпо этмоқ, яратмоқ, қурмоқ. *Не керагинг бор эса, бунёд қил, Яхшиси, инсон дилин обод қил. «Ақл ақлдан қувват олади». Йўқолган кўларни қайта бунёд қилиш амри маҳол. «Муштум».*

2 Бор, барқарор. *Жаҳонда токи бунёдсен Ки номи одамизодсен.. Э. Воҳидов, Муҳаббат.*

3 Бунёд (эркақлар исми).

БУНЁДКОР [ф. بنيادكار — асос солувчи, яратувчи] Асос солувчи, барпо қилувчи, яратувчи. *Бунёдкор халқимиз Қарши ва Жиззах даштларини яшнаб турган пахтазорларга айлантирмоқдалар. «Ўзбекистон кўриқлари». Ахир аёл сени, барча одамзодни дунёга келтириб, оқ сут бериб катта қилган бунёдкор-ку! Газетадан. Ҳа, қишлоқларимизнинг тупроғи олтин, кишилари бунёдкор, келажаги яна ҳам порлоқ. Газетадан.*

БУНЁДКОРЛИК Бунёд этиш, яратувчилик, ижодкорлик. *Бунёдкорлик меҳнати туфайли серқуёш диёримиз йил сайин гўзаллашиб бормоқда. Газетадан. Улуғвор бунёдкорлик режаларини амалга ошириш учун халқимизга тинчлик керак. Газетадан. Икки томонлама кураш кетяпти. Бунёдкорлик кураши. «Ўзбекистон кўриқлари».*

БУНЁДКОРОНА Яратишга, бунёд қилишга боис бўладиган, асос соладиган. *Дилнавоз эса суҳбатдошини мафтун этганига маҳлиё бўлиб, Чотқол этакларидан бунёд-*

корона меҳнат таронасини ашула қилиб куйлаётгандай, завқ билан сўзларди. С. Кароматов, Бир томчи қон.

БУНКЕР [ингл. bunker — кўмир солинадиган қути] 1 Комбайн, пахта териш машинаси ва ш. к. нинг йиғилган нарса келиб тушадиган, тўпланадиган қисми. *Сўриб олинган пахта машинадаги бочкасимон бункерга келиб тушяпти. Газетадан. Бу йил Эргашев ўз бункеридан 100 тонна «оқ лотин» териб тўкди. Газетадан.*

2 Қум, шағал, цемент, дон, кўмир ва ш. к. нарсаларни қисқа муддат сақлаш ёки ташишга мўлжалланган идиш.

3 Мудофаа учун мўлжалланган ер ости иншооти. *Улар бункерни қамал қилиб, тобора яқинлашиб борарди. «ЎТА».*

БУНТ [нем. Bund — боғлам; алоқа] Пахта ғарами. *..пахта тайёрлаш пунктларида эндигина дастлабки бунтлар қад ростлади. Газетадан. Усти ўраб ташланган пахта бунтлари баланд деворлар оша ёнма-ён қад кўтариб турарди. Й. Шамшаров, Довруг.*

БУНЧА 1 рвш. Бу қадар, бунчалик, шунчалик. *Бунча кеч қолдингиз. ■ О, бунча дардқақсан, она сайёра. А. Орипов, Йиллар армони. Оққа бунча беланибди у одам. Ҳ. Олимжон.*

2 белг. олм. Шу миқдорда; шу миқдордаги. *Бунча гапни қаердан топиб ёздингиз? А. Қаҳҳор, Олтин юлдуз. Бунча хотин, бунча бола-чақа.. қаерга сиғади? Ойбек, Танланган асарлар. Келиш-кетишингдан не эди матлаб, Не учун бошимга солдинг бунча ғам. А. Орипов, Йиллар армони.*

БУНЧАЛИК рвш. Бу қадар, бунча, шунчалик. *Дунёда ҳали бирор товуш Фазлидинга бунчалик ёқимли туюлмаган эди. П. Қодиров, Юлдузли тунлар. Мансур авваллари, Гавҳарга хат ёзиб юрганида, бу шўх шабада қизга бунчалик боғланиб қолганини билмасди. Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол. Жавоб бериб кўр-чи, номард табиат, Бунчалик гўзални нечун яратдинг?! Ҳ. Олимжон.*

Бунчалигини билсам Иш, аҳвол шундайлигини билсам. *Бунчалигини билсам, келмас эдим.*

БУР [ф. بر — мева, ҳосил] Барг, озуқа-боп қисм. *Парнининг кўзи ногаҳон чуқурчага тушди. Чуқурчада ўтган йили кўкарган бурган бурлари тўкилиб, ёғиндан ивиган танази букилиб ётарди. Й. Шамшаров, Бахт*

излаб. *Пичан тез ўриб олинмаса, бури тўкилиб, шираси кетади.* И. Раҳим, Ихлос.

БУРАЛМА айн. **бурама** 1. *Иккинчиси, ёшироғи, буралма мўйловли, қотмагина.* Ойбек, Танланган асарлар.

БУРАЛМОҚ 1 **Бурамоқ** фл. мажҳ. ва ўзл. н. *Винт буралмаяпти. Мўридан буралиб чиқаётган тутун.* ■ *Норин дарёси тоғ ораларидан буралиб, кўприб оқиб чиқяпти.* С. Аҳмад, Уфқ. *Чайла олдидаги гувала ўчоқдан буралиб-буралиб тутун кўтарилди.* С. Аҳмад, Уфқ. *Ичида алланима буралиб, ўқтин-ўқтин санчиқ турарди.* «Ёшлик».

2 Гавдани бир турли тўлгантирмоқ, шу ҳолатда юрмоқ, қилпанглатмоқ. *Паризодлар ўйнаб турар, Нозик беллари буралиб.* «Маликаи айёр». *Ичи ёниб, каравотда буралиб, тириша бошлади.* Мирмуҳсин, Умид.

БУРАМА 1 Спирал шаклда буралган, ўралган; буралма. *..кичкина бурама мўйловли йигит ҳеч қаерда кўринмасди.* С. Сиёев, Аваз. *Айниқса каттакон бурама карнай овози ажралиб турарди.* Ҳ. Назир, Кўктерак шабадаси. *Улар бурама сўқмоқдан занжирдек олдинма-кетин боришар(ди).* С. Кароматов, Олтин кум. *Шаҳзода Мўмин қатъхонага олиб чиқадиған бурама зинапоядан деворни икки қўли билан сийпаб, секин орқага тисланмоқда.* Ф. Жўраев, Обид Жалилов.

2 Бураб очилиб-ёпиладиган; винтсимон; винтли. *Дарвозабон отнинг каласидек келадиган бурама қулфга узун калитни солиб, анчагача буради-да, дарвозани очди.* М. Осим, Ўтрор. *Ҳасанали хужранинг узун бурама қулфини очиб, ичкарига шам ёқди ва бекнинг тўшагини ёзиб, унинг кириб ётишини кутиб турди.* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

Бурама миҳ с.т. Винт, шуруп. *Шербек ичкарига сирганиб тушди-да, девор тагида бекина қолди. Энди шарманда бўлдим, деган фикр маҳкам ёпишиб, миясини бурама миҳдай пармалай бошлади.* С. Анорбоев, Оқсой.

3 Гирдоб, уюрма. *Этакда Сир тўлиб, ўқтин-ўқтин бурамалар ҳосил қилиб, тўлганиб оқмоқда.* Й. Шамширов, Енгиш.

4 айн. **бурма** 1, 2. *Бурама кўйлак кийибсиз, Севикли укам, ёр-ёр.* «Кўшиқлар».

5 кўчма Тескари маъноли, кинояли; ачиқ. *Бурама гап қилмоқ.*

БУРАМ-БУРАМ такр. с. Буралиб-буралиб кетган, жингалак, кўнғироқ. *Бурам-бурам гажагинга қўнсинми чанг.* «Муштум».

БУРАМОҚ 1 Доиравий ҳаракатга келтирмоқ, айлантирмоқ. *У телефонни қанча бураса ҳам, жавоб бўлмади.* Ш. Рашидов, Бўрондан кучли. *Дуторчи дуторининг қулогини жаҳл билан қаттиқ бураб, торини узиб юборди.* А. Қаҳҳор, Қанотсиз читтак. *Азонда Муроднинг уйқуси қочди. Бош томонидаги столда турган муштдайгина радионинг қулогини буради.* М. Ҳазратқулов, Журъат.

2 Ўраб, айлантириб, бурама шаклга китритмоқ, эшмоқ. *Арқонни бурамоқ.* ■ *Сидиқжон мўйловини бураб, кулимсиради ва ер остидан Зуннунхўжага қаради.* А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари. *Қозиқ лиқиллай бошлаганида, ердан чиқдим, осмондан тушдим, ишқилиб, биров қулогини бураб тортди.* «Шарқ юлдузи». *Бекнинг асабийлиги ниҳоясига етди ва у Лаълининг сочидан бураб, теракзорга судраб кетди.* Ҳ. Фулом, Машғал.

3 Айлантириб жойига туширмоқ, маҳкамламоқ ёки жойидан чиқармоқ, бўшатмоқ. *Гайкани бурамоқ.* ■ *Дарвозадан ичкарига кириши билан, ғаладонни очиб, шурупларини бурашгани бурашган.* С. Нуоров, Нарвон.

4 Пружинали механизмларни ҳаракатга келтирмоқ. *Соатни бурамоқ.* *Ўйинчоқни бурамоқ.* ■ *Шу машинанинг қулогини бурасанг, лаганча чир-чир айланиб, ашула, дутор, танбур вангирлайверади.* Ойбек, Танланган асарлар. *Эрининг қўлидаги соатни олиб буради.* С. Аҳмад, Уфқ. *Кампир минди ёғоч отни, Буради нўлат мурватни.* «Муродхон».

Бураб гапирмоқ с.т. 1) ҳар сўзни алоҳида таъкид, акцент билан ажратиб гапирмоқ. *Элмуродга рота командири ёқмади: тили қалампирдек аччиқ, ҳар гапни писанда қилгандай бураб гапирди.* Шухрат, Шинелли йиллар. *Улар [кўноқлар].. бизнинг тилимизда сал бураб гапиришарди.* «Ёшлик»; 2) мақсалга мос равишда сўзламоқ. *Кейин чапанича бураб гапирди.* М. Қориев, Ойдин кечалар. **Бураб емоқ** Зўрлик билан тортиб олиб емоқ. *Биров сўраб ейди, Биров бураб ейди.* Мақол. **Қулоғини (ёки думини) бураб қўймоқ** Тартибга чақириб, танбеҳ бериб қўймоқ. *Думини мундай бураб қўй, ортиқ ақилламасин.* Ойбек, О. в. шабадалар.

БУРАНГ 1 Буралган, эгри-бугри. *Буранг ёғоч.*

БУРАНГ II Қўй ва эчкиларда учрайдиган бир хил касаллик. *Мирзачўл, Оҳангарон, Қарши ва Ёзёвон чўлларида боқиладиган қўзи*

ва улоқлар кўпинча буранг деб аталувчи касаллик билан оғрийдди. Газетадан.

БУРАНДА [ф. برنده — кесувчи, қирқувчи] Косибчиликда териларни кесиш учун қўланадиган пўлат тиғли, ёғоч дастали асбоб.

БУРБОНЛАР тар. Ўрта асрларда баъзи Европа давлатларида ҳукмронлик қилган қироллар сулоласи.

БУРГА Сақраб юрадиган, қон сўрувчи, қанотсиз майда ҳашарот. *Бурга тутушига ҳам бармоқ хўллаш керак.* Мақол. ■ *Шу пайт ўқакишгандек елкасида, кураклари остида чумолими, бургами ўрмалай бошлади.* Х. Тўхтабоев, Ширин қовунлар мамлакатаи.

Бурга тепди Енгил, ўткинчи касалга дучор бўлди. *Бурга тепди, шекилли, врачларни нича безовта қилиб қўйдик.* «Муштум». *Қалай, тузукмисиз, анча-мунчага сўз бермас эдингиз, нима бўлди ўзи, ё бу сафар бурганинг каттаси тепдимиз, дейман-а?* Т. Ашуоров, Оқ от. **Бурганинг кўзини кўрган салб.** Кўпни кўрган, пихини ёрган. *Бурганинг кўзини кўрган одам.* ■ *Требенко ўз атрофига Пругло сингари бурганинг кўзини кўрган қаллобларни тўплай бошлади.* «Муштум». **Бургага аччиқ қилмоқ** Бирор нарсдан (кимсадан) аччиқланиб, ноўрин ҳаракат қилмоқ. *Кейин ҳам бургага аччиқ қилиб, олти яшар қизчасини қайнонасига қолдириб, турмуш қуриб кетган.* «Муштум». *Ахир бургага аччиқ қилиб, кўрпа куйдириш ярамайди.* Мирмуҳсин, Умид.

БУРГАН Мураккабгуллиларга мансуб бир йиллик бегона ўт. *Бурган босган ер. Бурган супурги.* ■ *Ошқовоқ палаклари чирмашган қопқа ортида.. бурган ғовлаб ётибди.* А. Мухтор, Давр менинг тақдиримда. *Ғайрат пахта аралаш ғўзанинг ҳидини туйди. Унга уватлардаги ёвшан, бурган иси қўшилиб кетди.* М. Ҳазратқулов, Журъат.

БУРГАНЗОР Бурган босган ер, майдон. *Хиёл этақларини қоқди-да, қўл силтаб, бурганзорга йўл олди.* И. Раҳим, Тақдир. *Бешинчи кун деганда ариқча янтоқзор, бурганзор, баланд-пастиқлардан ўтиб, эски изига тушди.* И. Раҳим, Чин муҳаббат.

БУРГУТ I I Қарчиғайсимонлар (лочинсимонлар) оиласига мансуб катта йиртқиш овчи қуш. *Бургут — анча йирик, чаққон ва кучли қуш.* «Фан ва турмуш». *Халқимизда бургутнинг кучи — қанотида, одамнинг кучи — дўстигида, деган гап бор.* Газетадан.

Бургут боқиш қилмоқ Таъсирчан, ўткир қараш қилмоқ, тикилиб қарамоқ. *Бобом бургут боқиш қилиб менга қарадилар.* С. Аҳмад, Юлдуз.

2 кўчма Йиртқиш, ёвуз (одам ҳақида). *Ўзи мулоийм кўрингани билан, чангалидан чаён ҳам омон чиқолмайдиган бургут бу қори!* И. Раҳим, Чин муҳаббат. *Хотинларнинг эркига чанг солган бир бургутдан хайрли бир иш кутиш мумкинми?* Газетадан. *Мен кабутар бўлсам, ул бир бургутдир, Мен муштинлар бўлсам, ул бир ишгитдир.* «Маликаи айёр».

3 кўчма Жасур, қайтмас, эпчил. *Мирзо, сиз саркарда Ёқуббекнинг бургутлари билан сўл қанотда борсангиз.* Мирмуҳсин, Меъмор. *Иш кўрсатмай ўлиш номард ишидир, Бургутларим, келиб бергин маслаҳат.* «Нурали».

БУРГУТ II астр. Осмон экватори атрофида Дельфин, Қавс, Далъ юлдуз туркумлари оралигида жойлашган юлдузлар туркуми.

БУРГУТОНА Бургутларга хос, бургутники сингари. *Эҳтимол, ҳамма вақт олиб, олдирмай келган бу соҳибчангалнинг биринчи бор юмшаб очилишидир. Қандайдир бир куч бу бургутона чангални очди.* Мирмуҳсин, Умид.

БУРГУТСИМОН Бургут каби; бургутга ўхшаш. *Анқақалъа харобаларининг бирида эрамизнинг 3-асрига оид бўлган, бошига бургутсимон темир қалпоқ кийган шохнинг расми солинган Хоразм мис тангаларидан иккитаси топилган.* И. Жабборов, Кўҳна харобалар сири. *Кенг дала йўлларида учади бургутсимон.* Қ. Муҳаммадий.

БУРГУТСИФАТ Бургутга ўхшаш, мисоли бургутдек. *Қари чинор тепасида бургутсифат бўлиб турган Аҳмон девни кўриб, кўздан ёши тирқираб кетди.* «Маликаи айёр».

БУРД [ф. برد — ютуқ, муваффақият; фойда] Ишончга сазоворлик, тайинлилик, ростлик; эътибор, обрў. *Ғийбатчининг бурди бўлмас, Тўхматчининг юзи бўлмас.* Мақол. ■ *Нигора тўхмат гапларга ишонади: Шербек унинг учун бевафо, бурди йўқ.* С. Анорбоев, Оқсой.

Бурди йўқ Эътибори йўқ, ваъласида, лафзида турмайдиган, гапига ҳеч ким ишонмайдиган, бетайин, бурдсиз. *Бурди йўқ одам. Халқ олдида бурчи йўқнинг бурди йўқ.* Р. Жуманиёзов, Сўз кўрки — мақол. **Бурди кетмоқ** (ёки қолмаслик) 1) эл олдида ишонччи,

эътиборни йўқотмоқ, гапининг тайини қолмаганлик. -*Менга қара, — деди Райжаб бобо [Ҳожиматга], — бир бурдинг кетгандан кейин, ҳеч ким сени одам қаторида кўрмай қўяди. С. Аҳмад, Қадрдон далалар. Сўз бердингми, уни, албатта, бажариш керак. Йўқса, бурдинг қолмайди. С. Кароматов, Бир томчи қон; 2) мазаси, баракаси кетмоқ, яроқсиз бўлиб қолмоқ. Ҳосил мўл, тобида силос қилмасак, шираси камайиб, бурди кетади. Ф. Нуруллаев, Бўз йигит. Қишлоқдаги кўпчилик иморатлар эскириб, бурди кетиб қолган, бундай ёмғирларга бардош беролмас эди. Ш. Рашидов, Қудратли тўлқин. Фотима она унинг бурди кетиб қолган йиртиқ ботинкасини эски чўтка билан мойламоқда. Р. Файзий, Сен етим эмассан.*

БУРДА [ф. *برده* — кесилган, бўлинган] Кичик парча, бўлак (нон, гўшт ва ш.к. ҳақида). *Бир бурда патир. Кўпчилик бир муштан урса, ўлдиради, бир бурдадан берса, тўйдиради. Мақол. ■ Эрталаб туриб, бир бурда нон билан бир пиёла қатиқ ичдим, кейин қайнатамникига жўнадим. Ў. Усмонов, Сирли соҳил. Мана, гўжа ҳам тайёр: унда на ёғ бор ва на бир бурда гўшт. Ж. Шарипов, Хоразм. Мана, кўринг, кўйлақларини бир бурдадан қилиб ташлабди-я! «Шарқ юлдузи».*

Бир бурда бўлиб қолмоқ Озиб-тўзиб, жуссаси кичрайиб, ожиз бўлиб қолмоқ. -*Рус-там ака, Азизани шу кунда кўрсангиз, бир бурда бўлиб қолди, — деди ачиниб Мухаббат. В. Ғофуров, Вафодор. Саид отасининг елкалари чўкиб, юзлари бир бурда бўлиб қолганини пайқайди. Х. Султонов, Бир оқшом эртаги. Бир бурда ер (тоғ ва б.) Кичик ер парчаси. ..бир бурда тоғ қуласа, бутун бошли қишлоқ аҳолиси табиатнинг бу бебошлигидан танг қоларди. С. Кароматов, Бир томчи қон. Бир бурда одам (юз ва б.) Жуссаси кичик, ожиз, озгин одам. Энди у бутун умидини ҳали кўзларини очмаган бир бурдагина қизалоққа қўйган. Ё. Хаимов ва М. Раҳмон, Ҳаёт-мамот. ..бобо айвон пешига омонатгина чўнқайиб, хотинининг бир бурдагина сўлғин юзига тикилди. Ҳ. Фулом, Тошкентликлар. Ҳам хўрдани, ҳам бурдани урмоқ Унисидан ҳам, бунисидан ҳам баравар манфаатдор бўлмоқ, фойдаланмоқ ёки ҳам емоқ, ҳам олиб кетмоқ (олғир одам ҳақида). *Айниқса, фартуқли кишиларнинг серсоқоли ҳам хўрдани, ҳам бурдани урадиган кўринади. «Муштум».**

БУРДА-БУРДА *такр. с. Парча-парча, бурдаланган, парчаланган. Бурда-бурда нон. ■ ..чопонларим бурда-бурда бўлиб, ҳушимдан кетиб қолдим. Газетадан. Фалокат боссин-да, йўлинг тўсилсин, Бурда-бурда сенинг гўштинг узилсин. «Ҳасанхон».*

Бурда-бурда қилмоқ 1) парча-парча, тилка-пора қилмоқ. *Яна не маломатларинг бор, эй яратган эгам, бор бўлса, ташла бошимга. Танамни бурда-бурда қил! «Ёшлик». Жанна.. Ҳафизанинг кулиб турган суратини бурда-бурда қилиб, корзинкага ташлади. Мирмуҳсин, Умид. Отаси ўлагандан кейин, кўрна-ёстиқ ва энгилларини бурда-бурда қилиб, титкилаб қарасалар, қирқта қизил тилла йўқ эмиш. «Луқмони Ҳаким»; 2) кўчма вайрон қилмоқ, пора-пора қилмоқ. [Низомжон] Танини зирқиратган, юрагини бурда-бурда қилган кечмишини эслади. С. Аҳмад, Уфқ.*

БУРДАЛАМОҚ Бўлак-бўлак қилмоқ, парчаламоқ, тилка-пора қилмоқ. *Нонни бурдаламоқ. Қоғозни бурдаламоқ. ■ У ҳай-ҳайлашимга қарамай, қатламадан иккитасини бурдалаб, олдимга суриб қўйди. С. Аҳмад, Сайланма. Акамни, Худойқулни еган бўри энди бизларни ҳам шу ерда бурдаламоқчимиз? П. Турсун, Ўқитувчи. Ёнаётган бағрини қандай қилиб совитса экан?! Ҳеч совитиб бўлмайди! Девордан Ҳафизанинг суратини олиб бурдаласинми? Мирмуҳсин, Умид.*

БУРДА-СУРДА Парча-пурча, бўлтак-сўлтак. *У чой билан қотган бурда-сурда нон ва баъзан салқит ошлар билан менинг парваришимга бошлади. Ф. Гулом, Тирилган мурда. Хотин сандал устидаги шира томган дастурхондан бурда-сурда нон, мураббо юқи пиёлаларни йиғиштириб олади. Х. Султонов, Бир оқшом эртаги.*

БУРДЛИ Ваъдасида, сўзида турадиган, бурдини, эътиборини йўқотмаган, ишонса бўладиган, тайинли. *Бурдли одам. ■ Мана шу ёмон бўлди, чунки Пўлатовнинг унга бундай муносабатда бўлиши Баратнинг бурдсиз гапларини бурдли қилар эди. А. Қаҳҳор, Сароб. Унинг суратини дарров олардим. Лекин ишчан, бурдли бошлиқ деб эмас, мақтанчоқ, ваъдабоз сифатида. «Муштум».*

БУРДСИЗ Ваъдасида, сўзида турмайдиган, ишониб бўлмайдиган; бетайин, бебурд. -*Эл орасида [Маҳмуд] бурдсиз экан, ваъдасида турмабди, деган сўз бўлади, — деди*

Камол. А. Убайдуллаев, Ҳаёт оқими. ..сурбет, юлғич, текинхўр, бурдси.. машаатпарастларнинг пўстагини қоқишда сатира, юмор жанрларидан фойдаланиш керак. «Муштум».

БУРЖ [а. برج — минора; қалъа; юлдузлар туркуми] **1 астр.** Куёшнинг йиллик кўринма ҳаракати доирасидаги ўн иккита юлдузлар туркуми; уларнинг ҳар бири (Хут, Ҳамал, Савр, Жавзо, Саратон, Асад, Сунбула, Мезон, Акраб, Қавс, Жадй, Далъ). Туркий халқларда ойлarning номи ҳам бурж номидан олинган.. «ЎЗМЭ». Тақсиримнинг юлдузлари Қавс буржига кирди. Уйғун ва И. Султон, Алишер Навоий.

2 Қалъа деворига туташтириб, унга тиргак сифатида ташқи томонидан минора шаклида қурилган кўшимча бино. Девор бўйлаб ҳар 60 метрда бурж бино қилинган. «Фан ва турмуш». 19-асрда бунёд қилинган қалъа деворлари кўлаб буржлар билан мустаҳкамланган. «Фан ва турмуш». Шу пайт қалъа буржида пайт пойлаб ўтирган бир курд мерган уни аниқ нишонга олди. Б. Аҳмедов, Улугбек.

3 Бурчак, бурч. Насиба боғнинг.. анор кўчатлари ўсаётган ўнг буржини кўрсатди. «Ёшлик». Бугун ҳар буржингдан, ҳар бир тошингдан Фақат дўстлик деган садо келади. А. Орипов, Йиллар армони.

БУРЖУА I [фр. bourgeois — шаҳарлик] Буржуазия синфига мансуб киши, буржуазия синфининг вакили.

БУРЖУА II с. т. от Буржуазия. Майда буржуа. Буржуа маданияти. Буржуа матбуоти. ■ Савдо-сотиқни ривожлантиришни кўзлаган Исламхўжа ёш миллий буржуа вакиллариининг йўлбошчиси эди. Ж. Шарипов, Хоразм.

БУРЖУАЗИЯ [фр. bourgeoisie — шаҳарликлар] Савдо-сотиқ, саноат, кредит-молия каби тадбиркорлик фаолияти орқали фойда олувчи капитал эгаларининг ижтимоий синфи — асосий ишлаб чиқариш воситаларига эгалик қилувчи ҳоким синф, капиталистлар. Экранда миллий буржуазиянинг турли бўғинларига мансуб бўлган образлари кўрамыз. С. Хўжаев, Ўзбек тарихий фильмлари. Мен илк буржуазия реализмининг намояндаси бўлган Чехов ҳақида сўзлаётиман. А. Қаҳҳор, Асарлар.

БУРЖУАЧА Буржуаларга ва буржуазияга оид, буржуаларга ва буржуазияга хос бўлган.

Буржуача ҳаёт. Буржуача тартиб-қондалар. Буржуача ишлабчиқариш усули.

БУРЖУЙ с. т. айн. буржуа. -Буржуёлар дедингизми? У нима тағин? — деди Шокир ота. -Урислар бойларни буржуёлар дер экан, — деди Йўлчи. Ойбек, Танланган асарлар. Ботирали шу ердан биринчи марта буржуёлар, капиталист деган гапларни эшитди. С. Аҳмад, Хукм.

БУРИЛИШ I Бурилмоқ фл. ҳар н. [Сидиқжон] ..чапга бурилиши билан пастқамликдаги Бақақуруллоқ яққол кўринди. А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари.

2 Йўл, дарё ва ш. к. нинг бурилган жойи, муйилиши. Анвар, бурилишга етганда, ўзидан ўн қадам орқадаги ҳамроҳини кутиб турди. А. Қодирий, Меҳробдан чаён. Бурилишда автобус кўринди. «Ёшлик». Кетмонтепадан бу ётига Норин дарёси минг бурилишлардан ўтиб, минг бир пастликларга бош уриб, кўтарилиб, қутуриб келади. С. Аҳмад, Уфқ.

3 Ўзгариш, янгилашиш, янги босқичга ўтиш. Бола етти ёшга тўлиб, мактабга борган йили унинг хулқ-атворида бурилиш пайдо бўлади. «Фан ва турмуш». Эндиликда Ер ҳақидаги фанларда ҳам кескин бурилиш рўй бермоқда. «Фан ва турмуш».

БУРИЛМОҚ I Бурмоқ фл. ўзл. ва мажҳ. н. Ўннга бурилмоқ. ■ Жаҳон ўрнидан турди-да, эшикка қараб бурилди. «Ёшлик». Извош кўчадан ўтгач, ўннга бурилиб, тўхтади. И. Раҳим, Чин муҳаббат.

2 Ўгирилмоқ, ўгирилиб қарамоқ. Қизча ётсираб, қовоғини солиб, тескари бурилди. Ойбек, Куёш қораймас. Ҳокимнинг кўзи хотин томонга бурилди. М. Исмоилий, Фарғона т.о. Сигир ўқтин-ўқтин ёнига бурилиб, бузоқни ялар, пишилларди. Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол.

3 с. т. Араз қилмоқ, араз қилиб тумшайиб олмоқ. Уят эмасми, келин? Кеча келдинг сурилиб, бугун кетгин бурилиб. А. Қодирий, Ўтган кунлар. -Кўпинча сув ташийдиган одам топилмай, сувсиз ўтирамыз,— Нури яна бурилди. Ойбек, Танланган асарлар.

Лаби бурилмоқ Йиғламсирамоқ. Бола онасига кўзи тушиши ҳамон, беланган оёқ-қўлини питиллатганча, бўшатишга уринди. Бироқ урдасидан чиқолмагач.. лаблари бурилиб, йиғлаб юборди. «Ёшлик».

БУРИМ Бурилиш жойи, бурилма. Тоғ тепасига яқинлашганимиз сайин йўл тобора

кийинлашади, ҳатто буримлар ҳам анчанишаб ва тик эди. М.М.Дўст, Лолазор. Катта буримда сув кўпиради, тўлқинлар илондек тўлғаниб, қирғоққа ёпишади. «Ёшлик».

БУРИШИҚ қ. **бурушиқ**. [Шокир ота] Эти суякка ёпишган, чувак юз ва пешонаси чуқур чизиқлар — буришиқлар билан қуюқ қопланган камсоқол кекса эди. Ойбек, Танланган асарлар. Онаси буришиқ бармоқлари билан жигарранг кўйлагининг этагини текислаб утираркан, индамади. Х. Султонов, Бир оқшом эртаги.

БУРИШМОҚ I айн. **бурушмоқ** (юз, қўл ҳақида).

БУРИШМОҚ II **Бурмоқ** фл. бирг. н. Улар аравани ўнга буришди. Йигитлар гапни бошқа ёққа буришди. ■ -Вой, қочмаган анойи-ей! — қизлар лаб буришди. М. Мансуров, Ёмби.

БУРИҚМОҚ I Димиқиб ёки буркалиб терга ботмоқ. Бола бешикда буриқиб кетибди.

2 айн. **буруқсамоқ**.

БУРКАМОҚ I Бирор нарса билан бекитмоқ, ўрамоқ ёки ўраб қўймоқ. Кумушбиби онаси билан бувисининг уйдан чиқишлари ила бошини сандалнинг кўрпасига буркаб, ётиб олди. А. Қодирий, Ўтган кунлар. Ҳар доим юзини рўмоли билан буркаб юрадиган Адолат ҳозир ҳеч кимдан тортинмай, дадил борар эди. С. Зуннунова, Олов.

2 Бирор очиқ жойини қолдирмай, батамом ўраб, қоплаб олмоқ. Ҳавони булут буркади. Ҳамма ёқни чанг буркаб олди. ■ Кеча ёга бошлаган қор ҳадемай атрофни оппоқ чойшабга буркаган эди. С. Зуннунова, Олов.

3 кўчма Тўлдирмоқ, қопламоқ. Ўлкамизни боғларга, бўстонларга, гулзорларга буркайлик. ■ Тоғ этакларидаги жилгаларда баҳор суви тошиб, водийни яшил либосга буркади. С. Кароматов, Бир томчи қон. Бағишладинг меҳру муҳаббат Ва умримни буркадинг нурга. Р. Бобожон, Танланма. Турмушни қувноқ, хушчақчақ қилишимиз керак, гулрайҳонларга буркашимиз керак. Р. Файзий, Чўлга баҳор келди.

Шон-шухратга буркамоқ Донг таратмоқ, машҳур бўлмоқ; шарафламоқ. Зиёев улуғ галабага муносиб ҳисса қўшиб, ўзини шон-шухратга буркади. Назармат, Жўрлар баланд сайрайди.

БУРКАНМОҚ Бирор нарса билан бекитмоқ, ёпинмоқ ёки қопланмоқ. Кўрпага

бурканмоқ. Шаҳар байрам либосига бурканди. Осмон булутларга бурканди. ■ Кумушбиби бир неча фурсатгача шу куйи бурканиб ётди. А. Қодирий, Ўтган кунлар. Ҳузур адирлари бу йил ҳам ям-яшил либосга бурканди. «Ёшлик».

БУРЛОҚ [р. бурлак — шовқин солувчи, қичқирувчи] Денгиз ва дарё қирғоқларида туриб, кемаларни арқон ёрдамида судраб юргизувчи ёлланма деҳқонлар. Бурлоқларнинг чеҳраси сарғиш, Арқон судрар, қалби тўла роз. Ё. Мирзо, Ўғил меҳри. Балки жонланарди қанчалар тилак, Балки бурлоқларнинг охи солар из. Мирмуҳсин.

БУРМА I сфт. Буриб-буриб ишланган, бурмалаб тикилган; бурмали. Бурма юбка. Кўкрак бурма кўйлак. ■ Эрта билан суянаман дарахтга, Бурма кўйлак ярашади билакка. «Кўшиқлар». Сочларинг сумбулдир, попугинг бурма. «Гулшанбоғ». Отингнинг қамчиси бурмадан бурма. «Кўшиқлар».

2 от Шу хилдаги кийимнинг, нарсанинг бурилган, бурмаланган жойи. Кўйлакнинг бурмаси. ■ Айшқдай қўтол, тепакал директор лоқайд диплом варақлайди-ю, кўйлагининг бурмасидан кўз узмасди. «Ёшлик». Кўйлак бурмаларини туртиб турган кўкраклари қисқа-қисқа нафас олганидан тинмай қалқирди. С. Аҳмад, Уфқ.

3 Бураб ишлатиладиган, бураб очадиган. Осмонга қарасам парча булутлар, Парчанинг ичинда бурма калидлар. «Кўшиқлар».

4 от. геол. Ер қобигининг қатланган жойи.

БУРМАБЕЛ сфт. Бел қисми бурмалаб тикилган. Қирмизхон аввалгидан ҳам очилиб кетган: эннидаги келинлар киядиган оппоқ бурмабел парча кўйлакнинг этаклари ерда судралиб келар, қўша-қўша узукли қўллари дурқун кўксиди қовуштирилган. Н. Аминов, Қаҳқаҳа.

БУРМАБЎЙИН зоол. Қизилиштонлар туркумига мансуб, бўйни пармадек бураладиган қўш. Бурмабўйин чумолилар, ўсимлик ширалари ва б. ҳашаротлар билан озиқланади. «ЎзМЭ».

БУРМАЛАМОҚ Бурмалар ҳосил қилмоқ, бурмалар ҳосил қилиб тахламоқ, тикмоқ.

БУРМАЛАНИШ геол. Ер пўстининг узун, чуқур чўкмаларида ёки уларнинг айрим қисмларида қатламларнинг эгилиши ва дарзлик, узилмаларнинг пайдо бўлиши. Бурмаланиш фазаси.

БУРМАЛАНМОҚ Бурмаламоқ фл. мажҳ. ва ўзл. н. *Бу тоғ жинслари геологик тарихда ер ости кучлари таъсирида бир неча бор турли йўналишда бурмаланган.* Газетадан. *Чўл бурмаланган наमतдек нотекис.* С. Кароматов, Сўнгги бархан.

БУРМАЛАШ 1 Машинасозлик, қуриш ва б. соҳаларда тахта (лист) материалларнинг мустаҳкамлигини ошириш мақсадида уларни тўлқинсимон ва шокиладор қилиб яратиш.

2 Тикувчиликда асосан аёллар кийимларида бурмалар ҳосил қилиб тикиш. *Кўйлакни бурмалаш.*

БУРМАЛИ 1 Бурмаси бўлган, бурма қилиб тикилган. *Жўрахоннинг барваста гавдаси, кўкраги бурмали ҳаворанг чит кўйлагини тўлатиб, тошиб кетгудай кўпириб турарди.* А. Мухтор, Опа-сингиллар. *Кўйлаклари бурмали, Қоши, кўзи сурмали Қайнонасига бир салом.* «Кўшиқлар». *Бинафшахон бурмали кечки кўйлақда, сочлари паршон, эшик ёндорига суяниб турарди.* М.М.Дўст, Галатепа қиссалари.

2 Бурма ҳосил қилган, бурмаланган. *Мушукда мия яримшарининг сирти бурмали бўлади, бу билан мия нўстлогининг сирти кенгайди.* «Зоология».

БУРМА-СУРМА Сербурма, бурмаси кўп. *Кийимни жуда қунт билан бурма-сурма, сертуғма қилиб тикадилар.* Ойбек, О. в. шабадалар.

БУРМАҚОРА бот. Кўкноригулликлар оиласига мансуб бир ёки бир неча пояли, туғанак илдизли кўп йиллик ўсимлик.

БУРМОҚ 1 Ҳаракат йўналишини ўзгартирмоқ, бир томонга қайирмоқ. *Чавандоз отини орқага буриб, сув оқимига қараб кетди.* Ҳ. Фулом, Машғал. *Асрор кўп ўйлаб ўтирмай, йўлни Қамариддиникига бурди.* «Ёшлик». *Агар сув шу қияликдан оқадиган бўлса, уни тўсиб ҳам, буриб ҳам бўлмайди.* С. Аҳмад, Уфқ.

2 Бирор томонга ўгирмоқ, қаратмоқ. *Салимбойвачча аччиқланиб, юзини тескари бурди.* Ойбек, Танланган асарлар. *Жаҳонгир бу қарашга дош беролмай, юзини бурди.* «Шарқ юлдузи». *Домла бўйинини шартта буриб, Элмуродга тикилди.* П. Турсун, Ўқитувчи. *Беш-олти қари сизир тумшугини буриб, ётган ерида думини ликиллашиб қўя қолди.* «Муштум».

3 *кўчма* Йўналтирмоқ, қаратмоқ; оғдирмоқ, мойил қилмоқ. *Ёш кўнгилининг майлини Ишга бураман.* Файратий. *Нима қилай, узоқ гапирдим, Тушунчангни ҳар томон бурдим.* Ҳ. Олимжон, Танланган асарлар.

Гапни (ёки сўзни) бурмоқ 1) фикрни чалғитиб, гапни бирор бошқа мавзуга кўчирмоқ. *Мулозамат шу ерга етганда, Раззоқ гапни бошқа ёққа буриб юборди.* Ҳ. Фулом, Машғал. *..қўзлар бирпас жим бўлиб қолишди. Кейин Урозгул опа гапни буриб кетди.* «Ёшлик». *Отаўжа ака отанинг сир бериб қўйишидан чўчиб, гапни бурди.* С. Юнусов, Қутилмаган хазина; 2) фикрни бутунлай бошқача талқин қилмоқ, бошқача англамоқ. *Сўзимни бурманг, Раҳимжон ака! Бу номардлик бўлади!* О. Ёқубов, Чин муҳаббат.

4 Бурмаланадиган нарсани ёйиқ ҳолидан бурма ҳолига келтирмоқ, йиғмоқ. *Халтанинг оғзини бурмоқ.* ■ *Зиёдахон.. қопнинг оғзини яна буриб қўйди.* А. Қаҳҳор, Қўшчинон чироқлари.

5 Айлантирмоқ, бошқармоқ. *Машина рулини буриб, Тонна тўкар Қизларой.* «Кўшиқлар».

6 Сиқмоқ; чимчиламоқ. *Қўлини бураб-бураб олди.* ■ *Олтин узук бармоғимни буради, Бир йигит бор йўлларимда туради.* «Кўшиқлар».

Бўйин бурмаслик Итоаткорлик, бўйин товламаслик, тобелик. *Сиз, устод, бир нима десангиз, биз бўйин бурган эмасмиз.* Мирмуҳсин, Меъмор. *..буларнинг барчаси бойваччанинг етовига ҳеч бўйин бурмай юришади.. унинг зулм болтасини қайраб беришдан чарчашмайди.* К. Яшин, Ҳамза. **Лабини бурмоқ**

1) бирор иш-ҳаракат, гап-сўз, имо-ишора ва б. ни маъқулламаганлик, ёқтирмаганликка ишора қилмоқ. *Хотини қалин бўялган лабларини асабий бурди.* Н. Аминов, Қаҳқаҳа. *Ойим ишонмай, лабини бурди.* Ҳ. Назир, Ёнар дарё. *Абдишукур «шу ҳам гапми» дегандай, лабини бурди.* Ойбек, Танланган асарлар; 2) йиғламсирамоқ.

БУРНАКИ қ. **бурунаки.**

БУРНОҒИ 1 Ўтган йил (ой, кун, ҳафта)дан олдинги. *Бурноғи кун.* *Бурноғи ой.* ■ *Бурноғи йили теракка ўн хил атиргул пайванд қилган.* С. Аҳмад, Суд. *Бурноғи йили отаси безгак билан оғриб қазо қилганидан бери рўзғор Абду Сирожнинг ёш бошига тушиб қолди.* Р. Раҳмон, Меҳр кўзда. *Бурноғи қиш-*

нинг охирлари эди. Мен қандайдир юмуш билан, эшикни тақиллатмасдан, беканинг уйчасига кирдим. «Ёшлик».

2 кам қўлл. Бурун яшаб ўтганлар, бурун-гилар. *Бурунғилар масалидурки, бўлар ишининг бошига, яхши келур қошига.* Гулханий, Зарбулмасал.

БУРОВ 1 Бураш, айлантириш.

Бурови кам Етарлича буралмаган (соат, патефон сингари пружинали нарсалар ҳақида).

2 Уй ҳайвонларининг тумшугига солинадиган сиртмоқ. *У ҳар инграганда, Сотиболди, чаккасига буров солинган кишидай, талвасага тушар эди.* А. Қаҳҳор, Бемор. *Исломбой жони жаҳони ўртаб бораркан, икки чаккасига буров солингандек, бошида оғриқ кўзгаланини сезди.* Х. Султонов, Бир оқшом эртаги.

3 кўча Авж, сиқув. *Менинг деҳқон бобом, андак ором ол, Қуёш буровига олган палла бу.* А. Орипов, Йиллар армони.

4 кўча Кучоқ, қуршов. *Шу азоблар буровида ўтирганида, эшик очилиб, аввал даволовчи врач, сўнг.. Нозима кириб келди.* «Ёшлик».

Оғзига (ёки тилига) буров солмоқ Гапириш имкониятидан, ҳуқуқидан маҳрум қилмоқ, гапиртирмай қўймоқ. *-Хунармандларнинг оғзига буров солиб қўймоқ керак экан, — деди у [хон] кўзини чаққайтириб.* М. Осим, Элчилар. *Муаллим, тилига буров солингандек, қаққайганича туриб қолди.* А. Кўчимов, Ҳалқа.

БУРОМАД [ф. برآمد — чиқиш; харажат, чиқим] Чиқим; сарф-харажат. *зид. даромад.* *Даромадга қараб буромад.* Мақол. *Буромад бўлмаса, даромад бўлмас.* Мақол. ■ *Саврихон узун даромаднинг буромадини эшитиб, гангилб қолди.* «Ёшлик».

Гапнинг буромади Гапнинг хулосаси, якуни. *Гапнинг буромади шуки, сенинг гапларинг менга ёқмади.*

БУРОҚ [а. براق — ярқироқ] **1** дин. Меърож кечаси Муҳаммад пайгамбарнинг Қуддусга бориши ва у ердан осмонга кўтарилиши учун худо томонидан юборилган канотли от.

2 кўча Учқур от. *Қувонибон мундим деб яхши буроқ, Кетай десам, отамнинг юрти йироқ.* «Бўтакўз».

БУРРО [ф. بَرَا — кесувчи, кескир; ўткир] **1** Кескир, ўткир. *Дуптисини олиб кел десангиз, ахир биз жаллод.. қиличи бурро.. кимнинг*

ажали етса.. бошини кесиб келтирамиз-да! Ҳамза, Бой ила хизматчи. *Қиличим ўткир, тиғим бурро, ҳукмингизни бажо келтираман..* «Луқмони Ҳаким».

2 кўча Аниқ-равшан, бийрон, ўткир. *Бурро гап. Тили бурро одам. Уринсиз ҳақорат соқовни бурро қилар.* Мақол. ■ *Ҳар қандай шер юрак, ҳар қандай бурро тил ҳам муҳаббат сўзларини изҳор этишига ожизлик қилади.* С. Аҳмад, Қадрдон далалар. *Токи ул фармон кўлга кирмас экан, Исломхўжанинг тили бурро, мартабаси зиёда.* С. Сиёев, Ёруғлик.

БУРРО-БУРРО *рви.* Ғоят аниқ-равшан; бийрон-бийрон. *Севарагул ҳовлига чиқаркан, чиндан ҳам ҳализамон бурро-бурро гапириб юборадигандек.. аста-секин гўлдираб қўйди.* «Ёшлик». *Гаплари бурро-бурро. Ундай-бундай даврада оғзидагини олдирмайди.* «Ёшлик».

БУРРОН [ф. بَرَان — кесувчи, кескир; ўткир] *айн.* **бурро 1.** Қасос найзасини қайранг, полвонлар, Нафратингиз бўлсин тиғи бурронлар. Миртемир, Асарлар.

БУРСИТ [лот. bursa — халтача] Айрим юқумли касалликлар ёки шикастланишлар туфайли бўғим шиллиқ халтачасининг ўткир ёки сурункали яллиғланиши.

БУРТ кам қўлл. *айн. мурт.* *Ҳеч ким уят қилмайди, буртингни болта кесмайди, бошингда ёнғоқ ҳам чақилмайди.* С. Нуров, Нарвон.

БУРУЛ Холдор, кўкиш (от туси ҳақида); шу тусдаги отнинг ўзи. *Бурул от.* ■ [Абдужалил бой:] *Бўлмаса, бурулни тўқимлаб келтир.* А. Қодирий, Обид кетмон. *Фозил бахши от жиловини бир бора бурмаса-да, бурул таниш хонадонни бемалоюл топиб боради.* «Ёшлик».

БУРУН 1 (3-ш. бирл. **бурни**) **1** Ҳидлаш, ҳид билиш аъзоси; шу аъзонинг ташқи қисми. *Қирра бурун. Қийғир бурун. Бурун катаги. Ўртада бурун бўлмаса, кўз кўзни ўяр.* Мақол. ■ *Шарофатнинг юққа лаблари кўкариб пирпиради, бурни оқариб, катаклари керилди.* А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари. *Искандар, ёмон ҳид келгандай, бурнини жийириб, ошхона тарафга қаради.* С. Нуров, Майсаларни аёз урмайди. *Унинг бурун ва юзлари совуқдан қипқизариб кетган.* С. Зуннунова, Олов.

2 с. т. Жўмрак. *Чойнакнинг бурни.*

3 Кулфнинг калит солинадиган тешиги. *Нури бугун Гулнорнинг уйини холи топиб, калити бурнида унутилган бир қутини очди.* Ойбек, Танланган асарлар. *Хайрият, эшик-*

нинг калити бурнида қолган экан.. С. Аҳмад, Сайланма.

4 Кеманинг олд қисми, тумшуғи. *Темур Малик энг олдинда бораётган кемада эди, у икки қават совут ва дубулга кийиб, кема бурнига чиқди.* М. Осим, Темур Малик.

Аччиғ бурнининг учида қ. аччиғ 7. Бурни билан гапирмоқ (ёки куйламоқ) Димоғи билан гапирмоқ (куйламоқ). У [Собираҳон] нима тўғридадир ўйлар, ихтиёрсиз бўлса керак, аллақандай ҳазин куйни бурни билан куйлаб борар эди. А. Қаҳҳор, Хотинлар. **Бурнига сув кирмоқ** Ақли кирмоқ, мақсадидан воз кечмоқ. Бу қандай гапки, ахир, ҳали ҳам Ҳамзахоннинг бурнига сув кирмабди. Мактабни шарият номи билан неча бор боғладик, у ўзбошимчалик билан қайта очаверди. К. Яшин, Ҳамза. У тоған-тутганини.. қиморга ютказиб, ўйиндан чиқди, унинг бурнига эрта сув кирди. «Ёшлик». **Бурнидан ип ўтказиб олмоқ** Ўз домига тушириб, тамоман қўлга олмоқ, ўз измига солиб олмоқ. Болагинамга эга чиқиб, бурнидан ип ўтказиб олди бу доғули. «Муштум». **Бурнидан оша (ёки ортиқ) гапирмоқ** Бировга керагидан ошиқ, ёқмай-диган гап айтмоқ. Дунёнинг жабру жафосини бошидан ўтказган. Ҳеч бир одамга бурнидан оша гапирмайди. «Ёдгор». **Бурнидан тортса (ёки бурнига чертса), йиқилгудай** Ҳолдан тойган, рамақижон бўлиб қўлган. Гавдасининг шундай катталигига қарамай, қандайдир узоқ касадан турган одамдек, бурнидан тортса, йиқилай деб қолди. Ойдин, Бечора. Мана бугун ҳам илигидан дармони қуриб қайтди. Бурнига чертсанг, йиқилади! Шуҳрат, Умр погоналари. **Бурнидан чиқди** Тати-мади; зое бўлди. Уриш эшитиб, ўйнагани ҳам бурнидан чиқди. **Бурни кўтарилмоқ** Мағрурланиб, кеккайиб кетмоқ. Хўжайиннинг лайчаси-ку, бурнини бир қарич кўтарганига ҳайронмиз. Ойбек, Танланган асарлар. **Бурнини тишлаб қолмоқ** Армонда қолмоқ. [Гулнор:] Бу хужрага бошлаб келдингиз, менга жуда ёқди, энди уйга қайтиш йўқ, Мирзакаримбой бурнини тишлаб қолсин. Ойбек, Танланган асарлар. **Бурни ҳам қонамади қ. қонамоқ. Буруннинг тагида (ёки остида) с.т.** Олдингинасида, ёнгинасида. **Бурун суқмоқ (ёки тикмоқ)** Ўзига алоқаси бўлмаган ишларга аралашмоқ, қотишмоқ. Олимхоннинг «фазилатлари» саноқсиз: у, эликбоши бўлгани учун, ҳамма тўй, маъракаларга бурнини тикади.

Ойбек, Танланган асарлар. **Икки қўлни бурнига суқиб (ёки тикиб)** 1) куруқ; ҳеч нарса-сиз. *Эртаси кун ёки шу кун кечасиёқ икки қўлларини бурунларига тикиб.. хўжайинларининг ҳузурига борадилар.* А. Қодирий, Обид кетмон; 2) куруқ; бенасиба. [Йўлчи:] *Ман кучимни, теримни тўкай, фойдасини сояпарвар бойлар кўрсин, ман икки қўлимни бурнимга тикиб қолаверай!* Қани инсоф! Ойбек, Танланган асарлар.

БУРУН II [3-ш бирл. бурни] геогр. Куруқликнинг сув ҳавзасига кўпроқ туртиб кирган чўзинчоқ қисми. *Челюскин бурни.* ■ *Жарнинг нариги томони бир тепадан иборат бўлиб, жануб биқини маълум Чақар суви билан, ғарби Бўзсув ва Кўкча ариғи билан ўралган бурун.* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

БУРУН III I рви. Илгари, илгариги, ўтган вақтларда. *Аҳвол бурун қандай бўлса, ҳозир ҳам шундай эмас.* ■ *Мана бу жойлар бурун Абдуваққос деган бир кишига тегिशли экан.* А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари.

Бурунлари Илгарилари, илгариги замонларда. *Эл-юрт бошидаги оғир кулфатни.. бурунлари, фақат камбағалчиликдан деб билиб, бундан нарисини кўрмай келган бўлса, энди — о, йўқ.* М. Исмоилий, Фарғона т. о.

2 рви. Олдин, илгари, муқаддам. *Яхши хотин кулмасдан бурун кулдирар, Ёмон хотин ўлмасдан бурун ўлдирар.* Мақол. *Бир кун бурун сочсанг, ҳафта бурун ўрасан.* Мақол. ■ *Элмурод Ғани Мардоновнинг сўнгги хатини бир ҳафтача бурун олган бўлса ҳам, жавоб ёза олмаган эди.* П. Турсун, Ўқитувчи.

3 кўм. (ч. к. билан) Муайян воқеа, ҳодиса ёки ҳаракатнинг бошқасидан ёки шу ҳақда сўз бораётган пайтдан олдин бўлганлигини билдиради. *Бундан беш йил бурун. Бундан сал бурун. Иш мўлжалдан ўн беш кун бурун бошланди.* ■ *Эрта билан, офтоб чиқмасдан бурун бойнинг ҳовлисида икки арава тайёр бўлди.* С. Айний, Қуллар.

Ҳаммадан бурун 1) энг аввал, дастлаб, биринчи бўлиб. *Золотарёвка қишлоғига Аҳмадҷон ва унинг бўлинмаси ҳаммадан бурун кириб борди.* А. Қаҳҳор, Олтин юлдуз; 2) биринчи галда, биринчи навбатда, аввало. *Ҳаммадан бурун шу масалани ҳал қилиш керак.* ■ *Ҳаммадан бурун шартига тўғрилаб, байроқни осмонга кўтариб қўйганингни қара.* М. Муҳамедов, Қиммат билан Ҳиммат. **Элдан бурун қ. эл.**

БУРУН IV Дегрезликда ишлатиладиган, дўкон тарновларидан кирган шамолни кўмирга йўналтириш учун ясалган куйма чўян мослама.

БУРУНАКИ I Доривор, наркотик ва ш. к. моддаларни кайф қилиш ёки даво мақсадида искаш.

2 Ўша мақсадда бурунга отиладиган, искаладиган моддаларнинг умумий номи. *Шу вақтда кимдир бурунаки отгандек, қайта-қайта ашурди.* Ойбек, Навоий. *Чол.. бармоғи орасидаги бурунакисини босиб-босиб ҳидлади.* «Ёшлик».

БУРУНГИ I Аввалги, илгариги, ўтмишдаги. -*Тағин нима дейсиз? -Ҳеч нарса демайман.. Лекин сиз икки йил бурунги Кумуш эмассиз.* А. Қодирий, Ўтган кунлар. *Тўхтаев чамаси бир сония бурунги гашигини унутиб, савол берди.* «Шарқ юлдузи».

Бурунгилар Қадимги, ўтмишдаги одамлар, ота-боболар. *Бурунгилар.. югурганники эмас, буурганники, дейишган.* А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари.

2 Қадимий, кўҳна, эски. *Бурунги гап.* ■ *Бурунги замонларда Ибн Сино, Луқмони Ҳаким ўтган. Улар ҳар бир касалга даво топган.* Ойбек, Танланган асарлар. *Бурунги вақтда эрларга чўри бўлган хотинлар ҳозир эрлар билан тенг.* А. Қаҳҳор, Оғриқ тишлар. *Исмоил аканинг айтишига қараганда, бурунги замонда бойваччаларнинг жиловдор мулозимлари бўлар экан.* А. Мухтор, Танланган асарлар.

БУРУНГИДАЙ, -дек Аввал қандай бўлса, шундай; ўзгаришсиз, бурунгича. *Аҳвол бурунгидай. У бурунгидай хушчақчақ.* ■ *Йўлда ўтган саргузашт унутилди. Икки ошна бурунгидай апоқ-чапоқ бўлиб, пивохонага кирди.* А. Қаҳҳор, Миллатчилар.

БУРУНГИЧА айн. **бурунгидай.** *Аҳвол бурунгича.* ■ [Зайнаб] *Ўн оғизга бир оғиз сўз қайтармас, тинчгина, мулойимгина, яъни шундан бир йил бурунгича эди.* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

БУРУНДИҚ I Асов, тишлонғич туянинг ёки қопағон итнинг тумшуғига кийдириб қўйиладиган махсус тўр. *Асов нортундай уриб бурундиқ, Ёввойи буқадай солғаймиз бошвоқ.* Миртемир, Асарлар. *Яйдоқ дала келганда, бурундиқни бўшатар.* А. Мухтор, Асарлар.

БУРУНДИҚ II зоол. Кемирувчилар оиласига мансуб бир хил ҳайвон.

БУРУНДОР I Бурни катта, катта бурунли. [Ортиқ Холиқов] *Пакана, гўшндор.. серқош, бурундор, бурнининг остида жиндак мўйлови ҳам бор эди.* А. Муҳиддин, Чап чўнтак.

2 кўчма Бурнини кўтариб гердайиб юрвучи, димоғдор.

БУРУТ (3-ш. бирл. бурти) шв. Мўйлов. *Қора бурти кўкка ўсган, бет қип-қизил.* Ғ. Ғулом. *Худо хоҳласа, Қайсарни Румда амакигининг бурутини бундан кейин ҳам ҳеч бир болта чополмайди..* Н. Қиличев, Чигириқ.

БУРУШГАН I Бурушмоқ фл. сфдш.

2 Ажин босган, серажон, бурушқоқ. *Лаълихон кампирнинг сўлиган олмадек бурушган юзидан ўнди-да, югурганча ювиниш учун уйга кириб кетди.* «Саодат». *Гузурт қутидай устма-уст жойлашган айвонларда хотинларнинг, кампирларнинг бурушган башаралари кўринди.* С. Нуров, Майсаларни аёз урмайди.

БУРУШИҚ I сфт. Ажин босган, бурушган. *Йигит унинг букилган қаддида, бурушиқ юзларида оддий қарилик ожизлигини эмас, балки қуллик изтироби ва синган гурурнинг забунлигини кўрди.* Ойбек, Қуёш қораймас.

2 Суви қочиб қолган, бужмайган. *Бурушиқ олма.*

3 от Терининг, матонинг ва ш.к. нинг бурушган, тиришган жойи; бурма, қат. *Ки-йимнинг бурушиғи.* ■ *Шоқир отанинг юз бурушиқларида ғам мавжланган каби туюлди.* Ойбек, Танланган асарлар.

БУРУШИҚ-ТИРИШИҚ Жуда ҳам ажин босган, бурушиб, тиришиб кетган. *Скелет каби нуқул суякдан иборат бўлган кичкина хотин, бурушиқ-тиришиқ юзи — олқинди совун.* Ойбек, Танланган асарлар.

БУРУШМОҚ I Ажин билан қопланмоқ. *Янганинг бурушган, кесакранг чехраси ёришиб, супага, дастурхон тепасига келди.* С. Нуров, Майсаларни аёз урмайди. *У [Анзират хола] олтмишларга бориб қолган, нимжон, юзи жуда бурушган бўлса ҳам, қизил, товуши майин ва ёқимли бир кампир эди.* А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари. *Болалардан кейин юзлари шафтолиқоқидай бурушган аллақандай митти кампирлар, мункиллаб қолган кўса чоллар кўринди.* О. Ёқубов, Излайман.

2 Бирор руҳий таъсир натижасида тиришмоқ, чимирилмоқ. *Унинг тишлари ғирчиллаб кетди, афт-башараси бурушди.* Ў.

Усмонов, Сирли соҳил. *Юзлари ташвиш ва қандайдир мажҳулият ҳисси билан бурушиди.* Ойбек, Күёш қораймас.

3 Қуришиб ёки тортишиб қат-қат бўлмоқ, бужмаймоқ. *Бурушиб қолган олма.* ■ *Ҳаммадан Аҳмаднинг туриши аломат: бошидаги оқ қалпоғи эзилиб бурушиб кетгани учунми, афтани ошпазларга ўхшатиб юборибди.* Ҳ. Назир, Сўнмас чақмоқлар.

БУРУШТИРМОҚ **Бурушмоқ** фл. орт. н. *Оймихон бу гапларни лабларини буруштириб, шундай бир оҳангда айтдики, ҳамма барабар кулиб юборди.* П. Турсун, Ўқитувчи.

БУРУШҚОҚ 1 Бурушган, бурушиқ. *Бурушқоқ олма.* ■ *Кампир алақандай бўлиб кетди.. тишсиз оғзи очилиб қолди, бурушқоқ лаблари титрай бошлади.* У. Назаров, Одамлар.

2 Бекорга, салга бурушиб, тиришиб қолаверадиган. *Бурушқоқ газлама.*

БУРУҒ: юрак (*ёки ич*) **буруғи** (*тўғриси: ичбуруғ, юракбуруғ*) 1) айн. *дизентерия.* *Келса хотиннинг уруғи, Топилади йўриғи, Келса эрнинг уруғи, Бўлар юрак буруғи.* Мақол; 2) *кўчма дағл. мужмал одам.*

БУРУҒСАМОҚ 1 Паға-паға бўлиб чиқмоқ, кўтарилмоқ (тутун, чанг ва ш. к. ҳақида). *Мўридан буруқсаб тутун чиқаётир.* ■ *Баъзи уйларнинг мўриларидан буруқсаб чиққан кулранг тутун эринқоқлик билан осмонга ўрмаларди.* С. Зуннунова, Олов.

2 Тутаб ёнмоқ, тутамоқ; қуюқ тутун чиқармоқ. *Самовар буруқсаб кетди. Хазон буруқсаб ёнмоқда.* ■ *Олов, қора тутун буруқсаб турибди.* Шухрат, Умр поғоналари.

3 Анқимоқ, гуркираб тарқалмоқ (ҳид ҳақида). *Сочиндан буруқсар эди сунбулнинг иси.* Ф. Фулом.

4 *кўчма* Ичдан чиримоқ, сасимоқ, инқирозга юз тутмоқ. *Мақсумжоннинг сўзидан қандайдир тутуриқсизликнинг ҳиди буруқсаб турибди.* Ғайратий, Довдираш.

5 *кўчма с. т.* Ножўя, бўлмағур гаплар гапирмоқ, алжимоқ.

БУРЧ 1 Адо этилиши, бажарилиши мажбурий бўлган вазифа; мажбурият. *Ватанпарварлик бурчи. Виждон бурчи. Хизмат бурчи. Ҳарбий бурч.* ■ *Оналик — хотин-қизларнинг энг муқаддас бурчи деб қаралади. «Саодат». Ерли халқ тилини билиш ўша яшаш жойини инъом этган маҳаллий халққа нисбатан инсоний бурч ва ҳурмат ҳамдир. «Саодат».*

БУРЧ 2 1 айн. **бурчак 2, 3.** *Казарма қоронғи, унинг бир бурчида кичкина чирок милтилар эди.* А. Қаҳҳор, Олтин юлдуз. *Шийпоннинг нариги бурчида эса Қобул Комилович соқолини қиртишлаш билан овора.* Ж. Абдуллахонов, Хонадон.

2 Чекка, чет. *Ошиқ-маъшуқларга дунёнинг нариги бурчи ҳам бир, оғайни.* П. Турсун, Ўқитувчи. *Олдинги тишлари тушганидан, лабининг икки бурчи кириб, юзининг бурушиқлари билан туташиб кетган.* Шухрат, Шинелли йиллар. *Бу Шарқ кичик эмас, бурчдан бурчига Аранг ярим кунда етади қуёш.* Ф. Фулом. *Биз тўқиган рўмолнинг Гуллари бор бурчида.* «Кўшиқлар».

БУРЧАК 1 мат. Бир нуқтада кесишган икки чизиқ (ёки нур) ҳосил қиладиган оралик, текислик; шундай текислик турли ҳодисалар ўлчови сифатида. *Бурчак даражалар билан ўлчанади. Тўғри бурчак. Утмас бурчак. Уткир бурчак. Бурчак боши. Мўлжалга олиш бурчаги. Кеманинг курсдан оғиш бурчаги. Нурнинг тушиш бурчаги қайтиш бурчагига тенг.*

2 Нарсаларнинг томонлари, қирралари кесишган жой; бурч. *Дафтарнинг бурчаги. Столнинг бурчаги.* ■ *Тўрт бурчагига кўк, бинафша, шафтолиранг ипаklar билан гуллар тикилган.* Ойбек, Күёш қораймас.

3 Хона, бино, ҳовли ва ш. к. нинг ички деворлари туташган жойи ва унинг атрофи. *Ҳовлининг бурчаги. Айвоннинг бурчаги. Қўрғоннинг бурчаги.* ■ *Укўзларини бурчакка тиқканича, қимирламай ўтирарди.* С. Зуннунова, Олов. *Мен ҳужранинг бурчагидан турган қанордаги сомон устига чиқиб, донг қотиб ухлаб қолибман.* Ғайратий, Унутилмас кунлар. *Кампирнинг амру фармони билан уйнинг етти бурчагига етти шам ёқилди.* Х. Тўхтабоев, Ширин қовунлар мамлакатаи.

4 Кўчалар, йўлларнинг кесишган жойи; муюлиш, муюш. *Бизники мана шу бурчакдаги эшик.* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

5 *кўчма* Чекка, чекка ер, тараф, томон; овлоқ, панажой. *Дунёнинг у бурчагига боришга розиман.* С. Аҳмад, Уфқ. *Тоғнинг ҳар бурчаги ва ёнбағридан акс садо келиб, дарани ларзага келтирди.* С. Айний, Дохунда. *Ҳар зумда дунёнинг бурчакларига Хабарлар жўнайди қатор ва қатор.* А. Орипов, Йиллар армони. *Ҳасанни Сафарқул бир бурчакка олиб бориб, нима хусусидадир у билан гаплаша бошла-*

ганида, Қутбия учун тинч нафас олишга, озод гапиришга фурсат топилди. С. Айний, Қуллар. Шу чоққача қайси бурчакда моғор босиб ётган эдингиз? А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари.

6 Санок сонларга қўшилиб, қўшма сўзлар ясайди, мас., *учбурчак, тўртбурчак, бешбурчак.*

БУРЧАКЛИ Бурчаги мавжуд. *Тўғри бурчакли учбурчак (мат.).* ■ Кампир Эргашнинг қўлидан уч бурчакли кўк конверт билан телеграммачи олиб, бағрига босди. И. Раҳим, Чин муҳаббат. *Чол вафотидан уч кун ўтгач, у ётган жойдан, тупроқ ичидан уч бурчакли тумор топилди.* Мирмуҳсин, Қаҳрамоннома.

БУРЧАКТИШЛАР зоол. Танглай тишлари бурчак шаклида қайрилган думли амфибияларнинг бир тури.

БУРЧЛИ Бирор бурчи, мажбурияти бўлган; қарздор. *Мен сезинг олдингизда бурчлиман.* ■ *Муҳаррир ҳар кун газетага бир мақола ёзишга бурчли.* А. Қаҳҳор, Сароб.

БУРЧОҚ Дони қора-қўнғир рангли, озуқабоп бир йиллик дуккакли ўсимлик ва унинг дони.

БУРЯТ(ЛАР) Бурятиянинг туб аҳолиси бўлган халқ, бурят халқи. *Бурят аёл. Бурят тили. Бурят санъати.*

БУРҚИМОҚ айн. **бурқирамоқ.** *Машҳадий кимдан ранжиса, ўша соатда бир ҳажв ила ўз «душмани»ни сўз балчиғига шундай булғайдики, ўқиркансан, энг чиркин ҳид бурқиб туради.* Ойбек, Навоий. *Узоқда, кўзга хира чалинган тепаликнинг орқасида қора, қуюқ тутун бурқиб, ҳавода оғир кезарди.* Ойбек, Куёш қораймас. *Ертўланинг мўрисидан бурқиб, Тупроқ уюмларин оралар тутун.* А. Мухтор, Асарлар.

БУРҚИРАМОҚ 1 Паға-паға кўтарилмоқ, буруқсамоқ, бурқимоқ. *Мўридан бурқираб тутун чиқаяптир. Бурқираб чанг кўтарилди.* ■ *Телпаги тагидан қозон қайнаётгандай буг бурқирайди.* С. Анорбоев, Оқсой. *Куёш уфқ қопқасида бурқираб ётган ғубор ичига кирди.* «Ёшлик».

2 Анқимоқ, гуркираб таралмоқ (ҳид ҳақида). *Ошхона томондан бурқираб сомса ҳиди келди.* Ойбек, Улуг йўл.

БУРҚСИМОҚ айн. **бурқимоқ.** *Хиёл нарида оппоқ тўзон бурқсиб кўтарилди.* «Ёшлик».

БУРҚУТ(ЛАР) этн. Мўғулларнинг туркийлашган уруғларидан бири.

БУРҒИ тех. Кончиликда, геологик қидириш ва ш. к. ишларда ерни тешиш, пармалаш учун ишлатиладиган асбоб, парма. *Ер ости сувларидан турли мақсадларда фойдаланиш учун жумҳурият ҳудудида 40825 та бурғи қудуғи қазилган.* «Фан ва турмуш».

БУРҒИЛАМОҚ Бурғи билан ковламоқ, пармаламоқ. *Бурғилаш техникаси.* ■ *Қазиш усулларига кўра бурғилаш зарбли, айланма, колонкали бўлади.* «ЎЗМЭ».

БУРҒУ Карнай ёки сурнай шаклидаги қадимий чолғу асбоби. *Суғлар ноғора ва бурғулар овози остида боғ-бўстонларига бостириб кирган ёвни аямай қиравердилар.* М. Осим, Искандар ва Спитамен. *Чамбилбелнинг энг бахтиёр кунида Бурғу чалиб, зар камарни сираман.* А. Шер, Қадимий куй.

БУС-БУТУН 1 Тўлик, бекаму кўст, бутун. *Бахтини бус-бутун топгунича то, Нене балоларни кўрган ўзбекман.* А. Орипов. *Йиллар армони. Фақат савоб борки, жаҳон бус-бутун, Фақат савоб борки, азиздир Инсон!* А. Орипов, Йиллар армони.

2 рвш. Бутунлай, тамомила. *Ҳозирги Мирзачўлнинг руҳсори бус-бутун бўлакча.* М. Жўра, Куёшда нур эмганлар. *Шундан сўнг Обиджон билан алоҳам бус-бутун узилиб қолди.* М. Жўра, Ноширнома.

БУТ 1 1 Тўлик, ҳеч қандай камчилиги йўқ; бекаму кўст; етарли; таъмин этилган. *Уст-бошим бут, қорним тўқ, қайғум йўқ.* Ғ. Фулом, Шум бола. *Бердибойнинг ўз хунарларига тегишли бўлган ҳамма асбоблари бут.* А. Қодирий, Фирвонлик Маллавой. *Қорнинг тўқ, устинг бут, ношукурчилигинг бошингни ейди.* «Ёшлик». *Қуш қанотсиз уюлмаганидек, машина ҳам ёқилғисиз ёки бирор қисми бут бўлмаса, бир қадам ҳам силжий олмайди.* «Муштум».

Имони бут 1) Оллоҳга, динга ишончи мустаҳкам; 2) виждонли, эътиқодли. *Тилгим: ёшлар асло завол топмасинлар, имонлари доимо бут бўлсин.* М.М.Дўст, Лолазор. **Кўнгли (ёки бағри) бут** Камчилиги йўқ, бахтли. *Назар акам етим ўсмаган, бағри бут одам, лекин шундай бўлса-да, негадир унга раҳим келади.* М.М.Дўст, Лолазор. *Токи унинг [Муҳсиннинг] кўнгли бут бўлсин, умр дафтарига доғ тушмасин..* М.М.Дўст, Лолазор. **Нони бут** Тирикчилиги тўлик таъ-

минланган, рўзгордан камчилиги йўқ. *Нони бут кишининг сўзи ҳам бурро.* Ф. Фулом.

2 Синмаган, бутун, шикастланмаган, соғ. *Сўнг қўл-оёқларини ҳаракатлантириб кўрди. Шукур, авзойи бадани зирқираб оғриб турса ҳам, суяклари бутга ўхшайди. «Ёшлик». Бут қилмоқ* Ўз ҳолига келтирмоқ, бутун қилмоқ. *Коса синди. Энди уни бут қилиб бўлмайди.* Х. Тўхтабоев, Йиллар ва йўллар. [Саидхон] *Икки парчани бир-бирига улаб, бут қилиб кўрди.* Ш. Тошматов, Тонгдаги кўланка. **Тўрт (ёки чор) ишкали бут қ. чор.**

БУТ II 1 с. т. Икки оёқ ораси; чот. *Олақарғага етаман деб, чумчуқнинг бути йирилибди.* Мақол. ■ -*Тезроқ юраверинг, Исомов, бутингиз йирилмайди, — деди Зумрад. Аёллар гуруллаб кулди.* С. Сиёев, Отлик аёл. *Ойим челақни бутига қистирганча, зириллаб турган елинг яна қўл чўзди. Ў. Хошимов, Икки эшик ораси.*

2 шв. Оёқ, пут. *Наби Фарҳоднинг қўл-оёғига боғлаган оддий кишани ечди ва бўғовли кишанлардан бирини олиб, унинг бути ва бўйнига урди.* С. Айний, Қуллар. *Зўр деган девлар йиқилиб қолди, Икки бути товдай бўлиб.* «Маликаи айёр».

БУТ III [ф. بته — санам; гўзал] дин. 1 айн. санам. *Бу йўллар кўп қадим йўллардир, Конфуций, шомоний, ислом ва будда, Бут ва тасбеҳ юкланган карвон.* Ф. Фулом. *Балки у Буддани бутга алишмас, Космос мўъжизасин англамас балки..* А. Мухтор, Асарлар.

2 с. т. Хоч (крест) шаклидаги нарса; хоч, салиб. *Отряднинг ўликларини тўплаб, қайинзордаги қабристонни ёғоч бутлар билан тўлдириб кетишдан бошқа иложи йўқ эди.* И. Раҳим, Чин муҳаббат.

БУТА [ф. بوتە — бута, бутазор; нақш, расм] 1 Тагидан шохлаб ўсадиган майда пастак дарахт. *Пича юришгач, уларнинг кўзларига қалин ўт ва сийрак буталар ўсган катта сайхонлик очилди.* Ойбек, *Қуёш қораймас. Канизак Сидиқжонни пастга, буталар орқасига тортди.* А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари. *Тўнғак орқасидан қулоқлари диккайган қуён пайдо бўлди-да, коптодек сакраб, буталар орасига яширинди.* Ойбек, *Қуёш қораймас.*

2 кўчма Ўзбек халқ амалий санъатида кўпинча бир тутам ўсимлик гулини ифода этувчи нақш.

БУТАДОР Миллий зардўзликда кийимга гулдасталар ёки буталар шаклида тикиладиган гул шакллар.

БУТАЗОР Фақат бута ўсган, бута ишғол этган ер. *Бақақуруллоқдан чиқилгандан кейин йўл бутазор, қумлоқ, қўриқ ер ва экин майдонларини оралаб кетар эди.* А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари. *Улар [болалар] пахтазор, бутазор оралаб, дарё соҳилига чиқдилар.* М. Ҳазратқулов, Журъат.

БУТАМОҚ I Дарахтнинг кераксиз шох-шаббаларини кесмоқ. *Бутамасанг — мева оз, Бутасанг — ейсан қишу ёз.* Мақол. ■ *Сидиқжон.. шитоб билан дарахт бутар экан, Канизакни излаб, атрофга кўз ташлади.* А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари. *Нурхон нарвонга миниб, тут бутамоқда.* О. Ёқубов, Ларза.

2 кўчма Кесмоқ, ўлдирмоқ. *Бой катта бошини кичик қилиб чиққанда, ўйлаб ўтирмасдан, қўлидаги даскалла билан шартта ўша бошни бутаб ташлабди.* М.М.Дўст, Полазор. *Тоғай унинг башарасига тикилиб тураркан, кўнглида шу истакни туйди: қани энди бу сурбетни бутаб ташласа..* «Ёшлик».

3 Кийинтирмоқ, устини бут қилмоқ. *Икки-уч кун ичида усти-бошини айтганингиздек бутаб қўяман.* П. Турсун, Ўқитувчи. *..сон-саноқда йўқ кишиларга йил ўн икки ой овқат едириб, уст-бошини бутаб, кийимкечак берамиз..* М. Ўринхўжаев, Унутилмас кунлар.

БУТАФОРИЯ [итал. buttafuori — ташқарига чиқариб ташла, улоқтир] Театр саҳнасида ҳақиқий буюмлар, жиҳозлар (масалан, ҳайкал, мебель, идиш, тақинчоқ каби) ўрнида қўлланадиган ясама нарсалар, воситалар.

БУТ-БУТУН Бутун **1 с.** куч. *Бут-бутун этик. Бут-бутун қоп.* ■ *Республикамизда кишиларнинг меҳнат севинчи, оила тўйинчи, доврағ-шони, бут-бутун нони — ҳаммаси пахтадан.* Газетадан.

БУТЕРБРОД [нем. Butter — ёғ + Brot — нон] Устига сариеғ суртилган ёки пишлоқ, қолбаса япроғи қўйилган бир кесим нон. *Бутербродни паққос туширяпман-у, у киши бўлсалар, ҳеч нарсага қарамасдан, яна тайёрлаб келяптилар.* Газетадан. *..буфетга қора ва қизил икра суртилган бутерброд.. келди.* С. Аҳмад, Юлдуз.

БУТИЛКА [лот. butticula < buttis — бочкача] Бўғзи тор шиша идиш. *Ярим литрли бутилка. Бир бутилка лимонад.* ■ *Сухбат*

қизиб борарди. Чойнак-пиёлалар ўрнига бутилка, рюмкалар келтирилди. «Муштум». 1804 йили Париж кўчаларидан бирида турли озиқ-овқат бутилка ва қутиларда сотиладиган дўкон очилди. «Фан ва турмуш».

БУТИЛКАДОШ Спиртли ичимликларни биргаликда ичувчи. Бу зўравоннинг турки бутилкадошиникига сира ўхшамайди. Газетадан.

БУТИРОМЕТР [юн. butyron — ёғ, мой + metron — ўлчов] Сут таркибидаги ёғ миқдорини аниқлайдиган асбоб.

БУТИФОС ким. Ғўза баргини тўкишда (туширишда) ишлатиладиган қўланса ҳидли, оч сариқ рангли суюқлик, дефолиант. Илдизни кемирган бузоқбошисимон, йўқолсин бутифос! Ҳаёт давом этсин! Газетадан.

БУТКУЛ рвш. Бутунлай, тамомила, батамом, фақат. Дадам буткул бошқа бир дунё. Н. Сафаров, Саодатнинг қиссаси. Аскияга жуда уста экан, оламда дард нима, ўлим нима эканини буткул унутиб, роса кулишдик. А. Қаҳҳор, Минг бир жон. Хотинимдан ҳам, буткул рўзғоримдан, умуман дунёдан, яшаб ўтган умримдан розиман. М.М.Дўст, Лолазор. Атроф буткул тош, сувдан асло нишон йўқ. «Шарқ юлдузи».

БУТЛАМОҚ Чаласини, камини, етмаганини тўлдирмоқ, расоламоқ, бекаму кўст қилмоқ. Агар бошқа одам бўлганда, Маҳмудага тўғри йўл кўрсатар, рўзғорини бутлаб олишни ўргатарди. Газетадан. ..Мамадалижон, манам дунёни боумид, Аҳмадхўжам билан Ҳамзахўжамга бисот йиғиб, тўй анжомини бутлаб қўйганман. Н. Сафаров, Оловли излар.

2 кўчма Кийинтирмоқ, ясантирмоқ. Хотинга хуррият — қорнини тўйғизиш ва эгини бутлашдир. «Муштум». Оламнинг эгини бутлаш — Ўзбекда шудир матлаб.. А. Орипов, Йиллар армони.

3 Бутунламоқ; бирлаштирмоқ. Кеч бўлсада, икки синиқ кўнгиб бутланди. «Саодат».

БУТЛИК Бутунлик, бекаму кўстлик; расолик, мукамаллик. Саранжом-сарихта ясатилган уй. Бир қарашдаёқ рўзғор бутлиги сезилиб турибди. «Шарқ юлдузи». Нима, менинг мафжурам бутлигига ишонмайсанми, ука? М.М.Дўст, Лолазор.

БУТОҚ 1 Дарахтнинг танасидан ёки йўғон шохларидан тармоқланиб чиққан ён шох. Қуш бутоққа сиғинар, Одам — Ватанга.

Мақол. ■ Дарахтларнинг бутоқларида қушлар чуғур-чуғур сайрай бошладилар. «Ёшлик». Юлғуннинг қовжироқ бутоқларини териб, гулхан ёқди. С. Сиёев, Аваз.

2 кўчма Тармоқ, шохобча; поғона; авлод. Сомонийлар шажарасининг сўнги бутоғи бўлган подшо Нуҳ бин Мансур касалманд одам эди. М. Осим, Аждолларимиз қиссаси.

Бутоқ отмоқ 1) айн. бутоқламоқ; 2) кўчма ажралиб чиқмоқ, тармоқланимоқ. Қишлоқ ўртасидан ўтган катта йўл бутоқ отиб, далаларга туташган. Й. Шамшаров, Боғбон.

БУТОҚЛАМОҚ Бутоқ чиқармоқ, шохламоқ.

БУТПАРАСТ [ф. بتپرست — бутга сиғинувчи; мажусий] Бутга, санамларга топинувчи. Маликшоҳ бутпараст эди. «Баҳром ва Гуландом». Малик Хоқон бутпарастнинг закотчилари келди. «Баҳром ва Гуландом».

БУТПАРАСТЛИК Бутга, санамга чўқиниш, топиниш, сиғиниш.

БУТСИ [ингл. boots — ботинка] Футбол ўйинида кийиладиган қаттиқ тумшуқли ботинка. У [Жамол] спорт майдонидан яқинда қайтганга ўхшайди: оёғидаги бутсиси, эгнидаги қизил тўр кўйлагини алмаштирмабди ҳам. С. Анорбоев, Меҳр.

БУТУН 1 Синмаган; синдирилмаган; шикастланмаган; синиқ-мертик жойи йўқ. Бутун нон. Бутун коса. Бутун ғишт. ■ Мураббия ҳалиги қўли синган қўғирчоқни олиб, ўрнига бутун қўғирчоқни ётқизиб қўяётган экан. Ойдин, Болалик уйда гийбат йўқ. Улар синиқ жомашовни ҳамон бутун жомашов демоқдалар. «Муштум». Кўприк бутунми ёки мажақлаб ташландими — бу унга қоронғи. И. Раҳим, Чин муҳаббат. Сиртим бутун бўлса ҳам, ичим тутун. А. Мухтор, Қорақалпоқ қиссаси.

2 Йиртилмаган, тешилмаган, йиртиқ жойи, тешиги йўқ. Бутун калиш. Бутун қоп. ■ Арслоннинг ўша тўни ҳали бутун, эскирмаган. С. Зуннунова, Кўк чироқлар. Қудандани ўйлаган ойим сенга бутунгина маҳси ҳам кийгизиб юбормабди. Ойбек, Танланган асарлар.

3 Бузилмаган, очилмаган; яхлит. Бутун консерва. ■ Бой айтади: -Бутун бергин пулимни, Кўп сўйлатиб қичитмагин тилимни.. Эргаш Жуманбулбул ўғли.

4 Расо, тўлик. Эси бутун одам. Хайр қилсанг, бутун қил. Мақол. ■ Орзиқул опамнинг

онаси: «Насибанг бутун бўлсин, болам» деб, дадамега нон тишлатди. С. Сиеёв, Еруғлик.

5 мат. Каср қисми бўлмаган. Бутун сонлар. Икки бутун ўндан беш. Беш бутун бир тақсим икки.

6 Бор(и), борлиқ, барча, ҳамма. Бутун имкониятлардан фойдаланмоқ. Воқеани бутун тафсилоти билан айтиб бермоқ. Бутун куч, бутун ғайрат улуғ вазифаларни бажаришга қаратилган. ■ Унинг бутун вужутидан ёшлик, навқиронлик, балоғат тантанаси акс этиб турарди. С. Аҳмад, Уфқ. Бутун борлиғидан гушллаб хушбўй атирнинг ҳиди ҳам келиб турибди. Х. Тўхтабоев, Ширин қовунлар мамлакатаи.

7 Ўрин, жой, макон билдирувчи сўзлар билан келганда, уларни таъкидлаб ёки бутунисича, яхлит кўрсатиш учун хизмат қилади. Бутун бир институтда ундан чиройли қиз йўқ эди. О. Ёқубов, Эр бошига иш тушса. Ошнинг ҳиди бутун уйни тўлдирди. П. Турсун, Ўқитувчи. Тош фонуслар парпираб ёниб, бутун боғни чароғон қилиб турибди. Х. Тўхтабоев, Йиллар ва йўллар. Собир бутун дунёни унутганди, унинг атрофида қоғоз, қалам ва айтмоқчи бўлган сўзлардан бўлак ҳеч нарса йўқ эди. О. Мўминов, Хиёбондаги уч учрашув. Бу кўзлар учун бутун оламни ҳаёда этса арзирди. Ж. Абдуллаҳонов, Орият. Бутун Фарғона водийсида Чортеракдан олдин ўрик пишмайди. С. Аҳмад, Уфқ.

8 Ўрин, жой, макон ёки кишилар жамоасидаги барча кишиларни билдиради. Азон паллада бутун Қорабулоқ тоққа жўнади. М. Исмоилий, Фарғона т. о. Бутун Яккатут, балки бутун олам уйқуга чўмганди. Н. Фозилов, Дийдор. Бугун Чимён қишлоғини бутун мамлакатимиз билди. Газетадан. Ердан қор кетиши билан кўчиб келиб, бутун оила чумолидай ишлар эдик. Ойбек, Танланган асарлар.

9 Вақт, муддат билдирувчи сўзлар билан келиб, шу сўз орқали ифодаланган вақт, муддатнинг бошидан охиригача бўлган чегарасини, оралиғини ифодалайди. Бутун йил. ■ Қутидор эса бутун кун меҳмонхонасига келиб-кешиб турган кунгил суровчи ошна, ёрдўстлари билан овора бўлди. А. Қодирий, Ўтган кунлар. Эрталаб далага жўнайди. Бутун кун ер ҳайдайди. Ойбек, Танланган асарлар. Бутун умр елкаларидан обкаш тушмаган. С. Аҳмад, Уфқ.

Бағри бутун 1) армонсиз, бахтли, камчиликсиз, тўқис. Дунёда бир бағри бутун киши йўқ экан-да, Ҳар кимнинг юрагида бир андуҳ. Мирмуҳсин, Меъмор; 2) бола-чақаси, яқин кишилари ўз олдидан бўлган. - Болаларингизнинг дийдорига тўйдингизми? - деб сўради. Эътибор опа. - Раҳмат, айланай Эътиборхон, бағрим бутун бўлиб қолди, - деди Роҳатбиби. Х. Ғулом, Машғал. Бечора دادаси, тўй қилсам, ичкўёв бўлса, бағрим бутун, уйим обод бўлиб қоларди, деб ният қиларди. С. Аҳмад, Уфқ. **Бир бутун** Яхлит ёки бўлинмайдиган. Бир бутун қилиб ясалган деталь. ■ Тиктепа ерларини бириктириш, орадаги чегараларни бузиб, бир бутун қилиш қийин гап эмас. А. Қодирий, Ғирвонлик Маллавоий. **Бутун бошли** Катта, бутунлай; катта бир. Бўри увлаб, тикан чатнаб ётган ташландиқ жар-жилғалар ўрнида бутун бошли янги шаҳар барпо этилди. Ж. Холқосимов, Янги уйлар муборак. Янги ерлар очилиб, бутун бошли янги хўжаликлар ташкил топди. «Ўзбекистон кўриқлари». Мен сендайлигимда бутун бошли оилани тебратганман. Э. Раимов, Ажаб қишлоқ. **Нони бутун** Ризқ-насибали, тўқ, фаровон яшовчи, ҳеч нарсадан камчилиги йўқ. - Худонинг ўзи азалдан шайдларнинг нонини бутун қилган, - деди Фозил ака. Н. Сафаров, Оловли излар. Сартарош у дунё, бу дунё хор бўлмайди. Ҳамма вақт нони бутун. Э. Раимов, Ажаб қишлоқ. **Эси (ёки ақли) бутун** Эс-ҳуши жойида, ақлли. Ҳар ҳолда, эсинг бутун-да, қургур. Ҳ. Назир, Ёнар дарё. Ўқимаган бўлсанг ҳам, ақлинг бутун йигит экансан. П. Турсун, Ўқитувчи. **Тегирмондан (ёки тегирмонга тушса) бутун чиқади** Жуда эпчил, удабурон; ҳар қандай мушкул аҳволда ҳам ўзини йўқотмайдиган одам ҳақида. Йигитмисан йигит! Кучли, тегирмондан бутун чиқади. А. Мухтор, Туғилиш. Ҳақимовни Сарюсиёда «тегирмонга тушса, бутун чиқади», дейишади. «Муштум».

БУТУНИЧА рвш. 1 Бутунлигича, бутун ҳолда, бор бўйича; тўлиқ, батамом. У ўлжасини бутунича ютади. К. Яшин, Ҳамза. Камерон шикастланган меъда ости безини бутунича кесиб олди. «Фан ва турмуш». Очиқиб турган эдим, паловни бутунича ютгим келди. И. Раҳим, Ҳилола.

БУТУНЛАЙ рвш. 1 Тамомила, тамоман, батамом. Бу бутунлай бошқа гап. Сизни бу-

тунлай унутибман. ■ Ушига бутунлай шўн-
ғиб кетди. Т. Ашуров, Оқ от. Дўстматов
довдираб, бутунлай ўзини йўқотиб қўйди. С.
Аҳмад, Уфқ. Унинг овозидаги бу яқинлик
Нодирани бутунлай эритиб юборди. С. Зун-
нунова, Янги директор.

2 Катъиян, узил-кесил. Чекиш бутунлай
ман этилган. ■ Қурбон ота МТСдан жавоб
олиб, Капсанчиларга бутунлай кўчиб келди.
А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари.

3 (бўлишсиз феъллар билан) Сира, асло,
ҳеч. Бутунлай қўрқмайман. ■ Оқида билан
Баҳодир бир-бирлари билан бутунлай гап-
лашмай қўйдилар. М. Жалолитдинова, Ке-
йинроқ.

БУТУНЛАЙИН *рвш.* 1 Бутунлигича, бутун
ҳолда. *Фозни бутунлайин пиширма.*

2 Бутунлай, тамоман. *Бутунлайин кет-
моқ.*

БУТУНЛАМОҚ 1 Бутун қилмоқ, бутун
ҳолга келтирмоқ. *Шаҳарда Шокир ота деган
маҳсидўзининг дўконхонасида ўз этигини бутун-
лаб олибди.* Ойбек, Танланган асарлар.

2 Камини тўлдириб бут қилмоқ, расо-
ламоқ, бутламоқ.

БУТУНЛИГИЧА *рвш.* Бутун ҳолда.
*Дорини бутунлигича ютмоқ. Балиқни бутун-
лигича қовурмоқ. Бутунлигича сақланган
ёдгорлик.*

БУТУНЛИК 1 Бирон-бир шикаст ема-
ганлик, синмаганлик. *Бутунлигини ҳам,
синиқлигини ҳам билиб бўлмайди.*

2 Яхлитлик, тўлиқлик. *..бу ўринда шоир
учун энг муҳими фикр бутунлиги ва аниқ-
лигидир. «ЎТА». Шоҳрух мамлакат бутун-
лигини сақлаш ва ўзига содиқ фарзандларни
ўрни-ўрнига қўйиш мақсадида.. Мирмуҳсин,
Меъмор.*

3 Мукамаллик, тўла-тўқислик. *Пахта
деганда юртимизнинг бойлиги, тўқин-сочин-
лигини, бахтимизнинг бутунлигини тушу-
намаиз.* Газетадан.

Бир бутунлик Яхлит ҳолда бўлишлик,
бўлинмаслик, яхлитлик. *Бош ва орқа мия бир
бутунликни ташкил этади. «Анатомия».*
Фразеологик бутунлик *тлш.* Маъносини
таркибидаги сўзларнинг маънолари асосида
изоҳлаш мумкин бўлган луғавий бирлик.
*Айрим фразеологик бутунликлар ўзининг эр-
кин уюшмасига жуда яқин туради. «ЎТА».*

БУТХОНА [ф. *بوتخانه* — бутпарастлар
ибодатхонаси] 1 *с. т.* Бутга сизгинувчилар

ибодатхонаси, черков. *Бутхона қўнғироғи
кечки ибодатга чақириб, оғир ва узун жа-
ранглади.* А. Қаҳҳор, Томошабоғ. *Бутхонадан
топган экан бир санам, Олтин билан роп-
роса қирқ минг дирхам.* Ҳ. Олимжон.

БУФЕР [ингл. *buffer, buff* — зарбани
юмшатиш] Транспорт воситалари (локо-
мотив, вагон, автомобиль)да пайдо бўла-
диган зарбаларни юмшатиш учун ўрнатила-
диган, одатда пишиқ пўлат, резина ёки
пластмассадан тайёрланадиган мослама.
*Паровоз узоқ гудок бериб, жойидан қўзғал-
ди.. Вагонларнинг буферлари ғижирлаб,
поезд яна ел қувиб учди.* М. Муҳамедов,
Қаҳрамон изидан. *Бетон тўсин қийшайиб,
буфер теккан жойнинг симлари чиқиб қолган
эди.* Н. Алимов, Ёлғончи фаришталар. *Бу-
ферларнинг бир-бирига урилишидан ҳосил
бўлган овозлар бирданига тиниб қолди.* Н.
Сафаров, Оловли излар.

Буфер давлат *сиёс.* Ўзаро зиддиятда ёки
уруш ҳолатида бўлган йирик давлатлар
ўртасидаги ҳарбий жиҳатдан заиф, худудий
жиҳатдан кичик давлат.

БУФЕТ [фр. *buffet* — стол] 1 Идиш-
товоқ, мева-чева, ичимлик ва ш. к. сақла-
надиган махсус жавон (шкаф). *Латофат
буфетдан гулдор тарелка олиб, ҳужрага
кириб кетди.* Шухрат, Шинелли йиллар.
*Зевархон буфетдаги «Чайка» деган шоко-
ладдан олиб, Ашурга тутқазди.* Н. Аминов,
Қаҳқаҳа.

2 Катта ошхона ва ресторанлар, муайян
корхоналар қошида ташкил этиладиган,
енгил-елпи овқатланиш учун мўлжалланган
дўкон; тамаддихона. *Станция буфетида
кунини кеч қилиб, қоқ ярим тунда қайтарди.*
С. Аҳмад, Уфқ. *Тўраҳўжа синфдошларини
буфетга таклиф этиб, музқаймоқ, сув, ши-
ринликлар билан меҳмон қилди.* Д. Нурий,
Осмон устунни.

БУФЕТЧИ Буфетда ишловчи савдо
ходими. *Буфетчи Розиквой рухсат сўраб,
кабинет эшигини очди-ю, бедана юриш қилиб
келиб, қўл чўзди.* А. Муҳиддин, Чап чўнтак.
*Савлатидан от ҳуркадиган йигит кафега
кириб келганида, буфетчи аёл кўз қирини
ташлаб қўйди.* «Муштум».

БУФЕТЧИЛИК Буфетчи касби; буфет-
да ишлаш. *Ўзи [Мусахон] шу яқин ўртадаги
разъездлардан бирида буфетчилик қилади.* С.
Аҳмад, Сайланма.

БУФФОНАДА [итал. buffonata – ҳазил саҳна томошаси; қизиқчилик] Комик актёрнинг қаҳрамоннинг ўзига хос ташқи белгиларини ўта бўрттириб кўрсатишга йўналтирилган ўйин услуби.

БУХАНКА [ўрта нем. Vochenze – оқ нон ёки лот. focasius – пецда пишган нон] Бир бутун булка нон. *Полвон ҳар ёққа югуриб, бир буханка нон топа олди.* Ойбек, Қуёш қораймас. *Нусратбек магазиндан ярим буханка нон, шакар, сариёғ олиб, кулбасига қайтди.* С. Нуров, Майсаларни аёз урмайди.

БУХГАЛТЕР [нем. Buch – китоб + halter – олиб юрувчи, тутиб турувчи] айн. **ҳисобчи.** Идора, муассаса, корхона ва ш. к. нинг ҳисоб-китоб ишларини олиб боровчи мутахассис; ҳисобчи. *Умаржон Матқулов тутган йўл колхоз бухгалтери Ҳасанбой Раҳимовга ҳам маъқул тушиди.* «Муштум». *Чўтини булбул этган, Идорани гул этган Бухгалтерга бир салом.* «Қўшиқлар».

Бош бухгалтер Барча ҳисоб-китоб ишларини бошқарувчи; бухгалтерлар раҳбари.

БУХГАЛТЕРИЯ 1 Ҳисоб-китоб назарияси ва амалиёти. *Бухгалтериядан дарс бермоқ.*

2 Идора, муассаса, корхона ва ш. к. нинг барча молиявий, ҳисоб-китоб ишларини олиб боровчи бўлими ва у жойлашган хона; ҳисобхона. *Бухгалтерия ходимлари. Колхоз бухгалтерияси.* ■ *Гулсум опа Барнони бир кўрай, деб бухгалтерияга кирди.* О. Ёқубов, Эр бошига иш тушса.

БУХГАЛТЕРЛИК Бухгалтер, ҳисобчи касби. *Унинг бухгалтерлик ишини молия бўлимидаги ёрдамчи бухгалтер, кассирлик ишини бюджетчилар бажаришади.* «Муштум».

БУХОР: **Бухор сақич тар. эск.** Бухорода тайёрланадиган оқ сақич. **Бухор танга тар.** Бухоро хонлигида зарб қилинган 15 тийинлик танга.

БУХОРО(Й) Бухорода тайёрланган, Бухорога хос; бухороча. *Токчалар ўртасидаги бухорий сўзана орқасида ноёб газламалар жойланган сандиқ.* Н. Қиличев, Чиғириқ.

БУХОРО(О)ЧА с.т. Бухоро шаҳрига, бухороликларга хос. *..у этик кийиб, бошидаги бухорча дўпписини сала билан ўраб олди.* Мирмуҳсин, Меъмор. *Билмадим, нима учундир у кишига икки-уч кунга битта бухороча беқасам тўн, мисқоли дока сала, дўппи керак бўлибди.* А. Ҳақимов, Илон изидан.

БУХОРХУДОТ Бухорода 7-8-асрларда мавжуд бўлган Бухорхудоатлар ҳокимлигини бошқарган ҳукмдорлар унвони.

БУХТА [нем. Bucht – қўлтиқ; хавфсиз жой] айн. **қўлтиқ.**

БУШЛАТ [нем. Buschurunk – матрос нимчаси] Матрослар куртқаси. *Бу қишини ҳам солдат бушлатида ўтказадиганга ўхшайман.* С. Анорбоев, Оқсой. *Уиндамай эшик олдидан тўхтади-да, негадир, эғнидаги пахтали бушлатидан чиқиб турган узун қора юбқасига тикилди.* Ш. Тошматов, Эрк қуши.

БУЮК 1 Ҳажм-ўлчови одатдагидан ортиқ, катта; улкан. *Буюк тоғ. Буюк давлат. Буюк бино.* ■ *Заргаров атрофидаги буюк саҳрони, шу саҳродек чексиз сукунатни сезар, ўзининг беҳаловат руҳи шу бўшлиқларни бусбутун тўлдириб тургандек туюларди.* А. Мухтор, Асарлар. *Фарғона канали ўз кўлами билан.. буюк аталмиш уша каналлардан ун баравар буюкдир.* С. Аҳмад, Уфқ. *Фалакка бўй чўзган аллақандай буюк қаср рўпарадан намоён бўлиб, Меъморнинг хаёлини олиб қочди.* Мирмуҳсин, Меъмор. *Аҳмад ўзини буюк коинот қаршисида зарранинг миллиарддан бир заррачасидек ҳис этди.* Ф. Мусажонов, Ҳиммат.

2 Улуғвор, юксак, тенгсиз, мислсиз. *Буюк, етук одамлар ниҳоятда камтар, камсухан, дилбару меҳрибон бўлишини.. бу доно қиз яхши биларди.* Мирмуҳсин, Меъмор. *Буюк воқеалар олдида вақт ўз ҳукмини ўтказа олмайди.* «Саодат». *Инсоният ўз камолоти жараёнида қўлга киритган буюк кашфиёти – тилдир.* Ф. Саломов, Таржима назарияси. *Баҳор бўйи, ёз бўйи заррама-зарра йиққан бунёдини буюк саховат билан деҳқон этагига тўкаётган мана шу олтин кузда унинг юраги қафасдан чиққан қуш юрагидай яйрай бошлади.* М. Исмоилий, Фарғона т.о.

3 Азиз, мўътабар, муқаддас. *Дунёда ҳеч сўз борми Она сўздан буюк.* Ҳ. Олимжон. *Биз биринчи навбатда авлодларнинг буюк хотираси олдидан қарздормиз.* Газетадан.

4 Буюк (эрқаклар исми).

БУЮКЛИК Одатдагидан катталиқ; улуғворлик, табарруқлик. *Инсоннинг буюклиги ақл-идроки билан.* ■ *Муқимийларнинг буюклиги ҳам мана шунда эмасми? Шукрулло, Сайланма. Унинг [она тупроқнинг] сокингина тин олишида Бордир оналарга хос бир буюклик.* Э. Воҳидов, Муҳаббат.

БУЮМ I Тирикчилик ва рўзгорда иш-латиладиган, керак бўладиган ҳар бир нарса. *Рўзгор буюмлари. Заргарлик буюмлари. Чинни буюмлар. Зеб-зийнат буюмлари. Шахсий буюмлар. ■ Нури кийинишни, безакни севар эди. Зирак, билагузук, заркокил, қўлтиқтумор, тиллақош, зебигардон каби буюмлардан қути-қути йиққан эди. Ойбек, Танланган асарлар. -Граммофон деган буюмни кўрган-мисан ё эшитганмисан? – кулиб сўради Ёр-мат. Ойбек, Танланган асарлар. Энди эса ўша тарафга боргиси келиб, бирпас бўлса ҳам туғулиб ўсган уйини, онасининг қўли теккан буюмларни кўрсиси келди. С. Аҳмад, Уфқ.*

2 Ишлаб чиқарилган нарса, маҳсулот. *Махсимнинг буюми оғир экан, савил. С. Аҳмад, Ҳукм.*

БУЮР *шв.* Оч биқин. *Шу куни.. жонивор Фирқук сузилиб, буюри-буюрига қапишиб.. Ширвонга кириб борди. «Равшан». Уйқулар қовоққа қотди, Отлар буюрин тортди. «Нигор ва Замон».*

БУЮРМОҚ I I Истак-талабни бажаришга кўрсатма бермоқ; буйруқ бермоқ, амр, фармон қилмоқ. *Иш буюрмоқ. Болани ишга буюр, кетидан ўзинг югур. Мақол. Ишқмасга иш буюрсанг, Сенга ақл ўргатар. Мақол. ■ Унинг нозиклиги, қўҳликлиги ҳурмати аяб, енгил-елпи ишларни буюрарди. С. Аҳмад, Уфқ. Мен ҳазрати олийлари буюрган мадраса тарҳини чизиб билан бандмен. П. Қодиров, Юлдузи тунлар. Ҳоқим ясовулни чақириб, йўлга ҳозирланишни буюрди. М. Исмоилий, Фарғона т. о. Ўлимга буюрдингиз, бизнинг нима гуноҳимиз бор экан? «Луқмони Ҳаким».*

Буюринг ёки буюрсинлар 1) буйруғингизни бераверинг, буйруғингизни бажаришга тайёрман (тайёрмиз). *Сизга оғир келмаса, бир хизмат топширмоқчиман, уста! -Буюрингиз! А. Қодирий, Ўтган кунлар. Бу ишларни менга буюринг, бекам! Мирмуҳсин, Меъмор. ...Жуман писмиққа мурожаат қилди: -Буюрингиз, афандим! М. Исмоилий, Фарғона т.о.; 2) марҳамат қилинг, марҳамат. [Волков:] Афандилар, столга буюрсинлар! Н. Сафаров, Танланган асарлар.*

2 Бирор нарсани тайёрлаб бериш учун мурожаат қилмоқ; буюртма бермоқ, буюртирмоқ. *Пальто буюрмоқ. ■ Муҳиддин толеиа официант ҳам тез кела қолди. Чой ва овқат буюрди. Р. Файзий, Чўлга баҳор келди.*

Келин пошшага тилла узук буюрдингизми? А. Қодирий, Ўтган кунлар. Туфлини дарҳол гиламга қўйиб, кийиб кўрди: -Ўзимга буюртирилгандай! Ҳ. Фулом, Тошкентликлар.

3 Топширмоқ, бермоқ (қонун йўли билан). *Нафақа керак бўлса, даромадимнинг ярмини олинг, лекин болани тинч қўйинг. Бермайман, овора бўлманг! -Нега? Болани онага буюради-ку! А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари.*

4 *тиб.* Тавсия қилмоқ, ёзиб бермоқ, (дори-дармон, парҳез ва ш. к. ҳақида). *Парҳез буюрмоқ. ■ Фақир бу сабилга оғуштабиз, баважҳ дафъи савдои табиб буюрган. Ҳамза, Танланган асарлар. Менми? Менга нима ром келишини ўзим ҳам билмайман. Лекин докторлар коньяк буюрадилар, майли, коньяк бўлсин. Ойбек, Танланган асарлар.*

5 Бирор иш, топшириқ билан бирор жойга юбормоқ, жўнатмоқ. *Хушрўй хизматчини ўчоқ боши юмушларига буюриб, чойни ўзи қўйди. А. Қодирий, Ўтган кунлар. Ўзбек ошим бурчақда бола кўтариб ўтирган Зайнабдан чақалоқни олиб, уни жомни тўкиб келишга буюрди. А. Қодирий, Ўтган кунлар. Хизмат деса жуда абжир бўламан, Нима буюрсангиз, ишлаб келаман. «Муродхон».*

6 Тақдир қилмоқ; хоҳламоқ, истамоқ. *Тангерининг буюргани шу экан. Лекин, Меъмор, сиз яхши одамсиз, дилимга ёқасиз. Мирмуҳсин, Меъмор. -Ўғлим, кўнгил буюрган ишдан зарури бўлмайди, – деди раис Тошпўлатовга. Р. Файзий, Чўлга баҳор келди.*

Айбга буюрмоқ қ. айб 2. *Айбга буюрмайсиз, ўғлим меъморликни ўргансин, отасидек сангтарош бўлиб қолмасин, дедим. Мирмуҳсин, Меъмор. Ташриф буюрмоқ қ. ташриф. Бир ҳафтадан кейин қиз Жамолзоданинг устaxonасига ташриф буюрди. «Ёшлик».*

БУЮРМОҚ II Насиб бўлмоқ, насиб қилмоқ. *Уялган буюргандан қуруқ қолар. Мақол. Югурганники эмас, буюрганники. Мақол. ■ Қўша қаринглар. Ўғилларингга ҳам шунақа сарполар буюрсин. Т. Малик, Ажаб дунё. Ўша куни Матпанога ўз тўйи буюрмади. С. Сиёев, Аваз. Ҳўпам ярашдики, қуллуғ бўлсин, буюрсин. «Гулдаста».*

БУЮРТИРМА *айн. буюртма. Буюртирма пальто.*

БУЮРТМА I *от* Бир нарса ясаб, тайёрлаб, ишлаб бериш ҳақидаги топшириқ, талаб. *Буюртма бермоқ. Буюртмалар қабул*

қилмоқ. ■ Тошкентда катта концерт залининг фойесини безашдек катта буюртма ҳам унга топширилди. «Ёшлик». Кўзойнакка буюртма берар экансиз, мос келадиган гардиш танлаш керак. Газетадан. Официантка буюртма олгани келди. П. Қодиров, Уч илди.

2 сфт. Топшириқ асосида тайёрландиган; буюртирилган. *Буюртма этик.* ■ Қундузнинг онаси азондан туриб, нари-бери ҳовлиларини супуриб, буюртма тўппиларни тикишга ўтиради. Ойдин, Бечора. Асадов ҳафтада уч кун тикувчилик артелида ишласа, тўрт кун уйда буюртма туфли тикади. Газетадан.

БУЮРТМАНОМА Бирор нарсани ясаб, тайёрлаб ёки ишлаб бериш ҳақидаги талаб (таклиф, илтимос) ёзилган расмий ҳужжат, хат.

БУЮРТМАЧИ Буюртма берган шахс ёки ташкилот. *Буюртмачилар кўп бўлган кун [уста] жуда ҳам дилкашлашиб кетадилар.* Н. Аминов, Устоз. Султон тандирчи қотирмани яхши кўради.. *Буюртмачининг аёли эсли бўлса, эрта туриб, қотирма пишириб қўяди.* «Ёшлик». *Аслида буюртмачи ҳам, ишингни баҳоловчи ҳам, қабул қилувчи ҳам ўшанинг ўзи эди.* Ж. Абдуллахонов, Хонадон.

БҮЮҚ Қаттиқ совуқ, аёз. *Кечга яқин Чирчиқ томондан изғирин турди, бўғотларни ялаб, қорини учирди.* Буюқ кучайди. Ҳ. Фулом, Машғал. *Очиқ эшикдан кирган буюқданми ё юраклари чиққанидан, болалар дир-дир титрашар эди.* М. Исмоилий, Фарғона т.о.

Буюқ урдими ёки буюқда қолдингми кест. Унча совуқ бўлмаса-да, иссиқ кийиниб олган одамага айтиладиган ибора. *У, узоқ Фарғона қишлоғининг серқилиқ иқлимини болалигидан билгани учунми, буюқда қолгандай, энига брезент чакмон, бошига намат қалоқ кийган.* Ҳ. Назир, Сўнмас чақмоқлар.

БУҚА Бичилмаган эркак қорамол. *Буқа шохидан илинар, Одам — тилидан.* Мақол. ■ *Ҳар кун бир нағма курсатадиган буқамиздан хавотирланиб, пода олдига илгарироқ чиқиб турмоқчи бўлдим.* «Ёшлик». *Буқа, худди уятчан келинчақдек, ювош тортиб, хонасига кириб кетса бўладими.* «Муштум».

Буқа бўйин Бўйни буқанинг бўйнидек йўғон. *Буқа бўйин одам.* ■ *Меҳмоннинг бири афтини буриштириб олган, буқа бўйин одам эди.* Э. Усмонов, Ёлқин. *Буқа бўйин,*

ҳўкиз қорин хумсалар! Чучварани хом санайсиз. «Муштум».

БУҚАЛАМУН [a. بوقلمون — товланувчан; хамелеон] **1** от зоол. Жанубий Осиёда тарқалган, дарахтда яшовчи, судралиб юрувчи, шароитга қараб рангини ўзгартиб турувчи калтакесаксимон жонивор; хамелеон. *Назирбой тўғри айтади: ..буқаламун шароитга қараб тусини ўзгартади.* Ж. Шарипов, Хоразм. *Вой, дийдорингни ел есин-э, буқаламуннинг ўзисан.* Т. Тўла, Асарлар. *Жаҳоннинг иши худди буқаламунга ўхшайди.* Ойбек, Улуғ йўл. *Савдогарчилик касби одамни буқаламун қилиб қўяди чоғи.* «Ёшлик».

2 сфт. *кўчма* Ўзгарувчан, бирдек турмайдиган; ранг-баранг. - *Бу буқаламун фалакнинг гардишига боқ, чирогим!* — деди Шокир ота. Ойбек, Танланган асарлар.

БУҚАЛАМУНЛИК Ўзгарувчанлик, мослашувчанлик; тайини йўқлик, бирдек турмаслик. *Мирзонинг бахти учун ҳозирдан бошлаб тадбирлар кўрмоқ зарур.* Нечунким, *тақдирнинг буқаламунликлари бениҳоятдир.* Ойбек, Навоий. *Алоиддин Машҳадий.. дунёнинг буқаламунлиги ҳақида шикоятланди.* Ойбек, Навоий.

БУҚИНМОҚ Пастга эгилиб яширинмоқ, ўзини панага олмоқ, кўринмасликка ҳаракат қилмоқ. *Буқиниб, нафасларимизни ютиб туриб, ҳаяжон билан биттадан тош отамиз.* Ойбек, Болалик. *Кетидан автомат ўқи узилди.* *Турдиевнинг барини ялаб ўтди, у пастроқ буқинди.* Шуҳрат, Шинелли йиллар.

БУҚОҚ 1 тиб. Қалқонсимон без фаолиятининг бузилиши натижасида ушбу безнинг катталашуви билан боғлиқ касаллик; шу касаллик натижасида катталашган қалқонсимон без. *Мен жуда-а чарчаганман, биласиз.* *Олдин шу сабил буқогимни доволатиб олсайдим.* С. Нуров, Нарвон. *Малоҳатнинг кўк пиёладан кўра кичикроқ буқоғи бўлиб, шуни ўтган йил кузда кестирган экан.* А. Қаҳҳор, Жонфигон. *Нусратбек унинг томоғидаги буқоғига қараб қолди.* С. Нуров, Нарвон.

2 Шу касалликка йўлиққан, қалқонсимон бези катталашган одам. *Салим буқоқ. Ҳей, буқоқ, бу ёққа қара!*

3 Дарахт танасининг зарарланиши натижасида унда ҳосил бўлган шиш, ғурра. *Ёнғоқ буқоғи.*

БУҚТИРМА айн. **биқтирма**. ..булар [савдогарлар] молларни ўз фойдалари учун буқтирма қилаётгандирлар. Газетадан.

БУҚЪА [а. بۇقعة — бир бўлак ер; жой] эск. кт. 1 Мадрасаларда фақир ёки қаландарлар учун белгиланган ҳужра.

2 Фақирона уй, кулба. Алқисса, арақ-арақ тер босиб, буқъага етдим. «Муштум».

БУҒ Суyoқлик ёки қаттиқ жисмларнинг газсимон ҳолати. *Сув буғи. Симоб буғи. Қуруқ буғ (физ.). Буғ кучи (физ.). Буғ қозони (тех.). Буғ двигатели (тех.).* ■ Самовардан чиққан буғ уйни тутди. Ойбек, Танланган асарлар. Айвон меҳмонхонадан гуниллаб урилган тутун ва қуюқ буғга тўлди. Ш. Тошматов, Эрк куши.

Буғи чиқиб турган Эндигина қозондан олинган, тандирдан узилган, иссиқ. *Буғи чиқиб турган сомса.* ■ *Ҳаммамиз бир пиёла-бир пиёла буғи чиқиб турган сутдан ичдик.* Ў. Умарбеков, Чўлда бир кун. *Халил ота катта лаганда буғи чиқиб турган паловни кўтариб, ҳовлига кирди.* Ш. Рашидов, Қудратли тўлқин.

БУҒДОЙ Ғалладошлар оиласига мансуб ўтсимлик ва унинг дони, ғалласи. *Жайдари буғдой. Оқ буғдой. Буғдой уни. Буғдой сепмоқ. Буғдой ўрмоқ. Буғдой нонинг бўлмасин, буғдой сўзинг бўлсин.* Мақол. ■ *Одам Атонинг ўзлари биринчи марта ер ҳайдаб, буғдой сочганлар.* Ойбек, Танланган асарлар. -*Бу ерда бизнинг қайроқи буғдойларимиз бор, — деди Анорхон.* Ойбек, О. в. шабадалар.

БУҒДОЙЗОР Буғдой экилган ер, буғдойпоя. *Буғдойзорга чиққанимдан кейин отни чоптиргим келди.* Ў. Усмонов, Сирли соҳил. *Узоқда олтинланган буғдойзорлар, пахта далаларини шартта кесиб, уфққа санчилган йўллар ялтирар.. эди.* А. Мухтор, Асарлар.

БУҒДОЙИҚ Ғаллагуллилар (буғдойдошлар) оиласига мансуб, ем-хашак учун экиладиган ёки ёввойи ҳолда ўсадиган кўп йиллик ғалласимон ўт. *Адир ва тоғларда буғдойиқ ва ҳар хил ўтлар ўсадиган яйловлар бор.* «Ўзбекистон географияси». *Ётганда буғдойиқнинг изи тушиб қолган ўнг бети ачишарди.* Н. Қобул, Унутилган соҳиллар.

БУҒДОЙКОР 1 Буғдой экувчи, буғдой етиштирувчи. *Халқ нонини бут қилган Буғдойкорга шараф-шон.* «Ғунча».

2 Буғдой экишга, буғдой етиштиришга хосланган, мосланган. *Буғдойкор хўжалик.*

■ -*Баъзида хўжайинга пул зарур бўлиб қолса, хом-хатала олмаларни аравага ортиб.. буғдойкор қишлоқларга олиб бориб сотиб келаман, — деди Шум бола.* Ғ. Фулом, Шум бола. *..республика бўйлаб буғдойкор майдонлар кенгайтирилди.* Ҳ. Носирова, Мен ўзбек қизиман.

БУҒДОЙКОРЛИК 1 Буғдойкорлар касби.

2 Буғдой экиш, буғдой етиштириш. *Буғдойкорлик билан шуғулланувчи туманлар. Буғдойкорлик хўжаликлари.*

3 айн. **буғдойзор**. *Буғдойкорликлар энди пахтага айлантирилса керак.* А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари.

БУҒДОЙМАФИЗ айн. **буғдойранг**.

БУҒДОЙПОЯ 1 Буғдой ўсиб ётган майдон, ер. *Аҳмаджон ўттиз-қирқ метр наридаги буғдойпоя орасида бир немиснинг бошини.. кўриб қолди.* А. Қаҳҳор, Олтин юлдуз. *..ракетачиларнинг буғдойпоя билан ҳеч қандай иши бўлмайди.* И. Раҳим, Чин муҳаббат.

2 Буғдой пояси. *..офтобли кўчалар, шудгор қилинмаган ерлар, йўнғичқапоя ва буғдойпоялар бир даражада қуриган эдилар.* С. Айний, Куллар.

БУҒДОЙРАНГ Юзи буғдой рангига ўхшаш, қорачадан келган, қорачага мойил. *Бу одамнинг туси буғдойранг бўлиб, юзи тўла ва силлиқ эди.* С. Айний, Эсдалиқлар. *Нусратбек эшикка яқинлашганда, машинадан қора атлас кўйлак кийган, буғдойранг юзли аёл тушди.* С. Нуров, Майсаларни аёз урмайди. *Раҳимнинг буғдойранг бети жиддийлашган, ақлли, тийрак кўзлари бир нуқтага қадалган.* Ҳ. Назир, Сўнмас чақмоқлар. *Новчадан келган, буғдойранг, сочлари тим қора, кўзлари чақнаб турган Зарина ўзининг саҳроий гўзаллиги билан бошқа аёллардан ажралиб турарди.* М. Осим, Аждодларимиз қиссаси.

БУҒЛАГИЧ Буғ сочувчи, пурковчи асбоб. *Ем-хашак иссиқ сув буғи билан буғлагичда буғланади.* «Зоология».

БУҒЛАМА 1 Бугда пиширилган, димланган. *Буғлама кабоб ҳар иккала кастрюлкалар орасига қўйилган сувнинг буғида пишади.* К. Маҳмудов, Ўзбек тансиқ таомлари.

2 Шундай усулда пиширилган таом. *Манти, хунон, буғлама, чўп кабоб каби тансиқ таомлар борки, булар қасқонда пиширилади.* К. Маҳмудов, Ўзбек тансиқ таомлари.

БУҒЛАМОҚ I Буғ билан ишлов бермоқ. *Пиллани буғламоқ.* ■ *Шивитни биласан-ку, шуни зира кўшиб буғлайди. Қайнагандан кейин, зиранинг ҳиди ўтга уннаб қолади.* А. Кўчимов, Ҳалқа.

2 Ўраб, буркаб терлатмоқ (даволаш мақсадида).

БУҒЛАНМОҚ I Буғламоқ фл. мажҳ. н. *Сигирларга овқат беришдан илгари ем-хашак майдаланади ва буғланади.* «Зоология».

БУҒЛАНМОҚ II I Буғ чиқармоқ. *Талабалар буғланиб турган нонни бирпасда еб битиришди.* Ойбек, Навоий. *Баҳор ҳидидан бесаранжом бўлган қарғалар буғланиб турган далалар устида у ёқдан-бу ёққа учарди.* А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари. *Қатл этилганларнинг иссиқ қони майдоннинг тошларига сачраб, совуқда ҳовур чиқариб буғланар эди.* П. Қодиров, Юлдузли тунлар.

2 Буғга айланмоқ. *Орол денгизи сатҳидан ҳар йили 60 куб километрга яқин сув буғланади.* «Фан ва турмуш».

3 Буғ билан қопланмоқ, буғга тўлмоқ, буғ босмоқ. *Ойна буғланиб қолди. Уй буғланиб кетди.* ■ *Буғланиб кетган дераза ортида қамиш томдан сизиб тушаётган томчилар кўриниб қоларди.* Ў. Ҳошимов, Қалбингга кулоқ сол.

БУҒЛАНУВЧАНЛИК Мавжуд атмосфера шароитида мумкин бўлган энг юқори буғланишни ифодалайдиган шартли катталики. *Бошиқа жойларга нисбатан Урта Осиё шароитида буғланувчанлик юқори.* «ЎЗМЭ».

БУҒЛАТКИЧ физ. Суюқликни буғга айлантириб берувчи асбоб (аппарат).

БУҒЛИ Буғи бурқираб турган; иссиқ. *Мунгли ишинг бўлмаса, Буғли ошинг ташлама.* Мақол.

БУҒРИҚМОҚ Иссиқдан ёки буғдан, тердан шишинқирамоқ, қизариб кўринмоқ. *Носиржон буғриқиб кетган, нақ ёнар эди.* Ш. Холмирзаев, Бодом қишда гуллади. *Унинг [Маликахоннинг] юзлари буғриққан, оппоқ тирсиллаган билаклари тирналиб, гўза баргига тушган ширадан қорайган.* Н. Аминов, Қаҳқаҳа. *Иссиқдан буғриқиб кетган старшина ювиниб чиққан жангчиларнинг эски кийимларини қабул қилиб, иссиқ уст-бошларни улашарди.* В. Фофуров, Вафодор.

БУҒРО айн. **бўғра.** Фақат буғролар, яъни туяларгина баҳоринг бошида хавфли бўлади. М. Осим, Карвон йўлларида.

БУҒРОЛАР тар. Қорахонийлар хоқонлиги (X-XI асрлар)нинг ғарбий қисмини хоқон номидан идора қилган сулола хонларининг унвони.

БУҒСИМОН Буғга ўхшаш, буғ тарзидаги, буғга айланган. *Тупроқ қатламлари орасидаги ҳаво билан биргаликда ҳаракат этаётган буғсимон сув сернам жойдан нами оз томонга.. кўзгалади.* М. Баҳодиров, Тупроқшуносликдан амалий машғулотлар.

БУҒУ Жуфт туёқли, думи калта, боши узунчоқ, оёқлари ингичка сутэмизувчи ҳайвон (кийикнинг бир тури). *Шимол бугуси. Бугу мўйнаси.* ■ *Бу бехатар масканда бухоро бугуси, қундуз, қирғовул каби ҳайвонларни кўпайтириш кўзда тутилган.* «Фан ва турмуш». *Менга тинчлик бермай қийнар Мана энди тушларимда Энасойнинг буғулари.* М. Юсуф, Уйқудаги қиз.

БУҒУЧИЛИК I Буғу боқувчи касби.

2 Буғуларни асраш, боқиш, кўпайтириш билан шуғулланиш. *Шимолда буғучилик жуда ҳам ривожланган.*

БУҒХОНА махс. Буғ ҳосил қилиш жойи; хомашёга ёки маҳсулотга буғ билан ишлов бериш, буғлаш бўлими. *Йўловчи уч сўм тўлаб, кийим-кечакларини буғхонада битдан тозалатиб чиққандан кейингина вагонга қўйиларди.* С. Нуров, Нарвон. *..буғхонани кенгайтириш мутлақо қониқарсиз суръатлар билан олиб борилмоқда.* Газетадан.

БУҒРОН [а. بحران — танглик, оғир ҳолат; алаҳлаш] эск. айн. **кризис, танглик.**

БЮДЖЕТ [ингл. budget — ҳамён, маблағ] **I** иқт. Муайян вақт (йил, йилчорак) учун ишлаб чиқилган, меъёрлаштирилган ва қонуний тарзда тасдиқланган даромадлар ва харажатлар йиғиндиси. *Бюджет йили. Бюджет тизими. Давлат бюджети. Ҳарбий бюджет.*

2 Шахсий крим-чиқим мажмуи. *Ўқиб даврида менинг ойлик бюджетим уч минг сўмдан ошмас эди.* ■ *Тўғри, оилада оилавий бюджетни бошқарадиган бир киши бўлиши керак.* Газетадан.

БЮЛЛЕТЕНЬ [фр. bulletin < итал. bulletino — кичик хат, варақа] **I** Бирор муассасанинг вақт-вақти билан чиқариб туриладиган босма нашри номи; ахборотнома. *Олий аттестация комиссиясининг бюллетени.* ■ *Академиянинг ахборот ва бюллетенларида ўзбек диалектологиясига оид 15*

дан ортиқ илмий мақола эълон қилинди. «ЎТА». Токча-токча эски-янги уставлар, луғатлар, бюллетенлар, газета ва ажнабий журналлар ҳам бор. А. Мухтор, Давр менинг тақдиримда.

2 Ижтимоий аҳамиятга эга бўлган бирор муҳим воқеанинг бориши ҳақида эълон қилиб туриладиган ахборот. *Валюталар курси ҳақидаги бюллетень.*

3 Маълум шаклдаги сайлов (овоз бериш) варақаси. *Сайлов бюллетени. Бюллетенни сайлов қутисига ташламоқ.*

4 с. т. Касаллик туфайли ишчи ёки хизматчининг меҳнатга вақтинча яроқсизлиги ҳақида тиббийёт муассасалари томонидан бериладиган ҳужжат; касаллик варақаси. *Бюллетень олмоқ. Бюллетень бўйича пул тўламоқ.* ■ *Махсус комиссия Н. Шодиеванинг шикоятини текширганда, у ҳақ бўлиб чиқди ва декрет бюллетенига ҳақ тўланадиган бўлди.* «Муштум». - *Орадан икки ҳафта ўтказиб, хабар олгани борсам, Хўжахоновнинг кўлига игна кириб, бюллетенга чиқиб кетган экан, — деди Ўтбосар.* Файратий, Эпчил қуёв.

БЮРО [фр. bureau — девонхона, идора; ёзув столи] **1** эск. Баъзи муассаса, ташкилот ва ш. к. да раҳбарлик ишини олиб бориш мақсадида сайланадиган ёки таъсис этиладиган коллегиял орган; шу орган ўтказадиган мажлис. *Бюро аъзолари.* ■ *Омонов хонадан чиқиб кетгач, Муродов бюро аъзоларига мурожаат қилди.* «Муштум». Қодиржон, батафсил сўзлаб, бюрода жуда баҳодирлик кўрсатибсиз. Уйгун, Асарлар. *Бюрода унга жуда кўп саволлар беришди* Г. Нуруллаева, Юрак ёнмоғи керак.

2 Баъзи бир муассаса, ташкилот ёки улардаги бўлимлар номи. *Маълумотномалар бюроси. Машина бюроси. Конструкторлик бюроси.* ■ *Нормативлар бюросига машина-созликда техник нормалашга доир инженерлар ва техниклар керак.* Газетадан. *Раҳим ака машина бюросига кирди, кўп ўтмай, кўлида бир даста қоғоз билан қайтиб чиқди.* Ф. Мусажонов, Ҳиммат. *У бир неча йилдан бери Тошкент саёҳат ва экскурсиялар бюросида меҳнат қилмоқда.* Газетадан.

БЮРОКРАТ [бюро + юн. kratos — қудрат, ҳокимият] Ўз вазифасига расмиятчилик билан қаровчи, расмиятпараст, тўра. ..инсоннинг қимматли вақтини ўғирловчи,

сансалорчи, бюрократларга, оловни ўзгалар кўли билан ушловчиларга нега чора кўрилмади? «Муштум». ..бюрократ ваъдани беради-ю, ўша одамни тамоман унутиб юборади. Ю. Шомансур, Қора марварид.

БЮРОКРАТИЗМ Ишга, ўз вазифасига расмиятчилик ва совуққонлик билан қараш, қуруқ расмиятчилик билан иш тутиш; қоғозбозлик, тўрачилик. *Талаблар вақтида бажариб борилганда, бюрократизм ва сансалорлик аломатларига қатъий барҳам берилади.* Газетадан.

БЮРОКРАТИК Бюрократларга ва уларнинг иш услубига оид, расмиятчиларга хос бўлган.

БЮРОКРАТИЯ 1 айн. бюрократизм.

2 Расмиятчилар, тўралар.

БЮРОКРАТЛАРЧА рвш. Бюрократларга хос услубда, расмиятчилик билан, тўраларча. *Ишга бюрократларча қараш.*

БЮРОКРАТЛАШМОҚ Расмиятчилик, тўрачилик руҳи билан суғорилмоқ, тўралашмоқ, тўрачилик услубида иш юритмоқ. *Бюрократлашган идора. Бюрократлашган раҳбар.*

БЮРОКРАТЛИК 1 Эски ва қотиб қолган услубда иш тутиш; тўрачилик, расмиятчилик. *Бюрократлик биз учун ёт ва зарарлидир.*

2 Бюрократларга хос хатти-ҳаракат, иш; тўрачилик. *Бюрократлик қилмоқ. Ишга бюрократлик билан қарамоқ.*

БЮРОКРАТЧА айн. бюрократларча. *Ишга бюрократча ёндашиш.*

БЮСТ [фр. buste — кўкрак, кўкс < итал. busto — кўкрак < лот. bustum — марҳумнинг қабрига ўрнатилган, унинг белдан юқори қисми тасвирланган ҳайкали] Одам гавдасининг кўкрагидан ёки белидан юқори қисми тасвирланган ҳайкал. *Қаҳрамоннинг бронза бюсти.* ■ *Хона ўртасига шоирнинг бюсти қўйилган.* Ф. Ҳусайнова, Кўқон адабийёт музейида. *Ўзбекистон институт боғидаги профессор бюсти ёнига қўйилган скамейкада китоб ўқиб ўтиришни яхши кўради.* Мирмуҳсин, Ҳикоялар ва қиссалар.

БЎ унд. с. Моллар (сигир, бузоқ ва б.) чиқарувчи чўзиқ товушни ифодалайди. *Атрофи сим билан ўралган ёзги молхонадаги бузоқ, сигирнинг овозини эшитиб, «бў-бў» деди.* М. Ҳазратқулов, Журъат.

БЎДАНА шв. айн. бедана. *Эшикка чиқса, унинг ҳуснига маст бўлиб, сўфитўрғай, как-*

лик, бӯдана — жами қушлар беадад сайрашар эди. «Ойсулув».

БҮЁВ 1 Бўяш, ранг бериш.

2 шв. Бўёқ. Бўлар иш бўлди, бўёви синди. А. Қаҳҳор, Асарлар.

БҮЁВЧИ шв. айн. бўёқчи.

БҮЁЁҚ 1 Бўяш, ранг бериш учун ишлатилган модда; нарсаларга суртилган шундай модда қатлами. *Акварель бўёқ. Мой бўёқ. Кук бўёқ. Бўёғи кўчган идиш. Бўёқнинг яхшиси — бўзчининг бойлиги.* Мақол. ■ *Тўрт қадам юриб, сутранг бўёққа бўялган эшик олдига борди. Ў. Ҳошимов, Нур борки, соя бор. Ҳозиргача ишлатилиб келинган органик бўёқлар ўрнига табиий бўёқлардан фойдаланиш мумкин.* «Фан ва турмуш». *Очиқ платформаларда зангор бўёқлари ярқираб танклар турарди.* И. Раҳим, Чин муҳаббат.

2 кўча Нутқни безовчи бадийи тасвир воситалари. *Гапга бўёқ бермоқ.* ■ *Бу шеърларда табиат ёрқин бўёқларда моҳирлик билан чизиб берилган.* Газетадан. *Навоий ил фасларининг жонли манзараларини яратади, уларни чизиш давомида алоҳида бўёқлар қидиради.* Газетадан.

3 Лаб бўёғи, помада. *Қиз қошларига оро беришни тугатиб, энди лабларига бўёқ суртаётган экан.* Х. Тўхтабоев, Ширин қовунлар мамлақати.

Бўлар иш бўлди, бўёғи синди Кимсанинг розилигисиз бўлиб ўтган иш-ҳаракат ҳақида, «энди на чора», «энди пушаймоннинг фойдаси йўқ» маъноларида ишлатилади. *-Ке, кўй, Қаришвой! Утган гапга саловат. Бўлар иш бўлди, бўёғи синди, — деди Ҳаққул ота кўл силтаб.* Ҳ. Назир, Сув гадоси — оқпадар..

БҮЁЁҚДОР 1 Бўёқ берилган, бўялган, бўёқлар билан безатилган; рангдор. *Бўёқли уй.* ■ *Ҳамма меҳмонхоналарнинг ойнавон нақили, бўёқдор эшиклари, деразалари бекик.* Ойбек, Танланган асарлар.

2 кўча Бадийи тасвир воситаларига бой; жозибатор. *Бўёқдор тасвир.* ■ *Асқад Мухторнинг «Пулат куювчи» поэмасининг тили ҳам тарли равон, бўёқдор эмас.* «Ўзбек адабиёти тарихи».

БҮЁЁҚДОРЛИК кўча, поэт. Услубий бўёқча эгалик, ранг-баранглик. *Ана шунинг учун бу жанр сўзда, образда, шаклда ортиқча мумтозликни, бўёқдорликни талаб қилмаган.* «ЎТА». *Ифодалиликка интилиш.. бўёқдорлик сўзлашув нутқи учун характерлидир.* «ЎТА».

БҮЁЁҚЛИ айн. бўёқдор. *Бўёқли эшик. Бўёқли тасвир.* ■ *Мисралар узунлиги оригиналикидан ошмайди, сузлар эса қисқа, бўртма ва бўёқли.* «ЎТА».

БҮЁЁҚ-СҮЁЁҚ Бўёқ ва шунга ўхшаш пардоз ашёлари. *..бўёқ-сўёқ, майда-чуйда резавор сотиб.. шаҳарма-шаҳар кезиб..* «Тоҳир ва Зухра». *Қизларга ачинаман. Ҳали она сути оғизларидан кетмай туриб, бўёқ-сўёққа мунча ружу қўйишган-а?* «Ёшлик».

БҮЁЁҚХОНА Бўёқчи усталар ишлайдиган ёки бўяш учун лозим бўёқлар, бошқа хил нарсалар сақланадиган махсус хона; дўкон.

БҮЁЁҚЧИ 1 Ип, ипак ва ш. к. ни бўёвчи, уларга ранг берувчи уста, рангворчи. *Бўёқчининг бўёқчилиги қўлидан маълум.* Мақол. ■ *Сингисси Ойжамол пластмасса цехида меҳнат қилади. Умр йўлдоши Садрия ҳам шу ерда бўёқчи.* Газетадан.

2 Сиркор уста, уй сирловчи, бўёвчи мухтаассис. *Саодатнинг назарида бу чўққиларни гўё бўёқчилар атайлаб пушти ранга бўяб қўйганга ўхшайди.* И. Раҳим, Ихлос. *Бунда [институтда] қоровулу ҳовлида ишлаётган бўёқчилардан бўлак ҳеч кимса йўқ эди.* Мирмуҳсин, Умид.

Бўёқчининг нилими Қийин ишни осон фаҳмлаб, тез битириб беришни талаб қилган кишига «бу сиз ўйлагандай осон иш эмас», деган маънода айтиладиган ибора. **Бўёқчининг хуми айнади** Эл орасида таги туғи йўқ «миш-миш» тарқалганда айтиладиган ибора (илгари бўёқчи усталарнинг хуми, нили айниса, ирим учун халқ орасида бирор ёлгон гап, хабарни тарқатар эдилар. Гўё шундай қилинса, бўёқ айнамайди, деб тушунардилар).

БҮЁЁҚЧИЛИК 1 Бўёқчи касби; бўёқ ишлари билан шуғулланишлик. *Бўёқчилик унга ота касб. Бўёқчилик ишлари. Бўёқчининг бўёқчилиги қўлидан маълум.* Мақол. ■ *Биз бўёқчилик ва дурадгорлик ишларини бажармоқдамиз.* Газетадан.

2 тар. Бўёқчилар дўкони жойлашган раста ёки бўёқчилар ўрнашган маҳалла. *Бўёқчилик маҳалласи. Бўёқчилик растаси.*

БҮЁЖАМА Киши вояга етганда, баданига (кўпинча бет ва кўкрагига) тошадиган қизил бўртмачалар; хуснбузар. *Саттор.. бўйсунмаган сочларини сув билан тараб ялтиратиб, пешонасига тошган бўжамасини силайди.* А. Мухтор, Кумуш. *Лимон шарбати юзни тоза*

қилади, бўжамаларни даволайди. К. Маҳмудов, Ўзбек тансиқ таомлари.

БЎЖИ бол. Болаларни қўрқитиш ёки алдаш учун «жин», «ажина» каби маъноларда ишлатиладиган сўз. *Кўғирчоқни бўжи олиб кетди. Бўжи келди, бўжи келди, Чингиз билан Жўжи келди.* Матал. ■ *Ҳа дегани ҳожиси йўқ, қўрқитгани — бўжиси.* Ж. Абдуллахонов, Тўфон. *Чолдеворда ётган кўрар бўжини.* «Баҳром ва Гуландом».

БЎЗ I [а. بَز — газлама, ип газлама, бўз] **I** Хом пишитилган пахта ипидан қўл дастгоҳида тўқилган мато. *Малла бўз. Сўз эмгак бўлар, бўз — кўйлак.* Мақол. *Арқоғини кўриб, бўзини ол, Онасини кўриб, қизини ол.* Мақол. ■ *Бўзчилик бу ердагиларнинг қарийб ҳаммасига ота касб. Аёли чарх йигирса, эркаги бўз тўқирди.* А. Мухтор, Опа-сингиллар.

2 сфт. Бўздан тайёрланган, тикилган. *Бўз яқтак қичитар, яхши хотин тинчитар.* Мақол. ■ *Ноз-неъматнинг кўплигидан бўз дастурхоннинг ямоғи кўринмай кетди.* С. Сиёев, Аваз. *Нигор ойим бўз тўнни текшириб кўрди.* А. Қодирий, Меҳробдан чаён.

БЎЗ II Кўкка мойил оқ ранг (асосан от туси ҳақида). *Бўз от. Бўз тўрғай. Бўз қарчиғай. Бўз эшак. Бўз туя.* ■ *Ўқтам ёш бўз отда илжайиб турар эди.* Ойбек, О.в. шабадалар. *У чорбоғ четидан бўз отни чоптириб чиқдию, бирдан жиловини қўйиб юборди.* П. Қодиров, Юлдузли тунлар. *Сафидан адашган бўз турна бўзлар.* А. Суюн, Олис тонглар. *Катта, кучли бўз эшакни болаларга тутқизиб, дастаси йўғон қамчини катта, жуда кир салласига қистирди.* Ойбек, О. в. шабадалар. *Кўлдан бир киши чиқиб кела берди, кўлида бўз қарчиғай.* «Интизор».

Ранги бўз бўлиб кетмоқ ёки бўздай оқармоқ Ранги оппоқ бўлиб кетмоқ, ранги қув ўчмоқ. *Назокатнинг юзи бўздек оқарди.* А. Мухтор, Опа-сингиллар. *Унинг ранги бўздай оқариб кетган, авзойи бадани қалтқалт титрар эди.* К. Яшин, Ҳамза. *Ажабо, бу одам нега кулади, деб афтига қарасам.. ранги бўз бўлиб кетибди!* А. Қаҳҳор, Асарлар.

БЎЗ III: бўз ер Экин экишга яроқли, лекин узоқ вақт ишланмай, экилмай ётган ер. *Бўз ерга қадалган чичит бағрига баҳор нафаси тегди.* Р. Файзий, Чўлга баҳор келди. *Бўз ерларга сув чиқади, қишлоқ атрофлари, қақир — бўз ерлар кўкаламзор, экинзор бўлади.* М. Исмоилий, Фарғона т.о. **Бўз тупроқ**

Субтропик ҳудудлар ва яримчўл ерларга хос тупроқ. *Пойлаб деҳқон йўлини, бўрсиллайди бўз тупроқ.* А. Суюн, Олис тонглар. *Гул боғим, боғим-боғим, Боғ бўлган бўз тупроғим.* Миртемир, Асарлар.

БЎЗ IV: бўз бола (ёки йигит) Эндигина кучга тўлиб келаётган, турмуш аччиқ-чучугини тотмаган, турмуш тажрибасига эга бўлмаган, хом бола, ўсмир. *Кўпчилигимиз жанг кўрмаган бўз йигит эдик.* Б. Имомов, Ҳорманг, қуролдошлар. *Бўз йигит эмасманми, қон гул этиб мияга урди.* «Муштум». *Сулув қизинг бор бўлса, Бўз болага ёқарсан.* «Шарқ юлдузи». *Шу кичкинагина бўз йигит дилида сўнгесиз умидлар бор экан.* Ҳ. Фулом, Машғал.

БЎЗ V Ўтсимон чўл ўсимлиги; чалов.

БЎЗ VI Қаттиқ, уввос йиғи. *Унутмоқ ҳам шунчами, Дунё тўлди бўзимга.* М. Юсуф, Уйқудаги қиз.

БЎЗА I [ф. بوزہ — тариқдан қилинган ичимлик] Оқшоқ, тариқ, арпа ва ш. к. донлардан тайёрланган, кайф берадиган ичимлик. *Бўза сомоқ. Бўза ичмоқ.* ■ [Отам] *Бўза ва мусаллас сингари нарсаларни сира оғзиларига олмас эдилар.* М. Муҳаммадҷонов, Турмуш уринишлари. *Бўза, айрон, қимиз-қумронлар идишларда дастурхонга тортилди.* Мирмуҳсин, Меъмор.

БЎЗА II бнк. Гишт териш ёки пойдевор қўйиш учун тайёрланган қоришма.

БЎЗАГАР [ф. بوزگار — бўза тайёрловчи, бўзачи] Бўза тайёрлаш ва сотиш билан шуғулланувчи киши, бўзачи. *Бўзагар Отабекни.. бўзанинг гули билан меҳмон қилар эди.* А. Қодирий Ўтган кунлар. *Шоди бўзагарнинг работида бўза ҳамиша қайнаб ётади.* «Ёшлик».

БЎЗАГАРЛИК I Бўза тайёрлаш ва сотиш билан шуғулланиш.

2 Бўза ичувчилар даврасини бошқариш, даврабошилиқ. *Бўзагарликка бир оғиздан Болибек сўзамол сайланди.* А. Суюн, Олис тонглар.

БЎЗАРМОҚ I Ранги қув ўчиб, оқариб кетмоқ. *Остонада турган аёлнинг сўлгин юзи докадек бўзарди, кўзларида ёш томчилари милтиллади.* Ҳ. Шайхов, Рене жумбоғи. *Тешабойнинг лавлагидай қизариб кетган юзи бирдан бўзарди.* М. Исмоилий, Фарғона т.о. *Сидиқжоннинг ранги бўзариб кетди.* А. Қаҳҳор, Кўшчинон чироқлари.

2 Фира-шира ёришмоқ, хира тортиб оқармоқ, Тонг бұзарди. Оламга ёруғлик ёйила бошлади. Ҳ. Фулом, Сенга интиламани. Осмон бұзариб борарди. Тенада фақат бир юлдуз, у ҳам сўнай-сўнай деб милтиллаб турибди. М. Мансуров, Ёмби. *Оппоқ қор босган далалар устида бұзариб тонг отди.* Ҳ. Фулом, Машғал.

Бўзариб турмоқ Серрайиб, қаққайиб турмоқ; қимирламай турмоқ. *Пича бұзариб тургандан кейин Қоражон секин жилди.* «Ёшлик». *Ибодулла Ботиралининг ёнида индамай, бұзариб турган Бўронбекка хўмрайиб қаради.* Ҳ. Фулом, Машғал. *Бўзариб турмоқдан бошқани билмайди. Энди бу бир Мажнун-да, дейишди.* «Баҳром ва Гуландом».

БўЗАФУРУШ [бўза + ф. فروش – сотувчи] айн. **бўзагар.** -Йўғ-э! – деди Самадов. – Ахир, Кўшиабой бўзафуруш қирқ олтинчи йилда ўлган-ку! «Ёшлик».

БўЗАХОНА [бўза + хона] эск. Бўза сотиладиган ёки ичиладиган жой; хона; майхона. *Мулла Наби чапани бир йиғит бўлиб, кечаси билан бўзахоналарда, чойхоналарда санқиб юрарди.* М. Муҳаммаджонов, Турмуш ури-нишлари. *Бу ўтиришдан сўнг у [Отабек] бир ойлаб бўзахонага келмай кетди.* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

БўЗАХЎР [бўза + ф. خور – ичувчи] Бўза ичувчи; бўза ичишни яхши кўрадиган, бўзани кўп ичадиган. *Бўзагар Отабекни.. оддий бўзахўрлар ёнига утқизмай, ўзининг махсус ҳужрасига олиб кирар.. эди.* А. Қодирий, Ўтган кунлар. *Мен бўзахўр, эски бўзахўр, Кўзаларни синдирган ўғлон.* С. Акбарий, Аму билан дардлашув.

БўЗАХЎРЛИК 1 Бўза ичишга одатланганлик.

2 Бўза ичиш, бўза ичиб кайф-сафо қилиш. *Бўзахўрлик қилмоқ.* ■ *Уша давралар.. бўзахўрлик, қиморбозлик.. «Шарқ юлдузи».*

3 Эркакларнинг бўза ичиб отамлашиш учун махсус уюштирилдиган йиғини.

БўЗАЧИ айн. **бўзагар.** *Ўзиям қишоғимизда Тиркаш бўзачи зап бўза қилади-да!* А. Суюн, Олис тонглар.

БўЗБОЛА қ. бўз IV. Унинг изидан беш-олти ёшлардаги бўзбола шодон йўргалаб бормоқда. С. Сиёев, Аваз. У [Омон] – мактабни эндигина тугатган бўзбола, олис тоғлар орасидаги кичкина қишлоғидан улкан шаҳарга тушиб келди. Ҳ. Султонов, Бир оқшом эртаги. *Бир кунни сизларга ўхшаган бўзболалар*

ийғилиб, қандай қилиб бўлсаям, олмадан олишга қарор қилдик. А. Кўчимов, Ҳалқа.

БўЗДОҚ Кўққарғалар туркумига мансуб кўчманчи қуш; курқунак.

БўЗЛАМОҚ 1 Ўкириб, уввос тортиб, нола қилиб йиғламоқ, зор-зор йиғламоқ. *Супага чиқиб, чинакамига: -Ота, отажон! – деб бўзлади.* «Ёшлик». *Уларнинг орасида энг кўп бўзлагани кенжа ўғил эди.* «Ёшлик». *Ҳар водийни бир-бир изладим, Етим қўзи янглиғ бўзладим.* Ҳ. Олимжон.

Бўтадай бўзламоқ Зор-зор йиғламоқ. У озмунча кўз ёш тўқдим, гоҳ бўтадай бўзлади, гоҳ ун чиқармай, ичида нола тортди. Й. Шамшаров, Довруғ. *Ишқингда йиғладим, бўтадай бўзлаб..* «Баҳром ва Гуландом». *Ҳолинг кўрса, отанг бўтадай бўзлар.* «Баҳром ва Гуландом».

2 кўчма Мунгли, дардли товуш чиқармоқ; нола қилмоқ. *Бир шўх бўзтўрғай Фуломжон бошидан кетмай ҳадеб бўзлар, нима-лардир сўзлар эди.* М. Исмоилий, Фарғона т.о. *Тўрғай бошлари узра чарх уриб бўзлади.* «Ёшлик». *Бағримда бўзлайди алданган умид, Бетиним тўлғанар ўзини уриб.* М. Эгамбердиева, Гулбарг. *Ҳаёллар қошимда Сиз бўлиб бўзлар.* Э. Охунова, Мен тонгни уйғотдим. *Козимнинг назарида танбур ҳамон ўқиб-ўқиб бўзларди.* Э. Усмонов, Ёлқин.

БўЗЛАШМОҚ Бўзламоқ фл. бирг. н. *Она-бола узоқ йиғлашдилар, кўз ёшлари битгунча бўзлашдилар.* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

БўЗЛИК 1 Бўз ер. *Умумий мажлисда «Ҳақ йўл» деб ном берилган колхоз худди шу кунни Қамишқапаннинг.. шарқидаги бўзликка ва лалмикор адирга қўш чиқарди.* П. Турсун, Ўқитувчи.

БўЗЛИК II 1 Бўз болаларга хос хомлик, гўрлик. *Таваккал билан бўлган ишининг тағи яхши чиқмайди, болалар бўзлик қиляптилар.* Ҳ. Нуъмон ва А. Шораҳмедов, Ота.

2 Юздаги оқ, бўз ранг. *Кечаси гул япроқчаларига қўнган оппоқ қиров қуёш чиққанда аста-секин кўтарилгани сингари, унинг чеҳрасидаги ваҳм бўзлиги ҳам тарқалиб борди.* М. Исмоилий, Фарғона т.о.

БўЗНОЧ Мураккабгуллилар (қоқидошлар) оиласига мансуб, пояси қалин туқ билан қопланган, сариқ гулли кўп йиллик ўт. Бўзноч гулларидан тайёрланган қайнатма жигар касалликларини даволашда ишлатилади. «ЎЗМЭ».

БЎЗРАЙМОҚ 1 айн. **безраймоқ**. Нега хўракка териб ташланган бездек бўзрайиб турибсан? Б. Раҳимов, Мардлар қиссаси. У менга бўзрайиб қараб турди-да, саломимга алик ҳам олмай, бепарволик билан юзини ўгириб олди. Ҳ. Турсунқулов, Ҳаётим қиссаси.

2 Ҳайрон бўлмоқ, анграймоқ. Мирзолар бир-бирига қарашиб олдилар. Шаҳодат муфти бўзрайиб, ҳамроҳига қаради. А. Қодирий, Меҳробдан чаён. Зайнаб ишини тўхтатиб, бўзрайганча Кумушга қараб қолди. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

БЎЗРАНГ Кўкка мойилроқ бўлган оқ ранг. Дарахтзорлар адоғи бўзранг адирларга туташиб кетган. Н. Қиличев, Чиғирик. Энди кўзи ҳеч нарса ни кўрмас, мияси фикрлашдан тўхтаган, ўзи тағ-туғи йўқ бўзранг бушлиқ аро оҳиста сузиб кетар эди. «Ёшлик».

БЎЗТИКАН Мураккабгулликлар оиласига мансуб кўп ва бир йиллик бегона ўт. ..ўзбек тилида мавжуд **қорагат** ўрнида **смородина**, **қорақайин** ўрнида **бук**, **бўзтикан** ўрнида **будяк**.. деб ишлатишнинг нима ҳождати бор? «ЎТА».

БЎЗТУПРОҚ Ўзлаштирилмаган бўз ер, экин экилмаган тупроқ ёки кулранг тупроқ. Ўрта Осийе бўзтупроқларида карбонатлик даражаси бошқаларга нисбатан кучлироқдир. М. Баҳодиров, Тупроқшуносликдан амалий машгулотлар.

БЎЗТЎРҒАЙ Чумчуқсимонлар туркумининг тўрғайлар оиласига мансуб, бўз рангли, асосан қумлоқ ва шўр жойларда яшовчи қуш. Бунда қушлар учмас гур-гур, Бўзтўрғай ҳам бўзламас. А. Шер, Қадимий куй. Осмондаги бўзтўрғай, Бўзламасанг на бўлғай? Муштаққина жонингга Куйламасанг на бўлғай? «Кўшиқлар».

БЎЗЧИ 1 Бўз тўқувчи қосиб. Бўзчи билганин тўқир, мулла билганин ўқир. Мақол. Бўзчи белбоққа ёлчмас. Мақол. ■ Сафар бўзчи кўзида ёши билан Анварни табрик қилди. А. Қодирий, Меҳробдан чаён. Фалаён кўтаранлар олдида қилич яланғочлаб Ҳорун бўзчи борарди. Мирмуҳсин. Меъмор.

Бўзчининг моқисидай югурмоқ (ёки қатнамоқ) Тўхтовсиз бориб-келиб турмоқ, кўп қатнамоқ; сарсон бўлмоқ. Онажон биринчи ва иккинчи қаватнинг ноқулай зиналаридан бўзчининг моқисидай югурди. Мирмуҳсин, Илдишлар ва япроқлар. Йигитни

қалтироқ босди, кўзлари бўзчининг моқисидай югура бошлади. Ҳ. Шамс, Душман.

БЎЗЧИ II Зубтурумдошлар оиласига мансуб катта япроқли, майда бошоқсимон гулли, кўп йиллик ёввойи ўт. Бўзчининг баргидан тайёрланган дорилар ичак ва меъда яраларини даволашда ишлатилади. «ЎЗМЭ».

БЎЗЧИЛИК Бўз тўқиш касби; бўз тўқиш билан шуғулланиш. Бобом ҳам бўзчиликни яхши билар эди. Ойбек, Болалик. Бўзчилик — бу ердагиларнинг ота касби. А. Мухтор, Опа-сингиллар.

БЎЙ 1 Киши қоматининг баландлиги; гавданинг бошдан-оёқ кўриниши; бўй-баст, қомат. Бўйи баланд одам. Бўйи паст одам. Бўйингга қараб тўн бич. Мақол. Ўзига енг бўлмаган ўзгага бўй бўлмас, Мақол. Туядай бўй бергунча, Нинадай ақл берсин. Мақол. ■ Гулнорнинг бўйи ўсиб, кўкраги тўлишиб, бутун гавдаси қизлик латофати билан яшнаган чоқда, бойвачча.. уни кўз тагига олиб қўйган эди. Ойбек, Танланган асарлар. Уйингнинг ортидан ўтлар тераман, Бўйингни бўйимга тенглаб кўраман. «Кўшиқлар». Кампир кўчага чиққанида, кўча эшигидан баланд бўйли, қош-кўзлари қоп-қора ўғли Қодир кўринди. «Саодат».

2 Юқорига чўзилган қўл баландлиги. Токчага бўйим етмаяпти. ■ Девор ўлғудай баланд-да, бўйи етмади. М. Исмоилий, Фарғона т. о.

Бўй бермоқ 1) сувнинг чуқурлигини ўз бўйига ўлчамоқ. ..саёзликнинг нариги томонидаги дарё тармоғига тушиб кўрган эди, чуқур экан, бўй бермади. Ж. Шарипов, Хоразм; 2) кўчма бўйсунмоқ, сўзга, гапга кирмоқ. [Роҳат Шарифга:] Кечирасиз, жазманингизни шу маҳалдан жиловлаб олмасан, кейин бўй бермайдиган бўлиб кетади. Уйғун, Хуррият. Бир фалокатни сезган нортуя эгасига бўй бермай, шаталоқ отиб, уни йиқитибди.. М. Мансуров, Ёмби. **Бўйи(га) етмоқ** Бўйи ўсиб, балоғатга етмоқ. Қизинг бўйи етса, қизи яхши билан қўшни бўл, Уғлинг эр етса, ўғли яхши билан қўшни бўл. Мақол. ■ Бўйига етган қиз билан йигит бир-бирлари билан топшисалар, бунга ҳеч ким қарши келмайди. С. Айний, Эсдалиқлар. **Бўй эгмоқ** айн. **бўйсунмоқ**. Турахоновнинг кўзи олдида.. бўй эгмаган Баҳорнинг, мағрур турган Ҳайрининг юзлари яққол гавдаланди! Ш. Рашидов, Қудратли тўлқин. Бир кезлар бўй эгмай

келган Сирдарё суви энди жиловланганича пишқириб, пастга отиляпти. «Ўзбекистон кўриқлари».

3 Тик турган нарсаларнинг баландлиги. Миноранинг бўйи. Бўйи узун терак. ■ Райондаги мактаб бинолари билан буй ўлча-шадиған мактаб биноси солдик. А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари.

Бор бўйича қ. бор 1. Буй чўзмоқ 1) бўйи ўсиб баландлашмоқ, ўсмоқ; баланд бўлмоқ. Айни ғўзалар буй чўзиб қолганда, қора қурт унинг илдизини қирқа бошлайди. Г. Нуруллаева, Сўнгги довон эмас; 2) балоғатга етмоқ. Қиз бола буй чўзиб қолгандан кейин, йигит кишининг унинг уйига ҳадеб келавериши одобга ҳам, ахлоққа ҳам тўғри келмайди: қизнинг боши маломатга қолади. Х. Тўхтабозев, Йиллар ва йўллар; 3) юқорига қўл чўзмоқ, узатмоқ. Қўёшли баҳор эртаси жуда ҳам ёқимлики, юрган сари юргинг келади, гуллаган олма шохларига буй чўзиб, барра майсаларни босиб юргинг келади. А. Мухтор, Опа-сингиллар. **Кўкка (ёки фалакка) бўй чўзган** Жуда баланд, юксак; улуғвор. **Кўкка бўй чўзган** бинолар. ■ **Ерда ёпишиб ётган ниҳоллар**, сув берилгач, қаддини ростлаб, кўкка буй чўзди. Газетадан. **Кўп қаватли ғўзал уйлар кўкка бўй чўзиб туради.** Газетадан. Янги мадрасанинг пештоқлари ҳам фалакка бўй чўзиб турарди. Мирмуҳсин, Меъмор. **Одам бўйи** Одам бўйи бараварида, одам бўйича. ..одам бўйи баланд кўтарилиб солинган каттагина шийпон, атрофи гулзор. Ойбек, Танланган асарлар. **Жўраҳон етиб борганда**, юздан ортиқ хотин-қиз одам бўйи бўлиб ғовлаб ўсган, кўм-кўк ёввойи ўтга ёпирилган эди. А. Мухтор, Опа-сингиллар. **Қамишлар икки одам бўйи ўсган**, поёни кўринмас, шабадада бир оҳангда мунгли шовуллайди. Ҳ. Гулом, Феруза. **Терак бўйи** 1) бўйи терак билан баравар; баландлиги терак бўйига тенг. **Мана**, кун ҳам терак бўйи кўтарилиб қолди. С. Юнусов, Қутилмаган хазина. **Зиёбек бой уйдан чиқиб**, йўнғичқазорга келганда, кун аллақачон ботиб, ой терак бўйи кўтарилиб қолган эди. Н. Фозилов, Дийдор; 2) терак баландлигида. **Самолёт терак бўйи пасайди.** **Варрак терак бўйи чиқди.** **Тизза бўйи** Тиззадан келадиган, баландлиги тиззага етадиган. **Ўша йили қиш эрта тушди.** **Устма-уст ёққан қор икки кунда тизза бўйи бўлди.** М. Ҳазраткулов, Журъат. **Том (ёки найза, одам) бўйи**

Ушбу нарсалар бўйига тенг. **Шу пайт рўпарамдан том бўйи бетон уюмлари ортидан лип этиб қулоқчин кийган**, узун бўйли йигит чиқди. С. Сиёев, Ёруғлик. **Нарх-наво ҳар кун том бўйи сакраб турибди.** Ойбек, Танланган асарлар. **Жимжит кечқурун Самарқанддан чиқиб**, кун найза бўйи кўтарилганда, **Темур дарвозасидан ўтди** Н. Сафаров, Оловли излар.

4 Баъзи нарсаларнинг (уй, ер, майдон ва б.) узун томони. **Бўйи олти метр**, эни тўрт метр уй. ■ **Унғур энига бир қулоч**, бўйига бир ярим қулоч қилиб қазилаётган бўлса ҳам.. айтишга осон, қазिशга қийин катта унғур эди. М. Исмоилий, Фарғона т.о.

5 Куруқликнинг ариқ, дарё, денгиз кабиларга туташ жойи; қирғоқ, соҳил. **Дарё бўйи**. **Сув бўйи**. **Ҳовуз бўйи**. ■ **Элмурод билан Абдурасул йўл бўйидаги тепаликка чиқдилар.** П. Турсун, Ўқитувчи. **Саломатлигини совураётган одам ариқ бўйида сув қаддини билмай ўтирган кишига ўхшайди.** Газетадан. **Рихси хола нафасини ростлаш учун ариқ бўйига чўнқайди.** С. Зуннунова, Олов. **Ҳовузнинг бўйида томингиз борми**, **Хастадай турибсиз**, **ҳалингиз борми?** «Қўшиқлар».

6 (3-ш. эгалик аффикси билан) кўм. Давомида; мобайнида. **Кун бўйи**. **Йил бўйи**. ■ **Аёл тун бўйи азоб чекиб**, **тонготарга яқин кўзи ёриди.** П. Турсун, Ўқитувчи. **Кеча кўйлакчан чиқиб**, **кун бўйи совуқ едим.** Газетадан. **Бирам ширин**, **асрлар бўйи ҳаёт сувини ва деҳқон қўлини кутиб ётган даштдагина шундай қовун битади.** Й. Шамшаров, Тошқин.

Бўйида бўлмоқ Ҳомиладор бўлмоқ. - **Саҳро воқеасидан уч ой ўтганда**, бўйимда бўлиб қолганига ортиқ ғумоним қолмади, — деди Ҳожи хола. М. Исмоилий, Фарғона т. о. **Шушу**, қайтиб бўйида бўлмади. **Бормаган доктори қолмади.** С. Сиёев, Отлиқ аёл. **Қизининг бўйида бўлмаётгани Кундуз опани ташвишига солар**, **кечалари уйқуларини олиб қочарди.** Газетадан. **Бўйи(нгиз) етмайди** Уддасидан чиқа олмайсан, қўлинг қисқалик қилади, қаршилик қила олмайсан. **Биламан**, **сиз кўрқмайсиз!** **Суянган тоғингиз баланд!** **Уртоқ Носировга ҳеч кимнинг бўйи етмайди.** А. Қаҳҳор, Синчалак. **Шу бўйи** 1) шу қўйда, шу ҳолда. **Шу бўйи тўни билан йиғлаб чиқибди.** П. Турсун, Ўқитувчи; 2) шундан буён, шу-шу. **Шу бўйи мен Анварни қайтиб кўрмадим.** Ҳ. Аҳмар, Ким ҳақ? **Шу бўйи бир ҳафта Меъмор уйдан чиқмади.** Мирмуҳсин, Меъмор.

БЎЙ II [ф. *بو (بوی) — хид*] Хид, ис. Анвар. қизнинг юзидан ўпди ва унинг тузғиган сочларини туғрилаб, ҳаётбахш кокилларининг муаттар бўйини ҳидлади. А. Қодирий, Меҳробдан чаён. Лолалар яшил майсазор узра бўй таратиб, бош эгади. Й. Шамшаров, Тошқин. Сув сепилган кўчаларда райхон бўйлари билан қоришиб, тупроқ ҳиди анқиди. «Саодат».

БЎЙ-БАСТ жуфт. с. Киши гавдасининг тўлик, яхлит кўриниши; қадду қомат, гавда, жусса. Бўй-баст келишган *ийгит*. ■ Бўй-бастинга онагинанг қоқиндиқ бўлсин, Мамадалижон. Н. Сафаров, Оловли излар. Кўз ўнгида бутун бўй-баст, гўзаллиги ва таровати билан Қирмизхон гулдек яшнаб турарди. Н. Аминов, Ёлғончи фаришталар. Акрамнинг дид билан кийиниши, келишган бўй-бастни унга ёқар эди. «Ёшлик». Зумрадни эслади. Унинг расо бўй-баст, қуралай кўзлари, лўппи юзи, ўнг бетидаги кулчи.. кўз ўнгидан ўтди. С. Сиёев, Отлик аёл.

БЎЙДОР I I Бўйи баланд; бўйчан, дароз, новча. Бўйдор *ийгит*. ■ Бекнинг онаси ўрта ёшлардан ўтган, бўйдор, сочларига сал оқ оралаган нуроний хотин эди. А. Мухтор, Туғилиш. Қиз бўйдоргина, озгин экан. Н. Фозилов, Дийдор.

2 Баланд, ўсик. У пайкал четиди гуллаб ётган бўйдор ўсимликларга ишора қилиб, гапни бошқа ўзана бурди. С. Нуров, Нарвон. Электростанциянинг иккита бўйдор мўри-сидан буралиб-буралиб чиқаётган тутун кулранг осмонда ғойиб бўлади. Й. Шамшаров, Қахрамонлик йўли.

БЎЙДОР II [ф. *بویدار , بویدار — муаттар* ҳидли; сассиқ ҳидли] Ўткир, муаттар ҳидли, хушбўй. Бўйдор гуллар.

БЎЙДОШ Бўйлари тенг; бўйи-бўйига мос тушувчи. Ҳабиба Хатибнинг Қутбия номли қизи билан бўйдош бўлиб, ҳар иккилари бу мактабдаги қизларнинг барчасидан катта эдилар. С. Айний, Эсдалиқлар.

БЎЙДОҚ Уйланмаган, хотин олмаган; сўққабош. Бўйдоқ *ийгит*. Бўйдоқнинг ақли икки кўзида. Мақол. Ёмон отда юргунча, яёв юрган яхшироқ, Ёмон хотин олгунча, бўйдоқ ўтган яхшироқ. Мақол. ■ *Ийгитнинг қўлида гулдай ҳунари бор экан, бўйдоқ экан, уй-жойи тайин экан*. Ойбек, Танланган асарлар. Бу чиройли.. жонон қиз, қурмағур, шаҳардаги ҳамма бўйдоқларни михлаб, арқонлаб, эгарлаб ташлади. С. Аҳмад, Сайланма.

2 кўчма Дайди, бемаҳал эсган. Нур туқилган сайхонда бўйдоқ шамол билан ўйнар гиёҳлар. Ш. Раҳмон, Юрак қирралари.

БЎЙДОҚЛИК Уйланмаганлик, оила-сизлик ҳолати, уйланмаган давр. Подшонинг бўйдоқлигини Оқтош элининг ҳамма қизи ҳам билар эди. «Муродхон».

БЎЙИМОДАРОН [ф. *بوی‌ماداران — она-лар иси*] Мураккабгулдиларга мансуб патсимон баргли, майда тўп гулли, кўп йиллик доривор ўт. Оддий бўйимодарон адир ва қирлар, йўл ёқалари ва ўрмон чеккаларида ўсади. «ЎЗМЭ». Бўйимодарон патсимон баргли кўп йиллик ўт бўлиб, ер ости поясидан бўғиз барглари ва поялар чиқаради. «Фан ва турмуш».

БЎЙИН I (3-ш. бирл. бўйини) I Одам ва умуртқали ҳайвонлар гавдасининг бош билан танани бириктирувчи қисми. Ўғрини солсанг қўйинингга, Сиртмоқ тушар бўйинингга. Мақол. Хотин — бўйин, эр — бош. Мақол. ■ Тонгнинг майин шабадаси Нусратбекнинг бўйинларини ёқимли силаб-сийпалади. С. Нуров, Майсаларни аёз урмайди. Тўрткўз бўрининг бўйинидан қаттиқ тишлаб, у ёққа-бу ёққа юлқилаб кўрди. С. Анорбоев, Ҳамсуҳбатлар. Қора кўзлари учқун сочиб порлайди. Кўкраклар баланд. Бўйини оқ марвариддай силлиқ, лаблари эҳтиросли. П. Қодиров, Юлдузли тунлар.

Бўйин букмоқ айн. бўйин эгмоқ 4. Бу даҳшатни, офатни, у, эҳтимол, бир тақдир, бир зарурият.. деб тушунганда, балки камтарлик билан бўйини буккан бўлар эди. Ойбек, Танланган асарлар. **Бўйин эгмоқ (ёки солмоқ) 1)** бошни қуйи солмоқ. Иккала от узоқ йўл босиб ҳориганидан, оғир бошларини кўтаришга мажболи келмагандай, бўйинларини эгиб турарди. С. Анорбоев, Оқсой; **2)** кўчма айбини бўйнига олмоқ, айбига иқрор бўлмоқ. Эгилган бўйинни қилич кесмайди. Мақол. ■ Шунда ҳам ўзидан наст деб юрган кишисига бўйин эггиси келмади. Ў. Ҳошимов, Қалбинга қулоқ сол; **3)** таъзим қилмоқ. Кумуш уялиб, зўрғагина салом берди ва Юсуфбек ҳожининг яқинига келиб, бўйин эгди. А. Қодирий, Ўтган кунлар. Бўйин эгиб ҳаммаси, Таъзим қилиб туради. «Ойсулув»; **4)** бўйсунмоқ. Душманга бўйин эгма. Мақол. ■ Эски раислар бўйин эгармикан бу ёш жувонга. И. Раҳим, Ихлос. Эшбоев бу такаббур, безбет болани бўйин эгишга мажбур қилмаган эди. «Ёшлик». **Бўйин қисмоқ айн. бўйин**

эгмоқ 2. [Отам] Бир кун эримнинг узоқ сайилга кетганини эшитиб, уйимга етим боладек бўйини қисиб кириб келди. М. Исмоилий, Фарғона т.о.

2 Баъзи асбобларнинг ингичка узунчоқ қисми; бўғиз. *Дуторнинг бўйни. Шишанинг бўйни.* ■ *Деворига толгул ва бўйни узун офтобанинг сурати солинган баланд айвон.* А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари. *Нўш этиб, уйга келурман, ерда турмайдура оёқ, Шишалар бўйни узилсин, бош эгиб қон йиғласин.* Ҳабибий, Девон.

3 *тех.* Ўқ, вал ва ш. к. нинг подшипникка ўрнатиладиган қисми. *Вал бўйни.*

Бўйин бермоқ Бўйсунмоқ, гапга кирмоқ, кўнмоқ. *У бировга бўйин беришни ёмон кўради.* С. Аҳмад, Уфқ. *Икки йигит чопа келиб, унинг жоловидан тутишди. Қора Бахмал бўйин бермай, силтаб ташларди.* С. Аҳмад, Жимжитлик. **Бўйин бурмоқ айн. бўйин товламоқ.** *Сал норозилик қилиб, ишдан бўйин бурганларнинг боши балого қолар, бундайларга сургу, бадарга доим таҳдид солиб турарди.* К. Яшин, Ҳамза. - *Сиз, устод, бир нима десангиз, биз бўйин бурган эмасмиз, — деди Меъморийнинг чехраси очилиб.* Мирмуҳсин, Меъмор. **Бўйин сунмоқ айн. бўйсунмоқ.** *Номардларга асло сунма бўйинингни, пуч ёнгоққа тўлдиради кўйинингни.* Мақол. **Бўйин товламоқ (ёки тортмоқ)** Бирор ишни бажаришдан, унга қатнашишдан бош тортмоқ. *Дарвеш Али кўзғолонини бостиришга Алишернинг узини юборинг. Ё Алишер бу ишдан бўйин товлайди, ё. бориб, фитнани бартараф қилади.* Уйғун ва И. Султон, Алишер Навоий. *Бу подшоҳимизнинг олий фармони, ундан бўйин товлайдиганларга у шафқат қилиб ўтирмайди.* К. Яшин, Ҳамза. **Бўйин тўлғамоқ айн. бўйин товламоқ.** *Бизлар бамаслаҳат нима десак, у бўйин тўлғамас.* А. Қодирий, Ўтган кунлар. **Бўйин кўймоқ 1)** кўникиб, бирор ишга кириша бошламоқ. *Ғуломжон сўнги кунларда меҳнатга бўйин кўйган бўлса ҳам, энди бундан ўзи қониқа олмади.* Ҳ. Нуъмон, Фасллар; **2)** кўнмоқ, бўйнига олмоқ, рози бўлмоқ. *Аширбек ноилож жиянларининг гапига бўйин кўйди.* «Юсуф ва Аҳмад». *Бу ишлар худонинг иши, кўн энди, Бўйин кўйгин Оллонинг қудратига.* «Юсуф ва Аҳмад». **Бўйини боғлиқ** Тутқун, асир; эргаштириб, судраб юрилган. *Бўйини боғлиқ ит овга ярамас.* Мақол. ■ *Бўйиним боғлиқ ҳам эмас,*

ечик ҳам эмас. Қамоқ бўлмаса ҳам, қамоққа ўхшайди. Ойбек, Танланган асарлар. **Бўйинга 1)** гарданига, зиммасига, устига. *Катта рўзгорнинг ҳамма гуноҳи раиснинг бўйнига..* Ш. Рашидов, Бўрондан кучли. *Буларнинг барчаси унинг бўйнига қарз бўлиб ётарди.* М. Исмоилий, Фарғона т. о.; **2)** виждонига; виждонига ҳавола. *Нима уволи бўлса — ҳақ бўлсин, ноҳақ бўлсин — гувоҳнинг бўйнига, деб ҳукм қилман.* «Луқмони Ҳаким». *Мен кўлимдан келганини қилдим, энди [боланинг] уволи сизнинг бўйингизга — ерсиз қоладими, етим бўладими..* А. Қаҳҳор, Асарлар. **Бўйинга арқон солмоқ** Мажбур қилмоқ. *Албатта, менинг бўйнимга биров арқон солаётгани йўқ. Тушунган одам [колхозга] киради.* А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари. **Бўйинга миниб олмоқ 1)** бўйсундириб, измига тушириб олмоқ. *Эркак бошимни эгиб, қайтиб бораманми, унақада хотиним бўйнимга миниб олади.* С. Аҳмад, Уфқ; **2)** ишламай-нетмай бутунлай бировнинг қарамоғига ўтиб олмоқ. *Кампир кўзига ёш олди: -Ўғлигинамнинг бўйнига миниб олган бу жувонсўхта.* «Муштум». **Бўйинга олмоқ 1)** ўз устига, зиммасига олмоқ. [Ҳомид:] *Башарти шу хизматни бажариб беришни бўйинингга олсанг, онт билан айтаманки, давлатимнинг ярмиси сеники бўлсин!* А. Қодирий, Ўтган кунлар. *Марғуба оғирликни яна ўз бўйнига олмоқчи бўлиб турган эди.* С. Зуннунова, Кўк чироқлар. *Воҳидовга ишпиштиб кўйишни мен бўйнимга оламан.* С. Зуннунова, Янги директор; **2)** рози бўлмоқ, кўнмоқ, кўникмоқ. *Бир гап билан бойлаб бердим кўлимни, Бойлоғлиман, бўйнимга олдим ўлимни.* «Рустам». *Биз жаллод даррасига, оқ пошшо сурғунига, хон болтасига, тўралар, бойлар калтагига чидашни бўйнимизга олганмиз.* С. Сиёев, Аваз; **3)** иқрор бўлмоқ. *Саммад, ўзинг гуноҳингни бўйинингга ол, шундай қилсанг, жазонг ҳам енгил бўлади.* «Ёшлик». *Бўлди энди, айбни бўйнимга олдим-ку ахир.* К. Яшин, Ҳамза. *Ҳамон айбни ўз бўйингизга олмайсиз, астаффирулло.* А. Қодирий, Ўтган кунлар. **Бўйинга осилмоқ** Бировга хиралик қилиб ёпишиб олмоқ. *Бунча менинг бўйнимга осилиб олдинг? Бўйинга тушмоқ 1) гарданига, зиммасига, устига тушмоқ. *Башарти мажлисдан ўтказишса, бўйнимга катта қарз тушади.* А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари. *Шундай қилиб, мовут менинг бўйнимга тушиб турибди, денг?!* С. Зуннунова, Янги директор;*

2) далил-исбот билан бўйнига қўйилмоқ. *Айб кимнинг бўйнига тушди? Бўйнига қўймоқ* 1) гарданига, зиммасига, устига юкламоқ, топширмоқ. *Мен ҳозир бой билан гаплашаман, ҳовлингни ўзингга қайтартираман, тўй харажатларини бойнинг бўйнига қўяман.* Н. Сафаров, Танланган асарлар. *..келган совчиларнинг ўзларига ёқмаганига гуноҳнинг барини Кумушнинг бўйнига ағдариб жавоб берар, аммо иккинчи ёқдан тузукроқ жойни кўзлар эдилар.* А. Қодирий, Ўтган кунлар; 2) далиллар билан ўз айбига иқдор қилмоқ. *Салим-бойвачча қоғозни кўлда маҳкам сиқиб, гурур билан давом этди: -Бу нарса қўлимдами, ҳеч ким бирон айбни бўйнимга қўя олмайди.* Ойбек, Танланган асарлар. *Ёлғон айтмаган бўлса, юзлаштир, бўйнимга қўйиб берсин!* А. Қаҳҳор, Асарлар. **Бўйнида(ги)** Гарданида(ги), зиммасида(ги), устида(ги). *Уй-рўзгор, мол-ҳол, бола-чақа — ҳаммаси Холисанинг бўйнида эди.* С. Нуров, Нарвон. *Катта синглим Ойшахон тўртинчи синфда ўқийди. Ҳовлини суғуриш, идиш-товолларни ювиш ўшанинг бўйнида.* Х. Тўхтабоев, Сариқ девни миниб. *Аввало бўйнингдаги қарзингни уз, ундан кейин кигиз билан бигиз сўра-да.* К. Яшин, Ҳамза. **Бўйнидан бойлагандай** Бирор иш-амални бажаришга мажбурлик ҳолати; мажбуран, эркисиз равишда; истаб-истамай. **Бўйнидан соқит қилмоқ** Қутулмоқ, озод бўлмоқ. *Улар эскиларни бўйинларидан соқит қилиш тўғрисида маслаҳат қилишибди.* «Луқмони Ҳаким». **Бўйни ёр бермаслик** Бўйсунмаслик, ўзига эп кўрмаслик, истамаслик. *Ўқишга бўйни ёр бермаган Абдусаттор ёшлигида кўча-кўйда судралиб юрди.* «Гулдаста». *Пўлатжон Абдурахмонов уз ота-онасига ёрдам беришдан бош тортиб, колхозда ишлашга бўйни ёр бермай, текин томоқ излаб, шаҳарма-шаҳар, қишлоқма-қишлоқ дайдиб юрибди.* М. Абдуллаев, Текин томоқ. **Бўйни йўғон кўчма** Зўравон, муштумзўр; чапани одам. [Ўғлигининг] *Бошига бир мушт уриб, бир бурда қаттиқ нон берадиган бир бўйни йўғонга тегмасам, мен ҳам юрган эканман.* А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари. **Бўйни синмоқ** Мағлуб бўлмоқ, енгилмоқ. *Канизлар эса: -Осимжон сўзида туролмади, бўйни синди-ку, — деб таъна қилдилар.* Ж. Шарипов, Хоразм.

БўЙИН II геог. Сув билан ажралиб қолган қуруқлик қисмларини, ҳатто материкларни бир-бирига қўшадиган тор, узунчоқ

ер бўлаги. *Осиё билан Африка орасидаги Сувайш бўйнининг кенлиги 164 км га тенг.* «Табийий география».

БўЙИН III қ. х. Ҳайдалаётган ер майдонининг у бошидан бу бошигача бўлган масофа (тахминан 120—150 қадам).

БўЙИНБОҒ I Уй ҳайвонларининг бўйнига боғланадиган арқон ёки қайиш.

2 с. т. Галстук. *Уўтар ўз сафида, кийинган содда, Бўйинбоғ кўкрагига қандай ярашган.* Миртемир, Асарлар. *Оқ кўйлаги ёқасига каштали бўйинбоғини тақди.* С. Нуров, Нарвон.

БўЙИНТУМОР I Аёллар бўйнига тақадиган зийнат буюми.

2 этн. Ичига диний мазмундаги дуо ёзиб солинган тумор. *Бўйинтумор ўрнига галстук бойланади қизлар бўйнига.* Уйғун.

БўЙИНТУРУҚ I қ. х. Омочнинг иш ҳайвони бўйнига тақиладиган қисми. *Қаёқдандир Қўшоқ пайдо бўлди. Қўлида бир тўп каноп ва битта бўйинтуруқ бор эди.* Х. Шамс, Жуводдиз. *Ҳўкизнинг гарданига кўзи тушди: қорамтир жуңлар тагида тери кўришиб турарди — бўйинтуруқнинг ўрни бу.* Ш. Холмирзаев, Оғир тош кўчса.

2 кўчма Жабр-зулм, асорат, оғир меҳнат. *Мустамлакачилик бўйинтуруғи.* ■ *У икки ярим йил бойнинг бўйинтуруғини судради. Нима олди!* Ойбек, Танланган асарлар. *Умр-бод омоч-бўйинтуруқни уз гарданида тортишининг азобини кечирган деҳқонлар кўп.* С. Аҳмад, Сайланма.

БўЙИНТУРУҚЛАМОҚ Ҳўкизга бўйинтуруқ кийгизмоқ. *Шундай қилиб, кўклам бўлди, хўжайин менга хўкизларни бўйинтуруқлаб: -Энди қўш ҳайдашга чиқасиз! — деди.* «Эртақлар».

БўЙИНЧА Иш ҳайвони бўйнига хомут остидан кийдириладиган, усти тери, ичига похол солинган ҳалқа шаклидаги от-улов абзали. *Ҳуснибийнинг дадаси Омонбий бўйинча тикар эди.* Ф. Фулом, Шум бола. *Тешабой отни дарвоза оғзида тўхтатди-да, бўйинчасини ҳам чиқармай, миниб, шаҳар томон босди.* М. Исмоилий, Фарғона т.о.

Ич бўйинча Катта бўйинча остидан кийдириладиган юшмоқ бўйинча.

БўЙИНЧАДЎЗ Бўйинча тикувчи уста, саррож. *..бозорда ўз маҳаллам, ўртоғим, бўйинчадўз Омонбийнинг ўғли Ҳуснибийни учратиб қолдим.* Ф. Фулом, Шум бола.

БҮЙИЧА кўм. (б. к. сўз билан) 1 Мувофиқ, биноан, кўра. Буйруқ буйича. Қонун буйича. ■ У. шарт буйича Шоқосимга оврақат, ётиш учун жуввозхона олдидан бир ҳужра берди. Ойбек, Танланган асарлар. Бир кун кечаси у [Отабек] янги одати буйича аллақайқа кетган эди. А. Қодирий, Ўтган кунлар. Бу Ўроз ҳар кунги одати буйича, жийдага суюлиб, ўзи ясаган кичкина дўмбирасини чала кетди. Ойбек, Танланган асарлар.

2 Оид, тегишли, доир. Классик кураш буйича мамлакат чемпионати бошланди. Газетадан. Рота буйича навбатчи, кичик сержант Назаров эшитади. Газетадан. Чиннига гул солиш буйича ишларни ишчи-рассом бажаради. Газетадан. Саводсизликни тугатиш буйича ўқиш бир қадар йўлга тушиб қолди. К. Яшин, Ҳамза.

3 Соҳасида, масаласида. Ҳотам ака бригадаси мева етиштириш буйича биринчи ўринга чиқиб олди. Назармат, Жўрлар баланд сайрайди. Станциянинг директори мен эмас, Сизсиз, қолаверса, министрликнинг асаларчилик буйича инспектори ҳам сизсиз. «Муштум».

4 Ҳолатида, шаклида. Атроф тинч, саҳро яратилган буйича гўё қотиб қолгандай. К. Яшин, Ҳамза.

5 Ҳудуд-жой номлари билан бирга келиб, ҳаракат, ҳодиса ёки воқеанинг шу жойга тааллуқли эканлигини билиради. Туман буйича. Вилоят буйича. ■ Бултур бутун Ўзбекистон буйича пахтадан рекорд ҳосил олинди. Газетадан. 1985 ишли Европа буйича узун мўйловлилар орасида биринчиликни олган туркиялик Аюб Тўпчи ўз мўйловини беш миллион лирага сўғурта қилди. Газетадан.

Шу буйича айн. шу бўйи қ. бўй I.

БҮЙЛАБ рвш. 1 Ёқалаб, ёқасидан. Дарё буйлаб. Темир йўл буйлаб. ■ Ака-сингил — Олияхон билан Абдурахмон — Бўзсув буйлаб техникум томон йўл олдилар. Н. Сафаров, Олияхон Султонова. Оёққа елимдай ёпишган сўқмоқ буйлаб кетишди. Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол. Улар Беруний майдонидан ўтиб, кенг ва катта кўча буйлаб кетдилар. Ф. Мусаёнов, Ҳури.

2 Иш-ҳаракатнинг йўналиш, амалга ошиш доирасини, ўрнини билдиради. Жаҳон буйлаб саёҳат қилмоқ. Дала буйлаб кезмоқ. ■ Шу кун Юсуфжон аканинг севикли шогирдларидан бири Тамарахоним Қрим буйлаб

гастролда эди. Т. Обидов, Юсуфжон қизиқ. Она биладики, энди ҳар наҳор Бутун Ватан буйлаб тўлишар баҳор. Ҳ. Олимжон. Эрта-лабки шамол бу қоғозларни чўл буйлаб учира бошлади. С. Аҳмад, Уфқ.

БҮЙЛАМОҚ I Ўз бўйи билан ўлчамоқ. Сувни буйламоқ. ■ Улан эсга келмайди, ўйласам; Қорасув буй бермайди, буйласам. «Оқ олма, қизил олма». Ёр ваъдаси қийин экан, дўстларим, Дарёга ташладим, бўйим буйламай. «Кўшиқлар».

2 Бўйинини чўзиб қарамоқ; интилмоқ. Ҳамсоямиз Қулмат полвон бозорлаб келди. Девордан буйлаб, нарх-навони сўрадим. Т. Мурод, От кишнаган оқшом. Қизчадан негадир дарак йўқ. Садбархон айвондан уша томонга буйлаб қўярди. С. Зуннунова, Гўдак ҳиди. Нигора дадасининг ёнига бориб, секин газетага буйлади. С. Зуннунова, Гўдак ҳиди. Ўзинг яшаётган чаманзордан туриб, олисдаги, энди сенга бегона бўстонга буйлайсан. «Ёшлик».

3 Сув, йўл ва ш. к. ни ёқалаб бормоқ. Йўл буйлаб бормоқ. Ариқ буйлаб юрмоқ. ■ Юринг, ўртоқ, уйнайлик, дарёларни буйлайлик. «Кўшиқлар». Дунёдаги энг мароқли сайр болалик ишларини ўтказган кўчалар буйлаб сайр этиш бўлса керак. С. Сиёев, Отлиқ аёл. Йўлчи саватни қафтида тутиб, Калковуз сувини буйлаб, Тахтапул гузарига чиқди. Ойбек, Танланган асарлар.

БҮЙЛАНМОҚ Ҳидланиб қолмоқ, сасимоқ. Гўшт буйланиб қолибди.

БҮЙЛАШМОҚ I Бирга айланиб юрмоқ, сайр қилмоқ. ..дарахтларга отларини бойлашиб, иккиси ҳам кўл атофида буйлашди. «Эрали ва Шерали». У подшо саккизта вазири билан сўйлашиб, йўқ ердаги гапларни ўйлашиб, дарёларни буйлашди. «Луқмони Ҳаким».

БҮЙЛАШМОҚ II Бўй ўлчашмоқ; тортишмоқ, мусобақалашмоқ. Дўстлар билан ўз касбимиз тўйлашдик биз, Баланд-баланд чўққиларни буйлашдик биз. С. Абдулла, Қозоғистон дафтари. Тоғми у дегинг келар ёки хирмон, Кўк билан буйлашувни қилар армон. Газетадан.

БҮЙЛИ I Муайян бўйи бўлган, бўйга эга. Баланд бўйли йигит. ■ Шу пайт кўча бошида ўрта бўйли, қотмадан келган бир аёл кўринди. Газетадан. Кабинетга баланд бўйли, нозиккина, чиройли бир қиз кирди. С. Зуннунова, Янги директор.

БҮЙЛИ II Исли, ҳидли, ҳиди бор. Муттар буйли гуллар.

БҮЙРА [ф. بوريا — бўйра, бордон; қамиш] Тозаланган қамиш чўпидан тўқилган тўшама. Эсларингиздами.. Зокирхўжа қас-соблар гилам устида ўтирганда, биз ўтиришга бўйра ҳам тополмас эдик. П. Турсун, Ўқитувчи. Гадоийбой бўйрага чордона қуриб ўтирди-да, фотиҳа қилди. Х. Гулом, Феруза. Толзордаги тепаси бўйра билан ёнилган ёзлик чойхонада одам унча кўп эмасди. С. Аҳмад, Сайланма.

Бир бўйра 1) эни-бўйи бўйра ҳажмича келадиган. Бир бўйра ер. ■ ..уйнинг орқа девори бир бўйра эни кесиб туширилган бўлиб, қорайиб кўринарди. А. Қодирий, Ўтган кунлар. Бир бўйра ернинг пичани ўриб олинса, бир машина чиқаверади. М. Аҳмаджонов, Балли, зарбдорлар! Рихсixon бир бўйрагина ерга экилган пиёзни ўтоқ қилаётган эди. С. Зуннувова, Гўдак ҳиди; 2) бир бўйранинг устига жой бўладиган. Бир бўйра шולי. **Бўйра пули тар.** Эски мактабларда талабалар ўтирадиган бўйраларни янгилаш учун вақти-вақти билан ота-оналардан олинган пул. -Чоғимда, пайшанба пули ҳам, супурги пули ҳам, бўйра пули ҳам олмаса керак. Ё олармикан-а? - Йўғ-е, ўлибдими! М. Исмоилий, Фаргона т. о. Ҳозирги эски мактабларимизда болалар ҳар пайшанба нон ёки ноннинг пулини олиб борадилар. Бундан бошқа бўйра пули, кўмир пули.. ҳам бор. Ойбек, Танланган асарлар.

БҮЙРАЧҮП эск. Бўйра тўқиш учун ишлатиладиган қамиш чўпи ёки бўйрадан синдириб олинган чўп. Домлани кўз қирлари билан кузатган ҳолда, бўйрачўпнинг бир ёнидан жиндек кертик қилиб, қўчқор ясадилар, сўнг иккови «қўчқор» уриштира бошладилар. П. Турсун, Ўқитувчи.

БҮЙРАФУРУШ [бўйра + ф. فروش — сотувчи] эск. Бўйра сотувчи, бўйра тўқиш, у билан савдо қилувчи. Бўйрафурушни ҳам арвоҳ уриб кетди. «Гулихиромон».

БҮЙСАРА айн. бўйсира. Қандолатнинг қовоғи ҳам очилиб, суратга тушаётган дугоналардай, Барнонинг елкасига елкасини қўйиб, бўйсара турибди. И. Раҳим, Зангори кема капитани.

БҮЙСИРА Бўйларнинг паст-баландига амал қилган ҳолда саф тортиш; саф. Бўйсиранинг энг олдида турган қизча.. олдинга чиқди-да, қабрни айланиб ўтиб, қўлидаги

гулдастани ҳайкал тагига, мармар устига авайлаб қўйди. А. Мухтор, Чинор.

Бўйсира бўлмоқ (ёки турмоқ) Бўйига қараб сафланмоқ, сафда турмоқ. Бу мактабнинг талабалари — ўспириин йигитлар бўйсира (саф) бўлиб, шарқий мақомга гурс-гурс қадам ташлаб ўтганда, кўчанинг икки юзини одам тутиб кетар эди. А. Қаҳҳор, Ўтмишдан эртақлар.

БҮЙСУНДИРМОҚ Бўйсунмоқ фл. орт. н. Душманни бўйсундирмоқ. Ўз манфаатларини халқ манфаатларига бўйсундирмоқ. ■ У орзуларини, туйгуларини иродага бўйсундириб, йўлини ўзгартирар эди. Ойбек, О. в. шабадалар. Кўзингни ақлингга бўйсундир, бу ҳаммаси ишқ телбалиги. У. Исмоилов, Сайланма. Нарзи ҳақидаги ҳикояни қовуштириш, мантиққа бўйсундириш осон бўлмайди. Н. Сафаров, Оловли излар.

БҮЙСУНМОҚ I Бировнинг бўйруғига, топшириғига итоат қилмоқ; йўл-йўриғига юрмоқ. Кўпчиликка бўйсунмоқ. ■ Начора, отанинг ҳукми вожиб, унинг иродасига бўйсунмай иложинг йўқ. С. Сиёев, Отлиқ аёл. Табиатнинг ҳеч кимга бўйсунмайдиган, бировдан сўраб ҳам ўтирмайдиган ўз қонунлари бор. Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол.

2 Тан бермоқ, рози бўлмоқ, кўнмоқ. Тақдирга бўйсунмоқ. ■ -Раис ўз сўзларида шундай ноўрин, ноҳақ гапларни айтдиларки, бунга индамай қўя бериш ноҳақликка бўйсунмиш бўлар эди, — деди Элмурод. П. Турсун, Ўқитувчи. Зотан, «фотиҳа» ўқилгандан сўнг, тақдирга бўйсунмишдан бошқа чора қоладими — суриштиришнинг бирон фойдаси бўладими? Ойбек, Танланган асарлар.

3 кўчма Тобе, қаратилган, йўналтирилган бўлмоқ, хизмат қилмоқ. Бутун иш пахтани ўз вақтида йиғиб-териб олиш вазифаларига бўйсунмиш керак. ■ Гапнинг бошқа бўлакларга бўйсунмай, эрашмай, ўзаро мослашиб келган бўлаклари бош бўлак дейилади. «Ўзбек тили дарслиги».

4 Қарамоғида, раҳбарлиги остида бўлмоқ; итоат қилмоқ. Қуши давлат идоралари юқори идораларга бўйсунди. ■ У ўзига бўйсунган командирларга вазифани содда, равшан тушунтирди. Ойбек, Қуёш қораймас. Ахир, у бевосита юқорига бўйсунди. Э. Самандаров, Дарёсини йўқотган қирғоқ.

БҮЙСУНУВЧАНЛИК Итоаткорлик, тобелик; розилик. Василя Назаровна бу қиз-

нинг руҳида бўйсунувчанлик эмас, исёнкорлик борлигини кўриб, тутақиб кетди. Ў. Ҳошимов, Қалбинга қулоқ сол.

БҮЙЧАН Бўйи, қалди баланд; бўйдор, новча. *Бўйчан йигит.* ■ *Қиз ҳали ёш бўлса-да, бўйчан эди.* Ойбек, Танланган асарлар. *Жавҳар эса нозик қоматли, оқиш юз, кўзлари чақнаб турган, сочлари жингалак, бўйчан йигит.* Ж. Абдуллахонов, Хонадон. *Ногаҳон фалакка урган каби дўқ, Сўзсиз қотиб турар бўйчан тераклар.* А. Орипов, Йиллар армони.

БҮЙЎСАР с. т. Қўлтиқ остида ёки чов орасида бўладиган без, бўйўсар без (эътиқодга кўра, гўё шу безлар шишган пайтда бўй ўсар эмиш).

БҮЙҚИЗ Бўйига етган, балоғат ёшидаги қиз. *Бўйқизларнинг ўсмаю сурма, баргагу тиллақош қутиси ҳам ишга тушиб, неча кун, неча ойлар туғайга тўй, қўшиққа қўшиқ ула-ниб ётди.* Т. Сулаймон, Қорасоч.

БҮКА I Баъзи ҳашаротларнинг тухумидан чиқадиган, қўшқанотлилар туркумига мансуб курт (ўқалоқ); ҳайвонларнинг териси остида, ошқозонида, бурнида паразитларча яшаб етиладиган, қўшқанотлилар туркумига мансуб ҳашаротларнинг умумий номи. *Кўй бўқаси. Қорамол бўқаси.* ■ *[-Сигир] Мен этиб боргунимча, ўт чимдиб туради, этиб борганимдан кейин, менга бир қараб қўяди-да, худди сағрисига бўқа тушгандай, яна ўйноқлаб қочади, — деди Шум бола.* Ф. Фулом, Шум бола.

БҮКА II шв. Сайғоқ.

БҮКАЛАК айн. бўка I.

Бўкалак (ёки бўкалаги бор) бузоқ Териси остида ўқалоғи бор бузоқ. *Ям-яшил қирларда бўкалак бузоқдай шаталоқ отиб юрган бир бола келиб-келиб хумга қамалган юмрондай бўлиб қолса.* Ф. Фулом, Шум бола.

БҮКАЛАМОҚ Бўкадан зарарланиб, касал бўлмоқ ёки ирғишламоқ (от, мол ҳақида). *Фафлатда қолган, эсанкираган фашистлар ёмғирдек ёғилаётган ажал ўқидан қутулиш учун бўкалаган молдек қоча бошлади.* А. Муҳиддин, Ҳ. Тожибоев, Оташ қалбли қиз.

БҮКИРМОҚ I Овози борича бақирмоқ, ҳайқирмоқ. *Бойиб кетсанг, бўқирма, Йўл юреанда сўқинма.* Мақол. ■ *Эгамбердиев маст туюдай бўқирди.* А. Муҳиддин, Ҳадя. *Оллоберган тағин бир марта даҳшат билан:*

«Айт, айт, манжалақи!» деб бўқирди-да, хотинининг сочини бўйнига ўраб бўғмоқчи бўлди. Н. Аминов, Қаҳқаҳа.

2 Ўқирмоқ (асосан, ҳайвонлар ҳақида). *Жума кун, қўйлар маъраган, туялар бўқирган, отлар кишнаган.* Ф. Фулом, Шум бола. *..ҳўкиз икки марта устма-уст бўқирса, «ўлиб қолса, нима қиламан»* деб, кечаси билан жинчи-роқ кўтариб чиқаман. А. Қаҳқор, Кўшчинор чироқлари.

3 Овози борича, бор овоз билан бақириб йиғламоқ, уввос тортмоқ. *Баҳромбек марҳумнинг жонсиз гавдасини қучоқлаб, бўқириб йиғлар, на хотинига, на болаларининг фарёдига қулоқ соларди.* «Ёшлик». Туролмади Холиёр, Йиғлаб берди бўқириб. «Ойсулув».

4 кўчма поэт. Қаттиқ, шовқинли товуш чиқармоқ (техника ва жонсиз нарсалар ҳақида). *Ишонмасанг, ўқ отиб кўргил — бўқирворар саноқсиз қоя.* Ш. Раҳмон, Юрак қирралари. *..ел кетма-кет бўқирар, бунга чидай олмаган шох-шаббалар қарс-қарс синар, кекса ёғочлар «ғийқ-ғийқ» этиб, ёлбориш товуши чиқарар эди.* А. Қодирий, Ўтган кунлар. *Газ ҳамон бўқириб ёнар, куйган темирларни чиқариш давом этарди.* П. Қодиров, Уч илдиз. *Танклар ўқириб, автоматлар бўқириб, физ-физ ўтиб туришарди.* Н. Сафаров, Оловли излар.

БҮКМОҚ I Нам тортиб, намиқиб кўпчимоқ, шишмоқ. *Сувда буккан нон. Бўкиб қолган тахта.* ■ *Кеча ёмғир ёққан, ер бўкиб ётган бўлишига қарамай, гўзапоя суғуришга тушишди.* Ойдин, Юрагида ўти бор. *Гугурт қути ҳам қозонсочиқ остида бўкиб ётган экан, сув юзига қалқиб чиқди.* С. Нуров, Майсаларни аёз урмайди.

2 Сув шимиб, шилта, шалаббо ҳолатда бўлмоқ, ивимоқ. *Ёмғирда бўккан Сафар ўзини торгина, олди очиқ йўлакка олиб, эшикни занжирлади.* А. Қодирий, Меҳробдан чаён. *..опанинг бўкиб кетган уст-бошига қараб, Юнусалининг юраги ачишди.* Ў. Ҳошимов, Камалак.

3 Керагидан ортиқ овқат еб, қорни шишиб, ўзини кўтара олмай қолмоқ. *Олдимда тоғ-тоғ ишлар турсин-у, мен, бўкиб қолган сизирдек, оёғимни узатиб ётайми?* Ў. Умарбеков, Юрак сўзлари. *Халфанинг ҳовли кезиб, у ёқдан-бу ёққа юраётганини кўрган Мелиқул ота ҳайрон бўлди.* «Бу баднафс бўкиб қолди, шекилли», деб ўйлади. Ё. Шукуров,

Қасос. Бўкиб қолдингми, очофат, тур ўрнингдан, терт тайёрла. Р. Файзий, Ҳазрати инсон.

БЎКСА Гавданинг бел билан сон оралигидаги қисми; ёнбош суяги қиррасининг атрофи. *Бўксам оғрияпти.* ■ *Мана йигирма кундирки, Аваз калтак зарбидан бўкчасини кўтаролмай, тор ҳужрада шифтга беҳол термилиб ётибди.* С. Сиёев, Аваз. Саодат кампир қўлини бўкчасига тираганча, наст, қийшиқ эшикдан ҳовлига кирди. «Саодат».

БЎКТАРГИ I Қарчиғайсимонлар оиласига мансуб кўчманчи йиртқич қуш. *Дашт бўктаргиси.* ■ *Бўктарги ҳар хил ҳашаротлар, майда кемирувчилар, қушлар, калтаксаклар, қурбақалар ва б. жониворлар билан озиқланади.* «ЎЗМЭ».

БЎКТАРГИ II Эгарнинг орқасига боғлаб қўйиладиган лўла ёстиқча. *Бўктарги оддий газламадан эски пахта солиб тикилади ва у сағриси камғушт от устида эгарнинг текис, мустаҳкам туриши учун хизмат қилади.* «ЎЗМЭ».

БЎКТАРМОҚ I Эгар орқасига бўктарги боғламоқ. *Отларнинг чирғи, жаҳалдириқ, эгарини босиб, айилини тортди, кўрпачани солиб, бўктариб, зартанг-зебартанг қилиб, айил-пуштанини тортди.* «Юсуф ва Аҳмад». *Совутини бўктариб, Қалқонини тўнтариб, Йўлга тушиди мард Ҳасан.* «Равшан».

2 Юмалоқлаб ўрамоқ (мас., шинелни).

БЎКТИРМОҚ Бўмоқ фл. орт. н. *Шўрвага нон бўктирмоқ.* ■ *У [Эшқобил] ариқ бўйига чўзилиб оларди-да, қотган нонни сувга бўктириб ер эди.* М. Ҳазратқулов, Журьят. *[Жўра] Ярим пиёла сутга бир қисм сўкни солиб, бўктириб қўйди.* Н. Назаров, Замон.

БЎЛА I Бўлиқ, етилган; меъёрига етган. *Туйнугидан кўринмоқда қоплар тўла, Олтин каби тўқ донлари тоза, бўла.* Ф. Фулом. *Ҳар битта бўла кўсақ қалбдан бемалол уриб, Кўм-кўк томилларида жони билиниб турсин.* «Ёшлик». *Ҳусни тўлган, кўркам, бўла, Қарашимни асир айлади.* Уйғун, Тонг қўшиғи.

БЎЛА II Опа-сингилларнинг болалари (бир-бирига нисбатан); холавачча. *Шу пайт эшикдан холамнинг шаҳарда ишлайдиган ўғли — Рашид бўлам кириб келди.* А. Кўчимов, Ҳалқ. *Гўрдами, айланай, Асқад бўланг мен шўрликни қон қақшатиб кетиб қолгани рост.* «Ёшлик». *Ҳанифа унинг қўлига осилди: -Мени ўлдир, ўлдир, бўлажон!* «Ёшлик».

БЎЛАЖАК кт. I Бўлмоқ I фл. кел. зам. шакли. *Бу совға бўлажак ўлкамизга зеб, «Фарҳод ва Ширин»да ёзилганидек.* Ф. Фулом. *Шундагина аблахлар тезда яксон бўлажак.* З. Диёр.

2 Бўлиши маълум бўлган, кейинчалик бўладиган, бўлгуси. *Бўлажак куёв.* ■ *Ўрмонжон бу нарсаларнинг ҳаммасига бўлажак лаборатория, бўлажак клуб, кутубхона, дам олиш уйи, радиотелефон, умуман янги қишлоқнинг куртаги деб қарар.* эди. А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари. *Бўлажак завжамни ўша ерда кўриб, ошиқи беқарор бўлдим.* «Шарқ юлдузи». *Майли, бугун бўлажак келинингиз билан танишайлик бўлмаса.* «Гулдаста».

БЎЛАК I Бутуннинг бир қисми; қисм, парча, кесим. *Энгашиб, яшикдан икки бўлак кўмир олиб солди.* С. Кароматов, Олтин қум. *Қози пиёлани олдиға қўйди-да, сўйилган анордан бир бўлагини олиб, йирик қизил донларни кафтига уқалай бошлади.* М. Исмоилий, Фарғона т. о. *Ниҳоят, у жонлайроқ кесилган гўшт бўлаклари қолиб, бундайроқларини олиб, узата бошлади.* М. Мансуров, Ёмби.

Бўлак-бўлак қилмоқ Пора-пора қилмоқ, ўлдирмоқ. *Душманларни бўлак-бўлак қилмадим, Қайтайин, доғ қолди юрак ичида.* «Юсуф ва Аҳмад». **Гап бўлаги тлш.** Гапни ташкил этган ҳар бир мустақил сўз ёки сўз бирикмаси.

2 Нарсаларнинг тортиб, ўлчаб ажратилган ҳар бир қисми, донаси, ўрами. *Бир бўлак совун.* ■ *Мирзакаримбойнинг хотини бир катта бўлак чойни Йўлчиға бериб, Гулнорни имлади.* Ойбек, Танланган асарлар. *Тўйимизнинг эртасига совғага икки бўлак кирсовун олиб келган.* С. Аҳмад, Уфқ.

3 сфт. Бошқалардан фарқ қиладиган; бошқа, ўзга, бошқача. *Бу бўлак гап. У бутунлай бўлак одам.* ■ *Бундай пайтларда у ҳеч нарсани эшитмайди, ҳеч кимга қўлақ солмайди: ўзига хос бир бўлак дунёда — хаёли дунёсида яшайди.* И. Раҳим, Чин муҳаббат. *Ундоқ эмас, янға, энди замон бўлак, энди давлат ҳисоб-китоб билан барака топади.* А. Мухтор, Опа-сингиллар.

4 Ўзига мустақил, алоҳида, ажратилган; бошқа-бошқа. *Уларнинг рўзғорлари бўлак.* ■ *Ҳар кимнинг гўри бўлак!* Н. Норқобилов, Тўқнашув.

Бўлак қилмоқ 1) қисмларга бўлмоқ. *Кўрсат йўлни, не кунларни соларман, Аждар-*

ҳони неча бўлак қиларман. Фозил шоир; 2) оила-рўзгорни ажратмоқ, бошқа қилиб кўймоқ. *Рўзгоримизни бўлак қилдик.*

5 кўм. *взф. (ч.к. сўз билан)* Бошқа, ташқари. Бундан бўлак гапим йўқ. ■ Элмурод, эрталабдан бери нон-чоидан бўлак ҳеч нарса емаганликдан, кўнгли озганлигини сизди. П. Турсун, Ҳўқитувчи. *Карим аканинг ота-онаси эрта ўлиб кетган. Фазилат опадан бўлак ҳеч кими йўқ, камбағалгина йигит эди.* М. Ҳазратқулов, Журъат. *Укасидан бўлак Ҳамиданинг яқини қолмади.* «Ёш куч».

БЎЛАКДАН *шв. рвш.* Қайтадан, қайтатдан, бошқатдан. *Аризангиз бўлмаиди, бўлакдан ёзинг.* ■ *Шомирот Арасхонга гапирган гапини тилмочлик қилган одамларга бўлакдан маъқуллаб чиқди.* «Ўзбек халқ достонлари». *Нурали Фиротнинг айил-пуштанини бўшатиб, қашлаб, супуриб, бўлакдан эгарлади.* «Нурали».

БЎЛАКЛАМОҚ 1 Бўлақларга, қисмларга ажратмоқ, бўлмоқ, парчаламоқ. *Бутунни бўлакламоқ.* ■ *Дарвозасин бир тепиб, Бўлақлаб синдириб кетди.* «Гулнорпари». *Қиз тоғорачадан битта сабзи олди-ю, сочиққа артди, сўнг шошилмай бўлақлади.* С. Сиёев, Ёруғлик.

2 Бошқалардан ажратмоқ, алоҳида қилмоқ. *Отни бўлақладим.*

БЎЛАКЧА 1 Кичкина бўлак, парча; бўлакнинг бўлаги. *Тош бўлакчалари.* ■ *Бир неча ҳафтами, ойми, сен яшаган ана шу жойда алланарсанг қолгандай бўлади. Аллақаеринг жиз этиб кетади! Шунда қалбининг кичик бир бўлакчасини қолдиргандай ҳис қиласан.* Р. Файзий, Чўлга баҳор келди.

2 Бошқаларидан, аввалгиларидан бирор жиҳати билан ёки тамомила фарқланадиган; бошқача, ўзгача. *Бўлакча илтифот. Бўлакча қараш.* ■ *Тоғ-яйловнинг гашти бўлакча.* «Ёшлик». *Обиджоннинг бу қарашини аввалги бефарқ қарашлардан мутлақо бўлакча эди.* И. Раҳим, Зангори кема капитани. *Хато қилибман, сен олов экансан, бўлакча йигит экансан.* Ойбек, Танланган асарлар.

БЎЛАЛИ Яхши, меъёрда ўсган, дуркун, бўлиқ. *Бўлали бола. Бўлали кўзилар.* ■ *Бўлали бола Нуралининг кўзига биров билан қучоқлашиб тургандай бўлиб кўринди.* «Нурали». *Ёшлигида ҳам бўлали бола эди, кўзимга таниш кўриниб турипти.* Ойбек, Танланган асарлар.

БЎЛАЛИК 1 Етилганлик, тўлиқлик, бар-васталик. *Гавдангиз, бўлалигингизга қараганда.. тоғни урса толқон қиладиган азамат йигит кўринасиз.* Ф. Гулом, Тирилган мурда.

2 Меъёр даражасида бўлган; бўлали. *Бир қиз кўрдим бўлаликкина.* Газетадан. «*Каримахон, бўлалик туғибсиз*» дейиши биланоқ хола «*ҳай-ҳай, туф денг, опоғойи, туф-туф*» деганини эслатди. Мирмуҳсин, Ҳикоялар ва қиссалар.

БЎЛАР 1 **Бўлмоқ** 1 1 фл. сфдш. *Бўлар иш бўлди. Бўлса бўлар, бўлмаса ғовлаб кетар.* Мақол. ■ *У гапта тутмаганида, чол бошини кўтариб, сафни кўрган бўларди.* Н. Норқобилов, Тўқнашув.

2 кесим *взф.* Етар, бас, кифоя. *Шу ҳам бўлар.* ■ *Отабекнинг бу сўзларидан кейин понсадбоши: «Энди бўлар», дегандек қилиб, қушбегига қаради.* А. Қодирӣ, Ўтган кунлар.

БЎЛАР-БЎЛМАС 1 *рвш.* Бўлмасданоқ, бўлай деб қолганда. *Бечора турмуш қилганига бир йил бўлар-бўлмас шу дардга йўлиққан экан.* А. Қаҳҳор, Минг бир жон. *Бўлар ётганига ярим соат бўлар-бўлмас, тахминан юз эллик метр наридаги якка бута хиёл қимирлади.* А. Қаҳҳор, Асарлар.

2 Бирор иш, хатти-ҳаракатга асос, баҳона бўла олмайдиган; бўлмағур; арзимас. *Бўлар-бўлмас гап. Бўлар-бўлмас гапларни гапираверма.* ■ *Аҳмад бригадир бўлар-бўлмас гапларни айтиб, Нусратбекнинг фикрини чалғитишни истамади.* С. Нуров, Майсаларни аёз урмайди.

Бўлар-бўлмасга Арзимаган нарсага, гапга. *Анзират хола ҳам юраги торгина бир кампир, бўлар-бўлмасга хархаша қилади.* А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари. *Кўринишидан жуда ёқимтой, қаттиқ гапирмаиди, бўлар-бўлмасга тутақиб ҳам кетмаиди, сабр-тоқатли бир киши.* Х. Тўхтабоев, Йиллар ва йўллар.

БЎЛАШМОҚ 1 Бўлиб олмоқ; бўлишиб олмоқ, ўзаро тақсимламоқ. *Бир зоғорани бўлашиб едик.* Ў. Ҳошимов, Икки эшик ораси. *Бир қоп ёнғоқни болаларга бўлашиб бераётсам, Иброҳимжон ёнимда турган экан.* «Аския».

2 Тарафини олмоқ. *Энди салом берганда ҳам сўрашмайман, Бировлар гап отганида бўлашмайман.* М. Юсуф, Уйқудаги қиз.

БЎЛЖОР [мўғ. бўлзўр / бўлзўу – келишганлик, шарт, ваъда] *тар.* 12–19-асрларда

Мовароуннаҳр ва Хуросондаги туркий салтанатлар ҳарбий қисмларининг келишув асосида тўпланадиган жойи; ваъдагоҳ; ҳарбий позиция.

БЎЛИБ I I Бўлмоқ I фл. рвдш. *Жами (ҳаммаси) бўлиб ўн киши. Нима бўлиб ишқилганимни билмайман. ■ Урмонжон қўшни колхозлардан келган меҳмонларни кузатиш билан бўлиб, уйига хийла кеч келди. А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари.*

2 От туркумидаги сўзлар билан бирикиб, «вазифасида», «сифатида», «ўхшаб» маъносига ишлатилади, мас. *тракторчи бўлиб ишламоқ, ўрнак бўлиб хизмат қилмоқ. ■ Самарқандлик бир бойга қарол бўлиб ёлланди. Ойбек, Танланган асарлар. Чорладим булбул бўлиб: Шоҳиста, кел, Шоҳиста, кел! А. Шер, Қадимги куй. Ҳар тонгда қуёш унга ийгит бўлиб боқади. «Гулдаста».*

БЎЛИБ II Бўлмоқ II фл. рвдш. *Иккига бўлиб, ярмини менга берди. ■ -Ботир акам тўғри айтяптилар, — деди Махсим унинг сўзини бўлиб. С. Аҳмад, Ҳукм.*

БЎЛИБ-БЎЛИБ *такр. с. рвш. I* Бўлақларга бўлиб, бўлақ-бўлақ қилиб; бўлақлаб. *Овқатга гўштини бўлиб-бўлиб солмоқ. Конфетни болаларга бўлиб-бўлиб бермоқ. Қарзни бўлиб-бўлиб тўламоқ.*

2 Ҳар бирини ёки ҳар бир қисмни алоҳида, айрим-айрим ҳолатда. *Юкни бўлиб-бўлиб ташимоқ. Дорини бўлиб-бўлиб ичмоқ. ■ Тўхта-чи, бу сўз бўлиб-бўлиб ёзилган, демак, биттамас, у учта бўлса керак. К. Яшин, Ҳамза.*

БЎЛИМ I Қисм, хона ва ш. к. га ажратилган нарсаларнинг ҳар бир қисми, хонаси; бўлмаси. *Бинонинг бўлимлари. Кеманинг бўлимлари.*

2 Идора ва турли ишхоналарнинг маълум иш билан шуғулланадиган ҳар бир қисми; муайян идорага қарашли қўйи идора, шўъба. *Вазириликнинг кадрлар бўлими. Институтнинг бўлимлари. Шаҳар молия бўлими. ■ Вакилларнинг унча катта бўлмаган аппаратида озиқ-овқат, молия ва маъмурий бўлимлар бор. Ш. Холмирзаев, Сўнмас ўт. Маориф бўлимида иш қизгин эди. П. Турсун, Ўқитувчи. Маъвашининг отаси — район молия бўлимининг мудири. Т. Ашуров, Оқ от. Нусратбек алоқа бўлимига икки-уч марта бориб, уйи билан гаплаша олмади. С. Нуров, Майсаларни аёз урмайди.*

3 Магазин, музей, омбор ва ш. к. нинг бир турдаги нарсалар тўпланган (қўйилган) ҳар бир қисми. *Магазиннинг пойабзал бўлими. Музейнинг қадимги дунё бўлими. ■ Магазинда ҳозир ўн бешта бўлим ишлаб турибди. Газетадан. Вақт ўтказмай, [магазиндан] ўзингизга керакли бўлимда бир зумда ишингизни битириб чиқасиз. Газетадан.*

4 Илмий иш ёки бадиий асарнинг, даврий нашрлар ва тўпламларнинг ҳар бир мустақил қисми. *Диссертация беш бўлимдан иборат. Романнинг учинчи бўлими. Журналнинг библиография бўлими. Газетанинг эълонлар бўлими. ■ Бирор абзацга келиб, сўнгера қараса керак, деб ўйладим. Йўқ, бир неча бет ва ҳатто катта бир бўлимдан ҳам ўтиб кетди, қарамади. Ойдин, Уялди шекилли, ерга қаради. Студентлик чоғларимда редакциялардан бирига шеър олиб бордим. Бўлимдагиларга маъқул бўлиб, олиб қолишди. Шукрулло, Жавоҳирлар сандиғи.*

5 Ўлчов асбобларининг кўрсаткичлари оралиғи. *Термометр бўлимлари.*

БЎЛИМЛИ *кам. қўлл. I* Бўлали, бўлиқ, дуркун, етилган. *Беклар, қадимнинг бўлимли ийгити деб, унинг [Тўғонбекнинг] елкасини қоқдилар. Ойбек, Навоий.*

2 Ишнинг кўзини биладиган, ишбилармон. *Ёш бўлса ҳам, ўзи бўлимлигина, қизларга бошроқ. «Юсуф ва Аҳмад».*

БЎЛИМСИЗ *кам қўлл. айн. ландавур.* -Аканг жуда тентак, жуда бўлимсиз ийгит, — деди ниҳоят пунғиллаб бой. Ойбек, Танланган асарлар.

БЎЛИМЧА Бўлим ичидаги, таркибидаги кичик бўлим; шўъбача. *Идоранинг бўлим ва бўлимчалари. Диссертациянинг бўлим ва бўлимчалари.*

БЎЛИНИШ I Бўлақларга, қисмларга, шохобчаларга ажралиш. *Маъмурий бўлиниш. Сонларнинг касрсиз бўлиниши.*

2 *биол.* Энг содда организмларнинг иккига ажралиб учриши. *Ҳужайранинг бўлиниши.*

БЎЛИНМА I *мат.* Бир соннинг иккинчи сонга бўлиниши натижасида келиб чиққан учинчи сон, бўлиш амалининг натижаси. *Мас., 18 : 6 = 3. Бу ерда 3 сони бўлимадир. «ЎЗМЭ».*

2 *ҳарб.* Йирикроқ ҳарбий қисм таркибидаги кичикроқ ҳарбий бирлик (мас., полкда — батальон, дивизион; батальонда — рота). *Миномётчилар бўлинмаси. Ўқчилар*

бўлинмаси. ■ Бўлинма кечагина душман батареяси турган тепаликни айлашиб ўтди ва жангсиз илгарига қараб юрди. А. Қаҳҳор, Асарлар.

БЎЛИНМАС Бўлиб, ажратиб, тақсимлаб бўлмайдиган. «Атом» юнонча сўз бўлиб, «бўлинмас» деган маънони билдиради.

Бўлинмас фонд Жамоа хўжаликлари, ширкат хўжалиklarининг аъзолари ўртасида тақсимланмайдиган жамғармалар. Бу йил кўпгина хўжалиklar жамоа даромадининг деярли 30 фоизини бўлинмас фондларга ажратмоқдалар. Газетадан.

БЎЛИНМОҚ I (фақат кўм. фл. взф.) **Бўлмоқ I** фл. мажҳ. н. У [Отабек] эгарлаб бўлинган отини ҳовлига қараб етаклай бошлаганда, ҳалиги қараб турган бош ҳам девордан қуйига тушиб йўқолди. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

БЎЛИНМОҚ II **Бўлмоқ II** фл. мажҳ. ва ўзл. н. Ёнғоқ иккига бўлинди. Сўз бўғинларга бўлинади. Айрилганни айиқ ер, бўлинганни бўри ер. Мақол. ■ Бир парча гўшт ўн парракка бўлинди. М. Мансуров, Ёмби. Жангчилар, кичик гуруҳларга бўлиниб, қишлоқ оралаб кетдилар. Ойбек, Қуёш қораймас. Болам, оиланинг иккига бўлиниб туриши қийин. Мирмуҳсин, Умид.

БЎЛИНУВЧИ I Бўлақларга, қисмларга ажралувчи, ажраладиган.

2 мат. Бирор сонга бўлиниши керак бўлган иккинчи сон.

БЎЛИС [р. волость – эгалик қилмоқ] с. т. тар. **I** Ўтмишда Россия ва унга тобе ҳудудларда уезд таркибидаги бир қанча қишлоқни ўз ичига олган маъмурий бўлинма. – Мингбоши, – деди у [ҳоким].. – Бўлисингда ишга чиқмайдиган битта ҳам одам бўлмаслиги керак! М. Исмоилий, Фарғона т. о. Андижон атрофидаги Қўқонқишлоқ бўлисида рўй берган воқеа маъмурларни ғоят таҳликага солиб қўйди. «Фан ва турмуш». Бўлис маҳкамасининг кенг ойна равонли ёруғ хонасида гоҳ туриб, гоҳ ўтириб, тинмай ўй суряпти. Х. Тўхтабоев, Йиллар ва йўллар.

2 Шундай маъмурий-ҳудудий бўлинма ҳокими. Бўлисиз Раззоқвойнинг қоғози билан кеча шаҳарга тушиб, китоб, дафтар, қоғоз, қалам, яна алақанча дов-даскак олдим. Ҳ. Фулом, Машғал.

БЎЛИШ I **Бўлмоқ I** фл. ҳар. н. [Эшвой] Камбағал бўлишига қарамай, Йўлчининг ои-

ласига қўлдан келганча ёрдам кўрсатар эди. Ойбек, Танланган асарлар. *Ким эдик?..* Бу саволга бериладиган жавоб ҳам қизиқарли бўлиши керак. Н. Сафаров, Оловли излар. *Овчи бўлиш учун қизиқишнинг ўзи кифоя қилмайди, нишонга тўғри ура билиш зарур.* Шукрулло, Сайланма.

Маълум бўлишича крш. с. Шу (нарса) маълум бўлдики, аниқланишича. *Маълум бўлишича, булар бу ерга ўтиргани эмас, бир одамни қидириб киришган экан.* А. Қаҳҳор, Огайнилар.

БЎЛИШ II I Муайян қисм, бўлақларга ажратиш; тақсимлаш. *Даромадни колхозчилар ўртасида бўлиш. Пулни тенг бўлиш.*

2 мат. Бир сонни иккинчи сонга тақсимлаш амали.

БЎЛИШЛИ: бўлишли феъл тлш. Тасдиқни ифодаловчи феъл шакли. *зид. бўлишсиз феъл.*

БЎЛИШМОҚ I **Бўлмоқ I** фл. бирг. н. *Дўстлар ўйлашиб туриб, кейин бахтларини синамоқчи бўлишибди. «Эртақлар». Илгари «синглим» деб турган йигитлар, сал ўтмай, «опа» дейдиган бўлишди.* А. Қаҳҳор, Мастон.

БЎЛИШМОҚ II Кўмаклашмоқ; ён босмоқ, тарафини олмоқ. *Бўлмаганга бўлишма.* Мақол. *Ёмон ёвга бўлишар.* Мақол. ■ *Сизга Шукуржон айтган экан-ку унинг қанақа ишлар қилганини, нима қилардиниз унга бўлишиб. О. Ёқубов, Ота изидан. Ўн тўрт кунда осмонда ой тўлишаркан, Меҳнаткашлар бири-бирига бўлишаркан.* «Кўшиқлар».

2 этн. шв. Битишмоқ, унашмоқ, келишмоқ. *Асрорқулнинг ўғли Ёдгорбой аскарликни битириб келганда, Ҳайдар отанинг жиянига бўлишамиз, деб туришган эди, мана бу уруш чиқди-ю, тўй кейинга қолди.* А. Қаҳҳор, Асрор бобо.

БЎЛИШМОҚ III I **Бўлмоқ II** фл. бирг. н. *Тенг бўлишмоқ.* ■ *Ўрмонжон Абдусаматқори билан тил бириктириб, икки юз йигирма беш саржин ўтин сотган ва пулини иккови бўлишиб олган.* А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари. *Ифтордан сўнг чуғурлашиб, рамазон айтиб, йиғилган нарсаларимизни бўлишиб бўлгач, катталар олдига секин бўйларимизни кучимиз етгунча чўзишиб борардик.* «Ёшлик».

2 кўчма Ўртада баҳам кўрмоқ. *Топганини бўлишмоқ.* ■ У [Фотима] мақтаниш учун эмас, балки ўз қувончини бирдан-бир яқин

қариндошлари билан бўлишмоқчи, улардан.. яхши сузлар эшитмоқчи эди. П. Турсун, Ўқитувчи.

БЎЛИШСИЗ: бўлишсиз феъл тлш. Инкор ифодаловчи феъл шакли. зид. бўлишли феъл.

БЎЛИҚ 1 Яхши ўсган, дуркун; тўлишган; тўла, семиз. *Лаўлининг бўлиқ гавдаси унга икки-уч ёш улугворлик қўшиб турар, яқинда мактабни битирган қизга ўхшамасди.* Д. Нурий, Осмон устунни. *Тез-тез нафас олаида, бўлиқ кўкраклари кўтарилиб-кўтарилиб тушади.* Т. Ашуров, Оқ от. *Бу нариваш.. жиякли қизил атлас лозими ял-ял ёниб, бўлиқ болдирини кучоқлаб турган, ўзи алвон турли гулларни суғориб юрган Шаҳзодагон эди.* К. Яшин, Ҳамза. *Шарофат хола қуртхонага кириб, сўкчакдаги вишиллаб барг еб ётган бўлиқ қуртларни кўриб, ҳанг-манг бўлиб қолди.* Ғайратий, Довдираш.

2 Бўрсилдоқ, кўпчиб турган, бўз. *Биров бўлиқ ерга омон сояпти, бирови ёш-ёш ўғилларини ёнига олиб, ариқ қовлаб, юқорига тупроқ отади.* О. Тўхтабоев, Йиллар ва йўллар. *Бўлиқ тупроқ бағрини ёриб, нозик-яшил майса уйғонди.* «Саодат». *..аллақаяқда бўғиққан момақалдироқ гулдураб, беозоргина ёмғир савалаб ўтди, бўлиқ тупроқ ҳиди анқиди.* А. Мухтор, Чинор.

3 Яхши ривожланган, баравж; тиқмачоқ, Бугдой шундай ўсиқ ва бўлиқ эдики, бу масофадаги пастқам тепаликлар, сойликлар билинмасди. О. Ёқубов, Эр бошига иш тушса. *Қовунлар бўлиқ палак орасидан мўралаб, мени уз деяётгандек.* Газетадан. *Пахтакорларимиз асосий эътиборни.. бўлиқ кўсак тўплашга қаратдилар.* Газетадан. *Ўзанинг шохларида маржондек тизилган бўлиқ, семиз кўсаклар гўё чимматларини очиб, жамолини кўз-кўз қилаётган гўзал қизларга ўхшайди.* Н. Сафаров, Оловли излар.

4 Мўл, баракали (ҳосил ҳақида). *Бўлиқ ҳосил билан саҳий куз келди.* Э. Раҳим, Янги қадам. *Ўз вақтида, хатонинг олдини олиб берилган ишлов ғўзаларнинг бўлиқ ҳосилга киришига ёрдам берди.* Ж. Абдуллахонов, Тўйга келинлар.

БЎЛИҚМОҚ Тўлишмоқ, чирой очмоқ. *Тўла унинг [Самаднинг] санаторийдан анча бўлиқиб, тарам-тарам қизил югуриб келган иссиқ юзига ҳавас билан тикилиб: - Тузуксанку, - деди.* М. Исмоилий, Бизнинг роман.

БЎЛКА [пол. bulka — кичикроқ юмалоқ нон] с. т. Бугдой унидан тайёрланган, кўпинча гишт шаклидаги узунроқ нон. *Оқ бўлка. Ширин бўлка.* ■ *..кейинги ҳафтада, ўртоқлар, меҳнат интизоми заводимизда худди сувга тушган бўлкадек бўшашиб кетди, - деди Мирҳайдаров.* С. Абдуқаҳҳор, Санамай саккиз дема.

БЎЛМА 1 айн. хона. *Икки бўлмали кичкина, пастқам уй, томи босай деб турибди.* С. Сиёев, Аваз. *Келин-куёв хонага киришди. Уй эгаси нариги бўлмага ўтиб, нимадир деб гўнғиллади.* С. Сиёев, Аваз. *Низом хушлархушламас овқатланганидан сўнг, ётоқ бўлмага кирди.* «Ёшлик». *Дўкон икки бўлмадан иборат эди: кичкина айвончадан ўтиб кириладиган даҳлиз ва соч-соқол олинадиган ичкари хона.* С. Сиёев, Ёруғлик.

2 айн. бўлим **2.** *Фабрикаларнинг ишга чақирувчи гудоклари чалинди: бўлмаларда, цехларда, станоклар ёнида яна қизгин ҳаёт бошланди.* Туйғун, Станоклар ёнида.

БЎЛМАГАН 1 Бўлмоқ **1** фл. сфлш. *Уйимизда меҳмон бўлмаган кун йўқ. У ҳеч вақт бу ерда бўлмаган.* ■ *Поэзиянинг менга маълум бўлмаган сирларини айтиб берди.* Шукрулло, Сайланма. *Меҳмондўст бўлмаган одамдан яхшилик кутилмайди.* «Фан ва турмуш».

2 Асоси йўқ, бўлмагур, пуч. *Бўлмаган гап. Бўлмаган хаёллар.*

БЎЛМАСА 1 Бўлмоқ **1** фл. 3-ш. бўлишсиз шакли. *Бўлмаса, бўлмас! Унису бўлмаса, буниси бўлар. Бир балоси бўлмаса, шудгорда қуйруқ на қилур.* Мақол. ■ *Зарур иш бўлмаса, чақиртирармиди.* «Гулдаста».

2 зидл. боғл. Акс ҳолда, йўқса. *Ҳар кунни хонадонимизда янги гап чиқиб туради. Бўлмаса, қайнонамнинг уйқуси келмайди.* Газетадан. *Уйлансам, Маҳбубага уйланаман, бўлмаса, фронтга ариза бериб кетаман, деб икки оёғини бир этикка тиқиб туриб олди.* С. Аҳмад, Уфқ.

3 кри. с. Шундай бўлса, шундай бўлган тақдирда, у ҳолда. *Бўлмаса, нима қил дейсиз, яна икки йил кут, дейсизми?* М. Исмоилий, Фаргона т.о. *Майли, бўлмаса, бориб жиндек мизғиб олай.* С. Аҳмад, Ҳукм. *Қизингни Тошкент жўнатишга кўн, бўлмаса.* А. Қодирий, Ўтган кунлар. *Бўлмаса, ҳозир борайлик-да, кейинги мажлисда ёзармиз.* Ҳамза, Танланган асарлар.

Ё бўлмаса Ё, ёки, ёхуд. Кампирнинг аҳмоқлиги, ё бўлмаса, душманингизнинг иғвоси учун мени шундай дейишга қандай тилинғиз борди? А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари. ..ё бўлмаса машу [мана шу] қилтириқ бўйнингдан жонингни суғуриб оламан! М. Исмоилий, Фаргона т.о.

4 Демак, маълум бўлдики. Бўлмаса, илгаридан эрингизнинг ўша ҳаракатларини ҳам билар экансиз-да? А. Қодирий, Ўтган кунлар. - Бўлмаса, мени хушламабди-да! — деди йигит чолнинг сўзини бўлиб. М. Исмоилий, Фаргона т.о.

Бўлмасам-чи Тасдиқ жавоб сифатида ишлатиладиган ибора. ■ -Бўлмасам-чи, — деди Элмурод, — ўзим курашга тушмайман-да. Тушсам, бу полвон писанд эмас, кутариб ура бераман! П. Турсун, Ўқитувчи. Бўлмасам-чи! Теварак-атрофда мен кўрмаган жой йўқ. М. Осим, Ибн Сино қиссаси. **Оз бўлмаса қ. оз.** **Ҳеч бўлмаса** Лоақал, ақали; жуда бўлмаганда. Мирза Мухиддин ўрин кўрса тиб, ҳеч бўлмаса, пойгакдаги кўрпачага ўтиришини сўради. А. Қаҳҳор, Сароб. Сатторқул баҳорда қари-қартанглари йиғиб: -Бекордан ҳамма безор, ҳеч бўлмаса, бир қўтигина қурт тутмайсизларми? — деди. А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари.

БЎЛМАҒУР 1 Асоси йўқ, асоссиз, таги пуч. Бўлмағур хаёллар. ■ Бе, бўлмағур гапни қўйсангиз-чи. Эшитмасангиз, кўрмасангиз, қаёқдан биласиз! П. Турсун, Ўқитувчи. Бўлмағур гапни бу ерда бозор кўтармайди, Холжон. Файратий, Довдираш.

2 Одоб-ахлоқ доирасига сигмайдиган, одобдан ташқари, қўпол, ножўя. Бўлмағур гапларни оғизга олманг. Ойбек, Танланган асарлар.

3 Ярамас, разил; ахлоқсиз. Мен албатта кўзингизнинг оқу қораси бўлган ёлғиз қизингизни ярамас, бўлмағур кишига тутиб бера-сиз, деб билмайман. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

БЎЛМИШ эск. Бўлмоқ I I фл. сфдш. Келин бўлмиш қиз. Куёв бўлмиш йигит. Отамиз бўлмиш киши. ■ -Куда бўлмишимиз ҳолжонимга қўймапти, узатиб, ўйинқароқ қизи тушмагурдан тинчиб кўя қолсаммикин деган ўйим бор, — деди Тошхоннинг онаси. А. Мир-аҳмедов, Ўт юраклар. Шу кундан бошлаб Мухаммад ибн Аҳмад ҳам, унинг она бўлмиши ҳам муҳтожлик балосидан қутулди. М. Осим, Карвон йўлларида.

БЎЛМОҚ I 1 Юз бермоқ, воқе бўлмоқ. Кеча мажлис бўлди. Бугун бир қизик воқеа бўлди. ■ Бир ойдан кейин худди мана шу катта боғда данғиллама тўй бўлди. Ў. Ҳошимов, Қалбингга кулоқ сол. Бўлди кулги! Айниқса, Мирраҳимов завқ қилиб кулди. А. Қаҳҳор, Асарлар.

2 Келмоқ, бошланмоқ; ўтмоқ, кечмоқ (фасл, давр, пайт ва ш. к. ҳақида). Баҳор бўлди. Кеч бўлди. Вақт бўлди. ■ Бувайдадан чиқиб кетганимга йигирма йилдан ошгандир, кўп ҳам бўлгандир. А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари.

3 Баҳоланмоқ, бирор нархга олинмоқ ёки сотилмоқ. Сигир қанча бўлди? — Арзон бўлди. Бўлиши қанча? — Олаверинг, от билан туя бўлармиди!

4 Амалга ошмоқ, битмоқ. Бўладиган иш. Бўлмайдиган иш. Ҳамма иш бир ҳафтада бўлади. Ўқиш қаноат билан бўлади. ■ Шунақасиз-да, бўлмайдиган гапга ишониб, бўладиганига ишонмайсиз. С. Аҳмад, Ҳукм. Энди бўлар иш бўлди, Асрорқул отага айтманг. А. Қаҳҳор, Асарлар.

5 Тахт ҳолга келмоқ, тайёр бўлмоқ, битмоқ. Қишлигимизни ҳозирдан ғамлаб олдик. Кийим-кечаимиз бўлди. А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари.

6 Етарли бўлди деб ҳисобламоқ; тўймоқ. Ошни олинг! — Раҳмат, мен бўлдим.

7 (ч. к. сўз билан) кўчма Тўймоқ; кўриб-билиб хафсаласи қайтмоқ; жонига тегмоқ. Мен доридан бўлдим. Мен ҳаммаларингдан ҳам бўлдим.

8 Тугатмоқ, охирига етказмоқ. Ишим кўп эмас, бир-икки соатда бўлиб қоламан. ■ -Мана, бўлди, — Муқаддам игна ўрнини спиртли пахта билан артиб жилмайди. Ў. Ҳошимов, Қалбингга кулоқ сол.

9 Ярамоқ; тўғри, мувофиқ келмоқ. Бу иш менга бўлмайди Бу пальто сенга бўлади. Ўзига бўй бўлмаган, ўзгага енг бўлмас. Мақол.

10 Эга бўлмоқ; бор, мавжуд бўлмоқ. Бўлгани шу, бошқа йўқ. Бундай ёрдамчининг бўлганидан бўлгани яхши. ■ Бунинг ўрнига ҳидлар таркибида бўлган зарралардан фойдаланса бўлмасмикин? Х. Тўхтабоев, Шириң қовунлар мамлақати. Деҳқоннинг оти бўлади-ю, ишга солинмайдими? М. Исмоилий, Фаргона т.о.

11 Бирор жойга бориб, ташриф буюриб, маълум вақт турмоқ, қўнмоқ, яшамоқ.

Хоразмда кўп бўлганман. Хайвонот богида бўлмаганман. ■ Сиз бизнинг ҳовлида бўлганмисиз? А. Қодирий, Ўтган кунлар. - Кўп марталаб меҳмон бўлгандим, — деди қутидор, — ул вақтда бобонгиз ҳам ҳаёт эдилар, А. Қодирий, Ўтган кунлар. Даданг бу ерда ҳам, шаҳар ҳовлимизда ҳам бўлган. Ойбек, Танланган асарлар.

12 Бирор-бир тadbирда иштирок этмоқ, қатнашмоқ, ҳозир бўлмоқ. Тўйда бўлдингизми? ■ Яхши, сен бу тўртовининг ўтиришларига бўлганмидинг? А. Қодирий, Ўтган кунлар.

13 Ўсмоқ, битмоқ (ўсимлик, ҳосил ҳақида). Бизнинг ерларда хурмо бўлмайди. Ўзбекистонда пахта яхши бўлади. ■ Бу ерга анжир эк, лагандай бўлмаса, калламини ол. Ойбек, О. в. шабадалар.

14 Бирор даражага етмоқ, ўз наслига тортмоқ. Одам бўлмоқ. Ўқиб инженер бўлмоқ. Отанг боласи бўлмас, одам боласи бўл. Мақол. ■ Университетни битирман, кандидат, доктор бўлман. А. Қаҳҳор, Оғриқ тишлар.

15 (ч. к. сўз билан) Дунёга келмоқ, тугилмоқ. Чўридан бўлган бола.. унинг устига — қиз, бийнинг шаънига иснод эди. А. Мухтор, Қорақалпоқ қиссаси. - Ҳой, мингбошининг ҳаромидан бўлган қизи, қанисан, бу ёққа кел! — ўшқирди бойвачча. К. Яшин, Ҳамза.

16 (ч. к. сўз билан) Келиб чиқмоқ, тугилмоқ. Саломат Наманганнинг Чортоқ қишлоғидан бўлади. С. Аҳмад, Ҳукм.

17 Бирор ҳаракат ёки нарсанинг етарли бўлганини, метёрдан ошганини, қоникқанликни, мамнунликни ифодалайди. Бўлди, кетмонларни бир ерга тўпланлар, кетдик. С. Кароматов, Олтин қум. - Бўлди, — қиз кулакула кафти билан юзини тўсди. — Бўлди, Марат ака, тавба қилдим.. Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол. Э, бўлди-бўлди. Шодибекнинг ўғлиман, денг? Э. Раимов, Ажаб қишлоқ. Мана, Эрмат ота, мана бу иш бўптида. П. Турсун, Ўқитувчи.

18 Бирор ҳаракат, тadbирни маъқулламоқ, унга қўшилмоқ. Бўпти, боради! Бироқ Хўжабекова кўнармикан? С. Анорбоев, Оқсой. Бўпти. Сизнинг ташаббусингизни қувватлаймиз. П. Турсун, Ўқитувчи. - Ҳўп бўлади, — дедим-у, ўрнимдан турдим. Э. Раимов, Ажаб қишлоқ.

19 Сифат туркумидаги сўзлар билан бирикиб, қўшма феъл ҳосил қилади, мас.,

хайрон бўлмоқ, хурсанд бўлмоқ, кир бўлмоқ. Оз бўлсин, оз бўлса ҳам, соз бўлсин. Мақол. ■ Жоним билан, Рустамжон ака. Бундан кўнглингиз тўқ бўлсин. К. Яшин, Ҳамза. Шов-шув кўтарма! Даданг хабардор бўлиб қолса, яхши бўлмайди. Ойбек, Танланган асарлар.

20 **-(а)р, -(а)диган, -(й)диган, -моқчи** аффиксли феъллар билан қўшилиб, истак, майл маъноларини билдиради. У [Отабек] кўз ёшларини тўхтатмоқчи бўлар эди. А. Қодирий, Ўтган кунлар. Шундан кейин четдан келган одамларга хушёр кўзим билан қарайдиган бўлдим. «Муштум». Уй қиладиган бўлсангиз, менинг кўнглимга ҳам қаранг-да. А. Қаҳҳор, Асарлар. Гулсумбиби қизи дам олгандан кейин, кечаси ёки эртага астагина билдирмоқчи бўлди. Ойбек, Танланган асарлар.

21 **-дай, -дек** аффиксли феъллар билан қўшилиб, иш-ҳаракатнинг жараёни, ҳолатини билдиради. Ҳамроқул сувни ичиб, бир оз ўзига келгандай бўлди. А. Қаҳҳор, Асарлар. Ногоҳ Бектемир даҳшатли тушдан уйғонгандек бўлди. Ойбек, Қуёш қораймас. Туриб-туриб, гоҳо уни тушимда кўргандай бўлман. С. Сиёев, Ёруғлик.

22 **-(и)б** аффиксли равишдошдан кейин кўмакчи феъл вазифасида келиб, иш-ҳаракатнинг тугалланганлигини билдиради. Самандаров хатни ўқиб бўлди, унинг устига кафтини қўйиб, Тўлаган акага қаради. А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари. Аёл нахтасини тўкиб бўлгунча, Фуломжон унга ер остидан разм солиб турди. М. Исмоилий, Фаргона т. о.

23 Бўлишсиз шаклларда келиб, иш-ҳаракатнинг амалга оширилиши қийинлигини ёки мумкин эмаслигини билдиради. Ит оғзидан суяк олиб бўлмас. Мақол. Сўз чумчуқ эмас, Оғзидан чиқса, тутиб бўлмас. Мақол. Ёз ёмғири лой бўлмас, Ўғри асло бой бўлмас. Мақол. ■ У ийғлаб юбормасликка ҳар қанча ҳаракат қилса ҳам, бўлмади. Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол.

24 От кесим таркибида боғлама вазифасида келади. Ўктам Абдуллаев мактабга директор бўлди. Бу киши бизнинг тоғамиз бўладилар. ■ Эркак одам бир сўзли бўлади. С. Аҳмад, Уфқ. Бола вужуди нозик бўлади. Газетадан. Хотин кишининг кўз ёши ширин бўлади. Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол. [Қушбеги:] Қутидор билан Отабекнинг кими бўласиз, синглим? А. Қодирий, Ўтган кунлар.

Бор бўлинг қ. бор. Бўлган экан Иш, аҳвол яхши эмас экан. *Ия-ия, улуг, сиз ҳам шу гапни айтдингизми? Сизки шундоқ десаңыз, роса бўлган экан-да.* С. Аҳмад, Ҳукм.

Йўл бўлсин қ. йўл. Муборак бўлсин қ. муборак. **Ош бўлсин қ. ош.** Шу-шу бўлди-ю қ. шу. **Қутлуг бўлсин қ. қутлуг.** ..билан бўлмоқ

1) бирор томон билан бирга қолмоқ. *Ё мен билан бул, ё у билан бул;* 2) бирор нарса ёки кимса билан банд ёки овора бўлмоқ. *Тўпанисо Сидиқжоннинг сўзини эшитмаган ва ўз ўйи билан бўлиб, бошқа ёққа қараб ўтирган эди.* А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари. **-са бўлгани** -са яхши бўлур эди. *У келса, бўлгани.* Ёмғир ёғмаса, бўлгани. **-са бўладими** Ногаҳон юз берган воқеа-ҳодиса ҳақида ҳикоя қилаётганда ишлатилади. *Сахарга яқин Аччида кетаётган эдим, рўпарамдан йўлбарс чиқиб қолса бўладими.* А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари. *Роҳилабуви ўлгур, тикиб кийиб олса бўладими!* А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари.

БЎЛМОҚ II Бутунни (синдириб, қирқиб, ёриб ёки бирор бошқа йўл билан) бўлақларга ажратмоқ, бўлак-бўлак қилмоқ. *Патирни тўрт бўлмоқ. Қоғозни иккига бўлмоқ.* ■ *Шерзод қиличи билан шерни иккига бўлиб ташлади.* «Эртақлар». *Юк машинаси чангни қоқ иккига бўлиб, йўлга тушди.* Н. Қобул, Беморлар.

2 Маълум қисмларга, гуруҳларга ажратмоқ, тақсимламоқ. *Асарни бобларга бўлмоқ. Балаларни гуруҳларга бўлмоқ.*

3 **мат.** Бўлув амалини бажармоқ, ечмоқ. *Катта сонни каррали кичик сонга бўлмоқ.*

4 Ўртада тақсим қилмоқ, улашмоқ. *Даромадни бўлмоқ. Меросни бўлмоқ.* ■ *Хотинлар дастурхондаги.. туз, майиз ва чойни бўлиб олишди.* С. Аҳмад, Ҳукм. *Йигитлар истеҳкомга боришиб, ўқ-дориларини бўлиб олишди.* Назармат, Жўрлар баланд сайрайди.

5 Ташкилот, муассаса, корхона ва ш. к. ни кичикроқ мустақил қисмларга, бўлимларга ажратмоқ. *Институтни иккига бўлмоқ.*

6 **кўчма** Гап, сўз, суҳбат ва ш. к. ни тўхтатиб ёки кесиб қўймоқ. *Эшикдан кириб келган маҳдум уларнинг сўзини бўлди.* А. Қодирий, Меҳробдан чаён. *Бектемиров гапини тугатмаган ҳам эдики, Турсунбой оти келиб, суҳбатни бўлди.* С. Аҳмад, Ҳукм.

7 Шахснинг хаёли, фикри, ўйи ва б. га халақит бермоқ, уни чалғитмоқ. *Ёқимсиз, жирканч кулги Аҳмаднинг хаёлини бўлди.* Ф.

Мусаждонов, Ҳиммат. *Ҳамиша иш чоғида келиб, фикримни бўласан.* А. Қодирий, Меҳробдан чаён. *Ғайрат унинг фикрини бўлмаслик учун, миқ этмай бормоқда.* М. Ҳазратқулов, Журъат.

БЎЛСА I Бўлмоқ I фл. шарт шакли. *Олим бўлсанг, олам сеники.* Мақол. *Тўғри бўлсанг, бежавотир бўласан.* Мақол. ■ *Кимнинг хулқи ёмон бўлса, у ўзини азобга гирифтор қилади.* «Фан ва турмуш».

2 **зидл. боғл.** Эса. *Мен келавердим, у бўлса қолди.* ■ *Қушбеги бўлса негадир узоқ ўйлаб ўтирар, тезда гап очмас эди.* А. Қодирий, Ўтган кунлар. *Ҳаққуш бўлса тўхтовсиз сайрар, ёз шабадасида унинг овози гоҳ секин, гоҳ баралла эшитиларди.* Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол.

БЎЛТАК шв. I Майда қисмларга бўлинган, парчаланган; бўлак-бўлак. *Бу ерларнинг тарихи деганда, отанинг кўз олдиди.. яланғоч дашт, қўрғонлар, пастак деворлар, бўлтак ерлар.. гавдаланади.* Й. Шамшаров, Довруғ.

2 **эск.** Гуруҳ, бригада. *Ҳар бир бўлтакка тарозу бериш бирмунча оғир кўчади.* А. Қодирий, Фирвонлик Маллавои.

БЎЛТАК-СЎЛТАК Ҳар хил бўлакларга бўлинган; бўлак-бўлак, парча-пурча. *Бўлтак-сўлтак ерлар.*

БЎЛУВ I Бўлмоқ I фл. ҳар. н. *Чет эл делегацияларининг Ўзбекистонда бўлуви.* ■ *Менимча, бу мироб – ҳосилотликка муносиб бўлуви мумкин.* Ш. Рашидов, Бўрондан кучли.

БЎЛУВ II I Бўлмоқ II фл. ҳар. н. *Ахир Иброҳимбек билан айри тушув – кучни бўлув демакдир.* «Шарқ юлдузи».

2 **мат.** Бир сонни бошқа бир сонга тақсим қилиш амали. *Касрларни бўлув. Бўлув ишораси.*

БЎЛУВЧИ I Бўлмоқ I фл. сфдш. *Уларнинг ҳар бир ўйинига, ҳар бир ҳангомасига «она-боши» бўлувчи Тўхтасин ўртоқларини йиғди, уларга ивир-шивир билан бир нимани тушунтирди.* Ойбек, Танланган асарлар. *Умид, дарҳақиқат, безори, қолақ фикрли, хотинқизларга бой-феодалларча муносабатда бўлувчи шахс қилиб кўрсатилибди.* Мирмуҳсин, Умид.

БЎЛУВЧИ II I Бўлмоқ II фл. сфдш. *Бўлувчига оз, Оз бўлса ҳам соз.* Мақол. ■ *Гапирганни бўлувчи, ийқилганни тепувчи бўлма.* Газетадан.

2 мат. Бирор сонни бўлиши керак бўлган бошқа сон. *Бўлувчи билан бўлинманинг кўпайтмаси бўлинувчига тенг.*

БЎЛУК тар. 1 Мўғуллар истилоси давридан 19-асргача Мовароуннаҳр ва Хуросонда шаҳар атрофидаги шаҳарга тобе ҳудудлардан иборат маъмурий-худудий бирлик.

2 Ҳарбий қисм, бўлинма. *Мингбоши Қулназархोजи ўз бўлуғи билан дарвозадан чиқиб, шарқ томон йўл олди.* М. Осим, Карвон йўлларида. *Сиз бу йигитни ўз бўлугингизга олиб, от минмоқ, қилич урмоқни ўргатинг.* М. Осим, Карвон йўлларида.

БЎЛУҒУСИ 1 Бўлмоқ I фл. кел. зам. шакли. *Ҳар ким таъма йўлин тутса агар пеш, Оқибат бир куни бўлғуси дарвеш.* Газетадан.

2 сфт. Келажакда бўлиши муқаррар ёки эҳтимолга яқин; бўлажак. *Ҳурмат момо кечқурун урчуғини қўлтиғига қистириб, гурунг баҳона, бўлғуси қудасиникига ўтди.* «Саодат». *Моҳира оғзи қулоғида, бўлғуси келинини мақтади.* Л. Тожиева, Меҳрим сизга, одамлар.

3 от Яқин ёки узоқ келажак вақт; келажак. *Буни бўлғуси кўрсатади.*

БЎМ-БЎШ Тамоман, мутлақо бўш, қуруқ; тап-тақир; ҳувиллаб ётган. *Бўм-бўш идиш.* *Бўм-бўш уй.* ■ *Соҳил бўм-бўш, ҳувиллаб ётибди.* С. Сиёев, Отлик аёл. *Олдинда душман, орқада эса бузилган йўллар, бўм-бўш шахро.* «Шарқ юлдузи». *Биттаю битта шам ёқилган юз кишилик улкан саропарда бўм-бўш ва нимқоронғи эди.* О. Ёқубов, Кўҳна дунё. *Ҳаво булутли, касалхона ҳовлиси бўм-бўш эди.* Ў. Ҳошимов, Нур борки, соя бор.

Юраги (ёки кўнгли) бўм-бўш Бирор иш қилишга ҳафсаласи, иштиёқи қолмаган, ҳафсаласи пир бўлган; ноилож. *Ҳеч бир нарса жалб этмас уни.* *Бу кун бўм-бўш менинг юрагим.* «Гулдаста». *Шу топда бу одамга ҳеч қандай ёрдам бериш қўлидан келмаслигини ўйлади-ю, кўнгли бўм-бўш бўлиб, палатага кирди.* Ў. Ҳошимов, Нур борки, соя бор. *Бўм-бўш бўлиб қолади юрак, Уғлим, меҳр адо бўлган чоқ!* «Саодат».

БЎНАК 1 тар. Бирор иш юзасидан иш берувчиларнинг иш бажарувчиларга олдиндан берадиган қарзи. -*Баракалла!* — деди Абдуҳалилбек. — *Буниси — бўнаги, иш битгач, яна.* Ж. Шарипов, Хоразм. *Ем-хашак йўқ, бир пой ҳўкиз ориқ-туруқ, Қайдан бўнак олиш билмай, ҳамён қуруқ.* Ф. Фулом. *Мен ишимга*

қараб сўрай бераман, сиз бўнак қилиб бераверасиз. М. Исмоилий, Одамийлик қиссаси.

2 тар. Устанинг ўз шогирдига унинг ишлаб бериши ёки кейинчалик қайтариши шарти билан берадиган қарз пули. *Бечора косиблар олдинроқ олиб, еб қўйган бўнакнинг эвазига тишларини тишларига қўйиб, ҳар қанча оғир гап эшитсалар ҳам, чидаб туриб.. жавоб қилар эдилар.* М. Муҳаммаджонов, Турмуш уринишлари.

3 бух. Маош ҳисобидан ой охирида ҳисоб-китоб қилиш шарти билан олдиндан бериладиган пул; аванс.

БЎНАҚДОР Бўнак олган, бўнак олиб қарздор бўлган шахс; дебитор.

БЎНАҚЧИ тар. 1 Бўнак бериб, одам ишлатувчи шахс. *Мендан бўлак бўнақчининг қўлига тушганингизда, бирини икки қилиб оларди.* Н. Сафаров, Султон бўзчининг неваралари.

2 Бўнак олган шахс, қарздор. *Битта менмас, бечора-бекас Бўнақчилар бойдан норози.* М. Али, Боқий дунё. *Фойда тушар! Кеч куздан деҳқон — Бўнақчилар беришар пахта.* М. Али, Боқий дунё.

БЎПТИ с. т. 1 Бўлибди. *Яхши бўпти.* *Ажаб бўпти.* ■ *Иш деган мундоқ бўпти.* С. Аҳмад, Уфқ. *Энди мени кўпчиликнинг ичидан изза қилмоқчи бўпти-да.* Шукрулло, Сайланма.

2 Таклифга розиликни билдиради: бўлади, хўп, майли, яхши, маъқул. *Бўпти, ҳозир фақат бир шарт билан.. Ў. Ҳошимов, Қалбингга кулоқ сол.* *Бўпти, қайноқ-қайноқ чой ич-да, бориб ёт.* С. Аҳмад, Уфқ. *Бўпти, ака, полвон бола билан ишласак ишлабмиз-да, шу баҳона бизнинг ҳам суратимиз газетада чиқиб қолса.* С. Аҳмад, Уфқ.

БЎР Оҳақтошнинг майда заррали оппоқ юмшоқ тури. *Бўр билан оқламоқ.* *Бўр билан ёзмоқ.* ■ *Ҳеч гапдан хабари йўқ Исқандар ака, бир қўлида латта, бир қўлида бўр, анграйиб қолди.* А. Кўчимов, Ҳалқа. *Дераза ойнасини бўр ёки ярим стакан сувга икки қисм тиш порошоғи солиб артсангиз, ятираб кетади.* «Саодат».

БЎРАЛАМОҚ Шиддат билан ёғмоқ (бўронли қор ҳақида). *Бўралаб қор ёғарди, ноилож машинани тўхтатиб, қор тинишини кутдик.* «Шарқ юлдузи». *Бўралаб ёғаётган қор кўз очиргани қўймас, лекин йиғилган одамлар.. совуқдан киприк қоқмас эдилар.* С.

Зуннунова, Гулхан. *Қор шамол аралаш ҳамон бўралаб ёғарди.* «Ёшлик».

Бўралаб сўкмоқ Оғизга келганини қайтармай устма-уст сўкмоқ. *Мен бўралаб сўкиб бердим, бу ургандан ҳам баттар бўлди.* М. Мансуров, Ёмби. *Ошино нонвой бўлишга кўнди, лекин Яхшибоев унамади.* Саройбонни бўралаб сўкди. М. М. Дўст, Лолазор.

БЎРАМОҚ кам қўлл. айн. **бўраламоқ.** *Кун ботиб, осмон қорайган, аммо тўхтовсиз бўраб ёғиб турган қордан ер тобора оқарётган пайтда Элмурод.. қор учқунларини томоша қилар эди.* П. Турсун, Ўқитувчи.

БЎРБОЙ шв. Таким, болдир. *Азонда туриб этик кияман деса, этик кўнжидан ўтмайди бўрбойи.* М. Кўшмоқов, Али Қамбар.

БЎРДОҚИ I Гўшт учун боқиб семиртирилган мол. *Бўрдоқи кўй. Бўрдоқига боқмоқ.* ■ *Бўрдоқини сўйишга қассобни чақирайми?* Ҳамза, Танланган асарлар. *Орадан икки ой ўтгандан кейин қараса, кўй бинойидек бўрдоқи бўлиб қолибди.* А. Мухтор, Тонг билан учрашув. *Ярим ойлик мойнасига саккизта бўрдоқи товۇқ келади.* С. Аҳмад, Сайланма.

2 *кўчма* Бекор ётиб ёки бировнинг ҳисобига яшаб семирган одам ҳақида. *Ҳа ўша.. бир умр меҳнаткашининг сувини сиқиб ичган бўрдоқи Матқовулнинг ўзи.* А. Мухтор, Опасингиллар. *Бўрдоқидай лорсиллаб кетяпсан кундан-кунга, озишинг керак.* Ж. Абдуллахонов, Хонадон.

3 *кўчма* Бўлиқ, тўлиқ, етилган. *Бўрдоқи ҳар бир кўсак. Етилган дурдонамиз.* Р. Бобожон, Танланма.

БЎРДОҚИБОҚАР Молларни бўрдоқига боқиш билан шуғулланувчи киши.

БЎРДОҚИЧИЛИК Чорвачиликнинг молларни бўрдоқига боқишга ихтисослашган тармоғи; бўрдоқи боқиш. *Бўрдоқичилик фермаси. Бўрдоқичилик давлат хўжалиги.* ■ *..бўрдоқичилик базаси тоғлар бағрида жойлашган.* Газетадан. *..бўрдоқичилик базасида яна бир ем-хашак тақсимловчи линия ишга туширилди.* Газетадан.

БЎРЁ шв. эск. айн. **бўйра.** *Юрган — дарё, ўтирган — бўрё.* Мақол. ■ *Гурбату андуҳу меҳнат бошима айлаб ҳужум, Най каби жисмимни янчиб, бўрё қилди мени.* «Ўзбек шоирлари».

БЎРИ I I Сутэмизувчиларнинг итсимонлар оиласига мансуб йиртқич ҳайвон; қашқир. *Айрилганни айиқ ер, бўлинганни бўри*

ер. Мақол. *Бўридан кўрққан тўқайга кирмас.* Мақол. ■ *Сувонжон кўрага ҳужум қилган бир оч бўрини отиб олибди.* С. Анорбоев, Оқсой. *Бу чўлда бирам бўри кўп эканки, кечаси билан кўрқиб чиқдим.* С. Аҳмад, Уфқ.

2 *кўчма* Ёвуз, қонхўр, шафқатсиз одам ҳақида. *Юрагим сан эдинг, Гулнор, кўзим илгари очилган бўлса эди, ман ўз юрагимни бўриларга едирармидим? Тонгла маҳшарда қай юз билан санга боқаман?* Ойбек, Танланган асарлар. *Аҳмад Ҳусайн оқариб кетдию, лекин индамади, чунки бўрилар орасида эканини яхши биларди.* Ойбек, Нур қидириб. *Бадиа хона бурчагига тисарилди. Рўпарасида турган дахшатли бўридан кўз узмасди.* Мирмуҳсин, Меъмор.

3 Бўри (эркаклар исми).

Бўри боқиш (ёки қараш) қилмоқ Кўрқинчли, дахшатли қарамоқ, еб қўйгудек қарамоқ. *Бир қўлида теша, Санобарга бўри қараш қилиб яқинлашди.* К. Яшин, Ҳамза. **Бўри ейдими** «Нимадан кўрқасан» деган маънода ишлатиладиган ибора. [Ҳаёт:] *-Воей, сизам бир қизиқсизки, буви, нима, мени бўри еб кетармиди? — деди-ю, ҳовли этагига юриб кетди.* М. Исмоилий, Фарғона т.о. *Латифжон ҳиринглаб: -(дипломни) бўри ермиди, уйнинг тўрига экиб қўйганман, — деди.* «Муштум». **Бўримисиз, тулкимисиз?** «Куруқ қайтдингизми ёки ундириб?» деган маънода ишлатиладиган ибора. [Ҳасан:] *Куруқ келишга уялдим-да, тақсир! [Кодирқул:] Қани, бўримисиз, тулки?* Ҳамза, Бой ила хизматчи. **Бўрининг оғзи еса ҳам қон, емаса ҳам қон** «Ёмонлиги билан танилган, ёмонлигини қўйса ҳам, қўймаса ҳам — ёмон» деган маънода ишлатиладиган ибора. *Бўрининг еса ҳам, емаса ҳам оғзи қон.* Шукрулло, Сайланма. **Бўри туғди (ёки болалади)** Кун чиқиб туриб, ёмғир ёғаётганда айтиладиган ибора. **Бўри қулоғи овда** Номаълум кишилар ёки айғоқ-ағёрлар гап пойлаб юргани ҳақида ўз кишини огоҳлантириш учун ишлатиладиган ибора. **Қўйни бўрига топширмоқ** Бирор нарсани ёки ишни энг кўп зарар етказадиган ёки суиистеъмол қиладиган, оқибатсиз кишига топшириб қўймоқ. *Муродова билмайди. Шунинг учун кейинги аризани Давроновга юборибди. — Қўйни бўрига топширибди-да.* И. Раҳим, Ихлос.

БЎРИ II *астр.* Осмоннинг жанубий яримшарида жойлашган юлдузлар туркуми.

БЎРИБАҒИР бот. Итжумуртгуллилар оиласига мансуб, барги тухумсимон, гуллари сарғиш-яшил бута ёки паст бўйли дархат.

БЎРИБОСАР Чорва моллари подларини бўрилардан сақлайдиган ва ўтовқўраларни, уй ва ҳайвонларни қўриқлайдиган, кўкраги кенг, оёқлари бақувват кучли ит. *Яхшиям, ишончли бўрибосарлар бор. Улар бўлмаса, молчиларнинг аҳволига вой, деяверинг.* К. Яшин, Ҳамза. Ақлли бўрибосарлар сурувларни бўйлаб олдинга чопиб борадиларда, *ола ҳаммаса ўтиб бўлгунча, чўзилиб ётиб дам оладилар.* А. Мухтор, Чинор. *Йўловчи [чўпонга] яқинлашган заҳоти дум ва қулоқлари кесилган бўрибосар итлар галаси унга ташланди.* А. Ҳақимов, Илон изидан.

БЎРИГУЛ бот. Кендирдошлар оиласига мансуб, ётиқ илдизпояли, доимо яшил бўлиб турадиган кўп йиллик ўт. *..бўригулдан нафас олишни кучайтирувчи эрвинин, қон босимини камайтирувчи эрвалин алкалоидлари олинади.* М. Аҳмедов, Колхозда химия кечаси.

БЎРИКАЛЛА Қовун навларидан бирининг номи. *Лекин куз фаслида бозорга тушган қовунхўрлар бу лаззатли неъматларнинг «бўриқалла», «асати» каби номларини билавермайди. «Фан ва турмуш». Ҳар бўриқалла қовун тимсолида кўра бўлинг, она қизим, яратувчи, донишманд халқимиз меҳрин.* М. Кўшмоқов, Али Қамбар.

БЎРИКЎЗ бот. Меваси ейиладиган, тиканли ўсимлик тури.

БЎРИТАРОҚ бот. Гулхайридошларга мансуб, пояси тик, сершоҳ, гуллари сариқ, бир йиллик бегона ўт.

БЎРИҚ шв. Оқжўхорининг пояси, жўхориюя.

БЎРИҚМОҚ айн. **буриқмоқ** 1. *Яхшибоев ўрнидан сапчиб турди. Кўзлари қонга тўлган, юзи бўриқиб кетган эди.* М.М.Дўст, Лолазор. *Йигитларнинг киприklarини чанг босган, юзлари иссиқдан терлаб, бўриқиб кетган эди.* Ҳ. Фулом, Тошкентликлар.

БЎРК эск. Ошланган қоракўл теридан цилиндр шаклида тикилган бош кийим, телпак. *Бошиз омон бўлса, бўрк топилади.* Мақол. *Бошиз бўрк бўлмаса, Тойсиз — турк.* Мақол. ■ *Шу пайт шийтон ичидан бошига бўрк кийган Ботир чиқди.* П. Қодиров, Юлдузли тунлар. *Қилич зарбидан Хонзода бегим-*

нинг бошидаги бўрки учиб кетди-ю, узун сочлари ёйилиб, елкасига тушди. П. Қодиров, Юлдузли тунлар.

Бош ёрилса, бўрк остида (ёки ичида) Оилавий ёки ички жанжал, низоларни ташқарига чиқармаслик кераклиги ҳақида айтиладиган ибора. *Бош ёрилса, бўрк ичида, дейдилар, — бўлар-бўлмасга катталарни ишдан қўйиб ғириллайвериш хунук нарса.* С. Аҳмад, Ҳукм. *Эҳтимол, бошқаларнинг хотинлари ҳам шунақадир, у қаёқдан билсин: бош ёриғи бўрк ичида, қўл синиғи энг ичида.* Шухрат, Жаннат қидирганлар. **Бўрк ол деса, бош (ёки калла) олмоқ** Буюрилгандан ортиқ жазоламоқ, ҳалдан оширмоқ. *Бўрк ол деса, бош олиб келадиган довюрак йигит эдинг-ку! Нима бўлди? Уйғун, Асарлар. Санамай саккиз дейдиган, бўрк ол деса, калла оладиган баъзи теровчилар қўлини тиззасига уриб, шошиб қолдилар.* Газетадан.

БЎРЛАМОҚ Бўр суркаб оқартирмоқ. *Деворларни бўрламоқ.*

БЎРОЗ шв. 1 Бўйи етган, етилган қиз.

2 кест. Қари қиз. *Худо кўтарсин сен инжиқ бўрозни!* М. Исмоилий, Фарғона т.о. *У кейинги йилларда қизини бўлар-бўлмасга урадиган, ҳаёсизларча «бўроз» деб сўкадиган бўлиб қолди.* М. Исмоилий, Фарғона т.о.

БЎРОН 1 Тўзон ёки қор-ёмғир аралаш эсадиган шиддатли шамол. *Бўри бўронда қутувар.* Мақол. ■ *Ҳамма ёқни қум бўрони қоплади. Омон кўринмай қолди.* Ҳ. Назир, Ёнар дарё. *Қум бўрони ўтов кигизларини, балиқчиларнинг тўрларини осмонда учириб юрди.* А. Мухтор, Қорақалпоқ қиссаси. *Заргаров тўхтаб, настга тушди. Атроф зим-зиё, бўрон қутуриб кўз очирмасди.* А. Мухтор, Бўронларда бордек ҳаловат.

2 *кўчма* Тўхтамасдан ёғ(ил)аётган нарса. *Тўпларнинг ўқ бўрони аввалги куч ва ғазаб, қаҳр билан самода ҳукмрон эди.* Ойбек, Кўёш қораймас.

3 *кўчма* Шиддатли, давомли ҳаракат, оқим; тўфон. *-Халқнинг қудратига, бўронига ҳеч қандай тоғ дош келолмас! — деди-да, Султонмурод чиқиб кетди.* Ойбек, Навоий. *Наҳот ёвуз бўрон хасдек учиргай? Қайнар томиримда оташин қонлар.* «Гулдаста». *Халқ қўшиқчиларни қарсақ ва қийқириқ бўрони билан олқийшлади.* Ойбек, О. в. шабадалар.

4 Ички, руҳий кечинмалар галаёни, туғёни. *Лекин ичидаги ҳалиги жанг бўрони бир*

нафас ҳам тинмади. «Муштум». Мана, ўзингиз кўриб турибсиз, шунақа гаплардан кейин охиқ қалбада бўрон кўтарилмайдими? Х. Тўхтабоев, Ширин қовунлар мамлақати. *Кўзгалинг, ҳей, ҳис-туйғулар бўрони, Кўндан сизга кўз тутардим умидвор.* Дилшоода, Умидим. *Бу сўзлар Йўлчининг юрагида бўрон ясади, у тотли, завқли ҳаяжон билан қалтирарди.* Ойбек, Танланган асарлар.

5 кўчма Хавф-хатар, даҳшат. Тинчлик дарахтини оловлардан, бўронлардан асрашимиз керак. «Саодат». *У не-не дарёларнинг тўлқинларини ўлим бўронлари орасида кециб ўтмади.* Ойбек, О. в. шабадалар. *Сенга на бўронлар қор қила олур, Сени на йўқотиб, бор қила олур.* А. Орипов, Йиллар армони.

6 кўчма Бало, офат, кулфат. *Нифоқ бўрони хароб этган Хоразмни осонликча забт этиб, беҳисоб ўлжалар олиб келганидан у хурсанд.* М. Осим, Карвон йўлларида. *Ана ўшанда кўрасан Хоразмда фитна бўронининг бошланишини.* М. Осим, Карвон йўлларида. *Халқлар бошига зулм бўронини ёғдирган ва офатлар келтирган сариқ вабо — Гитлер машинаси зил кетди.* Н. Сафаров, Оловли излар.

7 Бўрон (эркаклар исми).

БЎРОНЛИ 1 Бўрон билан ўтган ёки бўрон бўлиб турган. *Бўронли қиш туни.* ■ *Кечаси бўлиб ўтган бўронли ва момақалдироқли жаладан сўнг ҳаво сокин эди.* Газетадан.

2 кўчма Кескин, шиддатли кураш, қизгин жанг ва ш. к. билан тўлиб-тошган. *Кўнглимга битмас фароғат берди онам алласи, Бўронли йиллар жасорат берди онам алласи.* Ё. Мирзо.

3 кўчма Жўшқин, тугёнли. *Уни ёш ва бўронли қалби Олиб кетди олис шаҳарга.* А. Орипов, Руҳим. *Юлдузлар мисоли кулганда руҳим, Бўронли ҳисларга тўлганда руҳим..* А. Орипов, Йиллар армони.

БЎРОНҚУШ(ЛАР) зоол. Найбурунлилар туркумига мансуб, сувда яшашга яхши мослашган денгиз қушларининг бир тури. *У Фурқатни бўронни олдиндан кўра билган бўронқуш деб атади.* Газетадан.

БЎРСИЛДОҚ 1 Бўрсиб, кўпчиб, билқиллаб турган. *Бўрсилдоқ тупроқ.* ■ *Ер қор сувга тўйдими, деҳқоннинг омади келгани шу: тупроқ кўпчиб, бўрсилдоқ бўлиб кетади.* М. Назаров, Жилвон жилвалари. *Уона қучо-*

ғининг иссиқ тафтини бериб турган юмшоқ, бўрсилдоқ ерга чўккалади, ундан бир чимдим тупроқ олиб, кўзларига суртди. М. Исмоилий, Фарғона т. о.

2 Биққидай семиз, лўппи. *Баҳодир қизнинг бўрсилдоқ кўлини ушлаб хайрлашар экан: -Демак, театр, санъат институтига кирар экансиз-да? — деди.* М. Жалолиддинова, Кейинроқ. *У [Жавҳарий] ўзининг бўрсилдоқ бош бармоғини эгиб, Раҳимовани кўрсатди.* «Фан ва турмуш».

Бўрсилдоқ нон Кўпчиб пишган юмшоқ нон. *Ресторан ёнзинасида, новвойхонада иссиқ бўрсилдоқ обинон ёпиляпти.* Газетадан. *Лекин ҳаёт дегани фақат мураббою бўрсилдоқ нондан иборат эмас-да.* Х. Султонов, Онамнинг юрти.

БЎРСИЛЛАМОҚ 1 Етилиб, бўшашиб кўпчимоқ, семирмоқ. *Кечаги ёмғирдан кейин бўрсиллаб ётган ҳовлига ялангоёқ сакраб тушди.* Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол. *Кечагина пахталар бодроқдай очилиб ётган майдонлар шудгордан кейин қор остида бўрсиллаб ётибди.* Газетадан. *Пойлаб деҳқон йўлини Бўрсиллайди бўз тупроқ.* А. Суюн, Олис тонглар.

2 Иссиқдан ёки тез ҳаракатдан терлаб-пишиб кетмоқ. *Ўринбой ҳам велосипедда ҳарсиллаб-бўрсиллаб келиб қолди.* Ҳ. Назир, Кўктерақ шабадалари. *Қўпол ботинкасини дўқиллатиб, иссиқда бўрсиллаб-ҳарсиллаган Аҳмад келди.* Ҳ. Назир, Ёнар дарё.

БЎРСИМОҚ 1 Бир оз димиқиб, ҳидланиб қолмоқ, сасинқирамоқ. *Айниқса, ҳозирги саратон кунларида тўйларда тез бузилиб, бўрсиб қоладиган таомларни ниҳоятда эҳтиёткорлик билан истеъмол қилиш керак.* Ш. Хўжаев, Тўйдан сўнг. *Бизга берилган овқатнинг гушти бўрсинган экан.* «Ёшлик».

2 Намдан шишмоқ, кўпчимоқ. *..ер кўзда ҳайдалса, айна муддао бўлади, қиши билан қор тагида кўпчиб, баҳор чиққанда, ошган ҳамирдай бўрсиб туради.* Газетадан.

БЎРСИҚ Сутэмизувчилар туркумининг сувсарсимонлар оиласига мансуб йиртқич ҳайвон. *Тоғларда одатда айиқ, бўри, ёввойи чўчқа, силовсин, бўрсик, тулки, жайра учрайди.* «Ўзбекистон Республикаси» (энциклопедия).

Бўрсикдай семирмоқ Ҳаддан зиёд семирмоқ. *Элмурод молларнинг тагини кўрар экан, ўзича ўйлади: сенлар бўрсикдай семириб яша-*

ю, шунча одам очликдан қирилсинми? П. Турсун, Ўқитувчи.

БЎРТИК Бирор нарсанинг бўртиб, туртиб чиққан ери. *Бадандаги бўртик. Деталнинг бўртиги.* ■ Унинг юзи сўлиган, кўзларининг оқи кўкарган, тиришган бўйнининг бўртик кўкиш томирларида юракнинг уриши сезилиб турар эди. П. Турсун, Ўқитувчи.

БЎРТИҚ айн. **бўртик**. *Хонага бир неча йигит кирди. Ғулабурроқ, бўртиқ қовоқли йигит бугунги иш якунини баён қилди. Й. Шамшаров, Қахрамонлик йўли.*

БЎРТМА 1 Новданинг кесилган, ўсимликнинг пайвандланган жойида ҳосил бўладиган қадоқ ёки қабариклар. *..новдалар бўғимга тақаб кесилганида, бу жойда бўртмалар ҳосил бўлади. Р. Мусамухамедов, Мўл узум ҳосили.*

2 сфт. Бўртиб, туртиб чиққан; бўрттириб ишланган. *Бўртма нақш.* ■ *..бир устунда «Амали Саидумархўжа» деб бўртма нақш билан ёзиб қўйган. С. Айний, Эсдаликлар. Комила.. ўртоғининг оқ-сариқ, узунчокроқ нозик юзига, бир оз бўртма қовоқларига.. тикилди. Ойбек, О. в. шабадалар.*

БЎРТМОҚ 1 Амал олмоқ; кўкара бошламоқ; унмоқ. *Баҳор.. ўриклар оппоқ гулади, олча новдалари мунчоқ-мунчоқ бўртди. Мирмуҳсин, Ҳикоялар ва қиссалар. Қор кетди ва заминда Бўртди илк гиёҳ. «Ёшлик».*

2 Кўтарилиб чиқмоқ, туртиб чиқиб турмоқ. *Собир аканинг.. чакка томирлари бўртиб чиққан, кўзлари ичга ботган. Ж. Шарипов, Хоразм. У умр бўйи кўксини беркитмаган, анордек қизғиш кўксидеги суюклар бўртиб чиқиб турарди. Мирмуҳсин, Умид.. бўйи чўзилиб, кўкраклари бўртиб чиққан гўзал қиз. Мирмуҳсин, Меъмор. Бу тор, таранг кийимда унинг келишган қомати янада бўртиб турарди. С. Сиёев, Отлик аёл. Ёнғокнинг юзага бўртиб чиққан йўғон илдизи устида икки ёш ўтирибди. «Ёшлик».*

3 Қизариб шилинқирамоқ, андак шишмоқ. *Салтанатхон кўчага чиққанда, икки юзи қизариб, бўртиб турарди. «Муштум». Марзия хола иссиқдан юзлари бўртиб кетган неварасини бағрига босди. С. Зуннунова, Гўдак ҳиди.*

4 кўча Ёрқин кўринмоқ, намоён бўлмоқ; уйғонмоқ. *Бунда қариндошчилик муносабатининг давр йўриғига хос товланишлари бўртиб туради. «ЎТА». Чўккалаб ичаман*

ҳовуч-ҳовуч сув, Дилларда яшамоқ ишқи бўртади. Газетадан.

БЎРТОҚ айн. **бўртик**, **бўртиқ**. *Туркистонга келди навбахор! Яшил қирлар, бўртоқ куртақлар. М. Али, Боқий дунё.*

БЎРТТИРМОҚ 1 Бўртмоқ фл. орт. н. *Томирларини бўрттириб гапирмоқ. Нақшини бўрттириб ишламоқ.*

2 кўча Жуда аён, яққол қилиб кўрсатмоқ, ифодаламоқ; ошириб юбормоқ, кўпиртирмоқ. *Ҳамон бетўхтов ёғаетган қор эса нимтатир ойдинликни янаям бўрттириб кўрсатарди. «Шарқ юлдузи». Мардиев.. сув масаласида вазият оғирлигини янада бўрттириб кўрсатиш учун чуқур хўрсинди. С. Кароматов, Сўнги бархан. Расулжон Комилович.. ҳадеб нуқсонларни бўрттиривергандан кўра, уни бартараф қилишга киришинг. Ж. Абдуллахонов, Хонадон. Омил ўртоғининг кўнглини очиш учун тунги воқеани бўрттириб ҳикоя қилди. С. Юнусов, Қутилмаган ҳазина.*

БЎСА [ф. بوسه – ўпич, муччи] кт., поэт. *Меҳр, муҳаббат, эркалаш, ўта ҳурмат изҳори сифатида лабни бирор кимса ёки нарсага тегизиш, ўпиш; муччи. Бўса бермоқ. Бўса олмоқ.* ■ *Элмурод Зебони кузатиб қўйиб, иссиқ бир бўса ҳарорати билан қайтиб келгач, узоқ ухломлади. Шухрат, Шинелли йиллар. Севишганлар қўли бир-бирига чирмайдилар. Дудоқларда бўса чақнади. Шухрат, Шинелли йиллар. Бўсасини алмашмайман бол билан, Ёрга етдим армон билан, зор билан. «Кўшиқлар».*

БЎСАҒА 1 айн. **остона**. *Ёмоннинг тўрида ётгунча, Яхшининг бўсағасида ёт. Мақол. Ёмон кучук бўсағада ҳурар. Мақол.* ■ *Али-мат эшик тутқичини ушлаб, бир нафас бўсағада туриб қолди. Э. Усмонов, Ёлқин. Бўри Пайғамов, эшик очилиб, бўсағада Нусратбек кўриниши билан, юзлари яшнаб, ўридан туриб кетди. С. Нуоров, Майсаларни аёз урмайди.*

2 кўча Бирор ҳудуд, манзилнинг кириш, бошланиш жойи, остонаси. *Қорабугроҳон бошлиқ кўчманчилар ўрдаси ҳозир Самарқанд бўсағасида. М. Осим, Ибн Сино қиссаси. «Берлиннинг бўсағасида турибми», деб мартда бир хат келган эди. С. Сиёев, Ёруғлик. Минглаб кичкинтойлар мактаб бўсағасига биринчи марта қадам қўядилар. Э. Қодиров, Янги марралар сари.*

3 кўчма Бирор маросим, муҳим сана ва ш. к. арафаси, бошланиш даври. *Ўтган йил билан ҳам хайрлашдик. Янги йилнинг қутлуғ бўсағасига қадам ташладик.* Н. Сафаров, Оловли излар. *У ғалаба қасрининг олтин бўсағасида эди.* М. Исмоилий, Фарғона т.о. *Армия бўсағасида турган навқирон йигитларга тилагим — Ватанизмизнинг муносиб қалқони бўлишин.* Газетадан. *Сидиқжон худди зўр бахтга эришган ёки ўшандай бахтнинг бўсағасида тургандай, терисига сиғмай.. эски ҳаётини эслагиси ҳам келмай юрар эди.* А. Қаҳор, Кўшчинор чироқлари.

БЎСТОН [ф. *بستان* — боғ, томорқа, полиз] *поэт.* 1 Гул билан қопланган, гул экилган майдон; гуллаб-яшнаган боғ. *Меҳнат қилинмаса, бўстон қаерда.* Ф. Фулом. *Тоғлар қопқасини ошиб ўтган он, Рўпарамда очилди бўстон.* Т. Тўла. *Хилма-хил гуллар хушбўй ҳид сочиб, бўстонни яшнатиб турар, шишадек тиниқ сувлар шилдираб оқиб ётар эди.* «Чалпак ёққан кун».

2 кўчма Боғ-роғли обод ер, яшнаган, гуллаган жой. *Ўзбекистон — бўстон.* ■ *Чўлни бўстон қилишга Келди сочи сунбуллар.* «Кўшиқлар». *Салом, мактаб, ҳаёт бўстони, Келдим тўнғич ўғлим етаклаб.* Ё. Мирзо, Ўғил меҳри. *Яхши киши чўлда бўстон яратар, тиканликда чин гулистон яратар.* «Кўшиқлар». *Соқижон, энди қаддим букилди, Душманларим кунгли энди бўстондир.* «Нурали».

3 кўчма Оғуш, кучоқ; дунё, олам. *Истадим сайр айламоқни мен ғазал бўстонида.* Э. Воҳидов, Ёшлик девони. *У бир умр маъшуқасига интилиб, ниҳоят, унинг васлига етган бахтиёр ошиқдай, шеърят бўстонида қулоч ёйиб кирди.* С. Сиёев, Ёруғлик. *Соф бу ишқ бўстонида раъноланибсиз мунча ҳам.* С. Абдулла, Тоҳир ва Зухра. *Энди болалик бўстонидан ҳатлаб ўтиб, ўсирилик фаслига қадам қўйгансиз.* М. Осим, Карвон йўлларида.

4 кўчма Севгили, ёр, рафиқа. *Қайда қолди ёру дўстлар, умр бўстоним қани?* «Шарқ юлдузи». *Эй ҳаёт, сен мени бўстонимдан айирдинг, қувончга тўла севгимдан айирдинг.* Газетадан.

БЎТА 1 1 Туянинг бир ёшгача бўлган боласи, бўталоқ. *Сабр қилсанг, туянинг юкани бўта кўтарар.* Мақол.

Бўтадай бўзламоқ қ. бўзламоқ.

2 кўчма Болаларни, ёшларни бўталоққа қиёс қилиб, эркалатиб айтиладиган сўз.

Лекин, бўтам, бу фикрга мен унча қўшилмайман. Х. Тўхтабоев, Шириновлар мамлакатаи. *Мен, бўтам, сизнинг тадбири саботингизни синаб кўрмоқчи эдим.* Мирмуҳсин, Меъмор.

3 Бўта (эркаклар исми).

БЎТА II эск. Олтин, қумуш, мис ва ш. к. ни эритиш учун ишлатиладиган қадимий асбоб, думалоқ косача; тигель.

БЎТАКЎЗ 1 Мураккабгулдилар оиласига мансуб, бинафша ёки ҳаворанг гулли бир йиллик бегона ўт. *Уйимиз олдида чучумалар ўсарди. Биз уларни бўтакўз деб терар эдик.* Ш. Холмирзаев, Бодом қишда гуллади. *Олтиндай товланиб ётган ариқлар ичида тўқ сафсар рангли бўтакўзлар очилиб ётар, улар тунги юлдузлар сингари кўз қисиб товланарди.* Ш. Тошматов, Эрк қуши.

2 кўчма Туя боласининг кўзига ўхшаш чиройли кўз; шаҳло кўз ва шундай кўзли киши. [Фарғонанинг] *Қизлари сизга ўхшаган бодомқоқоқ, бўтакўз бўлади.* Шухрат, Шинелли йиллар. *Ўлан айтиб ўтирган бўтакўзим, Бари қиздан яхшисан ёлғиз ўзинг.* «Оқ олма, қизил олма». *Яхши экан сизнинг олган қизингиз, Қутли бўлсин, жезна, бўтакўзингиз!* «Гулнорпарӣ».

3 Бўтакўз (хотин-қизлар исми).

БЎТАЛА Лойқалашган, яширин, мудҳиш, ифлос. *Нафиса эса зийрак «одамгарчилик» тубида қанақа бўтала ниятлар ётганини фаҳмлаб.. ўзи улуг, супраси қуруқ.. «ватанпарварлар»дан хафа бўлди.* Шухрат, Жаннат қидирганлар.

БЎТАЛОҚ 1 Туянинг боласи, бўта. Ҳа, эсимда, бўталоқ бирам кўхлик, кўзлари катта-катта, мулоим, ёқимли, зийрак эди. Ойбек, Болалик. *Шайбонийхон бўталоқ жунидан тўқилган майин жойнамоз четига қайтиб ўтирди.* П. Қодиров, Юлдузли тунлар.

2 кўчма айн. **бўта** 2. *Сира ҳам ташвиш тортма, бўталоғим. Тез-тез келиб, ҳолингдан хабар олиб тураман.* Ҳ. Фулом, Машғал. *Биласанми, бўталоғим, табиий фанлар даврининг зарурий эҳтиёжларидан вужудга келди.* С. Кароматов, Олтин қум.

БЎТАЛОҚКЎЗ айн. **бўтакўз** 2. *Мен қадди чоғроқ, бўталоқкўз, кенг ёноқли, сариқ бола бўлиб ўсдим.* А. Мухтор, Асарлар.

БЎТАМЛАМОҚ Болани бўтага қиёс қилиб, бўтам деб эркалатмоқ, ардоқламоқ.

Шул замонда Гулистоннинг султони бўтама-
лаб, қўзимлаб.. ийғлади. «Муродхон».

БЎТАМОҚ Аралаш-қуралаш ҳолатга келтирмоқ, чалкаштирмоқ, чувалаштириб юбормоқ. Бу ўй яна кўп ўйларни эргаштириб келиб, фикрини бўтаб юборди. А. Қаҳҳор, Сароб.

БЎТАНА 1 Лойқа, қум, тупроқ кабилар аралашган (сув ҳақида). Бир жойга тўпла-
ниб, тутқун бўлиб турган бўтана сув қир-
ғоқни бузиб юборди. Э. Усмонов, Ёлқин. Соё
ва ариқларда сумалакранг бўтана шиддати
ошиб боради, пишқиради. С. Нуров, Нарвон.

2 Лойқасимон, кир тусли, хира. Қиём
бўтана бўлмай, тиниқ тусда бўлиши лозим.
К. Маҳмудов, Ўзбек таомлари.

БЎТАНОҚ шв. кам қўлл. айн. бўтана.
..ёзда лойқа, қишда бўтаноқ ариқ суви ҳам-
манинг меъдасига теккан эди. Газетадан.
Қишлоқнинг ўтмиш қиёфаси ёзда чанг, қишда
лой тор кўчалар.. қора чироқ, бўтаноқ сув.
Газетадан.

БЎТҚА 1 Гуруч, буғдой каби донлардан
қайнатиб пиширилган қуюқ овқат (ҳалим,
шавла, ширгуруч кабилар). Бир тариқдан
бўтқа бўлмас. Мақол. ■ -Тўйга ҳеч кимни
чақирмадик. Ахир икки товоқ буғдой бўтқа
билан қилинган тўйни тўй деб бўладими? —
деди чол. О. Хусанов, Қўшиқчининг тақдири.
[Саид] Ўртоқларининг қистови билан бўт-
қадан бир неча қошиқ егандай бўлди. Й. Му-
қимов, Олов ва ниҳоллар.

2 Аталасимон қуюқ нараса. Қоғоз бўтқаси
(қоғоз санаотида). ■ Эрисан шиша бўтқаси
пуфлаш найчасига эмас, балки темир таёқ-
чага олинади. М. Аминжонов, Шишанинг
кашф этилиши.

3 кўчма Чалкаштириб, аралаш-қуралаш
қилиб юборилган нараса. Биз мадрасада
арабча, тожикча сўзлар бўтқасини кавшаш-
дан бошқа нарсани билмас эдик. М. Муҳам-
маджонов, Турмуш уринишлари. Хаёлларинг
бўтқа бутун ўлда-жўлда.. Т. Тўла, Асарлар.

Бўтқа бўлимоқ 1) аралашиб, эзилиб, бўтқа
ҳолига келмоқ. Кўчанинг лойи бўтқа бўлиб
кетибди; 2) кўчма аралаш-қуралаш бўлиб
кетмоқ, чалкашмоқ. Ҳамма иллат шундаки,
Ўктамжон келди-ю, иш бўтқа бўлди. Ойбек,
О. в. шабадалар. Тўғриси айтганда, тилимиз
кундан-кунга ўзимиз ҳам гангиб қоладиган
даражада бўтқага айланиб бормоқда. «Муш-
тум». **Бўтқасини чиқармоқ** Эзиб, мажақлаб

юбормоқ, адабини бермоқ. Сени бугун булар
бўтқангни чиқаришмоқчи. И. Раҳим, Ихлос.

БЎХЧА Кийим-кечак, лагта-путта ва ш.
к. ўраб тугилган қийиқча, рўмол; тугун,
тугунча. Бир бўхча сарпо. ■ Навоий бўхчани
ешиб, лоқайд ва камтарона табассум билан
амирлик кийимини кийди. Ойбек, Навоий. У
олдимга икки бўхча келин сарпосини ташла-
ди. «Муштум». Абдуваҳҳоб Шоший мурдадек
чўзилиб ётган чол ёнидаги ўз бўхчасини тит-
килаб, ундан бир китоб олди. Мирмуҳсин,
Қаҳрамоннома.

**Бўхчаси тушмаган ёки бўхчасини ташла-
маган 1)** энди тухумдан чиққан, жиш (қуш
болалари ҳақида); 2) кўчма ҳали гўдак,
тажрибасиз. Сиз ҳали бўхчасини ташламаган
чумчуқ боласиз. А. Қаҳҳор, Сароб. **Бўхча
қорин** Бўхчага ўхшаб қаппайган қорин ва
шундай қоринли одам. Мулла Мамасолиҳ
бўхча қорини силаб киноямуз деди: -Э дом-
ла! Эшоннинг қорни бешдир, бири ҳамиша
бўшдир. Н. Мақсудий, Лайлатулқадр.

БЎХЧАЛАМОҚ Бўхча қилиб тугмоқ;
бўхчаларга тугмоқ. У-буларини бўхчалаб
қўйибди.

БЎШ 1 1 Ичида ҳеч нарсаси бўлмаган;
қуруқ. Бўш идиш. Бўш қоп тик турмас. Ма-
қол. ■ Келинни олиб келишга кетган ара-
валар бўш қайтибди. С. Аҳмад, Уфқ. У буш
сават, хуржун кўтариб олган эди. С. Сиеёв,
Ёруғлик. Соё бўйида турган бўш кўзани ём-
ғир чертиб-чертиб қўяди. П. Қодиров, Юл-
дузлик тунлар.

2 Кимсадан ёки нарсадан холи, ҳеч ким
ёки ҳеч нараса йўқ. Фиждувоннинг бозор кун
бўлганига қарамай, бозор жойи бутунлай бўш
эди. С. Айний, Қуллар.

3 Банд бўлмаган, ишғол этилмаган, бе-
кор. Бўш ўрин. Бўш ер. ■ Баширжон ола-
зарак бўлиб, жой қидирди. Хайрият, чекка-
роқда битта стул бўш экан. Н. Аминов, Қаҳ-
қаҳа. Ҳашаматли бинода биронта бўш жой
қолмаган. «Шарқ юлдузи». Бўш ўрин ахтариб,
ўртада туриб қолди. Э. Самандаров, Дарё-
сини йўқотган қирғоқ. Дарахт соясидаги бўш
ўриндиқ томон юришди. «Ёшлик».

Боши бўш айн. боши очик қ. бош. Ҳуру
ғилмон сифат ўтиришиндан Бошинг бўш-
ми, севар ёрга етишдим. «Баҳром ва Гулан-
дом». Ука, айтай десам, кўнглинг хуш эмас,
Олиб кетай десам, бошинг бўш эмас. «Оқ
олма, қизил олма».

4 Иш билан банд бўлмаган, ишдан холи; бекор, беиш, ишсиз. *Бўш кун. Бўш вақт.* ■ *Жиндак тинч, бўш вақт бўп қолса, бас, у дарҳол китобга ёпишарди.* Т. Рустамов, Мангу жасорат. *Бўш бўлсангиз, Мингўриқка қимизга борар эдик.* А. Қодирий, Утган кунлар. *Отинойи бирдан-бир ҳунари ва бўш қолгандаги овуноғи – чархни ғариллатишга киришади.* П. Турсун, Ўқитувчи.

БЎШ II I Салга узилиб, юлиниб ёки йиртилиб кетадиган, пишиқ-пухта эмас, жонсиз. *Бўш ип. Бўш арқон. Бўш латта.* ■ *Сухсур деган қуш бўлар, Тортсам, пати бўш бўлар.* «Оқ олма, қизил олма».

2 Салга синиб, уваланиб, эзилиб кетадиган, юмшоқ. *Бўш кесак. Бўш ер. Бўш ёнғоқ. Бўш ёғочни қурт ер.* Мақол. ■ *Бу ёқнинг тоши у ёқники сингари қаттиқ, яхлит эмас, жуда бўш, ғураша эди.* М. Исмоилий, Фарғона т. о.

3 Кучсиз, заиф; оҳиста. *Бўш овоз.* ■ *Анвар юзини тутиб берди. Раъно унинг юзига бўшгина уриб қўйди.* А. Қодирий, Мехробдан чаён. *Гоявий бўш, бадиий оқсоқ асарлар ўз баҳосини олаётир.* Газетадан. *Сен, болам, ҳали кўп ёшсан, Уруш қилмоққа сен бўйсан.* «Маликаи айёр».

4 Қаттиқ сиқилмаган, таранг тортилмаган, пишиқ-пухта боғланмаган; эркин. *Дуторнинг торлари ҳали бўш. Машинанинг тормозлари бўш экан.* ■ *Қамишни бўш ушласанг, қўлингни қияди.. [деди Аллонбий].* А. Мухтор, Қорақалпоқ қиссаси. *Сендан баттар қилиб мени боғлаган. Бўш бўлганда сўрар эдим ҳолингни.* «Ширин билан Шакар».

Бўш қўймоқ (ёки тутмоқ) Эркинлик бериб, ўз ҳолига қўйиб қўймоқ. *Сени ҳозир бўш қўяман, лекин товуш қилмайсан.* Ҳамза, Паранжи сирлари. *Пул асов қушга ўхшайди, сал бўш тутдингми, қўлингдан учади-кети.* Ойбек, Танланган асарлар. *У отининг бошини бўш қўйиб, иккала қўлини оғзига қарнай қилиб бақирарди.* С. Сиеёв, Ёруғлик.

5 Кўчма Гапни, ишни эплай олмайдиган; қаттиққўллик, талабчанлик қила олмайдиган; ўз ҳақ-ҳуқуқини талаб қила олмайдиган, бўшанг, ландавур. *Бўш раҳбар.* ■ *-Бўшсиз, лақмасиз! – оғзини кўпиртирди Мастура.* Ойбек, О. в. шабадалар. *Сен бўшсан, латтасан, урғочисан!* *Пул санашидан бошқасига ярамайсан.* Х. Тўхтабоев, Йиллар ва йўллар.

Бўш қарамоқ Қаттиққўллик, талабчанлик кўрсатмай иш тутмоқ. *Унинг бир қисм ғузаси сувдан қолиб, қатқалоқ босган экан, юзига солиб: -Узингиз ҳўб пишиқ дехқонсизку, одамларга бўш қарабсиз-да.. – деб ёмон изза қилди.* Ҳ. Назир, Маёқ сари.

6 Пухта, билимдон, омилкор бўлмаган; заиф. *Математикадан жуда бўшман. Араббой ўқишда жуда бўш.* ■ *У ўқишда жуда бўш, аммо ғирромлик ва шумликка абжир.* П. Турсун, Ўқитувчи. *Роҳат хола айвонда сабзи артиб, келинини койирди: -Бўшсиз, болам, бўшсиз!* «Гулдаста».

7 Етарли асосга эга бўлмаган; пуч, хом. *Бўш хаёллар.* ■ *Энди унинг хаёлида ҳамма нарса бўш ва маъносиз эди.* Ойбек, Танланган асарлар. *Сан бўш хаёл қилма, Ман ҳеч бир вақт сандан ажралмам.* Ҳамза.

Бўш(га) кетмоқ Бекор кетмоқ, зое бўлмоқ. *Шунча ҳаракат бўш(га) кетди.* **Бўш(га) чиқмоқ** Асоссиз, пуч бўлиб чиқмоқ. *Ҳасаналининг шубҳаси бўшга чиқди.* А. Қодирий, Утган кунлар. *Бахтга қарши, бу умид ҳам бўш чиқди.* А. Қодирий, Мехробдан чаён. **Таги бўш** 1) етарли асосга эга эмас; асоссиз. *Таги бўш гап;* 2) етарли таянчиги бўлмаган. *Сизнинг тагингиз бўш, тарафингизни оладиган одам бўлмайди.* А. Мухтор, Туғилиш.

Бўш келмоқ Ютқизмоқ, енгилмоқ, ён бермоқ (баҳс, кураш, жанг ва ш. к. да). *Курашда қайтади деб ўйлайсанми, ахир биз ҳали бўш келадиган йигитлардан эмасмиз.* М. Қориев, Ойдин кечалар. *Лекин энди Тўрткўз ҳам бўш келмади.* С. Анорбоев, Ҳамсуҳбатлар. *Одатда офтоб билан ошно киши унча-мунча касаликларга бўш келмайди.* Газетадан. **Жони бўш** 1) тез нобуд бўладиган. *Жони бўш махлуқ. Жони бўш ўсимлик.* ■ *Буку мол, териси қалин; жони бўш қўй, эчкиларимиз ҳам чўп тишлаб, тупроқ ялаб, қишни ҳавода ўтказишди.* «Муштум»; 2) кўчма ҳеч нарсага бардос бера олмайдиган, қийинчиликдан қўрқадиган; жони ширин. *Бу орада Викторга ўхшаган жони бўшлар эса қуён бўлишди.* Ш. Фуломов, Чўл белида. **Кўнгли бўш** Кўнгиликчан, мулойим, раҳмдил. *Хотин кишининг кўнгли бўш бўлади, ичида сир ётмайди, деб қўрққан эди.* С. Аҳмад, Уфқ. *Уанча ишонувчан, итоатгўй, кўнгли бўш қизга ўхшайди.* «Ёшлик». **Оғзи (ёки тили) бўш** 1) оғзига кучи етмайдиган; сир сақлабмайдиган. *Унинг оғзи бўш, сир айтиб бўлмайди унга;* 2) гапини

эплаб гапира олмайдиган, гапиришга кўрақадиган. [Абдухалиқ:] Катталарнинг кўзи менинг чумчуқдай ўғлимга, яна бир қанча оғзи бўш камбағалларга тикилибди. Ойбек, Танланган асарлар.

БЎШАЛМОҚ с. т. айн. **бўшамоқ** I—II. Уй бўшалди. Жой бўшалди. ■ Йўлнинг бўшалишини кутиб турган миршаб даҳбошиси зеркиб, жаллодларга қараб: —Бошланг! — деди. С. Айний, Қуллар. Бир маҳал кўзини очса, тарғил ҳўкиз бўшалиб кетибди. П. Турсун, Ўқитувчи.

БЎШАМОҚ I I Банд этиб ёки ишғол қилиб турган кимсадан, нарсадан ҳоли бўлмоқ. Зал бўшади. Йўл бўшади. Уй бўшади. Иноқ оилада бешик бўшамас. Мақол. ■ Сабзавот, полиз экинларидан бўшаган ерларни пешма-пеш ҳайдашга киришилади. Газетадан. Ҳафиза бўшаган бир стулга бориб ўтириб, сумкасидаги конспектни ўқишга тутинди. Мирмуҳсин, Умид. Ёдгор ён-верига аланглаб, зал бўшаб қолганини кўрди-да, дарвор ўрнидан турди. Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол.

2 Ишдан, амалдан, мансабдан қутулмоқ, озод бўлмоқ. У раисликдан бўшади. ■ —То «босди-босди» бўлгунча, ишдан бўшаб турасизми-ё? — деб сўради. Н. Аминов, Қаҳқаҳа. Ўрозмат бу ерлардан бўшаб, бошқа ишга ўтиб кетди. Газетадан. Қизлархон охири эр амрига кўниб, вазифасидан бўшади. «Муштум».

3 Қутулиб чиқмоқ, қутулмоқ; холи, эркин бўлмоқ. Турмадан бўшамоқ. Бировнинг қўлидан бўшамоқ. ■ Фуломжон онасининг иссиқ кучоғидан бўшаб, секин ўрнидан турди. М. Исмоилий, Фарғона т. о. Ҳомиладан бўшаган она организми 3-4 йил дам олиши керак. «Саодат». Зухра мактабдан бўшади дегунча далага чопади. С. Зуннунова, Олов. Қишлоқ аҳли қиш ойларида ишдан бир оз бўшаб қолишади. Р. Раҳмон, Меҳр кўзда.

4 Ечилиб кетмоқ. Ит бўшаб кетибди.

БЎШАМОҚ II I Бўш, юмшоқ бўлиб қолмоқ. Ер намиқиб, бўшаб қолибди. ■ Қаторда нордай кавшайсан, Баҳорда қордай бўшайсан. «Нурали».

2 Таранглигини ёки мустаҳкамлигини йўқотмоқ, солқаланиб қолмоқ, бўшашмоқ. Отнинг айили бўшаб қолибди. Винт бўшаб қолибди. ■ Оғи кенг иштонининг бўшаб кетган боғичини шоша-пиша қайтадан боғ-

лашга уринди. Ў. Ҳошимов, Икки эшик ораси. Докаси бўшаб кетган, қайта боғлаш керак. Ойбек, Танланган асарлар.

Кўнгли бўшамоқ Қувонмоқ, яйрамоқ; ўзини енгил ҳис қилмоқ. Сен десам, кўнглим бўшаб, Бадалларим қордай яйнаб. «Нурали».

БЎШАНГ Гапни, ишни эплай олмайди-ган, бўш, лаванг, лапашанг. Анвар ёшлигида бўшанггина бир бола эди. А. Қодирий, Меҳробдан чаён. Болалар уни бўшанг деб билиб, баравар тортишишдан тап тортишмасди. «Ёшлик». Шунчалик ҳам бўшанг бўладими одам, лоақал ўғли тенги болани тартибга чақириб қўёлмаса! «Ёшлик».

БЎШАНГЛИК Қаттиққўл бўла олмаслик; юмшоқ кўнгилик; лапашанглик, ожизлик. Биз бўшанглик қилсак, бошқа жамоалар ҳам қуролланади. Унда ҳолимизга вай! Ҳ. Фулом, Машғал. Тақсир, қаттиқроқ қамчиланг, бўшангликнинг вақти эмас, орқадан қувишаётганлигини кўрмайсизми? А. Ҳакимов, Илон изидан. Ироданинг уятчанлиги бўшанглик ёки ношудликка эмас, ишга ва адабга асосланган эди. Ф. Мусажонов, Ҳиммат.

БЎШАНМОҚ I Бўшамоқ I 3 фл. ўзл. н.

2 Кўзи ёримоқ, туғмоқ. Янги бўшанган аёлларнинг то соғайиб, қувватга кириб кетгунча бўлган даври халқ ўртасида «чилла даври» деб юритилади. С. Исмоилова, Кўкрак касалликлари. Қайнонасининг ўжарлиги туфайли Санобархон уйда бўшанди. С. Ҳамидов, Чақалоқ нега нобуд бўлди? Янги бўшанган совляк кўзисини яларди. С. Аҳмад, Юлдуз.

3 Ҳожатхонага бормоқ. Уч кун уни [Мансурни] ҳожатхонага йўлатмай, бўшанишини пойладик. Н. Қобул, Нутилган соҳиллар.

БЎШАНҚИРАМОҚ Бир оз бўшашмоқ, мулойимлашмоқ, юмшамоқ. Кекса милиционер ҳужжатларни чироққа тутиб, қайта-қайта кўздан ўтказди-да, бўшанқираб, йўлдошига берди. Ойбек, Қуёш қораймас.

БЎШАТМОҚ I I Бўшамоқ I фл. орт. н. Йўлни бўшатмоқ. Уйни бўшатмоқ. Вагонларни бўшатмоқ. ■ Нурали Фаротнинг айил-пуштанини бўшатиб, қашлаб, супуриб, бўлакдан эгарлади. «Нурали». Минг бало билан Қутидор қўлини бўшатиб, гал Отабекка келди. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

Милтик (ёки тўп, ўқ) бўшатмоқ Ўқ узмоқ. Майна унинг ўнг қўлига устма-уст икки

ўқ бўшатди. Ш. Тошматов, Эрк қуши. *Катта тўпни гумбурлатиб, Ҳар тарафга тўп бўшатди.* «Нурали». *Намойишга йўлда лашкар Неча тўпларни бўшатди.* «Баҳром ва Гуландом». *Аймай, баччағар милтиқ бўшатди.* «Ойсулув».

Кўнгилини (ёки юракни, дилни) бўшатмоқ Кўнгилдаги дардни айтиб енгиллашмоқ, губорини тарқатмоқ. *Юрагини бўшатди охир, Дардларини юмшатди охир.* Ҳ. Олимжон. *Ким биландир роса уришиб, кўнгилини бўшатгиси келар, лекин бунга баҳона тополмас.. эди.* М. Мансуров, Ёмби.

2 Ишдан, вазифасидан озод қилмоқ; рухсат бермоқ. *Ишдан бўшатмоқ. Лавозимдан бўшатмоқ.* ■ *Орадан уч-тўрт кун ўтиб, мени ишдан бўшатиб юборди.* С. Аҳмад, Уфқ.

БЎШАТМОҚ II Бўшамоқ II фл. орт. н. *Қатқалоқларни бўшатмоқ. Винтни бўшатмоқ. Чоғу торини бўшатмоқ.* ■ *Котиб бир қўли билан, томоғини қисиб турган бўйинбоғини тортиб, бўшатиброқ қўйди.* С. Нуров, Майсаларни аёз урмайди.

БЎШАШМОҚ I Бўшамоқ I фл. бирг. н. *Кузда болалар дала ишларидан бўшашса, мактабни очиб юбориш ниятида эди.* М. Исмоилий, Фарғона т. о.

БЎШАШМОҚ II I Юмшоқ бўлиб қолмоқ, юмшармоқ. *Ер етилиб, анча бўшашиб қолибди.*

2 Таранглигини ёки мустақамлигини йўқотмоқ, солқиланиб қолмоқ. *Стулларнинг оёқлари бўшашиб қолибди. Тормоз бўшашиб қолибди. Тишларим бўшашибди.* ■ *Кўзойнак ошиқ-мошиғи кўпинча бўшашиб қолади, шунда унинг болтини маҳкам бураб қўйинг.* Газетадан.

3 Кучи кесилиб, пасаймоқ, қайтмоқ. *Шамол бўшашиди. Совуқ бўшашиди.* ■ *Иссиқ бирмунча бўшашгандек туюлса ҳам, димлик заптида эди.* М. Исмоилий, Фарғона т. о. *Муқаддам кучли эди. Узоқ олишди. Кейин бирдан бўшашиди-ю, жимиб қолди.* Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол.

4 Мадори қуримоқ, жисмонан заифлашмоқ; шалпаймоқ. *Адолат бўшашиди. Индамай, ҳолсизлик билан стулга ўтирди.* С. Зуннунова, Олов. *Тамом бўшашиб, дармони қуриганча, деворга суяниб қолди.* «Ёшлик». *Оёқларим бўшашиб, титраб кетдим.* Ў. Усмонов, Сирли соҳил.

Бўғини бўшашмоқ қ. бўғин I.

5 **кўчма** Ҳовуридан тушмоқ, гапидан, ниятидан қайтмоқ, бўш кела бошламоқ; ҳафсаласи пир бўлмоқ. *Офтоб ойим эрининг кейинги сўзи билан анчагина бўшашиди.* А. Қодирий, Ўтган кунлар. *Зумрад аввалига енгил қаршилик қилган бўлди, сўнг бегона эркакнинг оғуши ҳам иссиқ бўлишини сезиб.. бўшашиди.* С. Сиёев, Отлиқ аёл. *Таманнонинг тарвузи қўлтиғидан тушиб, бўшашиди.* Мирмуҳсин, Қаҳрамоннома.

6 Бўш қўйилганлиги натижасида сусайиб кетмоқ. *Интизом бўшашмасин. Иш бўшашмасин. Талабчанлик бўшашмасин.* ■ *Ишларни бўшаштириб юборибсиз.* Э. Самандаров, Дарёсини йўқотган соҳил.

БЎШАШТИРМОҚ Бўшашмоқ II фл. орт. н. *Иссиқ одамни бўшаштириб юборди.* ■ *Сал тизгинини бўшаштирсанг, бўйинингга миниб олишади.* Шуҳрат, Шинелли йиллар. *Ҳодиқулнинг бақирган овози Равшаннинг аъзойи баданини бўшаштириб юборди.* С. Кароматов, Бир томчи қон. *Баҳор нафаси ҳамма ёқни юмшатиб, алланечук бўшаштириб қўйган.* П. Қодиров, Уч илдиш.

БЎШ-БАЁВ Ишни, гапни эплай олмай-диган, лапашанг, гўл. *Каримжон бўш-баёв бўлгани учун «аммамнинг бузоғи» деган лақаб олган эди.* М. Осим, Тилсиз гувоҳ. *Нусратбекнинг бу қадар бўш-баёв, содда, нота-вонлиги унинг жаҳлини чиқариб юборган эди.* С. Нуров, Майсаларни аёз урмайди.

БЎШЛИК I Ичиди ҳеч нарса йўқлик. *Идишининг бўшлиғи. Уйни бўшлиғида ремонт қилиб олайлик.* ■ *Аҳмад на севинч, на қайғу сезади, юрагида аллақандай бўшлик ҳукмрон эди.* Ф. Мусажонов, Ҳиммат.

БЎШЛИК II Пишиқ-пухта, мустақам эмаслик; юмшоқлик; лапашанглик. *Ип бўшлиғидан салга узилиб кетяпти.* ■ *Ҳой, мен бу гапни сизга ишониб айтяпман-а! Яна оғзингиз бўшлик қилиб, бирон ерда гуллаб қўйманг.* Н. Сафаров, Оловли излар.

БЎШЛИҚ I Маълум чегаралар билан ўралган бўш жой; ҳавол жой. *Қорин бўшлиғи (анат.). Цилиндр ичидаги бўшлиқ.* ■ *Оқибатда оқсил моддалар қорин бўшлиғига сизиб туша бошлайди.* Газетадан. *Оғиз бўшлиғида ҳеч қандай тўсиқларга учрамай ҳосил бўладиган, таркиби овоздан иборат товушлар унли товуш деб аталади.* «Ўзбек тили дарслиғи».

2 Чексиз олам, фазо, осмон; чеки йўқ бўш жой. *Олимлар яқин вақтларга қадар*

космик бўшлиқни ўрганишни фақат орзу қила олар эдилар. ■ Зумрад кўзларини қоронғи бўшлиққа тикканича қимирламай ўтирарди. С. Зуннунова, Гулхан. *Хувиллаб изғиётган тоғ шамоли чўққиларни ялаб ўтиб, бепоён бўшлиққа сингиб кетарди.* С. Кароматов, Олтин кум.

3 Бўш ётган ер, жой. *Шундан кейин бир бўшлиқ ер билан қўрғоннинг жанубига қараб кетиладир.* А. Қодирий, Ўтган кунлар. *Айниқса, булар биринчи қадам қўйган йиллари бу ерлар хувиллаб ётган бўшлиқ — сахро эди.* А. Мухтор, Асарлар.

4 физ. Ҳавосиз жой, вакуум. *Торичелли бўшлиғи. Цилиндр ҳавосини тортиб олиб, бўшлиқ ҳосил қилмоқ.*

БЎШОҚ Бўш қўйилган, боғланмаган, арқонланмаган.

Кўшоқнинг орқасида (ёки ичида) бўшоқ қ. кўшоқ. *Бор! Бор! Ишимизга қўшилмаган — расмга ҳам қўшилма!* Кўшоқнинг ичида бўшоқ нима қилади. Ҳ. Назир, Бир туп гўза.

БЎШТОБ 1 Унчалик пишиқ-пухта бўлмаган, бўшроқ, жонсизроқ. *Совуқ баданидан ўтиб, тану жонини чақади, бўштороғи учраса, шамдек қотиради.* К. Яшин, Ҳамза. *Елкасидан тўнтариб боғини, Кўкрагидан бўшторб қилиб бойладим.* «Юсуф ва Аҳмад».

2 кўчма Ишни унча яхши уддалай олмайдиган, бўшангроқ. *Бўшторб бригадир. Бўшторб раҳбар.*

БЎШТОБЛИК Пишиқ-пухта, қаттиққўл бўлмаслик. *Баъзи бир раисларнинг, айниқса, Умар аканинг бўшторблигидан нолир эдим.* И. Раҳим, Ҳаёт булоқлари.

БЎЯГИЧЛАР ким. Ҳар хил материалларни турли рангга бўяш учун синтез усулида олинадиган органик моддалар; бўёқлар.

БЎЯМА 1 Бўялган, ранг берилган. *Бўяма тери.*

2 кўчма Сохта, қалбаки. *Бўяма гап.*

БЎЯМАЧИ Ҳақиқатни бўяб ёки тескари қилиб кўрсатувчи, алдовчи, кўзбўямачи, алдоқчи.

БЎЯМАЧИЛИК Ҳақиқатни бўяб ёки тескари қилиб кўрсатишлик, кўзбўямачилик.

БЎЯМОҚ 1 Ранг бермоқ, бўёқ суртиб беэмоқ. *Хонанинг шифти ва деворлари кўҳсиз, лекин ялтироқ бўёқлар билан бўялган.* О. Ёқубов, Эр бошига иш тушса. *Сочи эркакча қирқилган.. лабини шундоғам бўя-*

ганки, худди помидор тишлаб келаётганга ўхшайди. С. Аҳмад, Сайланма.

2 Бирор нарса билан қошлаб, тусини ўзгартирмоқ, бошқа тусга киритмоқ. *Чанг бутун маҳаллани: томларни ҳам, деворларни ҳам, сувсизликда қақраб қолган яккам-дуккам дарахтларни ҳам бир хилдаги жонсиз, оқиш рангга бўярди.* А. Мухтор. Опа-сингиллар.

3 Беламоқ, булғамоқ, ботирмоқ. *Пўлат ота, кўкраги қип-қизил қонга бўялиб, гурс этиб йиқилди.* К. Яшин, Ҳамза. *Утларини бўямас табаррук қонга, Тупроқни муқаддас рангга бўямас.* Х. Даврон, Қақнус.

4 кўчма Бузиб, ўзгартириб ёки ёмон томонларини яшириб, яхши томондан кўрсатмоқ; пардоз бермоқ. *Ҳақиқатни бўямоқ.*

■ *Ғофир бўлса, барча сўзларим Муроталига маъқул бўлаёттир, деб кўнглидан ўтказдида, Ойқиз билан бўлган суҳбатини анчагина бўяб кўрсатди.* Ш. Рашидов, Бўрондан кучли. *Кўллаб айтдинг сўзингни, Лекин бўяб айтмадинг.* «Шарқ юлдузи».

Кўз бўямоқ қ. кўз.

БЎЯШМОҚ 1 Бўямоқ фл. бирг. н. Улар уйларини бўяшибди.

2 Бўяш ишига қарашмоқ, бўяшга ёрдамлашмоқ. *Акамга эшикни бўяшдим.*

БЎҚОҚ с. т. Буқоқ. ..пакана, оппоқ соқоллари тагидан қип-қизил бўқоғи билиниб турган чол эди. Ш. Холмирзаев, Тўлқинлар. *Ҳикоя битгач, захарханда билан Самад бўқоққа қаради, дами кесилаёзган бўқоқ бундан руҳланди.* А. Қодирий, Меҳробдан чаён.

БЎҚЧА с. т. айн. бўҳча. *Шоҳим бир-икки қават эски кўйлак-иштондан бошқа нарсаси бўлмаган бўқчани устига керосин тўкиб ёндирмоқчи бўлди.* С. Айний, Куллар.

БЎҒДИРМА Яширин, ўғри чўнтак. *Пешматнинг сиртида учта, ичкарисида икки ва яна катта чўнтаклар ичида танга соладиган чўнтаклари бўлиб, бўғдирмаларини кўшганда, ҳаммаси бўлиб саккиз чўнтаги бор эди.* Мирмуҳсин, Чиниқиш.

БЎҒЖОМА 1 Кийим-кечак, кийимлик газламалар, эски-тускилар туғиб қўйиладиган катта мато; чойшаб. *Беруний ўзига керакли буюмларни бўғжомога жойлаб, тонесаҳарда карвон билан йўлга чиқди.* М. Осим, Карвон йўлларида.

2 Шундай матога туғилган бўҳча, тугун. *Олқишдан сўнг Бўриевага икки бўғжомо сар-*

по келтириб берадилар. А. Қодирий, Обид кетмон. *Бобораҳим бўғжомасини олиб, эшик олдига келганда, онаси фарёд кўтариб, уни бағрига босди.* М. Осим, Карвон йўллариди.

БЎҒИЗ (3-ш. бирл. бўғзи ва бўғизи) **1** анат. Томоқнинг қизилўнғач ва кекирдак бошланадиган ери; томоқ. *Одам оғзидан, мол бўғзидан осилар.* Мақол. ■ *Ҳазратқул кўзичоқнинг бўғзига пичоқ тортиди.* С. Аҳмад, Юлдуз. *Қитиғига тегсанг, бўғзингга устара тортишдан тоймайди баттол.* С. Сиёев, Ёруғлик.

Жони бўғзига келди қ. жон.

2 кўча Жон, ҳаёт-мамот рамзи. *Мусулмонқулнинг омонсиз қилчи оғайнимнинг бўғзида эди.* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

3 Қумғон, офтоба ва ш. к. идишларнинг қорнидан юқорисидаги тор, найсимон қисми. *Шишанинг бўғзи. Обдастанинг бўғзи. Бўғзи тор идиш.* ■ *-Қайси биридан бўлсин? — деди шишаларнинг бўғзидан ушлаб туриб.* С. Сиёев, Отлиқ аёл.

4 Ўсимлик танасининг илдизга туташган жойи. *Бундан мақсад: кўчатнинг бўғзидаги тупроқ чўкиб, ҳаво киритмайди, илдизи яхши ривожланади.* Газетадан.

Гапи, сўзи бўғзига тиқилмоқ ёки бўғзида қолмоқ Муайян шароит, руҳий ҳолат таъсирида ўз фикрини айта олмай қолмоқ, гапиролмай қолмоқ. *Индамади-ю, айтадиган гапи бўғзига тиқилиб қолгандай бўлди.* А. Мухтор, Асарлар. *Шу сўз бўғзига тиқилди. Айтай деди, айтолмади.* «Ёшлик». *Шу пайт эшик зарб билан тақиллаб қолди. Муҳаббат чўчиб тушди. Сафаралининг гапи бўғзида қолди.* Н. Фозилов, Дийдор.

БЎҒИЗЛАМОҚ 1 Бўғзига пичоқ солмоқ, сўймоқ. *Юмалатсам, жони йўқ, Бўғизласам, қони йўқ* (хамир). ■ *Севинчнинг зўридан битта кўйни бўғизладик.* «Ёшлик». *Чолим, Кимсан келса, оёғига сўймоқчи бўлиб юрган кўчқорини бўғизлади.* Ў. Ҳошимов, Икки эшик ораси.

2 Бўғзидан тишлаб, ғажиб ўлдирмоқ. *Бу ўша бўри.. итларни ғафлатда қолдириб.. тўрт кўйни бўғизлаб, бирини олиб қочган ҳам шу!* «Ёшлик».

3 кўча Қийнаб ўлдирмоқ, маҳв этмоқ. *Ўша бола кеча яна йўлимни тўсиб: -Эртага охириг муҳлат, жавоб қил, йўқ десанг, бўғизлаб кетаман! — деяпти. Ёнида катта пичоғи бор.* И. Раҳим, Ихлос. *Сидқийни елкасидан уш-*

лаб, қулатиб бўғизлашга тайёр эдилар. Мирмуҳсин, Чодрали аёл.

БЎҒИЗЛАНМОҚ Бўғизламоқ 1, 3 фл. мажҳ. н. *Кўплар куйдирилди, кўплар бўғизланди. Кўп тик бошлар кундага кўйилди.* А. Нурмуродов, Уруш бевалари.

БЎҒИЛМОҚ Бўғмоқ фл. мажҳ. ва ўзл. н. *Дарё бўғилди. Сув бўғилди. Иштаҳаси бўғилди.* ■ *Шу бедовнинг шаштидан Дарбанд дарё бўғилди.* «Ойсулув». *Искандар боя бўғилиб бўлган экан, ош емади, ош уни еди ҳисоб.* М. Мансуров, Ёмби. *Нафаси бўғилган Шарофат юзини ёстиқдан олиб, осмонга қараб ётди.* «Ёшлик».

БЎҒИЛТИРМОҚ Бўғилмоқ фл. орт. н. *Дастрўмолни роса бўғилтириб юборибсиз* Дастрўмолни очилмайдиган, тоза бўлмайдиган даражада кир қилибсиз.

БЎҒИМ с. т. Бўгин. *Умуман бод, бўғим касалликлари турлари бир неча ўн кўринишга эга.* «Фан ва турмуш». *Бўғим-бўғим бармоқлар хиноларни қўмсаган.* «Шарқ юлдузи».

БЎҒИМОЁҚЛИЛАР, бўғиноёқлилар зоол. Танаси ва оёқлари турли хил бўғинлардан тузилган умуртқасиз ҳайвонлар типиди. *Бироқ авлодни сақлаш учун қайғуриш ҳисси бўғимоёқли жониворларда айниқса кучли.* «Фан ва турмуш». *Бўғиноёқлилар типига қисқичбақасимонлар, ўргимчаксимонлар, ҳашаротлар киради.* «Зоология».

БЎҒИМДУМЛАР, бўғиндумлар зоол. Калтакесакларнинг Африка жанубида тарқаяган бир оиласи. *Бўғиндумлар тоғларда, серқоя қалтис ерларда юради.* «ЎЗМЭ».

БЎҒИН 1 анат. Гавда суяқларининг тоғайлар, пайлар билан бириккан жойлари. *Бармоқ бўғинлари.* ■ *Қўл суяқлари бири-бирига бириккан ҳаракатчан бирикмалар ҳосил қилади, бу бирикмалар бўғинлар дейилади.* «Зоология». *Бўғинлари ғадири-будур бўлиб кетган бармоқлари билан оғзининг икки четини артди.* С. Нуров, Майсаларни аёз урмайди.

2 Бир турдаги қисмлардан ташкил топган суяқнинг ҳар бир қисми; сегмент. *Умуртқа бўғинлари. Бўғинларим оғрияпти.* ■ *Пайғамов бармоқларини бири-биридан ўтказиб букканда, бўғинлари қирсиллади.* С. Нуров, Майсаларни аёз урмайди. *Мафосилга гирифтор бўлган кимсадек, етмиши икки бўғини зирқираб оғриди.* С. Сиёев, Аваз.

Бўғини бўшашмоқ (ёки қалтирамоқ) 1) оёқ-қўли бўшашиб кетмоқ (қўрқув, ҳаяжон ва ш. к. дан). *Жуман қабулхонага чиқиб, қўлидаги қоғозга қараган эди, бўғинлари бўшашиб, тиззаси қалтираб кетди.* А. Мухтор, Туғилиш. *Бирданига бўғини қалтираб, кўрқиб қолган-да.* «Баҳром ва Гуландом»; 2) мамнун, шод, осойишта бўлмоқ. *Топарманми, ёрим, сени? Бўғинларим тол-тол бўшаб.* «Ширин билан Шакар». *Сени кўриб, болам, бўғиним бўшади, Сенинг кўнглинг дарёдайин тошади.* «Ойсулув».

3 Танаси бир турдаги қисмлардан, сегментлардан тузилган жониворлар ёки ўсимликларнинг ҳар бир қисми. *Чувалчанг бўғинлари.* Қамиш бўғинлари.

4 кўчма Узвий равишда боғланган воқеа-ҳодиса, жараён ёки ташкилот ва ш. к. нинг ҳар бир ҳалқаси, босқичи, поғонаси. *Тўғри, қоғозбозлик камайди. Лекин ходимлар қўйи бўғинларни безовта қилишнинг бошқа усулларидан фойдаланмоқдалар.* Газетадан. *Ошкоралик, демократия ҳам интизомнинг бўғинига айланади.* Газетадан.

5 кўчма. Авлод, насл. *Ёш бўғин.* ■ *Шу илдиздан ўсиб чиқар келажак бўғин.* Ф. Фулом, Шеърлар. [Ҳожар:] *Мен қандай қилай! Етти бўғинимизда қулоғим бундай сатанг номини эшитгани йўқ эди.* Ҳамза, Паранжи сирлари. *Энг аъло сифатли — биринчи ёки иккинчи бўғин дурагайлар ўз-ўзидан кўнайтиради.* «Ўзбекистон паррандачилиги».

6 тли. Сўзнинг бир нафас билан айтиладиган, бир ёки бир неча товушдан иборат бўлаг. «Тош» сўзи бир бўғиндан, «болта» сўзи эса икки бўғиндан иборат.

БЎҒИН-БЎҒИН 1 Айрим бўғинлардан, сегментлардан тузилган. *Бўғин-бўғин чувалчанг. Бўғин-бўғин гаров қамиш.*

2 Барча бўғинлар; фақат бўғиннинг ўзи. *Кўсақлари тупнинг бўғин-бўғинида қубба-қубба бўлиб пайдо бўлар экан.* «Шарқ юлдузи». *Томирида тўнди гўё қайноқ қон, Тамоман бўшади бўғин-бўғини.* О. Ҳакимов. Достонлар.

БЎҒИНЛИ 1 Бўғини бор, бир қанча бўғинлардан иборат. *-Агар биз, — деди бригадир Бекбой.. бўғинсиз ва.. бўғинли пояларни олиб, — донни уч кун илгари сочиб улгурганимизда, ажойиб иш қилган бўлар эканмизда.* Н. Сафаров, Дон.

2 тли. Маълум миқдордаги бўғиндан тузилган. *Бир бўғинли сўз. Тўрт бўғинли сўз. Кўп бўғинли сўз.*

БЎҒИРСОҚ Сут, тухум, ёғ солинган хамирдан юмалоқлаб, ёғда пиширилган овқат. *Ўзбек ойим бўғирсоқ қовуртириш, толқон туйдириш, тўқоч ёндириш билан машғул эди.* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

БЎҒИШ **Бўғмоқ** фл. ҳар. н. *Сувни бўғиш. Томоқни бўғиш.*

Ёқа бўғиш Ёқалашиш, муштлашиш. *Мир-закаримбой билан пул юзасидан хириллашишни, ёқа бўғишни ўзига ор билди.* Ойбек, Танланган асарлар.

БЎҒИШМА Олишиш, ёқалашиш. *Оқоларда, блиндажларда қизгин, омонсиз, ҳаддан ташқари қонли ва даҳшатли бўғишмалар қайнайди.* Ойбек, Қуёш қораймас.

БЎҒИШМОҚ 1 **Бўғмоқ** фл. бирг. н. *Сувни бўғишибди.* ■ *Отхонага олиб тушиб бўғишибди.* «Гулхан».

2 кўчма Ёқа олишмоқ, уришмоқ, ёқалашмоқ. *-Ўртада чўкиб қолган танк учун бирпас қизгин бўғишдик, — деди Паҳомов.* Ойбек, Қуёш қораймас.

БЎҒИҚ 1 Бўғилиб, хириллаб қолган, хириллоқ, аниқ-тиниқ эмас, ноаниқ (овоз ҳақида). *-Ёқмайди! — деди Анзират аламнок, бўғиқ овозда.* Н. Қиличев, Қуюн. *-Ўзи нима дейди, сўрадингми? — Абдусамод амакининг овози бўғиқ чиқди.* М. Мансуров, Ёмби. *Яна боядек бўғиқ кули овози эшитилди.* С. Кароматов, Олтин қум.

2 Бўғов солиб тўсилган, бирор нарса билан бўғилган. *Кейин, бир вақт ҳушимга келдим. Оғзим бўғиқ. Қалин нарсага ўралганман.* Ойбек, Танланган асарлар.

3 Бўғиб, буриб, сиқиб қўйилган; тор. *Ёқаси бўғиқ кўйлак.* ■ *Катак кўйлаги, почаси бўғиқ кўк сатин шалвари озода ва ўзига ярашган.* Ҳ. Назир. Сўнмас чакмоқлар.

4 Ҳавоси нам ва бузуқ, эркин нафас олиб бўлмайдиган. *Давраларнинг бўғиқ ҳавосини жирканмай шимирадилар.* Ф. Фулом, Ёдгор. *Биз оздан кейин Амударё томондан эсанган салқин шабада бўғиқ ҳавони тарқатиб юборади.* Ж. Шарипов, Ҳоразм.

5 кўчма Эркин яшаб, ишлаб бўлмайдиган; сиқик, зиқ, танг. *Хўжайин айтганча, «узилмаган гул» бўлмаса ҳам, руҳи, қалби бу чиркин бўғиқ муҳитда сўнмаган, тўзмаган кўринади.* Ойбек, Танланган асарлар.

6 Унча очик бўлмаган, хира (ранг, тус ҳақида). *Бўғиқ ранг. Ранги бўғиқ чит.*

БЎҒМА I Бўғиб қўйиладиган ёки бўғиб, буриб қўйилган, бурмали. *Бўғма ёқа кўйлак. ■ Хотамова.. новча кишининг почаси бўғма шимини кўриб иккиланди, шекилли, нима дейишини билмай қолди. А. Қаҳҳор, Картина. Ҳаял ўтмай, остонада қош-кўзларини ҳафсала билан бўяган, олақарга крендешиндан калта энгли бўғма кўйлак кийган Қирмизхон кўринди. Н. Аминов, Қаҳқаҳа.*

Бўғма илон Ўлжасини танаси билан ўраб, сиқиб, бўғиб ўлдириш хусусиятига эга, турли катталиқдаги илонлар оиласи. *Бўғма илон ваҳшат билан бир тўлғанди-да, пастга арғимчоқдек осилиб, вишиллади. «Муштум».*

БЎҒМА II тиб. Томоқнинг яллиғланиши ва нафас йўлининг торайиши натижасида нафас олишнинг қийинлашуви, хириллаб йўталиш билан кечадиган юқумли касаллик. *Дифтерия бўғмасида дифтерияга қарши зардоб эмланади. Н. Исмоилов, Касалларни парвариш қилиш. Полиомиелит, бўғма ва шилпик кабилар касаллик сифатида тугатилди. Газетадан.*

БЎҒМОҚ I Каттиқ қисмоқ. *Томоғидан бўғмоқ. Галстук бўғиб юборяпти. ■ Сафаров югуриб бориб, уни бўғаетган йўғон кишининг елкасига бир тепди. А. Қаҳҳор, Асарлар. Ошшабону, эрини биров бўғиб ўлдираётгандек, дод сола бошлади. Ҳ. Фулом, Машғал. Пиёз ўташ — хотинларнинг иши.. Нима бўпти! Ариққа ўтириб оласиз-у, пуштадаги пиезни бўғиб қўйган ўтти юлиб ташлайверасиз. Ў. Ҳошимов, Икки эшик ораси.*

2 Нафас олишни қийинлаштирмоқ, дамини қайтармоқ. *Совуқ жонларингни оладими? Тутун бўғади-ку, эшикни очинглар! Ойбек, Танланган асарлар. Ўтнинг ҳарорати Эргашевнинг юзини қиздириб, бурқиб чиқаетган тутун эса нафасини бўғар эди. Н. Сафаров. Нафасни бўғадиган, кўзларни кўр қиладиган чанг-тўзон булутни ҳавони тутди. Ойбек, Навоий.*

Овозни (ёки гапни) бўғмоқ 1) товуш пайчаларини зарарлантириб, овозни чиқармайдиган ёки хирилдоқ қилиб қўймоқ. *Йўтал овозимни бўғиб қўйди; 2) кўчма сўз эркинлигидан маҳрум қилиб, гапиртирмай қўймоқ. Нега бировнинг гапини бўғасиз? Балки ўша қиз Мирзаевни яхши кўрар? Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол. Қачонгача овозимни*

бўғадилар, тирикман — тинчимайман, тинчимайман. Ойбек, Танланган асарлар.

3 Каттиқ сиқиб, чандиб ёки бураб боғламоқ. *Қопнинг оғзини бўғмоқ. ■ -Ўлжаларимиз ҳам кўпайиб қолди, — деди қопнинг оғзини бўғиб.. Ҳ. Назир, Сўнмас чақмоқлар.*

4 Ғов, бўғов солиб тўсмоқ. *Дарёни бўғмоқ. Кўчани бўғмоқ. ■ Тўғон тахтасини пастга босиб, сувни бўғмоқчи бўлганида, тўғонга қулф солинганини кўради. Н. Сафаров, Танланган асарлар. Халқимиз катта-катта каналлар қазиб, дарёларни бўғди. «Муштум».*

5 кўчма Исканжага олиб, танг аҳволга солмоқ ёки ҳалок қилмоқ, маҳв этмоқ. *Мудҳиш ўрғимчак уяси, қуллик даврининг машўм соялари, ҳурликни бўғувчи қора юраклар! Н. Сафаров, Танланган асарлар. Бундай пайтларда яшил кўкат қанчалик кўзни қувонтирса, шўрхок шунчалик таъбни хира қилар, бамисоли бири ҳаётга талпинса, иккинчиси уни бўғмоқчи бўларди. Р. Файзий, Чўлга баҳор келди.*

6 кўчма Тўсқинлик қилиб, ўсишдан, ривожланишдан тўхтатмоқ, барбод қилмоқ. *Ташаббусни бўғмоқ. ■ У ўз майл-истагини бўғмайдиган, кўркам ҳам удабурон йигитга турмушга чиқишни ўйлайди. «Ёшлик».*

Иштаҳани бўғмоқ 1) иштаҳани кеткизмоқ. *Ҳаёт.. бояғидай қилтомоқ бўлиб ўтирaverди, тўғриси, бу ноёб бахт унинг иштаҳасини бўғиб қўйган эди. М. Исмоилий, Фарғона т. о.; 2) ҳафсаласини ўлдирмоқ; бирор ишдан бездирмоқ, совутмоқ. -Иштаҳасини бўғиб қўйиш керак ундай одамларнинг, — деди Элмурод. П. Турсун, Ўқитувчи.*

7 кўчма Ортиқ даражада асабийлаштирмоқ, хуноб қилмоқ, диққатини оширмоқ. *Ўзингни ҳам диққат қилма, мени ҳам бўғма. ■ Ҳижрон панжалари унинг [Зулфиқорнинг] томоғидан бўға бошлади. Мирмуҳсин, Меъмор. Кишини бўғасиз, Зайнаб! Гапга темирчилик яхши эмас! А. Қодирий, Ўтган кунлар.*

8 Рангини, тусини хиралаштирмоқ; кўринишини бузмоқ. *Пахса деворлар табиат манзарасини бўғиб турибди. ■ У.. ўрта бўйли бир жувон бўлиб, энидаги тўқ-қизил кўйлаги, унинг устидан кийиб олган қора жилеткаси, бошидаги яшил рўмоли қорачадан келган юзини бўғиброқ қўйган бўлса ҳам, ўзига хўп ярашган. А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари.*

9 Оғирлаштирмақ, бузмақ. *Куни билан қуёш таттини еган нахса деворлар ўздан иссиқлик чиқариб, ҳавони бўғиб қўяди.* А. Мухтор, Опа-сингиллар.

БЎҒОВ 1 Кишан, банд, исканжа. *Мустамлака бўғовлари.* ■ *Тупроқ қорасовуқ бўғовида. Унинг касри дов-дарахтга ўтди.* Р. Умаров, Дўрмон боғлари.

2 Тўсиқ, ғов. *Сув йўлига бўғов солмоқ.*

3 кўчма Зулм, асорат. *Сиз шу кунларда юз йиллардан бери чекиб келаётганингиз зулмдан, азоб-уқубатдан ва бўйингизга солинган қуллик бўғовидан қутулиб.. ўз тақдирингизга ўзингиз эга бўласиз.* С. Айний, Дохунда.

БЎҒОВЛАМОҚ 1 Кишанламоқ, занжирбанд қилмоқ. -*Покистон учун мен миллионлар қаторида не-не жафолар чекмадим: қамадилар, бўғовладилар, таёқладилар, — деди Абдулвоҳид.* Ойбек, Нур қидириб.

2 Бўғов солиб тўсмоқ, бўғмоқ.

БЎҒОЗ 1 1 Қорнида боласи бор (ҳайвонлар ҳақида). *Бўғоз сигир. Бўғоз совлиқ.* ■ *Бўғоз қуёнларни ҳомиладорлик даврида ўз вақтида сифатли озуқа ва тоза сув бериб парвариш қилиш лозим.* «Фан ва турмуш».

2 с.т. Ҳомиладор. *Туғишига тўрт ой қолган бўғоз хотинлар ҳам ишга чиқмайдилар.* А. Қодирӣ, Обид кетмон. *Бир неча бўғоз хотинлар Кулишиб, ўздан кетди.* «Ҳасанхон».

БЎҒОЗ 2 геогр. Икки сув ҳавзасини туташтирувчи тор сув йўли. *Гибралтар бўғози.* ■ *Душманни изма-из қувиб бораётган қўшинлар билан Абдуллаевнинг взводи ҳам Керчь бўғозига етиб борди.* А. Раҳмат, Қаҳрамон сапёр.

БЎҒОТ 1 Қамиш солиб ёпилган томинг девордан ташқарига чиқиб турган қисми. *Пешиндан бери ёғайтган ҳўл қор том бўғотларини, ариқ бўйларини оқартирди.* Ҳ. Фулом, Машғал. *Қуёшининг иссиғи нам тупроқдан, ивиган бўғотлардан ҳовур кўтарилади.* С. Зуннунова, Гўдак ҳиди.

БЎҒОТ том Бўғот чиқарилган, бўғоти бор том. *Болахона бўғот томли, тишдан кўримсизгина бўлса ҳам, ичи бежирим — қадимча эди.* Ойбек, Танланган асарлар.

2 Сув йўлининг (мас., ариқ ёки ариқчанинг) бўғилган жойи. *Бўғот солмоқ. Бўғотни очиб юбормоқ. Сувдан бурун, бўғот сол.* Мақол.

БЎҒРА, бўғро Икки ўрқачли нар туя.

БЎҒРИҚМОҚ 1 Иссикдан, чарчоқдан ёки жahlдан юзнинг, бўйиннинг қизариб тўлишиши, бўртиши. *Султоновнинг аччиғи юзига тепиб, қизариб бўғриқди.* М. Мансуров, Ёмби. *Онам нон ёпади бўғриқиб, бўртиб, Дам-бадам куюди қўли енгсақода.* Миртемир, Асарлар.

2 кўчма Қизғиш рангга кирмоқ, қизармоқ, шафақланмоқ. *Ботмоқдадир қуёш ҳам ахир, ҳансирар-да, бўғриқар осмон.* «Гулдаста».

БЎҒУВЧИ 1 Бўғмоқ фл. сфдш.

2 Нафас олишни қийинлаштирадиган, нафасни сикадиган. *Бўғувчи газлар.* ■ *Беда ораси жуда иссиқ, гўё қуёшнинг бутун олови беда ичига яширингандай, қизгин бўғувчи ҳаво юзга уради.* Ойбек, Танланган асарлар.

БЎҒЧА эск. айн. бўҳча. *Керакли анжомларни икки бўғчага тугиб, бир четга қўйди.* С. Сиеёв, Аваз. *Амалдорларнинг ёнида бир бўғча турли-туман чопонлар турарди.* С. Айний, Эсдалиқлар.

БЎҒТОН [а. بهتان — ёлғон, тухмат] Бировни айблаш ёки қоралаш мақсадида ўйлаб чиқарилган асоссиз даъво; тухмат. *Бўхтон қилмоқ. Бўхтон тарқатмоқ. Бўхтон ёғдирмоқ.* ■ *Бир-бирларингизга тухмат ва бўхтон қилманглар.* «Ҳадис». *Бўлакни англа тўғри, тўғри юр, бўхтонни касб этма.* Ҳабибий.

БЎҒТОНЧИ Бўхтон қилувчи, бўхтон тарқатувчи; тухматчи. *Бўхтончилар чиндан ҳам бахтсиз махлуқларки, улар ўз ғалабалари натижасида юзлари бадтарроқ қорайганини сезмайдилар.* Ойбек, Нур қидириб.